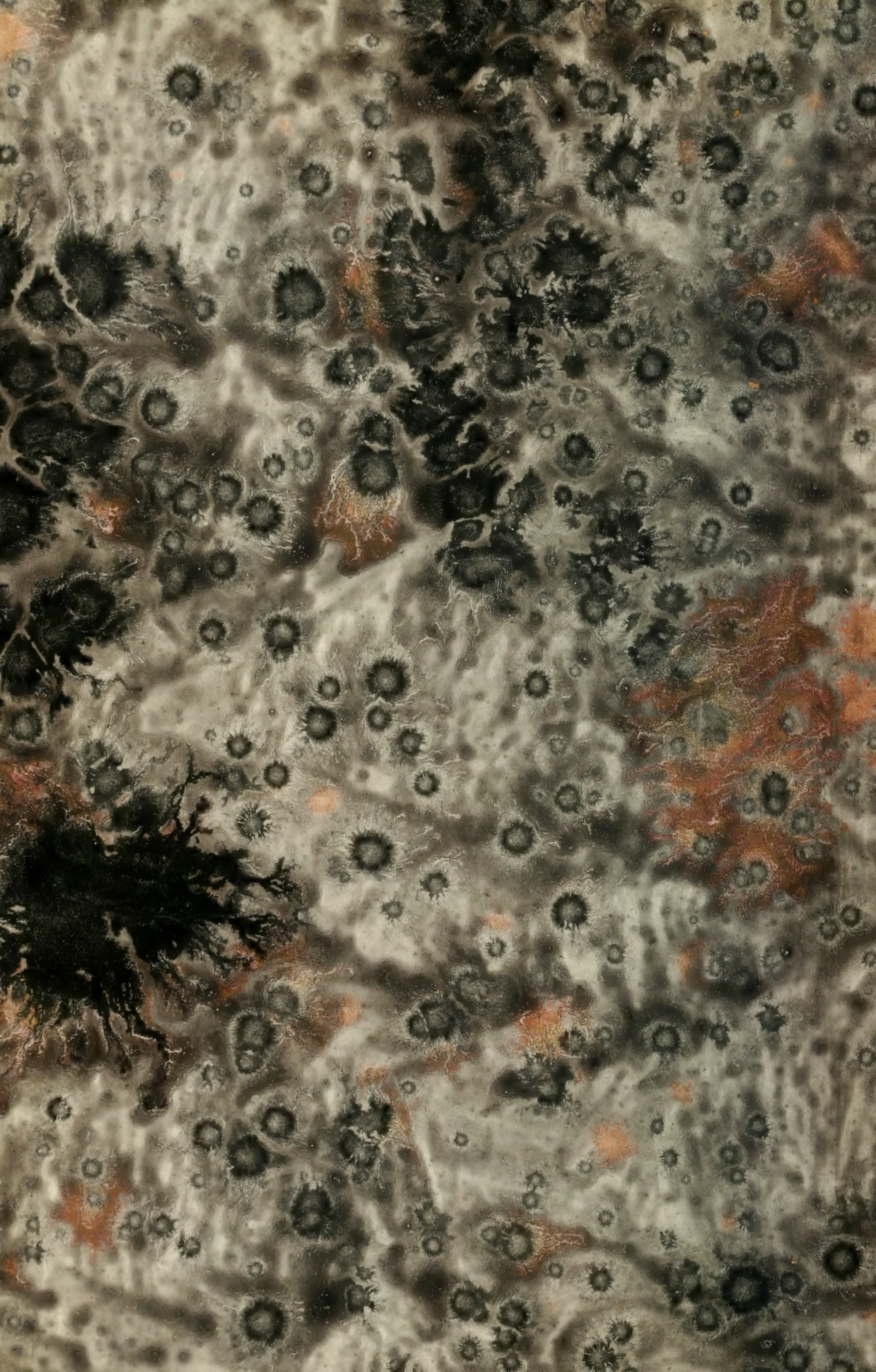
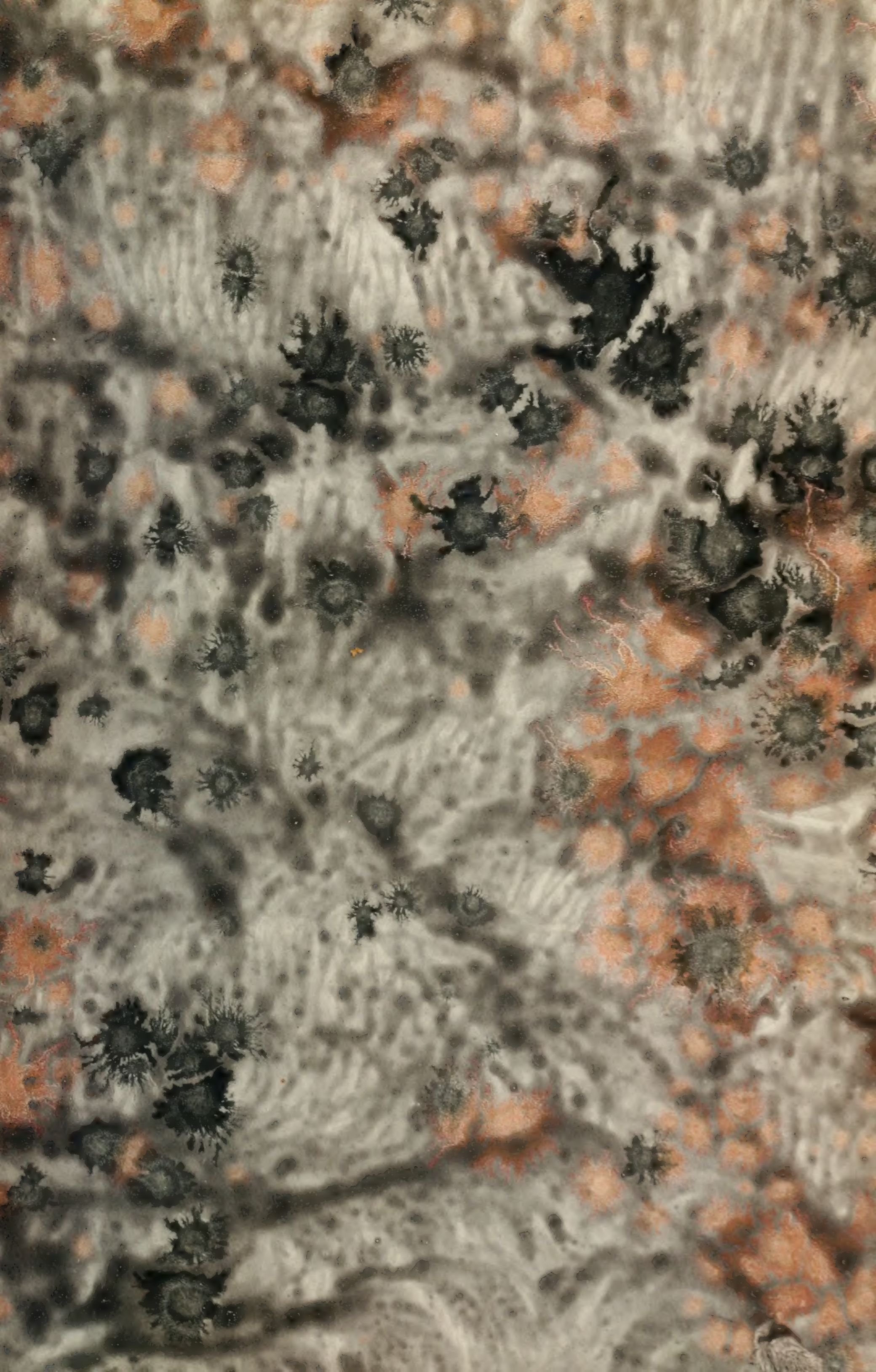

JUDR. JOS. KAIZL:

Z MÉHO ŽIVOTA.

VYDAL

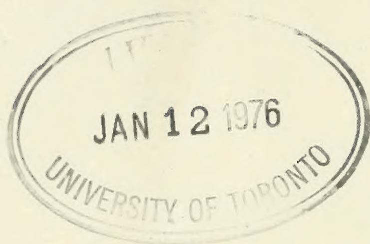
DR. ZDENĚK V. TOBOLKA.

II.

OD HABILITACE DR. JOS. KAIZLA R. 1879 AŽ K JEHO VSTUPU DO NÁRODNÍ STRANY SVOBODOMYSLNÉ R. 1890.

V PRAZE
NÁKLADEM JOS. R. VILÍMKA.
Spálená ul., č. 13.

TISKEM UNIE V PRAZE

OBSAH DÍLU II.

Str.

Předmluva 3

I. Od habilitace dra Jos. Kaizla až do jeho vstoupení na půdu aktivní politiky 7

Z dopisů dr. Jos. Kaizla 26

1879, 18. října. V Praze: Dr. Josef Kaizl strýci dru Edmundu Kaizlovi 26
1879, 29. října. V Praze: Týž témuž 27
1879, 25. listopadu. V Praze: Týž témuž . . 28
1879, 2. prosince. V Praze: Týž témuž . . . 29
1879, 13. prosince. V Praze: Týž témuž . . 30
1879, 17. prosince. V Praze: Týž témuž . . . 30
1879, 23. prosince. V Praze: Týž bratru Emanovi 31
1880, 20. ledna. V Praze: Týž strýci dru Edmundu Kaizlovi 31
1880, 9. února. V Praze: Týž strýci dru Edmundu Kaizlovi ve Vídni 32
1880, 12. února. Týž strýci dru Edmundu Kaizlovi 32
1880, 22. února. V Praze: Týž témuž 34
1880, 7. března. V Praze: Týž témuž 34
1880, 12. března. V Praze: Týž témuž 35
1880, 16. března. P Vraze: Týž témuž . . . 35
1880, 17. dubna. V Praze: Týž témuž . . . 36
1880, 24. dubna [V Praze]: Týž témuž . . . 37
1880, 29. dubna. [V Praze]: Týž témuž . . . 38
1880, 9. května. V Praze: Týž témuž 39
1880. 5. srpna. V Praze: Týž témuž 39
1880, 8. srpna. [V Praze]: Týž témuž 40

O jednání lidském v zrcadle statistiky 40

K literatuře o alkoholismu 51

Z dopisů dr. Jos. Kaizla 67

1881, 7. srpna. Praha: Dr. Jos. Kaizl strýci dru Edmundu Kaizlovi 67
1881, 13. srpna. Praha: Týž témuž 67
1881, 17. prosince. Krumlov: Týž témuž . . 68

O bernictví v 17. století 69

O bezpráví civilním a trestním 70

Z dopisů dr. Jos. Kaizla 71

1882, 10. dubna. [Praha]: Dr. Jos. Kaizl bratru Emanovi 71
1882, 2. srpna. V Terstu: Terstská výstava. Dopis ‚Pokroku' 72
1882, 8 srpna. Kufštejn: Dr. Josef Kaizl strýci dru Edmundu Kaizlovi 74
1883, 3. ledna. [Vídeň]: Týž témuž 74
1883, 6. března. [Praha]: Týž bratru Emanovi 75
1883, 17 května. [Praha]: Týž témuž 75
1883, 15. srpna. Praha: Týž strýci dru Edmundu Kaizlovi 75
1883, 17. srpna. V Praze: Týž témuž 76
1883, 2. září. [Bled]: Týž bratru Emanovi . 76
1883, 18. září. Chudenice: Týž bratru Emanovi 77

Z denníku dr. Jos. Kaizla. Rok 1884—březen 1885 77

Z dopisů dr. Jos. Kaizla 78

1884, 21. července. [Praha]: Dr. Josef Kaizl bratru Emanovi 78
1884, 30. července. Praha: Dr. Josef Kaizl strýci dru Edmundu Kaizlovi 78
1884, 1. srpna. [Praha]: Týž témuž 78
1884, 28. srpna. Bled: Týž témuž 78
1884, 31. srpna. Ala: Týž témuž 79
1884, 5. října. Chudenice: Týž bratru Emanovi 79
1885, 5. února. Praha: Týž dru Maffeovi Pantaleoni-mu, professoru finanční vědy na universitě v Maceratě v Italii. (Z italského dopisu) 80
1885, 1. dubna. Praha: Dr. Josef Kaizl bratru Emanovi 83
1885, 6. dubna. Abbazia: Týž strýci dru Edmundu Kaizlovi 86
1885, 21. dubna. Praha: Týž bratru Emanovi 86
1885, 13. července. [Praha]: Týž témuž . . . 87
1885, 8. srpna. Bled: Týž témuž 88
1885, 26. srpna. Ala: Týž strýci dru Edmundu Kaizlovi 88

Z denníku dr. Jos. Kaizla. 1885. 1. duben—září 88

Str

II. Literární činnost dra Jos. Kaizla od jeho habilitace až do vstupu na půdu aktivní politiky r. 1885 89

O účincích žaloby z otcovství vzhledem k navrhované reformě ve Francii 107

I. Vládní návrh zákona na změnu a doplnění živnostenského řádu v Rakousku 119

II. Osnova zákona, týkající se zavedení nového živnostenského řádu v Rakousku 133

III. Reforma živnostenského práva v Rakousku z r. 1883 161

I. Rakouský návrh zákona o úrazovém pojištění 175

II. Rakouský zákon proti socialistům a anarchistům 186

III. Povinné pojišťování nemocenské 189

III. Dr. Josef Kaizl jako poslanec strany staročeské 193

Z dopisů dr. Jos. Kaizla . . . .

1885, 4. července [Praha]: Dr. Josef Kaizl dru F. L. Riegrovi 222

Prapor státoprávní 223

Z denníku dr. Jos. Kaizla. 22. září 1885—26. září 1885 228

Z dopisů dr. Jos. Kaizla 228

1885, 30. září. Vídeň: Dr. Josef Kaizl bratru Emanovi 228

Z denníku dr. Jos. Kaizla. Říjen 1885—30. leden 1886 229

Z dopisů dr. Jos. Kaizla 234

1886, 30. ledna večer. [Vídeň]: Dr. Josef Kaizl strýci dru. Edmundu Kaizlovi 234

Z denníku dr. Jos. Kaizla 1.—5. února r. 1886 235

Z dopisů dr. Jos. Kaizla 236

1886, 6. února. [Vídeň]: Dr. Josef Kaizl strýci dru Edmundu Kaizlovi 236

Z denníku dr. Jos. Kaizla. 9.—24. února r. 1886 237

Z dopisů dr. Jos. Kaizla 241

1886, 25. února večer. [Vídeň]: Dr. Josef Kaizl strýci dru Edmundu Kaizlovi 241

Z denníku dr. Jos. Kaizla. 27. únor—9. březen 1886 242

Z dopisů dr. Jos. Kaizla 243

1886, 9. března. V Praze: Dra Jos. Kaizla otevřený list k pánům voličům král. hor. města Kutné Hory 243

Z denníku dr. Jos. Kaizla 11. březen—23. březen 1886 246

Z dopisů dr. Jos. Kaizla 248

1886, 23. března. [Vídeň]: Dr. Josef Kaizl svému strýci dru Edmundu Kaizlovi 248

Z denníku dr. Jos. Kaizla. 26. března r. 1886 249

Řeč dr. Jos. Kaizla v 36. schůzi X. zasedání poslanecké sněmovny dne 26. března 1886 249

Z denníku dr. Jos. Kaizla. 27. března r. 1886 251

Z dopisů dr. Jos. Kaizla 251

1886, 27. března. [Vídeň]: Dr. Josef Kaizl strýci dru Edmundu Kaizlovi 251

Z denníku dr. Jos. Kaizla 29. března až 1. dubna r. 1886 252

Řeč dr. Jos. Kaizla v poslanecké sněmovně v 41. schůzi X. zasedání dne 1. dubna r. 1886 252

Str.

Z denníku dr. Jos. Kaizla 1.—5. duben r. 1886 260

Z dopisů dr. Jos. Kaizla 261

1886, 6. dubna. [Vídeň]: Dr. Josef Kaizl svému strýci dru Edmundu Kaizlovi 261

Z denníku dr. Jos. Kaizla 7.—8. dubna r. 1886 261

Řeč dr. Jos. Kaizla v poslanecké sněmovně v 49. schůzi X. zasedání dne 8. dubna r. 1886. 261

Z dopisů dr. Jos. Kaizla 264

1886, 10. dubna. [Vídeň]: Dr. Josef Kaizl bratru Emanovi 264

Z denníku dr. Jos. Kaizla 13. dubna— 31. května r. 1886 265

Z dopisů dr. Jos. Kaizla 270

1886, 1. června. [Vídeň]: Dr. Josef Kaizl strýci dru Edmundu Kaizlovi 270

Z denníku dr. Jos. Kaizla 2.—5. června r. 1886 271

Z dopisů dr. Jos. Kaizla 272

1886, 5. června. [Vídeň]: Dr. Josef Kaizl strýci dru Edmundu Kaizlovi 272

Z denníku dr. Jos. Kaizla 6.—16. července 1886 272

Řeč dr. Jos. Kaizla v poslanecké sněmovně v 82. schůzi X. zasedání dne 16. června r. 1886 275

Z denníku dr. Jos. Kaizla 16.—18. června r. *1886* 283

Z dopisů dr. Jos. Kaizla 284

1886, 24. června. [Vídeň]: Dr. Josef Kaizl strýci dru Edmundu Kaizlovi 284

Z denníku dr. Jos. Kaizla 6. července—srpen 1886 285

Z dopisů dr. Jos. Kaizla 285

1886, 24. srpna. [Bled]: Dr. Josef Kaizl strýci dru Edmundu Kaizlovi 285

1886, 27. srpna. Lublaň: Týž témuž 285

1886, 1. září. V Ale: Týž témuž 286

1886, 9. září. V Ale: Týž témuž 286

Z denníku dr. Jos. Kaizla září—19. říjen 1886 287

Řeč dr. Jos. Kaizla jako generálního řečníka pro § 3. návrhu zákona o zdanění státních železnic v poslanecké sněmovně v 99. schůzi X. zasedání dne 19. října r. 1886 291

Z dopisů dr. Jos. Kaizla 298

886, 20. října. [Vídeň]: Dr. Josef Kaizl strýci dru Edmundu Kaizlovi 298

Z denníku dr. Jos. Kaizla 21. října—4. prosince r. 1886. 299

Z dopisů dr. Jos. Kaizla 304

1886, 22. prosince. [Praha?]: Dr. Josef Kaizl bratru Emanovi 304

Z denníku dr. Jos. Kaizla 28. ledna—1. února r. 1887 305

Řeč dr. Jos. Kaizla v poslanecké sněmovně v 107. schůzi X. zasedání dne 1. února r. 1887 305

Z denníku dr. Jos. Kaizla 3.—5. února r. 1887 310

Řeč dr. Jos. Kaizla v poslanecké sněmovně v 109. schůzi X. zasedání dne 5. února r. 1887 311

Z denníku dr. Jos. Kaizla 7.—11. února r. 1887 313

Řeč dr. Jos. Kaizla, proslovená v poslanecké sněmovně v 112. schůzi X. zasedání dne 11. února r. 1887 313

Str.

Z denníku dr. Jos. Kaizla 12.—21. února r. 1887 324

Řeč dr. Jos. Kaizla v poslanecké sněmovně v 115. schůzi X. zasedání dne 21. února r. 1887 325

Z denníku dr. Jos. Kaizla 21. února—11. března 1887 334

Řeč dr. Jos. Kaizla v poslanecké sněmovně v 119. schůzi X. zasedání dne 11. března r. 1887 337

Z denníku dr. Jos. Kaizla 11.—14. března r. 1887 349

Řeč dr. Jos. Kaizla v poslanecké sněmovně v 121. schůzi X. zasedání dne 14. března 1887 350

Z denníku dr. Jos. Kaizla 15.—18. března r. 1887 351

Řeč dr. Jos. Kaizla v poslanecké sněmovně v 124. schůzi X. zasedání dne 18. března r. 1887 353

Z denníku dr. Jos. Kaizla 19.—22. března r. 1887 354

Řeč dr. Jos. Kaizla v poslanecké sněmovně v 126. schůzi X. zasedání dne 22. března r. 1887 355

Z denníku dr. Jos. Kaizla 24. března—26. dubna 1887 362

Z dopisů dr. Jos. Kaizla 368

1887, 28. dubna. [Vídeň]: Dr. Josef Kaizl strýci dru Edmundu Kaizlovi 368

Z denníku dr. Jos. Kaizla 4. květen—13. červenec r. 1887 368

Zasláno dr. Jos. Kaizla z 19. července r. 1887 371

Z denníku dr. Jos. Kaizla 21. červenec—28. červenec r. 1887 373

Z dopisů dr. Jos. Kaizla 375

1887, 28. července. [Praha?]: Dr. Josef Kaizl dru F. L. Riegrovi (z konceptu) 375

Z denníku dr. Jos. Kaizla 30. července 1887 375

Z dopisů dr. Jos. Kaizla 377

1887, 30. července [Praha?]: Dr. Jos. Kaizl dru F. L. Riegrovi (z konceptu) 377

Z denníku dr. Jos. Kaizla 31. červenec—4. srpna 1887 379

Z dopisů dr. Jos. Kaizla 379

1887, 4. srpna. [Praha]: Dr. Jos. Kaizl strýci dru Edmundu Kaizlovi 379

1887, 6. srpna. [Praha]: Týž témuž 380

1887, 6. srpna. [Praha]: Týž JUC. Josefu Fořtovi, koncipistovi pražské obch. komory 380

1887, 27. srpna, [Karlín]: Týž strýci dru Edmundu Kaizlovi 380

1887, 8. září. V Ale: Týž témuž 381

Z denníku dr. Jos. Kaizla 9. září r. 1887 382

Z dopisů dr. Jos. Kaizla 382

1887, 25. září. V Ale: Dr. Josef Kaizl strýci dru Edmundu Kaizlovi 382

Z denníku dr. Jos. Kaizla 1.—12. října r. 1887 382

Z dopisů dr. Jos. Kaizla 383

1887, 12. října. Vídeň: Dr. Josef Kaizl dru F. L. Riegrovi [z konceptu] 383

1887, 12. října. Vídeň: [Dr. Josef Kaizl městským radám svého volebního okresu] (z konceptu) 384

1887, 13. října. Vídeň: Dr. Jos. Kaizl presidentu poslanecké sněmovny dru Frant. Smolkovi (z německého) 384

Z denníku dr. Jos. Kaizla 13. října r. 1887 385

Str.

Z dopisů dr. Jos. Kaizla 385

1887, 14. října. [Praha]: Dr. Jos. Kaizl dru F. L. Riegrovi (z konceptu telegramu) 385

1887, 14. října V Karlíně: Dr. Josef Kaizl kutnohorskému redaktoru Gustavu Toužilovi 385

Z denníku dr. Jos. Kaizla 15. října r. 1887 387

Z dopisů dr. Jos. Kaizla 387

1887, 15. října. V Praze: Dr. Josef Kaizl dru F. L. Riegrovi 387

1887, 17. října. V Karlíně: Týž redaktoru Gustavu Toužilovi 388

1887, 17. října. Praha: Týž redaktoru Kutnohorských listů A. Šoltovi v Hoře Kutné (z konceptu) 389

1887, 17. října. Praha: Týž redaktoru „Chrudimských novin“ Josefu Tomšovi (z konceptu) 389

1887, 19. října. [Praha]: Týž redaktoru Gustavu Toužilovi 389

1887, 20. října. [Praha?]: Týž bratru Emanovi 391

1887, 20. října. Karlín: Týž dru Karlu Kramářovi . . . . . . [illegible]

Z denníku dr. Jos. Kaizla 22. října r. 1887 392

Z dopisů dr. Jos. Kaizla 393

1887, 24. října. [Praha]: Dr. Josef Kaizl redaktoru Gustavu Toužilovi 393

1887, 24. října. Praha: Týž témuž 393

1887, 28. října. [Praha]: Týž témuž 395

1887, 30. října. [Praha]: Týž témuž 398

1887, 1. listopadu. [Praha]: Týž dru Karlu Kramářovi 399

1887, 2. listopadu. [Praha]: Týž témuž . . . 400

1887, 5. listopadu. [Praha]: Týž redaktoru Gustavu Toužilovi 401

1887, 6. listopadu. [Praha]: Týž témuž . . . 402

1887, 9. listopadu. Praha :Týž témuž . . . 402

1887, 11. listopadu. Praha: Týž kutnohor. advokátu dru B. Pacákovi 403

Z denníku dr. Jos. Kaizla 23.—31. listopadu r. 1887 403

Z dopisů dr. Jos. Kaizla 404

1887, 7. prosince. [Praha]: Dr. Jos. Kaizl dru Karlu Kramářovi 404

1887, 20. prosince. [Praha]: Týž redaktoru Gustavu Toužilovi 404

[1887, prosinec. druhá polovice] [Praha]: Týž témuž 405

1887, 22. prosince. [Praha]: Týž témuž . . . 405

1887, 22. prosince. [Praha]: Týž bratru Emanovi . . . . . . [illegible]

1887, 26. prosince. [Praha]: Týž redaktoru Gust. Toužilovi 406

1887, 29. prosince. [Praha]: Týž témuž . . . 407

1887, 30. prosince večer. [Praha]: Týž témuž 407

Z denníku dr. Jos. Kaizla 3.—4. ledna r. 1888 408

Z dopisů dr. Jos. Kaizla 408

1888, 4. ledna. [Praha]: Dr. Josef Kaizl redaktoru Gustavu Toužilovi 408

1888, 4. ledna. [Praha]: Týž dru Jablonskému v Čáslavi. (Z konceptu) . . . . . . [illegible]

Z denníku dr. Jos. Kaizla 4.—6. ledna r. 1888 410

Řeč dr. Jos. Kaizla dne 6. ledna r. 1888 v Kutné Hoře. (Z jeho konceptu). . . . 411

Z dopisů dr. Jos. Kaizla 415

1888, 8. ledna. [V Praze]: Dr. Josef Kaizl bratru Emanovi 415

Z denníku dr. Jos. Kaizla 8. ledna r. 1888 416

Z dopisů dr. Jos. Kaizla 416

1888, 9. ledna. [V Praze]: Dr. Josef Kaizl svým bývalým voličům 416

1888, 9. ledna. [V Praze]: Týž dru Karlu Kramářovi . . . . . . [illegible]

Z denníku dr. Jos. Kaizla 17. ledna r. 1888 417

IV. Dr. Jos. Kaizl, spolutvůrce směru realistického . . 418

Z denníku dr. Jos. Kaizla 22. ledna—19. února r. 1888 . . . . . . [illegible]

Z dopisu dr. Jos. Kaizla 458

1888, 21. února. [Praha]: Dr. Josef Kaizl dru Kramářovi 458

Z denníku dr. Jos. Kaizla 4.—9. března 1888 . . . . [illegible]

Str.

Z [illegible] dr. Jos. Kaizla 461

[illegible] Kaizl bratru Emanovi 461

Z [illegible] dr. Jos. Kaizla 16.—17. března r. 1888 461

Z dopisu dr. Jos. Kaizla 461

[illegible] Dr. Josef Kaizl [dru] Jos. [illegible], red. hosp. části „Nar. [Listů]" 461

Z denníku dr. Jos. Kaizla 8.—20. dubna r. 1888 463

Z dopisu dr. Jos. Kaizla 463

[illegible] Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi 463

Z denníku dr. Jos. Kaizla 30. dubna—1. května r. 1888 464

Z dopisů dr. Jos. Kaizla 464

1888, 25. května. [Praha]: Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi 464
1888, 29. května. [Praha]: Týž témuž 466

Z denníku dr. Jos. Kaizla 1.—10. června r. 1888 467

Z dopisů dr. Jos. Kaizla 467

1888, 29. července. V Leviku: Dr. Josef Kaizl strýci dru Edmundu Kaizlovi 467
1888, 4. srpna. [Ala]: Týž témuž 468
1888, 18. září. Nizza: Týž témuž 468
1888, 19. října. Karlín: Týž dru Karlu Kramářovi 469
1888, 23. října. Karlín-Praha: Týž vídeňskému univ. prof. MUDru Eduardu Albertovi (Z konceptu) 470
1888, 6. listopadu. [Karlín]: Týž dru Karlu Kramářovi 472
1888, 12. listopadu. [Praha]: Týž témuž . . 475
1888, 17. listopadu. [Praha]: Týž témuž . . . 478
1888, 26. listopadu. [Praha]: Týž témuž . . 481
1888, 29. listopadu. V Praze: Týž bratru Emanovi 482
1888, 4. prosince. [Praha]: Týž dru. Karlu Kramářovi 483
1888, 20. prosince. [Praha]: Týž témuž . . . 485
1888, 23. prosince. [V Praze]: Týž bratru Emanovi 487
1888, 29. prosince. [Praha]: Týž dru. Karlu Kramářovi 488
1889, 2. ledna. [V Praze]: Týž bratru Emanovi 488
1889, 3. ledna. [Praha]: Týž dru. Karlu Kramářovi 489
1889, 5. ledna. [Praha]: Týž témuž 490
1889, 7. ledna. [Praha]: Týž témuž 490
1889, 8. ledna. [Praha]: Týž témuž 491
1889, 12. ledna. [Praha]: Týž témuž 492
1889, 16. ledna. [Praha]: Týž témuž 494
1889, 20. ledna. [Praha]: Týž témuž 496
1889, 22. ledna. [Praha]: Týž témuž 499
1889, 25. ledna. [Praha]: Týž témuž 500
1889, 27. ledna. [Praha]: Týž témuž 501
1889, 31. ledna. [Praha]: Týž témuž 503
1889, 4. února. [V Praze]: Týž patrně prof. Ed. Albertovi. (Z konceptu) 505
1889, 11. února v noci. [Praha]: Týž dru Karlu Kramářovi 506
1889, 16. února. [Praha]: Týž témuž 509
1889, 19. února. [Praha]: Týž témuž 511
1889, 22. února. [Praha]: Týž témuž 512
1889, 23. února, v sobotu. [V Karlíně]: Týž bratru Emanovi 513
1889, 2. března. [V Praze]: Týž témuž 513
1889, 7. března, [Praha]: Týž dru Karlu Kramářovi 514
1889, 16. března. [Praha]: Týž témuž 515
1889, 23. března [Praha]: Týž témuž 516
1889, 26. března. [Praha]: Týž témuž . . 518
1889, 30. března. [V Praze]: Týž bratru Emanovi 519
1889, 30. března. [Praha]: Týž dru Karlu Kramářovi 521
1889, 14. dubna. [Praha]: Týž témuž 523
[1889], 26. dubna. [Praha]: Týž témuž 525
1889, 7. května. [Praha]: Týž témuž 526
1889, 12. května. [Praha]: Týž témuž . . . 527
1889, 20. května. [Praha]: Týž témuž . . . 528
1889, 28. května. [Praha]: Týž témuž . . . 529

Český klub na říšské radě 531

Z dopisu dr. Jos. Kaizla 543

1889, 14. června. [Praha]: Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi 543
[1889], 15. června. [Praha]: Týž patrně Janu Macháčkovi v Kutné Hoře 545
1889, 16. června. [Praha]: Týž dru Karlu Kramářovi 547
1889, 19. června. [Praha]: Týž témuž 549
1889, 3. července. [Praha]: Týž témuž 551
1889, 16. července. [Praha]: Týž témuž . . . 552
[1889], 19. července. [Praha]: Týž témuž . . . 554
[1889], 4. srpna. Choceň: Týž témuž 554
[1889], 11. srpna. Nádraží V. Osek: Týž témuž 554
1889, 11. srpna. Nádraží ve V. Oseku: Týž strýci dru Edmundu Kaizlovi 555
[1889], 14. srpna. [Praha]: Týž dru Karlu Kramářovi 555
[1889], 14. srpna. V Karlíně: Týž strýci dru Edmundu Kaizlovi 556
[1889,] 27. srpna. Ala: Týž dru Karlu Kramářovi 556
[1889], 27. srpna. Ala: Týž matce Terezii . . . 556

Str.

1889, 7. září. V Inšpruku: Týž strýci dru Edmundu Kaizlovi 556
[1889], 11. září. Inšpruk: Týž dru. Karlu Kramářovi 557
[1889], 12. září. Inšpruk: Týž témuž 559
1889, 2. října. Inšpruk: Týž témuž 560
[1889], 23. října. [Praha]: Týž témuž 562
[1889], 27. října. [Praha]: Týž témuž . . . 563
1889, 6. listopadu. [Praha]: Týž témuž . . . 563
[1889], 8. listopadu večer. V Praze. Týž témuž 564
[1889], 11. listopadu. [Praha]: Týž témuž . . . 565
[1889], 15. listopadu. [Praha]: Týž témuž . . . 567
[1889], 23. listopadu. [Praha]: Týž témuž . . 568
[1889], 27. listopadu. [Praha]: Týž témuž . . 568
[1889], 8. prosince. [Praha]: Týž témuž . . . 569
[1889], 17. prosince. [Praha]: Týž témuž . . . 570
[1889], 20. prosince. [Praha]: Týž témuž . . . 571
[1889], 22. prosince. [Praha]: 571
[1889], 29. prosince. [Praha]: Týž témuž . . . 572
[1890], 17. ledna. [Praha]: Týž témuž 574
1890, 22. ledna. [Praha]: Týž témuž 575
[1890], 24. ledna [Praha]: Týž témuž . . . 577
1890, 27. ledna. [Praha]: Týž témuž. 577
[1890], 15. února. [Praha]: Týž témuž 578
1890, 23. února. [Praha]: Týž témuž . . . 580
1890, 23. února. [Praha]: Týž témuž . . . 583
[1890], 27. února. [Praha]: Týž témuž . . . 583
1890, 13. března. [Praha]: Týž témuž . . . 584
1890, 27. března. [Praha]: Týž témuž . . . 585
1890, 6. dubna. [Praha]: Týž témuž 586
1890, 20. dubna. [Praha]: Týž témuž . . . 588
[1890], 1. července. [Praha]: Týž témuž . . . 590
1890, 19. července. Praha Týž témuž 592
1890, 26. července. [Praha]: Týž témuž . . . 595
1890, 2. srpna. Inšpruk: Týž strýci dru Edmundu Kiazlovi 597
1890, 5. srpna. Bozen: Týž dru Karlu Kramářovi 597
[1890], 8. srpna. Bozen: Týž témuž 598
1890, 25. srpna. Bozen: Týž strýci dru Edmundu Kaizlovi 600
1890, 25. srpna. Bozen: Týž dru Fr. Havelkovi v Chrudimi; 601
1890, 4. září. Bozen: Týž dru. Karlu Kramářovi 602
1890, 27. září. Bozen: Týž strýci dru Edmundu Kaizlovi 603
1890, 27. září. Bozen: Týž dru Karlu Kramářovi 603
[1890], 6. října. Bozen: Týž témuž 605
[1890], 13. října [Praha]: Týž témuž 606

Návrh programu lidového 607

Z dopisů dr. Jos. Kaizla 613

[1890], 11. listopadu. [Praha]: Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi 613
1890, 14. listopadu. [Praha]: Týž témuž . . 615
[1890], 14. listopadu] [Praha]: Týž témuž . . 617
1890, 16. listopadu [Praha]: Týž témuž . . . 617
[1890], 16. listopadu [Praha]: Týž žurnalistovi E. Čermákovi v Brně 619
[1890], 17. listopadu. [Praha]: Týž dru Karlu Kramářovi 620
[1890], 18. listopadu. [Praha]: Týž dru Karlu Kramářovi 622
[1890], 21. listopadu. [Praha]: Týž témuž . . 622
[1890], 2[illegible]. listopadu [Praha]: Týž témuž . . . 624
1890, 22. listopadu. Karlín: Týž dru Al. Trojanovi 624
[1890, 10.(?) prosince]. [Vídeň]; Týž dru E. Englovi 625
1890, 13. prosince. Praha: Prohlášení dra. Kaizla, dra Kramáře a dra Masaryka . 625

Řeč dr. Jos. Kaizla, promluvená v poslanecké sněmovně říšské rady dne 13. prosince r. 1890 při generální debatě o zprávě živnostenského výboru zákona v příčině registrovaných pomocných pokladen 626

Řeč dr. Jos. Kaizla, promluvená dne 16. prosince r. 1890 v podrobné debatě o osnově zákona v příčině registrovaných pomocných pokladen 629

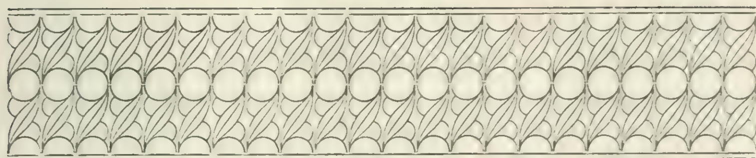
Z dopisů dr. Jos. Kaizla 633

1890, 26. prosince [Praha]: Dr. Jos. Kaizl dru Karlu Kramářovi 633

V. Literární činnost dra Jos. Kaizla od jeho vstupu na půdu aktivní politiky r. 1885 až k vstupu do strany mladočeské 635

Podstatnější opravy:

str. 246 ř. 1. zdola čti místo: Jan hr. Clam Martinic správně Jindř. hr. Clam Martinic
str. 334 ř. 14. zdola čti místo 12. února správně 21. února
str. 335 ř. 17. zhora čti místo Králo správně Králové
str. 469 ř. 2. zdola čti místo Havel správně Hanel
str. 554 při dopise z 4. srpna dodej rok 1889.
str. 636 dole ř. 2. místo: *v* hospodářstvích čti správně *o* hospodářstvích

PŘEDMLUVA.

Druhý díl tohoto spisu obsahuje líčení i látku té doby Kaizlova života, která jest ohraničena jednak jeho vstupem jako docenta na universitu pražskou r. 1879, jednak jeho vstupem do národní strany svobodomyslné r. 1890. Jest to doba, kdy Kaizl vydal nejlepší své práce vědecké, kdy vstoupil na půdu praktické politiky a kdy nejprve jako poslanec strany staročeské, pak jako spolutvůrce politického realismu českého nabyl praktického i theoretického základu pro vůdčí politické postavení v národní straně svobodomyslné.

Materiál, který se tu čtenářstvu podává, jest téhož razu jako v dílu I. tohoto spisu. Jsou to dopisy, denníkové zaznamy, důležitější a méně přístupná pojednání a řeči Kaizlovy. Způsob vydání látky té zůstal týž, jaký byl při vydání dílu prvého.

Těm, kdo jakkoliv přispěli k vypravení dílu prvého, náleží i při dílu druhém vřelé a upřímné díky. Nově sluší s opravdovou vděčností vzpomenouti účasti p. t. p. J. E. dra A. Bráfa, dra Karla Kramáře a J. E. dra B. Pacáka, kteří se ani na chvíli nerozpakovali zapůjčiti pro tuto publikaci

všechny ty dopisy, které nacházejí se z péra Kaizlova v jejich rukou a které mohly jakkoliv přispěti k pravdivému a bezprostřednímu poznání života Kaizlova i jeho doby.

Dr. Zdeněk V. Tobolka.

Černošice 6. července r. 1911.

II.

OD HABILITACE DR. JOS. KAIZLA AŽ DO JEHO VSTOUPENÍ NA PŮDU AKTIVNÍ POLITIKY.

I.

Dne 9. září r. 1879 byla dr. Jos Kaizlovi udělena venia legendi z politické ekonomie s vyloučením vědy finanční. Tím nastával mu úkol, chtěl-li prodělávati karriéru universitní, doplniti veniam legendi pro celý obor politické ekonomie, tedy i pro vědu finanční. Kaizl chtěl se státi universitním učitelem a za tím účelem pilně pracoval nejen v oboru politické ekonomie jako celku, nýbrž i, a zvláště, ve vědě finanční. Již dne 15. července r. 1881 zažádal za rozšíření habilitace pro celý obor politické ekonomie; dne 28. listopadu r. 1882 usnesl se sbor professorský, vyslechnuv referát dr. Albína Bráfa jako hlavního referenta a dr. Matouše Talíře jako korreferenta o rozšíření veniae legendi a ministerským výnosem z 12. ledna r. 1883 (čís. 21180) usnesení sboru bylo schváleno.

Rozšíření veniae legendi dostalo se dr. Jos. Kaizlovi na základě dvou prací, německy psaných: „Zur Literatur des Alcoholismus“ a „Die Lehre von der Überwälzung der Steuern“.

Stať Kaizlova „Zur Literatur des Alcoholismus“, otištěna v „Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik“ (N. F.

Bd. III. 38.—55.) byla ve formě článku psaný referát o šesti literárních zjevech, týkajících se otázky alkoholismu. Byly to dva spisy německé: dr. A. Baer: Der Alcoholismus, seine Verbreitung und seine Wirkung auf den individuellen und socialen Organismus sowie die Mittel ihn zu bekämpfen (Berlin 1878) a Entwurf eines Reichsgesetzes, betr. die Bestrafung der Trunkenheit v. 2?. März 1881, jeden spis francouzský: Comptes rendus sténographiques du congrés international pour l'étude des questions relatives à l'alcoholisme tenu à Paris du 13. au 16. août 1878 (Paris 1879), dvě práce anglické: The Alcohol Question (London s. d.) a Benj. W. Richardson: Diseases of modern life, 5th edition (London 1878) a konečně jeden spis česky: Dr. Emerich Maixner: Otravy lihem (Praha 1880). Článek založil Kaizl především na díle Baerově a vedle něho na stenografických protokolech mezinárodního sjezdu pro studium otázek, týkajících se alkoholismu a konaného v Paříži r. 1878. Baerovo rozvržení stalo se i rozvrhem referátu Kaizlova.

Otázka, která byla předmětem práce Kaizlovy, byla otázka zvláště v Anglii stopovaná a tam nazývaná: „the alcohol question". Ale nesmí se mysliti, že jednalo se při otázce té o odpor vůči alkoholu vůbec, jak si toho přeje dnešní hnutí abstinentní. Boj proti alkoholismu znamenal v době, kdy Kaizl svůj referát psal, boj proti nemírnému užívání alkoholu, a především boj proti tak zv. moru kořalečnímu. Referát Kaizlův mluví v první části o účincích alkoholu na lidský organism, v druhé části o spotřebě alkoholu a vlivu na sociální organismus, v třetí části referuje o prostředcích směřujících k potírání alkoholismu.

Kaizl v stati své jest především referentem, poučuje a vykládá o názorech jiných odborných spisovatelů, ale není referentem, který by nekriticky a bez zaujetí stanoviska prostě reprodukoval názor každý. Ačkoliv jest nepochybno, že Kaizl náležel v otázce alkoholismu do skupiny stoupenců Baerových, přece zase jest jisto, že nesdílel veškery názory těch, kdo proti alkoholismu tehdy bojovali. Odpíral, že by stoupající mzda byla příčinou přibývání alkoholismu, zavrhoval učení, jako by alkohol a alkoholické nápoje nebyly ani statek ani hodnota.

byl mínění, že přespříliš vysoká daň z kořalky o sobě s jinými přísnými prohibitivními a repressivními opatřeními anebo bez nich nemůže zpusobiti příznivé výsledky ani se zřetele finančně politického ani se zdravotně policejního, ač jinak nevylučoval ze zdanění nápojů zdravotnický a mravnostně policejní moment. Referát Kaizluv vyniká nejen vyčerpáním obsáhlé látky ve stručné formě, nýbrž jasností a přehledností, s jakou dovedou psáti badatelé, logicky zvláště vyškolení.

V monografii „Die Lehre von der Überwälzung der Steuern" (Leipzig 1882. 8⁰ X. 131 str.) obral si Kaizl za úkol řešiti jeden ze zásadních problémů vědy finanční a zvláště daňové politiky, nejednou již před ním řešený, různě chápaný a ruzně zodpovězený: problém „přesouvání daní", jak sám později ve své „Finanční vědě" přetlumočil „Überwälzung der Steuern". Tři cíle postavil si při své práci: 1. poučiti o nauce o přesouvání daní, o jejím vzniku, vývoji a stavu, 2. vyložiti pojem přesouvání daní a jeho formy, 3. objasniti přesouvání daní se stanoviska daní podle důchodu ukládaných. Ve tři části proto rozdělil svoji knihu: V část první, nazvanou „Die Entwickelung der Überwälzungslehre", v část druhou, nadepsanou „Der Begriff der Steuerüberwälzung" a v třetí část pod nadpisem: „Die Überwälzung im Lichte der Einkommenbesteuerung". Nejobšírnější jest první část spisu (str. 1—72), nejkratší část druhá (str. 73—89).

V první části kriticky probírá Kaizl názory o přesouvání daní anglických, francouzských a německých spisovatelů. Přirozeně vyšel od zakladatele moderního národního a státního hospodářství Adama Smitha a šel až po svoji dobu. Ve dvě fase rozvrhl názory o přesouvání daní. Do fase první zařadil: Adama Smitha, Davida Ricarda, N. F. Canarda, J. B. Saye, a pak stopoval vliv těchto anglických a francouzských ekonomistů na německou vědu finanční. Vyložil názory hraběte J. von Soden, Ludvíka Jindřicha von Jakob, J. F. E. Lotze, F. C. Fuldy, C. A. Fh. von Malchuse, K. Murharda, Karla J. Raua, J. G. Hoffmanna, Morice von Prittwitze, Helfericha a Jindřicha L. Biersacha, načež přerušil tuto radu spisovatelů na kontinentu rozborem názorů dvou anglických ekonomistů: Mac Cullocha a J. St. Milla. Probrav mínění francouzských

spisovatelů A. Thierse, Henriho Baudrillarta, Esquiron de Parieu, P. Leroy-Beaulieu, zmínil se o názorech německé školy svobodného obchodu, Maxa Wirtha a Prince-Smitha, německého socialismu, Lasalla, a přehled první fase ukončil výkladem Lor. Steina a Karla v. Hocka. Jen letem, v poznámkách, dotkl se názoru J. C. L. Simonde da Sismondi, Gustava du Puynode, Josefa Garniera, Umpfenbacha a Ed. Pfeiffera. A ve dva směry rozvrhl tyto ekonomisty první fase: v ty, kteří učili, že vůbec jen tak zvaný čistý důchod snese daně a že výdělky rozličných živností v celé společnosti hospodářské mají tendenci zachovati rovnoměrnost, a pak v ty, kteří tvrdili, že daň jest faktorem výrobních nákladův.

Nová fase v otázce o přesouvání daní zahájena jest v Německu státovědeckým badáním F. B. W. Hermanna a zvláště jeho učením o důchodu. Zásluha pak, že tímto učením byly zúrodněny pláně finanční vědy, náleží A. Schäfflemu a strassburskému učiteli dr. J. Kaizla, G. Schmollerovi. Schäffle i Schmoller vycházeli z ethicko-organického pojetí národního hospodářství a státu, oni přenesli Hermannovu nauku o důchodu na pole uložení daně a žádali naproti tehdejšímu uložení daně dle přebytků uložení daně dle míry důchodu. Tím se stalo, že přesouvání objevilo se v docela jiném světle. Ztratilo v theorii daňové vysoký význam a přestalo hráti tu význačnou úlohu, která mu byla od Smitha a Ricarda přičítána. Kaizl v knize své nejen promlouvá o Hermannovi, Schäffleovi a Schmollerovi, nýbrž obírá se i učením Ad. Helda a Ad. Wagnera o přesouvání, právem zařazeným do této druhé fase.

Druhá část spisu Kaizlova proti první části historicko-dogmatické jest podstatou i formou čistě dogmatická. Kaizl hleděl stanoviti pojem přesouvání. Vymezil přesouvání jako převádění přítomného nebo budoucího břemene daňového s plátce na jiného skrze soukromohospodářský obchod směnný. Kaizl, který důkladně po postavení definice probral znaky vyměřeného pojmu, obmezil pojem přesouvání proti výměrům své doby, zvláště proti Hockovi. Přesouvání prohlásil Kaizl za druh sprošťovacích zápasu, o jehož formách i ostatních promluvil. Přesouvání uvedl několik druhů: 1. předsouvání a zasouvání, 2. obmyšlené a neobmyšlené přesouvání, 3. pře-

souvání jednoduché čili přesouvání jednodobé dané a přesouvání celého dluhu, trvalého závazku daňového, jehož důsledkem jest právě plnění jednotlivých rat daňových. Toto poslední přesouvání Schäffle nazval amortisací daně.

V třetí části zodpověděl stručně Kaizl nejdůležitější otázku celého problému přesouvání daní: za jakých podmínek přesouvání může nastati. Předpokládaje, že veškery důchody jsou stíženy, rovnoměrně, vytkl tyto všeobecné zásady: 1. rovnoměrné daně důchodové nejsou přesunutelny, 2. jedinou (ne tedy jen nejhlavnější) příčinou přesouvání daní důchodových jest jejich nerovnoměrnost.

Spis Kaizlův jest formálně neobyčejně jasný, přehledný a uhlazený, pronikavě kritický a v polemických částech plný noblessy. Kde kriticky referuje, přesně rozlišuje vedlejší od hlavního a drží se věcí hlavních. Objasnění přesouvání daní, se stanoviska daní podle důchodu ukládaných, bylo tiskem vysloveno spisem Kaizlovým po prvé. V té okolnosti leží velká cena spisu Kaizlova jako studie tvořící a vyslovující nové vědecké hodnoty. Dílo Kaizlovo je spis, který předmětem i methodou nelze zcela zařaditi do historické školy Schmollerovy, z níž Kaizl vyšel. Patřil by spíše do toho směru národohospodářských bádání, který, vycházeje z obecných předpokladů logickým dovozováním přichází ke svým závěrum. Kaizl však spisem svým nechtěl zapřít svého učitele a nechtěl ani na vždy opustiti cestu, na niž Schmollerem byl uveden. Proto svoji knihu veřejně věnoval na důkaz díkův a úcty svému učiteli prof. Gust. Schmollerovi a ve směru a duchu školy Schmollerovy sepsal později ještě několik prací.

Jako soukromému docentovi bylo dr. Kaizlovi na překážku jeho zaměstnání v advokátní kanceláři. Nemaje hmotných prostředků, byl nucen hleděti si nějakého zaměstnání, které by mu zjednávalo existenční minimum, když soukromá docentura jest instituce neplacená. Poněvadž práce v advokátní kanceláři příliš činila jej neschopným k práci vědecké, hledal zaměstnání jiné, které by se s jeho vědeckými plány spíše

srovnávalo a jim hovělo. Proto, když na podzim r. 1879 byla vypsána místa koncipistu při zemském výboru království českého, ucházel se o jedno z nich německou žádostí, datovanou 6. prosince r. 1879. Kvalifikace kandidátova a přímluva kruhu politických, kterou dr. Jos. Kaizlovi zjednal především jeho karlínský strýc dr. Edmund Kaizl, způsobily, že dr. Jos. Kaizl dne 7. ledna r. 1880 (čís. 35.050) byl německým dekretem jmenován koncipistou zemského výboru s platem 1000 zl. a 20% příbytečného. 21. ledna r. 1880 složil služební přísahu a dne 1. února r. 1880 službu nastoupil. Byl přidělen do departementu čís. VIII., jemuž v čele stál přísedící A. O. Zeithammer, jeden z vůdců národní strany (staročeské), důvěrný přítel karlínského strýce dr. Jos. Kaizla.

Ačkoliv takto měl dr. Kaizl o svoji existenci postaráno, přijal přes to nabídky, které mu po sobě učinil jeho kollega na universitě, dr. Albín Bráf. Dr. A. Bráf odevzdal dr. Kaizlovi hodiny národního hospodářství, které sám měl na československé akademii obchodní v Praze a později hodiny, které měl na c. k. české vysoké škole technické v Praze. Dr. Jos. Kaizl ku konci února r. 1882 začal vyučovati na československé obchodní akademii národní hospodářství; 11. října r. 1882 byl jmenován honorovaným docentem národního hospodářství, statistiky obchodní a průmyslové a zákonů stavebních a železničních na c. k. české vysoké škole technické v Praze s roční odměnou 870 zl. r. č. a zahájil tam své výklady dne 6. listopadu r. 1882. Přes to, že na československé obchodní akademii v Praze panoval ve sboru professorském i ve vedení ústavu (ředitelem byl tehdy Em. Tonner) duch volný a přátelský, nebyl dr. Kaizl na ústavu tom zcela spokojen. Vadilo mu, že měl bdíti i nad kázní žáků a býti odváděn od nitě svých výkladů. Dr. Kaizl vyučoval na československé obchodní akademii v II. a III. ročníku národnímu hospodářství a statistice obchodu „na základě vlastní učebné knihy resp. vlastních explik“, ale již ve školním roce 1883-84 neshledáváme se s ním jako s učitelem na škole té. Předal přednášky své mladšímu pracovníku v oboru národního hospodářství, dr. Fr. Fiedlerovi.

Když stalo se rozdělení pražské university skutkem, prohlásil dr. Kaizl, že ve svých přednáškách bude pokračovati

jen na české universitě. Byl pak 3. března r. 1883 nejvyšším rozhodnutím jmenován mimořádným professorem politické ekonomie na universitě v Praze s vyučovací řečí českou, ale mimořádným professorem n e h o n o r o v a n ý m. Teprve po několikeré vlastní žádosti a na základě intervencí politických kruhů dostal nejvyšším rozhodnutím z 20. dubna r. 1884 roční plat 1200 zl. s aktivním přídavkem 420 zl., avšak teprve s právní platností od 1. ledna r. 1885. Kaizl sotva že měl rozhodnutí z 20. dubna r. 1884, umínil si vzdáti se místa při zemském výboru království českého a nečekati až do 1. ledna r. 1885. Zemský výbor 9. června r. 1884 přijal resignaci Kaizlovu na zemskou službu a propustil jej ku konci července r. 1884 s plným uznáním. Od této chvíle působil dr. Jos. Kaizl nadále jen jako mimořádný professor na české universitě a jako honorovaný docent na české technice v Praze. Od 10. listopadu r. 1881 byl členem státní státovědecké zkušební komisse v Praze.

* * *

Dr. Jos. Kaizl dostal veniam legendi 9. září r. 1879, započal jistě na podzim r. 1879 na pražské universitě čísti, ale nebylo možno nám zjistiti, jaká byla themata přednášek Kaizlových v zimním běhu r. 1879-80. Od letního běhu r. 1880 až do zimního běhu r. 1897-8 můžeme sestaviti názvy přednášek Kaizlových. První čtyři běhy přednášel dr. Jos. Kaizl česky a německy, počínajíc zimním během r. 1883-4 jen česky. Z německých jeho kollegií uvádíme: Repetitorium der politischen Oekonomie, Ackerbaupolitik, National-ökonomisches Practicum, National-ökonomie, Handelspolitik Oesterreichs vom XVIII. Jahrhundert bis auf unsere Tage, Geschichte der Handelspolitik Österreichs seit dem 18. Jahrhundert bis auf unsere Tage (bylo to pokračování předcházejícího kollegia počínajíc založením německého celního spolku). Z českých kollegií až do letního běhu r. 1884 setkáváme se s několika specielními thematy: Politika tržební, Nauka o mzdě a otázka dělnická, Zřízení živnostenské, dějiny literatury národohospodářské (Socialismus), theorie socialismu; od letního běhu r. 1884, kdy jako mimořádný professor byl nucen vyhovovati učebné osnově a potřebám právníku, před-

nášel po celou dobu, co pusobil na právnické fakultě české university, postupně vedle sebe nebo za sebou: Národní hospodářství, finanční vědu a správní vědu.*) Jedinou výjimku činí letní běh r. 1887, kdy četl dr. Kaizl o důchodech státních a budgetu, kterežto kollegium v této podobě pak již nikdy neopakoval. V letním běhu r. 1885 konal seminární cvičení, pak v letním běhu r. 1889, 1890, 1891. Jsou to léta, kdy nebyl zaneprázdněn politickou činností a kdy se seminárním cvičením mohl věnovati.

Jak pusobil dr. Kaizl jako universitní učitel, to nemužeme pověděti, ale poví to časem snad ti, kteří byli jeho žáci. Nemužeme říci více, nežli, že dr. Kaizl, přednášeje národní hospodářství, až po zimní běh r. 1886-7 držel se své knihy „Národní hospodářství", o níž bude promluveno více později. Jeho seminární cvičení omezovala se nejvíce na rozšíření obzoru žáku poznáním nové a základní literatury národohospodářské. Proto práce seminární, které ukládal, nebyly více nežli obsahy z významných knih základních. Z themat, která četl jako universitní učitel, zvláště pozornost sluší věnovati těm, které probíral na počátku své učitelské činnosti. Německé kollegium „Handelspolitik Oesterreichs vom XVIII. Jahrhundert bis auf unsere Tage" pracované nejen na základě literatury, nýbrž i na základě pramenu mělo časem (ale pak se to nestalo) v prohloubení vyjíti jako samostatná monografie. Mnoho věnoval Kaizl otázce dělnické a socialismu, jejichž význam ještě v letech osmdesátých u nás v Čechách nebyl ani z daleka chápán, a stal se z učitelu universitních u nás první na kathedře hlasatelem směru sociálně reformního. Přihlížel ve volbě themat k současným otázkám žhavým a proto za doby, kdy rodil se nový řád živnostenský pro Rakousko, v letním běhu r. 1881 četl o zřízení živnostenském.

Přednášky dr. Kaizla na c. k. české vysoké škole technické byly od r. 1883—1884 až do r. 1897—1898 jedny a tytéž: zákony stavební a železniční, politické hospodářství a průmyslová statistika. Úkol přednášek těch byl praktický,

*) Přednášky o vědě správní vydal prof. dr. Jos. Gruber v „Obzoru národohospodářském" roč. XIV. (1909) str. 257 a dále.

měly přinášeti nejnutnější vědomosti z oboru jmenovaných, pokud je technikové v praktickém životě potřebují.

* * *

Moderní učitel universitní vedle přednáškami na universitní kathedře bývá zaměstnáván i přednáškami mimo universitu. Pokud neměli jsme své české university, přednášková činnost universitních učitelu českých mimo universitu byla velikým kusem vlastenecké a národní jejich povinnosti. Na počátku let osmdesátých minulého století bylo několik českých spolku v Praze, které za část své činnosti pokládaly ústy povolaných odborníku, zvláště universitních docentu, české obecenstvo informovati o všeobecně zajímavých problemech vědeckých a literárních. Na prvém místě plnila tento úkol „Měšťanská beseda v Praze“, jíž v čele stál dr. Jakub Škarda, a vedle ní Americký klub dam v Praze v Náprstkově českém salonu „u Halánků“. Starší i mladší vědecká a literární generace česká tehdejší doby vyvíjela v zmíněných spolcích utěšenou přednáškovou činnost. V Měšťanské besedě pražské před zřízením české university na počátku let osmdesátých přednášeli zvláště filosof dr. Jos. Durdík, historik dr. Jar. Goll, geograf dr. Jan Palacký, národohospodáři dr. Albín Bráf a aestetik dr. O. Hostinský, v Americkém klubu dam vedle prof. dr. J. Durdíka, dr. A. Bráfa, dr. O. Hostinského, dr. J. Palackého také zvláště básníci Jar. Vrchlický a Jul. Zeyer, mathematik dr. F. Studnička, přírodozpytec prof. B. Bauše a j. Kaizl patřil do kroužku těchto přednašeču a prvních popularisatoru české vědy. V Měšťanské besedě přednášel z morální statistiky, opíraje se především o dílo, které poznal za svého pobytu strassburského, Adolfa Wagnera: „Die Gesetzmässigkeit in den scheinbar willkührlichen menschlichen Handlungen vom Standpunkte der Statistik“, o jednání lidském v zrcadle statistiky a o tomtéž thematu pod názvem „O pravidelnosti zdánlivě libovolného jednání lidského“ promluvil dne 13. února r. 1881 v Americkém klubu dam v Praze. Jako universitní docent nezanedbával dr. Kaizl přednášky odborné mimo síně universitní. Zde především dva spolky čítaly jej mezi své opravdu přednáškami činné členy, spolek českých právníku

„Všehrd", středisko akademiků-právníků českých a středisko veškerého českého světa právnického „Právnická Jednota" v Praze. Z přednášek Kaizlových v tomto spolku promluvených uvedeme aspoň některé: Jsou to přednášky o osnově živnostenského řádu rakouského (dne 5. a 19. února r. 1880*), o přirážkách autonomních se zvláštním zřetelem na nové upravení daně pozemkové**) (dne 9. prosince r. 1880), o českém bernictví v 17. století (dne 19. ledna r. 1882***) a o bezpráví civilním a trestním (dne 2. března r. 1882†), v kteréžto poslední přednášce projevil se dr. Kaizl jako zastance theorie o normách, hlásané německým kriminalistou Karlem Bindingem.

Zájem dr. Kaizla o veřejné otázky politické a národohospodářské, který pozvolna uzrával v úmysl státi se politikem aktivním, vedl jej k přednáškám žhavého významu z oboru hospodářského, sociálního a politického. Konal je v Praze v středisku staročeské intelligence, „Českém klubu".

Mnohým přednáškám dr. Kaizla za podklad sloužily studie jím pro tisk připravené, o mnohých z nich nevíme více, nežli že byly promluveny. Dle přednášek zachovaných možno říci, že Kaizlovy odborné řeči vynikaly jasností, logickou sečleněností, odbornou znalostí a propracovaností. Dovedl-li a pokud upoutati v přednesu, poví snad časem někdo, kdo žije z tehdejších posluchačů Kaizlových.

* *
*

Česká universita, zřízená r. 1882, a povolání na ni nových sil mělo za následek počátek tvoření se nové vědecké organisace české a vystupování různých vědeckých proudů. Rokem 1882 dostalo se českému národu jedné z nezbytných podmínek pro jeho samostatný život vědecký. Skutkem tím do budoucna měla ve vědě české padnout zásada, že, co vědecky bylo česky napsáno, vyhovovalo již pro to požadavkům vědy. Vědecká

*) Právník XIX. 163—164, 671—673.
**) Tamtéž XX. 316—317.
***) Tamtéž XXI. 749—750.
†) Tamtéž XXII. 26—28.

kritika usilovněji nežli bylo dříve přihlásila se o své místo a dobývala si je krok za krokem. Přirozené nebyl její postup bez velikých boju. Neboť vědecká kritika v Čechách musila se postaviti proti nezdravému autoritářství, zakořeněvšímu se v českém životě a zahájiti s ním o volnost bádání ostrý, ale konečně přece vítězný boj. V čele mladší vědecké generace české v letech osmdesátých stál mimořádný professor filosofie na české universitě, dr. T. G. Masaryk. Byl rodem z Moravy. Studia svá většinou konal mimo české země, ve Vídni a v Lipsku. Byl již r. 1882, kdy byl povolán na českou universitu muž širokých obzorů. Znal řeči, viděl cizí svět, přišel do Prahy, aby otevíral naše okna do celého kulturního světa. Byl neobyčejně energický, houževnatý, pln iniciativy, organisator a agitátor prvního řádu a v nejlepším slova smyslu. Byl příjemný, prostý a přátelský v chování ke každému, měl se jako přítel k akademické mládeži, již nabádal k usilovné práci na poli vědeckém a národním. Sám neobyčejně pracovitý, budil i u jiných úctu k práci. Hluboký myslitel, který se vší vážností věnoval se bádání problému malého národa našeho. Naznačil celou řadu otázek, jimiž měla se moderní doba česká zabývat, a zůstane proto vždy velikým mužem našeho národa, třeba že nepodařilo se mu zodpověděti správně těžké otázky, které chtěl zodpověděti a o jejichž obtížnost stroskotaly se jeho krásné úmysly. Masaryk sotva že se v Praze usídlil, počal horečně pracovati o zvýšení úrovně české vědy. Věděl, že není vědy bez vědecké kritiky a proto věnoval mnoho úsilí založení vědeckého listu kritického. Nalezl tehdy pochopení v Čechách pro své snahy. Mezi ty, kdo podporovali jeho kroky, náleželi prof. dr. Kl. Borový, prof. dr. Albín Bráf, prof. dr. E. Maixner, prof. dr. Aug. Seydler, prof. K. Preis, prof. A. Vávra a prof. J. Solin. Za redakční pomoci těchto mužu založil v Praze měsíčník, listy pro literaturu a kritiku vědeckou „Athenaeum", jehož první číslo vyšlo dne 15. října r. 1883.

Dr. Jos. Kaizl od vydání tohoto čísla „Athenaea" náležel mezi jeho spolupracovníky. Byl patrně přiveden do kruhu přispívatelu prof. dr. Albínem Bráfem a zůstal, jak ještě později uslyšíme, věren „Athenaeu" po celou dobu jeho vycházení.

Pod chiffrou K. nebo pod plným svým jménem ukládal tam své kritické názory o spisech a otázkách z oboru národního hospodářství, sociologie a filosofie. S professorem Masarykem uzavřel v těchto prvních letech svého spolupracovnictví v „Athenaeu" přátelství, které stalo se směrodatným pro celou budoucnost dr. Jos. Kaizla.

S prof. T. G. Masarykem účastnil se Kaizl ještě před vstupem svým na půdu aktivní politiky podniku, jehož myšlénkovým tvůrcem byl prof. T. G. Masaryk, spolku pro vydávání písemných památek náboženského a církevního vývoje národa českého. Spolu s prof. T. G. Masarykem, s prof. dr. A. Rezkem, prof. dr. Jar. Gollem, prof. dr. Jos. Kalouskem, prof. dr. J. Emlerem, prof. dr. J. Gebaurem, redaktorem „Osvěty" V. Vlčkem a starostou Akademického čtenářského spolku dr. K. Čížkem podepsal provolání k tomuto spolku a dal do vínku spolkové pokladně 100 zl. Stanovy spolku byly sice 15. června r. 1885 potvrzeny, ale spolek sám nikdy pracovati nepočal. Vědecká otázka pravosti starých památek českých, kteráž rozštěpila český tábor vědecký a veřejnost českou vůbec ve dva veliké tábory, znemožnila na čas, aby bylo provedeno to, k čemu r. 1885 založen byl spolek pro vydávání písemných památek náboženského a církevního vývoje národa českého.

* *
*

Prof. T. G. Masaryk beze sporu u nás jest prvním hlasatelem vědy sociologické, ale nebyl proto v letech osmdesátých u nás první a jediný, který byl by se vyvíjel pod vlivem učení sociologického. Jako na svých studiích mimo české země poznal prof. Masaryk novou vědu, sociologii a oblíbil si ji, tak na svých studiích v cizině, ve Strassburku, dr. Jos. Kaizl seznámil se se sociologií. Národohospodářská škola historická, jejímž žákem stal se Kaizl na universitě strassburské, v úzké souvislosti postupovala se sociologií. Dr. Jos. Kaizl pomýšlel na počátku r. 1885 učiniti přístupnou Čechům vědu sociologickou a sice tím, že byl by Čechům v překladech poskytl ve zvlášť vydávané „Bibliothéce sociologické" výběr znamenitých děl abstraktní i konkretní sociologie. Dr. Kaizl chtěl českou veřejnost tehdy

vésti k vážnějšímu pojímání zjevu společenských a zvláště chtěl ji upozorniti, že existuje nová věda, sociologie, věda o společnosti, jejímž předmětem jest vznik a vývoj pospolitosti lidské od prvých postižitelných počátkův až k nynějším útvarům jejím. Jako snahou všech těch, kdo pracovali při „Athenaeu", bylo povznésti intellektualní úroveň českého obecenstva na výši obecenstva nejvzdělanějších národu, tak i bylo totéž snahou Kaizlovou při vydávání „Bibliotheky sociologické". Dr. Kaizl při výběru cizích děl pro svoji bibliotheku neomezoval se jen na sociologii v nejužším slova smyslu, vedle děl úzce sociologických chtěl otisknouti v sbírce své i práce z oboru filosofie, vědy sociální a to v tom zpusobu, že by drobnějšími spisy postupoval k spisum obsáhlejším a těžším. Rozumí se, že tvůrce prvního sociologického systému Auguste Comte, jehož důkladným studiem dr. Kaizl se obíral na podzim r. 1883, nalézal se v Kaizlovu programu, ale před jeho vydáním měly býti vytištěny Pokroky socialismu z péra belgického liberála Emila de Laveley, přednáška italského professora Icilia Vanniho o srovnávacím studiu a moderní sociologii, Iheringova klassická práce „Zpropitné" a Humeovy „Základy mravnosti". Překlad Lavaleye připravoval si dr. Kaizl sám, Vanniho přeložil mu jeho bratr Emanuel. Ale nedošlo k uskutečnění krásného plánu Kaizlova. Nebylo nakladatele pro sbírku v tehdejších poměrech českých, kdy nalézaly odbyt skorem jen knihy belletristické a kdy nebylo možno pro netečnost obecenstva ke knihám vážně poučným vydávati díla obsahu těžšího. Později neměl dr. Kaizl ani času k vydávání sbírky přikročiti, kdyby byl i mohl, poněvadž aktivita politická odvedla jej od všech jeho dalekosáhlejších plánů literárních.

Spis Kaizluv „Die Lehre von der Überwälzung der Steuern" uvedl dr. Kaizla v písemný styk s professorem finanční vědy na universitě v Camerinu a pak v Maceratě v Italii s Maffeem Pantaleonim. Prof. Maffeo Pantaleoni, o tři roky mladší nežli dr. Kaizl, stal se jedním z nejduvěrnějších přátel Kaizlových mimo země české. Prof. Pantaleoni obíral se toutéž látkou.

již zpracoval dr. Kaizl v „Die Lehre von der Überwälzung der Steuern", přesouváním daní, a v téže době, kdy vyšla práce Kaizlova, měl v rukopise k tisku připravený spis „Teoria della traslazione dei tributi". Zájem o stejný vědecký problem svedl oba badatele, upřímné přátelství toho styku bylo krásným ovocem. Psali si často o vědeckých otázkách, politických, ale i o otázkách rázu osobního a přátelského. Od počátku r. 1883, jistě před 23. lednem r. 1883, byli již v čilé korrespondenci, z níž zachovaly se nám listy prof. Pantaleoniho, ale pouze jediný list dr. Kaizla. Oba přátelé psali si nejprve německy, pak italsky. Dr. Kaizl používal příležitosti korrespondence s prof. Pantaleonim, aby se zdokonalil v italštině, jejíž grammatiku znal již jako posluchač práv. Informovali jeden druhého o snažení svých národu a poměrech zemí, v nichž žili. Prof. Pantaleoni v prostých, upřímných a obšírných dopisech hleděl si Italie, dr. Kaizl českých a rakouských poměrů. Oba zajímali se o různé otázky veřejného života, o literaturu krásnou i vědeckou, o žurnalistiku a revues, o vědecké směry a proudy, o vynikající badatele, o poměry universitní, o sociální postavení universitních učitelu, o poměr učitele k žákovi, o politické situace, o charakter národa, sdělovali si své literární plány a obtíže při jich provádění, řešili otázky, pokud je možno spojiti činnost politickou s činností vědeckou, a otázky důvěrně přátelské, mezi něž náležela ku př. otázka, zda manželství není překážkou úspěšné činnosti vědecké. Informacemi prof. Pantaleoniho dr. Kaizl byl od května r. 1884 zvláště a soustavně upozorňován na bohatou literaturu italské vědy finanční. Použil informací těch nejprve ve svých universitních přednáškách o vědě finanční, k nimž intensivní přípravy konal v květnu a červnu r. 1884 a později ve svém spise „Finanční věda".

* * *

7. října r. 1879 vstoupili čeští poslanci na říšskou radu, kterou před 16 lety byli opustili. Kdyby byli krok tento učinili před zavedením přímých voleb do říšské rady, před r. 1873, byli by přicházeli do ústředního parlamentu v době, kdy mohli se pokusiti, a to s úspěchem, o uskutečnění svých federalistických tužeb. Kdyby byli šli do mimořádné říšské rady na počátku

r. 1867, kdyby byli vyhověli vládě Potockého a kdyby byli za posledních chvil vlády Hohenwartovy vstoupili do říšské rady, byli by nalezli říšskou radu i vládu ochotny řešiti otázky ústavní a bylo by řešení to dálo se pravděpodobně ve směru federalistum příznivém, poněvadž federalisté tehdy na říšské radě měli většinu. R. 1879 Čechové přišli do Vídně, kdy do říšské rady volilo se přímo a kdy koruně i tehdejší vládě, jíž v čele stál neobyčejné důvěře panovníkově se těšící a panovníkovi zcela oddaný hr. Eduard Taaffe, jednalo se, aby fakticky ústava, která tu byla, byla uznávána všeobecně. Čechové, následujíce na říšskou radu konservativní šlechtu, již dříve Taaffe pro obeslání říšské rady si získal nežli lidové poslance české, přicházeli do Vídně jako politicky poražení, ne jako političtí vítězové. Svoji velikou státoprávně politickou kampaň prohráli. Věděli to sami a dobře jako oni cítil to šéf tehdejší vlády hr. Eduard Taaffe. Čechové byli by rádi dali si za vstup do říšské rady zaplatiti, hr. Taaffe však neměl příčiny poraženým platiti výkupné. Neslíbil jim proto dáti ničeho za vstup. Ujistil je jménem vlády a koruny, že právního přesvědčení lidových poslanců českých nechce se dotýkati a povoláním dr. Aloise Pražáka, vůdce moravských Čechů do kabinetu dal na jevo, že není jeho úmyslem vládnout proti Čechům. Ale co Čechové více chtěli míti, toho musili si dobýti v parlamentě. Taaffe proto Čechy odkázal na positivní práci v parlamentě.

Devátá zákonodárná perioda říšské rady, 7. října r. 1879 zahájená a 22. dubna r. 1885 ukončená, ukázala Čechům obtíže, s kterými spojeno jest cokoliv dobýti v ohledu politickém pro Čechy. Čechové přišli do říšské rady, kdy panství německo-liberální strany bylo pochováno následkem její opposice proti okkupaci Bosny, druhému vyrovnání rakouskouherskému a následkem vnitřní rozháranosti strany, ale zase nepřicházeli tam tak silni, aby mohli býti sami o sobě pevnou oporou nějaké vládě. Čítali z 353 poslanců pouze 54 a byli nuceni proto hledati spojence pro své snahy a tím byli nezbytně nuceni činiti kompromissy. Nedali se na cestu politiky, která ukázala se nejednou později v říšské radě jako politika nezdravá: aby chtěli rozbíti říšskou radu a čekali od rozbití toho něco pro své federalistické ideály, nýbrž hleděli najíti spojence, s nimiž jdouce

ruku v ruce získali by positivních úspěchu. Stali se jako „Český klub na říšské radě" (v němž byli všichni čeští poslanci z Čech a Moravy) vedle polského kola a klubu Hohenwartova mocným článkem pravice a vysílali do jejího patnáctičlenného výkonného výboru pět členů. Pravice byla oporou Taaffeovy vlády, levice jeho opposicí. Ale přes to, že poměry byly takové, nevládl Taaffe nikdy zcela a ve všem, jak si pravice přála. On sice přál si vládnout parlamentárně, ale vládu tu představoval si jako poslušnost parlamentu vůči koruně. Jak sám vždy a ve všem při koruně stál, tak chtěl, aby většina, o niž se v parlamentě měl opírati, byla vedena ve svých akcích interessy a přáními koruny. Taaffe nebyl by chtěl nejdříve vládnout úplně bez zastoupení z řad ústavověrných, ale chováním se opposiční levice, byl nucen míti od 18. ledna r. 1881 v kabinetu svém jen důvěrníky majority. Taaffe jako před 18. lednem r. 1881, tak i po 18. lednu nevládl jen ve směru pravice. Netajil si, že opposiční levice, skládající se z 145 poslanců mezi 353, přece jest minoritou tak silnou, že proti ní jíti otevřeně jest mu nemožno. Pravice nemohla mu nikdy, i když by její všichni poslanci byli bývali do jednoho plnili své poslanecké povinnosti, stačiti počtem svým (čítala 168 poslanců), kdy se jednalo o hlasování kvalifikovaným počtem poslanců. Vedle toho, až do 16. listopadu r. 1881 neměl Taaffe většiny v panské sněmovně, kterou by mohl čeliti ústavověrné většině, a když si ji pak utvořil, nemohl jako v poslanecké sněmovně tak i v panské přehlížeti silnou minoritu. Politika Taaffeho již vzhledem k těmto poměrům nemohla býti přímočará, nemohla plně vyhovovati ani pravici ani zcela nepřátelsky chovati se k levici, byla plováním mezi Scyllou a Charybdou, nebo, jak Taaffe říkal, chůzí po zlaté střední cestě, politikou plnou kompromissů a politikou proto málo oblíbenou.

Čechové sice při vstupu svém na říšskou radu a za celé zasedání, kdykoliv se naskytla příležitost, zdůrazňovali své trvání na státoprávním programu českém, ale ve skutečnosti nemohli v říšské radě pro politickou samostatnost národa činiti více nežli nacionálně kulturním a hospodářským jeho sílením připravovati půdu lepší budoucnosti českého národa a politické jeho samostatnosti.

Za účasti své ve vládní většině postavili si Čechové úkolem zvláště dobýti rovnoprávnost českému národu v úřadech a na pražské universitě. Došli sice v obou směrech jistých úspěchu, ale ne splnění toho, co žádali. Nedostali v obou směrech ničeho více, nežli co jim koncedovali Němci. V jazykové otázce t. zv. nařízením Stremayerovým z 19. dubna r. 1880. při zeměpanských úřadech bylo uzákoněno, co se skutečně tehdy provádělo, a rovnoprávnost obou jazyku ve vnější službě úřední v celé zemi byla i formálně Čechum zajištěna, ale aspoň částečného zavedení češtiny a zásadního uznání jejího jako vnitřní řeči úřední, toho nedosáhli. Žádali utrakvisaci pražské university a došli tam, co chtěli Němci, rozdělení pražské university v universitu německou a českou. Byla jim zachována sice historicky a právně kontinuita s universitou Karlo-Ferdinandovou, ale většina ústavův a sbírek této university připadla jen universitě německé. Za tyto úspěchy jako členové železného vládního kruhu byli Čechové nuceni hlasovati pro požadavky vlády, které ve voličstvu jsou vždy nepopulární, pro rekruty a zvýšení daní, a jako členové pravice, jejíž příslušníci ve většině své byli klerikálně naladění, byli přiváděni do situací, že musili činiti ústupky snahám klerikálním se svého stanoviska liberálního.

Když vstupovali čeští poslanci do říšské rady, neměli odvahu říci veřejně voličstvu svému, že do Vídně jdou jako přemožení, a když tam byli, neměli odvahu vyložiti, že za těžkých poměrů, jaké ve Vídni byly, zatím bylo nemožno, dělati politiku státoprávní. Pravý stav věcí kryli slovy trunní řeči z 8. října r. 1879 a svými akademickými projevy o státním právu českém, které činili, kdykoliv se k tomu naskytla příležitost. Vyhnuli se, aby o pravém stavu věcí širokou veřejnost poučili a záhy proto dostávali se do rozporu s veřejným míněním českým. Nespokojenost voličstva rostla, poněvadž voličstvo to za veliké akce státoprávní bylo vychováno očekávati politické úspěchy velikého dosahu v době co nejkratší, kdežto po r. 1879 ke každému sebe menšímu politickému úspěchu bylo potřebí vytrvalosti, čekání a houževnatosti. České voličstvo záhy obracelo se proti politice, kterou česká delegace dělala po r. 1879 a nespokojenost ta šla hned v prvních letech (na jaře 1880) positivní práce na říšské radě v některých místech až tak daleko, že počalo se

volati po návratu k nemožné a neúspěchem již jednou skončivší politice, po návratu k passivitě vůči říšské radě. Z této nespokojenosti vůči politickému vedení národní (staročeské) strany těžila strana svobodomyslná (mladočeská) a usilovně se organisovala, aby mohla z rukou strany staročeské politické vedení převzíti do rukou svých.

Dr. Jos. Kaizl, o jehož záhy projevivším se politickém interessu mluvili jsme již na svém místě, vylíčené politické poměry stopoval velice bedlivě z novin, ze stenografických protokolu říšské rady, z rozhovoru svého strýce říšského poslance dr. Edmunda Kaizla a jeho politických přátel, zvláště poslance A. O. Zeithammera. V zásadě souhlasil s politikou strany staročeské a stál proti „protivami oplývajícímu smýšlení a snažení mladočeské menšiny v Českém klubu na říšské radě", s níž zase sbližovalo ho stanovisko protiklerikální. Dr. Jos. Kaizlovi bylo jasno, že politika passivity vůči říšské radě stala se nemožností a že návrat k ní by byl politikou nesmyslnou a přímo dětinskou. Ale kritický duch dr. Jos. Kaizla nedovedl přijímati prostě a za správné každý krok Českého klubu. Hned na jaře měl pochybnosti některé, které se dotýkaly programových základů programu federalistického a autonomistického. Jako nepřítel hesel a frásí v politice, za nimiž neskrývalo se vyzralé jádro, počal se obírati heslem, tak často členy „Českého klubu" užívaným, heslem decentralisace a autonomie. Jak představuje si decentralisaci a autonomii „Český klub"? Kaizl sám stál na stanovisku decentralisačním a autonomistickém v oboru školském, ale vzhledem k tendencím moderního státu, vzhledem k umenšování nákladu veřejných považoval decentralisaci za nezdravou v zákonodárství a soudnictví civilním i trestním, ve vojenství a financích. On, který cenil odbornost v práci úřední, postavil se proti autonomii (na jaře r. 1880), nebo lépe proti dilettantismu sboru sebe dustojnějších laiku a stál na straně dobře kvalifikované byrokracie.

Na úspěchy dobyté českou delegací díval se střízlivě, ale nepodceňoval je, jako to obecně činilo se v tehdejší době. T. zv. nařízení Stremayerovo uvítal jako v celku sice jen reprodukci, ale přece dobré — zejména pro Moravu.

S vládou hr. Taaffeho nebyl spokojen hned od října r. 1879. Vytýkal mu, jako to vytýkal celý politický svět český, že nestál rozhodně při straně autonomistu, ale již v únoru r. 1880, tedy v době, kdy v kabinetu Taaffově ještě zasedali i členové strany ústavověrné, a kdy Čechové nemohli se vykázati ještě ani jediným politickým úspěchem, postavil se proti systému Taaffeovu, jako české politice nezdravému: „Za nynějšího poměru majority a minority," napsal 12. února r. 1880 dr. Jos. Kaizl, „daleko nedojdeme a to zejména, jestliže číselná převaha pravice vyvážena bude klerikálními aspiracemi některých, snad mnohých jejích členův. Koaliční ministerstvo je doposud pokrytectvím, protože pod novou falešnou známkou provozuje se napořád staré hospodářství. V náš prospěch se doposud situace ani o píď nepošinula a myslím, že bez velikých, pronikavých kroků těch neb oněch stran se nepošine."

Více nežli politické otázky zajímaly dr. Kaizla otázky hospodářské a sociální na říšské radě probírané. Jako vzdělaný národohospodářský badatel posuzoval veškery návrhy a předlohy věcně. Odsuzoval z těchto důvodu návrh dr. Augusta Weebera na vydání zákona v příčině úroku a dávek u úvěrních ústavů a schvaloval návrh poslance Čeňka Hevery na umírnění poplatků a daní záložen a spořitelen. Akce říšské rady v příčině pojišťování pro případ úrazu a nemoci a akce vedoucí k reformě živnostenského řádu, nedělnímu klidu, nespouštěl ani na chvíli s očí a výsledky svých kritických pozorování uložil v řadě statí, o nichž bude níže více pověděno.

Osobně z českých politiku dr. Kaizl tehdy nejvíce si vážil a miloval poslance A. O. Zeithammera pro jeho mužnost a ráznost, nenáviděl poslance dr. J. Vašatého jako povrchního pracovníka a nevěcného demagoga. Neplnění poslaneckých povinností odsuzoval u každého, kdo se neplnění toho dopouštěl.

Vedle parlamentu dr. Jos. Kaizla zajímala již tehdy, nežli sám stal se aktivním politikem, politická nálada a výše politického obzoru, na němž se nalézalo voličstvo. Pozoroval na veřejných schůzích duši širokých vrstev voličských a poznal na nich, jak mnoho bylo potřebí pracovat k povznesení zanedbané politické výchovy českého lidu.

* * *

Dr. Jos. Kaizl měl smysl žurnalistický. Projevoval se u něho tím, že rád ze své iniciativy psával do denních listů o událostech, které viděl, a které ocenil jako události širokou veřejnost zajímající. Slyšeli jsme již dříve, že informoval jako účastník posledních záchvěvu provedení okkupace Bosny a Hercegoviny české čtenářstvo svými listy pro denník „Pokrok" psanými o všem, co pro veřejnost zajímavého tehdy v Slav. Brodě viděl a slyšel, podržel si žurnalistický smysl i po dobu následující. Když v srpnu r. 1882 navštívil v Terstu rakouskouherskou prumyslovou a zemědělskou výstavu, neopomenul pro denník „Pokrok" a „Politik" napsati listy o dojmech, jaké v něm prohlídka výstavy vzbudila.

* * *

Z dopisu dr. Jos. Kaizla:

1879, 18. října. V Praze.

Dr. Jos. Kaizl strýci Dru Edmundu Kaizlovi.

. . . Strany přednášek svých byl jsem již již připraven, že nebudu moci vubec čísti pro nedostatek kolegia; bylť jsem po závěrku zápisu na kvestuře a tam zapsáno jich bylo po 5 a 6, mezi nimi 2 až 3 nefrekventující hrabata. Takž jsem dnes s malou duší přišel do sálu, a ejhle, plných 7 jich tam sedělo, pozorně poslouchalo a psalo diktát; chyba byla v tom, že kvestor má doposud zapsané jenom platící, kdežto masa úplně nebo na polo osvobozených teprve dojde, tak předce asi 15—20 posl[uchačů] míti budu.

Jak bude s druhým něm[eckým] kollegiem, nevím, začnu až ve čtvrtek, ale doufám také. Za zaslaný návrh*) děkuji opětně, potřeboval jsem jej právě toho dne, kdy došel, píše článek o úroku a lichvě pro příští (listop.) číslo Osvěty;**) návrh byl ihned zpracován a došel naprostého odsouzení, protože vedl by k úplné nejistotě v příčině zápůjček a obligací úrokových, mimo to k novému protahování netoliko sporů, nýbrž i exekucí a na konec i ke skutečnému obmezení způsobilosti směnečné na kupce; a konec koncu byl by ten, že lehkovážný, marnotratný a pitomý dlužník buď nedostal by vůbec úvěru, buď

*) Byl to návrh olomouckého advokáta, poslance dr. Augusta Weebera na vydání zákona v příčině úroků a dávek u úvěrních ústavů.

**) Článek: O úroku a lichvě. Osvěta 1879. Čís. 12. 965—967 jest otištěn v tomto spisu v I. dílu str. 388—401.

předce jenom za lichevní úplatu. Za to souhlasím s návrhem p. [Čeňka] Hevery*) usnadňujícím úvěr záloženský.

Prosím Tě, abys mi zasýlal — můžeš — nebo smíš-li — veškeré návrhy rázu ekonomického a hleď zejména k osnově zák[ona] živnostenského.**) Pracuji teď s velikou chutí, protože mám jakýsi byť i skrovňoučký úspěch v koleji . . .

1879, 29. října. V Praze.

Dr. Josef Kaizl strýci Dru Edmundu Kaizlovi.

. . . Já jsem dosti zaměstnán, ač ne tak dřen a štván jako loni před habilitací. Dvakráte už jsem se byl podívat na [Karla] Šeborovu novou operu „Zmařená svatba", která se velmi příjemně poslouchá, ale dochází různého posouzení . . .

Dnes uvedl jsem se opět k [Vojtovi] Náprstkovi [k Hálánkovům], kamž nyní častěji docházeti hodlám, byv k tomu od něho vybídnut. Na zítří chystám vzletnou přednášku.

Výsledek v panské sněmovně a pitomé chování p. [ministrpresidenta Eduarda hr.] Taaffeho***) zde trapně účinkovalo —

---

*) V poslanecké sněmovně říšské rady dne 15. října r. 1879 podal poslanec za venkovské obce Kolín, Poděbrady atd., majitel domu z Kolína, Čeněk Hevera, návrh na zvolení 15členného výboru, který by podal návrhy, jakým způsobem měly by se umírniti poplatky a daně záložen a spořitelen. Návrh ten oduvodňoval dne 17. října r. 1879.

**) Vláda připravovala a dne 26. listopadu r. 1879 podala návrh zákona na změnu a doplnění živnostenského řádu z 20. prosince r. 1859.

***) V panské sněmovně jako odpověď na trůnní řeč podali autonomisté i centralisté své adressy. Hr. Taaffovi jednalo se o to, aby došlo k jednotnému projevu a proto snažil se, „aby přiměl Schmerlingovce (centralisty) k slevení a když to nešlo — domlouval straně autonomistické, aby tedy ona šla v povolnosti až na sám kraj, aby upustila od celé své adressy, přijmou-li z ní ústaváci pouze jediné místo ve svou . . ." Autonomističtí lordové učinili i v té věci hr. Taaffemu po vůli. Avšak centralisté byli se již zatím spočítali na bojišti a jedva postřehli, že mají většinu: nechtěli o žádném odročení schůze více slyšet. Lstivý Schmerling navrhl, aby se ustalo v rokování pouze na několik minut, co by komise o sporné větě ještě jednou se poradila — autonomisté neopatrně k tomu svolili a bitva byla prohrána. Však kdyby aspoň nyní, když ústavácký zpravodaj pyšně prohlásil, že se v komisi nemohlo docíliti shody, poněvadž protivy mezi oběma snahami jsou nesmiřitelny: kdyby aspoň nyní byl povstal hr. Taaffe a s energií Pittovou nebo Palmerstonovou zahájil obranu dobré věci. Není pochybnosti, že byla by se dostavila na zápasiště řada řečníkův, jichž důvody a výmluvnost mohly ne-li výsledek bitvy zvrátit, tož aspoň poraženou věc ostkvíti onou září mravného vítězství, která jímá i uchvacuje srdce millionův. Pohříchu ani k tomu nemělo dojíti. Aby prý se „nerušila svornost" . . . bylo zpředu ujednáno, že se nebude mluviti — adresní debata měla se provésti beze slov . . . a provedla se! Hrabě Taaffe sám choval se pak takto: Poděkovav před schůzí pp. arcivévodům, že přišli k jeho podpoře po osmi letech opět do této sněmovny, pozvedl hned na počátku hlasu, aby několika vřelými slovy napomenul ústaváky k jednotě a mírnosti a prohlásil, že co člen této sněmovny bude hlasovati proti centralistickému znění adresy. Tím zdálo se na chvíli, že spaluje vůči ústavákům mosty za sebou, že staví se konečně přímo a otevřeně na stranu autonomistův. [illegible]

nikdo neví, kudy kam. Domluvil jsem se nedávno s prof. [dr. Emilem] Saxem*), jenž jede k adresní debatě do Vídně. Má velmi střízlivé náhledy a bylo by žádoucno, aby více takových bylo.

Nyní (večer) pujdu do Société franç[aise], která doposud je chabě navštívena, jakž ovšem v říjnu vždy bývalo . . .

1879, 2 . listopadu. V Praze.

Dr. Josef Kaizl strýci dru Edmundu Kaizlovi.

. . . Počasí je bídné — mlhy, vlhko, sníh, který hned roztaje a žádné slunce; škoda, že raději poctivě nemrzne. Dnes přednášel jsem za osvětlení plynového o samé poledne — v sále horko a puch, takže jsem už vítal konec hodiny. Právě vyšla Osvěta, obsahující také můj článek**), jehož obsah zítra přednesu ve [spolku českých právníků] Všehrdu . . .

Práce mám pořád dost — ale všecko je příjemné, protože není žádného chvatu, žádných obav a starostí jako před habilitací.

Hlasování v příčině kolínské petice***) překvapilo tím, že na světlo vyneslo velikou liknavost v plnění povinností dobrovolně převzatých i v momentech neneduležitých. Slyšel jsem, že zejmena Poláci proto tak často doma jsou, že dožebrávají se u sev[erní] dráhy bezplatných lístků jízdních. Žádostiv jsem, co bude po hlasování o zákonu branném†), protože jsem přesvědčen, že vláda kýžených 2/3 hlasů nedosáhne; snad bude parlament rozpuštěn. Co myslíte o tom ve Vídni? . . .

padla, když dospělo ku poslednímu čtení prošlé adresy ústavácké, tu hlasoval pan hrabě Taaffe „co ministr" pro celou adresu centralistův a tudíž i pro ono místo v ní, o němž před hodinou se byl prohlásil, že nesrovnává se ono se smírlivými záměry koruny, pročež prý bude proti němu hlasovati . . . (Národní listy z 29. října 1879.)

*) Universitní professor dr. Emil Sax byl říšským poslancem za Opavu.

**) „O úroku a lichvě." Viz tohoto spisu I. 388—401.

***) Městská rada a okresní výbor v Kolíně n. L. podaly dne 21. října r. 1879 prostřednictvím poslance Č. Hevery petici za zařízení vyššího gymnasia v Kolíně n. L. z prostředku státních. O této petici spolu s jinými podobnými jednalo se dne 21. listopadu r. 1879 v rozpočtovém výboru, ale návrh posl. Jirečka, aby z vlastní iniciativy výboru bylo sněmovně navrženo zvolení školského výboru, pro neúčast poslanců nebyl přijat.

†) 15. října r. 1879 položila vláda Taaffeova na stůl říšské rady předlohu brannou. K vyřízení této předlohy, poněvadž se dotýkala otázky ústavní, bylo potřebí většiny dvou třetin. Většinu tu Taaffe jen od pravice, o níž se opíral, nemohl míti a nutně proto musil získávati hlasy i v řadách opposice. Hrabě Taaffe využil osobního vlivu koruny na opposiční strany, ale teprve 20. prosince r. 1879 došel dvoutřetinové většiny v poslanecké sněmovně, když dvakráte před tím panská sněmovna byla se postavila na stranu vlády proti opposici poslanecké sněmovny.

1879, 2. prosince. V Praze.

Dr. Josef Kaizl strýci Dru Edmundu Kaizlovi.

Obracím se tentokráte k Tobě s řadou proseb, jejichž splnění za následek míti může neočekávaně příznivý obrat v postavení mém a tím i rodiny naší. Jedná se mi totiž o to, aby mi uděleno bylo místo koncipisty u zemského výboru*), s kterýmž spojeno je služné nejméně 1200 zl. a zároveň způsobilost k penzi i pro státní službu, do které snad časem přejdu. Jsou nyní vypsána dvě místa toho druhu a jedná se i Němcům o to, aby dosazeni byli lidé obratní a českého jazyka úplně mocní. Kvalifikaci svou dokážu zejmena vysvědčením o rigorosech, docenturou pro politické vědy a příznivým vysvědčením o více než dvouleté praksi advokátní, které mi [Ig.] Hauschild, [Ig.] Brdiczka udělí. Běží nyní o protekce, které dovedou nahraditi sebe lepší vysvědčení. První místo zaujímá [nejvyšší maršálek zemský] Karel kn. Auersperg — ten je mi přímo nepřístupným, však doufám, že mi u něho (při audienci) bude podporou, že jsem koncipientem u jeho Rechtsanwalta [dr. Ig. Brdiczky] a pak snad dá se něco dělati skrze bratrovce jeho (syna Adolfova), kteréhož [dr. Leopold] Heyrovský připravuje k st[átní] zkoušce. Pak mají největší vliv: [členové zemského výboru] [Josef Karel] bar. Peche, Dr. [Franz] Šmeykal a Dr. [Anton] Waldert. I Peche je velmi nepřístupný, však mám přece jednu, ba dvě cesty za lubem. Potom je [MDr. Ludvík] Tedesco, [Arnošt] Theumer, [JUDr. Jan] Volkelt, [A. O.] Zeithammer a [dr. Jakub] Škarda. Nejcizejší je [Arnošt] Theumer — pro štěstí však i tu někoho mám, jenž za mne slovo ztratí. U [dr. Jakuba] Škardy jsem už byl, bude mne fedrovati.

Zřetel můj se obrací nyní k [JUDr. Emanuelu rytíři] Forsterovi, který požívá mezi kolegy svými českoněmeckými veliké vážnosti a vlivu, a zejména snad u Pecheho, jenž je personál. referentem.

Tak se věci mají: prosbu svoji formuluji nyní takto:

Prosím Tě co nejsnažněji, abysi u Zeithammera, u Dr. Walderta a u Dr. Forstera se za mne přimluvil v ten smysl, aby mně řečené místo koncipisty uděleno bylo.

Vím, že od Tebe mnoho žádám, a že právě ta oběť pro Tebe je větší, než snad pro jiné by byla — a ještě to není všecko: smím ale z vděčnosti souditi, že dosti velké oběti přineseš, jako jsi už přinesl, abysi o takové zabezpečení budoucnosti mé se přičinil.

*) Německou žádostí, dat. 6. prosince t. 1879, ucházel se dr. Jos. Kaizl o jedno z vypsaných míst koncipisty při zemském výboru království Českého.

Ostatně nevím nového nic. Přednášky moje berou mi nyní více času, než jsem byl očekával — na tom ale nic nesejde, protože člověk tím nejvíce a nejdůkladněji se učí. Vy teď máte zase zajímavé debaty — jaká byla řeč Mattušova*)? má talent řečnický a jasný rozum? ... Nemohl bysi mi zjednati a brzo zaslati osnovu zák. živnosten[ského]**), pak zprávu komise pro státní dluh?

1879, 13. prosince. V Praze.

Dr. Josef Kaizl strýci Dru Edmundu Kaizlovi.

Píšu Ti především proto, abych Tě, pokračuje, prosil, abysi nyní pokud možná brzo psal ve známé příčině***) Dr. [Franz] Šmejkalovi, [dr. Jakubu] Škardovi, [dr. Janu] Volkeltovi — a uznáš-li třeba jiným [MDr. Ludvík] Tedesco). Mluvil jsem sám minule s Dr. [Emanuelem rytířem] Forsterem, který byl nad míru laskav a slíbil, že se snažně přimluví u [dr. Fr.] Šmejkala a i u [Jos. Karla bar.] Pecheho. Možno-li Ti v té věci ještě jednou [dr. Ant.] Walderta a [A. O.] Zeithammera upamatovati — byl bych tomu velmi rád. Co míní [A. O.] Zeithammer? Budu mu sám také psáti.

Celá věc mne ostatně málo rozčiluje — jakkoli byl by zdar její pro mne velmi důležitým a utěšeným; vždyť nemusel bych tak lačniti po lecjakés profesuře a mohl bych co docent klidně několik let stárnouti.

Jinak nového není mnoho, leda že vyšel 1. sešit polit. bibliothéky,†) pak že jsem koupil dle Tvého přání vyznání sv. Augustina — jak se zdá velmi zajímavou knihu — ve skvostné safiánové vazbě za 1 zl.

Nevrátíš se za příčinou zasedání delegací? ...

1879, 17. prosince. V Praze.

Dr. Jos. Kaizl strýci Dru Edmundu Kaizlovi.

... Byl jsem včera ve fraku a bílých rukavicích se představovati [jako kandidát koncipisty při zemském výboru] a zastihl jsem všecky vyjímaje [Karla] kn. Auersperga.

*) V debattě o branné předloze dne 1. prosince r. 1879 poslanec dr. Karel Mattuš popíral, že by v novelle branného zákona bylo obsaženo nějaké porušení práva povolovati rekruty.

**) Vládní osnova zákona na změnu a doplnění živnostenského řádu z 20. prosince r. 1859, podaná dne 26. listopadu r. 1879.

***) V záležitosti vypsaného místa koncipisty při zemském výboru.

†) Politická bibliotéka česká. Vydává Český klub: Sešit 1.: Naše znovuzrození. Přehled národního života českého za posledního půlstoletí. Sestavil Jakub Malý. Část první. Před rokem 1848. V Praze 1880.

Těšil jsem se, že [dr. Franz] Šmejkal byl velmi laskavým a dával mi dosti dobrých nadějí; také [dr. Jan] Volkelt a [dr. Jakub] Škarda slíbili mi podporu.

Také jsem psal Dru [Ant.] Waldertovi a [A. O.] Zeithammerovi, o nichž doufám, že mi hlasu neodeprou.

Učinil jsem tedy vše, co učiniti se dá, a budu nyní očekávati rozhodnutí. Domohu-li se čeho [v] žádání, bude to zajisté po velké části opět Tvojí zásluhou . . .

Taky zde pořád mrzne — včera bylo až —13 R — dnes 11. Podle novin Vás před sobotou nepropustí — pak za to bude do 15. ledna pokoj . . .

1879, 23. prosince. V Praze.

Dr. Josef Kaizl bratru Emanovi.

. . . Mně se daří nyní v celku velmi dobře a kdybych dosáhl toho, po čem se nyní namáhám (t. j. místo úřednické u zem. výboru), dařilo by se mi ještě daleko lépe. Ostatně člověk musí býti velmi skromným ve svém doufání a očekávání, a byť jsem se i cítil nyní velmi stísněným pro své malé příjmy, doufám předce, že ten čas strádání a stálého resignování poměrně dosti brzo uplyne. Jsem přesvědčen, že i Ty podobnými myšlenkami nesen jsi a že si pro nedostávající se tu i tam pětku nebo desítku nižádných starostí a trampot neděláš.

1880, 20. ledna. V Praze.

Dr. Josef Kaizl strýci Dru Edmundu Kaizlovi.

. . . Já měl ohromnou rýmu, která mi byla neskonale protivnou; nicméně jsem s ní dělal poděkovací návštěvy u z[emského] výboru*). Zítra, chvála bohu, tomu bude konec učiněn přísahou. Hodlám nyní hledati byt, který musí býti 1) níže položen, 2) ne dražším a 3) pohodlnějším co do rozdělení.

Jinak nového nevím pranic — leda, že tu zase velmi tuhá suchá zima nastala. — [A. O.] Zeithammerovi pošlu poděkovací list; je téměř jisto, že budu k němu [v zemském výboru] přidělen. Dovoluji si Tě připomenouti na ten exemplář osnovy řádu živnost., kterýž jsem byl Dr. Stiedovi**) v Derptě slíbil; mimo to prosím, abysi mi pokud možná ihned zaslal přílohu, o kteréž

*) Německým dekretem dat. 7. ledna r. 1880 čís. 35.050 byl jmenován dr. J. Kaizl koncipistou zemského výboru království Českého s platem 1000 zl. a 20 % příbytečného. 21. ledna 1880 složil úřední přísahu. Službu nastoupil dne 1. února r. 1880. Byl přidělen departementu čís. VIII., jehož přednostou byl A. O. Zeithammer a kde se tehdy projednávaly zvláště záležitosti vyvazovací.

**) Dr. Wilhelm Stieda, známý dr. Jos. Kaizlovi z pobytu strassburského, byl od r. 1878 professorem v Derptě (Dorpat).

*

se v právě řečené osnově na str. 83. 1 sloupec řádka 16. zdola zmínka činí: píšuť článek o tom — a rád bych co nejdůkladněji se informoval.

Rád bych o Tobě také něco zvěděl — jak žijete a se bavíte; kdy zase se podíváš domů? . . .

1880, 9. února. [V Praze.

Dr. Josef Kaizl strýci Dru Edmundu Kaizlovi ve Vídni.

Těšili jsme se včera, že se s Tebou shledáme — avšak marně; ovšem nestojí za to utrpení, abysi snad 36 hodin v Praze strávil;*); babička byla tomu ráda, že jsi se na cestu nevydal.

Vaše jednání jsou nyní velmi zajímavá, celá situace jeví napnutost a snad i zmotanost;**) co asi z toho bude?

Víš zajisté, že pro Prahu jmenováni byli 2 řádní profesoři***) pro pol. ekonomii — oba s německou řečí.

Toho asi potřeba nebyla, a není viděti mnoho dobré vůle; mohli [docenta dr. Albína] Bráfa udělati mimořádným. Kdo asi přijde do Inspruku na místo [Karla Theodora] Inamy [Sternegga] — snad [Friedrich] Kleinwächter [professor národního hospodářství] z Černovic — a kdo pak do Černovic; snad bys mohl o tom něco zvěděti — [dr.] Alfred [Kaizl, ředitel jižní dráhy] je ve spojení s min. radou [Benno] Davidem z departementu pro universitu! Velmi rád bych o tom slyšel. Tento týden mám před sebou tři taneční zábavy: dnes u Braunerů, zítra v hosp. klubu a ve čtvrtek u prof. [Ant.] Randy. Minulý čtvrtek přednášel jsem v Pr[ávnické] Jednotě†) a budu za 14 dní pokračovati.

U z[emského] výboru je práce poskrovnu — vyvazovací věci nejsou nikterak obtížné — třeba jen viděti, co jest a co není, a věděti, co má býti . . . Čekám s napnutostí na zprávy z Vídně.

1880, 12. února. V Praze.

Dr. Josef Kaizl strýci Dru Edmundu Kaizlovi.

. . . Dnes dopoledne počalo náhle táti a v poledne bylo nevídané náledí; obdivuhodnou rychlostí však byly veškery chodníky posypány. Taje pořád a bude zajisté do večera táti, takže k [prof. Ant.] Randovi budu museti jet. — V pondělí byl

*) Dr. Edmund Kaizl byl říšským poslancem.

**) Dr. Jos. Kaizl naráží na debattu v delegacích o zahraniční politice Rakousko-Uherska, při níž hlavní otázkou byl poměr Rakousko-Uherska k Německu.

***) Byli to dr. Karel Theodor rytíř Inama-Sternegg a dr. Emil Sax.

†) Dne 5. a 19. února r. 1880 přednášel dr. Jos. Kaizl v týdenních schůzích Právnické Jednoty v Praze o osnově živnostenského řádu rakouského.

bál u Braunerů, jenž v celé sesoně vynikal i co do společnosti, zejména však co do souper a zákusek; byli jsme tam do ¼6, nazejtří pak byl jsem v kostumním věnečku hosp[odářského] klubu v konviktě, který vyznamenával se elegancí a skvělostí dosud nebývalou; zůstal jsem však jen do 11 hodin. Včera opět byl jsem v Société [française], kdež poslouchali jsme p. [Karla] Kovařoviče krásnou hru na harfu a zábavný úryvek z Moliérovy komedie Les precieuses ridicules. Dnes konečně 1. den [prof. Ant.] Randa, čímž ale zakončím, protože jsem po celý týden doma skoro nic nepracoval . . .

Výsledek hlasování v příčině složení reklamačních komisí*) byl velmi překvapující; novým jest nám duvod pro hlasování Moravanů, který Ty jsi označil; mysleli jsme, že snad [Jindřich hr.] Clam M[artinic] a i [Jiří kníže] Lobkovic poněkud příkře vystupovali.

Za to se líbil [A. O.] Zeithammer, jenž v budž[etním] výboru**) jediný [ministru dr. Karlu] Stremayrovi se postavil, kdežto [Josef] Jireček buď z opatrnosti buď i jiného druhu netroufalosti ani nehlesnul. — Celkový dojem rajchsrátování jest u mne ten, že za nynějšího poměru majority a minority daleko nedojdeme a to zejména, jestliže číselná převaha pravice vyvážena bude klerikálními aspiracemi některých, snad mnohých jejich členův. Koaliční ministerstvo je doposud pokrytectvím, protože pod novou falešnou známkou provozuje se napořád staré hospodářství. V náš prospěch se doposud situace ani o píď nepošinula a myslím, že bez velikých, pronikavých kroku těch neb oněch stran se nepošine.

Budu psáti do administrace D[eutsche] Z[ei]t[un]g o ten list s referátem o mém spisu***) . . .

*) V poslanecké snemovne risské rady dne 10. unora r. 1880 rokovalo se o dani pozemkové. Při hlasování dle jmen, týkajícím se reklamačních komisí, byl přijat návrh ústavověrné menšiny (Schaupuv). Autonomisté byli poraženi. Porážka ta byla způsobena tím, že moravští Čechové opustili před hlasováním snemovnu. Pouze farář Weber zůstal a hlasoval s pravicí. Na pravici chybeli dále knížata Alfred a Alois Liechtensteinové, rytíř Josef Schneid v. Treuenfeld a jiní. Z ministrů chyběli dr. A. Pražák a ministr orby hr. Julius Falkenhayn. Ústavoverni ministři, ministr spravedlnosti dr. Karel Stremayer a ministr zemske obrany sv. pan Julius Horst hlasovali s levicí. Tím otázka složeni reklamacnich komisi byla vyřízena dle přání ústavověrné levice.

**) Dne 8. února r. 1880 jednalo se v rozpočtovém výboru o otázce pražské university. Pro zřízení české university pronesl tehdy krasnou rec, proti ministru spravedlnosti a správci ministerstva kultu a vyučování dr. Karlu Stremayerovi, posl. A. O. Zeithammer.

***) Patrně o Kaizlově knize: „Der Kampf um Gewerbereform und Gewerbefreiheit in Bayern von 1799—1868." Leipzig 1879.

V Praze.
1880, [illegible]

Dr. Josef Kaizl strýci Dru Edmundu Kaizlovi.

Přišel jsem před chvílí z Karlína domu a dokončil jsem obtížnou korekturu [Ant.] Randova obch. práva*) . . .

Dnes ráno nemohl jsem si odepříti návštěvu veřejné schůze lidu (Konvikt) k účelu rozpravy a usnešení o reformách řádu živn[ostenského] vládou navržených. Jsem věru rád, že jsem ty 2 hodiny (od 10 do 12) na to naložil. Seznal jsem, jaký bezedný nedostatek logiky, myšlenek a veliká neznalost společenských souvislostí roztahuje se na řečništích a mámí pitomé obecenstvo dělnické frázemi a vtipy k politování otřepanými. Nade všechny vynikal pověstný [František] Saller, který zbudil u mne přímo ošklivost; jiní mluvili méně odporně t. j. skromněji — ale všechno je mělké a úzkoprsé. Tak na př. znělo *α* a *ω* všech požadavků: „Pracovní smlouva je volná“ a to také přijato do resoluce. Ale co to znamená ve smyslu resolventu! Nic jiného, nežli že dělník smí beze vší výpovědi odejíti a propuštěn býti z práce. Ale při tom nesmí čas pracovní na déle než 10 hodin denně smluven býti, nesmí se smluviti práce v nepříhodných místnostech atd. a to vše jim znamená radikální provedení principu volnosti živn[ostenské], to je sproštění se všech cechovních pout. Dále navrhl někdo, aby v resoluci se řeklo, že veškeré koncesionování má odpadnouti — bez debaty to bylo přijato a volána sláva. Donucovací ustanovení prý stát dávati smí zločincům — ale ne svobodným dělníkům křesťanského národa Husova atd. atd. — Pochopuju, jak snadno bylo muži učenému a duchaplnému jako byl [Ferdinand] Lassalle zmocniti se šmahem vůdcovství mas tak snadno lapitelných. — Napsal bych velmi rád o té schůzi feuilleton pro některý z našich českých listů (dělal jsem si tam poznámky), ale nazdař bůh nechci psáti a obávám se hulvátství, jaké mi na příkl[ad] Pokrok už jednou vyvedl . . .

V Praze.
1880, 7. března.

Dr. Josef Kaizl strýci Dru Edmundu Kaizlovi.

Právě jsem se vrátil od pohřbu [Karla] Sladkovského, jenž trval $2^{1}/_{2}$ hodiny, byl velikolepým a vyznamenával se nepříjemným nepořádkem. Obdivoval jsem se [nejvyššímu maršálku zemskému] Karlosovi Auerspergovi a ostatním členům z[emského] výboru, již po celou dobu vytrvali. Věnce byly nešeny hojnou četou Sokolů — asi tak jako při [Františka] Palackého pohřbu . . .

*) Dr. Antonín Randa: Soukromé obchodní právo rakouské. Druhé roz-[illegible] vydání. Sešit I. V Praze 1880.

Semestr je nyní u konce a pro studenty počaly už prázdniny velikonoční — Vy si počkáte až do 20?

[Dr. Jan] Vašatý mluvil*) — zdá se mi, že tak jakoby byl k svým selským voličům hovořil — trochu drváčnicky vybral tu i tam několik výjimečných příkladu a z nich soudil jakoby pravidlem byly; dovedu si jej dobře představiti, jak to vykládal, k tomu pár latinských prupovědí a to nadšené vychvalování starých dob, patentem o deskách!

Skončím nyní, protože chci jíti k [dr. Leopoldu] Hejrovskému . . .

1880, 12. března. V Praze

Dr. Josef Kaizl strýci Dru Edmundu Kaizlovi.

Odpovídaje k poslednímu dopisu Tvému nemohu než projeviti úplný souhlas v příčině náhledu Tvých o kandidatuře profesora M[atouše] T[alíře], podotýkám jen, že základním akordem v celém smýšlení jeho jest roztrpčenost proto, že není doposud jmenován ordinariem.

Překvapen byl jsem minule úvodním článkem v Pokroku**), v němž na základě projevení nějakého okr. zastupitelstva již již pledováno bylo pro opětné nastoupení pasivního odporu. Ta idea zdá se mi býti nesmyslnou a přímo dětinskou; doufám, že je to soukromý (obmezený) náhled puvodce onoho článku.

Nového tu není nic.

Zasýlám současně otisk svého článku o vládní osnově zákona živnost.***); prosím Tě, abysi prohlédnuv exemplář zaslaný presentoval mým jmenem čítárně sněmovny poslanecké; mám těch exemplářu velmi málo a těch jen zvláštní ochotou nakladatele [Gustava Fischera] v Jeně se mi dostalo . . .

1880, 16. března. V Praze.

Dr. Josef Kaizl strýci Dru Edmundu Kaizlovi.

. . . Litoval bych zmaru knížky†), kterouž jsem Ti byl zaslal, protože jsem dostal tak málo těch otisku, že nemohu býti

*) Poslanec za venkovské obce Písek, Strakonice atd. dr. Jan Vašatý mluvil dne 5. března r. 1880 v poslanecké sněmovně říšské rady o změně § 31. řádu knih pozemkových.

**) Město Černý Kostelec a okresní výbor hořický učinili osvědčení, v němž dávali na uvaženou poslancům, zda by se neměla říšská rada opustiti. O těchto osvědčeních přinesl „Pokrok“ z 10. března r. 1880 čís. 60. úvodní článek pod nazvem „Hlas a přání lidu“, v němž projevy výše uvedené schvaloval.

***) Byl to otisk článku: „Der Regierungsentwurf eines Gesetzes zur Abänderung und Ergänzung der Gewerbeordnung in Oesterreich“ v Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik sv. XXXIV, str. 294—309.

†) Otisku článku „Der Regierungsentwurf eines Gesetzes zur Abänderung und Ergänzung der Gewerbeordnung in Oesterreich“. [illegible]

štědrým s nimi. Zaslal jsem Ti dnes číslo Osvěty z prosince 1879, obsahující muj článek o lichvě*); prosím Tě sděl a zapujč ji (ale erga rest) [poslanci A. O.] Zeithammerovi, k němuž mám jakožto k muži ráznému důvěru — snad by mu posloužil v něčem při nastávající debatě, kterouž napnutě očekávám. Dále tě prosím, abysi vzal s sebou stenogr[afické] protokoly z měsíce března, rád bych je trochu prohlížel . . . [Staročeský denník] Pokrok mne teď omrzuje čím dále tím více, protože neotisk v posledním čase ani jedinou řeč (viz Politik, Bohemii, Nár. Listy!) — vyjímaje řeč slavného [dr. Jana] Vašatého — ta byla jako úv.[odní] článek**). Už věru se kloním odebírati jiný list; věř mi, že by mi denní lektura Prg. Abdblattu tytéž prokázala služby! . . .

1880, 17. dubna. V Praze.

Dr. Josef Kaizl strýci Dru Edmundu Kaizlovi.

Píšu Ti, abych odpovídaje k laskavému dopisu Tvému ze dne 14. t. m. zvěstoval, že jsme všichni zdrávi a že radujeme se z rozkošného počasí již po několik dní trvajícího. Babička byla včera po dlouhé době u nás loučit se zároveň s bytem naším, který příští středy opustíme.

Hlasování v příčině disp[osičního] fondu***) mne přímo zarazilo; nevěřím zprávám, že liknavost pravice byla obmyslná a výsledkem různic a pod., tím více však jest litovati té neobezřelosti, která muže v zápětí míti zásadní a politování hodné převraty.

Již dlouhý čas, od doby adresní debaty, přemýšlím často o tom, kterak pravice zejména na př. [Jindřich hr.] Clam Martinic představuje si autonomii a decentralisaci, o které povždy hovoří. Byl bych nad míru povděčen tomu, kdo by mi rozvinul neb alespoň poněkud en détail naznačil program. Ty budeš zajisté lépe informován, a proto Tě prosím o vysvětlení. O decentralizaci v příčině zákonodárství a soudnictví civ[ilního] a trest[ního] přec nemuže býti řeči, o vojenství a financích také ne — zbývá jedině část správy státní; hlavním by ovšem mohlo býti školství.

*) „O úroku a lichvě." Viz I. díl tohoto spisu str. 388—401.

**) „Pokrok" z 7. března r. 1880 čís. 58. otiskl na místě význačném, ale ne, jak tvrdí dr. Kaizl, úvodním, řeč dra. J. Vašatého v poslanecké sněmovně říšské rady z 5. března r. 1880 o změně § 31. řádu pozemkových knih.

***) Dne 13. dubna r. 1880 jednalo se v poslanecké sněmovně říšské rady o schválení položky disposičního fondu. Položka ta byla 154 hlasy proti 152 hlasům vládě zamítnuta, ačkoliv účastnili se hlasování i k hlasování oprávnění ministři. Tato nehoda vlády vysvětlena byla tím, že při hlasování nebyli přítomni většinou členové klubu klerikální strany práva. Hrabě Taaffe z této příhody neučinil konstituční důsledky a nepodal demisi, nýbrž prohlásiv se za důvěrníka koruny vládl dále.

Snad je to výsledkem dosavadního směru mých studií a mých nepatrných zkušeností v praxi, že pohlížím prozatím s jakousi nedůvěrou k té autonomii zejména v nižších instancích a že před dobrým úředníkem mám větší sít venia verbo respekt, než před sborem sebe důstojnějších laikuv. Výčitce jakési náchylnosti k byrokracii se tím ovšem vydávám v šanc.

Však to jsou náhledy, které mohou se změniti, když člověk více prohlédne a probádá — za pevné však považuju, že provádění decentralisace spojeno bude z pravidla se vzrustáním nákladů veřejných a že v celku centralisace má tendenci k umenšování nákladu těch, tak jako veliký závod pracuje s menším poměrně nákladem.

Včera počal jsem přednášeti: zapsaných posluchačů platících mám v jedné přednášce*) 8, v druhé 7 — k tomu však přičísti dlužno nezapsané doposud částečné a úplné libertiny, kterých bude doufám nejméně také tolik . . .

Seznal jsem již osobně [řádného] prof[essora] národního hospodářství na pražské universitě Karla I. von] Inamu [-Sterneggа]; dělá dojem velmi příjemný — a pravil mi, že doufá vystříhati se polit[ických] a nár[odnostních] třenic a porovnat se se všemi. Vederemo! Chci k němu choditi do jisté přednášky (Wirtschaftsgeschichte) — má zapsáno teprvé 5 posluchačů.

1880, 24. dubna. [V Praze].

Dr. Josef Kaizl strýci Dru Edmundu Kaizlovi.

Moje dlouhé mlčení omluviž štrapáce a zaměstnání spojené s stěhováním, kteréž dne 21. provedeno, které však dosud finalisováno není.

Jsem v novém bytu nad míru spokojen — a taktéž všichni ostatní. Těším se, až si budeš moci vše sám prohlédnouti.

Nám všem daří se dobře, babička byla už u nás, ovšem prý byla neuspokojena. Počasí máme dočista letní — co den bouřka. V přednáškách [na universitě] daří se mi dobře a těším se z nich.

Počínání pravice je nyní ráznější, což vítám naproti dřívější jakési nehybnosti. Kdy asi budou sněmy?

[A. O.] Zeithammera by zde bylo velmi třeba. Dnes pracoval jsem za zem. výbor dobré zdání o návrhu zákona na zavedení ¼letních termínů pro daň pozemkovou (nyní 12měsíčních) a na unifikaci těch poměrů v celém Rak[ousku]. Prohlásil jsem se proti osnově z důvodu věcných. Má býti vše

*) V letním běhu r. 1880 dr. J. Kaizl přednášel: 1. Repetitorium der politischen Oekonomie. 2. Politika tržební.

do konce dubna odbyto, ale [přísedící zem. výboru A. O.] Z[eithammer] tu není.

Spěcham nyní do přednášky jsa beztoho už roztržitým . . .

Prosim Tě, opatř mi zákony a motivy o připojení Dalmácie a Přímoří do území celního a pak zák[ony] o poměrech celních v Bosně! Nezapomeň!

1880. 29. dubna. [V Praze].

Dr. Josef Kaizl strýci Dru Edmundu Kaizlovi.

Právě jsem byl potěšen Tvým listem již očekávaným ze dne 28. t. m.: odpovídám ihned 1) aby Tě odpověď zastihla ještě ve Vídni a 2) protože ani zítra ani pozítří nevybude mi kdy. Mámeť zítra [v zemském výboru] slosování vyvaz[ovacích] obligací, práce dle všeho nekonečně fádní a dlouhá, takže snad od 9—5 hod. posedíme . . .

Chtěl jsem včera k večeru navštíviti babičku, ale dalo se tak do deště, že jsem nevyšel až po 8. h. do Société [française], kterouž již po 6 neděl jsem nebyl viděl. Daří se jí dosti dobře . . .

Je velmi dobrá myšlenka, že činíváte v neděli větší vyjížďky k zábavě a instruování svému; těch dvou dosavadních byl bych se také nad míru rád účastnil. Což jednou do Pešti?

Vaše rajchsrátování aj, už není bez výsledku — nařízení o řečích*) je v celku sice jen reprodukce, ale přece dobré — zejmena pro Moravu!

Chci se Tě také o radu tázati: [Staročeský denník] Pokrok mi po stěhování, jakkoli jsem byl změnu bytu oznámil, po 5 dní zasýlán nebyl — pročež jsem psal a upomínal administraci a zároveň oznámil, že P[okrok] od 1. 5. více neodebírám. Nevím ale, co teď? Jaký list — nebo žádný?

[A. O.] Zeithammer tu ještě zítra při slosování zůstane — snad pak i přes neděli . . .

Přednáším nyní o tržební politice rakouské v XVIII. století**) — předmět velmi interessantní, ale každá přednáška vyhledává kolikadenní přípravy a studium celého codex austriacus. Za to dostane se tím moje vědění silně ku předu a vůbec není to než přípravou pro muj starý projekt: dějiny hospodářské politiky rakouské od XVIII. věku až po naši dobu . . .

*) Myslí se tu na nařízení úřadům politickým a soudům i státním zastupitelstvím, zvaná „Stremayerova“ ze dne 19. dubna 1880 č. 14. z. z. pro Čechy a č. 17. z. z. pro Moravu a dle nichž upravena byla otázka rovnoprávného užívání obou zemských řečí v ohledu vnějším.

**) Německé kollegium: „Handelspolitik Oesterreichs vom XVIII. Jahrhundert bis auf unsere Tage.“

1880, 9. května. V Praze.

Dr. Josef Kaizl strýci Dru Edmundu Kaizlovi.

Litovali jsme velice, že jsi minulou středu tak na kvap odejeti musel, takže jsme ve čtvrtek opět bez Tebe obědvali. Dnes čtu v novinách, že do soboty bude zasedání říšské rady konec; lživý [Prager] Tagblatt*) ví také o rozmrzelosti poslanců českých pro terorismus [Jindřicha hr.] Clama Martinice — což je patrně klep zakládající se na utajované zlosti Mladočechů, [kteří byli členy Českého klubu a] kteří by rádi nebe bourali, s ústaváky šmahem se spolčili, při tom také české prospěchy ostříhali — takže jim na konec nezbývá nic než pěst v kapse zatnouti a za zády nadávati. Rád jim věřím, že jejich nesrovnalé, protivami oplývající smýšlení a snažení uvádí napořád v kollise povinnosti a tudíž i rozmrzelost.

Proslýchá [se] pořád, že [Dr. Pravoslav] Trojan chce býti členem z[emského] výboru — vynasnažte se ve prospěchu věci a také úředníků, aby se tak nestalo, a aby [dr. Jakub] Škarda, kterýž je znalcem a velmi roztomilým člověkem, místo svoje podržel.

U nás není valně novin; počasí je dokonale nepříjemné; dnes v neděli po několika dnech neprší, je ale zima, takže i já dal jsem si zatopiti, nešed do kanceláře.

V Praze je teď velmi nebezpečno pro samé sbírky k rozmanitým účelům — jmenovitě pro národní divadlo. Nebyla už dlouho tak zlá doba . . .

Pujdu nyní do Karlína k obědu a odpol. budu zase doma, jsa přednáškami pořád zaměstnán. Letnice letos spadají v jedno se sv. Janem, takže jsme zkráceni o prázdniny. O sv. Janu tu bude zase veliká mela, všeho druhu sjezdy, akademie, výstavy, sbírky atd. Budeš v ten čas zajisté už doma a užiješ z toho také trochu . . .

1880, 5. srpna. V Praze.

Dr. Josef Kaizl strýci Dru Edmundu Kaizlovi.

. . . Zdálo se až do dneška, jakobyste byli z Prahy pěkné počasí odvezli a zejmena teplo. Teprvé dnes nastal jakýsi malý obrat k lepšímu, jakkoli je nebe pořád plno mračen.

Nového se tu nepřiházi nic — leda že matka byla v úterý

*) Prager Tagblatt z 8. května r. 1880, čís. 128 str. 7. přinesl tento telegram: „Vídeň, 7. května. V Českém klubu poslaneckém panuje veliké rozhořčení nad terrorismem Clamovým. Clam tlačí, aby co možná nejrychleji byly vyřízeny všechny běžné záležitosti. Určuje, zda a jak dlouho jednotliví řečníci Českého klubu mají mluviti . . . Mezi Riegrem a Clamem panuje zřejmé napětí. Četní členové Českého klubu jsou pevně odhodláni složiti mandáty."

na celý den ve Hvězdě, že se tu teď hemží nár[odních] učitelů a více nic . . .

Také [bratra] Fricka pozdravuji; bude ho zajímati, že teď píseň: To je ten Vinohrad — je po Praze úžasně pěstována.

1880. 8. srpna. [V Praze].

Dr. Josef Kaizl strýci Dru Edmundu Kaizlovi.

Děkuji Ti především za Tvuj dopis včera došlý, je dobře, ze si nestýskáš na počasí, které zde věru není valné. Včera na příklad od 3. hod. odp. daleko přes půlnoc velmi silně pršelo a dnes zuří zase orkán — a při tom není právě letní teplo . . .

Čtu nyní román Zlatý muž od [Morice] Jókaje, škoda, že ten jsi si nevzal s sebou; je velmi pěkně psán a zajímavý pestrostí a novostí osob a scén . . .

Píšu ráno v kanceláři.

* * *

O jednání lidském v zrcadle statistiky.

(Předneseno dr. Jos. Kaizlem dne 15. prosince r. 1880 v Měšťanské Besedě v Praze a pod názvem „O pravidelnosti zdánlivé libovolného jednání lidského" dne 13. února r. 1881 v Americkém klubu dam v Praze.)

Moje vzácné dámy a pánové!

Byv vyznamenán sl. výborem pozváním, abych zde jednoho večera rozprávěl o některém předmětu z věd politických — umínil jsem sobě, že obrátím laskavou pozornost Vaši ku vědě, na jejížto pověsti tkví skvrna unavující suchopárnosti a nudnosti. Erbem statistiky jest ovšem číslo, jejím heslem počítání a účelem jejím hromadné číselné pozorování zevnějších poměrů lidských. Přísnému němému číslu a chladnému počítání dáno však příznivců nemnoho a snad nemýlím se maje za to, že jmenovitě spanilá, květů plná mysl dam vyhýbá se jim, kde může. A proto neosmělím se vykládati zde počtářské umění a praktiku, kteréž statistika užívá, neosmělím se ukázati technickou proceduru, abych tak řekl řemeslnické náčiní, které statistice slouží — nikoli do dílny Vás uvedu, abyste poznali z čeho a jak se věci připravují, nýbrž k uchystané tabuli, kdež předloženy Vám budou hotové, kynoucí výsledky toho suchopárného pracování.

Prvním výsledkem statistiky jsou sumy. Jako do moře prameny, potůčky a řeky, tak plynou do ústředního bureau každého státu všechny ty zprávy o pozoruhodných skutečnostech v životě společnosti lidské. Farní úřady podávají výkazy o počtu narozených, o uza-

vrených sňatcích, o úmrtích, soudy referují o počtu sporu a zločinu, polit. úřady zeměpanské a samosprávné dají zprávy o zdravotních poměrech, o mravnosti, o cenách potravin, obchodní a živnostenské komory o prumyslu a tržbě, poštovní úřady o zásylkách a listech dopravených, finanční úřady o placení daní, o nutných exekucích atd. a tak po celém státu roztažena síť, kterouž málokterá skutečnost, jež poněkud větší veřejný interes má, unikne. A k tomu přidruží se nyní v desitiletých periodách ony velké expedice observační, kteréž dlouho se připravují a pak rázem za den se zkončí a jež nazýváme sčítáním lidu.

Veškeren ten hojný, až příliš bohatý materiál se v ústředních stanicích pozorovacích zpracuje a z potopy těch nesčetných lístku sčítacích a tisícerých výkazu úřadních vyplyne na povrch prosté číslo jakožto suma. Takž dovím se, kolik má stát nebo země obyvatelu, kolik mezi nimi žen a mužu, kolik katolíku, protestantu, židu, kolik slepých, šílených, kolik se jich v každém roku narodilo, zemřelo, oddalo atd. To jsou první, už zajisté nemálo interesantní výsledky, kteréž v těch vyšetřených sumách se jeví.

Avšak na tom se přestati nemuže. Řečené sumy jsou ještě příliš hrubým, impraktikablním materiálem, jsou číslicemi, jež nalezají se mimo vztah mezi sebou a proto se jim říká čísla absolutní. Tato čísla absolutní uvádí se nyní v poměr jedna ke druhé. Když je známo, kolik má np. Rakousko obyvatelu, kolik čtver. kilometru, kolik do roka jich umírá — jest snadno vypočísti, kolik připadá obyv. na 1 čtv. kil., kolik na 100 obyv. do roka zemřelých, kolik sňatku na 100 obyv., kolik ze sta jich páše zločiny, samovraždy atd. To jest druhý, dokonalý výsledek statistiky, výsledek ovšem pracného počítání — a nazýváme jej čísly poměrnými čili relativními.

Nyní teprvé lze porovnávati, nyní teprvé postup a vývoj společnosti lidské, jak náleží, posuzovati a jej jako na přehledném obrazu kapesním v malých, ne více milionových číslicích před sebou viděti.

Dovolte mi, abych význam a platnost, ba nezbytnost těchto relativních ponejvíce v roucho percent oděných čísel ještě příkladem objasnil.

Dáno

II. (1. sňatků v	Bavoř[ích]	r.	1840	28.501
(2.	..	..	1868	38.077
I. (3.	Rakou[sku]	„	1840	267.000
(4. „ „	..	..	1868	331.200

ale kterak jasno, když seznáno, že

II. (1. na 1000 obyv.	6.6
(2.	7.9
I. (3.	8.4
(4.	9.2

Relat. čísla představují tedy kvintesenci z výsledků statist. bádání — a z té kvintesence činili statistikové ještě další extrakt, jehožto povážlivé povaze teprvé později ve tvář pohlédneme. Zustaneme při relativních číslech nechávajíce veškerá absolutní čísla a počítání, které od nich k poměrn. číslum vede, stranou. Proto pravil jsem, že přímo k připravené tabuli zasedneme. A jedině za to ovšem prosím, abyste věřili, že počítání bylo korektní, že tenké ty výsledky v pom. číslech se jevící jsou docela správné a nepochybné.

Dovolil jsem sobě označiti tuto rozpravu slovy: O jednání lidském v zrcadle statistiky, a chtěl jsem tím již zpředu naznačiti, že nejedná se nám o jakousi revue veškerých zevnějších událostí, které pro život člověka i celé společnosti lidské významnými jsou, nýbrž jenom o takové skutečnosti, kteréž člověk samochtě klade, které ve vuli lidské puvod svuj mají a činy nebo jednáním nazvána jsou. Nám nejde proto o takové zevnější události a změny, které původ svuj mají ve přirozeném ústrojí, ve vzniku, zdaru a zanikání těla lidského; ani chorobami ani úmrtností, ani skupenstvím, ve kterémž se společnost lidská hledíc k pohlaví členu svých nalezá, nebudeme se zabývati — jakkoli tu všude výsledky statist. bádání jsou zajímavé a prakticky duležité. Jedná se nám o skutečnosti, které tu byly a jsou, protože člověk tak chtěl, za které zodpovědným jest, za které muže. o skutečnosti tedy, ze kterých přímo na chtění lidské, na směr a povahu vule, na mravnost souditi lze, a pohybujeme se proto na púdě onoho odvětví statistiky, kterouž přikládajíce púvodní název francouzský la statistique morale nazýváme stat. mravní.

Ze značného množství takovýchto činů lidských, které v tenata statistických lovcu padají, vybral jsem 3 druhy, kteréž závažností svou v životě společenském nad jiné vynikají a to jsou sňatky, zločiny a samovraždy.

Žádný nepochybuje, že všecky skutečnosti těchto tří druhů jsou výronem svobodné lidské vule a ve většině případů zajisté i důkladného uvažování, činy, kteréž jednotlivec právě tak dobře předsevzíti jako jich zanechati muže. Každý z nás zná zajisté i lidi, do jejichžto pevného směru vule k dobrému nadíti se jest, že nikdy dopustiti se nemohou ani zločinu ani samovraždy, a mnohý zná snad i karaktery, o kterých s pevnou určitostí soudí, že se stavu manželského povždy varovati budou — a to všechno jen z vlastní vůle, ze svobodného mínění.

Každý všímá sobě zajisté věcí, kteréž se v širším neb užším kruhu lidí jemu známém a dostižitelném dějí. Někdy jakoby se umluvili, celá řada známých se oddává a pak zas je dlouho ticho a neslyšíme o ničem. Občas čteme velmi zhusta zprávy o samovraždách, občas je jich po řuznu — jenom právě to nevyhnutelné minimum. Právě tak jest, jak zdá se, i se zločiny; jsou doby, kde noviny oplývají hruzyplnými zprávami ze soudních síní, kde jeden děsný zločin jde za druhým a pobuřuje mírumilovné obyvatelstvo — pak zase všechno

ztichne a není nic než ty obyčejné krádeže. A tak jde všechno v pestré směsici, bez ladu a skladu jako dílem pouhé nevypočítatelné náhody, jakoby dílem nahodilých rozmyslů anebo zlomyslů.

A statistika? ta přec není než svědomitým zapisovatelem a kontrolorem toho, co ve skutečnosti se děje — a proto její čísla nebudou vypadati, než jako zápisky šťastného hráče, jenž 1. den vyhraje 100, druhý den 15, třetí den 500 a 4. den 199 zl. — budou vypadati tak, že kdybychom čísla ta naznačili čarou, byl by z toho krkolomný cikcak.

A přece tato domněnka, která se nám tak přirozenou zdá, jest nepravá.

Vizme a slyšme čísla: [Čísla ta v rukopise scházejí].

Sňatky tab. I., II., III. Vysvětlení zlomků! Dále: Vysvětlení slova: civilní stav.

Zločiny tab. IV. V.

Samovraždy tab. VI.

Výraz překvapení jest příliš slabý pro označení dojmu, kterýž způsobilo poznání těchto výsledků statistického pozorování člověka a statistiky lidské — ne překvapení — nýbrž úžas a zaraženost vzešly z toho podivně ostrého, až příšerného světla, kterýmž ozářila statistika tu domnělou pestrost, nesouvislost, libovolnost lidského jednání.

A tak první předmět, k němuž se od čís. tabel s jakýmsi ironickým úsměvem zrak obrátil, byla tak zvaná svobodná vůle lidská. Ony poznané skutečnosti a změny ve společnosti lidské, kteréž te t. zv. svob. vůli lidské přičítány jsou, dějí se bez přestání, s takovou pravidelností a jistotou, že bylo by přepjatou domýšlivostí věřiti ještě tomu klamavému zdání, že každý ten jednotlivý člověk jedná svobodně, podlé nahodilého rozmyslu. Těm celkům jednotlivců, jež nazýváme společností, jsou patrně vykázány pevné dráhy, na nichž jednotlivec přese všechno domýšlení nic měniti nemůže. Otázka může toliko zníti: jaké jsou ty dráhy společnosti lidské, kde její příčiny a zákony? Jako fysika vyšetřuje zákony, kterýmž podléhají neživotná tělesa a síly v klidu i v pohybu — tak i nová věda, jejímžto základem a vodítkem je statistika, zabývejž se vyzkoumáním sil, kteréž účinkují na společnost a v ní zahrnutého jednotlivce. A ta věda nazvána fysikou společenskou — physique sociale — a v ní svobodné vůli jednotlivce přáno tolik vlivu, jako kamenu, jenž vyhozen byv k zemi dopadá v oblouku určeném původní silou, jež jej do výšky hnala a k zemi táhnoucí tíží.

To bylo stanovisko, na nějž postavil se první, jenž v našem věku z výsledkův statistiky dále sahající konsekvence vyvozoval — a ten byl na neštěstí fysikem a astronomem; totiž A. Quetelet, zemřelý 1874 co ředitel hvězdárny bruselské, od něho pochází to podobenství s kruhovou čárou křídovou.

Ta čísla byla a jsou pravá a nefalšovaná — a jedna — více formální pravda ihned z nich čerpána a ta jest následující:

Jest nepopíratelno, že chceme-li pozorovati a seznati to veliké těleso, jež nazýváme společností lidskou, musíme se postaviti na přiměřené hlediště, musíme míti zorný úhel, jehož ramena celou dimensi objímají, abychom ji přehlédli. Proto když pozorujeme jednotlivé místo na tělesu tom, snad naše bezprostřední sousedstvo, nebo kruh známých — vidíme ovšem nelad a pestrost. Ale ta pravidelnost, kteráž oku našemu uniká, pozorujeme-li pouze málo událostí, vystupuje na světlo, když jich veliký počet zkoušíme. Potřebujeme tedy velikého komplexu událostí a ty nám teprvé vyzradí tajemství společnosti lidské. To jest ten t. zv. zákon o velikém počtu (Gesetz der grossen Zahl) t. j. úkaz, že pravidelnosti v projevech lidských teprvé z velkého počtu pozorovaných případů na světlo vycházejí. K objasnění toho zjevu nechať nám slouží následující duchaplné podobenství:

Mysleme si velikánskou hrubou čáru kruhovou na široširé rovině nakreslenou křídou. Když malý kousek té čáry kruhové docela z blízka, nebo dokonce zvětšovacím sklem pozorujeme, bude se nám zdáti, že jednotlivé částečky a fragmenty křídové leží v pustém neladu jedna přes druhou, že tvoří divoký chaos, jenž nezná nižádných zákonů. Čím více však se pozorovatel vzdaluje, tím více pouští ty jednotlivé částečky z oka, vida masu více méně souvislou a seznávaje v konfiguraci těchto částiček čím dále tím více pravidelné utváření, až se mu v ještě větší vzdálenosti pevné zákonité skupení těch částic křídových v čáru kruhovou, a tím i určitý zákon pozorovaného zjevu nepopíratelně objeví. Myslíme-li si na místě těch drobtů křídových malé oživené tvory, kterýmž u velmi těsné sféře přáno svobodného jednání — tož nám z větší vzdálenosti také ty libovolné pohyby těch malých tvorů zmizí z očí a souhrn jejich představovati bude čáru kruhovou. To jest obraz lidského jednání; sféra svobodného pohybu a sebeurčování obmezena jest na těsný okruh, kterýž nám zákon ponechává.

Ten tak zvaný svobodný člověk jest tedy pes na řetězu, jenž nesmí překročiti vykázané meze, aby neporušil kruhový tvar čáry, po kteréž celá společnost a ten jednotlivec s ní pohybovati se musí. Jak je to odporné, kruté — snad směšné — a přec ta nepřekročitelná čára tu jest a nikdo jí nepřekračuje, jak nám to němá, nelítostná čísla statistická dosvědčují. Když tam, kde myslíme, že člověk nejlibovolněji nebo nejnahodileji si počíná — jako zejména při volbě manžela nebo manželky, při volbě času svatebního, při páchání zločinů a při samovraždách — když tam rok co rok taková pravidelnost se jeví, zdaž lze tu ubrániti se víře, že jsou tu zákony na lidské vůli nezávislé, že jest tu nějaké fatum nebo předurčení, nebo bůh nebo řád světový, jenž tomu malému oživenému tvoru, té loutce lidské

vyměřuje každý krok a při tom mu ponechává sladké domnění, že jedná jak chce a že by jednati mohl i jinak?

Jednu myšlenku, kterouž byl Quetelet již pronesl, jeden z německých následníku jeho ve spisu nadepsaném „O zákonitosti domněle libovolného jednání lidského" následujícím zpusobem dále provedl. (Str. 44.):

„Mysleme si, že v oněch zlatých starých časech, kde báječné cestopisy, jaké nám Swift v Gulliverových povídkách podává, ještě více po chuti byly než nyní, že by tehdy některý spisovatel, chtěje obecenstvu něco nového podati, byl následující popsání cizího národa a státu podal:

„V této zemi státním zákonem již napřed se ustanovuje, kolik páru se smí oddati, ve kterém stáří za sebe vziti se mají, kolik mladých dívek staré muže a kolik starých mužu mladé dívky dostane, jak veliký u každého páru rozdíl ve stáří býti má, kolik vdov a vdovcu znova se oddati, kolik sňatku soudem rozloučeno býti má atd. Na to ustanoví se losem ti, kteří ku naplnění tohoto zákonného počtu z každého pohlaví, z každé třídy dle stáří, civilního stavu a povolání oddáni budou. Jiný zákon státní vyměří už napřed počet těch osob, které budoucího roku samovraždou životu svému konec učiniti musí a rozvrhne počet ten na základě předurčeného poměru na jednotlivé skupiny lidí podlé pohlaví, stáří a povolání učiněné; zároveň pak nařídí se, kolik v každé té třídě jich má užiti vody, provazu, pistole, nože, jedu atd. ku provedení samovraždy. Jiný třetí zákon ustanovuje podobným zpusobem, kolik a které zločiny ve přístím roce spáchány býti mají, které třídy obyvatelstva je provésti, kolik jich obžalováno a kolik zproštěno a odsouzeno, jaké a kolik trestu uloženo býti má; a i tu zase losem určí se ti jednotlivci, kteří ty zločiny spáchati a za to trpěti mají. A zrovna tak mnohé jiné zákony státní napřed ustanoví všechno jiné zlé i dobré jednání a rozvrhnou je tímtéž zpusobem na občany. Zkrátka, všechny skutky, kteréž obyčejně svobodně a dle vlastního určení a dle vlastního rozmyslu předsebráváme — jsou, jak nám cestopisec vypravuje, ve státě tom poručeny, nařízeny a co do počtu určeny. A lid ve státě tom podrobuje se zúplna a rok co rok poslušně zákony ty provádí. Na konec každého roku činí se o tom zkouška podlé vedených seznamu. Tu shledá se vskutku, že zákony předepsaným zpusobem naplněny byly. Tu i tam naskytnou se sice docela nepatrné odchylky, ty neb ony skutky předsevzaty byly v počtu trochu nižším nebo vyšším, než zákon byl předepsal. Ale to napraví se ihned tím, že do budžetu jednání lidských na přísti rok to plus nebo minus se přenese a podlé toho v budoucím roku úhrada vyměří se o něco níže nebo výše než potřeba — právě tak jako v našich finančních účtech se děje. Lid v zemi té přivykl tomuto přepodivnému řádu tou měrou, že v něm více nic zvláštního nenachází.

My ovšem — v takovémto popisu cizího národa spatřovali bychom

největší, nejdobrodružnější Münchhauseniadu, kterou vymysliti lze. Nám připadaly by tyto popsané poměry tak nesnesitelnými, tak nepřirozenými a nelidskými, že bychom je prohlásili za naprosto nemožné. A to zajisté vším právem, jestliže si my představujeme poměry ty určené a vynucené státním zákonem. Žádná státní moc na světě — a kdyby orientálský despotismus s nejkonsekventnějším cesaropapismem v sobě slučovala, nebyla by s to, provésti takové zřízení a ani ten nejotročtější národ nepodrobil by se z donucení nepřirozeného — nercili, aby uvykl.

Ale co by lidská vule a lidská moc uměle nikdy provésti nedovedla, to obdivuhodným zpusobem provádí se samo sebou následkem přirozené organisace společnosti lidské. Neboť onen podivný obraz nejdobrodružnějšího národa a státu — neníliž to ten samý, jehož naši státové a národové nám poskytují, jenže tu prováděn jest zákon přírody jednotlivcem neseznaný a necítěný? Co by se nám zdálo býti nejhroznějším zkracováním svobody a sebeurčení, kdyby zevnější moc to vynucovati chtěla, to děje se samo sebou s takovou pravidelností, jakouž u vykonávání l i d s k ý c h zákonů n i k d e neshledáváme. Když sňatky, samovraždy, zločiny vyšetřujeme a jejich zákony vyvozujeme, dovedeme taktéž s velikou přesností určiti, kolik sňatku, rozvedení, samovražd a zločinu v příštím roku se zběhne a jak se na obyvatelstvo rozdělí. A resultáty roku toho budou se na konec při zkousení účtu s předurčením právě tak shodovati, jako bychom nalezali se v onom prapodivném státu. A nejpozoruhodnějším při tom je a zustane, že činnými jsme jako služební údové velikého mechanismu, přece však majíce v docela obmezené míře volný pohyb, jenž neruší mechanismus ten na předepsané jemu činnosti. Ba při tom vsem myslíme ještě, že jednáme docela svobodně a sami sebe určujíce, kdežto jednání naše — v masách pozorované, ovládáno jest pevnými vseobecnými příčinami a děje se tak jako úkony a zjevy fysického řádu světového.“

To, moje vzácné dámy a pánové, byly konsekvence, kteréž jako prudká bystrina horská zdrcujíce milé přesvědčení o volnosti a o záslužné mravnosti lidské, prýštily ze skály statistických čísel. Kam děje se zodpovědnost, kam trestuhodnost zločince, když on není než slepým nástrojem bez vule, pouhým kolečkem velkého mechanismu společenského, jež obrovská transmise sociálně fysická žene?

Nebylo-li by lépe spatřovati ve zločinci ubožáka, na nějž připadl černý los, jenž právě tak dobře nás samé stihnouti mohl; nebylo-li by lépe s vděčnou farizejskou spokojeností patřiti na zločince, jenž smutnou úlohu, která nám přisouzena býti mohla, na se vzal?

Jako prý dle učení nábož. žádný vrabec se střechy a žádný vlas s hlavy nespadne, anižby nenaplnil vuli Páně, tak žádný sňatek se neuzavře, žádný zločin, žádná sebevražda se nespáše, aby se jí nenaplnila suma v předurčeném budžetu.

Tím zdá se, že jsme přišli už dosti daleko od obvyklých drah smýšlení našeho — avšak statistikové zašli ještě dále. Naznačil jsem dříve čísla absolutní co první, čísla poměrná co druhý výsledek statistiky a dotknul jsem se již i výsledku prvního druhu. Nuže, výsledek ten bylo stvoření docela nové species člověka, jemuž při křtu dáno bylo jméno: člověk pruměrný, l'homme moyen, der mittlere — der Durchschnittsmensch. Co je pruměrný člověk? Nie jiného než matematická smyšlenka, fiktivní osoba, kteráž ve skutečnosti nikdy neexistovala — která však při porovnávání činí výborné služby — jen když se s ní opatrně zachází. Račte si představiti zemi s obyvatelstvem 5 milionů, takže — předpokládajíce u všech zachovaný zrak — máme tu 10 mil. očí; z těch budiž 5 milionu barvy modré, 3 mil. barvy hnědé, 1 milion barvy zelené, 1 milion barvy černé; nyní vytáhněme z každého oka tu kapku barviva, těch 10 mil. kapek smíchejme dokonale ve velkém kotli a pak tu celou tekutinu, o jejížto barvě, neznaje se v malování, nemám pojmu, rozdělme zase na 10 mil. kapek pro každé oko; tak dostaneme pruměrnou barvu oka — čili — hledíce pouze k barvě — průměrné oko, jaké zajisté nikdo ze všech těch 5 mil. lidí žádný nemá. Statistika ovšem nevaří takové esence oční, ale počítáním dojde k tomutéž cíli a řekne se, že pruměrné oko t. j. 1 = 0·5 modré, 0·3 hnědé, 0·1 zelené a 0·1 černé barvy — a když tatáž procedura od státu k státu se učiní, podá nám ten číselný výsledek dosti jasný obraz o barvě očí v těch kterých národech.

Bylo vyšetřeno, že r. 1850—60 odsouzeno bylo v Rak. 461.967 osob, ve Francii 662.799, tudíž 1 odsouzenec na 81·9 resp. 55·1 obyv. I to je velmi instruktivní a svědčilo by zajisté ve prospěch mravnosti v Rak., kdyby v obou státech byla definice zločinu, pak bedlivost a přísnost soudců stejná. Tedy, jak praveno, jest to velmi instruktivní a slouží to výborně na porovnání ruzných dob a ruzných míst — a když se se všemi kautelovci řekne, že v Rak. každý 81., ve Francii každý 55. člověk je zločincem, nelze nic namítati; ještě názornější je věc, když se praví, že na každém Rak. lpí $^1/_{81}$, na každém Franc. $^1/_{55}$ zločinu — ale ta forma je už nebezpečnější a svádí k nedorozuměním. A právě od této posice, od té formy učiněno bylo statistické salto mortale k nauce, že tyto zlomky značí zločinnou disposici pruměrného člověka, že každý Rakušan s pravděpodobností $^1/_{81}$, každý Francouz s větší ještě pravděpodobností $^1/_{55}$ jest nakloněn spáchati zločiny. A že vůbec v **každém** člověku — u toho národa více — u druhého méně, nachází se náchylnost k zločinu — penchant au crime, kterou od přírody a od společnosti obdržel. A ta ve spáchaném zločinu stává se efektivní; sílu její lze měřiti řečenými zlomky. To učila statistika — a náboženství nám vštěpuje nauku o hříchu dědičném — jaká to podivná shoda! A tak prý má v sobě každý pud k sňatku, náchylnost k sebevraždě označenou zlomkem na každého obyvatele vypadajícím.

Přemrštěnost a nepravost takovéhoto učení, takového nivelujícího rušení vší individuality lidské jest na bíledni. Vším právem volá střízlivý něm. statistik Rücrelin takto:

„Když mi statistika praví, že v příštím roku mohu zemříti s pravděpodobností, kteráž rovná se 1 : 19, anebo že s pravděpodobností ještě větší bude mi oplakávati bolestné mezery ve kruhu osob mně milých — pak v pokoře musím skloniti šíji před vážnou touto pravdou; když však statistika opírajíc se o podobná čísla prumĕrná mi chce namluviti, že s pravděpodobností tou neb onou dopustím se zločinu a budu kriminálně trestán — pak bez rozpaku jí odpovím: Ne sutor ultra crepidam, t. j., zustaň při svém a nepleť se do cizího řemesla.“

Ten útok na osobní volnost a mravnost lidskou byl by tedy odražen. Avšak zbyl nam ten pichlavý osten, kterýž v duši naši zatklo učení o nezměnitelné zákonitosti a předurčenosti jednání lidských, o malém nebo nižádném vlivu samočinné vule lidské. Jakkoli času jest již na mále, nemohu než několika slovy ještě zkritisovati zákonitost tu a pokusiti se o obhájení svobodné vůle.

Pravidelnost — nebo chceme-li ještě silněji říci zákonitost ve svobodných činech lidských — tu popírati nelze. Avšak váhu uvedených co příklad čísel musím předce před očima Vašima značně zlehčiti.

Velké změny a převraty ve smýšlení a jednání široké masy lidu nedějí se nikdy náhle — snad za rok nebo dva nebo tři; k tomu vždycky třeba doby, již na kolik desítiletí snad i na staletí počítati lze. „Plynouť před geniem dějin věkové jako dny a hodiny.“ (Schmoller 23.) A ta čísla, kteráž statistikum po ruce byla, nevztahují se než na malou řadu let; to zejména platí o Queteletově pozorování, kteréž bylo přece východištěm celé theorie.

Račte pohlédnouti na pokračování tabely I., kterouž vypočítal jsem až do r. 1871. (—) jaké tu poměrně veliké obraty; a ještě pozoruhodnějšími jsou, když povím příčiny jejich. (Zavedení volnosti živnost., volného stěhování, volného manželství a j. v Bavořích.) A i v těch ostatních číslech, která na krátké řady let se vztahují, jsou přec jen odchylky, byť i nepatrné. To není žádná fysika — sloupec rtuťový stoupá povždy stejně, když vzrustá temperatura a kámen padá vždycky v stejné křivce, když stejnou silou byl vymrštěn.

A tak zmírníme poněkud ten svuj úžas nad zákonitostí jevící se v jednání lidském.

Ale přes to nezbavili jsme se ještě ostnu pochybnosti o té t. zv. svobodné vuli — a to tím méně — když si zde na paměť uvedeme dokázané faktum, že pravidelnost, se kterouž lidé se oddávají, zločiny pášou atd. — je v ě t š í, než pravidelnost, se kterou umírají a churaví.

Člověk n e m á svobodné vůle, jestliže jí vyrozumíváme libovuli, t. j. jednání bez motivu, ledabylé, nahodilé zasahání do světa

zevnějšího; člověk nechce proto, že chce. To nám filosofové i právníci již dávno říkali a toho číselným dokladem je statistika. Existence takové libovule, takového motivování vůle je tou pravidelností naprosto vyloučena.

Ale když svobodnou vůlí vyrozumíváme tedy motivované chtění — jest pak člověk svoboden?

K odpovědi na tuto otázku povedou nás následující úvahy:

Když před sebou vidíme ty pravidelné řady čísel, označující ty které činy lidské, vidíme před sebou určité výsledky jakýchsi příčin. Hledáme-li zákony nebo základy té pravidelnosti, nehledejme je ve výsledcích, nýbrž v příčinách. Výsledky vykazují převládající stálost a pravidelnost — vedlé toho však i odchylky a nepravidelnosti. Ze stálých výsledků soudíme na stálé, z nestálých výsledků na proměnlivé příčiny. Objasnění podá nám násl. příklad. V nějaké uzavřené válcovité nádobě nachází se neznámé množství bílých a neznámý počet černých kulí. Z té nádoby ať někdo na slepo vytáhne jednu kuli a poznamenav si barvu její zas ji tam hodí, pak kule otáčením nádoby promíchá, zase znova na slepo táhne a tak pořád dále. Změna v barvě kulí bude zajisté zcela pravidelná; brzo přijde 1 černá, pak zas 1 černá, pak 3 bílé, pak zase černá, pak třeba 4 bílé atd. Avšak čím častěji se tahy opětují — tím více bude se poměr mezi taženými bílými a černými kulemi rovnati určitým číslům — a sice číslům onoho poměru, v němž černé a bílé kule v nádobě se nacházejí. Táhneme-li 100kráte po sobě — vytáhneme třeba 29kráte černou, 71kráte bílou kuli, takže bude poměr jako 1 : 2·4. Bude-li už 300 tahů, shledáme, že bílá kule tažena 231krát, černá 69kráte — t. j. poměr 1 : 3·3. Na 500 tahů bude snad 373kráte bílá, 127kráte černá kule t. j. poměr 1 : 2·93 — na 700 tahů vyjde 524kráte bílá, 176kráte černá kule t. j. poměr 1 : 2·97 — a takž lze souditi, že kule v nádobě nalezají se v poměru 1 : 3 čili 3kráte tolik bílých co černých kulí — okolo kteréhož poměru počet tažených kulí pořád osciluje.

Stálost toho poměru je právě tak pochopitelna, jako pestrá změna a nepravidelnost v následování barev za sebou. Tu jsou také činnými stálé a měnivé příčiny; směr táhnoucí ruky a seřadění kulí v nádobě po učiněném obratu jsou měnivé příčiny — kontrastní poměr, ve kterém kule bílé a černé v nádobě se nalezají je stálou příčinou, která na konec zobrazuje se ve výsledcích.

Nuže i ty příčiny volného jednání lidského, jež nazýváme motivy, musí — soudímeli správně — býti stálé i nestálé. Odkud béře člověk motivy pro jednání svoje? Béře je ze 2 světů, ve kterých vedle značné stálosti nalézáme i mimojdoucí měnivost — béře je ze smyslného světa zevnějšího, k němuž tělesným organismem svým náleží a z nadsmyslného světa mravního, z oněch názorů, zákonů a jednacích zásad mravních, které z tisíciletého styku, z tisícileté koexistence společenské se vyvinuly a vytříbily — které od pokolení k pokolení vychováním se

dědi, nad míru zvolna se modifikují, a na jednotlivce bez přestání i bez vědomí jeho účinkují.

Nejen hlad a bída jsou příčinami zločinů — proč by pak všichni chudí nebyli zločinci? — nejen přirozená povaha ženy a muže jsou příčinami sňatku, proč by všichni dospělí neuzavírali sňatky nehledíce k drahotě nebo láci potravin? — nýbrž i rozumná úvaha i vlastnosti — abych tak řekl barva vůle těch kterých jednajících jsou tu rozhodnými činiteli. O vlivu stálých nebo přechodných zevnějších přirozených příčin chtění nemusíme pochybovati — ty nám vysvětlují pravidelnost umírání, nemocí a j., a z části nám vysvětlují pravidelnost ve svobodném jednání. Ale i ty duševně mravní příčiny chtění jsou velmi stálé: mravní názory a mravní dokonalost je ve velkých vrstvách lidu v značné míře nehybná; jednotlivec je v převalné většině případů mravně netoliko synem své doby, nýbrž i synem svého stavu, svého okolí, od něhož a od jehož předkův obdržel a zdědil mravní osobnost svoji. I tu jeví se hluboká pravda, kterouž pronesl řecký filosof, že člověk je živočichem společenským, jenž tisícerými svazky mravními spojen je se společností, kteráž jej názory svými ze všad obetkává, tlačí, pohybuje a zastavuje. A když držíce se toho sociálně-ethického názoru předpokládáme tu poměrnou trvalost všech podmínek duševního mravního života, tu seznáváme, že veškerá ta bohatost a pestrost proměnlivého života individuálního vyčerpává se přece jenom určitým, nevelikým počtem kombinací, že ty rozmanité osudy a příhody jednotlivcu vejdou se do obmezeného počtu kategorií nebo šablon, které se opakují a opakují a na konec ten samý nebo podobný celkový obraz podávají. Jakož ale kolísají výnosy úrody polní a hospod. poměry určitých míst — tak kolísají tu i tam také mravní příčiny chtění lidského — a jeví se nám co šlechtící pokrok nebo úpadek mravní u jednotlivce i u větších vrstev z vlastní iniciativy vzniklý (Ött. 740. 751.) naproti málohybnému celku. A každý jedná svobodně, každý motivy vůle — ať už původ jejich je v zevnější přírodě nebo v mravních názorech společnosti nebo v jeho vlastní iniciativy se chápající osobnosti — volá před soudnou stolicí svého mravního poznání, tam je váží a buď zavrhuje buď přijímá a tak zodpovědným se stává. Což jest dobrý karakter jiného než pevný směr vůle k dobrému, pevné přidržování se zákona mravního, jehož platnost člověk samochtě uznává a samochtě se podrobuje jsa přece svobodným. Čím více bude karakteru, tím větší bude ta pravidelnost v jednáních lidských, tím větší bude možnost jakéhosi budžetování jejich. Tomu překrásný výraz dal Schiller pravě:

Des Menschen Thaten und Gedanken, wisst!
Sind nicht des Meeres blind bewegte Wellen —
Die innere Welt, sein Mikrokosmus ist
Der tiefe Schacht aus dem Sie ewig quellen.

Sie sind notwendig, wie des Baumes Frucht,
Sie kann der Zufall gaukelnd nicht wandeln,
Hab ich des Menschen Kern erst untersucht,
So weiss ich auch sein Wollen und sein Handeln.
Schiller, Wallenstein.

A takž, moje vzácné dámy a pánové, dospěli jsme ku konci svých úvah. Snad že se mně podařilo zapuditi příšernou záhadnost té pravidelnosti, ve kteréž v zrcadle statistiky jednání lidská se objevují a kteráž ohrožovala nás záplavou materialismu nebo fatalismu, snad podařilo se mi také roznítiti zároveň interes Váš pro hluboký význam pravidelnosti té — a pak byl bych dosáhl zúplna cíle svého. „Tu pravidelnost klaďmež výše než pestrou změnu: spatřujmež v ní vítězství kultury ku tvoření karaktéru spějící nad měnivými rozmary a náchylnostmi nevzdělaných, surových národu, vítězství mravního sebeurčování vůle nad střídavými popudy smyslnými, vítězství ducha nad hmotou.“

(Člověka (před ostatními živočichy) vyznamenávající svoboda vůle nezáleží v ničem jiném, než v možnosti člověku dané seznati sobě samu uložiti jakési trvalé normy a zákony pro svoje smýšlení a jednání.)

*   *
*

K literatuře o alkoholismu.

(Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik 1881. N. F. Bd. III. Celesbark Bd. XXXVII. Str. 38.—55.)

Dr. A. Baer, der Alkoholismus, seine Verbreitung und seine Wirkung auf den individuellen und socialen Organismus sowie die Mittel ihn zu bekämpfen. Berlin, August Hirschwald 1878. v. 8 621 str.

Comptes rendus sténographiques du congrès international pour l'étude des questions relatives a l'alcoolisme tenu à Paris du 13. au 16. août 1878. Paris, imprimerie nationale 1879. 302 pp. 8 cartes.

The Alcohol Question. London. Strahan and Company lim. sine dato.

Dr. Emerich Maixner. Otravy lihem. Praha. Fr. Šimaček 1880.

Benj. W. Richardson. Diseases of modern life, 5th edition. London. Macmilian and Co. 1878. — Alcohol pp. 209—272.

Entwurf eines Reichsgesetzes, betr. die Bestrafung der Trunkenheit v. 23. März 1881. Str. 60.

Vylíčiti rozšíření a vzrust, jakož i účinky požitku lihových napoju na individuelní a socialní organismus a uvésti a uvážiti prostředky již zkoušené a jaké by se zkoušeti měly k potírání jeho, jest účelem, jehož se domáhají a jehož dosáhly celé neb části uvedených spisu. Jde tu pouze o malou část literatury o předmětu tom, jemuž věnuje se zvláště v Anglii jak vědou, tak zákonodárstvím velká pozornost a který povýšen byl s názvem „the alcohol question“ již na stupeň

moderní otázky. Kdybychom měli po ruce podrobná literárně historická data, pozorovali bychom v uplynulých dvou desetiletích zajisté značný přírůstek spisů o alkoholismu a důsledek z toho vyvozený na skutečný vzrůst alkoholismu nebyl by zajisté bez významu a bez analogií.

Pravá pokladnice veškerého k alkoholismu se vztahujícího vědění — ať již v oboru biologie, ať sociologie — jest s velkou pílí spracované dílo p. Dr. A. Baera, nadlékaře v trestnici (Plötzensee) u Berlína; ze spisu jest patrno, jak povolaným činí spisovatele jeho úřední postavení k projednávaným otázkám.

Co do důkladnosti a věcného rozsahu jen potud je za dílem tím na druhém místě uvedená zpráva o jednání mezinárodního kongressu, při kterém poslední den předsedal p. Baer, že téměř výhradně všímá si poměrů francouzských. Třetí anglický spis je souhrnné zvláštní vydání 11 článků, které vyšly v Contemporary Review; zde jakož i v diseases of modern life je v popředí medicinské stanovisko; totéž většinou platí o Maixnerově českém spisu, který připojuje se z pravidla k Baerovi, obsahuje dobrý náčrtek dějin a rozšíření se alkoholismu.

I.

Základem všech dalších posudků o alkoholických nápojích a zvláště praktických vývodů v oboru policie a financí jest otázka, jaký účinek má požitý alkohol na lidský organismus. Je alkohol potravou — snad i nutnou, je neškodnou poživatinou aneb je jedem, který vždy škodlivě působí na lidské tělo? S otázkami těmi obírají se podrobně veškeré jmenované spisy, Baerův v celé I. části (str. 19—133); mezinárodní kongress věnoval jí celou polovici svého času; z pěti otázek tam položených a zodpovězených zněly první tři, jak následuje:

1. Étudier par les expériences faites sur les animaux la puissance toxique des divers alcools et des eaux-de-vie du commerce?

2. Existe-t-il des procédés usuels et pratiques pour reconnaitre la nature et la qualité des alcools renfermés dans les eaux-de-vie du commerce et les boissons alcooliques?

3. Étudier les symptômes et les lésions anatomiques des affections individuelles et héréditaires que détermine l'abus des boissons alcooliques, en faire ressortir les conséquences au point de vue de l'état physique et moral des populations.

Nejpřísnější náhled zastává p. Baer; praví: „Alkohol není žádnou potravou v tom smyslu, že by mohl poskytnouti vytrvalosti k práci, udržeti sílu a zdraví, je spíše opakem všeho toho, neboť hubí tělo a ničí jeho zdraví. Žádný jiný náhled více nenapomahá opilství a nezískal více přívrženců alkoholu než náhled o jeho výživnosti."

Na konci I. dílu vypsány jsou podrobněji vlastnosti a účinky jednotlivých nápoju obsahujících alkohol, kořalky, piva a vína; mírné požívání piva a ještě více vína nejen že se prohlašuje neškodným ne pro, nýbrž právě přes alkohol v nich obsažený, tedy pro jich ostatní součástky, a uznávají se naopak za nejúčinnější prostředek k potírání pití kořalky. Zvědavce, kteří by rádi měli všeobecný kvantitativní výraz pro střídmost, odbývá Sir James Paget (Alc. Question I. str. 22.) takto: But some will say, what is this moderation? How may we define it? Let those who thus asktry to define, to the satisfaction of any ten persons, what under all circumstances and to all people is moderation in bread or the wearing of jewels, in hunting or the language of controversy. Přes to přisvědčuje p. Baer Pappenheimovi, který praví: „Požívání vína nemá vyšší fysiologické oprávnění než požívání piva nebo kořalky; všechny tyto nápoje nepatří do fysiologického hospodářství zdravého člověka; jsou to medikamentní substance, jichž požívání muže býti naznačeno pouze pathologickými stavy; časté neb denní požívání beze vší pochyby se mstí.“

Tomuto přísnému názoru p. Baera odporují náhledy ostatních autorů časem dosti příkře. P. Dujardin — Beaumetz ve svém referátu předneseném o první otázce v mezinárodním kongresu činí stupeň škodlivosti lihových nápojů závislým 1. na jich původu, 2. na stupni jich čistoty, t. j. na stupni neobsahujícím neaethylické alkoholy. V příčině původu stanoví (str. 42.) následující pořad: kořalka z 1. vína, 2. hrušek, 3. z vinných hroznů a jablek, 4. obilí, 5. řepy a řepné melassy, 6. brambor. Nejjedovatější alkohol a kořalka je připravená z brambor, poněvadž obsahuje v nejvyšším stupni alkohol butylový a amylový (tento jako přední součástku bramborové přeboudliny, huile de pommes de terre). Kdežto jako dose toxique moyenne při kilogramu tělesné váhy, teprvé 8·00 gramu čistého aethylového alkoholu, je čistého butylalkoholu již 2·00 gr., čistého amylalkoholu dokonce již 1·70 gr. — Tyto výsledky chemického a pathologického bádání jsou, jak p. Dujardin-Beaumetz na konci svého referátu zdůrazňuje, jasným potvrzením statistických pátraní, jež se stala za tím účelem, aby seznány byly zhouby zpusobené alkoholickými nápoji. V zemích skandinavských, kde se konsumuje výhradně bramborová kořalka, dosahuje alkoholismus nejvyšší stupně intensity; jestliže v ostatních severních oblastech uchvacuje alkoholismus i četné obětě, děje se to na účet obilní a řepné kořalky, která se tam požívá. „Však věc ta jeví se ještě mnohem jasněji a určitěji, obmezí-li se zkoumání na Francii, jak to činí p. Lunier, který svými výtečně vypracovanými mapami dokázal, že přečiny a zločiny povstalé ze zneužití alkoholických nápoju jsou v přímém poměru k požívání alkoholu, nepocházejícího z vína.“ (Str. 43.) —

V debatě o uvedené první otázce mimo důkladný referát p. H. Dujardin-Beaumetze utvářila se důkladná přednáška p. H. Rabu-

teanova v pravou apologii čistý aethyl-alkohol obsahujících nápojů (vína a kořalky z vína připravované). „Opakuji, pravil na konci své repliky, alkoholismus má svuj puvod v požívání těžkých alkoholu (nikoli aethyl-alkoholu) jakož i v účincích cizích látek obsažených v druzích kořalky do obchodu daných.‘

V jedenácti vesměs poutavých a obecně srozumitelných essayích Alcohol-Questionu nalezáme veskrze tento méně přísný, alkoholu ne zcela nepříznivý náhled. These zní — patrně se zřetelem k agitaci teetolaru (temperenclářu) a abstinentu — u mnohých: zdrželivost neb střídmost — abstinence or temperance? (srov. I.: „The contrast of temperance with abstinence ‘, III.: „The moderate use of alcohol true temperance“, VIII.: „Abstinence versus temperance.“) Všude poukazuje se k existenci kvalitativně rúzných účinků od pouze kvantitativně ruzných příčin a k nesprávnosti závěru, který zní: působí-li velké množství velkou škodu, musí sploditi malé množství malou škodu. Ve sporu mezi střídmostí a zdrželivostí nechť nález vyzní ve prospěch střídmosti. Mírné požívání piva a přírodního vína béře se v ochranu proti teetotalním horliveum zlákaným někdy způsobem k nezneuznání, k přemrštěnosti, ba i ke směšnosti. Pan Albert J. Bernays vypravuje (III. The moderate use of alcohol true temperance), že se jej ptal zanícený teetotal, zda-li se domnívá, že zázračné víno při svatbě v Kaně obsahovalo alkohol; ovšem že, zněla odpověď, a tazatel na to odvětil: „vy jste lhář“. Sir William W. Gull (IV. advantages and disadvantages of alcohol) prohlašuje: lid nedopřává sluchu spolkum střídmosti, poněvadž se svými theoriemi jdou příliš daleko. Praví (V. n. j. m.): „děti měly by ve škole býti poučovány, že říše boží nelze nalézti ani v jídlech ani v nápojích, že střídmost nevztahuje se pouze k pití, že střídmost je mnohem lepší než zdrželivost a její vliv že je mnohem větší.“

Podobný souhlasný úsudek o mírném požívání alkoholu a podobný názor o relativní neškodnosti aethylalkoholu nalézáme u p. Maixnera. P. Richardson (ch VII.) je s p. Baerem potud téhož náhledu, že prohlašuje aethylalkohol za basis u nás vůbec používaných lihových nápoju. „Říci, ten pije pouze pivo, onen jen víno, kdežto třetí pije likér, je bez obalu totéž, jako že pijí všichni totéž nebezpečenství.“ (Str. 210.)

Podáváme-li na konci pojednání prvního dílu stručný přehled o úsudcích pronešených povolanými odborníky o lihových nápojích a jich účincích na lidský organismus, dospějeme k následujícímu výsledku:

Veškeré druhy alkoholu — od aethylalkoholu až k amylalkoholu jsou povahy toxické; onen (alkohol přírodního vína) je nejméně škodný; proto a pro jiné substance v něm obsažené je víno (zvláště červené) dle náhledu jedněch nápojem nejméně povážlivým, dle náhledu jiných nejlépe pusobícím lihovým nápojem. Vínu nejbližší

je pivo vařené ze sladu a chmele. Vždy předpokládá se mírné požívání. Jednomyslně zatracuje se požívání kořalky a to, jak p. Maixner určité se vyjadřuje — jednak proto, že v malém objemu obsahuje mnoho alkoholu (40—70%, pivo 2—6%, víno 5—20%) a za druhé zvláště proto, že mimo aethylalkohol obsahuje alkoholy s těžkými radicaly (propyl-butyl, amylalkohol) — tak kořalka žitná, řepná a zvláště bramborová.

II.

V II. části velkého svého spisu nadepsané „der Alcoholconsum und sein Einfluss auf den socialen Organismus" vytknul si p. Baer především za úkol znázorniti rozšíření pijáctví a spotřebu alkoholických nápojů, zejména kořalky, v jednotlivých zemích pokud možno ciferně. Spisovatel dobře uznává a přihlíží k velkým, často nepřekonatelným obtížím tohoto podnikání; nelze mu nikde vytknouti velmi snadné uchýlení se ve statistických věcech od cesty střízlivosti.

Spisovatel především přidržuje se vyšetřeného množství spotřeby a jeho poměru k počtu obyvatelstva; první faktor je téměř bezvýminečně nespolehlivý, a kdyby i tomu tak nebylo, podává v sestavě s druhým výsledky, které opravňují nejvýš k náramně všeobecným, neuspokojivým závěrům v rozšíření pijáctví. Pokud se zvláště kořalky týče, poukázali bychom zde již s důrazem k tomu, že konsumovaný líh není též již lihem vypitým, nýbrž že velké množství konsumu, které bohužel určiti se nedá, připadá na spotřebu k účelům technicko-průmyslovým a domácně hospodářským.

Vedle tohoto přibližného množství spotřeby, jak p. Baer s důrazem uvádí, je ještě několik málo zpusobilých momentů, aby nám poněkud objasnily pijanské návyky, tak znalost počtu výčepu a jeho poměru k počtu obyvatelstva, počet v jisté době pro opilství zadržených, zatčených, po případě trestaných osob a konečně počet na alkoholismus onemocnělých a zemřelých. Výsledek z vykonaného porovnání počtu výčepu je vskutku nepatrný; dokazují to velké tabulky vypočítané p. Baerem s neúnavnou pilností; mezinárodnímu kongresu bylo by toto stanovisko statistických pozorování zůstalo celkem neznámým, kdyby mu nebyl zjednal pan Baer průchod v rokování o 1. otázce (zněla: Démontrer par des recherches statistiques comparées les inconvénients qui résultent de l'abus de diverses boissons alcooliques).

S mnohem větším výsledkem uveden byl počet potrestaných pro pijáctví, dohnaných pijáctvím k šílenství a k samovraždě, z téhož důvodu onemocnělých a postižených neštěstím, u porovnání s počtem spotřeby. Mistrovské věci poskytují ve všech těchto směrech výzkumy a výpočty, které, ovšem pouze se vztahem k Francii, pan Lunier

vykládal na kongresu a dle vzoru Guerryho zobrazil na 8 mapách Francie v departementy rozdělené.

Ze sdělení p. Bauera vztahujících se k státům a národům celého světa, chceme vyjmouti některá, týkající se Evropy. Ve Francii vzrůstá stále od druhé čtvrtiny tohoto století (viz Lunier, Rabuteau, Baer) spotřeba těžkých kořalek a s ní alkoholismus.

Kořalky dani potravní podrobené přišlo na 1 obyvatele v r. 1855: 1·99, 1865: 2·30, 1875: 2·76 litrů (od daně osvobozená spotřeba t. zv. bouillers de cru, t. j. držitelů pozemků, kteří pálí kořalky z vína vlastního pěstění, není v to počítána). Zvláštní vzpomínky hodno jest náramné klesání fabrikace kořalky z vína a z vinných matolin a rozmach její výroby z řepy a melassy; vyrobilo se hektolitrů alkoholu

1840—50	ročně	891.500, z nich z vína a z matolin	815.000
1858—67	„	1,206.615, „ „ „ „	648.185
1877		1,309.565, „ „ „ „	221.685

zbytek je vždy z řepy a melassy a j., velmi málo z brambor; stále více mísí se nejhorší a nejslabší vína t. z. vinage s těžkými, nevinnými alkoholy a prodávají se za vína. Vše to znamená stálý přírustek spotřeby lihovin bohatých na těžké (amyl-, butyl-) alkoholy. Praktický následek těchto změněných poměru výroby a spotřeby nikde se nejeví jasněji a nepopíratelněji jako ve Francii. Případy potrestaného opilství, praví p. Lunier, jsou stále častější v departementech, v kterých se požívá uměle vyrobený alkohol, než v těch, v kterých se pěstuje a požívá víno; v oněch kolísá číslo obžalovaných mezi 82 a 21 z 10.000 obyv. — v těchto mezi 20 a 2. Výjimky nalézají se pouze v některých departementech, v kterých jest nahromaděno velké množství dělníku (Seine, Rhône, Loire, Alpes-Maritimes) (str. 156.). Zcela týž obraz poskytují čísla a kartografický přehled, znázorňující množství úmrtí způsobených pijáctvím (mort accidentelles déterminées par l'exces de boisson), alkoholického šílenství a samovražd majících původ v alkoholismu: v popředí jsou opět departementy, v kterých se nejvíce spotřebuje alcool d'industrie, nejposlednější vždy departementy, v kterých se spotřebuje nejvíce vína. Závěr ve prospěch aethylalkoholu vskutku je na snadě: snad mohla se uvésti ještě ta okolnost, že Italie spotřebuje na osobu obyvatelstva právě tolik vína jako Francie a přes to vyniká střídmostí — ovšem kořalka je v Italii v malé vážnosti.

Zvláště bohaté látkou k alkoholickému bádání rázu biologického a sociologického je Švédsko a Norsko; právě jako alkoholismus našel svého badatele ve Francii v p. Lunierovi, v Německu v p. Baerovi, tak ve Švédsku v p. O. Carlheim Gyllenskjöldovi.

Se zvláštní podrobností líčí p. Baer rozšíření pijáctví a spotřeby alkoholických nápoju v Německu (str. 216.—267.); úvod tvoří náčrtek dějepisného vývoje pití v Německu (srov. k tomu též poznámky a doplňky dodatku), v kterém se zmiňuje zvláště o století XVI. jako

pijáckém, a o rozšíření kořalky, následkem velkých válek ve století XVII. a XVIII. „Již po desítiletí — praví s uspokojením spisovatel na konci tohoto dějepisného přehledu zlepšilo se to velmi značně v Německu v této příčině . . . Stále více stává se pivo opět typickým nápojem Němců, a rozmnožením spotřeby piva značně klesla v poslední době spotřeba kořalky.“ (Str. 224.) — K tomu připojuje se zcela krátké vylíčení výroby a spotřeby vína, při kterém použilo se většinou čísel staršího data.

Mnohem zajímavější výsledky podává následující úvaha o výrobě a spotřebě kořalky a piva. Že v lihovarnictví — podobně jako v pivovarnictví — všude po dlouhou dobu se uplatňuje mocná tendence k velkovýrobě, že zvláště malé hospodářské várny stále více mizejí (bylo jich v Prusku 1820: 35.364, 1837: 17.455, 1868: 6.051), to jsou známé skutečnosti a dostatečně uznané, při nichž pouštěti se do podrobností nebylo by zde na místě. — Chtěli bychom jen více zdůrazniti, co se nám zdá důležitým, že přes to t. j. přes toto stálé decimování míst výrobních a pijáckých po domácku spotřeba nejen neklesla, nýbrž naopak stoupla. — Rozpomeneme-li si, že ve Francii nejmenší zlomek vyrobené kořalky připravuje se z brambor, není nezajímavo dozvěděti se, že podobně to lze tvrditi o Westfálsku, Porýnsku, Prusku, Nassavsku a Hannoversku, kdežto v Sasku, Pomořansku, Braniborsku a Slezsku vyrábí se více lihu z brambor než z obilí, v Poznaňsku a Prusku téměř jen z brambor. Čím více tedy na východ, tím více kořalky z brambor, bohaté na amylalkohol! — Dle množství vyrobené kořalky řadí se province pruského státu k sobě tak, že na prvním místě je vždy Braniborsko, Poznaňsko, Sasko, na posledním Westfálsko, Hessensko a Porýnské Prusko. Při tom vždy třeba nespouštěti s očí, že výroba a spotřeba v jednotlivých provinciích Pruska naprosto se nekryjí, že spíše z východu vyváží se značné množství do západních státních oblastí, které ciferně vyjádřiti bohužel nedovoluje nedostatečná statistika vnitřního obchodu. — V Prusku vycházela na 1 člověka výroby lihu 1872: 12 litru, 1873: 13·2, 1874: 14·3, 1875: 14·9 litru — v celém vládním obvodu (mimo Elsasko a Lotrinky) 1872: 11·2, 1873: 12·3, 1874: 13·3 a 1875: 13·8 litru. Počet živností výčepnických zmenšil se vlivem pruské správy od r. 1831—52 o 7.453, v létech 1852—72 však rozmnožil se o 54.393, t. j. o 124 %, tedy zcela nad veškerý poměr k obyvatelstvu (nejvíce v Pomořanech, Sasku a Westfálsku). Údaje tyto chceme doplniti nejnovějšími čísly, která uvádí správa k motivům k říšskému zákonu o potrestání opilství (str. 18. a 19.): počet prodejen lihových nápojů vzrostl v Prusku od konce roku 1869 až do počátku r. 1877 o 31 %, v Bavorsku od počátku 1872 až do počátku 1877 o 36 %, v Sasku od konce 1869 až do počátku 1878 o 35 %, ve Würtembersku od počátku 1872 až do prostřed 1878 o 44 % a v Badensku v téže době o 28 %.

„Pro nás je tento dokázaný velmi povážlivý přírůstek prodejen kořalky nezvratným důkazem pro přibývání spotřeby její v celém státě a ve všech jeho provinciích,“ praví p. Baer, zcela pomíjeje vzrůstající číslice výroby. Je nyní otázkou, jak se srovnají výsledky těchto vývodů s výše uvedeným, spisovatelem na konci historického úvodu (str. 221.) proneseným opáčným tvrzením, že rozmnožením spotřeby piva v poslední době značně poklesla spotřeba kořalky? Správným pouze zůstává, že spotřeba piva stále se zmáhá (v celém obvodu říšských daní na 1 člověka v litrech 1872: 54·3, 1873: 66·8, 1874: 70, 1875: 72). Úbytek spotřeby kořalky zůstává naproti tomu dle uvedeného i v Německu, bohužel, jen zbožným přáním.

Přicházíme v díle p. Baera k druhému odstavci druhého dílu, který pojednává o vlivu alkoholismu na fysický život, jak se jeví v degeneraci rasy, morbilitě, v úmrtnosti a v malé péči o život. Mnohá z množství uvedených statistických čísel a tabulek zakládají se na úrývkovitých výzkumech a jsou tedy nedostatečná; mnohá opět jsou sice dostatečná, ale spíše slouží k tomu, aby dokázala nezávislost uvedených skutečností na požívání alkoholu.

P. Baer pokouší se nyní dle příkladu Gyllenskjöldova porovnati též alkoholismus v Prusku s počtem neschopných odváděnců, dokazuje větším jejich počtem úpadek rasy alkoholismem, a používá tu, jakož i později velmi zhusta při nedostatku bezprostředního měřítka spotřeby alkoholu, jako takového množství výčepů. Tento předpoklad je snad to jediné, co zachraňuje spisovatele před úplným „nic“, a stěží věříme, že se tím docílilo vůbec něčeho, co by mělo veliký dosah.

Do kategorie výčepů patří kořalny, pivnice, kavárny, vinárny, restaurace, hostince, pak částečně krámy kupců a kramářů, hokynářství, kočovné výčepní stoly a p.; kořalna ve vesnici nebo v továrním městě s hosty „akutně pijícími“ napomáhá, abychom zdůraznili to jediným příkladem, alkoholismu více než jinak deset vináren nebo kaváren. Porovnávací tabulky, v kterých p. Baer operuje s počtem výčepů jako s měřítkem spotřeby alkoholu, vedou téměř bezvýjimečně k velmi pochybným nebo dokonce k žádným výsledkům — což ostatně spisovatel upřímně uznává. Výjimku, snad jedinou, nalézáme v tabulce na str. 377., jedinou, kterou p. Baer přednesl na mezinárodním kongressu (str. 170.); tu porovnává se však pouze počet prodejen kořalky (débits d'eaux-de-vie en détail) s počtem choromyslných v pruských provinciích, a vychází, že celkem počty jsou v přímém poměru; a přece má Poznaňsko nejméně choromyslných, však dokonce nemá nejmenší počet výčepů; hrají právě i tu mnohé zcela jiné příčiny důležitou úlohu.

Třetí odstavec (alkoholismus a jeho vliv na blahobyt a mravnost národa) počíná zkoumáním, zdali pauperismus, jak Liebig se domnívá, je příčinou alkoholismu aneb zdali alkoholismus, jak se domýšlí Bertrand a j., je příčinou pauperismu.

P. Baer přikloňuje se patrně k poslednějšímu náhledu a spatřuje v rostoucích mzdách dělnických příčinu vzrustu alkoholismu, což právě tak popíráme, jako bychom museli potírati tu na snadě jsoucí praktický důsledek, čeliti alkoholismu snížením nebo nezvýšením mzdy. Liebig asi se svým náhledem celkem bude míti pravdu.

Národohospodářským úvahám*), kteréž p. spisovatel činí na str. 321. a nn., opíraje se o p. Maxa Wirtha, nikterak nedovedeme přisvědčiti; docházejíť výsledku, že práce naložená na výrobu lihových nápojuv jest prací neproduktivnou, protože netvoří „výrobku majících bezprostřednou hodnotu, že nerozmnožuje kapitálu, nébrž naopak přispívá k umenšení jeho". Alkohol i alkoholovité nápoje nebyly by podle toho ani statkem ani hodnotou. A vskutku praveno dále: „nikdy ještě země neb okres nestaly se zámožnými hojnou výrobou lihu"; totéž po důsledku a jmenovitě po přísném shora vyloženém ponětí p. Baera o škodlivosti alkoholovitých nápoju platilo by o veliké části vinařství a výroby vína, o pěstování ječmene, pivovarnictví a j., pak snad i o veškeré výrobě tabáku; tu bylo by samých předmětu, které nejsou ani statky ani hodnotami, jejichž výroba podnícená potřebou a poptávkou živí miliony lidí a jejichž skutečné znehodnocení zničilo by miliony lidí. Národní hospodářství přec jenom na tom setrvati musí, že statkem jest vše, co k ukojení potřeby lidské slouží a hodnotou platnost, kterou hospodařící člověk přisuzuje statku pro zpusobilost k ukojení potřeby; nelze připustiti, aby theorie národohospodářská násilně tím zpusobem ethisována nebo hygienisována byla, že by hledělo se jediné ku „pravým" nebo ku „mravním" nebo ke „zdravým potřebám" a ku počínání jdoucím za úkojem jejich. Nauka politicko-ekonomická do calculu svého béře potřebu lidskou, jak jest, aniž tím stává se nemravnou nebo nesanitarní; ona však zajisté s radostným zadostučiněním uvítá, když mravnost a vědění zušlechťujíce změní potřeby a když správa státní, seč síly stačí, k tomu přispěje policií zdravotní a mravnostní.

V odstavci: „Pijáctví a mravnost" přirovnává se počet prodejen kořalky s počtem analfabetu a objevuje se, že západní provincie Pruska mají sice nejvíce prodejen, ale nejméně analfabetu, kdežto naopak východní provincie (Poznaňsko a Prusko v popředí) mají nejméně prodejen, ale nejvíce analfabetů.

Při úvaze o souvislosti pijáctví se zločinem vede spisovatele zajisté jediné tendence nepřátelská alkoholu k socialně fysické domněnce o přirozené nutnosti zločinu; zajisté ne každý přisvědčí — oproti důvěřivému předpokladu spisovatelovu — že by si společnost více měla hleděti úkolu potlačovati aneb alespoň zmírňovati podmínky, které jsou zpusobilé ploditi a rozmnožiti zločin (mezi nimi

*) Překlad tohoto odstavce pochází přímo z péra dr. Jos. K[illegible] v jeho knize: Národní hospodářství. V Praze 1883, str. 24.—25.

právě alkoholismus) než trestati zločin sám. Čísla, která p. Baer uvádí, především data jím sebraná o umístěných v německých trestnicích, tvoří velmi uznání hodný, pilně a dovedně spracovaný morálně statistický materiál, třeba jím, jak přiznáno, nebyl podán důkaz bezprostřední příčinnosti mezi pijáctvím a zločinem (srovn. k tomu v. Oettingen, Moralstatistik, 2. vyd. str. 642. a n.). Tvrzení na str. 354. (podobně str. 346.): „pro znalce vězeňské správy většiny německých věznic a trestnic je věcí nepopíratelnou, že alkoholismus jako žádný jiný moment dodává hlavní pramen a hlavní příčinu vzniku zločinu a vrácení se k nim" — pocházející od tak vynikajícího odborníka, jako je p. Baer, zajisté je s to, aby nahradil mnohý nezdařený pokus o číselný důkaz.

III.

Přicházíme nyní v spise p. Baera k III. a poslednímu dílu, věnovanému prostředkům k potírání alkoholismu. I zde, v oboru praktického konání, neopouští spisovatele rozvážlivé smýšlení.

První odstavec líčí puvod a působnost spolku střídmosti v Sev. Americe a v Evropě; jejich vlast je Sev. Amerika, kde se rozvinuly v náramných rozměrech.

Všeobecný úsudek p. Baera zní: „Kdo posuzuje objektivně dějiny, pusobení a dosažené výsledky těchto spolků, nemůže souhlasiti zajisté taktéž s jednostranným, podjatým a odsuzujícím úsudkem pronášeným všeobecně o nich nejen četnými protivníky, nýbrž i muži, jejichž slovo a mínění dávají na jevo více nepodjatosti a důkladnosti."

Druhý odstavec patří k nejzajímavějším z celého díla; jedná o zákonitých prostředcích proti nestřídmosti. Spisovatel zamítaje se zřetelem k ohromnému průmyslově technickému a therapeutickému upotřebení alkoholu jakož i v zájmu polního hospodářství zákaz jeho výroby, přichází k pojednání o zákazu jeho prodeje; při tom, jak se podobá, není přihlíženo dostatečně k tomu, že uskutečněný zákaz prodeje byl by dosti blízek zákazu výroby. Praktický příklad zákazu prodeje podává zákon zavedený r. 1851 ve státu Maine, patřícím k severoamerické unii, a pod názvem Liquor Maine Law známý, který celkem nevyvolává ani přibližně to, co odpovídá jeho rigorositě a námahám jej provésti. Muselo by se, jak v té příčině s durazem uvádějí zprávy anglického parlamentu z r. 1872 a 1877, pro zachování dusledností se zákazy a přísností jíti ještě mnohem dále, a dosáhlo by se pak teprvé více pokrytectví a demoralisace než skutečného dobra.

Nelze-li ani zákaz výroby ani zákaz prodeje uskutečniti a nejsou-li oba účelny, odporučovalo by se snad vydatné omezení výroby? I na tuto otázku odpovídá zkušenost záporně. V Prusku zůstal zánik malých lihovarů, zpusobený daní z rmutu trvale bezvýsledným a

v Anglii je spotřeba alkoholu „náramně obrovská" a pijáctví vzrustá, ač tam přísné zákony finanční obmezily lihovary na počet jak jen možno nejmenší (12—15). Ze čtyř možných preventivních opatření proti alkoholu zustává tudíž ještě pouze čtvrté, t. j. obmezení obchodu lihem; zdanění lihových nápoju, které spisovatel též sem přibírá, vyjímáme z oboru omezení prodeje, abychom mohli zvláště k němu přihlížeti. Omezení obchodu lihovými nápoji, směřující k zmenšení pijáctví, může postihnouti podstatně jen obchod alkoholem po drobnu k požívání určeným, „poněvadž je to právě obchod po drobnu, který sprostředkuje zcela bezprostředně spotřebu". Necháme-li bez povšimnutí, s poukazem na výše již uvedené, správnost stěží nepopíratelného tvrzení: že pijáctví v jednom okresu je v přímém poměru k počtu stávajících výčepu, ač počet ten vyjadřuje jen množství spotřeby kořalky, aniž by jakýmkoli zpusobem vyznačoval počet konsumentú, poněvadž malé množství nestřídmých pijáku ze zvyku více může spotřebovati, než mnohem větší počet pijáku mírných a přijmeme-li jen s největší opatrností k tomutéž poukazujíce další tvrzení, že naprosto neodpovídá počet výčepu skutečné potřebě, poněvadž tu není positivní potřeby kořalky: myslíme, že si přes to neodporujeme, prohlásíme-li, že jsme srozuměni s další větou: „při obchodu kořalkou neřídí se nabídka dle poptávky, nýbrž naopak, nabídka zjednává si poptávku". Nabídka vskutku vytváří až příliš často poptávku, však ne jinak, než že vzbuzuje a vychovává potřeby, skutečné potřeby. „Čím více je heren, tím více se hraje, čím drzeji se prostituce na ulicích na odiv staví, tím více ctitelu nalézá, čím více je po ruce kořalen ve všech ulicích a silnicích, tím více se pije". Spisovatel má skutečně pravdu, prohlašuje-li velký počet výčepu, a chceme šíře tvrditi, též dle místa a času častý prodej kořalky prvním a nejbližším útočištěm ve vážném boji proti pijáctví. „Nikdy nebude národ střízlivým, dokud mu bude kořalka levně nabízena."

Opět s velkou pilností a širokým rozhledem načrtává p. Baer podrobný obraz více méně přísných podmínek, na které je vázáno ve státech evropských a v Sev. Americe dosažení oprávnění k výčepu. Zvláštní jsou zákonitá ustanovení v té příčině ve Švédsku (prodej výčepní licence nejvíce podávajícímu) a základem jich vzniklý t. zv. Gothenburgský systém (získání všech licencí výčepních v místě filantropickou společností ve prospěch obce), jehož schválení bylo doporučeno anglickému parlamentu (1877), avšak 103 proti 51 hlasu zamítnuto. — Nejsou též nezajímavy zákonodárné reformy výčepní koncesse, které se v Anglii dílem zdařily, dílem stal se o ně pokus: report from the select committee of the house of Lords on intemperance (1877) je bohatým pramenem vědění ve věci té, z kteréhož spisovatel čerpá. Správy velkých německých měst (s Berlínem v čele) obviňují se z příliš velké shovívavosti v udělování výčepních koncessí. Spisovatel mluví též o policejních ustanoveních a přísném dozoru nad

hodinami, kdy mají býti kořalny zavírány a otevírány; vše, co řečeno je v odstavci „omezení výčepních místností" na str. 187.—189., každý na základě vlastní zkušenosti prohlásí, že je to nejvýše oprávněno.

Chceme ještě zde zprávu dáti o tom, co na pařížském kongresu bylo uvedeno o právě zmíněných zákonitých opatřeních k zamezení pijáctví.

Základem debaty o 5. otázce, která zněla: Etudier les moyens législatifs, administratifs et fiscaux qui sont de nature a prévenir ou a réprimer l'abus des boissons alcooliques, byla zpráva výboru Société de tempérance, který se rozhodně vyslovil proti dekretem ze dne 29. prosince 1851 zavedenému principu udílení koncessí výčepních správními úřady, avšak činí závislým rozhodnutí o tom na votu zdravotní rady departementu (conseil d'hygiène); dále nechť zákon pevně stanoví nejvyšší počet přípustných výčepů v každé obci; při udělení koncesse měla by platiti zásada, aby připadl na 200 obyvatel nejvýše 1 výčep. P. Dr. Lunier zastával tuto zprávu komise setrvávaje s poukazem na výše vylíčený výklad ostatních otázek, že má se pohlížeti na výčepy jako na místa zdraví škodlivá (lieux insalubres). V debatě zastávali p. F. Passy (synovec Hipp. Passyho) a p. Paul Coq svobodu živnosti výčepní, anižby vylučovali omezitelnost oprávnění výčepních zákonem a soudcovským výrokem jenom nikoli řízením správního úřadu; celkem zustávají dosti daleko pozadu vyjádřené náhledy a duvody za vývody ve věci té ve spise p. Baera.

Přicházíme konečně k závěrku, k otázce vlivu zdanění na spotřebu alkoholu. I zde neopomíjí p. Baer zkoušeti vývoj a nynější stav příslušných institucí od jednoho státu k druhému a vyvoditi z toho svůj konečný úsudek.

Ten zní takto: „Daň z kořalky je jen málo spolehlivý prostředek v boji proti nestřídmosti. Kdežto velmi malá daň z lihových nápojů přímo podporuje spotřebu alkoholu, může míti účinné následky vysoká daň z kořalky jen při velké opatrnosti a při přísném provádění jiných prohibitivních jakož i repressivních a též jiných umravňujících pravidel. Zdanění, jdoucí za jisté hranice, má zajisté jen záhubné následky, ponévadž zpusobuje defraudace a vede k obcházení zákona, kteréž jen velice podporují tajnou spotřebu a tvoří zmenšení státních příjmu (str. 180.). Bohužel omezují se vývody spisovatelovy tu jen na kořalky, kdežto přece dle našeho náhledu tvoří veškeré zdanění nápoju celek z části souvislých a vzájemně se podmiňujících; pojetí toto zastává již Rau (Finanzwissenschaft 1. vyd. 1837. 2. odd. str. 249.) a rozhodně se znovu uplatňuje, zvláště na půdě francouzské. Teprv v následujícím jednom odstavci (III. o prostředcích k nepřímému potírání pijanství str. 528.) pojednává spisovatel o zdanění piva a vína, kdežto právě zde by k tomu bylo nejpříhodnější místo. Jakkoli jinak zcela souhlasíme s právě uvedeným úsudkem p. Baera, tak nemůžeme

prohlásiti, že bychom srozuměni byli s úvodním hájením daně z kořalky, ve výši, v jaké vubec tomu dovolí finanční moudrost. „Zdanění kořalky, praví se na str. 165. — má nejúplnější oprávnění, ponévadž se jí požívá většinou v relativně malých částkách, tak že obnos daně ze sprostředkovaného množství zustává zcela malým, ponévadž pro svoji láci ji pije mnohem více osob než ostatní lihové nápoje, ponévadž není se žádným jiným lihovým nápojem spojeno tolik mravních, hmotných a sociálních škod jako s kořalkou, a konečně že stát je oprávněn zjednati si za spousty zpusobené kořalkou a za velké finanční oběti, jejichž jest puvodem, jistý equivalent v dani z kořalky." Stává se některá daň spravedlivou již pro „psychologický moment", pro náladu, jakou vzbuzuje u státního občana její placení, pro zpusobilost „zakrýti moment placení daní" anebo za druhé stává se jí již proto, že ještě zvláště tíží a takořka trestá nestřídmého, nehospodárného a tím tedy k placení méně schopného poplatníka svým vyšším obnosem? (srv. Wagner, fin. wiss. 1880 2. díl 3. hl. 8. od.). Domníváme se, že přespříliš vysoká daň z kořalky o sobě — s „jinými přísnými prohibitivními a repressivními opatřeními anebo bez nich" nemuže zpusobiti příznivé výsledky ani ze zřetele finančně politického ani ze zdravotně policejního: „nedosáhne se tím úbytek ani jediného opilce, za to přibude o 100.000 podloudníků", jak bylo uvedeno ve francouzském národním shromáždění, a výnos daní klesne. Nemyslíme též, že by tam, kde za našich dnů, ať v Německu, ať ve Francii nebo v Rakousku (srovn. návrh zákona na daň z výčepu lihovin ve stadiu parlamentárního projednání se nalézající a naděje v něj kladené (na výnos 1½ mil. zl.) ve finančním výkladu na podzim roku 1880) daň z kořalky se zvýšila, bylo rozhodným mravní a zdravotní stanovisko, jak sice rádo se za záminku béře, nýbrž že tu jde stísněným finančním ministrům o zvýšené výnosy daní: to zajisté zcela zvláště platí o finančním programu, který rozvinul německý říšský kancléř ve schuzi říšského sněmu dne 25. března 1881. — Pan Paul Roux pravil na mezinárodním kongressu str. 208.: On devrait répondre au ministre, que la morale et la finance ne s'allient guère dans cette occasion: car si la morale y trouvait son compte la caisse de l'état aurait une brèche et si la caisse était florissante, la morale publique recevrait de furieuses atteintes. Mais on ne répond pas. Le député qui soutiendrait la thèse, que je Vous expose, craindrait de se faire tort aux yeux de ses électeurs, parce qu'il croirait défendre l'ivrognerie . . . Přes to však neradi bychom upadli v druhý extrém naprostým vyloučením zdravotního a mravnostně policejního momentu ze zdanění nápoju, třeba však tu míti na zřeteli systém daní z nápoju a nikoli pouze daň z kořalky. Že pivo a víno jsou nejmocnějšími nepřáteli bezpečně kořalky, t. j. hlavní příčiny alkoholismu, dávno všeobecně se uznává a připouštějí to vubec lékařští odborníci, jichž votum ve věcech těch až dosud snad málo bylo slyšeno a málo bylo ho všímáno, uznávajíce pro-

spěšnost mírného požívání piva a vína (srov. řeč posl. p. Dr. Virchova promluvenou v něm. říšském sněmu dne 6. dubna 1881 v debatě o zákonu proti opilství). To by se mělo vyjádřiti též při zdanění a nikoli chopiti se stejně krutě se slepou fiskální hltavostí požívání všech alkoholických nápoju aneb dokonce — nač posledně jmenovaný finanční program dělá vyhlídku — přistoupiti „k pevnějšímu zdanění piva, nebezpečného to zabíječe času“, aby se „slavný chudý muž“ neodcizil „ne vždy pohřešitelné“ kořalce. Dějiny francouzské daně z nápoju poskytují poučný příklad, jak stoupající daň vedla vždy k stoupající výrobě a spotřebě stále horších a škodlivějších alkoholických nápoju a jak podporovalo právě vysoké a nespravedlivé zdanění „vína chudých“ zákonem „droit de détail“ tento vývoj. Není to pouze Leroy-Beaulieu, který žádá naprosté zrušení daně z vína, přihlížeje k velké nespravedlivosti a škodlivosti francouzského zdanění nápoju (Science des finances 1879 I. str. 640—661), nýbrž i hlavní řečníci mezinárodního kongressu (pp. Fr. Passy, Roux, Coq) vyjadřují se v podobném smyslu. Slibují si mimo to od zrušení aneb alespoň značného snížení daně z vína, z jablečníku a z piva, že ustane alkoholismus velmi podporující falšování těchto potravin. Pan Baer očekává velmi málo od potírání kořalky vínem, za to velebí moc piva, vytlačující kořalku, odvolávaje se na Bergia, Raua a Steina: „Každý pivovar a každý hostinec muže býti považován za místo, odkud potírá se kořalka“ (str. 530.). „Každé zvýšení daně z piva je nepřímé podporování spotřeby kořalky“ (str. 531.). (Srovn. naproti tomu náhledy Schäfflovy, které sotva lze nazvati nepřátelskými kořalce: Grundsätze der Steuerpolitik str. 115.—132.; k tomu Wagner, o nerozhodnutých něm. finančních otázkách, Tüb. Zft. 1879. 1. svazek.) P. Gertsfeld zastává též ve svých příspěvcích k říšské otázce daňové touhu po menším zdanění piva a vína a po velmi vysoké dani z kořalky, třeba že v této příčině žádá velmi náhlé a vubec velmi veliké zvýšení, které by vedlo nevyhnutelně k osudné krisi fabrikace lihu, beztoho na všech stranách krutě stísněné (srovn. o tom zprávu v právě uvedeném spisu v těchto ročnících XVII. 2. sv. 1879 str. 304. a n., pak Schäffle na jin. místě str. 119., a též již Rau na j. m. § 438.). Obezřelé zvýšení daně z kořalky spojené s odpovídajícím snížením (aneb po případě ponecháním mírné) daně z vína a lihu nezkrátilo by dle našeho náhledu výnos daně z nápoju a nezustalo by bez účinku v hygienické a morální příčině. Jsme toho daleci očekávati brzkou uspokojující nápravu pijáctví jedině reformou zdanění nápojů, však tím jsme jisti, že právě tak jak slabé a zdlouhavé byly by kladné dobré výsledky zdanění nápoju souhlasného s právě probranými zásadami, tak rychle a zhoubně dostaví se záporné zlé následky systému zdanění nápoju odporujícího některému z těchto požadavku. Podle těchto zásad měla by se zvláště v Německu a Rakousku v tom a onom způsobu zvýšiti živnostní daň hostincum čepujícím kořalku (srov. výše uvedený

rak. návrh z r. 1880). Naproti tomu souhlasíce s pány Leroy-Beaulieu, Baerem a j. oproti p. Gerstfeldovi co nerozhodněji přimlouvali bychom se za osvobození lihu určeného k účelum technickým v zájmu polního hospodářství, prumyslu, hospodářství domácího a výroby lihu (srov. instruktivní zkušenosti Sev. Ameriky v té příčině), nesměly by však chyběti působivá opatření k zamezení podloudnictví (denaturalisace).

Mezi ochrannými opatřeními p. Baerem uvedenými postrádáme mnohokráte na mezinárodním kongressu s durazem uvedený zdravotně policejní dozor k jakosti prodávaných a alkohol obsahujících nápojů (falšování); tvořil by nepodcenitelný článek v řadě zamýšlených státních opatření. Na druhém místě pojednává p. Baer o repressivních opatřeních proti pijáctví: mezi těmi, které namířeny jsou především proti výčepníku, odporučují se — vždy ruku v ruce se zkušeností: přísný dozor nad mravným chováním výčepníka s pohružkou odejmutí koncesse; zákaz prodávati lihové nápoje nezletilým, podnapilým, a kde to lze provésti, osobám označeným místní policií jako opilci aneb jimž návštěva hostincu je zakázána (jak se to muže státi v Haliči dle § 6. zák. z 19. července 1877); dále v oboru civilního práva prohlášení dluhů z pití nežalovatelnými a neschopnými kompensace (srovn. §§ 2.—5. uved. zák.). Pozoruhodná jsou přísná opatření, jaká platí v mnohých státech severoamerické unie: kdo dodal lihové nápoje, stává se zodpovědným za zločiny proti vlastnictví a osobě opilým spáchané; ve všech téměř státech Mainelawu platí Civil-dommage-bill, dle kterého muže žalovati prodavatele nápoju na náhradu ten, kdo následkem „jednání v opilství" škodu utrpěl. „Tato ustanovení — poznamenává p. Baer — jsou zdánlivě velmi krutá, avšak naprosto nejsou nespravedlivá."

Opatření repressivní proti příležitostným pijanum schází dosud v mnohých státech, kdežto přece pijáctví aneb lépe opijení se, jak p. Baer zcela dobře oduvodňuje, nemělo by chyběti v řadě protizákonných jednání. Švédsko, Anglie, Francie a rakouské Polsko s Bukovinou vyznamenávají se a zajisté nikoli ke své hanbě, jak byla v rakouské sněmovně poslancu v debatě o haličském zákonu pronešena obava, zvláštními přísnými zákony proti opilství. (Doslova uvedeny jsou zákony ty ve zprávě k motivum k uvedenému již návrhu německého říšského zákona proti opilství str. 37. a n.) Přednost bez odporu náleží francouzskému zákonu z 23. ledna 1873, který zustal nepopíraným na mezinár. kongressu; doporučujeme s p. Bing-Bernardem zákon tento (otištěný též v motivech k haličskému zákonu, vydání Kasererovo) k bedlivému studiu politikum všech statu, v kterých je opilství duvodem ke steskum. Dle něho bylo ve Francii potrestáno:

1873	55.655	osob
1874	77.638	„
1875	91.238	„
1876	82.115	„

Říše německá obdrží tedy též zákon proti opilství; vícekráte uvedený návrh jeho byl již předmětem v každé příčině zajímavé 1. porady v říšské radě (5. a 6. dubna 1881). Kdo postižen bude na veřejném místě ve stavu nenezaviněném pohoršení vzbuzujícím, má býti potrestán peněžitou pokutou do 100 marek aneb vězením do 2 týdnu. U takových, u kterých ve 3 létech se to vícekráte opakuje a u pijanu ze zvyku má uznáno býti pouze na vězení, které může býti zostřeno posty a když odsouzený může býti přidržen k pracím aneb umístěn v ústavech pro pijany ze zvyku (§§ 1., 3. a 5.). V říšské radě bylo návrhu právem vytýkáno (poslanci pp. Dr. Rechenspergerem-Olpe a Wittem), že schází trestní ustanovení proti hostinskému (srovn. Francii a Halič) jakož i ustanovení o dluzích z pití (Halič). Ustanovení § 2. (též § 4.) o trestních činech spáchaných v opilství, jak lze z debaty souditi, byla snad uskutečnění zákona spíše na závadu než jemu nápomocna a snad takové roztřiďování bylo v tomto případě v zájmu obou skupin novot. Odůvodnění obrací svuj zřetel hlavně k § 2. a neposkytuje, pokud se obírá s potrestáním opilství o sobě, téměř nic více než velmi chudé výňatky z pojednávaného zde díla p. Baera; uznání nejhodnější jsou zmíněné reprodukce cizozemských zákonů o opilství.

Proti pijanům ze zvyku může k prospěchu jich vlastnímu a jich příbuzných zajisté ve všech státech býti zakročeno dle zákonitých předpisů o marnotratnících již stávajících. Ustanovení německého říšského trestního zákona §§ 361. a 362., dle kterých může býti opilec odsouzen po přestálém trestu k nucené práci, shledává p. Baer dle svých pozorování příliš krutými a neúčinnými. Alkoholik nepatří ani do vězení ani do donucovací pracovny ani do blázince, pro něho jest zapotřebí ústavu zvláštního druhu, jaké zřízeny byly nejdříve v Sev. Americe jako asyly pro opilce (inebriate asylum), jichž je již značný počet k blahu společnosti (srovn. výše uvedenou řeč. p. Dr. Virchova). — S podrobným vylíčením těchto asylů končí p. Baer oddělení toto a přichází k poslednímu bodu celého díla, k úvaze o prostředcích k nepřímému potírání opilství. Odporučují se tu šíření vědomostí a povznesení mravnosti, péče o blaho pracujících tříd, náhrada lihových nápoju jinými substancemi, napomáhání střídmosti soukromníky (kde teprvé by bývalo pravé místo pro pojednání o spolcích střídmosti a zdrželivosti).

„Lépe než zákonitá trestní ustanovení — praví spisovatel na str. 528 — působí prostředky vychovávací a poučovací k odvrácení národa od neřestného návyku. Co staletí schvalovala, co zděděno bylo a přešlo od předku jako životní názor a životní mrav, nemůže býti odstraněno předpisem a nařízením . . . Chce-li stát s prospěchem potírati opilství, musí rozšířiti v lidu správný názor o postrádatelnosti opojných nápoju, o mezích blahodárného a záhubného účinku a musí vésti k střídmosti“ (srovn. podobné vývody p. Paula Coqa na mezin.

kongressu str. 205. a n.). „Jako vzdělání půdy ničí zárodky nákaz a nemocí, tak ničí vzdělání lidu ošklivé návyky, nevěru a pověru, nemravy a neřesti, z nichž jednou z nejrozšířenějších a nejzáhubnějších jest opilství.“

S tímto doslovem p. Baera došli jsme k zakončení své zprávy. Mravní opravdovost a obecně prospěšná touha po upřímném poznání a po vyléčení jednoho z politování nejhodnějších a nejpovážlivějších pathologických zjevů na socialním tělese, spojené s pilností a odbornou znalostí autorů činí jak dílo p. Baera, tak mezinárodního kongressu, která v mnohém vzájemně se doplňují, hodnými nejvřelejšího doporučení. Statistický material v bohaté hojnosti sebraný a dobře tříbený a spolehlivé vylíčení zařízení, v jednotlivých státech stávajících, budou tvořiti, zvláště praktickému politikovi, který se zasazuje o boj proti alkoholismu, vítaný podklad úsudku a jednání.

* * *

Z dopisů dr. Jos. Kaizla:

1881, 7. srpna. Praha.

Dr. Josef Kaizl strýci Dru Edmundu Kaizlovi.

. . . Že jsou sněmy svolány ke dni 24. září, zajisté jsi četl, soudím z toho, že do polovice října přec jenom potrvají a tím loučím se [jako koncipista zemského výboru království českého] s dovolenou, jakož se na tak mladého člověka taky sluší a patří ...

Jím o $^1/_2$1 nebo ve $^3/_4$1 — pak jdu ještě na $^1/_4$ hodinky do kanceláře, ale nikoli pracovat: když přijdu domu, jsem hned zase ku práci zpusobilým, kdež jinak teprvé jísti a pak tráviti musím.

Setkáš-li se [v Bledu] s známými z dřívějších času, kteří si mne všimli, pozdrav je uctivě z mé strany . . .

1881, 13. srpna. Praha.

Dr. Josef Kaizl strýci Dru Edmundu Kaizlovi.

Byl bych Ti velmi rád včera večer telegrafoval a přemohl jsem také už obavy, že Tě telegramem, jenž snad o pulnoci dojde, znepokojím, ale nával u telegraf[ního] úřadu byl takový, že bych byl hodinu čekati musel a tu přece zase právě uvedené obavy dostaly se na vrch. Ostatně sluší držeti se zásady, že ten, kdo pomoci nemůže, tak bídnou zprávu nikdy příliš pozdě nedostane.

Ta zpráva týkala se, jak z listu zajisté už víš, obrovského požáru, jenž zničil nár[odní] divadlo [v Praze] v takové míře, že nezbyly než ty holé krásné zdi se sochami, které je zdobí,

pak foyer a balkóny. Seděl jsem klidně, opisuje dokončený manuskript, ana pod okny zavzní trubka hasičská a lidi houfem vybíhají z divadla: bylo asi $^{1}/_{4}8$ več. O $^{1}/_{2}8$ jsem pro tmu přestal psáti a jdu na procházku, ale hlasy lidu na ulici mne poučily o tom, kde hoří. Obrátil jsem se k nábřeží u mostu Palackého a spatřil jsem divadlo celé v plamenech. Vypadalo to, jako když se prolámanými dvířky kamen díváš do rudé výhně — tak ze všech oken hleděla žhavá spousta a velebně klenutá střecha byla sdelaná ze žhavých želez a ze žhavé břidlice. Za chvíli střecha zmizela a sřítila se za krásným lustrem do parketu. Lid po ulicích bědoval, jeden sténal, druhý rukama lomil, někteří nadávali hasičům, někteří hrozili Němcům, ve kterýchž oslovství jejich puvodce požáru odkrývalo. Byl jsem také velmi rozčilen a dojat tragikou té netušené a nepochopitelné příhody.

Teď ráno jsem šel kolem; nehledíc ku střeše, nevypadá to tak zle; zdivo, jak se zdá, je zachováno, jen málokde je nějaká římsa trochu porouchána; ale vnitřní zařízení je to tam; sedadla, galerie, lóže, lustr, množství dekorací, šatstva atd. zničeno. Král[ovská] lóže nebo vlastně příslušenství její je prý z veliké části zachována — jmenovitě [Vojtěcha] Hynaisovy obrazy. Malby stropní jsou ovšem se stropem samým pochovány. Co je s oponou, nevím.

To všechno je neštěstí vybraného druhu, přímo ironie a posměch — jako když chudákovi ukradnou groše, z nichž chtěl na stará kolena tráviti. Už se zase úsilovně sbírá — aby to nikdy nepřestalo! . . . *

Od úterka (9.) se tu značně ochladilo — to následkem pondělních bouřek: temperatura klesla rázem z 23 na 15 a 13°. Dnes je zase mnohem tepleji — zamračeno a k dešti . . . [Poslanec A. O.] Zeith[ammer] opětuje Tvůj pozdrav, je celý zdrcen požárem . . .

1881, 17. prosince. Krumlov.

Dr. Josef Kaizl strýci Dru Edmundu Kaizlovi.

Oznamuju Tobě, že jsem ve středu za docela normálních poměrů dojel do [Č.] Budějovic, kdež mne k velikému potěšení již očekával strýc [Rodler]. Za tmy dostali jsme se do Krumlova.

Byl jsem velmi srdečně uvítán a rovněž tak jsem zde hostěn.

Čas je pěkný, zima mírná a pěkných procházek dost . . .

* *
*

O bernictví v 17. století.

(Přednesl dne 19. ledna r. 1882 dr. Jos. Kaizl v týdenní schůzi Právnické Jednoty v Praze.)

(Právník XXI. 718—750.)

Zmíniv se v krátkosti o dotyčné literatuře, pan přednášející k tomu především poukázal, že jest nepravý náhled některých (Chluppa, Kleinwächtra), že zakládal se katastr tehdejší na výnosu. Berna byla dávka, kterouž sněmové králi k určitému účelu povolovali a kterouž poddaní jemu odváděti povinni byli. V století 14. a 15. byly berně výjimkou. To, co sloužilo k uhražení nyní zvané civillisty, byla komora (statky, židé, cla, mincovnictví) a nemusil král z příjmu komory skládati účty. Jelikož v století 14. a 15. žádných zvláštních nákladů, zejmena vojenských, nebylo třeba, vybírána berna toliko v případech mimořádných (jak Palacký již ukazuje), tak když jednalo se o korunovaci, neb vybavení dcer královských. Příčinu k tomu zavdaly války, zejmena turecké. Na počátku 17. století bylo si pak již obyvatelstvo uvyklo na toto vybírání berní.

Jest otázka, zda-li po válce třicetileté se zachovala právomocnost sněmů, povolovati králi berně, aneb zda-li neklesly sněmy na orgán pouze postulační. Tento jest všeobecný náhled, avšak nepravý. I v století 17. zamítá sněm návrhy krále; zvláště brání se proti tomu, aby převzal dluhy, jež král co majitel komory byl učinil. Teprve na sklonku 17. století (1693) svolil sněm, avšak pouze k zúrokování jistého dluhu (2 milionu zl. r.) králem kontrahovaného. To vše vysvitá z lektury akt sněmovních a to dokázati jest i tendencí spisu Tomkova, „usnesení sněmu po r. 1620“. Ovšem nelze upříti, že odpor a síla sněmu naproti postulátům krále ochabuje.

Až do r. 1654 žádá král někdy určité sumy, kteréž se mu mají povoliti. Sněm však nikdy k tomu nepřistoupil, nevzal, určuje toliko kvotu, na sebe ručení, že se určitý kontingent daně sejde. Od r. 1654 jest tomu jinak. Proto tu teprve o budžetu může se mluviti.

Položky vlastně jsou jen dvě: vojsko a platy úřednické. Náklad na fortifikace zahrnouti sluší v náklad na válečnictví. Úhrada byla: berna králi povolená v penězích, berna určená v penězích na vydržování vojska, berna určená v penězích z nápoju, berna na služné, berna na fortifikace a pak přečasto berna na války turecké. Každá zvláště byla účtována (1 kopa č. = 2 kopám míš. = $2^1/_2$ zl. rýnsk.).

Kontingent válečný byl vždy reluován podle toho, mnoho-li vyžadovalo vydržování vojína a koně za jeden měsíc (Quantum militare). Ještě r. 1657 až do r. 1663 obnáší toto $^1/_2$ mil. zl. r. Roku 1664 vyšinuje se na 1,952.000 zl. r. (válka s Turky). Quantum militare rostlo, quantum peněžité (q. ad liberam scil. dispositionem regis) klesalo. Od r. 1672 do konce století činilo ročně asi 50.000 zl. r.

Berna z nápoju vybírána v městech již od časů Ferdinanda I. jaksi za trest. Vedle toho byla pak ještě sněmem vypsána zvláštní daň. R. 1657 předstoupil král před sněm s návrhem, aby se mu navždy vybírání daně té udělilo. Sněm toliko svolil, aby na místě této daně byl dán králi ekvivalent 1 mil. zl. r. splatný v deseti lhůtách. Avšak po sedmi letech předstoupil král se svým postulatem opětně a bylo mu vyhověno. Po r. 1667 sněmové začasto proti tomu, ač marně, remonstrovali, byliť měšťané dvojím břemenem stíženi. Služné r. 1664 dosáhlo sumy 60.000 zl. r. a zachovalo se na této výši po mnoho let.

Od r. 1659 vybírána berna na fortifikace sumou 10, 20 až 30 tisíc zl. r. Berna na války turecké udržuje se v sumě asi 1,100.000 až do 2,280.000 zl. r. Berně povolovány vždy jen na rok, avšak jakmile jednou povoleny byly, při nejmenším po několik let se udržely. Anticipací se sněm střehl co nejvíce.

Celková suma placených berní se do r. 1662 pohybuje na výši kolem 1 mil. zl. r., roku 1664 činí suma ta $2^1/_2$ mil., pak náklad klesl až na 850.000 zl. r. (r. 1672) a vyšinul se opětně do r. 1683 na $1^1/_2$ mil., pak na 1,720.000 zl. až na 2 mil., v letech 1695 až 1697 (bitva u Zenty) dosahuje bezmála 3 mil. zl. r.

Berně vybíraly se podle usedlostí, t. j. podle počtu usedlých poddaných. Roku 1657 bylo napočítáno usedlostí 131.000, v to nepočítaje usedlosti na statcích královských. Roku 1638 bylo dle počítání stavů (počítání podezřelé) 18.750 usedlých poddaných. Spolehlivá data máme z r. 1663 — 67.000. Roku 1690 (po moru) napočítáno asi 56.000 usedlostí.

Z toho zřejmo, že daň, kteráž vybírána na začátku 17. století, tlačila zajisté mnohem méně, než daň, kteráž se vybírala v posledních letech tohoto století. Berně ku konci 17. století spůsobily tlak náramný; nejvíce tím ovšem trpěl stav selský.

* * *

O bezpráví civilním a trestním.

(Předneseno dr. Jos. Kaizlem v týdenní schuzi Právnické Jednoty v Praze dne 2. března r. 1882.)

(Právník XXII. 26—28.)

„Pan dr. Jos. Kaizl . . . zahájil rokování „o bezpráví civilním a trestním“. Pro náhled Bindingův*) mluví následující: Zevnější řád (ethos) skládá se ze dvou oborů „mravu“ a „práva“, a stát jest to, kterýž hranice mezi těmito obory určuje. Řády mravní a právní se postupem času mění (svěcení neděle a j.). Co z počátku pouze mravem se ustavovalo, stalo se následkem působení státu právem, avšak

*) Německý kriminalista Karel Binding.

i opak v některých případech se jeví následkem proudu liberálního. Stát tedy z opportunity stanoví hranice mezi mravem a právem. Existuje-li přesvědčení mezi lidem, jež činí zbytečnou normu právní, pak může stát ji vypustiti. Jestliže stát určuje, která norma má býti normou právní, která normou mravu, tedy zajisté i v užší sféře, ve sféře právní má právo, určiti meze mezi bezprávím civilním a trestním (dedukce a majori ad minus). Nedostačuje-li civilní právo k zadostučinění požadavku mravního (v širším slova smyslu), musí nastoupiti norma trestní (na př. při lichvě). Donucovací normy byly příčinou, že dělníci neopouštěli služeb (cechy); to pak nastoupením civilní normy pominulo. Když nyní porušování práva se množí, nastává státu povinnost, aby zahrnul takovéto porušení do oboru práva trestního. To skutečně také v osnově nového řádu živnostenského navrženo. Lze tedy tvrditi 1. že meze mezi křivdou civilní a trestní nacházejí se v stálém proudu časovém a že kvalitativného rozdílu mezi nimi není; 2) že stát jest povolán, aby meze tyto stanovil a 3) že stát čině tak neřídí se zásadami všeobecnými, nýbrž pouze opportunitou."

* * *

Z dopisu dr. Jos. Kaizla:

1882, 10. dubna. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl bratru Emanovi.

... Nám se vede všem dosti dobře; já mám pořád práce dost, tím více, že jsem od konce února převzal vyučování nár[odního] h[os]p[o]d[ářství] na českoslov[anské] obchodní akademii [v Praze], což mně sice vynáší do roka 500 fl., ale nemnoho mne to těší, protože je to ústav asi jako vyšší reálka, takže člověk musí se s kluky zlobiti a vůbec po kantorsku si počínati.

Já jsem se nyní všeho milování vzdal a plány k ženitbě a t. pod. na dalekou budoucnosť jsem odložil ...

V polovici března byl jsem na dva dni ve Vídni u ministra [kultu a vyučování] a jin[ých] se představiti a knihu, kterou jsem nedávno vydal*), podati. Jest možno, že z Prahy se [někam za universitního professora] dostanu — ale nezmiňuj se o tom v dopisech. Byl jsem také u [dr.] Alfréda [Kaizla, ředitele jižní dráhy], chválil Tě a přál, abysi se stále tak zachoval ...

*) Die Lehre von der Überwälzung der Steuern. Leipzig 1882, kterou podal dr. Kaizl pražské právnické fakultě za účelem rozšíření veniae legendi i na obor vědy finanční.

1882. 2. srpna. V Terstu.

Terstská výstava.*)

(Pokrok z 6. srpna r. 1882. Čís. 214.)

Za rachotu děl zahájil včera arcikníže Karel Ludvík rakousko-uherskou prumyslovou a zemědělskou výstavu, kteráž na oslavu 500letého trvání Terstu při Rakousku osvědčiti má těsnou hospodářskou souvislost Terstu s mocnářstvím rakouským a pak zase prospěti má Terstu rozšířením a utužením jeho hospodářských svazků s ostatními zeměmi. Slavnost zahajovací proběhla jak program naznačoval; diváků, t. j. těch, kteří arciknížete jedoucího k výstavě s přemalou družinou viděti chtěli, bylo poměrně málo, a kdo je zvyklým na podobné ceremonie v Čechách, pohřešoval na dobro provolání slávy a jiné okázalé projevy patriotické vřelosti. Zahájení výstavy neznamená, jak známo vubec, že výstava je hotova a to pravidlo také při Terstu se osvědčilo; jsou to zejmena hlavní veliký pavilon a pak akvarium, ve kterých práznota ze mnohých koutů a ze mnohých regálu zeje. — Dojem, kterýž zevnějšek výstavních budov činí, jest velice příznivý; už sama poloha výstaviště jest nade všechno rozkošna, rozléháť se na úpatí obrostlé stráně svatoondřejské při samém břehu mořském asi uprostřed cesty mezi velikým majákem a mezi arsenálem rakousko-uherského Lloydu. Terstská tramway prodloužila trať svou až ku barieře výstavní.

Málo kroků od vchodu stojí malý pavilon, zvaný akvarium, protože v něm nalezá se nemnoho drobných mořských živočichu (rybičky, ráčkové, sepie, polypy a pod.), pak několik hadů, ještěrek, dva krokodilové, jeden papoušek a párek opic se mladou. Druhý objekt jest výstava chorvátská (padiglione croate), kteráž jest bohužel jediným samostatným projevem existence Slovanstva při výstavě; zde byl arcikníže zvláště vítán a zde jediná slovanská slova na uvítanou pronešena byla. Koberce spůsobu orientalského, překrásná dřeva a jiné suroviny jsou vynikající předměty chorvatské výstavy. Po Dreherové pivnici následuje výstava námořní, která člověku kontinentálnímu mnoho zajímavého podává; shledáváme tu modely lodí a vše, co ku vyzbrojení lodí náleží, provazy, plachty, kotvy, pak bohatou sbírku živočišstva a květeny Adrie, mapy a meteorologické přístroje; na konci jako přívěsek nachází se malé oddělení, ve kterémž Bosna a Hercegovina svoje speciality — ponejvíce kroje a domácí nářadí — vykládají. Pavilon chorvátský a maritimní, pak pavilony uměleckého

*) Také do „Politik" napsal dne 2. srpna r. 1882 dr. J. Kaizl z Terstu výstavní dopis, kryjící se s českým výstavním dopisem v „Pokroku" a více zdurazňující snahy irridenty. Tato konečná část v „Politik" nebyla cele uveřejněna vzhledem k censuře. List byl otištěn dne 7. srpna r. 1882, roč. 21. čís. 217 str. 1.—2.

a cukerního prumyslu jsou docela hotovy. Na cestě do výstavy námořní ku hlavní budově výstavní vypíná se malý vkusný pavilon zvaný císařský, zavírající v sobě tři nad míru bohaté vystrojené salonky; zde odbývala se ceremonie zahajovací.

Last not least přichází hlavní budova výstavní, krásná dřevěná stavba o třech, ku konci o čtyřech lodích, které do nedozírné dálky se táhnou. Zde nalézá se gros vystavených výrobku rakouských a pak celá separátní výstava uherská; o tom oddělení těžko psáti, nemá-li puštěno býti do podrobností. Vytknuto budiž jedině, že průmysl českých zemí poměrně málo zastoupen jest; kde však se stalo, tam dokonalost jeho do očí bije: severočeské bavlnářství, liberecké, brněnské a bělské soukenictví, české plátenictví, pak české sklářství a výroba porculánu vynikají daleko nad řečené prumysly jiných zemí, čímž ovšem jenom známá fakta konstatována jsou. Pavilonek pana Leitenbergra patří mimo to k nejvkusnějším z celé výstavy. Českých nápisů ovšem i v Terstu málo shledáme; bedlivý pozorovatel jen při některých menších výstavách dopídí se českých slov (voňavkář Procházka z Prahy, puškaři Novotný z Prahy, Haberda z Hluboké, Wangler z Kutné Hory, nožíř Brabec z Prahy a snad i jiní); jsou ovšem české firmy, které pokládají za zbytečno, češstvím svým se pochlubiti. Tu zase Maďaři mohou býti skvělým příkladem houževnaté snahy a pevné vule: mají výstavičku à part a vystavovatelé jsou z veliké části židé se jmeny docela nemaďarskými — ale tamen est laudanda voluntas. Český prumysl by tuto maďarskou výstavu stokráte zastínil, ale předně země české nemají souborné výstavy a za druhé — což kdyby ji i měly? Jako unikum výstavy agrikolní, která by ostatně bez lesnické výstavy c. k. ministerstva orby a bez výstavy rakouských a jihotyrolských sýrařu nebyla snad žádná, budiž vytknut bohatý a pěkný soubor učebních prostředku at. pod., které vystavila česká zemská hospodářská škola děčínsko-liebwerdská: další unikum jest, že tato výstava zařaděna mezi prumysl (sekce c, třída 12. grafická umění).

Opustíme hlavní pavilon, abychom ještě dotkli se krás pavilonu uměleckého průmyslu (řezbářství, vyšívání, malba na porculánu a zlatnictví); vystavených věcí není mnoho, ale jsou ponejvíce vynikající; totéž platí o sousedním oddělení orientálním. Zvláštní pavilon, jenž leží taktéž výše na stráni, má prumysl cukerní, ve kterémž jen málo moravských, ale za to skoro pražádné české cukrovary zastoupeny nejsou; i tu vypíná se pyšná Ungaria štíty, prapory a několika svými cukrovary. Napolo ku výstavě patří pivní pavilony; v jednom jsou štýrská, v druhém vídeňská, v jednom i plzeňské pivo. — Maďaři mají čardu s cikánskou muzikou, ve které místodržitel baron de Pretis připil v předvečer slavnosti: éljen a magyar baratom!

1882. 8. srpna. Kufštejn.

Dr. Josef Kaizl strýci Dru Edmundu Kaizlovi.

Doufaje, že Tě dopis můj v dobrých bydlech bledských zastihne, oznamuji Ti následující osudy své.

Přibyl jsem 30. 7. ráno do Vídně, pobyl jsem tam — ponejvíce v uměl[ecké] výstavě — až do večera a jel jsem pak ve vlaku velmi nabitém do Terstu, kamž jsem 31. 7. ráno dorazil. Hotely byly plny, takže jsem vzal dobrý praskrovný byt (2.50 denně). 31. 7. a 1. 8. prohlížel jsem [rakousko-uherskou průmyslovou a zemědělskou] výstavu a psal korespondence pro Pokrok*) a Politik**). 1. 8. večer jel jsem po parníku do Benátek, tam jsem zůstal 2. a 3. srpna, a protože byla ohromná skličující horka, vzchopil jsem se dne 4. ráno, jel do Padovy (1 hod. zastávka) a přišel jsem asi o 7. hod. več. do Verony: tam dobrý a laciný nocleh, prohlídka velice zajímavého města. Již v poledne jel jsem do Peschiery, kdež jsem se 4 hod. neslýchaně nudil a potil, až jsem o ½4. odp. parníkem jagerským se vypravil do Rivy, neobyčejně to krásného sídla. Z Rivy časně ráno jsem dne 6. srpna odejel do stanice Mori (před Roveretem) a dorazil jsem dne téhož k večeru do Kufstejna. V Italii byl veskrze krásný čas a horka, která mne zahnala; za Brennerem hned přišly chmury, zimy a deště, teprvé dnes je tu lepší poněkud den, tak totiž, že se alespoň chvílemi slunce ukáže.

Jedu zítra ráno odtud do Chudenic doufaje, že dostanu se do lepší pohody.

Včera náhodou jsem se tu [v Kufštejně] na nádraží setkal s p. [prof. dr. Ant.] Randou a ten zvěstoval, že v Čechách je stálý nečas.

Potěšíš mne velice dopisem do Chudenic (u Klatov) adresovaným . . .

1883. 3. ledna. [Vídeň.]

Dr. Josef Kaizl strýci Dru Edmundu Kaizlovi.

Pochodil jsem u min[istra kultu a vyučování] lépe než jsem očekával — já totiž neočekával pranic; mohu se nyní nadíti provisoria***), které mne na ten čas docela uspokojí . . . Můj návrat nezcela jistý — nejspíše ale zítra večer rychlíkem dráhy Fr[antiška] Jos[efa].

*) Dopis Kaizlův „Terstská výstava" byl otištěn v „Pokroku" z 6. srpna r. 1882 čís. 214. (Viz v tomto spisu sv. II. str. 72).

**) Dopis Kaizlův byl otištěn v „Politik" dne 7. srpna r. 1882. Roč. 21. čís. 217 str. 1.—2.

***) Nejvyšším rozhodnutím z 3. března r. 1883 byl dr. Jos. Kaizl jmenován mimořádným nehonorovaným professorem politické oekonomie na pražské universitě s vyučovací řečí českou.

1883, 6. března. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl bratru Emanovi.

Už zase tak dlouhá doba uplynula od posledního zjevu korrespondence naší; zdá [se], že už tak souzeno jest. Já často pamatoval, že bych měl psáti, ale povždy jsem sáhl raději zase k péru, abych psal a dokončíval novou knihu svoji, která nyní konečně už se tiskne*); pošlu Ti za to exemplář, hned jak vyjde, což ovšem asi teprva za 6 neděl se stane, protože v Praze jde všechno na dlouhé lokte . . .

Po celý masopust nebyl jsem letos nikde a pořád jen jsem psal a studoval, což ostatně mne mnohem více těšilo. Teprve v půstě nemohl jsem, než jíti doposud na 3 domácí soirée taneční.

U nás je vše zdrávo . . . Já byl po Novém roce ve Vídni a slíbili mi v ministerstvu [kultu a vyučování] jisto, že mne do konce zimního semestru to jest asi teď budou jmenovati professorem, jakkoli mi plat dají prý až později**). Teď máme řečený termín, a já podnes nevím nic a mám vztek, protože moje trpělivost už jest na doběrku . . .

1883, 17. května. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl bratru Emanovi.

. . . Kniha moje***) vyšla právě o svátcích, protože jest jenom vázaná, nebudu ji posýlati, nýbrž Ti dám exemplář, až přijdeš. Těšíme se velice na Tebe a já jsem rád, že nemám toho času žádných pressantních prací, takže se Ti budu moci s dostatek věnovati . . .

1883, 15. srpna. Praha.

Dr. Josef Kaizl strýci Dru Edmundu Kaizlovi.

Z lístku Tvého poznal jsem, že se Ti podařilo nalézti modus, dostati se co nejrychleji do Bledu, kamž jsi včera dopol[edne] zajisté došel. Já jsem se spřátelil už úplně se změnou svého plánu cestovního a těším se již takřka nedočkavě na odjezd svůj. Mám za to, že v sobotu večer nebo v neděli ráno odjedu a že buď jak buď v pondělí přibudu do Bledu; kéž se Ti podaří pro mne u p. Souvana pokoj dostati. Zítra bude se zem[ský] výbor usnášeti o mé dovolené. — 4 neděle považuji za jisté, ale snad bude jich 5. P. [A. O.] Zeithammer,[přísedící zemského výboru], odejel na 3 dni (středa, čtvrtek, pátek), neptal jsem se

*) Byl to spis: Národní hospodářství. V Praze 1883.
**) Viz zde sv. II. str. 74.
***) Národní hospodářství. V Praze 1883.

kam, ale ubezpecoval, že v sobotu dopol[edne] tu zase bude, a řekl mi, abych před tou dobou neodjel.

V novém bytu se pomalu upravujeme . . .

. . . V Politice*) je dnes korresp. z Pešti, která patrně pochází od p. Puffkeho, povždy interwiewu chtivého. Pozdravuj srdečně přítele p. [dr. Zdeňka] Strobacha . . .

1883, 17. srpna. V Praze 8 hod. ráno.

Dr. Josef Kaizl strýci Dru Edmundu Kaizlovi.

Dopisem Tvým ze dne 16. t. m. byl jsem včera potěšen. Prozkoumal jsem kondukteura a poznal jsem, že cesta, kterou Ty jsi volil, jest nejlepší a také se jí přidržím, takže podle vší pravděpodobnosti přijedu v pondělí po 9. hod. r. do Bledu . . .

Psal jsem Ti ve středu ráno o krásné pohodě, která nám tu vzešla: zpráva ta byla už nepravou, ještě než můj list Prahu opustil, neboť již ve středu pršelo, ve čtvrtek se ochladilo a teď právě jsme zase tam, kde jsme byli už v červenci a v srpnu, totiž při 12°, mračivé obloze a větrech . . .

Já šel se na chvíli podívati na [Gluckova] Orfea a Eurydiku resp. na sl[ečnu] [Klementinu] Kalašovou, která přec jen už na všechny strany jest vyzpívaná . . .

O $1/_2$5. odp.

Zem[ský] výbor mi včera dal 5 nedělní dovolenou: doufám, že nebude překážek, abych nejel v neděli ráno.

1883, 2. září. [Bled.]

Dr. Josef Kaizl bratru Emanovi.

S odpovědí na dopis Tvuj zdržel jsem se trochu, protože mi nastala práce, které jsem chtěl před nastoupením cesty uzavříti. Nyní jsem od 20. srpna v Bledu (se strýcem [dr. Edmundem Kaizlem] a Dr. [Zdeňkem] Strobachem), kdež velmi dobře se nám vede.

Tento týden nastoupíme zpáteční cestu, kam a jak pojedu, ještě nevím, na každý zpusob však asi 10. t. m. chci býti v Praze, abych pak na 14 odejel ještě do Chudenic. Dostal jsem letos 5 nedělní dovolenou, takže přece také jednou trochu svobody užiju.

Doma je vše v pořádku; dne 12. srpna přestěhovali jsme se s velikým namaháním do slušného bytu, který dle potřeby rozšíříme . . .

*) V Politik z 15. srpna r. 1882 čís. 193 str. 2. byl otištěn dopis z Pešti. V dopisu tom mluvilo se o pouličních demonstracích pešťských a o názorech v. Pulszkyho (sen.), s nímž dopisovatel měl rozhovor. Dopisovatel si odnesl dojem z rozmluvy té, že Uhři daleko více cení české snahy autonomistické nežli před 10 lety.

1883. 18. září. Chudenice.

Dr. Josef Kaizl bratru Emanovi.

... Očekávám od Tebe dopis v Praze, kamž se už dne 23. t. m. definitivně navrátím ...

N. B. Četl jsi už něco v [mé knize]: „Nár[odní] hospodářství?“

* * *

Z denníku dr. Jos. Kaizla:

[Rok] 1884. Č[etl] [jsem] [Dr. Fr.] Meisl, [Die Ergebnisse der] Finanzstrafjustitz in Öst[erreich] — ref[eroval jsem] do Athen[aea I. 160—161] — a [do] Finanz-Archiv [I. 388—389]. Č[etl jsem]: Köhler, Egoismus. Č[etl jsem] [John Stuart] Mill, Utilitari[ani]smus. Č[etl jsem] [M. G.] Hubbard, Saint Simon, [sa vie et ses travaux]. — Březen [1884]. Č[etl jsem] Boz. Dickens, Pickwick-Clubb. Č[etl jsem] [Dr. Albert E. F.] Schäffle: [Der] Korpor[ative] Hilfskassenzwang. Ref[eroval jsem do] Politik [z 23. a 26. února r. 1884 čís. 48 a 51.] [a do] Athen[aea I. 220] P s a l [jsem do] Tüb[inger] Z[eitschrift] f[ür die] g[esammte] Staatswiss[enschaft] pojednání [Der] öst[erreichische] Entwurf eines Unfallversicherungsgesetzes (o něm též předn[ášel jsem] v Č[eském] klubu). — Duben [1884]. Č[etl jsem]: M. Busch: Bismarck u[nd] seine Leute 1870 1. Č[etl jsem] Y[ves] Guyot: La prostitution, ref[erát v] Athenaeum [I. 239 od prof. dr. V. Janovského]. P s a l [jsem do] Jahrb[ücher] f[ür] N[ationaloekonomie] u[nd] Stat[istik] [N. F. VIII. 593—605] pojednání o rak[ouské] reformě živnost[enské z roku] 1883. [Die Reform des Gewerberechts in Oesterreich vom Jahre 1883]. — Květen [1884]. Stálá tuhá práce s fin[anční] vědou. — Červen [1884] totéž. Četl [jsem] [David] Hume, principie morálky [An enquiry concerning the principles of moral]. Četl [jsem] [Theodor] Mommsen: Gesch[ichte] Roms. — Srpen — září [1884] 1.—13. říjen na prázdninách: Bled. — Ala — Chur. — Říjen 1884: 1. část článku o „Postátění žel[eznic v Rakousku] pro Athen[aeum II. 37.—40.] Příprava ku přednáškám o správní vědě. — Říjen — Listopad [1884] Studie o Postát[ění] želez[nic v Rakousku]. — Prosinec [1884] — Březen [18]85: Postátění železnic [v Rakousku]. Četl [jsem]: Tullio Martello: [La] Moneta [egli errori chi corono intorno ad essa] (otázka měny). Henry George: Soc[iální] problém[y]: Aristoteles Politika.

* * *

Z dopisů dr. Jos. Kaizla:

1884. 21. července. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl bratru Emanovi.

Čas mého odjezdu pomalu se blíží: 1. nebo 2. srpna opustím Prahu a pojedu nejdříve do Bledu, kdež asi 3 neděle zůstanu, pak obrátím se — myslím přímo k Tobě, [do Aly] kdež rovněž asi 3 neděle bych pobyl; rozumí se, že Tě ve Tvých plánech a podnicích nechci nikterak vyrušovati. Těším se už velice na setkání s Tebou a na poznání nové stanice Tvojí*); doufám, že se mi tam velmi dobře povede.

Jak jsem Ti psal, rád bych si tam krátil chvíli honbou; zbrojní list mám už dvě leta a platí ještě celý rok; pro Čechy také mám honební list — ale jak se věci v Tirolsku mají, nevím. Prosím Tě, vyptej se na detaily: kdo mi dovolí u Aly honiti (komu totiž náleží honitba — nějakému velkostatkáři, nebo občanům atd. jsem ochoten za to zaplatiti) . . .

1884. 30. července. Praha.

Dr. Josef Kaizl strýci Dru Edmundu Kaizlovi.

. . . Já mám veliké namáhání se zkouškami**) a s některými články, jež musím ještě napsati. Přijedu do Bledu v neděli večer po 8 hod . . .

1884. 1. srpna. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl strýci Dru Edmundu Kaizlovi.

. . . Včera naposledy účastnil jsem se jour fixu [v restauraci] u Baby (A. O. Zeith[amer], Götzl, Wachym, [dr. Zdeněk] Strob[ach], [dr. Leopold] Hey[rovský]). Odjedu zítra dopol[edne] a v neděli večer budu v Bledu. Nového nic vyjímajíc passivitu Němců v zemědělské radě***) . . .

1884. 28. srpna. Bled.

Dr. Josef Kaizl strýci Dru Edmundu Kaizlovi.

Odjíždím dnes v noci do Terstu, kdež den se zdržím, abych v sobotu večer dojel do Aly . . . Od úterka pol[edne] do včerejšího večera silný liják a vichřice, která působila na jezeru vlnobití, v němž krásné koupání. Dnes pěkný chladný den; Stol a sou-

*) Bratr dr. Jos. Kaizla, Emanuel, byl dříve v Kufsteině.

**) Dr. Jos. Kaizl byl již dne 10. listopadu r. 1881 jmenován členem státovědecké státní zkušební komise.

***) Němečtí delegáti zemědělské rady v Praze, aby vynutili rozdělení zemědělské rady ve dvě nacionální sekce, usnesli se v Praze dne 31. července r. 1884 22 hlasy ze 27 přítomných, vystoupiti ze zemědělské rady a odůvodnili krok svůj zvláštním osvědčením.

sedé už do polovice v rouchu sněhovém. Zábava pořád velmi dobrá, takže lituji, že pro Em[anovu] dovolenou musím prvé. Další zprávy z Aly . . .

1884. 31. srpna. Ala.

Dr. Josef Kaizl strýci Dru Edmundu Kaizlovi.

. . . V pátek dne 29. o 1/2 hod. s pulnoci odejel jsem z Bledu jsa do 1/2 1. ve společnosti loučících se se mnou druhu bledských: neodjížděl jsem rád, protože jsme se právě zase v posledních dvou dnech velmi dobře bavili.

Téhož dne o 1/2 9. r. přijel jsem do Terstu, kdež v hôtel garni na piazza gr[an]de jsem se ubytoval, dnes jsem strávil koupáním a jídlem velmi dobře a jsem povděčen Nearangoniomu, jenž mne doporučil několika štomum v osteria Bonavia, kteří mne velmi laskavě do svého středu přijali a mi dobrá jídla poradili. V sobotu o 1/2 8. odejel jsem za krásného dne přes Cormoru a Udine do Mestre, kdež jsem skvěle obědval a do 1/2 3. odp. zůstal: jízda ne právě příjemná pro veliký nával lidu (v území italském). Z Mestre dostal jsem se o 6. hod. do Verony a odtud po krátké zastávce o 1/2 9. do Aly, kdež jsem byl chvilku vykuřován. [Bratr] Eman velice se těšil z mého příchodu a vedl mne hned do městečka k večeři.

Teprve dnes jsem Alu a okolí prohlédl: jest všecko velmi zajímavé; město dosti veliké o mnohých ulicích, byť i na malém místě stěsnaných, jest veskrz kamenné a má dočista italský ráz: domy jsou někdy velice nádherně zbudované, skoro všechny o dvou ano i o třech patrech s mramorovými římsami a okny neb arkádami; ulice pěkně vydlážděny, krásné kašny, dva kostely, pěkná radnice atd. Byl jsem dnes při zpívané mši, která vynikala živou akcí kněží při oltáři, mne však hlavně poutala krásnou hrou na varhany z veliké části z Troubadoura vypujčenou; vyslechl jsem také celé kázání o choleře jako biči božím na text o 10 malomocných. Ala leží ve velmi těsném údolí Adiže, které s obou stran strmými skalními velikány utvořeno jest. Budoucně více.

1884. 5. října. Chudenice.

Dr. Josef Kaizl bratru Emanovi.

Přese všechno hryzení svědomí nedostal jsem se doposud k tomu Ti dopsati, abych Ti především projevil radost svou nad tím, že jsem u Tebe [v Ale] tolik příjemných dní strávil a milého pohostinství Tvého užíval; takové setkání a spolubyti zajisté nejlépe utuží bratrský a přátelský svazek mezi námi.

Jel jsem podle programu přes Maribor do Vídně, kdež jsem den strávil. Alfréda [Kaizla, ředitele jižní dráhy] jsem nezastihl, protože byl mimo město, za to však strávil jsem večer v divadle a v restauraci v milé společnosti Kolbových. Doma vše v pořádku. Zustal jsem jenom 1/23 dne v Praze a jel jsem v úterý (bude tomu pozejtří 14 dní) do Chudenic, kdež jsem ode všech rád viděn a kdež honbou s výrem i bez výra denně co nejlépe se bavím.

Jakmile se vrátím do Prahy, což do týdne se stane, zařídím jakýsi zasýlatelský service mezi Alou a Prahou; my Ti budeme posýlati ruzné viktualie, Ty pak někdy lepší nějaká vína (Marsala, Chianti a p.). Bližší modality ještě smluvíme . . .

1885. 5. února. Praha.

Dr. Jos. Kaizl Dru Maffeovi Pantaleoni-mu, professoru finanční vědy na universitě v Maceratě v Italii.

(Z italského dopisu.)

Obdržev Váš poslední dopis ze dne 1. ledna 85 chtěl jsem odpověděti ihned, abych Vám poděkoval za Vaši laskavost ohledně „Atheanea" a článku o italské měně*) a dále abych Vás požádal, abyste co možná brzy dodal „Politik" kratičkou zprávu o podstatě, o punctum saliens a o osudu smluv železničních v parlamentu**), za druhé abyste naznačil ve zběžných obrysech t. zv. otázku agrární, která se hýbá také v Italii. Ale celý měsíc uplynul, a přicházím poněkud pozdě se svou žádostí a s projevem svých citu, jsou však tím naléhavější a prosím, abyste je laskavě přijal.

Ostatně mám mnoho co říci. Jsem dnes mnohem lépe a mnohem víc informován o věcech italských, poněvadž jsem dal v našem Českém Klubu předplatit „Il Diritto", který čtu každého rána; vybral jsem „Il Diritto", poněvadž mi řekli, že jest to list vážný a svědomitý, ačkoliv příliš liberální a manchestrovský, ale dovedeme si odmysliti příkrasy strannické. Avšak přál bych si býti ještě lépe informován a předplatiti za tím účelem některou revue italskou; prosím, abyste mi poradil. „La rivista critica" se mi zdá příliš a výlučně kritickou. „L'Archivio di Statistica" jest ještě příliš statistické. „La rassegna

*) Dr. Jos. Kaizl otiskl v druhém ročníku Masarykova českého Athenaea na str. 217. recensi o spise: Tullio Martello: La moneta egli errori chi corono intorno ad essa; con un'introduzione di Francesco Ferrara. Firenze 1883.

**) Od února 1884 vyjednával ministr italský Genala se železničními společnostmi, aby převzaly veškeren výkon na drahách železných. Úmluvy v tom směru ministerstvem učiněné byly sněmovnou přijaty teprve dne 6. března r. 1885. Prof. M. Pantaleoni vybídnutí dr. Jos. Kaizla nevyhověl a pro „Politik" o této otázce ničeho nenapsal.

Italiana" neznám a rovněž tak ne „La nuova Anthologia", která (jak jsem viděl v Diritto) měla článek o smlouvách [železničních]. Myslím, že Rassegna nebo L'Anthologia by se nejlépe doporučovaly — či jsou ještě jiné? Prosím, abyste mi pomohl a dodal také cenu předplatného jedné nebo druhé.

Můj článek — či spíše dílko o železnicích rakouských*) není ještě dokončen, ale bude to v tomto měsíci. Myslíte-li, že vzbudí nějaký zájem v Italii, dám jej přeložiti do němčiny a pošlu Vám jednu část ihned, jakmile obdržím od Vás kladnou odpověď: ale bojím se, že to bude pro Vás příliš veliká práce, abyste pořídil sám překlad italský a mohl bych se jenom nesnadno odhodlati, abych přijal takovou oběť přátelskou: najdete snad nějakého studenta, který by mohl pořiditi překlad a já zaplatím rád obvyklý honorář. Já nejsem Verstaatlichungsfanatiker à outrance, a myslím, že stát podrobiv si železnice soukromé pomocí Verstaatlichunku částečného a nabyv veliké moci a vlivu na tarify, muže nebo spíše má nechati netknutým ostatek soukromých železnic, mám stále pochybnosti a strach, aby nepřišel den, ve kterém stát prodá všecky železnice, jak jsme to již jednou viděli v Rakousku.**)

Ve svém posledním listu mluvil Jste o přednáškách „O vědě správní", a s velikou radostí vidím, že Jste v téže situaci jako já. já čtu pětkrát týdně po pět měsícu ($4^1/_2$) a vidím, že mohu vykonati velmi málo; v této chvíli mi zbývá pouze 5 neděl a skončil jsem teprvé část všeobecnou (pojem, cíl, organisace správy) a politiku průmyslovou počínaje se společenstvy řemeslnickými a živnostenskými až po moderní opatření (nucené pojišťování, factory-acts etc.): zbývá mi politika železniční, celní a obzvláště agrární, a mám strach z této poslední, poněvadž o této látce jsem já sám velmi málo informován a jsem nucen načrtnouti toliko obraz ve velkých rysech, věc tím nesnadnější, čím méně informován jest malíř sám.

Vidím, že Vy Jste pořád pilný, že jedna publikace stíhá druhou, zatím co já jsem ještě bez programu, pokud se týče nějakého většího díla; ale nemohu říci, že jest mi toho líto, že se věci tak mají, poněvadž vidím, že mám ještě mnoho co dělati, abych vyvázl z postavení dosti dobrého specialisty čili mikrologa a povznesl se k postavení pravého oekonomisty či spíše sociologa, který má celý rozsah své vědy ve svých rukou. Tudíž i moje studie se béřou směrem zde naznačeným: studuji teď všecko, co mi schází, a jest toho mnoho. Proto mi přichází

---

*) Dr. Jos. Kaizl otiskl v Masarykově českém Athenaeu, v II. ročníku delší stať: „Postátění železnic v Rakousku". (II. 37—40, 57—60, 100—105, 134—140, 198—212.)

**) Stalo se v Rakousku v druhé polovici padesátých let minulého století

velice vhod, že Jahrbücher für National-oekonomie u. Statistik mi poskytují stále dosti látky velmi rozmanité: Laveleye [Le] Social[isme] contemp[orain], Ferraris: L'imposta militare, Dornig & Baccarin Dornig sulle ferrovie (o železnicích) Icilio Vanni: Sulla sociologia (o sociologii) a studie o divokých plemenech, potom knihu o národním hospodářství založeném na zkušenosti a dílko Vanniho (přednáška konaná v Peruggi) mně se líbí, jak náleží. Znáte Vanni-ho*)? Znáte Vadalà-Papale**) a Siciliani-ho***)?

Spisovatel díla „Idea italiana [nella soppreesione del potere temporale] p. [lékař a publicista] Diomede Pantalleoni jest Váš otec? Jak se má?

Zmiňujete se o velmi nemilé příhodě v parlamentě k vůli jakémusi Castellazzovi†) a jmenoval Jste jakéhosi Krause, který se zdržuje nebo zdržoval v Praze, a já nevím ničehož a ani jsem neslyšel ani nečetl, tak že Vaše slova jsou mi narážkami naprosto nesrozumitelnými a prosím, abyste mi je objasnil.

*) Icilio Vanni, professor právní filosofie v Parme.

**) Giuseppe Vadalà Papale, professor právní filosofie na universitě v Catane.

***) Pietro Siciliani, professor theoretické filosofie v Bologni a pak Neapoli.

†) Maffeo Pantalleoni v listě dru Jos. Kaizlovi dne 8. února r. 1885 vyložil záležitost Castellazovu takto: „Záležitost Castellazz-ova jest v krátkosti tato: V Orvietu zvolili Castellazza poslancem, porazivše radikály. Bezprostředně na to zdvihla se veliká bouře ve všech novinách italských. Navrhovaly se věci nejpodivnější, poněvadž byly domněnky, že Castellazzo stal se zrádcem svých soudruhu ve spiknutí Mantovském, a že způsobil popravení 8 nebo 9 a uvěznění ještě většího počtu [lidí]. Zvláště mnozí pozůstalí uvězněných a zejména osoba všeobecně vážená, poslanec Finzi, vytiskli osudy zrady a tvrdili, že Castellazzo byv uvězněn, aby zachránil vlastní život, sloužil za udavače a při výslechu s jinými uvězněnými dal vyšetřujícímu Kraussovi veškery doklady, aby tyto usvědčil z viny. Krauss jest nyní místodržitel, nemýlím-li se, v Praze. Castellazzo se bránil, říkaje, že byl týrán a že dostal 94 rány při třech výsleších, po sobě následujících. Druzí odpovídali, že to byly toliko 24 rány a že měl spíše zemříti nežli vypovídati, jako to učinili jiní. Povstal takový řev, že mnozí poslanci řekli, že se vzdají, jestliže on vstoupí do parlamentu a jiní jej podporovali, říkajíce, že vedl život kajícný, vyznamenal se v bitvách polních, byl raněn, býval denním velitelem, v němž se chválila jeho způsobilost atd. atd. Fakt jest, že Castellazzo se objevil v parlamentě, aby přísahal a Finzi se vzdal. Jinak poslanci vyhýbali se blízkosti Castellazza, takže po prvním svém vystoupení nevrátil se do parlamentu, a všecko se skončilo. Ale když se projednávala tato otázka, bylo uveřejněno množství dopisu vztahujících se k těmto časum, k osudu odsouzenců, k vyšetřování procesu a toto všecko se mně zdálo skutkem málo zpusobilým pro list [„Politik"], který vychází tam, kde žije nyní Krauss jako vysoce postavený úředník, a v časech, kde všecky city mezi Rakušany a Italiany jsou změněny. V případu Castellazzově spor stal se ještě složitějším tím, že on několikrát změnil jméno. Stal se velmi vynikajícím spisovatelem pod pseudonymem, je vysoce postaveným členem massonerie, a nyní najednou vyjde na jevo celá jeho historie, kterou větší část těch, kteří mu byli blízcí a měli s ním přátelství, úplně neznali. Odtud vřelé obrany, vášnivé útoky a publikace bez konce pro a proti. Zdá se také, že rány, které dostal v Mantově, byly tak silné, že si z nich odnesl poranění páteře a to vzbuzovalo v mnohých milosrdenství. Celkem byla to příhoda velmi nepříjemná pro všecky."

Čtete-li „Politik“*), snad Jste četl muj úvod článku o železnicích „Staat und Gesellschaft“ v prosinci, potom muj článek proti zákonu o socialistech**) a konečně mou Anzeige knihy [A.] Schäfflovy „Aussichtslosigkeit der Socialdemokratie“***). Mně se zdá, že Schäffle činí značný obrat směrem na pravo, či spíše směrem k velikému knížeti kancléři [Bismarckovi] a jest přirozeno, že nemuže zustati dusledným.

Mně se líbí kniha Tullia Martella (La moneta) a myslím, že jsem již o ni jednou mluvil [na počátku tohoto listu]: nebyl jsem nikdy bimetalistou a dukazy Martellovy mne utvrzují v mém názoru; ještě nejsem hotov s pevným úsudkem o prazvláštním bimetalismu Martellově.

N. B. Před několika dny mně poslali Vaše dílo Richeffa italiana, abych napsal Anzeige pro Jahrbücher. — Nemohl jsem ještě začíti se čtením. Četl Jste Progress and poverty a pak Social problemes by H. Georges [amerikánského příznivce snah socialistických] — doporučuji Vám je. — — —

1885, 1. dubna. Praha

Dr. Josef Kaizl bratru Emanovi.

Píšu Ti ještě na rychlo před odjezdem; chci totiž zítra asi na 15 dní učiniti exkursi pro zotavení, jejíž hlavním cílem jest Abazia v Istrii, eventuelně Dalmacie. Byl jsem tak zaměstnán po celý ten měsíc, že jsem se ani k tomu nedostal sepsati provolání k bibliothece sociologické†), jejímž 1. číslem bude spisek

*) První hlava práce dr. J. Kaizla „Postatnění železnic v Rakousku“ vyšla pod titulem „Staat und Gesellschaft“ v německém překladě v „Politik“ z 11. prosince r. 1884 čís. 336 s. 2.—3.

**) Dr. Jos. Kaizl otiskl anonymně v „Politik“ z 21. ledna 1885 čís. 21. s. 2. stať: „Das österreichische Socialisten- und Anarchisten-Gesetz“ a dne 1. února r. 1885 čís. 32. s. 2.—3. stať: „Das Socialisten-Gesetz“. Na tento druhý článek zde patrně naráží.

***) Politik z 29. a 30. ledna r. 1885 čís. 29. str. 2. a čís. 30. str. 2. přinesla anonymní referát Kaizluv: „Die Aussichtslosigkeit der Socialdemokratie“.

†) Dr. Jos. Kaizl umínil si na počátku r. 1885 za pomoci svého bratra Emanuela vydávati „Bibliotheku sociologickou“. V jeho literární pozůstalosti zachovalo se provolání pro podnik ten, které zní:

Bibliotheka sociologická.

B. S. určena jest, aby českému obecenstvu přístupnými učinila výsledky sociologického bádání cizích národuv. A co jest sociologie a sociologické bádání? Moderní latinsko-řecké slovo sociologie neznačí jiného nic než vědu o společnosti: vznik a vývoj pospolitosti lidské od prvých postižitelných počátku až k nynějším útvarum jejím jsou rozsáhlým předmětem sociologie. Jako jsou rozmanité a kolikeré styky a svazky, jimiž mezi jednotlivci zakládáno a rozmnožováno pásmo souvislosti a sloučenosti společenské, tak i rozmanité a kolikeré jsou specialní předměty studia sociologického a kolikeré spec. vědy sociologické; jedna stopuje vývoj, projevy a účinky idee náboženské ve společnosti lidské, druhá s prvou těsně sou-

franc[ouzský] od [Emila] Lavaleye o vzniku a pokrocích socia-

visle hledá podmínky, původ a rozvoj oné jednoty ve smýšlení a citech, na které mravy a obyčeje spočívají, třetí oddána jest studiu politických svazků a právních řádu, jimiž určována byla a jest vnější forma pospolitosti lidské, nadřaděnost i podřaděnost jednotlivců jakož i hranice omezující druha naproti druhu, na kolik jde o moc vnější; čtvrtá sleduje rozvoj a nynější stav souvislostí společenských, jež jeví se při hospodářství, při činnosti jdoucí za úkojem potřeb všeho způsobu, souvislosti, jež v síť čím dále tím hustší se rozvíjí a nejvzdálenější skupiny národové a státové v jednotu hospodářskou zahrnují; pátá bádá po vývoji intellektualných mohutností a vědy, po tom, jak nabývají, rozšiřují, přenášejí se a působí poznatky lidské jdoucí jako poklad pospolitým odvěkým úsilím nabytý s pokolení na pokolení; šestá stopuje esthetický smysl člověka pospolitého, osudy a projevy jeho, a pak sedmá, osmá i dále hledíc ke kolikerosti stránek a směrů, jež spatříme pohlížejíce na cítění, myšlení a konání člověka pospolitého a tak i veškeré společnosti. Všem těm specialným vědám sociologickým jde o to, netoliko — po způsobu kronikářů nebo statistiků — vyšetřiti a zaznamenati faktum, ať ve formě historického vypravování nebo popisu nebo číselné tabelly, nýbrž aby poznaly příčiny a podmínky pojediného děje a celkového vývoje, aby stanovily pravidla neboli zákony, kterými spravuje se soudobost a posloupnost, koexistence a sukcesse určitých jevů ve společnosti lidské. Jestliže však to jest cílem všeho bádání sociologického, pak nad slunce jest jasnější, že by jednotlivé specielní vědy sociologické nedodělaly se žádných úspěchů, nýbrž samých jednostranných, nedostatečných a falešných výsledků, kdyby každá pro sebe jedna druhé a všech ostatních nedbajíc postupovala svým směrem, svou methodou, zabředajíc každá čím dál tím více do zvláštního pojímání jevů společenských a do všech předsudkův a omylův jednostrannosti. Tak vznikl by chaos a anarchie intellektualná a pro samé veleučené speciality zmáhala by se nevědomost a obzvláště v politických věcech nejapnost. Proto ne pro vhodnost nebo zajímavost pouhou, nýbrž pro absolutní nezbytí tíhne studium sociologické k ustavičnému soustřeďování a shrnování; to co podstatného a všeobecného objevila jednotlivá odvětví sociologie, snáší se, srovnává a jedno o druhé zkouší; objevy všech ostatních jsou každému poníženému odvětví vysvětlením, poučením a direktivou, ukazovákem dalších cílů a cest. Ze středu toho pravé světlo září, s povýšeného stanoviště jeho jeví se velikolepé obrysy celkového vývoje oné hromadné bytosti, jež slove člověčenstvem. Abstraktnou neboli povšechnou sociologií nazývá se věda, která právě stojí v tomto povýšeném centru sociologie a jejímž úkolem jest srovnávati, ujednocovati výsledky specialných bádání, kontrolovati správnost jejich, ukazovati mezery a do nových směru zaváděti. Jediná abstraktní sociologie dovede ustaviti všeobecnou theorii společnosti lidské: ukázati co jest společnost, které jsou elementy a podmínky její, která pojidla a svazky udržující řád společenský (statika); ukázati, které jsou podmínky a příčiny pohybu neb — aby opět výrazu z fysiky užito bylo, které síly a kdy a jak způsobují pohyb vedouce k pokroku společenskému (dynamika).

Jest nyní zřejmo, proč Bibl[iothéka] Soci[ologická] právě toto název sobě oblíbila a přijala. Hledíc k obsahu pojednání a spisu, kterýmž ona naplniti se chce, byla by snad mohla se zváti: B. filosoficko-politická, nebo kulturno-historická, nebo B. věd moralných a politických a pod. Ona však již samým zvoleným názvem k tomu chtěla ukázati a nabádati, aby náboženské, moralní, politické a právní, ekonomické a jiné jevy společenské pojímány byly jako zvláštní, ale nikoli samostatné, nýbrž těsně souvislé a navzájem se podmiňující projevy života té hromadné bytosti, kterouž jest společnost lidská, projevy, které nedostatečnost a krátkost intellektu a života jednotlivcova velí do jisté míry separovati při studiu, které však správně poznány a jak náleží doceněny jsou jediné za ustavičného pozírání a reflektování k ostatním a k celku. Toto jediné praví, byť i posud se traditionalnými zvyklostmi a předsudky zápasící stanoviště všeho studia sociologického B. S. již firmou svou vpředu označiti a prohlásiti chtěla.

ismu; 2. číslem spisek*), který Ty překládáš; neprohlédl a nevykorrigoval jsem ještě ani prvý, tím méně druhý a celá věc dostane [se] do proudu až [v] 2. polovici dubna.

Nyní mám jinou věc: sepsal jsem řadu článků v Athenäum roč. II. o „Postátění (Verstaatlichung) železnic v Rakousku" a rád bych články ty jako samostatnou knížku vydal v překladu německém a to brzo. Měl bysi snažší práci, protože píšeš velmi dobře německy a zvláště v železnictví se vyznáš. Prosím Tě

B. S. představivši se takto obecenstvu, řkouc, co jest a co chce, pokládá kromě toho za prospěšno pověděti, proč jest a proč chce. Bylo by na snadě ukázati způsobem nemálo oblíbeným, ba již i persifflovaným na mezeru v literatuře české, kterou B. S. čiperně postřehla a již již spěchá ji vyplnit. Leč pohříchu jest v oboru sociologie v literatuře české daleko více mezery než vyplněného prostoru a ten úkol vyplňovací bylby přeobtížný a převeliký. Valný a hlavní proud pozornosti i myšlénkové produkce českého obecenstva nesl se doposud k belletrii a k denní literatuře; tato představuje přítomnou práci a neustálý zápas za obhájení a utužení národní existence, ona zase občerstvení, posilu, útěchu, nadšení, jež line se do strastiplné reality přítomné z idealův čerpaných v míře největší ze slavného a velikolepého dějstva národa; poměrně nebo spíše nepoměrně veliký rozvoj a popularnost studia a literatury historické tu zajisté jest pochopen. Jest patrno, že toto uspořádání intellektualné činnosti produktivní i konsumtivní, jest organisací válečnou, k obraně, k útoku, a jest tudíž neméně patrno, že výhradně válečný ráz této organisace pozbývá oprávněnosti ano i prospěšnosti, jakmile boj vítězstvím ochabuje, do periferií ustupuje, takže lze armádu napořád redukovati a kulturných prací míru s větším úsilím znovu se ujati. Zvelebení školství českého a nade vše obnovení samostatné university neméně pak i postupující výšin umění jsou zajisté symptomem obratu právě označeného a zároveň signálem pozývajícím ku změnám v dosavadní úpravě produkce a konsumce duchové. A v tom právě B. S. chce pomáhati a se zasazovati, ona chce jednak novým směrům čtení a vzdělání raziti cestu, jednak k tomu přispívati, aby vymoženosti cizí práce duchové pronikly k nám a pozvedaly intellektualné niveau obecenstva českého na výši nejvzdělanějších národů. Jestliže cizina posud na existenční zápas národa českého dívala se jako na zajímavý, ale snad indiferentní děj, bude respektovati a za sobě rovna považovati národ tak veliké minulosti, jenž opět stojí na výši uče se a ušlechtuje, kde a od koho lze a dávaje do světové konkurrence i produkty vlastní tvůrčí činnosti.

Jestliže B. S. vyrůstající z těchto motivů započne s menšími spisy, činí tak, dbajíc obtížnosti všeho počátku a majíc za to, že konsumční zvyklosti obecenstva pozmění a k novým směrům obrátí snáze ponenáhlu, poutavými a stručnými spisy nevelikého obsahu, nežli většími knihami, jimž třeba déle a pracněji se oddati. K těm saženo bude později, ač bude-li lze zavírati na odbyt z přijetí, jehož dostane se prvým menším publikacím se strany obecenstva. Pro prvá čísla uchystány a vyhlídnuty jsou tyto spisy: Emile de Laveleye: Les progres du socialisme; Icilio Vanni: La studio comparativo nella sociologia moderna; Rudolf Ihering: Das Trinkgeld; David Hume: Principles of moral; Aug. Comte: Cours de philosophie positive (vybrané kapitoly)."

K překladu spisu Laveleyova dostalo se dr. J. Kaizlovi autorisace listem spisovatelovým, datovaným: Liege, 7. března r. 1885. K uskutečnění myšlénky dr. Kaizla však nedošlo. Příčinou toho bylo asi, jednak že nebylo lze naděti pro podnik v českých poměrech zcela nový nakladatele, jednak pak zaneprázdněním dr. Kaizla, který od polovice r. 1885 se oddal usilovné práci v parlamentu.

*) Icilio Vanni: La studio comparativo delle razze inferiore nella sociologia contemporanea. Perugva 1884.

tudíž, abys se uvázal v překlad. Články ty mají VII odstavců; I. už je přeložen (byl otištěn někdy v listop. nebo v prosinci v Politik*) pod titulem Staat u[nd] Gesellschaft); II., III. a IV. Ti posýlám; V. VI. a VIII. vyjde teprve v dubnovém čísle Athenäa — pošlu až po 15. dubnu. Chceš-li se u věc uvázati, dej se hned do práce a nech zatím Vanniho ležeti.

Honorář za Vanniho dostanu arciť teprve, až budou archy tištěny; potřebuješ-li však peněz, dám Ti zálohu ze svého . . .

Až přeložíš články o postátění, pošli mi zase Athenäum, protože jsou to mé jediné exempláře; stran nákladu obracím se k nějaké firmě vídeňské.

Buď tak laskav a dej mi zprávu do Abbazie (poste restante).

1885, 6. dubna. Abbazia.

Dr. Josef Kaizl strýci Dru Edmundu Kaizlovi.

Oznamuji stručně, že po 1denní stanici v Řece jsem od věer[aj] poledne zde; chvály, jichž dostává se Abb[azii] nejsou přepjaty, krásy krajiny a vegetace jsou věru veliké a obzvláště nyní překvapují příchozí ze severu. Pohříchu počasí není právě vybrané; v sobotu v Řece veliká bora, včera pod mrakem a večer deštík. Venku tepleji než v pokoji, t. j. asi 12—14 stupňů. Odjedem za 2—3 dni do Terstu a těším se, že tam od Tebe naleznu lístek . . .

1885, 21. dubna. Praha.

Dr. Josef Kaizl bratru Emanovi.

Předevčírem vrátil jsem se do Prahy a nalezl jsem tu Tvůj lístek do Abbazie adressovaný a pak rukopis překladu [„Postátění železnic v Rakousku“] jakož i čísla Athenäa, ze kterých jsi překládal. Děkuji Ti za rychlé a, jak jsem poznal, velmi dobré provedení překladu; nebude třeba — podle Stichprob mnou učiněných skoro pražádných změn a oprav, nýbrž toliko přehlédnutí a snad malých oprav a doplňků, které p ř i d á m t. j. které nejsou ani v českém originálu. Lituji toliko, že posud nemám nakladatele pro německé vydání, jež chci míti jako p ř e k l a d z č e š t i n y označené. Nenaleznu-li nakladatele něm[eckého], dám do italské revue Rassegna italiana, která je ochotně přijme; překlad z německého rukopisu Tvého obstará mi přítel můj prof. [Maffeo] Pantaleoni v Maceratě; ostatně právě píšu nakladatelské firmě Duncker & Humblot v Lipsku a jsem žádostiv, jaké se mi dostane odpovědi**); bude-li příznivá,

*) 11. prosince r. 1884 v čís. 336 s 2.—3.

**) Firma ta přijala spis do nákladu. Vyšel pod titulem: „Die Verstaatlichung der Eisenbahnen in Österreich. Von Dr. Josef Kaizl. Leipzig 1885.“ Jen v předmluvě spis označen jako překlad z češtiny.

t. j. převezme-li D[uncker] & H[umblot] náklad a placení honoráře alespoň překladatelského, budeme pak o tom jednati, chceš-li aby Tvoje jméno jako překladatele vytištěno bylo.

Doufám, že Tě překlad tohoto pojednání velice interessoval, jakož Tě ještě více interessovati bude poslední část, kterou jsem teprvé předevčírem z tiskárny dostal, a kterou zároveň Ti posílám.

Těším se už velice na Tvuj příchod do Prahy; piš mi, kdy myslíš, že přijdeš. O své cestě do Abbazie nebudu se nyní rozpisovati; nalezl jsi zajisté v Politik*) feuilleton psaný mým společníkem p. [Ignácem] Schikem, chefredaktorem Politiky.

Práce mám už zase až hanba mnoho: mám totiž právě započíti přednášky o finanční vědě, které posud mám jen z části vypracované, avšak vedle toho chci v seminárních cvičeních, která letos poprvé konám, pojednávati o vyrovnání resp. úmluvách mezi Rak[ouskem] a Uherskem (od r. 1866—1879) a sám jsem celou věc dosud ani dost málo nestudoval.

Nevím věru, kde nabudu času, abych upravil překlady pro bibliotheku sociologickou. Ostatně jsem si už umínil, že nebudu se více tak dříti jako doposud, nýbrž že to, co za pilné práce nezmohu, prostě nechám ležeti pro budoucí doby . . .

1885, 13. července. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl bratru Emanovi.

. . . Já se tentokráte zas už velice těším na příchod prázdnin; až do pozítřka mám ještě s přednáškami mnoho práce; pak universita mne až do konce měsíce bude málo zaměstnávati zkouškami — přece však tu musím do 31. zustati, co mne mrzí. V těch 14 dnech však mám jiných prací literárních a politických houfně nastřádáno — mezi jinými druhou korrekturu posledního $1^1/_2$ archu „[Die] Verstaatlichung [der Eisenbahnen in Österreich]“ (jest celkem $7^1/_2$ archu).

Doufám, že dne 1. nebo nejdéle 2. srpna večer odjedu a pak strávím asi 20 dní v Bledu 14—20 dní v Ale resp. mimo Bled, to na konec závisí na tom, na který den bude svolána říšská rada.**)

Nyní jest už rozhodnuto, že odstěhujeme se do Karlína; matka a bab[ička] se strýčkem [dr. Edmundem Kaizlem] budou obývati 1. patro, já pak část 3. patra v novém domě záložny.

*) „Spaziergänge im Zickzack (Abbazia)“ v „Politik“ ze 17. a 18. dubna r. 1885. Čís. 105 a 106.

**) Dr. Jos. Kaizl byl dne 4. června r. 1885 zvolen poslancem na říšskou radu ve volebním okrese městském Čáslav — Kutná Hora.

Já už velmi se těším, že jednou budu míti konečně slušný a prostranný byt (3 pokoje).

Tady jsou ustavičně veliká vedra (dnes na př. ve stínu 32° R) a máme toho všichni už dost . . .

1885, 8. srpna. Bled.

Dr. Josef Kaizl bratru Emanovi.

Od 2. t. m. večer jsem v Bledu, kdež jak Ti známo, strýc [dr. Edmund Kaizl] a [bratr] Edvard již o týden déle prodlévají. Že se nám zde velmi dobře daří, netřeba podotýkati, měl jsem zotavení již zase velmi potřebí, protože jsem právě v měsíci červnu velmi mnoho pracovati musil. Společnost jest tuto velmi příjemná, jediné čiperných dívek se tu nedostává, kterých bych sobě přál . . .

Potěšíš nás všecky velice, jestliže nám podáš o svém životě a počínání nějaké zprávy. Mám za jisto, že přijdu do Aly, jakkoli znepokojující zprávy o svolání říšské rady (5.—10. září) kolují; těším se však, že zprávy ty nejsou správny, protože by přec už patent svolávací byl vydán a že budu moci alespoň 10—14 dní u Tebe prodlíti.

Očekáváme sem také přítele [dr. Zdeňka] Strobacha a snad i přítele barona [Otakara] Pražáka, s kterými bychom strávili několik veselých dní. . . .

1885, 26. srpna. Ala.

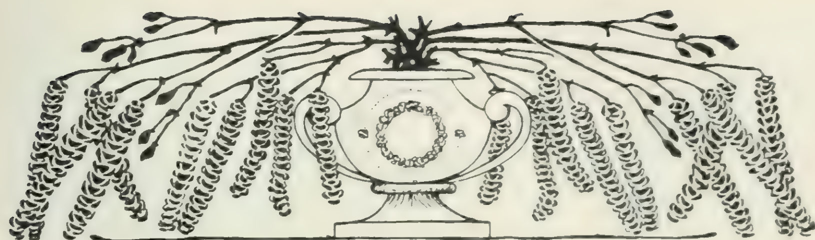
Dr. Josef Kaizl strýci Dru Edmundu Kaizlovi.

Včera v úterý jsem přijel do Aly, odjev v pond[ělí] več. z Bledu, kde na mne přicházela nuda ve veliké míře. [Bratra] Emana tu zatím není, odejelť, jak jsem mu sám poradil, na 3 dni do sev[erních] Tirol, avšak přijede už dnes večer nebo zítra. Počasí v Bledu teplejší, ale nestálé, zde příjemné teplo . . .

* * *

Z denníku dr. Jos. Kaizla.

Duben [1885] 1.—20. Abbazia, pak 14 dní: studium rak[ousko] uh[erského] vyrovnání. — Květen [1885]: adjustace [bratra] Emanova překladu postátění [železnic v Rakousku] pro tisk. — Červen [1885]: Laveleye: Socialisme contemp[oraine]. — Červen-Červenec [1885]: tisk a opravy [spisu] Verstaatlichung [der Eisenbahnen in Oesterreich]. — Srpen—září [1885] na cestách (Bled, Ala, Milán, Hustopeč.).

II.

Literární činnost dra Jos. Kaizla od jeho habilitace až do vstupu na půdu aktivní politiky r. 1885.

Vedle německého spisu o přesouvání daní, o němž zmínili jsme se již na svém místě, vydal samostatně dr. Kaizl v době až do vstupu na půdu aktivní politiky tyto studie: 1. Národní hospodářství a 2. Postátění železnic v Rakousku.

Spis „Národní hospodářství. Pro studium akademické i soukromé v systematickém pořadu vykládá Dr. J. Kaizl". (8°.VI.—369 str.), v polovici května r. 1883 vydaný nákladem J. Fořta a soudruhu, vzrostl dru Jos. Kaizlovi z příprav k přednáškám universitním. Úkol spisu nebyl tvořit nové, vědecké hodnoty, nýbrž jen shrnout, co nejnovějšího bylo vybádáno na poli národního hospodářství, kriticky to ocenit, v organický celek, v systém sečlenit a podat ve formě českým poměrům přizpusobené. Úkol spisu dle plánu samého autora (str. 320) měl býti čistě theoretický, neměl více, „než popisovati skladbu národohospodářskou, jak jest a nikoli vykládati, jak by mohla nebo snad měla býti a kterak dalo by se docíliti změny". Také kniha nechtěla býti ničím více nežli pouze „základy" národního hospodářství (str. 193).

Co kniha a v jakém systematickém pořadu podává, pověděl autor sám v rozhledu ke knize II. (str. 93—96), který vlastně byl by býval měl zahajovati celý spis ve formě předmluvy nebo úvodu. Dílo rozděleno jest ve dvě knihy, první stručnější, druhou obšírnější. Kniha prvá v rozdílu I. vykládá základní pojmy národohospodářské; rozdíl II. vysvětlil, co jest národní hospodářství a vyznačil, v jakém spojení jest hospodářská činnost s veškerým životem civilisovaného lidstva a jakého významu nebo spíše tvůrčí platnosti má do sebe stát i pro hospodářství pojediné i pro politickou ekonomii.

S těchto povýšených hledišť, se kterých lze přehlížeti a posuzovati potom následující podrobnosti, sestupuje kniha druhá, aby dopodrobna ukázala, jakým způsobem pospolitost lidská jeví se u veškeré hospodářské činnosti, jakým vnějším rouchem oděla se zásada hospodárnosti v pospolitém hospodářství lidském za našich dob. Soustava, ve kterou řaditi se jest výkladům knihy druhé, dána jest samým pojmem hospodářství, jenž definován byl jako promyšlená, zásadou hospodárnosti pojatá činnost lidská za ukojením potřeb; proto postup knihy druhé přizpůsobil se jednotlivým fasím hospodářské činnosti počínajíc výrobou a uzavírajíc spotřebou, proto seřazeny výklady podle životního koloběhu statkův.

Rozdíl I. otvíraje se vznikem statku, podává a upravuje především důležitý a nesnadný material pojmový (kap. I.), načež popisuje, kterak výroba děje se a upravena jest za hospodaření pospolitého; hlavní zřetel tu obrácen jest k národohospodářskému zjevu dělby práce, jenž jest nejvýmluvnějším dokladem hospodářské pospolitosti lidské (kap. II.). — Mezi výrobou a spotřebou jest řada převodův (cirkulace) statků, která jest výsledkem jednak onoho způsobu výroby pospolité, jenž v rozdílu prvém označen jest jako výroba dělená neboli dělba práce a po druhé výsledkem řádu právního, obzvláště práva vlastnického a práva smluvního; hledíc k tomu, bylo nutno zabývati se směnami v rozdílu druhém, úvěrem v rozdílu třetím . . .

Nezbytná za dělené výroby směna statků (rozdíl II.) zpusobila pospolitá zřízení hospodářská, kteráž usnadňují směny a tím zase upevňují a rozšiřují hospodářskou pospolitost

samu; zřízení ta jsou: míry a váhy (kap. I.), doprava (kap. II.) a peníze (kap. III.). Kapitola IV. vykládá, jakým způsobem z hodnotných úsudkův pojediných hospodářův, o nichž bylo mluveno již v § 1. knihy prvé, stává se hodnota směnná, hodnota národohospodářská a kterak ona cenou vyjadřována jest jinými statky, obzvláště penězi.

Protože peněžitý výraz, jehož cenou dostává se směnné hodnotě statků, visí zajisté na penězích resp. na směnné hodnotě jejich, rozebírá kap. V. zevrubně směnnou hodnotu peněz a elementy její, ukazujíc, kterak měnící se hodnota peněz účinkovala i účinkuje na ceny statkuv, na majetek hospodářuv i na všechnu politickou ekonomii.

Rozdíl III. zaměstnává se zvláštním způsobem převodu statkův, jenž nazván jest úvěrem; tu vykládá především pojem a účinky jeho (kap. I.), pak význam mezinárodního úvěru formy směnečné (kap. II.) a na konec národohospodářské upravení úvěru skrze banky (kap. III.). Dodatkem k nauce o penězích (rozdílu druhého kap. třetí) jest vlastně pojednání o peněžních službách úvěru (kap. IV.), které musilo posunuto býti nazad (protože nezbytně vyhledává předchozího poznání úvěru).

Rozdíl IV. měl úkolem vyložiti, jakým způsobem veškerost statků vyráběných pospolitou hospodářskou činností rozdílena jest mezi jednotlivé účastníky výroby jako důchod, jako fond, který věnovati lze spotřebě (kap. I.): kapitola II. (sociální otázka) přes theoretický ráz spisu mluví i o možném budoucím upravení distribuce statkův. Důležitostí věci a obecným zájmem omlouvá autor toto prohřešení proti systematické důslednosti.

Rozdíl V. uzavírá knihu druhou pojednávaje o konečném, pořád a pořád se obmezujícím cíli hospodářské činnosti, poslední to fasi života statkuv: o spotřebě a národohospodářských zjevech s ní souvislých.

Takový jest systematický pořad Kaizlova „Národního hospodářství". Výklady své obmezil autor na výklad nynějšího stavu národního hospodářství a historického vývoje se jen dotekl potud, pokud toho bylo potřebí pro výklad stavu nynějšího. Vzhledem k tomu pak, že národní hospodářství definoval (str. 35) jako „celek dělbou práce i směnami souvisících

a státním svazkem spojených pojediných hospodářství", vyloučil z výkladu svých hospodářství státu a obcí jiného druhu, kterými zanáší se jednak věda finanční, jednak věda správní. Methoda spisu i duch jeho, který z knihy vane, řadí práci úplně do řady děl, pocházejících z historické školy národohospodářské.

Praví-li Kaizl (na str. 36) o vědě národohospodářské, že jest především vědou zkusnou, na přezvědu spočívající, jako jsou přírodní vědy, dějepis a j. a jestliže za její první úkol prohlašuje poznati dané poměry, sebrati a seřaditi materiál skládající se z poznaných skutečností a materialem tím vedle pravidel logiky nakládati, obecné pojmy stanoviti, úsudky a závěrky tvořiti a po případě poznané stálé příčinné souvislosti některých zjevu současných nebo posloupných vytknouti jako pravidla nebo zvučněji řečeno „zákony", hlásí se tím k induktivní methodě historické školy, jak poznal ji za svého pobytu na universitě strassburské. Po zpusobu historické školy Kaizl hledí si v přítomném spisu pilně živlu mravního, nepouští jej se zřetele, nýbrž vždy a vždy na něj myslí a zdůrazňuje jej. Po vzoru historické školy jest přesvědčen o úzkém vztahu nutně existujícím mezi hospodářskou theorií a pravovědou. Proto v díle svém stanoví i „úhelné kameny právního řádu, na kterém spočívá a jímž spravuje se všechno konání hospodářské za naší doby" (str. 82). Po příkladu německé školy historické při výkladech svých hledí si i badání v oboru sociologie. A. Comte, zakladatel sociologie ve Francii, Herbert Spencer, representant anglického badání v oboru sociologie jsou jeho hlavními učiteli na poli sociologickém a Kaizl stává se přihlížením k jejich názorum ve své knize jedním z prvních apoštolů jejich učení mezi Čechy. Po vzoru historické školy pojímá Kaizl i působnost státu: Jako historické škole, tak i Kaizlovi stát nemá přestávati jen na ukojení potřeby právního řádu, jak si to přálo nejkrajnější křídlo liberalismu, nýbrž má býti i přímo činným pro duchovný a hospodářský zdar občanův a bráti na se ukojení některých jiných potřeb pospolitých a kde tomu nasvědčuje zřejmý prospěch hospodářský, také potřeb obecných neponechávaje toho dobrovolnému spojení občanu nebo soukromé spekulaci (str. 74, 179). Sociálně reformní názory historické školy národohospo-

dářské byly i názory Kaizlovými. Stál uprostřed mezi liberalismem, sociálně nečinným, a mezi socialismem, směrem to sociální revoluce, hleděl si objektivně oprávněných zájmu i kapitálu a práce a hleděl přispěti cestou reforem k souladu rozladěných interessu. (str. 88, 89, 321, 345 a d.). Jako v knize své podal nám první, a to v době, kdy český život holdoval manchestrovství, v české literatuře věcný a odborný výklad učení socialistických, zvláště učení Marxova (str. 328 a d.), tak i první v českém světě se sympathiemi stručně nastínil program sociální reformy (str. 345 a d.).

Kaizlovo „Národní hospodářství" bylo ovocem jeho usilovné práce v době strassburské. Ve své knize zužitkoval četbu spisu, většinou ještě ve Strassburce studovaných,*) ale užil i všech význačných monografií národohospodářské, sociologické a statistické literatury české, německé, francouzské, anglické a italské, které až po dobu vydání spisu vyšly. Ale hlavní vliv na celou skladbu a ducha knihy měly čtyři badatelé němečtí historické školy národohospodářské: A. Schäffle, Wilhelm Roscher, Ad. Wagner a C. Knies. Theorii hospodářství (str. 6) přejal Kaizl z Roschera**), hodnoty z Schäffleho a Wagnera (str. 15—25), kapitálu***), duchodu†) a měny††) z Kniese (str. 106, 108, 155) statku†††) i konjunktury*†) z Wagnera (str.

*) JUDr. J. Kaizl: Z mého života I. 290.

**) . . . promyšlenou činnost člověka pro trvalé nejhojnější ukojení veškeré potřeby pomocí nejmenšího nákladu nazýváme hospodářstvím."

***) Prohlašuje za kapitál „všechny statky, které pro ukojeni budoucích potřeb nahromaděny jsou v majetku jednotlivcově".

†) Jako důchod označuje „statky, kteréž ať už přičiněním kapitálu nebo bez přičinění jeho, prací na př. aneb darmo, čas od času do majetku docházejí, a kterých hospodář spotřebiti muže pro ukojení běžných, přítomných potřeb, aniž ubylo dosavadních kapitálového majetku jeho".

††) „Měnou jest onen druh peněz, t. j. onen druh obecně uznaného a státním mincovnictvím upraveného měnidla a míry hodnot, který právem prohlášen jest za obecné platidlo a míru hodnot."

†††) „Statkem jest vše, co k ukojení potřeby slouží."

*†) „Jest tedy konjunktura souborem všech předvídatelných i nepředvidatelných událostí přírodních, technických, ekonomických, mravních, právních a politických, jež rozhodnými jsou pro hospodářský osud jednotlivců vřaděných do národohospodářského resp. světohospodářského svazku, rozhodným tím, že

12. 306) a úroku*) z Roschera (str. 278.). Toto přejímání bylo zcela kriticky založené a důvody podepřené.

Kaizlovo „Národní hospodářství" bylo svědomitým i jasným shrnutím a logickým sečleněním všech důležitých badání, které objevily se v národohospodářské škole historické, tehdy nacházející se na svém vrcholu. Reakce proti historické škole ve prospěch školy klassické nebyla se v době, kdy Kaizl psal svoji knihu, ještě objevila. Teprve v roce vydání Kaizlova spisu ohlásil se nesouhlas s historickou školou spisem C. Mengra: „Untersuchungen über die Methode der Sozialwissenschaften". Kniha Kaizlova proto v době svého vydání odpovídala úplně moderním badáním v oboru národního hospodářství.

Kaizlovo „Národní hospodářství" bylo první, vědecky založenou soustavnou prací o národním hospodářství v české literatuře. Před ní mimo některé dilettantské a nesoustavné práce (ku př. K. F. Procházka (1869), Fr. L. Chleborád (1869), Max Wellner (1874)) neměli jsme žádného původního, vědecky založeného a soustavného spisu národohospodářského. Není však tím řečeno, že by proto dr. Kaizlovi náležela i plná zásluha o vytvoření českého národohospodářského názvosloví. V tom směru Kaizl byl žákem svého staršího kollegy dr. Albína Bráfa, který již jako předseda národohospodářského odboru „Všehrdu" v polovici let sedmdesátých století devatenáctého nabádal své mladší přátele, mezi něž zvláště Kaizl náležel**), aby hleděli si tvoření českého názvosloví národohospodářského, a které jako učitel národního hospodářství na pražské universitě před Kaizlem i z větší části byl nucen vytvořiti.

Českou byla kniha Kaizlova nejen svým názvoslovím, ale i příklady při jednotlivých theoriích uváděnými. Kaizl neopomenul při výkladech upozorniti na důležité zjevy z života českého a rakouského, pokud zájem o to měl býti na straně české, a pokud pomůcky byly po rukou. —

15. listopadu r. 1881 počal dr. J. Kaizl tisknouti v českém

účinek mají na výrobu, poptávku i odbyt, tudíž na hodnotu statkův a proto též na majetek, kapitál i důchod jednotlivců."

*) Úrok jest „cena užitků kapitálových".

**) JUDr. Jos. Kaizl: Z mého života I. 121.

Athenaeu (roč. II.)*) studii „Postátění železnic v Rakousku“. Dne 15. dubna r. 1885 byla práce ta tam dokončena a záhy na to vyšla v německém překladu samostatně pod názvem: „Die Verstaatlichung der Eisenbahnen in Österreich von Dr. Josef Kaizl. Leipzig 1885.“ 8°. VIII 123 stran. Na překlad své české práce do němčiny pomýšlel dr. Kaizl hned ve chvíli, kdy započala se jeho studie uveřejňovati. Sám přeložil do němčiny první kapitolu své práce a uveřejnil ji dne 11. prosince r. 1884 v „Politik“ (čís. 336 s. 2—3) pod názvem „Staat und Gesellschaft“, a když konec studie se dotiskoval, požádal svého bratra Emanuela, úředníka jižní dráhy, aby ujal se překladu kapitol mimo kapitolu první. Bratruv překlad dr. Kaizl prohlédl, něco málo vypustil, neco málo doplnil a v některých podrobnostech poopravil, předeslal zvláštní, v českém textu se nenacházející, předmluvu, již datoval: V Praze, v květnu r. 1885, pak obšírný obsah a věcný i jmenný rejstřík.

V studii své postavil si dr. Kaizl dvě otázky zajímající tehdejší denní politiku, na něž odpovídal: Jak dospělo Rakousko k postátění železných drah a jak nalezl systém státních drah na novo svoji cestu do Rakouska. Odpověď dával v osmi oddílech, z nichž první byl jakýmsi všeobecným úvodem, v němž promlouvalo se o boji staršího směru liberálno-individualistického a novějšího směru státopřejného čili sociálnopolitického a probrány byly příčiny, pro něž tento směr nabýval zvláště v Německu nadvlády. Symptomem a výsledkem vznikající nebo hotové nadvlády směru socialnopolitického nad směrem liberalným jest postátnění železnic, to jest akce, „jejímž účelem jest zjednati státu vlastnictví i správu, nebo jenom správu nebo jenom vlastnictví podniku železničních, nechať tak děje se přejímáním železných drah již existujících nebo stavbou nových drah“. Dr. Kaizl chtěl vylíčiti dějiny postátění železných drah v Rakousku, ale nepodal jen kroniku postáťování, nybrž historickou studii státně-psychologickou, v níž promluvil o intellektuálném puvodu a bezprostředních pohnutkách jakož i pokrocích a oprávněnosti akce postáťovaci v Rakousku.

*) Athenaeum II. 37—40, 57—60, 100—105, 134—140, 198—212.

R. 1827 jest počátečným rokem vybudování železných drah v Rakousku. Až do r. 1841 bylo budování železnic ponecháno soukromému počinu podnikatelskému, r. 1841 od puvodní soustavy koncessovaných drah soukromých přešlo se k soustavě drah státních. Duležitější nové čáry byly budovány nákladem státním a některé již vystavěné dráhy byly převedeny do majetku státního. R. 1854 bylo v Rakousku 68·5% drah státních. Ale tento systém státního železnictví r. 1841 zahájený byl 1854 rozražen a r. 1858 následkem finanční tísně státu zničen a docela opuštěn. Od r. 1860 měl stát ve svém vlastnictví jen 13·8 km. železnic a při těch zůstal až do r. 1874.

Stát rakouský vzdal se postupem let padesátých všeho vlastnictví železničního i nového nabývání železnic, ale nevzdal se trpné souvislosti se zakládáním a správou drah a jmenovitě nepřestala finanční břemena železničná. Stát udílel nejen koncesse, nýbrž i hmotné podpory. Od let padesátých až daleko do let sedmdesátých bral na se stát závazek za závazkem, aby soukromé podnikání železničné urychlil a oblíbeným učinil. Dával soukromým podnikatelstvům garantované subvence, zvláště garancie výnosové (úrokové). Ale systém subvencí zklamal. A následkem tohoto zklamání a následkem hospodářské katastrofy v květnu r. 1873, jíž dosavadní podnikavost byla ochromena, nastal přelom v železniční politice Rakouska. Po r. 1873 dráhy negarantované nacházely se v tísni, garantovaným drahám nevedlo se lépe, soukromopodnikatelská iniciativa zmizela a lid žil v bídě. Za takových poměrů stát zvyšoval subvence, platil deficity výkonné, poskytoval zálohy stavební, nabýval akcií podnikových a sám jal se budovati dráhy. Tím nastal prolom v tehdejší soustavě oekonomického liberalismu. Od r. 1873 stal se stát opětně podnikatelem železničních staveb, a rok 1876 přinesl veliké rozšíření této činnosti jeho. Než převrat v mínění a politice nebyl úplný. „Značná část starých bašt manchesterských zásad, smýšlení a zvyků ještě stála, a bylo třeba ještě značného prodlení času, než základy jejich byly podemlety a než veřejné mínění sprostěno jsouc tlaku dosavadní zvyklosti volně, odhodlaně a upřímně recipovalo nové pojímání, postavení státu k politické oekonomii. Prozatím toliko stavěl stát železné dráhy, nic více; na vedení výkonu nebylo pomýšleno,

naopak samo sebou se takořka rozumělo, že výkon na drahách státem zbudovaných bude odevzdán tomu neb onomu soukromému podnikatelstvu."

Veliký krok v postátění drah stal se dne 14. prosince r. 1887 zákonem o garantovaných železnicích čili zákonem sekvestračním. Garancie již nebyly udíleny a bez garancie výnosu nikdo nestavěl. Pole zůstalo pro stát volno. R. 1878 nastalo postátění c. k. priv. dolnorakouské dráhy jihozápadní. V srpnu r. 1879 náleželo státu 876·8 km. železných drah. Výkon železnic těch nalézal se však jen na 268·2 km. v rukou státních. 608·6 km. bylo odevzdáno správě sousedících podnikatelstev soukromých. R. 1879 nová železniční politika nebyla sice daleko od stavu r. 1873, než „přese všechnu skromnost hotových skutečností vykonána věc nemalá a nesnadná, že totiž formálně alespoň zlomeny zásady, jež tak dlouho a tuze ovládaly železničnou politiku a že prvé, byť i ostýchavé a nedosti obratné kroky na nové dráze byly učiněny; nad to uchystána zákonem garancijním účinná zbraň proti budoucím nešvarům subvenčním, a nebylo třeba, než aby v legislativě a exekutivě vrchu nabyl směr, jenž rozhodněji a ne toliko formálně odvrátil se od liberalismu oekonomického". To stalo se v druhé polovici r. 1879, kdy v Rakousku dostala se k veslu nová vláda a nová většina opanovala kolbiště parlamentární. Jestliže pak tehdy nedálo se vše tak rychle a rázně, jak by bylo býválo důsledno, sluší hledati příčiny toho v politickoekonomické a finanční povaze věci samé.

R. 1880 vzal stát do vlastní správy dráhu Rudolfovu, téhož roku na náklad státní byla započata stavba dráhy arlberské, téhož roku byla postátěna dráha Albrechtova, r. 1881 po jistých průtazích byla postátěna dráha Eliščina a téhož roku byla podniknuta stavba haličské dráhy příčné jako stavby státní. V létech 1882 až 1884, to jest do doby, v níž dr. Kaizl svoji studii spisoval, postupovala vydatně, třeba že ne spěšně, činnost postátňovací. Stavěním nových drah státních byly rozšiřovány sítě železniční, rozšiřován byl státní výkon železniční zabíráním linií státu již náležejících, avšak do té doby jinými spravovaných, fakticky nebo právně i fakticky byly nabývány dráhy soukromé. Na jaře r. 1885, jak přesněji pověděl Kaizl

v německém textu své studie proti znění textu českého, státu náležel výkon okrouhle na 5100 km. železných drah, to jest plných 38·9% všech rakouských drah, jichž počítalo se tehdy okrouhle 13.100 km. Otázkou severní dráhy Ferdinandovy se dr. Kaizl již ve spisu svém neobíral. „Zdá se podle všeho," soudil tehdy dr. Kaizl, „že doba nezastaveného výšinu postátňování právě pominula a že bujné evoluci nastává přestávka, ve které soustavě drah státních bude lze se vžíti a osvědčiti, k čemuž posud doba příliš krátkou byla."

Dr. Kaizl hleděl ve své historické studii zachovati co největší objektivnost. Dovedl toho měrou plnou. Ale přirozeně jeho objektivnost neznamenala nepřiznání se k tomu nebo onomu směru politiky železniční. Ačkoliv jen z narážek a z rozvržení spisu Kaizlova souditi můžeme, nemůžeme nežli konstatovati, že dr. Kaizl stál ve své knize o postátění železnic na tomtéž stanovisku jako německá škola historická: odmítal názory oekonomického liberalismu a hlásil se v době, kdy veřejné mínění kolísalo mezi dvěma směry, liberalistickým a sociálně politickým, k stanovisku sociálně politickému. V soukromém listu svému příteli prof. M. Pantaleonimu vyložil dne 5. února r. 1885 otevřeněji nežli učinil ve spise své mínění, na němž, an psal stať, stál: „Já nejsem Verstaatlichungsfanatiker à outrance, a myslím, že stát podrobiv si železnice soukromé pomocí Verstaatlichunku částečného a nabyv veliké moci a vlivu na tarify, muže nebo spíše má nechati netknutým ostatek soukromých železnic; mám stále pochybnost a strach, aby nepřišel den, ve kterém stát prodá všecky železnice, jak jsme to již jednou viděli v Rakousku."

Dr. Kaizl vítal periodu postátňování v Rakousku a shrnul její aktiva v této větě: „vzkříšení a oživení stavební činnosti železničné: předuležité doplnění sítě rakouské drahami arlberskou, haličskou a českomoravskou transversálkou; zmenšení finančního břemene subvenčního a potlačení mnohých nepovolaných existencí železničných, malých, života neschopných drah a last not least zlacinění výkonů dopravních při státních drahách, z něhož vane silný vánek konkurrenční do tarif drah soukromých".

Kaizl obíraje se postátněním železnic v Rakousku přesně

držel se svého thematu, přihlížeje jen k těm otázkám železniční politiky, které jsou v nejbližší příčinné souvislosti s postátňováním. Že nepromluvil o cizích vlivech, pod nimiž se postátňovací akce v Rakousku dála, zvláště o přímém působení pruské železniční politiky na rakouskou, sluší jen litovati.

Spis svůj Kaizl prohlásil za čistě historický: nebyla to studie ani právnická ani národohospodářská. Jak jsme pověděli výše, jest přes objektivitu Kaizlovu jasno, na kterém stanovisku stojí při svém líčení. Podati do budoucna program v otázce postátnění železnic, to nebylo úkolem jeho práce. Kaizl svoji studii určil pro „širší kruhy občanstva", tedy neměla býti jeho studie formou nepřístupná prumërnému intelligentovi. Dostál této úloze plnou měrou. Nejen rozvrhem látky, odlišováním věcí vedlejších a hlavních, nýbrž i jasným podáním. Jeho spis nebyla práce kompilační, jen na literatuře předmětu založená. Kaizl přihlížel k předmětu své literatury, mimochodem řečeno chudé a nepatrné, ale vypravování své založil především na prvotních pramenech, na protokolech říšské rady a říšském zákoníku.

Chtěl, hláse se k heslu věda pro život, jako odborník studií svojí přispěti k poučení o žhavé otázce dne desorientované veřejnosti; cíle toho došel plně a krásně.

* * *

Mimo samostatné studie, o nichž jsme promluvili, nepracoval dr. Kaizl v době, o níž jest řeč, o žádném díle, které by mohlo býti nazváno jeho životním dílem. Obíral se řadou otázek, které byly žhavé ve veřejnosti, živnostenským zákonodárstvím a zákonodárstvím sociálním, ale všechna práce věnovaná studiu těchto otázek nebyla přípravnou prací pro nějaký určitý spis. Kaizl úmyslně nepřipoutal se k práci takového významu; ale ne pro to, že by nechtěl někdy vydati nějaké větší dílo, nýbrž proto, že si přál, „aby vyvázl z postavení dosti dobrého specialisty čili mikrologa a povznesl se k postavení pravého oekonomisty či spíše sociologa, který má celý rozsah své vědy ve svých rukou". Kaizl neměl tedy tehda plán pro větší práci, ale to neznamenalo mu nestudovat, odpočívat. On studoval, velice mnoho studoval, ale studuje pohyboval se ne v jedné

části svého rozsáhlého oboru, nýbrž hleděl se vzdělat v oboru svém celém. Důkaz o tom podávají nám předem jeho referáty o literatuře z politické ekonomie a věd s ní souvisejících.

Od svého vstupu jako docenta na universitu pražskou pilně obíral se dr. Kaizl literaturou svého oboru, politické ekonomie a souvisících s ní věd, zvláště filosofie. Podával o své četbě soustavně účty v odborných listech, českých a německých. Z oněch byl to orgán „Právnické Jednoty" v Praze, „Právník", redigovaný tehdy professory pražské právnické fakulty dr. Jiřím Pražákem a dr. Jos. Stupeckým, a české „Athenaeum", vedené v hlavní redakci prof. T. G. Masarykem a, pokud se týkalo politické ekonomie, prof. dr. Albínem Bráfem. Z listů německých stal se dr. Kaizl pilným spolupracovníkem světového jenského odborného listu, založeného Brunem Hildebrandem a redigovaného hallským universitním professorem dr. Joh. Conradem, „Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik", dále r. 1884 v Stuttgartě dr. G. Schanzem, würzburským universitním professorem založeného „Finanz-Archiv" a konečně v duchu českém v Praze vydávaném a obratně chefredaktorem Ignacem Schickem řízeném deníku „Politik". Dr. Kaizla nezajímala jako referenta jen literatura česká a německá, nýbrž hleděl si i literatury anglické, francouzské a zvláště italské, z níž vlivem jeho přátelství s italským prof. M. Pantaleonim neušlo mu nic význačnějšího. Dr. Kaizl rád zmiňoval se o literatuře, která vážným způsobem pojednávala o otázkách aktuálních. Souviselo to s jeho smyslem žurnalistickým a politickým.

Stanovisko, na němž dr. Kaizl stál posuzuje spisy z politické ekonomie, bylo stanovisko historické školy národohospodářské, pokud jednal o otázkách filosofických, zvláště ethice, projevil se stoupencem Comteova positivismu.

Referáty dr. Kaizla nejsou obšírné. Bývají ve většině stručné. Jako referent hleděl dr. Kaizl vždy v jedné, dvou větách vystihnouti význam knihy, podal stručně obsah a připojil, pokud měl, své kritické poznámky. Z referátů Kaizlových jest na první pohled patrno, že se mu nejednávalo o více nežli upozorniti na knihu a vzbuditi zájem pro její četbu. Podáme

v chronologickém pořádku seznam recensí dr. Jos. Kaizla z doby výše zmíněné, pokud se nám podařilo je shledati:

1. John K. Ingram: *The present position and prospects of political economy.* Právník (XVIII. (1879) str. 350—352).

Referát o knize, která vznikla z přednášky v ekonomicko-statistickém odboru britské společnosti for the advancement of science o nynějším stavu a vyhlídkách politického hospodářství. Referent podává celkem obsah spisu bez kritických soudu a knihu samu prohlašuje za „významného svědka obratu v Anglii nastávajícího" proti staré dogmatické škole národohospodářské ve směru historické školy německé.

2. Theodor Hertzka: *Die Goldrechnung in Oesterreich-Ungarn.* Právník XVIII. (1879) 637—641.

Referát o knize, jejíž autor se pokusil řešit otázku v době velikého znehodnocení stříbra, „kterak by říše rakouská i bez nákladného obnovení směny kovové těžiti mohla z posunutého poměru mezi hodnotami zlata a stříbra". Návrh autoruv čelil k tomu, aby Rakousko, nemohouc ve finanční nesnázi své upustiti od nezměnitelnosti a nuceného oběhu bankovek i státovek, upustilo od dosavadní měny stříbrné a oběhu papírových peněz svých položilo za základ měnu zlatou. Referent dle navrhovatele reprodukoval duvody a prospěchy návrhu.

3. Alphons Thun: *Die Industrie am Nierrhein und ihre Arbeiter.* Leipzig 1879. Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. N. F. II. 1881. 219—221.

Referent, který podává obsah knihy, pojednávající o thematu názvem úplně vyznačeném. Referent soudí, že spis svědomitě probírá skutkový materiál a důkladně vyličuje přítomný stav a jeho historický vývoj.

4. *Zur Literatur des Alcoholismus.* Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. N. F. Bd. III. (1881) 38—55. Viz v tomto díle str. 7. a 51.

5. C. Bertagnolli: *Delle vicende dell' agricoltura in Italia.* Firenze 1881. Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. N. F. Bd. IV. (1882) 386—388.

Referát o spisu, jehož úkolem bylo načrtnouti měnivé osudy zemědělství na území dnešního království italského od nejstarších dob až do dnešní doby. Referent spis chválí pro obratnost a píli spisovatelovu.

6. G. Ducati: *Sulla libera concorrenza . . .* Parma 1881. Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. N. F. Bd. VI. (1883) 581—582.

Referát o spisu, který vlastně podává jádro kathedrového socialismu. Referent podává obsah a označuje spis jako prodchnutý apoštolskou věrou.

7. Maggiorino Ferraris: *Sulla base principale della economia ferroviaria e sul servizio economico delle ferrovie.* Torino 1880. Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. N. F. Bd. VII. (1883). 166—196.

Referát o spisu, který referent prohlašuje za jasné a stručné vylíčení hospodářských podniků produkujících výkony dopravní. Referent spis chválí a podává jeho obsah.

8. Leone Wollemborg: *Intorno al costo relativo di produzione come norma per la determinazione del valore.* Bologna 1882. Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. N. F. Bd. VII. (1883) 476.

Úkol spisu označuje referent jako přezkoumání a nápravu Ricardovy theorie o nákladech výrobních. Referent ke spisu zaujímá stanovisko příznivé, ač ne bez výtek. Spis novou theorii nepodává, ale ujasnil, zdůvodnil a v jednotlivostech polepšil učení téměř již zavržené.

9. Maffeo Pantaleoni: *Teoria della traslazione dei tributi.* Roma 1882. Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. N. F. Bd. VII. (1883) 483—484.

Recensent uznává píli, sčetlost a obratnost dialektiky autorovy, ale stojí v zásadním rozporu s autorem, pokud se týče pojetí všech daní jako součástky výrobních nákladů. Recensent považuje dále za pochybené se všemi toho důsledky vyloučení daňové amortisace z pojmu přesouvání.

10. Jean Loesewitz: *L'organisation corporative du travail national*; exposé des idées de M. J. P. Mazaroz. Paris 1883. Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. N. F. Bd. VII. (1883) 790. — Referát druhý o téže knize podal dr. Kaizl do českého Athenaea I. (1884) 100.

Referent podává obsah spisku, jehož úkolem bylo „vyložiti stručné a jasné idee pana J. P. Mazaroza o ekonomické i politické reorganisaci společnosti". Referent spisek vítá „jednak protože tlumočí reakci proti liberalismu ve Francii, kteráž není nikterak totožnou se socialismem, a po druhé protože obrací pozornost k literární činnosti p. Mazaroza".

11. Dr. A. E. Schäffle: *Die Inkorporation des Hypothekarkredits.* Tübingen 1883. Athenaeum I. (1883) 18—19.

Referent praví: „Právě jmenovaný spis Schäffleho není než z brusu novým programem reformy agrární, jenž do všech účinkův

a důsledku podrobně proveden a proti rozmanitým námitkám obhajován jest." Referent staví se k návrhu Schäffleho sympathicky, ačkoliv provedení nepovažuje za věc blízké budoucnosti.

12. Albin Bráf: *Studien über nordböhmische Arbeiterverhältnisse*. Prag b. r. Právník XXII. (1883) 244—250.

Úkol spisu byl vypsati poměry dělníků v hornických a průmyslových výrobách severních Čech. Referent vítá tuto studii jako deskriptivní studii methodou historickou, vybírá některé skupiny z Bráfova líčení a podává obsah. Má námitky proti závěru knihy a pohřešuje větší činnost abstraktivní, jakési seřazení a roztřídění hojného materiálu skutkového podle dělidel vědou daných a vyvození obecných úsudkův a závěrků vědeckých. „Výtky té, praví referent, byli bychom se zdrželi a spokojili se vděčně podáním pouhého materialu skutkového, kdyby spisovatelem byl někdo, do něhož nelze naditi se dobrého a trefného provedení oné abstraktivné činnosti; kdo však dovede mnoho, na tom lze žádati více."

13. Dr. Franz Meisel: *Die Ergebnisse der Finanzstrafjustiz in Oesterreich seit Einführung des Gefällsstrafgesetzbuches vom 11. Juli 1835.* (1836—1879.) Finanz-archiv I. 388—389 a české Athenaeum I. 160—161.

Referent, podávaje obsah spisu, považuje spis za zajímavý a nemálo instruktivní; chválí spisovatelovu střízlivou soudnost a důkladnou znalost věcí. Referent očekává, že od spisovatele se dostane vědecké literatuře sepsání systematického zpracování rakouského finančního trestního práva. „Vůbec vědy finanční, píše referent, přestávají přespříliš na principialných abstraktných výkladech o rozdělování berní, málo sobě všímajíce praktického provádění předpisu berních a účinku berní i skutečnosti, ze kterých o něm souditi lze."

14. Dr. Albert E. F. Schäffle: *Der korporative Hülfskassenzwang.* Zweite Auflage. Tübingen 1884. „Politik" z 23. a 26. února r. 1884. No 48. a 51. a pak české „Athenaeum" I. (1884) 220.

Referent podává obsah spisu, směřujícího k řešení t. zv. dělnické otázky. Doporoučí práci jako nabádavou k četbě, zvláště parlamentářům rakouským, pro něž otázka měla tehdy význam aktuelní.

15. Dr. Josef Durdík: *O pokroku mravnosti.* V Praze. 1884. Athenaeum II. (1884) 75—79.

Dr. Kaizl jako žák Comteův obrací se proti spisu prof. dr. Jos. Durdíka, který hájil stanovisko, že Herbart pověděl o ethice poslední slovo. Kaizl vyslovil nespokojenost s nepřesností práce Durdíkovy a s deduktivní jeho methodou. Referent postavil vedle sebe místa na vzájem si odporující a konstatoval rozpory. Kaizl stál na stano-

visku mravních statistiku. Nevěřil v absolutný pokrok mravnosti a zdůrazňoval, že mravnosti není bez mravouky a mravouky není bez přemítání o podstatě dobra nebo zla.

16. Karl Th. v. I n a m a - S t e r n e g g : *Die definitiven Ergebnisse der Grundsteuerregulierung in Oesterreich* Wien 1884. Finanzarchiv I. 500—501.

Podán velice stručně obsah této statistické stati.

17. Julius W o l f : *Die Branntweinsteuer*. Tübingen 1884. Finanzarchiv I. 503—506.

Referent označuje spis jako cenný příspěvek k literatuře finanční. Činí námitky, zvláště pokud se týče postavení daně z kořalky v systému daňovém, stoje na tom, co napsal o věci v knize „Die Lehre von der Überwälzung der Steuern". Podav obšírně obsah chválí píli autorovu a soudí, že spis bude pramenem spolehlivé informace finančnímu theoretikovi i praktikovi.

18. Amilcare P u v i a n i : *Del sistema economico borghese in rapporto alla civiltà*. Bologna 1883. Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. N. F. Bd. VIII. (1884). 168—170.

Úkol knihy byl vylíčiti liberální system politické ekonomie, jeho vznik, jeho plný rozvoj a jeho úpadek, jakož i příčinnou souvislost tohoto systemu lidského hospodářství s ostatními směry kulturní činnosti člověka. Referent podává obsah a myšlenkový pochod spisu. Odmítá úsilí autorovo sváděti veškerý vývoj kulturního života lidstva jen na oekonomické, materielní skutečnosti a poukazuje na pochybení v historické řadě vývoje. Lituje, že autor nezná vůbec spisy H. George-a a Aug. Comtea. Knize, krásně psané, vytýká příliš feuilletonistickou formu.

19. Dr. Albert E. F. S c h ä f f l e: *Vereinigter Versicherungs- und Spardienst bei Zwangshilfskassen.* „Politik" z 5. srpna r. 1881 čís. 210.

Referent podává obšírně obsah spisu, který mu jest sympathický.

20. Dr. Albert E. F. S c h ä f f l e : *Die Aussichtslosigkeit der Sozialdemokratie.* Tübingen 1885. „Politik" z 29. a 30. ledna r. 1885. Čís. 29. a 30. a pak české Athenaeum II. 216—217.

O obou referátech podává dr. Kaizl obsah populárního spisku Schäffleova, doplňku to jeho „Jádra socialismu". Referent spis chválí a upozorňuje, „že p. Sch[aeffle] zastavuje se ve své dosavadní evoluci obraceje se ke drahám konservativnějším".

21. Karel A d á m e k : *Kořalečný mor.* V Roudnici 1884. Athenaeum II. (1885) 180—181.

Referát o populární knize, jejíž účelem bylo potírati alkoholismus. Referent srovnává práci Adámkovu s prací Baerovou „Der Alko-

holismus", z níž bylo čerpáno, a lituje, že ušlechtilá snaha autorova svedla autora někde k pokleskům v nakládání s číslicemi statistickými. Nerad vidí, že nejsou přesně citovány prameny při údajích statistických.

22. Émile de L a v e l e y e: *Le Socialisme contemporain*. Deuxiéme édition. Paris 1883. Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. N. F. Bd. XI. (1885) 175—177.

Referent chválí pokroky nového vydání proti vydání předcházejícímu. Doporučuje vřele knihu, čině jen v několika podrobnostech výtky.

23. *Zur Agrarfrage*. „Politik" z 8., 10., 12., 13. února r. 1885 čís. 38., 40., 42., 43.

Obšírný referát ne bez námitek o pilně sebrané a jasně i stručně podané práci Alfreda Skéne-ho jun.: „Ein Beitrag zur Beurtheilung der österreichischen Agrarfrage." Referent o knize psal obšírně proto, aby upozornil na žhavou, ale tehdy ve veřejnosti české málo všímanou agrární otázku. Referent k referátu připojil i upozornění o postavení liberálního a centralistického kapitalismu k otázce agrární a o methodě, jíž reformu agrární potíral. Referent soudí, že liberální strany nebudou zemědělství vstříc vycházeti, a shrnuje dosavadní reformní návrhy agrární, nepodávaje sám svého mínění.

24. Icilio V a n n i: *Lo studio comparativo delle razze inferiori nella sociologia contemporanea*. Perugia 1884. Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. N. F. X. (1885) 366—367.

Referát obsahuje stručné jádro spisu, sloužícího k povšechné orientaci.

25. Carlo E. F e r r a r i s: *L'imposta militare*. Roma 1883. Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. N. F. Bd. X. (1885) 374—375.

Krátký obsah výborného a pozoruhodného spisu o vojenské taxe.

26. Tullio M a r t e l l o: *La moneta e gli errori che corrono intorno ad essa; con un'introduzione di Francesco Ferrara*. Firenze. 1883. Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. N. F. Bd. X. (1885) 376—377. — České Athenaeum II. (1885) 217.

Referent považuje spis za pozoruhodný a sympathický zjev. Podává jádro spisu bez zaujetí stanoviska k názorům autorovým.

27. Leone W o l l e m b o r g: *La prima cassa cooperativa di prestiti secondo il sistema Raiffeisen in Italia*. Padova 1883. Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. N. F. Bd. X. (1885) 377.

Stručný obsah spisu, referentem sympathicky uvítaného.

28. Dr. F. L. Chleborad: *Der Kamf um den Besitz.* Wien 1885. Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. N. F. Bd. X. (1885) 380.

Několikařádkové upozornění na spis, který referent rozhodně odmítá pro obsah, formu a methodu.

29. Émile de Laveleye: *Socialisme of today with an account of socialism in England by Goddard H. Orpen.* London s. a. Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. N. F. XI. (1885) 171—172.

Poznámka o překladu, doplněném cenným dodatkem o socialismu v Anglii.

30. *Das Socialisten-Gesetz.* „Politik" z 1. února r. 1885. Nr. 32.

Referát, někde s doslovnými citáty, o tom, co Schäffle soudí o oprávněnosti a výsledcích německého zákona proti socialistům a o zákonech podobného druhu.

* * *

Samostatné stati otiskl dr. Kaizl v době, o níž mluvíme, z oboru morální statistiky, z živnostenského práva rakouského a sociálního zákonodárství rakouského. Themata, která probral, a názory, které při řešení jejich projevil, beze vší pochyby řadí jej mezi tak zv. morální statistiky a socialisty kathedrové.

*

R. 1879 otiskl v časopisu „Právník" článek: „O účincích žaloby z otcovství vzhledem k navrhované reformě ve Francii." Článek byl napsán v době, kdy v senátě francouzském se doporučovalo zavedení žaloby otcovské, a to za tím účelem, aby úžasné zmáhání se nemanželských dítek bylo zamezeno. O duležité této reformě civilního zákonodárství francouzského rozepsal se dr. Kaizl jako morální statistik. Problém sám zajímal jej již tehdy, kdy pracoval o své habilitační práci, týkající se boje za živnostenskou svobodu v Bavorsku; nevyhnul se příležitosti, kterou mu podával návrh senátu francouzského, aby se o otázce nerozepsal. S číslicemi po ruce posoudil autor porody nemanželské se stanoviska mravního i ekonomického a dospěl touto cestou k mínění o návrhu francouzského senátu, že oprava jest nejen „spravedlivá, nýbrž i nutná a že prospěch společenský nevyžaduje jí „méně důrazně než prospěch soukromý".

* * *

O účincích žaloby z otcovství vzhledem k navrhované reformě ve Francii.

(Právník XVIII. (1879). str. 547—553.)

Nemanželským porodům ze stanoviska mravního i ekonomického význam velmi rozmanitý přičítán bývá. Jedni tvrdíce, že číslo nemanželských porodů jest absolutním měřítkem mravnosti obyvatelstva, kladou země s nejvyšším jich počtem co do mravnosti na nejnižší stupeň. Jiní mají za to, že z čísla nemanželských porodův na mravnost obyvatelstva hrubě ani souditi nelze; anticipované ve formě plodného obcování manželství jest prý mezi mravními poklésky pohlavními nejvíce omluvitelným, při tom však k neštěstí svému statisticky měřitelným, kdežto horší neřesti cizoložství, prostituce, vyhnání plodu a t. p. zevrubnému pozorování statistickému unikají a tak při rozvaze o mravnosti či nemravnosti národa na váhu nepadají. Třetí konečně náhled na základě induktivního badání a vyšetřování nynějšího i historického stavu věcí v jednotlivých zemích pokládá zajisté hojnost nemanželských porodův za pathologický zjev na organismu společnosti lidské, avšak příčiny jeho klade netoliko do mravního smýšlení a chtění obyvatelstva, nýbrž i do zevnějších poměrův.*)

O tom mínění se nerůzní, že porody nemanželské vždycky na újmu jsou mravnímu i hospodářskému blahobytu společnosti lidské a že umenšování počtu jejich náleží k pilným úlohám činnosti společenské.

Mezi prostředky, jimiž zákonodárcum státuv k zamezování nemanželských porodův přičiňovati se jest, řadí se namnoze uznání právní povinnosti nemanželského otce k vydržování dítěte a na ni zakládající se žaloba o paternitu. Leč i tu různí se náhledy velice.**)

Jedni mají — jak praveno — připuštění žaloby té za prostředek proti nemanželské progenituře; druzí prohlašují z á p o v ě ď její za nejlepší lék proti řečenému neduhu těla společenského. Roku 1834 odporučováno bylo v zákonodárných komorách království bavorského zrušení žaloby otcovské za tím účelem, aby úžasné vzmáhání se nemanželských dítek staveno bylo, nyní odporučuje se v senátě francouzském zavedení její k tomutéž účelu. — Čísla statistická otázky rozptýliti nedovedou. A vskutku jsou síly, kteréž k výsledkum v následujících číslech vyznačeným se přičiňují, od území k území

*) Srv. obšírný výklad o tomto posuzování nemanž. porodu ve spisu: Die Moralstatistik in ihrer Bedeutung für eine christl. Socialethik v. Alex. v. Oettingen. 2. Aufl., Erlangen 1874., Cap. 6. die unehel. Geburten und das Findelwesen str. 282. Stručněji přihlédnuto k věci té ve spisu mém: Der Kampf um Gewerbereform und Gewerbefreiheit in Bayern, Leipzig 1879 str. 146 n.

**) Srv. na př. Mayr, Die Gesetzmässigkeit im Gesellschaftsleben. München 1877, str. 255, pak Oettingen n. u. m. str. 313.

rozdílného puvodu a druhu; namnoze jedna druhé přímo odporuje, sporné účinky lidských institucí jindy jasně ozařujíc, temnosti této a takž vysvětlení výsledkuv těchto a objevení zákonův vzniku a vývoje jejich právě pro tuto různost a nesměrnost příčin nadmíru obtížným jest.

Na 100 narozených připadá nemanželských:

	r. 1845—50	1865—70
v Bavořích	20·5	19·3
„ Sasku	14·8	15·1
ve Virtembersku	11·8	15·7
„ Rakousku	11·3	14·7
ve Švédsku	8·8	9·3
„ Francii	7·4	7·6
„ Španělsku	—	5·8
v Italii	—	5·0*)

V Bavořích uznána jest žaloba z otcovství a přece každý pátý zrozenec jest nemanželským; v Rakousku máme § 163. ob. zák. obč. a přece na 100 dítek připadá jenom 88·7, resp. 85·3 manželských a 11·3, resp. 14·7 nemanželských. Francie naopak má jenom 7·4 (7·6)% nemanželských, jakkoli tam zákon nárok z otcovství zamezuje. Vůči těmto číslům úsudek náš o účinnosti žaloby paternitní nikterakž příznivým býti by nemohl, jestliže neschválíme náhled ve mnohých kusech bez odporu pravý, že

1. rozdílná povaha a mravní názory národův románských a germánských a

2. mezi jinými zejména různé zákonodárství v příčině usídlení a uzavírání sňatkův rozličně připravují půdu, na kteréž teprve sociální politickým právním ústavům, jako jest i soukromoprávní závaznost nebo nezávaznost nemanželského zplození, účinkovati jest.

Než skutečnosti jiné mluví již v tomto všeobecném porovnání zjevně ve prospěch žaloby otcovské, byť i nesvědčily přímo pro ubývání počtu nemanželských porodův jí spusobené. Žena, kteráž souloži nemanželskou stala se matkou, mnohem starostlivěji zajisté pečuje o plod těla svého, jestliže ochrany žaloby otcovské jí, resp. dítěti se dostává a jestliže oplození její není ani tak výsledkem mravní zvrhlosti a lehkomyslnosti, jako spíše tísně řádův společenských, které uzavírání sňatku ve mladém věku zabraňují. Jest tudíž počet mrtvorozených nemanželských dítek v jednotlivých zemích velmi důležitým kriteriem pro posuzování významu nemanželských porodův. Jasně vystoupí zmíněný poměr na oči, když vyšetříme a srovnáme rozdíl mezi sumou všech nemanželsky zrozených vůbec a mezi sumou

*) Čísla tato z Oettingen str. 289.

živorozených toliko nemanželských dítek: rozdíl ten v percentech vyjádřený jest následující:

ve Francii	0·25
,, Švédsku	0·19
v Norsku	0·18
,, Rakousku	0·14
,, Holštejně	0·13
,, Prusku	0·12
,, Bavořích	0·08*)

Francie, jež má poměrně tak málo nemanželských dítek, tratí nejvíce mrtvorozením, kdežto Bavorsko se svým největším počtem, největší část nemanželských zplozencuv zachovává. I to je zjištěno že vitalita živorozených nemanželských dítek v těch zemích silnější jest, v kterých menší podíl mrtvorozeni na nemanželské porody připadá.

Než pohlédněme již zvláště ku poměrum francouzským.

Čl. 340. code civil nabyvšího roku 1803 právní platnosti ve Francii zakázal žalobu otcovskou, vyjímaje jediný případ početí při násilném unešení.**)

Před zavedením code civil připuštěna bývala ve Francii řečená žaloba, leč příliš skandalosní užívání její bylo mezi nejčelnějšími příčinami, kteréž přísné zákonodárce první republiky k zrušení jejímu přiměly. Po uvedení tohoto zákazu žaloby otcovské skrze čl. 340. c. c. poměr mezi zrozenci manželskými a nemanželskými velmi záhy se sešinul.***)

*) Čísla tato z Oettingen str. 289., kdež k dulezitosti rozdilu toho poprve, jak náleží, poukázáno jest.

**) Art. 340. La recherche de la paternité est interdite. Dans le cas d'envélement, lorsque l'époque de cet enlévement se rapportera a celle de la conception, le ravisseur pourra etre, sur la demande des parties intéressees, declaré pere de l'enfant.

***) Čísla n. z větší části ze článku: La recherche de la paternite des enfants naturels et la population od p. Ad. Blaisea v Journal des économistes, ses. lednovy 1879 str. 32. n., z něhož i následující faktická udaní vyňata jsou. Oettingen str. 269. uvádí dle Wappäa násl. poněkud rozdílnou řadu čísel:

v průměru let	nemanželských
1816—20	6·62
1821—25	7·16
1826—30	7·21
1831—35	7·36
1836—40	7·41
1841—45	7·15
1846—50	7·16
1851—55	7·29
1856—60	7·41
1861—65	7·57

Roku	obnášel počet porodův vůbec	nemanželských zvlášť	tak že na 100 porodův připadá nemanželských
1801	903.418	41.365	4·57
1802	918.703	42.708	4·64
1806	916.179	47.209	5·15
1807	925.117	49.021	5·29
1808	912.840	49.842	5·46
1809	933.391	52.783	5·65
1859	1,017.896	80.409	7·89
v průměru roků			
1851—1870	1,011.005	73.364	7·25

Toto přibývání těch „škodlivých rekrutův" — jak „Süssmilch" nemanželské děti zove — provázeno bylo přibýváním počtu mrtvorozených a vzmáhajícími se zločiny vyhnání plodu a zabíjení dítek ve všech formách. Poměrné číslo mrtvorozených — jak už z uvedených nahoře úkazu souditi lze — vůbec daleko vyšší jest při nemanželských než při manželských dětech, hospodářské i mravní poměry matek dostatečným jsou toho vysvětlením. V nejohroženějším pak věku života lidského, ode dne narození do prvního roku, mře rovněž poměrně mnohem větší počet dítek nemanželských již z lůna mateřského zárodek smrti na svět přinesších — a podobně i v následujících letech věku dětského. Čím hojněji naskytuje se tudíž nemanželských porodův, tím více přímo i nepřímo maří se životův a tím více odejímá se společnosti fondu i hmotného i osobního — ku zhoubám plynoucím společnosti ze špatného pravidelně vychování bastardův ani nehledě.

Veškeří tito následkové stále stoupajícího čísla nemanželských porodův nezůstali tajnými ani statistikům ani ekonomistům a právníkum francouzským. Veliká literatura francouzská touto otázkou se zabývající vydává o tom svědectví. Leč teprve doba nejnovější přivádí záležitost tu z pole literárního přetřesu v úvahu a rokování zákonodárných činitelův. Zdá se, že starostlivost patriotův, probuzená očividným klesáním ročního přírůstku obyvatelstva ve Francii,*)

*) Ve Francii připadlo na 1 manželství

v průměru let	dítek
1816—20	4·08
1821—25	3·75
1826—30	3·57
1831—35	3·48
1836—40	3·25
1841—45	3·21
1846—50	3·18
1851—55	3·17
1856—60	3·10
1861—65	3·08 (Srv. předch. pozn.)

není nejposlednější příčinou této snahy po konečných praktických reformách.

V únoru roku 1878 podali čtyři členové jinak co do politického vyznání nikterak nesouhlasící, senátu francouzskému návrh zákona ve čtyřech artikulích. První dva článkové této osnovy zní:

Čl. 1. Čl. 340. code civ. změněn jest jak následuje:

Žaloba z otcovství jest zakázána vyjímajíc případy:

1. unešení, násilného smilstva nebo svedení, když čas unešení, násilného smilstva nebo svedení*) shoduje se s dobou početí;

2. když dle podmínek uvedených v čl. 321. dítěti puvod manželský přisouditi sluší.**)

Čl. 2. Žaloba z otcovství podána býti nemuže, leč skrze dítě nebo ve jménu jeho. Promlčuje se v 6 měsících po dosažení zletilosti. V době nezletilosti dítěte podati jí nelze, než po příznivém seznání rady rodinné a po jmenování poručníka ad hoc, jemuž uloženo jest, aby dítě před soudem zastupoval.

Článkové 3. a 4. osnovy obsahují nařízení rázu formálního a čelí k tomu, aby pohoršení z jednání o žalobách paternitních z nejrozmanitějších příčin vzniknouti mohoucí co nejdokonaleji zamezeno bylo.

Známo není, s jakým úspěchem ve sborech zákonodárných setká se veledůležitá reforma civilního zákonodárství francouzského — navržená senátu ve smyslu právě naznačeném. Přijetím jejím ovšem zrušena byla by negativní zásada článku 340. c. c.

Než zásada tato ve praxi soudnictví francouzského již od delší doby není tak přísná, jako v kategorickém znění čl. 340. c. c. se vyjímá a za jakouž, pokud nám známo, i u nás považována bývá. Proniknuta jsouc přesvědčením o neslušnosti a nepřiměřenosti úplného nedostatku právní ochrany pro matku i dítě judikatura francouzská nalezla ve čl. 1382. c. c. stezku, po kteréž ve mnohých případech obcházela nedotknutelnou tvrz čl. 340. c. c. Ustanovuje řečený článek nalézající se v titulu o závazcích, jež vznikají bez úmluvy a v kapitole o deliktech a kvasideliktech, jak následuje: čl. 1382. Každý čin, jenž druhému škodu způsobil, zavazuje toho, jehož vinou povstal k náhradě.***)

Apelační dvorové i kasační dvůr francouzský shledávali, jak uvádí l'exposé de motifs k navrhované osnově, ve zplození dítěte kvasidelikt v tom případě, že otec svedené a potom opuštěné ženě manželství byl sliboval. Z kvasideliktu toho vyvozovali netoliko

---

Tedy nepretržité ubývání smerující nutne k stabilite a dale ku klesani obyvatelstva a země.

*) Pojem svedení místněji vymezen není.

**) Čl. 321. c. c. zní: La possession d'état (sc. legitime) s'établit par une réunion suffisante de faits qui indiquet le rapport de filiation et de parente entre un individu et la famille a la quelle il prétend appartenir. Les principaux de ces faits sont: — nyní uvádí zákon celou řadu takových facta concludentia.

***) Art 1382 c. c.: Tout fait quelconque de l'homme, qui cause a l'autrui un dommage, oblige celui par la faute duquel il est arrive, a le reparer.

*

nárok matky na náhradu nákladu spojených s těhotenstvím a slehnutím, nébrž i ve mnohých případech alimentační nároky nemanželského dítete.

Jakkoli uznání hodnou a v jednotlivostech i úspěšnou tato opravní snaha judikatury se jeví, předce proti jasnému znění platného zákona a proti přesvědčení o platnosti jeho v lidu tkvícím nepříliš mocnou a pusobivou býti muže. Pan Ad. Blaise právem poukazuje k tomu, že málokterá ze svedených vubec ví, že smí, a ví-li, že málokterá s to jest vydržeti náklad rozepře a provésti ji až do apelací, kdežto naopak zase mužum nedostává se zdržujícího vědomí o peněžité zodpovědnosti, jakouž by nemanželské splození za sebou míti mohlo.

Přese všechno však tato praxe vyšších stolic soudních ve Francii razí cestu slušnému přesvědčení a s ním i změně čl. 340 c. c. Reforma ve smyslu navržené osnovy nebyla by, jak patrno, ani tak v příkrém odporu s nynějším stavem věcí, byť i diametrálně čelila proti zásadě čl. 340. A nechť se i praví — uvádí spisovatel právě jmenovaný — že jest nám činiti s úplným svržením restriktivního systému roku XI. (republiky) a že to, co bylo výjimkou velmi vzácnou, stane se pravidlem každodenním a právem obecným pro 40.000 dítek do roka, my odpovídáme, že to není než oprava věci opomenuté a že není toliko spravedlivou, nébrž i nutnou a že prospěch společenský nevyžaduje jí méně důrazně než prospěch soukromý.

*

Rakousko mělo od 20. prosince r. 1859 soustavu živnostenské svobody, třeba že se nejednalo o zavedení absolutní svobody živnostenské. Tehdy zrušeno bylo staré živnostenské zřízení, moderní době nevyhovující, ale nebyly vytvořeny nové útvary živnostenského zákonodárství. Živnostenský řád z r. 1859, dítko doby kapitalistického liberalismu, nebyl prodchnut duchem sociálně reformním a pokud se týče organisace živnostenstva, zavedl sice i instituci nucených společenstev živnostenských, ale tak, aby zůstala jen na papíře.

Proti liberálnímu duchu živnostenského řádu z r. 1859 po veliké hospodářské krisi r. 1873 vzniklo hnutí maloživnostnictva. Řemeslnictvo nalézalo se v těžkých poměrech a věřilo, že nastanou mu lepší doby, jestliže vezme za své liberální duch živnostenského řádu. Hnutí se šířilo a horlivá agitace maloživnostnictva měla za následek, že říšská rada počala se vážně obírati myšlenkou na reformu řádu živnostenského. Hned r. 1877 byl připraven návrh nového řádu živnostenského. Ale nedošlo na jeho projednání v té sessi poslanecké sněmovny, v níž byl

podán. Za nové sesse dne 8. října r. 1879 v trůnní řeči byla slíbena brzká revise živnostenského řádu z r. 1859 a zároveň naznačeno bylo, že bude se přihlížeti k oprávněným přáním maloživnostníku. Slib trůnní řeči vláda brzy splnila a již 26. listopadu 1879 podala předlohu, která týkala se živnostenského pomocnictva, organisace živnostenské inspekce a živnostenských podpůrných pokladen. Vláda podala tedy předlohu, která se týkala jen části živnostenského práva, a to části, kterou zahrnujeme celkem v pojem zákonodárství o dílnách a továrnách. Projednání této části pokládala vláda za nejnaléhavější a podala je samo o sobě proto, aby uzákonění předlohy nebylo zdrženo řešením celého obsáhlého komplexu práva živnostenského. Výbor, který poslanecká sněmovna pro tuto předlohu zvolila, nebyl s předlohou vládní spokojen a doporučil, aby při souvislosti, která jest mezi jednotlivými částmi živnostenského řádu, byla podniknuta revise celého řádu živnostenského jednotně. Pohnutky k tomuto názoru byly povahy politické. Ve sněmovně totiž od r. 1879 rozhodovala většina konservativní a byla proto naděje změniti řád živnostenský ve směru konservativním, vedle toho pak cítila se již tehdy nezbytnost rozšířiti právo hlasovací aspoň ještě na ty, kdo platili 5 zl. přímých statních daní. Tito budoucí voličové byli malí živnostníci a o jejich přízeň počaly zápasy mezi těmi, kdo byli v politické moci od nich odvislí. Vláda vyhověla přání výboru potud, že připustila řešení živnostenského práva v jeho celém rozsahu, odvolala svoji předlohu z 26. listopadu r. 1879 a podala dne 16. prosince r. 1880 předlohu novou, která obsahovala vše, co předloha za r. 1879, ale která zároveň týkala se celého práva živnostenského. Předloha vládní z r. 1880 liberální půdu živnostenského řádu z r. 1859 neopustila. Živnostenský výbor poslanecké sněmovny, který dříve byl proti částečné revisi živnostenského řádu, nyní, když vláda podala předlohu, týkající se celého práva živnostenského, rozhodl se pro revisi částečnou. Ulekl se obsáhlosti předlohy a cítil, že by tak brzy nemohl vyhověti těm přáním, kterým vyhověti chtěl a považoval je za přání neodkladná. Za nejnaléhavější věc pokládal splniti tužbu hnutí řemeslnického za ochranu řemeslnictva a proto proti předloze vládní navrhl a 24. května r. 1882 odu-

vodnil, aby zavedena byla k dosavadním kategoriím živnosti svobodné a koncessní, kategorie živností řemeslných s požadavkem prukazu zpusobilosti. Potřeby sociálně reformní výbor nepokládal za tak naléhavé, a řešení jejich, až na ustanovení o živnostenských inspektorech, ponechával vlastně budoucnosti. Návrh výboru stal se celkem v znění, jak byl navržen, dne 15. března r. 1883 zákonem. Tato živnostenská novella z r. 1883 ve dvou směrech dotekla se stávajících poměrů živnostenských: jednak, jak již výše bylo pověděno, dělila proti dřívějším dvěma kategoriím živností svobodných a koncessních živnosti ve tři kategorie zavádějíc novou kategorii živností řemeslných s požadavkem povinného průkazu způsobilosti pro jistou kategorii živností jinak svobodných, jednak stála ve směru utužení na reformě živnostenských společenstev, povinných pro veškeré živnosti, pokud se neprovozují po továrnicku. Živnostenská svoboda, jak byla v živnostenském řádu z r. 1859, vzala r. 1883 za své.

Tento pozoruhodný vývoj živnostenského zákonodárství v Rakousku zajímal dr. Kaizla neobyčejně. Jak jsme slyšeli (viz díl I. str. 353. a dále), otázkou boje za živnostenskou svobodu v Bavorsku zabýval se dr. Kaizl za pobytu strassburského, a studuje problém ten, pomýšlel již tehdy methodou školy historické obírati se i živnostenskou otázkou v Rakousku. Tento zvláštní jeho zájem o vývoj zákonodárství živnostenského v Rakousku byl sesilován jednak zájmem jeho o otázky veřejné vubec, jednak nutností, aby otázku ovládal jako vysokoškolský učitel národního hospodářství.

Ve čtyřech statích vyložil dr. Kaizl své názory o výše vyloženém vývoji živnostenského práva v Rakousku. O předloze vládní z r. 1879 v německy psané stati: „Der Regierungsentwurf eines Gesetzes zur Abänderung und Ergänzung der Gewerbeordnung in Oesterreich“ („Vládní návrh zákona na změnu a doplnění živnostenského řádu v Rakousku“) (Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. Bd. XXXIV. 1879, str. 291.—309.), o předloze vládní z r. 1880 v serii německy psaných článku „Der Gesetzentwurf betreffend die Einführung einer neuen Gewerbeordnung in Oesterreich“ („Osnova zákona, týkající se zavedení nového živnostenského řádu v Rakousku“)

v pražském denníku „Politik“ (v lednu a únoru r. 1881), o zákonu z 15. března r. 1883 v českém překladě „Obnoveného řádu živnostenského“ určeném pro lid a v německy stylisované studii: „Die Reform des Gewerberechts in Österreich vom Jahre 1883“ (Reforma živnostenského práva v Rakousku z roku 1883“) (Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. Neue Folge. Bd. VIII. 1884, str. 593.—605.).

Kaizl nebyl názoru, že by za jeho doby řád živnostenský z r. 1859 byl dostačoval. Uznával, že řád ten vykonal mnoho po stránce negativní, ale ukazoval, že jest potřebí, aby stát, který dle názoru dr. Kaizla jest povolán zakročovati tam, kde snaha jednotlivcova jest bezmocnou a nedostatečnou, podporoval tvoření nových útvarů pro živnostenské právo, ba i sám je tvořil. Proto dr. Kaizl každou snahu po revisi živnostenského řádu z r. 1859 vítal, třeba že s každou věcně nesouhlasil. Na předlohu vládní z 26. listopadu r. 1879 díval se velice sympathicky. Jest to zcela vysvětlitelno u něho, který byl od svého strassburského pobytu tolik prodchnut snahami sociálně reformními. V předloze vládní z r. 1879 viděl postup vlády proti manchestrovství, velké rozšíření státní péče o třídy pracující, nepochybný pokrok v ohledu sociálně reformním proti dřívějšímu zákonodárství živnostenskému v Rakousku. Kaizlovi nevadilo, že předloha netýkala se celého živnostenského práva, naopak on těšil se z obmezení proti reformním plánům návrhu z r. 1877, poněvadž doufal, že cestou moudré umírněnosti dojde se spíše k uzákonění předlohy. Kaizl hleděl si v stati své systematiky návrhu, jeho stylisace a podal podrobný obsah, výklad a kritiku nejen všech tří odstavců návrhu, ale úvodem i kritiku návrhu jako celku. Používaje zprávy o motivech předlohy pečlivě srovnával ustanovení návrhu s podobnými ustanoveními v zákonodárství německém, anglickém, francouzském a švýcarském a s návrhem rakouským z r. 1877. Výsledek, k němuž došel, byl, že předloha co nejdříve by se měla státi zákonem, jakožto předloha přesná, zevrubná a většinou prodchnutá blahovolností k pracujícím třídám. Dokonce pak prohlásil, a ne bez důvodu, že, kdyby tato předloha stala se zákonem, Rakousko v živnostenském a továrním zákonodárství v každém směru by stálo před říší německou.

Vládní osnova z 16. prosince r. 1880 nezamlouvala se mu daleko tak, jako vládní osnova z 26. listopadu r. 1879. Soudil, že má-li celý řád živnostenský nově být vypracován, jak to znamenala osnova z r. 1880, nebude možno, aby se tak stalo v brzku, jak se toho potřeba žádala. Naprosto se mu nelíbilo, že otázky donucení společenstevního, rozlišování řemesla a továrny, zkoušky učňů a p. byly pracovány na spěch, ledabylo a bez náležitého zření k skutečným poměrům. Kaizl v čtyřech hlavách rozebral tuto osnovu vládní, podal její výklad a přičinil své návrhy. V první hlavě dotekl se zásad reformy, v druhé práva provozovati živnosti, v třetí živnostenských společenstev a ve čtvrté živnostenských osob pomocných. A nebyl jen klidným pozorovatelem, vykladačem osnovy a jejím srovnavatelem s platným živ. řádem z r. 1859 a pozdějšími pokusy o jeho opravu, nýbrž i polemikem proti těm, kdo tehdy v Čechách bez náležité znalosti odborné o osnově psali a prohlašovali ji za reakční a destruktivní. Kaizl osnovu z r. 1880 neměl za zpátečnickou. Dobře zdůraznil, že osnova stojí na téže půdě živnostenské svobody, na které spočíval platný řád živnostenský z r. 1859, a netajil se radostí, že nebylo vyhověno v ní volání po prukazu zpusobilosti. Osnova mu znamenala „důraznější a svobodnější ochranu obecného prospěchu naproti soukromým prospěchům jednotlivých majitelu živností a podporu a ochranu živnostenské morálky.“ Zvláště jako přívrženec sociální reformy hleděl si při rozboru otázky, jak se chová osnova k třídě pracujících a byl spokojen stanoviskem osnovy, která měla odvahu se postaviti proti duchu manchestrovskému a jevila naproti platnému řádu živnostenskému z r. 1859 opravdovou slušnost a blahovůli k třídě pracujících.

Obnovený řád živnostenský vydal dr. Kaizl ve spisku: „O b n o v e n ý ř á d ž i v n o s t e n s k ý. (Zákon ze dne 20. prosince 1859 č. 227 říšsk. zák. a zákon ze dne 15. března 1883 č. 39 ř. zák.) Přeložil a vysvětlivkami opatřil Dr. J. Kaizl.“ (V Praze b. r. 8⁰. 95 str.) Spisek, dopsaný dr. Kaizlem v květnu r. 1883, vyšel jako číslo 3—4 ve sbírce vydávané „Českým klubem“ (staročeským) za redakce Adolfa Srba: „Prostonárodní spisy politické“. Účel spisu nebyl vědecký, nýbrž populárně praktický. Kaizlovi jednalo se podati především českému

maloživnostnictvu překlad novelly a její výklad a učiniti ji tak přístupnou kruhům nejširším. Ve tři části rozvrhl svoji práci. V první části podal překlad vyhlašovacího patentu (úvodního zákona) k živnostenskému řádu z roku 1859, v části druhé překlad úvodního zákona k živnostenské novelle z roku 1883, v části třetí překlad obnoveného zákona živnostenského a to v plném jeho znění, tedy nejen znění novelly živnostenské z r. 1883, nýbrž i zákon z r. 1859. Kaizl pořídil ve své práci zcela nový český překlad míst platných ze zákona z r. 1859 a správný i jasný překlad novelly z r. 1883, který pro svou jasnost jest vlastně již také výkladem. Jeho překlad není práce, svědčící o českém slohu byrokratickém, nýbrž je to, jak zvláště vzhledem k populárnímu poslání knihy bylo nezbytně nutno, překlad formou i duchem český a obecně srozumitelný.

Kaizl k překladu přirozeně přičinil vysvětlivky. Užívaje především komentáře Gellerova při jeho německém vydání živnostenského řádu, zjednal naprostou správnost textu, hleděl podati charakteristiku živnostenského řádu a vystihnouti směr reformy z r. 1883. Pečoval o to, aby ostře vyhrotil rozdíly mezi zákonem z r. 1859 a z r. 1883. Gellera držel se zvláště, kde šlo o vystižení právního dosahu a důsledku některých předpisů, ale sluší uvésti, že ve všem ve vysvětlivkách svých neprojevil s Gellerem souhlas, nýbrž obrátil se i proti němu a leccos pověděl jasněji nežli Geller (str. 15.).

Kaizlovým úmyslem bylo zachovati v celé práci naprostou objektivitu (str. 9.). Nedostál tomu v tom směru tak, že by nebylo přece možno poznati, jaké bylo jeho mínění o živnostenské novelle. Netajil se, že novella znamená značné obmezení svobody živnostenské, a netajil se, že reforma živnostenská z r. 1883 není dílem úplným. Odvážil se i ve jménu veřejné mravnosti, zdravotnictví a národního hospodářství postaviti se zřejmě proti alkoholismu a v důsledku toho proti nadbytku hospod a krčem (str. 19.), horoval po vzoru svých strassburských učitelů pro lidumilnou péči o blaho lidu dělnického (str. 23.) a nabádal vedle úřadů i živnostnictvo, „aby ustanovení zákona v příčině společenstev nezůstala mrtvou literou, jakou byla namnoze doposud (t. j. do r. 1883), neboť i dosavadní zákon živnostenský (t. j. z r. 1859) přikazoval dosti srozumitelně

nucené, všeobecné zavedení společenstev". Ale přes to přese všechno, co bylo právě uvedeno, nepověděl v spisu Kaizl zase všechno, co by byl pověděl, kdyby nebyla bývala jeho knížka knížkou prostonárodní a kdyby nebyla bývala určena zvláště pro ty, kteří od r. 1882, kdy právo hlasovací bylo rozšířeno na volice t. zv. pětizlatové, tvořili mocný činitel při volbách do říšské rady. Kaizl vzhledem k těmto vrstvám voličským nechtěl bojovati proti snahám hnutí řemeslnického, jejichž tendenci za správnou ve všem neuznával, a vzhledem ke straně staročeské, pod jejíž patronancí spisek vyšel, vyhnul se pověděti otevřeně, co soudí o snahách řemeslnictva, čelících proti svobodě živnostenské a horujících pro povinný průkaz způsobilosti.

Mínění své o obnoveném řádu živnostenském, které nemohl pro nedostatek místa a které nechtěl vyložiti otevřeně vzhledem k účelu spisku v překladu „Obnoveného řádu živnostenského", vyložil dr. Kaizl beze všeho obalu na půdě německého listu odborného. Svým kritickým bystrozrakem zahloubal se do zákona z 15. března r. 1883 a provozovacího jeho nařízení a srovnav jej s předlohou vládní i návrhy výboru sněmovny přišel k odsudku zákona. Nelíbil se mu ani po stránce právnické techniky, ani celým duchem, který následkem ruzných změn a dodatku sněmovny do něho se dostal. Kaizl neváhal říci, že zákon je dílem nejednotným, kompromissem mezi ruznými stanovisky zákona nedůstojným, hověním maloživnostenské agitaci, třeba že toto hovění snahám reakčním ve skutečnosti bylo menší nežli se na první pohled zdálo. Kaizl litoval, že zavedením nové třetí kategorie živností, řemeslných, vzala za své dalekosáhlá svoboda živností, kterou Rakousko od r. 1860 mělo. V zavedení průkazu způsobilosti nemohl viděti spásu pro maloživnostnictvo, považoval to za illusi, jejíž bezmocnost za krátko se úplně zjeví. A jak litoval, že v tomto směru reakční snahy v zákoně dosáhly uplatnění, tak litoval, že po stránce sociální reformy zákon nepřinesl více, nežli co přinesl. Měl sice ustanovení o živnostenských inspektorech, ale ustanovení, která považoval Kaizl právem za vytržena ze souvislosti s celým zákonodárstvím o dílnách a továrnách. Vláda dle Kaizla v živnostenských inspektorech dostala ne-

stranné, obeznalé orgány pozorovací, ale jinak celý zákon vůči třídě pracující hodně byl zamlklý. Odkládalo se do budoucna provedení toho, co by si byl Kaizl přál míti provedeno ihned.

* * *

I. Vládní návrh zákona na změnu a doplnění živnostenského řádu v Rakousku.

(Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik Bd. XXXIV, 1879 str. 294—309.)

Až do nejnovější doby dalo se v Rakousku očekávati, že bude zcela zrušen živnostenský zákon z 20. prosince 1859 a že bude nahražen zákonem novým, lépe poznaným potřebám živnostenského života a obchodu vyhovujícím. Návrh referenta z r. 1877 měl tvořiti základ nutně uznávaného díla reformního; odstranění stávajících nucených společenstev, značně dalekosáhlé zákonodárství tovární, nucené pokladny a mn. j. byly by bývaly důsledkem přijetí jeho.

Dne 26. listopadu 1879 předložila nová rakouská vláda říšské radě návrh zákona, směřujícího pouze „k částečné změně a doplnění" rak. živn. řádu. Upuštěno tedy od myšlenky na ráz celý obor živnostenského zákonodárství reformovati; velký návrh z r. 1877 ztrácí tím svůj bezprostřední význam. Máme za to, že toto obmezení reformních plánů může býti jen věci na prospěch; mnohá ustanovení, ano i celé oddíly platného rak. živn. řádu sotva nyní potřebují změny; u mnohých — připomínáme zvláště ustanovení o různě posuzovaných nucených společenstvech — dosud nedošlo ke konečně platnému náhledu, pokud se týče reformy; a konečně je dle zkušeností zajisté ospravedlněna uskromněnost vlády, kterou si přeje a doufá, že těch několik málo návrhů reformních v době nedaleké se projedná a uzákoní „kdežto jinak, byl-li by předložen návrh referenta na hotový úplný návrh zákona při velkém rozsahu samo sebou obtížné látky byla by beze vší pochyby podstatně ohrožena platnost v přítomné předloze projednaných částí." (Motivenbericht, str. 10.) Věcná ustanovení návrhu dělí se na tři díly; první jedná o živnostenském pomocnictvu; druhý o živnostenských inspektorech; třetí o živnostenských podpůrných pokladnách; dodatek obsahuje normativní ustanovení o registrovaných živnostenských podpůrných pokladnách. Ustanovení jsou vůbec přesná, zevrubná a z větší části prodchnuta střízlivou blahovolností k pracujícím třídám, která ještě dnes po vzplanutí svobody posledních desítiletí všude zatlačuje tuhou zásadu laisser fair.

Je zajisté věcí správnou, že Rakousko, které již v r. 1859 obrátilo se ke svobodě živnosti, živnostenský styk neponechalo sam sobě v té míře jako se stalo ve státech jiných. Tak utvořeno bylo zařízení

živnostenských nucených společenstev; o ně opíraly se opět živnostenské podpůrné pokladny, živnostenské soudy a j.*) Avšak žádné z těchto zařízení dosud se nemohlo dobře vžíti a tak zůstává různě neukojena potřeba, které má býti vyhověno těmi kterými ustanoveními rak. živn. řádu. Ustanovení o zaměstnání mladistvých pomocníků jsou v každém ohledu nedostatečná a nedostatek ten stává se tím citelnější, čím více ve věci té stalo se již ve většině evropských států. Totéž platí o zařízeních za účelem dozoru ku provádění živnostenského zákonodárství. Ve všech těchto směrech dala by se odpomoc zjednati, kdyby došel přijetí a účinného provedení nejnovější návrh; Rakousko mělo by pak zákonodárství živnostenské a tovární v každém směru vynikající nad oním v německé říši.

Uvažujme tedy v jednotlivostech o ustanoveních návrhu.

Odstavec I.

Živnostenské pomocnictvo.

1. Všeobecná část.

Již soustavnost I. odstavce znamená v poměru k nynějšímu stavu velké rozšíření státní péče o třídy pracující. Odstavec tento obsahuje 1. část všeobecnou (čl. 1. až 29.) a 2. dodatná ustanovení A) pro mladistvé pomocné pracovníky a B) pro učedníky. Ustanovení všeobecného dílu všeobecné části platná jsou pro veškeré živnostenské podniky, nikoli pouze pro továrny a podniky větší s více než 20 pomocníky. Velké živnosti i maloživnosti, továrny a řemesla spadají tedy pod zákonitá ustanovení I. odstavce o povinnosti ručení, o vyplácení mzdy, o smlouvě pracovní, o používání mladých pomocníků atd. Čeho dosáhli dělníci v Anglii zákony z r. 1867 a čeho domáháno je v Německu, podává rak. návrh. Vyhýbá se tedy naprosto téměř zákonitě nemožnému rozdílu mezi řemeslem a továrnou, a zákonodárství, které se zde vyhnulo tomuto úskalí, sotva ocitne se v nebezpečenství, že by se na něm v jiném místě ztroskotalo. Systematice návrhu lze pouze to vytýkati, že totiž čl. 30., 31. a 32., které platí jen pro podniky živnostenské, při nichž zaměstnáno je více než 20 pomocných pracovníků a obsahují ustanovení o seznamech dělníků, pracovních řádech a konvencionálních pokutách, umístěna jsou ve všeobecné části a nebyla položena jako další dodatná ustanovení pod lit. C.

Živnostenská smlouva pracovní je v mezích zákonem daných předmětem volné dohody. Pomocným pracovníkem je každá dělná osoba bez rozdílu pohlaví, která je v pravidelném zaměstnání při živnostenském podniku — tedy zvláště tovaryši, učedníci, tovární dělníci; vyňaty jsou z pojmu toho osoby ustanovené pro vyšší služby.

*) Srovnej též ustanovení IX. hlavy rak. horního zákona z 23. května 1854.

Každý živnostník je povinen zříditi a vydržovati svým nákladem veškerá zařízení v příčině místností pracovních, strojů a nářadí, jakých vzhledem k způsobu provozování živnosti nebo k provozovárně je zapotřebí k ochraně života a zdraví dělníkův. Stroje a součástky jich, setrvačníky, transmisse, ložiska a p. mají býti nejpečlivěji zahraženy; místnosti pracovní nesmí býti samy o sobě zdraví škodlivé a udržovati se musí pokud možno, světlé a bez prachu; mimo to musí vždy odpovídati obnova vzduchu počtu dělníků a zařízení osvětlovacímu jakož i čeliti vyvíjení se škodlivých výparů (čl. 3.). Nastane-li zaviněním vlastníka živnosti aneb jeho zřízenců, ať již následkem neuposlechnutí uvedených předpisů neb provedením výkonu služebního smrt neb úraz pomocného pracovníka, ručí za škodu tím způsobenou vždy vlastník živnosti dle ustanovení práva civilního. Vlastník živnosti nemůže se ručení tomu vyhnouti předcházejícím dohodnutím. Neuspokojí-li se poškozený v příčině svých nároků na náhradu smírnou cestou před úřadem živnostenským, připadne rozhodnutí řádnému soudci, který rozsouditi má při tom dle výše nároku na odškodnění buď dle předpisů řízení bagatelního neb stručného, však i tu dle volného uvážení důkazů. — Pro vinu vlastníka živnosti není vyslovena právní domněnka, jako u neštěstí při dopravě železniční (zák. z 5. května 1869); musí tudíž vždy dokázána býti tím, kdo ji tvrdí. Německý říšský živnostenský řád byl doplněn zákonem o povinném ručení ze 7. června 1871 (§§ 1. a 2.) v témž směru, avšak j e n s platností pro dopravu železniční, doly, kamenné lomy a továrny.

Vlastníci živností povinni jsou povoliti pomocným pracovníkům až do dokončení 18. roku potřebný čas k návštěvě po ruce jsoucích živnostenských večerních a nedělních škol. Návrh neurčuje v čl. 5. žádné určité denní hodiny, které mají zůstati volnými k uvedenému vyučování; právem v motivech poukazuje se k tomu, že všeobecný předpis čl. 5. vlastníka živnosti dostatečně zavazuje, a že rozvrhy hodin škol pod vlivem státním se nacházejících mají býti přizpůsobeny stávajícím poměrům místním a živnosti. Systematicky lépe měl položen býti čl. 5. pod *A* dodatných ustanovení.

Čl. 6. ustanovuje, že pomocní pracovníci nejsou povinni k výkonům prací v domácnosti, pokud nepatří k provozování živnosti; proč však nebyl přidělen dohled k tomuto předpisu též živnostenským inspektorům (čl. 55.)?

Čl. 8. až 13. obsahují pod názvem výplata mzdy řadu předpisů, jejichž ostří namířeno je proti vyplácení dělníků zbožím, a které přinášejí vesměs nové věci pro Rakousko. Shodují se co do obsahu částečně i doslovně s ustanoveními §§ 134. až 139. něm. říšsk. živn. ř. Nadpis čl. 13., znějící: Nežalovatelnost pohledávek za zboží na úvěr dané, není právnicky správný, neboť takové úvěry nezakládají ani obligationem civilem ani obligationem naturalem, nemohou býti ani žalovány ani namítány; nejsou to tedy nežalovatelné, nýbrž jsou to

neplatné pohledávky. Condictio sine causa na obohacení proti dělníku připadá nemocenské pokladně nebo fondu chudinskému.

Čl. 11. až 21. obsahují ustanovení o knihách pracovních, o nichž mnoho se mluvilo. Dle nyní platných předpisů dodatku k rak. živn. ř. musí každý pomocník v Rakousku opatřen býti knihou pracovní vydanou obcí pobytu, kterou musí odevzdati při vstupu do práce svém uzaměstnavateli, jejíž účelem jest, aby v ní vykázány byly služby, chování živnostenského pomocníka. (§ 1. dodatku.) V tuto knížku má vždy býti pojato tedy též vysvědčení zaměstnavatelovo o věrnosti, mravnosti, pilnosti a dovednosti dělníkově, pokud je jemu příznivé; jinak má se prominouti vlastnost, jíž se týče, mlčením a odpovídající rubriky vyplniti se mají čárkami. (§ 5. dodatku.) Podnikatelé, kteří přijmou do zaměstnání pomocníky bez pracovní knížky, podléhají trestu dle § 71. rak. živn. ř. a ručí předešlému zaměstnavateli za škodu vzešlou svémocným vystoupením pomocníka dle předpisů práva civilního; mimo to má též předešlý zaměstnavatel právo, domáhati se opětného vstupu pomocníka svémocně vystoupivšího.

Návrh nechává stranou uvedené udání účelu knih pracovních a činí odvislým zanešení vysvědčení o mravném chování a ceně výkonu pracovníkových vždy na žádosti jeho. Jinak se nic nemění a zustává to zvláště při povinnosti všech pomocníků míti knížku pracovní a ji po dobu služby ponechati v rukou zaměstnavatelových.

Motivy šíří se v ne zcela objektivních úvahách o důvodech pro a proti knihám pracovním; pak následuje krátký přehled v to spadajícího zákonodárství v Německu, Belgii a Francii; konečně uvádějí, že navrženo bylo ve spolku pro politiku sociální, aby v knihu pracovní zapsána byla též smlouva učební a vysvědčení mistrovo, a přicházejí pak se sotva dobře pochopitelným „proto" k výsledku, že v návrhu knihám pracovním přiložena jest ještě větší důležitost než ve stávajícím rak. živn. ř.

Naprosto se nepřimlouváme za odstranění povinných knih pracovních v Rakousku; však nemůžeme právě souhlasiti s náhledem, že je žádoucí ještě mnohem dalekosáhlejší rúznorodost v nakládání se zaměstnavatelem a dělníkem, než dosud stává v Rakousku v příkrém odporu k Německu, jako že nalezáme v ní dusledek v návrhu se objevující blahovolné péče o dělnictvo. Nejlepší důvod pro knihy pracovní, že totiž jsou mocnou ochranou proti zneužití práva volného odchodu a svobody koaliční, jež jimi nemají býti zkracovány, zejména pak proti porušení smlouvy, uvádí zpráva k motivům jen částečně a mimochodem. Rčení jako: „Le livret c'est le diplôme industriel de l'ouvrier" nic nedokazují; Francouzové právě tak pěkně praví: Le livret c'est un carcan mis au cou de l'ouvrier. Ve spisech spolku pro sociální politiku, ke kterým se zpráva v motivech tak často se zálibou odvolává, byly by se našly právě pro to důvody. (Srovnej čís. VII. 1874, o potrestání porušení pracovní smlouvy, zejména

dobrozdání Dr. C. R o s c h e r a str. 69. a 70. a G u s t a v a S c h m o l l e r a str. 96. a n.).

Pracovní knížka, z které by vyloučeno bylo bezpodmínečné vysvědčení o mravném chování a o ceně výkonu u dospělých dělníku, a která by zůstala po dobu trvání práce v rukou dělníkových, ztratila by pro dělníka mnoho na neoblíbenosti a přec neminula by se účelu.

Čl. 25. uvádí duvody, pro které muže býti zrušen bez výpovědi poměr pracovní oběma kontrahenty před umluvenou dobou služební. Ustanovení § 78. lit *b)* rak. živn. ř. znějící: „Zaměstnavatel je oprávněn k okamžitému zrušení smlouvy, spáchá-li pomocník skutek, kterým pozbývá oduvodněné duvěry v něho kladené, anebo dozví-li se zaměstnavatel po přijmutí o skutku takovém“ — vynechává návrh zcela právem. Za to však dává vlastníku živnosti právo to, shledá-li se, že pomocný pracovník je nezpusobilý k práci, kterou se má zabývati. Ustanovením tím liší se návrh od něm. říš. živn. ř. § 111., který mimo to neobsahuje též ustanovení, že zaměstnavatel oprávněn jest k předčasnému propuštění, je-li dělník déle než 8 dní uvězněn.

Čl. 26. zní: Tím, že se živnost přestane provozovati, aneb smrtí pomocného pracovníka zaniká sám sebou poměr pracovní. Přece však jest pomocný pracovník oprávněn dožadovati se odškodnění, je-li předčasně propuštěn buď následkem dobrovolného vzdání se živnosti živnostníkem, buď jeho vinou neb náhodou. Odstavec 2. bude asi vyžadovati stylistické opravy, ponévadž je nejasno, zdali se míní vzdání se živnosti přivoděné zaviněním neb náhodou, neb propuštění nastalé vinou neb náhodou. Čl. 27. poukazuje na správnost náhledu prvnějšího tím, že shodně s § 79. rak. živn. ř. zavazuje živnostníka k náhradě mzdy a smluvených požitku pomocnému pracovníku na zbývající dobu výpovědní lhuty (učební doby), propustí-li jej předčasně aneb svou vinou je příčinou předčasného zrušení pracovního poměru.

V příčině porušení pracovní smlouvy setrvává návrh v čl. 28. a 29. na ustanoveních rak. živn. ř. §§ 80. a 71. Je tedy vlastník živnosti oprávněn nutiti úřadem pomocného pracovníka, který smlouvu porušil, k návratu do práce na vybývající dobu a požadovati náhradu utrpěné škody: dělník mimo to dopustí se přestupku živnostenského řádu, trestaného zásadně vězením, dle § 135. rak. živn. řádu, jenž zůstává v platnosti.

Zpráva k motivum pokouší se ospravedlniti potrestání vězením porušení pracovní smlouvy a plete i zde věci objektivní s neobjektivními. Tak stojí na str. 18.: Potrestání pro porušení smlouvy pomocného pracovníka není tedy nespravedlivé ustanovení, nýbrž je to v zájmu práva potřebné vyrovnání výminečného stavu, kterým by mohla velká třída příslušníku státních poškoditi práva jiných, aniž by se musela obávati, že bude přidržena k náhradě škody aneb trestána. — Nenutí-li podobné oduvodnění též k potrestání vězením

nemajetných soukromých dlužníku a kridatařu? Dále praví se: Stíhá-li se poskození cizí věci dle trestního zákona, je jen dusledno, že nezustává beztrestným často mnohem dalekosáhlejší poškození na majetku obsažené v porušení smlouvy. — Naproti tomu uvedeno dále: Pokud by ostatně navrženými ustanoveními o jednostranném potrestání porušení smlouvy pomocnými pracovníky dán byl podnět k námitce, že ustanovení to zahrnuje v sobě nerovné nakládání s jedním kontrahentem, totiž s pomocným pracovníkem, a nepříznivější nakládání s ním před soudem, poukazuje se k jinému ustanovení předlohy, na základě něhož se zřením k veřejnému dobru opět mají se zavésti do zákona onerosní ustanovení pro zaměstnavatele — jako předpisy § 73. (péče o pomocné pracovníky) §§ 89. a 90. o zákonném obmezení pracovní doby a j. v. (Zde měly býti uvedeny čl. 3. a čl. 11. a 12., neboť zpráva k motivum patří k vládnímu návrhu zákona z r. 1879 a nikoli k návrhu referenta z r. 1877, dle kterého §§ 73. 89. a 90. bez uvážení jsou citovány.)

Přestupku živn. řádu zásadně trestného peněžitými pokutami dopustí se živnostník, který vědomě přijme do práce pomocného pracovníka, jenž opustil svého dřívějšího zaměstnavatele předčasně bez zákonitého duvodu; ručí mimo to s pracovníkem dřívějšímu zaměstnavateli za škodu jemu vzešlou svémocným vystoupením pomocného pracovníka; také přísluší dřívějšímu zaměstnavateli právo požadovati na dobu zbývající opětné vstoupení pomocného pracovníka svémocně vystoupivšího (čl. 29. — stejně znějící s § 74. rak. živn. ř.).

Čl. 30. a 31. neobsahují pro Rakousko podstatně nic nového: žádají za zřízení a předkládání seznamu dělníků a řádů pracovních u podniků živnostenských zaměstnávajících více než 20 pomocných pracovníku, jak již předepsáno je v §§ 82. až 84. rak. živn. ř. Pracovní řád obsahovati musí zvláště následující ustanovení:

1. o ruzných třídách zaměstnaného personálu a jeho výkonu pracovních, zvláště o zaměstnání žen a mladistvých dělníku vzhledem k jich fysickým silám a k předepsanému jim školnímu vyučování;

2. o zpusobu, jakým dostává se mladistvým pracovníkum předepsaného školního vyučování;

3. o dnech pracovních, počátku a konci doby pracovní a o přestávkách v práci;

4. o době súčtování a výplatě pracovní mzdy;

5. o právech a povinnostech dozorčího personálu;

6. o ošetřování dělníků při onemocnění a neštěstí;

7. o pokutách konvencionálních, které nastávají při přestoupení řádu pracovního jakož i o jich upotřebení, dále o jiných nahodilých srážkách mzdy;

8. o lhutách výpovědních a případech, kde poměr pracovní ihned může býti zrušen.

Nový je předpis čl. 32., že konvencionální pokuty, jimž podléhají pomocní pracovníci při přestupcích pracovního řádu, jakož jich upotřebení musí zapsáno býti do seznamu, v který nahlédnouti mají právo úřad a pomocní pracovníci, a který tomuto musí býti předložen ke stížnosti pomocného pracovníka. O zařazení čl. 30. a 32. v soustavě návrhu bylo již výše promluveno.

Čl. 33. až 37. pojednávají o sporech vzešlých z poměru pracovního a učebního. Novota vztahuje se téměř jen na zpusob složení již stávajících živnostenských soudů, hlavního to fora pro živnostenské spory v Rakousku, a vyznamenává se snahou poskytovati dělníkum téhož vlivu na jeho sestavení jako zaměstnavatelům.

Dle platných nyní v Rakousku ustanovení jsou pro spory vzešlé ze živnostenských služebních poměru v první řadě příslušny živnostenské soudy, které zříditi se mají dle zákona ze dne 14. května 1869, avšak vždy jen tehdy, počne-li rozepře v době trvání aneb nejpozději ve 30 dnech po zrušení pracovního neb učebního poměru. Však tyto živnostenské soudy určeny jsou pouze pro živnosti po továrensku provozované, tedy obmezeny více na větší prumyslová místa, a skutečně do nynějška nepovstalo a v činnost neuvedeno jich více než tři, totiž: živnostenský soud pro prumysl tkalcovský a příbuzné živnosti v Brně (1869), živnostenský soud pro prumysl strojnický a kovového zboží ve Vídni (1871) a živnostenský soud pro prumysl textilní a s ním souvisící výrobu strojového náčiní a škrabáku v Bílsku (1872).

Zustává tudíž rozsuzování sporu živnostenských předpokládajíc uvedené, pravidelně vyhraženo v druhé řadě příslušným soudum společenstevním. Je známo, že v Rakousku má se udržeti a, nestává-li, pokud možno zříditi společenský svaz (společenstva) mezi osobami, které provozují stejnou neb příbuznou živnost v obci neb v sousedních obcích. Kdo v okršku takového svazku provozuje samostatně živnost, pro kterou tento platí, stává se již nastoupením této živnosti členem společenstva a má konati povinnosti s tím spojené. Pomocníci a učedníci členu společenstva považováni jsou za příslušníky společenstva a podrobeni jsou předpisum jeho. (§§ 106., 107., 113. rak. živn. ř.)

O tato nucená společenstva, která stávala před vzedmutím ekonomického liberalismu a na jejichž odstranění nyní ještě méně lze mysliti než dříve, opírají se živnostenské soudy (§ 114. lit *b*). § 211. rak. živn. řádu ustanovoval v ohledu tom následující: K rozhodování sporů přidělí se předsednictvu společenstva (sestavenému vesměs ze samostatných živnostníku) na určitou dobu p ř i m ě ř e n ý počet zástupcu ze stavu pomocnictva, ú ř a d e m dosazených z nejčestnějších a nejrozumnějších individuí této třídy. Přídělem několika zástupcu ze stavu pomocnictva — praví zpráva k motivum k návrhu — obsahuje nestejné nakládání s oběma živly trídnumi tím, že proti volenému představenstvu společenstva postavují se úřadem

jmenovaní zástupcové ze stavu pomocných pracovníků, a to ne vždy ve stejném počtu. Proto ustanovuje čl. 34. návrhu, že k vyřízení takových sporů společenstvem přibrati se mají k výboru společenstva, k tomu za řízení předsedy povolanému, zástupcové ze stavu pomocných pracovníku ke společenstvu patřících, a to v takovém počtu, který se rovná počtu zástupců ze stavu živnostníků. Tito takovým způsobem výboru přidělení pomocní pracovníci volí se ze všech pracovníků, patřících k tomu kterému společenstvu, na dobu jednoho roku volebním aktem blíže upraveným v čl. 34.

Rozhodování těchto soudu děje se většinou hlasů, při stejném počtu hlasu rozhoduje votum předsedy společenstva, náležejícího ke stavu zaměstnavatelů. Z nálezu lze se v osmi dnech odvolati k politickému úřadu, čímž však nezadržuje se provedení, jež státi se má cestou právní. Ze dvou stejně znějících rozhodnutí politických úřadů nelze se více odvolati (čl. 35. a 36.). — Živnostenské spory, které by se měly rozhodnouti ve 30 dnech po ukončení doby pracovní nebo učebné, náleží před řádného soudce.

Podaří-li se tímto způsobem dělníkum poskytnutou rovnoprávností ve společenstevních živnostenských soudech zvýšiti neb vzbuditi jich zájem na nich a na společenstvech vůbec, zjedná se tím zajisté značný pokrok ve sblížení a dorozumění mezi zaměstnavateli a dělníky a jejich organisací.

2. Zvláštní díl.

A. *Dodatná ustanovení pro mladistvé pomocníky a ženy.*

V Rakousku dosud platná ustanovení k ochraně mladistvých pomocníku, používaných k živnostenské práci, jsou náramně nedokonalá; pokud se týče žen, nestává vůbec žádných zvláštních předpisů. Vše obsaženo je v §§ 86. a 87. rak. živn. řádu, které takto znějí:

Děti pod 10 roků nesmějí vůbec, děti přes 10, však pod 12 roků mohou jen po předložení svolení vydaného k žádosti otcově nebo poručníkově obecním představenstvem býti zaměstnávány při práci ve větších živnostenských závodech, a to jen při takových pracích, které nepoškozují zdraví a nebrání tělesnému vývinu. — Pro individua pod 14. rokem nesmí práce denně přesahovati 10 hodin, pro starší 14 let však pod 16. rokem denně 12 hodin a vyměřovati se smí pouze ve vyhovujícím rozdělení a s dostatečnými odpočinky. Ku práci noční, t. j. ku práci po 9. hod. večerní a před 5. hod. ráno, nesmí se použiti individuí pod 16. rokem. Při živnostech však, v kterých se pracuje ve dne i v noci a kdyby jinak provozování bylo ohroženo, muže úřad též zaměstnávání pracovníků pod 16. rokem, nikoli však pod 14. rokem v noční době dovoliti, avšak s podmínkou, že práce denní a noční se přiměřeně střídá. Též může úřad povoliti v mimořádných potřebách práce přechodní prodloužení doby

pracovní o 2 hod. pro pracovníky pod 16 r., však jen na dobu nejdéle 4 neděl.

Návrh referenta z r. 1877., který ve příčině ochrany mladistvých pracovníku předčí nad návrh z r. 1879, právě tak ničeho neví o zvláštní ochraně práce žen, jako něm. říš. živn. ř.: v tomto platí mimo to obmezení zaměstnání mladistvých pracovníku jakož i zákaz vypláceti dělníky zbožím jen u továren. Zcela jinak si vede návrh rakouský z r. 1879 ve čl. 40. až 43., které se vztahují na všechny mladistvé pomocníky a ženy, zaměstnané v jakémkoliv živnostenském podniku. Mladistvými pomocnými pracovníky rozumí se pomocní pracovníci až k dokonanému 16. roku. Dětí před dokonaným 12. rokem nesmí se používati k pravidelnému živnostenskému zaměstnání; držitel živnosti je též povinen je přidržovati k vyplnění zákonité školní povinnosti. Mladiství pomocní pracovníci mezi dokonaným 14. až k dokonanému 16. r. jakož i ženy mezi 16. a dokonaným 21. rokem nesmějí býti zaměstnáváni déle než 10 hodin denně. Živnostenský úřad smí povoliti prodloužení těchto dob pracovních nejvýše o 1 hodinu a nejdéle na dobu 4 neděl jen tehdy, když přírodní příhody neb neštěstí přerušily pravidelné provozování aneb přivodily větší potřebu práce. Ministr obchodu v dorozumění s ministrem vnitra se zmocňuje, aby vyznačil nařizovacím způsobem nebezpečné a zdraví škodlivé živnostenské výkony, při kterých zaměstnáni býti nesmějí mladiství pomocní pracovníci a ženy vůbec aneb jen podmínečně (srovnej franc. nařízení ze 14. května 1875).

Nebylo by snad velmi žádoucí pro vyhnutí se zcela opáčným výkladům, aby zákon sám vyslovil, jak rozumí pravidelnému živnostenskému zaměstnání dětí pod 12. r.? Tak zevrubná zpráva k motivum při oduvodnění čl. 41. a 42. měla ve věci té přihlížeti k faktickým sdělením ve spisech spolku pro sociální politiku. (Jednání ze 6. a 7. října 1872, zvl. referát Brentanuv str. 15.), aby vyhnula se následkum podobných nejasností zákona v praxi. Nápadnou věcí jest, že zpráva k motivum široce uvádí všemožné evropské zákony tovární, zvláště francouzské, ale právě anglické odbývá několika řádky.

Pracovní hodiny nesmějí u mladistvých pomocných pracovníku a u žen mezi 16. a dokonaným 21. rokem počínati před 5. hodinou ranní a nesmějí trvati přes 9. hod. večerní. Mezi hodinami pracovními musí povolena býti mladistvým pracovníkum jedna hodina volná. Výjimky v příčině času — nikoli v příčině trvání zaměstnaní, může povoliti jen zemský úřad. V neděli a o svátcích nesmějí mladiství pomocníci v provozování živnosti býti zaměstnáni s výjimkou, že odklad nebo přerušení práce je nemožno při jednotlivých živnostech (čl. 42.).

V těchto ustanoveních čl. 42. nalézáme sice značný pokrok proti platnému rak. živn. řádu, který požaduje jen „vyhovující rozdělení doby pracovní" a „dostatečný odpočinek" pro zaměstnané mladistvé

tovární dělníky — však proti návrhu z r. 1877 § 90. krok zpět. V něm uvedeno bylo, že mezi hodinami pracovními mladistvých pomocníků musí býti ponechána v poledne volná hodina; slovo „v poledne" chybí v čl. 12. návrhu z r. 1879; zvláštním způsobem předpokládá zpráva k motivum (str. 75. řádka 1. v mot. řad. 2. d.), že návrh ustanovuje v kontextu výslovně, že jednohodinná přestávka musí držena býti v poledne mezi hodinami pracovními. Při stanovisku, jaké zaujímá zpráva k motivum, lze očekávati, že předpoklad ten uskuteční se dodatně vyhovujícím doplněním znění zákona. Srovnejme jen něm. říš. živn. ř., který stanoví v § 129.: mezi hodinami pracovními musí povolena býti mladistvým pracovníkům (jen v továrnách) dopoledne a odpoledne přestávka půlhodinová, v poledne celá hodina a vždy též pohyb na čerstvém vzduchu.

A ještě jedním vyznamenává se návrh z r. 1877: konečná věta § 90. zní takto: „v neděli a ve svátky nesmějí mladiství pracovníci v provozování živnosti býti zaměstnáni; tomu odpovídající článek 12. návrhu z r. 1879 přivtěluje ještě jako doložku ustanovení o připuštění povážlivých výjimek v případech, kde odklad neb přerušení práce při jednotlivých živnostech je „nemožný".

V jednom směru jde zpět návrh z r. 1879 v čl. 12. i proti stávajícímu rak. řádu živn. (§ 87.); tento totiž nikdy nepovoluje noční práci dětem pod 14. r. — Nejnovější návrh domnívá se dle výroku zprávy k motivům, že musí učiniti ústupek „skutečně stávajícím potřebám průmyslu" a povoliti též noční práci dětem, které pouze překročily 12 r.

Doplnění návrhu v uvedených směrech je nesmírně žádoucí, zejména poněvadž zkušenost učí, že i nejmenší mezera zákona sobeckým zlým úmyslem ihned v tom i onom směru se vyslídí a jí se využitkuje.

Je ovšem pochybnou věcí, zdali bude lze provésti obmezení doby pracovní pro mladistvé pracovní pomocníky ve všech živnostech.

B. Dodatná ustanovení pro učedníky.

Ve čl. 44. až 53. upravuje návrh poměry živnostenského učednictví, klesajícího i v Rakousku v stále větší úpadek; není to ani v Rakousku nedostatek zákonitých předpisů, který zaviňuje tento úpadek, nýbrž spíše nedostatečné dodržování a dozor k předpisům §§ 88. až 101. rak. živn. ř. Návrh snaží se především co možno nejvíce zaraziti časté porušení smlouvy učební, hlavní to příčiny zla; právě proto přidávají se ještě zvláštní předpisy k předpisům v hlavní části o knihách pracovních, o porušení smlouvy pracovní a j., které vesměs vztahují se též k učedníkům.

Učedníkem je každý, kdo vstoupí do zaměstnání u živnostníka, aby se prakticky vyučil živnosti bez rozdílu — jak odlišně stanoví

rak. živn. řád od § 80. — zdali smluveno bylo učebné čili nic a zdali za práci vypláceti se má mzda čili nic. Definice učebné smlouvy sestavená dle osvědčeného vzoru francouzského zákona, kterou zpráva k motivům (str. 77.) opětně v textu zákona předpokládá, zase se tam nenalézá, za to však opětně v návrhu z r. 1877 (§ 96.), kde zní: Smlouva učebná je smlouvou, kterou se držitel živnosti zavazuje, učiti sběhlosti v živnosti osobu jinou, která naproti tomu je povinna pro něho pracovati — obé za určité ustanovených podmínek a v době smluvené.

Nové v Rakousku ustanovení, které často nalézáme ve starších živnostenských zákonech německých států, obsahuje čl. 45. v 2. odst.: Učedníky míti smějí pouze takoví živnostníci, kteří sami neb jich zástupcové mají potřebné odborné vědomosti. Jak dokázati se mají tyto „potřebné" odborné vědomosti, nikde není v rak. živnostenském zákonodárství stanoveno a snad bude ve věci té rozhodným volný úsudek živnostenského inspektora a úsudek polit. úřadu, rozhodujícího o odvoláních z jeho nálezu, a povede to k ne nezajímavému vývinu věcí.

O přijetí nezletilého učedníka musí, jako až dosud, býti uzavřena ústní nebo písemní smlouva a zaznamenána u společenstva, a kde takového není, u obecního úřadu. Smlouva obsahovati musí vždy ve čl. 46. uvedených 6 bodů, které pojati sluší do knihy pracovní. Trvání doby učební není zákonem ustáleno, nesmí však právě jako dle § 92. rak. živn. řádu překročena býti doba učební, v místě obvyklá. Dozor nad tímto ustanovením měl by právem přikázán býti též živnost. inspektorům, což se však v návrhu neděje (čl. 55.). Povinnosti mistrovy a učedníkovy upraveny jsou v čl. 49. a 50. zcela podobně jako v §§ 93. až 95. rak. živn. ř. a v §§ 118. a 119. něm. říš. živn. ř. Čl. 50. vypočítává obdobně s ustanoveními čl. 25. — o předčasném rozvázání poměru pracovního — jmenovitě případy, v kterých poměr pracovní před uplynutím smluveného trvání může býti rozloučen.

Podstatné zlepšení obsahuje čl. 57., který uvádí: Proti čtrnáctidenní výpovědi může býti poměr učební učedníkem rozvázán, dokáže-li se vyjádřením vydaným zákonitým zástupcem učedníkovým, že učedník mění své povolání aneb přestupuje k živnosti podstatně ruzné, aneb kdyby mu bylo vydržením celé doby pracovní překáženo použiti příležitosti poskytující mu zaopatření. Naproti tomu propujčuje § 97. platného rak. živn. ř. právo výpovědi příliš všeobecne i pro ten případ, že učedníka rodiče potřebují ke svému ošetřování aneb k vedení jich živnosti, když jejich poměry se byly změnily.

Právem vyhýbá se návrh zavedení povinných učednických zkoušek; bylo by to zajisté právě tak povážlivé při, bohužel, tak velké neznalosti skutečných poměru živnostenských v Rakousku, obmezovati počet učedníků, jaký smí býti zaměstnán u držitele živnosti, jak „z mnoha stran" se přeje.

Odstavec II.

Živnostenští inspektoři.

Zpráva k motivům str. 78. praví: „Aby bylo zajištěno svědomité provádění celé řady ustanovení předlohy, zdá se býti nevyhnutelno postarati se o zřízení zvláštních státních dozorčích orgánův.“ Vývin zákonodárství ve směru tom v Anglii, Francii, ve Švýcarsku, v říši německé a jinde poskytuje doklad pro nespornou správnost tohoto přesvědčení. Je i tolik jisto, že ani orgánové, kteří by byli zvoleni z místních samosprávných sborů aneb dokonce z kruhů živnostníků, ani až dosud fungující političtí úřadové I. instance, nemají k tomuto nevyhnutelnému dozoru potřebnou nestrannost aneb alespoň potřebný volný čas.

Proto nařizuje návrh v čl. 55., že zřizují se za účelem tím ministerstvem obchodu zvláštní živnostenští inspektoři, jimž v jich funkcích náleží charakter veřejných úředníků. Jim přísluší právo v každé době, když živnost se provozuje, vstoupiti do všech živnostenských místností, vyslechnouti všechny zaměstnané osoby a též držitele živnosti (což uvedeno nebylo v § 142. návrhu z r. 1877.) a nařiditi odstranění nezákonností. Bezprostřední moc trestní však jim nepřísluší; za jejich úřední jednání nesmí jim býti dána odměna ani od držitelu živnosti ani od pomocných pracovníků.

Působnosť živnostenských inspektoru vztahuje se na kontrolu následujících, jmenovitě uvedených ustanovení zákona:

1. jsou-li zařízení v příčině místností pracovních, strojů, náčiní taková, jakých s ohledem na zpusob provozování živnosti aneb provozovárny jest zapotřebí, aby byli pomocní pracovníci jisti proti nebezpečí na těle a na životě;

2. na závazek držitelů živností, mladistvým pomocným pracovníkum dovoliti návštěvu živnostenských večerních a nedělních škol;

3. na placení mzdy (zákaz vypláceti mzdu zbožím);

4. na knihy pracovní (čl. 15. až 23.);

5. na seznamy dělníků, řády pracovní a seznamy konventionálních peněžitých pokut u větších živnostenských podniků;

6. na upotřebení a dobu pracovní mladistvých pomocných pracovníků a žen;

7. na živnostenskou zpusobilost a povinnosti mistra (čl. 45. a 49.);

8. na povinnosti pracovních pomocníků k přistoupení k živnostenské pomocné pokladně (viz níže).

Bylo o tom již zmíněno v předcházejícím rozboru, že by nebylo nevhodno přiděliti živnostenským inspektorům mimo to dohled nad jinými předpisy živnostenského řádu. — Zvláštní živnostenské komise návrhu z r. 1877 zmizely.

Odstavec III.

Živnostenské pomocné pokladny.

Dle §§ 85. a 124. rak. živn. ř. je nejen možno, nýbrž při větších živnostenských podnicích je i závazno zříditi podpůrné pokladny s nuceným přistoupením.*) Společenstva mohou zřizovati podobné pokladny a pomocníky přiměti k příspěvkům až do 3% mzdy (§ 114.); držitelé větších podniků živnostenských mají je zřizovati, jeví-li se to nutným se zřetelem na velký počet pomocných pracovníků a na povahu zaměstnání (§ 85.). Ve skutečnosti neosvědčily se zcela tyto předpisy. Zpráva k motivům konstatuje, že pomocné pokladny v kruzích živnostenských pomocných pracovníků zhusta vzbudily nechuť, zvláště proto, že jim nebyl poskytnut přiměřený vliv na správu těchto povinných ústavův a na hospodaření s peněžitými prostředky, dále že společenské pomocné pokladny po většině nemohou se vykázati „vynikajícími úspěchy", jaké od nich zákon očekával. Dále objevily se časté neshody s nemocenskými pokladnami stávajícími dle § 85. rak. živn. ř. a po rozumu § 114. r. živn. ř.; jak vlastníci větších průmyslových závodů, při nichž jsou pomocné pokladny dle § 85., tak i společenstva, k nimž náleží držitelé těchto závodů dle jich odvětví živnostenského, domnívají se býti zákonem zavázáni a oprávněni vybírati od pracovníků příspěvky k pokladně, a jak jednak se stává, že pomocní pracovníci nepatří vůbec k žádné pomocné pokladně, tak děje se jinak často, že mnozí pomocní pracovníci musí platiti příspěvky do obou druhů pokladen (srovn. zpráva k motivům str. 83.). Existence četných podpůrných spolků k podpoře nemocných živnostenských pomocných pracovníků, zřízených bez ohledu na živn. ř. dle všeobecného zákona spolkového, nasvědčuje též nepostačitelnosti ustanovení živn. ř. v této věci. Návrh hledí ve všech směrech zjednati odpomoc tím, že

1. zrušuje dosavad platná ustanovení §§ 114. lit *d*, 119. lit. *d*, 121. a 128. r. živn. ř. (čl. 75.);

2. nařizuje, že každý pomocný pracovník náležeti má jako člen dle ustanovení zákona z a p s a n é živnostenské nemocenské pomocné pokladně (čl. 63.) a

3. poskytuje pomocným pracovníkům rozhodný vliv na řízení a správu pokladen těch.

Ustanovení návrhu rozeznávají se v podstatných částech od ustanovení německého říšského zákona z 8. dubna 1876 (v příčině změny VIII. tit. něm. říšsk. živn. ř.), v kterém vyslovena není tak kategoricky nutnost ke zřízení a přistoupení (srovn. zvláště nový § 141., pak 141*a* a 141*e*).

*) Srovn. X. hl. rak. horn. zák. o bratrských pokladnách.

Pomocné pokladny k podpoře živnostenských pomocných pracovníku a členu jejich rodin pro případ nemoci, smrti aneb neschopnosti k výdělku, podléhají samosprávě a vlastní kontrole súčastněných, jakož i státnímu dozoru, a jsou veřejně zapsány.

Upravující pravidla (60 §§), která tvoří dodatek návrhu, o nichž vyhražujeme si dukladněji pojednati, uvádějí předpisy o zřízení, správě, právním postavení a zákonitých úlevách zapsaných živnostenských pomocných pokladen; lze jich užiti i při pomocných pokladnách stávajících pro uvedené účely (čl. 62. a 73.); tyto musí v 6 měsících od platnosti zákona změniti své stanovy dle těchto upravujících pravidel, jinak by byly zrušeny a jmění jich přikázáno pokladnám dle upravujících pravidel na jich místě zřízeným. Pomocné pokladny mohou zřízeny býti buď pouze od pomocných pracovníků aneb pouze od držitelů živnosti aneb společně od obou (čl. 64.). Každý pomocný pracovník n á l e ž e t i m u s í k zapsané n e m o c e n s k é p o d p ů r n é p o k l a d n ě (čl. 63. a §§ 35. až 41. uprav. prav.), smí však pro jeden a týž účel náležeti toliko k jedné pokladně (§ 8. upr. prav.); určité pokladny předepsány nejsou: tedy závaznost přistoupiti k pokladně, nikoli však závazné pokladny. Kde není vyhověno potřebě dobrovolným zřízením zapsaných pomocných pokladen pro podporu v nemoci, má pol. zemský úřad zřízení nařiditi; pomocní pracovníci, kteří již náležejí k jiné zapsané nemoc. pokladně, nemusí k oné, jak se samo rozumí, přistoupiti (čl. 65.). Polit. zemský úřad může v příčině takových nemocenských pokladen, které jsou provedeny nařízením, spolu ustanoviti, že držitelé živností platiti mají ze svého příplatky dle poměru počtu pomocných pracovníků u nich zaměstnaných až do polovice členských příspěvků; že držitelé živnosti příspěvky pomocných pracovníků dle stanov splatné odváděti mají na účet mzdy správě pokladny; že konečně držitelé živnosti mají oznámiti pokladně své k přistoupení povinné pracovníky, jinak že by po případě ručiti museli za veškeré příspěvky, které by se byly měly platiti při včasném přistoupení pomocných pracovníků (čl. 66.). — Příspěvky, které mají býti odváděny od pomocných pracovníků do zaps. p o m o c n ý c h p o k l a d e n, mohou založeny býti držiteli živnosti a odečteny při placení mzdy (čl. 68.). Držitelé živnosti, kteří k zaps. nemocenským pokladnám neplatí žádné určité příplatky, jsou povinni nahraditi nemocenskou podporu, dávanou jich pomocným pracovníkům zapsanou nemocenskou pokladnou až do 4 neděl pokladně té; po 6 neděl musí držitelé živnosti poskytovati sami nemocenskou podporu, přijmou-li a zaměstnávají-li pomocné pracovníky, kteří nenáležejí k žádné zaps. nemoc. pokladně (čl. 69.). Je-li pomocný pracovník náležející k zaps. nemocenské pokladně ošetřován v některé všeobecné nemocnici, má p o k l a d n a, jíž se věc týče, nemocnici nahraditi náklady za ošetřování dle poslední třídy za dobu 4 neděl (čl. 70.).

Politickým zemským úřadem (II. instance) zapsané pomocné pokladny mohou svým jménem nabývati práv a vcházeti v závazky, u soudu žalovati a žalovány býti (§§ 5. a 6. uprav. prav.).

Odstavec IV. obsahuje závěrečná ustanovení, že zákon nabývá platnosti v 6 měsících pro prohlášení a že svěřuje se provedení jeho ministrům obchodu a vnitra (čl. 76.,77.).

Přejeme návrhu, aby se co nejdříve stal zákonem; dobrý prospěch, jaký si navrhovatelé přejí a očekávají, zajisté se též v Rakousku dostaví při přesném jeho provádění.

*

II. Osnova zákona,
týkající se zavedení nového živnostenského řádu v Rakousku.

Politik z 18., 21., 23., 27., 28., 29. ledna, 2., 13., 16. února r. 1881. Čís. 18., 21,, 23., 27., 28., 29., 33., 44., 47.)

I. Zásady reformy.

Pozdravili jsme s upřímnou radostí návrh zákona o změně a doplnění živnostenského řádu, předložený dne 26. listopadu r. 1879 vládou poslanecké sněmovně.*) Navrženým zákonem měly dojíti střízlivého rozřešení nejdůležitější, nejpalčivější a nejmodernější otázky živnostenské politiky. Vláda s moudrou umírněností si přála a také doufala, že těchto několik reformních návrhu v krátké době bude projednáno a dosáhne zákonné platnosti. Kdyby byla předložila úplný návrh zákona připraveného referentem, byla by při velkém objemu látky, o sobě velmi obtížné, podstatně odložena zákonná platnost částí obsažených v přítomné předloze. Na toto kladla vláda v motivech důraz.

Naše radost a přiměřené naděje vlády se rozplynuly. Zmíněná předloha byla vzata zpět a na místě jejím předložen byl parlamentu dne 16. prosince r. 1880 velký návrh „o zavedení živnostenského řádu". V tento pojato vše, co návrh zákona z r. 1879 obsahoval; vedle toho však mnohem více: nejedná se o jednotlivé části, nýbrž o celý řád živnostenský.

Vláda vysvětluje tuto svou nenadálou změnu ve smýšlení takto: „Výbor, poslaneckou sněmovnou dosazený k předběžným poradám o návrhu z r. 1879, nedospěl k žádnému konečnému rozhodnutí. Naopak častěji v něm bylo doporučováno, aby při souvislosti, která jest mezi jednotlivými částmi živnostenského řádu, revise celého jednotně byla podniknuta. Poukazovalo se, že se pro to vyslovily i četné petice."

*) Viz stať Kaizlovu: „Vládní návrh zákona na změnu a doplnění živnostenského řádu v Rakousku" v tomto svazku na str. 119.

Byli bychom měli větší radost z podržení částečného reformního návrhu a to ne pro pouhou duslednost, nýbrž z opportunity, uznané vládou r. 1879. Jsou pro to také vnitřní, věcné důvody, které později budou vylíčeny. Než nechme stranou motivy přivodivší velký návrh živnostenského zákona ze dne 16. prosince r. 1880. Leží-li již jednou návrh ten před námi, hovořme o něm a oceňme jeho poměr k přítomnosti a budoucnosti našich poměrů živnostenských. Jest patrno, že se na tomto místě nemuže jednati o zkoumání detailů a nejmenších dusledku, nýbrž pouze o úvahu o velkých předpokladech a o zásadních a duležitějších reformách. Proto budiž dovoleno v krátkosti charakterisovati stadium, na kterém jest živnostenská reforma v přítomné době.

Jak známo, prvým státním územím na kontinentu středoevropském, jež vlna svobodomyslného hnutí vyrvala z náručí zděděných systemů „živnostenského donucení", bylo Rakousko. Různé, v jednotlivých korunních zemích namnoze lišící se instituce, byly odplaveny, a na jejich místo nastoupila jednota tabulae rasae. Nesplnily se ani naděje jedněch, že přijetím a důsledným provedením svobody živnostenské dojdou země k rajskému blahobytu, ani obavy druhých, že živnostenská nevázanost nebo libovůle povede k obecnému rozkladu a k válce všech proti všem. Jest to nepopíratelnou a eminentní zásluhou svobodomyslných zákonů živnostensk. a také našeho živnost. řádu z 20. prosince r. 1859, že osvobodil živnost a průmysl z těsných, zastaralých pout, ve které je uvrhlo buď dřívější zřízení cechovní anebo dalekosáhlé poručníkování systému koncessionářského. Není však také možno přičítati živnostenské svobodě zásluhu, že přivodila poměry, které přirozenosti lidské nejlépe odpovídají, hospodářský blahobyt nejdokonaleji podporují a vůbec žádné další zákonné reformy nepotřebují.

Ukázalo se brzy a stává se denně jasnějším, že zázračná a mimo pochybnost stojící formule „živnost jest svobodná" jsouc provedena v praxi k nejzazším důsledkům, neodpovídá vždy a všude potřebám produkce a konsumpce. Dnes považuje se za přehánění a omyl naděje, že časem každé vměšování se státní moci ve formě zákonů živnostenských stane se zbytečným. Nejsme ani hospodářsky dosti silnými ani mravně dosti dokonalými, abychom úpravu nejdůležitějších i nejnepatrnějších poměrů živnost. přenechali volné initiativě a svobodnému smlouvání se jednotlivců a žárlivě hleděli odstraniti všeliký nátlak se strany státu.

Z řad producentu i konsumentů zaznívají hlasitě a naléhavě žalostné výkřiky: není prý možná učedníka vyučiti a v dílně udržeti, není prý možná zdatné a slušné pomocníky udržeti, není prý žádné ochrany proti nejnemírnějšímu utlačování a vykořisťování dělníku, není žádné ochrany proti nejnesvědomitějšímu klamání obecenstva špatným a falšovaným zbožím, není žádných ústavů pro podporu

živnostníku pro případ neschopnosti k práci, není žádných zpusobilých orgánů pro dohled nad stávajícími zákony živnostenskými, žádných náležitých instancí pro odstranění živnost. sporu atd. atd. A tu obrací se zraky utlačených na stát, který co representant celé společnosti jest povolán, aby zakročil tam, kde snaha jednotlivcova jest bezmocnou a nedostatečnou. Stát zrušením starých systému živnostenských a zavedením uniformující svobody živnostenské provedl negativní reformu. Ať nyní na pudě pročištěné a volné podporuje vznik nových útvarů pro živnostenské poměry, ba ať je sám utvoří tam, kde jest to nutným. Doba více nebo méně neomezené živnostenské svobody jest fasí přechodní, provisoriem mezi zbořením staré a vystavěním nové živnostenskoprávní budovy, stupeň, přes který máme dospěti, a doufám také dospějeme, od zastaralého a nesnesitelného k čistšímu, době odpovídajícímu a nutnému „donucení" (nebojíme se toho slova).

Nazývá-li kdo svazky reformní, spočívající na tomto pojímání, reakcionářskými, nedá se proti tomu potud ničeho namítati, pokud se tato oekonomická reakce nespojuje v jedno s reakcí na poli náboženském a politickém a pokud není pokládán každý, kdo vysloví se pro reagování proti příliš daleko zacházejícímu oekonomickému liberalismu a individualismu, za absolutistu a tmáře.

Nepodařilo se nám však žádným způsobem nahlédnouti, jak jest možno nazvati snahy reformní, ovládané tímto duchem, destruktivními, ač jsme se snažili poctivě pochopiti toto stanovisko jednoho zdejšího denníku, který tak před nemnoha dny napsal. Jedná se přece o rekonstrukci útvarů a omezení, která panující oekonomický liberalismus zásadně nechce a nemuže uznati. Nezapomínejme, že mezi reakcionáři a liberály let 40 a 50 a tak zvanými reakcionáři a liberály přítomnosti jest značný rozdíl. Reakcionářští reformátoři přítomnosti stojí na basi liberalismu dřívější doby, živnostenská svoboda, t. j. svobodný přístup k živnosti má býti zachován, nemá býti žádných mistrovských zkoušek, žádných koncessí, žádného přijímání do svazku živnostenského z milosti cechu, žádných uzavřených cechu, žádného ohraničování živnostensk. okrsku atd. Ale instituce nedotýkající se živnostenské svobody, nýbrž podporující pořádek v živnosti a blahobyt jak všech živnostníků tak i konsumentu, mají býti v život zase vyvolány.

Byly namnoze dříve, než potopa liberalismu přišla, a byly zničeny, poněvadž byly srostlé a organicky spojené s neudržitelnými institucemi živnostenského donucení. Mají se opět probuditi ze svého spánku smrti v omlazené, době přiměřené podobě — ne aby vegetovaly v tíživé atmosféře cechovního a koncessionářského systému, nýbrž aby provanuly živnostenskou svobodu čerstvým vzduchem.

Dnešní živnostenskopolitická reforma zakládá se na tomto poznání. Rakousku tu nepřináleží initiativa. Bylo již předhoněno nejdůležitějšími státy Evropy. Nehledě na vzdálenou Francii a ješte

vzdálenější Anglii, pohled na živnostenské zákonodárství sousední Německé říše od r. 1869 přesvědčí nás o naší opozděnosti. Zákonodárným činitelům v Rakousku neušla tato okolnost; více resolucí parlamentních a několik od vlády pocházejících návrhů zákona děkují tomuto náhledu svůj vznik. V roce 1877 došlo k obsáhlému návrhu referentnímu. Jím měl býti zrušen celý živnostenský řád z r. 1859; padnouti měla nucená společenstva, ale naproti tomu navrženo bylo dalekosáhlé tovární zákonodárství, tovární inspektoři, obligatorní dělnické pokladny a mnoho jiného. R. 1879 v listopadu vstoupil na jeviště živnostenskopolitického dramatu skromný nástupce: nahoře uvedený, částečný reformní návrh. Dospěl již do prvního stadia parlamentního projednání, když jej stihl jeho osud. Před námi stojí nyní velký návrh z 16. prosince 1880 v prvých počátcích své dráhy.

Věnujme především pozornost devíti článkům zákona uvozovacího, určujícím časové a věcné meze nového zákona živnostenského. Živnostenský zákon má tři měsíce po svém publikování v říšském zákonníku vstoupiti v působnost. Tímto časem pozbývají platnosti všechny zákony a nařízení týkající se předmětů upravených tímto zákonem živnostenským — především tedy živnostensk. řád z 20. prosince 1859. Při zavedení všeobecného zákona obchodního z r. 1863 ustanovena byla půlroční lhůta pro vstoupení v působnost. Nám se zdá, že značné převraty čekající následkem nového zákona živnost. skutečné poměry živnostenského života, vyžadují a opravňují lhůty nejméně tak dlouhé pro nabytí působnosti. Tři měsíce jsou příliš krátkou dobou, než aby během jí zákon tak rozsáhlý a důležitý stal se všeobecně známým širokým vrstvám lidovým, jichž se týče, jakož i všem možným úřadům zavázaným k jeho používání.

Ustanovení nového živnost. řádu platí s výjimkami v čl. IV. označenými pro všechna zaměstnání po živnostensku provozovaná, bez rozdílu, zda-li záleží ve vyrábění předmětů obchodu, v provozování obchodu nebo ve vykonávání služeb a prací. Výjimky souhlasí až na tři body s výjimkami stanovenými článkem V. platného živnost. řádu. Výjimky záleží v tom, že v budoucnosti živnost pohodných, pak podniky k využitkování přirozených pramenů minerálních a k výrobě umělých vod minerálních z oboru platnosti živnost. řádu zcela mají býti vyňaty. Naopak zase živnostenské práce veřejných, humanitních, vyučovacích, polepšovacích ústavů a trestnic mají podléhati paragrafům návrhu, jednajícím o požadavku schválení závodu. Podniky živnostenské, tovární a obchodní, nabyté podle posavadních zákonných ustanovení, potrvají tak se také stalo r. 1859 pro způsob jich vykonávání bude však prohlášen předložený zákon výlučně směrodatným. Ministr obchodu bude na prvém místě pověřen provedením nového živnostenského řádu vedle ministra vnitra jediné jmenovaného dosud platným řádem živnostenským.

II. Právo k provozování živnosti.

Každý státní občan má neomezený přístup k provozování živnosti. Stát požaduje jenom, aby mu nastoupení živnosti před zahájením provozování bylo ohlášeno. Z tohoto pravidla jsou výjimky jen potud, pokud se jedná o živnosti, při kterých ohledy veřejné odůvodňují nutnost, aby povolení provozování učiněno bylo závislým buď na zvláštním povolení, nebo aspoň na předběžném úředním konstatování policejní bezzávadnosti. Odtud pochází rozdělení živností na svobodné a koncedované, a podmínka úředního schválení závodu provozovacího při jednotlivých svobodných živnostech.

Těmito předpisy staví se návrh na tutéž půdu živnostenské svobody, na které spočívá platný řád živnostenský. Mnoho petic a zpráv od živnostenských spolků a shromáždění bylo vládě k podnětu zamýšlené reformy předloženo; většina jich požadovala živnostenskou svobodu. A přece tak mnohý bude se cítit zklamán. Připomínáme jenom na resoluci o návrhu z roku 1877, nasáklou poněkud duchem cechovním. Usnesl se na ní sjezd českých řemeslníků dne 29. září r. 1879, přidržuje se také „dobrodiní svobody patentem z 20. prosince r. 1859 stavu živnostenskému udělené". Ale jedním dechem požaduje, aby ku provozování živnosti jen ten připuštěn byl, kdo se živnosti „řádně" vyučí a v této nejméně po 3 léta zaměstnán jest. Dále, aby objem jednotlivých živností v případě nutnosti zákony určen byl atd. Zkrátka, resoluce žádá totéž, co v létech 40. obhájci cechu, tvrdíce, že i oni jsou přívrženci živnostenské svobody — nikoliv ale živnostenské libovůle. Jedni, a mezi nimi také sjezd českých řemeslníků, rozumějí pod živnostenskou svobodou „právo, onu živnostenskou činnost provozovati, ke které si někdo po svobodné volbě potřebnou zručnost osvojil", druzí naopak mnohem více: Pravidelně bezpodmínečné právo státního občana vykonávati každou živnostenskou činnost, ať ji dovede čili nic. Návrh, nedav se mýliti, zcela správně setrval na této v původním a jedině přípustném smyslu pojaté svobodě živnostenské. Toto stejné zásadní východisko vysvětluje, že prvních 5 hlav platného řádu živnostenského (§§ 1.—71.) téměř úplně v prvních čtyřech oddílech (§§ 1.—60.) návrhu, jest obsaženo; jenom § 12. a detaily §§u 20.—27. byly vynechány. Novoty návrhu najdeme hlavně v dodatcích. Jejich ducha charakterisovali bychom jako důraznější a svobodnější ochranu obecného prospěchu naproti soukromým prospěchům jednotlivých majitelů živností a jako podporu a ochranu živnostenské morálky.

Okruh koncedovaných živností rozšiřuje se o čtyři čísla (pokrývačství, zařizování vodovodů, vyrábění parních kotlů a hracích karet) nehledě k tomu, že novellami k platnému řádu živnostenskému živnosti za koncedované prohlášené (závody pro zařizování plynovodů, podkovářství) byly zahrnuty pod § 13. návrhu. Půjčovny knih a čítárny nemají býti na dále vázány na místa, kde c. k. politický

úřad má své sídlo (§ 16. Návrhu a contrario § 19. platn. řádu živnost.). Nerozhodujeme, zda-li vrozený strach dlouho již pohřbeného státu policejního před výrobky tisku neprobleskuje v ponechání jeho mezi živnostmi koncedovanými. Mezi zvláštními požadavky pro koncedované živnosti jest škrtnuta „spolehlivost a bezúhonnost" (§ 18. platného živnost. ř.). Za to požaduje se pouze „spolehlivost ohledně dotyčné živnosti"; posouzení této zvláštní spolehlivosti jest ovšem ponecháno úřadu. Tím jest aspoň na papíře vytčen obor svobodného rozhodování úředního — ale proteus „spolehlivosti" objevuje se zas a zas. Nedostává-li se chuti požadavek „spolehlivosti" vůbec obětovati, proč bylo upuštěno od značného obmezení §u 11. návrhu z r. 1877, znějícího: Spolehlivost jest předpokládati, když tu nejsou skutečnosti, které dokazují nespolehlivost přihlásivšího se ohledně zamýšleného provozování živnosti; to by bylo jistě konkrétnější a svobodomyslnější.

V § 19. návrhu pojišťuje se další život §u 30. platn. živnost. řádu. Ministru obchodu (ve srozumění s ministrem vnitra) zůstává totiž nadále právo, řadu koncedovaných živností cestou nařizovací rozmnožiti nebo zmenšiti, což jest právnicky vyjádřeno právem „zákon nařízením měniti". Podle ustanovení našeho státního práva může se tak státi jenom cestou zákonodárnou. — Přimlouváme se proto za tomu odpovídající opravný návrh §u 19. co nejdůrazněji; doufáme, že tak neodkladnou věc nikdy nebude, aby se nemohlo počkati na sejití se parlamentu. Pro nejkrajnější případ potřeby mají přece naše základní zákony nařízení s provisorní mocí zákona.

Druhý oddíl návrhu pojednává stejně s III. hlavou platného živnost. řádu o požadavku schválení závodu provozovacího; § 33. platného živnost. řádu vyčítá 42 takovým způsobem vázaných živností, návrh zná jich 55. Mezi novými vynikají zvláště: závody na čištění štětin, žíní a peří, továrny na lepenku a plsť ku krytbě střech, továrny na kotle, továrny na stroje, sladovny. Proti těmto novotám, vyplývajícím z části z pokroku živnostenské techniky, jistě nikdo nenamítne ničeho. Také bychom konečně byli srozuměni se zmocněním uděleným ministrum řadu těchto živností cestou nařizovací měniti, neboť poměry jsou zde docela jiné než při dříve uvedeném § 19. návrhu. Rovněž nové a vítané jest ustanovení §u 29. znějící: Zničí-li živelní pohroma nebo jiná náhoda úplně závod, buď žádáno o jeho schválení, dříve než počne se znova provozovati.

Nejznačnější novoty ohledně práva provozovati živnost obsahuje III. oddíl návrhu odpovídající IV. hlavě živnost. řádu. Jich ducha jsme nahoře v krátkosti označili. §§ 38.—42. zavádějí ochranu živnostenské individuality a živnostensk. práva autorského, návrhu z roku 1877 ještě neznámou. Jsou jakýmsi doplněním zákonů na ochranu známek a hledí chrániti producenta před poškozením jeho svobodně nabytého odbytu — bez rozdílu, zda-li škoda má svůj původ

in dolo nebo in culpa — konsumenta naopak před nabídkou napodobeného, falšovaného nebo neoprávněně vychvalovaného zboží. Živnostenská morálka, solidnost a bezpečnost obchodu může tím jisté jenom získati. Žádný živnostník není podle § 38. návrhu oprávněn, přisvojiti si protiprávně k zevnějšímu označení svého závodu nebo bytu jméno, firmu, znak nebo zvláštní označení závodu jiného tuzemského živnostníka nebo producenta, nebo označovati ve veřejných vyhláškách předměty své výroby jako pocházející z cizí dílny. Každé takové vsahování zakládá pro dotčeného právo požadovati zastavení dalšího užívání protiprávného označení respekt. vydání zápovědi falešného vyhlašování před příslušným živnostensk. úřadem. Bylo-li však takové vsahování vědomě učiněno, propadá pachatel mimo to trestu vězením pro přestoupení zákona živnostenského. Ochrana zajištěna dotčenému není vyloučena tím, že při falešném vyhlašování jméno, firma, znak, zvláštní označení závodu nebo udání cizího závodu podává se s takovými dodatky, vynecháními nebo jinými změnami, které při obyčejné pozornosti nemohou býti postřehnuty. Cizozemským producentům dostává se v případě reciprocity téže ochrany. Trestuhodného přestupku dopouští se dále každý živnostník, který v případech, jichž sice netýká se právě citovaný § 38. nebo zákon k ochraně živnost. známek, k zevnějšímu označení svého závodu nebo bytu, k označení výrobků živnostensk. nebo vůbec při provozování svých obchodů a při podepisování

1. užívá jména jemu nenáležitého, aniž by k tomu ve smyslu zákona obchodního byl oprávněn,

2. osobuje si vyznamenání, která mu nebyla udělena,

3. užívá označení vzbuzující zdání nestávajícího společenského poměru,

4. užívá firmy společnosti, aniž by k tomu podle zák. obchodního byl oprávněn.

Rozhodování o nárocích na náhradu škody způsobené uvedeným vsahováním a uvedenými přestupky přísluší řádnému soudci. Toto jest materielní obsah novot obsažených v §§ 38.—42.; formální podání jmenovaných paragrafů vyžadovalo by tu a tam korrektury. Na místě pevných cen, které pro jednotlivé přesně označené živnosti (§ 55. platn. ř. ž.) dosud ministrem vnitra stanoveny býti mohly, nastupují podle návrhu pouze maximální sazby. Kompetence k jich stanovení náleží politickému zemskému úřadu po slyšení obchodních a živnost. komor a obce. K vydržování zásob nemá býti v budoucnosti žádný živnostník přidržován. Do kategorie živnostníků, kteří nesmějí libovolně provozování živnosti přerušiti (jsou to dosud pekaři, řezníci, kominíci), vstupují podle § 45. návrhu mlynaři, čističi kanálů a živnostníci dopravní; zamýšlí-li kdo provozování těchto živností zastaviti, musí to nejméně 4 neděle napřed úřadu oznámiti.

Zásadního významu jest nové ustanovení (§ 50. návrhu), že pro převážné újmy a nebezpečí pro obecné dobro může býti zapovězeno další užívání s úřadním schválením zřízeného závodu z úřední moci nebo po žádosti za to politickým zemsk. úřadem na základě komisionelního projednání; to platí také pro závody, které před počátkem pusobnosti navrženého zákona byly zřízeny; tedy právem zase žádná nabytá práva.

Při tom upozorňujeme výslovně na dvě obmezení nepadající snad na prvý pohled do očí, ale vyplývající z kontextu § 9. a oslabující značně prvý překvapující dojem této chvalitebné novoty: Za prvé platí řečené jenom vzhledem na závody zřízené s úředním schválením, tedy zdaleka ne o všech živnostech. Za druhé musí převážné újmy a nebezpečí pro obecné dobro, t. j. pro dobro nejméně jedné obce býti konstatovány. Čtvrtý odstavec právě řečeného §u 9. ovšem vyslovuje názor, že obec muže pokládati své dobro i v tom případě za ohrožené, je-li v nebezpečí prospěch jednotlivého jejího interessenta. Ohledně vyšetření škody majiteli závodu zastavením provozování vzniklé odkazuje se na ustanovení expropriačního zákona železničního z roku 1878.

IV. oddíl návrhu o obchodu tržním neobsahuje o sobě žádného odchýlení od sem spadajících ustanovení V. hlavy platného živnostenského řádu.

III. Živnostenská společenstva.

V V. oddíle návrhu vstupujeme na pole, na kterém zásadní a nejvýznamnější otázky živnostenské politiky dosahují rozřešení. Nejedná se o nic méně — abychom uvedli příklady — než o donucení společenstevní, o rozlišování řemesla a továrny, o zkoušky učňů atd. Vzhledem k předůležitému významu těchto ustanovení návrhu zachvacuje nás onen pocit nevolnosti, ono vnitřní chvění, které provázívá rozhodnutí nedozírných následků, spočívající na pochybném základě. Neodvratně tlačí se na mysl otázka, zda-li navržené novoty spočívají na dukladné znalosti stávajících a na úpravu čekajících poméru, zda-li výsledky pusobení platného zákona nad slunce jsou jasny, zda-li následky reformy se všech stran jsou uváženy; zda-li od zaujatých i nezaujatých znalcú předem byly posouzeny a dobrozdání o nich bylo podáno. Nemůžeme, bohužel, na tuto otázku kladně přisvědčiti, a nic neospravedlňuje více toto popření, nežli motivy obsahující zpráva k návrhu. Žádný oddíl návrhu nezasahá tak hluboce do poméru živnostenských a žádný není tak důležitým, jako pátý, a při žádném není příslušný díl motivující zprávy tak povrchní a hubený, jako při něm. Nebylo ani řeči o nějaké anketě, jakých se v jiných státech již nebojí; spokojili se kancelářskými zprávami politických zemských úřadu, ptali se obchodních a živnostenských komor a užívali petic a resolucí spolkú a společenstev živnostenských.

K čemu však jest tabella na 100. straně motivující zprávy, obsahující přehled stavu jmění společenstev živnostensk., když se nedovídáme ničeho o konání a nekonání, o zdaru nebo úpadku stávajících společenstev, založených podle platného řádu živnostenského, i volných spolků?

Mnohá společenstva dosahují svých zákonných cílu v plné míře a poskytují utěšený dukaz užitečnosti korporativního spojování, mnohá naopak sklesla na pouhé spolky pohřební, a na mnohých místech není vůbec žádných společenstev: jak, kde a proč se to stalo, zustává neznámým a nevyzkoumaným. Obsáhlá anketa s křížovým výslechem jednotlivých osob od města k městu, od korunní země ke korunní zemi poskytla by statistické výsledky, které by mohly založiti úsudek zákonodárných činitelu. Předložené údaje žádným zpusobem k tomu se nehodí. Zde jest duvod pro to, že nevítáme ani z daleka tak radostně úplný návrh jako návrh částečný z r. 1879, neboť proti tomuto stály v mnohem nepatrnější míře uvedené pochyby.

S touto výhradou přistupujeme nyní k posouzení nejdůležitějších nových ustanovení V. oddílu návrhu. Mezi samostatnými a nesamostatnými živnostníky (tedy mistry a pomocníky), provozujícími stejné nebo příbuzné řemeslo v téže nebo sousedních obcích jest zachovati stávající společný svazek. Pokud jeho nestává, má býti zřízen příslušným úřadem pol., pokud to místní poměry nečiní nemožným po slyšení obchodní a živnostenské komory, která v tomto případě má vyslechnouti osoby na tom zúčastněné. Kdo v okresu jistého společenstva provozuje samostatné toho druhu živnost, nebo jako plnoletý pomocník v ní jest zaměstnán, stává se již zahájením živnosti resp. nastoupením jako pomocník členem společenstva a má vykonávati s členstvím spojené povinnosti (§§ 61. a 62. návrhu). Toto ustanovení znamená všeobecné zavedení živnostenských nucených společenstev; výjimka se dopouští jen v tom případě, kde to místní poměry téměř činí nemožným. Tak rozhodně se platný řád živnostenský ovšem nevyslovuje a doslovné znění jeho §§u 106., 107. a 102. opravňuje mínění pana professora Marcheta odporující panujícímu názoru, že se v Rakousku o nucených společenstvech v přísném slova smyslu mluviti nedá. Návrhem se však rozšiřuje nejen — řekli bychom territoriální a věcný (všechna místa a všechny živnosti), nýbrž i personální objem společenstev, a to tím, že plnoletí pomocníci, kteří posud jako všichni ostatní jenom příslušníky byli, jako plnoprávní členové do společenstva se povolávají, kdežto neplnoletí pomocníci a učňové nadále zustávají v dosavadním postavení. Naopak zase § 63. návrhu činí v protivě k platnému řádu živnostenskému daleký prulom do kruhu nucených společníku ustanovením, že povinnost k účastenství ve společenstvu nenastupuje pro majitele a dělníky živnostenských podniku provozovaných po továrensku, a pro něž cíle vytčené společenstvu nezdají se míti významu vzhledem

k jejich objemu a povaze. V pochybnosti, zda-li podnik živnostenský k právě označené kategorii náleží, rozhoduje o tom politický zemský úřad po slyšení obchodní a živnostenské komory; v případě přistoupení továrních podniku ke společenstvu rovnají se zaměstnaní plnoletí tovární dělníci pomocníkům.

Co jest rozuměti provozováním po továrensku, neudává se ani na tomto místě, ani v § 125., kde se mluví o dílnách „větších podniku živnostensk. zejména továren". Než přece pokládáme za účelné rozlišování mezi provozováním řemeslnickým a továrenským vzhledem k nucenému členství ve společenstvu; návrhem nuceným společenstvum předepsané cíle lépe docházejí splnění při větších (továrních) podnicích zpravidla zvláštními zřízeními; o jejich bytí návrh, zvláště pokud se týká pomocných pokladen a smírčích soudů, pečuje v VIII. a VI. oddělení. Tak jeví se býti nucená společenstva určena zpravidla pro maloživnost a jenom výjimečně ohledně některých cílů zároveň pro živnosti po továrensku provozované. Přiřknutí k tomu se vztahujícího rozhodování do kompetence politických úřadů zemských, kterým ostatně právem svobodné uvažování o stávajících poměrech jest zajištěno, přivodí žádanou stejnoměrnost judikatury nejprve v každé korunní zemi.

Fundamentálního významu jest § 70. návrhu, ustanovující o účelech společenstev následující:

Účelem společenstva jest podporování společných živnostenských prospěchů členů a příslušníků. Zejména mu přináleží:

a) péče o spořádané poměry mezi majiteli živností a pomocnými dělníky, zejména pokud se týká svazku pracovního a učebného.

b) Rozhodování sem náležitých sporů.

c) Péče o spořádané poměry učebné prostředkem ustanovení o odborném a mravním vzdělání učňů, o čase učebném, o zkouškách učednických a podobn., jakož i dozor nad zachováním těchto ustanovení.

d) Stanovení podmínek, za kterých kdo muže míti učně vůbec a kolik jich býti smí proti počtu pomocníků v živnosti (§ 134.).

e) Zakládání nebo podporování živnostenských odborných škol a dohled na ně.

Zakládání ústavu pro případy onemocnění a dohled nad nimi se zřetelem na zvláštní o tom jednající normativní ustanovení obsažené v dodatku k návrhu.

Společenstva mají podávati dobrozdání o poměrech jich se týkajících úřadum a obchodním a živnostenským komorám svého okresu, byvše požádány. Mohou také z vlastního popudu obraceti se na veřejné orgány. Dále jsou povinovány úřadu příslušnému každoročně o činnosti v uběhlém roce zprávu podati (§ 70. Návrhu). Téměř překvapujícím dojmem pusobí alinea *c* a *d*; k jejímu porozumění musíme předem uvésti, že dovolaný § 134. v druhém odstavci ustano-

vuje, že jen takoví majitelé závodu smějí míti učně, kteří sami nebo jich zástupci mají „potřebné znalosti odborné", aby zákonné povinnosti živnostenského vyučení učňu dostáti mohli. § 70. lit *c* a *d* činí nyní úlohou a právem společenstev, stanoviti podmínky pro držení učňu, což dle našeho názoru není ničím jiným, než normativní ustanovení, kdy požadované odborné znalosti mají býti předpokládány. Tato do rukou společenstev vložená moc jest příliš velkou; nestojí nikde psáno, že by nemohly také podmínkou práva držeti učně, stanoviti složení mistrovských zkoušek nebo zhotovení mistrovských kusu, určitou dobu učení a tovaryšství, ačkoliv návrh zkoušek učňovských se vzdal.

Jest zjevno, že nelze dosti chváliti cíl návrhu sanovati nejbolestnější místo našich živnostenských poměru a nejhorší následek neomezené živnostenské svobody, t. j. nedostatek řemeslného vyučení. Poměry učednické mají býti upraveny a povzneseny ustanovením o odborném a mravním vzdělání učňu, o době učení a zkouškách učednických, zákonnými předpisy o zavazující moci smlouvy a učňovské a o zrušení této, a konečně ustanovením přípustného poměru počtu učňů k počtu pomocníku při jednotlivých závodech živnostenských. Posléze jmenované ustanovení činí dojem, jako by bylo vyňato ze statutu anglického trade-unionu a má za účel konečně odstraniti zneužívané a přeškodlivé provozování tak mnohého řemesla nevyučenými mladíky.

Není-li zcela dusledným, jest přece přihodným odměniti prokázané dosažení živnostenského vyučení zkouškou učňovskou premií záležející v tom, že držení učňu jen tomu bude dovoleno, kdo sám dosáhl vyučení. Z uvedeného plyne, že sice návrh zkoušek učňovských se vzdal, že však zákonodární činitelé měli úmysl mezeru tuto jasným textováním § 70. nebo § 131. návrhu zahladiti. Jest zjevno, že svoboda živnosti zkouškami učňovskými zrušena není, nehledě ani k tomu, že nejsou bezpodmínečně obligátními. Přístup k živnosti a její nejrozsáhlejší provozování zustává každému otevřeno. Ale celek má právo v zájmu živnostenské zdatnosti a v zájmu hospodářském dorustající generaci omezujícím zpusobem předepsati, že jen kdo něco dovede, muže býti pánem učebným. Nesmí býti dovoleno, aby nesvědomitý fušer mohl zneužívati a kaziti živnostenský dorost a ztlačováním poptávky po dukladně vyučených pomocných dělnících zlo na zlo hromaditi. Také obava, že by se zavedením zkoušek učňovských dospělo k protimyslnému ohraničování objemu jednotlivých živností zustane neoduvodněnou, když buď ducha zákona správně pojímající vykonávací nařízení, anebo ještě lépe zákon sám, vykáže do příslušných mezí možné cechovní záluský jednotlivých společníku. Nejedná se o taxativní stanovení zpusobilosti provozovací do nejmenší podrobnosti; jisté hlavní výrobky nebo zpusobilosti charakterisující jednotlivá řemesla a hodící se proto za předmět zkoušky,

byly a budou vždy a u každého řemesla. Konečně, každý ať dobře má na mysli, že není řeč o zkouškách mistrovských, nýbrž o zkouškách učednických, že od jich složení závisí pouze právo držeti učně a že nezkoušený mistr toho práva dosáhnouti může tím, že přijme do práce zkoušeného tovaryše a učiní ho pro tento případ svým zástupcem.

Zostření nucenosti svazku společenstevního, vyloučení živnosti po továrnicku provozované ze společenstev, značná ingerence společenstev na poměry učednické a konečně zařazení dospělých pomocníků mezi plnoprávné členy společenstva, jsou v krátkosti nejznamenitější doposud předvedené novoty V. oddílu návrhu z roku 1880. Jsou novotami ve srovnání jak s platným řádem živnostenským tak i návrhem referentským z roku 1877.

K ukončení vylíčení zbývá nám ještě promluviti o vnitřním složení společenstev a naskizzovati s tím v nejužší souvislosti nejhlouběji zasahující důsledky novoty na posledním místě uvedené. Záležitosti společenstev spravovány budou 4 orgány volenými na dobu 3 let. Jsou to tyto:

1. Hromada společenstva skládající se nejméně ze 10, nejvýše ze 100 členu vzatých z polovice z majitelu živností, z polovice z pomocníků.

2. Správní výbor, skládající se z jistého statutem určeného počtu členu zvolených opět stejným dílem z obou jmenovaných kategorií členů.

3. Starosta, přináležející stavu samostatných živnostníku, jest pověřen disciplinární mocí trestní (dutky a pokuty až do 10 zl.).

4. Rozhodčí soudcové, z kterých utvoří se narovnávací výbor (předseda a dva rozhodčí soudcové) a soud rozhodující (předseda a 4 rozhodčí soudcové). Předsedou jest střídavě po 3 měsíce majitel živnosti a po 3 měsíce pomocník. Do kompetence rozhodčího soudu náleží podle § 76. návrhu rozhodování sporů z poměru pracovního a učebného, podaných podle restringujícího ustanovení § 120. během trvání poměru pracovního a učebného, nebo nejméně před uplynutím 30 dnu po jeho zániku, pokud ustanovení zákona ze dne 14. května 1869 ohledně soudů živnostenských nemají býti použita.

Rovnoprávnost udělená pomocníkum ve hromadě a ve výboru společenstva svědčí bezesporné o ušlechtilém smyslu pro spravedlnost autoru návrhu. Ale nám se jeví skok ten příliš velkým, příliš náhlým a nesprostředkovaným. Z prázdna bezprávného příslušenství do přemíry úplné rovnoprávnosti. Pokud jsme se stykem s vynikajícími členy společenstva poučili, zpusobilo by přijetí a provedení tohoto ustanovení nekonečně mnoho zlé krve, snad by přivodilo i úplný rozklad společenstev; a uvážíme-li, že by pomocníci namnoze nebyli v stavu, vedle pokladničních příspěvku ještě platiti všeobecné dávky společenstevní (§ 71. návrhu), stalo by se snad pravdou, že summum ius jest summa iniuria. Proto jest nejen přikázáním moudré umír-

něnosti, které se má držeti každý reformátor zvláště ve věcech hospodářských, nýbrž také přikázáním spravedlnosti, ustanovení v tom směru dodatečným návrhem pozměniti, že by pomocníkům na místě polovice snad pouze třetina nebo čtvrtina hlasů ve společenstvu byla vykázána, zachovajíc paritu v rozhodčím výboru. Pak ať se ve společných poradách pomocníci učí se vznešenějšího stanoviska uvažovati a v ohled bráti své zvláštní a se svými službodárci společné zájmy a zbavovati se úzkoprsých tradic stavovských a omezených stavovských předsudků; o majitelích živností platí větším dílem zrovna totéž. V případě, že se toto zřízení účelem svého výchovného působení nemine, může se pomýšleti na zavedení rovnoprávnosti nyní předčasné.

Jen k vůli úplnosti zmiňujeme se také na tomto místě, že společenstva mají povinnost starati se o pomocníky (vyjímajíc učně žijící v domácnosti zaměstnavatelově) onemocnělé zakládáním a vydržováním vlastních ústavů (registrovaných pokladen pomocných).

K těmto nemocenským pokladnám jsou povinni poskytovati příspěvky majitelé živností a všichni pomocní dělníci zaměstnaní u majitelů živností příslušných ke společenstvu, vyjímajíc učně (§ 72. návrhu). Ke konci budiž dáno místo následující úvaze: Maloživnost hlasitě a těžce žaluje na ničivou konkurenci, fušeru, t. j. samostatných živnostníků i pomocníků, kteří bez ohlášení živnosti, neplatíce daň výdělkovou a nejsouce členy společenstva u velkém počtu provozují živnost. (Srovnej také resoluci zmíněného sjezdu česk. řemeslníků z 28. a 29. září 1879 o reformě živnost. řádu, bod 2.) Netoužíme jistě po cechovních honbách fušerů, ale jsme toho náhledu, že těch několik málo omezení podržených tak svobodomyslným zákonem, jako jest náš platný řád živnostenský, mělo by býti i napříště zachováno ve prospěchu spravedlnosti a pořádku s nejbezohlednější přísností. Jedná se tu stejně o policejní a finanční prospěch státu, jako o hospodářský prospěch společenstev a především jednotlivých živnostníků vůbec. Jest radno, aby zákonodární činitelé při projednávání návrhu (oddíl V., §§ 62. 69., 70.) o tomto bodě co nejbedlivěji uvažovali.

IV. Živnostenští pomocníci.

Pozbavme se pochyb a námitek, jimiž jsme doposud útočili, neboť tu spočinuli jsme na bezpečné půdě VI. a VII. oddílu návrhu. Oba jsou enklavou utvořenou částečným návrhem podaným vládou v listopadu r. 1879. Motivy v celku převzaté z motivující zprávy uvedené předlohy z r. 1879 jsou pracovány s velikou pečlivostí a mají obzvláště tu přednost, že přihlížejí k modernímu zákonodárství cizích státu, spočívajícímu ponejvíce na bohatším materialu skutkovém. Již objem motivující zprávy příslušící k VI. a VII. oddílu jest nápadně a nepoměrně veliký. Zaujímá větší polovici celé mot. zprávy (45 str. z 81), kdežto menší polovice zůstává pro ostatních 8 nebo

spíše 10 oddělení sestavených s velikým spěchem během krátké lhůty, která vládě byla dopřána po vyslovení přání parlamentním výborem, aby vypracována byla reforma živnostenského řádu.

Ustanovení pak osnovy zákona samé ovládá duch slušnosti a blahovule k pracujícím třídám, který nespokojuje se abstraktní možností svobodného obchodu, zajištěné strnulými paragrafy, a pak v důvěře, že pro blaho občanu všechno vykonal pokrčením ramenou každýkoliv výkřik o pomoc odmítá, poněvadž volný zápas hospodářských sil vyvolati prý může jen poměry nevyhnutelné a přirozené a chudoba a bída jen na osobní vině spočívají. K této slušnosti a blahovuli druží se střízlivost — idea to dokonalosti — beroucí v ochranu prospěchy ostatních proti prospěchům jednotlivcu a směřující k architektonické úměrnosti při stavbě právní budovy. Citujeme jako doklad následující dvě věty z motivující zprávy: Ohraničení svobody dohodování při smlouvě mzdové positivními ustanoveními zákonnými v jednotlivých vztazích vyplývá z věty uznané vědou a zkušeností, že právní svobodě pomocných dělníku k uzavírání smluv za účelem zpeněžení jejich síly pracovní neodpovídá faktická svoboda při úmluvě o podmínkách smluvních, an často soukromoprávně svobodná vule pomocného dělníka ovládána jest nepoměrem vlastního postavení oproti postavení službodárce a pomocný dělník následkem své hospodářské tísně není s to odmítnouti tvrdé podmínky práce. Rovnalo by se něco takového ponejvíce vzdání se výdělku vůbec, což ovšem dělník učiniti nemůže. Tak praví se na straně 109. Oproti tomu na straně 114. mluví se takto: Pokud ostatně navrženým ustanovením o jednostranném trestání pomocných dělníku pro zrušení smlouvy zavdalo by podnět k námitce, že toto ustanovení zavádí nerovnoměrné a nepříznivější zacházení s jednou stranou kontrahentů, totiž pomocných dělníků, poukazuje se na ostatní ustanovení předlohy, zavádějící do zákona zase z ohledu na veřejné blaho pro službodárce obtížení břemeny, jako předpisy o péči o pomocné dělníky, o zákonných obmezeních doby pracovní a t. d.

Již při zkoušení vnějšího uspořádání VI. oddílu návrhu padá jedno ihned do očí při srovnání s platným řádem živnostenským: jest to změněná systematika. Pod nadpisem: Dodatečná ustanovení pro větší podniky živnostenské, obsahuje platný řád živnostenský v §§ 82.—87. nesmělé náběhy k zákonodárství továrnímu, t. j. k normám o používání dětí v továrnách, o době pracovní a tomu podobné. Tento nadpis odpadá v návrhu a jeho ustanovení tohoto druhu platí pro všechny podniky, pro velké továrny zrovna tak jako pro malé dílny. Staví-li se kde výminečně a ne zcela neoprávněně před zkoušející zrak zákonodárcuv otázka mnoho uvažovaná: co rozumíme pod podnikem továrním? pak jest tento případ, ne tam, kde se jedná o zařazení do společenstva. Návrh zodpovězení této otázky zamítl, nerozeznává mezi továrnou a maloživností, zná pouze živnost vůbec

a objímá svou pořádající a chránící rukou všechny její příslušníky. Znamená tedy změna systematiky vskutku ne pouhou formální modifikaci, nýbrž hluboko zasahující přetvoření podstaty věci. Podle toho obsahuje VI. oddíl za 1. všeobecný díl a za 2. dodatečná ustanovení *a*) pro mladistvé pomocníky, *b*) pro učně; aby byla systematika bezvadnou, muselo by ještě přistoupiti *c*) pro podniky živnostenské zvláště továrny s více než 20 pomocnými dělníky a sem by příslušely §§ 125. a 126. (konvenční pokuty) jsoucí nyní ve všeobecném oddíle. Oddíl VII. jedná v 8 paragraphech o živnost. inspektořích.

1. *Smlouva mzdová.*

Stanovení poměru mezi samostatnými živnostníky a jich pomocnými dělníky jest v mezích zákonných předmětem svobodné dohody. Není-li tu smlouvy, rozhodují nejprve vydané předpisy zvláštní, pak všeobecný občanský zákonník (§ 91. návrhu). Pomocným dělníkem jest každá osoba bez rozdílu pohlaví pravidelně zaměstnaná při podnicích živnost., zvláště tovaryšové, učňové, dělníci tovární; vyloučeny jsou z tohoto pojmu osoby určené pro vyšší služby. Pomocní dělníci jsou zavázáni poslouchati nařízení majitele živnosti a jím ustanovených dozorců ohledně prací svěřených a prací domácích. Konati domácí práce, pokud nenáleží tyto k provozování živnosti, nejsou pomocní dělníci povinni, nebylo-li něco jiného umluveno (§ 96. návrhu). Tato poslední výhrada jest novotou nejsoucí v návrhu z r. 1879, a zjevně za tím účelem byla připojena, aby zamezila interpretaci obmezující svobodu smluvních stran.

Uzavřením smlouvy mzdové vzniká povinnost vésti knížku pracovní; všichni pomocní dělníci, vyjímajíc obchodní personál pomocný, musí býti opatřeni knížkami pracovními, vystavenými obecním úřadem bydliště pomocn. dělníka a od počátku až do řádného zakončení poměru pracovního nebo učňovského zustávajícími v rukou zaměstnavatele. Majitelé živností, kteří přijmou dělníky bez tohoto prukazu, dopustí se přestupku podle řád. živnost. Podle dosud platného ustanovení dodatku živnost. řádu má knížka pracovní ten „účel: služby a chování pomocných dělníku prokazovati“; jest tedy do ní také vysvědčení službodárce o věrnosti, píli a dovednosti dělníka vždy zanášeti, pokud toto pro něho jest příznivo; v opačném případě pominou se vlastnosti sem spadající mlčením, a příslušné rubriky vyplní se čarami. Návrh opomíjí uvedení tohoto účelu knížky pracovní a činí pro všechny případy na žádosti dělníka závislým zanesení vysvědčení „o mravném chování a ceně služeb dělníkových“. Jinak neměni se ničeho na podstatě platných ustanovení o knížce pracovní, a tak trvá nadále povinnost všech pomocníku vésti knížku pracovní a ponechati ji během doby pracovní v rukou zaměstnavatele.

Knížka pracovní jest zařízením živnostensko-právním, o kterém se mnoho mluví a které jest nejoblíbenějším socialistickým heslem.

nechceme zrovna říci prostředkem štváčským. Není zdaleka svou povahou moderním zařízením; nazývaliť tovaryši dřívějších století své listy prukazní vysvědčeními cechovními (Kundschaft), jež jim často zrovna tak byly proti srsti, jako t. zv. livrets francouzským dělníkum dle zákonů let 1802 a 1803. Mluvčí dělníků spatřují v nich jednostranné poručníkování dělníků. To nedá se zapříti a také zpráva motivující toho nečiní. Ale snaží se uplatniti převážné důvody ospravedlňující setrvání při knížce pracovní. S malou však jen důvěrou a obšírností uvádí motiv. zpráva důvod nejsilnější, že totiž knížka pracovní jest silnou hrází proti zneužívání svobody stěhování a svobody koaliční a proti zrušení smlouvy. Zní sice krásně, praví-li Francouzi: le livret c'est le diplome industriel de l'ouvrier; oni však praví zrovna s touže líbezností: le livret c'est un carcan mis au cou de l'ouvrier. Frase zde nedokazují. Ve spisech spolku pro sociální politiku, na které se motiv. zpráva tak často ráda odvolává, daly by se právě zde duvody nalézti. (Srovnej nr. VII. 1874 o trestání zrušení smlouvy mzdové, zvláště dobrozdání C. Roschera str. 69. a 70. a G. Schmollera, str. 96.)

Nepřimlouváme se za naprosté odstranění pracovních knížek, obecně obligatorních v Rakousku, ale žádným způsobem nemůžeme přisvědčiti v motivující zprávě vyslovenému, logicky ne zcela bezzávadnému názoru, že se má knížkám pracovním v budoucnosti ještě mnohem větší důležitost přikládati, než se tak děje v platném řádě živnostenském. Jinými slovy, že jest žádoucí ještě dalekosáhlejší nestejnorodost v posuzování zaměstnavatelů a dělníků, než jaká tohoto času u nás v příkré protivě k Německu stává. Úplně by postačila a mnoho nelibého pro dělníka ztratila by knížka pracovní, z níž by vysvědčení o mravném chování a hodnotě vykonaných prací dorostlého dělníka bezpodmínečně bylo vyloučeno a která by během trvání práce v rukou jeho zůstala.

Dříve než toto théma opustíme, budiž dovoleno na krátko zastaviti se u vývodů jednoho zdejšího denníku, nazývajícího, jak jsme nahoře uvedli, celý návrh reakcionářským a destruktivním. Ve svém II. článku prohlašuje nejmenovaný autor velkokapitalistický způsob výrobní za nejhoršího nepřítele a škůdce maloživnosti. Prostředkem associace mají si prý maloživnostníci z tohoto nepřítele učiniti přítele a sami přejíti, zanechavše řemesla, k společenstevní velkovýrobě. Úlohou státu bylo by nyní podporovati tuto změnu forem výrobních zákonným upravením společenstevnictví a udělením ulehčení daňových a obchodních. Z těchto idejí nenalézá se prý v návrhu ničeho a proto nestojí za inkoust, kterým byl psán. Autor najde tyto ideje, bude-li pokládati za hodna svého pohledu zákon z 9. dubna 1873 č. 70. ř. z. o výrobních a hospodářských společenstvech a záslužný zákon z 27. prosince 1880 č. 151. ř. z. o nové dani výdělkové a z příjmů. Ve článku III. pronáší autor zcela opačné názory: „vlastní řemeslo musí býti, má-li

zase ožíti, od velkokapitalistické tovární výroby zákonně rozlišeno a odděleno; ono musí proto především své pomocníky od vlád jakožto své příslušníky a chráněnce energicky reklamovati, což znamená prakticky, zasazovati se o odstranění pracovních knížek, aby se jeho dobře vyškolená armáda v hromadě dělnictva továrenského neztratila. Proto prvé s pracovními knížkami! Plodná reforma živnosti v Rakousku musí počíti s tímto bodem. Nejnovější předloha vlády se však ještě k tomuto poznání nevyšvihla. Každému pomocníku vnucuje ještě knížku pracovní a dokazuje tím, že nemá žádného cítění pro organické životní podmínky živnostenského stavu."
Bohužel pracovní knížka není oním pentagramem, který řemeslo a jeho příslušníky pevně upoutává na práh blahobytu.

§ 97. návrhu obsahuje konformně s § 75. platného živnostensk. řádu o mzdě pomocných dělníku a výpovědi smlouvy pracovní následující subsidiární ustanovení: Není-li o čase, kdy mzda placena býti má, a o lhůtě výpovědné nic jiného ujednáno, předpokládá se, že smluvena byla týdenní výplata mzdy a 14denní lhuta výpovědná. Ale pomocní dělníci, kteří dle kusu se platí, nebo v akkordu pracují, jsou oprávněni teprve tenkráte vystoupiti, když převzatou práci řádně skončili. Bez výpovědi smí smlouva pracovní před uplynutím smluvené doby od kontrahentu jen za předpokladu uvedených v 115. návrhu býti zrušena. Návrh právem nepřijímá elastické ustanovení doposud platného § 78. lit *b* živnost. ř., znějící: Zaměstnavatel jest oprávněn k okamžitému zrušení smlouvy, když pomocný pracovník vykoná čin zbavující jej důvěry v něj kladené oduvodněným zpusobem, nebo když takový čin již po přijetí zaměstnatel se dozvı. Za to ponechává toto právo majiteli živnosti pro ten případ, že pomocný dělník ukáže se býti neupotřebitelným pro práci mu přidělenou, a uděluje mu je v novém případe, že pomocník propadne opilství po opětovaném marném varování. Návrh stejně s platným řádem živnostenským v §§ 79. a 80. rozdílně trestá neoprávněné zrušení smlouvy pracovní, podle toho, zda-li zaměstnavatel nebo dělník zrušením se proviní. Pomocný dělník bez zákonného důvodu předčasně propuštěný má pouze nárok na mzdu a mimo to na smluvené požitky za zbývající část lhůty výpovědní (§ 117. návrhu). Opustí-li však pomocný dělník předčasně bez duvodu zákonem připuštěného práci, jest zaměstnavatel oprávněn, dělníka úřadem k návratu do práce pro zbytek času pridržeti a žádati náhradu utrpěné škody. Ale pomocník dopouští se nad to přestupku živnostensk. řádu, trestaného podle § 165. návrhu sice ne více zásadně (jako doposud dle § 135. platného živnost. ř.), jistě však pro insolvenci deliquentovu, vězením. Živnostník vědomě přijavší (tedy hlavně není-li předložena knížka pracovní) pomocného dělníka smlouvu zrušivšího do práce, dopouští se rovněž přestupku živnost. řádu, a ručí s dělníkem dřívějšímu zaměstnavateli za škodu zrušením smlouvy vzniklou; dřívějšímu zaměstnavateli přísluší také

právo, požadovati opětné vstoupení o své vůli vystouplého pomocného dělníka pro zbývající ještě čas.

Jsou vskutku závažné důvody pro ponechání nestejného právního posuzování téhož soukromoprávního dluhu, než přece jsou také důvody pro vytýčení zásady: Stejné právo pro všechny. Zpráva motivující dává si práci obě kategorie shrnouti a činí závěr ve prospěch nestejnoměrnosti (srovn. hořeji uvedený, sem náležející passus z § 114. důvodů). Jsme s tímto závěrem úplně srozuměni, mluví pro něj praxe a velký díl theorie. Než přece by v této všeobecné části raději neměly býti uvedeny důvody, znějící: „Trestá-li se poškození cizí věci podle trestního zákona, jest jenom dusledným, nezustává-li beztrestným poškození majetku často dále (!) sahající, obsažené ve zrušení smlouvy.“ Pohled věnovaný při tomto podnětu nemajetným, soukromým dlužníkům a kridatorum bez počtu, často také více než z lehkomyslnosti cizí jmění beztrestně poškozujícím, vedl by k poznání jiných zejících nedůsledností, na které by logický cit právní již také brzo snad měl reagovati.

Když ze smluvního poměru pracovního nebo učednického povstávají spory nepříslušící do kompetence společenstevního soudu rozhodčího jen z toho důvodu, poněvadž strany sporné nepřináleží žádnému společenstvu, přísluší rozhodnutí politickému úřadu. Než na místě tohoto mohou tehdá býti povolána rozhodčí kollegia, utvořená z majitelu živností a pomocníku (učně vyjímajíc) téže nebo příbuzné živnosti, když v místě, ve kterém kollegium má míti své sídlo, není žádného společenstva pro tuto živnost, a když k tomu bylo uděleno povolení od zemského úřadu politického k návrhu většího počtu majitelů živností nebo pomocníků místa.

Volba a sestavení narovnavacího výboru a soudu rozhodujícího spravuje se dle norem o společenstevním rozhodčím výboru. Nespravedlivá nestejnoměrnost v posuzování zaměstnavatelů a dělníků výbory rozhodčími stanovená § 121. platného řád. živnost. nemá tudíž také zde místa.

V §§ 133. až 143. upravuje návrh poměry hluboce skleslého živnostenského vyučování, jehož jsme již nahoře při uvažování o účelech společenstev vzpomenuli. Návrh se tu především snaží co nejvíce zameziti tak časté zrušení smlouvy učednické, hlavní příčinu zla; proto připojují se ustanovením všeobecného dílu o knížkách pracovních, zrušení smlouvy atd., platícím také pro učně, ještě ustanovení zvláštní. Za učně pokládán jest každý, kdo vstoupí k majiteli živnosti za účelem praktického vyučení se řemeslu, bez rozdílu, zda-li bylo smluveno nějaké učebné čili nic a zda-li za práci platí se mzda čili nic, jak zní v doplnění § 88. platného ř. živnost. Hledáme marně definici smlouvy učednické utvořenou podle osvědčeného vzoru francouzského zákona, předpokládanou motivující zprávou (§ 145.) v textu návrhu zákona; nalézáme ji však v návrhu z r. 1877 (§ 95.), kde se praví: Smlouva učednická jest smlouva, kterou majitel živnosti

se zavazuje dovednosti nějaké živnosti jinou osobu naučiti, která zase jest povinna za něho pracovati — obojí za jistých pevně stanovených podmínek a během doby smluvené.

Právo držeti učně obmezuje se v prospěchu výchovy mravné a technicky zdatného živnostenského dorostu následujícími částečně již uvedenými ustanoveními:

Kdož odsouzeni byli pro zločin vůbec nebo pro přečin spáchaný ze ziskuchtivosti nebo směřující proti veřejné mravnosti nebo pro takovýto přestupek, jakož i oni, jimž odňato bylo za trest právo učně držeti na základě řádu živnost., nesmí ani nezletilé učně přijímati, ani přijaté déle držeti. Také smí jen tací majitelé živností držeti učně, kteří mají sami, nebo jich zástupci žádoucí odborné vědomosti, aby mohli dostáti povinnosti živnostenské výchovy učně (§§ 134. a 138. návrhu). Majitel živnosti musí dosáhnouti 24. roku věku svého, aby směl nezletilé učně držeti; než přece živnostenský úřad může v případech nezavdávajících podnětu k obavám zneužití nebo neprospěchu, výminečně k tomu dáti povolení. Jak jsme již viděli, přísluší společenstvům ustanoviti bližší o podmínkách pro držení učňů, jakož i určení poměru jich k počtu tovaryšů v živnosti.

Ohledně přijetí nezletilého učně musí býti, jako doposud, uzavřena ústní nebo písemní smlouva (obsahující 6 bodů uvedených v § 135. návrhu a musí býti zaznamenána u společenstva nebo v případě, že by ho nebylo, u obecního úřadu. Trvání doby učebné zákon nestanoví, ale nesmí býti překročena doba pro živnost v místě obvyklá, stejně jako podle § 92. platn. řádu. Povinnosti pána a učně určeny jsou v §§ 137. a 138. n. zcela podobně jako v §§ 93. až 95. platného ř. živnost. V § 139. vypočítávají se analogicky s § 115. případy, v kterých smí se zrušiti poměr učebný před uplynutím smluvené doby. Podstatné zlepšení obsahuje § 140. tím, že praví: Proti 14denní výpovědi může poměr učebný učedníkem býti zrušen, prokáže-li se prohlášením zákonného zástupce učně, že učeň své povolání mění, nebo přechází k podstatně jiné živnosti, nebo když by mu vydržením celé doby učebné bylo zabráněno v použití naskytujícího se mu zaopatření; § 97. platného ř. živnost. propůjčuje toto právo výpovědní příliš všeobecně také pro případ, že učeň rodiči jest potřebován, následkem nastalé změny jich poměru, k jejich ošetřování nebo vedení jejich závodu. Při zrušení poměru učebného musí pán učedníkovi na požádání vystaviti vysvědčení o době učebné, o jeho chování a získaném živnostenském vzdělání. Ale při řádném ukončení učení, náleží-li pán k nějakému společenstvu, může na místo soukromého vysvědčení nastoupiti úctyhodný, starobylý list výučný, vystavený společenstvem na základě ústního vysvědčení pána.

Péče o spořádané poměry učednické a dohled nad zachováváním příslušných zákon. ustanovení jest podle § 70. návrhu vyhrazeno společenstvům. Zároveň však mají živnostenští inspektoři dohlížeti

nad zachovávaním podmínek pro držení učňů (§ 131. n.) jakož i nad plněním povinností pána (§ 111. n.). Zda-li § 111. návrhu z roku 1880 živnostensk. inspektorum tyto dvě funkce snad jen proto přikazuje, respekt. ponechává, poněvadž tak učinil partiellní návrh z r. 1879 v § 55., nejednající o živnost. společenstvech, nebo zda-li živnostenští inspektoři jen subsidárně mají fungovati? Bylo by v prospěchu věci o tom světlo zákonné rozšířiti.

2. *Továrenské a dílenské zákony.*

Přicházíme nyní k úvaze o ustanoveních návrhu, jimiž obmezuje se svoboda ujednání při smlouvě pracovní; paradoxně řečeno, jedná se o to, aby dělníci byli emancipováni od neomezené svobody při zadávání své práce. Prospěch veřejný to vyžaduje, aby tělesný, duševní, mravní vývoj a blahobyt dělníka, jeho ženy a dětí nebyl tak docela vydán na pospas vlnám nabídky a poptávky práce jako příliv a odliv věčně se valícím; naopak příboji mají býti postaveny hráze, jejichž vrcholku by nedospěl. Návrh proto jednak částečně sám ustanovuje obsah smlouvy pracovní bez ohledu na to, zda-li se strany samy na něm výslovně usnesou, čili nic, a za druhé vylučuje ze smlouvy pracovní jistá ujednání; konečně nedopouští celé kategorii osob uzavříti smlouvu pracovní, a to buď zcela, nebo jen v omezené míře. Tato ustanovení jsou ius publicum, quod pactis privatorum mutari nequit.

Dali jsme druhému pooddělení IV. oddílu naší úvahy nadpis: Továrenské a dílenské zákony; jest to označení a potiori, neboť jest také mluviti o několika ustanoveních návrhu, která nespadají zcela do rámce tak zv. továrenských a dílenských zákonů. Rozumí se totiž podle vzoru anglického, pocházejícího z nejrannějších dob našeho století, pod zákony továrenskými (factory acts) všechna ona zákonná opatření, která se zabývají úpravou doby pracovní (dne pracovního), užíváním mladistvých pracovníků a žen a úpravou a zařízením v továrních místnostech (resp. v dílnách), jakož i dozorem a prováděním těchto předpisů.

V nejužším a nejpůvodnějším smyslu spadají pod pojem továrenských a dílenských zákonů následující paragrafy návrhu: § 93. (péče o pomocné dělníky) a také jistě § 94. (povinnost ručení), pak § 95. (večerní a nedělní školy), § 124. (seznamy dělníků), § 125. (řád pracovní), § 126. (konvenční pokuty), §§ 129.—132. (dodatečná ustanovení pro mladistvé pomocné pracovníky a pro osoby ženské) a konečně §§ 111.—151. (živnostenští inspektoři). Do úvahy o těchto paragrafech mají býti spolu pojata ustanovení §§ 98. až 103. návrhu.

Každý majitel živnosti má na dále býti zavázán na své útraty všechna ona zařízení ohledně pracovních místností, strojů, nářadí, to jest hlavně zapažení, ochranná opatření, ventilace atd., zříditi a udržovati, která s ohledem na povahu jeho závodu nebo jeho dílny

k ochraně života a zdraví pomocných dělníku jsou nutna. Také jest povinen každý majitel živnosti pečovati, aby pracovní místnosti po celou dobu pracovní byly udržovány co možná světlé, čisté a bez prachu, a aby obnova vzduchu vždy odpovídala počtu dělníku a zařízením osvětlovacím, jakož i pusobila proti vývinu škodlivých plynu: konečně přenechávají-li majitelé živností svým dělníkum byty, nesmí býti k tomu použito místností zdraví škodlivých. Tak praví § 93. návrhu; § 94. obsahuje následující sankci: přivodí-li zmocněnec nebo jiný od majitele živnosti ustanovený zřízenec nedbáním předpisu § 93. nebo jiným opomenutím u provádění svých služeb smrt nebo tělesné poranění pomocného dělníka, ručí ve všech těchto případech majitel živnosti za povstalou škodu podle ustanovení §§ 1325. až 1327. všeobecn. zák. obč. Do této náhrady — jest to novota nejsoucí v návrhu z r. 1879 — počítá se to, co by oprávněný měl právo požadovati od pojišťovacího ústavu, živnostenské pokladny pomocné, nebo jiné podobné pokladny podpurné za příčinou úrazu, platil-li by usmrcený nebo poraněný spolu s majitelem živnosti u těchto ústavu pojišťovací premii, a neobnášelo-li přispívání majitele živnosti méně než třetinu celého příspěvku. Sporné civilní řízení ohledně takových nároku na náhradu spadá do kompetence řádného soudce, jenž, nemá-li se použíti řízení ve věcech nepatrných, summárně má projednávati, a nejsa vázán zákonnými předpisy dukaznými podle svého volného přesvědčení jak o právu a objemu nároku, tak i o výši jeho rozhoduje. (§ 94. návrhu.)

To jest ona povinnost ručení za škodu nezaviněnou podnikatelu, která, jsouc předmětem stálého přetřásání, právě v Anglii zákonem ze dne 7. září r. 1880 (employers liability act) byla upravena; v Německu stalo se to daleko obmezenější měrou, zákonem ze 7. června 1871, v Rakousku dosud jen ohledně železničních úrazu zákonem z 5. března 1869. Jinak platí u nás pro tyto případy zcela nedostatečná ustanovení občanského zákonníka o náhradě škody. Záslužnému spolku pro sociální politiku děkujeme nejnověji dukladnou a obsažnou úvahu o této otázce, podanou k jeho podnětu v sebraných a publikovaných dobrozdáních odborníku právních a národně hospodářských (spisy sp. p. S. P. XIX. Lipsko, Duncker a Humblott 1880, 151 str.).

Zákonodárný motiv moderního přísného zákonodárství o povinnosti ručení určen jest tu ve výborném dobrozdání o otázce povinnosti ručení podle rakousk. práva (str. 1.—15., podáno od p. prof. Dr. Randy a Dr. Bráfa) od prve jmenovaného, následovně: „Věříme, že přísnější ručení podnikatelu odpovídá požadavkum spravedlnosti; jest jenom, jak nejnověji zvláště Löning (Ručení státu str. 90.) správně ukazuje, aequivalentem za koncessi od státu udělenou provozovati podniky, spojené s nebezpečím pro tělesnou bezpečnost zřízencu a publika, a jejichž provozování vyžaduje proto — zejména pokud se týká řízení a dozoru — výjimečnou opatrnost, úplnou odbornou

znalost a zvláštní diligenci — konečně aequivalent za relativně velký peněžní zisk, s jímž velkovýroba zejména při kombinovaném využití lidských sil a síly parní obvykle jest spojena. Zkrátka spravedlnost a slušnost vyžadují, aby v této otázce více zdurazňováno bylo stanovisko causality než provinění (Illegalita)! Čím přísnější právo, čím rigorosnější p r a x e s o u d n í v tomto bodu, tím jistější a bezpečnější — jak se dá očekávati, bude provozování řemeslné a tovární.

Ať se nikdo neobává, že navrženým přísnějším ručením podnikatelu živnost. provozování vubec v hospodářsk. směru by bylo ohroženo! Nejenom zkušenost v zemích anglo-francouzského práva, kde přísná p r a x e s o u d n í na nedbalé podnikatele tvrdě doléhá, nýbrž nejnověji od zákona o povinném ručení z r. 1871 také zkušenost v Německu ukazuje, že takové obavy jsou bezduvodny. Vždyť podnikatelé mají to sami v moci, pojištěním svých dělníku nebezpečí přísného ručení od sebe odvrátiti. S otázkou úrazového pojišťování dělnického stojí tato otázka skutečně v nejužší souvislosti. „Máme“ — tak ptal se státní ministr Hofman v sezení německého říšsk. sněmu 26. února 1873, „hledati odpomoc raději na cestě invalidního pojišťování, které navazuje sociální pouto mezi zaměstnavatelem a dělníkem, nebo na cestě zostření zákona o povin. ručení, který v jednotl. případě jeho použití dělníka do právní protivy, ba do nepřátelského postavení k jeho zaměstnavateli staví? Sociální demokrat Bebel podal v témže sezení návrh, aby všichni podnikatelé živnostenští za všechny v jejich závodu vyskytující se úrazy ručili a za tím účelem přistoupili k centralisované státní pokladně pojišťovací. Dnes předložen jest již návrh k podnětu samotného říšského kancléře knížete Bismarka na zákon o státním ústavu úrazy pojišťujícím s nuceným přístupem, aby od rady národohospodářské byl projednáván.

Necháváme stranou detail § 94. návrhu, abychom dle pořádku návrhu v krátkosti promluvili o ustanoveních §§ 98.—103. o placení mzdy. Ostří jejich obrací se proti špinavému zkracování dělníku, dnes všeobecně anglickým slovem Truck označovanému a tím zpusobem prováděnému, že se dělníkum na místě nominellně stipulované mzdy peněžní vydávají na srážku jich mzdy předměty spotřeby a užívání. Mohlo by se mysleti, že takovým počínáním dělníci jen získají, neboť přece podnikatel, vyplácející často sta a tisíce dělníkům, docíliti muže nákupem zboží ve velikém příznivější cenu a lepší qualitu nežli kramář, na kterého dělník jinak jest odkázán, neemancipuje-li se od něho konsumními spolky. Jisté by toto bylo možným a správným, kdyby se všichni podnikatelé svým ze smlouvy pracovní plynoucím povinnostem poctivě a blahovolně snažili dostáti. Než to, že někteří tak nečiní, nutí ostatní slušné kollegy následkem konkurrence neodvratně k podobnému počínání, nebo k apellu na státní zákonodárství. Právem naříkají si dělníci, že jsou na ceně, qualitě a quantitě zboží šizeni a tímto zpusobem na smluvené mzdě zkracováni. V Anglii

nalézáme Truck-ové zákony již v roce 1461; v našem století pracují Trades-Unions proti tomuto zlu s úspěchem, opírajíce se o truck-act z roku 1831.

Není známo, jak se to má u nás v Rakousku s truckem; motivující zpráva praví o tom jen zcela všeobecné: Ustanovení §§u 98.—103. ohledně placení mzdy a dávání zboží pomocným pracovníkum na srážku ze mzdy (Truck-system) vyvolány jsou zřízeními, která o sobě ani mravně ani právně nejsou zavržitelna, a majícími za účel odníti půdu mnohému dosud stávajícímu zvyku zaměstnavatelu, dávajícímu podnět k nespokojenosti dělníku. Jmenované paragrafy obsahují — zcela podobně jako německý říšský řád živnostenský (§§ 134. až 139.) na prvém místě všeobecné ustanovení, že majitelé živností jsou zavázáni vyplatiti mzdy dělníku v hotových. Z tohoto pravidla připouštějí se následující výjimky: Majitelé živností mohou poskytovati dělníkům byt, topivo, používání pudy, léky a lékařskou pomoc, jakož i nářadí a látky k výrobě předmětu na srážku při vyplacení mzdy, po předcházejícím srozumění. Poskytování prostředku k živobytí nebo poskytování pravidelného stravování na účet mzdy, pokud cena nepřestupuje útraty spojené s opatřením, muže býti smluveno.

Prostředky k živobytí nejsou jmenovány v návrhu z r. 1879 (§ 8.). Jiné než nahoře označené předměty a zboží a zejména alkoholické nápoje nesmí majitelé živností dělníkům na srážku ze mzdy dávati. Také nesmí býti smluveno, že pomocní dělníci musí bráti některé předměty své potřeby z jistých prodejen. Tyto zákazy platí nejen pro majitele živnosti, nýbrž také pro členy jeho rodiny a pro jeho zřízence a vztahují se na pracující pomocníky v továrnách a dílnách podnikatelu, jakož i na dělníky domácké industrie; nemohou býti nikdy zrušeny protivnými úmluvami. Pomocní dělníci, jejichž pohledávky proti těmto předpisum byly uhrazeny jinak než placením v hotových, mohou každé doby zaplacení svých pohledávek v hotových požadovati, aniž by mohla býti činěna námitka dání na místo placení. Pokud dané na místo placení u příjemce (dělníka) se nalézá nebo tento ještě obohacen býti se zdá, připadá to nebo hodnota toho účelum obecně užitečným (pokladnám nemoc., ev. místnímu chudinsk. fondu). Pohledávky na předměty nebo zboží, které bez ohledu na uvedený zákaz dělníkum na úvěr byly dány, nemohou od majitelu živnosti ani býti žalovány ani kompensovány, nebo jiným zpusobem k platnosti přivedeny a sice bez rozdílu, zda-li tyto pohledávky mezi súčastněnými bezprostředně povstaly nebo nepřímo byly nabyty. Pohledávky tohoto druhu připadají uvedeným obecně užitečným ústavum.

V §§ 129.—131. upravuje návrh práci a pracovní dobu ve všech živnostenských dílnách, nejprve ovšem jen pro mladistvé a ženské pomocníky. Jest známo, že prvé místo mezi nejvíce žádanými požadavky třídy dělnické jest normální pracovní den, t. j. zákonem stanovená denní doba pracovní. Také ve shromáždění dělníku, odbývaném

20. ledna r. 1881 na ostrově Střeleckém, žádný z řečníku neopomenul vždy znovu a znovu vraceti se k normálnímu pracovnímu dni. Pokud jest nám známo, došlo dosud toto přání splnění pouze ve Švýcařích, kde spolkový zákon z 23. května 1877. v článku 11. následovně ustanovuje normální pracovní den pro všechny dělníky: Trvání pravidelné práce jednoho dne nesmí obnášeti více nežli 11 hodin; v sobotu a o dnech před svátky ne více než 10 hodin a musí býti vykonáno v dobe mezi 6. resp. v měsících letních červnu, červenci a srpnu, mezi 5. hodinou ranní a 8. hodinou večerní. Ostatní státy evropské, mezi nimi zejména říše Německá, Francie a Anglie spokojují se zákonným určováním nebo spíše omezováním práce a pracovní doby mladistvých pracovníku a pomocnic žensk. pohlaví. Aniž by se rozhodovalo, zda-li všeobecný zákonný normální pracovní den jest oprávněný a potřebný čili nic, jest přece tak dalece jisto, že pronikavé omezení práce mladistvých pomocníku jest nutným, a v zájmu celé společnosti lidské a zejména dělnictva a že zavedení jeho tvoří nejúčelnější přechod ke konečnému cíli všeobecného normálního dne. Výsledky takové zákonné instituce jsou zřejmé:

1. bude-li více umožněn tělesný, intellektuálný a mravní vývoj a vzdělání dorostu dělnického;

2. bude-li stlačena nabídka práce obmezením beztoho příliš laciné práce mladistvých pracovníků ve prospěch dospělých, a

3. bude-li v mnohých odvětvích průmyslu, které se nemohou obejíti bez spolupráce mladistvých pomocníku, fakticky zaveden všeobecný normální pracovní den.

K porovnání ihned znázorníme, jak jsou utvořena omezení práce nedospělých pomocníku platící doposud v Rakousku. Zde budiž pouze podotčeno, že Rakousko bylo, pokud se týče této humánní péče o pracovní třídy, od většiny evropských státu, nevyjímajíc ani sesterské Uhersko, předhoněno. Tím má průmysl Rakouský před konkurujícími prumysly cizích státu jakousi výhodu, která však muže býti s klidem vyrovnána, aniž by se bylo obávati zániku našeho průmyslu, nebo aniž by bylo třeba zavésti jako náhradu ochranné clo. Ovšem nikoho nebude naplňovati podivením, že se naši prumysloví podnikatelé a jejich zástupci proti těmto reformám brání. Příkladem toho jest resoluce z 19. ledna 1881 obchodní a živnostenské komory v Liberci o zde zmiňovaném návrhu živnostenského řádu; zde praví se velmi obratně: „Každý zákonodárný pokus omezení pracovní doby ve prospěch mladistvých pomocníku a osob ženských před zákonným stanovením normálního pracovního dne a utvořením tím více nebo méně libovolných výjimek před určením úplného pravidla jest v stavu, nejenom nepřivoditi klid a řád v dílně, nýbrž spíše zpusobiti nejdalekosáhlejší zmatky . . . „Proto prohlášeny jsou §§ 129.—131. náv. „v zájmu celého stavu obchodn. a živnostenského“ za nepřijatelny.

V Rakousku platí — alespoň na papíře — dosud ustanovení §§ 86. a 87. platn. živn. řádu, jejichž obsah následovně shrnujeme:

Děti pod deseti léty nesmějí vůbec, děti přes deset let, ale pod 12. r. smějí jen na základě předložení listu povolovacího vystaveného přednostou obecním na žádost otce nebo poručníka, býti použity k práci ve větších podnicích živnostensk. a pak jen k takovým pracem, které neškodí zdraví a nebrání tělesnému vývoji. Doba pracovní nesmí přestoupiti denně u osob pod 14 let deseti hodin, u osob mezi 14. a 16. rokem 12 hod., a smí býti vyměřena jen v náležitém rozdělení s dostatečnými dobami odpočinku. K práci noční, t. j. k práci po 9. hod. večerní a před 5. hod. ranní nesmí býti použity osoby pod 16. rokem: ale u živností, kde se pracuje nepřetržitě ve dne i v noci a když jinak by provozování bylo ohroženo, může úřad povoliti použití pracovníků mezi 14. a 16. rokem také za nočního času pod podmínkou, že bude zachováno přiměřené střídání v práci denní a noční. Rovněž může úřad v případech mimořádné potřeby práce povoliti přechodné prodloužení pracovní doby pro dělníky pod 16 léty — ale nejvýše na dobu 4 neděl. Tato chudá, na všechny strany volná ustanovení platí nad to jen pro „větší podniky živnostenské, ve kterých obyčejně více než 20 dělníků" jest zaměstnáno, a dozor nad jejich zachováváním jest svěřen tak mnoho zaměstnaným politickým úřadům.

Návrh, který rozumí pod jménem mladistvých pomocníků ony, kteří nedosáhli ještě 16. roku, nařizuje ohledně používání dětí v § 130. následující: Děti před dokonaným 12. rokem nesmějí býti použity k pravidelným zaměstnáním živnostenským. Děti mezi rokem 12. a 14. nesmějí býti používány k pravidelným živnostenským zaměstnáním ne více než 6 hodin denně; také nesmí jejich použití při živnosti překážeti plnění zákonné povinnosti školní. Jest nám jen připojiti poznámku na slova v tomto paragrafu častěji se navracející „pravidelné živnostenské zaměstnání." Ve spolku pro sociální politiku debattovalo se dne 6. a 7. října 1872 o zákonodárství továrním a referent pan prof. Dr. Ludwig Brentano, vážený znalec anglických továrních poměrů, uvedl ve své přednášce následující: Nepostačuje stávající zákonná omezení rozšířiti na maloživnost a domácký průmysl, aby děti před předčasným zaměstnáním byly chráněny. § 128. německého živnost. ř. praví, že děti pod 12 léty v továrnách k „pravidelnému zaměstnání" nesmějí býti přijaty, a se sofistikou, která mi sice z dějin anglického továrního zákonodárství jest známa, kterou jsem však u německ. továrníků pokládal za nemožnou, přidržovali se sasští továrníci slova „pravidelný", aby se jim nepohodlného omezení částečně zbavili. Jestliže totiž vůbec něco, tedy znamená zákaz „pravidelného zaměstnání" dětí, že nemá býti dovoleno děti najímati k práci pravidelně se navracející. Ale místo na zaměstnání, jak chce zákon, vztahovali sasští továrníci slovo „pravidelný" na dobu za-

městnaní, rozuměli pod „pravidelným zaměstnáním“ jenom ono, které se podniká v určitých, jednou pro vždy předepsaných hodinách denních, a zatím co zaměstnávali děti pod dovoleným stářím v rozličných hodinách denních, domnívali se, že se vyhnuli působnosti zákona. Že se tím úmyslu zákona vyhovuje, dá se těžko tvrditi. A tak mám za to, že se musím přimlouvati vzhledem k zneužívání, které dle doznání se slovem „pravidelný“ bylo provozováno, aby příště každé zaměstnání dětí pod zákonem stanoveným stářím bylo zakázáno.“ (Spisy Sp. p. s. p. I. 1873. str. 15.)

Ohledně užívání mladistvých pomocníků a osob žensk. ustanovuje dále návrh v témže § 130. následující: Mladiství pomocníci mezi dokonaným 14. a 16. rok., jakož osoby ženské mezi 16. a dokonaným 21. rok. nesmí býti denně déle ku pravidelnému živnostenskému zaměstnání použity, nežli 10 hodin. Úřad živnostenský může prodloužení těchto dob pracovních nejvýše o 1 hodinu a nejvýše na 4 neděle povoliti tehdy, když živelní události nebo nehody přerušily pravidelné provozování živnosti, nebo přivodily zmnoženou potřebu práce. Ministr obchodu ve srozumění s účastněnými ministry jest zmocněn, cestou nařizovací označiti ony nebezpečné nebo zdraví škodlivé živnostenské úkony, ke kterým mladiství pomocníci nebo osoby ženské vůbec ne, nebo jen podmínečně smějí býti použity. (§ 130. návrhu.) Vzorem takového správního nařízení jest francouzské nařízení z 14. května 1874, které bylo vydáno u provedení zákona z 2. června 1874 o práci při živnosti zaměstnaných dětí a nedospělých žen (srovn. motivy str. 131.—142.). Do tohoto §u 130. náleží ustanovení, které nepravým způsobem dáno bylo do § 131., a které zní: Šestinedělky smí teprve po uplynutí 6ti neděl po slehnutí býti použity k pravidelnému živnost. zaměstnání.

Dobu zaměstnání stanoví § 131. návrhu nesoucí nepřípadný název „pracovní přestávky (Arbeitspausen)“. Liší se od odpovídajícího mu § 12. návrhu z r. 1879 zejména tím, že rozšiřuje všechny druhy ochrany stanovené pro mladistvé pomocníky také na osoby ženské mezi 16. a 21. rokem a nad to připojuje zmíněné ustanovení ohledně šestinedělek. Obsah jeho jest následující: Pracovní hodiny mladistvých pomocníkův a osob ženských mezi 16. a 21. rokem nesmí začíti před 5. hod. ranní a nesmí trvati přes 9. hodinu večerní. Mezi hodinami práce jest dáti jednu hodinu volnou. Ministr obchodu ve srozumění s účastněnými ministry může po slyšení zemské zdravotní rady, obchodní a živnostenské komory a živnostenského inspektora jednotlivým odvětvím živnostenským povoliti použití právě zmíněných pomocníků mimo tyto hodiny denní pod tou podmínkou, že celková doba pracovní během 24 hodin nepřestoupí stanovené maximální doby pracovní. V neděli a ve dny sváteční nesmí býti zaměstnáni jmenovaní pomocníci při výkonu živnosti, vyjímajíc ony případy, kde práce v jednotlivých živnostech nedá se dobře odložiti

nebo přerušiti. (§ 131.) Jak v návrhu z r. 1879 tak i v návrhu z r. 1880, jest následující odpor mezi navrhovaným textem zákona a motivy: V textu se praví: Mezi hodinami pracovními jest povoliti jednu hodinu prázdně — a v motivech (str. 143. z r. 1880, str. 75. z r. 1879) se praví: Jest v zájmu zdraví mladistvých pracovníku, aby se výslovně v zákoně dbalo na dodržení jednohodinného přerušení práce času poledního. Zakládá se asi pouze na přehlédnutí, že se tak v zákoně nestalo, a my doufáme, že se tak stane, jak se stalo v Německu, kde má platnost následující § 129. říšsk. živnost. ř.: Za hodin pracovních musí býti dána mladistvým pracovníkum (v továrnách) dopoledne a odpoledne přestávka pulhodinová, v poledne celohodinová a sice vždy s poskytnutím možnosti pohybu na volném vzduchu.

Chceme ještě upozorniti na dva kroky zpět ve zmíněném návrhu. Návrh referentský z roku 1877 měl v § 90. ustanovení, že o dny nedělní a sváteční nesmí býti zaměstnáni mladiství pomocníci; tomu odpovídající §§ 42. návrhu z r. 1879 a 131. návrhu z r. 1880 připojují ještě dodatek, dopouštějící povážlivé výjimky v případech oněch, kde odklad nebo přerušení práce u jednotlivých živností nedá se dobře provésti. V jiném bodu jde návrh z r. 1880 dokonce zpět za platný řád živnost. (§ 87.) Tento nedopouští totiž v žádném případě noční práci dětí pod 14 léty — náš nejnovější návrh má za to — jak motivující zpráva str. 144. naznačuje, že musí „skutečným potřebám průmyslu“ udělati koncessi, aby povolena byla noční práce dětí, které přestoupily pouze 12. rok svého života. Nemělo by při těchto „skutečných potřebách“, při těchto nutnostech a nemožnostech dnešního prumyslu platiti slovo Mirabeau-ovo: Impossible — ne me nommez jamais cet imbécil de mot!

K předpisum o používání mladých pomocníku náleží ještě daleko vzdálený § 95. návrhu, který zavazuje majetníky živností, aby vyhradili pomocníkum až do dokonaného 18. roku potřebný čas k návštěvě živnostenských večerních a nedělních škol jakož i ve dny nedělní a sváteční k návštěvě dopoledních služeb božích. Také patří sem z části ne nová opatření §§ 121.—126. o seznamech dělníku, pracovních řádech a o konvencionální pokutě peněžní.

Závěrečným kamenem ochranné klenby každého továrního a dílenského zákona jest ustanovení nezávislých, moci nadaných, věci znalých a jinými výkony úředními neobtěžovaných orgánu ku kontrole a vynucení jeho plnění. Anglický parlament vydal od r. 1802 do r. 1833 pět továrních zákonu, ale neodhlasoval ani penny na jejich nucené provedení, na placení nutných úředníku a tomu pod., a zákony zustaly mrtvou literou. Jak to dopadá v praxi se skrovňoučkými zákony továrními platného živnostenského řádu, to se officielně neví. Ale od důvěry hodných duvěrníku se zpravuje, že naši podnikatelé namnoze teprve v posledních letech ne úřady, nybrž koalovanými dělníky byli probuzeni ze spánku ignorování zákonu. Plným právem

praví tedy motivující zpráva na str. 146.: „Aby svědomité provedení řady ustanovení předlohy úplně bylo zajištěno, zdá se býti nezbytným, starati se o to ustanovením zvláštních státních dozorčích orgánů. Státy, které stojí na vysokém stupni prumyslového vývoje, jako Anglie, Švýcary, Německá říše, Francie a t. d., uznaly nutnost takových odborných orgánu a daly jí výraz svými zákonodárstvími.“ Dozorčí orgány, které by z místních svéprávných korporací nebo dokonce ze středu prumyslníku samotných byly voleny, pak dosud fungující politické úřady první instance nemají z části náležitou objektivitu, z části dostatek času, z části nezbytných technologických odborných znalostí. Proto nařizuje návrh v VII. oddíle, že k tomuto účelu od ministra obchodu zvláštní živnostenští inspektoři se ustanovují, kterým v jejich funkcích náleží charakter veřejných úředníku. Mají právo vstoupiti každé chvíle, když v závodě se pracuje, do všech živnostenských místností, vyslýchati všechny zaměstnané osoby a také majitele živnosti a nařizovati odstranění toho, co příčí se zákonu. Přímá moc trestati jim nepřináleží. Za jejich úkony úřední nesmí jim býti poskytována ani od podnikatele ani od dělníků nějaká odměna. Velmi účelný jest výslovný zákaz, používati živnostenských inspektorů jako orgánu správy finanční k účelum daňovým (§ 150. návrhu). Obor pusobnosti živnostenských inspektorů vztahuje se na kontrolu následujících v § 114. návrhu taxativně uvedených ustanovení zákona:

1. Na existenci oněch zařízení ohledně pracovních místností, stroju, nářadí a t. d., která vzhledem na vlastnosti provozování živnosti jsou nutna k zabezpečení dělníku proti nebezpečím ohrožujícím tělo a život.

2. Na závazek majetníku živnosti, povoliti mladistvým dělníkum návštěvu večerních a nedělních škol a služeb božích.

3. Na placení mzdy.

4. Na pracovní knížky.

5. Na seznamy dělníků, pracovní řády a seznamy konventionálních pokut peněžitých.

6. Na používání a pracovní dobu mladistvých pracovníků a osob ženských.

7. Na živnostenskou způsobilost a povinnosti mistra a

8. na závazek dělníků k přistoupení k živnostenské pomocné pokladně.

Ponecháváme nejpečlivějšímu uvažování zákonodárných faktorů, aby redukovali ohromný obor působnosti živnostenských inspektorů na dohled nad továrnami a tak učinili z inspektorů živnostenských inspektory tovární.

To jsou navrhované rakouské tovární a dílenské zákony; upravují poměry, které všude byly jevištěm dlouholetého, zahořklého, často krvavého zápasu mezi kapitálem a prací, zápasu, který nejprve angličtí dělníci sobě a všem k užitku vítězně provedli; — vycházejí

vstříc „oprávněným požadavkům socialismu", aby jej tím připravili o jeho mámivou moc. Bylo by si přáti, aby návrh, jehož důkladnému projednání a brzkému povýšení na zákon hledíme plni naděje vstříc, urovnal cesty trvalému míruplnému spolužití kapitálu a práce sobě k slávě, lidstvu ku štěstí!

*

III. Reforma živnostenského práva v Rakousku z r. 1883.

(Živnostenská novella: provozovací nařízení: zákon o živnostenských inspektorech.)

(Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik, Neue Folge, Bd. VIII 1884 str. 593—605.)

Rakouský živnostenský řád připomíná ve své nynější podobě ony malebné stavební směsy, které jsouce provedeny kus po kuse v nejrůznějších slozích různými generacemi, znázorňují v konkretní bezprostřednosti postup stupňů vývoje, neustálou změnu proudu v životě národu. Část živnostenského řádu z r. 1859 byla zbořena a na místě jejím nová stavba provedena t. zv. živnostenskou novellou, ke které ihned přilepena byla neslohová přístavba zákonem ze 17. června 1883 týkající se ustanovení živnostenských inspektorů. Budiž nám dovoleno v krátkosti vylíčiti, jak a proč se to stalo.

Když nynější vláda hraběte Taaffeho v létě r. 1879 ujala se svého úřadu, měla k volnému použití pečlivě připravený a dobře spracovaný návrh nového živnost. řádu (z r. 1877); jestliže přes to opomněla tento návrh znovu položiti za základ zákonodárné reformní práce, stalo se to proto, že si přála nejrychlejšího vyřízení některých, zvláště nutných bodů reformy a dle svých posavadních zkušeností právem se obávala, že by se na léta odložilo parlamentární uskutečnění nutného a méně nutného, kdyby se bylo setrvalo na objemném celkovém návrhu. Za nejdůležitější body považovala vláda to, co se obyčejně označuje jako tovární zákonodárství a čehož platný živnost. řád. z r. 1859 sotva embryonální náběhy obsahuje, t. j. předpisy o živnostenském pomocnictvu a o živnostenských inspektorech, pak mimo to upravení pomocných pokladen; proto předložen byl poslanecké sněmovně rady říšské dne 21. listopadu 1879 dobře motivovaný návrh zákona na změnu a doplnění živn. ř.*), který se omezuje na tři právě uvedené body a neliší se podstatně od předpisů návrhu z r. 1877, jichž se týče. Tento moudrý úmysl vlády skřížen byl výborem poslanecké sněmovny dosazeným ku předběžné úradě o návrhu, který se zaměstnával delší dobu předlohou a aniž by byl dospěl k nějakému konečnému usnesení omezil se na to, opětně s důrazem prohlásiti, že by se dopo-

*) Vyložili jsme návrh ten v tomto časopise sv. XXXIV. seš. [illegible] (Viz v tomto díle na str. 119.)

ručovalo při spojitosti jednotlivých částí živn. ř. přikročiti k jednotné revizi jeho v celém rozsahu. Vláda vyhověla tomuto přání výboru a předložila dne 16. prosince r. 1880 poslanecké sněmovně návrh nového živnost. řádu, v kterém se odstavce, tvořivší obsah právě uvedeného částečného návrhu, rozeznávají velmi výhodně od ostatních částí obezřelou úpravou a pečlivým motivováním. Výbor — pokud se týče později plenum sněmovny — dokonce neudělali to, čeho se dříve domáhali: nesáhli totiž k reformě celého živnost. řádu vládou navržené, nýbrž považovali to nyní se své strany za příhodné, z celku živnostenský právních předpisu vybrati jednotlivé partie, jejichž urychlenou reformu považovali za žádoucí a nutnou a po delším otálení dne 21. května 1882 předložili sněmovně zcela nový návrh zákona v příčině změn a doplnění živnost. ř. Tak formálně dospěl výbor v r. 1882 po dlouhých oklikách tam, odkud vláda v r. 1879 chtěla vyjíti — vskutku však tomu bylo jinak: Partie, jichž upravení zvláštním zákonem výbor v r. 1882 prohlásil zvláště žádoucími a nutnými, velice lišily se od oněch, které vláda v r. 1879 chtěla urychleně zreformovati. Výbor chtěl zákon o řemeslech, vláda tovární zákonodárství — a návrh výboru*) odklonil se mimo to ve svých nejdůležitějších základech od sem spadajících předpisů vládní předlohy z r. 1880, která tvořila látku k poradám výborovým.

Tak dostala se reforma, ano zatlačena byla na zcela jiné cesty, nežli na ty, po kterých z počátku kráčela.

Duvody, na kterých spočívá toto pronikavé posunutí nejbližších cílu živnostenské právní reformy, jsou daleko více povahy čistě politické než oekonomicky politické. Asi od r. 1879 nastalo totiž v kruzích řemeslnických živé hnutí; pojednou přišlo se k vědomí, že řemeslo již více nemá mnohoopěvané zlaté dno, jaké mělo před léty, a byla cítěna potřeba vysloviti toto vědomí veřejně a společně a jmenovati příčiny, kterým se připisoval tento neuspokojivý stav; mluvilo se o neomezené svobodě a libovůli živností, o ničící a špinavé soutěži, o židech, velkokapitálu, podomních obchodnících, trzích a p. — právě jak se to dělo v Německu a jinde již před 40 a 60 roky, když tam se hleděla připraviti cesta reformě živnostenské ve svobodomyslném smyslu.**) Podobá se, že český sjezd řemeslníků, který zasedal v Praze v září 1879, jeho návrhy a resoluce byly prvním imposantním výsledkem tohoto hnutí; hnutí šířilo se nezadržitelně dále a dosáhlo svého vrcholu ve všeobecném rakouském živnostenském sjezdu shromážděném v listopadu r. 1881 ve Vídni a obeslaném řemeslníky všech

*) Vyloženo v tomto časopise sv. V. N. F. 4 .5. sešit p. Dr. Eduardem Popprem bohužel od té doby již zemřelým.

**) Srovnej podrobné vylíčení těchto stížností a úvah u J. Kaizla: „Kampf um Gewerbereform und Gewerbefreiheit in Bayern von 1799– 1868. [Viz o této Kaizlove práci v I. dílu na str. 351 až 355.]

rakouských zemí a národností. V resoluci tímto všeob. rak. sjezdem schválené praví se:

Odst. 1. Obligatórní společenstva mají býti ponechána, avšak jen pro samostatně živnost provozující a ve smyslu sedmé hlavy živnostenského ř. z r. 1859 mají býti reorganisovány a všeobecně zavedeny a to též pro živnosti, které nejsou zapsány v živnostenském rejstříku.

Odst. 2. Příště má každý, kdo řemeslnou živnost hodlá provozovati, podati průkaz o způsobilosti, t. j. důkaz o vyučení a víceletém praktickém zaměstnání. Při živnostech potravních jakož i při živnostech náměstních přihlížeti se má více k místní potřebě. Při povolování takových živností má se přiznati obecním výborům k dohodě se společenstvy, jichž se týče, rozhodující votum. Úřadům poručenským má se doporučiti mnohem větší opatrnost a přísnost při prohlašování zletilosti.

Odst. 3. Společenstvům má býti ponecháno upravení učenictví atd. V dalších odstavcích 4.—12. žádá se zákaz podomního obchodu ve městech a větších místech, zákaz kočujících skladů, zřízení zvláštních živnostenských a dělnických komor, zavedení invalidních, starobních, vdovských a sirotčích pokladen subvencionovaných státem a zvýšení sazeb celního tarifu k ochraně rakouského průmyslu, rozšíření práva volebního a j.

Příznivý politický proud uchopil tyto snahy živnostenského stavu: parlamentární majorita sestávající ze zástupců Slovanů a konservativních Němců považovala to přes odpor t. z. liberální opposice za vhodné konečně jednou rozšířiti volební právo do říšského zastupitelstva, a nejprvé alespoň je uděliti těm, kteří platí nejméně 5 zl. přímých státních daní; usnesení říšské rady ve věci té dosáhlo císařské sankce a bylo dne 11. října 1882 jako zákon vyhlášeno. Tak stal se živnost provozující pětizlatový muž mocným politickým živlem, o jehož přízeň musela se ucházeti majorita a minorita; částečné reformy živnostenské navržené živnostenským výborem ujímali se pak nejen poslanci majority, nýbrž i mnozí přívrženci liberální opposice, neboť, jak známo, nebyl rozhodně tento návrh výboru nejpřednějším přáním řemeslníků nepříznivým. Mezi tím nemělo se upokojení nároků továrních dělníků na živnostenskou reformu stále odkládati, i pro ně mělo se hned „něco učiniti" a tak vznikl jako malá záloha na tovární zákonodárství zmíněný zákon o živnostenských inspektorech.

Tolik o dějinách vzniku živnostenské reformy z r. 1883. Přicházíme nyní k vlastní úloze: vyložiti, čím živnostenská novela liší se od návrhu výboru na tomto místě (N. F. Svaz. V. str. 101. a n., listopad 1882) vylíčeném, co se upravuje provozovacími nařízeními, a jaký dosah má zákon o živnostenských inspektorech dle dnešního stavu rakouského živnostenského zákonodárství.

Těžiště novelou uskutečněné reformy spočívá v § 1., v § 14., který dle věcně zcela bezvýznamné změny soustavnosti zaměnil toto číslo 14. s číslem 24. návrhu výboru, dále též v VII. hlavě o společenstvech.

V čele § 1. a již na prahu celého živnostenského zákona stojí předpis: „živnosti jsou buď *a*) živnosti svobodné, neb *b*) živnosti řemeslné, aneb *c*) živnosti koncessované. Jest to často jmenované rozdělení živností na tré, ideál maloživnostenské agitace. Dále pak ustanovuje se v § 1.: „Ministr obchodu shodnuv se s ministrem vnitra, jest zmocněn stanoviti způsobem nařizovacím živnosti řemeslné, dokud určeny nebudou zákonem, při tom buďte za řemeslné pokládány ony živnosti, při nichž jde o zručnosti, které vyžadují vzdělání živnostenského vyučením a delším zaměstnáním při živnosti a k nimž obyčejně toto vycvičení postačí (§ 14.).

Živnosti obchodní (v užším smyslu) a podniky po továrnicku provozované jsou vyňaty ze zařazení mezi živnosti řemeslné, veškerý průmysl domácí pak vůbec vyňat jest ze zařazení mezi živnosti. Pochybuje-li se, zda-li nějaký živnostenský podnik pokládati jest za podnik po živnostensku provozovaný nebo za živnost obchodní v užším smyslu, rozhoduje o tom politický úřad zemský, vyslechnuv komoru obchodní a živnostenskou a účastněná společenstva, a byla-li podána stížnost, ministr věcí vnitrných, shodnuv se s ministrem obchodu. Za živnosti koncessované pokládají se ty, při nichž příčiny veřejné toho vyhledávají, aby ten, kdo je chce provozovati, nabyl k tomu prve zvláštního povolení (§§ 15. a 24.). Živnosti svobodné jsou všecky ty, které nejsou prohlášeny za řemeslné neb koncessované."

Proloženým písmem označená místa jsou dodatky, přidané při změně návrhu výboru dle usnesení říšské rady. Prvním z nich patrně má se zákonodárství sejmouti odium, že by — alespoň se stanoviska zákona tak důležité určení oboru řemeslných živností mělo náležeti pro všechny časy zcela nařizovací moci vlády a proto posilňuje se nepatrné sebevědomí zákona theoreticky slovy „dokud určeny nebudou zákonem"; vyplnění těchto slov, jak se podobá, zatím nikdo neočekával. Druhý dodatek, který veškerý domácí průmysl vyjímá z kompetence obecného živnostenského zákona, nepatří do § 1., nýbrž do vyhlašovacího patentu, kde podobná ustanovení nalezají se v odst. V. lit. *a* —2. Třetí dodatek znamená pošinutí kompetence ve smyslu foederalistickém.

Tímto § 1. zrušena byla dalekosáhlá svoboda živností, která v r. 1860 v Rakousku stala se skutkem; neboť § 1. starého živnost. řádu z r. 1859 ustanovoval: „živnosti mohou provozovány býti buď pouhým oznámením (svobodné živnosti) aneb závisí od zvláštního svolení úřadu (živnosti koncessované)" — a § 3. téhož zákonu vyslovil všeobecnou zásadu, že všechny živnosti jsou svobodné, které nejsou

prohlášeny za koncessované. Staré živnostenské právo znalo pouze rozdělení živností na dvé: svobodné živnosti jako pravidlo, koncessované živnosti jako výjimku. Novella přijala jako základní ustanovení na místě posavadního rozdělení na dvé uvedené rozdělení živností na tré; stalo se to tím způsobem, že ze širokého oboru posavadních svobodných živností takřka vyříznuta byla nepatrná část, pokřtěna na jméno řemeslné živnosti a jako nový druh postavena po bok živnostem svobodným a koncessovaným. Přes vzpírání se svobody milovné dialektiky tvoří řemeslné živnosti zcela určité nový, třetí druh, poněvadž nejsou ani svobodné ani koncessované: svobodné nejsou proto, poněvadž k oprávnění k jejich provozování nestačí pouhé oznámení a všeobecné podmínky (svéprávnost, ohlášení, event. státní občanství), nýbrž potřebí je průkazu o zpusobilosti, jaký neznal starý živnostenský zákon, nehledě k některým koncessovaným živnostem; řemeslné živnosti však nejsou též koncessované, poněvadž nepotřebují úředního povolení, nýbrž pouze jsoucnost výše uvedených podmínek (všeobecných podmínek a průkazu o způsobilosti).

Nuže, co tedy je řemeslná živnost? Na otázku tu hodlal návrh výboru odpověděti zákonitou definicí, uváděje v § 1. alinea 3.: „Za řemeslné živnosti pokládány buďte ony živnosti, při nichž jde o zručnosti, které vyžadují vzdělání živnostenského skrze vyučení a delší zaměstnání docíleného a k nimž obyčejně toto vycvičení postačí; teprvé v alinea 7. splnomocňuje se vláda řemeslné živnosti rozmnožiti na základě a při provádění tohoto definujícího zákonitého předpisu. Přišlo se patrně k nevyhnutelnému přesvědčení, že s definicí touto nebylo lze nic pořiditi, poněvadž nescházelo nic méně, než výčet určitých objektivních známek, které měly děliti jednu skupinu živností od druhých; proto se věc obrátila na rub: generální plnomocenství výkonné moci přišlo na první místo a tak zv. definice obdržela místo podřízené jako vysvětlení, jako rada aneb pokyn zákonodárství.

Živnostenská novela a zvláště § 1. podává vládě čistý list: jí je především ponecháno ohraničiti vzájemně tři skupiny živností, neboť vláda to je, která nejen ustanovuje obor řemeslných živností, nýbrž může i dle § 24. okruh koncessovaných živností rozšířiti nebo obmeziti. Jí je dále zůstaveno rozhodnutí, které živnosti mají býti považovány jako po továrnicku provozované a na konec opět bude jí rozhodovati, co je domácký prumysl a co není. Pro určení kategorie po továrnicku provozovaných živností není žádné opory v živnostenském zakoně, právě tak jako mluví rakouský návrh zákona o úrazovém pojištění o továrnách, aniž by podal legální definici — leč bychom se chtěli spokojiti s § 82. živn. řádu netknutým novelou, který zní: „Tovární dělníci" pro větší živnostenské závody, v kterých obyčejně společně pracuje více než 20 dělníku bez rozdílu pohlaví a stáří ve společných dílnách, platí atd.

Právník by se tu mohl tázati: mohou se tím říditi občané a úřady, je to zákon? Vzpomínáme si na úvodní slova zprávy k motivům k vládní předloze z r. 1880: „Spolu tato předloha ukládá si, upraviti konkretní živnostenské poměry positivními předpisy a poskytnouti úřadům správním, jimž svěřeno je provádění živnost. ř., spravedlivý, každou nestejnost rozhodnutí vylučující podklad, na jehož místě až dosud v mnohých částech rozhodným bylo při nedostatku jediné zřetelných předpisů subjektivní uvážení úřadu; má se zjednati spojení živnostenské svobody se živnostenským pořádkem.“ Jak mnoho oddálila se novela od tohoto cíle!

Ministerstvo obchodu spolu s ministerstvem vnitra nařízením ze dne 17. září r. 1883 prohlásili následující živnosti za řemeslné, pokud se neprovozují po továrnicku nebo jako domácí průmysl.: 1. bednářskou, 2. brašnářskou a řemenářskou, sedlářskou a p. 3. cukrářskou a koláčnickou, 4. čalounickou, 5. hodinářskou, 6. hřebenářskou a vějířnickou, řezbářů kosti, 7. jirchářskou, 8. kadeřnickou, holičskou a vlásenkářskou, 9. kamnářskou, 10. kartáčnickou, 11. klempířskou, 12. kloboučnickou, 13. knihařskou a p., 14. kolářskou, 15. košíkářskou, 16. kotlářskou, 17. kovářskou, 18. kovářskou věcí jemných, nožířskou, 19. kovoliteckou a cínařskou, 20. koželužskou, 21. kožešnickou, 22. malířů pokojů, 23. mechaniků a optiků, 24. natěračskou a lakýrnickou, 25. obuvnickou, 26. oděvnickou, 27. pasířskou a bronzovnickou, 28. pekařskou, 29. pernikářskou a voskářskou, 30. platnéřskou, 31. pokryvačů taškami a pokryvačů břidlicí, 32. pozlacovačskou, 33. prymkářskou, 34. rukavičkářskou a bandažistů, 35. řeznickou, 37. sedlářů kočárových, 38. síťařskou a mřížařskou, 39. sklenářskou, 40. slunečnickou a deštníkářskou, 41. soustružnickou a dýmkářskou, 42. truhlářskou, 43. výroba nástrojů hudebních všech druhů, 44. uzenářskou, 45. zámečnickou, 46. zlatnickou, stříbrnickou a klenotnickou, 47. zlatotepeckou, stříbrotepeckou a kovotepeckou.

§§ 2.—13. návrhu výboru byly schváleny bez zvláštních změn a přicházíme tedy k § 14., druhému to stěžejnímu bodu reformy; i zde jsou říšskou radou usnesené změny a dodatky, které činíme patrnými právě jako výše u § 1. proloženým písmem v následujícím textu. „§ 14. Chce-li kdo provozovati živnost řemeslnou, třeba šetřiti předpisu §§ 11. a 12. a 13.*) a kromě toho žádá se průkaz způsobilosti, jenž podán býti musí vysvědčením za vyučenou a vysvědčením pracovním, že žadatel po více let jako pomocník zaměstnán byl v příslušné živnosti neb v továrním podniku, jenž příslušné živnosti jest obdoben (1). Vysvědčení za vyučenou a vysvědčení pracovní stvrzeno buď starostou společenstva a obecním starostou té obce, k níž náleží výučný pán nebo zaměstnavatel; v obcích však, kde není žádného společenstva pro živnost příslušnou, jakož

*) Ohlášení živnosti.

i když žadatel zaměstnán byl v podniku továrním, stvrzeno buď starostou obecním (2). Ministr obchodu, shodnuv se s ministrem vnitra a vyslyšev komory obchodní a živnostenské a příslušná společenstva, ustanoví způsobem nařizovacím, kolik let žadatel zaměstnán býti musil jako učedník a pomocník. Tyto prukazy nahraditi muže vysvědčení, že žadatel s prospěchem navštěvoval učebný ústav živnostenský (školu odbornou, dílnu učebnou, školu pro mistry při vyšších školách prumyslových), kde příslušné živnosti prakticky se vyučuje a v ní odborně se vzdělává. Ministr obchodu, shodnuv se s ministrem vyučování, ustanoví zpusobem nařizovacím příslušné ústavy jakož i živnosti, při nichž vysvědčení ústavu svrchu připomenutých nahraditi mohou vysvědčení výučné a vysvědčení pracovní (3). Aby v případnostech, hodných zvláštního zřetele, možným byl přechod od jedné živnosti k jiné příbuzné živnosti, aneb aby možno bylo provozovati příbuzné živnosti touž dobou, politický úřad zemský se zmocňuje, že může - vyslyšev příslušná společenstva, a nebylo-li pro příslušnou živnost žádného společenstva, komory obchodní a živnostenské — k tomu konci promíjeti držitelum živností po řemeslnicku provozovaných, aby předložili vysvědčení zpusobilosti. Jde-li o řemeslnou živnost, může k provozování živnosti se hlásící podati prukaz zpusobilosti také způsobem jiným. Jak tento důkaz podán býti může, zůstavuje se volnému uvážení úřadu živnostenského.“

Chceme nejprvé uvésti, že ministr obchodu dle tohoto § 14. dohodnuv se s ministerstvem vnitra dne 17. září r. 1883. vydal nařízení, v kterém se následující ustanovuje: „Čas učebný nesmí trvati méně dvou let a nesmí činiti více čtyř let. - Hromady společenské v těchto mezích mohou se usnášeti o věci této dle § 119 *b*. odstavec *f*; usnesení tato buďtež pojata do stanov příslušného společenstva. Kde a pokud hromady společenské neusnesly se o věci dotčené, počet let učebných ustanoven buď v uvedených mezích úmluvou vespolnou. Žadatel musí zaměstnán býti nejméně dvě léta jako pomocník (nebo jako dělník tovární). — Další ministrem obchodu po dohodě s ministrem vyučování vydané nařízení z téhož datum určuje živnostenské školy, jichž vysvědčení, že byly s prospěchem navštěvovány, opravňují k nastoupení a k samostatnému provozování řemeslné živnosti (jde tu dle stávajícího stavu živnostenských odborných škol v Rakousku o živnosti soustružnickou, bednářskou, kovářskou věcí drobných a nožířskou, sklenářskou, pasířskou a bronzovnickou, zlatnickou, stříbrnickou a klenotnickou, kamnářskou, kotlářskou, zámečnickou, truhlářskou, hodinářskou a kolářskou).

To je tedy § 14. s vytouženým prukazem o zpusobilosti. Pokud se týče stránky právnicky technické, je právě tak vzdálen, ba jistě

vzdálenější toho býti mistrným dílem jako § 1.; neboť opět v neméně než v pěti závažných bodech ponechává se výkonné moci vlastní ustanovení normy, a v nich nalézá se trojnásobné neb nejméně dvojnásobné zmocnění vlády výjimkami rozraziti zákonité pravidlo a za třetí schází vůbec přechodní ustanovení. Kým a od které doby počínajíc má se podávati průkaz o způsobilosti při řemeslných živnostech? Dle všeobecné zásady právní, že zákony zpět nepůsobí, kterou čl. VI. vyhlašovacího patentu uznává, nemusí ti, kteří až ke dni platnosti zákona, t. j. do 29. září 1883 dle starých předpisů dosáhli oprávnění k samostatnému provozování řemeslné živnosti, zajisté podati průkaz o způsobilosti, neboť mají právo řádně nabyté; avšak ti, kteří v den ten byli ještě tovaryši a učedníky, musí dle znění zákona podati průkaz o způsobilosti, aby dosáhli oprávnění k samostatnému provozování řemeslné živnosti, neboť u nich tu ještě nejde o práva nedotknutelná, řádně nabytá; snad vláda pomůže svým oprávněním k dispensi. To je týž stav, jaký ohrožoval nedávno kandidáty advokacie a právníky, když se jednalo o zákonné stížení podmínek k nastoupení advokacie v Rakousku. V našem případě vypadá ovšem formálně věc ta mnohem horší než skutečně jest, poněvadž právě v živnostech nyní prohlášených za řemeslné probíhá kariera rakouského řemeslníka ve velké většině případů stadiem učednictví a tovaryšství.

Tím přicházíme k meritorní stránce § 14.; ve skutečnosti jeho předpisy změní se jen velmi málo stávající poměry; mocnou ochrannou hrází proti soutěži, zázračným lékem pro churavící malou živnost nestane se § 14. naprosto nikdy a to tím méně, že neplatí pro provozování živnosti po továrnicku a že bude snadno kapitálem vládnoucím podnikatelům kteréhokoli řemesla dosáhnouti jeho provozování nastrčením dílovedoucího, i kdyby nemohli sami podati zcela žádný průkaz o způsobilosti. Tak bude průkaz o způsobilosti a celé rozdělení živností na tré v praxi zajisté velmi málo škoditi, tím méně však prospívati, a výsledek scvrkne se v krátkověkou illusi malé živnosti, že se jí nyní pomohlo. Je to důstojno a hodno zákona?

Další důkaz, že zákon více na oko než ve skutečnosti vyhověl reakcionářským snahám řemeslníků, je v předpisech IV. hlavy o rozsahu a výkonu práv živnostenských, kde v § 37. — zcela ve smyslu § 13. a 14. starého živnost. ř. — stojí: „Každý živnostník má právo spojiti veškeré práce, jichž třeba jest, aby úplně zhotovil výrobky své, a jest oprávněn míti k tomu konci též potřebné dělníky pomocné jiných živností. Pomocnými dělníky, pokud jde o řemeslné živnosti, nerozumějí se zde učedníci jiných živností. Živnostník není obmezen na prodej zboží jím samým zhotoveného.“ Nová je u porovnání s právě uvedenými místy starého živnostensk. řádu pouze věta vytištěná proloženým písmem. Zákon tedy nemyslí na přísné ohraničení jednotlivých živ-

ností a na taxativní určení oprávnění k výrobě, a bude nutno držeti se při zkouškách učednických jistých hlavních výrobku neb dovedností; nenalezneme však o tom v zákoně nic podrobnějšího, nýbrž přeneseno je další upravení na společenstva.

Pokud se nás týče, chtěli bychom v zájmu zdokonalení a ukáznění živnostenského dorostu vždy věnovati mnoho sympatie zkouškám učednickým, ale myslíme, že by mnohem lépe pusobily přísnější, však nezávazné zkoušky učednické, které by jediné poskytovaly příštímu mistru právo míti učedníky, a zejména chrániti zkoušky před zakrněním v šablonovitou povrchnost.*)

Spěcháme ukončiti seznam podstatných úchylek, kterými se liší živnostenská novella od návrhu výboru. K § 38. obírajícímu se obchodními živnostmi, přidán byl dodatek samozřejmý vzhledem ku předcházejícím ustanovením, že držitel „živnosti obchodní v užším smyslu" smí po řemeslnicku zhotovovati neb zpracovávati výrobky živnostenské jen tenkráte, splní-li předpisy § 14. o živnostech řemeslných dané. § 57. ustanovuje, že může se zakázati další provozování živnosti, jestliže při některém živnostníku se dodatně shledá, že již od počátku a ještě dosud nemá nějakého zákonného požadavku pro samostatné provozování živnosti. VII. hlava, o společenstvech, přijata byla, až na dvě méně důležité opravy, zcela dle znění návrhu výboru, tak že nám zbývá jen poznamenati, že vláda má vydati při úřadě o návrhu zákona vyžadované normální stanovy 1. pro společenstva, 2. pro společenstevní hromady pomocnické, 3. pro společenstevní nemocenské pokladny a 4. pro rozhodující výbory společenstev.

Tím jest náš úkol potud rozřešen, pokud nám bylo zpraviti jednak o změnách, jichž doznalo v plenární poradě říšské rady znění návrhu výboru z r. 1882, vyložené v těchto letopisech (Jahrbücher für Nationalökonomie u. Statistik N. F. V. 1882. Str. 101.), jednak o duležitějších ustanoveních provozovacích nařízení vydaných pro publikaci zákona. Pročež končíce chceme ještě obrátiti poněkud zřetel k zákonu o živnostenských inspektorech.

Zásada: on ne fait pas les lois, elles se font avec le temps rozhodně u tohoto zákona neplatí, neboť je to kapitola velkého návrhu živnostenského zákona z roku 1880, vytržená ze souvislosti a předčasně na zákon povýšená, a právě kapitoly a ustanovení tohoto návrhu, které mají zjednati duvod k jsoucnosti živnostenských inspektoratu, zustaly návrhem. Dosazení neodvislých, mocí opatřených, odborných a nepřetížených jinými úředními výkony orgánu kontrolních, jakými mají býti živnostenští inspektoři, tvoří všude závěrný kámen v ochranné klenbě souboru živnostenských norem, které se označují krátce

*) Názor ten zastávali jsme již v pojednání o vládním návrhu z r. 1880 (v „Národním hospodáři" v pražské „Politik" v únoru 1881.)

jako zákony o dílnách a továrnách. V Rakousku máme nyní tento záverný kámen, máme však jen první počátky řečené klenby, máme nejmenší míru zákonu o dílnách a továrnách a živnostenští inspektoři mají nejmenší míru meze pusobení kontrolního; tato má býti teprvé dalším provedením živnostenské reformy, zvláště pak VI. hlavou živn. ř., o níž právě ukončena je porada ve výboru poslanecké sněmovny (v dubnu 1884), ustanovena. Tato VI. hlava návrhu z roku 1880, pojednávající o živnostenském pomocném personálu, obsahuje zvláštní ustanovení o zařízeních dílen, stroju a náčiní a p., která chrání bezpečnost těla a života dělníků; obsahuje podrobné předpisy o zpusobu vyplácení mzdy dělníkům, v nich zvláště zákaz vyplácení této zbožím; obsahuje ustanovení, kterým obmezuje se upotřebení dítek, mladistvých dělníku a žen zpusobem odpovídajícím moderním názorum, ustanovení o svěcení neděle, o povinnosti ručení a j., a živnostenští inspektoři, o nichž jedná pak VII. hlava návrhu, měli kontrolovati, zda-li se veškerá tato ustanovení zachovávají a provádí. Však veškerá ustanovení ta zustala ještě návrhem a tak musel § 5. zákona ze 17. června 1883 o živnostenských inspektorech jich agendu obmeziti na dozor, jak vykonávají se zákonné předpisy dané

1. o opatřeních a zařízeních, která držitelé živností zavázáni jsou učiniti na ochranu života a zdraví dělníku jak v místnostech pracovních tak i v příbytcích, jestliže dávají je dělníkům;

2. o tom, jak užívati se má dělníku, o denní době pracovní a o občasných přestávkách v práci;

3. o tom, jak vedou se seznamy dělnické, jsou-li tu řády pracovní, jak vypláceti mzdy, pak o výkazech dělnických;

4. o živnostenském vzdělání mladistvých dělníků pomocných.

Pokud se týče především 1. odstavce, nestává pro něj toho času žádného živnostensky právního předpisu, jaký obsahoval § 93., o který pak se opíralo povinné ručení stanovené v § 94.; tato mezera musí se tedy teprvé v budoucnosti vyplniti: narážku na to obsahuje § 26. živnost. novelly.*) Pokud se týče 2. odstavce, není až dosud jiných ustanovení, než nejchudobnějších předpisů §§ 86. a 87. živnost. ř. z roku 1859, které obmezují používání dětí a platí jen pro větší živnostenské podniky, v kterých zaměstnáno je ve společné dílně více než 20 pomocníků.

V příčině 3. odstavce poznamenáno budiž, že seznam pracovníků a pracovní řády taktéž předepsány jsou pouze větším živnostenským podnikum zmíněného druhu; o vyplácení mzdy nestává v živnostenském zákoně žádných předpisů, leč v Alm. d. § 133. starého živnost. ř., jehož výkladem sotva bychom dospěli k zákazu placení mzdy zbožím. Pracovní průkazy (knížky pracovní) jsou vůbec přede-

*) Dle tohoto §u má při závodech, které potřebují schválení, k tomu hleděti, „aby již zařízení pracoven neohrožovalo bezpečnost života neb zdraví osob v nich zaměstnaných“.

psány. Odstavec 4. má patrně na mysli slovy „mladiství pomocní dělníci“ učedníky, při čemž není jasno, proč se nepoužilo tohoto významu; tento 4. odstavec, čerpající obsah svuj z § 95. živn. ř., dal by ovšem živnostenským inspektorům mnoho práce, kdyby vůbec bylo lze mysleti přesné provádění tohoto předpisu; ostatně přišli by tu zajisté do rozporu se společenstvy.

Ostatní předpisy zákona buďtež jen zběžně naznačeny. Návštěva a prohlídka živnostenských podniků (po případě dělnických bytů) a vyslechnutí všech osob súčastněných vyšetřování jsou prostředky dané inspektorům k vykonávání kontroly; oni mají nařiditi okamžité odstranění shledaných závad, a podati zprávu živnostenskému úřadu o učiněném opatření, by po případě způsobem donucovacím zařídil jeho provedení. Rozumí se, že inspektor musí uchovati v tajnosti zpozorované poměry obchodní, způsoby provozování a p., že nesmí býti sám podnikatelem, nesmí ho použito býti jako finančního nebo policejního vyzvědače, nesmí přijmouti pohostinství od podnikatele neb dělníků a p. Zvláštní význam má § 12., který zní: „Dozorcové živnostenští, konajíce svou úlohu, mají se snažiti blahosklonnou kontrolující činností, aby dobrodiní zákona zajištěna byla nejen osobám, jíž jako dělníci pomocní zaměstnáni jsou v živnosti, nýbrž i podporovati živnostníky rozmyslně, aby plnili požadavky zákonem jim uložené; mají slušným způsobem prostředkovati mezi zájmy živnostníků i dělníků pomocných, dle svých odborných vědomostí a úředních zkušeností, i mají získati si postavení důvěrníka i u zaměstnatelu i u pracovníků, které by je činilo zpusobilými přispívati k udržení a zjednání dobrých vztahů mezi obojí třídou.“

§ 13. ukládá inspektorům, by podávali o své činnosti a svých zkušenostech ministrovi obchodu obšírné zprávy po případě návrhy o opatřeních, která by v zájmu prumyslu a dělníku učiněna býti měla cestou zákonodárnou a správní. Se stanoviska tohoto § lze získati již nyní světlou stránku ze zákona toho, přes to, že větší díl jeho rationis existendi se očekává od budoucnosti: vláda konečně obdrží nestranné, obeznalé orgány pozorovací, o jichž nedostatku vydává klassické svědectví skutečně zoufalá chudoba konkrétních skutečností, plastického vylíčení poměru a vad všech našich návrhu živnostenského zákonodárství.

*

Posláním německého císaře Viléma I. ze dne 17. listopadu r. 1881 Německo dalo se rozhodně na cesty sociální politiky. Neučinilo tak proto, že by bylo bývalo ve vládních kruzích zvláště sociálně naladěno, nýbrž především proto, aby i positivně čelilo rozmachu sociální demokracie, proti níž nechtělo, jak učinilo r. 1878 po attentátech na císaře německého, vystupovati

jen repressaliemi. 15. června r. 1883 mělo již Německo svůj zákon o pojišťování dělníků pro případ nemoci a 6. července r. 1884 zákon o pojišťování dělnictva průmyslového pro případ úrazu, oba s charakterem donucování se strany státu.

Tento sociálně politický proud Německa nezůstal bez ozvěny v Rakousku. Jako tak často v různých jiných směrech, tak i v sociální politice Rakousko za vzor postavilo si Německo a dalo se na pochod cestou, kterou Německo razilo. Šlo za ním tak slepě, že napodobilo i to, co ani neodpovídalo poměrům rakouským. Jako bylo v Německu, tak i v Rakousku mělo se zabraňovati, aby nabývala půdy sociální demokracie, jednak repressaliemi jednak dělnickým nebo lépe řečeno sociálním zákonodárstvím.

Dne 20. ledna r. 1885 předložila rakouská vláda poslanecké sněmovně říšské rady návrh zákona, dle něhož měla býti učiněna opatření proti obecně nebezpečným snahám socialistickým, a návrh zákona, týkajícího se nařízení proti obecně nebezpečnému užívání třaskavin a obecně nebezpečnému jimi nakládání. Návrhy ty byly pouhou kopií zákonů německých z r. 1878. Jejich vydání v Německu bylo vysvětlitelno, poněvadž byly před tím podniknuty attentáty na německého císaře Viléma I. a attentáty ty byly prohlašovány za dílo sociální demokracie; návrhy vládní v Rakousku byly však podány, aniž by se byla bývala v Rakousku naskytla příležitost a příčina k jejich podání.

Ve směru positivním postupovala vláda rakouská za Německem tím, že dne 7. prosince r. 1883 podala k ústavnímu projednání návrh zákona, týkající se pojištění dělníků pro případ úrazu, a dne 10. února r. 1885 návrh zákona o nemocenském pojišťování dělnictva, oba se stejným rázem donucování se strany státu jako v Německu.

Tyto známky odvrácení se rakouského státu od směru manchestrovství a přiklonění se k principu státně socialistické reformy společenské zajímaly dr. Kaizla nemálo. On, který znal, co Německo již vykonalo na poli sociálně reformním, a který v otázce státně sociální reformy osvědčil se znalcem a hlasatelem názorů Schaefflových, s dychtivostí čekal na každou předlohu vládní tímto směrem podanou, kriticky ji posuzoval

se svého sociálně reformního stanoviska a českou veřejnost, holdující většinou proudu manchestrovskému, hleděl pro své pokrokové stanovisko získat.

Kaizl byl odpůrcem učení Marxova, nemohl v něm právem viděti více nežli illusi, která nikdy se nemůže uskutečniti, ale nemohl zase popříti, že rozmach stoupenců Marxových nedá se jinak zmenšiti nežli když buržoasie nebude se chovati, jak správně dříve hlásala sociální demokracie, macešsky a hluše k oprávněným žádostem utiskované, strádající a ponížené třídy dělnické.

Jako Schaeffle nevěřil, že vzrůstu sociální demokracie jest možno s úspěchem čeliti útiskem, tak nevěřil v to ani dr. Kaizl. Ve smyslu názoru Schaeffleových odsoudil r. 1885 návrh rakouského zákona proti socialistům a anarchistům v článku „Das österreichische Socialisten- und Anarchisten-Gesetz“ (v „Politik“ z 21. ledna r. 1885).

Nenamítal ničeho proti zákonu o užívání třaskavin, jehož oprávněnost uznával, ale rozhodně se postavil proti návrhu zákona o snahách socialistických. Dr. Kaizlovi tento poslední návrh byl napodobením, a to bezdůvodným napodobením, poněvadž v Rakousku chyběly předpoklady, za kterých byl zákon v Německu uveden v život, zákona německého, který se v Německu neosvědčil, poněvadž místo aby tam byl obmezil směry socialistické, přispěl k jejich rozšíření. Dr. Kaizl jako stoupenec státního sociálně reformního směru nebyl však takovým nepřítelem sociální demokracie jako starší generace rakouských politiků, prodchnutá manchestrovstvím, a nechtěl, ve svém vlastním zájmu jako politik sociálně reformní, aby pod záminkou vydání zákona proti snahám socialistickým, mohlo se postupovati i proti směru sociálně reformnímu. Jako liberál v politice přirozeně musil vystoupiti proti návrhu zákona, poněvadž nechtěl připustiti jakékoliv zkrácení základních práv občanských, ústavou tehdy zaručených.

O návrhu zákona, týkajícího se pojištění dělníků pro případ úrazu, rozepsal se dr. Kaizl v Schäffleově tübingské revue „Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft“. (Bd. XL. (1884) 740—754.) Stať nesla název: „Der österreichische Entwurf eines Unfallversicherungsgesetzes“. Dr. Kaizl podal

v ní nejprvé v podstatných a charakteristických rysech výklad návrhu zákona, jímž mělo býti v Rakousku zavedeno a společně organisováno nucené pojišťování dělníků proti úrazům z provozování vzniklým. Po kritice celkové i po kritice v jednotlivostech, v nichž upozornil na nejasnosti, nedůslednosti a neúčelnost některých ustanovení návrhu, odsoudil celý návrh. Za účel návrhu pokládal pouze snahu obrátiti v Rakousku veřejnou pozornost k pojišťování dělnickému, oživiti všeobecné a prakticky účelné přetřásání této otázky a dokumentovati v tomto bodu rozhodnou náklonnost vlády k započetí sociální reformy. Návrh sám, zvláště vzhledem k tomu, že nespočíval na pojištění nemocenském, prohlásil za efeméru, která zákonem se nestane. Přirozeně proto toužil, aby návrh co nejdříve zmizel z denního pořádku a postoupil nejprvé přednost zákonu o všeobecném nuceném nemocenském pojišťování, který by poskytl jediný solidní základ k další pojišťovací organisaci. Budoucnost dala tomuto stanovisku úplně za pravdu. V deváté sessi, v níž návrh byl předložen, nedošlo vůbec k jeho projednání a když v prosinci r. 1887 dostalo se sankce zákonu o úrazovém pojišťování, zákon ten spočíval na předpokladě dr. Kaizlem r. 1883 žádaném.

O hlavních principech osnovy o povinném pojišťování nemocenském pojednal dr. Kaizl v „Politik" z 15. února r. 1885 v anonymním úvodním článku: „Die obligatorische Kranken-Versicherung". Jak bylo naznačeno, nedotekl se podrobností osnovy, nýbrž jen principů, na nichž spočívala. Vadilo mu, že osnova nenachází se v přirozené a úzké souvislosti s osnovou o pojišťování pro případ úrazu a že nepředcházela, že donucovací ráz její vzbuzuje dojem nátlaku a poručníkování a jde v tom směru dále nežli se sluší a že nemocenské pokladny nemají obmezenější territoriální obvody a vedení správy jejich agendy nemá se díti vlastními jejími členy. Jinak tuto osnovu se svého sociálně reformního stanoviska vítal jako pokrok státu na cestě sociální reformy, netaje se obavami, aby pro rychlost, s jakou vláda se dala na cestu sociální reformy, tyto veliké reformy neutrpěly nepochopením pro ně nepřipravené veřejnosti. Ale o obou předlohách, i osnově pojištění pro případ úrazu i pro případ nemoci byl přesvědčen, že jsou to první základní stupně

dělnického zákonodárství, jímž v organické souvislosti mělo by následovati pojišťování starobní a pojišťování pro případ nezaměstnanosti.

*

I. Rakouský návrh zákona o úrazovém pojištění.

(Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft. Bd. XL. (1884), 476–754.)

V měsíci prosinci r. 1883 předložila rakouská vláda sněmovně poslanců říšské rady návrh zákona, jímž má býti zavedeno a společné organisováno nucené pojištění dělníků proti úrazům z provozování vzniklým. Chceme v následujícím nejprvé načrtnouti v hlavních obrysech obraz tohoto návrhu a pokusiti se pak obraz ten ve světle kritiky uvážiti a oceniti.

Návrh vypočítává nejprvé okruh osob, které mají býti vřazeny do nuceného pojištění; jsou to všichni dělníci a všichni výkonní úředníci, s platem ročním ne větším než 800 zl., zaměstnaní: 1. v továrnách, v dolech a v závodech k nim patřících, v hutích, lomech a v loděnicích, 2. při provádění staveb (vyjímaje jednotlivé opravné práce), 3. v závodech, v kterých trvale používá se k provozovacímu zařízení náležejícího parního kotle aneb takových hnacích strojů, které se pohánějí živelní silou (větrem, vodou, parou, plynem, teplým vzduchem, elektřinou a t. d.), aneb pomocí zvířat a 4. v závodech, v kterých se vyrábějí aneb používá třaskavých látek. Podniky právě vyjmenovaných kategorií mohou býti osvobozeny vládou od pojistné povinnosti, není-li při nich nebezpečí úrazu; za to může uložena býti pojistná povinnost též jiným, velice nebezpečným podnikům. Výslovně vyňaty jsou z okruhu závodů k povinnému pojištění povinných železniční vozby, pro které platí přísný zákon o ručení z 5. března 1869, pak provozování plavby; dále nepodlehají povinnému pojištění osoby, které jsou ustanoveny při veřejném závodu se stálým platem a nárokem na pensi. Předmět nuceného pojišťování tvoří v návrhu ustanovená náhrada škody, která vznikne tělesným poraněním nebo smrtí pojištěného dělníka.

Tím přicházíme ke druhé hlavní skupině předpisu návrhu, jichž předmětem jest způsob, trvání a výpočet náhrady, která se v daném případě pojištěné osobě má dáti.

Rozeznávají se tu případy pouhého tělesného poranění a případy usmrcení: v obou tvoří náhradu renty, ke kterým v druhém případě přistupuje náhrada pohřebních nákladů nejvýše 25 zl. Poraněnému náleží renta počínající pátým týdnem po celou dobu trvání neschopnosti k výdělku; podnikatel závodu k pojištění povinného je však povinen postarati se vždy i o ošetřování a léčení poraněného až do pátého týdne, nestane-li se tak v pravý čas obcemi k podpoře povinnými aneb nemocenskými pokladnami, a když poraněný je mimo

to chud; podnikateli ovšem zůstává v tomto případě vyhraženo požadovati náhradu od těch, kdo k podpoře jsou povinni. Renta poraněného činí (nastane-li trvalá úplná neschopnost k výdělku) 60% ročního výdělku v posledním pracovním roce; při částečné nezpůsobilosti k výdělku má se renta vyměřiti vzhledem k zbývající schopnosti k výdělku, nesmí však přesahovati 50% ročního výdělku. Způsobí-li si poraněný úmyslně úraz, ztrácí nárok na rentu. Zemře-li pojištěný následkem úrazu v závodě, náleží ode dne úmrtí pojištěného vdově, po případě vdovci, pozůstalým dětem a příbuzným v pokolení vzestupujícím, výhradně pojištěncem vyživovaným, roční renty, jejich výše však pro všechny nikdy nesmí překročiti 50% ročního výdělku, jaký měl zemřelý; kolik percent na jednotlivé z uvedených připadá a jaký vliv má sejití se různých kategorií osob těch na sazbu, určeno je podrobně v návrhu (vdova 20%, každé dítě až do 15. roku 10%, zcela osiřelé děti 15% atd.). Okolnost, že pojištěný živitel zavinil svoji smrt zúmyslně, nemá žádný vliv na nároky k rentě pozůstalých. Zmíněný roční výdělek, který tvoří podklad k vypočtení renty, vyšetří se takto: nejprvé přihlíží se k výdělku, který měl pojištěný v posledním roce zaměstnání v závodě, v kterém se mu úraz stal; nebyl-li po celý rok před úrazem zaměstnán, má se vzíti za podklad výpočtu výdělek, jaký průměrně měli dělníci téhož druhu v témže neb v podobných sousedních závodech v tom roce. Nepracuje-li se dle povahy závodu po celý rok, nýbrž jen v kratších periodách, přihlíží se při výpočtu průměrné denní mzdy jen k počtu pracovních dnů v době provozovací. Třistanásobná takovým způsobem vypočítaná průměrná denní mzda platí za roční pracovní výdělek, v jehož aliquotních dílech (percentech) jsou renty v návrhu vyjádřeny a stanoveny.

V § 7. doslovně uvedeno: „Roční pracovní mzda učedníků, volontérů, praktikantů a jiných osob, které pro nedokončené ještě vzdělání žádnou neb nižší mzdu dostávají, má se vyměřiti v stejné výši jako nejnižší roční pracovní mzda plně placených dělníků, pokud se týče výkonných úředníků onoho zaměstnání, ke kterému vzdělání směřuje, však nejvýše částkou tří set zlatých."

Když návrh vylíčeným způsobem osoby a předmět pojištění vymezil a ustanovil, přikročuje ke zřízení pojistných ústavů a k upravení jich správy a řízení (§§ 10. –62.). Ústavy mají zřízeny býti jako territoriální svazky dle zásad vzájemného pojištění, a to tak, že obvod každé obchodní a živnostenské komory tvoří okres jednoho pojišťovacího ústavu, státní správě (ministerstvu vnitra) však je zůstaveno více komorních okresu sloučiti v jeden pojišťovací okres aneb naopak utvořiti z jednoho komorního okresu více pojišťovacích okresů.

Členy těchto ústavů státnímu dohledu podřízených jsou jak podnikatelé všech závodu v okresu, jehož se týče, se nalézajících a pojištění podléhajících, tak i výše naznačení dělníci a úředníci těchto

závodů; za podnikatele pokládá zákon toho, na jehož účet provozování se děje (při stavbách po případě stavebník). Závody dolovací, pro které zřízeny býti mají dle předpisu horního zákona bratrské pokladny, mají býti jen tehdy přivtěleny k témto pojišťovacím ústavum, když nedosáhne v nich pojištění dle subjektu a předmětu výše ústavů, které se dle návrhu mají zříditi, nejsou-li příspěvky podnikatelu tak vysoké, jak návrh pro tyto ústavy předpisuje, aneb neposkytuje-li stav jmění neb vedení práce úplnou jistotu, že dodrženy budou veškeré závazky k pojištěným. Z těchto všeobecných pojišťovacích ústavu, které zřízeny mají býti, mohou vyloučeny býti i podniky mající své ústavy pojišťovací, pokud vyhoví právě uvedeným podmínkám platným pro samostatné trvání hornických bratrských pokladen.

Nastane-li poranění, jsou všechny tyto zvláštní ústavy povinny bez odkladu vydati pojišťovacímu ústavu okresu hodnotu kapitálu, náležejícího dle stanov pojištěnému neb jeho pozustalým duchod; rozumí se, že tento ústav převezme povinnost platiti duchod. Z vydání řečené hodnoty kapitálu, která se má vypočísti dle pravidel platných pro okresní ústav, práv je podnikatel jako ručitel a plátce. Ústavy, které jsou při závodě, povinném pojištění a státem provozovaným, jsou osvobozeny od úhrady jistinné okresním ústavům.

Představenstvo každého okresního ústavu sestává z počtu osob třemi dělitelného; třetina volí se podnikateli, druhá pojištěnými a třetí povolává se státní správou. Zpusobem nařizovacím budou vydány vzorné stanovy, dle kterých každý ústav sdělati má své stanovy a je předložiti k schválení; v nich upraviti se má aktivní a passivní právo členů jakož i postup při volbách.

Návrh nyní přikročuje k ustanovením pojistně technické povahy. Veškeré závody, v obvodu platnosti zákona ležící a pojištění podléhající, rozdělují se v třídy nebezpečenstevní a to tak, že nejvyšší pruměrná míra nebezpečí 100% se stanoví a podle toho pruměrná míra všech ostatních závodu se vyšetří a v procentech vyjádří. Každá třída nebezpečenství obsahuje více procent nebezpečenství (které bychom označili jako stupně nebezpečenství), tak n. př.: „Třída I. procento 3 a 4; tř. II. procento 5 a 6., tř. III. procento 7–9 atd.: každý závod zařazen je dle třídy a stupně (procent) tak, že to ku př. bude zníti asi takto: knihtiskárny: tř. II. 6%, sklárny tř. IV. 13%; cukrovary VII. 29%; továrny na dynamit XII. 100%*) atd. Ustanovení, které stupně nebezpečenství obsahovati má jedna třída nebezpečenská, pak vřadění jednotlivých závodu v třídy nebezpečenské stane se zpusobem nařizovacím státní správou na základě statistiky úrazu; vřadění závodu do jedné třídy nebezpečí náležejících v jednot-

*) Srovnej brožuru nedavno vydanou ředitelem popisovací technické kanceláře c. k. vládním radou Juliem Kovanem: „Zur Beurtheilung des öst. Gesetzentwurfes betr. die Unfallversicherung der Arbeiter vom Standpunkte der Theorie u. der Praxis des Versicherungswesens; Vídeň 1884.

livé stupně nebezpečí (procento) zůstavuje se pojišťovacím ústavům, které při tom mají přihlížeti jednak k všeobecnému průměrnému nebezpečí úrazu v jednotlivých závodech, jednak se zřením ke konkretním poměrům, zejména k stávajícím zařízením k zamezení úrazů. Vždy po pěti letech vykoná se na základě zkušeností všech ústavů revise veškerého rozdělení.

Pro každou rentu, kterou pojišťovací ústav má poskytovati, má se opatřiti pojistná úhrada, „která se má vypočítati dle matematických pravidel"; dle míry potřeby této jistinné úhrady má se rozvrhnouti příspěvek (premie) na mzdu pracovní, rozumí se, že se částka převyšující ročník 800 zl. súčtuje jen touto částkou. Příspěvky členů mají býti tak stanoveny, že jimi opatřiti se mají nejen veškerá náležitá jistinná úhrada, nýbrž i správní výlohy ústavu a mimo to i reservní kapitál, jehož výši ustanoviti má státní správa. Tento reservní kapitál je právě věcí, v které se jeví sloučeny jednotlivé okresní ústavy v solidární spojení; neboť mají se veškeré peníze, plynoucí do reservního kapitálu (mezi nimi i přebytky ze správy ústavu) rozděliti na dva díly, a to tak, že z polovice utvoří se zvláštní reservní fond jednotlivých ústavů, kdežto druhá polovice věnovati se má všem ústavům společnému a státem spravovanému reservnímu fondu. Oba reservní fondy slouží k ukrytí schodků, které se objeví při sestavování roční rozvahy ústavů, však tím způsobem, že se má věnovati účelu tomu nejprvé zvláštní reservní fond jednotlivých ústavu a teprvé po vyčerpání jeho může se sáhnouti k společnému reservnímu fondu.

Příspěvky členů vyměří se dle sazby, která má býti sestavena od ústavu pojišťovacího a státem schválena; sestavení sazby má se státi na základě příspěvkové sazby, která se náležitě vyměří pro každé procento nebezpečí a jeden zlatý pracovní mzdy. Placení příspěvků, vycházejících na pojištěné dle sazby, náleží pouze podnikateli závodu podléhajícího pojištění, když pojištěný nedostává žádnou mzdu (učedníci, volontéři atd.). aneb, když vyplacená průměrná denní mzda nepřevyšuje 1 zl. Za pojištěné dělníky, jejichž průměrná denní mzda je vyšší než 1 zl., má hraditi dělník sám 25⁰/₀ příspěvku, podnikatel 75⁰/₀. Tuto čtvrtinu příspěvků, kterou dělníci musí sami platiti, smí podnikatel zadržeti z vyjednané mzdy, státi se to však musí dle výpočtu jím shotoveného, který se musí oznámiti všem v závodě zaměstnaným a pojištěným osobám. Podnikatelé ručí za všechny pojistné příspěvky, vycházející na dělníky podléhající pojištění a v závodě zaměstnané, a jsou povinni, je ústavu za uplynulé období zaplatiti ve 14 dnech po uplynutí příspěvkového období, podle stanov vyměřeného; až do uplynutí prvního období mají se ústavům správou státní poskytovati splatné zálohy.

Velmi bohaté podrobnosti předpisů návrhu upravují ohlašovací povinnost podnikatelovu, jeho kontrola a eventuální jeho trestnost,

vyšetřování úrazů, které děje se politickými státními úřady za spolupůsobení obce, stanovení důchodů a j. Míníme ze všeho toho vytknouti jen následující: K rozhodování o nárocích na odškodné, které na pojišťovacím ústavu jsou žádány, ale jím nebyly uznány, je výhradně příslušným rozhodčí soud, který zříditi se má pro každý ústav, jehož většinu členů jmenuje státní správa. — Ústav smí na místě důchodu dle dohodnutí jen tenkráte vyplatiti kapitál, svolí-li obec povinná k chudinskému opatření oprávněné osoby. — Podnikatel nebo jeho zástupce jest povinen nahraditi ústavu vše, co dle tohoto zákona (návrhu) má platiti, když úraz byl způsoben zúmyslně aneb hrubým zaviněním, zejména nešetřením předpisů, vydaných k zamezení úrazů z provozování závodu; pojištěný nebo jeho pozůstalí jsou jen tenkráte oprávněni domáhati se na podnikateli většího odškodnění než činí pravidelný důchod, jestliže úraz podnikatelem byl způsoben zúmyslně. Veškeré k založení a vývoji právních poměrů mezi ústavy a pojištěnými potřebné listiny jsou poplatků a kolků prosty. — § 59. uvádí následující přechodní ustanovení pro soukromé pojišťování až po tu dobu stávající: „Tento zákon nedotýká se nároků, které pojištěným přísluší vůči bratrským pokladnicím, pokladnám pro nemocné, zemřelé, vůči invalidním a jiným podpůrným pokladnám jakož i jiným pojišťovacím ústavům, nežli které podle tohoto zákona mají býti zřízeny. Totéž platí o povinnosti obcí a jiných korporací a nadací k chudinskému opatření. Výjimka od tohoto ustanovení připouští se jen při takových smlouvách, které byly uzavřeny mezi soukromým pojišťovacím ústavem a podnikatelem závodu, podle tohoto zákona pojištění podléhajícího, o pojištění osob v tomto závodu zaměstnaných a toho času pojištění podléhajících pro případ úrazu při práci před uplynutím roku 1883*), a jichž trvání ještě nepřestalo v době, v které počne působnost pojištění tímto zákonem zavedená. V takovéto smlouvy vstoupí totiž okresní pojišťovací ústav, jehož se týče, na místo podnikatele závodu a pojištěné osoby dle zákona tím způsobem, že tento okresní ústav má vypláceti za neuplynulou dosud dobu trvání pojišťovací smlouvy premii soukromému ústavu, a za to všechny příspěvky pro sebe přijme, které soukromý ústav dle pojišťovací smlouvy jest povinen vyplatiti následkem úrazů, přihodivších se při práci. Ustanovení toho použije se však jen tenkráte, jestliže podnikatel takovou stávající pojišťovací smlouvu oznámí politickému úřadu ve 3 měsících po zakoupení působnosti tohoto zákona.

Takový je návrh rakouského zákona o úrazovém pojištění dělnickém v podstatných a význačných předpisech. Nejprvé bychom označili postavení, jaké tento návrh zaujímá v rámci rakouského živnostenského nebo lépe řečeno dělnického zákonodárství. Rakouské

*) Návrh předložen byl v prosinci 1883.

zákonodárství nezná dosud ručení podnikatelů s jedinou výjimkou zákona z 5. března 1869, který výhradně platí pro železniční dopravu a stanoví nejpřísnější ručení podnikatelů pro úrazy vzešlé z provozování. Návrh živnostenského zákona z r. 1877 (v § 73.*) chtěl činiti zodpovědné všechny podnikatele, nemohli-li dokázati zavinění, dělníka nebo vis major; následující návrh z r. 1879 věc obrátil a uložil břímě dukazu dělníkům; poslední návrh z prosince 1880 je na tomtéž stanovisku — však známo je, že se stal jen potud zákonem, že několik odstavců jeho — a mezi nimi nalezá se VI., který jedná o živnostenských pomocných pracovnících, nedosáhlo mezi zákonní — po radikální přeměně jako jest živnostenská novella z 15. března 1883 a zákon o živnostenských inspektořích ze 17. června 1883. Litujeme, že dosud nebyl uskutečněn zákon, který zaváděl ve smyslu návrhu z r. 1877 přísné ručení za úrazy s předpokladem zavinění se strany podnikatelů, poněvadž se nám zákon takový jeví jako nutná logická praemissa k povinnému pojištění dělníků podnikatelem, z které by vyplývalo zvláště bezpečné zodpovězení otázky o povinnosti k příspěvkům neb osvobození od nich dělníků ve prospěch druhé alternativy. Jmenované úrazové pojištění bylo by pak pouhým provedením zákona o povinném ručení, kdežto je motivy předloženého návrhu zákona o úrazovém pojištění považují za jeho náhražku, aniž se vyhnuly při tom odporu, neboť kdežto v úvodu (str. 26. I.) podnikatelova přísná povinnost ručení a břímě dukazné se zamítají jako příliš kruté, uvedeno je na str. 38. 2.: „Při zřízení povinného úrazového pojištění, kterým má býti nahraženo zákonodárství v povinném ručení, je již předem jasno, že daleko největší díl břemen, vyplývajících z úrazového pojištění, musí nésti podnikatel závodu . . . Povinnost ručení pochází z právního názoru, že podnikatel státi musí za úrazy při práci, které se přihodí jeho dělníkům, právě tak, jako za všechny ostatní náklady výroby, jakož i ovšem jemu připadá výnos z výrobku práce; totéž odůvodnění mluví též za jeho závazek nésti náklady úrazového pojištění.“ V těchto větách je tedy uznání a přímluva za onu velmi přísnou povinnost ručení, o které se na počátku myslilo, že musí býti odmítnuta.

Motivy tísní se v otázce pojištění dělníků proti následkům úrazu v domnělém dilemmatu: buď povinnost ručení, tu však nechtějí — anebo pak jen povinné pojištění; domníváme se, že se obé dá sloučiti: povinnost ručení jako prius logické a časné, pojištění jako důsledek. Jednu výhodu má však nedostatek zákona o povinném ručení, totiž tu, že neudržuje více méně omezenou, tímto zákonem danou praktickou potřebu zákonodárství v úrazovém pojištění v úzkých mezích, nýbrž

*) Zněl takto: Podnikatel má poskytnouti přiměřenou náhradu za každé tělesné poranění nebo usmrcení pomocného pracovníka, které nastane v provozování závodu již při obyčejných okolnostech s nebezpečím spojeného, pokud by nedokázal, že tělesné poranění aneb smrt nastaly zaviněním pomocného pracovníka neb neodvratnou náhodou (vyšší mocí).

že ono může volně a daleko sáhati — jak chvalně děje se to v rakouském návrhu.

Chceme však pokračovati v objasnění poměru našeho návrhu k stávajícímu dělnickému zákonodárství. Jako instituce k péči o dělníky, k výdělku neschopné, zakládající se na zákonnitém přinucení, jsou v Rakousku hornické bratrské pokladny (nemoc a úraz.), pak nemocenské pokladny pro pomocníky, které všude mají býti zřízeny dle živnostenské novely a které jsou spojeny s nucenými společenstvy maloživnostníků, a konečně podpůrné pokladny, které dle § 85. starého živnost. řádu z r. 1859 podnikateli měly býti zřízeny při větších průmyslových podnicích (přes 20 dělníků ve společné dílně § 82.). Bratrské pokladny nechávají mnohá přání nesplněná a vykonávají jen nuzně své určení a někdy též způsobem povážlivým (právo volného stěhování); nemocenské pokladny maloživnostenských nucených společenstev musí po většině osvědčiti svoji výkonnost teprvé v budoucnosti a § 85. živnost. řádu je v mnohých případech pium desiderium. Takové pronikavé nucené pojištění, jaké má býti návrhem zavedeno při úrazech, objevilo by se vůči skutečným poměrům Rakouska téměř jako zásadní novum, a to zejména vzhledem na onen kruh dělníků, kteří mají býti dle návrhu passivními subjekty nuceného pojištění, které se má zavésti. Tím vyslovena je největší část posouzení a skoro bychom říci chtěli odsouzení návrhu. Velkolepé sociální dílo reformní, jehož cílem není nic menšího než stálé připojení hospodářského postavení dělnického stavu se všemi svými hospodářskými, mravnostními a politickými důsledky k stávajícímu společenskému řádu a kultuře, mělo by býti napadeno v středu, relativně málo významném. Nechť je spor o časné a věcné priority mezi úrazovým pojištěním, pojištěním invalidním a pojištěním proti neschopnosti k výdělku, však nemocenské pojištění dobylo vítězství rozhodně a nevyvratelně nad úrazovým pojištěním v otázce věcné a časné přednosti, čímž nejpřesvědčivější praktický důkaz podává chování se vlády německé říše.

Když přes to rakouská vláda projednávaným návrhem na denní pořádek položila úrazové pojištění dělnické, aniž by byla mohla stavěti na široký a solidní základ nemocenského pojištění, lze z toho utvořiti si dvojitý úsudek: buď nezná vláda postavení a význam úrazového pojištění v systému veškerého dělnického pojišťování, t. j. výše uvedeného velkého reformního díla, aneb má předložený návrh zcela jiný účel, než aby se stal co nejdříve zákonem. Po tom, co v literatuře o této otázce a v zákonodárství německé říše předcházelo, nutno naprosto vyloučiti první alternativu a spatřujeme pak jako účel návrhu pouze snahu obrátiti v Rakousku veřejnou pozornost k pojišťování dělnickému, oživiti všeobecné a prakticky užitečné přetřásání této otázky a dokumentovati v tomto bodu rozhodnou náklonnost vlády započíti sociální reformy. V tomto předpokladu utvrzeni jsme ještě zvláště zprávou k motivům, v které je uveden

při § 8., ukládajícím péči o zraněného v prvních 4 nedělích zaměstnavateli: „§ 8. návrhu má ráz prozatímnosti a byl přijat jen pro ten případ do návrhu, kdyby dosáhl právní moci dříve nežli by nabylo právní moci upravení nemocenského pojištění, ke kterému se má přikročiti v nejbližší době.“ Nic nelze si toužebněji přáti, než aby se to stalo, aby zákon o nemocenském pojištění byl předložen, projednán, přijat a sankcionován ještě dříve než bude se projednávati návrh zákona o úrazovém pojištění; on by zde byl jako volající na poušti, který připravuje cestu jinému, mocnějšímu, než je sám. Nemocenské pojišťování poskytne úrazovému pojištění nutný podklad a přinese nová další hlediska; z nynějšího návrhu v úrazovém pojištění sotva pak více zbude než předpis o kruhu osob k pojištění povinných a o zpusobu, výši a vyměření náhrady; zásadně vytváří se jinak nejen celá organisace a správní technická zařízení ústavů pojišťovacích, nýbrž i povinnost k příspěvkům, opatření duchodů, srážky a p. Veškeré tyto kýžené dobré věci předpokládají však, aby zákonodárství již při vydání zákona o nemocenských pokladnách bylo si jasně a pevně vědomo potřebné organické jednoty všech odvětví pomocných pokladen, pokud se týče pojišťovatelství, aby netápajíc ve tmách a po částech nesouvisle stavíc nepoškodilo neb zcela nevyloučilo ono vzájemné zasahování, onu solidární spojitost jednotlivých odvětví pojišťování dělnického, kterými trvá a padá hospodářsky prospěšný zdar a blahodárné sociální působení jak jednotlivých odvětví tak celku dělnického pojišťování. Nemocenské pojišťování má přihlížeti k pojišťování úrazovému, obě mají upravovati půdu pro invalidní (starobní) zaopatření, zjednávati místo pro pojištění proti nezaméstnanosti, býti opěrou dobrovolnému vyššímu pojištění, průkazu práce a p.

Budiž mi tím více dovoleno, jen stručně se vyjádřiti o jednotlivostech návrhu, čím více předcházející úvahy posílily přesvědčení, že návrh je určen a vyvolán pouze k efemernímu bytí, aby vystřídán byl pak šťastnějším nástupcem.

Hodláme tudíž v tomto způsobu nejprvé poukázati k volbě, kterou učinil návrh mezi dvěma směry úrazového pojištění, totiž jednak sloučením podobných risik dle povolání, jednak sloučením ruzných risik dle territorií v jeden ústav, a to ve prospěch této eventuality. Dle návrhu má býti pravidlem, že každý z 29 obvodů rak. obchodních komor*) obdrží jeden ústav, při čemž zůstává státní správě vyhraženo rozděliti obvod jedné obchodní komory ve více obvodu ústavních aneb spojiti též více obvodů komorních v jeden obvod ústavní. Jediné, co lze jako ospravedlnění toho druhu organisace

*) Sídlo těchto komor je: Vídeň, Linec, Solnohrady, Štýrský Hradec, Lubno, Celovec, Lublaň, Terst, Gorice, Rovigno, Innsbruck, Bolzano, Roveredo, Feldkirch, Praha, Liberec, Cheb, Plzeň, Budějovice, Brno, Olomouc, Opava, Lvov, Krakov, Brody, Černovice, Zader, Split, Dubrovník.

z motivů vybrati, jest tvrzení, „že to lépe odpovídá zkušenostem v oboru pojišťovacím, zřídí-li se pospolnost pojištění pokud možno na nejširším základě, tedy připojením všech prumyslových odvětví a závodů v totéž pojišťovací spojení, aby se tak dosáhlo pokud možno největšího rozdělení nebezpečenství; zařízení toto, ve spojení s rozdělením závodů dle tříd a stupňu nebezpečenství poskytovati má za druhé tu výhodu, „že podnikatelum závodu, kteří hledí nebezpečenství ve svých závodech jak jen možno odstraniti a k tomu cíli zřídili ochranná opatření, muže v jistých mezích býti povoleno snížení příspěvku, které mají platiti, v čem, jak známo, spočívá nejpusobivější vzpruha k takovým snahám." Vědomí oduvodňující svrchu uvedenou výhodu povstalo v návrhu tím, že se domnívá, že je nutno vesměs říditi se dle zásad soukromé assekurace, což patrno dále z bezvýminečného lpění na krytí důchodu kapitálem; však co je pro soukromé pojišťování užitečno, ba i nezbytno, jako v tomto případě sloučení co možno ruzných risik, to muže býti pro velký státní organismus nuceného pojišťování zbytečno ano přímo i škodlivo. Na druhém místě uvedená výhoda není privilegiem pojišťování dle territorií, nýbrž i prosté přístupno pojišťování dle zaměstnání. Jestliže pak návrh, když se připojuje k motivum druhého německého projektu, potírá zřízení říšského ústavu, jiný navrhoval první německý návrh a mluví o obtížích „postačitelné individualisace zvláštních poměru", důkladného a podrobného ocenění rozhodných skutečností k poměření škody velkým a příliš vzdáleným ústředním ústavem (str. 33. 2.) a na jiném místě (str. 31. 2.) o nemožnosti poznati nahodilé simulace a jim zabraňovati, dali bychom přece na uváženou, zda-li veškeré tyto obtíže a nemožnosti nevyskytnou se vždy i při pokladnách úrazových, zařízených dle obvodu obchodních komor ano i menších obvodu komorních, pokud by ústavy ty postrádaly spolupusobení nemocenských pokladen jako spolu zúčastněných dozorčích a pomocných orgánu. Nelpíme-li celou duší výhradně na úmyslu daného okamžiku, nýbrž hledíme-li a myslíme-li ku předu na vzdálenější cíle vybudování pomocných pokladen, na pojištění starobní, na zaopatření v nouzi, na zamezení sporu sprostředkování práce atd.*), shledáme utvoření úrazových pokladen dle territorialně společenských skupin nejen neúčelným, nýbrž přímo nepřípustným.

Že náš návrh volil territorialně společenstevní svazky úrazového pojištění, potkalo se v řadě článku „Gegen die sachliche Priorität der Unfallversicherung", v kterých mimochodem činí se zmínka též o našem návrhu**) s nejnepříznivější, snad příliš krutou kritikou; uvedeno tam: „vášeň pro čistý territoriální princip jen tehdy lze pochopiti, chce-li se zabrániti v byrokratické touze po poručníkování

*) Srovnej k tomu návrh úplného říšského zákona o pomocných pokladnách ve 2. vydání: „Schäffle, Der korporative Hülfskassenzwang" 1881.

**) Označeno: A. S., Münchner Allg. Zeitung 1884 čís. 49.53. 56.60.

vzniku životné vnitřní pospolitosti soudruhu v povolání. Territorialní matlanina slouží čirému byrokratickému ovládání a přílišnému písálkovaní, zejména když dle úmyslu rakouského návrhu přidělena jest změna okrsku kasovních pouze libovuli ministerstva vnitra, kterému by byla pojišťovací rada zcela zbytečným, neškodným a bezvlivným patým kolem u vozu". Nedá se přece popříti, že zřízení říšských svazů společenstev dle povolání k účelům pojišťovacím proti úrazům setká se se značnými obtížemi v hluboce zakořeněných národohospodářských, národnostních a kulturních rozdílech jednotlivých rakouských království a zemí, které hleděl návrh ovšem tím méně překonati, čím více mu byl po ruce mnohem pohodlnější pramen territorialně společenstevních organisací. Kdyby se setkalo zřízení říšských společenstev dle povolání s příliš velkými obtížemi, což ovšem dá se popírati na základě skutečností, anebo kdyby nebylo schváleno, odporučovalo by se dle našeho náhledu, organisovati společenstva dle skupin zemských, kterých by se měly utvořiti tři nejvýše čtyři; těžiště celé instituce mělo by se přeložiti v tyto zemské skupiny; z jednotlivých zemí učiniti podřazené členy ve skupinách, nedalo by se zpravidla uskutečniti za příčinou nepatrné závažnosti jejich většiny. Nemělo by se nižádným zpusobem pustiti mimo sebe zřízení třeba z počátku sebe volnějšího spojení říšského mezi jednotlivými skupinami. Jakým způsobem měly by se spojiti svazy úrazového pojištění s místními svazy nemocenských pokladen, jak měla by se zříditi solidární spojitost mezi nimi, jakým způsobem mělo by se bdíti v obou ústavech nad zájmy dělníka, který hlavně nésti musí břímě pojištění tuto, a nad zájmy podnikatele, který tamto musí hlavně nésti břímě pojištění, zdá se, že to objasniti, bylo by naprosto nemístno při pojednání o návrhu zákona o úrazovém pojištění, jenž vůbec nespočívá na povinném nemocenském pojištění.

Chceme ještě věnovati poněkud pozornost rozhodnutí další a velmi důležité otázky návrhu; je to kapitál k uhražení důchodů — aneb rozvrh ročních důchodů? Návrh rozhodl se pro jistinnou úhradu. Motivy oduvodňují rozhodnutí to pouze „za všech okolností větší jistotou", dále výhodami, které poskytuje prumyslu pevná praemie. Žádný z důvodů nezdá se nám býti udržitelným a dosti závažným, aby se upustilo od eminentních výhod pouhého rozvrhu ročního břemene duchodového. Návrh sám sice uznává s druhým německým projektem (jemuž třetí v ohledu tom následuje), „že lze předvídati jistotu utvořené organisace úrazového pojištění" a skutečně nepotřebuje tato jistota již ani dost málo odůvodnění; „větší jistota", kterou by ovšem poskytnouti mohl nutný system úhrady jistinné soukromého pojišťování, byla by zcela nemístným luxusem. Výhody pevné praemie mají, pokud se týče kalkulace podnikatele, mnoho lákavého, avšak především nemáme mnoho důvěry k stálosti zjištěné z počátku praemie, neboť ona má býti založena „předem na průměrném

výsledku úrazové statistiky v mezích jednotlivých úrazových tříd"; a v příčině úrazové statistiky mluví návrh o z počatku směrodatném „materiálu sebraném pojišťovacími společnostmi a částečně též jiným vyhledáváním", z čehož bohužel neoznámil ani jediné číslo. Pak nejsou výhody pevných příspěvku principem rozvrhu duchodů právě z příčiny obtížného počátku přece vyloučeny — nehledě vubec k otázce v druhém německém návrhu kladné zodpovězené, zdali by nebylo znenáhlé a dohledné stoupání příspěvku pro prumysl vítanou skutečností. Mohlo by se přece s touže jistotou, s jakou hodlá návrh vypočítati ze svého statistického materiálu své pruměry, vypočítati ono břímě duchodu, jaké bude nutno ročně nésti po dosažení stálého stavu, to jest potom, až bude pohotové úplná sit venia verbo generace úrazových invalidu; polovice nebo $^3/_5$ tohoto pravděpodobného úplného břemene mohla by býti od počátku „pevně" rozvržena a vybírána, a teprvé když by se překročila polovice cesty k úplnému břemenu, mohlo by se toto rozvrhnouti; při tom by se mohly bohatší reservní fondy vždy levněji zjednati, než při bezvýminečné úhradě kapitálové.

Návrh považuje zásadně za nutno, přidržeti dělníky k placení příspěvku k pojištění úrazovému, „zejména že často největší vinu na úrazu mají podniku zcela cizí okolnosti, nezřídka též zavinění pojištěného", a pak proto, že jinak bylo by lze obávati se, „že dělník by stále jako cizí stál proti pojišťovacím ústavum, a nikdy by se necítil s nimi za jedno, a že by viděl v jich vykořisťování chvalitebné jednání, aniž by proto cítil zvláštní vděčnost za poskytnuté jemu náhrady". Dejme tomu prozatím, že by tento i onen duvod vzdoroval každému odporu, a že tedy měla by se schváliti návrhem přijatá zásada, pak však musíme se diviti, že návrh sám ihned tento princip zvrací a jen dělníky s větší mzdou (mzda vyšší 1 zl.) přidržuje k placení praemií. My však nepovažujeme ani tyto trosky skutečného zachovávání principu za dostatečně založené, poněvadž žádný z uvedených důvodu nemuže nás přesvědčiti; onen, že chce pomoci některým vzácným výjimkám ze širokého pravidla k výrazu zákona nepřípustnému se stanoviska právnicky technického, poněvadž příčí se i návrhem přijatému zásadnímu pojetí náhrady škody z úrazu závodního jako součástky nákladu výrobních; tento, že poskytuje nepravý prostředek k pravému účelu; proti vykořisťování dělníky lze pokladny úrazové zcela jinak ochrániti, totiž časově a věcně obmezeným spoluručením nemocenských pokladen vydržovaných dělníky za důchody z náhrady, které mají platiti úrazové pokladny, podnikateli vydržované. Mimochodem budiž podotknuto, že ze znění § 21. není patrno, zdali dělníci, kteří bérou denního platu právě 1 zl., jsou povinni k příspěvkům čili nic.

Budiž i zcela zběžně poukázáno na neúčelnost pouze čtyrnedelní karence; návrh sám praví, že se klade vždy duraz se stanoviska

pojistně technického na to, že případy krátké neschopnosti k výdělku úrazy v závodě zaviněné nepatří v obor úrazového pojištění, nýbrž pojištění nemocenskému — a živnostenský zákon považuje 13 neděl ještě za dobu krátkou. Jak se hodí toto ustanovení návrhu k výše uvedenému předpisu živnostenské novelly (§ 121.), který zní: „nemocenská podpora poskytovati se má při delším trvání nemoci nejméně po dobu 13 neděl"; ovšem vztahuje se tento předpis jen k nemocenským pokladnám při společenstvech řemeslníku. Tato lhuta kareněni zajisté právě tak zmizí, jakmile se bude zakládati úrazové pojištění na pojištění nemocenském, jako zmizí příliš velké spolupusobení, jaké návrh přiděluje beztoho tísnivě přetíženým politickým státním úřadum I. instance. Kde však zustávají živnostenští inspektoři (zákon z 17. června 1883.) — tak nutno se tázati při této příležitosti s poukazem na § 31. a j. — kteří dle § 5. uved. zákona mají bdíti nad prováděním zákonitých předpisu o opatřeních a zařízeních k ochraně života a zdraví dělníku v místnostech pracovních, o nichž v celém návrhu nečiní se ani ta nejmenší zmínka?

Bylo by zajisté s prospěchem, kdyby byl návrh pro své účele vedle definice pojmu podnikatel též určil definici pojmu továrna, jak to činí třetí německý návrh; sotva asi bylo by lze setrvati na určení pojmu, jaký vyplývá z § 82. živn. řádu. Bylo by dále záhodno, aby zamezila se nedorozumění a spory, vyjádřiti jinak první odstavec § 59.; zní takto: „nároky, jaké náleží pojištěným oproti bratrským pokladnám a pod. ústavum, zustávají tímto zákonem nedotčeny; totéž platí o závazcích obcí a jiných korporací a nadací k chudinskému zaopatření". Též vyhovovalo by mnohé potřebě, kdyby býval pojat všeobecný předpis o splatnosti duchodu.

Ukončíme své úvahy, abychom neupadli příliš v podrobnosti, neboť jsme měli předem zamířeno na nejduležitější momenty předlohy zákona, na základní pilíře, na kterých má spočívati jimi navržená stavba. Jak se stavíme k návrhu, patrno jest nepokrytě z uvedených úvah, a patrný je dusledek z nich v přání, aby návrh tento co nejdříve opět zmizel z denního pořádku a postoupil nejprvé přednost zákonu o všeobecném nuceném nemocenském pojišťování, který poskytne jediný solidní základ k další pojišťovací organisaci, která se má rozvinouti.

*

II. Rakouský zákon proti socialistům a anarchistům.

(Politik z 21. ledna r. 1885. Roc. 24. čís. 21.)

Praha, 20. ledna 1885.

Telegraf přináší právě zprávu, že vláda dnes předložila říšské radě dva návrhy zákonu, z nichž jeden je namířen proti socialismu, druhý proti anarchismu operujícímu dynamitem. Zdá se, jakoby vláda chtěla zpusobiti překvapení, neboť pokud pamatujeme, nebyla

nikdy řeč o rakouském zákonu proti socialistům a od léta 1884. byla odbyta i diskusse o zákonu dynamitovém. Dobře, překvapení se povedlo; každý je připustí rád, pokud půjde o zákon o dynamitu — avšak mnozí se s údivem budou tázati: zákon proti socialistům, daleko sahající a elastické omezení spolčovacího a shromažďovacího práva, svobody tiskové a porot — proč, k čemu to vše v Rakousku? Návrh zákona — pokud můžeme rozpoznati v telegrafickém výtahu — je kopií německého říšského zákona ze dne 21. listopadu r. 1878., jenž byl vydán po opakujících se attentátech na život císařův a měl míti platnost do 31. srpna r. 1881.: od té doby bylo několikrát jeho prodloužení povoleno, naposled v létě minulého roku. Zákon měl veliké a hrozné pozadí, jeho poslední s námahou prosazené prodloužení stalo se jen pod tlakem, který na mysle vykonával známý vražedný záměr niederwaldský.*)

Nuže — mohlo by se nám namítnouti — vaše argumentace zřejmě směřuje k tomu, že Rakousko má čekati, až i v něm vyvstane nějaký Hödel**) a Nobiling***), a až uvnitř hraničních sloupů černožlutých objeví se anarchistický attentát po vzoru niederwaldském.

Nejdříve mohli bychom odpověděti, že sociální demokracie v Rakousku nikdy nedosáhla ani desetiny rozšíření a významu, jaký měla v německé říši již před r. 1878., a vzpomínáme sebevědomého slova [Beustova]: Sociální demokracie končí v Podmoklech: dále mohli bychom poukázati k tomu, že socialismus sousední země po prvých zuřivých a zločinných činech stal se klidnějším a střízlivějším a přes zákon, který jej měl umlčeti a potlačiti, vyšel podivuhodně posílen z říšských voleb 29. října r. 1884. Za druhé budeme rozeznávati socialismus, jehož jeden druh je zván státním socialismem a potom anarchismus, zoufalé a bestiální šílenství v myšlénkách i činech; pomineme definice a přidržíme se kompetentních interpretací. 9. května r. 1884. mluvil takto komisař spolkové rady, státní ministr [Robert] von Puttkamer v německém říšském sněmu, který právě jednal o nejnovějším prodloužení zákona proti socialistům: „Chcete-li slyšeti mé mínění o rozdílu mezi sociální demokracií a anarchismem, otevřeně vám řeknu, že anarchismus je konsekventně provedený sociální demokratism a tento jest anarchismem, který zůstal státi na polovici cesty; jinak jsou oba par nobile fratrum. Vyrostly na témže stromě materialismu a atheismu, oba byli odkojeni na prsou téže matky.

*) [Na Niederwaldu byl 28. září r. 1883 odhalen německý národní pomník na památku vítězství německého nad Francouzi v l. 1870—71. Slavnosti účastnil se i německý císař. Na den odhalení byl připraven dynamitový attentát, který však pro špatné počasí se nezdařil.

**) [Klempířský tovaryš Max Hödel podnikl dne 11. května r. 1878 v Berlíně revolverový attentát na císaře Viléma I.]

***) [Karel Eduard Nobiling střelil v Berlíně dne 2. června r. 1878 na císaře Viléma I.]

revoluce a ve svém rozvoji jsou naplněni společnou vášnivou nenávistí ke všemu stávajícímu. A nyní přichází bifurkace na konec vývoje: anarchismus chce s bestialitou šelmy napadnouti společnost a stát, chopiti je za hrdlo a strhnouti k zemi. Sociální demokracie chová se trochu prozřetelněji a snad pro vlastní bezpečnost pánů účelněji. Chce dříve podkopávati a pak přivoditi převrat, když všechno ostatní hezky bude připraveno. Že tyto oba směry jsou spolu ve vášnivém rozbroji, nesmí nás ani okamžik mýliti při morálním posuzování jejich společné nebezpečnosti; že pan Most, kdyby přišel k vládě, by prvou svítilnu jsoucí po ruce reservoval pro svého přítele Bebla, o tom jsem přesvědčen." Na to odpovídal socialně-demokratický poslanec Rittinghausen v témž sezení: „Je úplně nesprávno, že sociální demokracie ohrožuje bezpečnost majetkovou; nejsme anarchistickou stranou, my chceme právě cestou míru dosáhnouti svých cílů. Čím více zatlačujete sociální demokraty, tím více dostanete za to anarchistů; socialní demokracie je právě hradbou proti oněm."

Pokud mužeme přehlédnouti poměry rakouské, máme stávající zákonné prostředky dočasně za úplně vystačující, aby potlačily spolky, shromáždění, tiskopisy a agitace, „o nichž" — jak praví návrh — „se právem předpokládá, že mohou sloužiti socialistickým a k převratu státního a společenského pořádku směřujícím snahám". Co mohou však všechno znamenati slova ve výjimečném zákonu užitá: „stávající státní a společenský pořádek"? V mechanismu uměle konstruovaném nejmenší šroub muže býti té největší důležitosti — vyjmouti jej znamená zničiti celek; dle toho muže nějaký útok nebo reformní agitace namířená proti té nejnepatrnější státní nebo společenské instituci býti chápána a vyhlášena za podvratnou propagandu, dle toho, jak se to hodí názoru toho nebo onoho policejního úředníka. Ve věcech státního a společenského pořádku jde skutečně o duležité a vitální záležitosti, a strádající vrstvy obyvatelstva jsou na nich právě nejvíce súčastněny; volná, otevřená diskusse muže časem sem a tam přivoditi povážlivé resultáty — avšak vždy nebezpečněji utváří se tajná propaganda se svými slepě věřícími a nimbem romantiky: socialní demokrati v Německu nesměli vubec pořádati schuzí voličských a přec hlasovali jako slepě poslouchající otroci jednohlasně pro své kandidáty. Když dělníci ve své bídě si ještě to uvědomí, že jejich snaha reformovati pokojnou ještě cestou stávající řád hospodářských a společenských poměru, je vyhlášena za státu nebezpečnou a trestnou, pak z toho vyjde všechno jiné, jenom ne uklidnění myslí a zastavení podvratné propagandy, vypočítané právě na takové psychologické disposice.

Poslanec [Eugen] Richter poznamenal při zmíněné příležitosti v německém říšském sněmu: „Poukazuji na Berlín. Zde přes stav obležení stále se objevují prudká shromáždění, stávky a pozdvižení. Vzpomínám toho, že jistý počet dělníků Fristrovy a Rossmanovy

továrny, který chtěl dále pracovati, musel býti doprovodem stráže chráněn před stávkujícími. To jsou vyhlášené a pokojné poměry pod zákonem proti socialistum a stavem obležení. Tvrdím, že socialistické hnutí v Berlíně nebylo nikdy tak rozsáhlé a fanatické, jako dnes. Ovšem způsob, jakým užívá zákona proti socialistum ministr Puttkamer a jeho orgány, že na příklad při zdejších městských volbách jim nechá volné pole a potom hned jim otěže tím přísněji přitahuje, přispěl k tomu, že socialní demokraté se domnívají, že trpí policejní libovůlí."

Shrnujeme své pochybnosti o zákonu socialistickém v rakouském vydání takto: za prvé odporuje nejenom v politice platící zásadě, přispůsobiti prostředky cíli; zde zvolený prostředek jest pro rakouské poměry příliš velkým a silným; jeho dobré výsledky sotva by dosáhly velikosti možných následků zlých. A za druhé zdá se nám povážlivým, v čase, kdy stát se souhlasem lidu tak velice rozšiřuje sféru své moci, aby mohl zasahovati ve stávající hospodářské a sociální poměry v zájmu pořádku a zlepšení, aby nyní aktivoval pravidla, jež by snadno mohla býti označena jako reakcionářské schválnosti; převrat veřejného mínění a ochromení dobré státní iniciativy a akce mohly by povstati z takových rozpoznání politického publika. Čím časovějším se nám proto zdá rychlé přijetí zákona o dynamitu a proti anarchistum, přáli bychom si, aby tím opatrněji a rozvážněji byla předsevzata porada o zákonu proti socialistům.

*

III. Povinné pojišťování nemocenské.

(„Politik" z 15. února r. 1885. Roč. 24. čís. 45.)

Praha, 14. února.

Veliká, ba skorem abnormální a znepokojující jest rychlost, s jakou v Rakousku se mění základní pojetí státu a jeho poměru k společnosti. Kde byli jsme ještě r. 1859., kde r. 1869. a kde jsme nyní od r. 1879? Z období vše poručníkujícího absolutismu a omezeného rozumu poddaných po deseti letech zahnáni jsme v příval manchesterského plnokrevného liberalismu, abychom po dalších deseti letech byli vyneseni skorem na vrchol stoupající vlny státně socialistické reformy společenské. Pochybujeme skoro pozorujíce tuto rychlost vývoje, zda skutečně jest to přesvědčení a vůle lidu, jejíž změna se obráží v řadě zmíněných politických fásí, a krátká distance mezi r. 1859 a dneškem činí nás úzkostlivými, ne snad v prvé řadě proto, že bychom se báli strašidel reakce, nýbrž poněvadž se nemůžeme ubrániti po takovém utváření se věcí těžkým obavám co se týče samostatného myšlení a pevného charakteru naší společnosti. A jest snad přemocná převaha nacionálních momentu v celkovém politickém životě rakouském způsobilou, aby rozptýlila obavy tohoto druhu?

Budiž tomu však již jakkoliv — nyní jsme uprostřed socialně politické reformní akce, a vláda je to, která převzala vedení na této dráze. Máme již zákon, živnostenskou novellu, která je určena, aby těžce pokleslá řemesla konsolidovala a oživila, zákon o továrnách a dílnách, který — co se týče ochrany dělnictva — jde slušně daleko, je již v posledních stadiích zákonných příprav, a též i veliké dílo pojišťování dělnického bylo započato předlohou a poradami o zákonu pojišťování úrazového. Další krok v tomto směru učinila vláda tím, že předložila v říšské radě dne 10. t. m. zákon o nemocenském pojišťování dělnictva.

Myšlenka, která vede celou akci pojišťovací, spočívá v prvé řadě v tom, aby opět byly zařazeny v stávající společenský pořádek dělnické vrstvy odlučující se od moderní společnosti a jí odcizené pod rozkladným vlivem kapitalistického liberalismu, aby opět byly s ní smířeny, což se má dosáhnouti tím, že práce bude zbavena povahy zboží, jež jí byla vtlačena extremně kapitalistickým hospodářstvím, že dělníku bude zaručena existence člověka důstojná i tehdy, když nebude s to, aby svou práci nesl na trh — buď pro nemoc, nebo pro úraz, nebo pro neschopnost práce stářím nastalou, anebo konečně pro nezaměstnanost plynoucí ze změny konjunktury. Tím je již naznačeno, že pojišťováním nemocenským a úrazovým nebylo vysloveno poslední slovo činnosti pojišťovací, nýbrž že při obou jmenovaných pojišťovacích organisacích jde spíše jen o základy rozsáhlé budovy ochranné, kterou vybudovati a již při kladení zmíněných základů nezbytně na pozoru míti je vážným úkolem politických činitelů.

Jestliže nyní již je třeba, aby pojišťování nemocenské a úrazové bylo tak zřízeno, aby v budoucnosti organicky mohlo býti připojeno pojišťování starobní a pojišťování proti nezaměstnanosti, tím důrazněji zajisté je třeba požadovati, aby pojišťování nemocenské s jedné a úrazové s druhé strany souvisela spolu tak úzce, jak jen možno, aby zvláště způsobem organisace a prováděním jeho bylo v pojištěných dělnících udrženo vědomí jednotného cíle.

To je první bod, v němž lze učiniti výtku návrhu o pojišťování nemocenském. Již pořad akcí není přirozený a logický; jak může se připojiti věc užší a logicky pozdější k věci širší a první, jako pojišťování úrazové k nemocenskému, když se začíná s oním a druhé teprv následuje. Přimlouváme se, aby živnostenský výbor ještě jednou vzal v úvahu celou předlohu o pojišťování úrazovém, a sice po předloze o pojišťování nemocenském se zřetelem na organickou souvislost obou tvořících se institucí.

Každý, kdo se neuzavírá za každou cenu nevyhnutelnému přesvědčení, že ekonomická, intelektuální a morální bída většiny dělníků nedává vubec naděje, aby se očekávala nějaká prospěšná činnost tak zvané svépomoci v zamýšleném smyslu, shledá oprávněným, že zákon o pojišťování nemocenském — podobně jako zákon o po-

jišťování úrazovém připoutává povinné k pojišťování velice široký kruh dělníků, a sice onen širší, nežli tento. Ať tedy stát vystupuje s donucováním a mocí svého slova uvede pracující třídy společnosti na ony dráhy, které mohou vésti celou společnost k blahobytu. Avšak na tomto bodě, kde jenom možno, má přestávati další působení státu, od tohoto bodu má společnost, respektive příslušné části společenské samy pomáhati, samy mysliti a samy jednati. Iniciativní nátlak nemá vystupovati vždy jako nátlak a poručníkování, nýbrž má býti a moci býti momentem výchovným. A z toho hlediska činíme návrhu druhou principiellní výtku: přináší zase hojnost mnohopanování, poručníkování, a pisálkování Rakousku beztoho hojné jím obmyšlenému, jakoby se báli společnost postaviti na vlastní nohy. Co si mají počíti konečně politické úřady prvé a druhé instance, jakou ohromnou znalost a sílu výkonnou mají míti, aby vše zmohly, co jim jeden zákon po druhém velmi štědře přiděluje? Nevede to u úřadu nutně a nevyhnutelně, i kdyby měly nejlepší vůli, k šlendriánu, u lidu pak k myšlenkové lenosti a nečinnosti a k oné, ne v každém smyslu slavné „Gemüthlichkeit“ Rakouska?

Litujeme, že nemůžeme na tomto místě pouštěti se do detailu návrhu a pospícháme, abychom kritiku principu návrhu dokončili posledním bodem. Poslední cíle sociální reformy, v jejíž velkém řetězu předložený návrh je jedním článkem, nespočívající zajisté výlučně v pozvednutí hmotného blahobytu strádajících vrstev; kdyby sobectví a závist zůstaly převládajícími morálními potencemi a jimi měly zůstati, chybily by se též povinné pojišťovací pokladny svého cíle: upevniti pořádek a klid v společnosti. Vzájemné sblížení znepřátelených vrstev korporativním sloučením, vznik vzájemného porozumění a dobré vůle, probuzení nové cti stavovské — to všechno je rozhodně podmíněno osobním stykem, společnými poradami a jednáním. Proto základní útvary veliké pojišťovací organisace, a to jsou nemocenské pokladny, musí míti, pokud je to možno vzhledem k technice pojišťovací, omezené territorialní obvody a správa agendy musí se vésti vlastními jejich členy a nikoliv placenými úředníky. Také tomuto požadavku odporuje návrh tím, že činí soudní okres „pravidlem“ territorialní jednotkou nemocenských pokladen. Je jisto, že obec v mnohých případech byla by příliš malá, avšak tam je možno odpomoci spojováním obcí, jak to učinil německý zákon z 15. června 1883., který béře obec za jednotku. V každém případě jest však soudní okres příliš velikou jednotkou a zůstává jen volba mnohem menšího zla, které tím menším se vytváří, jestliže — jak je velmi radno — se sečká s rozšířením nuceného pojišťování venkovských a hospodářských dělníků.

Tolik k povšechné kritice návrhu z povzneseného hlediska principiellního; k detaillům se později vrátíme. Že pozdravujeme návrh

s největší sympatií, nepotřebuje snad zvláštního vytčení vzhledem na dávné, pevné stanovisko našeho listu k socialní reformě; jsme přesvědčeni, že zákon v naznačených směrech modifikovaný bude míti nejlepší výsledky — nikoli pro radost vlády, nikoli pro žal opposice, nýbrž pro blaho národů rakouských.

III.

Dr. Josef Kaizl jako poslanec strany staročeské.

Dne 23. dubna r. 1885 byla říšská rada rozpuštěna a byly vypsány nové, všeobecné volby. Konaly se od 20. května do 13. června r. 1885. Byly to volby, které proti posledním všeobecným volbám do říšské rady konaly se na základě nového volebního řádu. V nich do praxe byl uveden volební řád z 4. října 1882, dle něhož drobnému měšťanstvu byl po prvé dán do ruky hlasovací lístek.

Za těchto voleb vystoupil dr. Jos. Kaizl po prvé jako kandidát říšského poslanectví strany národní, staročeské. Patrně vlivem svých osobních styku s vudci české politiky, veřejně nejednou projeveného zájmu o záležitosti politické a osvědčenou znalostí otázek, jejichž projednání se očekávalo v nové sessi říšské rady, stalo se, že po pokynu vedení strany národní dne 17. května r. 1885 schuze sboru duvěrníku měst Chrudimi, Heřmanova Městce, Golčova Jeníkova, Hory Kutné a Čáslavi, konaná v Čáslavi, jednomyslně se usnesla dr. Jos. Kaizla navrhnouti za kandidáta do říšské rady. Bez jakékoliv větší námahy agitační a bez vážných protikandidátu byl dr. Jos. Kaizl zvolen poslancem do říšské rady. Z 2858 voličů ucastnilo

se volby 1112 a na jméno dr. Jos. Kaizl znělo 907 lístků. Volba jeho proto dne 2. října r. 1885 mohla býti poslaneckou sněmovnou bez námitek agnoskována. Dr. Jos. Kaizl byl tehdy z nejmladších českých poslanců. Vedle politiků generace starší, dr. F. L. Riegra, Ot. Zeithammera, Jos. Jirečka, dr. K. Mattuše, Em. Tonnera a j. byl representantem mladé politické generace strany staročeské.

Všeobecné volby do říšské rady nepřinesly v Čechách veliké změny. Volby vedl sbor důvěrníků, v němž zasedali staročeši i mladočeši, a za kandidáty stavěni byli vedle příslušníků strany staročeské někde i příslušníci strany mladočeské. Ale přes to volby nebyly všude tak klidné, jak by se vzhledem k této okolnosti dalo očekávati. Mnozí příslušníci strany mladočeské, spoléhajíce na hlasy nového voličstva, drobného měšťanstva, zvláště maloživnostníků, vystoupili jako kandidáti samostatní a jednomu z nich v obcích venkovských a dvěma ve skupině městské podařilo se dobýti vítězství. Jinak zůstaly poměry, pokud se týče vnitřních poměru českých, nezměněny.

Strana staročeská byla na dále vůdčí stranou českého národa. V ohledu národnostním, až na to, že podařilo se Čechům vyrvati mandát malostranský z rukou německých, zůstaly poměry jako dříve. Celkem bylo do říšské rady zvoleno 175 německých poslanců, 157 slovanských, 16 Italů a 5 Rumunů. Slované tedy na dále byli menšinou v říšské radě a vůdčí postavení náleželo Němcům. Německá strana staroliberální přišla do sněmovny valně změněna. Z jejích 106 starých členů do sněmovny dostalo se jen 47; s nově zvolenými měla jen 91 mandátu. Pravice přišla do sněmovny posílena, ač ne tou měrou, jak očekávala. Dobyla na německé levici 15 mandátů, tak že čítala 151 členů. Celá řada starých parlamentárníků do říšské rady vůbec nepřišla, celá třetina mandátů byla osazena silami novými.

Dle těchto skutečností dalo se souditi, že v nové sněmovní periodě nenastanou valné změny ani co se týče systému vládního, ani co se týče poměru stran k vládě. Kabinet Taaffeův vedl vládní loď celkem tím způsobem jako dříve. Taaffeova vláda pokládala se za vládu úřednickou, ve službách koruny, mající na zřeteli jen blaho dynastie, jednotu říše a její moc, a ostenta-

tivně prohlašovala, že nejde s žádnou stranou, že je vládou nad stranami. Opírala se o pravici, ale nezapomínala míti ohled na opposiční levici nejen proto, že to byla silná menšina, nýbrž i proto, že to byla opposice německá; vláda nepodnikala ničeho, čím by v ohledu politickonárodním mohla levici drážditi a znepříjemňovati si situaci. Taaffe přicházel do rozporu nejen s opposicí sněmovny, ale někdy i s pravicí samotnou, poněvadž nevyhovovala jejím přáním, jak chtěla, ale dovedl užiti proti ní vždy prostředku, aby se pravice podrobila. Odvolával se jako důvěrník koruny dosti často na korunu a napomínáním k loyalitě vycházel z choulostivých situací. V pravici vedl hlavní slovo klub polský a v klubu polském ministr financí Julian Dunajewski. Rozhodnutí klubu polského byla nejdůležitější ze všech rozhodnutí klubu pravice. Češi jako členové pravice byli vždy odkázáni na politiky polské a nedošli v ničem úspěchu, v čem Poláci nechtěli jim podati ruky pomocné.

Čeští politikové, staročeská většina i mladočeská minorita, až do druhé polovice května r. 1887 nacházeli se v jednom „Českém klubu" a klub ten byl částí pravice. Vlivní politikové čeští viděli dobře, že na jakékoliv veliké politické akce není pomyšlení, že ve státoprávní politiku ve velkém stylu nelze doufat a proto drobnými úspěchy na poli hospodářském a kulturním hleděli připravovat lepší politickou budoucnost českého národa. Ani v ohledu jazykové rovnoprávnosti od vydání Stremajerových nařízení nemohli si dělat veliké naděje na nové pokroky. Německý nacionalism tak vzrostl, že na poli jazykovém k rovnoprávnosti mohlo se postupovati jen krok za krokem a velkostatkářští členové „Českého klubu", kteří byli tak málo dotčeni českým nacionalismem, že ani nenapadlo jim (až na dva), aby v říšské radě skládali slib česky, nemilovali jako Taaffeova vláda řešení otázek nacionálně politických a vyhýbali se mu. Nepodařilo se českým politikům v době, kdy dr. Kaizl působil jako staročeský poslanec, dojíti většího úspěchu v ohledu jazykovém nežli toho, že dne 23. září r. 1886 tak zv. nařízením Pražákovým byl rozšířen okruh užívání češtiny v jistém oboru úřadování vrchních zemských soudů v Praze a v Brně. Byla to náplast na ránu, kterou utržili v ohledu jazykové rovnoprávnosti při debattě o obnově vyrovnání rakousko-uherského, když nepodařilo

se jim vymoci, aby bankovky byly označeny i textem neněmeckým. Ačkoli Čechové jako členové pravice konali řádně veškeré své povinnosti, přece vláda nechovala se k nim tak, jak by si toho byli zasluhovali. Odkazovala je ve všech požadavcích na parlament, aby si tam dobyli, čeho žádají. V těch věcech, kde by byla sama mohla jednat, Čechům nevyhovovala, jak si žádali. Českou universitu nevypravovala, jak bylo její povinností, a dokonce šla tak daleko vůči Čechům, že nejen nedávala, co jim dávati měla, nýbrž učinila pokus vzíti jim v ohledu školství, co již měli. Od 5. listopadu r. 1885, kdy ministrem kultu a vyučování se stal dr. Pavel Gautsch z Frankenthurnu, v středoškolské politice byl nastoupen směr, který vzrůstu středního školství chtěl stavěti hráze. Dr. Gautsch dne 19. dubna r. 1886 v rozpočtové debattě ohlásil pro střední školy dislokační plán, 12. června r. 1886 zvýšil školné na středních školách, nařídil, aby na střední školu nebyli přijímáni žáci pod 10 let a 29. července r. 1887, když říšská rada nezasedala, bylo vydáno císařské rozhodnutí, kterým mělo se provésti, co 19. dubna r. 1886 ministr vyučování v rozpočtové debattě předpověděl: Subvence obcím na vydržování středních škol měly býti odejmuty, nové subvence neměly býti již udíleny, pravidelně soukromé střední ústavy neměly býti přejímány do státní správy, řada učilišť od státu subvencemi vydržovaných měla býti uzavřena. Tato nařízení, která dostala v Čechách název ordonance Gautschovy, ačkoliv vztahovala se na střední školství v Předlitavsku vůbec, nejvíce stíhala český národ, který právě pracoval, aby v rozkvětu školství dohonil, co se mu nedostávalo v poměru k německému obyvatelstvu zemí koruny české. Dr. Gautsch v duchu své školské politiky postupoval proti Čechům, přes to že čeští poslanci byli podporou vlády, bezohledně. 31. srpna r. 1886 telegraficky zakázal otevření českého nižšího gymnasia v Příboře, téhož dne nařídil rozpuštění měšťanské školy ve Výškově, v září r. 1886 nepovolil rozšíření kroměřížského gymnasia na vyšší ani na soukromý náklad, v březnu r. 1887 nepovolil paralelku při první třídě českého gymnasia ve Valašském Meziříčí, v dubnu r. 1887 neudělil české škole teplické po čtyřletém trvání právo veřejnosti, v červenci r. 1887 prohlásil, že nepřipustí, aby na Moravě byly zřizovány nové české školy a 29. července r. 1887

vydal výše vzpomenutý dislokační plán. Mohutný odpor Čechů a Slovinců zabránil, že Gautsch tento dislokační plán nemohl provésti. Odvolat jej sice nemohl, poněvadž celá situace byla stižena tím, že zjednal si pro vydání nařízení předběžného schválení koruny a odvoláním byl by autoritu koruny uvedl v nevážnost, musil však najíti, nechtěl-li ohroziti celý politický systém tehdejší, k odčinění toho, co se stalo, cestu jinou a ta byla: dáti se o postupném provádění nařízení v jednání s pobouřenými stranami, Čechy a Slovinci, celý obmýšlený plán neprováděti a nechati výnos časem upadnouti v zapomenutí.

Vláda chovala se i jinak bezohledně vůči české delegaci, ji podporující, dráždila zbytečně veřejné mínění české. Dne 6. května r. 1887 obmezila, resp. policejně zakázala oslavu, kterou při příležitosti svého 25letého trvání chtěl uspořádati pražský „Sokol". Že tím nebylo poslouženo upevnění důvěry v rozhodnost většiny české delegace, zvláště když hr. Taaffe odmítl zápověď odvolati, jest na bíle dni.

V Čechách politice české delegace nerozumělo se všude tak, jak by si vůdcové „Českého klubu" byli přáli, aby se jí bylo rozumělo. Byla to věc pochopitelná, poněvadž voličstvo české za velké akce státoprávní před r. 1879 bylo vychováno veliké úspěchy politické a konečné cíle politického postupu českého očekávati náhle, v době krátké, kdežto za desáté periody zákonodárné, nejen že na české národně politické vymoženosti nebylo pomyšlení, nýbrž dokonce bylo politickým úspěchem udržeti to, co bylo. Vůdčí politikové čeští byli si vědomi této české posice politické a netajili se přesvědčením tím v kruhu poslanců, v důvěrných poradách „Českého klubu", ale neměli dosti odvahy dáti se na cestu, pro ozdravění české politiky nezbytnou: veřejné mínění, od něhož za novodobých politických poměru konec konců jsou odvisly akce politické, pronikavou agitací přesvědčiti o zatímní nemožnosti české politiky velikých koncepcí a o dočasné prospěšnosti politiky postulátové. Většina poslanců „Českého klubu", v jejímž čele stál dr. Fr. L. Rieger, dostávala se následkem toho krok za krokem do rozporu s veřejným míněním českým a rozpory ty rostly, čím vláda bezohledněji chovala se k české delegaci a čím i ona více nehleděla k proudům jevícím se mezi českým voličstvem. První zvěsti připravovaného pře-

vratu ve voličstvu českém objevily se při doplňovacích volbách na říšskou radu, dne 10. září r. 1887 na Starém městě Pražském a 21. září r. 1887 ve městské skupině písecké, kde proti officielním kandidátům staročeské strany zvítězili kandidáti strany mladočeské.

Od vydání Stremajerových nařízení vlny nacionalismu stouply na německé i české straně. Nacionálně liberální Němci, kteří nacházeli se v opposiční levici, nenechávali si ujít příležitosti, aby si nestěžovali na ohrožené své postavení a nevybízeli vládu k své obraně. Těžce nesli železný kruh pravice, v němž nacházeli se i nacionálně umírnění Němci, a pokládali za jednu z předních povinností svých tento železný kruh co nejdříve rozrazit. Na počátku února r. 1886 pokusili se roztrhnout pravici podáním návrhu bar. Scharschmieda na uzákonění němčiny jako řeči státní a na vymezení oboru platnosti této státní řeči a jazyků v zemi obvyklých. Aby návrh byl přijat, na to navrhovatelé nemohli ani mysliti, poněvadž k přijetí návrhu, vzhledem k tomu, že jednalo se o změnu ústavy, bylo potřebí kvalifikované ($^2/_3$) většiny, a navrhovatelé na sehnání takového počtu hlasů počítati nemohli, ale o co se jim jednalo, bylo, umírněné Němce pomocí návrhu z pravice vypuditi a Slovany mezi sebou znesvářiti. Návrhem svým chtěli hoditi hořící pochodeň do řad pravice. Ale přece nedocílili, k čemu směřovali, poněvadž Čechum byla vedením pravice dána možnost vysloviti se proti přikázání návrhu výboru a dáti tím na jevo rozhodně odmítavé stanovisko české vuči německé provokaci. Proti 68 hlasům českým (kde hlasování proti bylo otázkou klubovní), vlašským a dalmatským byl návrh 208 hlasy přikázán výboru, byl odstraněn tam, kde jednotnému postupu pravice nemohl býti tak nebezpečným a obtížným.

Za nejdůležitější otázku desátého období říšské rady trůnní řeč označila obnovu vyrovnání rakousko-uherského.

Druhé vyrovnání koncem r. 1887 pozbývalo své platnosti, i bylo nutno pomýšleti záhy na jednání o vyrovnání třetí. Musilo se to státi ještě rok před vypršením vyrovnání, aby nemusilo býti sáhnuto k výpovědi, kterou rok před vypršením vyrovnání každá polovice říše mohla dáti, a aby na stát nebylo z ciziny hleděno jako na stát vnitřně neurovnaný. Proto již

7. července r. 1885 započaly vlády jednání a pokračovaly tak rychle, že 5. května r. 1886 mohly býti parlamentům podány předlohy, kterými mělo býti uskutečněno třetí vyrovnání rakousko-uherské. Za naprostého klidu v zahraniční situaci byla započata jednání o vyrovnání a za nebezpečenství války Rakouska s Ruskem byly předlohy projednávány. Bylo to válečné nebezpečenství, které vzniklo tím, že když vzdal se 3. září r. 1886 kníže bulharský své hodnosti, Rusko usilovalo o okkupaci Bulharska, v kteréžto snaze Rakousko-Uhersko stavělo se mu na odpor. Kolem nového roku r. 1887 Rusko i Rakousko-Uhersko soustřeďovaly svá vojska k nepřátelským hranicím a za této situace jednalo se o předlohách vyrovnávacích. Za jednání o vyhotovení předloh vyrovnávacích nečinili Maďaři velikých obtíží a nestavěli nemírných požadavků. Jednak proto, že nemohli nežli ve svém vlastním zájmu nečiniti obtíže tam, kde jednalo se o zamezení okkupace Bulharska Ruskem a tím o zamezení možnosti panství Ruska na Balkáně, jednak, že vzhledem k intensivní ochranářské politice Německa a Francie nechtěli přijíti o rakouské odbytiště pro své výrobky zemědělské. Vyrovnání od počátku jednání nemělo se vztahovati jen na obnovu celního a obchodního spolku mezi oběma polovicemi říše, na ustanovení kvoty, úpravu poměru rakousko-uherské banky a s tím spojeného uspořádání dluhu 80 millionu zl., které stát bance byl dlužen, nýbrž i na revisi autonomního celního tarifu a reformu daně cukerní, vzhledem k hospodářské politice Německa a Francie, naléhavé to záležitosti, které náležejí mezi společné zájmy a které mohly se vyříditi najednou v tom okamžiku, kde bylo třeba vzájemného souhlasu obou říšských polovin. Úsilím rakouské polovice byla přijata konnexita všech těchto předloh. Uherská polovice souhlasila s konnexitou, poněvadž jí záleželo na projednání otázky cla na surový petrolej, která byla částí předlohy nového autonomního celního tarifu rakousko-uherského, a na které záleželo také Polákům vzhledem k petrolejovému prumyslu v Haliči. A o tuto otázku jednu chvíli bylo by se vyrovnání mohlo rozbíti. Teprve 2. dubna r. 1886 uzavřely vlády v společné konferenci ministerské v otázce cel petrolejových dohodu, dle níž rakouská vláda dosáhla, že clo na těžce zápalný petrolej mělo býti zvýšeno, a vláda

uherská, že clo na petrolej lehce zápalný bylo jen nepatrně zvýšeno. Předlohy všeobecného celního tarifu rakousko-uherského, pro otázku cla na surový petrolej a reformy daně cukerní nesetkaly se v rakouském parlamentě ani se souhlasem výboru ani se souhlasem sněmovny. V otázce cel petrolejových v červnu r. 1886 šla sněmovna dokonce ještě dále od předloh nežli výbor. Bylo nutno zahájiti proto nová jednání s uherskou vládou. Čekati na ukončení těchto jednání bylo nemožno, i byly proto obě předlohy vyloučeny z otázek vyrovnávacích a byly projednávány samostatně.

Celní tarif podařilo se k sankci předložiti spolu s vyrovnacími předlohami dne 21. května r. 1887, nová osnova reformy daně cukerní pro jednání s Uhry byla předložena 24. října r. 1887 a teprve 27. ledna r. 1888 poslanecká sněmovna o ní jednala.

Předloha o celním a obchodním spolku byla bez zvláštních obtíží schválena výborem i sněmovnou. Neznamenala více, nežli že spolek z r. 1878 se prodlužoval na nových deset let. Pokud se týče klíče kvotového, nedošlo při jednání vlád k dohodě. Obě vlády ponechaly rozhodnutí v té věci kvotovým deputacím, které začaly jednati v druhé polovici února r. 1887. Uherská kvotová deputace žádala, aby budoucně praecipuum 2% bylo odstraněno a aby kvota byla rozdělena mezi Rakousko a Uhersko tak, aby Vojenská Hranice v Uhersku zvláště nebyla rozlišována. Uherská kvotová deputace vypočetla klíč kvotový 70·25 : 29·75 nebo okrouhle 70 : 30, chtěla tudíž, aby společné břemeno bylo pro Uhry o 1·4% sníženo a o tolikéž pro Rakousko zvýšeno. Rakouská kvotová deputace (24. března r. 1887) odmítla zrušiti uherské praecipuum 2% a navrhovala, aby praecipuum 2% společných výloh, které se odečtlo k tíži Uhrám, budoucně bylo zachováno, aby čistý celní výnos byl prohlášen za společný a aby byly zachovány režijní paušály celní, dříve vyměřené a aby ostatní neuhrazené společné náhrady byly rozvrženy v poměru 66 : 34 na obě polovice. Uherská deputace kvotová navrhla k 15. dubnu r. 1887 do Vídně společnou schůzi kvotových deputací. Uhři by byli chtěli odstranění praecipua, aniž by za to co dali, rakouská deputace pečovala, aby zájmy Rakouska nebyly poškozeny. Deputace shodly se konečně, aby i na dalších

10 let byl zachován status quo. Parlament bez obtíží tuto dohodu schválil.

Předloha privileje rakousko-uherské banky jednak rušila některá ustanovení stanov rakousko-uherské banky, jednak některá měnila. Hlavní změna směřovala k tomu, aby obchodní styky mezi státem a bankou byly svobodnější nežli do té doby byly. Jiná změna stanov mířila k tomu, aby levnější úvěr u cedulové banky stal se přístupným i zemědělství. Duležitá změna stanov týkala se úhrady banky, jiná pensijního fondu banky. Některé předpisy ve stanovách měly býti pro banku příznivější. Se změnou stanov rakousko-uherské banky měla býti provedena i změna stanov hypotečního oddělení banky. Sněmovní výbor i parlament přijaly předlohu, ale po tuhém odporu se strany české, strany to, která byla částí pravice, o niž se vláda opírala.

Češi totiž brzy na to, kdy započala jednání vlád o předlohy vyrovnávací, pamětním spisem pražské obchodní a živnostenské komory z 24. července r. 1885, k němuž připojily se v plném znění obchodní komory v Plzni a v Č. Budějovicích, a který za svuj program přijal „Český klub", formulovali vládě své požadavky k předloze privileje rakousko-uherské banky. Byly to požadavky rázu hospodářského a národnostního. Pokud se týče prvních, žádali Čechové: decentralisaci v ústrojí bankovním. Chtěli, aby pražská filiálka rakousko-uherské banky byla přeměněna ve hlavní filiálku banky pro království České; její řízení mělo býti v rukou předsedy a osmi členu, v Čechách bydlících; předsedu a dva členy mělo by jmenovati vídeňské ředitelství, ostatní členy by měly navrhovati obchodní a živnostenské komory. Pražské ředitelství mělo míti přikázáno pro úvěrní potřeby Čech stálou roční dotaci 50 milionu zlatých. Do generální rady mělo pražské ředitelství vysílati jednoho člena. V ohledu národnostním přáli si Čechové, aby při všech bankovních filiálkách v Čechách bylo šetřeno rovnoprávnosti a na bankovkách aby byla hodnota označena českým textem. České požadavky vyvolaly hned při svém podání vzrušení německého světa a německý tisk silně napadal české poslance a obchodní komory. Ačkoliv Čechové požadavky své včas oznámili a na počátku r. 1887 je v mírnější formě opakovaly, nebyl při jednání ani k jedinému z českých

přání vzat vládou zřetel. Aby odpor Čechu proti předlohám byl zmírněn a vláda vyvázla ze situace pro ni tím nemilejší, že opposice odporu Čechů jako části vládní většiny používala k výsměškum, byl na podnět referenta bankovního subkomitétu poslance Bilińského přijat návrh, dle něhož bankovní statuty by se přijaly beze změny, jestliže by se subkomitét usnesl, aby vláda, dříve ještě nežli by bankovní předloha byla projednávána ve vyrovnávacím výboru, vymohla „na rakousko-uherské bance závazné a pro celou dobu obnoveného privileje platné ujištění, že splní jistou řadu požadavků, mezi nimiž nacházely se též některé české požadavky". Hned 18. října 1886 r. ministr financí prohlásil, že banka chce vyhověti, co se návrhem posl. Bilińského od ní žádalo. Ve výboru předloha bankovní byla celkem přijata beze změny. Vyslovená přání byla připojena ve formě resolucí. Také česká přání, přes slib ministra financí tlumočená, měla býti vyřízena zatím resolucemi. Čechové se spokojili sice resolucemi ve všech případech, jen ne, pokud se týče označování bankovek vedle německého textu i textem v jazycích neněmeckých. Podali v tom směru minoritní votum, ale nenašli pak pro ně nikde podpory. Ani většina pravice nehlasovala s nimi, třeba že in theoria uznávala jejich akci, poněvadž nechtěla zdržeti v zájmu státu vyrovnání. Čechové hájili sice i v plenu sněmovny, v polovici března r. 1887, svá hospodářská i národnostní přání, ale vítězství a úspěchu v žádném směru nedobyli.

Předloha celního tarifu neznamenala změnu celého tarifu z 25. května r. 1882, nýbrž jen revisi některých položek jeho. Účel revise celního tarifu nebyl jiný nežli dosíci zvýšení některých celních sazeb zemědělských a průmyslových, aby tím bylo čeleno zvýšeným celním tarifům kontinentálních států, Německa a Francie. Celní tarif nebyl přijat, jak byl předložen, nýbrž částečně byl parlamentem pozměněn. Ze všech položek nejvíce obtíží ve výboru i v plenu nadělala položka v příčině cla na surový petrolej. Jak vlády při jednání o této otázce se dohodly, pověděli jsme již dříve, ale jejich dohoda nesetkala se s pochvalou haličských poslanců. „Výbor hledal nejprve správný způsob řešení této otázky v tom, aby při vyclení surového petroleje z ciziny přiváženého rozlišováno bylo mezi skutečným surovým, tedy k osvětlování nezpůsobilým petrolejem, a pak petro-

lejem, který jen přimísením jiných látek byl zbarven, který tedy nebyl již surovinou, nýbrž umělým polotovarem. Za tím účelem konána byla anketa expertů, kteří měli podati své úsudky, bylo-li by lze najíti nějakých opatření, kterými by při vyclení petrolej dle určitých známek mohl býti takto rozlišován. Anketa expertů (23. května 1886) nebyla však s to, aby naznačila bezpečný prostředek, dle kterého by celními úřady petrolej surový od petroleje uměle smíšeného lehce mohl býti rozeznán. Minorita ve výboru — v čele poslanec Suess — vytasila se se zvláštním návrhem. Položka cla na surový petrolej se týkající měla býti nahrazena položkou tohoto obsahu: „Clo na petrolej bez předběžného raffinování neb čištění k osvětlování nezpusobilý stanoveno budiž (za 100 kg.) 9 zl., případně 8 zl. 50 kr. netto: clo z části petroleje dani spotřební nepodrobeného a daň spotřební nahrazena budiž z celní pokladny." Smysl tohoto návrhu, který dlužno blíže objasniti, byl takový: Raffinerie, která by přivážela z ciziny surový petrolej, platila by z něho clo 9 zl. (event. 8 zl. 50 kr.) bez ohledu na to, byl-li přivezený petrolej skutečnou surovinou neb umělou smíšeninou. V raffinerii zjistilo by se pak po provedené raffinaci, mnoho-li čistého petroleje bylo z přivezeného surového petroleje skutečně získáno. Z tohoto získaného kvanta čistého petroleje vypočetlo by se clo na tento petrolej připadající. Suma, o kterou raffinér při přívozu surového petroleje na clu byl více zaplatil, vrátila by se mu. Potom by z celní pokladny nahrazena byla ještě spotřební daň (6 zl. 50 kr. za 100 kg.) té polovici, ve které se raffinerie nacházela. Nelze upříti, že tímto zpusobem byla by otázka vyclení surového petroleje bývala nejspravedlivěji rozluštěna. Raffinér byl by tak platil vlastně clo z toho množství čistého, k osvětlování způsobilého petroleje, které obsaženo bylo v přivezené surovině, nechť byla tato jakéhokoliv druhu. Ve výboru setkal se proto tento návrh minority ihned se všeobecným souhlasem, jmenovitě též se souhlasem zástupcu haličských. Ale skutkem se proto přece jen nestal.

Vláda rakouská otázala se ihned uherské vlády, jaké stanovisko by tato zaujala vuči tomuto návrhu. Odpověď přišla rychle i byla úplně odmítavá. Byloť proti tomuto návrhu namítáno, že by raffinerie petrolejové musily podrobeny býti

zvláštnímu, obtížnému dozoru. Nad to ale musily by raffinerie opatřiti se částečně jiným zařízením; domácí a zahraničná surovina nemohla by zpracována býti v témže závodě, nýbrž bylo by třeba závod rozděliti tak, aby domácí surovina zpracována byla v jedné, cizí surovina pak v druhé oddělené části závodu. Takové břemeno zdráhala se uherská vláda tamním zkvétajícím raffineriím ukládati.

Za takých poměrů opřela se i rakouská vláda návrhu minority ve výboru. Když však nespatřovala ve výboru dost ochoty, aby rozumný tento návrh byl opuštěn, vyslovila hrozbu, že provede ústavní důsledky z toho, bude-li přijetím minoritního návrhu celá předloha celního tarifu zmařena. Všeobecně byla tato hrozba vykládána tak, že vláda rozpustí říšskou radu. Pod nátlakem této hrozby opuštěn byl skutečně ve výboru návrh minority. Ale haličským zástupcům přiznána za to náhrada tím, že celní sazba na těžce zápalný (t. j. ruský) surový petrolej zvýšena byla na 2 zl. (místo na 1 zl. 42 kr., jak vláda byla navrhovala). Clo na lehce zápalný (t. j. americký) surový petrolej ponechal výbor ve výši vládou navrhované 2 zl. 10 kr. Při rokování v poslanecké sněmovně bylo však i clo na lehce zápalnou surovinu zvýšeno nad návrh výborový, a sice na 2 zl. 40 kr.; stalo se tak k návrhu poslanců z Haliče."*)

Při jednání o statutech rakousko-uherské banky bylo usilovně voláno po revisi předpisů o skladištích z 19. června r. 1866. Žádalo se, aby banka poskytovala úvěr na listiny, vydávané správou veřejného skladiště a potvrzující ukladateli druh, množství a jakost zboží ve skladišti veřejném uloženého, na tak zvané warranty, ale zároveň bylo konstatováno, že banka vzhledem k vlastní jistotě mohla by obchody warrantní provozovati jen tehdy, když by byly předem zákonem upraveny poměry veřejných skladišť, oprávněných na uložené zboží vydávati warranty. K vydání takového zákona došlo 28. dubna r. 1889. — — —

Vedle obnovy vyrovnání rakousko-uherského a otázky warrantních obchodu celá řada otázek sociálněpolitických a hospodářských zaměstnávala parlament v desáté periodě říšské

*) JUDr. Fr. Fiedler: Rakousko-uherská vyrovnání po roce 1878. V Praze 1903. Str. 139.—140.

rady. Aspoň na nejdůležitější z nich, pokud jest dlužno vzpomenouti jich pro náš účel, upozorníme.

Byla to poprvé předloha o převzetí výkonu a eventuelním výkupu Pražsko-Duchcovské a Duchcovsko-Podmokelské dráhy. Dle předlohy té domáhal se ministr obchodu zmocnění k výkonu na těchto liniích počínajíc 1. lednem r. 1886, a žádal parlament za udělení práva, aby r. 1892 počínajíc dráhu každé chvíle mohl vykoupiti. Tato akce vládou podniknutá neznamenala nežli státní sanaci drah bídně postavených. Předloha byla 23. února r. 1886 přijata, ale po velikých obtížích, které byly vyvolány tím, že poslanec dr. Steinwender za debatty snažil se podati dukaz o nekorrektním jednání ministra obchodu v ohledu finančním.

V lednu r. 1887 vláda předložila osnovu zákona, kterou se doplňoval zákon z 28. května r. 1882, týkající se ustanovení o poukázkovém šeku a clearingovém obchodu c. k. spořitelního úřadu poštovského. Předloha bez obtíží byla projednána a dostalo se jí 19. listopadu r. 1887 sankce.

Vládní návrhy zákonů o úrazovém a nemocenském pojišťování dělníků, které již v minulém období říšské rady dostaly se do výboru, byly znovu v této periodě zákonodárné předloženy. V lednu r. 1886 byla podána osnova zákona o úrazovém pojišťování, která dne 28. prosince r. 1887 byla sankcionována, v únoru r. 1886 byla dána na stůl sněmovny osnova zákona o nemocenském pojišťování dělníku, o níž počala se debatta 8. února r. 1887; sankce se předloze dostalo 30. března r. 1888. Oba zákony spočívaly na principu pojištění obligatorního.

29. září r. 1886 byl předložen návrh zákona o vyrovnání zvýšených požadavků, vzniklých v letech 1881 až 1885 rozpočtu výkonu státních drah. Předloha byla sankcionována dne 5. června r. 1887.

5. října r. 1886 vyšly z německorakouského klubu osnovy zákonů, podepsané poslanci Plenerem, Exnerem a Wrabetzem, týkající se jednak zřízení a organisování dělnických komor, s působností pro veškera království a země s vyloučením Dalmacie, jednak obsahující dodatečná ustanovení k zákonu z 2. dubna r. 1873 o říšském zastupitelstvu (zřízení nových říšských mandátu pro dělnické komory), jednak doplňující říšský volební řád z 2. dubna

r. 1873 ustanovením o volbách z dělnických komor. Návrhy znamenaly jisté koncesse buržoasie organisujícímu se proletariátu. Aktivní volební právo bylo pro dělnickou komoru valně súženo, neboť nejen že bylo odvislo od znalosti psaní a čtení, a od dokonaného věku 24 let, nýbrž i předpokládalo dvouletou usedlost ve volebním okresu a členství dělnické nemocenské pokladny. Passivní volební právo počínalo dokonaným rokem 30tým. 26 dělnických komor mělo dohromady míti 9 říšských mandátů. První čtení návrhu započalo 1. února r. 1887, ale k uskutečnění předlohy v zákon nikdy nedošlo.

* * *

Když byl dr. Jos. Kaizl zvolen říšským poslancem, byla na něm v nazírání na politické poměry české patrna výchova období radikálně státoprávní politiky české. Uskutečnění státoprávního programu považoval za nejžhavější otázku české politiky a klamně soudil, že nová sesse říšské rady poskytne takovou situaci, aby bylo možno rozvinouti státoprávní program český v plné jeho síle. Nastávající třetí vyrovnání s Uhry zdálo se mu, nežli octl se na půdě vídeňské, vhodnou příležitostí k dobytí úspěchu v oboru autonomicko-státoprávním, a to tím spíše, poněvadž Všeněmci ve smyslu svého programu volali právě po zvláštním státoprávním postavení Haliče, Bukoviny a Dalmacie. Do první schůze „Českého klubu“ ve Vídni přišel dne 22. září r. 1885 dr. Kaizl s jedinou politickou myšlenkou: podati státoprávní ohražení, jaké podali r. 1879 čeští poslanci při svém vstupu na radu říšskou. Jako tak mnozí jiní před Kaizlem a mnozí jiní po něm, poznal záhy, že na rozvinutí státoprávního boje zatím na říšské radě není pomyšlení, že politická samostatnost národa muže býti jen konečný cíl české politiky, k němuž lze kráčeti krok za krokem hospodářským, sociálním a kulturním sílením českého národa, a že každý úspěch na vládě dá se dobýti ne vždy, a když, přec jen těžce a po velikém namáhání. Z hloubi duše věřil pak v prospěch systému pravice pro český národ, třeba že nelíbilo se mu vyhovování pravice vládě za každou cenu, a třeba že by si byl přál lepší organisaci pravice. Nechtěl nikdy vzdáti se pro vždy systému toho. V „Českém klubu“ náležel k rozhod-

nějšímu proudu, a pokud mladočeští poslanci byli v „Českém klubu", nejednou hlasoval s nimi proti ostýchavému a vyčkávacímu směru, jehož vůdcem byl dr. Fr. L. Rieger. Kaizl zastával stanovisko, že přes to, že Čechové jsou členy vládní pravice, nemají příčiny vzdáti se tvrdosti, rozhodnosti a sebevědomí vůči vládě, kde jedná se o zájmy českého národa, a že mohou i nastoupit dočasně tvrdou cestu opposice, když by vláda, stavící se k Čechům na oko přátelsky, ve skutečnosti neplnila vůči Čechům své povinnosti. Stál pevně na tom, aby čeští poslanci na říšské radě tvořili jediný klub, a když následkem indiskrece dr. Eduarda Grégra v druhé polovici května r. 1887 musilo dojíti k reorganisaci „Českého klubu" a k nové organisaci samostatných poslanců českých, zůstal v „Českém klubu", a podepsav důvěru dr. Fr. L. Riegrovi, s nímž před tím vždy se nenacházel v souhlasu, odsoudil tříštění české delegace na radě říšské. Ovšem Kaizl, pokud se týče zásadních otázek, nebyl zase spokojen s „Českým klubem", jak vyhlížel, byl by si přál nacionálnější zabarvení „Českého klubu", jemuž se vyhýbali nacionálně vlažní velkostatkáři, prohlašujíce klub za klub státoprávní a ne nacionální.

Z politických otázek vedle politického postupu vůči t. zv. Gautschovým ordonancím, o čemž bude promluveno ještě později, nejzajímavější jest stanovisko dr. Kaizla při t. zv. lex Scharschmied. Kaizl v „Českém klubu" stál proti tomu, aby se návrh odmítl a limine, a byl p r o přikázání návrhu výboru, třebaže pak v plenu sněmovny ve smyslu usnesení většiny „Českého klubu" hlasoval p r o t i přikázání výboru. Kaizl nalézal se v „Českém klubu" v té menšině, která sice uznávala návrh Scharschmiedův za provokaci, zvláště proti Čechům namířenou, a za pokus rozbíti železný kruh pravice odtržením autonomistických Němců od pravice, ale zase nechtěl, aby Čechové k vůli voličstvu tím, že by hlasovali proti výborové poradě o návrhu, nebo že by při hlasování odešli, ukázali se v říšské radě menšinou a oddělili se od pravice.

Jinak dr. Kaizla nejvíce zajímaly otázky odborné, národohospodářského, sociálně politického a kulturně politického rázu. Byl tehdy vlastně jediný, theoreticky vzdělaný odborník „Českého klubu", který v otázkách národohospodářských a sociálně

politických mohl za klub v sněmovně věcně mluviti. Na řešení velikého thematu obnovy vyrovnání s Uhry připravoval se zvláštními studiemi všech otázek, které za prvního a druhého vyrovnání s Uhry se vyskytly. Výsledky svých studií uložil v článku: „Vyrovnání s Uhry l. 1867 a 1877", který počal v únoru r. 1886 vycházeti v Masarykovu českém Athenaeu (str. 144—152. 236—243. 317—332), který v květnovém a červnovém sešitu tam byl dokončen a který r. 1886 vyšel ve zvláštním otisku. Kaizl sám nazýval svoji studii přehled a byl si vědom, že jest to práce čistě historická. Nejednalo se mu podati subjektivní úvahy o prvním a druhém vyrovnání, nýbrž na základě spolehlivých pramenů, stenografických protokolův o jednáních a officielních aktu širší obecenstvo české obeznámiti s otázkou, jejíž nové řešení se bylo počalo. Práce rozvrhovala se, jak již název její naznačoval, ve dva veliké oddíly, v první, v němž se vykládal dualismus a prvé vyrovnání z r. 1867, v druhý, v němž bylo pojednáno o druhém vyrovnání z r. 1878. Přes to přese všechno, že studie Kaizlova měla ráz, jak sám to Kaizl řekl, „ryze kronistický", měl Kaizl jistou tendenci při své práci. Chtěl výkladem o ujednáních vlád, výkladem předloh, zvláště předloh o bance, celním tarifu a quotě, a vylíčením parlamentárních osudu jejich českému čtenářstvu podati poučení z minulosti pro třetí vyrovnání s Uhry, před kterým se stát právě nalézal. Studie Kaizlova byla studií odborníka, pamatujícího na to, že úkolem vědy jest i odpovídati v čas na otázky, jejichž zodpovězení si žádá přítomný život.

Na základě specielní znalosti vyrovnání rakousko-uherského výše uvedenou studií prokázané byl dr. Kaizl kandidován „Českým klubem" vedle dr. K. Mattuše a zvolen dne 16. října r. 1886 do deputace kvotové a dne 14. dubna r. 1887 v plenu deputace kvotové do jejího výboru. Bylo mu tak uloženo stopovati pilně celý komplex předloh třetího vyrovnání rakousko-uherského. Od počátku jednání o třetí vyrovnání v „Českém klubu" i mimo něj zastával v interessu českém, zvláště v interessu českého cukrovarnictví, zachování jednoty a souvislosti jednotlivých předloh vyrovnávacích. Zasazoval se o odročení zákona celního a zvláště cel petrolejových a přičiňoval se, aby pravice i vláda slíbila příznivé vyřízení záležitosti bankovní a cukerní.

Proti tvrzení vládnímu, že na vyrovnávacích předlohách nedá se ničeho měniti, provedl aspoň částečně dukaz, že tomu tak není, tím, že při celním tarifu navrhl a s názorem svým v sněmovně zvítězil, aby se lihovarum přišlo vstříc dočasným snížením cla z melassy, ne jak bylo navrhováno, z 6 zl. až na 0·25 zl., nýbrž jen na 1 zl. 50 kr.; hájil v „Českém klubu" i v plenu sněmovny při bankovním statutu houževnatě hospodářské požadavky českými obchodními komorami vyslovené. V kvotové deputaci v druhé polovici dubna r. 1887 na základě jím navrženého postupu se stalo, že návrh na status quo vyšel z uherské strany a ne ze strany rakouské.

Směrodatně zasáhl dr. Kaizl do otázky revise předpisu o skladištích. Podal 27. května r. 1886 v této věci interpellaci, v prosinci roku 1886 vypracoval osnovu zákona o skladištích, a podal ji v sněmovně dne 24. března r. 1887. Zaujal ve svém návrhu, pokud se týče eventuelního eskomptování warrantu bankou, totéž stanovisko, jaké hájil G. Leonhardt ve spisku: Warrant als Bankpapier. Podáním svého návrhu pobídl vládu k podání vlastního návrhu, o němž se vysloviti měl dr. Kaizl příležitost ne již jako poslanec, nýbrž jako člen enkety, kterou na první polovici prosince r. 1887 do Vídně svolal c. k. ministr obchodu a do níž dr. Kaizl pro své odborné znalosti byl povolán.

Při předloze postátnění dráhy Pražsko-Duchcovské a Duchcovsko-Podmokelské rozcházel se dr. Kaizl s pravicí, která z důvodů taktických byla pro předlohu, a držel se opposiční levice, jejíž stanovisko uznával za věcně správné. Pro předlohu také nehlasoval. Uznával výhodu postátnění, ale neschvaloval, že vláda podle smluv ze září r. 1882 neujala se Pražsko-Duchcovské dráhy, že připustila fusi obou drah, jíž pomohla jim na chvíli na nohy, že platí ročně vysoký obnos za veškeru dopravu z jihu.

Při předloze návrhu zákona v příčině poukázkového šeku a clearingového obchodu c. k. poštovního úřadu spořitelního byl Kaizl proti vyzbrojení poštovní spořitelny jako státní banky naproti bance rakousko-uherské.

Při otázce předloh o pojišťování nemocenském, jíž obíral se již soustavně v době, nežli byl poslancem, řešil jako poslanec myšlenku provedení nemocenského pojišťování. Zastával se

okresních nemocenských pokladen jako nejšťastnější kombinace místních a obecních nemocenských pokladen německé říše a byl pro tuto stupnici pokladen: okresní, závodní a svobodné; byl přesvědčen, že pojišťování dělníků zemědělských má býti ponecháno sněmům, a získal pro svůj názor většinu plena sněmovny, ale marně se domáhal, aby s pokladnami závodními také směly konkurrovati vedle pokladen svobodných i pokladny okresní. Při předlohách železničních stál na stanovisku regálnosti železnic v Rakousku.

Při osnově zákona v příčině dělnických komor nebyl zásadně proti této předloze, ale brojil proti navrhovanému v ní obmezování volebního práva dělnictva, proti úzké pusobnosti dělnických komor a ukazoval na nespravedlnost volební geometrie v návrhu. Byl 10. února r. 1887 při volbě výboru o dělnických komorách zvolen do tohoto výboru a ve výboru pak i do jeho subkomitétu. Tam hájil názor, že komory dělnické mají býti i zástupkyně zájmů výroby a smějí žádati společné jednání s obchodními komorami.

Dr. Kaizl v plenu poslanecké sněmovny vystupuje jako řečník ne jednou. Nehledíme-li ke krátkým poznámkám, které učinil dne 15. února r. 1887 při jednání o návrhu zákona o nemocenském pojišťování, promluvil dr. Kaizl v poslanecké sněmovně jako staročeský poslanec 13 řečí. První dne 26. března r. 1886, poslední dne 22. března r. 1887. Účastnil se (26.-3. 1886) v specielní debattě budgetní a horoval vzhledem k moderním úkolum státu pro hlubší státovědecké vzdělání administrativních úředníků při centrální správě, 1. dubna r. 1886 ukazoval na nedostatky české filosofické fakulty v Praze, na nedostatečné místnosti, nuznost ústavů universitních a dusledky toho pro studium universitní. 8. dubna r. 1886 rozhovořil se maje na mysli pruské poměry o zásadách, jimiž by se mělo říditi budgetování výkonu státních železnic, aby každý si mohl učiniti jasný přehled skutečných hospodářských výsledků. 16. června r. 1886 na základě důkladných informací praktických odborníků Zd. Štekla, lihovarníka v Pavlaně, ředitele lihovarské školy Karla Kruise a ředitele cukrovaru modřanského B. F. Grosse při celním tarifu vystoupil s úspěchem proti přílišnému snížení cla na melassu. 19. října r. 1886 byl generálním řečníkem pro § 3. zá-

kona o zdanění státních železnic, tvořící jádro celého zákona, v níž proti různým míněním hájil platnost regálnosti železnic v Rakousku. V debattě o návrhu zákona v příčině dělnických komor mluvil dvakráte 1. a 5. února r. 1887 a polemicky, odmítaje, že by pravice neměla smysl pro novodobé úkoly sociálně politické, obhajoval názory své o předloze, výše již vzpomenuté. K předloze o pojišťování nemocenském promluvil v plenu sněmovny čtyřikrát: 11. a 21. února a 18. a 23. března r. 1887. Jsou to jedny z nejkrásnějších a nejpropracovanějších řečí Kaizlových. Do debatty o bankovním statutu zasáhl dvakráte: 11. března r. 1887, kdy v generální debattě marně zastával se hospodářských požadavků přednesených třemi obchodními komorami království Českého, a dne 14. března r. 1887, kdy vlastně jen několika větami vyslovil se pro § 65. bankovního statutu.

Jaké byly vnější úspěchy těchto řečí Kaizlových v parlamentě?

Dr. Kaizl nenáležel mezi nejlepší řečníky parlamentární.*) Zůstal professorem i jako řečník parlamentární. Chyběla mu vřelost, výmluvnost, živost a parátnost velikých řečníků politických. Jeho řeči nezískávaly svým přednesem, nýbrž svojí odbornou znalostí a hlubokým propracováním předmětu. Kaizl byl veliký autokritik a cítil slabost svého řečnického umění. Vytrvalostí hleděl překonati nedostatky závažnější a překonal je, ale nedobyl si proto zase místa prvního řečníka sněmovny. Jeť k umění řečnickému potřebí přece jen více nežli píle a výcviku.

Dr. Kaizl byl pilným a svědomitým pracovníkem parlamentárním, který chtěl býti informován o všech důležitých předmětech v parlamentě. Že zjednal si záhy pro tyto své vlastnosti v svém klubu, v pravici i celé sněmovně vážnosti, jest věc nepochybná. Pracoval nejen v plenu a ve výborech, o nichž jsme již výše mluvili, ale byl zvolen i do výboru ještě jiných: 3. října r. 1885 do výboru petičního a legitimačního, a když tam dne 4. února r. 1886 svůj mandát složil, byl zvolen do výboru národohospodářského, kdež mohl uplatňovati své veliké odborné

*) Viz co o dr. Kaizlovi jako řečníku psal Gust. Eim v „Nár. Listech" z 27./3. 1886, 2./4. 1886 a 12./3. 1887.

vědomosti národohospodářské. Od 9. října r. 1885 byl členem berního výboru, v němž byl zvolen zapisovatelem, a od 19. října r. 1885 výboru pro reformu daní spotřebních, kdež od 1. února r. 1886 pracoval i jako člen subkomitétu. Od 9. května r. 1887 byl členem výboru železničního. Kdyby se nebyl dostal do rozporu se svým klubem, byl by býval ve výboru tom mohl uplatniti nejen své theoretické znalosti otázek železničních, nýbrž i znalosti praktické, kterých nabyl tím, že od polovice dubna r. 1886 byl poučován v otázkách železničních u ředitele jižní dráhy Karla Pakenyho a ředitele dopravy jižní dráhy Jindřicha Pfeiffera rytíře z Wellheimu.

Do sezení „Českého klubu" poslanců na říšské radě ve Vídni vstoupil dr. Kaizl poprvé dne 22. září r. 1885 a od okamžiku toho byl se stavem „Českého klubu" nespokojen. To, co tehdy poprvé viděl, byl, jak sám napsal, patriarchát, stav, který ukazoval, že „Český klub" v organisaci a v celém složení svém nestojí na výši doby. Lepšího mínění o „Českém klubu" dr. Kaizl nikdy již nenabyl. Kritickým okem svým postřehl veškery organisační nedostatky, které rozkvět „Českého klubu" zamezovaly: Neocenění odborných vědomostí, nedostatek debatty o důležitých otázkách, malý zájem členů, neúčast na schůzích, špatné vedení klubu, nedostatek solidarity, vzájemné škorpení se, zbabělost některých poslanců, pomluvy a nevěcné podezřívání, povrchnost a polovičatost, ubíjení snaživosti lidí mladých. Zvláště dvakráte dr. Kaizl těžce byl rozhořčen na svůj klub, 7. října r. 1885, kdy nebyl navržen ani do živnostenského ani do železničního výboru, a dne 12. května r. 1886, kdy nebyl navržen do výboru vyrovnávacího, ačkoliv legitimaci pro všechny práce ve výborech těch zjednal si již dříve svými statěmi v oboru otázky živnostenské, postátnění drah a vyrovnání rakousko-uherského.

Ačkoliv nikdy nepřekročil dr. Kaizl k Riegrovi povinnou hranici společenské slušnosti, přece nelze pochybovati o tom, že to veliké mínění, které o Riegrovi měl jako předsedovi „Českého klubu" v době, kdy vstupoval do říšské rady, záhy na říšské radě ztratil. Nelíbilo se mu při Riegrovi nedůstojné zavírání debatty, když se jednalo o dobrý názor opposice, nedostatek citu pro parlamentární slušnost, mentorský způsob řeči vůči mladším kollegům, záliba v tajnosti jednání, ustavičné mluvení

jako předsedy, obojetné chování jako poslance, veliká závislost na Jindřichovi hr. Clam-Martinicovi, neloyálnost při řízení schůzí, nechuť k svolávání schůzí „Českého klubu", když šlo o věci důležité, neznalost odborných otázek národohospodářských a sociálněpolitických, záliba návrhy zákonu znešvařovati dodatky, nekriticky optimistické líčení věcí a j. Zajisté dr. Kaizl na dr. Riegrovi viděl neprávem mnoho černého, ale ten negativní poznatek přece asi se skutečností bude se srovnávati, že dr. F. L. Rieger nejideálnějším předsedou „Českého klubu" nebyl.

12. října r. 1887 odhodlal se dr. Kaizl vzdáti se mandátu pro zásadní rozpor s „Českým klubem" a setrval na svém odhodlání, přes to, že jej předseda poslanecké sněmovny, dr. Fr. Smolka listem z 13. října r. 1887 od věci nepřímo zrazoval. Bylo to provedení myšlenky, která se u něho zrodila již ke konci července r. 1887, za žurnalistických boju proti tak zv. realistum, k nimž hlásil se i dr. Kaizl. Tenkráte byl to dr. F. L. Rieger, který dr. Kaizlovi poradil, aby si mandát podržel a na žurnalistické útoky ničeho nedával, 12. října r. 1887 zásadní rozpor dr. Kaizla především s Riegrem o taktický postup proti ordonancím Gautschovým byl příčinou složení mandátu dr. Kaizla. Dr. Kaizl od chvíle, kdy bylo vydáno nařízení Gautschovo, byl názoru, který také tlumočil na voličských schůzích svého volebního okresu, postiženého ordonancemi Gautschovými v Kutné Hoře a v Čáslavi, že buď ministr vyučování musí padnout nebo Čechové že musí jíti do opposice a že se jim musí dostati za Gautschovy ordonance náležitého zadostiučinění, a dr. Kaizl na základě rozhovoru s dr. F. L. Riegrem v Praze byl přesvědčen, že jeho taktický postup proti Gautschovi jest i taktickým postupem dr. L. F. Riegra. Ve Vídni, v schuzi „Českého klubu" dne 10. října r. 1887 však zjistil, že dr. Rieger nebyl tak rozhodný v postupu proti Gautschovi, jak se domníval. Dr. Kaizl souhlasil s Riegrem a „Českým klubem", aby se podala jako vnější výraz nespokojenosti proti Gautschovi interpellace také ji spolupodepsal — ale nesouhlasil, aby zároveň o věci s vládou smírně se jednalo a šetrně aby se vyčkávalo. Pro dr. Kaizla v zájmu cti českého národa a utužení české posice byla dána jen cesta jedna: svazek s vládou od vydání Gautscho-

vých ordonancí pokládati za přetržený a neobnovovati jej, dokud by vláda neodčinila škody, které ordonancemi Gautschovými měly býti spáchány. Tento postup „Českého klubu" pak chtěl ohlásiti druhým klubům pravice, avšak ne proto, aby „Český klub" tím ihned vypovídal součinnost v pravici, nýbrž aby jen osvědčil, že by přátelské styky s pravicí přerušil, kdyby kluby pravice v postupu dr. Kaizlem navrhovaném „Český klub" proti vládě nechtěly podporovati. Jen 6 hlasů v „Českém klubu" (mezi nimi je i hlas Kaizluv) bylo dne 10. října r. 1887 pro taktický postup Kaizluv, většina klubu držela se Riegra. Dr. Rieger nedoporučoval, jak myslil dr. Kaizl, svoji taktiku z nedostatku odhodlanosti a odvahy, nýbrž proto, poněvadž nechtěl pro Gautschovy dosud neprovedené ordonance rozbíjeti k radosti opposice pravici, v jejíž nutnost pro úspěch české věci neochvějně a stále věřil, poněvadž cítil obtížnost boje proti ordonancím Gautschovým, jimž dostalo se předběžného schválení mocnářova, poněvadž věděl, že pro pád Gautschův ani vláda ani pravice ve své většině se nerozhodne, a poněvadž v té chvíli za politicky nejúspěšnější považoval smírným jednáním s vládou pusobiti k tomu, aby Gautschovy ordonance, třebaže by nebyly odvolány, nebyly ministrem Gautschem vůbec provedeny. Při rozhodnutí dr. Kaizla vzdáti se mandátu nehrály však jen roli zásadní rozpory v „Českém klubu" o taktický postup, nýbrž i závazek dr. Kaizla na schůzích voličských, že nastoupí ostřejší postup, závazek, který učinil tím spíše, poněvadž na základě rozmluvy s dr. F. L. Riegrem v Praze soudil, že mínění jeho jest i míněním Riegrovým.

Tím, že vzdal se mandátu, nemyslil dr. Kaizl vzdáti se činnosti parlamentární. Představoval si věc příliš jednoduše: Jednal dle příkazu svých voliču resignovav, povinností voličstva, nechce-li se zpronevěřiti samo sobě a v šanc dáti ne jeho, nýbrž svoji čest, jest, aby ho na novo samo kandidovalo a zvolilo. Dr. Kaizl také od své resignace až na dobu devíti dnů před volbou byl přesvědčen, že jeho vyhlídky na nové zvolení jsou nejlepší, přes to, že mluvilo se o celé řadě vážných i méně nebezpečných protikandidátu. Situaci správně neprohlížel; nedoceňoval překážky, které se stavěly proti jeho nadějím. Neuspokojoval voličstvo staročeské, poněvadž nechtěl bezpodmínečně

(pokud by poměry, pro něž resignoval, se nezměnily) prohlásit, že v případě zvolení by vstoupil do „Českého klubu", nezískal si voličstvo mladočeské, poněvadž hned po své resignaci veřejně prohlašoval pro sebe za nemožné vstoupiti do řad mladočeských poslanců na říšské radě, od května r. 1887 samostatně organisovaných. Byl spravován o tom, že mimo jiné staročeské poslance sám dr. F. L. Rieger,*) i poslanec A. O. Zeithammer dopisy proti jeho zvolení agitovali, že veškeré velké denní listy, staročeské i mladočeské (tyto zvláště od 3. ledna r. 1888, kdy v Praze bylo rozhodnuto o kandidatuře Heroldově) postavily se proti jeho nové kandidatuře, ale přes to věřil, doufaje pevně, ale klamně, ve věrnost a stálost voličstva, že za této agitace vystačí malými, místními listy, jejichž váha není v místě vždy největší, a uspořádáním jediné voličské schuze, v níž vyloží příčiny své resignace. Zapomínal, že není řečníkem, který by snesl nejvážnější konkurrenci a že stačí vystoupení populárního řečníka a routinovaného debatteura, jakým již tehdy byl vinohradský advokát dr. Jos. Herold, aby voličstvo zahořelo pro osobu jinou nežli byl dr. Kaizl, vůči ordonancím Gautschovým stojící na tomtéž odmítavém stanovisku, na jakém stál dr. Kaizl. Všechny tyto závažné okolnosti nemohly míti nežli ten výsledek, který se dostavil dne 8. ledna r. 1888 v Čáslavi na schůzi důvěrníků voličů celé volební skupiny, že z roztříštěných 26 hlasů při prvním hlasování nejmenší počet (jen 4 hlasy) obdržel dr. Kaizl, kdežto dr. Jos. Herold zaujal počtem hlasů na schuzi té při prvním hlasování hned místo druhé (dostal 9 hlasů) a že při druhém hlasování dr. Jos. Kaizl neobdržel již hlas ani jediný a že jeho hlasy padly ve prospěch dr. Jos. Herolda. Dr. Kaizl, který ještě v den schuze čáslavské dělal si v Praze naděje na nejlepší vyhlídky, po zprávě o schuzi důvěrníků požádal veřejně voliče, aby mu svých hlasů nedávali. Odstoupil z bojiště, aby, jak myslil, zanechal zápasu velmi blátivého a velmi málo nadějného. A přece se zdá, že krok dr. J. Kaizla byl předčasný a že nemusil odstupovati z bojiště vůbec. Zvítězit ve volbě první a bez pronikavé agitace ovšem sotva by se bylo zdařilo, ale zda by nebyl dr. Kaizl zvítězil, kdyby se byl

*) Dopisem z 23. října r. 1887.

dostal do užší volby s dr. J. Heroldem? Porada čáslavská neměla pro něho býti směrodatná, poněvadž na ní zasedali důvěrníci voličů, ale nikoliv zástupci obecních zastupitelstev, kteří by byli pravděpodobně ve své většině dali hlasy dr. Kaizlovi. Vždyť porada čáslavská ve své většině přijala zásadu, že nově zvolený poslanec musí vstoupiti do klubu českých poslanců, a přece zvolen byl dr. Herold, o kterém se vědělo, že se tomuto příkazu nepodrobí. Staročeská strana ani v den čáslavské schuze duvěrníků neměla kandidáta vážného a mohoucího počítati na volební vítězství a schopného konkurrence s dr. Kaizlem, dr. Herold nebyl by dostal při volbě takový počet hlasu, jaký dostal, kdyby dr. Kaizl nebyl odstoupil, poněvadž celá řada jeho přívrženců, když nebylo kandidatury dr. Kaizla, volila dr. Herolda, nechtějíc voliti kandidáta staročeského. A zda v době užší volby nebyli by se staročeští voliči rozhodli voliti z dvojího zla zlo menší a zda by nebyli odevzdali hlasy své dr. Kaizlovi, aby znemožnili vítězství Heroldovo?

Dr. Herold byl dne 17. ledna r. 1888 zvolen poslancem za skupinu, kterou dříve zastupoval na radě říšské dr. Kaizl. Bylo to nové vítězství strany mladočeské, nová známka přerodu, který se chystal v kuriovém voličstvu českém, dříve ve většině své staročeském, z různých příčin, z nichž však nejdůležitější byla nedostatečná příprava veřejného mínění českého osobním stykem a staročeským tiskem o pravém stavu českých věcí politických.

Poměr dr. Kaizla k jeho voličstvu nebyl bez nepříjemností. Dr. Kaizl byl i v živém písemném i v osobním styku se svým voličstvem, — a v tom směru vážných výtek nemohlo mu býti činěno — ale nesetkával se vždy se souhlasem svého voličstva v politických názorech svých. Zvláště bylo to v Kutné Hoře, kde tamější advokát, dr. Bedřich Pacák, vůdce kutnohorských mladočechu a vlivný činitel ve vedení strany mladočeské, neopomíjel ani jediné příležitosti, aby ukazoval na chyby politiky staročeské a nutnost odevzdání vedení věcí politických v Čechách straně mladočeské. Hned v únoru r. 1886, když dr. Kaizl netajil se svému voličstvu tím, že nepovažuje z důvodů taktických, námi výše vyložených, za vhodné odmítnouti t. zv. lex Scharschmied a limine, propukla s dr. Kaizlem na podnět

dr. B. Pacáka v Kutné Hoře nespokojenost, a nespokojenost ta se šířila, když „Národní Listy“ zařadily v serii článků „Filosofové sebevraždy“ dr. Kaizla mezi národní nihilisty. Dr. Kaizl pod dojmem článků „Národních Listů“ byl pokládán širšími kruhy svého voličstva za vlažného vlastence a jeho postup vůči vládě byl označován za nedost ohrožený, a domněnka ta podpírána byla tím, že přirozeně ohroženým být nemůže jako *c. k.* professor. Poměr Kaizlův k veřejnému mínění jeho voličstva se sice zlepšil postupem proti t. zv. ordonancím Gautschovým a rozporem s „Českým klubem“, ale nikdy již se nezlepšil tou měrou, aby při tak vážném zápasu, jaký podnikl dr. Kaizl s „Českým klubem“ a ve smyslu direktivy svého voličstva, mohl se nadíti neochvějné věrnosti většiny svých voličů.

Boj o pravost staročeských památek v únoru r. 1886 zahájený v „Athenaeu“ prof. J. Gebaurem a prof. T. G. Masarykem stal se jedním z nejvýznačnějších bojů českých 19. stol. Původcům boje jednalo se o řešení vědeckého sporu a o hledání vědecké pravdy, ale z tohoto odborného pole věc dostala se na koleje, kde i neodborné kruhy měly vyslovovati se o otázce odborné. Stalo se tak vlivem Václava Vlčka, redaktora „Osvěty“, který z otázky vědecké učinil otázku pravého nebo falešného vlastenectví. A tak ti, kdo začali boj o vědeckou pravdu, musili dáti se i do boje proti všem těm, kteří ve jménu vlastenectví bránili vědeckému badání. Zvláště tehdejší žurnalistika mladočeská vedla si útočně a nevěcně proti všem, kdo stáli na stanovisku, že oba rukopisy jsou památky původu novodobého, ale i proti těm, kdo nesúčastnili se odbornou prací při boji, ale netajili se sympathiemi pro ty, kdo měli odvahu dobýti vědecky podepřené pravdě vítězství a vědě samé volnost projevu. Mezi tyto poslední náležel dr. J. Kaizl. Byl proto mladočeskými a klerikálními listy označen nevlastencem, polonihilistou, filosofem samovraždy, jeho vědecká činnost byla snižována. Poněvadž pak v straně staročeské hrál roli význačnou, použito bylo jeho účasti v boji, za něhož se sympathiemi širokých vrstev setkávali se jen zastanci pravosti staročeských památek, k tomu, aby vzbuzena byla u vůdce strany staročeské dr. F. L. Riegra nedůvěra vůči Kaizlovi a jeho vliv tam seslaben. Podařilo se to aspoň tou měrou, že, třeba že dr. Rieger nepřestal věřiti

v opravdovost vlastenectví dr. Kaizla, přece netajil se mu tím, že jeho vyslovená účast v boji jako neodborníka ho netěší; nedůvěřoval již nikdy plně dr. Kaizlovi. Nedůvěra ta k němu vzrůstala, když dr. F. L. Rieger se klamně domníval, že pro dr. J. Kaizla, který byl ve výboru Závodu tiskařského a vydavatelského, staročeské listy nestojí mu tak k službám jako mu stávaly.

Dr. Kaizl byl v zásadě jako člen „Českého klubu" nepřítel strany mladočeské, a zvláště byl nepřítel „Národních Listů", jejichž despotismus v mladočeské straně považoval za škodlivý. Dr. Kaizl na jaře r. 1887 tím více musil zanevříti na „Národní Listy", poněvadž neprávem obvinily jej z nevlastenectví a národní vlažnosti. Prakticky řešiti poměr svůj k straně mladočeské nastalo mu hned po resignaci na mandát poslanecký. Vlivný člen strany mladočeské, vídeňský redaktor „Národních Listů", G. Eim, tehdy hleděl dr. Kaizla získati pro stranu mladočeskou. Dr. Kaizl nabídku Eimovu odmítl. Ne snad proto, že by programově byl, bůh věz, jak dalek straně mladočeské, nýbrž pro poměry, které v straně mladočeské panovaly. Kaizlovi byl jednak nezdravý, nezávazný a volný poměr, v jakém strana mladočeská nalézala se k svému dobrovolnému orgánu „Národním Listům", jejichž chef ani jako říšský poslanec nedával klubu svému direktivu, ani pro list svuj tam direktivu nebral, jednak nelíbila se mu její tehdejší demonstrativně agitační činnost politická, jednak neseriosní, nedůsledná, málo vytrvalá a nedosti vědecky podepřená taktika vůdce parlamentární skupiny mladočeské dr. Eduarda Grégra, jednak nemožnost plodné činnosti strany v parlamentě pro její slabost a malomocnost: Více přiblížiti se k straně mladočeské dr. Kaizlovi vadil rozhodující tehdy směr, representovaný oběma bratry Grégry, ale nebyl by mu vadil ten proud, který pečoval o pořádek ve straně a jehož hlavou byl předseda mladočeského výkonného výboru, dr. Jan Kučera.

Kaizl byl rozený žurnalista. Měl smysl pro včasnou informaci veřejného mínění. Jako staročeský poslanec zvláště pečoval o informaci žurnalistiky své strany. Byl pro tyto vlastnosti své zvolen také do výboru závodu tiskařského a vydavatelského v Praze, který vydával „Politik", a působil v redakční radě

„Hlasu Národa" až do chvíle, kdy resignoval na svůj poslanecký mandát. Kaizl representoval v žurnalistických podnicích své strany nejen směr, kterému záleželo na včasné informaci tisku, nýbrž i směr, který chtěl českou žurnalistiku postaviti na vyšší úroveň. Jeho ideálem byly listy s opravdovým světovým rozhledem, listy věcné, ne sprosté, listy s redaktory opravdu vzdělanými, listy určitým směrem pevně kráčející a ne náladou davu se řídící. Dr. J. Kaizl získával a doporučoval proto do listu závodu tiskařského a vydavatelského mladé, vzdělané a zdatné síly, které dovedly vládnout žurnalistickým pérem, a rád stýkal se ve Vídni s žurnalisty, kdykoliv šlo o jejich věcné poučení v složitých otázkách národohospodářských.

Ačkoliv měl dr. Kaizl vykázané vlivné místo v redakcích staročeských orgánů, přece pomýšlel r. 1886 za útoku proti realistům, vznícených otázkou pravosti starých českých památek, na vydávání politického týdenníku. Nebyl proti nájezdům mladočeských listů v listech staročeských bráněn tak, jak by si byl přál, a nemohl v listech staročeských, protože jejich projevy pokládaly se za projevy strany, vysloviti vždy mínění tak, jak by byl chtěl. Proto již r. 1886 dohodoval se se svým bývalým posluchačem z pražské university a tehdy již spoludruhem, obírajícím se odborně otázkami státovědeckými, zvláště pak finančními, a připravujícím se vědomě a soustavně na dráhu praktické politiky, dr. Karlem Kramářem, o založení politického týdenníku. Za boje o mandát proti straně staročeské, v listopadu r. 1887, kdy dr. Kaizl vedle místních listů neměl žádné vážnější žurnalistické tribuny, otázka politického týdenníku stávala se pro něho naléhavější a naléhavější. 1. listopadu roku 1887 měl již s redaktorem „Hlasu Národa" dr. V. V. Zeleným smluveno, že by tento převzal redakci týdenníku, kdyby se podařilo získati obnos 7 až 8 tisíc zl., kterýmžto obnosem by bylo zajištěno aspoň roční vydávání listu. Jedna věc byla dr. Kaizlovi jasná, že, má-li míti naprostou volnost projevu, musí i hospodářsky list držeti ve svých rukou. Hleděl otázku tu řešiti nejprve tím, že by byl získal menší počet větších interessentů, pak z důvodů strannicko-taktických, aby více lidí o list mělo hospodářský zájem a proto pro rozšíření listu agitovalo, chtěl hospodářsky podnik zajistiti založením zapsaného spole-

čenstva s ručením obmezeným na širším osobním základě účastníků. O sestavení redakce listu nebylo velikých starostí; vedle dr. V. V. Zeleného, dr. J. Kaizla měli v redakci listu zasedati dr. K. Kramář a prof. T. G. Masaryk, jejichž rozhled i píle byly by zajisté zaručovaly dobrou jakost týdenníku. Ale hůře bylo o to, postaviti list na pevnou basi hospodářskou. Obnos, který by bylo potřebí k založení a udržení časopisu, bylo těžko sebrati. Za tohoto neutěšeného stavu věcí navázal v druhé polovici listopadu r. 1887 dr. Kaizl jednání s vlivnými členy mladočeského vedení, advokáty dr. Janem Kučerou a dr. Boh. Plačkem, kteří cítili potřebu, aby strana mladočeská měla uspořádané žurnalistické poměry jinak nežli jak byly, aby nebyla odvisla od dobrovolného orgánu „Národních Listů", který tlumočil mínění strany jen potud, pokud s tím souhlasil jejich chef a majitel, — a myslil, že za to, že by se skupina dr. Kaizla, Kramáře a Masaryka přidržovala strany svobodomyslné, obmýšlený list stal by se orgánem strany svobodomyslné. Sám toto jednání dne 30. ledna r. 1888 prohlásil dru Kučerovi za ukončené pro osobní rozmrzelost a nedostatek účasti mravní i hmotné, ale kdyby tak byl i neučinil, jisté jest, že věc, vzhledem k tomu, že rozhodné slovo ve straně svobodomyslné vedl tehdy vlastně jen majitel „Národních Listů" dr. Jul. Grégr, nemohla by byla skončiti úspěšně, i kdyby si to byli oba členové výkonného výboru mladočeského, dr. Kučera i dr. Plaček, sebe upřímněji přáli.

Jaký by měl list program, na to myslil dr. Kaizl hned od chvíle, kdy zdálo se mu založení týdenníku býti nutností. List dle názoru dr. Kaizla z 12. listopadu r. 1887 neměl náležeti žádné z obou stávajících politických stran českých, ani vůdčí straně staročeské, ani menšině mladočeské. Měl zavésti do českých novinářských poměru slušnost, sebevědomí a poctivost. Cílem, k němuž by byl list pracoval, neměl býti program státoprávní, nýbrž jen největší míra národní autonomie. Síliti slovanské vědomí a hlásati slovanskou vzájemnost ve smyslu ruského literárního historika A. Pypina, bylo by bývalo velikou povinností listu zvláště proto, že v slovanské otázce v Čechách nepanovaly tehdy názory na přímé znalosti slovanského světa založené, a projevovaly se zvláště nekritickým a demonstrativním kultem všeho ruského. Když jednání o týdenník s Mladočechy

nebylo ještě přerušeno, načrtl dr. Kaizl někdy před 6. lednem r. 1888 obšírnější program listu. Podáváme zde náčrtek ten doslovně:

„Zachování a zvelebení nár. existence naší a) dědictví po sl. otcích, kteří osvědčili platný význam nár[odnosti] naší pro civilisaci lidskou, b) nejlepší prostředek pro kulturný vývoj těch milionu, kteří přese všechny pohromy Čechy jsou a zůstali. Kultura samostatná a svérázná — českoslovanská. Poněmčení se neobáváme: ovšem jsme překonali 250 let — však síla a umíněnost odpurce byla menší — než i naše síla a vědomí vzrostlo — a rak. stát nemá těch prostředků a schopností jako Něm[ecko] národnostně skoro jednolité.

Domáhati se rozhodně a sebevědomě největší míry svéráznosti a samosprávy národní — téhož dopřávati všem ostatním národnostem v Rak., zejména Němcum, vedle kterých — však ani pod ani nad nimi — chceme a musíme v tomto soustátí žíti.

Nynější stav — poddučí vídeňské; Č. i N. vyžívány centralismem a jedni skrze druhé seslabovány.

Politická (státoprávní) formule té svézákonnosti a samosprávy (celistvost království a zemí — kurie národnostní — jakési odlišení okresů po jazyku).

Síla národnosti naší vychází z lidu a kotvena v lidu i všecko co lidu i vzdělání, blahobytu a polit. právům jeho prospívá, jest tudíž programem naším.

Tudíž: Rozšíření a utužení polit. svobod a práv lidových: spravedlivá úprava řádů voleb., rozšíření práva voleb., zvelebení zbědovaného parlamentarismu.

Školství: národní ráz jeho — střední a odborné školy — vysoké školy — akademie — podpora Uměny.

Zahran. politika: Tak upravena, aby nejen existenci, nýbrž i samostatnost, volnost a vážnost soustátí rak. povždy zabezpečila. V ni hlas čes. národa.

Cesta k tomu nikoli v takovém pojímání poměrů k říším sousedním, kteréž ani histor. tradicím dynastie a říše ani národnostnímu složení Rak. neodpovídá. V Rak. Slov. a Němci a tudíž žádná zahr. politika, která by nakonec city a interessy slov. majority musila přehlížeti. Tím opportuní allianci s říší Něm. nebudiž praejudikováno — ale rozhodně se opřeno theoriím, že přirozená, jediná a odvěká posice mezinár. jest spolek s Něm. a tout prix.

Nár[odo]h[os]p[odář]ská politika: Domáhati se každého opatření, která širokým výrobním vrstvám lidu: dělnictvu, rolnictvu a živnostenstvu prospěch přináší.

Politika případ od případu, žádné vázání se hesly individualnými ani kollektivistickými — avšak rozhodný odpor proti všem hyperpolit. zřízením a obmyslům, které třeba pod rouchem sebe lesklejších frasí,

liberalnodemokrat, toliko nadržují přesile bez toho již silných a málo četných vrstev, aniž širé vrstvy národa z toho prospěchu měly."

Ale ani tento politický program, který nám tlumočí v hlavních liniích osobní světový názor politický dr. Kaizla na počátku r. 1888, nestal se programem týdenníku, nejen proto, že s programem tím všichni účastníci sjezdu zcela nesouhlasili, nýbrž poněvadž ani týdenník nevtělil se tehdy v čin, přes to že zvláště dr. K. Kramář na provedení myšlenky stál a pro ni hořel.

* * *

Za jednání o bankovní statut, jak jsme již byli dříve slyšeli, zastával se dr. Kaizl v českém klubu i v sněmovně vřele zvláště hospodářských požadavků, které vyslovily tu české obchodní komory království českého. Získal si tím jejich zvláštní přízeň, přes to, že přání ta zůstala jen přáními. Vlivní členové majority obchodní komory pražské, když se jednalo v září r. 1887 o kandidáta na uprázdněný mandát komorní do sněmu království českého, byli by chtěli svoje sympathie dr. Kaizlovi projeviti tím, že by jej byli kandidovali. Pro odpor maloživnostníku, kteří nacházeli se pod vlivem „Národních Listů", nezdařila se tato akce. Místo dr. Kaizla byl dne 10. září r. 1887 zvolen kandidátem komorním ze středu obchodní a živnostenské komory obchodník Josef Wohanka.

* * *

Z dopisů dr. Jos. Kaizla.

1885. 4. července. [Praha].

Dr. Josef Kaizl dru. Fr. L. Riegrovi.

(Z konceptu.)

Prosím Vás uctivě, abyste si přečetl tuto přiložený článek a o něm uvažoval a usoudil, maje na zřeteli toto: Napsal jsem článek ten, abych jej dal na úvodním místě vytisknouti v [denníku staročeském] „Pokroku". O významu, který přisuzuji státopr[ávnímu] programu, nebudu se rozepisovati, to račtež z části poznati ze článku; nechci však jako začátečník a nezkušenec o své újmě vystupovati, ani ne tehdy, když jako v tomto případě, jde zatím pouze o to, aby se nějaká myšlenka politická lancovala novinami a tak do veřejného, poslancům neprejudikujícího přetřesu se dostala; poslanci sami snad v konfe-

renci otázku rozhodnou. Račtež při soudu o přiměřenosti publikace článečku také na mysli míti, že „Pokrok“ jest nyní neodvislým listem, a že tudíž enunciace jeho nejdou hned na účet Váš a celé delegace české; pak i k tomu račte hleděti, že takovýmto harcovnickým postupováním „Pokrok“ jednak vůbec usnadní postavení strany naší ve Vídni a že pro foro interno nejlépe domůže se úspěchův nad Nár[odními] Listy.

Prosím Vás tudíž uctivě, abyste mi sdělil své mínění o přiměřenosti publikace (na vrub „Pokroku“), já ji pokládám za nejvýš důležitou a pilnou. Dokládám, že článek jest úplným a zůstal by z mé strany nezměněn až na doplněk, jenž záleží v citátu z trůnní řeči r. 1879. Já v příčině publikace budu se spravovati votem Vaším. Neračte mi zazlíti, prosím-li na konec, abyste mi odpověď i článek co možná obratem pošty zaslal.*)

Prapor státoprávní.

Básníci pějí o uspávající a hubivé činnosti mlčky uplývajícího času a právo uznává a posvěcuje tyto účinky jeho institucí, jež slove promlčením. K těmto skutečnostem maně obrací se pochod myšlenek našich, kdykoli hledíce do minulosti a hledíce do budoucnosti, na právě uzavřenou a na záhy nastávající periodu zákonodárné činnosti říšské rady vzpomínáme sobě zářivého lesku a rozněcujícího kouzla programu státoprávního — a z citového pozadí myšlenek těch rodívá se v duši zádumčivá nálada, jakoby proznívaly kvílivé úvodní akkordy mohutného choralu „Bývali Čechové“. Ano, stávali jsme při staroslavném a jasném programmu státoprávním, stávali jsme statečně a mužně, nadšeně a svorně s hlavou povznesenou a s pohledem přímým a jako předkové naši někdy za korouhví kalichovou tak my za korunou svatováclavskou chodívali jsme v zápasy politické. Naprostý passivný odpor, odmítání všeho účastenství ve fakticky zavedených, našemu však právnímu přesvědčení se příčících poměrech — ten byl zpusob bojování, jenž pokládán tehdy za nejúčinnější a jehož po léta se drženo.

---

*) Dr. F. L. Rieger článek Kaizlův prostudoval a vrátil mu jej. Listem z 9. července r. 1885 z Malče vyložil toho duvody. Považoval „Pokrok“ za organ tlumočící mínění národní (staročeské) strany a soudil, že článek Kaizluv by mohl byti otištěn jen s poznámkou, že je z kruhu mimoredakcních. Dr. Rieger považoval otištění článku však vubec za netaktické, poněvadž by zbytečně předem Maďary a Němce vybízel k přípravě proti úmyslum českým, poněvadž by budil neduvěru vuči Čechum u Němcu, kteří s Čechy šli, a poněvadž by rozvinutí celého praporu státoprávního vyvrátilo celou tehdejší situaci; státoprávní akce r. 1885 nemohla by míti úspěchu, když jej neměla za Hohenwarta, v podmínkách daleko přiznivějších. Ostatně jedná se o akci politickou, a ta bez úrady politického výboru redakce „Pokroku“ nemohla by býti započata. Dr. Rieger poradil dr. Kaizlovi v dusledku toho všeho, aby článek neotiskoval. Dr. Zd. Tobolka: Dr. Jos. Kaizl a dr. F. L. Rieger r. 1885 o programu státoprávním. Česka Revue. 1907/8. str. 746—754.

*

Proto s obdivuhodným sebezapřením dívali jsme se na dravé bujení josefínského centralismu německého; heroicky, ani brvou nehýbajíce snášeli jsme kruté útisky a s nadšením a jásotem přijímali jsme rány, jež zasazoval nám stát ovládaný židovsko-liberální stranou. Jasná tehdy a mohutná idea pronikala všecku duši národa našeho, z ní čerpal on sílu a vzdor a pevnou víru, že nadejde den, kdy pyšná cimbuří centralistického Ilionu sřítí se v prach a ssutiny. My viděli, kterak kus po kuse lámána souvislost mezi novou ústavou této říše a mezi historickými a přirozenými ústavními principy jejími; i ty zásady, k nimž ještě říjnový diplom r. 1860 se hlásil, porušeny pověstnou únorovkou r. 1861 a po té přišla spousta centralistické záplavy roku 1867 vykoupená odpůrci našimi tím, že proti zásadám svým a podle zásad našich zavedli dualistický federalismus, domnívajíce se, že království a země mimouherské tím bezpečněji sevrou v železné ruce svoje. Roku 1870 došlo na nás; velikolepý, byť i na konec toliko moralní triumf, byl odměnou dlouholetého strádání; slovo královo uznalo oprávněnost politického stanoviště našeho; postavení, jež naproti zemím koruny svatoštěpánské jsme zaujali, ukázalo, že dovedeme respektovati práva cizí a chování naše naproti krajanům německým (zákon o národnostech) jest dokladem, že tehdy jako podnes neběželo nám o úkoj panovačnosti národní, nýbrž pouze o provedení politických zásad našich, v jejichž rámci interessy Čechův i Němcův rovnou měrou zabezpečeny jsou. Leč pohříchu příliš záhy zachmuřil se obzor a bouře s kolika stran se shluknuvší zmařila setbu, ze které již již klíčilo provedení politických ideálův národa českého. Bouře zůstala v permanenci, místo metlami mrskáni jsme byli štíry a za rozběh federalistický byli jsme ztrestáni ne pouhým zavedením status quo ante, nýbrž námi odmítaný centralismus jako na potupu tuze přiostřen byl zavedením přímých voleb do říšské rady, jež zastříti měly také formálně všecku stopu federativního původu a povahy říše a parlamentu říšského. Avšak morální síla naše nebyla zlomena —naopak slovo královo ji bylo utužilo; my pod záštitou státoprávního programu opět ustoupili do passivity, odepírajíce platnost oktroyované ústavě centralistické a jsouce naplněni pevným doufáním, že přirozená povaha říše rakouské dříve nebo později způsobí návrat k federativným zásadám ústavním. Toto smýšlení národa za passivity naposledy osvědčeno bylo podáním ze dne 3. listopadu 1877, jež v dobách chystaného právě druhého vyrovnání s Uhry učinili poslancové čeští k říšské radě a jež po přímluvě bar. Kellersperga ve shromáždění tom přečteno bylo; mnohé „slyšte", mnohý odpor ano i mnohý smích provázel důstojné a mohutným právním přesvědčením prodchnuté akcenty tohoto slova národa českého.

Jakým směrem od těch dob postupoval proud událostí veřejných, jest v živé paměti; když r. 1879 dohospodařil centralismus německý, přešli jsme, měníce taktiku, od passivity k aktivitě a poslan-

cové naši vstoupili do říšské rady. Avšak změna taktiky neznamenala změnu politicko-právního přesvědčení, neznamenala opuštění dlouholetého stanoviště, neznamenala vzdání ideálu politických, hluboko zakořeněných v myslích lidu českého. Tak výslovně řečeno bylo v ohrazení, se kterým poslancové čeští r. 1879 vstupovali do říšské rady odmítajíce praejudicium, jež by dovozováno býti mohlo z faktického pohybování se a konání na pudě centralistické ústavy. A i tu slovo královo přišlo v ústrety právnímu přesvědčení Čechuv:

[„Tím, že nyní též poslanci mého milého království Českého k vyzvání mému, s úplným zachováním právního svého přesvědčení a bez ohledu k ruznosti názoruv, v plném počtu vstoupili na pudu společného jednání, tím stal se duležitý krok . . .“]

Tím pro celou dobu právě minulé periody zákonodárné zustalo státoprávní přesvědčení a stanoviště Čechuv nedotknutým a neporušeným byť i de facto v období tom snad bývalo předmětem narážek z té i oné strany. My v tom období snad až příliš skvěle ukázali, že dovedeme sebezapírajíce tlumiti i nejvřelejší tužby svoje, že dovedeme uskrovňovati a zadržovati i sebe neodbytnější konsekvence politického přesvědčení svého kdekoli toho vyhledávají dutklivé interesse státu. My však také zejména Uhrům ukázali a při nastávajícím třetím vyrovnání bohdá jako ryzí federalisté ukážeme, že zúplna a bez falše respektujeme postavení, jehož dostalo se zemím jejich, avšak doufáme, že tím i na jejich straně dobyli jsme nároku, aby oni pro všecku budoucnost respektovali samostatnost této polovice říše a rovněž tak za ryze interní a domácí záležitost její pojímali reformy ústavy ve směru federativním jako pojímali roku 1873 reformy centralistické nebo jako my povždy pojímáme upravení na př. poměru mezi Uhry a trojjediným královstvím za vnitřní věc uherskou. O modus, kterým by jednotně zastupovány byly federované země předlitavské naproti zalitavským, netřeba Uhrům se obávati.

Avšak nyní — co nyní — kam se státoprávním programem? Roku 1879 rozžhato bylo světlo jeho a pak postaveno pod kbelec: máme je tam nechati, aby doutnalo a zhasínalo, či máme vynésti je do svěžího vánku otevřeného a jásavého souhlasu národa, aby rozdmycháno v mohutný plápol ozařovalo rozcestí, od něhož jedna stezka vede do temného labyrintu malicherného opportunismu, aby zaplašilo chmury stísněnosti a malátnění, jež plíživým krokem již již doléhají na oblasti české? — Vážná to otázka, vážně hledejmež odpověď.

Blíží se nové období říšské rady; delegace česká opět do ní vstoupí; přijde trůnní řeč, přijde adresní debata, ve které strany znovu budou označovati svoje stanoviště a tužby. Které jest naše stanoviště, které jsou naše tužby? Autonomie zní odpověď, a co jest autonomie? Autonomie jest Proteus; jednou znamená velikou míru samo-

správy zemské, podruhé svézákonnost zemí; jednou znamená zákonodárný federalismus vedle administrativního centralismu, podruhé znamená federalismus i v legislativě i v exekutivě. Program autonomistický v českém slova smyslu nemůže býti než programem státoprávním a držíme-li se toho slova, jest po dvojsmyslu a po nedorozumění. Fundamentální politická potřeba jasnosti programové svědčí tudíž pro nové vytknutí a prohlášení stanoviště státoprávního. Tím docílíme dvojího úspěchu: jednak přetrhneme promlčení, jež snad mohlo by ohrožovati dávnoleté postulaty naše, jednak sejmeme s lidu českého tíseň polovičatosti, nerozhodnosti ano i rozmrzelosti, která počíná svírati jej proto, že nedostává se mu smyslu a porozumění pro nynější strategicky zajisté odůvodněné konání delegace české. Ponechme tu tíseň, ponechme tu diplomaticky temnou strategiku — jak budou vyhlížeti příští volby?

Než ještě z jedné strany zaznívá přímluva za opětné rozvinutí programu státoprávního. Z rozkácené vřavy odpůrců našich s větší a větší zřejmostí vynořuje se program, jenž na prvý pohled zjedná sobě sympathií našich; nejdeť o nic jiného, než o zavádění federalismu v Rakousku a nejurputnější protivníci naši němečtí tak chtí, žádajíce zvláštní státoprávní postavení Haliče s Bukovinou a Dalmacie. My akceptujeme ten program, ale jenom s výhradou nevyloučených konsekvencí; co Haliči a Dalmacii, to i zemím koruny sv. Václava. Proč my bychom se báli a štítili federalismu, když nebojí se ho, když za špatný a zhoubný nepokládají jej bývalí arcicentralisté; jsou to jenom důvody rázu nepolitického, jež sdružují tyto odpůrce naše, aby nežádali také zvláštního státoprávního postavení pro Čechy, Moravu a Slezsko a takovéto nepolitické důvody, v tomto případě panovačné choutky nacionalné, nemohou míti přece vliv na rozluštění otázky, kterou jedině s politického hlediště třeba uvažovati. A jakou historickou a politickou oprávněnost měl by trup Cislajtanie skládající se z zemí českých a zemí alpských? Tak patrně idea federativná nabývá nové síly a nových úspěchův a méně než kdy jindy slušelo by nám nyní vzdalovati se jí.

Nechať tedy vesele zavlaje prapor státoprávní nad národem českým, jenž na něm lpí z hlubin srdce a při něm setrvá do těch hrdel a statků!

* * *

Z denníku dr. Jos. Kaizla.

22. září r. 1885. — Ř[íšská] r[ada] zahájena — sliby. Večer sedění klubu čes[kého] první. *Já:* Když r. 1879 čeští zástupcové království č[eského] vstoupili na půdu ústavy a vešli do této sněmovny, neopomenuli označiti toto vstoupení svoje za pouze faktické a prohlásili spisem z 23. září 79., že tím nijak nepreju-

dikují často uznanému státopr[ávnímu] postavení království a koruny české. — J. Vel[ičenstvo] ve trůnní řeči 9. 10. 79 ráčilo projeviti potěšení, že všichni poslancové z Čech jsou v ř[íšské] r[adě] jakkoli unbeschadet ihrer rechtl[ichen] Überzeugung.

Že toto pol[itické] a právní přesvědčení v lidu českém nezvratně žije, srostlo, jsouc s veškerým citem a smýšlením jeho, jest věcí známou a tím více přirozenou, že vůdcové jeho po celou dobu passivity s neoblomnou vytrvalostí jemu přesvědčení to vštěpovali a sami při kolikeré příležitosti manifestovali.

Nyní zahajuje se nová perioda legislativná a poslancové z Čech znovu do ní vstupují. Zdá se, že jest postulátem logiky, spočívající v kolikátém dřívějším počínání representace české a pak konsekvencí právě označeného přesvědčení lidu, abychom podobné ohrazení i nyní učinili, neb alespoň dovolali se ohrazení r. 1879 učiněného. Dosáhli bychom tím i toho, že unikli bychom eventuelní námitce promlčení (exc. praescript.) a že manifestovalo by se, že i nově vstupující poslanci jsou jednoho smýšlení se staršími kollegy svými.

Bylo by, pp., neskromností, kdybych jako nováček, neznalý detailů situace, sobě dovolil učiniti posit[ivní] návrh na základě právě vyloženého smýšlení svého — avšak právě pro toto smýšlení své pokládám za svou povinnost domáhati se a prositi, aby o té otázce bylo debatováno a usnesení učiněno.

Tuto skizzovanou řeč měl jsem jen z části, protože pro nespořádané předsedání slovo dáno přede mnou [poslanci továrníku Josefu] Bromovskému, jenž mo[ti]voval podobně. Dr. [F. L.] R[ieger] slíbil, že v adress[ní] debatě označí státopr[ávní] stanoviště (i za velkostatk[áře], jak Rich[ard] Clam Martinic souhlasil). Dr. [Eduard] Grégr zastavoval se nad něm[eckým] slibováním skoro všech velkost[atkářů]. Hr. [Ferdinand] Deym, že č[eský] klub není klubem nacionálným, [ný]brž státopr[ávním] a totéž Dr. [Fr. L.] Rieger potvrdil. [A. O.] Zeithammer ukazoval na planost protestací, jimiž dříve plýtváno. — Dr. [Eduard] Grégr mluvil o poměru parl[amentární] komise ke klubu. Já dotazoval se, zdali [jsou] tajná usnešení té kom[ise] — o čemž [byla] větší debata. Já projevil politování, že nebyla schuze klubu před zahájením rady. [Karel] Adámek, že nesrovnalosti nepocházejí od chování parl[amentární] kom[ise] ke klubu, [ný]brž od chov[ání] vlády k p[arlamentární] k[omissi] a vůbec k majoritě. — [Brněnský advokát dr. Frant. Alois] Šrom jménem Moravanů toužil energicky na vládu. [Vrchní ředitel zemské banky království českého] Dr. [Karel] Mattuš velmi nejapně chtěl Dr. Šromovi učiniti kompliment.

— Celkový dojem: částečné vědomí špatného stavu, ale nejasnost a slabá energie — patrně málo přemýšlení. — Patriarchát!

25. září r. 1885. Byl jsem ve schuzi W[iener] Wählerverein. I. Bezirk. Poznal [vídeňského magistrátního radu dr. Ferdinanda Kronawettra, [vídeňského] advokáta dr. Karla] Luegra, Silberera, Kmenta.

26. září r.1885. Č[eský] klub. N[árodní L[isty] v č. 24. 9. zprávy o jednání č[eského] kl[ubu], jakkoli tam dne 22. usneseno, že zachová se mlčení. Dvojí možnost, buď lze u dveří nebo za tapetami poslouchati, buď jde o dolosní nebo kulposní indiskretnost. Tím referováním stěžuje se postavení všech ostatních listů naší strany, nad které pak [N]árodní L[isty] svou čiperností, vynalézavostí a vůbec journalist[ickou] dovedností vynikají, všecky ostatní zastiňujíce. Je známo pp., že v oboru průmyslu a obchodu nesolidní konkurence již často stlačila moral[ní] niveau všech, — a pp. i v tomto případě třeba veliké moral[ní] síly pro ty, kdož jsouce ve spojení s nějakým journalem, vidí počínání N[árodních] L[istů]. Já pp. proto prosím, byste ještě jednou věc rozvážili a opatření pro zachování diskretnosti učinili a nebo, kdyby tak nebylo lze, povinnost k mlčení z pravidla vůbec zrušili. —

Dotaz, co děje se [in] p[unc]to Rak[ousko]-Uh[erské] Banky; [soukromně u [dr. Fr. Lad.] Riegra,] že zatím vyčkává — pak ale že neoblomně bude státi na svém, žádaje ještě více než obch[odní] kom[ory].

* * *

Z dopisů dr. Jos. Kaizla.

1885. 30. září. Vídeň.

Dr. Josef Kaizl bratru Emanovi.

Píšu velmi stručně, jen abych oznámil, že jsem od 22. t. m. zde; Prahu opustil jsem 19. večer a zůstal jsem v Hustopeči na Mor[avě] u [prof. T. G.] Masaryka po dva plné dni.

Zde jsem zatím dosti nespokojen, protože nemám pořádného bytu a tudíž také ne příležitosti a pravé chuti ku práci; bydlím v nepěkném malinkém pokoji ve 4. patře v Hotel de France na Schottenringu a lezu nahoru hůř než na dóm Milánský, následek jest, že opustiv jednou (po snídaní) svou díru, bojím se jíti do ní zpět, protože jest nepěkná a tak vysoká. Však už mám pěkný soukromý byt v samém centru města (Regierungsgasse, jež odbočuje z Herrengasse na Bankhausplatz), jenž skládá se ze dvou pokojů a stojí pouze 30 fl. měs., těším se již nedočkavě na zítřejší stěhování. Dopisy ostatně adresuj pořáde Abgeordnetenhaus, kdež každý den jsem . . .

Z denníku dr. Jos. Kaizla:

Zač[átkem] října [r. 1885] vyšla [moje kniha: Die] Verstaatlichung [der Eisenbahnen in Österreich);* ([v] říj[nu] a listop[adu] příznivé soudy listů.)

3. října r. 1885. Schůze právní komisse Č[eského] kl[ubu]. Jednáno o st[átních] zkouš[kách] právnických. Předsedal rada [vrchního zemského soudu v Praze Bedřich Hájek; ref[erent universitní professor pražský dr. Alois Zucker: pro fakultat[ivní] němčinu při všech [státních] zk[ouškách] ale nemluví o zpusobu průkazu němčiny u těch, kdo všecky zkoušky č[esky] dělali.

Já hájil úplné počeštění prvé, tím, že se prohlásí, že němč[ina] fakultat[ivně] sice při všech 3, ale že němčina prokázána, když 2. a 3. z části něm[ecky] Mluvil JUDr. [Josef] Slavík [z Mladé Boleslavi] rozhodně: přisvědčoval mně. [Dvorní rada správního soudního dvoru, dr. Antonín rytíř] Mezník à la [prof. dr. Ant.] Randa, hr. [dr. Václav] Kaunic (Zucker) [vídeňský advokát dr. Karel] Dostal, [pražský notář dr. Pravoslav Alois] Trojan.

6. října r. 1885. Č[eský] kl[ub]. Jednání o chystané interpellaci levice [in] p[unc]to českých poměrů.**) Má Č[eský] kl[ub] podati zítra (zároveň s levicí interpellaci čili nic?) Ukazuje se dvojí proud: ostýchavý, vyčkávavý — rozhodnější, rychlejší. — Prvý: [dr. Fr. L.] Rieger, [A. O.] Zeithammer, Rich[ard] Cl[am] Martinic, [hr. Bedřich Karel] Kinsky — druhý [dr. P. A.] Trojan, [dr. Eduard] Grégr, já a j. Nelíti oleje do ohně, kalmovati se. Já, že třeba hleděti ku dvěma argumentům pro okamžité (s levicí současné) podání interpellace: 1. smýšlení našeho lidu, 2. effektní ráz celé té akce interpellační s obou stran. —

7. října r. 1885. Sněmovna. — [Vídeňský advokát dr. Max] Menger o ned[ělním] klidu, proti němu pěkně a řízně antisemita [vídeňský advokát dr. Robert Quido Pattai. Podána interpellace levice o česk[ých] poměrech, potom interp[ellace] [Fr. Fr. L.] Riegra a soudr[uhu] (velmi krotká: Verkehrstörrungen!).

*) Viz tohoto spisu díl II. str. 95.

**) Mezi Čechy a Němci v Čechách docházelo od vydání Stremayrových jazykových nařízení k četným srážkám. K takové srážce došlo mezi českým občanstvem a Němci v Králové Dvoře, kde pořádali němečtí Turnéři velkou slavnost a dostali se do konfliktu s českou většinou kralodvorského obyvatelstva. Tato událost dala německým poslancům, Herbstovi a Heilsbergovi podnět k interpellaci v říšské radě, v níž dne 7. října r. 1885 si stěžovali na nepřízeň vládního systému a žádali ochranu proti české většině v Čechách. Předsednictvo Českého klubu podalo současně s německými poslanci 7. října v téže věci svoji interpellaci a žádalo v ní, aby o jednání českého obyvatelstva vůči Němcům byla předložena nefalšovaná úřední zpráva.

7. října r. 1885. Večer. Č[eský kl[ub]. Rozprava o druhé ostřejší interpellaci (nezdá se mi opport[uní]*). Pak volby do parl[amentární] kom[isse]: Já beze ptaní navrhován [dr. Fr. L.] Riegrem jen do živn[ostenského] výboru — já chtěl živn[ostenského] a železn[ičního], do něhož aspiroval [továrník Josef] Bromovský. Konec konců a já pro neochotu a neodhodlanost [Fr. L.] R[iegr]ovu nevolen ani do živn[ostenského] ani do želez[ničního] — nýbrž jen přičiněním [hlineckého statkáře Karla] Adámkovým do berního.

Já to pokládám za hrubé příkoří a jsem nanejvýše roztrpčen a disgustován. (Kol. [prof. dr. Alois] Z[ucker?] mne informoval o aspiracích p. [Jos.] B[romovského]). Pak přednášena gravamina pro adressu.

8. října 1885. Právní sekce Č[eského] kl[ubu] 2. schůze. Státní zkoušky pražské [prof. dr. A.] Zucker: prostě fakultativná němčina: já pohřešuji ustanovení, že lze fakultativně podrobiti se prukazu znalosti něme[iny]. Velká debata. Já přistupuji konečně k Z[uckerovi], protože vesměs prohlašováno, že vláda do st[átní] služby bude beze všeho přijímati lidi, kteří jenom č[eské] st[átní] zkoušky učinili. — (Při mém názoru jen [dr. Josef] Slavík) Z[ucker] počíná si divoce, vyčítá mně nedosti vroucí vlast[enec]tví a nár[odní] hrdost.

10. října 1885. Schůze legit[imačního] výboru, rozdělení referátu podle plánu v konventiklu pravice učiněného. Já volba [slovinského gymnasijního professora Františka] Šukljeho.

12. října r. 1885. Č[eský klub. Volba do delegací, veliká rozervalost v kandidaturách. Tentokráte důvěrníci nenavrhují. [Josef] Klíma [statkář z Rejšic] navrh[l], aby posl[anci] ostat[ní] nevolili kandidáty lidu, protože tito jejich design[ované] kandidáty bez zkoušky akceptují. Velký poplach a strach. [Václav hr.] Kaunic rozhodně pro, drží návrh Klímův, když ten se ho vzdal. Já navrhuji věc správní komissi, aby logicky a klidně uvážena byla. [Dr. Karel] Mattuš parl.[amentární] kom[issi]. [A. O.] Zeithamm[er] mluví proti práv. kom[issi]. [Richard hr.] Clam M[artinic] objasňuje, že velkost[atkáři] nenominují, nýbrž jen designují kandidáty. — [Dr. Fr. A.] Rieger pak věc rabulisticky dusí a prohlašuje za vyřízenou.

Stát[ní] zkoušky: referát [prof. dr. A.] Zucker, [Karel] Adámek pro odročení 1. pro očekávané votum sboru, 2. pro oček[ávaný] zákon Clamův na sněmě.

*) V Českém klubu nebyli všichni spokojeni s interpellací předsednictva, podanou dne 7. října. Zdála se jim být příliš krotkou. Posl. dr. P. A. Trojan chtěl dokonce v téže věci podati interpellaci novou; upustil od svého úmyslu teprve tehdy, když mu bylo slíbeno, že bude v adressní debattě důkladně a rozhodně promluveno o utiskování českých menšin.

[Frant. hr.] Deym (něm[ecky]) o potřebě němč[iny], o nepovolení vlády — pro počeštění 1. stát[ní] zk[oušky] [prof. dr. A.] Zucker, něm[ecky] proti Deymovi, že klub musí více žádati, třeba méně dosáhl; prakt[ický] smysl stud[ent]stva je neodvrátí od němč[iny]. [MUDr. Gustav rytíř Wiedersperg z didakt[ických] duvodu pro: těžko dělati zkoušku z předmětu v řeči jiné než učební. [Dr. Eduard] Grégr tepe [prof. dr. A.] Zuckra, že mluvil něm[ecky], je to vůbec anomalie, že zk[oušky] nemusí se jen česky dělati, ale i ten to pod pláštěm svobody (fakultat.) akceptuje. Ať nenaplňují Češi celou byrokracii, to bylo jim k hanbě a k nepřátelství. Potřebuje-li už administrativa němčiny, ať k tomu neužívá university.

Tohle žádati musíme a troufati si toho dobýti: sic přijde mezi Čechy schärfere Tonart, jež smete nás i velkost[atkáře]. Kategoricky žádati, courage, najednou, ne po kousku. [Ředitel Em] Tonner: Naši studenti bez němč[iny] jsou ztraceni, ale němč[ina] jinde než u st[átních] zkoušek. Debata odročena.

13. října [*r. 1885.*] [Český] Klub. St[átní] zkoušky: nálada odročovací. Clam navrhuje dodatek projevující ochotu pečovati o znalost němč[iny], ale ne u st[átních] zk[oušek]. Přijat od rozličn[ých] řečníkův i Zuckra. Pod rukou pracuje se pro odročení. [Stavební rada Josef] Hlávka, [A. O.] Zeith[ammer], [dr. Jos.] Kaizl: vyčkati votum sboru: [prof. dr. A.] Zucker se podává. [Dr. Eduard] Grégr až před budget, aby byla presse. Navrženi [dr. F. L.] Rieger, [dr. P. A.] Trojan, [dr. Eduard] Grégr, aby jednomyslnou přízeň klubu pro naprostou fakultativnost sdělili prof[essorskému] sboru.

[Dr. Jos.] Kaizl moviruje otázku theolog[ické] fakulty — jest prázdno. [Advokát uherskohradištský dr. Josef] Fandrlík navrhuje odročení; přijato.

14. října r. *1885.* Školská komise. [Dr. Jos.] Kaizl c[ontr]a Špelina*) [in] p[uncto] theolo[gické] fakulty. Šp[elina] chce fakulty theolog[ické] přetvořiti a proto buď to přetvoření za souhlasu episkopatu nebo status quo i v Praze. Dr. Jos.] Kaizl ukazuje na potřebu prostě splniti univ[ersitní] zákon ex 1882. —

15. října r. 1885. Krásné debaty adresní v panské sněmovně. ([Richard hr.] Belcredi.) (Já napsal koresp[ondenci pro] „Pokrok"**)

15. října r. 1885. Č[eský] Klub. [Dr. František A.] Šrom volen do kontr. komise st[átního] dluhu. — Zítra (pátek) prý odpoví

*) [Dr. Petr Špelina, kapitulár českobudějovský a poslanec za venkovské obce Č. Budějovice, Třeboň atd.]

**) Byl to patrně úvodník „Pokroku" „Turnaj ministrů" v „Pokroku" z 17. října r. 1885 čís. 285.

vláda k interpell[acím] českým.*) Má-li se o odpovědi k interpel[acím] rozpřísti debata: [Dr. Eduard] Grégr i Clam, že nelze nijak tomu se brániti. Hlásí se řečníci k debatě adres[ní] (mnoho). I na každý způsob má mluviti [dr. F. L.] Rieger. [dr. Eduard] Grégr, a někdo z velkost[atkářů].

[Dr. Karel] Mattuš movuje otázku supplentskou a podá návrh zákona. [Plzeňský advokát dr. Josef] Krofta žádá malou změnu v zák[onu] o konvertování půjček hypot[ekárních], [Karel] Adámek, že výb[or] živn[ostenský] jednal o návrhu [dr. Maxe] Mengrově proti ned[ělnímu] klidu; pravice: někteří z levice proti Mengrovi, klub přistupuje k odporu.

MUDr. [Ant.] Steidl movuje zrušení vybírání daní skrze obce.

16. října r. 1885. Adresní debatta**) (po odpovědi vlády na interp[ellaci] pruské vypovídání). [Mluvili]: štýrskohradecký poslanec [Bartoloměj rytíř] Carneri, [dr. F. L.] Rieger, [štýrskohradecký poslanec dr. Josef Alfred] Heilsberg, [roveredský advokát dr. Karel šl.] Bertolini, [vídeňský dvorní rada] Max Scharschmied, [prof. Fr.] Šuklje.

19. října r. 1885. 10 hod. dop[oledne]. Č[eský] Klub. Pořad řečníku při adr[esní] debattě upraven. Volba do komisse [in] p[unc]to reformy daní spotř[ebních] v uzavř[ených] městech (zvolen já).

11 hod[in] sněmovna. — Debata adres[ní] velmi frásovitě [rolník Frant.] Křepek, pak vlekle [dr. Eduard] Grégr. — Komicky vyzývavě a pobouřlivě [českolipský advokát dr. Alfred] Knotz: Taaffe brání armádu s velikou vášní, levice zuří. Mluví [Alfred kníže] Liechtenstein, elegantně, promyšleně a stručně. [Arnošt šl.] Plener korriguje presidenta a žádá na Taaffeovi odvolání. —

7. hod. večer. Budg[etní] výbor. Morální porážka pravice [in] p[unc]to účetního postavení nákladů spojených s rozmnožením vozného parku st[átních] drah.

20. října r. 1885. Adres[ní] debata. (Blamage [mlynáře Josefa] Dürichova) v protokol[e].

21. října r. 1885. Schůze žel[ezničního] výboru. — Já posl[uchač]. Postátnění Pražsko-Duchc[ovské] a Duchcovsko-Podm[okelské] [dráhy]. Všicci členové pravice mlčí — levice útočí a činí dotazy: vláda slabě odpovídá — levice nejsouc uspokojena vyhražuje si další postup.

---

*) [Viz o nich v tomto II. dílu na str. 229, poznámka **].

**) Zde jest patrný omyl v datu. Adressní debatta započala dne 17. října r. 1885 a téhož dne ministrpresident hr. Taaffe zodpověděl interpellaci dr. ryt. Grocholského v příčině vypovídání rakouských státních občanů z království pruského.

22. října r. 1885. Na konec schůze plena sněm[ovního] výstup puncto denního pořádku zítřejšího. [President Fr.] Smolka, že dá na d[enní] p[ořádek] [postátnění] P[ražsko]-D[uchcovské] a D[uchcovsko]-P[odmokelské dráhy]. Levice (právem), že zpráva výboru dnes odp[oledne] teprve rozdána, že nelze tudíž už zítra dáti na d[enní] [p[ořádek] — tumulty — [President Fr.] Smolka couvl.

22. října r. 1885. Po dvojím sedění sněmovny večer od 7—$^3_4$10 Č[eský] Klub. Referát o zastavení porot ve Vídni. [Prof. dr. A.] Zucker chce v plenu mluviti. [Dr. F. L.] Rieger exponuje věrně dle zprávy a dobromyslně jako novoroz[eně] užitečnost postátnění dráhy P[ražsko[-D[uchcovské] a D[uchcovsko[-P[odmokelské]. Pak [poslanec za Karlín, Vyšehrad Karel] Hladík několik mdlých slov. [Dr. Karel] Mattuš touží do špatného vedení i se strany, parl[amentární] komise i vlády. 1. Dnešní couvnutí Smolkovo, 2. morál[ní] porážka pravice v budg[etním] výboru [in] p[unc]to vozného parku. Atmosféra malkontentní. [Dr. Josef] Kaizl uznává výhodu postát[nění] — ale způsob ukazuje na neúplost osnovy a zprávy, o předchozí akci vlády není zmínky, vykládá podle Eis[en] B[ahn] Jahrb[uchu] hlavní punkty té akce a činí dotazy podle toho. Vyhrazuje si úplnou volnost hlasování ukázav na passus ve [svém] spisu v E[isen] B[ahn] Verstaatl[ichung] [in] p[unc]to těch drah. [Dr. Fr. L.] Rieger naivně odpovídá a věří vládě, zpravodaji a celému světu. [Továrník Josef] Bromovský diplomaticky ospravedlňuje svuj souhlas v žel[ezničním] výb[oru], ale zároveň odsuzuje předlohu.

Mezi jiným [pražský advokát dr. Jan] Vašatý nejapně a rozčileně mluví proti předloze přiznávaje, že ji nečetl. Situace velmi rozháraná — neuzavřeno nic — ale tlak ve vzduchu proti předl[oze].

23. [října r. 18]85. Já ve sněm[ovně] dlouhý hovor s [dr. F. L.] Riegrem, jenž rozčilen a rozzloben, [in] p[unc]to P[ražsko-D[uchcovské] a D[uchcovsko]-P[odmokelské dráhy], žádám za snětí z denn[ího] poř[ádku] pro tuto sessi; [továrník Josef] Bromovský neloyalně v tom hovoru straní Riegr[ovi].

Exek[utivní] komitét se radí a radí, až konečně usneseno za veliké nevrlosti Riegrovy snětí. Já mluvil o věci s [vídeňským magistrátním radou dr. Ferdin.] Kronavettrem, jenž zaklína, aby věc byla odmítnuta.

[1885] listopad-prosinec. Práce 1. přednášk[y] o polit[ice] n[árodo]h[os[p[odá]ř[ské], hlavně však studium 1. daně cukerní, 2. celní pol[itika] Rak[ouská], 3. Rak[ousko]-Uh[erské] vyrovnání. — Četl [jsem prof. Maffea] Pantaleoniho spisy.

28. ledna [*r.*] *1886* zahájena opět ř[íšská] rada. Richter (= dr. F. L. Rieger) mne vyzval, abych s ním obědval (štěp[ánský] sklep). Kladu mu na srdce jednotnost vyrovnacích předloh a zřetel k našemu cukernictví.

29. ledna [*r. 1886*]. Č[eský] Klub. Denní pořádek budoucí schuze. [A. O.] Zeithammer, aby školský odbor formuloval česká gravamina. [Dr. Jos.] Kaizl žádá vedení klubu, aby naléhalo u vlády na jednotné traktování vyrovnání (přijímá se velmi příznivě): [Jindřich] Cl[am] Martinic, že to všude nepůjde (cla, banka): [Prof. A. O.] Zeithammer navrhuje 6členný vyrovnací odbor klubu. [Dr. Jos.] Kaizl replikuje Clamovi.

30. ledna r. 1886. Richter [= dr. Fr. L. Rieger] v řeči dokázal, že nemá tušení o zákonech 1867 o sdělání vyrovnání s Uhry (Štěp[ánský] sklep.)

* * *

Z dopisů dr. Jos. Kaizla:

1886. 30. ledna, večer. [Vídeň.]

Dr. Josef Kaizl strýci dru Edmundu Kaizlovi.

... Tak především, že jsem tady již dokonale etablován, že jsem si koupil všelijaké náčiní (šálek, pohár na vejce, lžíce, skleněný příklop) sloužící mým domácím snídaním a večeřem. Posud jsem večer ještě ani jednou nebyl mimo dum a tak nabývám mass krásného času ke studiu, věnovaného ovšem výhradně parlament[árním] věcem. Než dvakráte v témdni chci přece choditi do hospody a to do France, abych s [posl. A. O.] Zeithammrem a jeho tovaryši se scházel a stýkal.

Obědvám stále ve Štěp[ánském] sklepě, byv hned prvý den (ve čtvrtek) vyzván [dr. Fr. L.] Riegrem, abych mu byl soudruhem a také pokaždé sami dva tam spolu hodujeme. Nepřičítám to zajisté žádné zvláštní Riegrově ke mně predilekci, nýbrž spíše gourmandské potřebě jeho, obědvati en deux a tak zpestřiti jídelní lístek; ostatně mi to je docela příjemno, protože mi R[ieger] ledacos poví (často ovšem totéž na př. o krásných dívkách vídeňských, jejich puvodu ze směsice rass atd.) a já jemu tolikéž něco napovím.

Ve Vídni je nyní velmi nepříjemno, bláto podobné kolomazi, jež v Praze neznámo, mlhy, dnes také déšť.

Č[eský] Klub měl včera 1. schuzi, já byl zapisovatelem a konstatoval jsem 30 přítomných členu, mezi nimiž toliko 1 Moravan.

*) Rozuměj předlohy týkající se obnovy vyrovnání s Uhry, ponévadž druhá desítiletá doba vyrovnávací chýlila se ku konci.

Dnes pozoruji, že „Pokrok" (páteční číslo) se nějak začíná namáhati a to přičítám dutkám, jež v pondělí jako krupobití řítily se na hřbet p. chefredaktora. Jest arci pozdě . . .

Nevím, kdy se k tomu zase dostanu, napsati delší list, čekáť nás od pondělka počínajíc tužší práce . . .

* * *

Z denníku dr. Jos. Kaizla:

1. února r. 1886. 6 hod. schůze potravního výb[oru] — zvoleno subkomité [Jiří] Doblhamer, [Ant. ryt.] Chamiec, [dr. Jos.] Kaizl, [Michael] Matscheko, [dr. Max] Menger. (K návrhu Chamiecovu zvolen levý Menger referentem subkomité.)

7 hod. schůze klubu — volby do nár[odo]h[ospodářského] a škol[ského] výboru. Já vzdal se v legitimačním a volen do ná[rodo] hosp[odářského]. [Dr. Ed.] Grégr chce mluviti o rak[ousko]-uh[erské] bance.

[Dr. F. L.] Rieger, že o tom zvláštní schůze bude. [Josef] Jireček referuje o vys[okých] školách, že k budgetu navrhne resoluce: 1. theolog[ická] fakult[a], 2. medicin[ská] f[akulta], 3. filosof[ická] fakulta, což [dr. Jos.] Kaizl podrobně oduvodňuje, 4. [Prof. dr. A.] Zucker právnická fak[ulta]. 5. Chem[ický] ústav č[eské] techniky.

2. února r. 1886 [A. O.] Zeith[ammer]: Postuláty naše na univ[ersitní] vyučování (doplnění čes[ké] university) jsou tak přepjaté, že český ministr nemohl by jim vyhověti. (H[ôtel] de France.)

3. února r. 1886. Schůze ná[rodo]hosp[odářského] odboru Č[eského] Klubu (úvěr agr[ární], banka, zák[on] o slevách daň[ových], cukr, lex Hevera, hnoj[iva]).

4. února r. 1886. Sedění plena — podporování návrhu [rosenavského statkáře] [Jiřího ryt.] Schönererových skrze mladé šlechtice a 3 jiné posl[ance] české*.)

5. února r. 1886. Schůze parl[amentárního] výboru berního: návrh [solnohradského dvorního rady Jiřího] Lienbacheruv (daň ze salaší alpských) proti mému návrhu přikázán subkomisi, jež o všech reformách dom[ovních] daní mluviti má, to navrhla levice průtahy osnující — a přece však všichni z pravice, — i naši, šli za ní.

*) Dne 1. února r. 1886 podali v poslanecké sněmovně říšské rady poslanci Türk, Schönerer a Fiegl návrh v příčině změny § 35. zákona ze 7. května r. 187[illegible] o vnějších právních poměrech katolické církve. Návrh neměl dostatečný počet podpisů a dostalo se mu teprve v plenu sněmovním dostatečné podpory.

5. února r. 1886. Večer. Č[eský] Klub. [A. O.] Zeithammer ukazuje potřebu organisace pro hlasování o nepředvídaných návrzích (viz podporu Schön[erera]), lituje, že to byl Č[eský] Klub, jenž Sch[önererovi] dal možnost mluviti. [Dr. Josef] Fandrlík ca [= contra] dobře, že Schö[nerer] bude mluviti o levici a její tisk kompromitovati. [Dr. Ed.] Grégr, [dr. F. L.] Rieger, in merito pro Schö[nererovy] návrhy mluví Fandrlík ať on návrh vytiskne, pak teprve dotaz o podpor[ování]. [Jindřich] Clam [Martinic], že to vlastně nejde. Zeith[ammer], aby předseda o takových návrzích řekl parl[amentní] kom[issi], jež duranto sessione vydá nest d'ordre. [Dr. Ed.] Grégr (mor) to že bude obmezování svobody. — Žádné usnesení.

[Dr. P. A.] Trojan a j. o desideratech školských — ať škol[ský] odbor formuluje i důrazně na vládu naléhá.

[Dr. F. L.] Rieger zle kárá indiskretnost novinářů (N[árodní] Listy — lex Zucker.*)

[Dr. Jos.] Kaizl ukazuje na nutnost organisace pravice ve výborech a uvádí 2 případy, kde interessy pravice poškozeny. 1. berní výbor, kde návrh [Jiřího] Lienbachrův kompromitován.**) 2. výbor o potravní dani, kde v subkomitétu [levičák dr. Max] Menger za referenta zvolen. — Hnojivá lex Hevera klubem zamítnuta.

* * *

Z dopisů dr. Jos. Kaizla:

1886. 6. února. [Vídeň.]

Dr. Josef Kaizl strýci dru Edmundu Kaizlovi.

.... Do nové pro mne situace, totiž pobytu ve Vídni vpravil jsem se velmi rychle a žiji docela příjemně a tak, že mám dosti chvílí k opravdové práci, ovšem výhradně parlamentární, z části journalistické. Snídám totiž a večeřím doma, takže dopoledne až do 11, večer pak od ½9—½12 každého dne mohu věnovati studiu. Jenom 2kráte v témdni vycházím večeřeti more solito do hospody a to do „jour fixeu" v hotel de France, kde jest [A. O.] Zeitham[mer], [MUDr. Antonín] Steidl, [Frant.] Veselý [čeští poslanci] a j. Třeba zůstati ve starých stycích.

---

*) „Nár. Listy" z 5. února r. 1886 přinesly z Vídně E[imův] telegram: „Návrh, jejž z iniciativy jiné professor Zucker v českém klubu přivedl k řeči, má velmi špatné naděje na uskutečnění, protože Poláci ve všech národnostních otázkách a zákonech velice opatrní, naprosto jsou nepříznivy i samé zásadě návrhu. Také vážní právníci českého klubu jsou proti tomuto návrhu."

**) Viz zde II. díl, st. 235.

Obědvám posud ve sklepě sv. Štěpánském byv silně engageován [Dr. F. L.] Riegrem, jenž jako gourmand rád obědvá en deux, aby měl pestřejší jídelní lístek, zejména i rybu. Tak tedy od prvého dne posud denně jsem s ním seděl v řečeném sklepě — zdá se však, že pořád to pěstovati nebudu, ne že by mně R[iegr]ova společnost nebyla nějak vhod, nýbrž protože tma a dusno sklepní mi počíná nekonvenovati.

V parlamentu je a více ještě bude práce dosti, jsem posud ve 3 komisích vzdav se legitimační, a to v berní, v národohospodářské a v kommissi pro návrh [dr. Eduarda] Herbstuv na reformu potravní daně. V berním výboru jsem měl včera debut, jenž skončil se úplnou mou porážkou, tak že hlasoval pro můj návrh toliko posl. [Dr. Jos.] Kaizl, běželo o návrh [Jiřího] Lienbachruv, aby se salaším alpským slevila daň dom[ovní], levičáci [dr. Jan] Angerer, [dr. Max] Menger a j. návrh chtěli splésti s reformou povšechnou (zákona o dani dom[ovní]). Já proti tomu navrhoval, aby žádaný subkomitét jen pro řeč. povšechnou reformu byl zvolen, aby však Lienb[achrův] návrh hned dal se referentovi (to také jest intencí pravice, aby alpistům ukázala se dobrá vule); já, jak pravím, propadl a také páni [dr. Antoním] Mezník, [Václav] Fišera, [Josef v.] Stangler s levicí, Poláky a klerikály hlasovali proti mně jsouce uchváceni bonhommií levice. Když jsem pak tuto žalostnou desorganisaci a vsednutí na lep prutahy osnující levice večer přednesl v [českém] klubu, dostalo se mi úplného zadostiučinění a p. [dr. Antonín] Mezník se bránil a kroutil všelijak . . . .

* * *

Z denníku dr. Jos. Kaizla:

9. února r. 1886. Před Č[eským] kl[ubem] Školská komisse. [Jos.] Jireček — zbaběle. Zdráhá se v budg[etním] výboru žádost moravskou za převzetí 3 gymnasií rozhodně zastávati.

9. února r. 1886. Schuze Č[eského] klubu. — [A. O. Zeithammer referuje, že vláda na určito slíbila, že přes to, že v budgetu na rok 1886 není celých 400.000 zl. pro vedení splavnosti Vltavy do Mělníka, 1886 a 1887 provedeno bude.

Denní pořádek budoucího zasedání: hlavně diskutuje se záležitost Pražsko-Duchc[ovské] a Duchc[ovsko]-Podm[okelské] dráhy. [Dr. Jos.] Kaizl trvá na stanovišti v říjnu vyloženém. [Dr. Ed.] Grégr pohřešuje žádoucí informace ze zpráv. [A. O.] Zeithammer formuluje stanoviště: ergo vyčkati objasnění a ochranu vlády v plenu a podle toho hlasovati. [Dr. F. L.]

Rieger, jenž předlohu s největší vroucností podporuje, vyzývá, aby se r. p. ref[erentovi Karlu] Hladíkovi činily dotazy: [dr. Jos.] Kaizl podniká křížový výslech, proč vláda podle smluv [ze] září 1882 nechopila se P[ražsko]-D[uchcovské dráhy]? proč připustila fusi, jež oběma drahám na nohy pomohla?

Proč platí nyní vysokou roční sumu, povstávající tím, že po P[ražsko]-D[uchcovské] a D[uchcovsko]-P[odmokelské dráze] instraduje se všecka doprava z jihu jdoucí?

[Referent Karel] Hladík vyhýbavě a neuspokojivě odpovídá. —

Zák[on] o prodloužení poplatk[ových] ulehčení při konversích hyp[otekárních] půjček; [Čeněk] Hevera opět odbyt s novellou — prorazil alespoň resoluci (dobrou).

Rozmnožení vozného parku. — [Dr. Jos.] Kaizl uvádí prázdnotu vota pravice budg[etního] výboru a oprávněnost levice — ostatně věc formálně účetní povahy.

[Dr. F. L.] Rieger táže se ještě na konec, jsou-li pp. uspokojeni vysvětlivkami Hladíkovými [in] p[unc]to P[ražsko]-D[uchcovské] a D[uchcovsko]-P[odmokelské] dráhy. [Hr. Václav] Kaunic, že nikoliv, [dr. Fr. L.] Rieger se diví a táže se dále — [Dr. Jos.] Kaizl také ne, rovněž [velkostatkář Bedřich v.] Kleist, [dr. Karel] Špaček, [cukrovarník Václav] Salášek, [rada vrchního zemského soudu pražského Bedřich] Hájek; — „nu tak tedy 5 — ostatní ano"! — ale ti ani neposlouchali!

Po konci [dr. F. L.] R [ieger] ještě zase [dr. Jos.] Kaizla a [Václava hr.] Kaunice předělává.

15. února r. 1886. Č[eský] klub. Opět [dráhy] P[ražsko]-D[uchcovská] a D[uchcovsko]-P[odmokelská]. [Dr. F. L.] Rieger zase vřele s touže neoblomnou povrchností zastává se. [Dr. Jos.] Kaizl opět remonstruje, ale nepouští se více do podrobností. Debatta o zák[onu] o vozovém parku. —

16., 17., 19. [února r. 1886]. Sněmovna. Veliký zápas o [dráhy] P[ražsko]-D[uchcovskou] a D[uchcovsko]-P[odmokelskou]. Útoky [professora vídeňského Otty] Steinwendrovy na [ministra obchodu Felixe] Pina-[Friedenthala] dosti chabé, však i chabá obrana Pinova. Druhý den dr.[Karel] Lueger a [dr. Ferd.] Kronawetter c[ontr]a klidně a dobře. [Dr. F. L.] Rieger à la club pro: Majorita navrhla konec debatty — jenž odmítnut. (Já rovněž nehlasoval pro konec debatty).

17. února r. 1886. Schůze výboru berního. Debatta o náhradě přirážek na postát[nění] dráhy. Interess Čech, Vídně a j. na damnum emergendi, Polákův na budoucí lucrum cessans. [Dr. Jos.] Kaizl žádá rozdělení zákonné disposice, což na mnohých stranách se akceptuje.

18. února r. 1886. Živ[nostenská] sekce Č[eského] klubu akceptuje bankovní návrhy obch[odní] komory.*)
(Deputace kutnohorská.)

19. února r. 1886. Deputace čáslavská.
Dnes konec gen[erální] debaty o dráze P[ražsko]-D[uchcovské] a D[uchcovsko]-P[odmokelské], útoky levých (dr. Otto] Steinwender a [vídeňský advokát dr. Julius] Magg), prudké a vášnivé (na újmu jejich vlastního prospěchu). Já ovšem okamžik neváhal, že pro bídnou tu věc nebudu hlasovati — a také jsem odešel, jakož [lvovský poslanec Otto] Hausner, [polský poslanec Severin] Smarzewski, [hr. Karel] Žerotín a j. učinili. Klidně rovněž očekávám rekriminace kollegů.

20. února r. 1886. Č[eský] klub. — Po vyčerp[ání] denn[ího] poř[ádku] rozprava o lex Scharschmied.**)

[Dr. F. L.] Rieger, že v parl[amentární] komissi byl proti přikázání k výboru.

[Dr. P. A.] Trojan rozhorleně a slavnostně chce hrubou urážku odmítnouti — ať ostatní (Č[eský] kl[ub]) dělají cokoli, on odejde od hlasování. Z Nečechů někteří na pravici mají zalíbení v lex Sch[arschmied], Slovincům i Rumunům se z části líbí.

[Dr. Ed.] Grégr: Podobně ukazuje se nár[odní] hrdost, jež žádá indignaci a odmítnutí.

[Dr. Karel] Mattuš mluví pro utajení úrad a pro solidaritu, třeba však jazyk[ové] poměry zákonem upraviti, než věci se obrátí, majorita vratká (en passant), že byl by rád podporoval lex Coronini.***) Komisse ať takový zákon jako fenix z popele lex Sch[arschmid] udělá.

Rich. Clam Martinic: Separátním vystoupením ukážeme ovšem, že chápeme, že zákon čelí vlastně jen proti nám a že jej ostřeji než ostatní pravice odmítáme (tak [dr. A. P.] Trojan), avšak ukážeme tím i ruznost svoji od pravice ostatní — a toho netřeba. — Pravice však na náš návrh nepřistoupí. Tudíž přistupme my k ní a dejme věc výboru.

---

*) Pamětním spisem z 24. července r. 1885 č. 2698, podaným c. k. ministerstvu obchodu, tlumočila obchodní a živnostenská komora v Praze česká přání v otázce obnovy privilegia banky rakousko-uherské. Výčet zásadních požadavků téhož pamětního spisu nalezneš v spise dr. Fr. Fiedlera: Rakousko-uherská vyrovnání po roce 1878. V Praze 1903. str. 109 a dále.

**) 9. února r. 1886 podal posl. bar. Max Scharschmied v poslanecké sněmovně říšské rady návrh na uzákonění němčiny jako řeči státní a na vymezení oboru platnosti německé státní řeči a jazyků v zemi obvyklých.

***) Poslanec Fr. hr. Coronini podal 3. října r. 1885 návrh na zřízení soudního dvora ve věcech volebních. Návrh tento byl 12. února r. 1886 zamítnut.

MUDr. Emanuel Engel rozhodně odmítá, že by co prozrazoval z klubu, jakkoli [jest] důvěrný s [vídeňským redaktorem „Národních listů" Gustavem] Eimem. Lituje, že v Č[eském] kl[ubu] o věci nejednáno dříve, ano dříve než v parl[amentární] kom[issi].

Lex Coron[ini] tedy odmítnuta ze zřetele k jiným klubům, ať ti tedy nyní lex Sch[arschmied] odmítnou nám k vůli; my tedy jednohlasně usnesme se na odmítnutí při prvém čtení a tak tlačme ostatní kluby. —

[Dr. P. A.] Trojan z komisse nevyjde zák[on] jazykový, protože Poláci ne a ne.

[Továrník Josef] Bromovský ať kompensacemi hledá se souhlas pravice pro absolut[ní] odmítnutí, my však usneseme se na něm hned.

[Prof. dr. A.] Zucker hlučně a zmítaně volá po svorném vystupování. My musíme proti lex Sch[arschmied] extra postavení zaujati: jako [dr. Em.] Engel chce, abychom podali zvl[áštní] návrh zák[ona] jazykového; má svou myšlénku (po léta dlouhá) totiž: Podmínka říšského upravení jazykových poměrů ať jest rovnopráv[nost] č[eštiny] a ně[mčiny] v Č[echách] a M[oravě]. Debata se odkládá na příště.

[Dr. F. L.] Rieger: Jedno mínění o tom, že návrh musí býti odmítnut při 1. nebo 2. čt[ení], kdo proti tomu by byl, nebyl by ani s to býti členem Č[eského] kl[ubu]. Diskusse jen o formě, v jaké se má s věcí naložiti, ale i v té formě třeba jednomyslnosti ([Dr. P. A.] Trojan stále bručí); třeba hleděti ku vládě, ku pravici, ku císaři, na naše přání (a limine odmítn[out]) nepřistoupí pravice. Komisse č[eského] kl[ubu] ať uvažuje, co by se dalo postaviti proti návrhu levice; na každý zpusob jest provád[ěcí] zákon ke čl. XIX. podle ústavy věcí zemskou jen soudnickou věc říši. (konec o $^1/_2$10). Můj úsudek: Lex Sch[arschmid] není než jablko Eridino a provokací Čechu ještě k tomu ve formě smírného nabídnutí. Prvý pocit a poslední dojem Č[eského] klubu: a limine odmítnouti. Aby tak se stalo skrze celou pravici, buď snahou klubu. Jestliže však té snahy se nedocílí, bude separ[átní] v té věci vystoupení Č[eského] kl[ubu] pouhou demonstrací — proti komu? Proti Němcum? Té netřeba. Naproti našemu lidu? Ano, to by mělo význam: na dosvědčení hrdosti a rozhodnosti. Avšak: demonstrace proti pravici, neboť jak lze separatně vystoupiti? Buď Češi sami hlasují proti při 1. čtení a to je rozhodně trhlina v železném kruhu. Němcum se ukáže, že to jest Achillova pata, punkt, kde kruh žel[ezný] je smrtelným, buď odejíti od hlasování, to jest demonstrace nebo prostředek protestujících minorit a my se tudíž budeme deklarovati jako minorita.

Važme tudíž prospěch (lid) a újmy té demonstrace. Jestliže lidu se poví, že Č[eský] kl[ub] ovšem zavrhuje lex Sch[arschmied] co nejrozhodn[ěji], že však s největším prospěchem shledává zák[onné] upravení poměrů jazykových, lze naproti lidu dobře obhájiti, že se právě moce levé užije za rukojeť k tomu. Pak tudíž dobře s pravicí hlasovati pro odkázání výboru a vytknouti při tom (hledíc k votu lidu) motivy Č[eského klubu.)

23. února r. 1886. Účastnil jsem se jako posluchač enquêty mlynářské.

24. února r. 1886. Č[eský] klub. Pokrač[ování] o lex Scharschmied. Veliké řečnění a pathos ([Čeněk] Hevera); [dr. Jos.] Fandrlík, [sv. pán Jan] Nádherný a já (ve smyslu shora) pro ev. výbor — — většina proti. [dr. F. L.] Rieger nepěkně zcuchal Heveru.

* * *

Z dopisů dr. Jos. Kaizla:

1886. 25. února večer. [Vídeň.]

Dr. Josef Kaizl strýci dru Edmundu Kaizlovi.

Užívám nyní večer před spaním prázdné chvíle, abych přece zase o sobě zprávu podal.

Jsem ustavičně velice zaměstnán a to způsobem přerozmanitým; nejhorším ze všeho však jsou deputace, jichž jsem tu v posledních 6 dnech měl tré: Kutná Hora, Čáslav a dnes Chrudim; tu je člověk opravdu sluhou: než přijdou kommisionářem, jenž zamlouvá zbytečné audience, když přišli, průvodčím; jenž doprovází k těm zbytečným audiencím. Tu však zatím pro nejmladšího poslance není pomoci.

Jednání ve sněmovně není právě utěšené: předloha o drahách P[ražsko[-D[uchcovské] a D[uchcovsko]-P[odmokelské] náležela k nejhorším a mnohé z těch věcí, jež levice vytýkala, byly velmi pravdivé, ač levice sobě i věci uškodila, že všecko strhla v osobní a politický proud. Já přese všechno nedovedl hlasovati pro předlohu, jakož Ti snad z novin známo. Zítra zase máme nepěknou věc: rozmnožení vozního parku na státních drahách; tu běží sice jen o formalitu, avšak vláda a pak majorita budg[etního] výboru nepočínala si korrektně a levice zase bude mít laciné úspěchy. To jsou pro poslance velmi nepříjemné situace.

V klubu — to však je zcela důvěrné sdělení — je nyní veliký rozpor o tuto věc: má Č[eský] kl[ub] lex Scharschmied hned při 1. čtení odmítnouti, nebo ji výboru přikázati, mám vlastně říci: má klub pro to neb ono hlasovati t. j. demonstrovati v prvém případě, neboť jest jisto, že ostatní pravice a ovšem levice bude

pro volbu výboru? [Fr. Lad.] Rieger, [Jaroslav] Clam M[artinic], A. O. Zeithammer, [Emanuel] Tonner, [Jiljí] Jahn, [Josef] Fandrlík, já a j. jsme pro solidární vystupování s pravicí t. j. pro přikázání do výboru, avšak posud jsme ve značné minoritě, neboť [Pravoslav Alois] Trojan, [Jan] Vašatý, [Eduard] Grégr, [Václav] Fiš[era], [Čeněk] Hevera, pak „lid" t. j. rolnictvo klubní horlí a bouří pro „a limine". O tom už dva večery jsme debatovali, a v neděli dopol. znovu tak učiníme.

Byl jsem posud na těchto zábavách: Věneček Č[eské] Besedy, ples Rumunův a včera u paní Weltzové, tchyně Daubka mlynáře, jenž si mne tu velmi nadchází. Kolbovi mne zvali ke dni 8. března, já však odřekl, protože budu v Praze; ke dni 3. března jsem pozván k tan[ečnímu] soirée u hr. [Jana] Harracha.

Mám za to, že 4. března přijedu na několik dní do Prahy . . .

* * *

Z denníku dr. Jos. Kaizla:

27. února r. 1886. Č[eský] klub. N[árodní] L[isty] ve večerníku 26. února*) přinesly ošklivou, tendenční zprávu o naší schůzi ze dne 24. Veliké rozhořčení v klubu, podepsána deklarace, prohlašující poslance, jenž věc psal, za bezectného — a v š i c h n i ji podepsali. — [A. O.] Zeithammer nepěkné činil útoky na českou žurnalistiku a výslovně rozšířil své útoky nad

*) Odpolední vydání „Národních Listů" z 26. února r. 1886 přineslo z Vídně dopis, který redakce výslovně označila jako zaslaný z kruhů poslaneckých. Dopis zněl: „Z Vídně, 24. února. Smutná pro národ český schůze Českého klubu na radě říšské. Jednáno o formální otázce návrhu Scharschmiedova: má-li býti hned při prvním čtení zamítnut, či má-li býti přidělen komissi k dalšímu jednání. Pro zamítnutí a limine vřele mluvili poslanci: Špelina, dr. Vašatý, dr. Grégr, Fišera, Adámek, Engl, Hevera, hrabě Václav Kounic a dr. Dostal. Za komisi a za další projednání toho návrhu se přimlouvali tito čeští poslanci: bar. Nádherný, dr. Fandrlík, dr. Kaizl a předseda dr. Rieger, jenž si béře slovo kdy chce. — Neomluvitelno zůstane ale, že z vlasteneckých, k pláči pohnutlivých slov Hevery ztropil si urážlivý žert, pravě, že „Študenti nám nemohou předpisovati" a že „do toho kyselého jablka musíme kousnout". Klub český je tu k tomu, aby se řídil tím, o čem se pp. hrabě Clam, Zeithammer a dr. Rieger s Lienbachrem proti nám napřed usnesou, tak to bylo dříve, a nyní, čím dál, tím hůře! A jde o nejživotnější věc lidu českého!! Příští schůze klubu v neděli o 10. hodině ráno! Že pro připuštění návrhu mluviti budou, prohlásili se pp.: řed. Tonner, dr. Mezník, hr. Clam, min. rada Šindler, dr. Mattuš, Zeithammer a hr. Deym, nejspíše též prof. Zucker, poslanec za Litomyšli, Poličku atd., Hájek, rada vrch. soudu, dr. Steidl z Domažlic, Hladík a bar. Wiedersperg.

Pro zavržení a limine budou dále mluviti: dr. Trojan, dr. Grégr, Adámek, Bromovský dr. Vašatý, Klíma, Dyrich, Pleva, dr. Engl a Veselý. Nejhůře sobě počíná dr. Steidl při řečích poslanců, kteří nadšeně mluví pro přímé odmítnutí."

N[árodní] Listy, tedy Pol[itik] a Pok[rok] řka, že je to journalistika ve světě nejhorší, že klub nemá orgánu atd. Já privatim jej proto káral hned v sedění — hodlám však v budoucím sedění klubu veřejně věc přivésti k řeči.

3. března r. 1886. Schůze Č[eského] kl[ubu] velmi nespořádaná. Každý mluví jak a kdy chce, zejm[éna] [dr. F. L.] Rieger a [dr. P. A.] Trojan. [Dr. F. L.] Rieger, že na tom konečně nic nezáleží, jak postavíme se k lex Scharschmid a pod. [Karel] Adámek navrhuje, aby se věc učinila otázkou klubovní — přijato; hlasováno na zkoušku 22 pro a limine, 11 proti.

Ferie od 6—11 (incl.).

9. [března r. 1886.] Psal jsem otevřený list kutnohorským na jejich resoluci, abych hlasoval pro a limine.*)

* * *

Z dopisů dr. Jos. Kaizla:

1886. 9. března, V Praze.

Dr. Josefa Kaizla otevřený list k pánům voličům král. hor. města Kutné Hory.

S velikým interessem dočítám se právě v denních listech, že někteří z Vás přijali jste a mně zaslati hodláte resoluci v ten smysl, aby poslancové čeští návrh Scharschmidův hned při prvém čtení zamítli a nepustili se o něm vůbec do žádné rozpravy, protože to jest jediná důstojná odpověď sebevědomého národa českého na takovýto urážlivý, zpupný a ponižující návrh.

Jakkoli bych snad vyčkati měl, až se mi se strany Vaší dostane authentického znění resoluce a po případě i zprávy o debatě, ze které vznikla, přece spěchám již nyní, abych na právě řečený projev a vyzvání Vaše odpověděl, a to jednak proto, že věc jest pilná, jsouc na denním pořádku pátečního sezení říšské rady, podruhé pak proto, že tak velice sobě vážím povždy vítaného ohlasu a politického počinu z kruhů

*) Dne 7. března 1886 konala se v Kutné Hoře schůze voličů, na níž jednalo se o návrhu Scharschmiedově na zavedení němčiny jako jazyka státního a na níž na návrh dr. Bedřicha Pacáka byla přijata resoluce, v které návrh Scharschmiedův byl odmítnut, „jako odporující čl. XIX. základních státních zákonů, jako odporující přirozenému právu všech neněmeckých národů, žijících v rakouském soustátí, jako odporující historickému právu českého národa i historickému povolání soustátí rakouského, jako urážku českého národa a jako prostředek, rozdmychující boj národnostní. Schůze stála na názoru, že upravení otázky jazykové ve školách a úřadech v království Českém přísluší jedině a pouze sněmu království Českého a žádala své poslance, aby návrh Scharschmieduv „hned při prvním čtení zamítli a nepustili se vubec o něm do žádné rozpravy“.

voličských, že nechci lpěti na formách zdržujících a ochabujících cílou výměnu upřímné řeči a upřímné odpovědi.

Budiž mi tedy dovoleno, abych postavení svoje naproti návrhu Scharschmidovu vyložil. Není nejmenší pochybnosti, že ostří návrhu toho čelí výhradně proti zemím českým, že znění a samo podání jeho jest urážkou a příkořím národa českého, jenž nezapomněl a nikdy nezapomene eminentního postavení svého v říši rakouské, že jest opětovnou injurií a zároveň neskonalým pokrytectvím, prohlašováno-li podání návrhu toho za opravdové nabídnutí smírné a za prostředek k uklizení národnostního sporu. To vše jest jasno nejen Vám, velectění pánové, nýbrž i v š e m poslancům, kteří zasedají v českém klubu, a hledíce k tomu, všichni mají s Vámi za to, že jedinou důstojnou odpovědí k návrhu takovému jest prohlásiti naprostou nepřijatelnost, čehož parlamentární formule jest odmítnutí při prvém čtení.

Než — a to pohříchu na mnohých stranách se přehlíží — návrh Scharschmidův má kromě právě označených vlastností a tendencí ještě jiné: on není toliko urážlivou insinuací, nýbrž on jest i schytralou a dobře promyšlenou operací strategickou se strany levice parlamentu k účelu nejinému, než rozviklati nebo dokonce roztříštiti pravici, složenou z kolikerých národů, odlišených skupin. Neníť pravice, to jest majorita říšské rady, stranou na fundamentu národnostním založenou, nýbrž federací sepjatou jednotným, ryze politickým programem, k němuž nejen Slované, nýbrž i Němci rakouští se přiznávají. V době tak rozníceného vědomí a zápasu národnostního, jako jest nynější, není patrně špatnou špekulace, která záleží v tom, nabízeti Němcům v Rakousku — byť i proti všemu právu a slušnosti — opět a opět vynikající, ano přímo panující postavení, jakož se to činí návrhem Scharschmidovým (před třemi lety návrhem Wurmbrandovým), a tak vábiti Němce autonomistické svůdným leskem nabízeného nespravedlivého bohatství od pravice k levici, hoditi do pravice rozrušující moment národnostní, Slovany (Poláky, Čechy a Slovince) postaviti do jednoho šiku proti všem Němcům rakouským atd. Zdá se mi, že hledíc k této prakticky nejpovážlivější tendenci návrhu Scharschmidova, nezbývá střízlivému politiku než ze všech sil a všemi prostředky zasazovati se o to, aby pravice ve všem všudy solidárně a nerozdílně postupovala proti návrhu tomu, kterýž ona jednomyslně zamítá. Tak vyslovil jsem se v českém klubu na říšské radě, jakož se na veřejnou známost dostalo žalostnou indiskretností,*) kterou co nejrozhodněji zatracuji, ne proto,

---

*) Viz tohoto spisu díl II. str. 242.

že bych ve svém smýšlení a konání dost málo štítil se publicity, nýbrž proto, že povídavost taková ochromuje, ano přímo ničí všecku politickou strategiku, jejíž důležitost odpůrcové naši velice cení, jak vysvítá právě z podání návrhu Scharschmidova, o němž nikdo neměl tušení, až objevil se na stole sněmovny.

Přimlouval jsem se tudíž v českém klubu za to, aby co nejúsilovněji pracováno bylo k tomu, aby celá pravice svorně a jednotně návrh Scharschmidův odmítla při prvním čtení. Když však stávalo se zjevným a čím dále tím více se dotvrzovalo, že není lze toho docíliti, nýbrž že budou hlasovati pro poradu výborovou tak značné části pravice, že ve spolku s levicí budou míti majoritu, že tudíž (ať český klub hlasuje jakkoli), lex Scharschmid do výboru se dostane, přimlouval jsem se — pro tu, jak pravím, eventualitu — aby český klub pro poradu výborovou hlasoval, a v tom smyslu také já hlasovati budu.

Co znamená separátní vystoupení a hlasování českého klubu proti pravici? Co znamená přehlasování českého klubu skrze spojenou levici a pravici? Odchylné hlasování toho způsobu není patrně než demonstrací, praktického úspěchu jsouc prázno; a proti komu, nebo proč máme demonstrovati? Ohlédneme-li se, shledáme, že není než trojího, smím-li říci trpného subjektu té demonstrace. Předně: německé levice: zdá se mi, že proti té netřeba demonstrativně se dokládati, že návrh Scharschmidův až do těch hrdel a statkův odmítáme. Druhým jest český lid a voličstvo; to jest zajisté velice důležitý, snad nejdůležitější činitel a poslancové jeho musí respektovati vůli jeho naproti návrhu Scharschmidovu; vůle ta zní: odmítněte, pochovejte návrh ten, a není jediného poslance, jenž by v tom punktu neshodoval se s těmi, kdož jej volili. Avšak jest otázka, jak zamítneme a pochováme návrh ten, jakou formu v té věci vyvolíme a za dobrou uznáme — a v té příčině lid český a voličové zajisté těm ponechají volnou ruku, kdož znají půdu, na které jest se pohybovati a zápasiti. Není pochyby, že hrdosti národní a bezohledné ráznosti na každý způsob lépe svědčí odmítnutí při prvém čtení, není pochyby, že projevu těchto vlastností u nás není nazbyt, že projevy ty probouzejí ospalé a utužují bdící — a též já v nich zajisté politický prospěch povždy spatřuji, jakkoli v každém případě naproti prospěchu takovému stavím a odvažuji újmy, které zároveň vyplývají a na druhé straně prospěchy, které opomenutí projevu toho doprovázejí.

A tu přicházím ku třetímu pasivnému subjektu shora-řečené demonstrace — a tím — nikdo jiný není, než pravice, majorita říšské rady. Ano proti té budeme velmi ostře demonstrovati, jestliže odtrhneme se od ní při hlasování o formálném nakládání s návrhem Scharschmidovým. Všichni budou hlasovati „ano", jenom malá menšina slovanská, hlavně český

klub rekne „ne". Zdaž pan Scharschmid a soudruzi nezaplesají, vědouce, že již při prvním čtení skvěle se osvědčuje dynamitová povaha návrhu jeho trhajíc železný kruh pravice? Praví se ovšem, že Češi mohou in corpore odejíti od hlasování a protestovati proti řečenému návrhu, avšak není to konečně totéž a není takové opuštění sálu skrze celou frakci prostředkem oponující minority a nedosvědčí-li tím právě český klub, že ve věci té jest opravdu přehlasovanou menšinou? A má snad — aby se odpor konsekventně provedl — český klub odmítnouti také účastenství v poradách výboru, který pro lex Scharschmid bude zvolen, má tam těch pět nebo šest českých hlasu scházeti, aby pak snad na konec výbor při labilnosti majority opravdu nějaký státní jazyk přijal?

Tak mně jeví se ujmy, vyplývající z odtržení se od pravice, daleko větší než prospěchy z něho pocházející a proto přimlouval jsem se za solidární postup celé pravice. Tolik nyní jest jisto, že majorita pro poradu výborovou již existuje a potrvá, neboť jsou části pravice, které nechtějí a snad nemohou hlasovati pro odmítnutí při prvním čtení, z té příčiny jsem v klubu mluvil pro to, aby český klub akceptoval danou situaci a budu hlasovati, jak jsem již shora označil. V jediném případu ovšem svůj osobní názor zapru a budu hlasovati pro odmítnutí při prvním čtení a to tehdy, když český klub věc prohlásí za klubovní otázku a vysloví se pro odmítnutí při prvním čtení: pak ovšem svorně všichni v českém klubu vystoupíme. Tím doufám, s dostatek, jak na rychlo lze, objasnil jsem otázku a oddávám se naději, že chování moje, na těchto úvahách spočívající, neuvede mne ve spor se soudem vážených voličů mých. Opakuji, že mi povždy s potěšením bude, býti v závažnějších otázkách ve přímém styku s pp. voliči svými a že tolikéž těším se na osobní shledání po ukončeném zasedání říšské rady . . .

* * *

Z denníku dr. Jos. Kaizla.

11. [*března r. 1886*] List ten*) předmětem rozprav ve víd[eňských] listech.

12. [*března 18*]*86*. Č[eský] klub. 10. hod. ráno (hodinu před parl[amentem]). [Dr. F. L.] Rieger přimlouvá se za svornost: potyčka [dr. Ed.] Grégr — [Jar. hr.] Clam Martinic, hlasováno 41 pro a limine, 17 contra; [Jan hr.] Clam Martinic (za lokajského potlesku) vzdává se odporu, vyprošuje si však abstinenci. Konec, že Č[eský] klub veskrz bude pro a limine. V plenu

*) Viz tohoto spisu díl II. str. 243—246.

[dr. F. L.] Rieger podává ohražení mdlé, vleklé, netrefné. Naše chování zdá se mi pochybeným.

15. [*března r. 18*]*86*. Já dva dni přemýšlím o jazykovém zák[onu], osnova: 1. podrobné provedení ponechati sněmum, 2. pro centralu rozmanité koncesse něm[čině] jako prostředkujícímu jazyku.

Č[eský] klub: volby do kolikerých výboru. Rozruch působí volba do výb[oru] Scharschm[id]. Velkostatk[áři] chtí kromě [Jar. hr.] Clama [Martinice] též [hr. Ferd.] Deyma, proti němuž opposice, jež vša · jen 9 hlasu mu strhla. (46 hl. — z těch [hr. Ferd.] Deym 35) boj mezi [A. O.] Zeith[amrem] a [dr. Janem] Vašatým, zvolen Z[eithammer] 27, propadl V[ašatý] 17).

Mluveno (dobře) [Karlem] Adámkem o propuštění [ministra obchodu] P i n a. (vyčítal vládě bezohlednost a beztaktnost, hledě ke službám [in] p[unc]t[o] P[ražsko]-D[uchcovské] a D[uchcovsko]-P[odmokelské] dráhy.) Prof. [dr. A.] Zucker referoval velmi ružově o votum, jež sbor prof[e]s[ors]ký podal p[unc]t[o] stát[ních] zkoušek pražských.

Opět naléháno, aby vypracován programm, což již v říjnu bylo uloženo parl[amentární] komissi. O Richtrovi (= dr. F. L. Riegrovi] (praví [Jos.] Br[omovský]) pověsti, že by rád po Pinovi byl ministr tržby, neb aspoň novým kandidátem. Jeho chování p[unc]to lex Sch[arschmid], podivné — byl před poradou v parl[amentární] kommissi u J. V[eličenstva] — pak mírným i v klubu, chtěje mermomocí přikázání k výboru, a proto mluviti i před malou a chabou majoritou a před novinami obrátil a mluvil proti.

Vedení žádné — o budg[etu] se v klubu opravdu ani nemluvilo. — „Kdo by chtěl mluviti?“ — „Někdo by měl mluviti“ — položka za položkou se neprobírá, ani odděl[ení] ne, jako v polském klubu, jenž 20 30 schuzí věnuje budg[etu]. Žádné kommando, žádná disposice.

17. [*března r. 1886*]. [Český] klub. — [Dr. F. L.] Rieger jako hlasatel klerikálu (snad i vlády) sdílí a proponuje přiostření jedn[acího] řádu. Proti tomu [dr. Jos.] Fandrlík a [dr. Jos.] Kaizl: K[aizluv]: návrh: přechod k dennímu pořádku — přijat. Richter [= dr. F. L. Rieger] zpátečník. Zároveň ber[ní] výbor, kde jednáno o daních ze st[átních] železnic: špatné vedení věci (povrchnost a polovičatost ref[erenta [dr. Ant. Mezníka], skrze pravici. (Já pohříchu jenom na moment přítomen.)

19. [*března r. 18*]*86*. Počala budg[etní] debata: řeč [dolnorakouského poslance Petra sv. p.] Pirqueta dobrá, slušná — zabočení střední levice? [Liberecký sekretář obchodní komory dr. Heřman] Hallwich zuří — Slovinec [Matej] Raič rozveseluje.

20. [března r. 18]86. pokrač[ování]. [ing. Michal] Vošnjak slov[inské bolesti] — [dr. Max] Menger věčně polemisuje proti budgetu — [Vojtěch hr.] Dzieduszicki o budgetu dobře, [Gustav] Pacher [v. Theinburg] nadává.

22. [března r. 18]86. Pokrač[ování]. [Alois kníže] Liechtenstein veliká krásná řeč klerik[álně] spravedl[ivého] rázu. — [Litoměřický knihtiskař dr. Karel] Pickert dosti slabě. [Ředitel Emanuel] Tonner jen polemiku; velmi šprýmovně ráz na ráz odbývá něm[ecké] útoky. [Černovický univ. professor dr. Konstantin] Tomaszczuk ostře, se svého hlediště nešpatně proti vládě.

Večer Č[eský] klub. Já mluvil o předloze p[unc]to daní želez[nic] státních, — pak o indiskretnosti N[árodních] L[istu] a těžké konkurenci Pol[itiky] a Hl[asu] N[ároda].

[Dr. F. L.] Rieger dosti nešťastně zahajuje rozpravu o Lex Scharschmied, mluvě bez náležitých ohrad o koncessích. Tak učinil pak [dr. P. A.] Trojan, ostřeji [dr. Jos.] Kaizl, (ve smyslu své osnovy)*.

Já pomýšlím na to, mluviti při état vyučování (university) a železničního výboru.

23. března r. 1886. Skončena gen[erální] debatta o budg[etu].

* * *

Z dopisů dr. Jos. Kaizla.

1886. 23. března. [Vídeň].

Dr. Josef Kaizl svému strýci dru. Edmundu Kaizlovi.

Teprve dnes, protože není plenární sedění, mám trochu oddechu, kteréhož užívám, abych Ti poděkoval za upřímné blahopřání Tvoje [k svátku]. Řekl jsi pravdu, řka, že práce je zde velmi namáhavá, avšak neméně jest neutěšená pro veliké politické a pro různé malé příčiny.

Těšíme se tentokráte už velice na prázdniny, které dle doslechu od soboty za týden se započnou, pobyt doma bude tím příjemnější, že [bratr] Eman přibude. On mne vyzývá, abych zajel do Wörglu a s ním jel do Prahy; toho já ovšem zanechám, byla by to strašná štrapáce, veliká útrata a byl bych jen snad o 12 hod. více v žel[ezničním] koupé s ním pohromadě.

Že počasí je zde pořád zimní, je Ti známo, ob den veliké větry přičiňují se k tomu, aby pobyt na ulici byl přímo nesnesitelným. Dnes zimy trochu ubylo (+4⁰), snad se do svátků věc napraví . . .

* * *

*) Viz zde II. str. 247.

Z denníku dr. Jos. Kaizla:

26. března r. 1886. Spec[ielní] deb[atta] budg[etní]: já mluvil o vzdělání admin[istrativních] úředníku při centrál[ní] správě min[isterstva] vnitra. Mluvil jsem málo prsně a málo otevíraje ústa, takže nevyužito hlasu; pak úzkostlivá snaha po rychlosti a krátkosti — žádné pohodlné vykládání a uvažování. Chyby! Budoucně lépe.

Budu mluviti také při universitách.

* * *

Řeč dr. Jos. Kaizla

v 36. schůzi X. zasedání poslanecké sněmovny dne 26. března 1886 dle stenografických protokolů zněla:

Vysoká sněmovno! Přihlásil jsem se k slovu,[1] ne abych polemisoval s řečníkem přede mnou, a to nikoli snad proto, abych dal podnět k změně dotčených položek, také ne proto, abych navrhl resoluci nebo něco podobného, nýbrž abych povzbudil myšlenku, která s vlastní správou nejúžeji souvisí, chci vysoké vládě doporučiti myšlenku, aby o ní uvažovala a prakticky k ní přihlížela. Idea tato, s kterou se co nejstručněji chci obírati, má tu zvláštnost, že by mohla býti přednešena se stejným formálním právem jak při rozpočtu vnitra, taktéž snad při rozpočtu ministerstva vyučování, finančního, obchodního neb ministerstva orby; jde tu totiž o následující:

Přihlédneme-li k novým zřízením naši živnostenské politiky, naší hospodářské politiky vůbec, spatřujeme, že téměř každým zákonem se ve všech směrech rozšiřuje pusobnost, která přikázána je politickým správním úřadum a z nich na prvním a posledním místě okresním hejtmanstvím, pánové! nejde tu pouze o rozšíření ve smyslu kvantitativním, nýbrž též o změnu kvalitativní.

Všimneme-li si ku příkladu pouze živnostenského zákona z roku 1883, vidíme celé množství agend nového druhu, které přikázáno je živnostenským úřadum první instance. Totéž je u živnostenského zákona z r. 1885 a totéž nastane, nabude-li platnosti projednávaný zákon o nemocenském pojištění. Úkoly, požadavky, naděje, kladené společností a státem ve výkonné jich orgány, to jest v úřady politické, veškeré tyto naděje a požadavky běřou na se jinou tvárnost. Je to jiný duch, jaký se vyžaduje od správních orgánu, jiné vnímání, s jakými musí tito přikročiti k věci, aby získali pro ni zájem a lásku a ji z plna pochopili. Setkáváme se tedy v oboru správního zákonodárství stále se závažnými novotinami, převraty a opravami, zde tedy, na jedné straně je stále čilý život.

Však, pánové, na druhé straně, která — jak by se souditi dalo — bezpodmínečně by měla vstoupiti v proud času, v které by mělo nastati

jisté soubezné hnutí, jistá čilost, na této straně spatřujeme ticho a nehybnost. To, co mám na mysli je theoretické předběžné vzdělání a vyškolem správních úředníku. Přihlédneme-li k právnické fakultě, shledame, ze má název: „právnická a státovědecká fakulta". To neznamená, že by se na právnické a státovědecké fakultě stejné, abych tak rekl rovnoprávně, jednak studium právních věd, řekněme přesně civilistické studium, jednak studium státních věd probíralo, nýbrž naopak civilistické studium má lví podíl na celém vyučování, kdežto druhé polovině zbude jen nepoměrně malá část (zcela správně! v pravo).

Jak se studium děje, je přece pánum známo, první dvě léta věnují se pouhé teorii dějin práva, především právu římskému. Když je mladý právník posílen v železité lázni romanistické dialektiky, přichází do oddělení v kterých převládá civilistika a připraven je tak, že mu pravidelně chybí jak zájem, tak záliba a mimo to i čas, aby se vubec věnovati mohl nebo chtěl naukám státovědeckým. Jak se věci mají, jsou to obsáhlé a vždy obsáhleji se vyvinující obory práva veřejného, statistiky, národního hospodářství, finančních věd, finančního zákonodárství, jichž není co do místa a času jím vykázaného dostatečně všímáno, nýbrž i, pokud se týče stanovení p o v i n n ý c h předmětu je s nimi nepříznivě, nestejnoměrně nakládáno, takže značný počet těchto zajisté všeobecně duležitých a pro správu, pro výkonné úředníky nevyhnutelných předmětu ani není vřaděn mezi ty, které musí studující povinně poslouchati a z nich zkoušku skládati.

Pánové! Takové jest dnes studium na právnických a státovědeckých fakultách, a není snad přehnáno, tvrdí-li se, že studium jest tak zařízeno, že vzdělává sice materiál pro řádné znalce zákonů, pro řádné soudce a advokáty, mnohem méně však materiál pro řádné správní a finanční úředníky. Tato mezera aneb tento nedostatek snad se méně pociťoval v dobách, kdy měl nadvládu manchestrový liberalismus a celou správu svým duchem naplňoval, v dobách, kdy panoval i v správě princip „laiser faire", pouhé represse. Avšak tím neodbytněji uvědomuje se v okamžiku, v kterém v celém pojetí státní správy ujímají a ujaly se tak pronikavé její měny, jak tomu jest v poslední době nejen pouze v Rakousku, nýbrž všude. Dnes zabírá stát vždy více positivního zabraňujícího zasahování v obor své správní činnosti, vždy více ustupuje represse v prospěch praevence, a při takovém stavu věcí jsou tu jiné idee, jest tu jiný duch, zcela jiné pojetí o jedinci a jeho postavení ke státu a společnosti, jaké musíme nezbytně požadovati od správního úředníka, než vychází z práva soukromého a zejména z pramenu římského práva. Není to ono pojímání passivního liberalismu, onoho laisser faire, není to duch práva, které významně ruznými stranami, jak nacionální tak agrární stranou pojmenováno je právem pohanským, není to duch římského práva, na kterém požadovati máme, aby pronikal a ovládal naše správní

úředníky. Všeobecně pronáší se oprávněná stížnost na scholastické slovíčkářství, panující ve studiu na filosofických fakultách a na středních školách.

Můj náhled je, že to je blízko příbuzný úkaz, že to je protějšek, který má historický svuj puvod v téže době a v týchže pramenech, jako toto scholastické slovíčkářství, týž úkaz, který spatřujeme ve staré nadvládě romanisticko-civilistických nauk tohoto studia, jež vzdělávati má všechny naše správní a soudní úředníky.

Prosím, aby mi též nebylo špatně rozuměno, nechci obětovati důkladné vzdělání našich soudců a advokátu lepšímu vzdělání našich správních úředníků; však to, co mám na mysli, je zjednání jisté parity důkladnějšího přihlížení k státovědeckým naukám ve studiích a zkušebních plánech. Nedovoluji si podati žádný návrh, který patrně k tomu by musel směřovati, kdyby se dále nechtělo sáhnouti, aby studium právnicko-historických nauk a zvláště římské právo na první rok bylo stlačeno a poskytnuto více místa státovědeckým naukám. Nečiním určitý návrh a spokojuji se tím, že předkládám myšlenky ty vysoké vládě, aby o nich laskavě uvažovala a k nim přihlížela. Uznával jsem, že nejlépe se hodí přednésti věc tu právě při rozpočtu správy ministerstva vnitra, poněvadž se domnívám, že se týče nejvíce ministerstva vnitra a jemu nejvíce na tom musí záležeti, aby od nynějška též jinak se vytvářilo vzdělání právnických státních úředniku, vyhovující novému duchu správních zákonu a správní praxe; z ministerstva vnitra mohl by vyjíti vhodný popud na adresu vyučovací správy. Tolik jsem měl za vhodno poznamenati na tomto místě (pochvala v pravo a v levo).

* * *

Z denníku dr. Jos. Kaizla:

27. [března r. 18]86. Special[ní] deb[atta] budg[etní] mluví [dr. Ferd.] Kronawetter ostře proti policii — pak ihned se vrhá konec deb[aty]. Já rencontre s Richt[rem = dr. F. L. Riegrem] p[unc]to nedustojného zavírání debaty a mlčení pravice i vlády proti tak šlechetnému stanovišti Kronawettra.

* * *

Z dopisů dr. Jos. Kaizla.

1886. 27. března. [Vídeň].

Dr. Josef Kaizl strýci dru Edmundu Kaizlovi.

My nyní jsme v plném proudu budg[etní] debaty, máme denně dlouhá sedění, k tomu večer výbory, kluby atd. Včera jsem také vstoupil do debatty, jednak pro věc, jednak proto, abych učinil jakýsi prvý pokus; vypadlo to dosti slušně.

Počasí máme nyní od 3—4 dnu překrásné a pokud mohu, chodím na procházky; v neděli byl jsem polo jeda, polo jda na Kahlenbergu, včera v Ottakringu pod horou Galizynovou. Končím, protože je pořád veliký hluk vukol mne a ustavičné vstávání při hlasování . . . . .

* * *

Z denníku dr. Jos. Kaizla.

29. [*března až*] *3.* [*dubna r. 1886.*] co den sedění od 10 do 4 hod[in].

1. [*dubna r. 18*]*86.* Já mluvil při univ[ersitě] o filosof[ické] fakultě pražské s úspěchem velmi dobrým; — matadoři levice velmi pozorně naslouchali. Profitoval jsem z prvých chyb — mluvě klidně a velmi hlasitě; řeč trvala asi 1 h[odinu] 5 min[ut]. Mluvil jsem z výše 5. lavice ([dr. Jos.] Krofta).

V e č e r konečně zas jednou k l u b, jehož jsem se ovšem sotva dovedl účastnit, maje na práci korrekturu řeči. — Podrobné probírání budg[etu] pokládá se za zbytečné.

* * *

Řeč dr. Jos. Kaizla

dle stenografických protokolů v poslanecké sněmovně (říšské rady) v 41. schuzi X. zasedání dne 1. dubna 1886 pronešená zněla:

Vysoká sněmovno! Též já spěchám v mírumilovnou družinu dnešních řečníků, kteří přišli se všech stran říše, aby stěžovali si na smutné nedostatky, jaké panují na ruzných universitách, a doznati musím, že mne nikterak nenadchla slova poslance za Insbruk,*) který mluvil o množství navržených a zavržených projektů, o mnohých vzbuzených a opět pohřbených nadějích, o mnohých kommissích, anketách atd., jejichž konečným výsledkem bylo, že se nestalo nic. Chci, dříve než vmísím ve sbor stížností slovo ze svého rodného města, několik poznámek uvésti o sestrojení našeho rozpočtu vyučování. Ne, že bych měl v úmyslu zde vykládati všeobecnou theorii rozpočtu aneb mluviti o závažných duvodech specialisování rozpočtu, jeho vývinu a osudech od obnovy, nikoli, to vše jest v našem rozpočtu v dosti hojné míře již provedeno a k tomu přihlíženo. V našem rozpočtu právě spatřujeme, že na řečenou zásadu specialisování je obšírně pamatováno. Není nám povoliti potřebu en bloc dle ressortu, nýbrž celý náklad je rozdělen na malé díly, v ony nejnižší rozpočetní jednotky, které u nás nazýváme paragrafy; konečně je nemožno, rozděliti ještě více ruzné služby a ústavy správy, a zabrati se v nekonečné podrobnosti:

*) Universitního professora dr. Tobiáše Wildauera.

jsou k tomu závažné ústavní a správné technické duvody. Jsme též zcela spokojeni s tímto zpusobem s nejnižší rozpočetní jednotkou, jaká nám vychází vstříc v paragrafech a jaká se nám jeví v rozpočtu vyučování, kde tvoří jeden paragraf vždy jedny vysoké školy, universita nebo technické vysoké školy, neb všechna gymnasia neb všechny reálky jedné korunní země.

Jsou to zajisté rozsáhlé komplexy správních zařízení a ústavu: však tyto rozložiti, znamenalo by celou práci nesmírně ztežovati a způsobiti různé ústavní spory.

Přihlížíme-li k rozpočtu vyučování, vidíme, jak již řečeno, že vysoké školy uvedeny jsou vesměs jako rozpočetní jednotky: universita vídeňská, insbrucská atd. ano i universita lvovská a krakovská, které náleží k témuž království haličskému, jsou uvedeny zcela odděleně. Totéž platí o technických vysokých školách; avšak potkáváme se se dvěma výminkami: totiž při universitách a technických školách pražských. S těmi není zacházeno jako se zvláštními rozpočetními jednotkami, nýbrž jsou uvedeny jednotné ve zvláštní směsi. Pravím ve zvláštní směsi, protože sám jsem popleten touto od veškeré logiky rozpočtu vyučování se odchylující methodou právě v rozpočtu pražských universit, neboť ani v této odchylce není duslednosti. Je totiž rozpočet pražských universit v řádné části společný, v mimořádné naproti tomu opět oddělený pro německý a český ústav, a k tomu přidružuje se jako třetí ve spolku položka „společný náklad", ovšem opět pouze v části mimořádné.

Domnívám se, že nejen potřeba jisté jednotné logiky a stejnoměrnost v našem celém rozpočtu, nýbrž i universitní zákon z roku 1882, který u § 1. odstavec 3. ustanovuje, že obě university mají býti prostorově odděleny a míti rozdělenou organisaci správy, jsou dostatečným duvodem, že doporoučím vysoké vládě, která rozpočet sestavuje, a rozpočtovému výboru, který rozpočet zkoumá a upravuje, aby příště obě university a obě technické vysoké školy byly v rozpočtu uvedeny odděleně, aby se, je-li toho nutně zapotřebí přiradil k položkám, v kterých obě tyto university mají se objeviti, dodatek, který by obsahoval společný náklad.

Po této zcela formální poznámce, kterou jsem však nechtěl potlačiti, přistupuji k vlastnímu předmetu své řeči, to jest k dukladnějšímu vylíčení poměrů, jaké bohužel ještě stále jsou na filosofické fakultě pražské university s českou řečí vyučovací. Panem poslancem za Tábor*) byl o poměrech rozvinut nejméně utěšený a panem ministrem vyučování v neutěšenosti té právě potvrzený obraz, jaké poměry panují na lékařské fakultě a lituji, že nákres, jaký mám nastínouti o filosofické fakultě s českou vyučovací řečí, v ničem si nezadá proti řečenému obrazu.

Když v roce 1882 byla pražská universita rozdělena, byly dle

*) Dr. E. Engel.

pravidla vysokou sněmovnou zde schváleného universitního zákona ústavy, které byly zvláště určeny stolicím přírodovědeckých nauk filosofické fakulty, přikázány německé filosofické fakultě, a my se oddáváme naději, opírajíce se o znění a ducha universitního zákona, že se nám bude měřiti stejnou měrou, a že nám budou přikázány, třeba že ne stejně nádherné budovy, alespoň účelné pro vyučování místnosti. A když se musela filosofická fakulta v prvním roce spokojiti se zcela nedostatečným a mírným zařízením místností a poslucháren, domnívali jsme se, vždyť je to první rok vyučování, a spokojili jsme se tím, co nám právě bylo dáno. Však uplynul rok, uplynuly dva, tři roky a nastává čtvrtý rok, a dosud se ještě nic nestalo. Byly-li poměry hned na počátku v tomto domnělém provisoriu tísnivé, staly se nyní konečně nesnesitelnými, a to proto, že počet frekventantů rok od roku vzrostl a stoupá. (Poslanec [Václav] Salášek: slyšte, slyšte!)

Vezmeme-li k ruce zprávu rozpočtového výboru, vidíme, že universitu s českou vyučovací řečí v Praze dle počtu posluchačů staví již na druhé místo v říši, vykazuje po Vídni (s 5157 posluchači) 1955 posluchačů, a po ní přichází teprve pražská německá universita s 1518 posluchači. (Slyšte, slyšte!)

Takové jsou, pánové, tedy poměry panující na druhé největší universitě Rakouska. Dovoluji si opět přistoupiti k podrobnému vylíčení a odůvodnění toho, co jsem dosud zcela všeobecně více naznačil nežli řekl, a počínám tvrzením, že ze 200—240 studujících zapsaných na přírodovědecké nauky filosofické fakulty, více než polovice de facto naprosto vyloučena jest od návštěvy přednášek (slyšte, slyšte! v pravo). Věc se má takto: Přednášky o botanice, mineralogii a zoologii konají se v sále značně stranou ležícím ve Václavské ulici, to jest v sousedství trestnice, v sále, který může pojmouti nejvíce s t o studujících. Počet posluchačů těchto odborů jest následující:

V roce 1882—1883 bylo do mineralogie zapsáno a mělo poslouchati přednášky — uvádím vždy semestr, v kterém se ten který předmět má poslouchati — 102, v roce 1883/84 141, v roce 1884 85 183, v roce 1885 86 není počet ještě zjištěn, poněvadž tu jde o letní semestr.

Do botaniky bylo v roce 1882 83 zapsáno 130 studujících, 1883 84 180, 1884 85 223, 1885 86 208; v příčině přednášek o zoologii jeví se čísla takto 1882 83 121 — prosím za prominutí, že obtěžuji tímto číselným materiálem, ale věc nedá se jinak vyložiti — 1883 84 182, 1884 85 216, 1885 86 235, a k tomu sál, který nemuže více pojmouti než 100 posluchačů (slyšte, slyšte! v pravo).

Přistupuji ku přednáškám o pokusné fysice. Ty nekonají se snad v témž domě, v kterém se přednáší o botanice, zoologii a mineralogii, nýbrž v sále v Klementinum označeném čís. 9., který obsahuje opět jen 100 míst k sezení a v kterém nutno se velmi tísniti a tlačiti, aby

všeho všudy mělo 130 studujících v něm místa; ale pak zcela přestává, pánové pohodlné sezení a psaní přednášek. Dejme však tomu, že má 130 posluchačů místo. Přednášky o pokusné fysice měli podle immatrikulace navštěvovati v roce 1882/83 92 posluchači, 1883/84 167, 1884/85 212, 1885/86 218 a jen pro 130 posluchačů dostačí při nejvyšším napnutí, vlastně spíše při nejvyšším stlačení fysického tělesného objemu prostornost sálu (slyšte, slyšte! v pravo).

Přicházíme k přednáškám o lučbě, a tyto, pánové, konají se opět na zcela jiném místě ve městě, totiž v soukromém domě ve Spálené ulici, kde byla posluchárna zřízena tak, že se ze dvou ve starém domě se nalézajících světnic odstraněním příčky, pořídil dlouhý, nízký, neakustický sál. Tento sál obsáhne 100, nejvíce, a vyhostí-li se zcela pohodlí, 150 posluchačů, a bylo do přednášek o lučbě zapáno: v roce 1883/84 212, 1884/85 251, 1885/86 225 posluchačů (slyšte, slyšte! v pravo).

Konečně musím se zmíniti slovem též o botanické zahradě, o pravém enfant terrible v této sněmovně, o kterém, nemýlím-li se, před dvěma roky rozpředla se značně vleklá debata. Konec koncu je nyní, že botanická zahrada, to jest plocha zahrady sama o sobě dle předpisu § 4. universitního zákona sice je rozdělena, to jest, že česká universita má nyní sice jí patřící plochu zahrady, avšak professor nemá ani posluchárny, ani pracovny, a rovněž ani skleník ani zahradníka (slyšte! v pravo). Profesorovi není tedy zahrada nic platna, a nastane-li nutnost — a to se stává konečně při přednáškách o botanice dosti často — že potřebuje, nějakou rostlinu, závisí to na dobré vůli a pokojném dorozumění — a to nyní bohudíky je — kolegy z německé fakulty, zdali mu chce propůjčiti tu neb onu rostlinu, čili nic (slyšte! slyšte! v pravo).

O tom, pánové, že by studující mohli v nějakém skleníku nebo v pracovně sami svá pozorování činiti, sami mohli pracovati, dosud se ani nemluví. Věc se protahuje přes ustanovení § 4. universitního zákona též již na čtvrtý rok, a při tom vzpomínám si opět zcela zvláště na výrok pana poslance za Inšbruk; a projednávání, konečně docílilo se dorozumění mezi fakultami s německou a českou vyučovací řečí, jehož provedení však nebylo vládě po chuti pro náklady, tak že věc je dosud na témž místě, na kterém byla v roce 1882. (slyšte, slyšte! v pravo.)

To však nejsou naprosto všechny vady, jaké se vyskytují na této filosofické fakultě. Posluchárny, jichž malou obsáhlost jsem vyložil, nejsou pouze příliš malé, nýbrž nevyhovují též, co jsem již též naznačil, vůbec účelu vyučování, i když se činí jen poněkud moderní požadavky — a k poznání jich třeba jíti jen ku př. do Vídně nebo za hranice. Posluchárny jsou málo světlé, mají málo vzduchu, málo vody, vůbec nebyly k tomu postaveny, a že toho specielně je zapotřebí, o tom poskytuje právě pokusná fysika nejpádnější doklad. Má-li se tu pracovati a zacházeti s jemnými a citlivými nástroji, je nutno, aby

neuvedl v kymácení všechny nástroje každý kolem jedoucí vůz, nýbrž musí místo pro ně pevně a zvlášť býti založeno. To zajisté doznají páni, kteří jen poněkud věc znají. To vše dokonce nevyčerpává ještě ten předmět. Posluchárny filosofické fakulty roztroušeny jsou po celém městě, a mají-li studující mediciny a filosofie poslouchati jeden neb více dotčených předmětu, musí, aby se dostali z jedné posluchárny do druhé, běžeti někdy jeden, někdy dva kilometry, aby dosáhli cíle; Klementinum ku př. vzdáleno od ústavu lékařské fakulty v Kateřinské ulici dobré 2 kilometry (slyšte, slyšte! v pravo).

To však není ještě vše; ani sbírky nejsou s posluchárnami spojeny. Tak se musí vše, co slouží k demonstrování nebo k pokusům v zoologii, mineralogii, botanice a fysice, pokaždé z míst, kde je to uloženo, přenášeti přes ulici do posluchárny. (Hlasy v pravo: slyšte, slyšte! Poslanec [Čeněk] Hevera: Neslycháno! — Živá veselost.) Povolili jsme v rozpočtech pro 1886, 1885, 1884 a 1883 v celku 15.000 zl. na lepší výbavu sbírek pro uzavření pokusné fysiky s nástroji a p.

Ano, pánové, kdybychom měli inventář státního jmění, jak se toho nedávno dotknul velectěný pan poslanec za Krňov*) — zajisté by v něm uvedeny byly tyto apparáty k vyučování pokusné fysice. Chodí-li se s těmi tak jemnými a cennými apparáty v dešti po ulici, musí-li býti vždy vysazeny vlhkosti a přímým jiným nepohodám počasí, nevím, kam to dospějeme s tímto státním jměním, a pokud bude lze po několika létech ještě použiti těchto nástrojů k účelům vyučovacím. (Zcela dobře, v pravo!) Totéž platí o sbírkách a jednotlivých kusech sbírek, určených pro vyučování zoologie a botaniky; musí býti nošeny ku př. ze Spálené ulice přes Karlovo náměstí do Václavské ulice a zpět, rovněž nástroje fysikální přes dvůr ve Klementinum do posluchárny, ani nevím do kterého patra. A konečně mají tyto věci ještě jednu další chybu. Nemluvím o svrchovaném nebezpečí ohně ve špatně upravených sálech a vyučovacích ústavech, nýbrž mluvím o špatné vlastnosti, která skutečně vypadá téměř komicky. Jsou totiž veškerá tato špatná a nedostatečná zařízení mimo to ještě hodně drahá. Platíme dle výkazu speciálního rozpočtu 12.023 zl. roční nájemní činže za všechny ty nedostatečné místnosti. Pojímáme-li to čistě hospodářsky, docházíme velmi brzo k závěru, že by pak přece lépe bylo dle systému umořovacích splátek, nyní tak často používaného, zříditi vhodnou budovu jako přírodovědecký ústav, a pro ni vřaditi těch 12.023 zl., kterých se nyní upotřebí na ústavu co nejhůře vybaveném (velmi dobře! v pravo).

Přistupuje, pánové, k jinému rozboru, dovoluji si vylíčiti situaci, v jaké se profesor za takových okolností nalézá.

Profesor je jako ustanovený úředník za to zodpovědným, aby naučil své posluchače těm kterým odborným vědomostem; mimo to je to jaksi point d' honneur pro profesora, aby své posluchače pokud

*) Dr. Max Menger.

možno zdatně vycvičil v té které nauce. Jak to však má profesor udělati, když více než polovina jeho posluchačů — mluvím tu opět o přírodovědeckých naukách — jest naprosto vyloučena z návštěvy přednášek? (slyšte, slyšte! v pravo).

Jde tu o přírodovědecké nauky — prosím, abyste to uvážili — o nauky, v kterých je nevyhnutelnou podmínkou pokroku, aby se prakticky pracovalo, aby se viděly demonstrace a pokusy.

Profesor na právnické fakultě potřebuje pouze své čtyři stěny — a Jeho Excellence zajisté se v Praze přesvědčila, že máme na právnické fakultě hodně špatné čtyři stěny — v kterých se konají přednášky — k tomu několik lavic, katédru a je spokojen; a studující chodí-li do přednášek, napíší si je, nechodí-li — a to se často stává — opatří si svůj svazek, knihu nebo litografický výtisk, a co máme černé na bílém, můžeme směle nésti domů. Avšak při přednáškách o fysice, zoologii a pod. je tomu zcela jinak; do smrti zůstane hudlařem fysik, botanik a jak se všichni jmenují, jehož vědomosti se opírají pouze o tiskařskou čerň a světlo lampy (velmi dobře! v pravo).

Takové je postavení profesorovo osvětleno se strany jedné; pokusím se osvětliti je ještě se strany jiné. Profesor má totiž ještě jisté úřední povinnosti, které jej rozhodně přidržují, aby i na vysokých školách bděl nad návštěvou přednášek, a jednal proti studujícím, kteří návštěvu stále zanedbávají kárně a trestně; a víte, že prostředky k tomu jsou: důtka, odepření testování a konečně k usnesení profesorského sboru i vyloučení. Tak alespoň je to v předpisech. Ano, ale jak může profesor studujícímu potvrditi scholas frequentatus nebo diligenter frequentatus, nebo opačně jak mu může testování odepříti, může-li studující k tomu se odvolati a říci: nemohu se dostati do posluchárny, nemohu při nejlepší vůli navštěvovati přednášky.

Chceme ještě upozorniti při věci té na jedno stanovisko. Profesor nemá jen svůj point d'honneur, jen své úřední povinnosti, nýbrž ještě něco k tomu přistupuje. On je dle stávajících poměrů v Rakousku též příjemcem kolejného, béře od každého posluchače kolejné, a vstupuje tím jaksi v soukromoprávnou smlouvu, pokud se týče v poměr závazný ke studujícímu dle formule do. ut facias; se strany druhé má studující nárok, aby obdržel od profesora jistý výkon (zcela dobře!)

Slyšel jsem však z úst profesorů, že pod tíhou vědomí tohoto nuceného porušení smlouvy vklouznou zahanbeně do posluchároen a ostýchají se předstoupiti před tváře posluchačů.

Všeobecně ozývají se stížnosti na špatnou návštěvu, a jsem přesvědčen, že v lůně vysokého ministerstva uvažují se kroky, co by se mělo podniknouti a co by se mělo činiti, aby se povznesla návštěva přednášek. Na štěstí byla věc ta dosud dosti snesitelnou při přírodovědeckých naukách, následkem zdravého smyslu a rozumu studujících; až dosud studující pokud mohli, navštěvovali pilně přednášky aneb alespoň se o to pokusili; avšak za stávajících poměrů podniká se správou téměř útok proti pilné návštěvě přednášek a

proti příští zdatnosti v povolání studujících (Tak jest! V pravo) t. j. mužů, kteří příště mají působiti jako učitelé na středních školách. Toto příští vykonávání jich povolání je poškozeno u kořene tím, že se jim znemožňuje návštěva a vzdělání

Pokračujme však a snažme se odhaliti poslední důsledky těchto smutných závad.

Studující skládají též zkoušky a většina zkušebních komisařů béře se přirozeně z kruhů profesorů.

Zkušební komisař má přísežní závazek, aby si zjednal přesvědčení o řádném věcném vzdělání studujících, a dle toho rozhodnul, a mohu to veřejně říci, patřím ke zkušebním komisařům ostřejší toniny, kladu, zejména nyní přihlížeje k velkému návalu studujících na universitu, dosti značné požadavky.

V jakém postavení nalézá se zkušební komisař za takových poměrů? Vidí to na studujícím, že pracoval, s nejlepší vůlí a pilností, že jemu však právě při přírodovědeckých naukách chybí vlastní základ všeho vědění, totiž názor, a je přirozeně v nejtrapnějším duševním boji sám sebou, má-li sobě říci: měl bych toho chudáka reprobovati proto, poněvadž mu nebyla správou poskytnuta možnost, řádně se vzdělati přes to, že měl nejlepší vůli a platil kolejné?

Dovolte mi ještě jeden krok ku předu a obrátiti Vaši pozornost k následujícímu: Je známo, že od doby trvání samostatné české university převážná většina mladíků české národnosti, kteří se chtějí věnovati studiu na vysoké škole, navštěvuje české vysoké školy v Praze. Shledejte to přemrštěně nacionálním — suďte o tom dle libosti — souhlasil bych s tím též, aby v universitních studiích i u nás bylo větší střídání, jako tomu je v Německu — však je to skutečnost a musíme s ní počítati a vzíti ji jako danou za základ dalších úvah. Tedy převážná většina studujících jde do Prahy, kde, jak známo, nalézá se dosud jediná česká universita. Jak se věc má, můžeme z toho ihned vyvoditi, že zároveň vzdělání českých středoškolských učitelů a tudíž českých středních škol nalezne svého výrazu a měřítka v intensitě vědeckého vzdělání, jakého lze na pražské české universitě dosáhnouti.

Jeho Excellence pan ministr vyučování*) poukázal v předvčerejší schůzi vším právem k tomu, že těžiště vyššího vědeckého vzdělání až dosud leží ve středních školách, a ještě dlouho v nich bude spočívati. Je tudíž zřejmo, že zhoršení vyučovací schopnosti na pražské universitě má za následek též zhoršení českých středních škol, a že stává se dalším důsledkem zhoršení rozumové úrovně celého českého národa, který své vzdělání čerpá ze středních škol. Český národ je však částí rakouského národa, budiž mi dovoleno použíti tohoto výrazu ve smyslu politickém, a následkem uvedené závady

*) Pavel sv. pán Gautsch v. Frankenthurn.

bude tedy též zhoršení rozumové úrovně veliké části rakouského národa (velmi dobře! v pravo).

„Ve vědě je moc“, pánové! Vy všichni znáte toto heslo. Ale ne všichni z Vás snad znají stringentní sílu, s kterou říditi se chce heslem tím právě náš národ, malý na počet a těžce zkoušený v tisíciletých dějinách svých, stojící naproti tak mocnému a vysoce vyspělému sousedu, jako jest německý národ.

Z toho hlediska hleďte pochopiti, proč tak vřele toužil národ náš po české universitě v Praze, proč je mu tak milou a drahou — nikoli jako ozdoba a pozlátko nějaké národní ješitnosti — (tak jest! v pravo), nýbrž jako palladium samostatné národní bytosti a samostatného kulturního vývinu. (Pochvala a potlesk! v pravo). To právě však je místo, na kterém můžeme býti smrtelně raněni. Stlačte, pánové, znenáhla úroveň našeho rozumového vývinu, vždy hloub a hloub, a vykonáte tím nejvíce pro seslabení a podkopání naší národní existence.

Pánové, to nepodkládám ani nejvýstřednějšímu nacionálně smýšlejícímu protivníku, a nebudu Vám (obrácen k levici) nikdy podkládati (hlasy v pravo: ó ano!), nebo myslím, že v XIX. století nebudete se chtíti pokoušeti pracovati proti nám tímto nekulturním a nehumáním způsobem, mohu říci intelektuelním vyhladověním našeho národa. (Hlasy v pravo: to přece chtějí.)

Tím méně to podkládám vládě, která přijala jako hlavní bod ve svůj program stejnou péči o hospodářské a vzdělávací zájmy všech národů rakouské národnostní rodiny.

Dovolte mi, pánové, na konec ještě slovo. Kdyby poměry na filosofické a lékařské fakultě pražské české university neměly býti brzy zkoncovány, nýbrž dále ještě dlouhá léta měly trvati, bude toho konečný následek, že ročně vyrojí se po zemi neschopní učitelé a nedostatečně vzdělaní, neobratní lékaři.

Lid, náš lid konečně k tomu dojde, že se optá, kdo má na tom vinu, že jeho děti — mluvím o možné budoucnosti — hůře jsou vzdělávání, jeho nemocní hůře ošetřováni, než je tomu jinde; a, pánové, na této cestě dospějeme konečně k tomu, že vlastní lid se odvrátí od svých vysokých škol, a přítel nepřítel řekne: To učinila svým učením česká universita, ústav, který musil býti zřízen jen pro národnostní velikášství a na kterém nyní, tak se bude souditi, národ sám stává se kridatářem.

Jsem u konce. Snad se Vám bude, pánové, zdáti, že jsem z nepatrných příčin logickými úvahami dovodil snad příliš vážné, snad příliš dalekosáhlé důsledky. Řekne se, několik poslucháren, několik pracoven, několik kabinetu nebude přece souviseti s takovými okolnostmi. Však, pánové, kdo mi prokázal čest, že vyslechl mé, právě dokončené vývody, přizná, že jsem materielně i formálně správně soudil a se úzkostlivě snažil, abych se vyhnul každé sofistice a každému přehánění.

Vážný výsledek mých výkladu vrcholí nyní v prosbě k vysoké sněmovně, aby jednomyslně schválila resoluci pojednávající o těchto nedostatcích, navrženou k rozpočtu výborem; vysokou vládu prosím, aby, bude-li tato resoluce schválena, ihned zařídila potřebné, aby alespoň prozatímně odpomoženo bylo těmto křiklavým nedostatkum, a rovněž pak přikročila k tomu, aby zjednala trvalou odpomoc. (Výborně! v pravo).

Pánové, jestli se dopustím snad nelogického — řekněme obratu, je to, že konečně prohlašuji hlasovati pro rozpočet, do kterého vložen není ani krejcar k odstranění všech těchto povážlivých nedostatku.

Jestliže přes to pro tento rozpočet letos budu hlasovati, činím to jedině proto, že očekávám, že Jeho Excellence pan ministr vyučování, který se o trvání všech těchto nedostatků osobně přesvědčil, a jak to již prohlásil v příčině lékařské fakulty, bude toho dbáti, aby zjednal hned odpomoc i na filosofické fakultě.

Prosím proto za přijetí resoluce a prohlašuji, že hlasovati budu pro rozpočet. (Pochvala a potlesk v pravo — řečníku se blahopřeje).

* * *

Z denníku dr. Jos. Kaizla.

1. dubna [r. *1886*]. Fama [prof. dr. A.] Zuckerova se deteriruje. [Vídeňský redaktor „Národních Listu" Gustav] Eim — nejen [dr. Ed.] Grégr — ho pucují jako mladíka — on [to] snáší pro pohoršení poslancův.

2. dubna r. 1886. Č[eský] klub šťastně posud v budg[etní] debatě se drží — sám v posledních dnech mluvil z pravice a obratně i výmluvně odrážel útoky levičáků. —

5. dubna r. 1886. Já rozhovor s [ministrem kultu a vyučování sv. pánem Pavlem] Gautschem o č[eské] universitě. Sliboval bez podmínky nápravu v umístění fil[osofické] i med[icinské] fakulty, on že nám zařídí univer[situ] a zjedná si trvalou památku u národa č[eského]. Mluvil docela ve smyslu mé řeči: univ[ersita], že pro naši posici ve školství nejduležitější, daleko duležit[ější] než kolik gymnasií. Byl jsem velmi potěšen. (Mluvil též o perfidii [vídeňského advokáta dr. Mořice] Weitlofově, jenž první naň udeřil ve smyslu článku, jenž nazejtří, t. j. 4. dubna v N[eue] Fr[eie] Pr[esse] vyšel.)

To bylo v kouloiru parl[amentu] praesente [mladějovický statkář Gustav Ludvík] Pabstmann.

* * *

Z dopisů dr. Jos. Kaizla.

1886. 6. dubna. [Vídeň].

Dr. Josef Kaizl svému strýci dru Edmundu Kaizlovi.

Píšu za velmi zdlouhavé řeči [haličského poslance] p. [Faustina] Žuka-Skarzewského, kterou pranikdo neposlouchá. Vede se mi co do zdraví pořád velmi dobře, také humor jest velmi dobrý, k čemuž jednak interess na parl. jednání, jednak trvalé překrásné počasí přispívá.

V neděli byl jsem ve Stockeravé, mně posud zcela neznámé, abych navštívil jakéhosi p. Eckera, továrníka, s kterým jsem byl při bosenské okkupaci. Téhož dne ráno překvapil mne p. Kuzmány, jenž s paní a Macíkem přijel podívat se na Vídeň. Byl jsem s ním i [A. O.] Zeith[ammrem] a [dr. Ant.] Steidlem včera večer v hôtel de France, jakkoli bylo večerní sedění, jemuž jsem z pola utekl.

Dnes jako každý úterek obědvám v 5 hodin při t. zv. parlament[árním] diner pravice, k němuž mne arrangeur [haličský poslanec] p. [Mikuláš] Wolański na počátku byl pozval. Jsou tam z největší části samí nad míru velcí páni a malé percento méně vysokých, o tom ústně více . . .

* * *

Z denníku dr. Jos. Kaizla.

7. dubna [*r. 1886.*]. [Jos.] Bromovský hovoře s [Aloisem kn.] Liechtenst[einem], [hr. Bedřichem] Kinským etc. velmi neomaleně verbuje zákazníky pro svuj závod [se stroji].

8. dubna r. 1886. [Dr. Ed.] Grégr vášnivým zakončením své řeči dementující nepravdy Chebsko-Plenerovsko-poštovní*), vyvolal velikou bouři, jejíž odium na nás padající oslabeno toliko hulvátstvím [lipského advokáta dr. Alfreda] Knotze — [teplického redaktora Eduarda] Strache.

Já mluvil o žel[eznicích] stát[ních], o budgetování stát[ního] výkonu želez[nic].

* * *

Řeč dr. Jos. Kaizla

dle stenografických protokolu v poslanecké sněmovně v 49. schuzi X zasedání dne 8. dubna 1886 promluvená zněla:

Atmosféra ve sněmovně je taková, že vidím se pohnuta, formálně žádati za odpuštění, že ještě se chápu slova. Činím-li tak přece, děje

*) Dr. Ed. Grégr v rozpočtové debattě při položce: Pošty a telegrafy proti poslanci za chebskou obchodní komoru dr. Arnoštu šl. Plenerovi, stěžujicímu si na utiskování německého úřednictva v Čechách, příklady ukázal, jak beze všeho obalu němečtí úředníci v t. zv. uzavíraném území provozují agitace německonacionalní.

se to proto, že bych nerad zcela potlačil to, co chci říci; slibuji však, že se vyjádřím tak stručně, že podám zcela běžný náčrtek toho, co říci chci, tak že dle osvědčených vzoru moje řeč nebude se měřiti na metry a kilometry, nýbrž na millimetry.

Máme před sebou etat provozování vozby na státních drahách, bilanci státní činnosti, která v tom spočívá, že tvoří se dopravní výkony za plat jiným přenechávané. Máme před sebou etat oné hospodářské činnosti, jejíž hospodářské a hmotné základy spočívají v onom nesmírném pevném kapitále, v onom, jak praví Leroy-Beaulieau, moderním státním statku, jaký je před námi v množství železničních pozemku, staveb, prostředku dopravních a p., v onom velkém kapitále, který má se vyjádřiti dle ceny v penězích a vřaditi do rozpočtu.

Mohlo by se mysliti, když sněmu se předkládá k schválení bilance tohoto odvětví státní výdělkové činnosti, že nám bude podán takový obraz veškeré spotřeby a náhrady hodnoty, že budeme úplně zasvěceni do výsledku hospodářského provozování pro r. 1886 předvídaného, do úspěchu a neúspěchu, do výnosnosti neb nevýnosnosti. Základní prvky takového obrazu byly by dle mého náhledu následující udaje: předně, suma základní jistiny, která se má zúročiti a umořovati; za druhé suma veškerých příjmů z provozování a konečně za třetí veškerý výrobný náklad, obsahující dvoje, nejprve veškerý provozovací náklad a za druhé veškeré umořovací a zúročovací částky. Z těchto základních prvku řečeného obrazu bývali bychom mohli viděti, jakým se jeví hospodářský výsledek těchto podniků, a byli bychom mohli ta která porovnání činiti s různými soukromými společnostmi.

Lituji, že musím říci, že v předloženém nám rozpočtu provozování vozby na státních železnicích, i s vysvětlivkami, a chcete-li i ve zprávě o provozování vozby za rok 1884 naprosto se nenalézají tyto prvky, a dal jsem si dosti záležeti, abych je vyhledal, nejen za příčinou studia rozpočtu, ale již dříve za jinou příčinou; vše, co by se zde dalo nalézti, je všeobecně podané a nikoli podrobně oduvodněné udání, které nalézá se na straně 8. úvodu ke zprávě za 1884. Co v rozpočtu je uvedeno, neobsahuje ani polovici toho, co by se mohlo žádati, jak právě jsem uvedl.

V rozpočtu totiž nalézá se pouze část výrobního nákladu, to jest náklad na vozbu a dále veškeré příjmy z vozby.

K tomu přidružují se některé úryvkovité udaje o umořovacích a zúročovacích částkách na dráze Alžbětině, Františka Josefa a Rudolfové, a dáme-li si mnoho práce a přehlédneme-li rozpočet od začátku až do konce, najdeme, že vložena je ve velmi odlehlé kapitole umořovací a zúročovací částka 800.000 zl. pro plzeňsko-libereckou dráhu. Avšak zúročitelná a umořitelná zakládající jistina není vyznačena ani u těchto drah a tolikéž ne u drah, které stát stavěl ve své režii. Jsou to ku př. haličská, istrijská, dalmatská státní dráha, a některé, které stát vykoupil. Dle rozpočtu mohlo by se mysliti, že tyto dráhy stát nic nestály, poněvadž není zmínky o nákladech na umoření a zúro-

čení, a tudíž, že se neuznává za nutné k nim přihlížeti, má-li se kalkulovati hospodářský výsledek vozby na státních železnicích.

Prosím, aby se mi špatně nerozumělo; nemám úmyslu, aby to vše bylo uvedeno v tabulkách rozpočtu, jen bych žádal, aby to bylo řečeno v těch přílohách a vysvětlivkách, které jsou podkladem, aneb, chcete-li, kmenem a řapíkem květu číselných, které jediné mají zasahovati do rozpočtu. To, jak řečeno, nelze nikde viděti, a tak sotva můžeme si utvořiti jen poněkud uspokojující obraz o hospodářském výsledku vozby na státních železnicích. Že to není nic nemožného, mohl by potvrditi příklad jiných zemí, a nahlédnete-li do rozpočtu pruské státní železniční správy, najdete v ní zcela jasně, že veškerý kapitál, který jako zakládající jistina obsažen je v železničních státních dluzích, uveden je s asi 4000 miliony, to jest se čtyřmi miliardami marek. Naleznete v něm, že zúrokování dělá 157 milionů marek; veškerá vydání za provozování označena jsou 477 miliony, pak že summa veškerých výrobních pokladen činí 634 miliony. Jsou-li veškeré příjmy z vozby označeny 677 miliony, jeví se výnos asi 42 milionů, a z toho výnosu použije se, dle známého zajisté pánům zákona pro království pruské z roku 1882, tři čtvrtiny procenta zakládající jistiny, to jest nyní 30 milionů marek k umoření jako umořovací částky, takže po všem tom zbývá ještě čistý přebytek 12 milionů marek.

Dle svého slibu přecházím přes to co nejrychleji a poukazuji jen k tomu, že v účtu o provozování a v bilanci každé soukromé dráhy uvedena je přesně a ciferně zakládající jistina, pak vloženy jednak provozovací a umořovací náklady, jednak však příjmy z provozování a difference a její percentuální poměr k investovanému kapitálu, z čeho pak je zcela patrno, jak se dráha vyplácí nebo nevyplácí.

Chci ještě jednu všeobecnou poznámku připojiti k zmíněné, a jak snad oprávněn jsem říci, dosud stávající vadě ve sdělání rozpočtu, poznámku totiž, že to není snad pouhá zvědavost pedanticky hospodářského poslance, který by rád měl před očima takový obraz, jaký mne nutká k mým poznámkám, nýbrž je to velký význam, jaký má to, čeho se domáhám, pro posouzení a vytváření veškeré naší železniční politiky. Bylo mi vítáno, že právě osvědčenými ústy pana poslance ze Karlovy Vary *) o příštím, aneb chcete-li o nynějším vytváření naší železniční politiky byly učiněny některé poznámky. Píše se, mluví se a je ve sporu, dle jakého národohospodářského a socialně politického principu má stát spravovati své dráhy; je známo, že o tom není sjednocenosti ve finančně vědecké literatuře a že též nelze o tom nalézti žádnou shodu u politických činitelů.

Jedni chtějí, aby provozovány byly státní dráhy jako čistě výdělkové ústavy, druzi, aby se s nimi nakládalo jako s ústavy správními, jak se říká, dle poplatkového principu, to jest tak, aby se dosáhlo

*) JUDr. Viktor Vilém Russ.

právě úhrady nákladu aneb ani ne úplné úhrady; třetí chtějí smíšený systém atd.

Nikoli, chceme-li se o tom rozhodnouti, musíme nejprve jasně a patrně věděti, jak se věc má. Musíme, pánové, především míti možnost jasně si uvědomiti, jaké jsou následky zásad, kterých se nyní přidržuje snad více méně nevědomky správa státních drah.

Jsem přesvědčen, že vládě, zvláště správě státních drah, je to zajisté zcela jasno, neboť nelze předpokládati, že reformy v oboru tarifní politiky byly způsobeny slepou náhodou, nýbrž vznikly z vědomé snahy po nějakém cíli.

Avšak my v parlamentě máme přece též jistý zájem, aby nám bylo vše objasněno, neboť kdybychom chtěli ku příkladu nějakou železniční a tím tarifní politiku si osvojiti aneb si osvojili, dle které bychom se měli domáhati právě úplného krytí nákladů aneb ani ne plného krytí nákladu provozováním vzešlých, musil by schodek kryt býti daněmi obyvatelstva, a to máme čest zde zastupovati a pokud je úplně oprávněno plné právo sněmovny, aby o tom podrobně byla nformována a mohla do toho mluviti.

To je vše, co bych zde kladl na srdce správě státních drah. Jsem toho dalek, abych jí tentokráte pro způsob rozpočtu, jakým byl zhotoven, činil výtku, neboť, jak vysloveno bylo s protivné strany, nalézá se vše ve statu nascente, a jsme vlastně teprve v prvním roce plně obsáhlého provozování jízdy na státních železnicích.

Vidím, pánové, již znamení nebeská, která ukazují, že brzo nastane zlepšení ve zhotovení rozpočtu ve smyslu mnou uvedeném. Znamení ta spatřuji v nesmělém pokuse, který učinil velectěný pan speciální zpravodaj pro správu státních drah v tabulce, která se nalézá na stránce 38 zprávy; tam se pokusil podati, třeba nedokonalý seznam základní jistiny investované v státních drahách. Další znamení spatřuji v neustálém naléhání kontrolní komise státních dluhů, která na straně 16 a následujících své zprávy stále žádá, aby konečně bylo zcela jasno, mnoho-li dělá obtížení státu převzatým dluhem zakládací jistiny vykoupených soukromých drah.

Jestli, pánové, dle těchto znamení vyslovuji naději a prosbu, aby vysoká správa státních drah ráčila příště sdělati dle toho rozpočet, abychom získali jasný přehled skutečných hospodářských výsledků, jaké se vždy bilancují pro příští rok, doufám, že nenarazím na odpor ani se strany vysoké sněmovny, ani se strany vysoké vlády. (Výborně! výborně! v pravo.)

* * *

Z dopisů dr. Jos. Kaizla.

1886. 10. dubna. [Vídeň.]

Dr. Josef Kaizl bratru Emanovi.

. . . S [drem] Alfredem [Kaizlem] mám často styku a nyní budu bráti u kolleguv jeho [obchodního] ředitele [jižní dráhy

Karla] Packenyho a [ředitele dopravy jižní dráhy Jindřicha] Pfeiffera [rytíře z Wellheimu] jakési kursy o rozmanitých věcech železničních. S Packenym znám se již osobně, druhého jsem ještě nepoznal, protože tu nebyl, ale pujde to velmi dobře, pak nadejde také příležitost ku věcem, o kterých jsme na březích gardského jezera mluvili.

Kdy myslíš na sjezd v Solnohradě? Nebudeme-li zde déle než v květnu, musilo by to býti do té doby, jinak snad v červnu.

Z novin snad se dovídáš, že jsem se spustil již do debatty a posud s docela čestnými úspěchy, ovšem veskrze v otázkách ne nepatrných, ale ne politických. Mluvil jsem posud třikráte, předevčírem o budgetování výkonu státních železnic, jemuž vytýkal jsem úplnou nejasnost; ministr a Czedík mi úplně přisvědčovali a [president generálního ředitelství rakouských státních drah a sekční chef v c. k. ministerstvu obchodu sv. p. Alois] Czedík [v. Bründelsberg] včera ve své řeči slíbil, že přičiní se, aby vyhověl mým přáním.

Práce ovšem je mnoho; třeba okoukati se a studovati — na rok mi to všecko pujde již mnohem lépe. O tom ostatně budeme v létě v Ale, kamž opět hodlám přijíti, rozmlouvati . . . . .

* * *

Z denníku dr. Jos. Kaizla.

13. dubna r. 1886. Par force zakončena budgetní debatta.

16. dubna r. 1886. Za 3 dni probičován zákon o domobraně. Skončeno zasedání a odročeno ke dni 5. května r. 1886. Dnes večer ještě různé scény: někteří z Č[eského] kl[ubu] podporují návrh [dr. Karla] Luegruv na zavedení všeobecného práva volebního: [dr. F. L.] Rieger bledna a chvěje se jim na to praví, že je to uličnictví. Levice a [dr. Ferd.] Kronawetter remonstrují proti probičování mezinárodní úmluvy o garancii egyptské půjčky*) — a vším právem. Já proto rencontre s Richtrem [= dr. F. L. Riegrem], jenž nemá více citu pro slušnost parl[amentární]. Tolikéž opět odporuji [dr. F. L.] Riegrovi, jenž si vzpomněl, že existují také „provisorní zákony zem[ské]“ a hned praví, že přece jako prof[esor] bych to měl věděti, že existují; byl ale úplně usvědčen a ztichl.

17. dubna r. 1886 odpol[edne] odjíždím do Prahy.

*) Konvence dat. Londýn z 18. března r. 1885, týkající se garancie, přijaté velmocemi za egyptskou půjčku 9 milionů liber sterlingů zároveň s dodatečným prohlášením podepsaných velmocí dat. Londýn 25. července r. 1885.

O prázdninách psal [jsem] článek o 2. vyrovn[ání] Uh[erském]*). Zvěsti o vyrovnání 3. — Pro Čechy velmi zlé.

1. května r. 1886. večer [jsem] se vrátil do Vídně.

2. května r. 1886. porada subkomitétu o spotř[ební] dani na venkově: k obědu pozval Dr. [Max] Menger; s ním a jeho ženou odp. výlet Brühl.

3. května r. 1886. Porada téhož subkom[itétu] [V. V.] Zelenému [redaktoru „Hlasu Národa"] koresp[ondence] o jedn[acím] řádu.**)

5. května r. 1886. Č[eský] klub. Boj o příkaz cel[ní] tarify: [Jindřich] Clam [Martinic] chce extra výbor — já vyrovnací; – ukazuji na souvislost všech předloh, na kompensaci obil[ních] cel proti Haliči a Bukovině za příznivý cukr. Richter [= dr. F. L. Rieger] proti, že cuker[ní] daň posud nebulosní, cukrovarníci sami prý nesvorní a nevědí, co chtíti: sekunduje mu [Josef] Bromovský a [Čeněk] Hevera. Můj návrh propadl. Smutno, že sobě p[unc]to cukru sami posici podkopáváme. Richter [= dr. F. L. Rieger] osvědčuje zas úplnou neznalost věci: jako před 5 měsíci nevěděl o existenci deputací, tak zas nyní neví, co je spolek celní a tržební a pokládá jej za jakýs adnex tarify, chtěje i ten přikázati celn[ímu] výboru.

[Jos.] Brom[ovský] velice obojetně si počíná, podezřívá [českého cukrovarníka Gustava] Hodka pro jeho odpor proti melasářům. Podobně [Čeněk] Hevera.

6. května r. 1886. O nepřízni klubu p[unc]to cukru dávám věděti [Gustavu] Hodkovi a [dru Milanu] Nevolovi [redaktoru „Zeitschrift für Zuckerindustrie in Böhmen"], aby demonstrovali svornost.

6. [května r. 1886.] [V. V.] Zel[enému] dopis o bance.***)

8. [května r. 1886.]. Zelenému dopis o bilanci vyrovn.†)

8. [května r. 1886.] Já dopis „H[lasu] N[ároda]" o restitucích.††)

—

*) Je to poslední část stati „Vyrovnání s Uhry l. 1867 a 1877", kterou napsal dr. Jos. Kaizl do Masarykova Athenaea roč. III. str. 144 a dále, a která s historickým úvodem dr. Ant. Rezka vyšla též samostatně.

**) „Hlas Národa" přinesl tento vídeňský dopis pod značkou Z. dne 5. května r. 1886 ráno. V dopise vyslovil se dr. J. Kaizl proti protahování jednání sněmovny hlasováním podle jmen a upozornil, jaké opatření v té věci mají jednací řády jiných sněmoven.

***) „České požadavky v otázce bankovní a nový bankovní statut". Sa značkou K . . . v „Hlasu Národa" ze 7. května 1886 ráno. Konstatování toho, co se z české strany žádalo.

†) Bilance předloh vyrovnavacích. Se značkou Z. v „Hlasu Národa" ze 10. května 1886.

††) V národohospodářské rubrice „Hlasu Národa" z 9. května r. 1886 (ráno) vídeňský dopise se značkou: zl.

„Hlas Národa a N[árodní] L[isty] píšou o zák[onu] o spolku cel[ním] a trž[ním] p[unc]to restituce ignorantní, pitomé, články pobuřující — kdežto věc je in merito bez významu, formálně arciť ne, jak jsem do Pol[itik] telegrafoval. Já odp[oledne] asi 1 hod. přednášel [žurnalistum: Gustavu] Eymovi, [Bedřichu] Hübscherovi, [V. V.] Zelenému o restituci a clech.

7. května r. 1886. Před schuzí sněmovny 10 hod. Č[eský] klub. Richter [= dr. F. L. Rieger] notifikuje, že po usnesení 17členné komisse odevzdá se cel[ní] tarif zvl[áštnímu] výboru celnímu, ostatní předlohy výboru vyrovnacímu (kus moje zásluha).

Pak debata o zák[onu] o slevách daně grunt[ovní]. Richter [= dr. F. L. Rieger] zase má zálibu v nějakých amendementech, — já rozhodně proti tomu, prohlašuji tak celý zákon za ohrožený. — Pak debata o tom, má-li býti jednání výboru vyrov[návacího] tajno. Richter [= dr. F. L. Rieger], [Jindřich] Clam [Martinic] je pro tajnost — já pro veřejnost — avšak opět propadám. Nejmalichernější a liché duvody uvádí se pro tajnost. —

9. května [*r. 1886*]. Pro mne ustavičná činnost — zejména direkce journálu našich. Studium předloh (tržeb[ní] politika).

10. [*května r. 1886*] Zelenému dopis o perman[entní] komissi.*)

10. [*května r. 1886.*] Zelenému dopis o zál. cukerní.

10. [*května r. 1886.*] [Vídeňský žurnalista Bedřich] Hübscher — o Pester Lloyd a vyrov[nání].

11. května r. 1886. 10 hod[in] Č[eský] klub: volba dopl-ň[ovací] do cel[ního] výboru: promoveatur ut amoveatur volen [Josef] Bromovský, jehož pro chování k cukerní dani (v. 5. 5) většina nechce míti ve výboru vyrovn[ávacím], jakkoliv Richter [= dr. F. L. Rieger] nápadně zaň mluví.

Já pak ve sněmovně o tom s R[iegrem] mluvím, on však pro ten odpor nemá smyslu, praví, že se mnou bude [Jos.] Brom[ovský] ve vyrovn[ávacím] výboru velice na místě.

12. května r. 1886. 10 hod. Č[eský] klub. Volba členu do vyrovn[ávacího] výboru: Parl[amentární] komisse navrhuje: [dr. F. L.] Rieger, [dr. P. A.] Trojan [dr. Karel] Mattuš, [Václav] Šalášek, [Jos.] Bromovský, [hr. Bedřich Karel] Kinský, [Josef] Hlávka[, dr. Jos.] Fandrlík, [dr. Ant.] Mezník. Já docista vynechán a zaražen: toť blesk z jasna nebe — zvoleni navržení, kromě [Jos.] Brom[ovského], jenž nahražen [A. O.] Zeithammrem. [Jos.] Brom[ovský] měl 8, já 9 hl. z 50 — v klubu veliká nevole — volba znamená rozhodné zabočení resp[ective] scho-

*) Vídeňský dopis „Hlasu Národa" z 12. května r. 1886 (nadpis „K nastávajícímu jednání o vyrovnacích předlohách").

vání ve vládních vodách. [Dr. Em.] Engel opět mluví jako [poslanec Jos.] Klíma.

12. května r. 1886. — o samostatnosti české kurie vedle Mor[avanů] a velkostatk[ářů]. [Dr. Jan] Vašatý zuřivě chválí [Jos.] Brom[ovského] a mne a apelluje na patriotismus zvolených, že nám učiní místo. [Jos.] Brom[ovský] jest uražen a mluví o konsequencích nezvolení.

Já klidně sedím, jakkoliv velice rozčilen a disgustován — pak živě účastňuji se debatty o pojišťování úrazovém.

Po schůzi [dr. Em.] Engel a já hovoříme důrazně s Richtrem [= dr. F. L. Riegrem], jenž uznává nejapnost volby. Zdá se mi, že celá věc intrigua, které jsem se strany p. [Jindřicha] Clama Martinice a [A. O.] Zeith[ammra] padl za oběť pro své rozhodné a o vědění se opírající, tudíž nebezpečné počínání v začátcích vyrovnavací akce. Budu se tím úsudkem spravovati. Cio a pure un buon lato — sono libero senza responsabilita potendo mi po piu collivar la mia nuova conversagione italiana commincied il 9 il 11 meoggio. V klubu pro tuto volbu jakés jitření. N[árodní] L[isty] asi zítra budou soptiti. Hl[as] Nár[oda] a Pol[itik] budou mírně, ale dosti zřetelně sekundovati. Já mám volbu za počátek konce úspěchův našich.

13. května r. 1886. Doplnil a odeslal jsem posl[ední] korrekturu článků [o] vyrov[nání] do Athen[ea]*).

13. května r. 1886. přetrženo a zrušeno jednání o [obchodní] smlouvu s Rumunskem — to padá právě do 1. porad cel[ního] výboru (cla obilní).

14. května r. 1886. Č[eský] klub. [Jos.] Brom[ovský] se vzdal cel[ního] výboru, volen zaň [poslanec Leopold] Pollak (protože já nechtěl). Pak tristní debata o clech na len a melassu. V plenu utrpěla vláda a berní výbor při § 1. zák[ona] o slevách daně grunt[ovní] porážku, protože § ten přijat při jmenovit[ém] hlasování podle návrhu [tyrolského poslance Frant.] Zallinger [Stillendorf]. [Jos.] Brom[ovský] strikuje a nehlasuje.

Vlny affairy volební ještě se neutišily.

16. května r. 1886. Porada členů Č[eského] kl[ubu] s několika zástupci cukrovarníkův v otázce nové daně.**) Porada vedena Richtrem [= dr. F. L. Riegrem] pode vši kritiku: bezedná neznalost věci, nezkrotná povídavost a rozhazování celé diskusse. Tak nelze s enquetou pochoditi.

19. května r. 1886. Posl[anec vrchní cukrovarnický inspektor, Eduard] Siegl v cel[ním] výboru mluvě o clech ze dříví, žádá je jako „beruhigende aufmusterlich" Zölle.

---

*) Vyrovnání s Uhry l. 1867 a 1877. Athenaeum III. 317—332.

**) Dne 5. května r. 1886 předložila sněmovně vláda rakouská v souboru vyrovnacích předloh osnovu zákona o reformě daně cukerní.

19. května r. 1886. Č[eský] klub. Děsná schůze. [Dr. F. L.] R[ieger] jako baba. Mluví se o novinách, že silně agitují a bouří; (to začal dr. [Eduard] Grégr, jenž vyvracel Richtera [= dr. F. L. Riegra], který agitace a petice bank kladl na účet p. [Jos.] Wohanky [presidenta obchodní komory v Praze], já zastal se H[lasu] N[ároda]. Richter [= dr. F. L. Rieger], že journalisté jako hasačerti chytají posl[ance], jako by oni a publ[ikum] nemohlo 2—3 dni počkati, až se věc upeče — tak jako se čeká na oběd, než kuchařka jej upeče: to je taková všetečnost obecenstva. Pak mluví R[ieger] o schuzi, kterou dnes Bank[ovní] subkomitét vyr[ovnávacího] výboru měl: tam je R[ieger] předsedou a počínal si prý jako v Č[eském] kl[ubu]; o tom sedění pravil: Celá levice pro vládní návrh, takže by pravice dělala opposici — situace komplikovaná, bude těžko docíliti velk[ých] resultátů, bude třeba rozhodně, ale opatrně pracovati, abychom věděli, co lze docíliti." [Obchodní] komory prý přestřelily*), co Uhry to, prý ne my. Rieger m y s l í (!), že docílíme warranty, směnky záložen, censory, a jazyk[ových] ústupků. Potřebí, aby požadavky obecenstva nehnaly se do přílišností a od posl[anců] nežádaly se věci nemožné. To není jen tak, otevříti hubu, vždyť nemůžeme jednati jako chlapci. Některé korporace dovolují si proti klubu příliš ostře vystupovati (Bydžov, atd.).

O této schuzi bank[ovního] subkomitétu jsou zprávy přetristní. (N[eue] Fr[eie] Presse, D[eutsche] Z[ei]t[un]g, (a sami naši delegáti) [Dr. F. L.] R[ieger] a [dr. P. A.] Trojan prý závodili o palmu nejapnosti a ignorance.

21. května r. 1886. Opet schuze starých bab, zv[aná] Č[eský] klub. Indiskretnost N[árodních] L[istů] podnětem dlouhé a dobrodružné debatty, ze kteréž ovšem 60% připadá na Richtra [= dr. F. L. Riegra), dosti goutován návrh, aby žádný poslanec pod trestem vyloučení z klubu s žurnalisty vůbec a nikdo nemluvil. Vlastně schuze svolána pro diskussi bankovní, aby staří pánové z 45členého výboru na rychlo trochu se informovali — já proto odřekl, R[iegrovi] velmi milé, abych měl přednášku — avšak pro samý žvást a pro strach, aby se nic nevyzradilo, o bance se nemluvilo — z čehož já pochopitelnou zlost.

21. května r. 1886. Gen[erální] debatta o zák[onném] pojišťování úrazovém.

22. května r. 1886. Diner chez le prince Louis Liechtenstein.

23. května r. 1886. Potupný, leč pohříchu na pravých, faktických základech spočívající článek N[eue] Fr[eie] Pr[esse] o Češích v bance. (v. 19. 5.)

*) Pametní spis pražské obchodní komory (viz II. str. 291.) byl akceptován i obchodní komorou Českobudejovickou a Plzeňskou.

25. května r. 1886. Pokrač[ování] gen[erální] deb[atty] pojišť[ování] úraz[ového].

27. května r. 1886. Porada rozšíř[eného] výboru vyrovn[ávacího] v Č[eském] klubu. Já navrhl interpellaci v příč[ině] zákona o skladištích a warrantech — přijata a mnou hned ve sněmovně podána. Pak rokováno o bank[ovním] programu. Velmi malá znalost věcí: Richter [= dr. F. L. Rieger] chce zemské kontigenty podle úhrnné summy daně. Přítomen p. [Jos.] Wohanka [president obchodní komory v Praze] a [dr. Jos.] Fořt [sekretář obchodní komory pražské].

Večer pokrač[ování]. — Já pořád v opposici Richterovi [= dr. F. L. Riegrovi], jenž ustavičně mluví a vede svou; na konec silný konflikt, když Richter [= dr. F. L. Rieger] neustává chtít udělati z R[akousko]-U[herské] banky cedulově hospod[ářskou] banku (podobně [dr. Karel] Mattuš a [dr. Jos.] Slavík); já varuji. Privatim mi pak R[ieger] dokazuje, že moje názory jsou zastaralé, strnulá theorie, on že jest hosp[odář] a že tomu rozumí, že každá theorie se mění etc.

28. května r. 1886. Situace polit[ická], po několik dní už zkalená, dostupuje veliké napjatosti; příčina: naléhání Poláků na změnu v osnově tarify celní, mezi vládou a Uhry smluvené při položce: petrolej. Vládě prý nelze ustoupiti. — Polákům tolikéž, takže buď demisse vlády, buď rozpuštění parlam[entu].

Věc ostatně teprve za kulisami; rozhodné sedění celního výboru, včera určené, odročeno. [Prof. dr. Eduarda] Suessův návrh bude předmětem úrady; přijmou prý jej proti vládě prav[ice] i lev[ice]. Pak ovšem věc teprve přijde do plena.

31. května r. 1886. Kritičnost situace petrolejové dostupuje vrchole: v cel[ním] výboru podal dnes [ministr financí dr. Julian] Dunajewski jménem celého ministerstva prohlášení, že odmítnutí navrhovaných sazeb petrolejových znamená krisi (že vláda navrhne císaři prostředky, kerými docílilo by se nezměněné přijetí).

Schuze celního výboru velmi četně navštívena. Při všem tom český klub spí. — Od 21 května nebylo schůze.

* * *

Z dopisů dr. Jos. Kaizla.

1886. 1. června. [Vídeň.]

Dr. Josef Kaizl strýci dru Edmundu Kaizlovi.

Nalézám konečně chvíli, abych několika slovy o sobě zprávu podal. Z novin je Vám známo, kterak v těchto dnech situace parlam[entární] se přiostřila a kterak včera kritičnost

dostoupila vrchole; vláda se nyní tak engageovala, že od své tvrdošíjnosti neodstoupí, parlament, který vede nyní polský klub, tolikéž posud ustoupiti nechce. Jak Č[eský] klub se postaví, vlastně není známo, neboť jsme od 21. května neměli schuzi a tak se zdá, že půjdeme, kam nás proud požene t. j. že půjdeme s Poláky, protože by nám nic platno nebylo, kdybychom nešli s nimi.

Vídeň jest nyní velmi nepříjemna, jenom pro horka a prášící větry, které panují, ke všemu je práce mnoho. neboť parl[ament] zasedá nyní denně a večer z pravidla je výbor. který má pro mne ten neb onen interess . . .

Končím, protože budeme hlasovati o § 13. zák. o pojišť. úrazovém . . .

* * *

Z denníku dr. Jos. Kaizla.

2. června r. 1886. Skončena spec[iální] debata o zákoně o pojišť[ování] úrazovém. Já 4krát hlasoval jinak než klub. § 3. [Dr. Stanislava] Madejského návrh [universit. professora krakovského] propadl 82—80, § 7. pense nemanž[elských] dětí, hlasoval jsem pro [dr. Karla] Luegra, § 15. 16. p[unc]to ukládání rent a § 17 p[unc]to přisp[ění] děln[ictva]. V klubu na mne proto veliké nevražení. Dr. [Ant.] Steidl mne zastavil, já ovšem hájil své stanoviště.

4. června r. 1886. Celní výbor: Polský klub couvl majoritou 30—15 hl. odstoupl od návrhu Suessova a přijal clo 2 fl. ze všech surov[in] a nesvítivých olejů. Návrh ten učinil v cel[ním] výboru [David rytíř] Abrahamoviez — p[an] [ministr financí Julian] Dunajevski nevyslovil se proti němu. jakkoli tak podle prohlášení ze dne 31. května nesměl učiniti. Tak zatím věc vyřízena.

4. června r. 1886. Č[eský] klub (po dlouhé době). Mluveno o [ministra kultu a vyučování sv. pána Pavla] Gautschově nevlídném chování se k plzeň[ské] deputaci, [plzeňský poslanec dr. Josef] Krofta, [pardubický poslanec Jiljí] Jahn.) Já interpelloval p[unc]to referátu pro české stř[ední] školy, z něhož insp[ektor] [Jos. ryt.] Weber vzdálen.*)

---

*) „Národní Listy“ z 3. června r. 1886 (čís. 153) přinesly tuto telegrafickou zprávu z Vídně: „Purkmistr města Plzně Pecháček a zemský poslanec advokát dr. Peták přijeli sem, jako deputace města Plzně v záležitosti zamýšleného zrušení vyšších realných oddělení při tamním realním gymnasiu. Posl. Krofta uvedl deputaci k ministru vyučování dru Gautschovi, jemuž dokazovala: že vláda podle smlouvy uzavřené s obcí plzeňskou je v a z a n a reální oddělení dále ponechat a vydržovati; že frekvence vyšších realních oddělení není taková, aby se pro ni oddělení ta zrušovala, neboť počet žáků v nich je větší, nežli počet žáků na vyš. odde-

Já interpelloval v příčině volnosti hlasování při otázkách neklubovních; Richter [dr. F. L. Rieger], že i tu třeba buď s klubem hlasovati, buď ohlásiti předsedovi odchylné stanoviště. — Pak mluveno o II. zák[oně] socialisti[ckém]*). [Posl. dr. A.] Zucker drábsky pro 5 let, [dr. Ed.] Grégr a já pro 2 leta, platnosť — debata o petroleji. [Karel]Adámek žádá odročení věci až zároveň s ostatním vyrovnáním. [Dr. Ed.] Grégr lituje ochabnutí polského klubu v interessu našich žádostí. [Dr. F. L.] Rieger, to že nic nevadí. Poláci jsou lehkou kavalerií, my pak budeme vozovou hradbou. (To třeba v paměti zachovati.)

5. června r. 1886. Celní výbor uzavřel práci svou — půjde nyní o to, zda ještě budeme musiti celní tarifu spolknouti, jakkoliv letnice (13./6.) jsou přede dveřmi

— Večer Stritarjova**) slavnost, já přípitek za Čechy.

* * *

Z dopisů dr. Jos. Kaizla.

1886. 5. června. [Vídeň.]

Dr. *Josef Kaizl strýci dru. Edmundu Kaizlovi.*

. . . Prosím, aby si [bratrovi] Edovi řekl, že jest, jak věci nyní stojí, velice oprávněno očekávání, že nová celní tarifa***) již od 1. červ[en]ce, nejpozději od 1. srpna platnosti nabude. Následkem toho pevného úmyslu vlády jest, že my tu přes svátky letniční zustaneme, jak dlouho, neznámo . . . .

* * *

Z denníku dr. Jos. Kaizla.

6. června r. 1886 Dies nefastus. — Čes[ký] klub (neděle od 10—1). — Rokování, má-li ještě nyní v létě, před a po Letnicích vyřízena býti v parlamentě celní tarifa. Veliká debata: [A. O.]

---

leních německé realky plzeňské; že vyš. realka v Plzni má pro českou národnost velikou důležitost, protože v okolí není žádné české realky — až v Rakovníku. Ministr odvetil, že při usnesení, jež ministerstvo již učinilo, musí zůstati. Když pak namítl mu dr. Peták, že vláda je smlouvou vázána, odvětil dr. Gautsch, že najde zpusob, aby se vláda závaznosti té sprostila . . . . Odpověď ministrova učinila na zástupce města Plzně trapný dojem."

*) V únoru r. 1886 předložila rakouská vláda sněmovně na novo tři t. zv. socialistické výjimečné zákony, které byly již sněmovně předloženy v předcházejícím zákonodárném období a které čeliti měly proti obecně nebezpečným snahám socialistickým. Dne 5. června r. 1886 došlo na druhé čtení těchto vládních předloh. —

**) Oslava profesora Josefa Stritara, slovinského básníka, známého pod jménem Boris Miran. Dr. Josef Kaizl mluvil na oslavě o budoucnosti rolnictva českého a slovinského.

***) Od 9. do 22. června r. 1886, jednala sněmovna o změnách obecní celní tarify z 25. května r. 1882. 22. června 1886 celní tarifa byla 155 hlasy proti 86 přijata a sněmovna ještě téhož dne byla odročena.

Zeithammer pojednou postavil se na opposiční stanovisko a jest pro odmítnutí, resp[ektive] odročení jednání na podzim. Proti mluví [dr. Karel] Mattuš, zejména [Jindřich hr.] Clam Martinic. Já ovšem rozhodně pro odklad. Richter [= dr. F. L. Rieger] chová se jako předseda co nejnejapněji, jako poslanec obojetně; kloně se čím dále tím více k mameluctví [Jindřichem] Clamem [Martinicem] hlásanému. Konec je přijetí rozhodného návrhu Zeith[ammerova] — s paralysující klausulí Clamovou, aby neodročilo se, když vláda a ostatní kluby pravice budou chtíti. — Na konec nejnejapnější sčítání těch, kdo nebudou moci, nebo chtíti býti při jednání o celní tarifě: to byli: [Karel] Adámek, [dr. Em.] Engel, [dr. Ed.] Grégr, [Čeněk] Hevera, [Jiljí] Jahn, [dr. Jos.] Kaizl, [dr. Václav] Kounic, [Jos.] Klíma, [dr. Jos.] Krofta, [Václav] Penk, [Em.] Tonner, [dr. P. A.] Trojan (velmi mnoho jich v klubu nebylo.) —

8. června r. 1886. Dopol[edne] byla druhá porada vůdců pravice a vlády p[unc]to odročení celní tarify; Češi prý se svým votem odroč[ení] byli osamoceni a konečně se poddali beze všeho. — V Č[eském] kl[ubu] večer nám to Richter [= dr. F. L. Rieger] vykládal, dovolávaje se Zwocezlogi(?). [Jindřich hr.] Clam [Martinic] přizvukoval. Tolikéž [A. O.] Zeithammer, jenž probíral rozmanité eventuality a bál se možné ztráty majority (v odporu s nedělí) a tvrdil, že teď se situace změnila. [Dr. P. A.] Trojan dovozoval, že vláda p[unc]to našich požadavků nezavázala se k ničemu. — Poláci jen velice chabě. [Dr. Ed.] Grégr mluvil jako dvorní rada, [Em. Tonner podrobil] se disciplině. Debatta po návrhu [dr. Ant.] Steidlovu záhy skončena.— Však usnesení — jak Richter [= dr. F. L. Rieger] výslovně konstatoval, se nestalo. — Zítra má [dr. F. L.] R[ieger] pourparler s [ministrpresidentem hr.] Taaffem p[unc]to našich požadavků. —

Situace velmi žalostná: my zase pozbyli páteře a poddáváme se na milost i nemilost. A přece máme situaci (míním dosud celní tarify) v ruce. Třeba jen, aby 20—25 českých posl[anců] řeklo klubu: my nebudeme hlasovati pro celní tarifu — a pak hrozí odmítnutí cel obil[ních], na jisto však přijetí návrhu Suessova a toho zhrozí se pravice a ještě více vláda. To jasno, však nám líčí se vše, jako bychom byli docela malomocni, situace že změněna, rozbití pravice atd. atd. A přece nic snazšího, než malá, ad hoc třeba zosnovaná revolta v Čes[kém] kl[ubu], kteráž exoneruje naše vůdce pokud se engageovali, a dopomůže nám k cíli. [A. O.] Zeith[ammer] mezi jin[ým] řekl: pravice že špatně vedena, nikdo ničeho si nevšímá, o nic se nestará; v příčině vyrovnání měla prav[ice] již davno býti činnou, s vládou jednati a naléhati, — ale nestalo se nic. —

Angl[ický] parlament 8. 6. 86. Hlasování o irské billu [vudce strany liberální Williama] Gladstonově z 670 členů — přítomno 652. — 341 contra — 311 pro. Toť po r. 1859, kde přítomno 613 posl[anců] a svržen [Edward] Derby, nejsilnější návštěva.*)

9. června r. 1886. Richter [= dr. F. L. Rieger] mluví s [ministrpresidentem] Taaffem; byl přijat charmantně, T[aaffe] uznával to i ono, avšak o nějakém závazku nebo garancii ani řeči; — že musí ještě s kollegy, zejména s [ministrem financí] Dunajewským mluviti a k tomu R[iegra] posílal.

Marně na R[iegra] dnes několikráte naléhám, aby svolal klub. K čemu? — vždyť jsme hotovi, nového se nic nestalo. Při tom R[ieger] činí dojem veliké sklíčenosti a hluboké vnitřní nespokojenosti. Se [dr. Ant.] Steidlem zas rencontre, ve kterém však mi doznává volnost hlasovati, jak uznám: [A. O.] Z[ei]th[ammer] mi praví, že vládě ani na přijetí nebo nepřijetí návrhu Suessova resp. [Adama hr.] Goluchowského nezáleží.

V klubu polském vření neochabuje, bude nemalá frakce, která zdrží se hlasování o petroleji: [haličský velkostatkář Stanislav] Wysocki mi pravil 10—12 na jisto; možno 18—20; kdyby i v Č[eském] klubu 10—12, bylo by zle, neboť Trentino a [hradištský hr. Ant.] Coronini půjdou se Suess[ovým] návrhem. Trvám na tom, že kritičnost situace nijak překonána není, že naopak celní tarifa jest moře plné útesů, ve kterém lodice gouvernementální snadno se ztroskotá.

9. června r. 1886. As o 11. hod. dop[oledne] tajný konventikl: [dr. P. A.] Trojan, [Jos.] Bromovský, [Bedřich] Hájek, [dr. Jan] Vašatý, [dr. Em.] Engl, [dr. Václav] Kounic, [Frant.] Veselý, [Karel] Adámek, [dr. Ed.] Grégr, [dr. Jos.] Kaizl: raděno se o pressích, aby přece buď celní debata se odložila, buď garancie od klubův a vlády se daly. Navrhováno hlasovati pro návrh Suessův — já navrhl zdržeti se toliko hlasování — to přijato: doufám, že bude klub, když se vyjádříme. Klub však Richter [= dr. F. L. Rieger] nechce svolati.

10. června r. 1886. Presse pocházející ze spiknutí, účinkuje. — Richter [= dr. F. L. Rieger] a vůdcové všeho druhu schiessen herum a jednají s námi. Dobrodružné pověsti o tom spiknutí kolují: proti [dr. F. L.] R[iegrovi] prý nová strana; v čele prý [A. O.] Z[ei]th[ammer] a [Karel] Adámek, [dr. Jos.] Kaizl a pod. — Účinky zatím velmi dobré: já nutkám R[iegra], aby provokoval usnesení minister[ské] rady o XVII. českých žádostech, jež jsem mu sepsal.

---

*) Gladstone, aby upokojil Irsko, předložil parlamentu osnovy dvou zákonů: Homerulebill, dle něhož mělo se Irsku dostati zvláštního parlamentu s úplnou samosprávu, a druhou osnovou zákona, dle něhož měly býti od státu zakoupeny pozemky irské a pak propůjčeny nájemcům v plné držení.

10. června r. 1886. Uherský sněm přijal celní tarifu beze změny dle vládní předlohy, restituované změny výborem navržené in statum quo ante.

11. června r. 1889. Plenum (poslední před Letnicemi). Sepsal jsem podání na předsedu klubu, ve kterém žádám: 1. jednání s vládou (ministerskou radou), 2. jednání s kluby pravice, 3. svolání klubu, kdybychom otevřeně prohlásili, že když ad 1.—2. výsledky nepříznivé — nebudeme hlasovati pro clo petrolejové — Spis ten veřejně kolportován a podepisován. Rozkolníků bude asi 12. — Věc stává se známou. I noviny zmínku již mají.

13. června r. 1886. Bav[orský] král Ludvík II. usmrtil se utopením — velká sensace.

16. června r. 1886. Plenum (prvé po svátcích letničních, které já ztrávil se [dr. Zdeňkem] Strobachem a chrapotem). Počíná se speciel[ní] debata o celní tarifě. Prvý mluví [teplický poslanec Ant.] Tausche, však ne o clu, druhý já o clu z melassy: řeč velmi pilně jsem sestavoval a snášel už před svátky a osvědčilo se, kterak dobro jednotlivostí pořáde si všímati, výstřižky z novin činiti, atd. Němci, zejména rolníci a cukrovar[níci], pak naši a Poláci houfně poslouchali, jakkoliv chraptě jsem mluvil — a návrh můj 1 f 50 cla (místo: výbor 1 f vláda 25.) přijat skoro jednohlasně. —

* * *

Řeč dr. Jos. Kaizla

v poslanecké sněmovně v 82. schůzi X. zasedání dne 16. června 1886 dle stenografických zápisků zněla:

Vysoká sněmovno!

Jako bílá vlaštovka v černém hejnu ruzných více méně významných zvýšení jednotlivých celních položek, jeví se nám hned z kraje celního tarifu, který nyní se má opraviti, značné snížení cla na melassu. Uvedeno jest: „posavadní clo má býti sníženo, pokud se dovozu do stávajících lihovaru týče, ze 6 zl. ve zlatě na 25 kr. ve zlatě."

Pánové! Jak na první pohled tento úkaz jest překvapující, tak velká byla zvědavost, kterou se pátralo po oduvodnění této tarifové položky, pokud se týče navržených změn, a tu čteme ve zprávě k motivum předlohy následující (čte): „Nová poznámka k číslu tarifu 20 má stávajícím lihovarům zařízeným na zpracování melassy tuto surovinu, jejíž dovoz dosud byl znemožněn clem 6 zl. a jejíž odbírání z domácích cukrovaru následkem vycukernatění melassy je velmi obmezené, učiniti přístupnou z ciziny. Navržené clo 25 kr. poskytne i s připočtením nákladu dovozu vždy ještě výhodu před upotřebením tuzemské melassy, pokud právě je pohotově."

To jest odůvodnění, obsažené ve zprávě k motivům. Zpráva výboru o tom více nepovídá, než že posavadním clem 6 zl. zamezen je dovoz melassy, že obchodní cena melassy je $4\frac{1}{2}$ až 5 zl. Vládní předloha navrhovala 25 kr., výbor navrhoval nejprve 60 kr., pak 1 zl.; tento návrh byl také schválen.

Pánové, musím říci, že moji zvědavost neuspokojil tento způsob odůvodnění. Ve zprávě k motivum není uvedeno ani jediné číslo, je tam sice obsaženo, že odbírání melassy z tuzemských továren je velmi obmezeno, avšak není tam ani jediného čísla, z kterého bychom mohli usouditi, mnoho-li melassy v Rakousku asi se vyrábí, a mnoho-li z ní, hlavně vzhledem na osmosu, eluci atd. mohou lihovary použíti. Není tu ni jediného čísla, vyznačujícího nám cenu melassy, která v posledních letech vykazovala jisté kolísání.

Však nejen to. Ani votum nějaké zemědělské korporace, ba ani votum obchodní komory, které jinak v tomto celním tarifu a motivech k němu tak často tvoří rationem scientiae vlády, ani stopy není v tomto celním tarifu podobných motivujících výpočtů a zpráv. Dějiny této sazbové položky ve výboru jsou známy.

Dle jednoho listu, který jako obyčejně litografická korrespondence říšské rady otiskuje, dělo se to takto: Jeden člen útočil na položku 25 kr., jak ji navrhla vláda, pak popíral přítomný zástupce vlády, odborný přednosta [Ondřej sv. pán] Baumgartner, že by byla oprávněnou obava, že toto snížení ochromí rolnické lihovary, a uvedl, že clo 6 zl. z roku 1882 bylo clem bojovným, a že jsou malé vyhlídky na dovoz melassy z Německa. Dále oznámil pan vládní zástupce, že při zvýšení celní sazby nad 25 kr. budou větší lihovary přinuceny zaraziti další výrobu, že odbírání melassy z Německa je téměř vyloučeno, kdežto možné jest odbírání z Ruska.

Přehlédneme-li vše, co právě bylo uvedeno k odůvodnění, seznáme, že motivy k přílišnému snížení cla ze 6 zl. na 25 kr., to jest na $\frac{1}{24}$ posavadní celní sazby vlastně v tom spočívají, že se řeklo: My lihovarničtí velkoprumyslníci máme předně velmi málo melassy a za druhé snad poněkud příliš drahou melassu.

Pokud se týče prvního bodu, učinil bych nejprvé několik ústupků vyslovenému tvrzení, máme sice poněkud málo melassy — ale hned obmezuji své doznání dokládaje: máme jen letos málo melassy a to proto, že jsme letos vubec spracovali jen obmezený počet řepy. V roce 1882/83 spracovali jsme v Rakousko-Uhersku 60 milionů metrických centu řepy — zdaněné množství je ovšem poněkud menší — v roce 1885/86 spracováno bylo $32\frac{1}{2}$ milionů metrických centu, tedy téměř jen polovice; přirozeno, že za těch okolností pohotové množství melassy je sníženo. Další ústupek uvedeného tvrzení záleží v okolnosti, že množství melassy ještě se zmenší v Rakousku stávajícími ústavy pro vycukernatění melassy. Nemáme v Rakousku velký počet takových ústavu a odhadoval bych celou spotřebu melassy pro ně asi na 250.000 metrických centnýřu. Kdybychom chtěli vypočítati

množství melassy, jaké je letos pohotové, učinili bychom to způsobem jednoduchým: Množství zpracované řepy jest, jak již uvedeno, asi 32 miliony, z tohoto množství řepy vyrobí se asi 3 procenta melassy a dejme tomu, přihlédajíce k okolnosti, že část této melassy se osmosuje, že jen 2 procenta, to činí 650.000 metr. centů. Spotřebuje-li se v ústavech pro vycukernatění melassy 250.000 metr. centů, zbývá množství 400.000 metr. centů k disposici všem lihovarům. Je tedy, pravím, letos skutečně málo melassy, poněvadž se zpracovalo málo řepy, a ještě se zmenšuje toto malé množství melassou zpracovanou v ústavech pro její vycukernatění. Avšak proti ústupku tomu stavím několik momentů, které jej daleko vyváží. Nejprvé nesmí se zapomenouti, že vývozu melassy, který nedávno dosáhl dosti značných rozměrů, stále ubývá, a je nedaleká doba, kdy zcela zanikne.

Kdežto v roce 1880 ještě vyvezeno bylo 138.000 metr. centů, činil vývoz v roce 1884 pouze 265 metr. centů. Další okolnost, kterou stavím proti uvedeným ústupkům, jest, že nyní pěstování řepy, které až do letošního roku, pokud se týče kampaně 1885/86 ubývalo, opět značně přibývá. Dle výpočtu, který přináší odborný časopis „Prager Zuckermarkt" v nejnovějším čísle z 9. června, lze očekávati následující v příštím roce, tedy v kampani 1886/87. Béřeme-li summu osázení řepy v letech 1884/85 za 100, dojdeme výsledku, že v letech 1885/86 osázeno bylo řepou pouze 57·5 procent půdy v roce 1884 za 100 počítané, kdežto dle vyšetřování, které se již stalo, vychází, že letos 82 procent půdy za 100 počítané je osázeno, tudíž jeví se vzrůst z 57·5 procent na 82 procenta; to znamená, že letos se opět sklidí značně větší množství řepy, větší množství řepy se zpracuje a tudíž opět větší množství melassy bude k disposici. Odhadl-li jsem melassu, letos k disposici jsoucí, na celkem 650.000 metr. centů, lze očekávati dle číslic, jaké se pro letošek (1886/87) dají předpokládati, letos 940.000 metr. centů melassy, a odpočítáme-li opět 250.000 metr. centů na eluci, strontianovou methodu atd., zbývá nám letos vždy ještě 690.000 metr. centů melassy, které budou pohotové pro lihovarnický průmysl. To by byl druhý moment, který stavím vstříc jako seslabující dříve uvedené tvrzení.

Dlužno však ještě další okolnost uvážiti, a to, že lihovarníci sami vždy říkají: Naše poměry jsou tak špatné, že nám nic nezbývá, než výrobu, jak vůbec lze, obmeziti, a skutečně odbývala se v lednu 1886 v Pešti schůze lihovarníkův a bylo usneseno, že výroba se má snížiti o 30 procent. Při tom bylo řečeno, že záleží uskutečnění tohoto usnesení částečně na připojení se několika větších rakouských továren, a za tou příčinou ustanovena byla do Vídně porada zalitavských a předlitavských výrobců lihu, která se konala dne 25. ledna r. 1886. O této schůzi dovoluji si přečísti několik krátkých slov ze zprávy, kterou přinesla „Neue Freie Presse" dne 27. ledna t. r.:

„Z rozpravy, která se navázala na uherský návrh, jeví se zásadní ochota neklásti žádných překážek zmenšení výroby, zamýšlenému

uherskými lihovary. Pokud se týče návrhu, aby se též v Rakousku výroba snížila, bylo uvedeno, že většina rakouských továren beztoho uskutečnila redukci, a že v zásadě může se jednati pouze o trvání stávajícího množství výroby.“

Předlitavští velkoprůmyslníci v dalším nezavázali se nikterak ke slibu súčastniti se tohoto 30procentního zmenšení.

Věc konečně se má tak, že jest úbytek pohotového množství melassy nepatrný, a co hlavní, velmi pomíjející, takový, že již bude v příští kampani úplně sanován, že však vedle toho lihovarníci sami mají za to, že to je v jejich zájmu omeziti, pokud lze, výrobu, poněvadž nynější ceny jsou tak nízké a nadvýroba tak veliká, že nelze očekávati pro průmysl žádných příznivých výsledků rozmnožením výroby nebo ponecháním jí ve statu quo.

Zdá se, abych učinil závěr, že jeden z důvodů, že by bylo málo melassy, mnou nyní uvedených, značně je oslaben.

Avšak z vývodů zprávy k motivům vysvítá ještě věc druhá, jako by záleželo lihovarnickému průmyslu na tom, aby dostal sem melassu z jiných zemí à tout prix, to jest i za vyšší ceny.

Zdá se mi, že tento důvod není vážný, neboť při ceně 22 zl. je dle mého soudu naprosto nemyslitelno chtíti pracovati ještě s dražší, z ciziny odebranou melassou. Počítám-li a uvažuji-li tedy těch málo důvodů, které byly bez ciferního dokladu uvedeny, mohu jen s politováním vysloviti, že je shledávám velmi povrchními, a nezbývá mi, než poohlédnouti se po jiných důvodech, které by snad lihovarníky vedly k domáhání se pokud možno největšího snížení melassy.

Tu obrací se nutně zrak náš, ponecháme-li stranou množství melassy, k druhému činiteli důležitému při každé hospodářské úvaze, k ceně melassy.

Jaká jest, a jak by se utvářeti mohla, po zavedení 25 kr., pokud se týče nyní 1 zl. cla?

Je známo, že samostatně utváří se cena melassy ve výrobních skupinách jednotlivých států. Máme samostatně utvořenou cenu melassy v Německu, kde dle nejnovějších záznamů činí 7—9 marek, to jest až 5 zl. 58 kr., máme zcela jinou cenu melassy v Rusku, kde činí 25—30 kopějek za pud, to jest asi 1 zl. 87 kr. za metrický cent. V Rakousku je dle nejnovějších záznamů na burse cena melassy 4 až $4\frac{1}{2}$ zl.

Rakouské clo 6 zl., které nebylo ustanoveno v roce 1882 jako clo bojovné, jak bylo tvrzeno, zabraňuje dosti vydatně dovoz jakékoli melassy, věc to, kterou nelze popříti; uvedl bych jen, že toto clo bylo zavedeno již v roce 1853, neboť v celním tarifu z roku 1853 praví se v oddělení 7. položka d, cukrový syrup, to jest odpadkový syrup raffinerie a nikoli kristalitelný syrup netikový: 5 zl. stříbra; později byla na 6 zl. 30 kr. zvýšena, v roce 1871 upravena na 6 zl. a v roce 1882 nebylo na ní ničeho měněno. Dovozu melassy z Německa naprosto netřeba se báti, neboť ze země, kde je cena o 1—$1\frac{1}{2}$ zl. vyšší, dová-

žeti do země, kde je cena o to nižší, to by se skoro nevyplácelo. Byl-li by odněkud dovoz možný, bylo by to z Ruska, a uvedl jsem, že v Rusku přijde metrický cent melassy na 1 zl. 87 kr., a počítám tu papírový rubl za 1 zl. 23 kr., a že jde na metrický cent 6·1 pudu. Připočtěme k tomu povozné 1 zl. 13 kr. z krajin nedaleko rakouských hranic v jihozápadním Rusku, z Podolska a Ukrajiny — a není to neoprávněno, když jedním zástupcem vlády v celním výboru při vypočtení cla na petrolej bylo uvedeno, že dovozné za petrolej z Kolomije do Vídně dělá za metrický cent 1·65 zl., a petrolej je přece mnohem cennější a nebezpečnější šťáva, a tedy pohltí mnohem větší náklady dovozu než melassa, která tak leccos snese — tedy počítejme dovozné 1·13 zl.: obdržíme cenu 3 zl. Připočteme-li pak k tomu clo 25 kr. ve zlatě čili 30 kr. v papírech, obdržíme v celku 3·30 zl. a můžeme ještě jíti dále a říci 3·50 zl., neboť to jsou veličiny, které zdají se býti vzhledem k ceně zde stávající 4·50 zl. velmi nepatrnými. Avšak i tehdy, kdyby clo dělalo 1 zl. ve zlatě, vždy jest možno, jak lze z uvedeného viděti, že by melassa v ceně ku př. za 1·10 zl. do Moravy a Čech byla dodávána.

Ještě j e d n o bych uvedl, že totiž při rozmachu dovozu melassy jen poněkud větším mohlo by se snadno býti domáháno velkého snížení dopravních sazeb, které by drahami nyní na různých stranách bitými, skoro bych řekl ladem ležícími, bylo povoleno.

Pak chtěl jsem poukázati na druhou okolnost, na kterou jsem však sám nepřišel, nýbrž kterou vyjímám z jednání uherského celního výboru, v němž se dí (čte):

„V příčině snížení celní sazby na cukrovou melassu uvádí znalec Leipziger, že může dovoz melassy škodlivě zpět působiti na uherskou výrobu lihu. Znalec Samuel Deutsch neschvaluje s hlediska domácí výroby cukru snížení cla, neboť jakmile stane se skutkem nový zákon o dani z cukru, přijde více melassy do oběhu. Bude pak důležito, aby uherská melassa následkem dovozu ruské melassy téměř cla prostého nebyla v ceně stlačena. Též nutno míti na zřeteli možnost, že by Rusko poskytnouti mohlo, jako nyní pro cukr, tak později i pro melassu vysokou vývozní premii.“

Nuže, pánové, to jsou okolnosti, dle kterých mnou uvedené výpočty zajisté nejeví se býti příliš vysoké a které zajisté též ospravedlňují mnou právě vyřknuté obavy, že totiž dovoz melassy při celní sazbě 1 zl. dovedl by snížiti cenu melassy na tuzemském trhu.

Pánové, budiž mi dovoleno, v krátkých rysech objasniti možné následky takového snížení ceny melassy, řekněme jen ze 4 zl. na 3 zl. 80 kr.

První, co by mohlo býti následkem takového snížení ceny, bylo by oslabení postavení malých rolnických lihovarů v boji s lihovarnickým velkoprůmyslem. Že boj ten stále trvá, nechci říci zuří, i v nejnovější době, avšak udržuje se, mohu dokázati ničím menším než zprávou o cukerní anketě v Pešti, v měsíci březnu konané, při níž opět

došlo ke značně prudké srážce malých rolnických lihovarníků s velkoprůmyslníky.

Věrný zpravodaj, který naprosto nemůže býti podezříván, že straní malým rolnickým výrobcům, praví v „Pester Lloydu" o tom, jak následuje (čte):

„Budeme se v následujícím blíže obírati s povahou a úkoly obou těchto kategorií lihovarů v Uhrách vzájemně se doplňujících; zde chceme jen k tomu poukázati, že anketa opět podala důkaz, že uherští hospodáři přepínají jednostranné zastoupení zájmů v takové míře, že tím státní hospodářské a všeobecné národně-hospodářské zájmy jeví se býti prostě odstraněny. Pozornému čtenáři neušlo i z neúplné zprávy o anketě, že zástupcové rolnických lihovarů domnívali se, že musí se protichůdně postaviti proti velkovýrobě, a snažili se nepokrytě vyvolati různosti zájmů ano přímé protivné postavení."

Tedy, pánové, malý rolnický lihovar byl by zcela rozhodně v nevýhodě ve svém postavení v boji o konkurenční bytí s velkovýrobou; pánové, nechci tvrditi, že by bylo skvělým postavení lihovarnického velkoprůmyslu, ale tím méně skvělým je postavení malých výrobců, zvláště postavení malých rolnických lihovarů, a pravím, mějte na zřeteli, že jde-li při velkoprůmyslu o malý počet kapitálem vládnoucích velkovýrobců, jde při rolnických lihovarech o celé množství malých hospodářských existencí, které jsou odkázány na vzdělání půdy, sázení brambor, a které, řekl bych, v pěstování brambor nalézají poslední jedinou sílu a podporu v nynější době, tak těžké pro polní hospodářství.

V okamžiku, kdy se snažíme pomoci rolnictví způsobem dosti problematickým, obilními cly, neměli bychom na druhé straně přece nic podnikati k oslabení a podkopání rolnictví tím, že přistupujeme k opravě celních tarifů, které povedou s úplnou jistotou k tomu, že velký počet malých rolnických existencí bude, nechci říci zničen, nýbrž silně poškozen. (Velmi správné!) Je to známá věc, že nejen v Haliči, nýbrž i v Čechách — třeba jen pohlédnouti na jihovýchodní vysočinu na hranicích Čech a Moravy — celé širé kraje odkázány jsou na pěstování brambor a spracování jich v líh. Právě jako jsou v Čechách kraje, kde nikoli 10, nikoli 15, nýbrž 20—25 procent veškeré půdy osázeno jest řepou, tak jsou kraje, kde 25 procent půdy osázeno je bramborý, a jako poškození cukerního průmyslu znamená poškození polního hospodářství v oněch krajích, tak znamená v těchto krajích poškození malých hospodářských lihovarů zcela vynikající měrou poškození rolnictví, zejména pěstování brambor, jež tvoří jeho jedinou podporu a přední pramen příjmů.

Myslím, že nemusím dále odůvodňovati, že větší neb menší zaplavení trhu lihem vyrobeným ze zlevněné melassy bude působiti tlak na ceny lihu a brambor a bude míti právě vylíčené následky. Ovšem, praví se, že tu jde o léta 1886/87 a 1887/88, avšak je-li to

pravda, že jak nyní věci stojí, bude míti lihovarnický velkoprumysl, t. j. lihovary, jisté malé nepříjemnosti, řekněme malou nepohodu, která však je pouze pomíjející povahy, kdyby se mělo přiznati, že by poněkud trpěti měl velkoprumysl, myslím, že muže velkoprumysl snáze nésti po dvě léta až 1888 89 malou nepohodu, než by ji nésti mohly malé rolnické vinopalny.

Neboť dovolíme-li nyní dovoz lacinější cizí melassy, utrpí malý rolnický lihovar a tím rolnictví i h n e d porážku, podržíme-li však ve clu status quo, zpusobíme zachování nynějšího stavu velkého i malého prümyslu po 2 roky, a že malé lihovary utrpěly by teprve od r. 1888, v okamžiku, kdy následkem očekávané aneb snad obávané nové cukerní daně melassa všude nesmírně se zlevní, a kdy následkem toho zpusobí domácí konkurenční poměry bez další pomoci snížení ceny melassy a lihu.

Odmítneme-li tedy snížení cla na melassu, dáváme malým rolnickým lihovarům jen krátkou šibeniční lhutu do 1888.

Na konec bych ještě k tomu poukázal, že to nejsou jen rolnické lihovary a tím péstování brambor, s kterými je ve spojení snížení cla na melassu, nýbrž že jest i jiný rolnický prumysl a tím též jiný odbor rolnické výroby, který muže utrpěti škodu tímto snížením a jak se obávám, škodu i utrpí. Je zřejmo, že míním výrobu cukru. Melassa není, jak známo, pouze surovinou k pálení lihu, nýbrž i vedlejším výrobkem cukerního průmyslu. Pravda-li — a lichotím si, že jsem alespoň částečně to dokázal — že navrhované snížení cla na melassu muže stlačiti ceny její, pak trpí tím patrně též cukerní prumysl, tím že nikoli sice hlavní výrobek, avšak pro celou bilanci výtěžku ne nedůležitý vedlejší výrobek na ceně utrpí, a nevím, zda doba cukrovarnického průmyslu a cukerního trhu je dle toho, aby učinen byl nějaký útok na nynější nízké ceny výrobku cukrovaru. To by byla jedna rána, je však se obávati druhé, která přichází se strany jiné.

Jakmile totiž cena melassy klesne, bude ovšem pro nyní stávající ústavy k vycukernatění melassy výnosnější, aby napialy veškeré síly (Tak jest! výborně!) a vyrobily pokud možno nejvíce cukru z melassy. Neboť páni mají při tom výhodu, že sice neplatí žádných daní, že však se přiživují z velké restituční misy na účet vyrabitelu cukru řepového. (Tak jest!) Nehodlám malovati do šeda a tvrditi snad, že ještě během tohoto roku honem vznikne celá řada továren strontianitových. Tak daleko věc přece není, aby se kapitál do r. 1888 umořil; pracuje se sice s velmi značným výdělkem, ale tak velké to přece není. Avšak každý střízlivě myslící obávati se musí, že nyní stávající továrny napnou jak možno své síly, aby přivedly na trh co možno nejvíce ze zlevněné melassy lacino vyrobeného cukru, a výsledek toho bude, že výroba řepového cukru — oproti výrobě cukru z melassy, nejen tím bude poškozena, že její vedlejší výrobek klesne v ceně, nýbrž i tím, že následkem doplatku dešť daní na ně dopadající zpusobem nikoli zúrodňujícím bude ještě prudší a tísnivější. To jsou ujmy,

jichž obávati se musí výroba cukru a nepřímo zemědělství, pěstování cukrovky.

Nechci zdržovati se při jiné další okolnosti, která by eventuelně též mohla dáti podnět k obavám; snad nám ve směru tom bude moci podati vysvětlení pan zástupce vlády — míním totiž celní techniku v příčině kontroly, že smí melassa býti dovážena vůbec jen k účelům lihovarnickým. Nemýlím-li se, není v mnohých částech chemická celní technologie tak vyvinuta, jak by mohla býti a jak bychom si toho přáli. Viděli jsme to při jednání o clu na petrolej, že chemická celní technologie nedovede rozeznati některá falšování.

Je známo, že se má melassa do lihovarů dovážeti v denaturovaném stavu, že denaturování se děje přidáním kyseliny sírové; je však též známo, že toto denaturování lze tím paralysovati, že se přidá k melasse trochu vápna, dále je známo, že melassa v zimě zamrzá, že přidaná kyselina sírová neúčinkuje a melassa se nemění, a že by se na konec k tomu dojíti mohlo, že lihovary by utvořily jisté mezistanice, z kterých by špatně denaturovaná aneb zcela nedenaturovaná melassa dostala se do cukrovarů. Nechci však se při tom déle zdržovati, neboť očekávám ve věci té od zástupce vysoké vlády uklidňující vysvětlení.

Končím, pánové, žádaje Vás, abyste to, co bylo od r. 1853, tedy po celé 32 roky a co po roce 1888, bůh ví, kolik roků dále mělo býti, jako praví konservativní celní politikové neměnili. Nyní jde dle návrhu výboru a vlády nikoli o u p r a v e n í stávajících celních ustanovení v příčině melassy, nýbrž aby zásadně j i n a k u t v á ř e n y b y l y, aby od základu byly změněny a duch, kterým se nese domáhání se těchto převratů, není naprosto duchem, jenž nadchnul vysokou sněmovnu, když šlo v r. 1882 o známou reformu daně z lihu.

Pánové, za příčinou těchto svých vývodů jsem si znovu pročítal nedávno ta jednání a shledal jsem, že vysoká sněmovna tehdy naplněna byla blahovůlí a láskyplnou pečlivostí k malým rolnickým lihovarům, tak že v podrobné debattě ani jediný řečník nevystoupil a nemluvil proti této předloze. Pánové, to byl duch, který spatřoval v malých rolnických lihovarech velmi důležitý článek, velmi důležitý prostředek ku povznesení samého rolnictví zvláště v chudších krajinách a zemích. Obávám se, pánové, aby vysoká sněmovna nebyla naplněna opačným duchem, kdyby měla býti schválena navržená celní položka.

Žádám tudíž vysokou sněmovnu, aby nepřijala navrženou položku celního výboru, nýbrž návrh, který, má-li a musí býti již opravováno, je toho smyslu, aby se sice dokonce neprohibovalo, avšak při nejmenším aby se odvrátilo nebezpečenství vniknutí laciné cizí melassy do domácích trhů, a myslím, že toho lze dosáhnouti tím, když zvýšíme clo na místě 1 zl. na 1 zl. 50 kr. Můj návrh tedy zní (čte):

„Ve třídě IV. (cukr) má se za číslem 20 tarifu vsunouti:

Poznámka k číslu 20. tarifu. Melassa pro stávající již lihovary, až 1. srpna 1888 proti dovolovacím listům pod kontrolou, která se má způsobem nařizovacím ustanoviti 1 zl. 50 kr.“
(Výborně, výborně v pravo.)

* * *

Z denníku dr. Jos. Kaizla.

16. června r. 1886. Večer. Č[eský] klub. — Sedění od ½7 — 10 hod., Richterem [= dr. F. L. Riegrem] neobyčejně vedené. Debattováno o clech petrolejových, pro které naše malá opposice bez záruk za naše postuláty nechce hlasovati. Po nátlaku našem konferoval ne [dr. F. L.] Ri[eger], jenž právě odjížděl, nýbrž Rich[ard] Clam[-Martinic] s [ministrpresidentem hr.] Taaffem a [ministrem financí] Dunajevským, kteří řekli asi: „my rozhodně neslibujeme a neslíbíme nic a pranic, a také nelze nám teď s Uhry nějaké nové jednání započíti; kdyby v listech zejm[éna] českých objevila se zpráva, že jsme cokoli připověděli, budeme ji dementovati. — Kdyby však svým časem výbor vyrovnací učinil usnesení Vašim českým požadavkům příznivá a kdybychom usnesením těm z vlastního stanoviště rakouské vlády odporovati nemohli, pak mohli bychom takové požadavky co možná podporovati.“ To nám [dr. F. L. Ri[eger] sdělil, čta to z papíru [Rich. hr.] Clamem [Martinicem] popsaného.

Dojem ovšem velmi málo utěšený. Debata veliká a věcná, já chopil se dvakráte slova, 1) abych ukázal odpor, jenž v tom leží, že vláda vůbec nechce vyjednávati s Uhry, ale vyjednávala by, kdyby nás pravice podporovala; nuže, my chceme, aby nás prav[ice] už teď před odhlasováním petroleje podporovala. 2) abych ukázal souvislost taktickou mezi odhlasováním cel a vymáháním závazku svědčících našim požadavkům. (Tu souvislost zejm[éna] [dr. Karel] Mattuš a [Josef] Hlávka popírali.) [A. O.] Zeithammer pravil, že situace teď nezměnitelna, že musil by to býti hlas jiný, než Č[eský] klub, aby proň odstoupilo se od úmluv mezi J[eho] Vel[ičenstvem], Uhry a vládou sdělaných. [Richard hr.] Clam [Martinic] ukázal možnost, že snad i na podzim nebude se nám chtíti v cukru a bance povolovati, ale pak opposice.

(Já nevím, bude-li opposice naše potom tak účinna jako teď: teď máme levici, pomocí které lze vládu návrhem Suessovým poraziti — pak snad vláda s pravicí a levicí porazí nás jako při lex Scharschmied.)

Hlavní argument proti nám byl, že nás cla petrol[ejová] nepálí, že nám nesluší proto vyvolati krisi, tomu že náš lid by

nerozuměl a že na takový radikálný odpor máme kdy a proč až při cukerní a bankovní otázce — pak bude Rhodus (to i Rich[ard] Clam [Martinic] i [Josef] Hlávka řekli — pamatuj!) Náš a zejm[éna] můj argument: Die Rheinlinie am Po verteidigen, cukr a banku fedrovati už při petroleji.

Konečný effekt přece, že ještě zítra (17.) sestoupí se XVII čl[enná] komisse, že jí předloží se české požadavky a bude tlačiti se na stil. o podpoře.

Opposice naše tudíž ne — neplodná.

18. června r. 1886. Č[eský] klub. Ráno 9 hod. před plenem. Richter [= dr. F. L. Rieger] referuje, že XVII[členná komisse] slíbila opravdově podporu našich požadavků, že tudíž lze nám hlasovati proti Suess[ovu] návrhu. [Dr. Ed.] Grégr prohlašuje, že opposice naše se akkomoduje — já mimochodem reservuji si volnost pro případ nejapného chování se vlády. Pak mluveno rozhodně a rozmrzele o tom, kterak vláda zájmů našich nedbá.

Petrolej[ová] debatta počala se včera večer skvělou a přesvědčivou řečí [prof. Eduarda] Suessovou. Pokrač[ování] dnes dopol[edne] a večer. [Ministr financí Julian] Dunajevski chabě mluvil a vtipkoval; obrana z pravice (Poláků) slabá: účinně mluvil [dvorní rada Jiří] Lienbacher pro Suessa a na mne hluboký dojem učinil. Já na konci dopol[edního] zasedání Richterovi [= dr. F. L. Riegrovi] řekl, že není jisto, nezdržím-li se hlasování; na to vztek.

Můj duševní stav nevýslovně sklíčený a rozervaný, tu dobro a pravda, tam nátlak, terror a ostýchavost mladého poslance. Až do večera potácím se v nerozhodnosti — před samým hlasováním o 11. hod. večer konečně zuby skřípaje rozhodnu se, že půjdu s klubem. Majorita proti prof. [Eduardu] Suessovi, 6 hlasů, scházelo mnoho Poláků, z nás absentoval se dr. [Jan] Vašatý. — Pak vůbec nepřítomen dr. [Em.] Engel a [hr. Frant.] Lützov. Jsem velmi rozčilen a fysicky i morálně sklíčen.

* * *

Z dopisů dr. Jos. Kaizla.

1886. 24. června, 1 hod. pol. [Vídeň.]

Dr. Josef Kaizl strýci dru Edmundu Kaizlovi.

Jsem hluboce zarmoucen zprávou o nenadálém rychlém úmrtí drahé babičky, jakkoli viděl jsem, že chřadne a slábne, domníval jsem se přece vždy, že tuhá životní síla vydrží alespoň do zimy, a takž nikterak nespřátelil jsem se s myšlenkou, že jí živé více neuvidím. Tím více toho nyní lituji, že jsem pro rozmanité ne nutné avšak také ne zbytečné příčiny zůstal ve Vídni

a neodjel už ve středu, však mezi příčinami prutahu bylo také přání babiččino, abych někdy [Alfreda] Kaizla a Kolbeho navštěvoval; u Alfreda byl jsem včera, ke K[olbemu] chtěl jsem jíti dnes.

Bylo mi takřka nemožno dnes už odjeti, protože nejsem nijak připraven a chci teprve dnes odpol. pakovati: přijedu tudíž, jakož jsem psal v pátek večer (okolo 9 hod.) drahou Frant[iška] Josefa . . . . .

* * *

Z denníku dr. Jos. Kaizla.

6. [července] 1886 zakončena ř[išská] rada.

9—12. července r. 1886. Schuze voličuv a zpráva moje (prvý ze všech posl[anců] č[eských] v Čáslavi, G[olčově] Jeníkově, H[eřmanově] Městci a Chrudimi. Všude dobře přijat, obzvl[áště] Měst[ec] a Chrud[im].

červenec [r. 1886]: četl [jsem] spisy [C.] Bertagnolli [L'economia dell' agricoltura in Italia e la sua transformazione (secondo dati dell' in chiesta agraria)], [Ugo] Mazzola [L'assicurazione degli operai nella scienza e nella legislazione germanica], [Achille] Loria [La teoria economica della Costituzione politica].

1. srpna—21. září [r. 1886]. Bled-Ala. V Ale studium bankov[ní] otázky.

V srpnu [r. 1886]. Banka rak[ousko]-uh[erská] rozmnožila počet vedl[ejších] míst bankovních.

V srpnu [r. 1886]. [Banka] béře v úvahu lombardování warrantů.

* * *

Z dopisů dr. Jos. Kaizla.

1886. 24. srpna. [Bled.]

Dr. Josef Kaizl strýci dru Edmundu Kaizlovi.

Došel jsem krásnou cestou z Javorníku do Řečice, pak do Bledu, poznávaje, že noha jest již úplně zhojena. Jest mi smutno a jsem žádostiv dostati se do Aly.

1886. 27. srpna. Lublaň.

Dr. Josef Kaizl strýci dru Edmundu Kaizlovi.

Včera krásný den jsem ztrávil u p. Krouška na Brdu, pozdě v noci nás dovezl do Lubl[aně], kdež nedostali jsme noclehu, takže jsme spali v kabinách parní lázně Slonovy, za to ráno pěkné koupání. Nyní o ½12 pojedu na Trbiz, noc ztrávím v Běláku a zítra večer přibudu do Aly.

1886. 1. září. V Ale.

Dr. Josef Kaizl strýci dru. Edmundu Kaizlovi.

Chci podati stručnou zprávu o svých osudech ode dne rozchodu našeho — právě dnes tomu týden.

Z Javorníka šel jsem 2½ hod. pěšky zpět do Mlina — cestou ze všech v okolí bledském nejkrásnější, kterouž, ač jestliže na rok opět do Bledu se vypravíme, zajisté mezi primární exkursi zařadíme. Ve středu šel jsem s mladým Ivanem kopat kořeny cyklamenu, pak šel jsem se koupat a rozloučil se Savicí. Odpol[edne] objevil se [poslanec Frant.] Šuklje, zároveň s ním mraky, bouře, déšť, které, jak se domnívám, zmařily osvětlení: pršeloť důkladně když k 7. hod. več[er] jsme vyjížděli.*) V Lescích podařilo se mi instradovati svůj kufr přímo do Aly, takže byl jsem prost veliké nesnáze; tu v Ale praveno mi, že tak pro pohodlí passantů činí všecky dráhy. Noc bídně strávil jsem po bídné večeři v bídném hostinci kraňském; vyjeli jsme o ½7 ráno za intermittujících vlažiček do Mengeše (Mannsdorf), tam očekával nás povoz Krsnikův, jenž za 1 hod. dovezl nás na Brdo. Krsnik, muž velmi krásný, sympathický a vlídný; hlavní část programu jídlo, méně pití, trochu procházek a karbanu, krajina utěšená, jakkoli vysoké pozadí severních hor zastřeno mraky. Večer o ½11. jsme odjeli, byli o ½1 hod. v Lublani, bytu ani ve Slonu ani Evropě, takže radovali jsme se, dostavše povolení stráviti noc v kabinách parní lázně, čehož jsme z rána využili. Snídaní v Tivoli, pak malý buml po městě, předčasný, avšak výborný oběd na nádraží, a o ½12 odjezd k Trbiži. Den překrásný, jakkoli parný; podvečera užil jsem ku krásné procházce v Trb[iži], při čemž neopominul jsem poděkovati se Rezi za sešití pouzdra na cigara. O ½8 jel jsem do Běláku a tam dobře byl ubytován, ráno pak o 7. hod. vyjel do Pusté doliny, a za největšího parna dojel jsem večer ¾8 do Aly. Počasí ustavičně skvělé, od 10—4 příliš horké. Jak se tu bavím a zaměstnávám o tom později . . . .

1886. 9. září. V Ale.

Dr. Josef Kaizl strýci dru Edmundu Kaizlovi.

. . . Mně vede se tu velmi dobře, čehož nenejmenší příčinou jest trvale krásné počasí; od 28. srpna, dne mého příjezdu, jedinkrát asi ½ hod. sprchlo; vinaři si v tom arciť nelibují, nýbrž žádají deště, aby hrozny napučely a pak dokonale vyzrály. Hroznů je tu velice mnoho, pěstování révy ovládá zde všecku agrikulturu a dodává také krajině specifický ráz, nemálo zejména tím, že vše hradí se a zdmi obehnává, aby ne-

---

*) Listonoše jsem nezapomněl a zaplatil, takže tvé zásylky nebylo třeba.

bylo přístupu k révám. Já zde denně několik kilogramu výborných hroznu, které si v [bratrově] Emanově vojenském prosoku nosím z vinohradu denně zkonsumuji; kromě toho padají na váhu a do žaludku jenom fíky, neboť broskve nejsou dobré, buď tvrdé buď moučnaté.

Vedu zde život dosti pracovitý užívaje materiálu, který jsem si přivezl s sebou; dopoledne a odpoledne summa summarum 3—3½ hod. studuji. Napsal jsem také článek pro Pol[itik] o bonu a warrantech, který snad včera nebo dnes byl vytištěn*). Dopol. k 11. se jdu koupat, pak obědváme, pak kouříce a ležíce v Emanově bytu čteme noviny; potom jde Eman (ve 2 hod.) do kanceláře, já pak sedím doma až do pul 6, druhé koupání ve společnosti 3—4 členné; pak procházka, v 8 hod. večeře a od ½10. do ½12. taroky.

Exkurse učinil jsem posud 2: minulý týden byl jsem sám na 1½ dne v Tridentu, v úterý byl jsem s [bratrem] Emanem a jakýmsi p. Schmidem, pošt[ovním] úředníkem v Rivě: to byl překrásný výlet, vyjeli jsme ráno 6.20 z Aly, přibyli 6.40 do Mori, pak pěšky do 10. hod. až do Torbole na jezeře, odkud po člunu plavili jsme se do Rivy; dvojím koupáním v neobyčejně krásné byť i 18° teplé vodě jezerní jakož i výborným obědem (Table d'hôte v Albergo al sole za 1 f 50) posilnili jsme se a nahradili si strádání, které někdy oběd v Ale přináší; zpět jeli jsme v najatém kočárku.

Dnes odpol[edne] se chci podívati do Rovereta, jednak abych upevnil svazky s továrnou suckou, pak abych navštívil kollegu poslance [Valeriana] Malfattiho. V sobotu jedu na celý den přes Veronu do Mantovy, abych setkal se s p. [Achillem] Loriou, [italským národohospodářem], spisovatelem knížky (viz zde str. 285.) kterou jsi také ty v Bledu čítal. Pak budu pomýšleti na návrat do Prahy . . . .

* * *

Z denníku dr. Jos. Kaizla.

V *září* [*r. 1886*] zahájeno jednání vlád o ruzně vyřízené tarifě celní, zejm[éna] petrol[eje]. Uherská vláda odpověď na notifikaci rak[ouskou], že nelze ji nikterak přijati usnesení cislajt[ánské] sněmovny, avšak žádajíc cla z vlny a vyšší z kávy, projevila ochotu akceptovati princip Suessův, ovšem s ciframi docela jinými (raff. 13 f, pap. olej doma raff. 9 f 50, pap. v čemž 2 f 50 cla 7 f daně).

---

*) „Der Warrant und die Oester.-ung. Bank." v narodohospodarske casti „Politik" z 8. září r. 1886 čís. 249, str. 7. Je to kritika a polemika spisu Gustava Leonhardta: „Der Warrant als Bankpapier."

Rak[ouská] vláda odpovídá, že to naprosto nepřijatelno, že trvá na usneseních sněmovny a že pro dobu platnosti dosavadní tarify žádá durazně modifikaci výkonného nařízení z r. 1882, aby nešvar (Unfug) záležející v dovážení rus[kých] falsifi[kátu] za 1 f. 10 byl zamezen. Uh[erská] vláda (20. 9. 86) tuto odpověď béře prostě na vědomí — t. j. zastavuje zatím jednání.

V té situaci rak. off. listy lichotí majoritě, mluvíce s respektem o parlam[entu.] (Presse 22. 9. 86.)

P[unc]to cukru zdá se, že v Uhr[ách] věje vítr našim požadavkum příznivý, za to N[eue] Fr[eie] Pr[esse] rozhodně odpíravě se chová.

25. září r. 1886. Schůze voličů v K[utné] Hoře.*) Dobře uvítán. Řeč o cukru: přijali resoluci deklarantskou.

29. září r. 1886. Ř[íšská] rada.

Č[eský] klub před — schůzí; stesky proti [ministru vyučování a kultu] Gautschovu počínání na Mor[avě]; [brněnský poslanec dr. Frant. Alois] Šrom, že Konrad Mor[avský] nechtěl dáti počeštiti — G[autsch] že chce jí však poněmčiti: případ příborský ještě non liquet —p[unc]to Vyškova a Kroměříže usnesli se Moravané (dne 28. 9.), že podají interpellaci.**)

29. září [r. 1886]. [Ministru kultu a vyučování] Gautschovi připomenul [jsem] bídu na č[eské] filos[ofické] fakultě — uznal, že náprava nezbytná; však že ne[ní] peněz, že statisíce věnoval medic[inské], že tam jmenoval 6 prof[essorů], drahého [Bohuslava] Jiruše [professora farmakologie], což já vyvracel atd.

30. září r. 1886. Porada českých členů cukerního subkomitétu vyrovn[avacího], [hr. Bedřich Karel] Kinský, [Václav] Salášek, [dr. Ant.] Mezník, ku které přibrán [Jindřich hr.] Clam-[Martinic], [A. O.] Z[ei]th[ammer], já.

Večer [Český] klub — denní pořádek, pak bez ladu mluvení — o programu, atd. nic, jakkoli k tomu schůze svolána.

---

*) Dne 25. září r. 1886 podával zprávu svým voličům dr. Jos. Kaizl v Kutné Hoře. Promluvil o cukerní dani a prohlásil, že vyhlídky na příznivé vytváření se cukerní dane českým přáním považuje v nejmenším za nepříznivé. Řeč dr. Kaizla v podstatných rysech otiskla „Politik" z 26. září r. 1886 čís. 267, str. 2. Radikálně opposiční resoluci navrhl dr. B. Pacák. Byla otištěna v „Nár. Listech" z 30. září r. 1886 v příloze.

**) „Nár. Listy" z 29. září r. 1886 přinesly tuto telegrafickou zprávu z Vídně: „Z českých poslanců dostavili se dnes všichni moravští do sněmovny a sestoupili se o 6. hod. k poradě o krocích, které podniknou buď sami nebo ve spojenectví s českým klubem následkem posledního vystupování ministra Gautsche a jeho nařízení stran českého školství na Moravě . . . usneseno podati ministru Gautschovi dotaz stran rozšíření kroměřížského gymnasia V. třídou a stran občanské školy ve Výškově. Zapovězené zřízení gymnasia v Příboře nebude pojato do dotazu. Moravští poslanci vyžádali si o této záležitosti telegraficky akta, poněvadž o ní nejsou s dostatek informováni."

30. září r. 1886. [Ministrpresident uherský Koloman] Tisza odpovídá v uh[erském] sněmu k interpellacím p[unc]to Bulharska—Ruska (že Rak[ousko] nestrpí rus[ký] protektorát v Bulh[arsku] atd.)

2. října [r. 1886]. Uh[erská] sněm[ovna] přijala nezměněnou vl[ádní] předlohu o spolku cel[ním] a trž[ebním].

2. října [r. 1886]. Já dal se do pilného studia zákona o pojišť[ování] nemoc[enském].

3. října [r. 1886]. (neděle) večer ½7. klub.

Ref[erent dr. Ant.] Mezník vykládá zákon o zdanění postátněných železnic; nejduležitější § 3. al 2 vznikl, že levice ve výboru majoritu; M[ezník] insinuoval plenární změnu usnesení výborového.

Já proti tomu, počítaje, že (Praha) utrpí sice pro praesenti při dráze Pl[zeň]-Břez[nice] (posud výhradně v Čech[ách] zdaněné) — budoucně však získá Pr[ažsko]-D[uchcovskou] a Duchc[ovsko]-Podm[okelskou], jež odpadnou Teplicím resp. Smíchovu. ([Karel] Hladík ze Smíchova mlčí.) — Po mém návrhu diskusse o bance, t. j. Richter [= dr. F. L. Rieger] vykládal.

Stručná diskusse o cuker[ní] dani. [Václav] Salášek a já odpovídáme k dotazům. — Já žádám, aby osn[ova] zák[ona] o pojišťování nemoc[enském] dána v klubu co nejdříve na denní pořádek.

Já vykládám obšírně neústavnost a praejudiciálnost toho, že ustanovení o úhradě restitucí daňových pojato do spolku cel[ního] a trž[ebního], jako dodatek čl. XI. — a odňato deputacím. [A. O.] Zeith[ammer] replikuje, že to vše také ví, že to osudné — ale o nápravě ani muk. (To jsou, jak se zdá, pro celý klub, vyjímaje p. Z[eithammra] věci z brusu nové.)

Schůze dobrá a věcná.

Richter [= dr. F. L. Rieger] o upravení volby censoru, kdyby komory ne a vláda ne. Má [president pražské obchodní komory Bohumil] Bondy ještě jiný plán — jaký neřekl, snad nevěda. —

4. října [r. 1886]. Obědval [jsem] s Richtrem [= dr. F. L. Riegrem], řekl, že nechce se hádati, bylli r. 1880 (na radu našich cukrovarníků) zaveden kontingent, protože co odbyto, rád a hned zapomíná — v tom že má dobrý systém, sic by měl hlavu jako — — — (!)

6. října r. 1886. Celní konference rak[ousko]-uh[erské] o petrol[ejovém] clu, opět bez výsledku: slyšeni experti, lze-li rozeznati ruský falsifikát: jedni (rak[oušti].) že ano (Mittelsprung), druzí (Uh[eršti]) že nikoli.

Já navštívil [ministerského radu, národního hospodáře maďarského] p. Matlekoviče [Sándora].

7. října [r. 1886]. Veliké soirée posl[anců] pravice u Braita.

7. října [r. 1886]. Uh[erský] sněm přijal předlohu bank[ovní] nezměněnou. —

9. října r. 1886. Č[eský] klub konečně. — Avšak k pojišťo-[vání] nemoc[enskému] přece jsme se zas nedostali. — Mluveno o rozman[itých] záležitostech. — Pro Richtra [= dr. F. L. Riegra] velmi pomalu; R[ieger] se přiznal, že návrh [dr. Em.] Engluv ztratil. Když mluveno o volbě dvou členu do deputací quot[ové], označoval hlas lidu hlasitě [dr. Karla] Mattuše a [dr. Jos.] Kaizla.

11. října r. 1886. Dopol[edne] přemýšlel jsem o dani cukerní a zdá se mi, že nalezl jsem reformu tísnícího §u 59 o přechozích ustanoveních.

12. října r. 1886. Opětná priv[átní] porada cukerní u hr[aběte Bedřicha Karla] Kinského; já přednášel svůj návrh na změnu přechod[ních] ustanovení (§ 59) — nepřijat, jakkoliv ledacos uznáno.

J[aroslav] J[indřich] Clam pro to, aby se za 500.000 dalo v něm. 800.000. Shoda v tom, abychom u pravice (i vlády) jako nepřekročitelné minimum žádali: 1 f. 80, — 2 f. 50, bonif. max. 6 mil. a daň 10 f. 50.

14. října r. 1886. Dopol[edne] Č[eský] klub.

Daremná debatta o mor[avské] interpellaci*), která nám nepřivedena na vědomost. [Dr. F. L.] R[ieger] en bonhomme vyčítá Moravanům „hloupost". [Prof. dr. A.] Zucker, že s ním [ministr kultu a vyučování dr. P.] Gautsch špatně nakládá a že jen jako podřízený to snáší (n. b. když jako poslanec u něho naléhá na splnění reformy stát[ních] zkoušek).

Pak volby do delegací a do deputace quotové ([dr. Karel] Mattuš a [dr. Jos.] Kaizl).

15. října r. 1886. Plenum — pokrač[ování] debaty o zdanění stát[ních] žel[eznic] — kterou já chtěje mluviti, napjatě sleduji. Byl jsem zvolen za gen[erálního] řečníka pro § 3 — a budu mluviti v 2. bud. zasedání. —

Večer klub, — svolaný po písemné žádosti k diskussi o osudu Scharschmiedova návrhu v jazyk[ovém] výboru. Veliká debata — která točí se o to — vyhovuje-li našemu stanovišti a nepraejudikuje-li návrh R[icharda] Clama [Martinice], aby volil se referent ku prozkoumání kompetence sněmů a vlády ku provádění § XIX. Já po vysvětlení, jehož se mi k dotazům mým dostalo — uspokojuji se s Clam aj. [Dr. J. J.] Vašatý urážlivě a neurvale si počíná, takže všecky provokuje a odráží od sebe i ty, kteří by mu ve věci samé třeba leckde dali za pravdu; vzniká kravall s Dr. [Ant.] Steidlem, velmi nemilý. —

Schůze končí votem důvěry pro členy jazyk[ového] vý-

---

*) Viz zde díl II. str. 288.

boru a schválením zásady, že tendencí jazyk[ového] výboru má býti motiv přechod k dennímu pořádku přes lex Schar-[schmied].

19. října r. 1886. Schůze klubu. Dop[oledne] před plenum. Porada o cuker[ní] dani. [Posl. Václav] Šalášek exponuje, čta unavující cifry. [Čeněk] Hevera s velikým pathosem pláče nad zhoubnými účinky nové daně— ale nečiní návrhu. — Dr. [Jos.] Kaizl chladně ukazuje, že nový zák[on] nás nepovede vstříc růžné budoucnosti (vzdáme se monopol. postavení naší řepy. Uhry a jejich konkurrence) — že však stojíme veskrze na usnesení povolaných kruhův odborných, které bez reptání jednomyslně přijaly nový princip a takž myjeme si ruce v nevinnosti. Cl[am]-Martinic J[aroslav] J[indřich] mluví těšivě. Schuze se zavírá bez usnešení, protože započíná se plenum. V plenu já mluvil jako gen[erální] řečník pro § 3. zák[ona] o zdanění stát-[ních] železnic.

* * *

Řeč dr. Jos. Kaizla

jako generálního řečníka pro § 3 návrhu zákona o zdanění státních železnic v poslanecké sněmovně v 99. schůzi X. zasedání dne 19. října 1886 dle stenografických protokollů zněla:

Vysoká sněmovno! Ve třídenní debatě o tomto zákonu byly jednotlivé podrobnosti nám předloženého souboru otázek tak dukladně přetřásány, že bychom mohli se domnívati, že bylo rokování dukladné a zevrubné, kdyby se těžiště vývodů nebylo obmezilo na takové body, které ve svém celém rozsahu nespadají v okruh otázky tuto přítomné. Partikularistické stanovisko, jaké většina řečníků contra zaujala a tak na něm trvala, že k němu připoutala i opponenty, nepřipustilo, aby na celou předlohu pohlíželo se s toho hlediska, jaké se objeví, přihlíží-li se jednak ke vzniku, jednak k dosahu a konečně ku postavení, v jakém právě při této předloze nalézá se parlament ke vládě; chci si tedy dovoliti s tohoto stanoviska celou otázku podrobněji objasniti a vyvoditi důsledky, jaké se nám jeví vzhledem k celému zákonu a k § 3. tvořícímu jádro zákona.

Záhada, mohu-li tak říci, daná nám předlohou tohoto návrhu zákona, zní asi takto: zdanění, nyní k dani povinných státních železnic, provésti se má dle předpisů zákona z roku 1869 a při trvání na organisačním statutu z r. 1881. Jsou tudíž položeny tři požadavky: předně má se prohlásiti zdanění státních drah, za druhé má se při zavedení zdanění zachovati forma, jakou zákon z roku 1869 předepsal, a konečně má se šetřiti neústupně organisačního statutu z roku 1881. Z rozboru jednotlivých uvedených tří požadavku vyjde na jevo, zdali a pokud v předloze vězící účel opatřiti jednotlivým obcím vyššího a nižšího řádu náhradu, to jest vrátiti jim odňatý náklad pro přirážky lze dokázati ve smyslu úplné restitutionis in integrum.

Dovoluji si ihned první bod objasniti. Vláda praví: hodlám se zcela vzdáti osvobození od daní státních drah, zříká se zcela principu regálnosti železnic, na kterém se dosud v Rakousku lpělo. Vůči tomuto jasnému vyjádření vlády zdá se v prvním okamžiku býti věcí neužitečnou a zbytečnou, že zde ve vysoké sněmovně o regálnosti drah tak obšírně se mluvilo. Připadá mi však, že zdání klame. Má totiž dalekosáhlý význam k postavení, jaké má zaujati vysoká sněmovna k této předloze, zdali lze považovati železnice v Rakousku za regale čili nic. Jsou-li železnice regale, pak byly to skutečně pohnutky slušnosti, které vedly k tomu, že se upustilo zcela od osvobození od daní; jsou-li regale, pak dala vláda na jevo jakýsi animus donandi, smím-li se tak po právnicku vysloviti, animus donandi, kterého lze tím více ceniti, že vytryskl z duvodu slušnosti, ze srdce finančního ministra, který obyčejně nebývá nakloněn k tomu, otevříti státní měšec, a je-li tu tento animus donandi, měl by parlament při zkoušení a posuzování tohoto návrhu zákona postupovati mnohem zdrženlivěji a mnohem shovívavěji, než kdyby tu byl opak toho, a nechci, pánové, uváděti zde všední přísloví, označující způsob, jak posuzovati se mají věci darované.

Není-li však, pánové, v Rakousku vozba železniční regale, pak bylo dosavadní osvobození státních železnic od daní prostě neodůvodněno, pak, pánové, nemá vláda svobodomyslných úmyslu, pak nedává, co by poskytovati nemusela, pak muže i sněmovna, zcela si jsouc vědoma nepopíratelné oprávněnosti, postaviti se oproti této předloze na jiné stanovisko, než by se musela postaviti, kdyby se musela uznati regálnost železnic.

V plném vědomí tohoto stavu věcí popíral zajisté pan poslanec za venkovské obce solnohradské*) nejneústupnějším způsobem regálnost železnic v Rakousku, kdežto opačně pan poslanec za Istrii**) trval na regálnosti státních železnic, aby došel o nich k závěru: žádné ohledy slušnosti, žádné dary, nýbrž úplné zachování osvobození od daní státních železnic!

Již od prvního okamžiku nepochyboval jsem, že v Rakousku skutečně platí regálnost železnic, a že tedy jsou zcela oprávněny výklady zprávy o motivech vládní předlohy, jakož i zprávy výboru. Co si myslí Prusko o věci té — nač se odvolává pan poslanec za Solnohrady — a jaké stanovisko theorie zaujímá k této konkrétní otázce — k tomu se odvolával opět pan poslanec za Istrii — to se věci naprosto netýká, poněvadž jsou jedině rozhodné zákonné, v Rakousku platné předpisy, a tyto předpisy dle mého mínění úplně ospravedlňují regálnost státního železnictví.

Nechci zde zcela přímo vysloviti, pokud se podařil panu poslanci za venkovské obce solnohradské dukaz, že nejsou železnice v Ra-

*) C. k. dvorní rada Jiří Lienbacher.
**) Dr. Dominik Vitezić.

kousku regale, jen k tomu bych poukázal, že není žádný z duvodů, jež velectěný pan poslanec uváděl, platný, a budiž mi dovoleno, vrátiti se ve zcela krátkém náčrtku k tomuto oduvodnění. Pan [solnohradský] poslanec [dvorní rada Jiří] L i e n b a c h e r uvádí zákonné předpisy, že správa státní si vyhradila právo, postaviti železnice na svuj účet aneb vozbu na nich na svuj účet provozovati a t. d. a praví dále: „znamená to, pánové, utvořiti regál, praví-li vláda, ano i nejvyšší výnos: vyhradili jsme si to neb ono stavěti, avšak my toho neužili?“

Předně není správné, že se toho neužilo, jak dukladně dokázal p. zpravodaj, a za druhé není toho naprosto ani zapotřebí, aby užila státní správa sama regálu, jak tomu bylo po dlouhou dobu nejen u železnic, nýbrž jak tomu je při pracích na vyhražené minerály.

Zcela podobně má se to v Rakousku s vydáváním bankovek. V té příčině — a tomu nechť pan poslanec za venkovské obce solnohradské svoji pozornost věnuje — se dí v článku I. zákona o zřízení privilegia (čte): „Ježto v nejbližších 10 letech neužije se práva oběma částem mocnářství náležejícího a uznaného, zříditi samostatnou cedulovou banku.“ Zde tedy zajisté jest dle pojetí rakouského zákonodárství státní regál, jehož jakost naprosto se nemění okolností, že se neprovozuje přímo správou státní ve vlastní režii.

Pan poslanec za solnohradské venkovské obce sám dal definici regálu řka (čte): „Je to právo, které povstalo výhradně ze svrchovanosti státní pro stát.“ Nuže, pánové, zmocňuje se mne jakési chvění, vidím-li toto majestátní znění před sebou, a jest mi dospěti k závěru, že mohou býti regálem i skutečně pouze věci, které vznikají pouze ze vznešené bytosti, ze svrchovanosti státu, které přímo plynou z nejvnitrnější bytosti účelu státního. Ano, pánové, skutečně uvádí pan poslanec za solnohradské venkovské obce na to ihned jako pravé a skutečné regály výrobu soli a tabákovou režii, když před tím, abych se tak vyslovil, učinil směšnou regálnost tím, že pravil: „Ano, pánové, koncesse udělují se za účelem postavení železnic, ale udělují se také koncesse k živnosti kominické, k živnosti hostinské atd.“ Nu, nevím skutečně, zda-li živnost kominická a hostinská jsou na vyšším ethickém stupni, než živnosti továrníku tabáku, připravovatelu soli aneb živnost továrníků sirek, jež Francie zmonopolisovala, nebo továrníků cigarettového papíru, kterou učinilo Řecko monopolem.

Myslím, že se to má tak: Jakmile se postavíme na danou zákonitou půdu a uznáme platnou zákonnou theorii regálnosti, nevyhneme se závěru, že v Rakousku jsou právě též regálem železniční podniky. Moderní finanční věda ovšem ve věci té stanoví jiné požadavky. Je si zcela toho vědoma, že pojem „regale“ je něco, co se zcela přežilo, zastaralá kategorie státo- a finančně-právní. Neboť, pánové, regál, jus regale, je přece tolik, jako panovníkovi vyhražené požitečné právo — právo, — a proto řekl jsem též státoprávní kategorie, — na jehož podkladě panovník mohl některé příjmy brati, aniž by býval

— jako u daní — vázán na souhlas zemského zastupitelstva, zemských stavu. Stará kameralistika a zvláště německá — a místy způsobem dosti pedantským a podivným rozpředla dále tento pojem regálnosti a vymyslila a stanovila všechny možné regály, a nepochybuji o tom ani okamžik, že bychom zajisté našli ve spisech starých kameralistů regál kominický, hostinský a podobných více, poněvadž bylo usilováno o to, najíti pro každou taxu nebo každý poplatek, který hlava státu při udělení živnosti, při vykonávání jakéhosi dohledu a p. dostávala, nějaký titul, pokud možno regál.

Do dnešního řádu státních financí a státního práva naprosto se nehodí tento zastaralý pojem regálu. Neboť předně rozlišujeme přesně osobu panovníkovu od osobnosti státu, za druhé podrobujeme zajisté každý státní příjem ústavnímu povolení a kontrole, a spatřujeme-li za 3. třeba celou řadu výnosných hospodářských podniků, jež stát z národohospodářských, finančních nebo sociálně-politických důvodů si přivlastnil, v rukou státu, dovedeme příjmy druhu toho přesně rozeznávati jako příjmy druhu daňového a příjmy domaniální. Vítám to tedy se stanoviska finančně-vědecké theorie se zadostiučiněním, že vláda upustila od regálnosti železnic, avšak musím opět na jisto postaviti, že každý, kdo zaujímá stanovisko této zastaralé theorie regálnosti, kterého dosud v Rakousku i zákon se přidržoval, nemůže vyhnouti se uznání železnic jako regálu, a proto se domnívám, že pan poslanec za solnohradské venkovské obce zaujal se svým popíráním regálnosti železnic již předem klamné stanovisko. Trváme na tom, že vláda skutečně upustila od dosavadní regálnosti železnic a tím projevila jistý animum donandi.

Přicházím nyní k druhé části, o které chci mluviti. Vláda praví: Ustupuji od regálnosti železnic, chci železnice podrobiti zdanění s tím, řekněme po právnicku, modem, že má se použíti zákona z roku 1869. Nuže zákon z roku 1869 zná jen tři kategorie míst, v kterých železnice jsou zdaněny. Tato jsou předně sídlo nejvyšší správy, za druhé, sídlo zemské závodní správy a za třetí po případě zemská hlavní města. Máme-li nyní podrobiti zdanění státní železnice, jest nám jedno nebo druhé měniti: musíme buď jednoduše zahrnouti státní železnice v zákon z roku 1869, aneb musíme tento zákon z roku 1869 zrušiti, na jeho místě jiný utvořiti, a jemu opět státní železnice právě tak podříditi jako železnice soukromé, neboť nelze různě nakládati se státními a soukromými drahami. Uvážíme-li však, že vláda praví: povoluji zdanění státních železnic, avšak jen potud, pokud by použito bylo zákona z roku 1869; uvážíme-li dále, že nežádal žádný z řečníků, který proti mluvil, aby se odročil tento návrh zákona, až utvořen bude na místě zákona z roku 1869 pro státní a soukromé dráhy nový zákon o rozdělení daní; a uvážíme-li konečně, jaká, řekl bych, bouře se zde ve vysoké sněmovně jeví již při prvním vzplanutí debaty o novém rozdělení daní, myslím, že nám nezbývá jiné vyhnutí, než použiti zde skutečně zákona z roku 1869 tak, jak to vláda navrhuje,

nechci říci jako podmínku, ale řekněme jako směrodatné přání. Je-li tedy zjištěno, že se musíme přidržeti zákona z r. 1869, pak je dle mého mínění i naše stanovisko k posouzení návrhu pana poslance [Jiřího] Lienbachera a pana [solnohradského] poslance [Matyáše] Neumayera jasně vyznačeno. Neboť návrhy ty mají následující účel: pan poslanec Lienbacher navrhuje k § 3. dodatek, který zní (čte):

„Zemskému zákonodárství zůstává vyhraženo, rozděliti úhrn výdělkové daně a daně z příjmu, jež předepsána býti má z podniku železničních, zemskému hlavnímu městu, mezi obce, jimiž dráha projíždí za účelem vyměření a vybírání obecních přirážek.“

Pan poslanec [Matyáš] Neumayer navrhuje dodatek, který zní (čte):

„Rozhodnutí zemského zákonodárství se vyhražuje, zdali se má státi rozdělení daní předepsaných v některé zemi nějakému železničnímu podniku mezi jednotlivé obce.“

Tímto dodatkem k odstavci 3., pánové, bychom zvrátili rozhodujíce takřka nahodileji, specielní otázku tak mimochodem část, ne celý zákon z roku 1869. Změnili bychom též státním a privátním drahám veškeré břímě přirážek, neboť je to něco zcela jiného, zdali uloží se veškeré přirážky k daním státní železnici v hlavních městech předepsaným, jež v hlavním městě se vypíšou, aneb zdali připsání státních daní těmto hlavním městům na jednotlivé dílce pro jednotlivé obce se rozdrobí, a zdali v těchto jednotlivých obcích rozepíšou se nejrůznější obecní, okresní, školní a jiné přirážky k těmto summám daní. Zajisté by břímě zdanění bylo tu zcela jiné. Co se týče návrhu pana poslance [Jiřího] Lienbachera, praví se v něm, jak jsem již četl, že zůstává vyhraženo zemskému zákonodárství, rozděliti úhrn daní živnostní a z příjmu předepsaných pro hlavní město mezi jednotlivé obce. Tímto návrhem pana poslance [Jiřího] Lienbachera je dána dvojí alternativa: Buď chce pan poslanec [Jiří] Lienbacher skutečně dáti rozděliti daně předepsané jen pro zemská hlavní města mezi jednotlivé obce v zemi a jiným obcím, které jsou sídla správy závodní, ponechati nezkrácené daně — a to znamená naprosto neodůvodněné poškození zemských hlavních měst — anebo zbude druhá alternativa: pan poslanec [Jiří] Lienbacher chce vůbec předpis daní uznati jen v zemských hlavních městech, avšak tu ihned dostává se v rozpor s návrhem pana poslance [českoteplického ingenieura Adolfa] Siegmunda; z toho jde, že buď jeden neb druhý z obou těchto návrhu je nepřijatelný.

Přecházím nyní ke třetímu požadavku, totiž k projednání o tom, že má býti zákon dle přání vlády tím způsobem zařízen, aby zachovány byly nejen předpisy rozdělovacího zákona z roku 1869, nýbrž aby zachován byl též nezvratně organisační statut z roku 1884.

Nuže, pánové, my na této straně (pravice) vysoké sněmovny jsme nedělali organisační statut, a také vůbec nikdy jsme neprohla-

sili, že by nějakým zpusobem odpovídal přáním našich srdcí. Uznáváme zajisté právo státní správy, jakož i vůbec právo každé železniční správy, aby si své stanovisko a svoji obchodní organisaci libovolně určila, ale byli bychom si od srdce přáli, aby se bylo jinak při tom pokračovalo, a nebylo se prohlásilo výhradně centrum jako sídlo obchodní a závodní správy. Nyní se dostavují následky tohoto statutu z roku 1884, a my to nejsme, kteří naříkají a se brání, nýbrž jsou to ti, dle jejichž zásad právě tento statut se svými důsledky měl býti schválen.

Však ironie ta jde ještě dále. Nejen že z oné strany (levice), jejíž zásadám a názorum tento statut přece odpovídá, nyní proti němu, pokud se týče proti jeho dusledkům se bojuje, ale též ve výboru byl převážnou většinou hlasů pánů z oné strany (levice) sněmovny zamítnut návrh, učiněný zcela dle přání pana poslance [Adolfa] Siegmunda. Chci Vám vypravovati tuto malou episodu.

Ctěným panem referentem [dr. Ant.] Mezníkem podán byl v skutku znamenitý návrh, jehož účelem nebylo nic jiného, než sloučiti obratně status quo rozdělení daní a statut z r. 1884 ve způsobě vyšší spojitosti. Návrhem tím jde o to, že má býti upraven předpis daní tak, aby daň výdělková výhradně byla ponechána Vídni, daň z příjmu rozdělena byla dosavadním zpusobem, t. j. mělo se velmi podrobně rozeznávati mezi daní výdělkovou a daní z příjmu. Daň výdělková tvoří nejmenší část veškeré placené daně, která by byla zustala Vídni, kdežto daň z příjmu by byla rozdělena dosavadním způsobem. Snad by byla tentokráte vysoká vláda zaujala též toto stanovisko, kdyby bylo bývalo přijato výborem, snad by pak zákon v tomto smyslu se byl uskutečnil; návrh ten však propadl, a my nyní stojíme loyalně na pudě, kterou nám utvořil daňový výbor svým usnesením.

A víte, pánové, které je to město, jež ihned poškozeno bude nyní Vám předloženým a mnou zastávaným upravením § 3.? Nejsou to snad Teplice, také ne Liberec, nýbrž právě často jmenované královské hlavní město Praha, neboť jí zákonem tímto uchází ihned obnos, který představuje 40 procent daní dráhy plzeňsko-březenské; úbytek, který se ještě zvětší, nastane-li ve dvou nebo třech letech zdanění hlavní trati této dráhy. Praha tedy, ke které chce pan poslanec za Teplice vztahovati biblický výrok „co nechceš, aby ti jiní činili atd.", ztrácí již v nynějším okamžiku, kdežto Teplice a Liberec, snad někdy by utrpěly ujmu, kdyby totiž se mělo přikročiti k sestátnění duchcovsko-podmokelské aneb jiho-německé spojovací dráhy.

Litoval bych, kdyby měly Teplice býti poškozeny nyní navrženou úpravou § 3., avšak právě jsem vyložil, že nejsme my tím vinni, že naopak učinili jsme vše, co v naší moci bylo, abychom škodu odvrátili nejen od Teplic, nýbrž i od Prahy, Liberce a jiných měst.

Lituji upřímně, že pan poslanec za Teplice při této příležitosti veřejně se prohlásil, že veškeré sympatie pro Prahu ztratil nyní, a

mohu jen vysloviti naději, že snad tyto sympatie právě tak brzo opět se dostaví, jak zmizely. (Veselost v pravo.)

Když tak se věci mají, musím se — ač to činím s těžkým srdcem — vysloviti proti návrhu pana poslance [Adolfa] Siegmunda; ustupuji v této věci nutnosti, přijímaje krátce podmínku, kterou vláda klade, prokazujíc animum donandi.

Musím se s tímtéž politováním vysloviti proti návrhu velectěného pana [haličského] poslance rytíře [Antonína] z Chamiec, neboť i on odporuje organisačnímu statutu z roku 1881 a nelze jej slučiti s podmínkami, o nichž se právě rokovalo.

Rozebral jsem tedy ty tři momenty, které jsem uvedl jako prvky předloženého nám problému, a přistupuji k ukončení svých výkladu, avšak vyprošuji si před ním povolení, abych směl ještě slovíčko odpověděti panu generálnímu řečníku contra.*) Velmi mne těšilo, že jsem slyšel právě z jeho úst rozhodně federalisticky nadehnuté oduvodňování. (Slyšte, v pravo.)

Lituji velice, že stanovisko, které zastupuje skutečná většina berního výboru, následkem nešťastné příhody nestalo se rozhodujícím, byli bychom se zajisté opět našli na této pudě foederalismu. (Veselost v pravo.) Domnívám se též, že nejsou ustanovení nyní skutečně usnesená tak zcela nezměnitelná, neboť páni poslanci za Liberec a Ústí n. Lab. zajisté mi přisvědčí, že kámen úrazu nevězí v zákoně z roku 1869, nýbrž v nařízení z roku 1884, a že toto veskrz centralistické nařízení, které ovšem je velmi vítáno zástupcum velkoměsta Vídně, naproti tomu naprosto není vhod zástupcum jednotlivých království a zemí, větších a menších, hlavních a jiných měst, nemuže přece dobře býti považováno za nezměnitelné.

V nynějším okamžiku a za nám daných pohnutek nemužeme nižádným zpusobem pouštěti se do změny, poněvadž je nám milejší něco než zcela nic, poněvadž my, kteří prý vždy proti Vídni bojujeme, raději něco více Vídni povolujeme, jen abychom zachovali berní povinnost státních drah.

Tím končím a doufám, že jsem svými výklady snad doličil slabé stránky, v kterých se bohužel nalézá vysoká sněmovna v otázce této oproti vládě stojící před námi okrášlena animo donandi. Myslím, že jsem též dokázal, že, mluví-li se o nárocích na odškodněnou, muže se slova toho použíti jen v jistém přeneseném smyslu, totiž přeneseno z oboru právnického na obory jiné, neboť tu nejde o náhradu až na halíř, o úplnou restitutionem in integrum, nýbrž o zásadní uznání berní povinnosti, kterou má se zjednati základ ku přirážkám obcím vyššího a nižšího řádu. Schvalmež tedy zákon tak, jak nám byl předložen! Neboť buďte zcela ubezpečeni, že v tomto případě nepřijde později nic lepšího. Jen velmi nerad bych na se vzal zodpovědnost za protahování uskutečnění zákona toho, neboť protahování jeho

*) Jindřich Prade.

znamená vždy poškození rozpočtu jednotlivých obcí, poškození i tu, kdyby i dodatně měly býti přirážky nahraženy. Ano ještě více! Protahování uskutečnění tohoto zákona může se zvrátiti v jeho úplné překažení, neboť tenká a slabá je nit, na které visí existence zákona toho, právě tak tenká a slabá, jako ochota finančního ministra in genere otevříti státní pokladny z důvodů spravedlnosti.

Každým uplynulým dnem a každou zlatkou, která přirůstá k nedoplaceným přirážkám, k daním, vzrůstá eventuelní břímě, které na se mají vzíti státní finance, a domníváte se snad, že pan finanční ministr odloží stranou veškeré eventuelní nedoplacené obecní přirážky a že je podrží v patrnosti jako zvláštní nahražovací fond, aby byl ihned po ruce, bude-li zákon konečně přijat? — Tomu nevěřím, nýbrž domnívám se, že bude v každém případě potřebovati silného sáhnutí v příjmy právě běžné. Každým dnem odkladu, každou nedoplacenou na přirážkách zlatkou vzrůstá pravděpodobnost, že finanční správa příště nebude ochotna, aspoň pro praeterito poskytnouti tuto náhradu. Proto mám k Vám naléhavou prosbu, abyste kuli železo, dokud je žhavé, a schválili § 3. nezměněně dle návrhu výboru. (Pochvala a potlesk v pravo.)

* * *

Z dopisů dr. Jos. Kaizla.

1886. 20. října. [Víděň.]

Dr. Josef Kaizl strýci dru Edmundu Kaizlovi.

Dnes konečně jsem alespoň na den exonerován, protože debatta o daních ze státních železnic, kterou jsem bedlivě sledoval, byla včera zakončena. Píši tudíž, abych i Tobě zase jednou o sobě zprávu podal. Jsem tentokráte daleko více zaměstnán než v minulém roku, protože vpraviv se do celého mechanismu parlamentarního nyní obracím svou pozornost ke všemu, co poněkud závažnějším jest, od předloh rozdaných a od prvých čtení do schůzí klubovních atd. Úsilovně jsem se v prvých dobách měs[íce] října zabýval zák[onem] o pojišťování nemocenském, bylo to však zbytečno, alespoň na ten čas, protože záležitost nepřijde na denní pořádek. Za to však daň cukerní bude alespoň v subkomitétu vyrovn[acím] vyřízena a ta neméně mne zaměstnává, protože čeští členové řeč[eného] subkom[itétu] mne pokaždé s jakýmsi konsultativným votem volají ke svým poradám.

Že jsem byl zvolen do deputace quotové*) a že tudíž povolán budu, nevím kdy, do Pešti, je Ti asi z novin známo.

Kromě parlam[entárních] prací nebavím se tu ničím; jsem celé dopol[edne] doma, pak odpol[edne] od 3—7, po 9.

*) Stalo se dne 16. října r. 1886. Z 264 hlasů dostal dr. Kaizl 258.

vracím se od večeře a jenom někdy, když nemám více chuti k práci, zůstanu s některými kollegy do 10—11 v hospodě. Ke Kolbům půjdu teprve nyní a snad dnes odpol. k Alfredovi [Kaizlovi] na již[ní] nádraží....

* * *

Z denníku dr. Jos. Kaizla.

21. *října r. 1886.* Od 10—11 Č[eský] klub.

Usnesení stran daně cuk[e]r[ní] stalo se takto: Sine qua non 1.80—2.50 bonif.: 10 f 50, daň 6 mil. maximum bonif.: krom toho zasaditi se vší silou o 5 letý kontokor. bonifikaci.

Pak [dr. F. L.] Rieger sdělil stav bank[ovní] otázky. Mluvil o studování parlamentarismu při dualismu, co p. [státní sekretář Alexander] Matlekovič a [sekční rada v c. k. ministerstvu obchodu Viktor sv. p.] Kalchberg ujednají, třeba, přijati. — Císař na to klade velkou váhu, válka [s Ruskem] přede dveřmi; musíme se zachovati jako politikové: v Nejv[yšších] kruzích nebuditi nepříjemný dojem; Nejjasn[ější] pán by se na nás mrzel — nedávejme se voditi citem, nýbrž rozumem a chladnou rozvahou.

Dosáhneme svých bank[ovních] postulátů admin[istrativní] cestou — slibem banky daným vládě — ale ne pojetím do zákona. Toho docílí se resolucemi — ale resol[ucemi] zvl[áštního] způsobu, ne post festum, které nemají váhy, nýbrž res[olucemi] napřed učiněnými jako podmínkami přijetí zákona.

Polský klub už se usnesl, že přijme statut nezměněný (zamítl také naše požadavky p[unc]to rovnoprávnosti na cedulích; o tom asi před 14 dny pravil mi kníže [Jiří] Czartoryski [poslanec haličský], že Poláci při tom setrvají, ačli my vytrváme. My mu — jako při lex Scharsch[mied] o tom vůbec nemluvili — a jako poslední jsme vždy majorisováni), avšak přijal následující resoluci (Regg. soll nach vor der Beratg. der Bankvorlage v. der Bank bindende f. die ganze Dauer der Privil. geltenden Zusicherungen erlangen):

1. Záložny při udílení kreditu ne hůře než ostatní petenti.
2. Při jmenování censorů ať slyší banka také zeměd[ělské] rady a roln[ické] korpor[ace].
3. Provise při hyp[othekárních] půjčkách nechť se sníží.
4. Publikace v zem[ských] listech a v zem[ských] jazycích.
5. Užívání jazyků zem[ských] ve styku se stranami.
6. 1888—89 po 5 filiálkách v místech, jež označí fin[anční] ministr.

7. Warranty — jejich lombardování nechť přijme se do statutu, jakmile zák[on] o sklad[ištích] bude reformován.

Pak ještě násl[edující] obyč[ejné] resoluce:

1. Vláda podej osnovu zák[ona] o vklad. a o reformě dobrovol. dražeb.

2. Asi jako 7.

3. Filiálky nechť dotují se dle potřeb.

4. Nechť rozšíří se obchod girový.

5. Usnadnění při neakcept[ovaných] směnkách.

6. 80 mil. in statu quo.

[Dr. F. L.] Rieger pokračuje: Nám konečně na bance mnoho nezáleží, my byli bez jejich peněz a budeme — my zřídíme si zem. banku v Č[echách].

Debatta odročena.

Pak denní pořádek — zamezili jsme s [dr. Karlem] Mattušem náhlé odbytí 1. čtení [chebského poslance dr. Arnošta] Plenerova návrhu děl[nické] komory*).

Klub bude zítra o 9. hod[ině].

Po klubu konventikul pod [P. A.] Trojanovým předsednictvím: [prof. dr. A.] Zucker, [pražský poslanec Bedřich] Hájek, [Čeněk] Hevera, [dr. Em.] Engel, [dr. Václav] Kaunic, [dr. Ed.] Grégr, [Karel] Adámek, [dr. J.] Vašatý, [karlínský továrník Hynek] Skokánek a já. Radíme se o tom, aby rovnopr[ávnost] na cedulích se vynechala; já navrhoval prosté škrtnutí 3. odst. čl. 82. — [Hynek] Skokánek přímý příkaz — to přijato. — Sklíčenost veliká. —

22. října r. 1886. Schuze [Českého] klubu (od 9—11 plen[um]). B a n k a. [Dr. Jos.] K a i z l exponuje status splnění našich postulátu: p[unc]to filiálek a zál. směnek přestal by na navržených resolucích — ale p[unc]to warrantů, censorů a nápisu nelze se spokojiti; kdyby dosáhlo se jen povolnosti v nápisech — byl by to písek do očí voličstva, jež bylo by spokojeno, sotva rozumějíc bance — avšak my rozumějíce, nesmíme upustiti od cens[oru] a warr[antu]. Proto činí návrhy. Dále dotazuje se, nemá-li prohlášení vlády, že za souvislé části vyrovnání pokládá jen spolek cel[ní] a trž[ební]; bank. a quotu. praejudiciálný vliv na naše požadavky zejm[éna] cukr.

[Dr. F. L.] Rieger neví, co pověděti. J[aroslav] Clam[-Martinic] — myslí, že to naopak pro nás výhodno.

[Dr. F. L.] R i e g e r chce zadržeti debattu při warrant[ech].

---

*) Dne 5. října r. 1886 podali poslanci Plener, Exner a Wrabetz jménem německo-rakouského klubu návrhy zákonů na zřízení a organisaci dělnických komor, pomocí nichž mělo se organisovanému dělnictvu dostati volebního práva do říšské rady.

[Dr. Ed.] Grégr pustil by třeba i war[ranty] a cens[ory] do resoluce, ale nápisy; mluví vážně a se vzletem: appeluje na sliby spřátelených klubu před prázd[ninami]: na R[iegr]ovu vozovou hradbu — na velkostatkáře a jednotu klubu.

[Hynek] Skokánek upouští od censoru a warr[antu] — jen nápisy: čl. 82 buď tak změněn, aby rovnoprávnost jazyků v Cis[laitanii] byla výslovně pojata.

[Bedřich] Hájek m[luví] podobně.

[A. O.] Z[ei]thammer lituje, že journalistika a „tu i tam dosti nejasné voličské schůze" postuláty komor*) proklamovaly jako postuláty č[eského] národa. Otázka co do statutu, co do resoluce. Statut p[unc]to censorů nepomůže, není-li dobré vůle. Č[eský] text musíme hájiti . . .

[P. A.] Trojan — canc historický.

Clam-M[artinic] J[aroslav]: Nezměněné přijetí statutu je klíčem situace — vláda dále nebude vyjednávati s Uhry. Rozbila by se solidarita pravice: kdyby ostat[ní] kluby na rovnoprávnost nepřistoupily, nebylo-li by lépe in pleno říci, že na tom postulátu sice stojíme, však jich ponecháváme na dobu, kdy bude příležitost (za 10 let, nebo při změně statutu). Ovšem jest ještě pro nátlak na ostat[ní] kluby. Nepovolíme-li my jediní, padne systém, cukr, solidárnost pravice.

Jednohlasně usnáší se, aby parl[amentární] komisse prohlásila vládě a klubům prav[ice], že Č[eský] klub trvá na změně statutu ve smyslu rovnoprávnosti jazykové.

23. října r. 1886. [Český] klub 9. hod[in] ráno.

[Dr. F. L.] Rieger sdílí, že výsledek p[unc]to textu cedulí spočívá v rukou polského klubu, podle něhož asi také ostatní kluby by šly. Vláda urputně odpírá a hrozí demissí.

[Dr. Ed.] Grégr, že nedá se při hlasování o věci té vázati žádnou disciplinou klubovní.

J[indřich] J[aroslav] Clam-M[artinic] kalmuje: Mluví proti potřebě do statutu vpraviti ustanovení o censorech, celá otázka ve stavu nezralém: jedni chtí, aby $^1/_3$ vláda jmenovala, jedni, aby $^1/_3$ rolnictvo, a pak banka nedá si vnucovati cizí lid, k rozhodování o jejich penězích. Budeme-li míti polit[ický] vliv, dosáhneme toho i bez statutu. [Dr. Jos.] Krofta táže se, je-li nějaká sankce na nesplnění resolučních závazků se strany banky]

[Dr. Jos.] Kaizl: polemisuje proti J[indřichu] J[aroslavu] Clamovi; proti „rozhodování cizích lidí", ukazuje na veto, že polit[ický] vliv nemáme a zvl[áště] ne vliv na banku a proto chceme míti právě statut změněný (aspoň pro ty 3 komory**), které máme, jistotu). Žádné instituce a proposice nejsou doko-

*) Viz zde díl II. str. 201.

**) Pražskou, českobudějovickou a plzeňskou.

nale — relativně nejlepší co komory naše navrhují — na tom [dr. Jos.] Kaizl trvá a činí návrh na změnu statutu ve smyslu komor.

[A. O.] Z [e i] t h a m m e r: že Č[eský] klub vždycky přichází v poslední chvíli a ruší akci, která je polo hotova.

[Dr. Jos.] K a i z l konstatuje, že přese všecko usilování na jaře a v létě klub nebyl svolán, aby radil se o bance, takže vše poprvé na den[ním] pořádku jako nedávno cukr.

Tím byl [dr. F. L.] Rieger velice irritován a mluví o skrytém a otevřeném obviňování — ať označí se přímo, koho pokládám vinným —

[Dr. Ed.] G r é g r: pana předsedu.

Dramatická scéna.

[Dr. F. L.] Rieger sípá, gestikuluje, hází spisy a rudne — vzdává se předsednictví a odstupuje k oknu. Veliké chlácholení — skoro všeobecná konsternace: J[indřich Jaroslav] Clam a [A. O.] Z[ei]th[ammer] nejvelebnějšími akcenty zvou R[iegra], aby zase předsedal. [Jos.] Hlávka, [Hynek] Skokánek, [dr. Jan] Vašatý hasí — konečně R[ieger] povoluje a hlasuje se o návrhu dr. [Jos.] K a i z l o v u na změnu statutu; zamítnut 13 proti circa 35 hlasům. Tak změna statutu veskrz odmítnuta.

[JUDr. Jos.] Slavík a J[indřich Jaroslav] Clam, aby se rokovalo o důležitých článcích statutu — valutě atd. [Dr. Jos.] Kaizl proti: že takové akad[emické] diskuse zbytečny, když vše napřed schvalujeme. — Konečný dojem: kdyby scena s [dr. F. L.] R[iegr]em byla bývala jen joué, nemohla býti lépe sehrána, ve smyslu vládním.

Pro návrh Kaizlův hlasovali: [dr. Ed.] Grégr, [Čeněk] Hevera, [dr. Václav hr.] Kaunic, [Hynek] Skokánek, [Frant. Vítězslav] Veselý, [Karel] Adámek, [Václav] Penk, Hájek M[ax], Hájek B[edřich], [Leopold] Pollak, [prof. dr. A.] Zucker, [dr. Jan] Vašatý, [dr. Jos.] Kaizl. —

24. října r. 1886. Neděle 10 hod[in]. Č[eský] klub.

I. Čtení návrhu Plenerova na děln[ické] komory.

[Karel] Adámek: Pro solidární osvědčení pravice pro návrh.

[Dr. Jos.] Kaizl: Vykládá nedostatky osnovy Plenerovy dopodrobna.

[Jindřich Jaroslav] Clam: Že prý není pojem dělnictva dostatečně definován.

[Dr. Karel] Mattuš: Proti principu všeob[ecného] práva hlas[ovacího]; tu partialnou reformu nelze provésti — třeba celý vol[ební] řád reformovati — a pak by se také škrtly obch[odní] kom[ory].

[Karel] Adámek: V plenu žádná kritika opravy, nýbrž jen stručné osvědčení.

[Prof. dr. A.] Zucker: dto. lapidární osvědčení co možná ústy [hr. Karla] Hohenwarta.

[Dr. Jos.] Kaizl: Dukladně exponuje socialný a polit[ický] dosah věci; proti [dr. Karlu] Mattušovi hájí nutnost povolného postupu při reformě vol[ebního] řádu, ukazuje na konsequence, že by nejen obch[odní] kom[ory], nýbrž i jiná specialná zastoupení (velkost[atek]) padla atd. Ukazuje na Anglii (v. Loria).

[A. O.] Zeithammer dobře ukazuje potřebu, aby z Č[eského] kl[ubu] někdo mluvil — však netřeba vubec principu vol[ebního] práva se dotýkati, protože ani v Plen[erovu] návrhu není všeob[ecné] přímé volení: nýbrž řešeto.

[Dr. Karel] D o s t á l: Dobře ukazuje, že mužeme pokládati Plen[era] za pokrač[ování] v naší soc[iálně] pol[itické] akci. Levice prý jen chce agitovati. —

[Dr. Ed.] Grégr, aby Dr. [Jos.] Kaizl mluvil za klub, a abychom byli rádi, že máme někoho, kdo tak dovede.

[Dr. F. L.] Rieger přizvukuje.

[Dr. Jos.] Kaizl akceptuje.

25. října r. 1886. Probděl jsem pul noci, chystaje speech — k němuž pak nedošlo pro pokročilost času v plenu. — věc odročena na nový rok. —

Již dne 25. (pond.) večer blamage pravice s návrhy na řeč. extraresoluce bankovní v subkomitétu. — Upouští se od této jejich extravlastnosti po návrhu [solnohradského poslance Jiřího] Lienbachera a má se o nich jednati po každém článku, takže ztratí ten svuj extra ráz, jenž byl páskou na české oci.

26. října r. 1886. Počátek rokování o návrhu výboru: spolek cel[ní] a tržební.

Zpráva výboru dne 25. rozdaná nebyla v klubu na den[ním] pořádku.

28. října r. 1886. Ráno pojal jsem úmysl, mluviti ke čl. XII. spolku c[elního] a trž[ebního] o valutě a reagovati proti řečím [Arnošta šl.] Plenera a [Josefa] Neuwirtha ve výboru. Na rychlo jsem si věc dost dobře sestavil. Ptám se [dr. F. L.] Riegra, mysle, že bude se těšiti, že přece konečně někdo z klubu to zpraví, chce zasáhnouti do debaty, již obstarává jen levice. — Ale chyba lávky, dostal jsem nevrlou odpověď: také [president dr. Frant.] Smolka těžce nese, že slovo žádám: pak těsně před momentem na mne dolehl [finanční ministr dr. Julian] Dunajevski, a snažně, velice snažně prosil, abych nemluvil, a nerozpoutával velkou debattu. Disgustován jsem se slova zřekl — a lituji toho — ex post.

29. října [r. 1886.] V 10 [Český] klub — v 11 plenum.

V klubu Richter [= dr. F. L. Rieger] ¾ hodiny závěrečnou řeč — proti štváčum, nespokojencum atd., pak J[indřich Jaroslav] Clam proti těm, kteří osočují a podezřívají velkostatkáře

— - ať zřejmě se řekne, chceme-li nebo nechceme-li je v klubu. [Dr. Em.] Engel brání se a ukazuje na fakta (Poláci), která zbudila podezření proti velkostat[kářům].

Tak zmařen čas, že jen asi 5 minut zbývá pro denní pořádek, t. j. konec spolku cel[ního] a tržeb[ního]. [Dr. Jos.] Kaizl chápe se slova; že za právě rozlité harmonie nechce rušiti — že však nemůže než vytknouti věcnou správnost návrhu [Jana sv. pána] Chlumeckého (jednotný zákon prováděcí pro vyrov[nání]) — pro který však z disciplíny nebude hlasovati. Richter [= dr. F. L. Rieger], neznaje věc, chce vysvětlovati. — Konec.

30. října [*r. 1886*]. Opouštíme Vídeň.

V Praze studium warrantu, vypracován [mnou] zákon, jenž podroben rozboru v právn[ické] jednotě*) (dva večery: listop[ad] a 2./12.).

Listopad [*r. 1886*]. V Praze. Studium warrantův a skladišť a vypracování osnovy zákona.

4. prosince [*r. 1886*]. Prvá schuze quotové deputace ve Vídni. Já bránil odročení proti [Arnoštovi šl.] Plenerovi. V Praze poslední redakce osnovy warrantové. Pak studium quoty: psán článek pro Sovadinova N[árodního] hosp[odáře].**)

4. prosince [*r. 1886*]. Schůze v Č[eském] klubu: [Prof. dr. Jan] Kvíčala o němčině v nár[odních] školách přednášel: pak Richter [= dr. F. L. Rieger] mluvil a pravil, že jen maďarské nápisy v obrazárně pešťské v něm roznítily opravdu přání, aby byla Staatsprache. [Prof. dr. Ant.] Randa velmi pro učení se němč[ině], [Dr. Jos.] Kaizl jediný dissensus přináší do debatty.

* * *

Z dopisů dr. Jos. Kaizla.

1886. 22. prosince. [Praha?]

Dr. Jos. Kaizl bratru Emanovi.

. . . . Častěji jsem v posledních dobách na Tebe myslil, když jsem viděl podezřelé mráčky na obzoru zahraničném stahující se jaks taks ku válce ruské; posud na štěstí věc není nikterak akutní a přál bych si jen, aby co nejdříve všechno znepokojování pominulo. Byloby lépe, kdybysi byl už se službou hotov anebo mohl se nějak vyvléci.

Nyní pracuji o rozmanitých předlohách zákonodárných, abych byl připraven, jakmile nás v 2. polovici ledna k dlouhému

*) O těchto debattních večerech „Právnické Jednoty" v Praze viz v „Právníku". Roč. XXVI. str. 246—251 a 283—287.

**) Článek se nazýval: 70 : 30? Vyšel anonymně v „Česko-moravském národním hospodáři a samosprávném věstníku". Ročník VII. (IV.) str. 1—9.

a pernému zasedání povolají. Žijeme tu velmi příjemně se strýcem v nejlepší a nezkalené shodě, strýc je velmi laskavým a šetrným a doufám, že je s novým vývojem věcí spokojen . . .

* * *

Z denníku dr. Jos. Kaizla.

28. ledna r. 1887. Ř[íšská] rada opět otevřena. Očekával jsem, že budu mluviti k děln[ickým] kom[orám], avšak nedošlo k nim. Č[eský] klub večer — malé účastenství — za [moravského poslance] dr. [Fr. Al.] Šroma, do pan[ské] sněmovny povolaného, volen dr. [Ant. ryt.] Mezník, jako náčelník [moravské] skupiny.

1. února r. 1887. Debatta o děln[ických] kom[orách]. [Arnošt šl.] Plener, pak několik slov [štýrský poslanec dr. Josef Alfred] Heilsberg — pak já s dobr[ým] úspěchem. — Cvičení řečnická v mezidobí neminula se s úspěchem: mluvím velmi hlasitě, pomalu a nepolykám slova, aniž vyrážím jiná slova. To všeobecně uznáno.

W[iener] Ab[en]dpost podala překroucenou zprávu o mé řeči — já poslal opravu.*)

* * *

Řec dr. Jos. Kaizla

v poslanecké sněmovně v 107. schůzi X. zasedání dne 1. února r. 1887 dle stenografických protokollů zněla:

Vysoká sněmovno! Jest to důležitost věci, o kterou jde, která mne nutká, abych se chopil slova a k ní zaujal všeobecné postavení. Nehodlám se obírati podrobnými rozbory velectěného prvního navrhovatele; rozumí se, že se uvaruji vysvětlovati theoreticky oprávněnost nebo neoprávněnost úroku z kapitálu nebo zisku z kapitálu; uvaruji se posuzovati poněkud ideálně nadchnutý pohled do budoucna,

---

*) „Wiener Abendpost“ z 3. února r. 1887 čís. 26, str. 2.: Der Herr Abg. dr. Kaizl ersucht uns, den Inhalt seiner Rede in der Debatte über die Arbeiterkammern, welcher in Folge der schlechten Akustik des Abgeordnetenhauses nicht ganz sinngetreu wiedergegeben war, nach dem stenographischen Protokolle richtigzustellen. Insbesondere bezeichnet der genannte Herr Abgeordnete es als unrichtig, dass er gesagt hätte: „Der Antrag des Herren Abgeordneten Dr. von Plener und Genossen sei nichts als die Wiedererweckung des socialen Programmes der Linken, da sie im Jahre 1871 dem Hause vorgelegt habe.“ Seine diesbezuglichen breiteren Ausführungen haben einen ganz conträren Sinn. Es sei ferner ganz unrichtig, was mit den Worten: „Er (Redner) müsse aber auch auf die Schwierigkeit der Durchführung der Arbeiterkammern hinweisen. Solle der Arbeiter u. s. f.“ besagt wird. Er habe nicht ein Wort von den Schwierigkeiten der Durchführung der Arbeiterkammern gesagt, sondern im Gegentheile darauf hingewiesen, dass die Bestimmungen des Antrages von Plener die gewunschten Erfolge der Arbeiterkammern ausschliessen würden.“

jaký nám pan navrhovatel podal; uvaruji se mluviti o tom, zdali je socialismus dítětem přehnaného liberalismu; uvaruji se dovoditi, že dle mého náhledu jeví se v budoucnosti záchrana nikoli v mechanických, povrchních donucovacích zákonných opatřeních, nýbrž v obnovení nové harmonie ideí a mravu, v souzvuku, v harmonii, jejíž poslední velikolepý zjev spatřujeme v zlaté době středověku: na čem mi v odpovědi k řeči p. navrhovatele záleží, je vyjádření, že nechceme, právě jako on, posuzovati otázku tu jako věc strany v běžném zde slova smyslu. (Výborně! v pravo.)

Nechceme věc tu uvésti jako německou nebo českou, jako centralistickou nebo foederalistickou, ale musíme se hned s tohoto místa proti tomu opříti, že věc ta ve výkladu pana navrhovatele tak byla vylíčena, jako by pouze tam na levo nacházela se jediná záštita dělnictva a jakoby se strany této většiny a této vlády tak docela nic nebylo se stalo ku blahu dělnictva, a jakoby teprvé odtamtud (z leva) musil přijíti návrh na zavedení dělnických komor. (Výborně! na pravo.)

Duležitost návrhu spatřuji ve dvou cílech, kterých se domáhá, a ty jsou, předně zřízení nových orgánu sociální samosprávy pracujících tříd, které dle analogie stávajících obchodních a živnostenských komor, sledujíce svuj vlastní zájem, mají býti prospěšny a sloužiti zákonodárství a státní správě, a za druhé zřízení nového, zvláštního zastoupení pracujících tříd v říšské radě udělením jim politického volebního práva. Oběma těmto účelům přináším vstříc své veškeré sympatie, onomu již proto, že v něm nemohu nic jiného spatřovati než další vytváření akce sociálně reformní, kterou teprvé tato strana (pravá) vysoké sněmovny rázně připravovala a nyní také dosti daleko provedla.

Mohu jen poukázati k zařízení továrních dozorců, ke stávajícím zákonum o továrnách a dílnách, k zákonu o úrazovém pojištění dělníku, již zde schválenému, k návrhu o nemocenském pojištění, který se nalézá již ve velmi pokročilém stadiu parlamentárního projednání. V témž duchu, z kterého tento návrh vyšel, jednala ostatně majorita této vysoké sněmovny již v tom okamžiku, když při úradě živnostenského zákona zařídila známou dělnickou anketu.

Z luna onoho užšího parlamentárního spojení, jemuž kladu si za čest náležeti, a které, pokud se týče přátelství k dělnictvu, žádnou stranou této vysoké sněmovny není překonáno, byl by býval v dusledku toho podán v tom okamžiku návrh na zřízení orgánu sociální samosprávy pracujících tříd, v kterém bychom byli viděli před sebou dokonané a hotové předpoklady a základy podobné organisace. Okamžik ten byl by se dostavil tehdy, až by byl zákon o nemocenském pojištění dělníku vstoupil v platnost, a tímto trpělivým vyčkáváním byli bychom následovali tutéž zásadu, kterou se tehdy nedal vésti nikdo jiný, než nynější pan navrhovatel, když otázka ta poprvé nalézala se na denním pořádku. Tehdy, bylo to v roce 1874, jednalo

se, jak známo, o petici spolku „Volksstimme", v které bylo žádáno zařízení dělnických komor a udělení jim politického volebního práva. Vyřízení této petice, o které ctěný první pan navrhovatel podával referát, bylo tak zdrženlivé a tak snášenlivé, že se spokojilo se zcela mírnou resolucí. Poukazovalo se na nedostatek pevného společenstevního základu a doslovně se pravilo (čte):

„Pro brzkou nastávající revisi živnostenských zákonů, a zcela neuspokojující stav nynějších nucených sdružení, jakož i přesvědčení o nutnosti vřadění dělnických komor v systém veškeré živnostenské organisace, nejevilo se výboru býti radno, aby předstoupil před sněmovnu ihned se zvláštním návrhem zákona, který by praejudikoval novému živnostenskému řádu, nýbrž odporučuje zřízení živnostenských komor resolucí, vyslovující těsnou spojitost navržené instituce s novým živnostenským řádem."

Nuže, zdá se mi, že vlastně až podnes nedostává se pevného společenstevního základu, a bude potud se nedostávati, pokud nebude hotov zákon o nemocenském pojištění a nenabude platnosti, a proto vlastně překvapuje, že páni navrhovatelé kladou stranou program z roku 1874 a nyní počínají si s takovou netrpělivostí. Však, pánové, tato netrpělivost má hlubší duvod, a použiji-li při rozboru těchto mnou předpokládaných hlubších duvodu slova „strana", nemyslím při tom na strany, jaké zde ve vysoké sněmovně stojí proti sobě v otázkách jazykových a politických.

Pravil jsem, že páni navrhovatelé měli hlubší duvod pro tuto netrpělivost, ne, že bych jim chtěl přičítati, že chtěli agitovati a získávati přízně pracujících tříd návrhy vážně nemyšlenými: něco podobného nikdy nepodkládám vážným politickým stranám. Myslím spíše, že ctění pánové z levice vyhověli předložením tohoto zákona jakož i spěchem, kterým se to stalo, vědomě či nevědomě nutnosti socialistického zákona, jehož moci nelze uniknouti a jehož vládu v každém moderním parlamentě lze spatřiti. V každém parlamentě více méně je v poměru nepřátelském zájem příjmu z renty pozemkové k příjmu ze zisku kapitálu, a každá z obou stran hledí posily a přispění dosáhnouti u málo neb zcela nezastoupených v parlamentě pracujících tříd tím, že hledí jejich postavení zlepšiti na účet nepřátelského způsobu příjmu.

Pohledem na osudy anglického parlamentu v tomto století dospějeme k nejlepším dukazum pro tento socialistický zákon. Whigové odklizují cla z obilí, Toriové tvoří zákony tovární a dílenské a upravují právo akciové; přijdou Whigové a zlepšují postavení nájemců a tak to jde dále. Podobný úkaz podává nám německý parlament v posledních letech. Jakkoli nelze tvrditi, že by v této sněmovně byly seskupeny strany dle sociálních nebo politických živlu, jakkoli dále nelze tvrditi, že snad pravice zastupuje zájem nemovitého kapitálu, levice, přesně odloučeně, zájem movitého kapitálu, přece nelze nepoznati, že velmi často ve věcech hospodářských rozhodný proud

v této sněmovně na pravici staví do popředí zájem příjmu z renty pozemkové, kdežto podobné platí o levici v příčině příjmu ze zisku z kapitálu.

Dosavadním dělnickým zákonodárstvím byl — a o tom nelze pochybovati — nejprvé zatížen a postižen movitý kapitál; za to poskytují poslední dusledky z dělnického zákonodárství v tomto předloženém návrhu, opačnému zájmu příležitost k jistému způsobu — dovolte mi význam ten — odplaty. Má se něco stvořiti, co se zdá, že odporuje touto (pravou) stranou vysoké sněmovny hájené politice, její posice má býti tím seslabena, že povolá se na tyto lavice jistý počet zástupců nemajetných tříd.

Avšak, pánové, jsem tomu velice rád, že mohu prohlásiti, že tyto nyní snad ukvapeně dovozené důsledky dělnického zákonodárství pravici vysoké sněmovny ani nepřivedou do rozpaků, ani jí nepůsobí duševní muka, ani ji též ni v nejmenším nezmatou v dalším sledování cíle, záležejícího v tom, rostoucí hnutí pracujících tříd dle svých sil podporovati a urychliti (výborně, výborně! v levo). Vždyť bylo již dříve pravici vysoké sněmovny vyhraženo právo volební, bylo ve své obmezenosti po léta netknuto, rozšířiti na širší kruhy, kdežto velectěná levice nikdy neměla na spěch s rozšířením práva volebního, neřku-li s udělením jeho dělníkům!

Musím se tu opět vrátiti ke zmíněné již resoluci z roku 1874. V té jest uvedeno, a velectěný pan první navrhovatel to zde naznačil — v příčině udělení politického volebního práva dělnickým komorám, následující (čte): „Za udělení dělnickým komorám práva politického zastoupení dle způsobu práva volebního propujčeného obchodním komorám přimlouvala by se jistá analogie našeho politického systému zbudovaného na t. zv. zastoupení zájmů, a nechť zůstane pozdější době vyhraženo, až osvědčí se dělnické komory jako životu schopný a prospěšný orgán pracujících tříd, uvažovati otázku jich politického zastoupení.

Dnes je myšlenka této celé instituce ještě příliš mladá, než aby většina výboru měla za radno doporučiti ihned udělení politického volebního práva dělnickým komorám.

Je otázkou, zdali se dělnické komory nyní již osvědčily jako prospěšné a života schopné orgány pracujících tříd?

Když pak v roce 1874 šlechetný poslanec za Judenburg (baron Walterskirchen) k resoluci zpravodajem učinil mírný návrh (čte):

„Vysoká vláda se vyzývá, aby uvážila, jakým způsobem by se dělnickým komorám mohlo poskytnouti politické zastoupení“, byl tento dodatný návrh většinou z roku 1874 krátce zamítnut.

Zdá se mi, že činí-li vůbec někomu nějaké obtíže, řekněme rozpaky předložený návrh, je to nejspíše sama strana návrh podávající, a dovolím si to dokázati některými kritickými poznámkami k předložené osnově.

V § 7. prvního návrhu váže se aktivní právo volební dělnických komor na podmínku, že dělník náležeti musí jako člen k některé v berním okresu své sídlo mající nemocenské pokladně. Jsou však nemocenské pokladny, které svoji činnost rozkládají ve větším obvodu než je obvod obchodní komory a přáli bychom si, kdyby takových povstalo více. Má se zabraňovati rozšíření těchto svobodných pokladen, má se svoboda dělníků potlačovati, aneb konečné snad má obsahovati toto ustanovení jistý nátlak ve prospěch závodních pokladen? Nedovedu na tuto otázku dáti odpověď.

V témž § 7. prvního návrhu se stanoví, že má jen ten dělník aktivní volební právo, který nejméně po dva roky pracuje v komorním obvodu. Pan navrhovatel sám ovšem poněkud zmírnil přemrštěnost tohoto obmezení a projevil ochotu, snížiti to na jeden rok.

Dvouletá karence zdá se mi býti příliš přemrštěnou a připadá mi to, jako by se opět chtělo vzíti dělníkům, co se jim tímto návrhem zákona jinak chce dáti.

Passivní volební právo do říšské rady z dělnických komor obmezuje se § 5. třetího návrhu zákona i na členy dělnických komor. Kdyby totéž platilo o obchodních a živnostenských komorách, neměli bychom potěšení viděti zde v našem středu prvního pana navrhovatele. (Veselost v pravo.) Myslím, že tak dalekosáhlé obmezení passivního práva volebního není ani svobodomyslné ani dělnictvu přátelské.

§ 5. prvního návrhu ustanovuje: členové dělnických komor mají svá místa bezplatně zastávati a v § 14. ukládá se členům těmto za povinnost, aby se dostavovali ke schůzím dělnických komor. Jak to má provésti dělník nemající ani jmění ani peněz? (Slyšte! v pravo.) Má opustiti službu a výdělek, má pak jíti pěšky snad z Kolomei do Lvova nebo z Chrudimě do Prahy a po cestě podrobiti se modernímu léčení hladem? (Veselost a velmi dobře! v pravo.) Nebo pomýšlí se snad na fond dietní? Snad tanulo to na mysli, neboť podobá se, že návrh nepředstavuje si dělníky jako zcela chudé lidi, protože v témž § 7. se praví, že dělníci pro marnotratnost obdrží kuratora a na jejich jmění může uvalen býti konkurs.

Zvláštní pochybnost zdůraznil velectěný pan [štýrský] poslanec Dr. [Josef Alfred] H e i l s b e r g, poukazuje k úzkostlivě vyměřené působnosti komor; tak úzkostlivě je skutečně vyměřena, že se ohlížíme v pochybnostech a ptáme se: kde vlastně je sociální samospráva? Lze očekávati, že v tom směru přijaty budou dalekosáhlejší návrhy.

Velmi vážné pochybnosti soustřeďují se však zvláště na druhý a třetí zákon.

Rozdělení oblíbených nových poslanců dělnických dle jednotlivých volebních okresů do říšské rady nedbá individuality jednotlivých království a zemí tak, jako by se nalézal rok 1873 daleko za lhůtou promlčení a přes to skrývá tolik a mnohem horších nespravedlností než jsou ty, na které bylo si tak běduě stěžováno v příčině vider-

ských předměstí. Přidržuji se materiálií k návrhu zákona v příčině úrazového pojištění dělníků, které vláda v roce 1885 uveřejnila a které zde přede mnou leží.

V těchto materiáliích jsou obsaženy tabelární sestavy závodů a dělníků v jednotlivých důležitých skupinách průmyslových, a vysvítá z toho, že na jednotlivé zde uvedené komorní obvody vychází následující počet mužských dělníků: Na jeden okres 69.000, na druhý 13.000, na třetí 68.000, na čtvrtý 26.000, na pátý 61.000, na šestý 6000, na sedmý 56.000, na osmý 12.000, ba na devátý jen 5700 mužských dělníků.

Je správno, že číslice ty nejsou úplné, a mohu při této příležitosti jen litovati, že nemáme žádnou podrobnou statistiku o zaměstnání. Chovám však pevné přesvědčení, že vzájemný poměr aneb lépe řečeno nepoměr těchto čísel se nezjeví lepším, nýbrž naopak horším, přibéřeme-li závody a dělníky v této tabulce nepovšimnuté, zejména horníky. Taková volební geometrie je mně naprosto nepřijatelná.

Další závažná pochybnost je, že zcela vynecháno bylo jedno z království a zemí v říšské radě zastoupených a jeho tři obvody obchodních komor, totiž Dalmacie.

První pan navrhovatel sice se již o tom zmínil, avšak nevím, zdali toto povrchní přesmeknutí se přes tuto nesmírně duležitou a daleko zející mezeru dovede jen trochu uspokojiti.

Je sice pravda, že v Dalmacii není mnoho dělníků, myslím však, kdyby tam byl jen jediný, nesměl by býti prohlášen za zbavena svého volebního práva a ponížen na dělníka a státního občana druhého řádu. (Výborně! v pravo.)

Nesmím, a nechci se, pánové, při prvním čtení pouštěti do dalších podrobností, ač bych měl ještě mnohé na srdci.

To, co jsem řekl, postačí dle mého náhledu k důkazu, že návrhy tak, jak byly předloženy, nemohou býti přijaty.

Končím, prohlašuje, — a jsem splnomocněn prohlášení to učiniti jménem celé pravice — že uznáváme zcela důležitost tohoto návrhu, že jemu přinášíme svoji přízeň a proto že budeme hlasovati pro jeho přikázání výboru, který se má ad hoc zvoliti. (Pochvala a potlesk v pravo.)

* * *

Z denníku dr. Jos. Kaizla.

3. února r. 1887. Č[eský] klub — nepatrné věci. U [hr. Bedřicha Karla] Kinského porada cuk[erní].

4. února r. 1887. Ř[íšská] rada — pokrač[ování] debatty o děl[nických] kom[orách]. Zuřivý svár mezi Němci.

Č[eský] klub večer; jednáno o pojišť[ování] nemoc[enském]. [Karel] Adámek referoval, však zřejmo, že nepronikl osnovu, jak náleží. Velká porada cukerní v centr[álním] spol[ku].

5. února r. 1887. Plenum. Já mluvil opět o děl[nických] kom[orách] polem[icky] proti [prof. dr. Vilému] Exnerovi a [vídeňskému poslanci Karlu] Wrabetz-ovi. Plener pak velmi špatně mluvil proti mně — pamatovati!

* * *

Řeč dr. Jos. Kaizla

v poslanecké sněmovně v 109. schůzi X. zasedání dne 5. února r. 1887 dle stenografických protokollů zněla:

Vyprošuji si proto pozornost vysoké sněmovny jen na krátký okamžik, abych něco opravil, co bylo v této debatě uvedeno. Především dává mi právě promluvená řeč pana poslance dr. Kronawettra podnět, poukázati na směr v kruzích dělnických, na náladu ve stavu dělnickém, kde bych rád to neviděl, kdyby se naprosto v této vysoké sněmovně s důrazem nepřipomněla. Ne všichni dělníci a ne všechno dělnictvo v Rakousku stojí na témž stanovisku, jaké zaujalo dělnictvo ve Vídni a Štýrském Hradci. Velká a četné navštívená dělnická schůze v Praze přijala dne 9. ledna 1887, přihlížejíc k předloženému zde návrhu zákona, následující resoluci (čte):

„I. Jsme zcela srozuměni se zařízením dělnických komor s právem vysílati své zástupce do zákonodárného sboru.

II. Poněvadž však předloha zákona tohoto náramně duležitého návrhu v některých odstavcích naprosto příčí se zájmům dělnictva, jest nutno, ji dle potřeby a ducha času pozměniti, čehož se docílí, budou-li moci zástupcové dělnictva ze všech korunních zemí přednésti v anketě, svolané vládou, svá přání a požadavky."

Nestojí tedy všichni dělníci — a to zde chci vytknouti — na stanovisku čočovice, o kterém pan poslanec Dr. Kronawetter právě mluvil.

Budiž mi dále dovoleno, odpověděti na některé věci, které včera pan poslanec za Hernals*) mi namítal. Uvedl především ve své řeči (čte): „Pan poslanec Adámek hlasoval s krvácejícím srdcem pro (veselost v levo) a domnívám se, že pan poslanec z Čáslavi s krvácejícím srdcem o tom mlčel (veselost), že pravice výminečná ustanovení přijala a levice proti nim byla."

Lituji, že tu opět rozhodně musím odporovati. Prosím, abyste posoudili, zdali tu je objektivní skutková povaha netrpělivosti, podá-li se osnova zákona navrhujícího organisaci, jejíž základem jest zákon, který se v této vysoké sněmovně nedostal dosud ani ke druhému čtení. V tom spočívá, dle mého mínění, objektivní skutková povaha netrpělivosti. (Zcela správně! v pravo.)

Zdali pánové pracovali rok, dvě nebo tři léta na tomto návrhu, to dle mého soudu nemění na věci naprosto nic.

*) Dr. Vilém Exner.

*

Poukazují-li pánové k tomu, že původně mysleli na podklad svobodných spolků, musím poukazovati já k tomu, jak se v roce 1874 vyjádřili, ukazujíce k úplnému nedostatku pevného společenstevního základu.

Chtějí-li pánové zaujati dnes toto stanovisko, pak jsou opět tam, kde byli v roce 1874, že totiž pevný společenstevní základ do dnes ještě naprosto chybí.

V té příčině, myslím, že jsem měl pravdu a trvám při svém náhledu, že to přece byla netrpělivost. A proč tu bylo, pokusil jsem se dokázati psychologickým objasněním původu zákona.

Konečně zmínil se pan poslanec za Hernals (čte): „Odvolává-li se (Kaizl) na počet dělníků, kteří by dle navrhovaných volebních okresů došli volebního práva, musím především k tomu poukázati, co on sám praví, že statistika, které použil, je nespolehlivá. Neučinili jsme též násilí historicko-politickým individualitám, historicko vyvinutým provinciím.“

Spojitost, v které jsem mluvil o tomto násilí, byla následující. Pravil jsem: Devět dělnických poslanců rozděleno bylo takovým způsobem, který znásilňuje historicko-politickou individualitu jednotlivých království a zemí a přes to tolik a tolik horších nespravedlivostí v sobě skrývá, než jsou ty, na které bylo tak naříkáno v debatě o volebním řádu pro vídeňská předměstí; nedbalo-li se již historicko-politické individuality, sloučily-li se již komory různých království a zemí v jeden volební okres, myslím, že se mohlo žádati, aby toto rozdělení aspoň bylo poněkud spravedlivé. A proto jsem k tomu poukázal, že v jednotlivých z volebních okresů zde navržených dle úřední statistiky nalézá se 5700—6000 dělníků, kdežto v jiných činí jich počet 56.000, 61.000 a 68.000.

Že čísla ta nejsou zcela úplná, nejsou zcela spolehlivá, uznal jsem sám, a také jsem k tomu poukázal, že poměr čísel těch započtením dělníků, ke kterým řečená statistika nehleděla, sotva by se podstatně zlepšil.

Konečně uznal pan poslanec za IX. vídeňský okres *) za dobré prohlásiti následující (čte): „Panu poslanci za Čáslav chtěl bych ještě to říci: Horoval tolik pro Dalmatince a zvolal s emfasí: I kdyby byl jediný dalmatský dělník, musí míti své zastoupení. Proč zabíhati do dálky, je-li dobro na blízku! Pan poslanec za Čáslav, který, jak mi známo, je profesorem v Praze, nechť na místě horování pro jednoho Dalmatince se vynasnaží o to, aby jeho krajané udělili 50.000 pražských Němců zastoupení v tamní obecní radě.“

Myslím, že to není zcela loyalní postup, vyčítá-li se mi něco podobného. Neřekl jsem, že horuji pro zastoupení Dalmatinců. Nezvolal jsem: „I kdyby byl jediný dalmatský dělník, musí míti zastoupení,“ nýbrž pravil jsem (čte): „Je sice pravda, že v Dalmacii není mnoho

*) Karel Wrabetz.

dělníků, myslím však, kdyby tam byl jen jediný, nesměl by býti prohlášen za zbavena svého volebního práva.“

Ponechávám to Vašemu úsudku, pánové, zdali pravda je, mají-li Němci v Praze, ať jest jich 50.000 nebo více, nebo méně, právo volební čili nic. (Výborně! Výborně! v pravo — Veselost a zvolání v levo: Právo volební činí se jim však illusorní, čehož důkazem poslední volba!)

* * *

Z denníku dr. Jos. Kaizla.

7. února r. 1887. Č[eský] klub. Podrobná debatta o pojišť[ování] nemocenském, malé interesse a přímo nevrlost klubu, vlastně dialog mezi [Karlem] Adámkem a mnou.

11. února r. 1887. Plenum. Já po 2denní přípravě a pořád nevěda, mám-li či nemám mluvit velikou řeč jako poslední řečník v gen[erální] debattě o pojišť[ování] nemoc[enském]. Tendence proti ref[erentu] minority*), věcný a důrazný plaidoyer pro pokl[adny] okresní. Úspěch veliký, uznání všeobecné.

Půda pode mnou v klubu roste, jsem vyhlédnut za mluvčího proti § 3., jehož autonom[ní] reformu žádám. Práce mnoho.

* * *

Řeč dr. Jos. Kaizla,

proslovená v poslanecké sněmovně v 112. schůzi X. zasedání dne 11. února 1887 dle stenografických protokollů zněla:

Vysoký sněme! Vyžádal jsem si slovo, nikoli abych mluvil o idei, na které tento zákon spočívá, a nikoli, abych dokázal znamenitost a nutnost této idee; vždyť jsme všichni o těchto jakostech idee tak přesvědčeni a proniknuti, že ani nepovažujeme za nutné, věnovati generální debatě o tomto předmětu takovou pozornost, jakou bychom věnovali nejnepatrnější debatě o známém ponocném v Čáslavi anebo

---

*) Referentem menšiny byl vídeňský poslanec dr. Jos. Maria Baernreither. Upozornil, že se stal pokus sloučiti veškeré stávající organismy, které se dosud obíraly nemocenským pojišťováním dělníků, že se stal pokus k nim připojiti instituci, která by byla postavena pod zvláštní dozor, okresní nemocenskou pokladnu, a že to všechno má býti dle určitých, společných zásad pojato ve velikou soustavu obligatorního pojišťování dělnického. Posl. Baernreither litoval, že nebyl opatřen dostatečný statistický materiál, z něhož by bylo možno důkladně poznati stávající již pokladny a organisace. Myslil, že dělníci by byli dali přednost zvýšení mzdy a tomu, aby si spravovali své svobodné pokladny. Osnova zákona nastoupila jinou cestu: chtěla závazným pojištěním postavení dělníků upevniti a jejich celkový příjem tak zvýšiti. Baernreither soudil, že obtíž zákona leží v tom, že má býti utvořen moderní institut za pomoci nepotřebných, zastaralých institucí a že zaměstnavatelům jakož i dělníkům mají vzniknouti nová břemena.

o nějakém neznámém policejním strážníku z Chebu. (Slyšte! slyšte! v pravo.)

Vyžádal jsem si spíše slovo, abych promluvil o onom provedení této idee, jak navrhuje se v osnově nám předložené, abych vyložil ty položky, v kterých se uchyluji zvláště od náhledů ctěného pana referenta menšiny, však též od náhledů ctěného pana referenta většiny.*)

Při výkladech svých vezmu za podklad řeč, kterou zde promluvil ctěný pan zpravodaj menšiny **), odůvodňuje své odlišné stanovisko, řeč, která je způsobilá, postaviti do nejpříznivějšího světla nejen eminentní znalost věci, nýbrž i — a bohužel nutno v této sněmovně i na to důraz dáti — laskavou skromnost řečníkovu.

Posloupnost, aneb snad lépe řečeno, hierarchie jednotlivých pomocných pokladen je sporným bodem, předmětem, kolem něhož se točí kontroversa, a, pánové, není to spor o formy, ani zbytečná umíněnost, nýbrž jsou to zásadně různá stanoviska, která právě v tomto případu zde stávají se flagrantními. Doufám, že to objasním celým obsahem svých výkladů.

Pan zpravodaj menšiny mluví především, a to je, jak dále bude vyloženo, charakteristické, o svobodných spolkových pokladnách. K nim řadí pak pokladny závodní, a staví teprve na poslední místo okresní pokladny.

Nuže, pánové, jsem vždy ochoten s panem referentem menšiny v plném rozsahu uznati přednosti svobodných spolkových pokladen. Přece však bych chtěl klásti poněkud větší váhu na stinné stránky, na závady, jaké se právě u těchto svobodných pokladen jeví a zvláště v Rakousku jeviti musí. Pan zpravodaj menšiny přece v tom se mnou souhlasí, že uznává, že nyní v Rakousku stávající svobodné spolkové pokladny a ty, které se v budoucnosti mají utvořiti, postrádají pevného zákonitého základu. Pan zpravodaj menšiny připouští, že při provádění, přetvoření a nověžřízení podobných svobodných pomocných pokladen objeví se a objeviti se musí některé drsnosti, vycházející od správních úředníků. Je přece známo — což ostatně je více všeobecnou než individuelní vinou — že naši správní úředníci nemají patřičnou míru pochopení a snad i lásky pro spracování křehkých a zvláštních dělnických záležitostí.

Když pan zpravodaj při pojednání o tomto bodu k tomu přišel, že mluvil o velkých mezerách v našem rakouském zákonodárství, mohu prohlásiti, že v té věci s ním souhlasím.

Chtěl bych jen položiti malou otázku, zdali by nebývalo poněkud možno, právě při úradě zákona o nemocenském pojištění dělníků, a to v připojení k § 60. utvořiti malý zákon o svobodných pokladnách, který mohl býti právě jako hlava o okresních nemocenských po-

*) Dr. Lev ryt. Biliński.
**) Dr. Jos. Maria Baernreither.

kladnách poněkud podrobnější a býval by nedostatku tomu odpomohl. Věc by snad nebývala tak obtížnou, ponévadž máme v německém zákonodárství velmi dobrý vzor, totiž zákon z roku 1884, kterým se přizpůsobuje starší zákon z roku 1876 a blahodárně doplňuje.

Další vadu svobodných pokladen vidím v okolnosti, že u těchto spolkových pokladen chybí dvoje, totiž příspěvek zaměstnavatelu a ne méně spolupůsobení zaměstnavatelů při správě.

Myslím, že vady ty nejsou dosti nízko, abych se tak vyjádřil, vyceněny, a právě ti, kteří přikládají velkého významu pokojnému rozluštění sporné otázky mezi dělníkem a zaměstnavatelem a kteří přimlouvají se za pokojné spolupůsobení těchto dvou živlů, měli by zvláště těžce pociťovati nedostatek ten. Neméně měli by jej pociťovati ti, kteří právem jsou ctitelé anglických dělnických vzorů, kteří vidí ve vývinu anglických továrních poměru vzor pro nás zejména v tom, že tento vývin konečně vedl vždy k častějším bodum dotyku a některým institucím mezi dělníkem a zaměstnavatelem.

Zmiňuji se o třetí vadě, vytýkaje okolnost, která se objevila zvláště při provádění dělnického nemocenského zákona v Německu. Stává se a bývá spolkovými pokladnami v Německu tomu nadržováno, že se vyvolí za sídlo pokladny malé místo v kraji, kde průměrné mzdy jsou dosti nízké, řekněme 1 marka 70 trojníku, takže v poměru k tomu činí příspěvek v nemoci 1 marku denně a pro osobu. Jest však (i dle našeho návrhu zákona) dělníkum na vuli ponecháno přistoupiti k takovým spolkovým pokladnám, a tak muže ku příkladu dělník v Berlíně, kde prúměrná mzda nečiní 1 marku 10 trojníku, nýbrž 2 marky 80 trojníků, kde tedy příspěvek v nemoci by měl činiti nikoli 1, nýbrž 1 marku 80 trojníku, přihlášením se k některé takové na venkově umístěné pokladně zadost učiniti své pojistné povinnosti, a následek toho bývá, že se na konec přece musí dožadovati chudinské podpory u obce, neboť příspěvek nemocenské podpory, dostatečný pro venkov, nedostačoval by pro hlavní město.

Této okolnosti nutno hlavně obávati se při svobodných pokladnách, které podmínku svého zdaru hledají a hledati musí pokud možno v největším místním vytěžení.

Konečně budiž za čtvrté připomenuta okolnost, že další vývin svobodných dělnických pokladen nutně vede k bodu nasycení, v kterém přestává vzrůstati prospěch těchto pokladen jak se stanoviska pokladny samé, tak se stanoviska dělníka, který jí má býti podporován, a naopak, počíná klesati. Odvolal bych se tu k hlasu dobře informovaného znalce, který přihlížeje ke mnohem pokročilejšímu hnutí svobodných pokladen v Německu, praví toto: „Nelze nepopírati, že svobodné pokladny přes svuj zdánlivý rozmach, jevící se ve vzrustu počtu členů, dostoupily svého vrcholu a snad znenáhla, ale proto neméně jistě rok od roku ztráceti budou na svém významu . . . Právě přírůstkem členstva zvyšují se hlavní výdaje a vzrustá nebez-

pečenství neprohlednosti správy v nebezpečenství poškození podvodem nebo simulací.“

Pokud se týče závodní pokladny, o níž se pan zpravodaj menšiny na druhém místě zmínil, budiž mi dovoleno připojiti zde k jeho výkladům několik kritických poznámek.

Nejprvé bych zde ve vysoké sněmovně upozornil na jedno, že totiž § 42. zaměstnavatelům poskytuje značné výhody tím, že ruší § 89. živnostenského řádu, pokud se týče živnostenské novelly.

Co bylo dříve povinností, to stává se nyní věcí svobodného rozhodnutí podnikatelů.

Ovšem berou na se podnikatelé zřizováním závodních pokladen jistá vyšší břemena. Předně musí starati se o bezplatnou správu a bezplatné súčtování pokladních peněz a za druhé musí po případě dle značně příkrého ustanovení našeho návrhu ze svého poskytovati příspěvky k nemocenské pokladně. Prosím však, aby nezůstalo nepovšimnuto, že má za to podnikatel dosti značnou výhodu, záležející v tom, že má svobodný výběr risik, jež mají býti pojištěny, a že je mu volno zamítnouti risika, která by se mu zdála obtížná.

Je zajímavo, mluvíme-li již o poměru dělníků k závodním pokladnám, věnovati pozornost tomu, jak v Německu, kde závodní pokladny mají aspoň ten význam, jako u nás, utvářil se poměr zaměstnavatelů k závodním dělnickým pokladnám po zavedení německého zákona o nemocenském pojištění. Budiž mi povoleno, opětně uvésti výklady již dříve citovaného znalce. Mluví především, vykládaje zkušenosti při provádění německého zákona o nemocenském pojištění, o místních pokladnách a praví (čte): „Řada dolnorýnských továrníků učinila zavržitelný pokus zbaviti se břemen jim zákonem uložených, že poskytli jenom takovým mistrům domáckého průmyslu zaměstnání, kteří buď již příslušeli k svobodným dle § 75. zákona připuštěným pokladnám, anebo se zavázali, že k těmto pokladnám přistoupí. Ve Zhořelci zdráhali se četní zaměstnavatelé platiti závodní třetinu, a činili vstup v poměr pracovní odvislým od toho, že i tuto třetinu ponesou dělníci, tak že tamní magistrát viděl se býti pohnut k vyhlášce atd.“

Však mnohem zjevnější je úkaz, který nastal při zřízení dělnických nemocenských pokladen právě v říšském hlavním městě Berlíně. Můj znalec mluví z počátku o odporu dělníků k závodním pokladnám, a mluví pak o současném odporu továrníků proti těmto pokladnám, o kterém praví (čte): „ruku v ruce s touto nechutí dělníků šla často nechuť zaměstnavatelů. Za právo předsedati ve valné hromadě a v předsednictvu pokladny musí obstarávati vedení účtů a pokladny za osobní zodpovědnosti a na svůj náklad, a dle okolností poskytovati k úhradě běžných výdajů zálohy. Není tudíž nápadno, že když berlínský magistrát dle čís. 5. pruského návodu ku provedení zákona o nemocenském pojištění vyzval k vyjádření se vlastníky továren, kteří zaměstnávali 50 nebo více osob podrobených pojistné povinnosti,

zdali chtějí použíti svého práva k zřízení závodních pokladen, z 345 dotazovaných továrníků s *49.194* dělníky ku pojištění povinnými pouze zaméstnavatelé *3331* dělníků projevili ochotu, zříditi tovární nemocenskou pokladnu . ." (Slyšte! Slyšte! v pravo.)

Musím dále poukázati k dalšímu, co se mi zdá býti nejpovážlivějším při posunutí v před závodních pokladen. Ony nejsou nižádným způsobem tou neutrální pudou, na které se mohou stýkati dělník a zaméstnavatel v pokojné sociální práci a spolupusobení jako rovnocenní a rovnoprávní. Zaméstnavatel — a nechť se o tom co chce mluví — má a podrží vždy a všude v závodních pokladnách v ruce otěže, a na tom ničeho neméní okolnost, že ve výboru závodních pokladen dělníci jeho továrny mají většinu. Obava, kterou pan zpravodaj menšiny vyslovil, že je zde jistý nepomér v rozdělení síly, není dle mého opačného náhledu k náhledu p. referenta tím vyvrácena, že dělníci mají většinu ve výboru. Dominující postavení zaméstnavatelovo dle předloženého návrhu zákona je u našich závodních pokladen stupňováno tím, že dělníkům jediné je na vůli dáno vedle závodní pokladny voliti pouze svobodnou pokladnu, čili, jinak řečeno, že vcházejí v soutěž se závodními pokladnami pouze rakouské svobodné pokladny, které, jak jsem již zběžně poznamenal, jsou vrátké.

Přicházím k okresním pokladnám. Pan zpravodaj menšiny nalézá v té příčině mezeru v rakouském zákonodárství vzhledem k pruskému zákonu z dubna 1851 a bavorskému zákonu z roku 1869. Týž pan referent vidí v těchto závodních pokladnách vlastní Achillovu patu celé naší organisace.

Nu, pánové, pokud se týče mezery v zákonodárství, má konečně pan referent menšiny pravdu, jenom ne potud, že by to byla mezera v zákonodárství, nýbrž je to mezera v provádění našich stávajících zákonů. Měli jsme vlastně zákon, který se rovná pruskému zákonu z roku 1851, totiž náš živnostenský řád z roku 1859, který předpisuje podobné společenstevní pokladny jako byly místní pokladny v Prusku. Však v zacházení s těmito zákony a v provádění jich vězí právě různost.

Pokud se týče stanoviska Achillovy paty k závodním pokladnám, nemohu bohužel s panem referentem menšiny v tom souhlasiti. Pan referent porovnává s jedné strany německé obecní a okresní pokladny, se strany druhé naše okresní pokladny, a přichází k výsledku nepříznivému našim závodním pokladnám. Musím při této příležitosti panu [vídeňskému] poslanci [Maxu] Mauthnerovi připomenouti něco, co patrně přehlédl po svých včerejších vyjádřeních. Pan poslanec Mauthner stojí na stanovisku, že obecní pokladny německé nemají významu suppletorního, a že jsou spíše místními chudinskými pokladnami než pojišťovacími ústavy. Tento náhled lze ihned vyvrátiti poukázáním k německému zákonu o nemocenském pojišťování. Pozorujeme-li nemocenské pokladny nejnižšího řadu — lze-li se tak vyjádřiti — jaké jsou v Německu a jaké se zde navrhují, přirovnáme-li

jednak okresní pokladny, jednak obecní a místní pokladny, dospějeme k výsledku: altri paesi, altri costumi. Půda, na které mají naši zákonodárci utvořiti zákon o nemocenském pojištění, je zcela jiná, nežli jakou mají k použití němečtí stavitelové. Avšak plán, dle kterého se zde i tam postupovalo, je týž. Přicházejí-li ve výstavbě rozdílnosti, nutno je přičísti rúznosti terrénu. Výtvory, které hotové před námi stály a jichž měli jsme šetřiti, byly v Rakousku svobodné pokladny a závodní pokladny; ke společenstevním pokladnám sotva lze přihlížeti, jak pan referent menšiny právem uvedl. V Německu byly zcela jiné poměry. Tam byly svobodné jakož i závodní pokladny, tam bylo mnohem větší množství ač mladších společenstevních tak zv. cechovních pokladen, a velmi značný počet místních pokladen u nás zcela neznámých.

Též vudčí myšlenka, která nás vede k utvoření okresních pokladen, způsobila v Německu utvoření obecních a místních pokladen, a vidíme, že v Německu všude, kde jsou poměry právě takové jako u nás, šlo se touž cestou a sáhlo se k témuž uspořádání. Vidíme, jak tam, kde se normální obecní pokladny objevily těsnými, v Německu slučují se obecní nemocenské pokladny ve spolkové nemocenské pokladny, jak tomu dovoluje v Německu §§ 12. a 13. zákona o nemocenských pokladnách. Je jisto, že místní nemocenské pokladny naprosto se nehodí pro venkovské krajiny málo lidnaté, nemající žádný nějak závažnější průmysl. Můj znalec praví: „Kde poměry vyžadovaly vyloučení venkovských dělníku, chyběla první přirozená podmínka k pokladniční organisaci: dostatečný počet členstva. V 11 až 12 čtverečných mil velkých krajích Bustow a Bublitz ve vládním kraji Köslin nalézá se jen 75, pokud se týče 80 osob k pojištění povinných. Právem se tážeme, jak se zde má umožniti odbývání valných hromad, voleb představenstva atd.? Neboť jest již s největšími potížemi spojeno provedení obecního nemocenského pojištění, a když se organisuje jako „společenské", to jest postaví se na místě jednotlivých obcí ke kraji náležejících kraj sám. Rozloha krajů činí poskytování lékařské pomoci, ne-li nemožným, tedy přece nepřiměřeně drahým — tak obsahuje kraj Stolp 42 čtverečních mil velký mimo krajské město jen jediné místo, kde bydlí lékař; kontrola nemocných, která jedině muže býti dostatečně vykonána účastníky pojištění, je zde téměř vyloučena a simulování stává se zlem, které se těžko dá potírati. Musí se to zajisté shledati odúvodněno, že tam, kde vládnou takové poměry, některé zemské rady doporučily svým v kraji bydlícím ku pojištění povinným přistoupení k svobodným pomocným pokladnám."

Vedle spojení obcí ke společným nemocenským pokladnám na místě jednotlivých obecních nemocenských pokladen nalézáme pak sloučení obcí ve svazky místních nemocenských pokladen. I proto mohu uvésti znamenité doklady, které vykazují vývin zcela obdobný instituci našich okresních nemocenských pokladen, poněvadž povstal

z podobných skutečných podkladů. Uvedu je (čte): „Ano, nestačí tyto pokladny různé neb všechny druhy zaměstnání v obci zahrnující potud, pokud je spíše nutno spojiti více obcí ve společnou pokladnu k dosažení potřebného množství členstva života schopné pokladny.

Nacházíme tu následující různé útvary:

1. Místní nemocenské pokladny, zahrnující celý kraj, bez vyloučení městských obcí, t. zv. krajské místní nemocenské pokladny;

2. místní nemocenské pokladny, pojímající v sebe pouze venkovské obce kraje s vyloučením měst;

3. více pokladen dle stejného zaměstnání organisovaných pro jeden kraj.“

Vidíte tedy, pánové, kde jsou poměry takové, jako vůbec u nás, přichází Německo k těmže útvarům, jaké máme míti v našich okresních nemocenských pokladnách. Jenže to, co je u nás pravidlem a u nás zpravidla vésti musí k okresním nemocenským pokladnám, je v Německu výjimkou. Kde však v Německu je tato výjimka, spatřujeme i tam týž útvar okresních nemocenských pokladen, ať již se nazývají jakkoliv.

Dále chci poznamenati, že tak velmi vychvalované německé obecní ústavy, jimž alespoň dávala se přednost před našimi okresními nemocenskými pokladnami, přece mají povážlivé nedostatky, mluvím zde, aby vyloučeno bylo nedorozumění, o obecních nemocenských pokladnách. Obecní nemocenské pojištění, a toho nelze pomíjeti, ztrácí téměř povahu pojištění, a to je, pánové, okolnost, která zvláště zřejmě bije do očí porovnáním německého vládního říšského návrhu se zákonem usneseným německým říšským sněmem.

Vládní návrh přímo se vyjadřoval, že obce nemusí naprosto vybírati příspěvky od povinných ku pojištění. Nuže, pánové, nic nevyznačuje nepřítomnost rázu pojišťovacího tak, jako toto, neboť obce toho zanechají, aby se s pojištěnými hašteřily a exekvovaly pro nepatrné pojistné příspěvky.

Usnesení německého říšského sněmu to potud upravilo, že škrtlo tuto volnost nevybírati příspěvky pro obce, avšak ponechalo ji aspoň pro statkové obvody, jaké přece v Německu jsou a zastupují místo obcí; okolnost, která mimo to zpusobila v německé říši odiósní poukazování k nadržování držebnosti pozemkové.

Další vada obecní pokladny záleží v tom, že toto pojištění u obecní pokladny naprosto vylučuje veškerou samosprávu a veškeré účastenství dělníků, okolnost to, které přikládati chceme zajisté velkého významu, dělníky naší reformní činností nejen pojišťujíce, nýbrž je též vychovávajíce a chtějíce je spolu vychovati na společné socialně politické pracovníky.

Správa obecních pokladen je v Německu svěřena obcím, pokud se týče obecním představenstvum, a jak lze posuzovati i v Německu způsobilost obecních představenstev, pokud lze za to míti, že bude provedeno pojištění všeobecně a přesně, o tom souditi mohu z několika

*

slov pocházejících z úst poslance říšského sněmu horlivě se uskutečnění německého zákona súčastnivšího. Týž praví (čte): „Není přeháněno, tvrdím-li, že z mnohých tisíců představených menších obcí v Německu ani polovice nemá o tom tušení, že má právo, místními stanovami (dle zákona z roku 1876) nutiti část dělnického obyvatelstva k pojištění.“

Pánové, nemusíme se snad tak příliš cítiti do pozadí odstavenými kritikou a porovnáním našich obecních představenstev s německými.

Konečně je další povážlivá okolnost, přiléhající ústavům obecních nemocenských pokladen, že obecní pokladny v organisaci k účelům pojišťovacím tvoří mezery, u kterých přestává organisace nemocenská býti základem k dalšímu pojištění.

Pánové! Myslím, že počet pochybností proti obecním nemocenským pokladnám je tak značný, okolnosti, které u nás mluví pro okresní nemocenské pokladny, jsou tak významné a mocné, že ani v nejmenším se neostýchám prohlásiti se, skoro bych děl s jistým vzletem, pro okresní nemocenské pokladny a za rozhodného protivníka obecních nemocenských pokladen. Naše okresní nemocenské pokladny jsou, nač pan referent menšiny právem kladl důraz, nejšťastnější kombinace místních a obecních nemocenských pokladen německé říše, jaká našim zákonodárcům byla předepsána dějinným vývojem a stávajícími okolnostmi právě tak, jako je předepsána říši německé obecní nemocenská pokladna a místní nemocenská pokladna německými poměry a německým dějinným vývojem.

Ovšem ústav okresních nemocenských pokladen potřebuje doplňku spořádaným kontrolním zřízením; však k jeho utvoření jest v zákoně ponechána potřebná volnost pro nařizovací a vykonávající moc.

Když mohly svobodné pokladny v Německu učiniti opatření k vydatné kontrole při svých rozsáhlých obvodech, dovedou to okresní nemocenské pokladny ve svém mnohem menším místním obvodu tím spíše; dokázaly to přece i nemocenské pokladny v Německu, které, jak výše jsem se zmínil, povstaly sloučením více obcí, ač v té příčině nechal je zákon na holičkách.

Dovolím si ještě jednou, je to naposledy — uvésti svého znalce, který navazuje na mnou dříve uvedené sloučení různých obcí za příčinou zřízení společných místních nemocenských pokladen a praví (čte):

„Obtížnější, než tato zevnější organisace společných místních nemocenských pokladen“ — totiž sloučení — „bylo, docíliti zařízení jejich správy. Zákon zorganisoval místní nemocenské pokladny celkem centralisticky, vloživ celou správu do rukou jednoho představenstva. Pro společné místní nemocenské pokladny ve smyslu § 43. je nutně zapotřebí zřízení místních správních orgánů při každé obci náležející ku pokladně, které by mohly vykonávati bezprostřední vliv na po-

měry jejich. Když ve venkovském kraji vratislavském rozdělí se asi 2500 ku pojištění povinných osob na 296 statkových a obecních okresu s průměrně asi 10 členy, je zřejmá nemožnost, aby představenstvo sídlící v krajském městě mělo řádný dohled nad členy jednotlivé obce. Že zákon i zde v takové poměry spadající předpisy nevydal, musely vzniknouti z iniciativy pokladny nebo jejího dozorčího úřadu" — uvádím to též z jistého ohledu na naše výkonné orgány zúmyslné doslovně (čte dále): „Stalo se to pravidelně tak, že pro jeden nebo více statkové nebo obecní okresy byli ve valné hromadě zvoleni duvěrníci aneb jmenováni byli představenstvem, kteří měli jako místní orgány pokladny hájiti ve všech směrech její zájmy jako: zamezení simulace, úmyslné prodlužování nemoce nebo neschopnosti vydělávati, doplnění zařízení pokladních, odstranění jevících se snad závad v tom kterém místě. U nich děje se ohlášení onemocnění, oni vydávají členům nemocenský lístek, a běřou na se vyhledání lékaře."

Vidíme, že i pro nehody je pomoc a jsme u nás ve výhodném postavení, že máme dosti místa v rámci zákona.

Seznáváme-li, že nemusíme míti obavu o možnost řádného technického a administrativního řízení okresních pokladen, mužeme zcela uznati s myslí radostně doufající přednosti, které se stanoviska sociálně politického jsou vlastní okresním pokladnám. Závodní pokladny a svobodné pokladny jsou, jak již jsem poznamenal, třídní instituce, a nejsou-li šmahem alespoň za takové jsou považovány, a sociálně-političtí správcové musí míti na zřeteli, že omyl vůbec rozšířený a vůbec správným uznaný pusobí na mysle právě tak, jako by byl ryzí pravdou. (Správně! v pravo.) Opakuji; závodní pokladny a svobodné pokladny jsou třídní instituce. Závodní pokladny znamenají obvod továrny, v kterém je podnikatel úplným pánem. Svobodné pokladny znamenají opět panství dělníkuv, a je známo, že v Německu horlivost dělníku, která vznikla z třídní nenávisti, dospěla až k tomu, že, pokud možno, vyloučila příspěvky zaměstnavatelů.

Naproti tomu jsou okresní pokladny nestrannou pudou, na které se mohou k pokojnému spolupusobení sejíti zaměstnavatel a zaměstnávaný aktivně i passivně jako spolusprávci a spoluplátci. Nátlak továrníků přestává u okresních pokladen, avšak morální převaha, kterou mu předně dodává jeho dukladnější odborná znalost a pak okolnost, že je podnikatel stabilním a pevným živlem v běhu prumyslových zjevů, jemu zustává. Dělníci mají za to většinu ve výboru a nestojí u závodních pokladen jako individua proti svému pánu, jako individuelnímu zaměstnavateli. Nejsou-li okresní pokladny tou pudou, na které zaměstnavatel a dělník pokojně mohou spolupusobiti, pak nevím, zdali takovou pudu vubec najdeme. (Výborně! v pravo.)

Dle německého zákona měly býti místní pokladny a závodní pokladny vlastními nosiči pojistné instituce. Učinil bych z plna srdce u nás v první řadě jimi okresní pokladny. Pak teprvé bych k nim při-

řadil pokladny závodní a pak v třetí řadě svobodné pokladny. Pan zpravodaj menšiny má náhled jiný a klade na první místo svobodné pokladny, pak pokladny závodní a na poslední okresní pokladny.

Mají-li se však závodní pokladny státi tím, čím mohou a mají býti, je dvojí nutno:

1. Aby se nestaly, abych dle Schäffle-ho mluvil, „sběrnou všech odbojných nebo vypovězených, a všech zvláště odvážlivých osob"; tím by se staly, kdybychom zbavili okresní pokladny zásadně a povinně továrních dělníkův.

2. Je nutno, aby nebyla zatarasena cesta soutěži okresních a závodních pokladen. Postavte závodní pokladny do ohně konkurence s okresními pokladnami, utvoříte ze závodních pokladen instituci, že krásnější si sociální politik nedovede představiti. Setkají se tu na vlastním poli podnikatelově zaměstnavatel a dělník, onen sproštěn nevyhnutelného nátlaku, neboť každý podnikatel, kterému na tom záleží, by měl při svém podniku závodní pokladnu, bude nucen soutěží s okresními pokladnami přijíti vstříc dělníkům bez peněžitých obětí tak, aby zapomněli zcela na jsoucnost okresních pokladen. Aby se toho dosáhlo, aby se tedy z okresních pokladen neudělala nádržka všech možných subjektů pojištění, které nikde nechtějí, a aby se rozpoutala soutěž mezi okresními a závodními pokladnami, potřebí je zdánlivě zcela nepatrného škrtu v jediném paragrafu našeho návrhu.

Položte v § 16. při citování § 11. nejen číslo 6, nýbrž též číslo 1, utvořili jste to, čeho se domáhám. Třeba jen říci: „osoby, které nejsou pojištěny u některé v § 11. pod číslem 1 a 6 uvedených pokladen" a je tím celá muří noha rozvázána, která zamezovala cestu k blahodárným následkům, mnou právě zde uvedeným.

Mně je pořad důstojenství pokladen dán následujícím způsobem: okresní a závodní pokladny a svobodné pokladny, zcela opáčně, než panu zpravodaji menšiny, který uvádí svobodné pokladny, závodní a okresní pokladny.

Návrh většiny — a jest se mi o něm též několika slovy zmíniti — je v této příčině nerozhodný. Na polo přikloňuje se ke stanovisku zpravodaje menšiny, na polo přikloňuje se k mému stanovisku, a výtečný výklad pana referenta většiny jeví patrné stopy různých uzavřených kompromisu, zač však pana zpravodaje většiny nelze ani dost málo činiti zodpovědným. Prohlížíme-li návrh zákona tak ze vzdálenosti 30 kroků, ukazuje nám po jedné straně jisté nadržování okresním pokladnám, zvláště přihlíží-li se k postavení, jaké zaujal německý zákon k obcím. Německý zákon téměř odpuzuje od obecních pokladen; mají menší minimum, menší výkony. To náš návrh o okresních pokladnách ani dost málo nečiní, naopak vychází vstříc velmi účinně okresním pokladnám v § 42. odst. II., důsledně panem zpravodajem menšiny potíraném.

Ale pak přichází nešťastný § 16. se svojí citací. Zde lze spatřiti opět druhou duši, zde patrna je stopa kompromisu. Nehodlá se rozpoutati soutěž mezi závodními a okresními pokladnami, nýbrž chtějí se závodní pokladny vydati na slabých základech jsoucí soutěži svobodných pokladen.

Při tomto paragrafu rozhodne se, zdali vysoká sněmovna bude chtíti dále kráčeti po cestě kompromisu, kterou nastoupil výbor, čili zdali se vysoká sněmovna přidá rozhodně ke stanovisku, které mám čest zastávati a které zastávám z nejhlubšího a nejopravdivějšího přesvědčení — nikoli však — a nutno to vzhledem k vyjádření včera zde s oné strany pronesenému s důrazem uvésti — z třídního zájmu, neboť nemám v otázce té zcela žádného.

Nežli ukončím, budiž mi dovoleno poukázati k jednomu bodu, pro působení tohoto zákona nesmírně důležitému, a to je provádění jeho. Těší mne, že v ohledu tom mohu zcela souhlasiti s náhledy pana zpravodaje menšiny. Odevzdejte zákon, až obdrží nejvyšší sankce, provésti okresním hejtmanstvím, jaké nyní jsou, a zákon je zcela mrtev. Měli jsme živnostenský zákon, který předepisoval nucená společenstva, a jaký byl po 25 letech výsledek toho zákona? Řada živořících zdánlivých společenstev, která byla spíše pohřebními pokladnami, než živnostenská samosprávná tělesa dle vzoru pyšných starých cechů, na které původně se myslelo. Totéž očekává tento zákon, neučiní-li se v tomto bodě důkladné reformy.

Objeví se vedle starých pokladen několik okresních pokladen, budou živořiti, upadávati, snad se z nich stanou pokladny pohřební, a na konec nebude z nich nic.

Nynějším systémem, dosavadním pojímáním činnosti správní, neprovedou se pojišťovací zákony. Pouhé vyřízení jednotlivých jednacích čísel, pouhé zpracování restu, neústupné trvání na zásadě „quod non est in actis, non est in mundo", celá ta, abych použil francouzského administration paperassiere, povede a musí vésti k nezdarům tam, kde jde o povzbuzující a tvořící zasáhnutí v plný život lidský, kde jde o to, liknavé povzbuzovati, zatvrzele přesvědčovati a příliš horlivé uvésti do pravých kolejí.

Měl jsem příležitost při poslední debatě o rozpočtu ministerstva vnitra žádati podobným způsobem, jako to učinil nedávno pan zpravodaj menšiny, o reformu celého vzdělávacího průběhu našich administrativních úředníků,*) který se nehodí svým jednostranným, judicielně civilistickým zabarvením v moderní éru sociální politiky. (Zcela správně v pravo.) Nemusím tedy věc tu podrobně odůvodňovati a končím prosbou k velectěným pánům na vládní lavici, prosbou, kterou bych chtěl spolu pojati jako výstrahu.

Napněte, pánové, veškeré síly, aby tyto pojišťovací zákony byly provedeny tak, jak byly zamýšleny, neboť jde tu o důležité zájmy,

---

*) Viz zde díl II. str. 249—251.

o důležitější, než o které se jednalo při živnostenském řádu z roku 1859.

Tyto pojišťovací zákony, pánové, jsou značným krokem na cestě positivně tvořící sociální reformy. V bezvládném stavu, v kterém nalézají se idee, a mezi nimi též náboženské idee a mravy naší společnosti, obrací tato společnost zraky své ke státu jako nejpevnějšímu spojujícímu bodu; a proto, pánové, vyráží semeno sociální reformy anebo, chcete-li, státní socialismus všude tak bujně do stébel. Osvědčí-li se stát při prvním tomto kroku vinou své správy neschopným, jaký z toho bude východ? Co se v dějinách světových stává, nastane-li potřeba větších změn, reformy však nemohou býti prováděny, to k rozluštění ponechávám Vám. (Pochvala a potlesk v pravo. Řečníku se z mnoha stran blahopřeje.)

* * *

Z denníku dr. Jos. Kaizla.

12. února r. 1887. Noviny všech barev — jenom ne N[árodní] L[isty] — mluví buď s uznáním buď aspoň obšírně o mé včerejší řeči. Dnes odpočívám.

Něm[ecký] klub se rozpoltil.*)

Č[eský] klub od 7. už nezasedal.

14. února r. 1887. Č[eský] klub. — rokováno o pojišť[ování] nemocenském; pak o upravení řek v Čech[ách] — i v Haliči — Halič ne bez Čech.

15. února r. 1887. Důvěrná porada pravice quot[ové] deputace. Vedu já hlavní slovo a udávám taktický postup (přiraziti tak, aby quota $67^{2}/_{3}$ t. j. odečísti restituci, protože Maďaři patrně budou přirážeti daň z kouponu. Přijímá se). [Apolinář ryt.] Jaworski (referent) počíná si jaksi neobratně — a po schuzi několikráte mne žádá, abych ho podporoval a pomáhal.

16. a 18. [února r. 1887.] 1. a 2. sedění výboru pro děln[ické] komory. Já zvolen do subkomitétu.

17. února r. 1887. Č[eský] klub. [Dr. F. L.] Rieger referuje o bankovním statutu, s nímž subkomité hotovo; líčení velmi optimistické a nesprávné (neupřímné). [Karel] Adámek a [dr. Ed.] Grégr konstatují úplný zmar. Bar[on Jan] Nádherný ospra-

*) Rozpoltění Němců stalo se následkem různého nazírání německých stran v otázce holdovací adressy Bismarckovi. Německý klub, který závodil v šovinismu se skupinou Schönererovou, byl pro to, aby od klubu jako celku podala se holdovací adressa Bismarckovi za jeho řeči o Polácích, promluvené v říšském sněmu německém a zemském sněmu pruském, které odsuzovaly Taaffeovu politiku a budily rozhořčení v řadách slovanských. Proti takovému projevu vystupovali z důvodu opportunních jiní Němci, seskupení v německo-rakouském klubu, kteří chtěli, aby projev podobný byl ponechán poslancům jako jednotlivcům. Německo-rakouský klub rozhodl se projevu se nesúčastniti a tím došlo k roztržce mezi Němci. Společný výkonný výbor německých stran byl rozpuštěn.

vedlňuje svoje hlasování v subkomitétu proti [dru. P. A.] Trojanovi. Hlasováno, že klub trvá na rovnoprávnosti textu (jisto však, že budeme přehlasováni). [Dr. F. L.] Rieger návrh, abychom privátně s bankou jednali a hrozili změnou čl. 102 — já abych byl zvolen. Já odmítám, ukazuje k tomu, že banka ne[ní] tak naivní, aby věřila, že porušíme 102 nechtíce rušiti statut pro censory, warranty atd. Věc ponechána parl[amentární] komissi.

— na začátku [Václav] Salášek střelil právem do [Čeňka] Hevery pro pokoutní agitaci proti cuk[ernímu] subkomitétu.

[*18. února r. 1887.*] **V plenu pořád nedochází k mé řeči** k § 3. [osnovy zákona o pojišťování nemocenském]. Dnes (18.) nešikovnost presidia vsula debatu o vydání [dalmackého poslance ryt. Ant.] Šupuka. Ostatně jsem rád, protože z hovoru vidím, **že třeba přiostřiti argumentaci státoprávní.**

21. února r. 1887. Moje druhá veliká řeč v plenu o poj[išťování] nemoc[enském]: § 3. navrhuji, aby poj[išťování] děl[níků] roln[ických] necháno sněmům: šťastná polemika proti tajesné argumentaci levice a zmatkům, pak konstrukce návrhu. [Vládní zástupce dr. Emil] Steinbach za velikých komplimentů couvá. [Poslanec dr. Josef Maria] Baernreither s nepěknou rabulistikou šermuje. Můj návrh hladce značnou majoritou přijat.

* * *

Řeč dr. Jos. Kaizla

v poslanecké sněmovně v 115. schůzi X. zasedání dne 21. února r. 1887 dle stenografických protokolů zněla:

Vysoká sněmovno! Pozoruji osudy § 3. této předlohy s vnitrním zadostiučiněním, který poskytuje pohled na bezvýsledný zápas o rozluštění, jenž proto žádného výsledku nedocílil, že se neustále vymýšlejí prostředky, které jsou předem nepraktické a nesprávné, kdežto pozorovatel je naplněn přesvědčením, že konečně musí se dospěti k jedinému správnému a jedinému záchrannému prostředku.

Potíže ty a nezdar rozluštění jsou doloženy čtyrmi návrhy nám v této otázce předloženými. Máme především návrh vládní, pak návrh většiny výboru, dále návrh menšiny výboru, o kterém nevím, zdali ještě stává, či zda bylo od něho upuštěno a konečně návrh pana zpravodaje menšiny.*) Nechci se nyní pouštěti v podrobný rozbor návrhů těch, nýbrž pouze poznamenati něco k objasnění, jak já vidím, **velmi důležité sporné věci.**

Návrhu většiny výboru jde o to, aby bylo ponecháno výkonné moci vřadění polních a lesních dělníků v nemocenské pojištění; podrob-

*) Dr. J. M. Baernreither.

nosti, jako na pr. odstavec, že mají býti slyšeni dříve sněmové, blíže neuvádím. Dále navrhuje většina výboru, aby z nemocenského pojištění vyňata byla kategorie dělníků, která by dle § 1. v ně spadala, a za to by se učinilo opatření, aby tito dělníci při úrazu zoapatřeni byli po čtyři první neděle doby karenční.

Návrhu menšiny jde o to, aby se § 3. zcela vynechal, tedy aby se též odstranila ona exemce, která se dle § 1. dělníkum k pojištění povinným chtěla poskytnouti, ale za to aby se přijala resoluce, vyzývající vládu, aby co nejdříve předložila návrh zákona v příčině dělníku polních a lesních. Tak věci stojí dle zpráv většiny a menšiny, zde vytištěných. Tento stav věcí mění se tím, co v předposlední schuzi velectěný pan zpravodaj menšiny přednesl, a prosím vysokou sněmovnu o povolení, abych se v krátkosti zdržel u oduvodňovací řeči pana zpravodaje menšiny.

Pan referent menšiny nejprvé předpokládá — a to je vlastně základ jeho oduvodnění — že není možno provésti nemocenské pojištění hospodářských a lesních dělníků spolu s dělníky živnostenskými jedním zákonem. Jeho duvody pro tento předpoklad jsou následující: předně je to proto nemožno, poněvadž ve skupině polních a lesních dělníku jsou dalekosáhlé ruznosti. O druhém duvodu zmiňuji se jen mimochodem: nezdařil se dle mého náhledu a jde o to, že je to též proto nemožno, poněvadž by se přišlo do kollise se zákony chudinskými. Pan zpravodaj menšiny chce pak thesi, že nelze hospodářské a živnostenské dělníky jedním zákonem přivtěliti k pojištění, tím oduvodniti, že praví, že jsou příliš velké ruznosti v poměrech samých jednotlivých hospodářských dělníků.

Zdá se mi, pánové, že by bývalo logickým tvrzení: že jsou v poměrech živnostenských dělníků se strany jedné, a poměrech hospodářských dělníku se strany druhé tak značné různosti, že nelze je oba shrnouti v jeden zákon. Však pan zpravodaj menšiny to neřekl. Neřekl to proto, že na konci svých výkladů chtěl dospěti k tomu, aby konstatoval stringentní analogii poměrů dělníků hospodářských s dělníky živnostenskými, poněvadž na základě této domněle prokázané stringentní analogie přichází pak k resoluci, aby vláda co možno nejdříve předložila návrh na úpravu poměrů těchto při dělnících hospodářských a lesních. Pan zpravodaj menšiny v té příčině pravil (čte):

„Patřím k té části osvíceného a prozíravého velkostatku, která úplně chápe tuto analogii a nejen že ji chápe, ale též jest ochotna přinésti pro ni nutné oběti. Nemohu však se domnívati, že by páni se strany opáčné vlastně měli jiný náhled. Neboť tato analogie je tak stringentní, a kdo zná stav našich hospodářských dělníků, musí mi přisvědčiti."

Pánové! Můj náhled ve věci té je jiný. Nevěřím, že by analogie byla tak zcela stringentní, a kdybych se neobával, zabavovati příliš pozornost vysoké sněmovny, měl bych se vlastně pustiti do vy-

plnění mezery odůvodnění pana zpravodaje a dokázati, že jsou skutečně velmi veliké rozdíly mezi hospodářskými a živnostenskými dělnickými poměry, tak veliké rozdíly, že dle mého náhledu ani dnes ještě není lze ihned přistoupiti k všeobecnému přivtělení těchto dělníků k nemocenskému pojištění.

Mohl bych k tomu poukázati, jak zcela rozdílný je způsob výroby, celý výrobní kapitál u živností a hospodářství; mohl bych se odvolati k [Bedřichovi] Listovi, známému theoretikovi ochranných cel a agitátorovi, který lépe než každý jiný dovodil právě tyto rozdíly, který k tomu poukázal, jak následkem různých postupů výroby, následkem zdlouhavé výměny kapitálu myšlení a cítění hospodářského dělníka a tím též mravy venkovského obyvatelstva jsou zcela jiné, než obyvatelstva městského provozujícího živnosti; mohl bych dále k tomu poukázati, že při výrobě živnostenské vůbec proniká peněžní hospodářství, kdežto při polním hospodářství tomu naprosto tak není, a že nedávno pan [liberecký] poslanec [Jindřich] P r a d e neprávem zde prohlásil zákon tento takřka za prostředek k nucenému rozšíření peněžního hospodářství, dle mého náhledu naprosto neospravedlněné přičítání zákonu tomu; mohl bych dále ukázati k tomu, jak právě mezinárodní stejné poměry živnostenské výroby k tomu vedly, že též mezinárodní stejné stížnosti, mezinárodně stejné mravy a touhy povstaly u dělnictva, že následkem toho povstala t. zv. mezinárodní dělnická spojení, kdežto vše to naprosto chybí u polního a lesního hospodářství, takže musili jsme se opříti tvrzením pana zpravodaje menšiny a můžeme pouze připustiti, že ve vývinu nejvíce pokročilé odnože hospodářské výroby podobají se poměrům živnostenských dělníků; u velkého množství jsou však nyní poměry zcela nepodobné.

Prosím, aby též nebylo zapomenuto, co často se přehlíží při jakési hmotné úvaze, na zevnějšku lpící, o sociálních otázkách, že nejde pouze o otázku vydělání si pouze na chleba a masa, nýbrž o mravné cítění a pocity, a že nikoli okamžitý, neuspokojivý stav hospodářských poměrů té neb oné třídy má již za následek vyvolání sociální otázky, nýbrž že rozhodující moment v této otázce tvoří vědomí a pocity, s jakými ta která třída společnosti nese okamžitý stav, v jakém se nalézá.

Ale, jak pravím, není to mojí úlohou, abych úvahy ty jaksi doplňoval. Pan zpravodaj menšiny konečně stojí se mnou na témž stanovisku, že nemohou býti hospodářské a živnostenské poměry urovnány j e d n í m zákonem. Je však tu otázka: Co chce říci pan referent svými předpoklady odůvodněnými ne právě nejvhodnějšími důkazy? Odpověď zní: chce dospěti tam, aby dokázal, že nyní zcela žádný hospodářský dělník, tedy též nikoli ti, kteří by dle § 1. povinni byli pojištěním, je vzat v pojištění. To neznamená, pánové, nic jiného, než velkou změnu fronty ctěné menšiny, nebo aspoň pana zpravodaje menšiny.

*

Tato změna fronty pohybuje se, což nám je velmi vítáno, ve směru posice většiny. Většina přece podala návrh, aby vypuštěn byl odstavec 3. § 3., dle kterého hospodářští a lesničtí dělníci dle § 1. měli býti povinni ku pojištění. Menšina se tomu opřela a navrhla úplné škrtnutí § 3. Stanovisko toto opouští nyní pan referent menšiny svým návrhem, právě k podpurné otázce přednešeným, a budiž mi dovoleno tázati se, zdali ve věci té vystupuje ještě jako referent menšiny, aneb jedná na svou pěsť. Tento odstavec 2. nynějšího nového návrhu pana zpravodaje menšiny rovná se povahou věci odstavci 3. návrhu většiny; pravím povahou věci, třeba že bych se nerozpakoval, přiřknouti některé přednosti stylisaci pana zpravodaje, přednosti záležející zvláště v tom, že celé znění je jasnější a více kategorické, než v návrhu většiny. Nyní tedy chtějí oba páni referenti jak většiny tak menšiny vyjmouti dělníky dle § 1. ku pojištění povinné.

Je veliká odlišnost náhledu pana zpravodaje menšiny, jaký měl dne 27. května 1886 — to jest datum podpisu návrhů menšiny — a jaký má od 15. února 1887 a náhlý vpád tohoto obratu způsobil v řadách menšiny nemalý zmatek. Pánové přece slyšeli v poslední schuzi řeči pánu poslanců [Jindřicha] Prade-ho a dra [Viléma] Pichlera, oba přichází, zvláště však pan poslanec dr. Pichler směle vyšvihnutým „proto" k závěru, že chtěli hlasovati pro návrh menšiny. Ano, pánové, pro jaký návrh? Páni poslanci Prade a dr. Pichler oba nemluvili jen proti dvojocasému českému zvířeti ve znaku a proti skutečně ubohému foederalismu, nýbrž i proti každému vynětí hospodářských dělníků.

Vynětí přeje si však právě jako většina i referent menšiny. Zbývá tedy jen dvojí možnost: buď znají pánové, které jsem uvedl, návrhy zpravodaje menšiny a pak se jej zříkají, aneb je neznají, pak je na levici této vysoké sněmovny zcela dobře organisovaná služba komunikační, když nepronikmou zprávy z 15. února do 18. února. A tak přichází pomocné sbory z levice, střílí proti posici, kterou dříve jen pravice zaujímala, a střílí tak do vlastních řad, jimž velí pan poslanec menšiny.

Po tom, co navrhuje pan zpravodaj menšiny, jest mezi většinou a menšinou rozdíl pouze ve formálně ústavním projednání otázky, zdali nařízení nebo zákon, a nerozpakuji se ani okamžik, ihned se znáti ke stanovisku zpravodaje menšiny a říci: „dávám každým zpusobem přednost rozluštění cestou zákona, poněvadž se mi nezdá radno, dáti i nadále předložiti bílý list vládě, která beztoho dosavadním živnostenským zákonodárstvím obdržela dost plných mocí. Musím v plném rozsahu přijmouti též oduvodnění, které uvedl pan poslanec za Krakovský velkostatek*), že se nehodí zcela pro zemske sněmy, aby sloužily za informační orgán panu ministrovi. Však oduvodnění pana zpravodaje menšiny směřující k tomu, že přidělení

*) Dr. Michael Bobrzynski.

správní moci není proto možno, že by nutně přišla do kollise s ustanoveními zemského zákonodárství o chudinství, bych zcela odmítl.

Zpravodaj menšiny proto chce věc tu přikázati říšskému zákonodárství, ptám se však: nepřichází říšské zákonodárství právě tak jako nařizující moc s ustanoveními zemského zákonodárství o chudinství do kollise? Domnívám se tedy, že nelze použíti důvodu toho v otázce naší, alespoň nikdy šťastně.

Nežli se rozloučím s výklady referenta menšiny, chci mu ještě odpověděti na jednu otázku, kterou položil nikoli přímo mně, nýbrž všeobecně na adressu většiny a která zní: „přes to ve výboru naše resoluce ve věci té" — totiž vyzvati vládu, aby s největším urychlením předložila návrh zákona v příčině hospodářských a lesních dělníků — „zůstala v menšině, a tu jste přece, pánové, nyní povinni, zde ve vysoké sněmovně udati důvody, proč vlastně jste proti této resoluci."

Nejsem ve věci té zpravodajstvím většiny pověřen a nejsem hlavním řečníkem, mohu však ihned odpověděti. Většina se proto vyslovila proti resoluci, poněvadž chce věc odkázati výkonné moci, a ten, kdo chce uděliti něco exekutivě, nemůže přece vyzvati vládu, aby předložila návrh zákona, proto se musí prohlásiti většina přirozeně a důsledně proti resoluci panem referentem menšiny navržené. Ještě slovo bych si chtěl dovoliti. Pan referent menšiny odsoudil malé dovednosti ducha, zejména přihlížeje k panu zpravodaji většiny.

Nejsem sice právním zástupcem pana referenta většiny a nechci si též osobovati právo soudcovské ve věci té, chtěl bych však srovnávati s malými dovednostmi ducha malé dovednosti v citování. Pan referent menšiny vedl v boj, ku potvrzení svých výkladů o vadnosti rakouské administrace, francouzského ekonomistu a uvedl zde citát, mně bohužel neznámý. Kdybych chtěl citovati a citátem dokazati něco o poměrech Rakouska, předně bych sotva citoval Francouze, poněvadž jsou téměř příslovni pro svoji skutečně nepatrnou znalost poměrů mimofrancouzských. Za druhé bych necitoval Francouze, který psal v roce 1827 a který přihlíží k poměrům, jaké byly v Rakousku koncem XVIII. století, v době, kdy se státní administrace sotva počala a nikoli nezpůsobile vyvíjeti. Nejméně chtěl bych citovati [Jeana de] Sismondiho, poněvadž je mi znám jeden jeho výrok znějící velmi ve prospěch rakouské administrace, jehož předmětem právě je pochvalné osvědčení se rakouské administrace ve věci zemědělání a poměrů hospodářského obyvatelstva. Praví (čte):

„Le gouvernement autrichien, en venant ainsi au secours d'un ordre qui, laissé à lui même, serait nécessairement opprimé, a compensé pour le bonheur de ses sujets et sa propre stabilité, la plupart des vices de son système."

Praví dále, že právě tímto, ostatní chyby vyvažujícím postupem rakouské administrace, rakouská správa docílila toho, že lid v Rakousku zamítl veškeré revoluční projekty a odrazil marně veškeré

útoky namířené proti říši. Kdybych byl chtěl v neprospěch rakouské administrace dovolávati se svědectví, byl bych se obrátil k novějším německým publikacím, ku př. k [Jindřichu ryt.] Poschingrovi a j., kde vylíčeny jsou rakouské poměry ve velmi nepříznivém obraze pruského pozorování.

Opouštím tímto výklady pana zpravodaje menšiny, přicházím k vlastní konstruktivní části výkladu svých. Ptám se, v čem jsou obtíže při § 3.? Odpověď zní: v nemožnosti současného řešení nemocenského pojištění živnostenských a hospodářských dělníku.

Pravím v nemožnosti současného řešení, připojuji však ihned, že též právě stejný důraz kladu na nemožnost jednostejného ře ení. Nemožnost jednostejného řešení patrna je nejlépe z velmi podrobných výkladu zpravodaje menšiny, zač tímto vzdávám srdečný dík. Ukázal, pokud to vubec jest možno, že hospodářské poměry, pokud se týče nemocenského pojištění zemědělských dělníků nemohou býti přivedeny k jednostejnému řešení. Tam směřuje celé jeho odůvodňování, veškeré praemissy jím uvedené.

Jednostejným řešením nerozumím, pravím to hned nyní, nic jiného, než řešení říšským zákonem, a tomuto odporuje nejednostejnost poměru hospodářských dělníků.

Pan referent menšiny domnívá se, že by bylo lze překonati obtíže anketou. Přiznávám se, anketa mohla by nám objasniti bohatou rozmanitost ruzných poměru, pochybuji však, že bychom mohli na základě ankety dospěti k individualisujícímu kuriosu říšského zákona, který by vyhovoval všem těm ruzným poměrům. Znám zcela jiný prostředek, který by nejen mnohem lehčeji odpomohl všem těm obtížím, nýbrž i jediný jeví se býti přípustným a to je úprava poměrů těch zemským zákonodárstvím. (Tak jest! Výborně! v pravo.)

Je to skutečně pozoruhodné, že pan referent menšiny tento tak na snadě jsoucí prostředek nevidí nebo viděti nechce. Všechny jeho praemissy, všechny jeho výklady o nevyrovnatelné různosti hospodářských poměruv a jich dějinného původu vedou k tomuto závěru, a zejména jeho hlavní důvod, že totiž řešení se strany říše, míní ovšem řešení exekutivou, bez podmínky musí vésti ke kollisi zemského s říšským zákonodárstvím v oboru zákonodárství chudinského; musí-li přijíti do kollise se zemskými zákony exekutiva, musí taktéž i zákonodárství říšské, neboť není mi známo, že by říše jen tak zhola, třeba dle zásady „říšské právo ruší právo zemské" chtěla stávající chudinské zákony rušiti nebo měniti. Jak řečeno, odůvodnění, veškeré výklady pana zpravodaje menšiny jsou praemissy k závěru, který nevyřkl; maně tane mi na mysli výrok Lessingův, který zní: „Chápeš, jak snadnější je pobožně blouzniti než dobře činiti?" Vidím jediný přípustný prostředek k řešení obtíže té v úpravě § 3., dle které a prosím, pánové, aby to bylo pojato jako muj návrh k § 3. — § 3. odst. 1. by měl zníti (čte):

„Nemocenské pojištění zemědělských a lesnických dělníku a závodních úředníku upraví se zvláštními zemskými zákony."

V příčině odstavce 2. úplně se přizpusobuji s lepší úpravou textu pana zpravodaje menšiny, která zní (čte):

„Dokud nestane se úprava, nenastává povinnost nemocenského pojištění pro dělníky a závodní úředníky hospodářské a lesnické, a má podnikatel bezodkladně pečovati o opatrování a lékařské ošetřování každého dělníka a závodního úředníka, který byl poraněn v jeho podniku přivtěleném k úrazovému pojištění. Za náklady až do uplynutí 4 neděl po nastalém úrazu má podnikatel podniku ručiti svými prostředky."

K oduvodnění svého návrhu, jehož těžiště, jak se samo sebou rozumí, nalézá se v prvním odstavci, a který celou úpravou pojištění hospodářských a lesnických dělníku v nemoci odkazuje zemskému zákonodárství, dovoluji si ještě toto uvésti:

§ 11. naší ústavy z 21. prosince r. 1867 podává v odstavcích a) až o) nejlepší dukaz, že nepatří do kompetence říšského zákonodárství ani pojištění ani rolnické poměry.

Dějiny naší ústavy ukazují, že výčety § 11. státního základního zákona z 21. prosince 1867 jsou povahy taxativní. Měli jsme v říjnovém diplomu taxativní výčety oboru vyhražených říšskému zákonodárství, únorový patent stál na jiném stanovisku a uváděl taxativně odbory, odkázané zemskému zákonodárství, přikazoval tedy hojnost zákonodárství říšské radě.

Prosincová ústava vrátila se opět k zásadě říjnového diplomu, přikázala hojnost zákonodárství zemským sněmum a obmezila říšskou radu na taxativně uvedené v § 11.

Že pojištění a poměry rolnické náležejí k úpravě sněmy, dokazuje pohled ke zkušenostem a k dějinám ústavoprávním posledních let.

Vidíme, že zemské sněmy vydávaly zákony ve věcech pojišťovacích, sněm český ve věcech pojištění proti ohni, moravský ve věcech pojištění dobytka, solnohradský ve věcech pojištění dělnictví a podobně jiné sněmy.

Je-li to tak jisto, a odpovídá to mému nejhlubšímu presvědčení, že pojištění jest věcí zemského zákonodárství, jak vlastně k tomu přicházíme, že se má zde v říšské radě provésti úrazové a nemocenské pojištění dělníku? Snad to pánové vypadá jako odpor; mně však věc ta nezdá se býti v odporu, neboť myslím, že ústavoprávní kvalifikace každé úpravy pojištění konečně neřídí se formálním procesem pojištění, nýbrž též předmětem pojištění. Při nemocenském a úrazovém pojištění jde hlavně a predevsím o pojištění živnostenských dělníku; prihlíží-li se tedy k hospodářské kvalifikaci dělníku, kteří tímto pojištěním mají býti pojištěni, a postaví-li se v popředí zde živnostenskopolitická stránka, pak přiznávám, že tato stránka zatlačuje pojišťovací stránku; mužeme tudíž s úplným klidem tento obor pojištění zustaviti říšskému zákonodárství a to tím spíše, že uznáváme stejno-

tvárnost poměru živnostenských dělníku v celé říši a tudíž nechceme v cestu klásti překážky jednotnému řešení zajisté ne zcela neoduvodněnými, ústavně-právními pochybnostmi. Položíme-li si otázku taktéž v příčině dělníku zemědělských a lesních, přicházíme k výsledku, že především pojistně-právní stránka právě mluví pro kompetenci zemskou; a zda tu ještě je druhá stránka, která by tuto stránku pojišťování zatlačila a mohla oduvodniti tak kompetenci říšskou?

U živnostenských dělníku byla to stránka živnostenske-politická, u pojištění zemědělských dělníku vede nás zřetel k hospodářské kvalifikaci těch, kteří pojištěni býti mají, právě tak ku příslušnosti sněmu zemského jako nás vedl týž zřetel u živnostenských dělníků k příslušnosti říšské rady, neboť zemědělské poměry náleží ke kompetenci zemských sněmu: má tudíž dvojí duvod pro zemské zákonodárství, jak totiž přináležitost pojištění osobě, tak zvláštní, řekl bych technicko-hospodářskou kvalifikaci těch, kteří mají býti pojištěni.

Mohu zde, pánové, zcela náhodou ve své řeči přijíti na rozháranost, kterou vyčetl pan zpravodaj menšiny vládě, v příčině solnohradského zemského zákona, ač nejsem také zástupcem vlády. Šlo tu o sankci tohoto zákona, který v § 2. ustanovuje, že nádenníci jen potud zahrnuti jsou v zemské pojištění, pokud nebudou vydány říšskými zákony zvláštní předpisy. Potřebuji jen dovolávati se oduvodnění, které jsem právě vyložil.

Jsou dva druhy nádenníku, živnostenští a hospodářští, a vláda dobre učinila, že v zákon dala pojmouti klausuli „potud“ atd., poněvadž musila míti na zřeteli další ustanovení povinnosti pojistné v příčině živnostenské části nádenníku. Mně nezdá se býti rozháranost ve věci té příliš velikou výtka ani tím oduvodněnou, že vláda, ač snad mohla mysliti na upravení exekutivou, ukázala se býti shovívavou ke sněmu, který si osobuje úpravu ve vlastní kompetenci, a nechtěli překaziti úpravu zemským zákonodárstvím, tvrdošíjným přidržováním se provádění nařízením.

Mohlo by se přijíti ovšem s dalším důvodem a říci snad: Ano, máme sice mrtvou literu staré ústavy z roku 1867, však papír je mrtev, poměry jsou však živé; od doby ústavy objevilo se něco zcela nového a to je sociální otázka a sociálně reformní práce a tato sociální reforma je jednotná a nemůže býti roztříštěna.

Slyseli jsme nedávno z úst pana poslance [Jindřicha] Prade tato slova s velkým důrazem pronešená (čte): „Nuže, pánové, buďte presvědčeni, hnutí sociálně demokratické a anarchistická propaganda činu nemají žádnou úctu k historicko-politickým individualitám jednotlivých království a zemí.“

Ovšem, pánové, tato propaganda nemá zcela žádnou úctu; my však tuto úctu míti musíme (souhlas v pravo), poněvadž stojíme na půdě ústavy, třeba i té z roku 1867.

Sociální reforma tvoří celek pro sociologa, pro národního hospodáre a pro politika. Však pro praktického zákonodárce rozděluje se

sociální otázka věcně — a myslím, že nenarazím na odpor — zcela určitě v ruznorodé, pestře spojené a mnohočlenné otázky. Musíme přece na tom trvati, že hájíme příslušnost k rozřešení ruzných otázek jako, řekněme, ústavověrní poslanci.

Nemužeme přece proto, že něco ve vědě a veřejné diskussi prohlašuje a projednává se jako jednotný celek, zvrátiti předpisy naší ústavy, a rovněž nemužeme se proto hlásiti k názoru, že státně organisovaná společnost měla by míti vubec jediný orgán — stát. Musíme trvati na tom, že tato organisovaná společnost má četné, mnohonásobně rozčleněné orgány, stát, země, a nejen ty, nýbrž též okresy a obce, a chce-li tato společnost přikročiti ke zdárnému řešení sociální otázky, musí všechny tyto orgány harmonicky spolupusobiti, a kde pak zustává rčení o zastavení anarchistické propagandy před historickými individualitami (slyšte! v pravo), kde zustává pak duvod, že sociální otázka je celek, a jako celek též musí se formálně projednávati?

Buďsi celkem, avšak tento celek muže a musí se uchopiti z ruzných stran: říšská rada a sněm, okres a obec mají závoditi v řešení tohoto velkého souhrnu otázek.

Považuji, pánové — a prosím, aby mi to nebylo vykládáno za neskromnost — rozřešení, jaké dovolím si zde navrhnouti, za ústavně jediné správné a myslím, že je i věcně jedině prospěšné. Neboť ruznost poměru mohou mnohem lépe zmoci zemské sněmy bez ankety, než říšská rada s anketou a po ní. Zemský zákon muže individualisovati; zákon říšský byl by skutečně kuriosem, kdyby chtěl vyhovujícím způsobem přihlížeti k různým poměrům.

A ještě jedno musím uvésti, přihlížeje zvláště k těm pánum, kteří vždy a stále uvádějí německý vzor jako jediný směrodatný. Vezměte jen § 2. německého říšského zákona a uvidíte, že tento paragraf rozhodnutí o hlavní otázce, totiž o tom, zdali hospodářští a lesničtí dělníci mají býti pojati v nemocenské pojištění — na koho že skládá? Na obce německé říše (slyšte! slyšte! v pravo).

Chceme, pánové, rozhodnutí to vložiti na mnohem vyšší politickou společnost, totiž na sněmy, a jestliže stěžujete si již nyní při tomto našem zcela ústavním počínání na foederalismus, pak byste vuči německému zákonu — abych uvedl slovo německého říšského kancléře — musili naříkati na rozluku státu v obecní republiky.

Německo mohlo ovšem v způsobu pojištění takové opatření činiti, že otázku tu odňalo obcím, a to proto, že Německo dílem mělo, dílem utvořilo si organismus, jemuž hospodářští a lesničtí dělníci beze všeho mohli býti připojeni.

My nenavrhujeme takový organismus: my také dle klassického vysvědčení zpravodaje menšiny naprosto nemužeme podobný organismus zde ustanoviti, jak dokazují jeho výv ody o okresních nemocenských pokladnách, proti kterým stojím ostatně poněkud skepticky, a tak nás vede logika německého zákona právě k tomu, aby-

chom nejen „zdali" — jako německý zákon — nýbrž i „jak" přikázali zemským sněmům.

Nevím, podařilo-li se mi vyjádřiti se tak jasně, jak mi rozřešení této otázky tane na mysli.

Podařilo-li se mi však tak jasně se vyjádřiti, pak, prosím, pánové, vzdejte se této skutečně stringentní jasnosti předpisu naší ústavy a tomuto právě tak stringentnímu stavu poměru, jak Vám je nedávno pan zpravodaj menšiny vyložil.

Pánové, přišli jste nám již tím krokem vstříc, že jste uznali náhled většiny o vypuštění dělníku, kteří se dle § 1. mají pojistiti. Učiňte i druhý krok, k němuž Vaše celé pojetí a Váš úsudek v otázce této nutká, a prokážete jen dobré věci službu.

Konečně, pánové, ještě jeden důvod, výzva k Vašemu aestetickému smyslu.

Znáte přece theorii o vzniku druhuv a víte, že theorie ta nevztahuje se jen k oboru biologickému, nýbrž stále více se šíří na obor sociologický. Máte zajisté smysl pro morfogenetické krásy a patříte se zadostiučiněním, jak vyvinují se, úzce učleněné a v souvislé řadě vývinu z nižších forem vyšší, z nižších orgánů orgány vyšší.

Nuže, popatřte na návrh předložený. Vládní návrh má nižší formy a orgány — prosím za prominutí — ministra a zemský výbor. Návrh většiny výboru znamená střední stupeň, ponechal totiž jednu z nižších forem, ministra, naproti tomu dosadil však vyšší formu, zemský sněm. Povznáším se svým návrhem k nejvyššímu stupni vývinu, stavím nejvyšší politický orgán, korunu, vedle zemského sněmu, a spojením jich povstává zákon zemský, za který se přimlouvám. Prosím za přijetí svého návrhu (živý souhlas a potlesk v pravo).

* * *

Z denníku dr. Jos. Kaizla.

12. února r. 1887. Při dîner parl[amentárním] sedím vedle [ministra kultu a vyučování bar.] Gautsche, jenž počíná si velmi charmantně.

Ve vyrovn[ávacím] výboru odmítnuto jinojazyčné označení bankovek všemi hlasy proti Slovincum a Čechum ([dr. F. L.] Rieger a [dr. Karel] Mattuš nepřítomni.)

25. února r. 1887. Plenum: Ministr zem[ské] obrany odpovídá $^5/_4$ hodiny k interpellaci [moravského poslance dr. Eduarda] Sturmově p[unc]to těžkých rozdílů ve provedení domobrany v Cis- a Trans.*) Na pravici vydáno heslo, nepřipustiti rokování

*) Dne 15. února r. 1887 podal moravský poslanec dr. Sturm interpellaci k ministru zemské obrany hr. Welsersheimbovi pro zásadní rozdíly mezi rakouskými a uherskými zákony o domobraně z 6. června r. 1886 a o prováděcím nařízení z 19. ledna r. 1887 pro otázku mezinárodní ochrany domobrany a pro odměnu

o té odpovědi: jakkoli bylo plno polemiky a týkala se velikých a obyvatelstvo nesmírně zajímajících věcí: debata odmítnuta 125–113 hl. — velmi nesprávné počínání, o němž v klubu promluvím. Večer — quotová deputace, sděleno uh[erské] meritum a referát [Apolináře ryt.] Jaworského.

Od 28. února—8. března [r. 1887], v Praze. Tam mnoho práce: 1. Jednání o vydávaní [staročeského denníku] Hl[asu] N[ároda]*). Závod [tiskařský a vydavatelský] jej podrží, jakkoliv už chystáno družstvo nové ([Dr. F. L.] Rieger, [Dr. Albín] Bráf etc.): bilance závodu nešpatná a nové družstvo za Hl[as] Nár[oda] nechce nic dáti. Do Pol[itik] engageován mnou Dr. [Jaroslav] Haasz, pak [dr. Ant.] R[ezek].

2. Technika — zkoušení.

3. Dne 6. března [r. 1887] sjezd lihovaru, kdež já vystoupil proti daremnému mluvení.**)

V té době spor Času ***) proti journálům, zejm[éna] Nár. Listům na vrcholi. Velkou roli v tom hraje R[ukopis] K[rálodvorský].

9. března r. 1887. Po 10 denní pauze pokrač[ování] plena: pokr[ačování] v pojišť[ování] nemoc[enskem] – až do § 34 Na denní pořád[ek] bud[oucí] schuze položen bank[ovní] statut.

10. března r. 1887. Več[er] Č[eský] klub.

Malá debatta o připoj[ení] předměstí ku Praze. [dr. Karel Mattuš pro obligátn[í] zvýšení daně v předměst[ích]. [Dr. Em.] Engel c[ontr]a.

Hr. [Adalbert] Schönborn skládá mandát.

Debata o bank[ovním] statutu:

[Dr. Ed.] Grégr i [A. O.] Z[ei]th[amme]r proti obch[odním] komorám.

dělníků, přidělených soukromým podnikům k vyplnění povinnosti domobranecké. V sezení poslanecké sněmovny dne 25. února r. 1887 ministr zeměbrany hr. Welsersheimb interpellaci zodpověděl. Dr. Sturm navrhoval, aby v nejbližším sezení o odpovědi byla zahájena debatta. Návrh ten byl odmítnut 125 hlasy proti 113.

*) Od 21. března r. 1886 vydávala strana staročeská místo denníku „Pokrok“ denník „Hlas Národa“.

**) Dne 6. března r. 1887 konala se v Praze v sále zemědělské rady schuze majitelů lihovarů o obmýšleném zvýšení daně z lihu. Na schuzi byl pozván dr. Jos. Kaizl, který kriticky ukázal, že zvýšení daně nebude možno se vyhnouti.

***) Od 20. prosince r. 1886 za odpovědné redakce dr. Jana Herbena vycházel na Král. Vinohradech list věnovaný veřejným otázkám „Čas“. List vznikl za bojů o pravost staročeských památek, který zahájilo v únoru r. 1886 české „Athenaeum“ články univ. professora dr. J. Gebauera. „Čas“ stál na straně těch, kdo popírali pravost rukopisu Kralodvorského a Zelenohorského. Cíl „Času“ byl nejprve a především literárně-kritický. 1. číslo „Času“ přineslo úvodní stať H. G. Schauera: „Naše dvě otázky“, v níž uvažovalo se o okolnostech, za jakých český národ může míti zabezpečenu svoji budoucnost. Pro tento článek bylo proti „Času“ vystoupeno, zvláště od „Národních Listů“, jako by stoupenci „Času“ hlásali přenárodnění, národní sebevraždu a přimknutí k německému národu.

[Dr. Jos.] Kaizl hájí obch[odní] kom[ory] a vykládá v zlé zlehčování jejich. Je pro to, aby se, hledíc k minulosti, v gen[eraln] debattě se strany Č[eského] kl[ubu] mluvilo.

[Dr. Em.] E n g e l v témže smyslu: líčí historii celého jednání a jemnými pointami lehtá Richtera [= dr. F. L. Riegra].

[Karel] A d á m e k ukazuje na konexitu předloh vyrovnavacích a těžce a s obavami nese odkládání cuk[erního] zák. [Dr. Ed.] Grégr ať mluví.

[Dr. A.] Z u c k e r proti mluvení v gen[erální] debatě. — Ale co při 3. čtení uděláme, když propadnou v 2. čtení naše jazyk[ové] návrhy.

[Dr. Jan] V a š a t ý dosti klidně — proti spojencům — slib nám daný při petroleji.

[Dr. Karel] M a t t u š má obavy o cukr — kdy ten přijde — co chce vláda?

[Dr. F. L.] R i e g e r: že [ministrpresident] Taaffe mu řekl, že odklad, aby Uhři zkoumali veliké změny, jež na předloze učinil subkom[itét].

[A. O.] Z[ei]th[amm]er kalmuje — pro zachování majority: je proti mluvení v gener[ální] debatě bank[ovní] při 3. čtení budeme hlasovati pro n á v r h, aby klub žádal vládu, aby cukr na podzim neodkládala.

[Jindřich Jaroslav hr.] C l a m: že u 3. čtení pro; povážl[ivá] situace pol[itická] a zahran[iční] — třeba provésti vyrovnání.

[Dr. Ant.] M e z n í k dto. ukazuje na r. 1878 — válečná situace — o návrhu Z[ei]th[ammerově] ať je zvl[áštní] sedění klubu.

[A. O.] Z[ei]th[amme]r — konec debaty.

[Hynek] S k o k á n e k důrazně žádá, aby se ustálo od obviňování komor.

[Dr. Em.] E n g e l: aby se o cukru (návrh Z[ei]th[ammer]) dnes rozhodlo, sice by se nám zase mazal med, že odročení pro nás jen výhodno.

[Dr. Jan] V a š a t ý polemisuje ostře proti [dru Ant.] Mezníkovi.

Přijat návrh Z[ei]th[ammeruv] mluvení při gen[erální] debatě bank[ovní] volno, ale z celého klubu patrně nikdo hotov.

11. března r. 1887. Plenum: Gen[erální] debata bankov[ního] statutu skončena: [dr. Max] Menger, [štýrský poslanec Michael] Vošnajk, [Alois kníže] Liechtenstein, [dr. Jos.] Kaizl, [Lev ryt.] Biliński, jenž šofl a neloyalně proti mně polemisoval.

* * *

Řeč dr. Jos. Kaizla

v poslanecké sněmovně v 119. schůzi X. zasedání dne 11. března 1887 dle stenografických protokolů zněla:

Vysoká sněmovno! Budiž mi dovoleno v krátkých a zběžných obrysech objasniti nejdůležitější ustanovení předloženého bankovního statutu a jejich dosah. Snad se mi podaří skutečně tak mluviti, jak asi jest přiměřeno generální debattě, neboť nepochybuji, že u bankovního statutu budou vyznačeny zásady a vůdčí hlediska a stanou se předmětem zvláštní rozpravy. Budiž mi dovoleno, abych se při svých vývodech přidržel ustanovení, která novým statutem měniti se mají tak, že nejprve podám krátký historický přehled a k němu připojím ustanovení, která budou bance zvláště prospěšná; ukáže se, že ustanovení ta představují nejdůležitější reformy, které statutem mají býti utvořeny.

Jest věcí známou, že až do roku 1858 banka zcela svobodně upravovala oběh not, že nebyly zcela žádné předpisy o úhradě v oběhu jsoucích not, nýbrž vše to bylo ponecháno volnému uvážení správy banky; je také známo, že banka, přísně vzato, byla již před rokem 1820 v bankovně technickém smyslu insolventní, že tato insolvence byla 1848 palam et publice prohlášena a pak vytrvala.

V roce 1858 pokusil se [ministr] Bruck zavésti nové, nedokonalé ustanovení o fundaci, avšak zmatky roku 1859 překazily každé další zasáhnutí, a tak se stalo, že teprve roku 1862 byla novým bankovním statutem, třetím privilegiem, zavedena soustava fundace, jejíž vzor stával v Anglii. Při tomto zavedení nové fundace dle soustavy Peelovy podařilo se bance v roce 1862 zbaviti se všech těch pout, které tím byly dány, že bylo vládní moci povoleno celé množství práva zasahování a určování.

Pak přišel rok 1866, který měl pro banku význam, že byly vydávány státovky (státní papírové peníze), okolnost, kterou ovšem banka velmi těžce nesla, poněvadž zajisté by jí bývalo milejší, kdyby se byl stát na místě tištění svých papírů na ni obrátil, u ní opět výpůjčku učinil a draze zúrokoval; z tohoto stanoviska může se považovati vydání státních papírových peněz za štěstí, kterým ušetřili jsme úroků, jež bychom byli museli jinak dáti bance; bez toho štěstí byli bychom dlužni bance snad 380 milionů a nikoli 80 milionů.

V roce 1868 jeví se nám banka v novém stadiu snah; tak jak dovedla se v roce 1862 vymaniti z různých obmezení, uložených jí dozorem vládním, tak snažila se v roce 1868 ze všech sil dosáhnouti pokud možno největší rentability pro své podniky, a titul, z kterého tento požadavek kladla, byl, že se odvolávala na vydání státních papírových peněz, učiněné v r. 1866 a přivedla k platnosti, že byla na svých privilegiích poškozena a zkrácena, a proto žádala od státu celou řadu t. zv. náhrad, které jí konečně ministerskými nařízeními z října 1868 a zákonem z listopadu 1868 byly poskytnuty; budiž zde uvedeno,

že tenkráte mezi jiným též provedeno bylo snížení akciového kapitálu ze 110 milionů zlatých na 90 milionů. V roce 1877 přišla pak dualistická potopa na banku, a tu poněkud ustoupila otázka finančního zisku pro banku, poněvadž šlo jí o to, aby udržela pokud možná jednotně svoji organisaci, a jen tolik, kolik právě bylo nutno, povolila Uhry kladeným, dualistickým požadavkům.

Nyní nejsou — možno říci cunctus pelagi cecidit fragor — tyto velké organisační otázky na denním pořádku a banka opět vystupuje a nyní zcela nepokrytě s aspiracemi, jejichž účelem nic jiného není, než aby se jí ponechaly pokud možno volné ruce v sledování její obchodních zájmů, aby se jí všude uvolnila cesta k pokud možno nejvějšímu vytěžení z poskytnutého jí privilegia.

V roce 1862 usilovalo se o to, osvoboditi se od zasahování vlády, rok 1868 znamená první velikou etapu k rozšíření výdělkových a obchodních záležitostí banky, v roce 1877 lze zaznamenati jen jisté nesmělé pokusy, které se zde ve sněmovně projednávaly; při úradě o bankovním privilegiu vznikl návrh na nové snížení akciového kapitálu a přivtělení devis k pokladu kovu, oboje však bylo zamítnuto, a tak značí teprve opět rok 1887 další etapu na cestě banky k nejvyššímu soukromě hospodářskému zisku.

Dovolte mi tedy, pánové, abych s tohoto stanoviska nejprvé jednotlivá ustanovení bankovního statutu uvažoval, abych později je s jiných stanovisek posuzoval. Tato ustanovení bankovního statutu jsou následující:

Předně ustanovení článku 81., dle kterého banka od nynějška volně nakládá s celou posavadní zálohou, to jest asi s více než 50 miliony banknotek a s nimi muže vyčkávati. Druhé ustanovení je článek 111., dle kterého banka nyní 30 milionů ve formě devis muže uložiti s platností, že budou pokládány stejně jako kovový poklad, čímž opět jeví se rozmnoženou příležitost k výdělku banky.

Třetí ustanovení je nový článek 100. kterým dovoleno je bance, ze summy, v oběhu se nalézajících bankovek, odečísti cifru, která je representována státovkami v jejím majetku se nalézajícími.

Za čtvrté ustanovení obsažená v článku 56, 60 a 75, která rozšiřují obor jednací určujíce, že se připouští výplata kuponu, že se usnadňuje eskompt, rozšiřuje lombard (pujčky na cenné papíry) a zejména připouští se k lombardu směnky splatné v šesti měsících.

Třeba zde též vyznačiti, že nyní, jako dříve, není bance zakázáno použíti ruzných sazeb diskontních při eskomptu, okolnost, která, jak známo, často se objevuje, a ve velké publikaci generálního tajemníka banky též bez ohledu se doznává.

Za páté uvádím též ustanovení, dle něhož banka je oprávněna 2—4 procenta čistého zisku převyšujícího 5 procent použíti ve prospěch pensijního fondu a to dle článku 102 a 103. Za šesté uvádím výhodu, kterou obsahuje článek 28 a 33., dle nichž některým funkcionářům banky dostati se muže jistých o sobě ovšem ne značných věno-

vání; za sedmé okolnost, že se banka vyhýbá jako před tím, všem obchodům, které by skutečně byly k značnému prospěchu pro národní hospodářství, a které by uvalovaly mimochodem na banku velké zatížení a velké namáhání. Uvádím v té příčině jen obchod žirový a mohu dosud poukázati též na obchody varrantové.

Za osmé uvádím, že bankovní statut ani v nejmenším nezvyšuje náhradu, která by se měla dáti státu za udělení privilegia. Sluší naopak uvésti, že se náhrada ta spíše zmenšuje, jako ku př. článkem 102 a 103, a že banka způsobem, který dlužno nazvati téměř zvláštním, stále poukazuje k tomu, že je vlastně zkrácena jako dříve ve svém právu privilegia a že právě v platnosti zachovaným oběhem státovek zkrácení stále trvá.

Za deváté uvésti chci, že se nic neděje k upravení valuty, pokud se týče, že předloženým statutem nikterak není připravena půda k úpravě valuty. Naopak lze uvésti, že rozmnožuje se stávající oběh papíru, a mohlo by se dále k tomu poukázati, že ponecháno je na libovůli banky stahování oběhu papíru, vyplývající z horlivě pěstovaných převodních obchodů.

Na desátém místě uvésti chci, že dějí se ve statutu proti solidaritě solventní cedulové banky opět silné přehmaty zejména — a k tomu se zvláště ještě vrátím — tím, že zhoršují se ustanovení o zvláštní cedulové fundaci i pod niveau nyní platného statutu.

Na jedenáctém místě chci vyznačiti ustanovení pro banku jen prospěšná, pro případ zrušení privilegia a likvidace její, a konečně na dvanáctém a posledním místě budiž mi dovoleno zmíniti se o okolnosti, že se banka více než třeba zajišťuje proti nepohodlné konkurenci zvláštním přísným způsobem, článkem 1. uvozovacího zákona, a to ustanovením, že nesmí býti v oběh dány zde neb onde nezúročitelné úpisy, které by mohly považovány býti za papírové peníze.

Uvedl jsem všech těchto dvanácte bodů a především hlavně na to kladl váhu, že jsou prospěšné bance, rozšíření jejích obchodů a jejímu zisku. Nezneuznávám však ani dost málo, že celá řada ustanovení těch je značně národohospodářsky výhodná, a dovolím si zvláště důležitá z ustanovení těch podrobiti zevrubnější kritice.

Nejdůležitější ze všech ustanovení předloženého nového bankovního statutu jest bez odporu ustanovení obsažené v článku 81., které zasazuje se o uvedení zcela nové cedulové fundace.

Je známo, že při třetím privilegiu, které uděleno bylo v roce 1862, přijat byl princip Peelova aktu, že však se šlo za akt ten a povolil se nejen oběh bankovek za 200 milionů zlatých, zcela nekrytých, nýbrž předepsáno bylo též t. zv. bankovní krytí těchto nekrytých 200 milionů zlatých, které následkem okolnosti, že se šlo daleko za Peelův akt, vypadlo velmi laxně.

Vydáním státních papírových peněz, jež se stalo roku 1866, byl zcela prolomen a zničen základ, na kterém spočíval v Rakousku Peelův princip, a nebylo ovšem již řeči o nějakém minimálním oběhu.

o „minimum ze zkušenosti v oběhu bankovek“, pro které byla právě tato nekrytá summa 200 miliona zlatých bance zustavena. Jakmile mimo 200 milionu, které obchod ovšem přijal a snesl, ještě 300 milionu a více státovek mělo v oběh přijíti, nebylo, jak praveno, řeči o celém principu a udržení ustanovení obsažených v anglických bankovních aktech.

Jest mi, mimochodem řečeno, téměř nepochopitelno, že v roce 1878, kdy bankovní statut poznovu byl opravován a vydání papírových peněz již dlouho bylo skutkem, vubec mohlo býti trváno na tomto Peelově principu.

Jest tedy, dle mého náhledu, přechod k novému způsobu krytí, jaký nyní navrhuje článek 84, zcela ospravedlněn, a zdá se mi býti více než ospravedlněn, jeví se mi býti nutným.

Však, pánové, jakkoli uznávám, že se přechází k novému zpusobu krytí, když byl prolomen základ Peelova principu, musím litovati, že přes to setrvalo se v druhé polovici při dusledcích z Peelova aktu vycházejících, totiž při zvláštní laxní fundaci cedulové. Upustilo se od principu Holubova z roku 1862, při tom však ponechána ustanovení stávající ve starém statutu o bankovní fundaci papírových peněz, kterou, dle mého náhledu, nelze sloučiti s novými předpisy o krytí.

Bankovní fundaci nemohu totiž spatřovati v tom, že se bance povoluje, za vydané papírové peníze míti krytí ve směnkách šestiměsíčních, že se bance povoluje, použíti nezuložených zástavních listu též jako krytí atd. Proto jsem se podivil, že velectěný pan poslanec Dr. [Max] M e n g e r prohlásil se bez výhrady pro nové ustanovení článku 84.

Pětiprocentní daň z bankovek, proti které se z mnoha stran brojilo, a která zpusobila ruzné obavy, není, dle mého náhledu, věcí tak příliš hroznou; nesmí se nehleděti k tomu, že banka vzhledem k vyšší splátce úrokové, která se stane nutnou vydáním pětipercentní daně z bankovek, naprosto nebude obmezena jen na bankovky vydané v oběh nad počet, nýbrž že banka bude vybírati vyšší splátku úrokovou, jakmile bude nutno daň platiti, i ze všech bankovek, které znovu opět vydá, když zpětným proudem zpátečního toku k ní se dostanou. Ve skutečnosti té, kterou nelze popříti, spatřuji též nejlepší prostředek odvrátiti příliš příkré stoupání splátek eskomptních.

Pokud se týče článku 111 — dovoleno-li je mi blíže se zmíniti o tomto ustanovení, mohu opět se vysloviti opáčně, než co uvedl pan poslanec dr. Menger, jen pro přeměnu části kovového pokladu v úrocky nesoucí devisy.

Mám ustanovení ta za zcela oprávněná, třeba bych nemohl pristoupiti na náhled, který hájí [Adolf] W a g n e r, a který k tomu smeruje, že lze vzdáti se kovového pokladu u banky insolventní, u banky, která žádné bankovky nevyplácí. Částečné uložení hoto-

vosti pokladní v devisách nepoškozuje banku a přináší jí a repřímo státním financím užitek, který by jim jinak každým zpusobem ušel.

Ostatně je známo, že akcionáři banky již v roku 1868, když šlo o známé t. zv. nároky na odškodnění, žádali i záměnu v devisy až do polovice hotovosti pokladní. Je též známo, že v roku 1877 bylo ctěným panem poslancem Neuwirthem oduvodňováno, aby se schválila záměna summy 25 milionů hotovosti pokladní v devisy. Tehdy opřela se levice vysoké sněmovny tomuto návrhu a pan navrhovatel byl nucen jej odvolati.

Domnívám se, že při tom neriskujeme zcela nic anebo jen zcela málo, a získáváme tím státu a bance samé pramen příjmu, který není k zahození.

Pokud se týče článku 110, ustanovení to, že je bance dovoleno, odečísti od množství krytých bankovek summy, které představuje v jejím držení se nalézající kapitál státovek, musím při této příležitosti jen se vyjádřiti, že se divím, že ustanovení, jaké navrhuje se článkem 110, nebylo již dávno zavedeno. Neboť jestli již státní papírové peníze zastupují u nás in toto běžné mince, nelze skutečně nahlížeti, jak by banka k tomu přišla, aby musila s těmito státními papírovými penězi zacházeti jako s obyčejnou bankovní fundací. Proti čemu však se vysloviti musím v motivaci banky, a nemýlím-li se též vlády, je ne zcela oduvodněné zření k německému říšskému bankovnímu zákonu.

V německém říšském bankovním zákoně hraje německá státovka — říšské kasovní poukázky — zcela jinou úlohu, než jakou hráti mají u nás dle článku 110 státní papírové peníze u banky. Říšské kassovní poukázky jsou u německé říšské banky rovnoplatné s krytím kovem, a německá říšská banka je oprávněna za každou poukázku vydati dvojnásobnou summu v bankovkách.

Tak ovšem to není zamýšleno, nýbrž my jdeme jen potud, že chceme dovoliti odečtení summy, jaká se ve státovkách u banky nalézá, od summy bankovek, které mají býti kryty.

Mohu též s bankou úplně souhlasiti v tom, že se prohlašuje proti ražení stříbra; neboť nelze nahlížeti, k čemu bychom v Rakousku měli poskytnouti skladiště pro všecko stříbro, které v cizozemsku a v celém světě nechtějí přijímati.

Hodlal bych ještě připojiti několik slov o finančním odškodnění, jaké se má dávati státu.

Je známo, že dle předpisu předložených nám stanov celkem má vše zustati při starém, a nemohu se, l ohužel, poněvadž se snažím, abych se pokud možno z krátka vyjádřil, pouštěti ve velmi lákavou diskusi o dividendě banky a domnělém její zkracování, o ruzných výpočtech a podivných proudech, jaké se nalézají v motivech banky.

Chci jen vytknouti, že k tomu nelze poukazati, že ve pětipro-

centní dani z bankovek státu domněle povolené, není obsaženo zvýšené odškodnění bankou státu.

Na straně jedné jsou nepatrná zvýšení výhod, které mají bance připadnouti (pensijní fond, diety), na straně druhé je to tato pětipercentní daň z bankovek. A abychom si mohli učiniti o tom obraz, mnoho-li asi tato daň vynese, dovoluji si uvésti, mnoho-li německý říšský poklad — a ze stanov německé říšské banky je novota ta doslova opsána — dostává z této pětipercentní daně.

Německý říšský poklad neobdržel od říšské banky v létech 1876 až 1880 z pětiprocentní daně z bankovek ničeho; roku 1881 27.000 marek, 1882 32.000 marek, 1883 nic, 1884 34.000 a roku 1885 - 2725 marek.

Tedy to je to celé vyšší odškodnění, které se uvolila banka povoliti.

Jedné fable convenue, kterou nelze u banky vymýtiti, částečně již jsem se opřel. Je to stálé vytýkání okolnosti, které opět se vynořuje ve zprávě k motivům banky, že banka je ve svých výsadních právech zkrácena stávajícím oběhem státních papírových peněz. Lituji, že vubec je nutno vystoupiti zde opět proti tomuto naprosto neoduvodněnému tvrzení. Kdybychom vůbec chtěli připustiti, že banka byla ve svých právech zkrácena vydáním státních papírových peněz, mohli bychom k tomu poukázati, že banka modifikací bankovního statutu, která se stala v r. 1868, byla již dostatečně odškodněna. Jest mi však dále k tomu poukázati, že banka přijala beze všeho v roce 1878 statut, v kterém byl oběh státních papírových peněz již hotovou událostí, a že kdybychom byli neměli státních papírových peněz, byly by bezpochyby v oběhu kovové peníze, co by ovšem bance bylo dělalo právě tak konkurenci, jako státní papírové peníze. Avšak hlavní námitkou je, že vydání státních papírových peněz neobsahuje v sobě porušení bankovního privilegia, vždyť je veliký rozdíl mezi výsadním vydáváním bankovek a vydáváním státovek, neboť bankovka a státovka jsou podstatně něco zcela rozdílného. Musím opět k tomu poukázati, že článkem 84, jak nyní se nám navrhuje, zavádí se bankovní fundace pro banku, která v ohledu již vzpomenutém úplně dostačí. Připouštím, ponévadž se pan poslanec Dr. Menger rozhoduje pro šestiměsíční směnky, že by bylo prospěšno, aby se eskomptovaly směnky hospodářských kruhů; myslím však, že takové směnky nejsou oprávněny fungovati jako specielní krytí bankovek banky cedulové a musím následkem toho setrvati na tom, že článek 84, který bez toho již nyní, v posavadním statutu obsahuje slabá ustanovení o specielním krytí bankovek, touto úpravou ještě je zhoršen. Prohlídněte si § 17. německého bankovního statutu, a shledáte ustanovení, které zní, že třetina v oběhu jsoucích bankovek se má krýti německými, kursu schopnými penězi, ať již říšskými kasovními poukázkami, aneb zlatými pruty aneb cizozemskými mincemi, kdežto pro krytí zbytku pohotově musí býti diskontované směnky se splatností

tříměsíční a za které jako ručitelé jsou v závazku tři, nejméně však dva jako ku placení schopní známí. Máme-li to stále na zřeteli, nesmíme zapomenouti, že nyní právě jako v r. 1878 schvalujeme statut insolventní banky, a proto opříti se musím illusi, která právě se strany banky stále se šíří, jako by banka skutečně byla ústavem cedulovým nyní v plné síle jsoucím, solventním. Specielními předpisy o krytí, jaké obsaženy jsou v platném statutu a ještě více ve statutu novém, který se má schváliti, nezařídí se žádná bezpodmínečně solventní banka.

Výslovně kladu duraz na tuto okolnost, ponévadž jsem odhodlán hlasovati pro přikročení ku podrobné debatě, a ponévadž si toho chci býti jasně vědom — a prosím, aby i vysoká sněmovna byla si toho věďoma — že sice hlasuji pro schválení statutu banky neschopné ku placení, že bych však pro schválení tohoto statutu nemohl a nesměl hlasovati, kdybych hlasovati chtěl pro statut solventní banky.

Když jsem nyní promluvil tak zběžně, jak vubec možno, o nejdůležitějších opravných návrzích v tomto bankovním statutu, budiž mi dovoleno, abych několika slovy promluvil téměř k ospravedlnění a k obhájení požadavků a přání činěných třemi obchodními komorami království českého.

Je známo, v čem vrcholí požadavky ty. Jde tu o ustanovení kontingentu pro Čechy, o zřízení filiálního bankovního ředitelství pro Čechy, dále o propůjčení většího spolupůsobení obchodnictva při volbě censorů, o poskytnutí skladních listů a rozsáhlejší připuštění směnek záloženských a rozšíření girového obchodu a konečně o rovnoprávnost jazykovou v bance.

Poslední otázku vyloučím zde docela ze svého pojednání, ponévadž bude předmětem podrobnějších úvah v podrobné debatě. Chci jen k tomu poukázati, že kontingent a filiální ředitelství byly věci, proti kterým se všech stran byl namířen skutečně velkolepý útok a korybantský pokřik, a budiž mi nyní dovoleno dokázati, že oba tyto požadavky lze přece velmi dobře věcně obhajovati, ponévadž tu nejsou bez jistých předchozích případu, že tudíž oba neposkytují ani dost málo příležitosti ke zpusobu polemiky, jaká zavedena byla proti těm třem obchodním komorám, požadavky ty položivším, a proti všem, kteří je obhajovali.

Je přece známo, že pokud se týče kontingentu, bylo v roce 1847 vládě propujčeno právo míti přímý vliv na dotace, chcete-li na kontingenty.

Je dále známo, že v roce 1878 byl pro Uhry povolen kontingent; ovšem nebyl většinou z roku 1878 proto povolen, že by býval uznán kontingent hospodářsky dobrým a prospěšným, nýbrž proto, že nemohl býti zdolán politický nátlak, který pracoval pro tento kontingent. Kontingentování, hledíme-li na věc bez předsudku, není ani dost málo požadavkem státoprávním nebo nationalním. Kontingent má býti prostě nejostřejším prostředkem, kterým má býti banka

*

přidržena, aby přinuceně dělala to, co dobrovolně nedělá, totiž aby více přihlížela při poskytování úvěru k českým zúčastněným kruhům, než to dosud činila. Ve statutu z roku 1878 schválen byl kontingent pro Uhry, a nikde jsem neslyšel, ani generální sekretář cedulové banky se v tom smyslu nevyslovil, že by kontingent, pokud se týče jeho zavedení v Uhrách, měl škodlivé následky.

Jak se mi zdá, bylo vůbec celé opatření z roku 1878 tehdy v této sněmovně příliš pessimisticky pojímáno; ukázalo se, že ani bankovní dualismus, ani ostatní organisatorská ustanovení nezpůsobily ty škody, jaké jim tehdy, v roce 1878, se přičítaly, škody, které se tak vysoko odhadovaly, že bylo v této sněmovně vyřčeno, že obhajování tehdejšího bankovního statutu nebylo obhajováním jeho nevinny, nýbrž obhajováním polehčujících okolností.

Druhý odstavec, obsažený v těchto požadavcích českých komor, týká se zřízení filiálního ředitelství. Nuže, pánové, instituce podobného druhu stávaly dříve až do roku 1863, a opět mi není nic známo, že by snad instituce tyto zvrhly se ke zkáze nebo škodě banky. Když se v roce 1877 jednalo o zřízení dvou ředitelstev — jednoho v Budapešti, druhého ve Vídni — bouřilo se prudce proti tomu, a nebyl to, pánové, nikdo jiný, než ve věcech bankovních zajisté velmi zkušený poslanec excellence Dr. Herbst, který k tomu poukazoval, že bankovní ředitelstva ve Vídni a Budapešti nejsou tak nebezpečná, poněvadž obor jejich oprávnění sotva je větší, než onen posavadních místních ředitelstev. Bylo též namítáno, že by mohly povstati různé sazby diskontní. Ano, což, pánové, máme různé diskontní sazby ve Vídni a Budapešti? A nepovstaly tyto různé diskontní sazby z jiných důvodů? Je známo, a banka se sama k tomu doznává ve velké publikaci svého prvního úředníka, že při diskontování u svých zásuvních oken jinou míru úrokovou béře za základ, nežli diskontuje-li z volné ruky. Má-li se vůbec naříkati pro různost diskontních sazeb, pak je to banka sama, která způsobuje nestejnost diskontních sazeb tímto diskontováním v nižší míře úrokové.

Pokud se týče ostatních požadavků, myslím, pánové, že není zapotřebí, podrobněji dokazovati jich úplné odůvodnění a oprávnění, poněvadž netoliko české komory, nýbrž celé množství jiných vyslovilo se o nich, přimlouvajíce se za ně.

Co však považuji za nutno říci na tomto místě, je ohrazení, rozhodné ohrazení proti tónu a proti způsobu, jaké stávají se oblíbeny při posuzování a potírání těchto požadavků, kladených třemi komorami království českého. Věc byla i tak líčena, jako bychom my, jako by veškeré české obyvatelstvo království českého bylo tak naivní a snad tak nevědomé, že by bylo ochotno dáti všechna meritorní ustanovení v bankovním statutu za čočovici: „platí deset zlatých". Bylo to tak líčeno, jako bychom skutečně nevšímali si docela všech meritorních předpisů bankovního statutu a slepě tam se řítili, kde od toho neb onoho vztyčen je národní nebo jazykový praporeček.

Hnutí, pánové, které způsobilo v Čechách obnovení bankovního privilegia, hnutí, které povstalo z toho, že se postavily tyto tři obchodní komory v čelo hospodářských kruhu, toto hnutí dokázalo více, než s dostatek hluboké pochopení, s jakým naše obyvatelstvo vychází vstříc hospodářským otázkám. Není, pánové, ani atom národních, jazykových nebo státoprávních malomocných přání, který by se dal nalézti v motivech hmotných požadavku oněch tří obchodních komor. Leč by se pánové, hodlala prohlásiti za nacionální již snaha, blahobyt lidu tím udržeti, že se hledí, pokud možno, povznésti jeho schopnost k úvěru, jeho národohospodářský rozvoj. Má se to, pánové, označiti v obvyklém zde smyslu slova jako nacionální, aneb snad jako šovinistické a jednostranné? Pak, pánové, je vše nacionální, a nevím, kde máme spatřiti hranice mezi skutečně šovinistickými, skutečně nacionálními a jednostrannými snahami, a takovými, které tím nejsou.

Musím se dále zcela rozhodně proti tomu ohraditi, že i technický ředitel banky, její generální sekretář*) neopovrhl tím, že se přidal ke sboru oněch, kteří čistě hospodářské požadavky našich tří obchodních komor dali jaksi do klatby. Ve spise dotčeného pana generálního sekretáře „Warrant jako bankovní papír" uvedeno je na straně 130 (čte): „Že se v málo požadavcích pražské obchodní komory vyšlých z pohnutek hospodářských atd."

Pánové, je to skutečně smutné, že ve vůdčích kruzích banky není naprosto žádného porozumění pro decentralisaci poskytování úvěru, pro decentralisaci, která tvoří nutný doplněk ústředního a monopolního systému banky. Neboť v posledním rozboru nejde přece třem českým obchodním korporacím o nic jiného, než o pokud možno dalekosáhlejší všem kruhum, Němcum i Čechum, stejně prospěšnější decentralisaci bankovního úvěru. (Velmi dobře! v pravo.) Lze rovněž litovati, že nachází a našla tato snaha po decentralisaci bankovního úvěru, která — znovu to opakuji — je nevyhnutelným následkem centralistického monopolního systemu u cedulových bank, i nepřátelství u strany, která má tak vynikající národohospodářské kapacity ve svém středu a od které tím spíše bylo by se dalo očekávati, že bude podporovati takové hospodářsky skutečně nepopíratelné snahy.

Pánové, poohlédněte se po Francii, Italii, Německu, a všude naleznete, že tam vše do nejmenších podrobností jest provedeno a v praxi trvá, čeho zde, nechci říci, v potu tváři (Tak jest! v pravo), nechci též říci za posměchu se všech stran, jsme se domáhali. Věci, které zde obhajovati musíme proti všemožným námitkám a nájezdum, takové věci jsou v těchto zemích, které nejsou za námi v kultuře, tak samozřejmé, že sotva v Německu a Francii pochopí (tak jest! v pravo),

*) G. Leonhardt: Warrant als Bankpapier. Wien 1886.

že musíme teprvé napnouti všechny síly pro ně a že jich konečně nedosáhneme. (Souhlas v pravo.)

Nechci, pánové, dlouhou řadou čísel vyžadovati pozornosti vysoké sněmovny a myslím, že je to věc vubec choulostivá, při podobných debattách přijíti se množstvím číslic; prosím přece, abyste pohlédli do Německa a pozorovali velký rozmach girového obchodu, prosím, abyste přihlédli k zákonitým opatřením, jaká učinila Italie k rozvoji clearingového a girového obchodu a porovnali s tím malicherné vytáčky, jaké staví v cestu správa naší banky požadavku, aby provozovala pilněji a horlivě girový obchod.

Banka praví, že jí kontingent 200 milionů nedovolil rozšířiti girový obchod. Ano, což pak není známo, že právě girový obchod je institucí mající účel a výsledek oběh papírových peněz a bankovek obmeziti a nikoliv rozšířiti? Kde zustává platnost tohoto duvodu? A tvrdí-li se jinde, že vězí v předpisech článku 110. v příčině nevpočítatelnosti státovek překážku k rozvoji girového obchodu — ano, pánové, myslím, že by se neměly ani uváděti tak malicherné námitky proti tak velkým opominutím.

Prosím dále, abyste pohlédli do Francie a též do Německa a spatřili, jak tam zcela malé směnky, zejména směnky malého lidu, přijímají se ve skutečně mimořádné velké míře u banky.

Pánové, u nás tomu všemu tak není.

Vrátím se k tomu, proč tomu u nás tak není. Důležitá příčina nedostatku zápůjček na směnky malého lidu a vůbec na směnky na malé doplatky je v tom, že banka chová se tak upiaté zvláště k záložnám, jak dosud tomu bylo, k těm záložnám, které zvláště v Čechách dosáhly obdivuhodného rozvoje, k těm záložnám, které již po léta dávají bance k volnému použití takovou organisaci, řekl bych soubor, že nejrozsáhlejší zřetel k nim při poskytování úvěru je věcí pouhého rozhodnutí banky, a že při tom netřeba přemáhati nějaké velké věcné překážky. Chci poukázati k Italii, kde platný statut, bankovní zákon, předpisuje zvláštní zřetel k záložnám a k rolnickým úvěrním společnostem. Je to zákon z 30. června 1886, kde v článku II. uvedeno, že ústavum vydávajícím bankovky i příště bude volno, ad un saggio inferiore, s nižší úrokovou mírou přijímati směnky, které budou předloženy od „banche popolari", to jest od záložen a od instituti di credito agricolo. Je mi známo, že ku příkladu banco di Napoli a banca di Sicilia plnou měrou používají tohoto zákonitého dovolení, a směnky záložen a hospodářských úvěrních ústavů o jedno procento níže eskomptují než ostatní směnky. (Slyšte! v pravo.)

Pánové! Chtěl bych jen k tomu poukázati, s jakou velkou benevolencí ku příkladu banco nazionale d'Italia ve své poslední výroční zprávě, kterou mám po ruce, mluví právě o podpoře záložen a hospodářských úvěrních spolků.

U naší cedulové banky nenalézáme tuto benevolenci dosud ani ve slovech ani ve skutcích.

Nechci též mluviti podrobněji o přílišném rozvinutí sítě filiálek v jiných civilisovaných státech. Mohl bych uvésti hojnost číslic, mám před sebou materialie; ušetřím vysokou sněmovnu toho a dovolím si uvésti jen jedinou číslici: že má šest k vydávání bankovek v Italii připuštěných ústavů summa summarum 2171 míst, ve kterých přijímají se směnky k eskomptu (slyšte! slyšte! v pravo). Jak smutně to vypadá u nás právě v příčině rozvinutí sítě filiálek, je každému známo, a nesmíme se domnívati, že máme nyní mnohem větší síti filiálek, že v poslední době byla zřízena celá řada t. zv. bankovních vedlejších míst.

Vůči tomu všemu, co jsem jen zcela zběžně naznačil, abych nezabavoval příliš dlouho pozornost vysoké sněmovny, vzhledem k tomu všemu odvažuje se první úředník rakousko-uherské banky mluviti „o málo požadavcích, které povstaly z hospodářských pohnutek". Všechny tyto požadavky mají svůj původ v ryze hospodářských pohnutkách, a je zajisté mnoho věcí, které by se měly požadovati — a pan generální sekretář banky mluví způsobem, jako by se nemělo zcela nic požadovati aneb jen zcela málo vzhledem k organisaci a vedení práce banky.

Chci též vystoupiti proti jedné okolnosti a vzíti v ochranu jednu třídu obyvatelstva daň platící, jsou to malí obchodníci a živnostenští výrobci, o kterých se mluví ve zprávách banky a žaluje, že mají tak ošklivé obchodní návyky. Budiž mi dovoleno odpověděti k této výtce citátem vyňatým z článku, který otázku tu výborně přetřásá. Uvedeno tam (čte):

„Stesky na rakouský obchodní stav a vady jeho obchodních a platebních zvyků snad jsou zcela pravdivé, a podrobné jich vylíčení není zajisté nezáslužné. Avšak svalovati vše na tento obchodní stav, činiti jej zodpovědným za nedostatečný vývin jednání, které by poskytlo dobrou půdu pro obchody cedulové banky, a líčiti národní banku jako andělsky čistou, jako oběť okolností, to nelze odpustiti, je to jednostranné a nespravedlivé. Což nemá naopak ústřední cedulová banka, která je jediná, obdařená všemi možnými výsadami, eminentně vychovatelské povolání v příčině kasovního hospodářství obchodního stavu? Neučinila-liž to jinde? Měla-li ku př. ve Francii příznivou půdu?" — připomínám jen asignátové hospodářství, jehož účinky zajisté musely býti bankou překonány. — „A jaké výsledky! Aneb myslí se, že pruský obchodník spadl se svými výtečnými obchodními zvyky s nebe, tak že pruská banka mohla jen svůj široce rozvětvený systém filiální uvésti v činnost, aby věc ta ihned počala své výborné funkcionování? Což pak se neví, že tyto banky přivábily pro své obchody obchodní svět svou dlouholetou, cílevědomou činností? Je to tedy spravedlivé, stěžuje-li si rakouská banka na nedostatek řádného vedení obchodu u rakouského obchodního stavu, když zásadně se téměř po 50 roků vyhýbala tomuto obchodnímu světu, své obchody omezila na pohodlné obchodní transakce se státem a na některé vídeň-

ské bankéře, k rakouskému obchodnímu světu se teprvé tenkráte obrátila, když byla v úzkých vydáním státních papírových peněz? Není-liž právě tak nesmyslné, jako kdyby si nějaký stát, který nikdy nic na školství nevěnoval, chtěl stěžovati na nedostatek znalých písma?“

Tím končím své vývody.

Musím se ještě hájiti proti otázce, která by snad mohla býti položena. Otázka ta zní: „Proč tedy nečiním návrhů ve smyslu stížností a požadavků obchodních komor z Čech?“ Pánové, prostě proto, že tyto návrhy tří obchodních komor z Čech představují nejostřejší prostředek k dosažení cíle toho, který může býti dle mého náhledu dosažen, bez tohoto nejostřejšího, ale také nejjistějšího prostředku. Dobrá vůle rakousko-uherské banky může to vše uskutečniti, oč požadavky tří českých obchodních komor usilují, a mluvím-li o dobré vůli, nemám při tom snad na mysli nějakou platonickou lidumilnost banky; nemyslím, že by banka rázem zahořela láskou k českému obchodnímu světu, nemyslím též, že banka najednou se vzpamatuje, že je její povinností, jak fráze zní, podporovati obchod a prumysl. Je přece známo, jak velmi případně sesměšnil [Adolf] Wagner ve své „Zettelbankpolitik“ tuto frázi tím, že pravil, že má i každý švec povinnost podporovati obchod a prumysl; ale myslím, že banka bude a musí ve svém zájmu snažiti se, aby rozšířila, jak jen lze, své obchody. Přihlížíme-li k nářkum, které lze čísti mezi řádky velké zprávy pana generálního sekretáře, jak někdy bylo i za těžko umístiti připravený kapitál, pak musíme položiti otázku, zdali nyní, kdy banka má větší vůli k vydávání bankovek, nastane větší ohled k českému obchodnímu světu, vůbec k malému lidu, k záložnám a p., zdali bude moci prospěšně umístiti kapitál k použití jsoucí. K tomu povede nejen platonická dobrá vůle, nýbrž i nutnost, činiti to, co žádají české komory, a bance bude lze učiniti ještě z nouze cnost. Snad je to optimismus, spatřuji-li v nepatrném rozvětvení sítě bankovních míst červánky lepší doby, která má nastati u banky.

Však čím méně vyjde banka vstříc skutečným potřebám obyvatelstva, tím pevněji a rychleji zjedná si ve všech hlavách platnosti myšlénka systému říšské banky (zcela dobře! v pravo). Snad se již nyní velmi mnoho mluví o kořalečním monopolu, avšak monopol, který náleží státu, jehož si bez okolku vyhražuje a k jehož vykonávání je stát dle svého celého útvaru nejlépe způsobilým, monopol cedulový odevzdává se soukromé společnosti kapitalistů k vykořistění. (Slyšte! slyšte! v pravo.) Dříve než budeme mluviti o kořalečním monopolu, mluvme o cedulovém monopolu v rukou státu (výborně, výborně! v pravo).

Státní banka není v Rakousku lichým přízrakem, ani při dualismu ne, a kdyby se někdy státi mělo něco prospěšného pro úpravu valuty, nevím, mohlo-li by se to státi touto bankou, která se k úpravě valuty tak chová a chovati bude, jako se až dosud chovala. Státní banka zajisté bude ochotna učiniti zcela něco jiného v tomto ohledu.

Jedna věc vzbuzuje ve mně naději, že snad nejsme tak vzdáleni státní bance, jak by se zdálo, a to je náramné úspěšno a vděčná působnost poštovní spořitelny. Jak nutnou byla taková funkce pro rakouský národohospodářský organismus, jakou nyní poštovní spořitelna na se vzala, dokazuje velký rozvoj obchodu clearingového a chekového u poštovních spořitelen, obchodu, jemuž se banka dosud stále vyhýbala, používajíc bezvýznamných výmluv. Z toho stanoviska vítám novellu k zákonu o poštovních spořitelnách a to proto, že v ní spatřuji — nevím, zdali vědomou nebo nevědomou — systematickou průpravu pro příští státní nebo říšskou banku v Rakousku. Jak se poštovní spořitelna chystá postupovati, tak snaží se, aby vychovala si výkvět vyškolených a odborně znalých úředníků pro příští státní banku.

Se zřetelem k této naději a očekávání, a se zřetelem k okolnosti, že to je statut banky neplatící hotovými, jaký zde schváliti máme, se zřetelem k tomu všemu mohu hlasovati pro přikročení ku podrobné debatě. (Hlučná pochvala v pravo. Řečníku se blahopřeje.)

* * *

Z denníku dr. Jos. Kaizla.

11. března r. 1887. Zajímavé pozorování: Tendence u mnohých, kteří byli proti vystoupení v gen[erální] debatě; namířeno proti mně, abych já, jsa jaksi k tomu povolán, nemluvil ([Karel] Adámek, [prof. dr. A.] Zucker). [Dr. Em.] Engel mi sdělil, že v Pešti při delegacích proti mně ve smyslu Reichenb[erger] Volkszeitung*) konspirováno na české straně, protože prý rostu přes hlavu („má mi býti vzat típec").

Já přese vše — a ve shodě s mnohými (M[ax] Hájek, [Dr. Em.] Engel, [dr. Ed.] Grégr, [dr. Jan] Vašatý, etc. — i [dr. F. L.] Rieger) uznávám směšnost situace, kdyby po tolika hluku o bank[ovní] otázce nikdo nemluvil v gen[erální] debatě. —

Proto spím jen od 12 — ½5 a od 5 — 11 pracuji řeč, která ad formam ne skvěle, ale slušně dopadla. Uznání na naší straně přece všeobecné. —

11. března r. 1887. Práce strašná síla: dnes řeč bank[ovní], zítra quota — popozejtří subkom[itét] pro děln[ické] komory, — a co nemocen[ské] pojišt[ění], jež zase hned přijde — a budget?

14. března r. 1887. Bank[ovní] debata čl[ánek] 65 (lombard) [štýrský poslanec JUDr. Julius] Magg, [Dr. Arnošt šl.] Plener, [poslanec za brněnskou obchodní komoru Josef] Neuwirth

*) R. 1887 vycházela „Reichenberger Zeitung" a v té nemohl jsem nalézti to, o čem nahoře se vypráví.

mluví proti — já velmi stručně, že s nimi souhlasím, ale proto budu hlasovati pro, neboť mi nevadí volnost banky při lomb[ardu], nýbrž připuštění takových lomb. pohledávek do spec[ielní] úhrady — a to je čl. 84. — Pak debata o čl[ánku] 82 (nápisy na cedulích) [dr. Ed.] Grégr, [ministr financí Julian] Dunajewski, [Dr. Jan] Vašatý. Velmi zajímavá debata. — [Dr. Ed.] Grégr mluví brillantně, ale nad míru ostře proti vládě a Maďarům. [Ministr financí] Dunajewski mdle, s nechutí a nešikovně (1000ovky). [Dr. Jan] Vašatý nevalně. Situace zajímavá a ne bez kritičnosti: kdyby Němci hlasovali s námi: prorazíme — a pak?

* * *

Řeč dr. Jos. Kaizla

v poslanecké sněmovně v 121. schuzi X. zasedání dne 14. března 1887 dle stenografických zápisků zněla:

Vysoká sněmovno! Vidím se pohnuta, abych několika slovy odůvodnil své hlasování o článku 65. Souhlasím se vším tím, co předcházející velectění páni řečníci z levice vysoké sněmovny právě uvedli, souhlasím také s tím, co právě pronesl pan zástupce vlády, že mohou totiž zajisté theoreticky uvedeny býti mnohé pochybnosti o článku 65. Avšak budu přes to vše hlasovati pro článek 65 a to proto, že bych nechtěl tuto banku, třeba že bych nebyl jejím nadšeným ctitelem a velebitelem, zcela zbytečně obmezovati v její obchodní působnosti; vždyť obchody ty, které zde byly předmětem debaty, připuštěny jsou konečně i u jiných bank.

Ostatně se poněkud divím, že pánové, kteří tolik mluvili proti pujčkám na směnky splatné na více než tři měsíce, nečinili překážky ustanovením lit. d, kde se praví, že lze půjčiti i na zástavní listy rakousko-uherské banky, ustanovení, které se bankou líčí jako stylistická změna starého statutu, která však se mi zdá, že právě má povahu nikoli pouze stylistickou.

Přes to hlasovati budu pro článek 65, a doufám, že tím nedostanu se v rozpor s vývody, které jsem uvedl v generální debatě, a které vrcholí v tom, že spatřuji v nových předpisech článku 84. o krytí částečné zlepšení, částečně zhoršení nynějšího stavu; zhoršení v tom, že veškerých lombardových pohledávek, které se získávají dle článku 65, muže se specielně použíti jako krytí bankovek. Však co článek 84, odvolávaje se ke článku 65, ustanovuje, není nyní předmětem jednání. Proto zcela klidně hlasovati budu pro článek 65 a vyhradím si své další chování při článku 84, který upravuje krytí bankovek. —

* * *

Z denníku dr. Jos. Kaizla.

15. března r. 1887. Od 10—11 Č[eský] klub. Debatta o tom, jak hlasovati budeme při 3. čt[ení] bank[ovního] statut[u].

[Dr. F. L.] Rieger: hlasujeme pro, ale s ohražením, že to ne praejudic proti rovnopráv[nosti].

[Dr. Ed.] Grégr: rozhodně proti —

[Dr. Em.] Engel: věci jsou jako při lex Scharschmied, budeme isolováni — ať teď Staročeši ukáží národu, že boj se nevedl na oko.

[Jindřich hr.] Clam-[Martinic]: Dnes při 2. čt[ení] budeme marně proti — ale při 3. pro, neboť nesmíme vyrovnání zmařiti.

[Dr. P. A.] Trojan: Neptali se nás, jakkoli jsme naléhali před akcí vyrov[návací] a parlam[entární] komise tehdy řekla, že budeme po svém hájiti svých zájmu. Jakou cenu budou míti naše prohlášení? My jsme v despektu, ne v resp[ektu].

[Dr. F. L.] Rieger: Maďarům by nezáleželo na bank[ovním] statutu — ti by hned chtěli raději vlastní banku. ([Dr. Jos.] Kaizl odpírá.)

[A. O.] Z[ei]th[ammer] to také popírá; také on by mohl ab irato mluviti, [ministra financí Juliana] Dunajewského řeč byla velmi nešikovná — Ale také na [dr. Ed.] Grégrově řeči nelíbil se mu jásot levice. Cuk[e]r[ní] zál[ežitost] je důležitá, na tu pamatujme. Hlasovati při 3. čtení proti, je popul[ární], radikální se — ale rozvažme a nepodceňujme ten krok.

Důležito: že by statut pomocí levice byl přijat. Nebezpečí je nahoru, ale také píchání a nevrlosti se spojenci. My už ostře markýrovali své stanoviště. Hlavní věc dostati se přes toto vyrovnání a pak úsilovně prováděti autonom[istický] program.

Bez toho po řeči Grégrově bude povážlivá bouře u Maďarů. —

[Dr. Petr] Špelina pro 3. čtení, protože by nepřišla lepší vláda.

[Dr. Karel] Mattuš nechtěl by mařiti vyrovn[ání] — ale v té věci měla by ponechána býti volnost, aby klub nevázal členy, hlasovati pro něco, co tak zásadně příčí se hlavnímu pravidlu naší politiky (rovnopráv[nost]).

[Em.] Tonner, že lituje kolikerých kroků naší politiky (passivita, Hohenwart), a táže se, co by povstalo z odmítnutí b[ankovního] st[atutu] ve 3. čt[ení].

[Dr. F. L.] Rieger myslí, že bank[ovní] předloha bude přijata proti č[eským] hlasům, neštěstí se nestane. — Ale bank[ovní] st[atut] nepovolíme ve 3. čt[ení] císaři.

*

[Dr. Ed.] G r é g r: Jak přijde císař, je vždycky konec — (odchází).

Užije se toho v Nejv[yšších] kruzích, že když jde o důležité potřeby říše, jsou Češi proti — kdybychom ve 3. čtení prorazili a b[ankovní] st[atut] nebyl přijat, je krise akutní ihned. Přineseme oběť sebezapření, kterou žádá situace; [dr. Ed.] Grégr arci mi včera mluvil z duše. Dáme ohrazení, ale členům klubu povolme jen abstinenci, ať vláda cítí, že v zālež[itosti] cukerní nám musí vyhověti. Po vyrovnání chopíme se autonomistické akce.

Spor o hlasování: [Dr. Em.] E n g e l, aby se hlasovalo, je-li klub[ovní] otázka čili nic (resp[ektive] o návrhu [dr. Karla] Mattušově na volné hlasování [A. O.] Z[ei]th[ammer] aby se věc nestavěla na ostří a prostě se hlasovalo: kdo chce ve 3. čt[ení] hlasovati pro statut. Toho se [dr. F. L.] R[ieger] (ze strachu) chápe. Ukáže se, že pro 32 (z 57) proti pak 15 — a tu R[ieger] prohlašuje: ejhle je to klub[ovní] otázka, protože dvě třetiny pro 3. čt[ení]. [Dr. Em.] Engel opponuje. [Dr. F. L.] Rieger se rozlicuje.

To opět neloyální jednání, protože opravdu měla se form[álně] postaviti otázka: je to klub[ovní] ot[ázka] nebo není: věc, která takto se neformuluje, nestává se klubovní otázkou, byť i 9/10 členů se pro určité hlasování vyjádřilo. Jména 15 opponentů:

[Dr. Em.] Engel, [dr. Václ. hr.] Kaunic, [dr. Karel] Dostal, [prof. dr. A.] Zucker, [Jos.] Bromovský, [dr. Jos.] Kaizl, M[ax] Hájek, [Čeněk] Hevera, [Hynek] Skokánek, [dr. Karel] Špaček, [Karel] Adámek, [Václav] Šulc, [Václav] Penk, [František Vítězslav] Veselý, [Leopold] Pollak ([Dr. Karel] Mattuš nebyl pro, — ale při opáčné zkoušce ne proti).

V plenu česká žádost (n[ávrh dr. P. A.] Trojan)*) zůstala 82 hlasy v minoritě.

15. března r. 1887. II. Schůze subkomitétu pro děln[ické] komory: debata dobrá (já navrhl dvě podstatné změny, vyjádřené v § 2. kom[ory] děln[ické] také zástupkyně interessů výroby, kom[ory] děln[ické] smí žádati společné jednání obch[odních] kom[or].)

Práce pořád velmi mnoho: denně schůze, pak výbory (quota) — pozor na banku a blízko zas nemocenská oprava.

Nálada bídná — vedení pode vší kritiku, politika de chûte en chûte.

16. března r. 1887. Plenum: Bankovní status přece změněn — čl[ánek] 112 přijat podle návrhu [štýrského poslance dr.

*) V sezení poslanecké sněmovny z 15. března r. 1887 hlasovalo se o návrhu menšiny, jejímž zpravodajem byl posl. P. A. Trojan, aby byla na bankovkách jejich hodnota naznačena v jazycích všech národů v říšské radě zastoupených. Návrh Trojanův byl zamítnut 193 proti 82 hlasům.

Julia] Derschattova (bance jen 6% – ne 7% dividendy). Levice měla 118 — pravice 114 (z Čechu [Dr. Em.] Engel, [Dr. Ed.] Grégr, [Dr. Václav hr.] Kaunic s levicí): [Dr. F. L. Rieger, Liechtenstein, [Jiří kníže Czartoryski] nebyli při hlasování (12 hodin).

Večer: Quotová deputace; konečně jsme se dostali k jakési gen[erální] debatě: [krajinský poslanec dr. Josef] Poklukar, [dr. Max] Menger, [dr. Jos.] Kaizl, jenž jediný činí konkretný návrh. Ref[erent Apolinář] Jaworski počíná si nejapně a zdlouhavě.

18. března r. 1887. 10 hod.—11. [Český] klub.

Po mém návrhu po delší debattě revotováno: má-li hlasování pro 3. čl[ánek bankovního statutu] býti klubo[vní] otázkou: jen 6 hlasů proti, tudíž klub[ovní] otázka: pak však 17 hlásilo se k absentaci: [dr. F. L.] Rieger, že nepodá tudíž jménem klubu prohlášení; podává se jich několik — já teprve když jsem byl slyšel ve sněmovně toto dobré prohlášení.*) Věc ku všeob[ecné] uspokojenosti vyřízena. Jen [dr. Václav hr.] Kaunic a [dr. Ed.] Grégr hlasovali proti — po všem lidském rozumu, tudíž přestali náležeti ke klubu.

Já v plenu mluvil k § 35 [osnovy zákona o nemocenském pojišťování] o simulaci zdraví — amendement moje přijato.

* * *

Řeč dr. Jos. Kaizla

v poslanecké sněmovně v 124. schůzi X. zasedání dne 18. března r. 1887 dle stenografických zápisků zněla:

Dovolil jsem si vyžádati proto slovo k § 35. zákona o nemocenském pojištění, poněvadž chci navrhnouti k tomuto paragrafu zdánlivé nepatrnou změnu, která má směřovati k tomu, aby se vynechala některá slova z odstavce 1. tohoto paragrafu.

---

*) Dr. F. L. Rieger před třetím hlasováním o bankovní předloze dne 18. března r. 1887 prohlásil v poslanecké sněmovně jménem poslanců českých: „Měli jsme o mnohých ustanoveních bankovního statutu duvodné pochybnosti, ale přemohli jsme přesvědčení své ve věci té násilně, protože nám šlo opravdově o to, abychom vyrovnání vládami opraveného nezdržovali a jemu nepřekáželi. Proto hlasovali jsme v debattě pro návrhy výboru a podali jsme jen o jednom článku, jenž se týkal textu bankovek, votum minoritní, jež však bylo zamítnuto. Jestliže nyní při třetím čtení jsme ochotni přes to hlasovati pro celý statut, ohrazujeme se, aby hlasování naše se vykládalo tak, jako bychom byli své stanovisko opustili, nebo jako bychom pokládali za nemožné, na něm setrvati. Bylo uznáno se všech stran, že vícejazyčnost textu na bankovkách jest právní, účelná a oduvodněná. Musíme tedy toho litovati, že vláda tak málo dbala programu, jejž si při svém nastoupení vytkla. Poněvadž se vláda omlouvala, že s naším požadavkem není spojena duležitá otázka hospodářská, musíme vysloviti naději, že v jiné otázce, která jest pro nás životní, rozvije více energie. Se všech stran i se strany druhé (levice) byla uznána účelnost a oprávněnost našeho požadavku, i poznamenávám, že jest povážlivo uznaná práva národů ignorovati."

Odstavec 1. § 35. zní totiž (čte): „Takovým členům, kteří poškodili pokladnu buď simulováním n e m o c e n e b d e l š í h o j e j í h o t r v á n í, může za trest na určitou dobu býti uloženo, mimo příspěvek, který mají platiti dle stanov, další příspěvek z vlastních prostředků v téže výši."

Domnívám se, že v odstavci tom slovy „nemoce neb delšího jejího trvání" zbytečně zúžen je širší pojem simulace.

Neboť, pánové, prosím, abyste byli toho pamětlivi, že může býti poškozena nemocenská pokladna nejen simulací nemoce, nýbrž — a zdá se to býti paradoxní — i s i m u l a c í z d r a v í.

Obmezujeme-li, pánové, dle § 6. trvání nemocenské podpory na 20 neděl, dá se snadno mysliti, že někdo, kdo je postižen delší nemocí, snaží se předstírati, že po uplynutí 20. týdne je zdráv, aby po krátkou dobu počínal si opět jako platící zdravý člen nemocenské pokladny, a pak se opět hlásil jako nemocný, aby pokračoval ve své nemoci a tím v braní nemocenského pojištění po případě po dobu dalších 20 neděl.

Spis uveřejněný tajemníkem jedné rýnské komory, panem van der Borght z Cách, upozorňuje na tuto okolnost, ovšem dle krátkých zkušeností, získaných v době trvání německého nemocenského zákona, a uvádí výslovně, že v obvodu komory, v které je spisovatel tajemníkem, udály se takové simulace a jimi skutečně poškozeny byly nemocenské pokladny v okresu.

Z důvodu toho dovoluji si navrhnouti, aby se v § 35. odstavec 1. po slově „s i m u l o v á n í m" vynechala slova „n e m o c e n e b d e l š í h o j e j í h o t r v á n í".

Tím se nezmění paragraf ten ve svém celém slohu; pouze se mnou navrženým vyškrtnutím uvedených slov, které pojem simulování zbytečně súžují, tak rozšíří, jak rozšířen býti má, aby čelil všem přiházejícím se případnostem. Nepřekazíme-li toto simulování zdraví, může velmi snadno překročiti hranice, které dělí nemocenské pojištění od pojištění invalidního. Prosím vysokou sněmovnu, aby souhlasila s mým návrhem, který zajisté též těmi pány, kteří nechtějí z toho neb onoho důvodu uznati to, co jsem právě přednesl, nemůže býti považován za praejudici.

* * *

Z denníku dr. Jos. Kaizla.

19. března r. 1887. [Český] Klub; já záhy odešel do quot[ové] deputace.

19. března r. 1887. le premier succès chez . . .?

22. března r. 1887. Plenum: já odůvodnil a učinil návrh k § 46 nemoc[enského] zák[ona] (aby s pokl[adnami] závod[ními] také konkurovati směly pokl[adny] okr[esní] — nejen svob[odné]), přijatý č[eským] klubem i parl[amentární] kom[isí]

pravice — a pak při hlasování sotva 5 Čechů a 10 ostatních se proň zvedlo, bylať se v posl[ední] chvíli — patrně pod nátlakem zpírající se vlády — pro vše jinak usnesla a já seděl.

* * *

Řeč dr. Jos. Kaizla

v poslanecké sněmovně v 126. schůzi X. zasedání dne 22. března 1887 zněla dle stenografického protokollu:

Vysoká sněmovno! Mohl-li bych činiti poněkud dalekosáhlé požadavky na paměť vysoké sněmovny, neměl bych vlastně vůbec zapotřebí, mluviti k tomuto § 46. a mohl bych se jednoduše obmeziti na to, učiniti prostě návrh tak, jak upravený dovolím si jej předložiti. Že to však je nemožno již z příčiny velké mezery, která je mezi generální debatou a dnešním dnem, budiž mi dovoleno, krátce, jak jen možno, opakovati důvody, z generální debaty, praemissy to dnešního mého návrhu na změnu a příčiniti k tomu několik dalších poznámek.

Formuloval jsem v generální debatě*) své stanovisko k okresním pokladnám dosti jasně a nepokrytě, řekl jsem: uznávám důstojenství nemocenských pokladen v pořadu: okresní, živnostenské a svobodné pokladny. Pravil jsem, že tím se nalézám v odporu s náhledy ctěné levice této vysoké sněmovny a jejího zpravodaje, postavující svobodné pokladny na první místo, pak pokladny závodní a na konec teprvé přiřaďujíce okresní pokladny.

Náhled většiny výboru poznamenal jsem jako kolísavý a ne zcela rozhodný tím, že většina sice okresním pokladnám činí dalekosáhlé koncesse, poněvadž přijala § 42. a minimum okresních pokladen mnohem výše určuje, než určil německý zákon minimum obecních pokladen; na druhé straně však spatřujeme opět v § 46. jistou slabost stanoviska většiny ve prospěch závodních pokladen.

Upřímně se přiznávám, že mne náhled vysoké vlády, pronesený ústy zde přítomného zástupce**), od včerejška poněkud spletl. Včera líčila vysoká vláda věc tu, jako by tu šlo vlastně o nějakou třídní organisaci, postavila proti sobě okresní pokladny a svobodné pokladny a zkrátka se vyjádřila, že uznává daleko někde v pozadí okresní pokladny jen jako druh doplňující organisace. Jen první dvě třídní pokladny měly by spolu soutěžiti, třetí doplňující organismus nemá dále do toho co mluviti. Pan vládní zástupce mi nezazlí, poukáži-li na jistý odpor, jaký je mezi těmito včerejšími jeho projevy a jeho výklady k § 3., ve kterých reagoval na moji řeč v generální debatě. V této prostě doznal, že jsem okresní pokladny zcela tak vyznačoval a vylíčil, jak to odpovídá jeho náhledům. Vyslovil mi „nejsrdečnější a nejupřímnější díky“ za vzorné obhajování okresních nemocenských po-

*) Viz zde díl II., str. 313—324.
**) Dr. Emil Steinbach.

kladen a mohl jen připojiti, že vše, co lze říci ve prospěch okresních nemocenských pokladen, jsem tak pěkně a podrobně vylíčil, že by k tomu neměl ani slova připojiti.

Nuže, pánové, jak líčil jsem okresní nemocenské pokladny? Líčil jsem je jako nejšťastnější spojení německé obecní a německé místní nemocenské pokladny. Výslovně jsem řekl, že se mi vysokou vládou vynalezená a navržená okresní nemocenská pokladna jeví jako náhrada v Německu stávající obecní a místní nemoc[enské] pokladny. Také však k tomu jsem poukázal, co znamenají v Německu tyto místní nemocenské pokladny, a na to kladu hlavní váhu. Německý zákon o nemocenských pokladnách činí hlavními zástupci pojištění místní nemocenské pokladny a teprvé vedle nich závodní nemocenské pokladny. Na třetí místo a to budiž opět pověděno na adresu ctěné levice vysoké sněmovny — staví německý zákon nemocenský teprvé svobodné pokladny; Německo se svými velmi vyvinutými svobodnými pokladnami, Německo se svým — skoro bychom mohli říci — starým zákonem o pomocných pokladnách, staví tyto svobodné pokladny na třetí místo, a velectěná levice hodlá u nás, kde máme tak málo vyvinuté pomocné pokladnictví, kde nemáme žádný zákon o pomocných pokladnách, nýbrž jen kolísavé zákonité základy, postaviti tyto svobodné pokladny na nejpřednější místo. Jeví se mi to jako optimismus, který mi připomíná na krásné doby manchesterského blouznění o svépomoci. Přirovnáme-li čísla v Německu, spatříme úplně potvrzenou tuto snahu německého zákona. Spatřujeme, že má nyní Německo pojištěno 1,534.000 dělníků v místních nemocenských pokladnách a 1,261.000 dělníků v závodních pokladnách. A uváděl-li nám nedávno velevážený pan poslanec za český velkostatek*), že v Německu je 5120 závodních pokladen, proti kterým ustupuje počet místních nemocenských pokladen téměř o 2000, činí totiž jen 3211, moudře nám jako mistr slohu zamlčel, že závodní pokladny v Německu, třeba byl jich větší počet, pojímají jen 1,260.000 dělníků, kdežto místní pokladny, přes to, že jich počet jest téměř o 2000 menší, pojímají 1,534.000 dělníků.

Bylo nám vytýkáno, že jednáme s jakousi animositou proti závodním pokladnám a proti průmyslu, zejména proti velkému průmyslu. Co se mne týče, nenajdou, pánové, jak se domnívám, v mé řeči v generální debatě ani j e d i n é h o slůvka podobné animosity. Pan poslanec [Josef] Neuwirth nám dal včera — snad bezděčně — nejkrásnější vysvědčení o nestrannosti a spravedlnosti, řka, že máme přece sami v Čechách značně vynikající průmysl a že jsme v něm dosáhli značného rozkvětu, a přes to, že žádáme zařízení, která nejsou právě příznivá průmyslu, to jest průmyslníkům, podnikatelům.

Myslím, že z toho lze souditi jen na naši spravedlnost a objektivnost, že tak vysoko se povznášíme, že navrhnouti hodláme k vlastní

*) Dr. Jos. M. Baernreither.

škodě jakési opravy tohoto zákona. Pan poslanec českého velkostatku, jako pan poslanec Neuwirth mi předhazovali, že jsem prý k tomu poukazoval, že němečtí továrníci sami dali na jevo jakousi pochybnost o závodních nemocenských pokladnách. Tato skutečnost zdá se mi nepopiratelnou. Uváděl a předčítal jsem pro ni nikoliv z brožury, nýbrž z letopisu Schmollerova, který obsahuje velmi pěkné, z nejlepších pramenů čerpané vylíčení mise en scène německého nemocenského zákona, a nehodlám pány obtěžovati opětným předčítáním, nýbrž chci jen k tomu poukázati, že pozorování tohoto muže, jehož se dovolávám, nebylo ojedinělé, nýbrž že i pan Mazzola — kterého vyslala vlašská vláda za tím účelem, aby studoval německá zařízení pojištění dělnického, aby z toho vlašská vláda těžila - na stránce 153 své naprosto objektivní a ne špatně napsané zprávy totéž na jisto staví. Praví totiž (čte): I padroni hanno favorito il movimento per esimersi dal pagamento obligatorio di un terzo del contributo, to jest továrníci hleděli vymknouti se závodním pokladnám, aby se sprostili placení této třetiny, a nutili dělníky co nejvíce ke vstupu do svobodných pokladen. Nevím, čeho bych byl získal na zdravotní výstavě v Berlíně, abych ve věci té přišel k jiným náhledům. Na této výstavě nebyl bych zajisté mohl vypozorovati, že není pravda, že zaměstnavatelé způsobují jistou oposici proti místním a závodním pokladnám, aby unikli různému obtěžování, kterému jsou vydáni při těchto pokladnách, zejména však při závodních pokladnách. Nebyla to tedy animosita, která nás vedla k návrhům na některé změny, nýbrž byla to spíše reakce proti přílišnému a jednostrannému, dle mého náhledu nadržování závodním pokladnám, jimž přece nikdy, ani námi, nikým objektivně myslícím nemohou býti popřeny velké zásluhy.

Pravím to zde zcela otevřeně, že se mi zdá, že vážení páni z levice zabírají pro sebe téměř privilegované postavení k těmto závodním pokladnám a proti tomuto privilegovanému postavení zabranému pro závodní pokladny zdá se mi to stálé zdůrazňování a podtrhování svobodných pokladen čistým platonismem. Vážení páni z levice jsou si toho vědomi, že znění návrhu, jaké máme k §§ 12. a 16., především směřuje k osvobození zaměstnavatelů od § 85. živnostenského řádu. Námitky, které mi v té příčině včera činil velectěný poslanec brněnské obchodní komory*), nemohly mne přesvědčiti. Trvám na tom, že zaměstnavatele to mnohem více tísní, musí-li pro své dělníky při svých závodech zříditi pokladnu, neboť tím berou na sebe nejen bezplatnou správu, nýbrž i ručení za eventuelní insolvenci pokladny, a následkem toho budou míti zajisté veliký zájem na prozřetelné volbě risik, pokud se týče na odsunutí nejriskantnějších objektů pojišťování, kdežto tomu tak není, pojistí-li, neb dají-li pojistiti zaměstnavatelé své dělníky prostě u okresních nemocenských pokladen. Divím se tedy, že se mohl

*) Josef Neuwirth.

pan poslanec za brněnskou obchodní komoru diviti, že ve vypuštění § 85. vidím prospěch pro zaměstnavatele.

Pánum dále neuchází, že závodní pokladny dle zákona, jaký nyní nám je předložen, jsou nucené pokladny, skoro bych řekl v nejopovážlivějším slova smyslu, nucené pokladny proto, že dělník průmyslového závodu s výjimkou svobodných pokladen nemá jiného východiska, a parafrasoval bych ruské přísloví: buh je vysoko, a svobodné pokladny jsou hluboko, a později se k tomu vrátím, jaký význam míti má, tato jediná přístupnou ponechaná soutěž.

Chci pánům ještě jedno uvésti, totiž okolnost, že rakouské závodní pokladny osvobozeny jsou od značných břemen, jaká ukládá německý zákon o nemocenském pojištění německým závodním pokladnám. Nelze zapomenouti, že německé závodní pokladny, navrhne-li se to obcí, v které je zaměstnání, nebo nemocenskou pokladnou, ke které zaměstnané osoby patří, musí býti od podnikatelu zřízeny, dále nutno ukázati k ustanovení § 63., dle kterého mohou členové dobrovolně přistupovati k závodní pokladně, jakož mohou i dělníci, kteří již opustili službu v továrně, na dále zůstati členy tovární nemocenské pokladny. Nepopřete, a páni opponenti z veleváženě levice v této věci zvláště obeznalí mi přisvědčí, že to znamená hluboko pronikavou změnu závodních pokladen a též dalekosáhlé zatížení továrníků jako zakladatelů závodních pokladen.

V tomto bodu tedy nebylo vládou a většinou výboru nic opsáno, a ohražuji se vůbec zde proti výtce opisování. Náš celý nemocenský zákon vubec není opsán. Nejdůležitější základní ustanovení jsou jiná než v zákoně německém, máme okresní nemocenské pokladny, ustanovení o minimu jsou zcela jiné, my zavedli jsme všude svazky, dle návrhu výboru i povinné svazky. To jsou tak důležitá ustanovení, že nelze mluviti o opisování; musili bychom konečně při návrhu zákona o pomocných pokladnách, který nám nedávno předložil pan zpravodaj menšiny, ve smyslu tom mluviti též o opisování, a musili bychom vubec velmi mnoho mluviti o opisování, kdybychom porovnávali vždy předlohy zákonů vzniknuvších ze stejných poměrů, jež jdou za stejným cílem a proto v mnohých bodech setkati se musí ve stejném znění.

Myslím, abychom raději o tomto opisování nemluvili, a opomíjím poukázati na skutečné opisování, o kterém mluviti v prvním čtení návrhu předpisu tiskového zákona byli bychom měli více příčinu, než tentokráte.

Pokud se týče § 42., má tento v praksi nejmenší význam; to doznávají i protivníci tohoto ustanovení. Jsem přesvědčen, že zřídka kdy k tomu dojde, aby se zakázalo zřízení závodní pokadny z ohledů na okresní pokladnu. Však zásadně má tento paragraf mně velmi příjemný význam, totiž ten, že se snaží ustanoviti jakési zření nechci říci přednost k okresním pokladnám a proto jsem pro § 42. hlasoval. Proto se zadostiučiněním jsem tento paragraf schválil. Nechať je vý-

znam jeho jakkoli velký, nechať je skutečně pravdou, že pro tento paragraf mnohé zamyšlené závodní pokladny nebyly zřízeny, tolik mužete mi přiznati, že panu zpravodaji menšiny nedal podnět a duvod, aby nám po způsobu pánu z crete naší snémovny přičítal nepříčetnost a podobné věci.

Přecházím nyní in medias res, přímo ke svému návrhu, který byl mnou v generální debatě formulován a jest, aby v § 16. se zavedla nepatrná změna a ve dvou citacích § 11. na místě „číslo 6" uvedlo „číslo 1 a 6". Návrh ten znamená, že přistoupení k okresní pokladně osvobozuje dělníka od přistoupení k závodní pokladně, právě tak, jako přistoupení k svobodné pokladně osvobozuje od přistoupení k závodní pokladně.

Čeho chci těmito úpravami docíliti, je známo. Především mám v úmyslu okresní pokladny — a to dovoluji si podtrhnouti, proti včerejším výkladům vládního zástupce — postaviti po bok svobodným a závodním pokladnám jako souřadné a plně oprávněné členy, aby tyto okresní pokladny byly vytvořeny ve skutečném životě na hlavní sloupy pojištění.

Jako v Německu místní pokladny — a též pro to poskytují mi doklady číslice německé říšské statistiky — vytvořily se stále více jako hlavní sloupy pojištění, jak v r. 1885 v prvním to roce trvání těchto pokladen přírustek členstva u místních pokladen byl relativně větší než u druhých pokladen, tak chci též v Rakousku pokladny, které zastupují německé místní nemocenské pokladny, tedy okresní pokladny, učiniti hlavními sloupy pojištění. Třetí, co zamýšlím, jest, aby okresní pokladny vstoupily ve svobodnou soutěž se závodními pokladnami, aby touto soutěží působili tlak ve prospěch dělníku na závodní pokladny. Připusťte tuto soutěž okresních pokladen s pokladnami továrními a zabráníte tomu, aby se staly okresní pokladny, abych užil vyjádření Schäffleho, jehož jsem již jednou použil, sběrnami všech odbojných, vypovězených a zvláště odvážlivých osob; otevíráte tím též továrním dělníkum, nejpokročilejší a nejinteligentnější části to dělnictva, bránu k okresním pokladnám a jich správám. Pan zpravodaj menšiny pozastavoval se nad slovem „soutěž", jehož jsem užil. Co je soutěž? Přece nic jiného, než ucházení se, nebo abych užil obvyklejšího výrazu závodění dvou neb více osob o jeden cíl. Postavíme-li vedle sebe závodní pokladny, svobodné pokladny a okresní pokladny a řekněme-li jim: Máte uskutečniti pojištění dělníku jak možno „dobře a levně", jsou vždy spolu v soutěži, ať spravcové těchto jednotlivých pokladen soupeří, ať chtějí nebo nechtějí, poněvadž dělníci se vždy tam obrátí, kde se jim poskytují nejvyšší příspěvky nemocenského ošetření za nejlevnější peníz. Když dle náhledu pana zpravodaje menšiny nemá býti a není žádná soutěž, proč pak členů levice soutěž nepřipouští, a je-li tu soutěž, proč ji připouští pouze pro svobodné pokladny?

Zní to — a nechci nikterak tím urážeti — skutečně velmi podivně, mluví-li všichni velevážení páni řečníci z levice o bídě příštích okresních pokladen, poukazují-li na jich malou a nejmenší výkonnost a přece se lekají soutěže těchto chudých okresních nemocenských pokladen se závodními pokladnami.

Což jest se skutečně obávati tak ubohé věci, jako okresní pokladna, bude míti tato věc skutečně na dělníky takovou přitažlivost, aby je odvrátila od ráje závodních pokladen?

Již jsem doznal a vždy doznám, že závodní pokladny jsou skutečně pěknou institucí, přiznávám, že třeba je brněnská pokladna nejkrásnější z nejhezčích, však nezapomínejme, že i nejkrásnější věc může míti v tomto případě snad i nejmenší své temné stránky, a nezapomeňme, že ostatní pokladny snad nepatří k těm pěkným, že u nich převyšují snad temné stránky stránky světlé.

Lze jen velmi litovati, že v příčině této části debaty nemůžeme slyšeti altera pars, totiž dělníky a jejich úsudky a náhledy o závodních pokladnách levicí tak velmi vychvalovaných. Nejsem v tom příjemném postavení, abych již nyní měl výtisk poslední zprávy živnostenských inspektorů, poněvadž vysoké ministerstvo obchodu vykládá § 13. zákona o živnostenských inspektorech tak, že se domnívá, že vyhovělo povinnosti podati říšské radě zprávy o výsledcích inspekce tím, že rozdá několik výtisků členům živnostenského výboru. (Poslanec [Josef] Neuwirth: Nikoli, všem se dodá výtisk.) Neobdržel jsem ještě nikdy výtisk, a také jej neobdržím dle nynější praxe. (Poslanec [Josef] Neuwirth: Snad zítra!)

Však kdybych se byl nalézal v takové příjemné situaci, byl bych mohl ze zprávy viděti, že čísla, která nám velevážený pan poslanec za brněnskou obchodní komoru včera uvedl, snad opravňují k závěrku, mnoho-li by se dalo nalézti zanedbání a mnoho-li obmeškání právě v oboru péče při onemocnění se strany průmyslníků, za kterými dosud ještě stojí § 85., pokud se týče 89. živnostenského řádu. Však — juro in verba magistri, neboť nepatřím k vyvoleným, vůči kterým vysoká vláda se domnívá, že má dodržovati závazky zákona o živnostenských inspektorech.

Zdá se, že na velectěné levici v příčině závodních pokladen časem vládne téměř dojemný idealismus a já, který jsem poněkud zachvácen socialistickou kritikou, nemohu se pozvednouti k takovému nadšení pro závodní nemocenské pokladny, výhradně a jedině spásu přinášející.

Kdyby byli všichni zaměstnavatelé tak spravedliví, tak humanní a tak nezištní, jak se nám líčí, kdyby tyto závodní pokladny byly eldoradem dělníku po nemocenském pojištění žíznících, nepotřebovali bychom zřizovati vůbec žádné nové pokladny pro tovární dělníky, a pak by bylo nejlépe vyloučiti též soutěž svobodných pokladen a dáti dělníku pouze nucený pas k tomuto ráji továrních pokladen. Bohužel nemohu se postaviti na toto stanovisko, a musím pokud možno

největší důraz položiti na to, že staví se právě závodní pokladny do ohně soutěže s okresními nemocenskými pokladnami, že se tím činí nátlak na podnikatele závodních pokladen k tomu směřující, jednati s dělníky tak, aby neměli zálusk přistupovati k okresním nemocenským pokladnám, beztoho tak chudým a politování hodným.

Ještě bych chtěl uvésti jeden důvod. Velevážená levice vždy s důrazem uvádí — nevím, zdali zcela právem, nebo zcela neprávem — že ona to byla, která hájila, pokud bylo v zákoně tom možno, právo volného odchodu dělníků. Dosáhla-li toho skutečně, pak činím jí svoji poklonu, avšak pak bych jen prosil, aby na tom základě bylo pokračováno a nebyly kladeny překážky na cestu volného odchodu dělníků, pokud se týče volnému jejich pohybu, jenž záleží v tom, že dělníci vázáni k závodním pokladnám nutí se k časté změně pokladen. Jsou-li dělníci vázáni k závodním pokladnám, musí dle naší předlohy, dle německé nikoli, opustiti pokladnu v tom okamžiku, v kterém vystupuje z podniku.

Poskytne-li se však dle mého návrhu dělníku též možnost, aby byl pojištěn u okresní nemocenské pokladny, ruší se tím prostě nutnost stálého měnění pokladen. Že toto měnění i jinak je nepříjemné a neužitečné, o tom bych mohl uvésti doklady ze spisů, které mám po ruce, a které jsem již citoval, kdybych nechtěl pokud možno nejméně nadužívati drahocenného času vysoké sněmovny.

Končím, přimlouvaje se z plna přesvědčení, nikomu k vuli a nikomu na vzdor, za postavení na roveň okresních pokladen pokladnám závodním a svobodným, mým návrhem zamýšlené. Nechci, vysoká sněmovno, žádné nadržování okresním pokladnám, nýbrž pouze na roveň postavení jich s oběma dvěma hlavními druhy pokladen, chci tomu v tom smyslu, jak se domnívám po výkladech pana vládního zástupce k § 3., že to bylo a bude v duchu vysoké vlády.

V tom však, pánové, že chci míti tuto rovnost, záleží hluboký odpor mezi pojetím mým a pojetím velevážené levice vysoké sněmovny, odpor, který nikdo ostřeji nevyznačil než včera ctěný pan poslanec brněnské obchodní komory, řka, že jde v přítomném zákoně pouze o potvrzení stávajícího stavu, a prohlásiv — nemohl jsem dosud do protokolu nahlédnouti, myslím však, že jsem dobře rozuměl — že mezi návrhy zákonů směřujících k sociální reformě má tento nejmenší význam.

Pánové, já chci něco zcela jiného, a myslím, že by to měla též vysoká sněmovna chtíti. K čemu bychom se měli uváděti do takových nákladů, chceme-li pouze míti potvrzený trvající stav? K čemu potřebujeme osobovati si, že jsme učinili další krok v sociální reformě, když nechceme konečně nic jiného, nežli ještě jednou, snad přísněji, vysloviti to, co již jest řečeno ve stávajících zákonech? Pouštím se přímo do toho, abych uskutečnil dalekosáhlou změnu, neb lépe řečeno další vývin trvajícího stavu.

Ano, utvořme v těchto okresních pokladnách nový a dobrý orgán, nezatlačujme je do koutka, jak tomu chtějí pánové z levice a k mému politování od včerejška též pan zástupce vlády, jako doplňovací zřízení, jako něco náhradného.

Chcete-li, aby pouze závodní nemocenské pokladny a na slabých nohou nalézající se svobodné pokladny byly znovu potvrzeny, pak je mi skutečně líto, že jsme promarnili tolik dní, vynaložili tolik hlasu a ducha při zákonu tom.

Je pravda, úmysl mnou vyznačený závisí na velké podmínce, totiž na tom, aby správa řádně se věci chopila a dovedla provésti tyto nové útvary, tyto zásadní změny dosavadní organisace nemocenského pojištění.

Proto jsem se vřele odvolal k vládě — a myslím s větší oprávněností než pan zpravodaj menšiny — a ji žádal, aby napjala všechny síly, aby zákon ten tak přesně, tak rychle a tak přísně, jak možno, byl uskutečněn.

Nechopí-li se však toho řádně administrace a zbahní-li okresní pokladny, právě jako společenstva, pak, pánové z levice, máte pravdu, pak skutečně jsme potvrdili trvající stav, jen povinnost ke zřízení závodních pokladen a ke zřízení svobodných pokladen, pokud se týče, vyslovili jsme a duraz položili na možnost a organisaci těchto pokladen. Chopí-li se však toho řádně státní administrace — a v to doufáme všichni — pak uznají, jako nyní Vám podmínečně doznávám, zajisté též velectění páni z levice, že byli v této otázce nad oprávnění škarohlídštější.

Prosím vysokou sněmovnu, aby schválila můj návrh na změnu, který zní (čte):

„V § 16. má odstavec 1. a 3. na místě nynější úpravy „§ 11. č. 6." zníti: „§ 11., č. 1. a 6." (Výborně! v pravo.)

* * *

Z denníku dr. Jos. Kaizla.

24. března r. 1887. Quotová deputace (po diner u [ministra] bar[ona] [dr. Aloisa] Pražáka) od 7—$^3/_4$12. Jednáno o konečném tištěném návrhu [ryt. Apolináře] Jaworského (redakční změny). Pak hlasováno, přijímá-li se takto upravené nuntium.

Pro: [Frant. hr.] Coudenhove, [Arnošt kníže] Windischgrätz, [dr. Frant.] Miklošić, [dr. Karel] Mattuš, [dr. Max] Menger, [dr. Eusebius] Czerkawski, [Apolinář] Jaworski (7); c[ontr]a: [Mikuláš] Dumba, [dr. Jos.] Kaizl, [Arnošt šl.] Plener, [dr. Jos.] Poklukar, [dr. Eduard] Sturm (5). Nepřít[omni]: [Princ Alois] Liechtenstein, [Jan] Lupul. (Předseda Sturm byl pořád jako [Bedřich hr.] Revertera) [dr. Max] Menger pro stanoviště [Apolináře] Jaw[orského] v posl[ední] chvíli zrádně odpadl.)

[Dr. Jos.] Kaizl konsequentně od počátku hájil svuj návrh Uhrům, avšak i návrhům Poklukar-Plener bližší.

Hlasováním tím byl privatim [Apolinář] Jaworski velmi dojat a rozčilen, takže mně a Pokluk[arovi] srdcervoucími akcenty domlouval o rozpadnutí majority, krisi, atd. atd.

Usnesli jsme se opět na úplném smlčení těchto usnesení deput[ace].

Však už 25. března měly noviny hlavní věc:

1. setrvání při praecipuum Voj[enská] Hr[anice].

2. quotu 66 : 34.

Dne *28. března [r. 1887]* přinesl N[eues] W[iener] T[a]g-bl[att] v telegramu z Pešti zprávu o detailech hlasování.

25. března r. [1887]. Č[eský] klub. Rokováno o kýženém zrychlení reformy cukerní.

Z [e i] t h [a m m e r] jen rychle vyříditi § 59; [dr. Jos.] Kaizl: nejen ten § tlačí, nýbrž strach z provisorního prodloužení staré normy a z konečného zmaření celé reformy ve smyslu českém. Mluví mnozí. [Dr. F. L.] Rieger vyslovuje se pro ponechání starého zákona (velmi nevědomsky] — proti tomu dobře [Bedřich hr.] Kinský (melasáři); [dr. F. L.] Rieger se pak ukrucuje. Přijat návrh Z[ei]th[amme]r[ův] v mém smyslu amendovaný, aby u vlády presse na urychlení. (Já opět ukazoval na chybu, že se trhá cukr z konnexu o vyrovn[ání] a všecky vyrovn[ávací] kusy, že z ruky se dávají.)

Pak čten telegram hosp[odářské] jednoty české, žádající monopol líhový; já Riegra už zpracoval proti němu - on také tak mluví a stěžuje si právem, že tak nerozvážně a nestrategicky hází se hesla do lidu, — že se má proti tomu vystoupiti. Tím dán podnět k diskussi reformy daně z lihu: ať klub ustanoví k tomu výbor (hlásí se do něho členové [Jan. sv. p.] Nádh[erný], [Karel] Adá[mek],[Václav] Fišera, [Gustav] Wiedersperg, [Evžen hr.] Wratislav, [Bedřich] Kleist, [Leopold] Pollak, mne volají).

26. března [r. 1887] má ten klubovní výbor schuzi. Já činm konkretní návrhy - - avšak volí se subkomité. [Jan sv. pán] Nádherný, [Leopold] Pollak a opět mne volají, jakkoli po mém vystoupení v Praze (6. března r. 1887 *) více se bojí.

27. března [r. 1887.] Napsal jsem úv[odní] článek pro Pol[itik] o monopolu po vlastním soudu (a ne v neshodě s Richtrem [= dr. F. L. Riegrem]) vystupuji suaviter in forma, f[ortiter] i[n] re proti mon[opolu]. Článek vyjde 29. března.**)

28. března r. 1887. Večer Č[eský] klub.

*) Viz zde díl II. str. 335.

**) Článek: „Das Branntwein-Monopol" v „Politik" z 29. března r. 1887 čís. 88. str. 2. Kaizl se vyslovil proti heslovitému řešení této otázky.

„Richter [= dr. F. L. Rieger] kommunikuje, že už naléhal na vládu p[unc]to rychlého vyřízení cuk[erního] zák[ona], že však osvědčována jen ochota a ukazováno, že doufá se, že do týdne přijdou uherští jednatelé.

Richter [= dr. F. L. Rieger] že má myšlénku, abychom od Uhrů za kompensaci za spiritus zadali zvýšení export[ní] premie za pivo.

[Dr. Jos.] Kaizl vysvětluje nedostatky restituc za pivo, avšak obává se komplikace vzniklé tím, že třetí velká daň potravní zatáhne se do vyjednávání. K tomu [Václav] Salášek se přidává.

[Dr. Jos.] Kaizl podává návrh zákona o skladištích.*) Přijímá a podpisuje se s uspokojením. Třeba jen k podání souhlasu parl[amentární] komisse.

Deputace slezská**) slyšena v [českém] klubu. Pak jednáno o zák[onu] v příč[ině] pensí vdov a sirotků po vojácích. Měniti prý nelze nic, protože to s Uhry ujednáno. [Dr. Jos.] Kaizl, že ve všech společných věcech vlastně platí absolutismus.

29. března r. 1887. Plenum. Návrh Kaizlův (skladiště) podán.

29. března r. 1887. „Pol[itik]" publikuje můj článek na úvod[ním] místě proti monopolu lihovému.***)

1. dubna r. 1887. O 10. hod. ranní navštívil mne pan [Gustav] Leonhardt, gener[ální] sekr[etář] banky rak.-uh. a pobyl u mne do ½12. — projevil nejlepší vůli a ochotu k Čechám.

1. dubna r. 1887. Poslední zasedání plena před Velkonoc[emi].

9. dubna [r. 1887]. „Pol[itik]" můj článek o právě diskutovaném zápasu hosp[odářském] mezi Čechy a Uhry.†)

10. dubna [r. 1887]. „Pol[itik]" můj článek o změně chystající se v rak[ousko]-uh[erské] bance v náš prospěch.††)

13. dubna [r. 1887] bd — viz 19. března.

Quota.

Ve středu dne 13. dubna [r. 1887.] — uprostřed krátkých

---

*) Návrh dr. Jos. Kaizla a soudruhů, datovaný ve Vídni 24. března r. 1887, má číslo 364 příloh k stenografickým protokollům poslanecké sněmovny. (X. sesse.)

**) Dne 28. března r. 1887 dostavila se do Vídně sedmičlenná deputace slezských Čechů, aby požádala panovníka, aby české gymnasium v Opavě bylo převzato do správy státní. Deputace navštívila „Český klub", žádala za podporu své žádosti a domáhala se úsilovnější obrany českých zájmů ve Slezsku.

***) Viz zde díl II. str. 363.

†) „Der wirtschaftliche Bürgerkrieg" v „Politik" z 9. dubna r. 1887 čís. 99, str. 1. Článek označen chiffrou Bj.

††) Die „österreichisch-ungarische Bank" v „Politik" z 10. dubna r. 1887 čís. 100, str. 1—2. Článek označen chiffrou Bj.

prázdnin velkonočních — musil jsem do Vídně, protože nakvap přijat návrh uh[erské] deputace, vésti vyjednávání ústně.

13. dubna [*r. 1887*] večer — porada u hr. Taaffe-a; vláda odchyluje se od Jaw[orského] k mému zpusobu počítání. Designace subkomitétu.

14. dubna [*r. 1887*]. 12 hod. Plen[um] deput[ace] — volba komit[étu]: [Bedřich hr.] Revertera, [Apolinář ryt.] Jaworski, [dr. Jos.] Kaizl, [dr. Max] Menger, [dr. Jos.] Poklukar, [Mikuláš] Dumba.

7. hod. — porada subkomitétu: přijata odchylka ve směru k účtování všech daní. (à la Plener.)

15. dubna [*r. 1887*]. 10. hod. — porada subkomit[étu]. 11. hod.: 1. společná porada rak[ouského] a uh[erského] komitétu; — ochota naše zrušiti dáti praecip[uum] — ale kautely.

3. hod. porada komit[étu] (pravice) u Taaffe.

4. hod. plenum deput[ace].

16. dubna [*r. 1887*]. 11. hod. 2. společná porada rak[ouského] a uh[erského] komit[étu]. Kautela ve smyslu uh[erském] byla by ve stabilním minim. quoty 31.4 — ale to nelze právně zavésti: 32.5 Uhři odmítli.

7. hod. Plenum deput[ace]. Návrh [Eusebia] Czerkaw[ského], abychom ihned akceptovali (puvodně navrhli — pak jen eventualně schválili) status quo s praecip[uem]. Přese všechno tlak vlády a její strany opírá se tomu návrhu a žádá odročení hlasování o něm: [Dr. Josef] Poklukar, [dr. Jos.] Kaizl: když to odroč[eno] zamítnuto 1 pro: [dr. Jos.] Poklukar, [dr. Jos.] Kaizl, [Arnošt šl.] Plener, [dr. Eduard] Šturm, [dr. Max] Menger. — C[ontr]a: [Princ Alois] Liechtenst[ein], [kníže Alfred] Windischgr[ätz], [hr. Frant.] Coudenhove, [Mikuláš] Dumba, [Apolinář ryt.] Jaworski, [Eusebius] Czerkawski, odejde [dr. Jos.] Kaizl a [dr. Jos.] Poklukar před hlasováním o návrhu Czerkawski, jenž přijat 6 hlasy proti 3.

t. j. Windischgrätz, Coudenhove, Liechtenstein, Czerkawski, Jaworski, Dumba, c[ontr]a Plener, Šturm, Menger.

16. dubna [*r. 1887*]. Interpelloval jsem [uherského poslance Alexandra] Hegedüše p[unc]to zdržování cuk[e]r[ní] daně skrze Uhry; on že pro ně o cukru lze jednati hned, že však věc zdržována nevypracovaností špirit[usového] zákona, který podle protokol[árního] ujednání vlád před delší dobou učiněného, jedině zároveň s cuk[e]r[ním] zák[onem] bude vyřízen (22.4 praví ref[erent] [Ludvík] Lang ve výboru pro celní etc., že daň cuk[erní] podává Uhrám záruku, že bude daň spirit[usová] přiměřeně v Rak[ousku] vyřízena).

16. dubna [*r. 1887*]. Svévolné počínání vlády — posud o informacích pro subkomit[ét] ani jednou formálně nehlasováno. [Eusebius] Czerka[wski] sám prohlásil, že bude třeba, aby prec

ještě plenum deput[ace] schválili ex post status quo — a byl ochoten upustiti od návrhu — ale né! —

17. dubna [*r. 1887.*] 3. spol[ečná] porada s Uhry. Indiskretnost journalistiky. Konstatováno, že posud není shody, protože rak[ouská] dep[utace] nepřijala uh[erský] návrh 68/6 a zrušení praecip[ua] a uh[ers' á] nepřijala rak[ouské] návrhy garanční, Uhři slibují, že pokusí se ještě o nové návrhy buď garancie, buď isolovaný návrh quotový za zachování praecipua.

½3. odp. u [referenta uherské deputace dr. Maxa] Falka. — 4 hod. redigoval jsem s dr. [Max] Mengrem Falkovo offic[ielní] communiqué. —

5 hod. Diner hôt[el] Imperial od nás Uhrům dávané (já vedle [Ludvíka] Langa a [člena tabule magnátů markrabího Alexandra] Pallavicini).

(*18. dubna* [*r. 1887.*] my prázdno, poněvadž Uhři se radí.)

19. dubna [*r. 1887*] 4. spol[ečná] porada. Uhři podávají isolovaný návrh quotový; tak že od tabelly I. nuntia prostě odečítají Voj[enskou] Hranici a docházejí ku quotě 30/6 místo 31/4. Hra na schovávku — konečně Uhři činí návrh na status quo. Debata o formě zákona.

½5 Hôtel Sacher schuze rak[ouské] deputace, kde konstatováno přijetí uh[erského] návrhu (viz usnesení rak[ouské] deput[ace] 16. dubna).

5. hod. pěkné revanche — diner uherské.

20. [*dubna r. 1887.*] „Pol[itik]" můj situační článek*) „Vor der Entscheidung" (z části telegraf[icky]).

21. [*dubna r. 1887*]. „Politik" můj situ[ační] článek „Nach der Entscheid[un]g." **)

Stálá práce korrespondenční pro „Politik", která má dobré a obšírné zprávy. —

20. dubna r. 1887. 1 hod. závěrečné schůze rak[ouské] deputace; pracné formulování návrhu zákona; když hotovo, umluveno, že bude společná schůze až ve 4 hod., protože třeba přeložiti do uh[erského] jazyka. —

4. hod. — Spol[ečná] závěre[čná] schůze; přečtené protokoly vlastně už přijaty, když objeveny veliké rozdíly v tom nejen záležející, že Uhři necitovali a nechtěli citovati zákon z r. 1871 o praecipuu. Rozstup deputací; 3 hodinné redigování a debattování — konečně přijat rak[ouský] návrh, aby deputace nepodávaly návrhu zákona, nýbrž přestaly na usnesení, že status quo má býti nadále zachován. Trapné chvíle, už už blízko úplné zmaření akce.

*) S chiffrou Bj. v „Politik" z 20. dubna r. 1887 čís. 109, str. 2.
**) S chiffrou Bj. v „Politik" z 21. dubna r. 1887 čís. 110, str. 1—2.

1/4 8 opětný sestup ku spol[ečné] schůzi — protokoly znovu čteny a schváleny.

Dne 21. dubna [r. 1887] odjel jsem do Prahy, jakkoli už 23. dubna zahájení ř[íšské] rady.

22. dubna [r. 1887]. V Praze pobyt velmi nepříjemný — protože pásmo pomluv a klevet rozšířeno, že jsem právě v posl[edním] období deput[ačním] nesprávně se choval, chtěl jsem zmařiti kompromis atd., atd. K tomu dne 23. jakási mentorská důtka se strany p. [prof. dr. Ant.] Randy, kteráž ovšem důrazně odražena - téhož dne výpad „N[árodních] L[istů]“*) na mne pro polonihilismus à la Masaryk, etc.

Es möchte kein Hund so länger leben. —

To výsledek namáhavé a obětavé práce po 8 dní, ve kterých pp. kollegové si hověli — a já dobrých úspěchu docílil: mně jest děkovati, že návrh na statusquo vyšel ne z naší, nýbrž z uh[erské] strany.

Do 27. dubna r. [1887] v Praze. Opět mnoho práce se závodem tisk[ařským]. Dne 23. [dubna r. 1887] předsedal jsem nově oživeným redakč[ním] konferencím, tolikéž dne 25., 26. a 27. [dubna r. 1887].

23. dubna r. 1887 opět zahájena zasedání ř[íšské] rady.

Dne 26. [dubna r. 1887] zahájil [jsem] přednášky [na universitě].

---

*) „Národní Listy“ v měsíci dubnu r. 1887 přinesly z péra dr. Jul. Grégra řadu článku pod názvem: „Filosofové samovraždy“, namířené proti prof. T. G. Masarykovi a jeho stoupencům. V čís. 111. ze dne 23. dubna r. 1887 (v příloze) v 7. článku dotkly se i dr. Jos. Kaizla těmito slovy: „Mimo veřejné má nihilistický náš tábor i tajné, tak zv. „tiché společníky“, či pokoutní stoupence. Jsou to ctižádostiví domahači, kteří co lidé „praktičtí“ stojíce na „vyšším kosmopolitickém stanovisku“ pokládají vřelost národní za naivní nevyspělost. Jsou to polonihilisté, kteří tvoří jaksi přechod k úplným nihilistům. Jsou chytřejší a opatrnější, než vlastní filosofové samovraždy; proto tají se svým národním indifferentismem, aby se v nečas a na nepravém místě nekompromitovali. Jednoho z těchto pokoutních stoupenců nihilistického táboru prozradil neopatrně orgán filosofů samovraždy (rozuměj „Čas“), rozkřiknuv se surově na „Nár. Listy“, že parlamentární činnost jeho úmyslně umlčují. Nihilistický tento proteže je totiž mladým poslancem, renommuje německým materiálem problematické „vědy“, jejž lze v několika týdnech vyčísti z četných příručních knížek zvaných „Vademecum der Nationalökonomie“. Parlamentární řeči tohoto výtečníka docházejí proto malého povšimnutí v seriosních žurnálech, že jsou německé, i když byly mluveny českým jazykem. Jsou obyčejně neúplně stráveným a proto málocenným materiálem z oné hrozné záplavy mnohopsavých německých theoretiků národohospodářských, kteří jsou pravou hrůzou jasně myslícím politickým hospodářům. — Mladý náš výtečník, jemuž nelze vyčítati neskromnost v domýšlivosti, nechce si pokaziti svou rychlou, ničím neomluvitelnou karriéru a proto prozrazuje své tajné styky s našimi národními nihilisty leda co člen jistého tiskacího družstva, v němž pokoušel se o agitační pomoc proti našim starým rukopisům. Fortelný pan poslanec dobře ví, že by mu vlastenečtí jeho voliči při příštích volbách dali asi podivné votum důvěry, kdyby znali jeho styky s pány Masarykovci, a že by našemu mladému, ctižádostivému štrébrovi k další politické karriéře a k novým zákulisním intrikám asi pojednou zastoupili cestu.“ —

26. dubna [*r. 1887*] zahájena budgetní debata. Já dostavil se teprve dne 28. [dubna r. *1887*] — zmeškav tři sedění a jedn[o] [českého] klubu.

* * *

Z dopisů dr. Jos. Kaizla.

1887. 28. dubna. [Vídeň]

Dr. Josef Kaizl strýci dru Edmundu Kaizlovi.

. . . . Nového není [co] zvěstovati, polit[ické] události víte z novin; zajímavě mluvil dnes [Jiří ryt.] Schönerer, [Václav] Salášek prostomyslně, [dr. Vilém] Pichler žalostně.

Počasí překrásné, dnes pravý letní den; můj byt je v letě velmi příjemný, obzvláště teď, kdy stromy v zahradě pod okny jsou plny květů. . . .

* * *

Z denníku dr. Jos. Kaizla.

4. května [*r. 18*]*87.* Konečně zase klub, k němuž podnět zavdal [dr. Jan] V a š a t ý svou počatou řečí o repetýrkách.*)

Viz spec[ielní] zápisky.**)

Skončeno tím, že klub všemi hlasy proti 5 projevil přání, aby [dr. Jan] Vašatý nemluvil (on však přece mluvil, a ne špatně).

8. května [*r. 1887*]. Č[eský] klub. Jednáno o zákazu Sokol[ské] slavnosti***) ([Dr. Jos.] Kaizl) a pak o Kanosse, záležející v povolení 2. odb[orného] chefa pro min[isterstvo] vyučování, jejž budg[etní] výbor odepřel.

Viz spec[ielní] zápisky.**)

11—13. května r. 1887 byl jsem v Pešti.

Zatím 2 schůze [Českého] klubu, v nichž usneseno podati

*) „Při položce pro společné záležitosti promluvil posl. Vašatý, aby se stanoviska v pravdě rakouského dal výraz obavám v příčině právě zavedeného systému Mannlicherovy pušky. Své údaje o něm čerpal z nejlepších pramenů vojenských, bylo by tudíž v zájmu nejen veřejném, nýbrž také armády, kdyby předseda Smolka nebyl Vašatému zabránil mluviti. Dr. Smolka pohříchu na vyšší pokyn vzal Vašatému slovo hned po prvních větách . . . S jednacím řádem se toto přísné užití klotury nesrovnává a dr. Grégr to také z výslovného znění jeho dokázal . . . „Národní Listy“ z 4. května r. 1887 čís. 122, str. 2.

**) Tyto specielní zápisky se nezachovaly.

***) Pražská tělocvičná jednota „Sokol“, chtějíc oslaviti své 25leté trvání, chystala v Praze na druhou polovici června r. 1887 velké všesokolské slavnosti. Slavnosti měli se účastniti hosté z Ruska, Ameriky i Francie. C. k. policie 6. května r. 1887 zakázala všechny průvody a i jinak celkový program slavnosti obmezila, tak že se slavnostní výbor rozhodl, aby se od slavnosti v Praze vůbec ustoupilo. Zákaz sokolské slavnosti způsobil v Čechách veliké roztrpčení a jitření.

vládě ohrazení v příč[ině] Sokol[ského]*) zákazu a pak usneseno, zříditi komissi, která by jednala o hrubé indiskretnosti, jíž dopustil se dr. [Ed.] Grégr tím, že výrok [dr. F. L.] Riegra v klubu dne 8. května [r. 18]87, učiněný (o sbírání drobtu třeba pod stolem) dal do „Nár[odních] Listů".**)

16. května [*r. 1887*] komora athenská najednou 35 předloh vyřídila.

16. května r. 1887. [Český] klub. — Čten elaborát té komisse projevující politování nad uved[enými] fakty, pak důvěra dr. [F. L.] Riegrovi a žádost k němu, aby rekonstruoval klub.

18. května r. 1887. Vydal dr. F. L. Rieger list, že rozpouští klub. Dále list, kterým zve všecky poslance, kteří prohlášení ze dne 16. května podepsali (všichni mimo [Dr. Em.] Engla, [Karla] Adámka, [Fr. Vítězslava] Veselého, [hr. dr. Václava] Kaunice, [dr. Ed.] Grégra — nepřítomen [dr. Jan] Vašatý), aby sešli se dne 19. k[větna] k ustavení klubu nového.

19. května r. [*1887*]. Všechny listy píšou o krisi a rozpuštění klubu.

19. května [*r. 1887*]. Nově klub se konstituuje. Přijaty stanovy. [Fr. Vítězslav] Veselý přijat za člena. Volby [vypadly] jako dříve.

---

*) Deputace slavnostního výboru sokolské slavnosti odebrala se do Vídně a u ministrpresidenta hr. Taaffea intervenovala v příčině zákazu slavnosti. Hr. Taaffe odmítl zákaz slavnosti odvolati. Deputace žádala pak od „Čes. klubu" ve Vídni pomoci. „Český klub" ve zprávě o schůzi Českého klubu se sokolskou deputací mimo jiné prohlásil: „Český klub" seznav, že vláda sokolské slavnosti překážeti sice nemíní, ale slavnostního průvodu hlavně z politických příčin, čerpaných z nynější napjaté politické situace a vzhledem k nynějšímu rozčilení národností rozhodně nepovolí, nemohl jinak než vysloviti nad tím jednomyslně své politování. Klub uvážil zrale rozličné prostředky, jimiž by mohl nebo měl hájiti právo sokolské jednoty a s ním spojené zájmy národní, avšak nemohl se pro žádný z nich vysloviti, poněvadž nabyl přesvědčení, že by užitím prostředků navržených dal v nebezpečí veledůležité politické zájmy našeho národa, jakož i nezbytnou jemu shodu s jinými politickými přáteli, a uváživ těžkou zodpovědnost svou, ustanovil se na tom, podati vládě rozklad, jímž by se rázně osvědčilo, že její jednání v té věci neschvaluje, ano že v něm spatřuje zkrácení spolčovacího práva v poměrech pražských neodůvodněné, a jímž by se zároveň rozhodně ohradil proti veškerým důsledkům, jež by se napříště z této zápovědi průvodu proti spolčovacímu právu národa našeho a synův jeho na vlastní půdě jeho vyvozovati mohly." Toto rozhodnutí „Českého klubu" veřejné mínění neuspokojilo.

**) Dne 12. května r. 1887 otiskly „Národní Listy" úvodní článek, v němž se pravilo, že dr. F. L. Rieger učinil v sezení „Českého klubu" dne 8. května r. 1887 tento výrok: „Když se nám nepodařilo passivním odporem vydobýti si svých práv jedním rázem, musíme je nyní sbírati po drobtech, a kdybychom ty drobty sbírati měli třeba pod stolem." Většina „Českého klubu" podala dru F. L. Riegrovi adresu, dat. 16. května r. 1887, v níž odsoudila útoky na něho podniknuté, vyslovila mu plnou důvěru a žádala, aby ne-li dříve, tedy při zahájení příštího zasedacího období rady říšské přikročil k úplné rekonstrukci klubu. Tuto adresu dr. J. Kaizl spolupodepsal.

21. května [*r. 1887*]. Nár[odo]-hosp[odářský] výbor. — Jednání o ingenieurech pro bystřiny — já opponoval opuštěn od všech svých kollegu.

21. května [*r. 1887*]. Poslední schůze Č[eského] klubu. Za člena přijat p. [Karel] Adámek.

V Praze. *29. května* [*r. 1887*]. Demonstrace v Praze (27. května [r. 1887] slavnostní uvítání dr. [Ed.] Grégra skrze studenty.)

29. května [*r. 1887*]. Kočičina [dr. F. L.] Riegrovi (o tom dne 3. června [r. 1887] úvodník v N[eue] Fr[eie] Pr[esse].

8. června [*r. 1887*]. Veliká schuze obč[anské] jednoty na Žofíně.*) (Mluvil [dr. F. L.] Rieger, [dr. Jos.] Kaizl, [Bedřich] Hájek, [prof. dr. A.] Zucker.)

1. července [*r. 1887*] Schuze výboru Záv[odu tiskařského]. Já vytýkal Politice, že 1. nevěcná — jen nadávky Mladočechum atd. a nevšímá si velkých věcí po světě (články o reformě cuk[erní] a lih[ovarnické] v Něm[ecku]) 2. sprostá a 3. gouvernementalně — neslovanská (volby v Uh[rách] a v Chorvatsku).

15. července [*r. 1887*]. Pol[itik] pitomý článek o nihilismu**) — Pol[itik] pjý v otázce R[ukopisu] K[rálovédvorského] spravovala se soudem posl[aneckého] klubu.

15. července [*r. 1887*]. Byl u mne p. [Josef] Kořán — mluvili jsme o nihilismu; on pravil, že p. [prof. dr. Jan] Kvíčala***) rád by podal ruku k smíru a zmocnil mne, abych to řekl p. [prof. dr. T. G.] Mas[arykovi].

19. června [*r. 1887*]. Mladočeský veliký tábor pod Řípem, — vrchol agitace a bouření Nár[odních] Listů.†)

---

*) Dne 8. června r. 1887 konala se v Praze na Žofíně velká schůze Jednoty občanu pražských. Účel schuze byl protestovat proti agitacím podnikaným proti „Českému klubu". Na této schůzi podal dr. J. Kaizl přehled parlamentárního jednání s Uhry. V celé řeči dokazoval, že tam, kde nebylo docíleno úspěchu, jak by si toho byl „Český klub" přál, neleží vina na klubu, nýbrž na okolnostech, proti nimž český klub a namnoze celý rakouský parlament je malomocný.

**) „Politik" z 16. (a nikoliv z 15.) července r. 1887 (čís. 194) přinesla úvodník „Zur Genealogie das Pessimismus", v němž mluvila proti pessimismu jako zbytečnému importu z Německa a stanovisko prof. Masaryka v otázce rukopisné prohlašovala za stanovisko téže methody, které užívají „Národní Listy": stavění se proti všem autoritám našeho lidu.

***) Za boje o pravost staročeských památek došlo nejen k věcným rozporum, nýbrž i k osobním kyselostem mezi vůdcem strany, zastávajícím pravost staročeských památek, prof. dr. Janem Kvíčalou a vůdcem strany, popírajícím pravost staročeských památek, prof. dr. T. G. Masarykem.

†) Na táboru mluvili říšští poslanci dr. Eduard Grégr a hr. Václav Kounic. Odsoudili politiku „Českého klubu" na radě říšské. Ve smyslu jejich řečí byla přijata obšírná resoluce.

12. července [r. *1887*]. Čech štve proti [dr. T. G.] Masarykovi, [dr. Jos.] Kaizlovi a [dr. Ant.] Rezkovi.*)

13. července r. 1887. N[árodní] L[isty] po něm — i v násled[ujících] dnech věc rozšlapávají. Já dne 19. obrněnou obranu — po které vše zatáhlo ocas.

* * *

Zasláno dr. Jos. Kaizla:

(„Politik“ z 19. července r. 1887, čís. 197, str. 5.)

Již po celý týden dorážejí na mne „Národní Listy“, spojené s „Čechem“, hlásajíce o mne smýšlení a skutky nepravé a rozsévajíce podezření nejhorší. Odmítl jsem na samém počátku dne 14. t. m. v tom listě **) klevety a urážky „N. L.“ řka, že nedovedou dotknouti se čistého svědomí mého, aniž vyrušiti mne z klidu, kterým naplňuje mne vědomí, že i v povolání vědeckém, v parlamentárním vždy poctivě a horlivě snažil jsem se, abych konal svou povinnost a přičinil se o zvelebení národa svého. Avšak „N. L.“ se zoufalou vytrvalostí pokračují, obnovujíce lichá tvrzení svá, a přátelé moji mají za to, že nesluší naproti tak smělému dotírání nepravdy spokojiti se jediným slovem. Proto odhodlal jsem se promluviti ještě jednou, jakkoli po velikém přemáhání a nejsa prost obavy, že projevím nevážnost k obecenstvu našemu tím, že pokládám za možno, aby uvěřilo nařčení tak ošemetnému, i kdybych se sám a opět neozval.

Lží a klamem bylo by všecko moje dosavadní konání, kdybych opravdu měl smýšlení a záměry, které mi „Nár. Listy“ podkládají. Proč pracoval a psal bych po česku, proč vyučoval po česku, proč v parlamentu zastupoval bych a hájil českých interessův, kdyby mým ideálem a cílem byla „národní samovražda“, „zoufalství“.

*) Klerikální denník „Čech“ z 12. července r. 1887 (čís. 155) otiskl úvodní článek: Naši „nihilisté“ a jejich „tiší společníci“. V článku prohlašovala se činnost prof. T. G. Masaryka za nevlasteneckou, vlastizrádnou a národu zhoubnou. Za „tiché společníky“ prof. Masaryka byli označeni professoři dr. J. Kaizl a dr. Ant. Rezek. O prof. Kaizlovi mimo jiné v článku stálo: je „to hlavně prof. Kaizl, jenž podporuje snahy nihilistické v českých listech, stojících mimo náš tábor, z nichž jeden (Hlas [Národa]), jak se svého času vypravovalo, chtěl p. Kaizl s p. Masarykem i ve svůj majetek zakoupiti. A takový člověk, jako tento protektor nihilismu, prof. Kaizl, hraje velikou úlohu na staročeské straně, což ani pro tuto není příliš lichotivo; chce-li se však sprostiti výčitky, že takto sama podporuje nihilismus, hubící zvláště mysli naší studující mládeže, musí se nejdříve zbaviti prof. Kaizla a učiniti ho neškodným! Vždyť jeho opovážlivost už sahá tak daleko, že samého Riegra uráží jako v jednom sezení „Českého klubu“, kde ho neslušně okřikl, by nemluvil o věci, která prý tam nepatří.“ „Národní Listy“ úvodní článek „Čecha“ dne 13. července r. 1887 (čís. 190) přetiskly a dne 14. července r. 1887 (čís. 191.) na základě článku „Čecha“ napsaly článek: „Zasypte zdroj národního nihilismu“.

**) Stalo se v anonymní noticce „Národní Listy“ v „Politik“ z 15. července 1887, čís. 193, str. 3.

„národní smrt“, „přenárodnění“, „poněmčení“, neb jak tomu „N. L.“ říkají. Byl bych lhářem a pokrytcem před sebou i před lidmi a k tomu ještě pošetilcem, užívaje naprosto nezpůsobilých prostředků k tomuto mně podkládanému cíli; či oře, kdo nechce síti a seje, kdo nechce sklízeti, nýbrž pole své v poušť obrátiti?

Anebo myslí „N. L.“, že ve všem zatím jen tak se tvářím, odívaje se rounem beránčím, abych nabyl nějakého vlivu a moci, a nabuda vlivu, pak řekl národu: Národe, opusť sebe sama a zavraždi, poněmči, přenárodni se! A myslí opět „N. L.“, že kdybych i měl ty sobě podkládané vražedné úmysly, dovedl bych tak zpozdilým býti a se domnívati, že by národ uvěřil a uposlechl takových slov, i kdyby je hlásal muž nekonečného věhlasu a nesmírného doposud vlivu, a že by naopak nesmetl jej a neodhodil od sebe s opovržením nejhorším?

Však jest žalostno a s hanbou, musiti mluviti o věcech, které blízky jsou pomatenosti a které jen propasť nepravdy, ze které plnýma rukama čerpají „N. L.“, vysílá na povrch. A zanechám také mluvení toho, abych nezahanboval sebe a neurážel rodáky své.

Jako toto základní tvrzení o mých vlastizrádných a národovražedných úkladech nepravdiva jsou i všecka podrobná tvrzení „N. Listů“.

Není pravda, že jsem se zasazoval a snažil o to, aby byl p. prof. Masaryk kandidován do říšské rady.

Není pravda, že jsem chtěl dosaditi p. prof. Rezka za „vrchního ředitele nejmladšímu z orgánů tiskařského družstva“.

Není pravda, že jsem „před tím“ chtěl s panem prof. Masarykem tento orgán koupiti.

Není pravda, že vídeňské listy se povrchním „konspilacím mým vysmívaly“ atd.; ostatně není u nás zvykem, měřiti hodnotu činův soudem „vídeňských listův“.

Není pravda, že listy závodem tiskařským vydávané chovaly se „tak zdrženlivě v příčině obrany napadených od nihilistů našich památek a vlasteneckých mužův“ atd.; onoho tonu, ve kterém libovaly sobě „N. L.“, se ovšem vzdalovaly.

Není pravda, že jsem „nejlepším přítelem“ neb „intimusem“ kohokoliv, jenž hlásá národní a osobitou sebevraždu, zoufalství, národní smrt, atd. pod.

Není pravda, že jsem v jakémkoli spojení s „Časem“ a redakcí jeho; viděltť jsem redaktora jeho jedenkráte ve svém životě, a to když jsem jednou náhodou obcoval novoroční slavnosti ruského kroužku.

Není pravda, že „moje opovážlivost už sáhá tak daleko, že samého dra. Riegra uráží, jako v jednom sezení „Českého klubu“, kde jsem já ho neslušně okřikl, by nemluvil o věci, která prý tam nepatří.“ Já jsem pana dra. Riegra, jehož se „N. L.“ pojednou tak tklivě zastávají, nikde a také ne v sedění „Českého klubu“ neslušně neokřikl, a kdo slyšel a viděl, dosvědčí mi, že v „Českém klubu“ ve mluvení

a jednání povždy a ke každému slušnost a uctivost jsem zachoval, ať jsem souhlasné, ať odchylné mínění měl.

Avšak tu opět stud mne překonává — či nebylo by s hanbou, aby mužové, kterým národ svěřil zastupování svých interessuv, měli býti, chlapcům se podobajíce, poháněni před policejní stolici orgánuv, jako jsou „N. L.", aby odpovídali z každého hnutí, z každého posuňku, z tonu své řeči, ano snad i ze všeho konání soukromého, domácího a rodinného, po němž slídí samozvaní drábové? „Kde to jsme — táží se slovy „N. L." — a odkud to, že něco podobného stalo se mezi námi možným?" Kde to jsme, že muž, na kteréhož hodí se slova apoštolova: „Listové jeho jsou mocní a těžcí, ale přítomnost osobná jest mdlá a řeč chatrná" — chodí po národě našem a veřejnou pomluvou a nejnižším podezříváním doléhá na každého, kdo mu cestou se namane a píseň jeho nezpívá?

Já neobávám se ani soudu, ani špehéřuv ani pronásledování „N. L.", neboť moje svědomí jest čisté a můj strach žádný; jen politování jest veliké, že bylo snad potřebí, abych veřejně to říkal, co jsem pověděl.

V Praze, dne 18. července 1887.

Dr. *J. Kaizl.*

* *
*

Z denníku dr. Jos. Kaizla.

21. července [*r. 1887*]. Buším do N[árodních] L[istů] a Č[echa] v lokálkách [v „Politik"]. Jsem odhodlán pověděti pravdu o [dr. T. G.] Masarykovi a vůbec boj vésti à outrance proti lži a terroru N[árodních] L[istů].

Koncem června pojal jsem úmysl, začíti vydávati fin[anční] vědu — ustavičně pilně pracuji.

25. července [*r. 1887*] „Čech" a po něm N[árodní] L[isty]*)

*) Dne 25. července r. 1887 přinesl klerikální denník „Čech" dopis z Moravy, podepsaný p. Fr. Pazdírkem s názvem „Úsudky redaktora o tiskařském družstvu". Pazdírek postavil si za úkol dokázati, že dr. Jos. Kaizl jako vrchní správce staročeské žurnalistiky „nikterak nepůsobil v této věci na základě stanov, platných pro všechny výkony našich „vůdců" i orgánů veřejného mínění česko-slovanského národa." Pazdírek snažil se dále dovoditi, že dr. J. Kaizl dovolil, v „Politik" „provozovati jihoslovanskou politiku ad majorem Maďariae gloriam", že nedovolil mu hájiti slovanskou politiku, jak si toho přál dr. F. L. Rieger. „Národní Listy" ze 26. července r. 1887 (čís. 203) otiskly dopis Fr. Pazdírkův z „Čecha" jako první denní zprávu („Zajímavá odhalení") a dodaly k úryvkům svým: „Je z nich patrné to různé sobě odporující a navzájem se potírající proudění ve správě časopisu, v nichž dle pana Pazdírka dr. Rieger sice rozkazuje, avšak roztomilý přítelíček národních našich nihilistů — p. dr. Kaizl r o z h o d u j e a co dr. Rieger nařídil, pan dr. Kaizl kontreminuje. Tím lze nyní vysvětliti sobě, proč ve sporu našem s pány Masarykovci časopisy tiskařského družstva, místo aby nás vlastenecky podporovaly, počaly zuřivě bíti do nás, ujímajíce se nejen svého chefa pana dr. Kaizla, nýbrž i ostatních jeho nihilistických přátel."

opět na mne udeřily a to skrze list jakéhosi p. [Františka] Pazdírka, býv. koresp[ondenta] Pol[itik]. N[árodní] L[isty] přímo mne viní, že bažím po vůdcovství a vůbec mi činí největší reklamu.

25. července (asi) [*r. 1887*] v polemice proti [býv. korespondentu „Politik"] Pazdírkovi řečeno [v tiskařském závodu „Politik"], že jeho slovansko-ruská politika zastavena, protože jevila se býti nepopulární.

26. července [*r. 1887*]. Sprosťácký referát [v „Politik"] o slanské volební schůzi (hr. [dr. Václav] Kounic.)*)

28. července [*r. 1887*]. O 1/2 1 pol. mluvil jsem s p. [prof. dr. Janem] Kvíčalou, protože byl jsem prof. [dr. Janu] Gebaurovi pověděl, a on také projevil ochotu ruku ke smíru podanou přijati. Veliké augurium: on že teď napaden a třeba mu dáti především satisfakci: [dr. Jan] Geb[auer] že vlastně hlava a puvodce všeho, klidný, ale vytrvalý a obezřelý protivník, [dr. T. G.] Masaryk vášnivý a nerozvážný. Kv[íčala] prý v říjnu 1886 způsobil smír a také jakýs článek v Hl[asu] Nár[oda], který [dr. T. G.] Mas[aryk] za hloupost prohlásil. Asi 10. května r. 1887 mu [prof. dr. Rob.] Novák a ještě někdo dávali věděti o smírné náladě [prof. dr. Jana] Geb[auera] a [dr. T. G.] Mas[aryka] a 15. května vyšlo Athen[eum]. [Dr. Jos.] Král jizlivý a bezohledný, ani ho nezval ke spolupracovnictví v Encykl[opaedii] [= Ottově Slovníku Naučném] atd. Konec koncu jsem odešel s nepořízenou. Kv[íčala] také pravil, že mi čestné slovo dává, že v tom boji povždy bude v mezích loyality, já však jej odbyl, řka, že to je samo sebou, že každý zůstává v mezích loy[ality], které jsou široké, že však běží o slušnost a shovívavost.

Kv[íčala] že n e č e t l článek v „Čase", o jeho litomyšl[ské] řeči**) nýbrž, že mu bylo o něm jen povídáno (NB. a přece

---

*) Dne 24. července r. 1887 pořádal říšský poslanec hr. Václav Kounic ve Slaném politickou schůzi. O té schůzi přinesla „Politik" z 26. července r. 1887 (čís. 201) obšírný referát, který byl doprovozen reliefem, z něhož vyjímáme: „Heute erstattete hier der aristokratisch-demokratische Dr. Graf Wenzel Kounic seinen Rechenschaftsbericht vor Wählern und Nichtwählern. Diese letzteren wussten in der Versammlung, ... die Abstimmung über die vorgeschlagene Resolution durch infernalisches Gejohle zu vereiteln. Wir zweifeln nicht, dass Graf Wenzel diese „Kundgebung" als Vertrauensvotum auffassen und werthschätzen wird. Das ist er ja seiner gegenwärtig demokratischen Ueberzeugung schuldig. Sachlich hat Graf Wenzel nichts Neues vorgebracht, es sei denn die bescheidene Behauptung, der „Český klub" hätte durch seine Haltung die vier jungčechischen Abgeordneten an der Rettung des Vaterlandes verhindert . . . . ."

**) „Čas" z 20. června r. 1887. (čís. 13. str. 196 a dále) přinesl článek o slavnostní řeči prof. J. Kvíčaly „Pěstování vědy jazykem mateřským", přednesené v Litomyšli o svatodušním sjezdě professoru škol středních. Článek končil: „Má-li tedy česká věda zkvétati, pěstitelé její dělati musejí, co prof. Kvíčala nedělá. 1. Český vědec zajisté musí míti pevné přesvědčení, přesvědčení svého nesmí zapírati, a nejméně před novinami. 2. Český vědec musí také česky psáti."

proti němu psal do Hl[asu] N[ároda] a vinil [prof. dr. Jos.] Krále.

28. července [*r. 1887*]. Psal jsem Dr. [F. L.] Riegrovi o složení mandátu pro štvanice proti mně.

* * *

Z dopisů dr. Jos. Kaizla.

1887. 28. července. [Praha?]

Dr. Jos. Kaizl dru. F. L. Riegrovi.

(Z konceptu.)

Již od 2 neděl jsem obětí ustavičného podezřívání: nejhorší a nejnepravdivější věci jsou o mne veřejně roztrušovány, jako že ukládám o bezživotí národu nebo zase že chci dělati proti Vám politiku rusofilskou a že proto odmítal jsem korrespondence [vídeňského dopisovatele „Politik"] Pazdirkovy, kdežto jsem o odmítnutí jejich p. Schickem [chefredaktorem „Politik") zpusobeném dávno post festum se dověděl atd.

Nevím, jaký ta štvanice má cíl: snad, abych se vrhl v náruč p. [dr. Juliu] Grégrovi — to neudělám, aneb abych zanechal parlament[ární] činnosti, ve které N[árodním] L[istum] tak překážím, a to jsem hotov udělati, neboť mne to ustavičné obracení pozornosti na roztrušované klepy a lži disgustuje a odvracuje od větší české publikace, které jsem se po zakončení sesse věnoval, a pak mne to mrzí, býti pro nic za nic smýkán stále novinami. Mám svědomí docela čisté, protože jsem povždy národ svůj miloval a horlivě a pracně usiloval o prospěch jeho, a jestli jsem posud mnoho nedokázal, na vuli nechybělo: a Vy sám snad můžete mi dosvědčiti, že jsem ve Vídni byl pilným pracovníkem a že posud alespoň hanbu jsem nezplodil. Byl bych arci rád ještě prodělal zákon o dani z cukru a z lihu, jakož i dokončení velikých pojišť[ovacích] zákonu, protože jsem ty věci ode dávna sledoval — ale ustavičnými proskripcemi nechci si vykoupiti to problematické potěšení, býti českým poslancem.

Nechci však mandát složiti, aniž jsem před tím mínění Vaše slyšel, a to prosím, abyste mi laskavě pověděl: mužete-li učiniti tak laskavě obratem pošty, protože bych se rád dostal k nějakému definitivu.

* * *

Z denníku dr. Jos. Kaizla.

30. července [*r. 1887*]. Došel list od [dr. F. L.] Riegra,*) na který jsem ihned odpověděl, rozepsav se o „nihilismu". K ve-

*) List dr. F. L. Riegra, dat. v Malci 29. července r. 1887 zněl: „Přivádíte ve spojení útoky, jež na Vás se činí v žurnalistice s otázkou, kterou *mně* kladete, zdali si přeji, aby jste resignoval na mandát. Nevypadá to tak, jako by jste myslil,

*

čeru v Č[eském] kl[ubu] dlouhý hovor s Z[ei]th[ammrem] a Čal(?), jemuž R[ieger] také psal a patrně si stýskal, že naše listy jemu nejsou nějak ke službám. Z[ei]th[ammer] byl tím velmi preokupován a insinuoval mi, abych odstoupil z výboru [tiskařského] závodu — já to odmítl, řka, že donutí-li mne k tomu, složím také mandát. Veliké protestace Z[ei]th[amme]rovy, že mne potřebují ve Vídni atd. — já že děkuji za takové opotřebování, když nepřeje se mi žádných volných okruhuv — proti R[iegr]ovi, že naše listy — ovšem desorganisované a nedobré nijak se neprohřešují. [A. O.] Zeith[ammer] že to pravda, ale R[ieger] prý má ke mně nedůvěru a také mezi poslanci že nemám přátel, jako prý proto, že mne Pol[itik] tak vynášela. Já že tedy složím m[andát], když mne nemají v lásce a ustavičně osočují. Z[ei]th[ammer] to na žádný způsob — Přestali jsme na tom, že R[ieg]rovi povolíme tak, aby si jmenoval Comité de redaction — ale ve výboru já že zůstanu.

* * *

že příčinou těch útoků musíte hledati ve mne — a že bych snad já mohl zacpati pramen těch útoků, kdybych Vám poradil, aby jste složil mandát! Nedějíliž se i na mne přečasté útoky v těch samých listech, aniž bych je mohl zastaviti? Co ty útoky mají co dělat s Vaším mandátem? Pokud Zeithammer řídil sám Pokrok, šly útoky hlavně na něho, nyní m a j í N[árodní] L[isty] a jiní z a t o, že Vy jste předním členem družstva — že inspirujete Politik i Hlas a že se tam bez Vás nic neděje; a následek toho přirozený je pak, že pro všecko, co se jim v listech těch a jich vedení nelíbí, vedou žalobu na Vás. Máli tudíž ten vliv na žurnal některý své růže, má také své trní. Já ovšem ostatně o těch klepech, které se mezi redakcemi listů družstva přenášejí, vím velmi málo a starám se o to tím méně zde na venku — jsa rád, nemusím-li se starati o žurnál. Co se týče Vašeho mandátu — p ř á l j s e m s i, aby jste kandidoval, p o d p o r o v a l j s e m V a š i k a n d i d a t u r u a víte, že jsem podporoval Vaše zvolení do důležitých komissí — a uznávám ochotně, že jste byl pilným poslancem a co odborník platnou sílou klubu — a jsem dalek toho, abych si přál Vaše odstoupení; naopak přeji si, aby jste i dále propůjčil své síly národní věci v plném srozumění a ve svornosti s duchem a s usnešením většiny klubu. Mně nesluší vtírati se do toho, koho si volíte za přítele, t o j e V a š e v ě c — ale to musíte znamenat, že Vaše přátelství s p. Masarykem a Vaše horlení svého času proti rukopisu — t u d í ž v ě c i, v n í ž n e j s t e z n a l c e m a o d b o r n í k e m, mohlo nemálo přispěti k tomu, že se nechuť zastavatelů pravosti rukopisů také proti Vám obrátila. Já o s o b n ě nemám příčiny stěžovati si na p. Masaryka — ale pozoruji s politováním, že jeho počínání působilo neblaze na svornost v universitě naší. Tu neplatí hájiti se štítem „v ě d y". Est modus in rebus. Tak, jak se věc vedla, totiž: před cizím forem — a tím tónem — n e m ě l a s e v é s t i, i kdyby pochybnosti v skutku měly původ p o u z e v ě d e c k ý. A což to věčné blýskání se tou „v ě d o u" a to tak časté odsuzování všeho, co se posud u nás dělo ve v š e l i k ý c h o b o r e c h, jako bychom posud všichni byli jednali nejen bez vědy, ale přímo bez světla a rozumu — svědčí to o spravedlivosti a skromnosti, jíž zachovává každý p r a v ý v ě d e c? A což bude-li se hleděti k resultatům, na něž ten neb onen muže ukázat? Než to je jen poznámka, jíž si nemusíte všímati, není-li Vám libo. — Co se týče mandátu, opakuji, že si přeji, byste jej podržel. — Co se týče útoků, držím se já vždy pravidla: Wer will bauen an den Strassen, muss die Leute reden lassen." Kdyby jste pak s k u t e č n ě, nechci toho tvrditi, útoky na Vás tu a tam pronešené chtěl přiváděti do jakéhosi spojení s m o u o s o b o u, musil bych se proti tomu rozhodně ohraditi co proti podezření mé povahy nedustojnému."

Z dopisů dr. Jos. Kaizla.

1887. 30. července. [Praha?]

Dr. Jos. Kaizl dru. F. L. Riegrovi.

(Z konceptu.)

. . . . Děkuji Vám uctivě za rychlou odpověď a těším se z laskavého a upřímného znění jejího: jediné to mne zarmoutilo, že mohla ve Vás vzniknouti myšlénka, jakobych útoky na sebe činěné uváděl s Vámi ve spojení; vším právem myšlénku tu odmítáte, avšak také já tak činím, protože mi podobného ani ve snu nenapadlo. Dovolil jsem si obrátiti se k Vám předně proto, abych od Vás jako předsedy klubu a chefa strany slyšel, máte-li ty útoky na člena klubu činěné za justam causam složení mandátu a po druhé proto, abych poznal, pokládáte-li moje držení mandátu za věc prospěšnou, protože po dvouleté praxi počínám již již pociťovati touhu po masných hrncích klidného života soukromého. Ta touha zvláště teď pro ustavičné útočení na mne se mi vnucovala a jediné proto jsem to útočení uváděl ve spojení se složením mandátu. Neomlouvám se tudíž, protože jsem v listu svém nic neřekl aniž myslil, co by se Vás mohlo dotknouti.

S velikým interessem četl jsem poznámky Vaše o p. Masarykovi; pravíte, že nemáte příčiny osobně si naň stěžovati, já pak lituji, že osobně ho neznáte. Otázka rukopisná nyní už pozbyla půvabu a interessu, kterým jímala na počátku mysl veřejnosti — za to však nyní přičiněním N[árodních L[istů] dostal se do popředí t. zv. nihilismus. Nejen Masarykovi a p. [prof. Janu] Gebaurovi, nýbrž i mnohým jiným klade se za vinu, že hlásají, že všecko naše konání minulé i přít[omné] nestalo a nestojí za nic a že vubec bylo by lépe, nechati češství a poněmčiti se tak jako pro individuum je nejlepším východištěm ze svízelu tohoto světa — samovražda. Ti pak lidé, kterým se toto smýšlení podkládá, a já už také jsem N[árodními] L[isty] k nim počítán — jsou nejen štváni k pronásledování nýbrž jako skvrna a hana z obce národní vylučováni.

A přece jsou, jakkoli o rukopisech mají nepříznivý úsudek — upřímní a horliví vlastenci a Češi, kteří národ svůj milují. Nechci mluviti o dru. [Janu] Gebaurovi, o [Augustinu] Seydlerovi, který je řádným členem učené společnosti, o dr. [Čeňkovi] Strouhalovi, o dr. [Ot.] Hostinském, [dr. Urb.] Jarníkovi, [dr. Jaroslavu] Gollovi a jiných a jiných nihilistech, nýbrž jen uvedu na př. konání Masarykovo.

Ten vydal r. 1885 vlastním nákladem knihu pod jménem „konkretná logika": tu pak vydal r. 1887 v jazyku německém a již o ní z Německa a zejména z Italie docházejí pochvalné úsudky; ve knize té snaží se spisovatel vývoj vědeckého ducha

českého připojiti a zároveň vyložiti z intell. vývoje obecného a proto o českých mužích tam jest všude mluveno: o Husovi, Chelčickém, o Komenském, jenž kladen vedle Leibnitze a Comtea, o Palackém, o Šafaříkovi a j. Zvláště o Palackém jest několikráte řeč a uvedu dvě nejdelší místa: str. 157 a 181.

Co p. Masarykovi se vyčítá v příčině zneuctívání náboženství a schvalování osobité sebevraždy, jest veskrz nepravda; ultrakatoličtí spisovatelé, jako baron Vogelsang, referent „Vaterlandu", katolický národohospodář dr. Ratzinger uznávají hlubokou úctu, se kterou mluví o náboženství, a citují často a obšírně jeho výklady o „Selbstmord", zatracující samovraždu jako plod beznáboženství atd.

Já si všech těch věcí bedlivě všímám, protože jako nár. hospodář jsem velmi blízek oboru Masarykovu, kterým jest sociologie — a odtud naše styky. Rmoutí mne to, a jsem přesvědčen, že i Vás to rmoutiti bude, když lidé toho smýšlení a konání jsou před národem ve psí dáni a jako psanci a zrádcové vyháněni; Masaryk od N[árodních] L[istů] snad hlavně proto, že horlivé ucházení se Dra. Jul. Grégra, aby podporoval jej a spolupracoval, odmítal a odmítnul. To jest ten terror N[árodních] L[istů], kterým trpíme všichni.

Lituji toho velice, že na filosofické fakultě došlo k rozmíškám a sám jsem se už přičiňoval o narovnání a to i v interessu naší strany, neboť i „nihilisté" jsou při naší straně a odmítají mladočešství nebo lépe řečeno N[árodní] L[ist]y. Byl by to úkol Vás dustojný, provésti takové smíření, které by jistě dobré ovoce přineslo; mám za to, že by nebylo k tomu třeba nic, než připustiti „svobodu vyznání" v příčině rukopisů, za to však žádati zastavení boje.

Nebyl bych si dovolil Vám všecky ty věci psáti, kdyby mi poznámky Vaše o p. Masarykovi, které vděčně přijímám, k tomu nebyly zavdaly podnět; píši Vám to důvěrně, ad privatam informationem a prosím, abyste věc vzal laskavě v úvahu.

Právě včera jsem počal probírati knihu Vaší paní dcery, ke které jí gratuluji. Dostal se do Vašich rukou překlad jednacího řádu banky Rak[ousko]-uh[erské], který jsem Vám asi 14. t. m. poslal? . . .

* *
*

Z denníku dr. Jos. Kaizla.

31. července [*r. 1887*]. O tom,*) pověděli jsme v Konárovicích Dru. [Zdeňkovi] Strobachovi, jenž neměl z toho radost. Je zřejmo, že [A. O.] Z[ei]th[ammer] jen zase pro svatý pokoj pro nic a za nic couvá.

*) Viz zde díl II. str. 375—376. při datu z 30. července r. 1887.

1. srpna [r. 1887]. [Časopis] Slovan*) (Kučera) nový útok proti mně — lež a faleš — avšak zdá se, že nedochází rozšíření — jakkoli byl v Praze plakáty rozhlašován.

2. srpna [r. 1887]. Gautschův plán**) na redukci stř[edních] škol, zejm[éna] českých: já hned dru. J[ablonské]mu [v Čáslavi] psal a také purkmistrum v Č[áslavi] a K[utné] H[oře].

Srpen [r. 18]87. Veliké pobouření veř[ejného] mínění v Čech[ách] a na Moravě pro ordonance Gautschovy: rozhodný odpor proti vládě: opposiční smýšlení se zmáhá — spolehlivost našich spojenců z majority stává se pochybnou.

4. srpna r. 1887. Náhlý obrat [„Politik"] v pojímání věci horvatských — odvolání, sřeknutí se národní strany a přidání se ke straně práva. (Triumf N[árodních] L[istů].)

* * *

Z dopisu dr. Jos. Kaizla.

1887. 4. srpna. [Praha.]

Dr. Jos. Kaizl strýci dru Edmundu Kaizlovi.

. . . Já pracuji teď o překot, svuj rukopis fin[anční] vědy (I. sešit) jsem šťastně dokončil, a teď čtu ital[ské] knihy, které dlouho už mám na skladě, a píši o nich oznamy pro Jahrbücher f[ür] Nat[ional] Ökon[omie]. Na neděli chci odbýti konečně návštěvu v Bydžově, a to vše proto, abych v pondělí neb v úterý mohl pryč. Jsem nyní úplně odhodlán jeti také do Bledu, kamž jsem puvodně propter variationem jeti nechtěl a také bych nejel, kdyby Ty jsi tam nebyl. Přijedu v úterý nebo ve středu (to precisně ještě oznámím) a prosím, abys mi v y n u t i l u paní Skalétové byt, ve kterém bych zustal as tak dlouho, jak Ty budeš v Bledu. U Petrana nechci bydleti a také se letos nebudu vázati na obědy jeho. Zachar býval dosti hrubým

---

*) List tento nebyl mi přístupný.

**) Dne 29. července r. 1887 vydal ministr kultu a vyučování bar. Gautsch nařízení, dotýkající se středního školství. Dle tohoto nařízení byly obcím jednak odňaty podpory, které dostávaly na vydržování středních škol, jednak rozhodnuto, že nové podpory se udělovati nebudou, soukromé školy do státní správy že nemají býti přejímány a řada státem subvencovaných účelišť že má býti uzavřena. Pokud se týče českého školství, nařídil ministr kultu a vyučování: Vyšší třídy reálné při českých reálných gymnasiích v Litomyšli, Plzni, Táboře, Kutné Hoře a Přerově buďtež zrušeny; obecnému českému gymnasiu v Čáslavi a obecnému českému gymnasiu v Nov. Bydžově buďtež odňaty subvence; žádosti obcí roudnické a domažlické za převzetí tamních gymnasií do státní správy buďtež zamítnuty, rovněž tak buďtež zamítnuty žádosti obce pražské za převzetí reálného gymnasia na Malé Straně, výboru Matice budějovické za převzetí české reálky v Budějovicích, obce třeboňské za převzetí tamního reálného gymnasia, žádosti za převzetí matičních gymnasií v Uherském Hradišti a v Opavě, konečně buďtež zamítnuty žádosti obce vinohradské za zřízení gymnasia a obce jičínské za doplnění nižší reálky na vyšší reálku.

člověkem, snad se zlepšil. — Dnes ‚Politik'*) obrátila naproti Horvatsku.

Já mám teď v novinách pokoj; „Slovan"**) ještě sice v sobotu z Vídně do mne střelil a plakatiroval to i zde na rozích, ale nikdo si toho nevšímá, ani už Nár. Listy . . .

Douška. Netěšil bych se, kdyby v Bledu byla taková pohoda jako zde: od pondělka obrat a temperatura v noci 10, za dne ve stínu 15—17°. Dnes je trochu tepleji, ale mračivo. V Bledu spočívá hlavní půvab v teplých nocích a ne jako loni v chladu a sychravu.

1887. 6. srpna. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl strýci dru Edmundu Kaizlovi.

Oznamuji dnes, že přijedu až ve středu a to proto, že ještě v úterý dopoledne máme poradu v Závodě tisk[ařském], které také dr. [F. L.] Rieger se súčastní, takže teprve v úterý v noci se dostanu zde na dráhu.

Dnes odp[oledne] pojedu do Bydžova, kdež zůstanu přes neděli; v pondělí ráno pojedu do Kolína a k naléhání [dr. Zdeňka] Strobachovu do Konárovic, odkud se večer vrátím do Prahy . . .

Se svým rukopisem pro prvou část finanční vědy jsem hotov a očekávám dnes vyslance [nakladatele Jana] Ottova, s nímž vyjednávám o náklad.

Chladno u nás neustupuje; za dne na slunci bývá veliké horko, 25° — ale večery a noci chladné, dnes o pulnoci ukazoval muj teploměr 10½°. Toho, jak už jsem řekl, bych si v Bledu nepřál.

1887. 6. srpna. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl JUC. Josefu Fořtovi, koncipistovi pražské obchodní komory.

Protože p. [nakladatel Jan] Otto mi neodpovídá a mně na rychlém vyřízení záleží, prosím, abyste zaklepal u p. [Ant.] Ř[ivnáče?] a to pokud možná ihned. Já dnes na dva dni odjíždím a pak mám už jen úterní odpoledne k disposici. Zavděčil byste se mi velice, kdybyste mi do pondělka večer dal nějakou zprávu, na základě které bych sám mohl v úterý jednati.

1887, 27. srpna. [Karlín.]

Dr. Josef Kaizl strýci dru Edmundu Kaizlovi.

Dnes v sobotu v pol[edne] odjíždím přes Třebíž do Pontebby, kdež strávím noc; zítra pak o ½ 9. večer budu v Ale . . .

*) Viz zde díl II, str. 379.
**) Viz zde díl II, str. 379.

Pohoda tady překrásná i ráno zase teplo, takže velmi lituji, že mne ř[íšská] rada nutí už k odjezdu.

1887. 8. září. V Ale.

Dr. Josef Kaizl strýci dru Edmundu Kaizlovi.

Vrátil jsem se včera večer ze dvoudenního výletu, který jsem ve společnosti mladého hraběte Bylandta podnikl do Borga ve Val. Luganě; jsou to krajiny, které náleží k nejpěknějším, které jsem kdy viděl a které obzvláště zde v jižním Tyrolsku velmi mile překvapují svěží a bujnou zelení. Zajeli jsme odsud do Trenta, z Trenta pak jeli jsme poštou přímo do Borga, odkud vede silnice dále přes Bassano do Padovy v údolí řeky Brenty. Nejkrásnějším punktem na celé cestě jest Levico, velmi četně navštívené a se značným komfortem zařízené lázeňské místo v půli cestě mezi Trentem a Borgem; jest položeno na stráni horské, na jejíž patě rozkládá se úzké a táhlé jezero, sousedící s větším jezerem caldonockým; voda nás méně uspokojila, protože měla temperaturu 20°.

Vůbec jsou zde pořád vedra taková, jaká jsme v nejparnějších dnech sotva v Bledu měli; za to jsou večery a noci neobyčejně vlahé a příjemné, a kochali jsme se obzvláště v Levicu v puvabu tom sedíce při výborném víně na promenadě jdoucí přímo kolem našeho hôtelu.

Zmíněný hr. Bylandt, nadporučík dragonský a syn ministra války, jest sem kommandován, aby měl dozor nad vývozem koňstva z Rakouska, což ho zaměstnává tak málo, že na kolik dní může odjížděti; mně jest to velice milo, protože mám slušného a příjemného společníka, s kterým jsem byl už v Rive a ve Val. Ronchi poblíž Aly.

[Bratr] Eman málo může mne provázeti, protože jest pořád silně zaměstnán.

Doma bavíme se teď chytáním myší, které patrně přilákány zásobami sucharu, navštěvují Emanův pokoj; chytli jsme už čtyři do pastí ad hoc koupených; smrť připravuje jim dravá Adiže.

V neděli dostal jsem z Prahy od p. [presidenta obchodní a živnostenské komory] Řivnáče telegram s dotazem, přijal-li bych sněm[ovní] kandidaturu od pražské obch[odní] komory*);

*) President obchodní a živnostenské komory, knihkupec Ant. Řivnac, po úradě s nekterými přáteli telegraficky učinil dotaz u dr. Jos. Kaizla, zda by nepřijal za komoru pražskou mandát do snemu království českeho. Dr. Jos. Kaizl telegraficky odpověděl, že by kandidaturu přijal. 6. zári r. 1887 konala se schuze majority obchodní komory, v níž dr. Kaizl nedosahl absolutní vetsiny ani jednou, ačkoliv bylo třikráte voleno. Dne 10. zári r. 1887 konala se nova schuze klubu majority; kandidátem byl zvolen velkoobchodník Josef Wohanka. Odpor proti dr. Jos. Kaizlovi vycházel z kruhu maloživnostenskych, nachazejících se pod vlivem „Národních Listů“.

já odpověděl, že přijímám, co se dále děje, nevím. Tolikéž nevím, kdy se vrátím do Prahy, protože chci ve věci té přizpůsobiti se terminu říšské rady.

* * *

Z denníku dr. Jos. Kaizla.

9. září r. 1887. Doplňovací volba na Starém Městě Pražském místo [Josefa] Bromovského. Strana Riegrova poražena: kandidát její dr. [Eugen] Eiselt podlehl proti prof. [Gabrielu] Blažkovi.

V druhé polovici září: volba v městech píseckých za odstouplého [Em.] Tonnera: porážka strany Riegrovy, kvalitativně i kvantitativně ještě větší, protože zvolen dobrodružný hr[abě] Leop[old] Lažanský, bývalý p. Neuhof, německý herec.

Byl jsem od 10. srpna do 30. září [r. 1887] mimo Prahu, a vrátiv se, nalezl jsem po Čechách veliký rozruch. —

* * *

Z dopisů dr. Jos. Kaizla.

1887. 25. září. V Ale.

Dr. Josef Kaizl strýci dru Edmundu Kaizlovi.

Oznamuji především, že přijedu v pátek do 30. t. m. ranním vlakem dráhy Frant. Josefa. V sobotu dopoledne pojedu do Kutné Hory, kamž mne pilně zvou k nějakým poradám . . .

Mně daří se tu výborně, letos lépe než kdy jindy, protože mám společníka [hr. Bylandta], jenž mne doprovází na všech možných vycházkách.

Tento týden byli jsme v Gardě, na vých[odní] straně jezera, poblíž vesnice Rivoli, u které byla známá bitva; předvčírem vylezli jsme z části pomocí mezků na salaš řečený Sega, kdež nejen vyhlídka, nýbrž i půvaby krajinné nás hojně odměnily.

Je teď pravý podzimní čas, ustavičně krásné povětří, večery však a jitra trochu chladná, takže koupání je méně vábivé.

* * *

Z denníku dr. Jos. Kaizla.

1. října r. 1887. Byl jsem za pozváním v Kut[né] Hoře, na poradu s městskou radou v příč[ině] vyšší reálky [ministrem vyučování a kultu] Gautschem záhubě obětované; já radil k mužnému vytrvání při právu a ke krokum, znamenajícím prosté vyjednávání jako mezi rovnoprávnými kontraktanty.

3. října [*r. 1887*]. V Č[eském] klubu v Praze za přítomnosti [A. O.] Z[eit]hammra] a Dr. [Josefa] Hubáčka táži se Dr. [F. L.] Riegra, jak on konečně se staví k otázce Gautschově: on že

trvá na tom, že to náš nepřítel a že buď on musí odstoupiti nebo my odstoupíme, a že se vším ostřím tentokráte budeme se domáhati satisfakce. Já na to, že velice tím potěšen jsem, protože tak i já smýšlím, a že při nejbližších svých schuzích voličských tak na každý způsob bych byl mluvil.

8. října [*r. 1887.*] Dojel jsem dopol[edne] z Prahy do Čáslavi, kdež na večer svolána schůze vol[ičská]. Věděl jsem, sonduje napřed mezi známými, že smýšlení velmi rozbouřené a hrozivě naladěné, nejen proti Č[eskému] klubu a politice jeho vubec, nýbrž i proti osobě mé, buď že jako professor nejsem pokládán za dosti neohroženého, buď že ještě nihilismus a pod[obné] přes léto z hlav se nevykouřil.

Večer schůzí nastal plný obrat: moje řeč a její ostrý rozhodný ton, padla jako vytoužený déšť na vyprahlou půdu a důvěra opět pozvedla hlavu. Kritisoval a odmítl jsem Gautsch[ovy] ordonance a končil slovy, buď odvolání (t. j. odstup G[autschův]), buď opposice.

9. října [*r. 1887*]. (Neděle.) Schůze voličů v Chrudimi, půda ne tak strmá jako v Č[áslavi], avšak i tu rozhorlenost veliká. Mluvil jsem asi tak jako v Č[áslavi], účinek řeči veliký a uspokojení úplné.

10. října [*r. 1887*]. Dopol[edne] odjel jsem do Vídně — kdež večer o 6. hod. [Český] klub nevalně navštívený: v poslední hodině se jich ještě několik objevilo. Po formaliích Riegrovo malomyslné a snad zúmyslně neurčité exposé a plán postupu proti G[autschovi]. Byl jsem, byť i ne zcela překvapen, přec jen zaražen a bylo mi v tom okamžiku jasno, že toho, čeho na uhájení naší cti a na utužení posice naší docílíme, bude buď nepatrná věc („Drobet") nebo nic — a proč? Opět pro nedostatek odvahy a odhodlanosti na naší straně.

Po Riegrových návrzích činil jsem já svoje — ty byly odmítnuty a já byl v nitru svém té chvíle rozloučen i s [Českým] klubem i s mandátem.

11.—12. [*října r. 1887*]. Uvažuji — zápasím — radím se, stylisuji — veliký neklid a tíseň na mé duši. Konečně pevně přestávám na prvém hnutí ducha: složím mandát. 12. k večeru odevzdal jsem v praesidiu svou resignaci a téhož dne rozeslal jsem listy purkmistrům svých měst.

* *
*

Z dopisů dr. Jos. Kaizla.

1887. 12. října. Vídeň.

Dr. Jos. Kaizl dr. F. L. Riegrovi.

(Z konceptu.)

Jest mi nyní úplně jasno, že v příčině pojímání situace politické jest hluboký odpor mezi názory většiny Č[eského] klubu a

*

mezi názory mými, jež jsem nedávno i před voliči svými i v Č[eskem] klubu vyložil. V otázce toho času nejpalčivější a opravdu rozhodné t. j. v postupu proti politice vyučovací rozcházím se se sl. klubem zásadně, tak jako vůbec míra důvěry mojí ke vládě jest podstatně jiná, než u sl[avného] klubu.

Nevidím z rozporu toho jiného čestného uniknutí, než abych složil mandát, a že jsem tak právě učinil, o tom dovoluji sobě Vám uctivě vědomost dáti.

Prosím, abyste váž[eným] pp. kollegům, s kterými nebylo mi lze se [roz]loučiti, ráčil sděliti poslední kolleg[iální] pozdrav a sám byl přesvědčen o svrchované úctě, kterou k Vám chovám.

1887. 12. října. Vídeň.

[Dr. Josef Kaizl městským radám svého volebního okresu.]

(Z konceptu.)

Hned při 1. sedění Č[eského] kl[ubu] vyšlo na jevo, že moje pojímání polit[ické] situace a prakt[ické] důslednosti jeho, známé Vám z mých výkladů při schůzi voli[čů], jest v odporu s názory, které převládají v Č[eském] kl[ubu]. Zejména nedovedu se přidati k mínění, že by — nehledíc k interpellaci, bylo přiměřeno, aby zahájila se akce naše smírným vyjednáváním s vládou a šetrným vyčkáváním.

Protože nemohu a nechci v těchto závažných a snad rozhodných věcech klub[ovních] přesvědčení a citu svému násilí učiniti, a protože mám na zřeteli přání Vaše při volbě projevené, abych setrval při většině posl[anců] českých, jejichž mínění bez odporu neméně upřímné a vlastenecké bude vývojem budoucích událostí bohdá i správnějším uznáno, vracím Vám mandát, který jste mi před 2 lety byli svěřili. Děkuji Vám srdečně za důvěru a náchylnost, kterou za celý čas jste mi prokazovali, vyslovuji naději, že snad v lepších dobách dráhy naše opět se sejdou. Prose, abyste tento poslední projev můj ct. pp. voličům, jejichž prospěch jsem vždy výhradně před očima měl, na vědomost uvedl, loučím se s Vámi všemi . . . .

1887. 13. října. Vídeň.

Dr. Jos. Kaizl presidentu poslanecké sněmovny dr. Frant. Smolkovi.

(Z německého.)

Mám tu čest Vaší Excellenci sděliti, že dnešního dne skládám svůj mandát jako poslanec za městskou skupinu Čáslav—Chrudim—Kutná Hora etc.

Prosím, aby Vaše Excellence přijala výraz mé neobmezené úcty, a vážnosti, s níž znamenám se Vaší Excellenci nejoddanější Dr. J. Kaizl.

* * *

Z denníku dr. Jos. Kaizla.

13. října [*r. 1887*]. Když ráno o ½9. sestupoval jsem s hótelu (Klomser) na ulici, čeká mne dole [vídeňský redaktor „Národních Listů"] p. [Gustav] Eim. Veliká chvála mé poctivosti a hned důtklivé námluvy ve prospěch strany mladočeské, abych zapomněl nepřátelství N[árodních] L[istů], že dr. Julius Grégr bude mne v N[árodních] L[istech] kandidovati a co nejhorlivěji podporovati, atd. Já klidně odmítám.

Odpol. ve 3 hod. odjíždím do Prahy. Tím na ten čas rozťal jsem všecky svazky a sympathie se strany staročeské. Veliká při ní obava, že ohrozil jsem (15./10.) volbu na Příbramsku, kde [městský sekretář berounský Josef] Stejskal kandidoval. To se sice nestalo *) — ale zlost trvá dále. P. [prof.] Dr. [Albín] Bráf stoupá k zenithu polit[ického] významu strany: on vedl ty volby, on důvěrníkem a miláčkem Riegrovým.

* * *

Z dopisů dr. Jos Kaizla.

1887, 14. října [Praha.]

Dr. Jos. Kaizl dru. F. L. Riegrovi.

(Z konceptu telegramu.)

Jednal jsem nanejvýš loyalně, prosím vzájemnost. Zastavte, prosím, ihned útoky listů, bylo by pohoršení, kdybych musil obranu činiti.**)

1887, 14. října, V Karlíně

Dr. Josef Kaizl kutnohorskému *redaktoru Gustavu Toužilovi.*

Píši Vám především to, co jsem dnes ráno psal [čáslavskému listu] „Pravdě" a „Kutn[ohorským] List[um]", protože oba listy už zítra, Váš [„Vesna kutnohorská" a „Volné slovo"], pokud vím, teprve ve středu vyjde. Psal jsem takto:

„Píši vám, abych Vás informoval o významu kroku, který jsem učinil.

---

*) Při doplňovací volbě na Příbramsku dne 17. října r. 1887 mladočeský kandidát prof. Fr. Tilšer propadl.

**) „Hlas Národa" z 14. října r. 1887 otiskl několik telegramu z Vídně proti dr. J. Kaizlovi. V jednom stálo: „Předseda oznámil, že poslanec dr. Kaizl složil mandát. Klub vyslovil nad tím své politování, poněvadž krok tento v nynější vážné době s ohledem na chování se klubu v otázkách, které jej nyní v první řadě zaměstnávají, nedá se oduvodniti . . ." V jiném telegramu stálo: „Jednání Kaizlovo podepsavšího interpelaci uznávají kolegové bezduvodným a neupřímným. Klub vytknuv v interpelaci křivdy vyzval vládu napraviti vady. Rozum a slušnost káže nám krátko posečkati na odpověď skutky neb dokázanou beznadějnost smlouvání. Nelze též bezvýminečně opustit pravici, jediné spojence naše, když vyslovují ochotu nás podporovati." „Národni Politika" z téhož dne měla některé z telegramu o Kaizlovi v stejnem znění jako „Hlas Národa".

Návrh vudcu v Praze ujednaný a v [českém] klubu Drem [F. L.] Riegrem přednesený zakládá se na neotřesené duvěře a na šetrné shovívavosti ke vládě, té [vládě], která známé ordonance vydala; podrobnosti vyložím, jen když toho bude na mou obranu potřebí.

Já činil proti tomu návrh ve smyslu svých řečí čáslavské a chrudimské a resolucí tam přijatých — neboť víte, že názory naše se úplně shodovaly; já navrhoval: pokládati svazek s vládou za porušený od okamžiku vydání těch ordonancí a neobnoviti, dokud vláda nedá satisfakci ve formě odčinění škod, [které způsobila].

Muj návrh propadl v klubu a já viděl, že smýšlení mému a mínění mých voličů nedovedu zjednati platnosti; já však cítil také znovu, že v otázkách nejzávažnějších — to jest duvěra nebo neduvěra k vládě a ráz činnosti naší — podstatně rozcházím se s klubem a že by ta ruznost byla ustavičnou příčinou sporu, jak to už bylo při akci vyrovnací, já viděl, že setrváním v klubu vzal bych na se odpovědnost za činy a zásady, které nikterak nesdílím, a proto složil jsem mandát. Já nemohl jinak jednati, protože už dále nedovedl jsem snášeti onu duševní trýzeň, která vzniká ze sporu mezi vlastním jednáním a mezi vlastním přesvědčením. Nevážím si mandátu, který by mi ukládal takové útrapy a který by mi nedovoloval, před voliči otevřeně a mužně mluviti podle svého nejhlubšího přesvědčení.

Záleží nyní na voličích, aby novou volbou prohlásili, stojí-li při mínění mém, které v Čásl[avi] a ve Chrud[imi] zřejmě a jednohl[asně] schválili, nebo při mínění klubu."

K tomu po dotazech Vašich dokládám toto:

Já sám se o mandát ucházeti nebudu, protože složení mandátu jest appell neboli odvolání k voličům, aby o své ujmě rozhodli, zdali svému dosavadnímu poslanci nebo jiným zásadám a jinému muži. Souhlasí-li voličstvo se mnou, nechať mne znovu zvolí a já mandát přijmu; nesouhlasí-li se mnou, ať mne nevolí a já spokojeně zůstanu při klidnější, vděčnější a méně namahavé práci.

Co bych dělal po novém zvolení, teď nelze říci; před 2 měsíci volba nebude a do té doby se asi tolik změní, že nelze napřed nějak se vázati. Tolik však jisto jest, že bych do klubu vstoupiti nemohl, kdyby se v mezidobí nebylo změnilo nic, to jest, kdyby ty poměry, které mne z klubu vyhnaly a ke složení mandátu přivedly, setrvaly. To však skoro za nemožné pokládám.

Těším se z duvěry, které, jak pravíte, požívám a děkuji za Vaši ochotu a ujištění, že nyní, kdy asi stanu se předmětem

kolikerých útoků, při mně státi chcete . . .*) Tento list slouží Vám toliko k informaci — nesmí však býti otištěn.

* * *

Z denníku dr. Jos. Kaizla.

15. října [*r. 1887*]. Vzdávám se funkcí v závodě tisk[ařském] a v Č[eském] klubu. Zatím pomalu sbírá se mysl voličů: chrudimská rada obecní mi nabízí znova mandát atd. — viz archiv.***)

* * *

Z dopisů dr. Jos. Kaizla.

1887. 15. října. V Praze.

Dr. Josef Kaizl dr. F. L. Riegrovi,

předsedovi českého klubu na říšské radě ve Vídni.

Dovolte, prosím, abych hájil se proti výčitkám, které mi se strany Vaší a se strany Čes[kého] klubu činěny jsou: jsem tomu velmi rád, že není třeba, abych tak činil veřejně.

Pravíte, že „útok" můj pokládá klub za „neloyalný" a jak Hl[as] Nár[oda] napsal ***) za neupřímný." To jest mi nepochopitelno, neboť mám vědomí, že jsem jednal snad až příliš loyalně, a že o útoku vůbec nelze mluviti. Což není složení mandátu nejmírnější expediens a zároveň také nejnebezpečnější pro toho, kdo s míněním veliké a posud mocné strany se rozchází? Byl bych snad jednal neloyalně — ani tak naproti klubu jako proti voličům, — kdybych byl mandát podržel a z klubu vystoupil.

Praví se, že když jsem podepsal interpellaci †), měl jsem vyčkati alespoň do odpovědi. Avšak je přece známo a jasno.

*) Listem z 12. října r. 1887 nabídl do budoucna mladočeský redaktor v Kutné Hoře, Gustav Toužil, dr. Jos. Kaizlovi pomoc jménem kutnohorských Mladočechů.

**) Listem z 14. října r. 1887, který se uchoval v aktech dr. Jos. Kaizla, učinila obecní rada v Chrudimi u dr. Jos. Kaizla dotaz, „zda-li by Slovutnost Vaše nepřijala opět mandát poslanecký pro skupinu naši v tom případě, když by voličové sprostili Vás té povinnosti, pro kterou jste mandát byl složil, totiž povinnosti setrvati v klubu českém."

***) Viz zde díl II. str. 385., poznámka **.

†) V sezení poslanecké sněmovny dne 11. října r. 1887 podal dr. F. L. Rieger jménem Českého klubu k vládě dotaz, týkající se zrušení vyšších tříd reálných při státních středních školách v Litomyšli, Plzni, Tábore, Kutné Hoře a Přerově. Interpelace, široce založená, končila dotazy: 1. Kterak může c. k. vláda z ústavy a se zřetelem na trvající práva smluvená omluviti, že v zásadě uzavřeno, zrušiti vyšší reálné třídy na kombinovaných státních středních školách v Litomyšli, v Plzni, v Táboře, v Kutné Hoře a Přerově? 2. Je-li c. k. vláda ochotna obcím, kterým byly za souhlasu říšské rady povoleny subvence na udržování středních

že interpellace ta byla a jest jen formalným, vnějším projevem, markýrováním hmotného odporu a akce naproti vládě a zejména naproti voličům. Grosse pièce záleží v odporu a akci, jež provází interpellaci — a tu jsem se tak podstatně rozcházel s klubem. V mých návrzích, které jsem měl hotové po rozmluvě s Vámi v Č[eském] klubu v Praze dne 3. t. m., když jste mi schválil heslo: Buď Gautsch, buď my — bylo číslem 1. interpellace, č. 2. zastavení přátelského poměru k vládě dokud atd. a č. 3. notifikace o tom klubum pravice. Proto mohl jsem sice podepsati interpellaci, která ovšem měla docela jinou váhu, když provázející vystoupení bylo jiné, a přec mohl a po přesvědčení svém musil jsem rozcházeti se s klubem.

Kdybych byl čekal a teprv po neuspokojivé odpovědi složil mandát, bylo by to bývalo pro mne velmi laciné a velmi bezpečné. Byl bych se však tím de facto vzdal svého mínění a návrhu, byl bych chytrácky vyčkával, jak klub pořídí a pak byl bych řekl: Vidíte, já to hned z předu říkal, Vy jste měli m n ě dáti za pravdu — teď to máte, teď já jdu. — Bylo by to loyalní?

Konečně praví se, že měl jsem tedy počkati alespoň až po [doplňovací] volbě příbramské. Mohu já zásadné rozhodnutí činiti závislým na momentání nahodilé okolnosti? Nevydal bych se v šanc zahanbující výčitce, že schytrale vyčkávám, až jak vypadne votum lidu?

A pak, byl bych mohl složiti mandát, když jsem se byl mezi tím j e d i n é schůze klubovní — a ta byla ve čtvrtek — účastnil a tam seděl jakoby nic. Krok můj byl konsequencí pondělní majority a m u s i l ráz na ráz se udáti. Já doufám do Vaší často osvědčené loyality, že uznáte platnost mých úvah, které byly dukladné a všestranné a že ustoupíte od úsudku, jenž zněl „neloyalně", „neupřímně". Prosím, sdělte tento list se sl[avným] klubem, buď tak, že jej přečtete nebo v sedění veřejně vyložíte.

1887. 17. října. V Karlíně.

Dr. Josef Kaizl redaktoru Gustavu Toužilovi.

K listu Vašemu ze dne 14. t. m.*) odpovídám takto a to zcela důvěrně:

škol, subvence ty ponechati aspoň do sum dosavadních, pokud nepřestanou důvody, ze kterých subvence ty byly vřaděny do státního rozpočtu ? 3. Zdali obyvatelstvo české v oněch krajích, které mají nedostatek státních středních škol, a zvláště ve kterých množství žactva na obecných a soukromých školách potřebu jejich osvědčilo, muže očekávati, že vláda ze státní pokladny dokázané potřebě vyhoví?" Tuto interpellaci jednomyslně Českým klubem schválenou podepsal i dr. Jos. Kaizl.

*) Red. G. Toužil v listu tom sděloval dr. Kaizlovi, že následkem nějakého zakročení Českého klubu nedá se okamžitě pro kandidaturu dr. Kaizla ničeho činiti. Zároveň žádal za pokyny, co by měl podniknouti.

Mám za to, že teď není co dělati, diskutujte věc klidně ve svém listu, zastávejte se svého přesvědčení a uvádějte důvody pro ně; všimněte si při tom mé čáslavské řeči a resoluce v Hl[asu] N[ároda]. Nezapomeňte, že posud možno jest, že vývoj událostí nedá mi za pravdu, jakož bych si toho ve prospěchu národním přál.

Ovací a pod. zanechte docela, byly by od místa, protože jich nikterak nezasluhuji: či jest to zásluhou, nelpěti na mandátu, který člověk nemohl by vykonávati, aniž zapíral své přesvědčení? To je naopak spíše jakýsi egoismus.

A pak prosím za odpuštění, že to připomínám, přece víte, že se sice nyní ve fundamentální otázce politické rozcházím se staročeskou stranou a že to mi snad na delší dobu učiní spojení s ní nemožným, že však ke straně N[árodních] Listů se přidati nemohu a nechci, kdyby pro nic jiného, tedy už pro to, že by to znamenalo otroctví k listu a teď jste právě viděl, že náležím k lidem, kteří nade vše si cení samostatnost úsudku a jednání.

Mým heslem na místě Vašem bylo by: vyčkati klidně vývoj událostí; za 14 dní víme všecko . . . .

1887. 17. října. Praha.

Dr. Jos. Kaizl redaktoru Kutnohorských listů A. Šoltovi v Hoře Kutné.

(Z konceptu.)

Děkuji Vám především za článek v posl[edním] čísle, který mne hlavně tím uspokojil, že jakkoli se mne zastáváte, velice šetrnou posici naproti Č[eskému] klubu jste zaujal.

1887. 17. října. Praha.

Dr. Jos. Kaizl redaktoru „Chrudimských novin" Josefu Tomšovi.

(Z konceptu.)

. . . Byl bych Vám velmi zavázán, kdybyste v celé záležitosti mluvil tak, aby k Č[eskému] klubu byla zachována plná šetrnost.

1887. 19. října. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl redaktoru Gustavu Toužilovi.

Děkuji Vám za loyalitu Vaši a prosím, abyste mi nevykládal ve zlé, že jsem zdrželivým. Já nechci na žádnou stranu vzbuzovati nějaké zdání falešné a jakož vím, že Vy a Váš list náležíte ke straně Nár[odních] Listů, tak Vám i otevřeně řeknu, že já k té straně nenáležím a třeba by mne to mandát stálo. Dobři spolu buďme, pravdu sobě mluvme. Rovněž tak však pravím i straně klubu, že teď s nimi nemohu jíti, protože konečně přece třeba sebevědomě a rozhodně vystupovati.

Pochopíte tudíž, že nemohu Vás inspirovati, třeba se to nikdo nedověděl. Mám docela čisté svědomí, a také ho, pokud v polit[ickém] životě budu, zachovám.

To však nebrání mi, abych vám nesdělil zprávy, které objasňují toliko hotové skutečnosti a které Vám jsou důležity a zajímavy ne jako listu stranníckému, nýbrž jako lokálnímu listu největšího volebního města mého bývalého okresu. Přikládám tudíž list, který jsem napsal obecní radě chrudimské jako odpověď na usnesení, kterým mně mandát opět byl nabídnut; z toho poznáte, jak na věc hledím.

(Opis listu.) Slavná rado obecní. Děkuji Vám, velevážení pánové, především za otevřený projev důvěry a sympatie, který jste mi jménem staroslavného města Vašeho listem ze dne 14. t. m. čís. 3574 podati ráčili *) a který mne tím více těší, čím pevnější bylo a jest přesvědčení, kterým jsem se při svém jednání všech osobních motivů prostém spravoval.

Nabízíte mi opět mandát za město Vaše, kterého právě jsem se musil vzdáti, tážíce se, zdali bych jej přijal, kdybych byl sproštěn závazku setrvati v „Čes[kém] klubu". K tomu dovoluji si odpověděti takto: Jestliže páni voličové důvěru svou mně zachovají a mne znovu zvolí, jsem ochoten mandát přijati tak, jak mi jej nabízíte, a služby svoje voličstvu svému a celé národní věci naší nadále horlivě věnovati.

Nerad bych však, aby na tu neb onu stranu vzniklo nedorozumění pro tu volnost v příčině přístupu k českému klubu, kterou mi ponecháváte a kterou ovšem na ten čas jako podmínku přijetí mandátu akceptovati musím, a proto dovolíte mi laskavě několik slov na objasněnou.

Spor můj s českým klubem, který mne k odstoupení přivedl, točil se o větší nebo menší rozhodnost, o důraz naproti ordonancím vyučovacím, o větší nebo menší míru důvěry ku vládě. Na tom setrvávám za všech podmínek, že ona větší rozhodnost, za kterou já jsem se přimlouval, byla by bývala přiměřenější nejen přátelskému a povolnému chování se české delegace při jednání vyrovnávacím, nýbrž i povaze ordonancí vyučovacích, smýšlení lidu českého a mimoparlamentární, zejména publicistické akci, která předcházela před otevřením říšské rady. — Zdali malá důvěra moje ke vládě byla oprávněna čili nic, ukáže se v době nejbližší, a přeji sobě ze srdce, aby se ukázalo, že byla veskrz naskrz neodůvodněna a že vláda daleko příznivěji smýšlí a jedná, než jsem já předpokládati sobě troufal. — Nechať však věci vezmou obrat jakýkoli, jest na každý způsob možná a nejbližší dni i to snad jasně ukáží, že předmět sporu mezi Čes[kým] klubem a mnou bude

*) Viz zde díl II. str. 387.

odstraněn, a za těch možných budoucích okolností nebylo by z mé strany překážky, abych přihlásil se opět k čes[kému] klubu. Prohlašuji tedy, že — jakkoli mi nabízíte mandát bez podmínky a dáváte mi volnou ruku, přidružil bych se ku většině poslanců českých, jakmile mi to přesvědčení moje dovolí, a setrval bych při ní, dokud tomu tak bude. Ke skupině „samostatných poslanců českých“ (mladočeských) nepřistoupím. Prosím, velevážení pánové, abyste přijali projev mé veliké úcty a oddanosti.“

1887. 20. října. [Praha?]

Dr. Josef Kaizl bratru Emanovi.

Píšu ti na rychlo, neboť mne moje politika pořád ještě nesmírně zaměstnává, uhodl jsi pravou příčinu mého složení mandátu: vztek na mé dosavadní straně je veliký . . .

Škoda, že [hr.] Byl[andt] už koncem října Vám odejde. Jeho otec *) bude míti teď nepříjemné dni v delegacích, protože se blamoval s manlicherovkou.

1887, 20. října. Karlín.

Dr. Jos. Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Dostal jsem včera Váš list **) ve společnosti jiných — ale ne vídeňských zajímavých zpráv.

Vaše udání mne nikterak nepřekvapila, neboť shledal jsem vrátiv se, že zdejší orthodoxie byla proti mně přímo rozzuřena — shledal jsem toho stopy na lidech mně opravdu nakloněných a spřátelených. O Dru. [F. L.] Riegrovi bylo mi sděleno, že nepochopitelným způsobem soptil proti mně, že jsem horší než [dr. Ed.] Grégr a [prof. Fr.] Tilšer atd. atd. Podkládají se mi až bizarní motivy, jenom jasné a prosté pravdě se každý úzkostlivě vyhne; takže prý bych se rád stal řádným professorem a chtěl jsem si [ministra kultu a vyučování] Gautsche naklo-

*) Říšský ministr vojenství Arthur Max Adrian hr. Bylandt-Rheidt.

**) JUDr. K. Kramář napsal dne 18. října r. 1887 z Vídně dru Jos. Kaizlovi dopis, v němž stálo: „Vzdáním se mandátu rozbouřil Jste na okamžik vlny velmi mohutně — všeobecně byl Jste ovšem odsuzován, tím spíš, že obávali se nepříznivého vlivu na volbu příbramskou — proto neustále mluvili o tom, že mohl Jste ještě nějaký čas počkat. Nyní spadl jim ve příčině té kámen se srdce, a proto jsou již klidnějšími. Našli se také někteří, jimž scházelo jiného vysvětlení ku Vašemu kroku, než že roztrpčen jste jakýmisi roztržkami ve příčině řízení klubovních orgánů — a já se těmto lidem nejméně divil. Každý podle sebe posuzuje druhého — oni by asi sotva dovedli vzdáti se poslancování a všeho, co s tím souvisí pro přesvědčení nebo jistý princip — dovedli by tak jen pro svou malichernou osobnůstku — ač by i při tom snad měli poněkud tvrdší kůži. Proto ono Vás posuzování — které Vám zajisté hluboko do srdce nevnikne. Na druhé straně ovšem jsou Vaším krokem nadšeni — a Eim stále opakuje, že Jste přec jen „poctivý člověk“ — Vašatý též je s Vámi naprosto spokojen. Mluvil jsem s ním dnes — mám vyříditi Vám jeho poručení . . . .“

niti, nebo že žárlím na [prof.] Dra [Albína] Bráfa a chci jej nějak přetrumfovati atd.

Faktum je, že teď Dr. [Albín] Bráf nabývá ve straně staročeské nejzávažnějšího místa — asi toho, jež posud p. [A. O.] Zeithammer zaujímal, jenž bude asi upozaděn.

Moji voličové, jak vidím, nyní kolísají. Chrudim hned ústy obecního výboru se ke mně přidala a nabídla mi znovu mandát prostý příkazu, abych setrval v [českém] klubu; divím se, že to noviny už nemají. V Čáslavi převládá posud rozhodně proud mně příznivý, za to v Kutné Hoře zpusobil [říšský poslanec, c. k. vrchní lesní rada] p. [Karel] Schindler skrze nějaké vzkazy couvání, takže městské zastupitelstvo posud nic neudělalo.

Pozorujete, že staročeské listy chovají se proti mně velmi reservovaně, ale pochybuji, že to nadále tak potrvá, aspoň v dobách volby ne. Totéž platí o N[árodních] L[istech]; jsem žádostiv, vytrvá-li i to; já arci odpovídaje včera chrudimským prohlásil, že k Mladočechum se nepřidám, ale dokud příčina, jež z klubu mne vyhnala, trvá, také ne ke klubu, ostatně že mandát znovu mi udělený přijmu.

Vše visí na výsledku nynější akce parlamentární; Čáslav a Kutná Hora jsou dotčeny Gautschovými ordonancemi — zda podaří se odčiniti je? Já svým krokem zajisté mnoho jsem přispěl a jsem českému klubu asi často kompellem k energii. Nemyslíte?

Zařízení nějakého polit[ického] týdenníku, o kterém jsme už loni mluvili, je v nejlepším proudu, obtíží není více skoro žádných, momentálně však ještě počkáme.

Ještě to jsem zapomenul podotknouti, že Mladočeši Kutnohorští zvedají mne na štít, na jak dlouho, nevím, snad až přijde od p. Julia [Grégra] neb od p. [Gustava] Eima contreordre.

Mám málo prázdných chvil, neboť mne posud moje afaira pořád zaměstnává a mám už v sobotu započíti s přednášením, ovšem jen o správní vědě.

Očekávaje v brzku dalších zpráv od Vás, pokládám za zbytečno Vás na opatrnost a diskretnost upozorňovati.

* *
*

Z denníku dr. Jos. Kaizla.

22. října [r. 1887.] Vzteklý útok N[árodních] L[istu] proti mně*). U staročeských listu interdikt — neberou ode mne už ani lokálky ani zasláno. Jen Hl[as] Nár[oda] 25. se vzchopil.

* *
*

*) „Národní Listy" z 22. října r. 1887 čís. 290 (odpolední vydání) přinesly článek „Uchází se opět o mandát!", kde dr. Kaizlovi se zvláště vytýkalo, že, kdyby byl zvolen, opět jest ochoten vstoupiti do klubu českých poslanců na radě říšské

Z dopisu dr. Jos. Kaizla.

1887. 21. října. [Praha.

Dr. Josef Kaizl redaktoru Gustavu Toužilovi.

Hledě k sobotnímu vášnivému útoku, který N[árodní] Listy proti mně učinily,*) račte vzíti na vědomí toto:

Sotva že se ve čtvrtek dne 13. t. m. ve Vídni v nejužších parlamentárních a žurnalistických kruzích rozhlásilo, že skládám mandát, byl jsem vyzván se strany těch samých N[árodních] Listů, abych přistoupil ke straně samostatných poslanců, abych zapomněl dosavadního nepřátelství N[árodních] Listů, abych dal se od N[árodních] L[istů] kandidovati a slibována mi nejúčinnější podpora Nár[odních] Listů.

Den na to byl jsem veleben jako poctivý muž, a dnes jsem perfidní kejklíř atd.

1887. 24. října. Praha.

Dr. Jos. Kaizl redaktoru Gustavu Toužilovi.

(Z „Volného Slova" roč. III. čís. 20.)

V posledním čísle listu svého**) vypisujete zevrubně příčiny mé demise poslanecké a opíráte se při tom zhusta o zprávy ne veskrze správné, jež o věci té v novinách byly uveřejněny. Kromě toho pravíte mezi jiným, že Vás krok můj překvapil, a z celého vypsání zeje nerozluštěná otázka, proč jsem mandátu se vzdal, když přece interpelaci jsem podepsal?

Záleží mi velice na tom, aby skutek můj nebyl křivě posuzován a aby všem, kdož se o věc zajímají a zejména mým býv. pánům voličům, jimž jsem do jisté míry odpovědným, byl tak průhledným, důsledným a nutným, jako mně samému od počátku byl a podnes jest. Proto Vás prosím, abyste následujícímu opravnému výkladu mému popřál místa a naději se do loyálnosti Vaší naproti mně již několikráte osvědčené, že tak učiníte.

Interpelaci, jakkoli jsem ji nečetl, nýbrž jen jednou předčítati slyšel a jakkoli jsem s ní nikterak úplně nesouhlasil, jsem podepsal: 1. protože nechtěl jsem se nikdy vymykati ze solidárnosti s kolegy svými, kde toho po mém přesvědčení nebylo nezbytně třeba, a 2. protože interpellace byla a jest toliko vnějším označením nespokojenosti, a řekl bych symptomem nějaké

---

a odsuzovalo se jeho odmítavé stanovisko vůči mladočeské straně. Na konci článku se tvrdilo, že by samostatní poslanci dr. Kaizla odmítli, kdyby mezi ně jako nově zvolený poslanec chtěl vstoupit. „Hlas Národa" dne 24. října r. 1887 čís. 293 přinesl v telegrafické zprávě z Vídně: „Ve včerejší večerní schuzi Českého klubu oznámil předseda, že bývalý poslanec prof. dr. Josef Kaizl zaslal klubu přípis, ve kterém se ohradil proti výčitkám činěným mu veřejně, když se vzdal mandátu."

*) Viz zde díl II. str. 392—393. Poznámka.

**) „Vesna Kutnohorská" z 19. října r. 1887. čís. 20. přinesla článek: „Demisse poslance dr. Kaizla", který resignaci na mandát prohlásil za veliké překvapení.

vnitřní akce, na které jediné plný důraz i váha spočívá a kterouž interpellaci pouze doprovází a na venek zahajuje. Avšak právě v příčině oné vnitřní a vlastní akce rozcházel jsem se s většinou Č[eského] klubu: chtěl jsem — jak jsem již ve svých řečích v Čáslavi a v Chrudimi byl označil — aby se ordonance vyučovací pokládaly za porušení přátelského svazku vlády s Č[eským] klubem, aby Č[eský] klub dle toho hned se choval, aby přátelský svazek neobnovil, dokud se mu nedostane zadostučinění, a aby o tom všem dal spřáteleným klubům pravice věděti. Zadostučinění mělo záležeti v odčinění veškeré újmy, která stala se řečenými ordonancemi českým školám a tudíž i vyšší reálce kutnohorské a gymnasiu čáslavskému, a pak ve převzetí resp. rozšíření gymnasia v Opavě, v Uher. Hradišti a v Kroměříži. Přerušení přátelských poměrů ke klubům pravice bylo by nastalo ovšem tehdy, kdyby klubové ti nebyli chtěli se k nám přidati a nás naproti vládě podporovati.

Tento způsob postupu pokládal jsem za důsledný a nezbytný, hledě k tomu, že český klub vládu po celou akci vyrovnavací přátelským sebezapíráním podporoval, že řečenými ordonancemi tak veliká, neočekávaná a nezasloužená újma a příkoří se nám stala, a že všecka česká veřejnost, žurnalistika v čele, rozhodně a rozhorleně proti nim se postavila a právem tuhého odporu žádala; já pak nad to měl jsem ještě další důvod, to jest mé otevřené vyjádření před voliči čáslavskými a chrudimskými a souhlasné jich resoluce.

Většina klubu návrh můj odmítla; podotýkám, jen mimochodem, že nebyli to ani 4 ani 5, nýbrž 6 poslanců, kteří se mnou hlasovali, a jejichž jména vím. Když to se stalo, nebylo pro mne jiné cesty, než mandát podržeti a z klubu vystoupiti, nebo mandát složiti. Proč jsem volil složení mandátu, je známo. Výtky neupřímnosti nezasluhuji, ale byl bych jí zasluhoval od svých voličů, kdybych byl po svých řečích a slibech jednal jinak.

Že činem svým mnohou nevoli na se uvalím a ani té ani oné straně se nezavděčím, předvídal jsem a snáším ji teď; avšak i ti, kdož se teď na mne horší, zrnko zásluhy snad přece ve kroku mém naleznou; můžeť vláda z něho dobře usouditi, že tenkráte odpor Čechův asi vážným a opravdovým bude. A tak i spor můj s Českým klubem bude odčiněn, jestli buď plného zadostučinění se nám dostane, buď celý klub do oposice proti vládě se postaví.

Jest pravda, že jsem — jak prý podle článku Vašeho se mi vytýká — „co zástupce kutnohorský v dobách nejtěžších opustil parlament", ale učinil jsem tak, maje pevné přesvědčení, že buď obhájíme škol a měst našich cestou, kterou jsem navrhoval, aneb jich vůbec neobhájíme. Pravil jsem již ve

svém prvém listu k pp. purkmistrum.*) že bych si přál, aby toto moje přesvědčení se osvědčilo příliš nedůvěřivým a moje předvídání mylným; bude-li tomu tak, pak buďte přesvědčeni, i beze mne na Kutnou Horu a Čáslav nebude zapomenuto: vždyť poslanci nezastupují jenom okres, nýbrž celý národ svůj.

Konečně ještě poznámku: „Správcem, ředitelem a vůdcem klubovních orgánů" jsem nikdy nebyl a mylně stálý dozor, rozhodující vliv atd. se mi přičítal; byl jsem prostě členem výboru „Závodu tiskařského a vydavatelského"; dne 15. t. m. jsem se té funkce vzdal.

1887. 28. října [Praha]

Dr. Josef Kaizl redaktoru Gustavu Toužilovi.

Opět nutká mne poslední číslo V[olného] Sl[ova] k tomu, abych Vám psal; činím to však tentokráte d o c e l a d ů v ě r n ě už pro to, že by to vyhlíželo s mé strany komicky, kdybych Vám po každém čísle posílal veřejný list, plný výkladu, oprav atd.

Jest to především onen passus úvodního článku, kde mluvíte o tajemné předtuše a proroctví v mých listech, jimiž neotvírají se oči voličům atd.

Ubezpečuji Vás, že s mým vědomím a mým úmyslem nedostal se onen „tajemný" ráz do mých listů, který vy v nich vidíte. Mně naopak se zdá, že jsem mluvil až příliš jasně, tak jasně, že mne staročeská strana, s níž jsem tolikeré svazky míval, tak dala do klatby, že už ani zasláno do svých listů mi nevezme. Vzpomeňte jenom na list**), kterým jsem p. purkmistrovi oznámil složení mandátu, na který se mi mimochodem řečeno podnes nedostalo nejmenší odpovědi —; v listu tom hned úvodem docela zřejmě pravím, že oblíbenou akci klubovní proti p. Gautschovi nepokládám za přiměřenou atd. a kdo chtěl, mohl vyčísti, že věc vezme tak anebo podobně žalostný konec, jaký dnešním dnem skutečně vzala***). To věděl jsem a o tom

*) Viz zde díl II. str. 381.

**) Viz zde díl II. str. 384.

***) Český klub v záležitosti Gautschových ordonancí vyjednával stále s vládou a kluby pravice, ale bez valného úspěchu. Dne 27. října referoval předseda „Českého klubu" o svých jednáních. Officielní zpráva o této schůzi zněla: „Odpověď na požadavky Českého klubu, kteréž svou oprávněnost odvozují z četných usnesení a resolucí sněmovny poslanecké, prohlášena jednohlasně za neuspokojivou. Klub se usnesl: Nařizuje se předsednictvu, aby ve vyjednávání pokračovalo. Klub činí tu žádost dvěma činitelům. Vláda neoznačila své stanovisko za definitivně platné, nezvratné, proto není příčiny přerušovati vyjednávání, v němž pokračovati vláda projevila ochotu. Ostatní kluby pravice úplně se přidaly k úsudku Českého klubu o odpovědi vlády. Vyhověly loyálně a věrně zákonům spojenectví. Český národ může s tímto jednáním svých zástupců úplně souhlasiti. Předseda Českého klubu Dr. Rieger a s ním celý klub nastoupil cestu, kterouž jedině označiti lze za správnou a k cíli vedoucí. Akce poslanců českých od samého počátku nesměřovala na výbuchy, hlučné výstupy a parlamentární ohňostroje. Hned na počátku [illegible]

nezvratně přesvědčen jsem byl, již po 20 úvodních slovech, kterými p. Dr. [F. L.] Rieger v prvém a pro mně posledním sedění Č[eského] klubu ve Vídni introdukoval osnovu postupu Č[eského] klubu.

Pravíte dále, že divně připadá Vám konec mého dopisu ke Chrudimským.*) Já v dopisu tom kladu důraz na to, že nerad odloučil bych se a odloučím se od klubu a to má velmi závažné příčiny — nikoliv osobní, nýbrž věcné. Vidíte na 6členné straně „samostatné"**), kterak odsouzena jest k parlamentární malomoci a kterak síla její nejvýše stačí na demonstraci. Tím jest všecka plodná činnost nemožnou a národu nelze prospěti a svým názorům a zásadám nelze ku platnosti dopomoci. Snad to zkušeného Dr. [P. A.] Trojana přimělo, že zůstal v Českém klubu — déle než já, snad myslel, že lépe jest býti kvasem ve velikém těstu, než záhy malomocně se vykvasiti pod širým nebem šestičlenné frakce. Proto bych byl zajásal, kdyby Č[eský] klub buď byl smlouváním dosáhl satisfakce, buď byl vstoupil do opposice proti vládě; pak byl bych se mohl k němu bez rozmyslu zase přidati — a to snad bylo by pak i řečených 6 poslanců učinilo. Jak věci teď stojí, nebylo by po hříchu o tom řeči, abych — jsa znovu zvolen — ke klubu přistoupil — a také to už v mém listu řečeno.

Jest konečně možná, že divným Vám připadal můj kategorický výrok, že nepřistoupím ke skupině „samostatných". Byl jsem si toho dobře vědom, že tím stavím se mezi dva ohně, ale já ani ve dvou ohních nechci zapříti své přesvědčení a nechci na žádnou stranu zbuditi nějaké falešné zdání a klam. Kdybych tak činiti chtěl a o takový vylichocený nebo vyšálený mandát vůbec stál, nebyl bych ho skládal. Jako teď vidím, že staročeská strana nás nedovede přivésti k mužnému obhájení a vybojování toho, čeho národ náš potřebuje: tak i jasno mi jest, že mladočeská strana v nynější své skladbě a v nynějších svých poměrech toho nedocílí. Snad mi uvěříte, že není to nějaká trpkost pro hojné a rovněž tak jízlivé jako neodůvodněné útoky Nár[odních] Listů, která ze mne mluví; takové osobní drobnosti se zapomínají v okamžiku, kde prospěch národu velí ujedno-

---

konfliktu uznávalo se, že gordický uzel nelze rozetnouti, poněvadž by se tím způsobily nové strastiplné zápletky. Úlohou Českého klubu bylo, jest a bude zájmy českého národa co nejdůrazněji hájiti. Český klub sleduje určitý cíl kterým splní se požadavky našeho národa." Říšská rada po sezení dne 28. října r. 1887 byla odročena.

*) Viz zde díl II. str. 390.

**) Po znovuzřízení „Českého klubu" v druhé polovici května r. 1887 utvořili čtyři mladočeští poslanci Dr. Ed. Grégr, hr. Václav Kounic, dr. E. Engel a dr. J. Vašatý zvláštní samostatnou skupinu poslanců, která po vítězstvích mladočeských při doplňovacích volbách dne 10. a 24. září r. 1887 vzrostla na skupinu šestičlennou.

cení a svornost. Jsou to opět závažné věcné duvody, které mi nedovolují k té nynější straně „samostatných“ se přidružiti. A ty duvody jsou hlavně dva: 1. Strana, jejíž hlavou jest pan Dr. Edvard Grégr, nedodělá se politické vážnosti: mluvím k Vám zcela důvěrně jako muž k muži a Vy as rovněž snad zcela duvěrně — mi přisvědčíte: já si ho osobně vážím jako milého druha a skláním se před jeho brillantním řečnictvím — ale jemu se nedostává důslednosti, seriosnosti, sebeovládání a oné tiché, úporné vytrvalosti, která politiku a obzvláště vudci nesmí a nesmí scházeti. Skok na pravo, skok na levo, skvělý ohňostroj a pak nic: to snad imponuje massám — ale v tom vážném a tuhém zápase duchovém ve velikém parlamentě, kde třeba imponovati věděním, zásadami a vytrvalostí, nepořídí se tím nic. Vizte stranu německo-rakouskou a vedle ní bývalý německý klub a nynější žalostnou deroute-u jeho.

Druhý pak duvod jest ten, že strana ta visí na listu a jest tudíž v poměru, který stojí obráceně k normalu: strana má míti list, ale list nemá míti stranu a já sám ve Vídni kolikráte slyšel stesky mladočeských poslanců do chování se a psaní N[árodních] Listu. Věc byla by jiná, kdyby majitel listu seděl mezi poslanci a buď jim tam dával svou direktivu jako chef strany, aneb tam bral direktivu pro svůj list. Ale tomu není tak a nebude tak a každé volné hnutí strany bylo by vázáno a zamezováno mocným slovem listu. Toho račte býti pamětliv, že, má-li nyní česká delegace vstupovati do opposice, musí tak učiniti jako odhodlaná, nezávislá a vážná strana, která každou chvíli je schopna, vzíti otěže vlády do rukou. Vizte opět chování německo-rak[ouského] klubu.

Tak nezbývá než státi mimo strany a vyčkati dobu — snad nedalekou — kdy ponenáhlu vznikne strana, jaká mně tane na mysli: ostrá opposiční strana vedle ní bude tak prospěšnou, jako posud namnoze byla neb mohla býti strana mladočeská.

Konečně v lokálce „Z pol[itického] ovzduší“ *) pravíte, že já píši, že „se něco stane“. To věru jsem nikde nepsal ani nenaznačil. Jediná věc, kterou bych byl mohl očekávati, byla by nějaká malá koncessička, která — ani ta — nepřišla, jakkoli se říkalo, že do 28. t. m. musí se státi náprava. Já však nepsal a neřekl nikde nic o tom, že se něco stane.

Tím končím svuj list, jenž se poněkud protáhnul, a prosím Vás opětně, abyste jej pokládal za zcela důvěrný. Jsem věru žádostiv, koho si Kutná Hora vyvolí za budoucího poslance: dovíte-li se o tom něčeho, sdělte to se mnou.

*) Ve „Volném Slově“ z 26. října r. 1887 stálo: „Něco se stane! Slyšíme od vládního poslance Schindlera, a aniž bychom doufali, že pohodlný ten muž snad sám něco udělá, již je tu dr. Kaizl a píše také, že se „něco stane“.

1887, 30. října. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl redaktoru Gustavu Toužilovi.

Odpovídám ihned a ve chvatu na právě došlý dopis Váš. Nebylo mým úmyslem pochybovati v nejmenším o počestné diskretnosti Vaší a prosím velmi za odpuštění, jestliže nějaký obrat v listu mém tak vyhlížel. Podal jste mi už tolik důkazů upřímného a nesobeckého smýšlení, že i kdybych byl býval předpojat — čemuž tak nebylo — byl bych odzbrojen. Stran zprávy o slovech*) p. [poslance Karla] S[chindlera] nedělejte si skrupulí — pravda je pravda a hanby nečiní.

Jste na omylu, myslíte-li, že t a k o v é konce **) jsem neočekával. Právě takové jsem očekával a nejen to, nýbrž pevně o nich přesvědčen jsem byl, neboť jsem ihned viděl, že není tu odhodlání a zmužilosti, učiniti poslední konsequence odporu proti ordonancím, takže, byla-li vláda pevnou, Č[eský] klub couvl kamkoli. Je docela pravda, co psala N[eue] Fr[eie] Pr[esse], že ten revolver, který Český klub proti vládě vytáh[l], nebyl nabit a proto netroufáno si vystřeliti.

Moje předvídání se bohužel až příliš skvěle vyplnilo a moje jednání jeví se nyní úplně ospravedlněným i v očích těch, kdož o mé prohlédavosti pochybovali a mysleli, že jen tak z mladického rozkvašení nebo trucu nebo bažení po effektu vrátil jsem pp. voličům svůj mandat.

Řeknu Vám nyní opět zcela upřímně, že m n ě málo na tom záleží, obdržím-li mandat znovu, neb neobdržím-li ho právě od svých dosavadních voličů; moje povolání učitelské a studovní jest mi velmi milé a je snad vděčnější. Ale jestliže voličové dovedou oceniti a respektovati mužné a otevřené jednání, jestliže chtějí dáti příklad samostatného a ušlechtilého jednání,

*) Poslanec staročeský Karel Schindler zajel do Kutné Hory, aby tam pusobil proti nové kandidatuře dr. Jos. Kaizla. Dle sdělení redaktora G. Toužila dr. Jos. Kaizlovi v dopise z 18. 10. r. 1887 Karel Schindler prý v Kutné Hoře tvrdil: dr. F. L. Rieger v „Českém klubu" velice si stěžoval na dr. Kaizla. Že prý jsou mu prof. Fr. Tilšer i dr. Ed. Grégr milejší nežli dr. Jos. Kaizl, který prý jej, Riegra, chce u ministra kompromitovati. Rieger prý po vystoupení Kaizlovu z Českého klubu psal ministrum Gautschovi a Taaffeovi. Rieger prý vyhlašoval, že dr. Kaizl nikdy ani vlastencem nebyl, že chce zavésti do národa nový druh politického odvětví a sice kosmopolitismu. Dále prý dr. Kaizla co nevidět odstraní i z družstva tiskařského. Schindler prý zrazoval náčelníky staročeské strany v Kutné Hoře u přítomnosti red. G. Toužila, aby dr. Kaizla nepodporovali, že by Rieger jako čestný měšťan Kutnohorský byl uražen, a že jim to vzkazuje. Schindler vypravoval redaktoru G. Toužilovi, že resignaci na mandát měl dr. Kaizl smluvenou s ministrem vyučování Gautschem, aby mohl z říšské rady se dostati; dr. Kaizl prý žárlí na univ. professora dr. Al. Bráfa, aby dřív Bráf nebyl jmenován řádným professorem, a proto hleděl se zavděčiti ministru vyučování bar. Gautschovi. Dále prý sdělil poslanec Schindler red. Toužilovi, že dr. Rieger projevil nad demissí Kaizlovou radost, jelikož prý by byl brzy všem přerostl hlavy.

**) Viz zde díl II. str. 395.

jestliže chtějí pusobiti k tomu, abychom se u nás z té stádovitosti uniformity povznesli k samostatnosti karakteru, ze kterých pravá a energická svornost sebevědomých a uvědomělých mužu vyplyne: pak budou a pak musí svou duvěrou setrvati při mně nedadouce se másti ani na pravo ani na levo strannickým záštím a osobní nechutí. Prosím za odpuštění, zdá-li se Vám to neskromným — ale jak praví Schiller:

Ein jeder gibt den Wert sich selbst; wie hoch ich
Mich selbst anschlagen will, das steht bei mir;
so hoch gestellt ist keiner auf der Erde,
Dass ich mich selber neben ihm verachte.

Mně zdá se, že mř o j e čest a m o j e reputace při nové volbě není engageována: neboť mým útočištěm a mojí satisfakcí jest čisté svědomí a dunivý hlas událostí: ale čest v o l i č u v — o tu po mém soudu nyní jde: buď jako těsto a jako třtina větrem se klátící, jíž každý vánek chatrné fráze a každé dechnutí vetchých autorit skloní, kam libo: aneb pevné vědomí a duslednost ve smýšlení a činu.

Tak já se dívám na situaci a hledím s největším klidem vstříc budoucím událostem.

Prosím, abyste i toto psaní, jež chvatem hodil jsem na papír, pokládal za z c e l a d u v ě r n é; chcete-li, užijte myšlének — jsou-li v něm jaké — jako svých, ale psaní zustaniž tajno.

Zavděčíte se mi velice, podáte-li mi brzo nové zprávy: o listech p. [A. O.] Zeithammra a [dr. F. L.] Riegra jste se posud nezmínil . . . .

NB. Teď je cela jisto, a rozhodnuto, že do českého klubu, jsa zvolen, nevstoupím a vstoupiti nemohu: podmínka toho byla: buď, že Č[eský] klub dostane i na své cestě satisfakci, nebo že pujde do opposice: pak byl by spor mezi námi odstraněn a já byl bych mohl přistoupiti: teď ale spor není — a přese všechno journalistické flastrování — nebude odstraněn — a já zůstanu mimo klub.

1887. 1. listopadu. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru. Karlu Kramářovi.

Píšu na rychlo, abych učinil k Vám všeobecný dotaz:

Otázku týdenníku nepouštím z očí, teď už nabyla přímo akutní aktuality. Mám redaktora [dr. V.V. Zeleného] a sebe za hlavního (zatím) spolupracovníka. Jen otázka peněz — běží o to, vytrvati asi rok a k tomu potřebovali bychom fond 7—8000 f. Ten bych uhraditi chtěl velmi malým počtem podílu po 1000—2000 f. Nesmělo by nás býti více než 5—6.

Proto se k Vám obracím s otázkou, mohl-li bych na Vás s určitostí počítati, rozumí se, že dohodnutí o program musilo by předcházeti.

*

Peníze byly by v podniku, zdaří se, nezdaří, bylo by riskováno. Prosím za rychlou odpověď a diskretnost na všecky strany . . . .

Peněz potřebujeme proto, že chceme míti náklad sami, bez nejmenší závislosti na tiskaři a pod.

1887. 2. listopadu. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru. Karlu Kramářovi.

Vrátiv se teď večer z kavárny — do Č[eského] klubu už nechodím — nalezl a přečetl jsem s velikým interessem Váš list *); těším se, že tak upřímně se účastníte politických osudův mé osoby, které bohdá brzy vstoupí v energičtější fási a ještě více se těším, že Vaši znepokojenost dovedu docela a nadobro zahladiti.

Vás pobuřoval již konciliantní passus v mých purkmistr[ovských] listech a pak ještě více muj list ke chrudimským, kterým odpovídám na nabízený mi mandát nepodmíněný. Nuže uvažte: že ono vyzvání chrudimské ob[ecní] rady byl jakýs takýs coup de main dvou mladočechisujících obec[ních] radu za nepřítomnosti purkmistra provedený. Pak: veliká většina mých býv[alých] voličů — je resp. byla rozhodně staročeská, přechod třeba usnadniti a mám za to, že ona konciliantnost je nejlepším prostředkem; musí viděti, že mi běží opravdu o věc a nikoli o osobní nepohodnutí, takže je mi přechod a rupce těžká. Střední stanoviště moje bude jim mnohem milejší než Mladočešství, k němuž za žádnou cenu se nepřidám, protože by to značilo skloniti se pod despotismus [majitele „Národních Listu"] Julia Grégra. Moji voličové, bývalí, teď vědí dobře, co jsem zač, a vědí, že brány klubu jsou mi zavřeny.

Já jsem také opravdu se staročeskou stranou hotov, jak víte, složil jsem všecky funkce a za krátko vystoupím také z Č[eského] klubu. Jaké jsou chance v okresu, to v okamžiku dost jasně neprohlížím; officiálná K[utná] Hora jest posud proti mně t. j. městská rada, ale většina voličů při mně; offic[ielní] Čáslav ještě nerozhodnuta, ale valná většina voličů při mně. Ve Chrudimi bude rozkol, značná část jest moje, nemnoho jich při starých, nějaká část při „řemeslnickém" kandidátu. Menší 2 města půjdou s majoritou, která se na konec objeví. Ten stav byl, když ještě nebylo rozhodnuto**) to jest do 28./10 — od těch

*) Dr. K. Kramář napsal dne 1. listopadu r. 1887 z Vídně dru Jos. Kaizlovi obšírný a upřímný list o politické situaci ve Vídni a o nové jeho kandidatuře. Mimo jiné psal v dopise, že sice schvaluje, že dr. Kaizl nevyčkal se složením mandátu až po rozhodnutí v otázce Gautschových ordonancí, že však měl na každý způsob počkati do té doby s každým prohlášením se o budoucím svém se chování, jaké učinil městským radám a redakcím. Dr. Kramář také neschvaloval, že se dr. Kaizl tak kategoricky odříkal Mladočechu.

**) Viz zde díl II. str. 395.

dob nemám zevrubných zpráv: myslím však, že rozhodnutí vídeňské zvedlo moje chance. Mladočeši nemají kandidáta, Dr. [Bohuslav] Plaček odřekl, cís. rada [Josef Sigmund] Moravec odřekl: u Starých bude nouze ještě větší, pomýšlelo se asi na [prof. dr. Jana] Kvíčalu, toho však [prof. dr. Jos.] Král tak pošramotil, že nebude snadno lze jej kandidovati. Moje osobní vystoupení také trochu pomůže.*)

Páni z Č[eského] klubu byli velmi krátkozrací a jásali-li nad mým koncil. listem a hledali-li v něm couvání: oni chápou jen to, co vyjádří se palcátem. Jen malé strpení.

Však teď slovo o našem listu. Nabyl jsem od předvčírka přesvědčení, že bude se strannicko-taktických příčin mnohem lépe, založíme-li list na širší osobní basi účastníků — to znamená místo malého počtu větších plátců, větší počet menších plátců. Uděláme zapsané společenstvo s obmez[eným] ručením, podíly 100 f a očekávajíce, že mnohý vezme až 10 podílů. Dnes už běhal jsem po Praze: souhlasí bývalí Staro- i Mladočeši a doufám, že za týden budeme se moci konstituovati. Ručení obmezené znamená, jak známo, eventuálnou reduplikaci vkladu: já teď nemohu vzíti více jak 5 podílů, několik jich vezme také po 5, snad ten i onen 10 a bylo by velmi potěšitelno, kdybyste Vy mohl mezi nimi se objeviti. Prosím, pište mi obratem, s kolika mohu účtovati, a pak nevíte-li někoho, jenž by ještě se účastnil. Snad na př. Váš otec nebo někdo z Vašeho kraje, věc kvapí.

Redaktora mám: Dr. V. V. Zelený, pro věc jen hoří a půjde za měs. 100 f. a vzdá se všeho ostatního. Hlavním spolupracovníkem byl bych vedle Vás já: na Vás reflektujeme pro mnohé věci a prosím, abyste alespoň prvý rok věc tu pojal mezi svá hlavní zaměstnání: mimotních spolupracovníků najdeme dosti ([prof. T. G.] Masaryk bude nanejvýše tichý spol[ečník]).

O programu zatím píši jen tolik, co asi mezi námi samozřejmo: Ani Staro, ani mlado, především slušnost, sebevědomí a poctivost; cíl největší míra n á r o d n í autonomie (třeba ne státoprávní); slovanské vědomí ve všem všudy, byť i žádný panrussismus, spíše panslavismus ve smyslu [Alexandra] Pypinově. — Týdenník asi tak veliký jako več[erní] Nár. Listy o 8 stranách. — Zatím s bohem.

1887. 5. listopadu. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl redaktoru Gustavu Toužilovi.

Srdečné díky za Vaše zprávy, prosím za pokračování. Já mám za nepochybno, že budu zvolen, protože nepředpokládám, že by voličstvo samo sobě dalo desaveu.

*) a tu uslyší pan [dr. F. L.] Rieger, zač je loket té „neupřímnosti".

Rád bych Vám pomohl ke korrespondenci [pro Váš list] sám však ji ve vlastní věci psáti nemohu; poprosil jsem jednoho vynikajícího a bystrého muže, aby Vám koresp[ondenci] napsal, on slíbil, že „bude-li míti kdy", tak učiní, třeba ještě dnes: učiní-li tak, nevím.

Nebylo by dobře, abych přijel do Kutné Hory, a tam s pány z městské rady promluvil?

Nota bene: posud jsem nedostal poslední číslo listu Vašeho — kde vězí as? . . . .

Z mého posl[edního] listu pod mým jménem prosím ničeho neuveřejňujte — pod svým, co chcete.

1887. 6. listopadu. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl redaktoru Gustavu Toužilovi.

Bude Vám už asi známo, že ve středu v poledne chci přijeti do K[utné] Hory, abych pohovořil s notabilitami; psal jsem o tom p. purkmistrovi.

Dnes bylo mi řečeno, že včera už opravdu nějaká korrespondence z Prahy Vám byla zaslána. Pisatel žádá d ů t k l i v ě, aby rukopis nebyl posýlán do tiskárny, nýbrž zničen a do tiskárny aby se poslal jen upravený přepis korrespondence, je prý beztoho na chvat a nečitelně psaná.

1887. 9. listopadu. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl redaktoru Gustavu Toužilovi.

Díky za Vaše zprávy a za upřímné, mužné a nezištné všecko počínání Vaše naproti mně, které mne tím mileji se dotýká, čím více jednak Vy býval jste mi očerňován a čím více na druhé straně vidím zapjatosti.

Do K[utné] Hory teď nejedu, protože pro mnohé práce obecní nebylo lze ihned svolati poradu.

Vyčkám, až jak úmluvy čáslavské dopadnou, avšak tuším, že nedobře, protože klubovní agitace a porady zase mohutní, po krátké počáteční schlíplosti.

Panu Macháčkovi a Vavruškovi [kutnohorským městským radum] rád bych psal a učiním tak později; netřeba Vás ubezpečovati, že obou pánu vážil jsem si vždycky pro vzácnou ráznost a samostatnost jejich; tu na p. Macháčkovi opětně poznal jsem při soukromé poradě městské rady dne 1./10. t. r. Dokud však v Čáslavi kostky nepadnou, t. j. dokud definitivné usnesení nepadne, nechci psáti, protože by se mi zajisté vyčítalo, že podtají konspiruji a opomíjím officiální repraesentace.

Vyřiďte, prosím, oběma pánům mou velikou úctu.

K pp. voličům bych rád promluvil — třeba ne jako kandidát, tedy alespoň jako býv. poslanec, jenž podává zprávu a objas-

ňuje situaci: mám za to, že mínění mnohých dostalo by jiný obrat.

Poroučeje se Vám očekávám s dychtivostí novinky čáslavské . . .

Zmíněný rukopis, prosím, vraťte na každý způsob na mou adressu; lituji, že nebylo lze ho užíti, jsem zvědav po jeho obsahu.

1887. 11. listopadu. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl kutnohor. advokátu *dru. Bedřichu Pacákovi.*

Od dlouhé doby už velmi rád bych s Vámi zevrubně pohovořil o některých záležitostech našeho veřejného života, které — což z předu podotýkám — nemají co činiti s volbou na Kutnohorsku.

Vy zajisté častěji dojíždíte do Prahy a proto Vás prosím, abyste mne o nejbližším příjezdu svém napřed zpravil a mne buď navštívil (Karlín, Obč. záložna 3. patro — bývám z pravidla denně od ½11. dop. doma) nebo mi rendez-Vous nějaké určil.

* *
*

Z denníku dr. Jos. Kaizla.

23. listopadu [r. 18]87. Od těch dob [od 22. října r. 1887] po novinách o mně docela ticho. Jenom za kulisami pracuje staročeská strana v okresu proti mně: [dr. F. L.] Rieger a Z[ei]th[ammer] pilně píší — [prof. dr. Albín] Bráf — za mne do výboru závodu tiskař[ského] zvolený a [prof. dr. Jos.] Kalousek mají žezlo ve staročeských listech. Dr. [Josef] Hubáček na štíru s výborem — podává žalobu, avšak nedosáhne asi, čeho by přal, t. j. aby mu výbor dal výpověď. Moje zprávy o náladě a smýšlení v okresu rozličné; dne 18. listopadu byl u mne Dr. Jablonský, [advokát z Čáslavě], jenž úplně se mnou souhlasí: v K[utné] Hoře mnoho stoupenců — v Chrudimi zdá se nejméně.

Zatím jednáno o zařažení polit[ického] týdenníku s [prof. T. G.] Masarykem a [dr. V. V.] Zeleným, peníze (10.000 fl) špatně se sbírají. Vyskytnul se projekt splynutí se svobodom[yslnou] stranou, která by vymanila se z N[árodních] L[istů] a přijala náš týdenník za svůj orgán. Postup byl by ten: Svobodom[yslná] strana prohlásí náš list za svůj orgán — pak by naše skupina přidružovala se ke svobodom[yslné] straně. O tom nyní jedná se s [pražským advokátem] Dr. [Janem] Kučerou a s Dr. [Bohuslavem] Plačkem.

31. listopadu r. 1887. Jakkoli volba na K[utno]horsku konečně vypsána ke dni 17. ledna [r. 1888] posud ve veř[ejných]

listech ani zmínky o ní. Staro- a Mladočeši mlčí. Situace pro Staročechy zlá: pracně nalezený kandidát Riegrův [mlynář labskotýnecký] p. [F.] Perner právě v K[utné] H[oře] hanebně odmítnut. Co teď?

Já pracuji pomalu a udržuji přesvědčení o své pevné vuli kandidátské.

* * *

Z dopisů dr. Jos. Kaizla

1887. 7. prosince. [Praha.]

Dr. Jos. Kaizl dru. Karlu Kramářovi.

Přijedu asi v pondělí več[er] do Vídně a několik dní tam pobudu, promluvíme si pak zevrubně o svém projektu [týdeníku politického] a nynějším jeho ne beznadějném stavu.

Bylo by mi velmi vítáno, kdybych mohl — ale jen jako nahodilým sejitím se — pohovořiti s p. [Gustavem] Eimem, [vídeňským redaktorem „Národních Listů"] o situaci, máte-li s ním častější styky, mohl byste snad laskavě věc sprostředkovati, ale aby to nikdy nevyhlíželo tak, jakoby ode mne byl popud vycházel, protože by N[árodní] L[isty] byly s to, mi zítra vyčísti, že jsem se o jejich přízeň ucházel, a to mi věru ani nenapadá.

Budu v úterý, pokud možná v Št[ěpánském] sklepu, neb alespoň v kavárně. Na shledanou!

1887. 20. prosince. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl redaktoru Gustavu Toužilovi.

Prosím za odpuštění, že k dopisu Vašemu ze dne 12. t. m. odpovídám teprve teď, byl jsem ve Vídni při enquetě o skladištích a vrátil jsem se v neděli.*) Byl jsem potěšen vida, že ve Vídni v kruzích vládních domohl jsem se značného uznání a vážnosti přes to, že chováním svým nikdy prosebně jsem se o ně neucházel a naopak vládě povždy přímo a odkrytě pravdu říkal, jakož jsem teď při enquetě činil.

Volby jsou tedy už přede dveřmi. V Praze se o nich skoro ani nemluví, leda v nejintimnějších kruzích. Ani kollega [prof. dr. Jaromír] Čelakovský ani dr. [Bohuslav] Plaček nebudou se ucházeti o mandát, za to prý p. [Josef Sigmund] Moravec [cís. rada a obchodník s cukrem] silně se zasazuje a praví se cosi, že vyjednává se se Staročechy přes to, že p. M[oravec] je členem výboru svobodomysl. klubu; leč to jsou snad povídačky, neboť nedovedu předpokládati, že by p. M[oravec] i staročeský klub k takovému něčemu se propůjčili, jakkoli tuším odpor Staročechů proti mně jest veliký.

---

*) Enqueta ta byla svolána ministrem obchodu na 12. prosince r. 1887. Dr. Jos. Kaizl byl do ní pozván přípisem ze 17. listopadu r. 1887, čís. 42591.

Nepřijedete o svátcích do Prahy? Tu by ústně bylo lze o ledačem se dorozuměti.

Co mne se týče, stojím jen o to, abych byl do Kutné Hory pozván — vždyť vlastně jsem voličům dlužen ještě ospravedlnění svého posledního činu. Ovšem bych rád, abych mohl mluviti teprve den nebo dva dni před volbou samou. Mám za to, že dovedu velmi dobře obhájiti své stanoviště a pp. voličům otevříti oči o nynější situaci a politice.

Kdy vyjde příští číslo Vašeho listu?

Bylo by dobře, kdybyste mi co nejdříve odpověděl.

[1887, prosinec, druhá polovice] [Praha.]

Dr. Jos. Kaizl redaktoru Gustavu Toužilovi.

Gratuluji Vám ku skvělému výsledku tiskové pře*), dobře jste udělal, že nestál jste na tom, aby poražený odpurce krutý trest celý musil odseděti. Jest věru s velikým politováním, že tak mnoho z našich venkovských, pohříchu i pražských listů, neznají meze mezi věcným sporem, třeba sebe tužším, a mezi osobním nevražením.

V posl[edním] čísle listu Vašeho jsem se dočetl, že p. Moravec S[iegmund] odhodlal se přijati kandidaturu; jest to marné úsilí, protože slyším, že ostatní města ho nebudou akceptovati a že také u Vás jen obmezený počet hlasů dostane.

Co jest nového v K[utné] Hoře?

1887, 22. prosince. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl redaktoru Gustavu Toužilovi.

Dopis Váš utvrdil mne v názoru, který jsem si bedlivým pozorováním o voleb[ní] situaci v okresu Vašem byl utvořil. Výsledek jest, že nepřijme-li se kandidatura moje, bude panovati v okresu úplný zmatek a děsná rozladěnost.

Já lituji, že ani p. [zemský poslanec kutnohorský] Dr. [Václav] Bach, jehož si osobně vážím, ani p. Dr. [Bedřich] Pacák, s jehož zásadami snad bych se méně rozcházel, kdyby se abstrahovalo od jeho víry v N[árodní] L[isty] — nevstoupili se mnou posud ve styk. Pan dr. Bach byl tu ve sněmu, avšak nevyhledal mne a ani se nepoptal, jakkoli můj strýc [dr. Edmund Kaizl] sedí s ním ve sněmovně; mně je těžko, se přibližovati, protože nechci se vtírati a tudíž také zdání takovému se vyhýbám. P. Dru. [Bedřichovi] Pacákovi jsem psal,**) aby ke mně zavítal, až do Prahy přijde, než on netoliko nepřišel, nýbrž ani neodpověděl.

*) Redaktor G. Toužil a Fr. Herold měli míti porotní přelíčení před porotou pražskou na žaloby podané Hanušem Milinovským, měst. tajemníkem v Čáslavi. G. Toužil podal před přelíčením prohlášení, které mělo za následek smír.

**) Viz zde díl II. str. 403.

Pokud vím, není posud na straně staroč[eské] kandidáta, oni čekají na porady důvěrníku měst, z těch však sotva pojde shoda, ač jestliže já nebudu předmětem jejím.

Schůze voličů se přece nyní v K[utné] H[oře] musí konati, už proto, aby zvoleni byli důvěrníci; tam (v té schůzi) třeba lancírovati jen jméno kandidátovo a přivěsiti je na mandát, který se dá důvěrníkum. Já klidně hledím věcem vstříc a pořád myslím, že voliče naše přec jen neopustí politická logika, která nezbytně má cíl vykázaný.

S Vídní mám styky velmi čilé a slyším pořád, že situace pro nás je nepříznivější než kdy jindy.

Prosím, abyste mi co nejdříve zase dal věděti o situaci, já také učiním tak, jakmile se něčeho dovím. Do novoroč[ního] čísla pokusím se, abych Vám něco poslal, buď článek, buď dopis. . . .

V Čáslavi mám pevnou posici, také Chrudim není bez naděje.

1887. 22. prosince. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl bratru Emanovi.

Byl [jsem] 10 dní mimo Prahu a v neděli teprvé jsem se vrátil . . . . . Já . . . byl 8. 9. a 10. v Konárovicích u Kolína na statku p. Götzla honit zajíce; 11. 12. a 13. jsem byl ve Vídni a 13. 14. a 15. v Libochovicích opět na honbě. Teď zůstanu v Praze až do polovice ledna — tu pak asi svezu se několikráte do svého býv[alého] vol[ebního] okresu, kdež hodlám kandidovati na vlastní pěst; to bude dosti lopotná kampaň, jejíž konce nedovedu předvídati — ale nechci se bez zápasu vzdáti. Však snad se o tom něčeho dočteš, až staročeské listy budou do mne bíti . . . Doufám, že nynější mračna na východním obzoru opět se rozptýlí a že ani Ty ani já nebudeme musiti do vojny proti Rusům; za docela jistou však věc nepokládám . . . Právě jsem dostal z Vídně od dobře zpraveného muže zvěst, že v rozhodujících kruzích nikdo nechce válce a že k ní také nedojde, jestli nás Rusko nebude přímo provokovati.

1887. 26. prosince. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl redaktoru Gustavu Toužilovi.

Zde Vám posílám, čeho jste si přál *); je v tom trochu studií historických, ale snad to Vaše publikum snese.

Jak dopadla volební porada? . . . .

*) Úvodní článek „Novoroční elegie".

1887. 29. prosince. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl redaktoru Gustavu Toužilovi.

Jsem listem Vaším velmi nemile překvapen a to proto, že z něho vidím, že nedostal jste moji novoroční historickou úvahu, kterou jsem dne 26. večer na severozáp[adním] nádraží dal na poštu, aby vyplňovala úvodní místo Vašeho novoročního čísla. Prosím, pište mi laskavě obratem pošty, zdali snad zatím už do Vašich rukou se dostala: ztráta byla by mi velmi nemilá, protože píši vždy hned na čisto a musil bych tudíž znovu pracovati.

Pruběh příprav volebních činí na mne — upřímně řečeno — dosti trapný dojem. Což není nikoho, jenž by připadl na myšlénku, která po mém rozumu jest tak na snadě: aby totiž, prvé než stane se rozhodnutí a usnesení o nové kandidatuře, slyšen byl starý poslanec, jeho motivy, kteréž učinil pro krok z počátku jako skvost samostatnosti a mužnosti velebený, a jeho výklady o polit[ické] situaci?

Früheres Verdienst veraltet schnell, praví Schiller ve Valdštejnovi.

Bez poesie řečeno, mám za to, že by prvým přípravným krokem mělo býti: slyšeti mou zprávu a k tomu kroku pozvati mne do schůze voličské, kde bych mluvil ne jako kandidát, nýbrž jako poslanec, podávající účty za minulé období.

Na vyzvání takové, a kdyby jen několik pp. voličů mi je učinilo, přijel bych kdykoli do K[utné] H[ory] a mám za to, že bych rozptýlil všecky pochybnosti a přivedl do situace velikou jasnost. Od sebe sám nepřijdu, protože nerad se vtírám.

Že p. [mlynář F.] Perner, vyvolenec a kandidát p. Dr. [F. L.] Riegra, tak špatně pochodil, mne velice překvapilo: to je pro staročeskou stranu veliká újma a značné rozpaky, neboť mají zlou nouzi o kandidáty a domnívali se, že v Pernerovi nalezli dobrou pomoc.

Na konec ještě slovo: pište mi, pokud možná, zavřené dopisy, aby to u Vás i v Praze, buh ví, kdo nečetl, však prosím, nemějte mi to za zlé, ani nevíte, jak se dává pozor.

1887. 30. prosince večer. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl redaktoru Gustavu Toužilovi.

Děkuji Vám, že s takovou horlivostí a upřímností přičiňujete se o vítězství zásad, kterých já se vší rozhodností se držím. Těším se opravdu, že městská rada mne alespoň docela neopustila a jsem zejména [kutnohorským] pánum Horákovi a Macháčkovi za duvěru, kterou ke mně chovají, velikým díkem zavázán.

Akce, kterou jste zahájili, pohybuje se ve pravých kolejích: na tom třeba trvati, že prvou podmínkou pro imenování no-

*

vého kandidáta jest, aby pp. voličové byli jak náležitě zpraveni o politické situaci, o důvodech, které vedly dosavadního poslance a důvěrníka jejich k odstoupení: vždyť možná pp. voličové shledají, že dosavadní poslanec jednal v jejich smyslu, že byli by sami také tak jednali, že není, proč by se mu důvěra odňala. Teprve na základě mé zprávy nechať pp. voličové se rozhodnou, chtějí-li setrvati při mně nebo jiného za kandidáta přijati.

Já tedy pro svou osobu — a také v tom se shodujeme — do schůze n e p ř i j d u j a k o k a n d i d á t, nýbrž jako poslanec, jenž podává poslední svou zprávu a informuje voliče; prohlášení kandidatury jest pak pozdější záležitostí pp. voličů samých.

Bude dobře, když arch, kterým mne zvete, dostane co možná nejvíce podpisů a když pak do schůze co možná nejvíce voličů se dostaví. Na tom nezáleží, aby mi arch byl poslán do Prahy, jen mi v poslední zprávě před schůzí laskavě udejte, kolik na něm podpisů, pak kdy a kde se schůze koná; pozvání ve formě psaní snad mohli by mi poslati 3 pánové na prvém místě podepsaní, abych nebyl bez legitimace.

* *
*

Z denníku dr. Jos. Kaizla.

3. ledna [r. 18]88. Představil se u mne p. Dom. Zeman z Čáslavi. Hovořil o volbě a vyjednávání s dr. [F. L.] Riegrem, k němuž mandat jsem nedal.

3. ledna [r. 18]88. Prvý výstřel volební v N[árodních] L[istech] (več[er]) proti mně *)

4. ledna [r. 1888]. Listy klubovní [= staročeské] prvé harcování — velmi jemně proti všem kandid[átům], kteří ke klubu nepřistoupí.

Jsem pozván ke dni 6. [ledna] do H[ory] K[utné] [na] schůzi voličů.

* *
*

Z dopisů dr. Jos. Kaizla.

1888. 4. ledna.*) [Praha.]

Dr. Josef Kaizl redaktoru Gustavu Toužilovi.

Váš dnešní express přinesl mi zprávu o schůzi voličské dne 6. ledna svolané a několik hodin později přišla též listina

---

*) „Nár. Listy" z 3. ledna r. 1888 (odpol. vydání) v rubrice volební ruch, na úvodním místě otištěné, vyslovily své podivení nad tím, že by někdo při doplňovací volbě mohl odevzdati hlas pro dr. Kaizla, a to nejen ze staročechu, nýbrž i z mladočechu. Dr. Kaizla označily jako prosta „českého národního vědomí", který chce jen provést svůj „osobní truc".

*) List je datován 4. ledna r. 1887, ale patrně má býti r. 1888.

zvací; právě dopsal jsem i p. Macháčkovi jako puvodci pozvání i p. starostovi, jako svolavateli schuze, že přijedu.

Pojedu do K[utné] H[ory] v pátek vlakem, jenž o ¼11. z Prahy odjíždí, a tudíž asi o 12 hod. jest v Kolíně; těšil bych se, kdybych tam s Vámi setkati se mohl, jiným vlakem jel bych jenom, kdyby se něco nepředvídaného stalo.

Řeč Vám nedám, protože skoro nikdy své řeči nepíši, leda některé partie; ale dám Vám hesla, Vy pak budete si dělati ve schůzi poznámky a v sobotu ráno to budeme moci redigovati spolu anebo, kdyby čas nestačil, Vám poznámky Vaše v Praze zrediguji; list vychází ve středu, takže je času dosti a můžete býti bez starosti.

Četl-li jste včerejší večerník Nár[odních] L[istů]*), shledal jste, že i ony přese všechnu zlost vidí, že moje chance jsou dobré a bezděky dělají mi reklamu.

Jsem věru žádostiv na Vaše dnešní číslo.

1888. 4. ledna. [Praha.]

Dr. Jos. Kaizl dru. Jablonskému v Čáslavi.

(Z konceptu.)

Píši Vám proto, že právě jsem v posl[edním] čísle K[utnohorských] L[istů] četl, že „prý jsem do K[utné] H[ory] oznámil, že opět budu kandidovati“. Zpráva ta není pravdiva, neboť jsem do K[utné] H[ory] o své kandidatuře ještě nepodal oznámení.

Posýlám Vám toto dementi pro to, abyste nepřišel do pokušení, mysliti, že jsem stanoviště své změnil: já od samého počátku i teď na tom trvám, že podle konstituční praxe mně nenáleží kandidovati, nýbrž kandidovánu býti a to proto, že složil jsem mandát pro souhlas svůj s voliči a nikoli pro nesouhlas. Kdybych byl se vzdal pro rozpor s voliči, mohl bych kandidovati hledě získati majoritu voličů pro svoje odchylné mínění, že však jsem odstoupil pro souhlas svuj s voliči, jest na voličích, aby oni mne znovu získali pro opuštěný úřad poslanecký a tím na jevo dali, že trvají pevně na svém přesvědčení, jehož hlasatelem byl dřívější poslanec, pro ostatní poslance i pro vládu bylo by to závažné memento; vždyť to jest význam takové osamocené doplň[ovací] volby. Já nepochybuji ani dost málo, že Váš bystrý a klidný důmysl schválí toto moje rozumování, pro které já neprohlašuji se za kandidáta, nýbrž vyčkám rozhodnutí sboru zvolených důvěrníků. I kdybych byl vyzván — což prý v K[utné] H[oře] nevidět se stane — abych promluvil k voličům, učiním jen tak, jako činí poslanec referující o minulém období zase-

*) Viz zde díl II. str. 408.

dacím a o svém chování. Ostatně městská rada ve Chrudimi už mi v měsíci říjnu *) nabídla mandát prostý závazku vstoupiti do klubu.

Ze zpráv, které mne docházejí, vidím, že pp. voličové spontanně kloní se ke mně, a že ze všech, kteří posud se přihlásili za kandidaty, nemá ani jediný chance, aby proti mně, budu-li od většiny důvěrníků kandidován, pronikl; budu-li míti příležitost, vyložiti před shromážděnými voliči celou genesis mého posl[edního] kroku, který není než důsledkem veškerého chování mého ve Vídni, počínajíc r. 1885, nebude, tuším, voličstvo ani chvíli na rozpacích. Co se týče postavení mého ke klubu, mohou býti ubezpečeni, že moje vlastenectví bude a zůstane vždy o mnoho větší než moje strannická horlivost.

Ostatně zdá se mi, že není dalek okamžik, ve kterém zase všichni poslanci čeští srazí se v jeden šik; situace vniterní — o tom právě teď zase dostal jsem z Vídně velmi spolehlivou zprávu — jest velice nepřízniva, a bude lze ji jen tím snad udržeti, když bychom zříkali se všech národních požadavků a stesků a sans phrase trvali na t. zv. „velkorakouském“ stanovišti. Levice dělá, co může, a pracuje s energií obdivuhodnou za bystrého a cíle si vědomého vedení, jež má spojení a protekci ve všech vyšších a rozhodujících místech; naproti tomu jest pravice volně utkaným souborem velmi různorodých živlů, bez programu, bez jednotného vedení a posud — však kdo ví, na jak dlouho — souhlasna toliko v pouhé negaci, aby regime levý byl zamezen. Který jest hlubší význam a tendence nynějších opětných a marných pokusů o vyrovnání s Němci a na koho bude svalovati se vina nezdaru, nedovedu ještě pověděti.

* *
*

Z denníku dr. Jos. Kaizla.

4. a 5. ledna [*r. 1888*] jsem s [Dom.] Zeman[em] [z Čáslavi] v kav[árně] Union mluvil — řekl mi, že dr. Jablonský [z Čáslavi] ještě neodpověděl [dr. F. L.] Riegrovi na jeho agit[ační] list — a že [zemský poslanec] Dr. [Václav] Radimský mluvil o mé „perfidii“.

6. ledna r. 1888. Schůze v K[utné] H[oře]. Podával jsem zprávu. Nálada pro mne velmi příznivá. P. Z[ikmund] Morawetz [z Prahy, protikandidát dr. Jos. Kaizla] prudkostí svou sobě velice ublížil.

* *
*

*) Viz zde díl II. str. 387.

Řeč dr. Jos. Kaizla

dne 6. ledna r. 1888 v Kutné Hoře.
(Z jeho konceptu.)

Pan Dr. Kaizl po stručném úvodu, v němž ukázal na to, kterak nesnadným byl mu krok, jímž rázem zastavil příjemné a přátelské svazky, jež se za poslední 2 léta mezi ním a městy naší skupiny volební byly vyvinuly, pravil asi takto:

„Přicházím k Vám, velectění pánové, abych podle zvyku, kterýž jsem vždy zachovával, podal Vám zprávu o závažných událostech, které od léta r. 1887 se udály, přicházím však také, abych ospravedlnil se — ne proti plíživému podezření mého vlastenectví — nýbrž proti obžalobám, které se z té příčiny činí a k tomu připínají, že mandát jsem složil."

„Byl jsem u Vás v červnu minulého roku a referoval jsem Vám o posledních událostech parlamentárních, v jejichž čele stálo vyrovnání rakousko-uherské; pamatujete se snad, že jako vždycky, tak ani tentokráte nepovznášel jsem se na perutích fráze, nýbrž věcně a střízlivě doličoval jsem Vám vývoj věcí pro nás nikterak příznivý; pamatujete se, že nebyl jsem nikdy příznivcem vnitřních rozbrojů stranických a nepřicházím také teď mezi Vás, abych rozséval svár a toho vinil, toho obžalovával a výčitky činil; co uvedu, musím uvésti na svou obranu a na ospravedlnění svého jednání, avšak vyhnu se veškeré osobní polemice. Pamatujete se také, že nikterak nebyl jsem nadšen celým průběhem akce politické a kdo chtěl mezi řádky čísti, shledal, že ve mnohém jsem odporoval, že jsem však přesvědčení svoje osobní podřaďoval a hlasoval, jak stanovy klubovní předpisovaly."

„Co od té doby se sběhlo, jest až příliš dobře známo: v červenci vydány ordonance ministra vyučování, proti kterým zvedl se nejrozhodnější odpor v celém národě, protože školství našemu jimi způsobeny škody veliké; na všech místech žádáno co nejdutklivěji odčinění těch pohrom; když pak v říjnu sešlo se poselstvo české a usneslo se na postupu v příčině ordonancí těch, složil jsem mandát, nemoha schvalovati ona smírná vyjednávání a šetrné vyčkávání, kteréž bylo většinou poslanců schváleno."

„Ten jest skutek, který jsem učinil, to jest provinění, jehož jsem se dopustil. Vyčítá se mi, že jednal jsem nerozvážně, lehkomyslně, nedůsledně, ano i neupřímně; vytýká se mi, že opustil jsem poselstvo české v nejkritičtějším okamžiku a že zanechal jsem zájmy svého okresu a zejména i Vašeho města neobhájené."

„Abych proti těm všem těžkým námitkám se obhájil, dovolte mi, velectění pánové, abych zasáhl poněkud dále do své činnosti poslanecké a osvětlil ducha a snahy, které tu činnost moji od začátku do konce pronikají a karakterisují, takže poslední můj čin neobjevuje se než jako poslední článek ve dlouhém řetězu. Nemusím se obávati vnésti jasné světlo do nejodlehlejších záhybů své politické činnosti,

protože vždy spravoval jsem se upřímnou vůlí, sloužiti prospěchu národu svého a okresu, který jsem zastupoval; nil lumine laedor — nic mi světlo neublíží, jak stojí na starém obrazu kutnohorském, jenž loni u Vás byl objeven."

Řečník nyní ukazuje, kteraké postavení zaujímal při veškerém jednání vyrovnacím; kterak od počátku naléhal na zachování jednoty a souvislosti jednotlivých předloh vyrovnacích, aby v neprospěch českých požadavků nebyly dávány z ruky posice, na kterých vládě a jiným frakcím velmi záleželo; kterak zasazoval se o odročení zákona celního a zejména cel petrolejových a přičinil se, aby pravice i vláda zasadila se a slíbila příznivé vyřízení záležitosti bankovní a cukerní; kterak naproti tvrzení vládnímu, že vyrovnací předlohy jsou nezměnitelné, dokázal hned při celní tarifě, že tomu tak není, způsobiv změnu cla z melassy ve prospěch českého cukrovarnictví a lihovarnictví; kterak při poradách o statutu bankovním tolikéž zasazoval se o rozhodné hájení našich českých požadavků, kterak ale na konec vždycky se podrobil a vlastní mínění svoje zapřel. Řečník ukazuje na svou činnost v rozmanitých oborech a na své veřejné vystupování ve sněmovně při debatě o dělnických komorách, při zákonu o zdanění sestátněných železnic, při nemocenském pojišťování dělníků, kde prorazil s návrhem, aby částečně zachována byla kompetence sněmů, při debattě bankovní, kde zastal se přání obchodních komor a celé veřejnosti české.

P. dr. Kaizl uvádí, že taktikou vlády, proti které on od počátku brojil, docíleno toho, že cukerní zákon odloučen od souvislosti s vyrovnacími předlohami, že na konec komplikován byl s daní z líhu, tak že osud jeho jest nyní pochybným. Řečník však praví, že vždy byli jsme konejšeni tím, že především třeba provésti vyrovnání a ukázati, že dovedeme říši dáti, čeho potřebuje, a že jakmile jen tu „zkoušku státníkovu" provedeme, dojde pak na náš program autonomistický a národní. V té důvěře a v tom doufání se poselstvo české zapíralo až na kraj možnosti a nepozbylo jí, třeba zákaz slavnosti Sokolské byl nadějný povzlet umírnil. Tu po všem tom pojednou přišly známé ordonance vyučovací. Vzrušení a odpor byl všeobecný; řečník ihned dopsal p. Gautschovi, klada mu na srdce, že po celém národě a zejména ve městech, které zastupuje, pokládati se budou tato nařízení za čin namířený proti kulturním prospěchům národa našeho. Dne 1. října přijel p. Dr. Kaizl do Kutné Hory a jednaje s městskou radou, přimlouval se za to, aby neupouštěla od smluvního práva svého; dne 3. října potazoval se ještě v Praze s osobností, která v české politice má velmi platné slovo, a obdržel odpověď svědčící nejrozhodnějšímu odporu proti tomuto vládnímu počínání. Pak odejel do Čáslavi a do Chrudimi a vyložil voličům dosah těch ordonancí a způsob, kterým po jeho soudu třeba se proti nim opírati; řečník rekapituluje podstatné vývody svoje čáslavské a uvádí, že tam za souhlasu jeho přijata resoluce, která ukládá mu rozhodný odpor proti vládě a žádá na něm,

aby mandátu se vzdal, kdyby takový odpor nechtěl nebo nemohl činiti.

Dne 10. října večer — vykládá řečník dále — sešli se poslancové čeští ve Vídni k poradě; hned ze zahajovacích výkladů bylo zřejmo, že vedoucí činitelé českého klubu nejsou naplněni tou silou odhodlanosti, která jediné byla by dovedla vládu přiměti k ústupu; navrhováno, aby především pro vnější označení nespokojenosti podána byla interpellace; než to byla jen formální část akce; vlastní činnost sama měla záležeti v tom, aby se ke vládě učinila žádost, aby velikou řadu důležitých našich stesků a požadavků příznivě vyřídila — mezi tím nejen všechny podstatné body, jichž se ordonance červencové dotýkaly, nýbrž ještě mnohé jiné jako na př. doplnění pražské university, reforma státních zkoušek právnických a j., za tím však měl dosavadní přátelský poměr k vládě býti zachován.

Pan dr. Kaizl pochyboval o přiměřenosti tohoto postupu a pohřešoval v něm jednoduchost a precisnost; slíbeno nám bylo už ledacos a možná, že by se nám i teď něco slíbilo, ale kdy se co splní; a pak není ani řečeno, má-li se vládě dáti nějaká lhůta k zadostučinění; teď jde především o újmy a příkoří způsobené ordonancemi, ty nás pokořují a ty lidem hýbou; žádejme odstranění jejich a nekomplikujme věc s jinými záležitostmi. I bylo p. dru. Kaizlovi řečeno, že jest ovšem těžko stanoviti termín, ale konečně ustanoveno se na tom, aby vládě dána byla lhůta do podzimního rozchodu říšské rady (t. j. do dne 28. října 1887); jestliže do té doby buď nesplní všecky ty rozsáhlé naše žádosti aneb alespoň splnění jejich odpovídajíc k interpellaci závazně nepřislíbí: zaujme klub ihned opposiční stanovisko.

„Nemohl jsem — praví pan řečník — od tohoto postupu takto komplikovaného — očekávati příznivého výsledku, což skutečnost v plné míře potvrdila, a učinil jsem návrh tento: 1. přátelský poměr ke vládě pokládej se na tak dlouho za přerušený, dokud újmy ordonancemi nám učiněné nebudou odčiněny a dokud zejména také v příčině opavského a moravských gymnasií nám nebude vyhověno; 2. o tom budiž dáno věděti vládě a spojeným klubům 3. na znamení odporu našeho budiž — jak i se strany předsednictva klubu navrhováno — podána interpellace. Tyto návrhy moje byly zamítnuty, hlasovalo pro ně jen šest poslanců. Nabyl jsem z jednání klubovního plného přesvědčení, že vůči odpíravosti vlády ten způsob jednání a ta malá míra důrazu nepovede k cíli; hledíc ke všemu tomu, co klub byl ve prospěch říše i vlády učinil a obětoval, hledíc k odporu, s nímž nařízení červencová se byla setkala, nemohl jsem souhlasiti s touto cestou šetrného vyčkávání a smírného vyjednávání, aniž odpovědnost za tuto akci na sebe vzíti. Cesty, kterými jsem vůbec mohl jíti, byly troji: buď podržeti mandát a setrvati ve klubu: to, jak právě jsem doložil, nemohl jsem učiniti: jak byl bych tu stál před svými voliči, kterým jsem byl nejrozhodnější odpor přislíbil? Nebo jsem mohl podržeti mandát a vystoupiti z klubu: tím byl bych se zpronevěřil Vám, kterým jsem

byl při volbě dal slib, že v klubu setrvám a byl bych se zpronevěřil těm, kteří roku 1885 Vám mne doporučili, očekávajíce, že do klubu vstoupím a v něm setrvám. Zbyla mi tudíž jediná cesta: vrátiti Vám mandát a ponechati Vám rozhodnutí o tomto mém sporu.“

„A teď dovedu vyvrátiti výčitky, které se mi činily: předně že opustil jsem klub v nejkritičtějším okamžiku. Tomu není tak; kritický okamžik byl v té schůzi klubovní dne 10. října; tam jsem byl a hájil jsem svou věc. Usnesením toho dne učiněným byla krise překonána — co dále se dělo, bylo pouhou důsledností zásadní posice, kterou klub proti mému návrhu byl zaujal. Dále se vytýká, že jsem opustil prospěchy měst, která zastupuji; táži se, co vymohlo se vůbec a co zvláště pro ta města rovněž stížená, jejichž zástupcové v klubu setrvali; jeden poslanec v klubu víc nebo míň nebyl by proud událostí, jak po 10. říjnu se vyvinul, nikterak zastavil; za to naopak jsem mohl doufati, že ten protest, který jsem složením mandátu jménem svým a jménem voličstva učinil, přiměje klub k rozhodnějšímu postupu, vládu k větší povolnosti. A konečně, že jsem jednal nerozvážně, nedůsledně, ano neupřímně. Už jsem ukázal, že cesta, kterou jsem volil, byla nejloyalnější, ano jediné loyalní; celým výkladem svým snažil jsem se Vám vštípiti přesvědčení, že poslední čin můj nebyl jako pohyb vln mořských, jež každým hnutím větru se obrací, nýbrž že byl čerpán z hluboké šachty přesvědčení a snahy, které obrážejí se v celém počínání mém na říšské radě.“

„Od počátku až do konce — a to každý mi dosvědčí — šlo snažení moje k tomu, aby čeští poslancové naproti vládě i spojencům s větší tuhostí, rozhodností a sebevědomím si počínali. Já dobře vím, že od r. 1879 situace se podstatně změnila; kdežto v passivní politice český program ve přímých ostrých čárách obrážel se na politické hladině a nesmiřitelně stál proti panujícím řádům ústavním jako klín hrozící rozdrcením, odhodlala se aktivní politika k více méně úplnému uznání těch řádův a k dobývání kýžených cílů ponenáhlu, po kouscích, nebo chcete-li okřídleným slovem, po drobtech. Avšak téhož dne, kdy poslancové usnesli se na obeslání říšské rady, dne 23. září 1879, hlásáno, že jest to pokus, a že při něm budeme s touže důsledností a s touže energií hájiti svých práv, jako jsme to činili v době passivity — avšak teď právě tu důslednost a tu energii pohřešuji. A jestli teď ordonance červencové zůstanou v platnosti a nám polehoučku malinké koncessičky za ně snad učiněny budou — zda nebudou platnost míti slova neznámého Junia, jenž pravil, že jen polovici své práce vykoná ten, kdo lidu svému práv a svobod vymůže, když zároveň v něm neudrží a neutuží ducha a sílu, aby dovedl jich obhájiti.“

„Já dobře vím, a lépe než kde jinde ve Vídni jsem poznal, co pořád se opakuje: „Ano, kdyby české poselstvo bylo samo majoritou, mohlo by jinak vystoupiti; ale tak jest jen zlomkem majority“ atd. atd.; ale to rovněž jsem poznal a na tom trvám — a snad podařilo se mně to poznání i Vám vštípiti, že jakkoli malé jsou okruhy vykázané moci

a váze českého poselstva; tak malými jako teď jsou, by býti nemusily a hranice jejich lze dále posunouti. A to jest rozdíl mezi českým klubem a mnou; také já nechci svévolně a dobrodružně v šanc vydati tuto soustavu a tuto většinu, ale to chci, aby udržení její nepokládalo se za počátek a konec české politiky a za jedinou podmínku a záchranu naší existence a abychom, kdyby už nechtělo se nám vyhověti a kdyby místo splnění oprávněných přání dostávalo se nám ústrku a útisku — to vše raději s mečem v ruce přijímali od vlády nepřátelské, než se sladkobolným úsměvem od tak zvané přátelské vlády, kterou pořád podporujeme."

„Byl jsem si dobře vědom, že činem svým popudím proti sobě značnou část českého klubu, že tím kolikeré svazky přátelské přeruším, a že čestného a vynikajícího místa ve straně se zbavím — než to vše jsem rád obětoval, maje vědomí, že jednám podle nejlepšího vlasteneckého přesvědčení svého ve prospěch národa; a ještě více mne v jednání mém utvrzovalo vědomí, že jednám v plném souhlasu a jménem voličů svých, jakož jsem ani chvíli nepochyboval. Jestliže však v té věci přece jsem se zklamal — pak ovšem jsem teď politicky mrtev a jest veta po mé — byla-li kdy — oblíbenosti a popularitě. Avšak nesmí politik pokládati popularitu za kapitál, který má skrblicky zachovávati a ustavičnými ústupky naproti veřejnému mínění rozmnožovati, nýbrž za kapitál, který třeba i na ráz se vydá a spotřebuje, když veliké cíle toho vyžadují."

„Ta jest, velectění pánové, moje zpráva o poslední mé činnosti poslanecké — ta jest moje obrana proti obžalobám, které se na mne vznesly. Vy jste soudcové — teď suďte!"

Z dopisů dr. Jos. Kaizla.

1888, 8. ledna. [V Praze.]

Dr. Josef Kaizl bratru Emanovi.

. . . jsem teď neustále zaměstnán, nic než volba, a samá volba. Dne 17. se to skončí — víš snad, že zase kandiduji a to docela na vlastní pěsť; staročeši jsou proti mně, mladočeši proti mně, takže nemá[m] k disposici žádného velikého listu, což jest velmi trpká situace; jen na venku slouží mi pár malých týdenníků.

Stojím tedy jenom na té půdě, jak jsem si za 2 léta sám dobyl a je dosti silná, neboť posud jsou moje vyhlídky nejlepší. O tři krále jsem byl v K[utné] Hoře — tam se to skončilo pro mne velmi dobře; také Čáslav je silně na mé straně a značné přívrženstvo mám v Golčově Jeníkově a v Heř[manově] Městci; jen Chrudim se jeví jako pevná bašta staročeské orthodoxie a mám tam poměrně nejméně hlasu. Tak tu stojím jako generál, přehlížím bojiště a dostávám zprávy a dávám pokyny.

*

Dnes radí se v Čáslavi důvěrníci zvolení ze všech měst pro vyhlídnutí kandidáta — to jest velmi rozhodný moment; buď prohlásí se pro mne, nebo pro nikoho (pro nedostatek svornosti) — pak je dobře — prohlásí-li se však pro jiného, bude zle. Než o tom se brzo dovíš více . . . .

My tu měli zimy přímo pekelné: dva dni 14—16 pod nulou — to byla pravá psina; teď náhlý obrat — dnes jsou 4° nad nulou, prší a je bláto.

* * *

Z denníku dr. Jos. Kaizla.

8. ledna [r. 1888]. Schůze všech důvěrníků v Čáslavi — při druhém hlasování o kandidátovi [labskotýnecký mlynář F.] Perner 17, [dr. Jos.] Herold [vinohradský advokát] 13 — já 0. Následkem toho ustoupím naprosto a vyhnu se zápasu velmi málo nadějnému, avšak velmi blátivému.

* * *

Z dopisů dr. Jos. Kaizla.

1888. 9. ledna. [V Praze.]

Dr. Josef Kaizl svým bývalým voličům.

Hledě k usnesení důvěrníkův učiněnému v Čáslavi dne 8. t. m., prosím pány voliče, kteří mi důvěru zachovali, aby mně při volbě dne 17. t. m. hlasů svých nedávali.

1888, 9. ledna. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru. Karlu Kramářovi.

Právě přečetl jsem dopis Váš a, abych ukojil Vaši zvědavost, oznamuji toto:

V pátek dne 6. byl jsem v K[utné] Hoře — podávat zprávu — pochodil jsem velmi dobře, a nepochybuji, že bych v městě tom měl majoritu; do jiných měst jsem nešel, protože nebyl jsem vyzván.

Avšak včera radili se důvěrníci všech měst v Čáslavi a učinili při 2. hlasování tento nález: [F.] Perner 17 hlasů, [dr. Jos.] Herold 13 hl., já patrně jsem byl nadobro položen ad acta.

Hledě k tomu, vzdám se naprosto; sehnal bych přese všecko asi značný počet hlasů — ale pochybuji, že bych prošel a marně vrhl bych se do zápasu velice blátivého.

Co a jak budu dále dělati, zatím nevím, protože krátká doba nedala mi o tom ještě přemýšleti. Budoucně více . . . .

* * *

Z denníku dr. Jos. Kaizla.

17. ledna [*r. 1888*]. Volba: zvolen dr. [Josef] Herold [vinohradský advokát] (asi 950 hl[asy]), klub[ovní] kandidát [dr. Josef] Hubáček [redaktor „Hlasu Národa"] asi 350 hlasů.

IV.

Dr. Jos. Kaizl, spolutvůrce směru realistického.

Odstup dr. Jos. Kaizla z praktické politiky přišel do doby politicky významné a živé. Na vládním systému Taaffeovu sice nebylo ničeho v té době změněno, ani na poměru české delegace k vládě a k pravici, ale celá řada událostí v říšské radě, na sněmu království Českého a v českém veřejném životě vůbec ohlašovala převraty v politických poměrech Rakouska a v politických poměrech českých a zvyšovala zájem politiků a publicistů.

Množství hospodářských, sociálních, kulturních a politických otázek, o které se dr. Kaizl zvláště zajímal, objevilo se na politickém obzoru, když nebyl poslancem.

Byly to především Gautschovy ordonance, které nebylo možno odvolat, ale také ne provést, a pro něž vzhledem k voličstvu Staročeši interpelovali vládu; nemohli pak než nenaléhati na odpověď vlády, nechtěli-li zbaviti se podpory pravice v otázce cukerní daně a jejího řešení ve prospěch Čechů. Byly to dále otázky osnovy zákona o dani z lihu, naléhavé volání po úpravě valuty, předlohy o revisi předpisů o skladištích a warrantech, návrh zákona ministra kultu a vyučování o poměru akademic-

kých úřadu k spolkum a shromážděním studentským ve směru obmezení svobod akademických a návrh reformy disciplinárního řádu akademiku. Bylo to jmenování nových členu panské sněmovny (v lednu r. 1889), při němž polovice nových pairu náležela vládní opposici a Čechum jen člen jediný, byly to na sněmu království Českého přípravy k zřízení České Akademie pro vědy, umění a slovesnost, byl to na říšské radě návrh Lichtensteinuv na opravu říšského školského zákona ve směru školy konfesionální. Bylo to doma silné upadání vedoucí strany staročeské a rychlý vzrust strany mladočeské, který projevil se zvláště o všeobecných sněmovních volbách v červenci r. 1889, při nichž dobyli Mladočeši 42 mandáty, Staročeši 55. Bylo to vystupování vlády proti rozmachu mladočešství, jevící se zvláště tehdy, když (24. srpna r. 1889) byl rozpuštěn Akademický Čtenářský spolek, středisko českého studentstva, pro pozdravnou adressu, zaslanou pařížskému studentstvu u příležitosti otevření nové budovy Sorbonny, a kdy byl propuštěn z úřadu svého dosavadní místodržitel království Českého bar. Kraus, jehož nástupcem stal se Fr. hr. Thun-Hohenstein. Bylo to v době, kdy strana mladočeská na sněmu království Českého dopouštěla se tehdy veřejně nedoznané chyby strany staročeské a do popředí aktuelní české politiky stavěla — otázku státoprávní svým návrhem adressy k císaři a králi. Bylo to v době, kdy strana staročeská (v listopadu r. 1889) nedovedla proti svým spojencum politickým, klerikálum a konservativnímu velkostatku, obhájiti zasazení pamětní desky M. J. Husovi na budově českého Musea v Praze, a bylo to konečně v době, kdy smluveny byly t. zv. vídeňské punktace.

Punktace tvořily mezník v celém dějinném toku tehdejším a bude nutno proto zmíniti se o jejich vzniku, obsahu a významu obšírněji.

*

Od prosince r. 1886 Němci chovali se k sněmu království Českého passivně. Myslili, že bylo jim ukřivděno vydáním Stremajerových nařízení jazykových a nařízením Pražákovým z r. 1886, jímž bylo obmezeno zbytečné překládání nálezu vrchního soudu v Praze. Hrozili, že rozšíří abstinenci svoji

i na říšskou radu a hrozbou svojí dovedli trefiti do ranitelného místa ministrpresidenta hr. Taaffea. Taaffe nevládl nikdy proti Němcům, vycházel vždy vstříc jejich přáním, přes to, že opíral se o pravici, v níž mimo konservativní Němce Němců neměl. Doléhal na usmíření abstinujících Němců a sám o ně se staral, a to tím více, čím více panovník na smír takový doléhal. V létě r. 1887 dr. F. L. Rieger hledal cestu dohody s Němci, po jeho prvních krocích, v listopadu r. 1887 s vědomím vlády chtěl o dohodu na základě určitých předpokladů jednati nejvyšší maršálek zemský kníže Jiří Lobkovic. Němci však do jednání se dáti odmítli (22. ledna r. 1888), dokud nebyli by jim učiněny předem ústupky v otázce jazykové. Na přání panovníkovo sám hr. Taaffe v říjnu r. 1888 chopil se přímo celé záležitosti. Po svém zvyku hleděl si nejdříve získati šlechtu, když s ní o věci se dohodl, počal přímo jednati s Němci. Zabezpečil jim zvláštní senát u vrchního zemského soudu, rozdělení zemské školní rady, úpravu zemědělské rady a sněmovní kurie národnostní. Nerozpakoval se také proti nevčasnému vyvinování státoprávního programu se strany české, na doléhání Němců, Němce (17. prosince r. 1889) jménem vlády veřejně v poslanecké sněmovně ujistili, že naděje Čechů na jakékoliv státoprávní vyrovnání a korunovaci jsou nemístné. Němci neměli za těchto okolností příčiny nevcházet do jednání s Čechy. Odhodlali se k tomu rádi. Od 4. do 19. ledna r. 1890 konaly se porady vlády, Čechů a Němců ve Vídni. Všech účastníků i s pěti ministry bylo 18, lidoví poslanci čeští byli v poradách jen tři, vesměs příslušníci strany staročeské (dr. Rieger, dr. Mattuš, Zeithammer), konservativní velkostatek zastoupen byl jen třemi členy. Již z těchto čísel bylo jasno, proti jaké přesile měli staročeští poslanci hájiti zájmy české. Úmluvy, které na poradách se staly, tvořily jeden celek. Účastníci se zavázali pečovati o přijetí jeho u svých stran a Němci slíbili, že vstoupí zase do sněmu, když všechny súčastněné strany dohodu přijmou.

26. ledna r. 1890 mohli sděliti účastníci konferencí úmluvy vídeňské se stoupenci svých stran a s veřejností. Úmluvy skládaly se z jedenácti kusů, z nichž však jen čtyři byly propracovány. Všechny ostatní kusy pohybovaly se ve všeobecnostech

a hlavních zásadách a výklad jejich mohl býti různý. V zásadě bylo vysloveno zřízení obchodní a živnostenské komory ve východních Čechách vyloučením potřebného počtu berních okresu z obvodu obchodní komory pražské a liberecké, v zásadě byla uznána nutnost revise řádů obchodních komor, v zásadě bylo vysloveno vymezení soudních okresu dle národnosti, ale i dle poměrů territoriálních, dopravních a obchodních, v zásadě uznána byla nutnost revise jazykového nařízení Stremajerova, ministerstvu spravedlnosti ponechávala se volná ruka obsazovati místa při soudech první stolice, prohlášena nutnost osnovy zákona o užívání zemských jazyků při samosprávných úřadech, ale výslovně s tím specielním a Němcum hovícím ustanovením, že města se zvláštním statutem, vyjma Prahu, mají býti taxována jako všechny jiné obce, v zásadě dále byla uznána potřeba opravy volebního řádu a zřízení národních kurií, české a německé, vedle kurie velkostatkářské, s právem veta v otázkách zemského zřízení, volebního řádu, pak v otázkách jazykově národnostních a národně-kulturních. Konkretně v úmluvách bylo stanoveno vnitřní rozdělení zemské školní rady ve dvě národnostní sekce, podmínky pro zřízení škol menšinových, pravidla o upravení zemědělské rady pro království České z dvou národnostních sekcí a předsednického sboru pro záležitosti společné, zvláště pak zařízení při vrchním zemském soudu v Praze. Dle tohoto znění vídeňských úmluv měla býti i formálně prolomena zásada, ve skutečnosti nezachovávaná, obojazyčnosti úředníků soudních, a to tak, že promíjela se znalost češtiny, ale bez výjimky žádala znalost němčiny, měly býti zřízeny národnostní komise personální a disciplinární, národnostně oddělené senáty a dvojí status soudního úřednictva. O češtině jako vnitřní úřední řeči nebylo v úmluvách ani potuchy. Staročeští poslanci, když v úmluvách o této otázce se jednalo, musili se spokojiti pouze protokolováním svého požadavku vnitřního úředního jazyka českého, ale nemohli požadavek vnitřní češtiny učiniti podmínkou zdaru nebo nezdaru vyrovnání.

Vídeňské úmluvy se stanoviska státoprávního, které stále a nevčasně strana staročeská vůči voličstvu tlačila do popředí, znamenaly porážku. Obmezovaly se pouze na království České

a v správě země nedovedly udržeti jednotu a nedílnost. Se stanoviska politiky národnostně jazykové neznamenaly úspěch. Ani v zásadě nebylo Čechům přiznáno právo na vnitřní úřední jazyk český, a pokud se týče jazykových nařízení Stremayerových a Pražákova, byla za souhlasu staročeských poslanců přiznána a připuštěna Němcům potřeba revise těchto dřívějších vymoženostií české politiky jazykové. Úmluvy vídeňské byly cenou za vstup Němců na sněm království Českého, cenou před úmluvami Čechů s Němci mezi Němci a vládou bez Čechů smluvenou a danou, k níž vlastně v úmluvách jen Češi, jednající pod vlivem samého vladaře, připojili svůj souhlas.

Všechny při úmluvách vídeňských súčastněné strany získaly souhlas — svých stran a souhlasem tím Němcům byly otevřeny dvéře na sněm království Českého. Za své vítězství prohlašovali punktace Němci. Nejméně radostné přijetí úmluv bylo mezi stoupenci strany staročeské. Stalo se staročeskými zemskými a říšskými poslanci dne 26. ledna r. 1890 sice v plném znění, ale pouze 34 poslanců hlasovalo pro přijetí takové, ostatní staročeští poslanci před hlasováním odešli. Ale vedle staročeských poslanců r. 1890 již závažným politickým činitelem byli poslanci mladočeští. Od všeobecných zemských voleb r. 1889 bylo jasno, že Mladočeši jsou na postupu, a od doby té velká moc politická ležela v jejich straně, aspoň pokud se týče zemského sněmu. Mladočeši k vídeňským poradám nebyli pozváni. Byli tím neobratně vehnáni na pole nedůvěřivosti od počátku porad vídeňských a nedůvěře té dali výraz veřejně již osvědčením z 3. ledna r. 1890. Byli ochotni po ukončení úmluv od Staročechů, na jejich pozvání, zvěděti, co vídeňské úmluvy obsahují, ale tím, že nebyli při uzavírání úmluv a neměli žádných závazků a zodpovědnosti, dostali se do lehké posice nezodpovědné kritiky. Neukvapovali se soudem svým, neodmítli úmluvy hned, jakmile jejich znění vyslechli, podrobili je zkoumání a teprve pak chystali se vysloviti o nich svůj soud. Nežli se tak stalo, vydal 3. února r. 1890 ministr spravedlnosti nařízení, z nichž v prvém nařizoval zřízení komise za účelem přetvoření obvodů obecních a krajských soudů s ohledem na přání súčastněného obyvatelstva dle territoriálních, komunikačních a dopravních poměrů a to tak, aby dle možnosti soudní

obvody zahrnovaly pouze obce téže národnosti, v druhém pak nařizoval kroky k provedení toho, co bylo v úmluvách vídeňských pověděno o obsazování radu a vyřizování osobních a disciplinárních záležitostí u vrchního zemského soudu v Praze a ve příčině obsazení služebních míst u soudů první instance a u státních návladnictví v Čechách. Poslední nařízení ministra spravedlnosti Schönborna šlo dále v neprospěch Čechu nežli úmluvy vídeňské a provádělo obsazování úředníků při soudech první stolice tak jako při radech vrchního zemského soudu v Praze, ačkoliv určitě a jasně v úmluvách vídeňských o zásadě požadavku znalosti obou řečí zemských při soudech první stolice nebylo ničeho stanoveno a jen správě spravedlnosti provedení přenecháno. Po nařízeních ministra spravedlnosti postavili se Mladočeši 20. února r. 1890 proti vídeňským úmluvám čili punktacím, jakožto rušícím jednotu země, protrhávajícím zásadu rovnoprávnosti, jakožto předčasně (pokud český národ nemá, co potřebuje k svému rozvoji a životu) zavádějícím národnostní kurie, jakožto dělícím český živel v zemích českých a žádali, aby veškeří poslanci čeští, Staročeši i Mladočeši, vzdali se mandátů a novými volbami se ukázalo, jak voličstvo české soudí o vídeňských úmluvách. Staročeši odmítli vzdáti se mandátů, Mladočeši rozhodli se pracovati všemi zákonnými prostředky proti uskutečnění punktací. Domáhali se, aby mohli se účastniti vídeňských konferencí, jejichž úkolem bylo ve smyslu vídeňských úmluv připraviti osnovy zákonů. Staročeši účast tu odmítli. Vášnivou agitací hleděli Mladočeši zalarmovati české voličstvo proti Staročechům a docílili, že Staročeši, polekáni vřením ve voličstvu, opustili stanovisko pevného setrvání na úmluvách vídeňských. Interpellací z 26. dubna r. 1890 v příčině nařízení ministra spravedlnosti odmítli únorová nařízení ministrova. Nezískali v Čechách krokem tím ani o píď půdy. Tím, že interpellaci jejich mimo jediného velkostatkáře nepodepsal z velkostatkářů nikdo jiný, a že ministr spravedlnosti prohlásil, že, co činí, jest ve smyslu úmluv, vzbudili dojem, že jsou klamáni, nebo že se sami klamou. Octli se v postavení viníků a umožnili agitační úspěchy Mladočechů. V druhé polovici května r. 1890 byly předloženy sněmu království Českého ve smyslu punktací vládní osnovy zákonů o roz-

*

dělení zemské školní rady ve dva sbory, o utvoření kurií, velkostatkářské, české a německé, o reformě volební, avšak proti úmluvám vídeňským obmezené jen na kurii alodiálních velkých statku, o rozdělení zemědělské rady a o zřizování a vydržování škol pro národní menšiny. Zemský výbor současně s vládními osnovami předložil osnovu zákona o užívání obou zemských jazyků při samosprávných úřadech a orgánech v Čechách a staročeský poslanec dr. K. Mattuš navrhl, aby ve smyslu vídeňských úmluv vláda učinila, nač zapomněla, a co nejdříve podala osnovu zákona v příčině zřízení obchodní komory ve východních Čechách. 27členný výbor měl tyto návrhy projednati. Ve výboru tom musili zasednouti také Mladočeši, poněvadž dle síly jejich na sněmu zemském nebylo možno je opomenouti. Ve smyslu svých usnešení, zmařiti vídeňské úmluvy, postupovali a, ačkoliv zůstali v menšině, volili vzhledem k cíli, který si vytkli, taktiku účinnou. Žádali zamítnutí punktací a limine, když byli poraženi, hleděli jednání o punktacích oddálit, pak zdržovali jejich projednávání. Neopomenuli ničeho, aby odhalili slabost vídeňských úmluv. Podařilo se jejich taktické obratnosti na jisto veřejně postavit, co do té doby se veřejně nevědělo, že o češtině, jako úřední řeči vnitřní, není v punktacích ani písmenky a že na formální přiznání češtiny jako úřední řeči vnitřní, ani pokud se týkalo českého odboru zemské školní rady, se nepomýšlelo při úmluvách ani po nich. Marně snažily se vládní kruhy ostrými opatřeními účinné agitaci mladočeské proti punktacím ve sborech zákonodárných a mimo ně stavěti hráze. Pronásledováním hnutí protipunktačního dodávaly hnutí tomu koruny mučednické. Marně Rieger v srpnu r. 1890 ve Vídni doléhal na Taaffeho, aby provádění punktací dálo se v duchu úmluv. Způsobil zakročením svým jen to, že veřejné mínění uvěřilo, že staročeští poslanci při úmluvách vídeňských byli oklamáni a přestalo věřit v oklamané. Staročeský klub neodolal mocnému hnutí mezi voličstvem. Někteří jeho členové složili mandáty; 20. listopadu r. 1890 ze staročeského klubu vystoupilo pro nesouhlas s vídeňskými úmluvami devět poslanců v čele s dr. A. Zemanem, za nimi šli pak dr. P. A. Trojan a dr. Jakub Škarda; na přijetí úmluv vídeňských kvalifikovanou většinou nebylo ve sněmu

pomyšlení. 28. ledna r. 1891 sedm členů z vystouplých poslanců staročeských připojilo se ke klubu mladočeskému, rozmnoženému vítěznými doplňovacími volbami. Klub ten čítal od toho dne 51 členů a stal se tak sdružením většiny českých poslanců na sněmu království Českého. Staročeské punktace byly v důsledku toho pochovány.

*

Při vyvinutém politickém zájmu dr. Kaizla bylo zcela přirozeno, že všechny uvedené události, třeba že nebyl již poslancem, nenechaly jej lhostejným. Když se jednalo v lednu r. 1888 o zákonu cukerním, hleděl účastniti se prací při tomto zákonodárném díle aspoň tím, že působil na poslance V. Saláška ve směru svých názorů, a když osnova zákona o dani z lihu byla žhavá, na valné schůzi statkářů kraje táborského dne 4. března r. 1888 zdůvodnil a propracoval odmítavé postavení hospodářských lihovarů proti návrhu zákona o dani z lihu.

Na úpadek strany staročeské nedíval se vždy tak černě, jak ve skutečnosti se úpadek ten jevil, vzrůst strany mladočeské podceňoval a nevěřil v účinnost jejich agitací. Byl proto překvapen výsledkem všeobecných sněmovních voleb červencových r. 1889, ale správně odhadoval význam voleb těch. Nebylo to dle něho vítězství radikalismu mladočeské strany, nýbrž projev nespokojenosti s dosavadním vedením české politiky Staročechy i s národní organisací a politickou zvláště. S politikou mladočeskou na sněmu, tlačící do popředí aktuelní české politiky otázky státoprávní, nesouhlasil a schvaloval, že přes státoprávní adressu mladočeskou přešli Staročeši k dennímu pořádku. Přísná opatření vládní proti rostoucímu mladočešství jako opravdový liberál neschvaloval. Prohlásil je za protiklad všech konstitučních pojmů a radil správně opposici umlčovati positivní prací těch, kteří vládnou. V novém místodržiteli českém hr. Fr. Thunovi viděl osobnost eminentně politickou se všemi přednostmi a vadami, ale nemohl se smířiti s opatřeními, která Thun proti opposičnímu hnutí českému podnikal a chtěl podniknouti.

Byl proti škole konfessijní, jak si ji představoval kníže Lichtenstein, a straně staročeské nemohl zapomenouti, že při

případu Husovu na sněmu království Českého nedovedla čeliti svým spojencům klerikálním a konservativním a chováním svým zapřela svého duševního auktora a velebitele Husa i jeho doby jakožto výkvětu českých dějin, Františka Palackého.

Smír s Němci si dr. Kaizl přál a proto nenamítal ničeho proti smiřování těchto národů ve Vídni v lednu r. 1890. Proti prof. Masarykovi, který by byl rád viděl, aby realisté byli pozváni na schůzi poslanců v Praze, kde byla podána zpráva o vídeňských úmluvách, a chtěl se pozvání domáhat, zastával názor, s nímž zvítězil, aby realisté nehnali se do zodpovědnosti za dílo, na němž ničeho nemohou změnit, a nechali si volné ruce ke kritice punktací. Když vídeňské úmluvy byly publikovány, nenamítal nic takového, co by jej stavělo do posice k punktacím vůbec odmítavé. Ať se díval na punktace se stanoviska státoprávního, samosprávného nebo národnostního, ať vytýkal jim povšechnost, k tomu úhrnnému soudu přece dospěl, že podstatného vídeňskými úmluvami není ztraceno nic. Úmluvy vídeňské byly mu jen slabým počátkem smíru česko-německého; aby neutrpěl prospěch českého národa v budoucnosti, to kladl na srdce schopnostem jednatelů v budoucnosti. Ale od publikace punktací jedno bylo mu úplně jasno: že přijetí punktací důsledně znamená přeměnu poměrů na říšské radě a že nezbytně musí míti za následek změnu tehdejší pravice, mají-li ze smíru míti prospěch Češi. Od vydání Schönbornových nařízení soud svůj o punktacích pozměnil a punktace odmítal. Považoval pro Čechy za nepřijatelné pravidlo, že soudní úředník v Čechách potřebuje znáti jen němčinu, a jen výjimečně vyžaduje se také znalost češtiny. Postřehl, že ve vyrovnání není potuchy po vnitřní úřední češtině a bez té nechtěl vyrovnání akceptovati. Stál na této své domněnce a tomto svém stanovisku přes to, že jeho přátelé Kramář a Masaryk hned jeho mínění nesdíleli a hájil názor svůj i veřejně v „Čase“ přes to, že shoda v názoru na punktace mezi trojlístkem realistickým se objevila teprve až v druhé polovici června r. 1890. Byl přesvědčen, že punktace nebudou provedeny, a když v březnu r. 1890 Staročeši neobhájili proti Mladočechům při doplňovací volbě říšský mandát, bylo mu to známkou, že voličstvo odmítlo tím uznati

platnost podpisu, který jménem českého národa napsal dr. F. L. Rieger na vyrovnání česko-německé.

Přes to, že díval se na vládu Taaffeovu jako na vládu starého centralistického směru s autonomistickou většinou, byl v zásadě pro udržení tohoto systému vládního.

Chtěl uchovat Taaffea i jeho vládní většinu, pravici, jenže si přál, aby pravici nedrželi jen Češi a to za každou cenu, nýbrž i ostatní živly v pravici seskupené. Seskupení pravice přál si na věcných základech, na autonomii, národní rovnoprávnosti a sociálním programu a toužil, aby na základě tom pravice jevila k vládě více iniciativy a samostatnosti. Když na počátku srpna r. 1890 bylo jasno, že vláda a systém Taaffeuv stojí na punktacích, byl od nich odkloněn, ale ne tak, aby ihned a bez posledních pokusů byl volal do opposice. Ještě tehdy chtěl pracovati o udržení pravice a vlády Taaffeovy, jenže za určitých okolností. Považoval za nutné, aby Čechové s Taaffem podrobně smluvili a stanovili nejzazší termin pro vyplnění svých přání: plné emancipace od němčiny při úřadech a soudech, zřízení národnostních sekcí při ministerstvech, úplné rovnoprávnosti s němčinou v zemích českých, zřízení většího počtu středních škol na Moravě a ve Slezsku, zřízení university na Moravě a utrakvisování brněnské techniky. Za to sice nechtěli se vzdáti státoprávního programu, ale chtěli jej odložiti jako nenaléhavý program politický a chtěl nechati volnou ruku vládě a nepřekážeti jí ve snahách klerikálních v rámci zemí, v zahraniční politice a v záležitostech uherských a haličských. Doufal, že by na tomto základě bylo možno dělati politiku s konservativní šlechtou i českými klerikály. Ale pomýšlel již tehdy také na možnost pádu vlády Taaffeovy, a byl by chtěl za těchže podmínek pak politiku dělati s Němci, a teprve kdyby ani to nešlo, chtěl postaviti se do rozhodné opposice. Kaizl krátce vyhýbal se co nejvíce vyloučení Čechů z vlády a jen v nejkrajnějším případě chtěl se dáti na pole opposiční. Ale záhy poznal nemožnost provésti myšlenky své, poněvadž vláda nechtěla se zříci punktací, a pak i on postavil se na cestu, na kterou postavil se již dříve jeho přítel dr. Kramař: na půdu opposiční.

* * *

Starou svoji myšlenku, založiti si vlastní list, Kaizl neopustil, když přestal býti poslancem staročeským. Vrátil se k ní po rozchodu se stranou staročeskou a toužil po jejím uskutečnění tím více, čím více viděl svoji žurnalistickou osamocenost mezi listy staročeskými i mladočeskými, z nichž ani do těchto ani do oněch nechtěl psáti. Na podzim r. 1888 spolu s prof. Masarykem jednal o svém dávném projektu politického týdenníku a záhy byl získán míněni Masarykovu, aby nezakládali list nový, nýbrž aby ujali se již na druhý rok vycházejícího kulturně kritického čtrnáctidenníku „Času,“ a aby učinili z něho týdenník. Dr. Kaizl hned od počátku listopadu r. 1888 počal psáti i o věcech národohospodářských a politických do „Času“ a současně s prof. Masarykem pracoval, aby od nového roku 1889 „Čas“ mohl se státi týdenníkem. Jejich jednání se zdařilo, 31. prosince r. 1888 byla podepsána smlouva společenská, kterou finančně na jistou dobu vycházení „Času“ jako týdenníku bylo zaručeno. Byla složena nejen kauce pro týdenník, nýbrž i opatřen kapitál pro první měsíce vydávání listu. Ti, kdo finančně umožnili přeměnu „Času“ v týdenník a podepsali společenskou smlouvu, byli: Dr. Jar. Goll, dr. Leop. Heyrovský, dr. K. Kramář, dr. Jos. Kaizl, dr. Tom. G. Masaryk, dr. Milan Nevole, dr. Ant. Rezek, dr. Lev Roubal a dr. Jan Herben. K nim přidal se vídeňský universitní professor dr. E. Albert. Nebyl sice podepsán na společenské smlouvě o vydávání týdenníku „Času“, ale projevil o vznik i vydávání listu štědrou obětavost a nevšední zájem. Nepodepsal se na společenskou smlouvu „Času“ jen proto, aby otevřeným přihlášením se k „Času“ neztratil ve Vídni posice, kterých si získal na universitě, v obyvatelstvu i u vlády a kterých jako vysoce šlechetný muž a opravdový Čech využíval vždy dle nejlepšího svého vědomí a svědomí ve prospěch české věci.

Dne 2. ledna r. 1889 vyšlo 1. číslo třetího ročníku „Času“. Bylo to první číslo „Času“ jako týdenníku. Podtitul listu sice zněl právě tak jako při ročníku předcházejícím, kdy „Čas“ byl čtrnáctidenníkem: „List věnovaný veřejným otázkám“ a jako při ročnících předcházejících, tak i při ročníku třetím jako vydavatel až do 1. listopadu r. 1890 (kdy se jím stal dr. K. Kramář) a jako odpovědný redaktor byl uveden dr. Jan Herben.

Na venek činil „Čas" stejný dojem jako dříve, uvnitř však redakční dílny jeho nastaly podstatné změny. Dr. Jan Herben nejen dle smlouvy s novými majiteli z 31. ledna r. 1889 byl odpovědným redaktorem, vydavatelem a administrátorem týdenníku „Času" a byl povinen „při redigování, vydávání a administrování „Času" ve všem a jediné říditi se direktivami výboru danými", nýbrž i ve skutečnosti přestal býti skutečným redaktorem „Času". Také ve složení hlavních spolupracovníku „Času" nastala rozhodná změna. Kdežto dříve vedle dr. Herbena hlavními spolupracovníky listu byli filologové a literární historici prof. Jar. Vlček, prof. Fr. Jokl, prof. Fr. Táborský a filosof a sociolog prof. T. G. Masaryk, byli od třetího ročníku hlavními spolupracovníky „Času" dr. Jos. Kaizl, dr. T. G. Masaryk, dr. K. Kramář a dr. Ant. Rezek. Jestliže dříve těžisko „Času', tkvělo v kulturní politice a především v otázkách, souvisejících s bojem o pravost obou rukopisů a v boji proti zastavatelům pravosti starých památek českých, nyní „Čas" především měl sloužiti k povznášení úrovně české politiky a veřejného života českého, měl připravovat a kypřit půdu politickému obrození českému, měl české politické stranictví z půdy osobní stavět na základy věcné, zásadní. Kdežto dříve „Čas" vedle úvahy a pojednání přinášel celkem jen stati kritické z oboru života kulturního a ruzné noticky pod názvem „Směs", vypadal „Čas" jako týdenník daleko pestřeji. Přinášel úvodní články politické (většinou od dr. K. Kramáře, pod značkou L. E.), národohospodářské ze sociální a stavovské politiky, s jednotného stanoviska psaný politický přehled (pokud byl označen chiffrou *í-* pocházel od prof. dr. A. Rezka.) dotýkající se politiky domácí i zahraniční, korrespondenci z domova i ciziny, především z Vídně, Moravy, Ruska, v rubrice „Umění, věda, školství" (v níž otiskl nejlepší příspěvky prof. T. G. Masaryk), vedle posudků a oznámení o spisech redakci zaslaných, byly umístěny literárně kritické essayes, referáty divadelní, výtvarně umělecké, a bezohledně ukazováno, jako již v ročnících předešlých, na všechny ty, kdo dopouštěli se literárních krádeží. Ob čas přinášel týdenník „Čas" feuilleton Rubrika „Směs" podržena byla i v „Čase" týdenníku a vedle zpráv kritických a positivně informujících byly v ní uveřejňo-

vany polemiky a přehlídka krajinského tisku. Proti prvním dvěma ročníkům „Času" zavedena v ročníku třetím část insertní, která byla uvedena do života se slavnostním, ale jak se nové vydavatelstvo již po měsíci přesvědčilo, s neprovéditelným zásadním prohlášením: „Neuveřejňovati v části insertní nic, co bychom i v části redakční nemohli zodpovídati a doporučovati v části insertní jen zboží, firmy a závody atd., o jichž solidnosti zjednáme si co možná bezpečné zprávy."

„Čas" jako týdenník hleděl si nejen politiky v nejužším toho slova smyslu, nýbrž i ve smyslu nejširším. Nejen politické zásady a postup české delegace ve Vídni a v Praze jej zajímal, nýbrž veškerý veřejný život český. Národohospodářské, sociálně-politické, kulturní i školské a studentské záležitosti vedle úzce politických byly projednávány v článcích i v drobnějších statích a zprávách a to opravdu lidmi, kteří rozuměli věci, o níž psali. „Čas" jako týdenník sice nezbavil se úplně dozvuků bojů rukopisných a hořkostí osobních, které boje ty měly za následek, ale jinak byl to list, který nechtěl agitací, zrádcováním, nemístným mentorováním, odvoláváním se na autority pojednávat o veřejných otázkách, nýbrž věcnou diskussí a pusobením na rozum čtenářstva. Nebyl to list psaný pro široké vrstvy lidové, nýbrž list kritický, určený intelligenci, byla to spíše týdenní revue česká nežli noviny, jak se na ně u nás lidé dívali v letech devadesátých minulého století. „Času" chyběla ruka žurnalistického routinéra, ale to bylo jen na počátku, později i routině té přiučili se ti, kteří vedení „Času" měli na starosti. Zásluhou velikých vídeňských styků dr. K. Kramáře, který bydlil ve Vídni, mohl „Čas" i překvapovati novinkami z vnitřní politiky rakouské. „Politika rozumná a poctivá" bylo heslem týdenníku „Času". „Čas" opravdu chtěl navazovati v politice na našeho velikého žurnalistu doby probuzenské. Jako Havlíček do jisté míry odváděl český život od politického romantismu na půdu reelní, tak chtěli českou politiku své doby odvésti redaktoři „Času" na půdu střízlivé skutečnosti. Jako se stavěli na jedné straně proti politickému autoritářství strany staročeské a beznadějnosti staročeské politiky, tak na straně druhé proti agitaci mladočeského radikalismu dokazovali, že nadšení a energie jsou dobré věci ve

veliké politické konkurrenci, ale že nutně a bez výhrady musí se k nim družit náležité vedení a opravdová positivní práce. Hlavní úkol budoucí české politiky neviděli ve formulování politického programu, nýbrž v jeho provádění.

Postavili si, jak výslovně pověděl „Čas" na začátku své týdenní pouti, „za přední úkol diskutovati o všech otázkách národních, politických i sociálných bez předpojatosti, bez strannickosti — hledati, co musíme a hlavně co můžeme chtíti — opětujeme to ne bez účelu — a tak vypracovati positivný program soustavné činnosti politické i národní. Však nesmíme zůstati na poloviční cestě. Dobrá politika u nás možna jen, stojí-li za ní zdravý organismus národní — a proto nelekáme se boje proti všem jeho chorobným zjevum, proti všemu, co odporuje poctivosti a opravdovosti našeho veřejného života. Bezohlednost — ale i opravdovost i dobrá vule nám budou ve směru tom nezvratnými zásadami". V hlavních základech svých vycházela redakce týdenníku „Času" z českého nacionalismu a politického liberalismu. To byly základy starého programu Fr. Palackého. Ale redakce týdenníku „Času" chtěla jíti dále, vzhledem k potřebám nové doby, zvláště vzhledem k naléhavosti otázky sociální, a chtěla starý nacionální a liberální program český doplnit a moderní potřebě přizpusobit. Svojí výslovnou péčí o otázku sociální, ke které obě tehdejší politické strany české, staročeská i mladočeská, chovaly se netečně a nevšímavě, postavili se redaktoři „Času" na pudu vědomého sociálního pokroku. Jednak proti státoprávnictví strany staročeské, která ve Vídni za své politické aktivity poznala, že na státoprávní akce není pomyšlení, která však neměla odvahy voličstvo o tomto stavu a tím o chybách svého dřívějšího státoprávního radikalismu poučiti, jednak proti nevhodnému zvedání odhozeného státoprávního praporu Mladočechy, za východisko a základnu české politiky prohlásili otázku národnostní. Nechtěli ji mísiti s otázkami ostatními, zvláště státoprávními, považujíce je jen za fenomény boje národnostního, za zbraně a prostředky k vítězství v boji tom. Proti vkořenělému veřejnému mínění, že k uskutečnění českých státoprávních tužeb není doba daleká, otevřeně říkali, že cesta k státnímu právu jest dlouhá, a že docíliti státoprávních

*

ideálu není možno rázem. Proti bezmyšlenkovitému volání po korunovaci a proti vyčerpávání státoprávních tužeb českých voláním po ní dokazovali, že korunovace není možná, leda proti Němcům jako ochrana celistvosti našeho království a říše, nebo na základě shody s Němci jako konečné, zdravé upravení ústavních poměrů celé říše, jako rovnováha proti vlivu maďarskému. Proti theorii staročeských politiků, že konec českého státního práva hledati nutno na Bílé Hoře, stavěli na základě obšírných studií dr. K. Kramáře, později v samostatném spise „České státní právo" prohloubených a vydaných, theorii novou, že klidný organický rozvoj českého státního práva byl přerušen r. 1749, kdy byla zrušena představitelka legislativní i administrativní moci zemí koruny české, česká dvorská kancelář. Nevzdávali se státního práva koruny české, poněvadž uznávali k němu nepromlčitelný právní nárok, ale netajili se, že uskutečnění státoprávních ideálů jest nutno odložit a dojít k němu po namáhavé cestě práce. Upozorňovali, že český národ nemá tolik síly, aby sám si vynutil na říši svůj vlastní útvar státní, zřízený bez ohledu na ostatní části říše, volali proto českou politiku z jejího úzkého státoprávního stanoviska na půdu širší, na půdu federalisace Rakouska, české historické nároky spojovati chtěli s požadavky moderního státu, přáli si přetvoření říše ve smyslu federalistickém nejen pro sebe, nýbrž na prospěch všech národů rakouských. Radili českým politikům, aby hledali spojence v těch, kdo s nimi měli společné zájmy, a aby o prospěšnosti české federalistické politiky pro celou říši přesvědčovali všechny, kdo mají vliv v rakouském mocnářství.

Na základě tří státotvorných principů, historického, geograficko-hospodářského a národnostního, přáli si přetvoření centralisovaného Předlitavska v čtyři skupiny: 1. Čechy, Moravu a Slezsko, 2. Halič a Bukovinu, 3. Rakousko pod a nad Enží, Salcburk, německou část Štýrska a Korutan, Tyroly a Vorarlberk, 4. slovinskou část Štýrska a Korutan, Krajinu, Istrii, Gorici, Terst a Dalmacii. Pokud se týče vnitřního života státního, stáli na principu autonomie. V zájmu pravé svobody občanské, z důvodů národnostních i finančních horovali pro princip autonomie. Jako Fr. Palacký zastávali

austroslavismus. Tento základ přejímali od Palackého se všemi jeho důvody i důsledky.

Ačkoliv cítili se především Čechy, nezapomínali, že jsou Slované. Hlásili se k „vzájemnosti slovanské" a chtěli, aby idea ta byla jim více nežli prázdnou frásí. Znali a seznamovali se se slovanským světem, měli čilé styky s badateli slovanskými, poučování o světě slovanském věnovali místa ve svém týdenníku „Času". Aby svazek rakouských Slovanu stal se pevnějším, navrhovali jakýsi orgán, v němž by se vzájemnost rakouských Slovanů projevovala: občasné schuze představitelu všech slovanských národů Rakouska. Uznávali a proto přemýšleli o řešení národnostní a zvláště jazykové otázky v Předlitavsku. Odmítali povýšení jedné řeči, němčiny, za řeč státní a žádali provedení jazykové rovnoprávnosti ve všech odborech veřejné správy a ve všech skupinách zemí. Soudili, že otázku národnostní lze řešiti jen v celém Předlitavsku a jen v její celistvosti. Staročeskou theorii, formulovanou prof. dr. J. Trakalem, jako by vyřízení otázky národnostní v Čechách nebylo možné bez současného vyřízení otázky státoprávní, považovali právem v základě za pochybenou.

Navrhovali zákon národnostní, platný pro všecky národnosti v Předlitavsku, vymezující přesně, aby sporum se předešlo, práva a povinnosti každé národnosti. Říšským zákonem chtěli míti stanoveny hlavní zásady pro minoritní školy a jejich vydržování. Nepovažovali jednojazyčnost úředníku za porušení principu rovnoprávnosti, ale především chtěli, aby v každém kraji jazyk lidu byl i vnitřním jazykem úředním.

S Němci přáli si smír celý a poctivý a považovali jej za jeden z předních úkolů české i vládní politiky, třeba že nevěřili v brzké uskutečnění tohoto smíru. Tím stavěli se proti náladě širokých vrstev voličských své doby, již vysvětliti bylo lze, že za vlastenecky podezřelého byl pokládán, kdo radil k smíru a k dohodě s Němci. Spolupracovníci „Času" chtěli, aby Němci zanechali svých dobývačných úmyslu a hájili jen své dosavadní državy. Přemýšleli, jak by se dala upraviti jazyková otázka v Čechách mezi oběma národy a hned v letě (15. června) r. 1889 zastávali se názoru, aby zustalo, pokud se týče úředního jazyka na venek, při jazykovém nařízení Stre-

mayerovu, pokud se týče vnitřního jazyka úředního, aby úředním jazykem v německém kraji byla němčina, v českém čeština, v krajích smíšených řeč většiny okresu. K německým požadavkům své doby, proti nimž české veřejné mínění ostře stálo, nebyli úplně odmítaví. Připouštěli dva senáty společného vrchního soudu, rozdělení zemské školní rady ve dva odbory, byli v zájmu klidu pro placení nákladů školních každou národností o sobě s předpokladem, že do škol budou přijímány jen děti jazyka vyučovacího znalé, a neměli námitek proti rozdělení zemědělské rady ve dva odbory se společnými úradami o všech věcech, týkajících se povšechných hospodářských zájmů Čech. Ale všechny tyto koncesse činili v předpokladu, že nejedná se mlčky ani výslovně o německou státní řeč. Na akce Němců v Čechách nedívali se jen se stanoviska úzce česky territoriálního jako většina jejich vrstevníků, nýbrž umisťovali akce ty do rámce velkoněmeckého hnutí, toužícího po Adrii, a tudíž nebezpečného Čechům i Slovanům rakouským vůbec.

Uvažovali o poměru českého lidu k šlechtě. Poddávání se staročeské strany šlechtě považovali za politickou chybu, ačkoliv zase z důvodů politické opportunity, za poměrů, jaké byly, politické spojenectví rozumné české národní strany s šlechtou proti tehdejšímu učení radikalismu mladočeského považovali, ale jen pro tu dobu, za nezbytné. Nespokojili se však jen s touto zásadou, s tímto heslem, nýbrž konkretněji hleděli poměr českého lidu k šlechtě stanovit. Co viděli na šlechtě jako pojítko s českým lidem, byl její někdejší státoprávní program a zásada autonomie, odpor proti vládě jedné národnosti na úkor druhé v Rakousku a nepřátelství proti liberálním Němcům; to, co překáželo jim na šlechtě, byl nedostatek národní rozhodnosti, její upřílišněné dynastické a katolicky klerikální stanovisko. Chtěli vzhledem k politicky významnému a vlivnému postavení šlechty se šlechtou společně jíti, když by šlechta přijala za své ty požadavky, které se týkaly zabezpečení a rozvoje české národnosti.

Týdenník „Čas" stál na stanovisku protiklerikálním. Nestavěl se proti zbožnosti, naopak přál si, aby lidé, zvláště mládež, byla hluboce prodchnuta velikými ideály křesťanského náboženství, ale rozhodně odporoval klerikálním pokusům

o školu a vyučování; dozor církevní připouštěl jen nad vyučováním náboženství.

Proti manchestrovským názorům, obecně v Čechách tehdy rozšířeným, stál týdenník „Čas" na stanovisku sociálně-reformním. Hleděl si dělnictva nejen z důvodu demokraticko-politických jako Mladočeši, nýbrž z důvodů sociálně-politických. Stavěli se proti thesi manchestrovství, jako by kruté strádání dělnictva bylo nezměnitelným zákonem přírodním, a socialismu za zásluhu počítali, že thesi tu podkopal. Zastávali se také českého dělnictva proti výtkám českého nacionálního liberalismu, jako by české dělnictvo, proto, že projevilo zájem a sympathie sociálně-demokratickým zásadám, bylo beznárodní. Ve smyslu příkazů sociálně-reformní politiky ukládali státu, „aby svým mocným prostředkováním hleděl poněkud zmírniti společenské protivy a aby vedl dělnictvo k lepšímu osudu dříve, než dělníci chopí se věci sami."

Cesta, kterou chtěli kráčeti k lepší budoucnosti českého národa, byla cesta spoléhání na vlastní síly a cesta usilovné a neúmorné práce. Nevěřili proti romantismu své doby v politické zázraky, věřili jen v zdatnost českého národa a v jeho pracovitost a píli. Hleděli změniti názor veřejného mínění tehdejšího na práci veřejnou. Práce na poli veřejném nevyčerpávala se jim krasořečněním, okázalou agitací a neomezovala se jen na ty, kdo byli členy sboru zákonodárných. Budili úctu k drobné práci národní, nedoceňované tehdy a podceňované, a dokazovali, „že je ta drobná práce stejně záslužná jako kterákoliv jiná na místech vyšších, které každý vidí."

Formulovali přesně, jak představují si postup české politiky. Nebyli ani radikály, ani nebyli za každou cenu podporovateli vlády. Byli pro politiku, jak ji nazývali, aktivní. „Cílem aktivné politiky," tak dne 1. června r. 1889 formuloval dr. Jos. Kaizl aktivní politiku, „jest sbírání a množení ztracené váhy politické, nabývání větších i drobnějších výhod, nenáhlé tužení sil a vše to v rámci ústavy, aby jednou synové a vnukové deklarantů mohli postupovati útokem po státním právu, jehož dříve přímo jsme dobývali. Nová taktika dána parlamentární aktivitou, jde o to, interessovati pro přání naše vládu i parlamentární frakce; ať interes pochází z lásky neb obavy, na

tom nezáleží; jen o to běží, míti majoritu a využívati jí.“ Positivně chtěl v politickém životě tvořiti přes veškery protivy a obtíže. Byli si plně vědomi, že taková politická práce vyžaduje vědomosti, znalosti, neúmornou píli a železnou energii.

Proti dědictví státoprávně radikální kampaně české, proti pohlížení na c. k. úředníky jako zrádce na programu státoprávním, proti zrazování ze vstupu do služby státní a proti nevšímání si politických kruhů českých systematického umísťování českých lidí ve správě státní, žádali, aby delegace česká pilně a soustavně hleděla si úřednických personalií, aby hleděla zvláště ústřední úřady osaditi českými mladými, zdatnými silami. Správně podpírali tento svůj požadavek důvodem, „že o národech a státech nerozhodují jenom řeči v parlamentech, nýbrž také výkony s p r á v y státní, a že vliv organisované buraeukracie často je příliš velký, abychom směli vzdávati se svého vlivu na ni, dokud vůbec jaký máme.“

Redaktor politického měsíčníku pro pěstování slovanské vzájemnosti „Die slawische Warte“, Fr. Pazdírek, nazval dne 1. února r. 1889 redaktory „Času“ realisty a jejich směr nacionální realismus, a označení to, které pak bylo přijato „Časem“ jako označení směru týdenníku „Času“ i stoupenců tohoto směru, všeobecně se ujalo. Jméno to odpovídalo úplně věci, o níž šlo. Stoupenci týdenníku „Času“ hlásali realism politický. Ale vedle něho hlásali i vlivem prof. T. G. Masaryka realism umělecký. Potírali v literární a umělecké části svého listu theorii umění pro umění a propagovali heslo: umění pro život. Jim pravé umění nemohlo býti jiným nežli uměním tendenčním.

Kaizl byl skutečným řídícím redaktorem „Času“ v prvních dvou letech jeho vycházení jako týdenníku. Měl k úkolu tomu všechny vlastnosti: rozhled, píli, organisatorský talent a smysl pro pořádek. Určoval themata, o nichž by se mělo psáti, získával spolupracovníky, přehlížel a opravoval došlé rukopisy, určoval obsah čísla. Sám psával drobné zprávy, polemické noticky, krátce vše to, co zbude na vrchního redaktora doplniti, aby list tvořil celek jednolitý. Vedle toho občas psával úvodní články politicko-taktické a národohospodářské, většinou rázu analytického a břitce kritického. Bylo vedle vlastního podpisu jeho několik značek, jimiž označoval své stati:

Bn, K. Š., Bj., -Mat.- nebo byly články jeho vůbec bez značky i bez podpisu. Nelze již dnes ani zjistiti, které všechny stati pocházejí v týdenníku „Času“ z péra Kaizlova. Určitě však pro „Čas“ napsal dr. Kaizl stati:

1. Meliorační fond v „Čase“ z 5. listopadu r. 1888.
2. Zachování usedlostí selských v „Čase“ z 20. listopadu r. 1888.
3. Epilog [k ordonancím Gautschovým] v „Čase“ z 19. ledna r. 1889 (spolu s prof. Masarykem).
4. Skladiště a warranty v „Čase“ z 1. února r. 1889.
5. Nemocenské pokladny dělníků v „Čase“ z 9. února r. 1889.
6. Banka Rakousko-uherská v prvém roku nových stanov v „Čase“ z 16. února r. 1889.
7. Státní dráhy rakouské. Poznámky k výroční zprávě generálního ředitelství za rok 1888 v „Čase“ z 18. května r. 1889.
8. Český klub na říšské radě v „Čase“ z 1. června r. 1889 a dále.
9. Státoprávní debatta v „Čase“ z 16. listopadu r. 1889.
10. Změna volebního řádu sněmovního v „Čase“ z 23. listopadu r. 1889 a dále.
11. Nový pokus smiřovací v „Čase“ z 4. ledna r. 1890.
12. Stavitelé a zedníci v „Čase“ z 25. ledna r. 1890.
13. Náprava měny v „Čase“ z 22. února r. 1890 a dále.
14. Reforma přímých daní v „Čase“ z 8. července r. 1890.
15. K situaci v „Čase“ ze 27. září r. 1890.

Tyto články jsou ceny různé. Vedle časových statí, žurnalisticky zběžně koncipovaných, jsou mezi články těmi i pokud se týče článků úzce politických i národohospodářských studie hluboce založené, prozrazující veliké odborné vzdělání státovědecké. Z článků úzce politických místo první náleží studii o „Českém klubu na říšské radě“, který z toho důvodu byl také zařazen do této publikace; z článků národohospodářských nejdůležitější jest obsáhle založená studie „Náprava měny“, později i samostatně vydaná.

„Čas“ svými myšlenkami měl pronikavý vliv na politickou veřejnost českou. Přes to, že jeho stati nejednou byly žurnalistikou obou stran českých zamítány, přes to na kruhy po-

slanecké vliv „Času“ byl nepopěrný, a nejednou mnoho z toho bylo provedeno, co „Čas“ navrhl a nač upozorňoval, třeba že „Čas“ pak za původce myšlenky nebyl uváděn. Tyto mravní úspěchy „Času“ nešly ruku v ruce s jeho úspěchy finančními. „Čas“ byl podnik deficitní a byl by jím býval ještě na dlouhou dobu, kdyby i jeho administrace byla bývala čipernější a hbitější. Posice, které „Časem“ si realisté získali nejen na vnitřní politiku, nebyly nepatrné. Dovedli upoutati na svůj list, své názory a svoji práci pozornost rozhodujících kruhů vídeňských, žurnalistických i vládních, a dobyli si míst politiku, jimž náleží budoucnost.

Na základě svých názoru v „Čase“ proslovených hleděli kupiti kolem sebe stoupence svých zásad. Na čajových dýcháncích, které pořádali pro vysokoškolskou mládež, získávali si generaci, která měla se budoucně súčastniti veřejného života; soustavným dopisováním do krajinských listu českých, které organisoval největší organisační talent z celého realistického trojlístku, dr. Jos. Kaizl, hleděli pusobiti na veřejnost českou mimo Prahu; dopisováním do listu zahraničních, zvláště francouzských, při čemž lví podíl připadl dr. K. Kramářovi, ve smyslu svých zásad osvětlovali českou politiku před cizinou. Jejich úspěchy byly takové, že pod vlivem jich v zájmu ještě intensivnějšího pusobení přáli si v září r. 1889 dr. Kramář a prof. Masaryk z „Času“ učiniti list denní. Neuskutečnili úmysl ten pro silný odpor dr. Kaizla, který znaje passivnost týdenníku „Času“, nemohl svoliti, jako střízlivý kritik a znalec skutečných poměrů tiskových v Praze, z důvodu finančních k přeměně jeho v denník.

*

Když byl dr. Kaizl odhodlán působiti na poli praktické politiky, nezbytně musil si zodpověděti otázku, zda jest možno, aby jako jednotlivec bez organisace mohl pusobiti politicky s výsledkem. Nebyl ani chvíli na vahách, že musí býti členem politické organisace, a že působení jeho bude tím větší, čím bude silnější organisace, jejímž byl by členem; ale nebyl tak bezpečen v rozhodnutí svém, když jednalo se o otázku, v jaké organisaci by měl působiti. Pod vlivem svého vídeňského přítele

a rádce prof. dr. Ed. Alberta domníval se v polovici roku 1888, že by bylo možno v Čechách zorganisovati vedle strany staročeské a strany mladočeské stranu třetí, stranu reformní, jakési zlaté středocestí, která by byla bližší Staročechum a vystupovala proti demagogické agitaci a politické negaci Mladočechu, ale po roce byl již přesvědčen, že na uskutečnění této naděje není ani pomyšlení. Cítil po rozmluvách se zkušenými politiky, že by realisté nestačili nedostatečností organisatorských talentu na vybudování velké organisace a cítil, že i kdyby talenty ty byli měli ve větší míře, že na utvoření nové politické organisace mezi klesajícím staročešstvím a neobyčejně již zmohutnělým i mohutnícím mladočešstvím nebylo ani pomyšlení. Od polovice června r. 1889 bylo dru. Kaizlovi jasno, že chtějí-li on i jeho realističtí přátelé intensivněji působiti jako praktičtí politikové, že mohou tak učiniti jen v některé ze stávajících politických stran českých, buď ve straně staročeské nebo ve straně mladočeské.

*

O straně staročeské měli realisté jednomyslný názor. Odsuzovali autoritářství strany staročeské a víru v neomylnost vůdce, dr. Riegra, které měly zhoubný vliv na duševní hodnotu strany. Litovali, že voláním po svornosti dusilo se Staročechy každé myšlení politické. Nenamítali nic proti konservativnímu rázu strany, ale za zlé měli jejímu vedení, že na cestě té nedovede vytrvat, že se dává od správné taktiky opportunismu strhovat radikalismem, a že provádí politiku dvojakou, radikální v Čechách, poddajnou ve Vídni. Ale přes tyto výtky na dlouho realisté stranu staročeskou považovali za stranu, v které by jedině mohli uplatniti své schopnosti a pracovní energii. Zvláště dr. Kaizl a prof. Masaryk, sotva že se v zimě r. 1888 v „Čase" sblížili na poli politickém, ihned počali nedočkavě působiti na stranu staročeskou, aby poskytla jim, jako zvláštnímu křídlu, možnost spolupráce v politice a publicistice. Dr. Kramář, který si přál věcného prohloubení realismu a proto neodvislost od obou stran politických, zrazoval od těchto unáhlených kroku a radil k zdrželivosti až do doby všeobecných voleb sněmovních, které se měly konati v roce 1889. Nezvítězil se svým míněním. Prof. dr. Kaizl a prof. dr. Masaryk hned

*

v první polovici listopadu r. 1888 na svoji pěst dali se do jednání se staročeským poslancem A. O. Zeithammrem. Mezi stranami nejevily se veliké rozpory. Program Palackého byl oběma stranám společný a také vůle udržeti tehdejší vládní systém Taaffeho. Jen jednalo se realistum o to, aby Staročeši ve Vídni vuči vládě i pravici počínali si mužněji a důstojněji. Tato podmínka nemohla býti důvodem k přerušení jednání. Vídeňský professor dr. Ed. Albert, který, sám Staročech, přál si reformy strany staročeské a čekal ji od realistů ve smyslu akce prof. Kaizla a prof. Masaryka, osobně působil na posl. Zeithammra, a důvody jeho autority byly tak silné, že prof. Zeithammer jménem své strany přál si dohody nejopravdověji. Prof. Kaizlovi jednalo se při jednání tom o faktické opanování staročeské strany na poli politickém i kulturním, o vliv ve sboru důvěrníků, v žurnalistice, říšské radě, sněmu, v Českém Museu i České akademii, a ústupky činiti chtěl jen měrou nejmenší.

Ale celé jednání nemohlo vstoupiti do stadia závažnějšího, dokud rodina Riegrova nesmířila se se vstupem realistů do strany staročeské. A ta nesmiřovala se s ním, poněvadž bylo jí jasno, že by ve straně vstupem realistů vzal za své princip, na němž stála staročeská strana, víra v neomylnost vůdce a autorita Riegrova. Prof. Masaryk pokusil se rozplašiti nedůvěru k realistům u samého Riegra. 21. ledna r. 1889 navštívil dr. F. L. Riegra. Pozvání k návštěvě zprostředkoval redaktor Fr. Pazdírek, a to tak, že nemohlo se říci ani, že by byl Masaryk prosil dr. Riegra o rozmluvu, ani že by Rieger byl Masaryka ze svého popudu a ve svém zájmu pozval k návštěvě*). Na svoji zodpovědnost inscenoval redaktor Fr. Pazdírek osobní setkání Riegrovo s Masarykem. Nemohlo se tedy mluviti ani o pokoření a nadbíhání Masaryka Riegrovi, ale ani o uznání zvláštního významu realistů Riegrem a tudíž o nějakém jejich úspěchu, o jakém mluvil prof. Masaryk. Vedle vyjasnění stanovisek obou stran, zvláště v otázkách kulturní politiky, praktického významu setkání nemělo. Oba muži sice slíbili pracovati

*) Viz, co o tom napsal Fr. Pazdírek v článku „Zur Abwehr“ v „Die slavische Warte“ II (1889), 134—141.

mezi svými stoupenci k odklizení osobních nájezdů, ale nemohli zadržeti, třeba že zakročili oba*) u časopisu, na něž měli vliv, zbytky hořkostí a boju z dob rukopisných. Ale ještě dříve, nežli hořkosti ty dostaly se na venek, jednání vleklo se dále. 27. ledna 1889 prof. Masaryk jednal s prof. dr. J. Kalouskem o kooperaci realistů se Staročechy na universitě a v institucích vědeckých, a téhož dne a pak ještě později s prof. dr. Alb. Bráfem o kooperaci na poli politickém. Ale v druhé polovici února r. 1889 nekázeň části žurnalistiky strany staročeské se projevila 17. února r. 1889 vídeňská „Neue Freie Presse" pochválila realisty jako rozumné politiky, a den na to klerikální denník „Čech", kamž články své ukládal vlivný člen strany staročeské prof. dr. J. Kvíčala, a po něm denník „Česká Politika" ostře vystoupily na základě článku „Neue Freie Presse" proti realistům. Když k výpadům těchto listů připojil se do jisté míry i „Hlas Národa", officielní list staročeského vedení, bylo více nežli jasno, že jednání o kooperaci realistů se Staročechy pro tu dobu jest ukončeno. Realisté nemohli prof. J. Kvíčalovi zapomenouti toto jeho jednání, jako mu nezapomněli nic z toho, co učinil za boje rukopisného, a nejen v týdenníku svém „Čase", nýbrž i mimo „Čas" pokoušeli se oslabiti jeho mocné a vlivné postavení. Když na podzim roku 1889 se znovu ustavoval sněm království Českého, umínili si překazit zvolení prof. dr. J. Kvíčaly do zemského výboru. Získali sice pro svůj plán těch několik, málo agilních a vlivných, poslanců v klubu staročeském, vedených dr. A. Zemanem, kteří sympathisovali s názory týdenníku „Času", ale upřílišněnou agitací, v níž byli podporováni i prof dr. Ed. Albertem, a veřejnými výpady na dr. Kvíčalu v „Času" způsobili situaci takovou, že prof. Kvíčaly ujati a na jeho kandidatuře do zemského výboru trvati musili i ti z pravověrných Staročechů (prof. A. O. Zeithammer, dr. K. Mattuš a j.), kteří právě nebyli největšími jeho příznivci. Prof. Kvíčala 23. listopadu r. 1889 byl k překvapení realistů zvolen do zemského výboru, jeho posice byla znovu upevněna, porážka a slabost realistů byla obecně viditelná. Strana staročeská jevila se tehdy po této události.

*) Sr. zasláno prof. dr. Alb. Bráfa v „Politice" z 21. února r. 1889, str. 5.

po adresní debattě ve sněmu a affaiře Husovské realistům jako strana v úplném rozkladu. Radikalism mladočeský nabýval půdy ve voličstvu. Realisté považovali okamžik ten za vhodný, aby ve znamení omezení agitací a radikalismu mladočeského se rychle vrhli do strany staročeské a ji opanovali. 27. listopadu roku 1889 navázali prostřednictvím poslance dr. A. Zemana znovu s dr. Bráfem, Riegrem a pak s officielním zástupcem strany staročeské dr. K. Mattušem jednání o dohodu. Ale přes to, že prof. dr. Albert pracoval o rychlé uskutečnění dohody, jednání nepokračovalo rychle. Sami realisté zalekli se kroku, který učinili, a bylo jim z něho úzko, když co den ukazovaly se nové a nové známky úpadku strany staročeské uvnitř i venku a velikého rozmachu i vzrůstu strany mladočeské. Dr. Kramář tehdy přes tuto úzkost prof. Kaizla i Masaryka byl pro vstup do strany staročeské, ale za podmínek naprosté regenerace strany dle návrhů realistů a veřejného projevení vůle po regeneraci té. Staročeši otáleli s jednáním a nepokračovali v něm.

Mezi tím byly publikovány punktace. Událostí tou vstoupilo jednání realistů se Staročechy do nového stadia. Realisté v předpokladu, že punktace budou provedeny, odhadovali, že bude po publikování punktací potřebí v politickém životě zdatných pracovníků, za jaké se považovali, že Staročeši budou si ve svých zásadách po punktacích jasnější a tudíž dohoda s nimi možnější a že oddalováním šlechty usnadní se ve větší míře činnost živlům lidovým a demokratickým. Oni neměli, dokud nebyla vydána Schönbornova nařízení, proti obsahu punktací vážnějších námitek, zvláště ne proto, poněvadž většina otázek mezi vládou a stranami, na jednání súčastněnými, měla býti na sněmu řešena. A do řešení toho jako křídlo Staročechů byli by si přáli realisté na sněmu zasahovati. Po vydání Schönbornových nařízení názory mezi realisty se o situaci a jednání se Staročechy změnily a trojlístek realistů v mínění se rozštěpil. Kdežto dr. Kaizl a Masaryk vidouce, že nebudou povoláni k provádění punktací a že neobratným chováním Staročechů i co bylo udržitelného v punktacích, stávalo se nepopulárním a bylo využíváno agitacemi mladočeskými proti Staročechům, byli pro ukončení jednání o dohodu se Staročechy;

dr. Kramář radil vytrvat, v zájmu prospěchu národa vstoupil do strany staročeské a tam pracovat, aby punktace přinesly ve svých dusledcích co nejlepší situaci českému národu. Nezvítězil se svým míněním, poněvadž nemohl vyvrátiti názor, že punktace byly jen cenou za vstup Němcu do sněmu, a poněvadž neznal osobní poměry realistu a Staročechu na pudě universitní a vůbec kulturní.

20. února r. 1890 dr. K. Mattuš, který se vzdal na Mlado-Boleslavsku říšského mandátu, nabídl jej osobně dr. Kaizlovi. Byl to mandát silně Mladočechy ohrožený. Dr. Kaizl přirozeně, poněvadž nebylo mezi Staročechy a realisty jednání o dohodu ukončeno, nepřijal nabídku ceny dosti pochybné. Ale vybídnutí Mattušova použil k tomu, aby urgoval skoncování započatého jednání o dohodu. Dr. Mattuš vedl tedy jednání dále a zdálo se, že by bylo došlo k příznivému výsledku celého jednaní, zvláště poněvadž Mladočeši nedovedli ve veřejnosti čeliti dostatečnými duvody proti punktacím a získávati si intelligenci českou. Na schuzce dne 25. února r. 1890 prof. Masaryk a dr. Kaizl formulovali dru Mattušovi nejen společné programové body, nýbrž i podmínky provedení. Přihlásili se k praporu liberalismu, proti škole klerikální a pro smluvenou dohodu se šlechtou. Vyhrazovali si svobodu v záležitostech literarních, uměleckých a vědeckých. Chtěli mandáty pro sněm i říšskou radu, místo mezi důvěrníky, vliv na denník „Politik" a Závod tiskařský a vydavatelský, a to tak, že by měli nejen zastoupení ve výboru tohoto, nýbrž že by i prof. Masaryk byl hlavním redaktorem „Politik". Dr. Kaizl za společné práce dr. Kramaře sliboval zvelebiti rubriku národohospodářskou. „Čas" nechtěli zastaviti, nýbrž vydávati dále jako revui, jako theoretického pomocníka strany staročeské. Na konec postavili podmínku odstranění prof. dr. Jana Kvíčaly ze zemského výboru. Přestup realistů do strany staročeské měl veřejně býti ohlášen prohlášením, smluveným mezi dohodujícími se stranami, prvního kandidáta poslanectví z řad realistických. Nemírností požadavků svých v otázce žurnalistické, neobratným hájením svého frakčního stanoviska, předčasným žadaním kapitulace prof. dr. Jana Kvíčaly, vzbudili proti sobě nedůvěru u objektivního a klidného dr. Mattuše a vyvolali agitaci

dr. Jana Kvíčaly, po níž nebylo možno, nežli jednání o dohodu považovati za ukončené. Prof. Kvíčala v akademických úřadech započal proti prof. Masarykovi nepřátelskou akci v patrném úmyslu vyprovokovati realisty, aby postavili se do posice, že do strany staročeské nemohou vstoupiti, dokud v ní má prof. Kvíčala to rozhodující místo a význam, které měl. Realisté úmyslu prof. Kvíčaly nepostřehli, dali se zahnati do postavení, v jakém je chtěl dr. Kvíčala míti, aby jednání o dohodu musilo od realistu býti prohlášeno za ukončené. Prof. Kaizl zakročil ve prospěch prof. Masaryka u prof. dr. Alb. Bráfa a žádal na něm zastavení disciplinárních řízení, zavedených na universitě proti prof. Masarykovi, ale prof. Bráf nemohl nežli odepříti jménem své strany do této záležitosti se míchati. Ne snad jen proto, že necítil se k intervenci takové kompetentním,*) nýbrž proto, poněvadž nebyl tak mocným, aby bez vnitřních otřesů ve straně staročeské dovedl akci prof. Kvíčaly potlačiti. Realisté dr. Kaizl a prof. Masaryk 26. března r. 1890 oznámili dru. Mattušovi, že jednání se stranou staročeskou o dohodu považují za přerušené. Uváděli za duvod tohoto kroku rozpory zásadní: ruznost v pojímání svobody občanské, náboženské a českých dějin, ale ve skutečnosti příčinou přerušeného jednání byl rozpor Kvíčalův a Masarykuv na universitě. Kdyby byly realisté nebyli se dali vyprovokovati prof. Kvíčalou a boj proti němu byli odložili do doby, až by byli bývali členy staročeské strany, nebylo by se jednání o dohodu rozbilo a vliv Kvíčalův byli by bývali mohli jako stoupenci strany staročeské ve straně i mimo ni omeziti více a dříve, nežli vliv Kvíčaluv ve veřejném životě českém vubec trval. Kaizl i Masaryk přerušili jednání se Staročechy bez uvědomění a souhlasu dr. K. Kramáře. Když se dr. Kramář o věci té dověděl, nesouhlasil s ní. Jemu byly všechny ty universitní spory české, na něž díval se z ovzduší mimopražského, věcí vzdálenou, neuznával „professorské historie“ za dostatečný duvod k překažení akce: aby punktace prováděli s Němci lidé, kteří z nich mohli něco udělat ve prospěch českého národa. Teprve v polovici června r. 1890, kdy nastalo jasno, že celé vyrovnání mělo býti jen cenou za vstup Němců do

*) Zasláno prof. dr. Bráfa v Hlasu Národa z 25. ledna r. 1891.

sněmu, i dr. Kramář schválil přerušení jednání se Staročechy: schválil je z důvodu jiného než proč Kaizl a Masaryk jednání přerušili, z důvodu přesvědčení opravdu protipunktačního.

*

Názory realistů o mladočeské straně nebyly nejlepší. Nesdíleli sice mínění staročeského tábora, že strana mladočeská nemá oprávněnosti vedle strany staročeské, nýbrž hlásali oprávněnost obou těchto stran. Ve straně staročeské byli by si přáli vidět oportunistický směr, který chce ponenáhlu dopracovati se posledních cílů státoprávních stálým sílením veškerých posic našeho národa, vnitřním i vnějším; ve straně mladočeské přáli si míti rozhodnější směr, který neuznává změn, jež se staly s námi bez nás, a který chce bezohledným bojem domoci se, čeho přes všecku povolnost pojednou nemužeme docíliti. Oba tyto směry měly jíti svojí vlastní cestou, ale měly býti pamětlivy, že v zájmu společného cíle je nutno, aby se doplňovaly a pracovaly si do rukou, a ne aby se potíraly. Ale přes toto uznávání oprávněnosti strany mladočeské netajili se realisté výtkami, které proti Mladočechum mají. Nemohli se smířiti s autoritářstvím „Národních Listů" ve straně mladočeské, s nedostatkem programovosti mladočeské strany a s tehdejší politickou její negací, ale zase nemohli zavírat oči před vzrustem této strany ve voličstvu na úkor posic staročeských. Z realistického trojlístku Mladočeši byli by rádi nejprve získali do své strany dr. J. Kaizla, který jako staročeský poslanec osvědčil svuj politický talent a vydobyl si v celé veřejnosti pevné místo a jméno. V druhé polovici ledna r. 1889, kdy Mladočeši počali se chystat do veliké kampaně u příležitosti voleb do sněmu království českého, prof. dr. G. Blažek a pak dr. Jan Kucera zcela formalně jménem mladočeské strany navazovali s dr. Kaizlem styky.

Dr. Kaizl, který tehdy věřil i v pevnost posic staročeské strany ve voličstvu, i v možnost uplatňování realistických zásad ve straně staročeské, nemohl nežli odmítnouti jednání s Mladočechy. Ale nestál na tomto odmítavém stanovisku vuči straně mladočeské více nežli něco přes rok. Po kampani punktační sice nesoudil o nic příznivěji o straně mladočeské, ale byl již — bylo to na počátku dubna r. 1890 — přesvědčen, že realisté

jako samostatný směr a samostatná organisace, třetí strana, nemají ve veličstvu naděje na úspěch, a že, chtějí-li uplatniti své politické talenty, musí sblížiti se s rostoucí stranou Mladočechu. Od Mladočechu očekával postavení a podmínky, které Staročeši realistum nechtěli ve své straně dáti. Když český politický tábor na jaře r. 1890 rozestupoval se v tábor propunktační a protipunktační, náleželi realisté dle svého přesvědčení táboru poslednímu. Ale nebyla tehdy stejnomyslnost v realistickém táboře v otázce poměru k Mladočechům. Kdežto dr. Kaizl s prof. Masarykem byli pro utvoření nové organisace ze všech elementu protipunktačních, které podjímal se již poslanec Karel Adámek, zastával dr Kramář názor, že realisté za situace, jaká jest, nemají jinou volbu, nežli beze všech garancií přímo vstoupit do strany mladočeské a tam jako zvláštní frakce dobýti si místa svými schopnostmi a prací; nepochyboval, že když oni vstoupí do strany mladočeské, ostatní elementy protipunktační že přijdou za nimi. Dr. Kaizl, který nejistotou politického postavení realistů stal se nedočkavě nervosním a který chtěl míti co nejdříve na pevno postaveno, zda bude v nějaké velké organisaci politické a v které bude moci pusobiti jako poslanec, přidal se, ač později zase o věci byl na vahách, k mínění dr. Kramáře velice záhy. „Mně dnes nevadí, psal dne 1. července r. 1890 dr. Kaizl, „už pranic, než Jul. Grégr a jeho velmoc „Národní Listy". Musí se pracovati o tom, aby to se nějak upravilo . . . hlavní věc, jen býti ve straně, držeti a nepouštěti tak hned zase mandát a zachovati si orgán, třeba to byl jen „Čas". Já jsem dnes úplně hotov akceptovati pakt s Mladočechy, ve kterém nám zaručena bude jakási samostatnost frakční, pak Čas, jakožto orgán; disciplinu ovšem v podstatných smluvených kusech programu zachovati musíme . . ." Aby za jednání s Mladočechy, které byl již dne 16. dubna r. 1890 znovu s realisty navázal předseda výkonného výboru strany mladočeské dr. J. Kučera, měli silnější posici nežli pouze orgánem svým týdenníkem „Časem", pokoušeli se využiti volného postavení denníku „České Politiky" a „Politik", které za boje punktačního přestaly hájiti politiku staročeskou a byly fakticky bez strany i bez parlamentární opory, a hleděli za pomoci důvěrného přítele Kaizlova, dr. Zd. Strobacha, před-

sedy „Závodu tiskařského a vydavatelského", zmocniti se vedení obou denníku. Nepodařilo se jim to pro neskromnost přání, která měli. Prof. Masaryk předčasně a netakticky dával na jevo, že by měl býti vrchním redaktorem obou listu, kdyby došlo k vlivu realistu na „Českou Politiku" a „Politik", a chováním tím vzbudil nedůvěru i mezi členy podnikatelstva i mezi redaktory, kteří by byli mohli se nakloniti, aby listy byly orgány živlů protipunktačních, ale ne jen realistu, a zavinil neuskutečnění myšlenky, jejíž důsledky pro českou politiku by byly bývaly dalekosáhlé.

Aby realisté mohli sblížiti se s Mladočechy, bylo třeba připravovati dr. Jul. Grégra i jeho list „Národní Listy" na myšlenku takovou. Od boju rukopisných mezi dr. Jul. Grégrem na straně jedné a mezi dr. Kaizlem a Masarykem na straně druhé zela hluboká propast. Aby byla překlenuta, o to na podnět dr. K. Kramáře a na přímluvu posl. K. Adámka počal pečovati mladočeský poslanec Ervín Špindler z Roudnice. S taktním klidem a neobyčejnou rozvahou působil na dr. Jul. Grégra, tak že tento, když i vídeňský redaktor „Národních Listu" G. Eim zdůvodnil nutnost sblížení realistu s Mladočechy, byl úplně získán myšlence dohody s realisty. Ve straně mladočeské od chvíle té nebylo překážky, aby sblížení realistu s Mladočechy mohlo státi se skutkem.

Ale v okamžiku, kdy půda byla takto připravována a připravena, realisté pokusili se sblížiti se s Mladočechy na základě určitého programu a zase v organisaci, která by spojovala všechny živly protipunktační a nenesla jméno národní strany svobodomyslné. Dne 1. listopadu r. 1890 otiskli v „Čase" na popud dr. K. Kramáře návrh programu lidového. Byla to v české veřejnosti věc nová. Programy politických stran formulovávaly se až do té doby v Čechách jen u příležitosti voleb, ve volebních provoláních anebo v resolucích na schuzích. „Návrh programu lidového" byla první konkrétní formulace českých snah politických spolu ve spojení se stavem kulturních, hospodářských a sociálních snah světových. Celá konstrukce programu byla jiná, nežli bývaly konstrukce volebních provolání a resolucí. Kdežto při všech volebních provoláních a resolucích, tehdejší romantické doby vycházelo se od státního práva,

postavil návrh lidového programu za základ vývoje národa mravní, intelektuální a hmotné povznášení národa, a jeho vnitřní zdatnost, a české státoprávní tužby považoval za konečný cíl české politiky. Veliký odkaz liberalismu, svoboda individua, byl i basí politického realismu, ale ve smyslu sociálních tužeb své doby, hleděl svobodu jednotlivce smířiti a vymeziti v rámci společnosti. Byl to program pokrokový, lidový, demokratický; byl demokratičtější nežli zásady strany staročeské; v demokratismu sbližoval se a šel ruku v ruce s politickým demokratismem strany mladočeské. Ve smyslu uvedených zásad a v důsledku toho byl při konkretní formulaci zachován tento postup: 1. Otázky kulturní. 2. Otázky hospodářské. 3. Reforma sociální. 4. Reforma zákonodárství daňového ve směru autonomistickém. 5. Pro ideu samosprávy. 6. Formulace politických práv občanů. 7. Reforma poslanecké sněmovny na základě nejdemokratičtějším. 8. Pro kulturní a národní spojení tří zemí českých: Čech, Moravy a Slezska. 9. O a pro spojenectví se šlechtou na určitém podkladu smluvním. 10. Pro vzájemnost slovanskou. 11. Pro úplnou rovnoprávnost všech národů Rakouska v úřadech, ve škole a vůbec ve všech projevech státu, pro smír s Němci a pro úpravu myšlenky rovnopravnosti zákonem říšským. 12. Pro federativní zřízení Předlitavska a v jeho rámci pro historické právo státní. Nerozpakovali se pak původci návrhu lidového programu prohlásiti se pro práci ve směru decentralisace říše na půdě ústavy a proti zásadně opposičnímu stanovisku postavili svůj princip: „Chceme podporovati vládu vídeňskou tehdy, když zřejmě a poctivě postaví se na půdu rovnoprávnosti všech národů, na princip autonomie, a když účinně bude podporovati naše snahy decentralisační.“ Návrh lidového programu nebyl dílem jednoho stylisty, nýbrž mužů tří: dr. Jos. Kaizla, dr. K. Kramáře a prof. dr. T. G. Masaryka. Dr. Kaizl navrhl celkem část hospodářskou, finanční a sociální, dr. Kramář politickou, část kulturní prof. Masaryk. Nelze zamlčeti, že v podrobnostech návrhu programu bylo mnoho nejasného, nedomyšleného a prostě nadhozeného, ale netřeba se u podrobností těch zvláště zastavovati. Význam návrhu programu neležel v podrobnostech, nýbrž ve směru, na který chtěl českou politiku obrátiti. Týdenník „Čas“ 11. října r. 1890 navrhoval,

aby se všechny živly protipunktační, konservativní i radikální, spojily v organisaci, nazvanou „spojená strana lidová", a na návrhu tom trvali puvodci lidového programu nejen v den otištění programu, nýbrž ještě několik neděl po otištění tom, třeba že nezavírali oči před otázkou, zda by v podobné jednotné organisaci spojení živlů konservativních s radikálními nebylo na úkor jednotnému postupu organisace jako celku.

Otištění návrhu lidového programu sblížení realistu s Mladočechy neurychlilo. Mladočeští předáci dr. J. Herold a dr. E. Engel nejevili tehdy příliš lásky k realistum. Dr. Kaizl za těch okolností pečoval o to, aby realisté navazovali úsilněji styky s říšskými poslanci, v jejichž čele stál posl. K. Adámek. S udil jako nově zvolený říšský poslanec, že by on, mladočeský klub a bývalí členové staročeského klubu K. Adámek, B. Mixa a V. Veselý nejprve mohli ve Vídni utvořiti společný klub na základě určitého programu a nepochyboval, že jakmile tento klub by ve Vídni byl zřízen, že by i v Čechách poměry stran a frakcí se změnily. Byl přesvědčen, že potřeba realistu ve Vídni cítila se pro jejich vědomosti odborné, a že v Praze na ně bude se pohlížeti stále jako na méně potřebné pro nedostatek přivrženců ve voličstvu. Ale dříve nežli mohl začíti usilovně pracovati dle svého plánu, náhodou process spojení realistu s Mladočechy dostal se do žhavějšího stadia. „Národní Listy" dne 11. listopadu r. 1890 otiskly úvodní článek: „Nejsou demokraty, jsou „lidovci", v němž tropily si úsměšky z realistu i jejich programu, projevovali lítost, že kdy realisty braly vážně a nazývaly je „lidolovci". Článek způsobil v realistickém táboře vzrušení. A tu dr. K. Kramář, na svoji osobní zodpovědnost, bez vědomí dr. Kaizla i prof. Masaryka, poslal dru J. Grégrovi z Vídně list, v němž litoval illoyality „Národních Listu", znemožňující spolupráci realistu s Mladočechy. Článek „Nár. Listu" byl otištěn bez vědomí dr. Jul. Grégra, a dr. Jul. Grégr litoval otištění článku nejen před přítelem svým posl. E. Špindlerem, nýbrž i v listu z 15. listopadu r. 1890, zaslaném dru K. Kramařovi. Grégr, pro dohodu s realisty připravený, stálými rozpravami s Erv. Špindlerem, netajil se dru Kramařovi, že by vítal ve straně mladočeské každého, kdo by k ní přistoupil s myšlenkovým fondem. Nit mezi nejvlivnějším členem mladoče-

ské strany a realisty byla od této chvíle přímo napiata a dr. Kramář z ruky již ji nepustil. Jednal osobně na pokyn dr. Kaizla s drem Jul. Grégrem a připravil půdu dohovory těmi tak, že otázka vstoupení realistů do strany mladočeské byla jen otázkou několika týdnů. Na schůzce zástupců realistu a Mladočechu dne 26. listopadu r. 1890 realisté, když by se spojili se stran u mladočeskou, chtěli, aby „Čas" mohl nadále vycházeti a pracovati v zájmu strany, aby strana mladočeská změnila svuj název, mají-li všechny živly protipunktační míti možnost v ní pracovati, a jmenovala se, jak dříve „Čas" navrhoval, „Spojená strana lidová" nebo „Spojená česká strana lidová", a konečně přáli si zastoupení mezi důvěrníky strany a ve výkonném výboru. Ale o změně jména strany nechtěli Mladočeši ani za jednání s realisty, ani za jednání s jinými živly protipunktačními opravdu slyšet, zvláště pak ne dr. Jul. Grégr, který, vědom si proti slabotě strany druhé, síly svého denníku „Národních Listů" i síly mladočeské politické organisace, znal jedinou formu spojení realistů i jiných živlů protipunktačních s Mladočechy: vstoupení oněch do strany Mladočeské. Když dr. Kaizl jako poslanec odejel do říšské rady, prof. Masaryk vedl za realisty jednání dále s Mladočechy a v zájmu zdaru celého jednání chtěl jednání vésti co nejrychleji. Naklonil se úplně k mínění dr. Kramáře, že nemají se realisté při své akci na nikoho ohlížet a nikým nemají se dát zdržovat, nýbrž v zájmu své politické budoucnosti bez ohledu na druhé protipunktační živly s Mladočechy se spojit, a souhlasil s názorem dr. Kramáře, že nemají realisté příliš se zdráhat a veliké podmínky stavět, poněvadž Mladočeši jako političtí praktikové více cení si těch, kdo již jako poslanci mají politickou moc, nežli těch, kdo jsou generálové bez vojska a jimž teprve musí se politická moc zjednávat. Prof. Masaryk vedl jednání proto tak, že realisté, ačkoliv zrazoval je z toho jejich vídeňský přítel prof. dr. Ed. Albert, na konec se nevzpírali vstoupiti do mladočeské strany i když podržela by své staré jméno. 11. prosince r. 1890 sešli se za předsednictví prof. F. Tilšera důvěrníci Mladočechů, realistů a zástupci druhých živlů protipunktačních posl. dr. Jakub Škarda a dr. T. Černý. I dr. Jakub Škarda jako dříve tak i tehdy byl pro utvoření organisace všech živlů protipunk-

tačních, ale odmítl vstoupiti do strany mladočeské. Poněvadž prof. Masaryk před touto schuzí jménem realistu rozhodl se vstoupit do strany mladočeské, zustal dr. Škarda a jeho skupina osamoceni. 13. prosince r. 1890 vstoupili realisté do strany mladočeské, stali se Mladočechy, jak to předvídal hned v březnu r. 1889 posl. dr. Ed. Grégr. Jednání s dr. Jak. Škardou a jeho soudruhy bylo odročeno s veřejným uznáním potřeby: „spojiti v jeden politický útvar všecky jednotlivce i skupiny, kdož chtějí durazně hájiti práv i dustojnosti národa českého." Po vstoupení realistu mezi Mladočechy znamenala slova ta, že i stoupenci dr. Jak. Škardy v budoucnosti budou musiti připojiti se k útvaru realisty sesílenému a do strany mladočeské, budou-li chtíti politicky býti činnými; kdyby tak neučinili, byli odsouzeni k politickému ústraní.

„My [realisté] se své strany horlivě a upřímně, napsal 20. prosince r. 1890, po vstoupení realistu do strany mladočeské „Čas", chceme pracovati pro její [= národní strany svobodomyslné] rozkvět podporujíce ze svých sil vše, co v ní dobrého a nikdy nezakrývajíce chyb a nedostatku. V tom „Čas" věren zustane svým starým zásadám i v nové straně. Nebudeme skrývati nedostatků své strany, nýbrž mužně a otevřeně pracovati na jich odstranění." Slova ta znamenala, že realisté ve straně mladočeské chtějí pracovati jako frakce. Prohlášení takové a názor takový bylo politickou chybou a bylo jednou z příčin, že v národní straně svobodomyslné nemohla se na dlouho vyvinouti náležitá disciplina strany a solidárnost j jich členů. Realisté nemusili zavírati oči před nedostatky strany, ale jako stoupenci strany měli na ně a jejich odstranění upozorňovati u v n i t ř strany, ne časopisem, před celou veřejností českou. Ponechávajíce si i na venek volnost frakce nemohli žádat, aby „Národní Listy" a druzí stoupenci strany se této volnosti vzdali a nemohli pracovat k odstranění toho zla, na které před tím tolikráte si stěžovali a kterým dlouho trpěla národní strana svobodomyslná, nemající nežli dobrovolný orgán „Národní Listy", který podporoval nebo zamítal její akce dle svého volného uvažení, a nevystupující proti nedisciplinovanosti některých členu svých.

*

Dr. J. Kaizl ze zásadních důvodů vzdal se poslaneckého mandátu, ale nemohl se smířiti, když jako samostatný kandidát propadl proti dr. Jos. Heroldovi, se ztrátou poslanecké politické moci a se súžením své veřejné činnosti. Žil příliš intensivně veřejnému životu, hleděl uplatniti co nejvíce své názory, a proto od okamžiku, kdy přestal býti poslancem, toužil, aby se jím zase stal. Netlačil se však sám o mandát poslanecký, vyčkával jen chvil, kdy mu bude kandidatura nabídnuta, ale když nabídka přišla, nikdy ji neodmítal. Nechtěl kandidovati sám při všeobecných volbách do sněmu království Českého v létě r. 1889, ale sotva že v první polovici června r. 1889 kutnohorští přátelé jeho ke kandidatuře jej vybídli, nerozpakoval se za souhlasu prof. T. G. Masaryka kandidaturu přijati, třeba že dr. K. Kramářem byl v zájmu prohloubení samostatného realistického směru od kandidatury zrazován. Přeceňuje síly realistického směru zodpovídal si lehčeji otázky: má-li vůbec kandidovati a bude-li kondidovati a propadne-li, nezasadí-li směru svému ránu, a hlavně, domnívaje se, že za nedostatku schopných kandidátu v Kutné Hoře zvítězí, zdůvodňoval kandidaturu svoji ztrátou moci, kterou by realism utrpěl, kdyby nekandidoval. Na veřejné schůzi voličské dne 17. června r. 1889 prohlásil se pro oprávněnost dvou politických stran, konservativní a radikální, a pro zásady (ne pro taktiku) staročeské strany, a ačkoliv vyhnul se zodpověděti otázku, do kterého klubu by v případě zvolení vstoupil, zda staročeského nebo mladočeského, vzbudil právem dojem, který odpovídal jeho přesvědčení, že by vstoupil do klubu staročeského. Nemohl za takových okolností nežli propadnouti proti kandidátu staročeskému. Dostal z 568 odevzdaných hlasů 251, ale protože svojí kandidátní řečí nezískal, ba odmítl voliče mladočeské, způsobil, že nedostal ani jediného hlasu silné menšiny mladočeské a zavinil si svoji porážku.

Dru Kaizlovi byla nabídnuta v polovici srpna r. 1889 kandidatura do sněmu království Českého Jednotou chrudimských občanů, ve většině své staročeskou, pro doplňovací volbu za města Chrudim, Heřm. Městec. Kaizl byl ochoten tuto kandidaturu přijati, ale netajil se již tím, že by do staročeského klubu nemohl vstoupiti. Jeho svazky se stranou staročeskou

po akci punktační byly nadobro přetrhány a na obzoru rýsovala se mu cesta do rostoucí strany mladočeské. Nezavazoval se však ani, že by snad vstoupil do klubu mladočeského. Chtěl nechati si volnou ruku. A byl by asi býval i za této podmínky přijat staročeskou organisací chrudimskou, za punktační agitace bezradnou a malomocnou, kdyby nebyly se poměry v Chrudimi změnily v neprospěch jeho kandidatury dříve nežli mohl uvědomiti Jednotu chrudimských občanů o svém stanovisku. Mladočeši překvapili veřejnost kandidaturou prof. dr. Gab. Blažka z Prahy, a když kandidatuře té odstouplý poslanec, chrudimský advokát dr. K. Pippich slíbil svoji podporu, na stanovení jiného kandidáta, který by mohl při doplňovací volbě pomýšleti na vítězství, nebylo místa.

Více nežli po mandátu do sněmu království Českého toužil dr. J. Kaizl po mandátu do říšské rady. Viděl, že přes veškeré důkazy právníků o stejném právním postavení sněmu a říšské rady přece jen ve skutečnosti politické těžisko leží v říšské radě. Od června r. 1888 churavěl poslanec pražské obchodní komory cukrovarník Václav Salášek a od doby té na mandát po Saláškovi upíral dr. Kaizl své naděje. Když smrtí Saláškovou mandát se uprázdnil, byla dru. Kaizlovi kandidatura na něj nabídnuta předsedou české majority pražské obchodní komory Ant. Řivnáčem. Přijal ji bez váhání, ovšem s výslovným podotknutím, že ponechá si volnou ruku v upravení svého poměru k staročeskému i mladočeskému klubu na říšské radě. Ačkoliv čeští voliči obchodní komory pražské byli by si přáli, aby dr. Kaizl k pravici a k českému staročeskému klubu stál v poměru přátelském, vzhledem k výhodám, které skýtá velký klub poslanecký svým členům, a ačkoliv bylo jisto, že dr. Kaizl do staročeského klubu nevstoupí, přece byl v srpnu r. 1890 zvolen říšským poslancem za nepřítomnosti Němců českou majoritou obchodní komory pražské. 1. prosince r. 1890 president poslanecké sněmovny říšské rady učinil o volbě té sdělení sněmovně a téhož dne dr. Jos. Kaizl složil v české řeči slib poslanecký. Bez ohledu na přání voličů svých přistoupil 10. prosince r. 1890 na vybídnutí dr. E. Engla do klubu neodvislých poslanců českých (mladočeských), který se byl ustavil a pracoval již od 29. ledna r. 1888, považuje jej „za způsobilý orgán k plat-

nému obhájení národních práv a prospěchů našich". Krok ten byl u dr. Kaizla nezbytný vzhledem k tomu, že realisté jednajíce s mladočeskou stranou o dohodu, byli již rozhodnuti vstoupiti do strany mladočeské.

Dr. Kaizl na říšské radě měl příležitost vlivně zasáhnouti do jednání o návrhu zákona v příčině registrovaných pomocných pokladen. Návrh ten byl podán v době, kdy byl dr. Kaizl ještě říšským poslancem staročeského klubu, podporujícího vládu, dne 25. února r. 1887, na zprávu o návrhu došlo těsně před ukončením desátého období říšské rady, v prosinci r. 1890, kdy byl dr. Kaizl členem opposičního mladočeského klubu. Dr. Kaizl živě zajímal se o celý návrh a zájem svůj na jevo dal i v generální i v podrobné debattě o zprávě živnostenského výboru o návrhu tom. Jako člen mladočeského klubu byl řečníkem proti návrhu, a dovedl své odmítavé stanovisko k návrhu podepříti věcnými důvody. Chválil modernost návrhu, pokud se týče organisace pojištění a pojistně technické správy pomocných pokladen, neupíral, že by návrh neznamenal pokrok v uspořádání právního podkladu, na němž se měli příště pohybovati svobodné pomocné pokladny, ale kritickým rozborem ukázal, v čem návrh jest pozadu proti svému německému vzoru z r. 1876 a proti ideálu, který o zákonu takovém měl Kaizl. Kaizlovi návrh nestál na moderním stanovisku svobodomyslného pojímání sociálního a státního života a v otázce politické svobody a poměru policie k pokladnám šel za stanovisko zákona z r. 1852. Kaizl podal návrhy změn a dodatky k §§ 3., 5., 13., 15. osnovy, v nichž směřoval k tomu, aby utvoření pomocných pokladen se ulehčilo a zlevnilo. Mimo změny k § 3., zvítězil se všemi svými dodatečnými návrhy a přispěl ve smyslu zásad svých v generální debattě proslovených ke zlepšení celé osnovy. Práce ta tehdy zůstala bohužel marnou, poněvadž osnovu v desátém období nevyřídila po sněmovně poslanecké sněmovna panská.

*

Vedle úkolu býti vrchním redaktorem týdenníku „Času" připadl dr. J. Kaizlovi současně úkol jiný: postarati se o finanční zajištění měsíčníku pro literaturu a kritiku vědeckou

„Athenaea" a převzíti jeho vrchní redakci z rukou dosavadního jejich redaktora prof. dr. T. G. Masaryka. Vzhledem k tomu, že prof. Masaryk rozešel se s většinou docentu na universitě pro své přímočáré vystupování a vzhledem k tomu, že byl unaven boji na universitě, zdála se jemu i těm, kdo kupili se kolem Athenaea, změna v representaci redakce na venek nezbytnou. První číslo šestého ročníku „Athenaea" uvádělo již jako vydavatele i redaktora prof. dr. Jos. Kaizla a vydáváno bylo nákladem řady svých spolupracovníkuv. 7. července r. 1888 o náklad na „Athenaeum" uzavřeli smlouvu společenskou: prof. J. Gebauer, prof. O. Hostinský, prof. T. G. Masaryk, prof. Leop. Heyrovský, prof. A. Seydler, prof. dr. Jos. Kaizl, doc. Jiří Polívka, prof. Ant. Rezek, prof. Jar. Goll, prof. Č. Strouhal, doc. dr. K. Henner a k smlouvě té postupně se pak připojili prof. Jos. Král, prof. V. Janovský, dr. M. Nevole, prof. Jar. Hanel, dr. K. Kramář, dr. Jos. Fořt, Jos. Wohanka a prof. Em. Maixner. Až do zastavení vycházení „Athenaea" desátým ročníkem (na poslední dva ročníky vedl náklad Jos. R. Vilímek) byl dr. Kaizl stále redaktorem „Athenaea" a jen ročník poslední, desátý, když přetížen byl pracemi v parlamentě, redigoval za pomoci doc. dr. Fr. Drtiny. Dr. Drtina byl dle tohoto znění jen spoluredaktorem, ve skutečnosti byl však řídícím redaktorem posledního ročníku Athenaea. Po zastavení „Athenaea" místo jeho převzala revue „Naše doba", revue, jakou navrhoval a o které se radil s prof. T. G. Masarykem již v srpnu r. 1890 dr. J. Kaizl.

„Athenaeum" za redakce Kaizlovy byl list měsíčně vycházející vyjma akademické prázdniny, probírající kriticky péry odborných pracovníků poučnou literaturu všech odboru, domácí i cizí, jakož i duležité problémy jednotlivých nauk. Dálo se to jednak úvodními články, jednak recensemi, referaty a kritikami, jednak prostými bibliografickými záznamy. Při výběru spisů, o nichž se jednalo, nepřihlíželo se jen k literatuře západnické, nýbrž i k bohaté literatuře ruské a slovanské vubec. Vodítkem při všech recensích a kritikách celkem byla pravda a věcná zdatnost. „Athenaeum" jako před redakcí Kaizlovou tak i za něho vykonalo na poli naukovém veliký kus záslužné práce, rozšiřovalo obzory odborných pracovníku v Čechách a povznášelo zvýšením měřítka úroveň naukové

*

literatury naší. Učilo české čtenářstvo, aby každý plod naukové literatury posuzovalo nejen byl-li česky psaný, nýbrž se stanoviska schopnosti konkurence na vědeckém trhu světovém.

*

Realisté cítili potřebu listu, německy psaného, který by informoval o pokrocích veškerého českého veřejného života cizinu. Byl to zvláště vídeňský professor dr. E. Albert, který tlačil na vydávání německé revue o českých věcech a v českém duchu psanou. Za jeho přítomnosti v Praze dne 5. dubna r. 1890 dohodli se realisté založiti ve Vídni „Böhmische Revue“ a určili za jejího chefredaktora dr. K. Kramáře, který bydlil ve Vídni. Dr. Kramář, který na schůzi nebyl, nevzpíral se převzíti veliký úkol, jemu ukládaný, ale rozšiřoval hned program listu od záležitostí českých i na záležitosti slovanské. Měl však pochyby, zda se dá podnik realisovat, a pochyby jeho objevily se oprávněnými. Dr. E. Albert sice vzal si na starost ve Vídni získati pro „Böhmische Revue“ nakladatele, ale pak jej nemohl získati, a realisté sami, kteří finančně musili udržovati passivní „Čas“ i passivní „Athenaeum“, nemohli se odhodlati svým nákladem vydávati ještě list třetí, který pravděpodobně nebyl by býval na dlouhou dobu aktivní.

* * *

Z denníku dr. Jos. Kaizla.

22. ledna [*r. 1888*]: Doklepáno vyrov[návací] jednání [knížete Jiřího] Lobkovice-[dr. F. L.] Riegra s Němci odmítnutím se strany něm[ecké], jakkoli jim dalekosáhlé koncesse činěny.*)

---

*) Dr. F. L. Rieger v létě r. 1887 činil kroky, aby bylo mezi Čechy a Němci učiněno narovnání. 29. listopadu r. 1887 nejvyšší maršálek zemský kn. Jiří z Lobkowicz vystoupil ve věci se souhlasem vlády jako prostředník a vyzval zástupce tří klubů na sněmu království českého, aby o dohodě jednali na společných konferencích. V přípisu dr. Fr. Schmeykalovi, předsedovi klubu německých poslanců, formuloval kníže z Lobkowicz návrhy, které by byly základem jednání. Dr. Schmeykal v listě z 18. prosince r. 1887 odpověděl, že návrhy knížete z Lobkowicz jsou pro Němce nepřijatelné, poněvadž zásadně nepřistupují na stanovisko německé. Kníže z Lobkowicz listem z 5. ledna r. 1888 sdělil dru Schmeykalovi, že pozvání k jednání učinil s vědomím vlády, a litoval, že Němci staví upřílišněné požadavky

25. [*ledna* r. *1888*]: Zahájena ř[íšská] rada: [Kníže Alois] Lichtenstein podává návrh zákona o zavedení konfes[ijní] školy.

25. [*ledna r. 1888*] v něm[eckém] ř[íšském] sněm[u] debata o germanisaci Poláku*) a o zavedení prukazu zpusobilosti při řemesl[ech] (v celku příznivě se přijímá, až na odpor proti mistrov. kusu).

27. [*ledna r. 1888*]. V něm[eckém] ří[šském] sn[ému] začíná se veliká — pro vládu skandalos[ní] debata o zákonu proti socialistům (navrženo i vypovědění) [Paul] Singer, [August] Bebel, [Robert] Puttkammer.**)

28. [*ledna r. 1888****)*] Ve Vídni započala se debatta o zák[onu] cukerním (já [psal poslanci Václavu] Saláškovi).

30. [*ledna r. 1888*]. Já poslední řeč s Dr. [Janem] Kuč[erou, předsedou výkonného výboru strany mladočeské], jemuž jsem pravil, že od vydá[vání] listu odstupuji pro 1. nedostatek účastenství, 2. nezvolení svoje, 3. nedostatek chancí.

31. [*ledna r. 1888*]. Vláda předkládá osnovu zák[ona] o dani z lihu. — Naší produkci [jest] nepřízniva.

3. [*února r. 1888*]. N[árodní] L[isty] mají zprávu, že Pol[ský] klub s levicí strojí úklady dani cukerní. †)

4. února [*r. 1888*] ††) Všecky listy (W[iener] Z[eitung]) publikují znění smlouvy Rak[ousko]-něm[ecké] z [7. října] r. 1879 — patrně znamení napjetí s Ruskem, — ač ne-li Bismarckův parlam[entní] manévr.

již nyní, a projevil novou ochotu Čechu i velkostatku jednati. Současně žádal, aby Němci jmenovali své delegáty do konferencí. Dne 22. listopadu r. 1888 odevzdal dr. Schmeykal knížeti Lobkowiczovi dopis, v němž jménem důvěrníku německých odmítl účast na jednáních a ji oduvodnil.

*) V poslanecké pruské sněmovně byla dne 25. ledna r. 1888 zahájena debatta, týkající se vyloučení polštiny ze škol poznaňských a západoruských. — Téhož dne v německém říšském sněmu jednalo se o návrzích Hitze-Ackermannových v příčině zavedení prukazu zpusobilosti pro řemeslníky. Návrhy byly bez přikázání výboru přijaty. Pro přijetí hlasovalo centrum, konservativci a část říšské strany. Vláda k návrhu zákona stanovisko zatím nezaujala.

**) V říšském sněmu německém ve dnech 27.—30. ledna r. 1888 konalo se první čtení návrhu zákona proti socialistum. Sněm odkázal osnovu 28člennému výboru. Debatty se účastnili sociálně-demokratičtí poslanci Pavel Singer a August Bebel a pruský ministr Robert v. Puttkammer.

***) Správně by bylo 27. ledna r. 1888.

†) Nár. Listy z 3. února r. 1888 čís. 34 přinesly obšírné telegrafické zprávy z Vídně pod názvem: „Německo-polský spolek proti cukru". Ve zprávách se tvrdilo, že bez vědomí Českého klubu bylo mezi německo-rakouským klubem a Kolem polským tajně smluveno, že v podrobném rokování mají učiniti se návrhy na změnu celé řady článků cukerní předlohy, a že se nemá dopustit, aby o návrzích těch hned plenum rozhodlo, nýbrž že mají návrhy ty přikázati se cukernímu odboru, takže celá předloha vrátiti by se musila do velkého vyrovnávacího výboru.

††) Správně by bylo 3. února r. 1888.

Zpráva, že pol[ský] klub nechce zkoncovati cuk[erní] zákon, aby si Čechy podržel zárukou při spirit[usové předloze]. To byla by perfidie svrchovaná.

6. února [r. 1888]. Veliká řeč Bismarckova v ř[íšském] sn[ěmu] o zahr[aniční] situaci. — Komentář k [publikované] smlouvě [Rakousko-Uherska s Německem]. — O Rusku mluví s největší šetrností; smlouva s Rak[ousko]-Uh[erskem] víc jako nemilý expediens pro rozdvojení s Ruskem.

9. února [r. 1888] (asi) v rak[ouské] sněm[ovně] poli-t[ická] debatta o trž[ební] smlouvě s Něm[eckem]. — [Posl. Alfred] Knotz žádá za inartikulování její do zákl[adních] zákonů; proti němu Chlumecký, pravice rozpačitě mlčí — jen posl. [dr. Jos.] Herold [mluvil] proti allianci něm[ecké].

16. února [r. 1888]. Rak[ouská] sněm[ovna]. Debata o [ministra vyučování] Gaučově universit[ním] t. zv. polic[ejním] zákoně [na obmezení občanské svobody posluchačů vysokých škol], mizerný úspěch G[auč]ův.

19. února [r. 1888]. Zabývám se studiem otázky lihové (daň). Č[eský] klub neohlížeje se na prospěch a neprospěch a patrně nerozuměje jde prostě za osnovou vládní — o které čím dál tím více nabývám pevnějšího poznání, že jest na újmu rolnictvu. Dr. [Jos.] Hubáček [redaktor „Hlasu Národa“] mne žádá za článek o tom pro Hl[as] N[ároda], já odepřel 1. pro své pol[itické] postavení, 2. proto, že by můj článek do jejich kreda se nehodil.

* * *

Z dopisů dr. Jos. Kaizla.

1888, 21. února. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru. Karlu Kramářovi.

Píši Vám po delší době a to především proto, abych Vás poprosil za zapůjčení onoho svazku [Lorenz v.] Steinovy fin. vědy [Lehrbuch der Finanzwissenschaft] nejnovějšího vydání, v němž známý odstavec finančno-historický se nachází. Snad nebude obtížno knihu pod křížovou páskou v jakémsi obalu poslati, aniž se porušila.

Myslíte si asi, že jsem na ten čas veškeré aktivity politické se zřekl; poznal jsem a poznávám čím dále tím lépe, že s nějakým středním směrem teď nelze nic poříditi; mladočešství jest v mohutném výšinu, staročešství upadává a v nejrozhodnějších a samému veleknězi nejbližších stoupencích zmáhá se malomyslnost a zničující vědomí budoucího minorisování. Střední směr byl by bit a ničen z obou stran — zejména od Staro-

čechů, kterým dočasné opanování mladočeské majority bude milejším, než panství urovnanějšího a seriósního směru středního.

Než proto pro všecko byl by lístek, o kterém jsme už tolik mluvili, velmi dobrou věcí. Jak rád bych teď na příklad vzal na mušku onen neslýchaný návrh na reformu daně z lihu,*) a nemám kde. Ne že by staročeské listy nevzaly rády můj článek nějaký, prosí mne za to, ale já nemám chuti pomáhati teď z bryndy a ke všemu uvazovati se k jejich káře.

Avšak sami neseženeme peněz — a nakladatele jest podle nabytých zkušeností rovněž těžko nalézti. Je to k zoufání — ale raďte!?

Do Athenea jsem dal programmovou část Wagnerova článku z Tüb. Zt.**) — snad jste si toho všimnul. Nemáte nějakou maličkost, odpadeček pro Ath[enaeum] - bylo by dobře, kdybyste trochu přispěl, neboť Ath[enaeum] jest důležito.

Boj na filosof[ické] fakultě [vznícený otázkou pravosti starých památek českých] teď na venek utichl — za to tím více bouří v síních akad[emického] senátu, jenž šmahem všecky „nihilisty“ [t. stoupence realismu] odsoudil; teď bude věc vynesena na ministerstvo jako apell. stolici — jsem žádostiv, co se vyklube.

Co dělají pp. poslanci — jak asi v duších [staročeských poslanců] p. [Bedřicha?] Hájka, [Václava] Penka atd. zrcadlí se polit[ická] situace? . . .

* * *

*) Vládní osnova z 31. ledna r. 1888.

**) Athenaeum roč. V. (1887-8) str. 136—142 přineslo stať s názvem: „Státní socialismus německý“. V úvodu se pravilo: „Stať tuto vytištěná vzata jest z velikého pojednání, které p. Adolf Wagner uveřejnil v posledním (43.) ročníku Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft (Tubinky 1887) pod názvem: Finanzwissenschaft und Staatssozialismus mit einer Einleitung über Steins und Roschers Finanzwissenschaft, a zavírá v sobě 6., 7. a 8. odstavec uvedeného pojednání. Podáváme toto zajímavé sepsání čtenářům svým proto, že předně vykládá stanoviště a program hospodářsko-politické soustavy, která nyní německou politiku do značné míry ovládá a také k nám silně zasahuje, a podruhé proto, že autor jeho vedle Schäffleho jest nejčelnější a nejrozhodnější zápasník školy a strany té. P. Ad. Wagner jest professorem při vysokém učení berlínském a zjednal sobě spisy svými o národním hospodářství a finanční vědě jméno učeného a důmyslného badatele, jakož i důsledného, ano bezohledného zastance svých ekonomicko- a socialno-politických názorů; po krátkou dobu, ve kterou byl poslancem na říšském sněmu, býval v nejbližším politickém okolí knížete Bismarcka a — mimochodem řečeno — v nejužším svazku s antisemitismem. Sloh překladu odchyluje se co možná nejméně od originálu a ukazuje, kterak dosud namnoze obtížno jest rozuměti spisům německým; zejména Wagner a Schäffle vyznamenávají se nejen tvorbou překvapujících slov, nýbrž i těžko přístupným a nanejvýše abstraktním pronášením myšlenek.“

Z denníku dr. Jos. Kaizla.

4. března [r. *18*]*88*. Já v Táboře při valné schůzi rolníků (statkářů) *). Řeč proti vládní osnově.

5. března r. 1888. [Dr. F. L.] Rieger zas blamován [redaktorem Fr.] Pazdírkem, jenž desavuuje R[iegr]ovo dementi lonského interview o slovanské bohoslužbě a celibátu.**)

[Poslanec prof. dr. Alois] Zucker od rady Hlinské dostal ostré votum nedůvěry, začež mu Č[eský] klub podkuřuje a on nalézá v novin[ách] pod svou ctí odpovídati voličům. O konfess[ijní] škole Liechtenst[einově] nepočínají si staroč[eské] listy loyalně, zamlčujíce napořád nábož[enský] ráz její a mluvíce jen o jeho autonom[ním] rázu: N[árodní] L[isty] zase druhý extrém.

9. a 10. března [*r. 1888*] v budg[etním] výboru debatta o Gaučově rozpočtu [ministerstva kultu a vyučování] — tu trvá do poslední litery na svých ordonancích — a [posl. A. O.] Z[ei]th[amme]r prohlašuje, že bude proň hlasovati.

Zákonu o dani z lihu Č[eský] klub patrně nerozumí.

9. března [*r. 18*]*88*. † cís[ař] Vilém I. německý.

* *
*

---

*) Dne 4. března r. 1888 konala se v Táboře valná schuze spolku statkářu kraje táborského. Na schůzi byl pozván dr. Jos. Kaizl, který v obšírném referátu odůvodnil naprosto odmítavé postavení hospodářských lihovarů proti osnově zákona o dani z lihu. Podmínky, za nichž bylo by bývalo lze přijati daň konsumní, formuloval dr. Kaizl takto: „Daň konsumní o sobě, hledíc k finanční potřebě státu, přijati lze hospodářským lihovarům za základ soustavy berní, pokud výroba nikterak nebude obmezena, pokud jí nezbytné výhody berní, jež dosavadní paušalování poskytovalo, v plné míře zachovány budou, ve kteréžto příčině sazby 1, 2, 3 zl. v osnově stanovené pokládáme za nedostatečné, pokud tato daň stejně stihne všecky lihovary, tudíž i dosavadní malé pálenky kotlové, a pokud bonifikace exportní z nepoměrně vyšších budoucích výnosů daně dotována bude alespoň 6 zl. na hektolitr a celkem aspoň 4 milliony zlatých."

**) V září r. 1887 redaktor Fr. Pazdírek sdělil s ruskou veřejností názory dr. Fr. L. Riegra o slovanské církvi, o ženění katolických kněží a p. „Politik" z 5. října r. 1887 prohlásila sdělení redaktora Fr. Pazdírka za nesprávná. Redaktor Pazdírek se ohradil proti tomuto prohlášení, ale listem ze 7. října r. 1887 ohrazení odvolal. List ten dostal se do rukou redakci „Parlamentáru", která jej v čís. 9. otiskla. Zněl: „Velevážený pane redaktore! Obdržel jsem právě přípis od dra Riegra, v němžto mne snažně prosí, bych vůči výkladu „Politiky", jejž on sám inspiroval, zanechal všeliké novinářské odvety. Ponechám Vašnosti souditi o tom, v jaké míře převládá v našich vůdčích kruzích obava před možnými důsledky programu zajisté národního, důsledky, jež namalovala na stěnu jen hrstka vídeňských novinářů. Jest to k pláči — já však nemohu nerespektovati přání dra Riegra, ačkoli musím takto mlčky snésti bezpodstatnou korrekturu."

Z dopisů dr. Jos. Kaizla.

1888. 12. března. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl bratru Emanovi.

Já mám pořád zaměstnání dosti; teď dotiskuji prvou část finanční vědy, která, jak doufám, vyjde ještě tento měsíc; krom toho projekt daně spiritusové mne zaneprazdňuje; byl jsem v neděli dne 4. v Táboře při sjezdu rolnických lihovarníků a musil jsem jim tam nejen vše vyložiti, nýbrž i všecko (resoluci, memorandum a referát pro noviny) udělati. Staročeské listy to vše umlčují, protože mají na mne vztek a krom toho celé věci nerozumějí.

* * *

Z denníku dr. Jos. Kaizla.

15. března [*r. 18*]*88.* [Dr. Eduard] Suess v řeči o zák[onu] katechet[ském]*) pravil, že strana ústavácká provedla duševní (školy) i hmotné osvobození lidu (vyvaz[ení] pozemku)!! Test trop!

17. března [*r. 18*]*88.* Otázka spiritusová se komplikuje — moje akce působí — táborská deputace ve Vídni. Hl[as] Nár[oda] přináší memorandum, jež jsem mu poslal — ale neuvádí mne za autora.**)

* * *

Z dopisů dr. Jos. Kaizla.

1888. 17. března. [v Praze.]

Dr. Josef Kaizl [*dr. Jos. Fořtovi, red. hosp. části „Nár. Listů“*].

[Z konceptu.]

Píši dnes Vám, tak jakobych psal komukoliv, o němž vím, že může nějak se přičiniti o zamezení křivdy a zvelebení obecného prospěchu. Jde mi o daň z lihu, která tak jak projektována vládou znam[ená] vel[ikou] újmu pro naše č[eské] nár[odní] h[os]p[o]d[á]ř[ství] a opětný krok ku předu v područí maď[arské]. Quousque tandem?

---

*) Dne 15. března r. 1888 pokračovala poslanecká sněmovna říšské rady v debattě o zprávě školního výboru v příčině změny zákona z 20. června r. 1872 č. ř. z. 86. o obstarávání náboženského vyučování na veřejných školách obecných a středních, jakož i na učitelských ústavech a o nákladu pro ně. Zpravodajem menšiny byl dr. Eduard Suess.

**) Hlas Národa z 17. března r. 1888 čís. 77 přinesl článek „Hospodářské lihovary a nový zákon o dani z lihu“, v němž sdělil resoluci a odůvodnění sjezdu hospodářských lihovarníků, konaného dne 4. března r. 1888 v Táboře. Resoluce ta se lišila od stanoviska, přijatého na pražském sjezdu lihovarníků. Že původcem resoluce i odůvodnění jest dr. Jos. Kaizl, Hlas Národa neuvedl.

Nemohu pochopiti, že český klub a deputáti jeho ve výboru neprohlížejí nebo prohlížeti nechtějí oč běží a jenom vládě chtějí býti po vuli; a přece tady byla by vzácná příležitost na hmotných a makavých prospěších založená, podati Polákům ruku a s jejich prospěchem i svého se zastávati.

Píši Vám, doufaje, že horlivým ujetím se věci dovedl byste věci prospěti; o to mi běží a o nic jiného a nejméně o nějaké politické vystupování. Jen pro věc — pro kterou povoláním svým pracovati pokládám se povinným, zavdal jsem podnět ke schuzi táborské, proto jsem v Táb[oře] mluvil a resoluci sepsal, memorandum, jehož 2 výtisky Vám posýlám, vypracoval atd. Staroč. listy věci naprosto nerozumějí a tolikéž N[árodní] L[isty]. Vás vyjímajíc, Vy můžete něčeho dosíci a nápravě dráhy urovnati, jestliže horlivě, jak to dovedete, se přičiníte — a to nejen v dopisech, nýbrž v článcích a vůbec soustavným úsilím celého listu. A tentokráte šlo by o dobrou věc a o žádný manoeuvre polit[ický]. Mně jest úzko z té nevědomosti nebo netečnosti.

Tuto moji intervenci pokládejte — v to spoléhám, za důvěrnou, ne že bych se obával nějak kompromit[ování], vždyť nejde o vlastní polit[iku], nýbrž o ryze ekonom[ickou] otázku, která není ani staro- ani mladoč[eská], a pak já jsem teď bez pol[itického] významu — nýbrž proto prosím za duvěrnost naprostou, že nechci nikterak ze své pol[itické] reservy vystoupiti.

Pojímejte věc, jakoby Vám byl někdo neznámý pošeptal a Vám ukázal, kde bylo by lze v náš český prospěch jednati a jednejte. Praž[ská] val[ná] hrom[ada] spol[ku] lih[ovarnického] sedla na vějičku — teď po Táboře, zdá se, že rozbřesklo se a vidí, kam se míří. Pročtěte bedlivě moje memorand[um] a budete dobře informován.

* * *

Z denníku dr. Jos. Kaizla.

8. dubna [*r. 1888*]. Opět porady v Táboře.

12. dubna [*r. 1888*]. Otázka lihová vstupuje do zenitu. Poláci se bouří. — [President uherského ministerstva Koloman] Tisza, že neustoupí.

14. dubna [*r. 1888*]. Poláci couvají — neboť císař si dal zavolati Jaworského a domlouval mu.*) Levice činí — pozdě — Polákům veliké nabídky, čímž velice se blamuje.

*) Wiener Allg. Zeitung z 14. dubna r. 1888 sdělovala: „Místopředseda polského klubu rytíř Jaworski byl dnes dopoledne povolán k císaři, o čemž učinil ve schuzi klubu sdělení. Pravil, že císař dovolával se vlastenectví Poláků vzhledem k záleži-

20. dubna [r. *18*]*88.* Při budg[etní] debatě [posl. dr. Eduard] Grégr insultoval pro vášnivost svou [posl. dr. Karla] Luegra. — Disposiční fond odepřen.

* * *

Z dopisů dr. Jos. Kaizla.

1888, 27. dubna. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Odpovídám ihned k listu Vašemu *) abych Vám pověděl, že s referátem o [mojí] ‚fin[anční] v[ědě]' pro Ath[enaeum] není tak na spěch; Vy přec do 14 dnu budete s referátem hotov, takže přijde na každý zpusob do červnového sešitu a to úplne postačí.

Poněkud překvapen jsem byl tím, že shledáváte že kniha jest ukrutně těžko psána; já o tom ovšem těžko dovedu souditi, ale mnozí lidé, kteří spis už četli, uvádím pp. [prof. dr. Ant.] Rezka, [prof. dr. Jaromíra [Haněla], [prof. dr. Frant.] Storcha, [dr. Jos.] Fořta — mi výslovně a sua sponte chválili knihu jako prostě a pruhledně psanou. Tím víc mne tato rozdílnost soudu překvapuje právě s Vaší strany, jenž jste zvyklý na stravu à la Wagner (v jeho posl. čl. v Tüb[inger] Z[eitschrift]) a Schaeffle. Které partie zdají se Vám býti tak těžkými?

Včera jsem byl velice překvapen referátem Nár[odních] L[istu]**), já věděl sice, že by p. Dr. [Jos.] Fořt rád o knize psal, ale já velice pochyboval, že p. [dr. Jul.] G[régr] připusti článek, a ejhle teď loňský nihilista, jenž opisuje tuctové něm[ecké] Vademecum der Nat[ional] Ökon[omie] najednou jest velice doporučován.

Váš — snad smím říci vztek na dr. Edv. Grégra***) jsem v nejsvrchovanější míře sdílel; to je vášnivec a nikoli politik. Za

---

tostem zahranicnim, aby předlohu o dani z lihu co nejrychleji prijali. Toto sdeleni Jaworského mělo za následek zamítnutí návrhu na změny předlohy, takže přijetí předlohy o dani z lihu jest zajištěno."

*) Dr. K. Kramář listem, dat. ve Vídni 26. dubna r. 1888 ptal se dr. Kaizla, do kdy musí pojednání o ‚Finanční vědě‘ do Athenaea zaslati, aby bylo uveřejněno v příštím čísle. Kdyby mu nebylo možno, do stanovené doby vyhověti, chtěl napsati aspoň předběžné oznámení. Upozorňoval, že jeho stanoviska jsou „ve velmi mnohém zcela různá“ a ihned vytýkal: „Kniha je ukrutně těžko psána, píšete-li na druhém díle, prosím Vás v interessu věci a vašeho čtenářstva, pište jej lehčeji.“

**) Národní Listy z 26. dubna r. 1888 čís. 116 v literární hlídce otiskly obšírnou pochvalnou recensi dr. Jos. Fořta o Kaizlově „Finanční vědě“.

***) Dr. K. Kramář v listě, dat. ve Vídni 26. dubna r. 1888, psal: „Nového zde není mnoho — jen že Mladočeši vyvádějí jednu hloupost za druhou — [Ed.] Grégr nedávno se svým komediantstvím opravdu docela zbytečným. Herold velmi, velmi špatným mluvenim. Prekvapuje vsecky svou nedostatecnosti

*

to překvapil mne Váš soud o [posl. dr. Jos.] Heroldovi — byl bych myslil, že jako řečník vynikne a že bude se vystříhati táborových plattitud. Řeč o offic[ielních] novinách byla až příliš obšírná, v polovičních dimensích byla by snad dobře účinkovala; řeč o poměrech v něm[eckých] krajích měla ovšem sujet pro nás otřepaný — avšak konečně je dobře, když se takové věci naproti ustavičnému lhaní Knotzianů za čas povědí.

Velice je mi líto, že krásné výlety po okolí vídeňském musíme zde surrogovati nehojnými a jednotvárnými špacíry do Roztok, Šárky, Chuchle a pod., za to dobře se pokaždé bavíme.

Sbírání na [dr. F. L.] Riegra teď jest faktem; *) jest mi nevysvětlitelno, kdo a čí jménem tehdy do Vašeho města psal; současně sbírá se na [dramatickou umělkyni] pí. [Otilii Sklenářovou]-Malou.

* * *

Z denníku dr. Jos. Kaizla.

30. dubna [*r. 1888*]. 1. *a 2. května* [*r. 1888*]. Pohnutá debatta [v poslanecké sněmovně říšské rady] o centrále vyučovací. [Dr. F. L.] Rieger mluví polo opposičně — polo vládně. [Dr. Jos.] Herold ostrou, účinnou řeč. Krise? Zdá se, že Č[eský] klub podvoliv se v říjnu zas už kolísá.

1. května [*r. 1888*]. Sbírá se na [dr. F. L.] Riegra — [Prof. dr. Ant.] Randa mne vyzval k upsání — já odepřel.

* * *

Z dopisů dr. Jos. Kaizla.

1888, 25. května. [Praha]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Posýlám Vám tuto korrekturu Vašeho posudku**), kterou jsem dal přímo zaslati sobě, abych opíraje se o text dohovořil se s Vámi o užitečných punktech; úmyslem mým jest toliko přiměti Vás k opětné úvaze těch věcí — nikoli však činiti na Vás jakoukoli pressi, vždyť jsem Vám už řekl, že mne referát Váš velice teší, mezi jiným už i proto, že ukazuje, kterak bedlivě jste pročetl a pronikl mou práci a to — jak časem sám poznáte — č e s k é m u autoru jest milým a nepříliš hojně se vyskytujícím faktem.

Neumí německy, a tak prý jeho řeči hrozně se poslouchají. Mimo to mluvil první den věci tak otřepané, že mu ani Mladočeši netleskali, takže skončil úplným fiaskem. Druhý den mluvil však zase — tu ovšem poněkud lépe. Měl dost šťastnou myšlenku, paralysovat poněkud nepříčetný výbuch Grégrovy vášně.“

*) U příležitosti jeho sedmdesátých narozenin.

**) Posudek Kramářův o Kaizlově ‚Finanční vědě‘ byl otištěn v Athenaeu V. (1888) 259—261.

Označil jsem řečené punkty v korektuře čísly 1—4; postupuji hned k č. 1. Tu mohl bych ovšem napsati celou knihu, protože běží o obtížnou a fundamentalnou věc. Máte pravdu, že nenalézáte v mé knize žádné rozhodné, určité stanoviště, a také ho ani nenaleznete. Pročtete-li bedlivě vše, co k té otázce se táhne, shledáte, že povždy jen referuji o vývoji a směrech: je ne propose pas même — j'expose; já nechci psáti ani státnosocial[ní] ani manchesterskou ani konservativní fin[anční] vědu — nýbrž prostě chci vykládati, co byly a jsou finance, kam spěje, nebo může spěti vývoj, a co se právě tohoto vývoje týče, ukáži opět referendo na různé nynější „theorie", z nichž každá podle svého idealu polit[icko]-společenského postuluje tu neb onu úpravu financí. [A.] Lorie se dovolávám proto, že někdy bývá lépe věci trpké říci slovy jiného — zejména u nás, kde autoritářství tak zkvétá; z podobného duvodu citoval jsem na sv. místě [L.] Zammarona.

Ad 2. bych opakoval z veliké části to, co bylo řečeno a dodávám, že opět nechtěl jsem žádného receptu podati; z výkladu pak poznáte, že jsem výslovně kladl váhu na fin[ančně]-p o l i t i c k ý karakter Schäffleho a Saxova formulování a že pak na konci táži se, kam s takovýmito recepty à la Schäffle a Sax dostaneme se v praksi, ve sborech parlamentárních atp. Zdá se mi, že poctivý theoretik nedovede více říci, než co jsem pravil („o napjetí sil") a že v rámci toho maxima ruznotvárné mocenské poměry politické, nár[odně]-hosp[odář]ské a p. zpusobují tu tak, tu onak určitou míru napjetí, při čemž nějaké volání „theoretické" à la Sax neznamená opravdu pranic.

Ad 3. Ty věci jsem dukladně a veskrz naskrz prostudoval, než jsem psal, a tu nemohu odstoupiti od svého mínění. Pomněte, že pruský konflikt ústavní vznikl nikoli pro „ordinarium", nýbrž pro nově požadované „extraord" (vojenské), že tudíž sebe úzkoprsejší obmezení budg[etního] práva neuvaruje konfliktu; pak že neběží o „povolování nebo vyměřování" naprosté, nýbrž o to, má-li té neb jiné vládě provádění smluvených a nepopíratelných platu a úkonu býti odevzdáno a konečně, že to dovolávání anglických pevných fondu jest po legislaci Gladstonově nesprávné. Stein je v těch věcech zajímavý ale libovolný a povrchní.

Ad 4. Máte docela pravdu, že v XV. věku a později užíváno slov ř[ádné] a mimořádné příjmy, ale to nevytýkam Gindelymu, nýbrž jen to, že on sám z nynějšího moderního stanoviště užívá těch slov a opravdu pokláda ty duchody, které po jeho soudu byly daleko většími než „řadné" a které byly velice spolehlivými za mimoř[ádné]. Já právě nechci, abychom označení užívané v minulých věcích pokládali už eo ipso za

správné, zejména když užívá se terminu, který naprosto se nehodí.

Ještě jednou Vám děkuji za práci Vaši a prosím, abyste tyto úvahy moje přijal tak, jak míněny byly — za pouhé upozornění a obhájení pro foro interno — jestliže ponecháte i referát jak je, nebudu činiti pro foro externo žádných námitek. Co se týká č. 1 a 2 uvidíte v t. zv. všeob[ecné] nauce o daních, jak vlastně věc pojímám.

1888. 29. května. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Korrekturu poslal jsem do tiskárny, aniž jsem byl v nejmenším rozmrzen tím, že zustala in statu quo. Domníval jsem se, že v punktech, které jsem označil, běží o nedorozumění; jakmile tu však nebylo nedorozumění — va bene!

Lituji, že nelze mi ústně s Vámi jednati o těch věcech, psáti o tom je velmi těžko a béře strašně mnoho času. Přece však bych sobě přál, abyste o hlavním rozporu methodologickém při příležitosti přemýšlel; doufám, že se dostanete k témuž stanovišti, které v knize jsem zaujal a že pak se shodneme o tom nedorozumění! Já také neodmítám státnosocialistické — mám-li už toho hrozného označení se držeti — pojímání a program — quoad praxim, avšak především bych se rád dožil ryzí objektivnější theorie, která pak bude a musí býti základem všem možným praktickým směrům. To je mínění, které temně tušil jsem už od dob Schmollerových, které však teď teprvé vyzrálo a k jasnému vědomí přišlo. V mezidobí byl jsem rovněž tak rozhodným stoupencem stát[ního] socialismu jako Vy, toho jsou až příliš hojné stopy v mém Nár[odním] h[os]p[odářst]ví — teď jsem značně vystřízlivěl, obzvláště, když jsem ty státy některé, které mají býti socialistickými z blízka a à l'oeuvre poznal.

Kdo ví, nestane-li se Vám také tak. Než i kdyby ne, to je vedlejší věcí, hlavní jest, že i nejcuragovanější socialista může býti zastancem a pěstitelem bezbarvé theorie, v chemii a pathologické anatomii jako ve fin[anční] vědě.

Ostatní rozpory jsou podřízenějšího druhu, co se týče Gindelyho ř[ádného] a m[imo]ř[ádného] duchodu mám já za to, že třeba držeti se podstaty věci a nikoli terminologie užívání v XVI. a XVII. století; myslím, že by Wagner — hledě ke své definici řádn. duchodu, také se rozpakoval označovati ty berní duchody XVI a XVII a XVIII věku jako mimořádné.

Strany budgetu třeba míti na mysli politicko pedagogické zřetele, pro ty držím se toho, co litera i duch ústav konstitučních prohlašuje; pokulhává-li praxe, znamená to, že snad na nevyspělý ještě kmen vštěpována instituce, která jest taková,

jak jsem byl vylíčil, která však v tom a onom státě ještě se nedaří. Soukromoprávní závazky státu nejsou jiné, než jaké hledíc ku právotvorné osobnosti dlužníkově býti dovedou — na tom se postavením jich do budgetu nic nepozměňuje. —

Výlety také pěstujem; krom toho jsem byl posud 3kráte ve Veltrusích střílet havrany, také zajímavý sport, jenže se trochu krk vykrucuje. — O mladoč[eském] sjezdu *) dověděl jsem se, že neběželo než o „organisační" záležitosti. — Žádostiv jsem, jak konečně povede se dani z lihu.

* * *

Z denníku dr. Jos. Kaizla.

1. června [r. 1888] přijata posl[aneckou] sněm[ovnou] daň z lihu.

4. června [r. 1888]. list sl. Č.

5. června [r. 1888]. náhoda Trvay (??) Já se přihlásil po vyzvání rektorátu [české university] do Bologne [k slavnosti 800letého trvání vysokého učení bolognského] avšak dělá se, jakoby nic.

4. června [r. 18]88. Presid[ent francouzské republiky Marie François] Carnot vydal dekret, demokratisující všecky dodávky pro stát.

10. června [r. 1888]. P[oslanec Václav] Salášek prý složí [říšský] mandát — praví se, že obch[odní] kom[ora] pražská bude chtíti mne voliti.

* * *

Z dopisů dr. Jos. Kaizla.

1888. 29. července. V Leviku.

Dr. Josef Kaizl strýci dru Edmundu Kaizlovi.

. . . Že jsem se v pondělí dostal do Aly, psal jsem už: 32hodinná cesta, nechať jest sebe pohodlnější, na konec je vždycky velikým svízelem a tak jsem i já byl rád, že jsem dostal pevnou půdu pod nohy na stanici v Ale. Nového jsem tu nenašel, co by za řeč stálo. Emanovo [bratrovo] zaměstnání jest letos méně napjaté než loni a bude na druhý týden ještě mírnější, až vrátí se jeho kollega z dovolené. Chodíme tudíž na větší, ano velmi veliké procházky a až zmíněný kollega bude v úřadě, vyjedeme i na celý den.

Od pátku jsem tady v Leviku, příjemných to a nad míru hojně navštívených lázních mineralných, na počátku Val-Sugany (poštou na východ 3 hod. od Trenta). Zařízeni jsou

*) 20. května r. 1888 byl konán v Praze sjezd důvěrníků strany mladočeské.

tu velkosvětská: větší hotely, dobrá table d'hôte, stabilimento di bagni, parčík a pod. Měl jsem tu Rendez-Vous s jakýmsi p. Ricca-Salernem [národohospodářem italským] — v jehož (a jeho ženy) společnosti trávím část odpoledne a večer. Škoda, že v Ale to dobré jídlo zdejší není — alespoň někdy pro pochutnání; ostatně snesitelná jest alská strava a zdá se mi letos i o stupeň býti lepší než loni.

Počasí jest pořád velmi krásné, horka veliká; ve stínu 24, na slunci 32° tepla, však je snáším nejen s myslí hrdinskou, nýbrž přímo s rozkoší.

Zítra (pondělí) k obědu budu zase v Ale a těším se, že se nám tam dostane co nejdříve zpráv od Tebe . . .

1888. 1. srpna. [Ala.]

Dr. Josef Kaizl strýci dru Edmundu Kaizlovi.

. . . Od těch dob, co jsem tu, pršelo — ale pouhé bouřkovité přeháňky — toliko tento čtvrtek a následkem toho klesla noční temperatura v pátek na 14° *R* to se však následujícího dne zase napravilo . . .

Abych ještě něco o Ale dodal, uvádím, že krajina má zde posud daleko svěžejší ráz než kdy jindy. To jest asi účinek chladného června a čer[ven]ce. Úroda je překrásná; réva plna hroznů (posud zelených), kukuřice bujná a vysoká; tabák bez poskvrny jako z plechu dělaný a na skalnatých horách neobyčejně mnoho (t. j. absolutně pořád ještě dost málo) zeleně.

Víno je tu letos výborné a posud mi dobře svědčí.

1888. 18. září. Nizza.

Dr. Josef Kaizl strýci dru Edmundu Kaizlovi.

. . . Daří se mi velmi dobře a jsem okouzlen půvabem krajiny a vegetace. Nizza jest nade všechno pomyšlení krásná. Zpomínám na domov tím více, čím méně už od 8. t. m. jsem odkázán výhradně na italské noviny; jediná podstatná zpráva z domova jest proslovení císařovo k [k biskupu Josipu] Strossmayerovi.*) Co dělá sněm — co sjezd strany staroč[eské]

*) Dne 13. září r. 1888 při přijetí duchovenstva v Belovaru oslovil panovník biskupa Strossmayera takto: „S největším překvapením dověděl jsem se o telegrammu, který jste, pane biskupe, zaslal u příležitosti jisté nekatolické slavnosti. Nepovažoval jsem to nejprve za možné, aby některý z mých poddaných vydal podobnou enunciaci. Ale k svému nejhlubšímu politování jsem se přesvědčil, že se tak stalo. Nevíte patrně, pane biskupe, jaký krok jste učinil proti státu a církvi." Na to se císař odvrátil. Strossmayer vyšel o několik kroků, uklonil se a pravil hlasitě: „Vaše Veličenstvo, mé svědomí jest čisté." — Biskup Strossmayer na počátku srpna r. 1888 poslal u příležitosti 500leté slavnosti Slovanstva v Kijevě pozdravný telegram, projevující sympathie Rusku.

ze dne 16. t. m.? *) Tento týden vrátím se v (pátek) do Aly . . . . .

1888. 19. října. Karlín.

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Převzal jsem počínajíc VI. roč[níkem] redakci Athenaea [listů pro literaturu a kritiku vědeckou] — a nejen to, nýbrž i vydavatelství a všecko, co s tím souvisí.

Obracím se k Vám proto s prosbou, abyste mne vědomostmi a prací svou podporoval. Dlouho již pracujete ve víd[eňském] prachu archivovém a mnohou perlu zajisté jste už vylovil a nikomu ještě jste se nepochlubil. Užijte k tomu Athenaea a napište nám nějaký článek — ať na 3 ať na 30 stran o tom neb onom zajímavém fin[ančním] nebo polit[ickém] fenoménu, na který jste při svém bádání narazil.

Potom prosím, posýlejte mi co možná často literní oznamy: vy čtete, jak vím, běžnou literaturu a je to pak affaira pul hodiny napsati o tom několika slovy to a to v knize je tak a tak je psána, lze se z ní poučiti nebo ne atd.

Prosím, vyplňte tyto mé prosby a pošlete mi laskavě, možno-li, něco už tento měsíc.

Je veliká nouze o pracovní síly, je nás vždy několik, titíž, a ti aby všecko dělali.

Pak ještě jinou věc. Ath[enaeum] se posud samo nevydržuje — třeba nových abonentu a třeba podpor. Mužete-li sagitujte nám několik abonentu — univ[ersitní] bibliotéka vídeňská by je měla míti a také wiss[enschaftlicher] Club a j.**)

Athenčíci***) učinili jakousi společnost nebo lépe řečeno uvázali se takto: že každý dá jako základní podíl 25 fl. který, kdyby nastala potřeba, zdvojnásobní. Krom toho zavázali jsme se pro případ potřeby k dalším podílum obyčejně 3. Takže teď každý dal 25 fl., kdo vzal pak ještě 3 podíly je zavázán na mé požádání složiti najednou nebo po lhutách 75 fl — a v nejhor-

*) Dne 16. září r. 1888 konal se v Praze sjezd zastupcu samospravy, svolaný staročeskou stranou, jehož úkolem bylo odkliditi zmatky, „kterym propadnouti, hrozí všechen politický život naroda."

**) všechny abonnenty přímo u administrace (Praha, Palackeho tr. 13), protož profitujeme provisi knihkupeckou.

***) Dne 7. července r. 1888 uzavřeli v Praze universitní professoři a docenti: dr. J. Gebauer, dr. O. Hostinský, dr. T. G. Masaryk, dr. L. Heyrovský, dr. A. Seydler, dr. J. Kaizl, dr. Jiří Polívka, dr. A. Rezek, dr. J. Goll, dr. V. Strouhal a dr. K. Henner společenskou smlouvu k tomu konci, aby „opatřovali peněz pro vydávání „Athenaeum", listu pro literaturu a kritiku vědeckou a vykonávali vliv na vedení jeho." Dodatečně k společenské smlouvě přistoupili: dr. J. Král, dr. V. Janovský, dr. M. Nevole, dr. Jar. Havel, dr. K. Kramar, dr. Jos. Fott, obchodník J. Wohanka, dr. Em. Maixner.

sun případě dáti ještě 25 fl. t. j. alterum tantum prvého podílu. Jak věci teď přehlížím, vystačíme tento rok se základními podíly a nebudeme musiti sáhnouti k druhé výzvě. To zur Kenntnisnahme u. Darnachachtg.

Nepřijdete brzo do Prahy, bylo by ledacos hovořiti; projekt týdenníku spí, ale nezahynul.

1888. 23. října. Karlín-Praha.

Dr. Josef Kaizl vídeňskému univ. prof. MUDru Eduardu Albertovi.

(Z konceptu.)

Neodpověděl jsem posud k velice laskavému a přátelskému listu, který jste mi v měsíci červnu t. r.*) napsal a jehož obsahem jsem se mnoho zabýval; pohříchu v prázdninách, když potuloval jsem se po více než 2 měsíce mezi Italiány a z části mezi Francouzi nedostávalo se mi času a energie, abych Vám psal a prosím proto za odpuštění.

Píšete mi velmi trefná slova o našich politických stranách**); moje chování ukazuje, že smýšlím docela podobně; s Mladými nezdá se mi možno souhlasiti a se spolčovati — a Staří činí na mne dojem marastický; jest u nich málo promyšlenosti, málo vědomí a tudíž i sebevědomí a málo šikovnosti — všude nešťastná *mise-en-scène*.

Přes to přese všechno jsem formálně setrval v rámci této staré strany, složil jsem mandát, abych neodtrhl se na dobro od té posud přec jen pro mne jediné možné strany. Doufám, že časem se nám podaří v rámci té strany něco provésti. Mně zdá se velikou překážkou ve straně té jedna osoba***), jejíž temperament, jejíž historie a nynější fysicko-psychický stav brání regeneraci strany té. Cokoliv jsem já v té straně, jsa ještě dosti v popředí, podniknouti chtěl, bylo tou osobou zrušeno.

*) Byl to dopis ze 27. června r. 1888.

**) Prof. dr. Ed. Albert v listu svém psal: „. . . nemohu se sebe střásti obavy, že národ náš stojí na prahu krise. Strana starší pozbyla kreditu z lidu, strana mladší ho nezasluhuje. A k tomu je lid náš z velké části politicky nezralý, jen v opposici trochu spolehlivý, v positivním politickém účinkování nezvyklý, pochlebováním pokažený, časopisectvem zavedený, křiklouny omámený. Kdyby nyní nastalo volení do sněmu a do říšské rady, zvolí lid zástupců plno, kteří nebudou věděti, co dělat. Lidu půjde o to, aby přišli mužové noví; ale tím není nic positivně naznačeno; nový je toliko jako jiný; tedy pouhá negace. Já jsem v srdci svém při starých a mám jich mnoho rád, ale netajím si, že dělali chyby a tyto že budou pomstěny. Pod heslem hulákavosti budou těžiti Grégrovci. Bylo by si přáti, aby se tiše zorganisovala strana n o v ý c h, ale ne m l a d ý c h; myslím si jakousi stranu reformních, která by ovšem byla nejblíže starým, ale chyby jejich odstraniti a napraviti hleděla, a přede vším onen optimismus odčinila, který našim starým pánům tak velice škodí. Je to u nás zaslepeno! Bylo by o tom co mluvit, ale bolí to. Vůle a vlasteneckého citu všude per excessum, ale rozumu pramálo. Co ti m l a d í na venku dělají, to je proti Bohu, věřte mi."

***) Dr. J. Kaizl patrně zde myslil na univ. professora dr. Jana Kvíčalu.

Já chtěl dostati Pol[itik] do jiného vedení — zmařeno; já chtěl Hl[as] N[ároda] vésti rozhodněji a jasněji — zmařeno; já chtěl k listům těm upoutati Athénčíky [= spolupracovníky Athenaea] a Časisty [= spolupracovníky Času] — zmařeno; já chtěl zameziti uličnické a perfidní účastenství listu těch ve sporu o R.K. a dlouho jsem je držel — na konec i to zmařeno. Pak jsem byl osočován, že chci sáhnouti po vůdcovském diadému — byl jsem dán pod dohlídku atd., až jsem konečně, vida na ten čas marnost všeho úsilí a jsa nešťastnou batrachomyo mat. Gautschiadou vehnán do rozporu s voliči — raději odešel do exilu, vzdal se mandátu, protože nebylo strany, ve které bych s mandátem byl mohl setrvati.

Nedívám se zoufale na situaci — naopak myslím, že pro foro interno pokračujeme silně. Jsem teď přesvědčen, že vývoj polit[ický], jak u nás se jeví, jest nepominutelnou historickou nutností. Národ, který tak byl sešel jako náš, který neznal politiky a ekonomie polit[ické], národ, jemuž přes to podáváno štěstí (Potocki, Hohenwarth) a který nedovedl ho uchopiti — zda národ ten neměl nezbytné potřeby býti vychovánu školami, jako jest Taaffeho regime a co po něm ještě bude následovati? Úspěch za Hohenwartha byl by býval příliš hravě nabytým — a kdo ví, jak byli bychom se svým politicky slabým žaludkem tu silnou stravu strávili? Zda tenkráte znali jsme jiný princip politický než národní demoinism — a teď musíme hleděti ve tvář všemu možnému: liberalismu a zpátečnictví a konservatismu, socialismu, státní omnipotenci ekonom[ické] a ekon[omickému] liberalismu atd. Tak ponenáhlu teprve polit[ické] myšlení u nás zapouští kořeny a polit[ické] karaktery dospějí. Postavte na př. kteréhokoli našince a jeho názory a programy naproti řekněme [vůdci německých liberálů Arnoštovi] Plenerovi, jenž má ustálený celkový názor politický takže uhodí se na kteroukoli konkrétní otázku, postavení jeho jest dáno a dovoditelno z obecných jeho zásad. Tím zase nechci přeceňovati Němce — nýbrž zas jen v tom vidím starší kulturu politickou, tak jako jsem ji vídal v pražských salonech na něm[eckých] studentech, když jsem je v duchu srovnával s našimi. Co generace zmařily a pozbyly, zase jen generace napraví. Ancien régime ve Francii revoluce rázem zrušila — ale dnes ještě a dlouho ješte Francie strádá jeho následky a vymoženosti revoluce jsou více na papíře a v zákonech a formách, ale nikoli v srdcích a mravech a smýšlení. Proto nemyslím svrhávati Taaffa v upoutání Athenčíků podmínek.

Dovolil jsem si takto Vám se svěřiti, protože sám laskavou upřímností svou otevřel jste k tomu brány.

Však teď mám ještě jinou věc na srdci, přímo prosbu velice závažnou a napřed říkám, že by mne nad míru těšilo ne ve vlastním, nýbrž v národní věci naší prospěchu, kdybyste ji vyplnil, a že bych velice těžce nesl, kdybyste ji oslyšel.

Převzal jsem vrchní redakci Athenaea po p[rof. dr. T. G.] Masarykovi, jenž po 5leté práci přál si oddechu a myslil, že pro Ath[enaeum] bude lépe, když on tak jsa osočen a očerněn ustoupí do pozadí. Okolo Ath[enaea] kupí se veliká řada lidí moderně vzdělaných, pracovitých, neohrožených a energických. To ukázal boj a záhuba rukopisů. (Konec chybí.)

1888. 6. listopadu. [Karlín.]

Dr. Jos. Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Dopisem svým zpusobil jste mi veliké potěšení zejména, pravím to ihned, abych i při tom zatím prodlel, úvahami svými politickými. Těším se z návrhu Vašich*) tím více, že až na jediný punkt úplně snášejí se s těmi, které prodlením posledního pulletí v kruzích našich se vyhranily. A tyto názory lapidárním slohem podány jsou:

*) Dr. K. Kramář psal z Vídne dne 4. listopadu r. 1888 dru J. Kaizlovi: „Nelze zajisté si přáti, aby nynější nejasné postavení všech nespokojenců zůstalo i na dále takovým — a dlužno pomýšleti na to, jak a kdy nejlépe z nynější situace vyjíti. Po mém skromném soudě bude potřebí rozhodnouti se již příštím rokem po sněmovních volbách — kdy se konečně rozhodne, zda nynější rozruch v národě jest jen zjevem efemerním, nebo je-li to opravdu tak hluboká nedůvěra ku politice posavadních „vůdců“, že jí byla aféra Gautschova jediné vnější pohnutkou ku propuknutí — a ne její hlavní příčinou — nebo konečně znamenají-li nové, mladší elementy, jež nyní vstupují v politický život, energický odpor proti straně, která naše veřejné zájmy po dnes měla v pachtu. O všem tom musejí si býti jasni, kdož chtějí dělati politiku ne ze záliby pro tu neb onu stranu, nýbrž z lásky k věci. Hlavní otázkou jest ovšem, máte-li se za dosti silny, utvořiti novou stranu. Po mém soudě schází k tomu mnoho, velmi mnoho — a není k tomu také doba. Sněmovní volby rozhodnou. Zvítězí-li strana starých, pak bylo by zbytečno zarážet novou stranu — poněvadž by asi stačilo vstoupiti do ní a z ní samé začíti reformu. Myslím, že by to šlo, že je tu jediná, veliká překážka — „zeť národa“ p. [Alb.] B[ráf]. — Na celé straně Staroč[eské] bojím se jediné jeho — má dost nadání, fanatismu i bezohlednosti, aby byl nebezpečným. Leč on sotvy se hne z Prahy — a nebyl by tudíž valně nebezpečným ve Vídni, kde konečně hlavní se rozhoduje. Kdyby však vyhráli „Mladí“ resp. nabyli tolik půdy, že by se od nich dalo něco očekávati, kdyby se konečně a po pravdě zorganisovali (jen tak mimochodem při počítání na říšské volby nelze zapomenouti na 5zlatové voliče!) — bylo by na ten čas nemožným zarážeti stranu novou. Boj ten bude rozhodným — na obou stranách seberou vše, co k nim patří. Dokážou-li „Mladí“, že mají tolik životní síly příznivými volbami, bylo by těžko filosofovati proti tomu. Theoreticky bylo by to snad správné, prakticky však don Quijoterií.

Tak zůstali by „nihilisté“ věčně mezi dvěma židlemi — a žel, že snad už dokonce na zemi! Nezbylo by po mém skromném soudě nic, než vstoupit do mladočeské strany. Vím, že by to bylo mnohým proti mysli, býti v jedné straně s J[uliem] G[régrem]. — Věřím vše — ale je hříchem zapomínati, že jest on se svým žurnálem tak silnou mocí že se dá sice bojovati p r o t i němu, ale že ho nelze nechati

1. žádnou novou stranu;
2. žádný smír s mladočeskou stranou v nynějším jejím složení;
3. připojení se ke staročeské straně jako zvláštní křídlo;
4. vlastní orgán, zatím orgáneček.

Odchylka s Vámi záleží jen v punktu 2., kdež Vy míníte, že by pro případ zmohutnění nebo dokonce opanování strany ml[adočeské] bylo lze pomýšleti na přidružení se ke ml[adočeské] straně. To hledím k chování se ml[adočeské] strany. (Nár[odní] L[isty], Edvard Grégr, divoká bezprogramovitost, pouhá negace, pouhé fruktifikování a buzení slepých citových popudu lidových.) To pravím perhoreskujeme.

My také nelenili a vystrčili tykadla naproti St[aroč[echum] – to děje se teď právě ve Vídni; běží o formálný kompromis, o připuštění nihilistu [— stoupencu realismu] k vlivu v politice a v publicistice. Jak se postaví strana st[aroč[eská], nevím; na jedné straně padá na váhu její nynější stísněnost a stoupající vlna mladočešství, na druhé za to její bornovaná saffisana a opinio infallibilitatis. Jsem žádostiv na zprávy našeho víd[eňského] negocianta.

stranou. Bylo by odiósním postaviti se pod jeho kommando. Ale to právě bude po mém soudě daleko méně, až strana vzroste a se zorganisuje, než nyní, kde skutečně nemá nic než „Nár[odní] Listy“ — kdežto po té bude za sebou míti určitě vyslovenou nespokojenost veliké části národa, která na žádný způsob nechce se vrátiti ke starým praporum — u níž to není chvilkovým rozmarem, nýbrž pevnou, nezlomnou vůlí. — A zástupcové tohoto lidu budou míti proti Nár[odním] L[istum] jinačí postavení, nežli dnes, kdy jsou z milosti Nár[odních] L[istu]. — Myslím též, že najde se modus vivendi s Nár. Listy. Strana by si jako taková založila týdenník — jenž by byl officielním listem strany — Nár. [Listy] by byly žurnálem neodvislým jako dnes, tak neodvislým, jakým chtěly býti vždy, a tvrdí, že budou vždy chtíti. Dokud by nebrojily otevřeně proti Klubu, bylo by spojenectví jich velmi cenné — poněvadž jsou výtečným agitačním orgánem — a nebezpečí z jejich „bezprogramovitosti“ by bylo zažehnáno utvořením officielního listu strany. Kdyby pak nastala nezhojitelná roztržka mezi stranou a jimi — což je velmi možno, poněvadž jsou elementy v mladoč[eské] straně, které nikdy nepujdou se stranou, která má většinu — a s těmi půjdou Nár. Listy — pak dá se z týdenníku ne bez obtíží udělati denník — který by již měl půdu připravenou. — Bylo by tudíž — po skrovném mém soudě — záhodno, pomýšleti na to, jak provésti celou tuto proměnu — a tu zdá se mně, že by nebylo nevhodným, docela v tajnosti svolati jednou ty lidi z „nihilistu“, kteří by chtěli se věnovati politice — bylo by to také proto záhodno, abychom se spočítali — a vyhnuli se tak nebezpečí sebe se přeceňování. A snad by mohl i „Čas“ poněkud zmírniti svou kanonádu proti N[árodním] L[istum] — ta by byla jen oprávněna, kdyby měl dosti síly, utvořiti novou stranu — ale to nezdá se mne. Zdá se mně, že jde příliš daleko — není to vrcholem politické rozvahy, dát se strhnout sprosťáctvím k podobnemu. A tam už „Čas“ pomalu proti „N[árodním] L[istům]“ bude — a toho snad není potřebí. Snad dal by si p. [dr. Jan] Herben říci — či je snad tak dobrým Čechem jako ostatní, že osobní rancuny nedovede odlišiti od politiky? Toho snad mohla „by býti vzdálena naše „nihilistická“ a reformní strana.“

My dále máme hotový plán stran orgánu. Váhali a rozvažovali jsme dlouho — a konečně uznali jsme za nejlepší a nejpraktičt[ější] užíti posice dané v „Času". Vliv můj uvidíte již na čísle, které včera vyšlo.*) Chceme z „Č[asu]" učiniti od nového roku týdenník. Potřebujeme zatím (to postačí i v nejhorším případě na celý rok a snad i 1/2) 3000 f. a pak kauci 2000 f. Na Vás ovšem počítáme a čekal jsem na Vaši právě došlou odpověď, abych Vám o tom psal. Na řečené 3000 f máme zabezpečeno 2000 f. zbývajících 1000 f. seženeme mezi sebou. Ale hůře jest o kauci — nevíte nikoho, kdo by ji u úřadu deponoval? Bude z ní dostávati úrok, a oběť bude záležeti jen v tom, že ji má vázanou; za objekt[ivního] řízení tisk[ového] není se propadnutí báti. Pro někoho, jenž disponuje jen poněkud značným kapitálem, byla by to maličkost. V nejhorším případě musili bychom i kauci mezi sebe repartovati.

Tak stojí věci teď. Času vede se dosti dobře a má stoupavou tendenci pořád a přátel mnoho.

Ale peníze nejsou všechno — ba zde skoro vedlejší věc, hlavní bude práce o péče redakční — a ta bude musiti býti dokonalá: list jako z jedné litiny, důsledný, pevný a slušný. Kdo tu práci bude dělati? [Dr. Jan] Herben [vydavatel a zodpovědný redaktor „Času"] je ochotný a obstarává všecku vnější fakturu; ale hlavní spiritus bude mu vštěpován a tu zase na Vás počítáme a to velmi silně, abychom pro důležitý a snad nejširší obor: economica a cameralia měli alespoň 3 spolupracovníky (Vy, Dr. [Jos.] Fořt [sekretář pražské obchodní a živnostenské komory] a já). Štěstí, že při týdenníku nedělá Vaše vzdálenost [ve Vídni] nic: jsou věci, jako budget, vládní návrhy, vydané a prováděné zákony, nařízení, fenomeny prumyslové a tržební atd., které se vidí na týden napřed. Viďte, že budete s námi pracovati?

Nepochybujeme, že prorazíme a že v nejhorším případě stane se z nás faktor, se kterým bude nezbytně třeba počítati.

Zatím — jako praveno — nevystoupíme nikterak jako 3. strana, tak nechceme a doufáme, že nebude třeba; pro venek tu bude jen zlepšený „Čas" (týdenník) a jeho red[aktor] Dr. [Jan] Herben.

Nemusím klásti váhu na důvěrnost celého listu a celé akce. — Máte pravdu: p. [Albín] B[ráf] jest nebezpečný, ano nejnebezpečnější, avšak miserie strany jest zase jemu ještě nebezpečnější a paralysuje. Víte o vojně mezi [mecenášem Josefem] Hlávkou a [dr. F. L.] Riegrem a o smutném osudu akademie"? . . .

*) „Čas" z 5. listopadu r. 1888 roč. II. čís. 2. obsahoval: Meliorační fond. Našemu studentstvu. Kritika. Směs.

Děkuji za příspěvek na Ath[enaeum] — jeho trvání jest alespoň na 2 léta zabezpečeno; mám teď podílníků 7 a bude jich 20; honoráře platíme. Jen prosím, když nic jiného, o literární příspěvky (posudky) — napište mi krátký třeba článek o kartelech.*)

1888. 12. listopadu. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru. Karlu Kramářovi.

Odpusťte, že píši teprve dnes — a to jen chvatně; věřte mi, že mám tolik práce a prácíček, že kdybych to mohl věnovati jediné věci, zajisté bych v ní nemálo vynikl — ale tak jsem Jack of all trade.

Vaše psaní**) i mne, i T. G. M[asaryka] velice potěšilo — protože přece jen v základní věci naprosto souhlasíme: t. j.

*) Dr. K. Kramář v liste z 2. listopadu r. 1888 upozornil dr. Kaizla, že se právě mezi rakouskými národohospodáři diskutuje o „kartelech" a že by o věci měl býti napsán článek.

**) Dr. K. Kramář, v listu dat. ve Vídni 7. listopadu r. 1888 psal: „List Váš příliš mne zajímá, abych Vám zustal odpověď dlouho dlužen. Řeknu bez obalu —, nedovedu se dobře smířiti d n e s se zamýšleným kompromissem. Především musím opětně tvrditi, že po mém skromném mínění, na podobné rozhodnutí ještě není čas — že možno s prospěchem tak učiniti až po sněmovních volbách, které budou zkušebním kamenem pro situaci. Dejme tomu, že staročeská strana vyhraje. Nuž, uzavře-li dnes s Vámi kompromis, pak jistě jej zruší — nebo ztratí k němu veškerou příčinu, a vědoma si své moci, donutí Vás k naprostému splynutí s ní. Zvítězí-li strana mladočeská, pak chcete galvanisovati mrtvolu — což je mařením sil. Vítězství bezprogramové mladočeské strany znamenalo by slepou nedůvěru v českém lidu, která neví, kam jde, ale ví, že za žádnou cenu nevrátí se ke straně, kterou opouští. Její nový program znamenal by českému lidu jen lesklý cár na spuchřelé tělo. Vše to tím spíše, že český lid, žel, jda více za osobami, než za věcí, a opouští-li je, nevrací se víc, ať podávají mu bůh ví co nového. Na druhé straně však, kde je vhodnější místo pro malou třeba stranu, ale jednotnou, vědomou si svých cílů, než v massách, které sice nevědí určitě, c o chtějí, ale dojista, že chtějí n ě c o n o v é h o? Dejte těm massám určité, sebevědomé heslo, a pujdou za Vámi i s těmi, kteří je posud vedli. Ovšem tyto nesmíte odkopnouti, nýbrž odstraniti ponenáhlu — svou duševní převahou. Pro první doby by to ovšem bylo velmi nepříjemné spojenství — ale během času by se nutně kolem Vás seskupily r o z u m n é živly strany, které v ní bez odporu jsou, a na to seskupení jenom čekají — a pak by se ku Vašemu prospěchu odloučily elementy, které dnes tak perhorreskujete, které však na čas jsou nutným zlem. Myslím, že je dovoleno, ba nutno v politice spojiti se s každým, jehož n e j b l i ž š í cíly jsou s Vašimi společny —ale musíte v čas dovésti se jich zbaviti — to ovšem je dost obtížno, ale v tom právě je kus politického umění. Ale je ještě něco jiného, hlubšího v mém odporu proti Vaší myšlence — co vyplývá z charakteru obou stran. Co je dnes mlad. strana? Skupina lidí, poznavších po dlouhé době, že politika strany vládnoucí nevede k cíli, že je nedůstojná. Tato je v celé straně nejsilnější a vede stranu od vítězství k vítězství. Vedle ní jsou trosky bývalé strany mladoč[eské] s její sešuntělými liberálními frásemi. Jsou to opravdu trosky, NB. života neschopné — poněvadž liberalismus ztratil veškerý účinek na massy. Ale i této frakci nepřátelství proti straně druhé je duležitějším než celý liberální program. První skupina tudíž Vaši stranu s konsekventně vypracovaným sebevědomým českým programem přijme s nadšením

ve fundování jakési politické reputace a posice skrze orgán, byť z počátku malý. Ať kompromittujeme nebo nekompromittujeme — bez té pol[itické] moci nejsme ničím a nikdo o nás nebude státi. Tedy Vy souhlasíte se zvelebením Chronosu [= „Času“] — to je teď hlavní věc, vedle peněz neméně snad

a třeba snad ve v ů d c í c h kruzích mladočeských nebylo přijetí Vám přímo nadšené, neodmítnou Vás již proto, poněvadž by si tím odcizili široké ty vrstvy, které dnes jdou ještě s nimi, bez určitého programu, které však taký program co nejdříve budou žádati. Neklamte se — nepřidáte-li se k straně mlad[očeské] — skonsoliduje se ona přirozenou nutností b e z V á s — a pak bude proti ní boj obtížnější, než si myslíte! Tedy jedním slovem: Vy chcete něco nového — zde máte opravdu chaos, jejž dovede ovládati ten, kdo hodí do něho krystallisační element — positivný program! — Na druhé straně vemte Staročechy! Je to strana skonsolidovaná, jejíž veliká síla spočívá na pevné hierarchii, na naprosté poslušnosti k vůdcům, strana pevně svázaná různými interessy od nejnižšího k nejvyššímu, strana, jež snese vše, naprostou přeměnu programovou přes noc, visíc na osobách a ne na věci — ale nikterak opposici ve vlastním táboře. Bezohlednost, s jakou zbavila se každé takovéto opposice od let sedmdesátých až do posledního vyhození Mladočechů, vyplývala daleko spíše z naprosté nutnosti, z hierarchické povahy strany, nežli z nesnášenlivosti jednotlivých její členů. Je to s ní jako s církví — ve vlastním lůně nesnese opposice. A v tom bez odporu její síla. Bez toho by byly nemožnými ruzné ty obraty v její politice, ne nenáhlé, nýbrž překvapující, z extrému do extrému. Vniterný ten organismus staroč[eské] strany znáte sám příliš dobře, pocítil Jste i jeho následky, abych se o tom šíře musil rozepisovati. Tam opravdu Abraham splodil Isáka, . . . atd. atd. — A Vy chcete nyní do strany té vraziti klín, otevřeně, bez přetvářky, „pravé křídlo“ — čili jinými slovy, zřejmou, systematickou opposici — která možna jen na tom základě, že v hierarchismus ten nevěříte, že myslíte, že dohospodařil? I když přijmou Vás kompromis — na jak dlouho to myslíte? Vyhrajou-li při příštích volbách — pak donutí Vás ku vzdání se privilegovaného Vašeho postavení, poněvadž jim přestanete být nebezpečnými. Prohrajou-li, pak Jste se, jak nahoře jsem podotkl, zbytečně namáhali!

Vraťte se jen k starému svému názoru, ta strana je shnilá, ta musí se odstranit — nebo v základě změnit. První by bylo možno v případě zmohutnění Mladočešství, druhé, kdyby příští volby vypadly ve prospěch Staročechu. Pak vstupte do jejich strany, ale bez kompromisu, sans phrases, staňte se její členem s duší s tělem, nevstupujte do ní jako nepřítel, donucený jen vnějšími poměry ku kompromisu, nýbrž jako otevřený jej i stranník — hleďte si však v ní potom domoci takého vlivu, abyste v ní kommandovali — toho však docílíte jediné, když půjdete s ní „durch Dick u. Dünn“. — a až bude jednou tak daleko, že bez porušení její nejvlastnějšího principu, se s h o r a — a ne ze zdola, opposicí — budete ji moci reformovati — pak jim třeba můžete říci, proč jste mezi ně vstoupili — pujdou za Vámi, poněvadž jste nahoře! I dnes tudíž mým přesvědčením, že dlužno s rozhodnými kroky počkati až do sněmovních voleb, a pak eventuelně se přidati třeba k Mladočechum. — Prozatím souhlasím s tím, abyste rozšířili „Čas“, súčastním se toho hmotně i tím, co mohu Vám přispěti ze skromné své zásoby duševní — neboť jsem přesvědčen, že bude činnost „Času“ s prospěchem, třeba byste se rozhodli i proti mým názorum — a to mně vždycky jest hlavním: strany jsou mně zbytečným ballastem, jímž se vždy obtěžovati budu co nejméně; přidám se k té, o které budu souditi, že nejvíce prospěje naší věci, ať jmenuje se tak neb onak. A třeba bychom pak nešli pod jedním praporem, zůstaneme si zajisté tím, čím jsme dnes. Proto na mne prosím do té doby, kdy i pro mne nastane fatální rozhodnutí, počítejte v každé případnosti. Nebojím se přiznati se k Vám, i kdybych měl se státi jednou „Mladočechem“.

ještě duležitější Vaše práce — v tom všem jste s námi za jedno. Jenom horlivosť a vytrvalosť a trochu duvěřivého enthusiasmu — a vše půjde dobře.

Byl jste ochoten loni jíti s příspěvkem nebo podílem až do 1000 fl., jste posud s to, tak učiniti? když ne, jak vysoko se můžete spustit; čím více jednotlivec muže dáti, tím méně potřebujeme podílníku, tím lépe bude. To prosím mi piste brzo, protože už do 4—5 neděl bude musiti býti vše hotovo, neboť asi 29/12 vyšlo by 1. číslo reformov[aného] Chronosu [= Času]. Vaše obavy stran kompromissu nesdílím, neboť jdeme před se velmi opatrně a obezřele; nebojte se, že snad se dáme prostě do vleku, vždyť budeme míti svuj orgán. Se stranou st[aro]č[eskou] tak zle to nedopadá, jak domnívati bych se mohl z Vašeho listu — zejména při sněm[ovních] volbách nebude tak tuze zle. Ale strana st[aro]č[eská] sama dobře cítí, že hyne, hyne naprostým nedostatkem dobrých sil, nejen dorostu, nýbrž i starších. To páni dobře, předobře vědí, a také znají, že to znamená naprosté utuchnutí přitažlivosti jejich ideí a jejich strany, a jejich politiky. Proto naše posice při akci kompromissní je velice výhodná. Pomyslete že sešlost strany, která se domnívá, že kdyby koupila [vídeňského redaktora Národních Listu Gustava] Eima (o to se vyjednávalo, snad ještě vyjednává) a kdyby ekonomicky zničila nynější N[árodní] L[isty] (o to byly pokusy zahájeny, ale teď váznou) — že by zase byla chlapíkem — tak lpí na povrchnosti!

S ml[adočeskou] stranou nebude nic, a to proto, že jest a zustane ve vleku N[árodních] L[istu] a ty elementy, které by nechtěly zustati, připadnou nám t. j. levému křídlu st[aro]č[eské] strany. [Dr. Julius] Grégr je právě takový jako [dr. F. L.] Rieger, oba z jedné školy, z jedné atmosféry.

Ostatně prosím za odpuštění, že nemohu teď pustiti se do rozboru Vašich vážných úvah, učiním tak příště, protože, vidíte to na nedbalosti listu — příliš spěchám.

Jak se Vám líbilo poslední číslo „Času?" Tak — a lépe, bude to musiti vypadati budoucně vždycky.

Nechtěl byste nám napsati článek o rozpočtu? (pro Chronos [= Čas]).

Bylo by dobře, kdybyste jednou se svezl do Prahy, připravte se prosím k tomu, psal bych Vám pak, kdy byla by definitivní porada.

Buďte tak laskav a pište mi brzo o svých nazorech, je dobře vše ze všech stanovisť obhlížeti. Jsem upřímně rad, že s námi posavad souhlasíte, obaval jsem se věru, že jste se dostal více na levo, k ml[ado]č[echum] — to, jak vidím, bylo neoduvodněno.

1888. 17. listopadu. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Vaše poslední psaní *) na mne velmi přesvědčivě pusobilo: opět důkaz, jak důležitou věcí jest diskusse. Nepotřebujete si stýskati, že nemáte štěstí se svými argumenty. Věc jen snad poněkud jinak formuluje jeden i druhý z nás. Vy nejste proto, abychom ihned dělali pakt se St[aro]č[echy]. Dobrá — my také teď jen začali s preliminariemi, jednáno s [posl. A. O.] Z[ei]thammrem; on už trochu do jablíčka kouše, ale šlape velmi opatrně a váží naši sílu a ptá se na čerta a ďábla. Věc půjde, jak vidím, před se velice pomalu a my nikterak neuvážeme si ruce; vždyť u nás každý okamžik může přinésti veliké otře-

*) Dr. K. Kramář v listě, dat. ve Vídni 14. listopadu r. 1888 psal dru. J. Kaizlovi: „Vidím, že u Vás se svými argumenty valného štěstí nemám. Mne to nepřekvapuje, neboť Vy všickni máte velmi mnoho příčin pro jakýsi odpor ke straně ml[ado]č[eské] — jak dnes se praesentuje. Uznávám to zcela loyálně, a prosím jen o uvážení, že já jsem ve šťastné posici hominis novi, nemajícího příčin ani ku lásce ani ku nenávisti lidí jedné strany ni druhé. Proto snad já s lehčím srdcem pomýšlím na případ, že bylo by záhodno přidati se ku straně mladých. Leč, prosím, dovolte, abych ještě jednou Vás ujistil, že mně jest to úplně lhostejné, jak volba vypadne, a že pro mne rozhodujícími budou jen úvahy věcné. Já bojím se přenáhleného kroku — poměry jsou u nás tak nevykvašené, že potřebí opatrnosti. Víte, jak se u nás posuzuje přechod z jedné strany ke druhé, a nepotřebuji Vám tudíž dolicovati, jak obtížné by bylo Vaše postavení, kdyby strana star[o]č[eská] utrpěla při příštích volbách sněmovních porážku. Možnost toho přece nemužete úplně vyloučiti. Nezdá se Vám pak, že byste měl se svým programem positivním ve straně ztrácející všecku půdu velmi nepříznivé pole ku činnosti? Nezdá se Vám, že by bylo pak Vaší povinností svými vědomostmi přičiniti k tomu, aby se z inkonhaerentního živlu mladoč[eského] utvořila nová, positivní strana, jež by tím byla lepší, že by nebyla vázána různými, a velmi závaznými ohledy na minulost? Vždyť nechci tak mnoho — jediné odložení rozhodnutí do května. Do té doby můžeme jít svou cestou, pracovat na svém programmu, asi tak jako jsme to chtěli v loni, docela věcně kritisovati obě strany, ale neprohlásiti se prozatím pro žádnou — vše, jak ujednáno jsme to měli v loni. Myslím, že i dnes bylo by to oportunním. V květnu se pak rozhodneme — a bude nám to i proto snazším, že budeme již míti neodvislou posici, a že budeme moci lépe souditi o vlastní síle — najmě jestli jsme se nepřeceňovali. I pro případ přilnutí ku straně st[aro]č[eské] nebude to bez výhody. Však o tomto posledním dovolte, abych ještě několik slov uvedl. — Programmem naším musí po skromném mém soudě, býti: 1. nevzdávání se starého programu státoprávního, ovšem s modifikacemi, jež vyžadují doby změněné i přesunutí sil různých faktorů, na které při tom se musí počítati. Důkladné tohoto vypracování musí býti jedním z předních našich úkolů. 2. Důstojnější politika česká, jíž rozumím krátce: nebáti se pádu ministerstva a zničení neblahé té fikce, že pravice nám dělá koncesse z lásky, že na udržení její máme interes jenom my — z čehož plyne nutnost povolování za každou cenu. 3. Naprostá určitost, co musíme dostati za podporu vlády, dokud není možno provésti celý státoprávní programm — zejména pak systematický plán o rozšíření autonomie — v čemž by se snad musilo začíti s financemi. O ostatním prozatím nemluvím, uváděje to všecko jen z následujících duvodů. Předpokládám ovšem, že v těchto kardinálních punktech souhlasíme. Nuž dovolte, abych se Vás zeptal, jak myslíte přivésti stranu staroč[eskou] ku tomuto programmu! Postavíte-li se na stanovisko samostatné, na nejkrajnější křídlo, jak minule jste naznačil, chci připustiti, že

sení — woyons Mr. Löbl,*) který neumí slova českého a je snad také konvertit jako naše pražská Exc[ellence]**). Snad jste tím upokojen, když Vám pravím, že ono vyjednávání má na ten čas podřízený sekundární význam, a že v prvé řadě stojí konsolidace naše pomocí řádného orgánu. Tomu věnujeme teď všecko úsilí a prosím čiňte také tak. Čtěte už teď noviny se zřetelem k „Času", na procházce přemýšlejte o tom, co dobře by se hodilo jako poučný článek pro „Čas". Bude to zlá práce, ale musíme do toho.

S Vašemi 3 punkty programovými souhlasím, ad 1. trváme mutatis mutandis na progr[amu] Palackého; ad 2. Pointoval bych ostřeji, že chceme i důstojnou politiku i udržení Taaffeho regimu; musíme mnoho sleviti na idealech o moci parlamentu a víc než kdy jindy nynější zmohutnění militarismu tlačí parlamenty ke zdi — ale tak jako dnes Hl[as] Nár[oda] ***) nebudeme smýšleti abychom za nízké podezírání prohlašovali, že strana naše prý chtěla míti Čecha místodržitelem v Brně! Tu

---

v jednotlivostech přiméjete celou stranu, aby tak hluboko neklesala jako posud to bylo by výhodou, ale stačí Vám to? A myslíte, že přiméjete lidi, kteří dnes vládnou klubem, aby cele přistoupili na Váš program? Především stěží se Vám to podaří u šlechty, která pořád je rozhodujícím elementem, a která z těžka se přidá ku programmu, který v základě odporuje její intencím jako strany dvorské a tou přece a především jest! Nuž a v ostatních vudcích klubu myslíte, že najdete dosti rozhodnosti, aby se vymanili z vlivu jak velkostatkářského, tak ministerského — pro které již tolik obětovali, vše, i cest své strany? (Aféra Gautschova!) A zejména pak, kdy ve Vás uvidí, jak minule jsem připomenul, vlastně protivníka, který třeba ve straně, chce zlomiti jejich vliv! Či myslíte, že strana jim jde nad vlastní zájmy? Tak se přece o nich neklamete?! A kdybychom byli od vlády odhozeni myslíte, že v těch lidech najdete dosti energie k bezohlednému odporu — který jediný pak byl by na místě? Nuž a kdyby se Vám to i na krásně povedlo — nemyslíte, že by Vám ti lidé vždy byli centovým závažím, poněvadž by se vždy i potom všemu rozhodnějšímu opírali — a poněvadž vláda příliš dobře zná jejich slabost i prostředky, jakými dovede si je vždy získati. — Jak pravil jsem, zvítězí-li strana staroč[eská]— bude nutno se k ní přidati, ale pak s ní nevyjednávejme, přidejme se k ní bez podmínky, a hleďme v ní získati takového postavení, abychom ony živly paralysovali! Představte si však na druhé straně, jak jiné by bylo naše postavení v zreformované straně mladočeské. Především za sebou žádnou kompromitující minulost, žádné osoby kompromitující — nebo v té straně by jistí páni ani chvilku nevydrželi — s nedocenitelnou oporou v mohutném oppozičním ruchu národa . . . zda nedalo by se tu dosíci daleko více? Vše to snad jen illusí — ale nestálo by to za pokus?!

*) Náměstek haličského místodržitele Herman Löbl, který byl 16. listopadu r. 1888 jmenován místodržitelem moravským.

**) Pražský místodržitel bar. Kraus.

***) Hlas Národa dne 17. listopadu r. 1888 čís. 320 u příležitosti jmenování nového místodržitele moravského psal: „. . . ukázalo by se, jak nízké a zároveň pošetilé bylo, viniti české poslance a listy, že chtějí vládě nařizovati osobu, která se má státi místodržitelem, neb aspoň na vládě vynutiti jmenování straníka českého. Žádný povolaný hlas český nežádal, leč aby se na Moravě českému obyvatelstvu dělo po právu, a bude-li se to díti za místodržitele přicházejícího, i tak budeme spokojeni."

důstojnost politiky vyplyne z methody a ta lepší methoda zase pojde z lepších, uvědomělých, vedoucích a energických lidí in capite et membris; ad 3. pevné precisování našich momentáně vymáhaných desiderát, zejména v oboru autonomie, akceptuji úplně.

Pravdu máte: my zde máme více proti N[árodním] L[istům] než Vy, ale snad dovedeme to objektivně odmysliti, a přece posud nedovedeme postřehnouti momentu, kdy by kooperace se stranou N[árodních] L[istů] byla možnou! Dokud ta strana jest appendixem N[árodních] L[istů], není transakce a obávám se, že jím zůstane. Dnes ti, kteří loni kuli pikle proti N[árodním] L[istům], přidružují se k nim docela, a jestliže strana ta při volbách sněmovních se sesílí, máme my s tou frondou na půdě ml[ado]č[eské] začíti a dáti se ubíjeti od ml[ado]č[eských] i st[aro]č[eských] journálů? Mně zdá se, že budoucnost přece jenom náleží oživené, in capite a membrii reformované straně, která jest proti N[árodním] L[istům] a Ml[ado]č[echům]. Vypadnou-li sněmovní volby proti St[aro]č[echům] (že vypadnou, nepochybuji, jen quantita jest posud neznámá), bude st[aro]č[eská] strana ke kompromissu uspokojujícímu tím více ochotna a pak doufám, dostane se v její akci také nám hlasu a působnosti. Zatím, to je vždy refrain, jen zvelebiti našeho hlasatele „Čas" a ukazovati na pravo a na levo, že něco umíme.

Ad vocem šlechty, nemyslím, že poměr její k nám nezbytně musí býti takový, jaký jest; proč to šlo lépe za [Fr.] Palackého? Ale kdo u nás jí teď imponuje, snad [dr. F. L.] R[ieger]? Nebo snad klub, nebo poddajný [dr. Karel] Mattuš nebo upjatý a mlčící a nehybný [A. O.] Z[ei]th[ammer]? Formulovati ostře naše postavení ke šlechtě, nepopíratelně důležitému faktoru u nás a v Rak[ousku] bude mezi předními úkoly našimi.

Mezi [Dr. F. L.] R[iegrem] a [mecenášem Josefem] Hlávkou vojna, protože [dr. F. L.] R[ieger] získán starými pány z učené sp[olečnosti], nechce samostatné akademie, nýbrž aby Hlávkův fond byl appendixem Uč[ené] sp[olečno]sti. Teď běží o to, aby se sněmovní operát (ve smyslu p. Hlávky sdělaný) nesankcionoval.

Je zde plno řečí, že [prof. dr. Albín] Bráf stane se ředitelem zem[ské] banky.

Psal jsem o Vás [vídeňskému professoru] p. [MUDru. Eduardu] Albertovi, jenž smýšlí stejně s námi, ale ovšem na venek musí si n e j v ě t š í reservu ukládati; prosím respektujte to. [Prof. dr. Eduard] A[lbert] mi píše doslovně: „S p. [Dr. K.] Kramářem bych se rád seznámil. Snad by mne mohl navštíviti, poněvadž já nemám času. Račtež mu psáti, že by mne v e l i c e t ě š i l o (podškrtnuto), kdybychom ze svého sousedství více

měli," (já mu totiž udal kde bydlíte — on bydlí Markt-Platz 7. vchod z Vaší ulice).

Děkuji za Vaši ochotu stran peněz pro Čas*) prosím buďte pro prosinec s celou summou připraven. Pro Ath[enaeum] pošlete látku co nejdříve, prosím. S p. [Josefem] Hlávkou se neznáte, snad byste se s ním mohl seznámiti, než o tom budoucně.

1888. 26. listopadu. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Děkuji Vám za velmi dobrý a zajímavý referát o Schmollerově publikaci**), jsem velmi rád, že právě to jste si vybral, z části také proto, že jste mi kus práce odňal. Prosím věnujte svou sílu trochu Ath[enaeu]. Jde zase o to, abychom všude ukázali, že pracujeme a dovedeme také něco vykonati. Těším se na Wasserraba,***) nakládejte s ním, jak libo; i ve formě referatu, poněkud obšírného a théma exponujícího milerád z toho udělám článek.

Váš dopis od 18. [listopadu r. 1888] jsem dostal, lituji, že měl jsem pořád tak málo kdy odpověděti; i teď píšu sedě ve tvář kandidátu u stát[ní] zkoušky. Vidím, že se ve všech podstatných punktech shodujeme. Ad vocem 1.†) čísla. Chronosu [= „Času"] nemyslíme posud na vytasení se s formálným programem, nýbrž více indirektně program dáti na jevo. Program je vždy pons asinorum. Než o tom smluvíme se ústně někdy v prosinci. Budeme se velice těšiti, jestli p. [dr. Antonín]

*) Dr. K. Kramář slíbil při „Času" „zúčastniti se s částkou do 500 zl.".

**) Gustav Schmoller, Zur Literaturgeschichte der Staats- und Socialwissenschaften. Athenaeum VI., str. 80—81.

***) Dr. Karl Wasserrab vydal r. 1889 spis: „Preise und Krisen", o němž napsal dr. Kramář článek: „Z pathologie moderního hospodářství," otištěný v Athenaeu VI., 129—134.

†) Dr. K. Kramář psal dne 18. listopadu r. 1888 z Vídně dru J. Kaizlovi: „Akceptuji Vaše ujištění, že prozatím hlavně se jedná o zaražení žurnálu, a že transakce s tou neb onou stranou prozatím zustane in suspenso. Je tudíž potřebí jediné ještě podotknouti, že rozumí se tím také zastavení j e d n ostranného nepřátelství proti N[árodním] L[istum] po tento čas. Nyní tudíž duležito promluviti o listu samém. Myslím, že ve věci té dlužno vzpomenouti na loňské naše jednání. Jak tehdáž představovali jsme si list, myslím, že bude nyní politika, národní hospodářství — vedle toho: kritika literární a umělecká, jakož snad někdy i feuilleton — budou asi hlavními předměty listu. Jen prosím, aby byl „rukopis" (t. j. boj rukopisný) úplně ponechán Athenaeu. Též ruzné jiné rubriky bývalého „Času" bude snad nutno poněkud oslabiti — ovšem ne docela vynechati. Z hlavního účelu se musí nyní snad státi jenom vedlejší. Domnívám se však, že netřeba zastaviti boj proti všem malichernostem a povrchnostem českého života. Na první číslo nutno pomýšlet již nyní — a musí býti předmětem dukladných úvah. Musí míti asi provolání, v němž načrtán bude programm, a pak situační článek, v němž jasně bude praecisováno, jaká je situace, co možno doufati, a co dlužno činiti. Pro obé myslím, že bude nejlépe, vypsati mezi námi konkurs, nejlepší otiskneme.

Zeman *) se s námi sloučí a venku pro nás něco vykoná. Podíl by nevzal? **)

Přišel jsem na to, čtením tisk[ového] zák[ona], že náš kalkul byl o 1000 fl pochybený, že totiž kauce činí ne 2 — nýbrž 3000 fl. Proto shon. Já už se vyšrouboval na 500 fl na kauci a 200 fl na závod. Nechtěl byste také ještě 200 fl přidati, je toho tím větší potřeba, protože redakce žádá za 1000 fl nýbrž za administrování o 200 —300 fl více.

Chronos [= Čas] bude list i politický i literární — jenže tato část bude silně zatlačena do pozadí, ale nesmí na dobro ztratiti původní své vzezření.

Jak se Vám líbí poslední číslo?

[Prof. dr. Eduarda] Alberta si važte a pěstujte; je v každém směru znamenitý člověk, pravé unikum mezi námi Čechy. Jaký zatím na Vás činí dojem?

Měl bych Vám všelicos menšího a zajímavého povídati, na př. o studentstvu a mohutném v něm proudu časovském, o zlosti starých pro tu věc, o dekadenci [prof. dr. Jana] Kvíčalově ve sboru filosofickém atd., ale věřte, že některé věci těžko se píší, až se bojíte i jen inkoustem se vyjádřiti.

Zdá se mi, že časy jsou dosti zralé a že nový „Čas", bude-li jen poněkud šikovně veden, a to je naše věc — bude musiti dobře působiti a se ujati.

Odpusťte jestliže tak špatně (co do obsahu) a roztržitě píši, [prof. Matouš] Talíř zkouší statistiku a já na půl mozku poslouchám.

1888. 29. listopadu. V Praze.

Dr. Josef Kaizl bratru Emanovi.

. . . Včera měl jsem celý den prázdno, avšak bylo mi velmi zle, as tak, jako před 3 lety v Ale v době cholery, bohu díky je dnes dobře, skoro docela dobře — už zase kouřím, mám appetýt . . .

Práce mám pořád velmi mnoho. Ath[enaeum] mezi jiným také mne zaměstnává, ačkoli daleko ne tak, jak jsem se obával. Doufám, že je pravidelně dostáváš t. j. že jsi 1. a 2. číslo obdržel; některé věci Tě v něm přece budou zajímati, když nic jiného alespoň tolik, že se člověk stojící opodál doví, o čem se ve světě přemýšlí a pracuje. A mám za to, že toho máme velice

*) Spisovatel Antal Stašek.

**) Dr. K. Kramář psal dru J. Kaizlovi v listě z 18. listopadu r. 1888: „Kdybychom schůzku v Praze udělali poněkud širší, pozval bych s Vaším svolením též doktora [Ant.] Zemana ze Semil — je s tělem duší náš — a při tom člověk řídce bystrého a jasného úsudku. Rád bych Vás seznámil — byl byste jím zajisté nadšen, jako každý, kdo ho poznal."

potřebí a že proto Ath[enaeum] jest užitečný podnik. Bohužel posud Ath[enaeum] finančně stojí si tak, že naň skutečně doplácíme. Sehnal jsem jakési konsorcium, které teď disponuje nad 1200—1500 fl. t. j. já nad nimi disponuji, a dle dosavadního stavu věci činí roční deficit Ath[enaea] tak asi 4—500 f., takže jsme na 3 léta zabezpečeni, i kdyby počet abonnentův nestoupl. Při tom ale platíme honoráře, totiž 32 fl. za číslo (1 fl. za stránku) a to činí 320 fl. ročně. Já však bez honorování pracovati nechci, aby to nevyhlíželo jen jako almužna co mi kdo do Ath[enaea] dá.

Teď mám ale také jiný projekt na srdci, o kterém jsem se Ti také už zmínil — totiž založení polit[ického] týdenníku; to bude kus veliké práce a také kus peněz. To jest ostatně zcela důvěrná věc a o té se prosím nikomu nezmiňuj.

Závidím Vám krásnou pohodu; u nás celý říjen byl jako v zimě, zejména druhá polovice měla 4—6—8° pod nullou; listopad byl lepší, bylo 5—8° nad nullou a člověk přece tak psovsky nemrz. Venku mi zima nevadí, ale v pokoji, než se oteplí, je protivna. Koupám se teď denně ve vodě 13—15° a tak jsem tomu uvykl, že mi to velice lahodí . . .

1888. 4. prosince. [Praha.]

Dr. Jos. Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Díky za Váš list,*) mnohé pokyny mi byly vítány a vzácny. Škoda, že jste tak daleko [= ve Vídni] a že třeba všecko psáti, píše se tak špatně o mnohých věcech.

*) Dr. K. Kramář psal v listu, dat. 30. listopadu r. 1888 dru. J. Kaizlovi: „Mluvil jsem opětně s panem [prof. dr. Eduardem] A[lbertem] — který se o naši věc zajímá opravdu s velikou horlivostí — která ho snad vůbec ve všem karakterisuje, co podnikne. Úsudek o něm je dosti obtížný, a také se ho posud neodvažím, až později, až častěji s ním budu mluviti! Slyšel jsem, že není dobře možno za léta ho poznati, a sám bych tak soudil — proto se nechci ukvapiti. Prozatím, jak pravím, zdá se velmi se zajímati o naši věc, ač tuším o positivním programmu politickém si není posud úplně jasným. Ve mnohých věcech jsme jednoho názoru, najmě v úsudku o straně staroč[eské] — i on uznává obtíž stranu tu regenerovati, a raději by viděl, abychom seskupili kolem sebe pravé křídlo strany mladé a nespokojence ze staroč[eské]. On je též proto, abychom z Chronosu [= „Času“] naprosto vymítili diskussi o rukopisu Králodvorském a ponechali tuto úplně Athenaeu. Byl též pro programový článek, ale spokojí se — jakož i já — se situačním článkem, v kterémž alespoň naznačen bude směr, kterým se chceme bráti. Má naprosto za nutno, aby první čísla do detailu byla napřed smluvena, bychom vyvarovali se všem nepříjemnostem z nepředloženého vystoupení. Je proto, abychom se soukromými dopisy obrátili na různé lidi, v kterých bychom jen krátce vyznačili cestu, kterou se chceme bráti, a vyvrátili předsudky proti nám panující. Přeje si rozšíření co možno největšího prvních čísel — na nichž by musilo státi, že přijetí jich nezavazuje ku předplacení. Má ovšem též myšlenku přidávati populárně psanou přílohu — leč to není mně jednak dost jasno, a za druhé je to těžko nutiti, nevím, najdeme-li mezi sebou někoho, kdo by dovedl psát po Havlíčkovsku. Je proto, abychom hledali po venkově důvěrníky, kteří by na se vzali rozšiřování listu. Chce, abychom

Děkuji také za zvýšenou ochotu peněžitou;*) máme momentáně dost — ale jen asi na rok, podnik sám se musí zvelebovati, sice budeme brzo na suchu.

Rozdělení oboru jest už od roku hotovo: hlavní jest toto: 1. Polit. přehled týdenní [prof. dr. Ant.] Rezek. 2. 1 nebo 2 úvodní články. 3. Korrespondence, hlavně víd[eňská]. 4. literatura, umění, školství. 5. Notice. 6. Někdy feuilleton. Vaše místo jest sub 2 a 3, ovšem místo vydatné. Prosím, přemýšlejte a pište několik článečku pro prvá čísla, aby byla zásoba; jsouť věci, o kterých lze napřed psáti. Já na př. přichystám pro 1. č[íslo] článeček o legislaci roku 1888. Nedala by se napsati „Polit[ická] bilance r. 1888"?

Také já jako Vy všecko vynaložím, aby R[ukopis] K[rálovédvorský] byl dalek sloupcu Časových; myslím, že bude nanejvýše potřeba někdy v polemice mimochodem oň zavaditi.

Prvé číslo bude míti opatrný článek programový; položíme duraz na vnitřní české poměry, vyslovíme se pro střízl[ivou] práci a proti chauvinismu etc. Včera diskutován jeden projekt takého programového čl[ánku]: byla v něm: vojna, zahr[aniční] politika etc. a na všecky z nás (i spisovatele) (t. j. [dr. T. G.] Mas[aryk], [dr. Ant.] Rez[ek] a já) byl dojem — směšný a to pro nepoměr programu a prostředku (týdenník!). Proto obmezení, ostatní nechť povídají články a pol[itické] přehledy jeden po druhém.

Literatura bude vedle politiky druhým h l a v n í m předmětem listu; je to velmi hledáno a působivo.

Teď jinou věc: psal jste mi, as měsíc tomu, že nepěstujete více styku s posl[an]ci; prosím, obnovte je co nejživěji; naše

se před vydaním čísla sešli, leč v kruhu co možno nejužším, poněvadž jen tak je možno vypracovati j e d n o t n ý program — neboť zajisté je snadněji přivésti lidi ku souhlasu s hotovými myšlenkami — než dáti jim je k diskussi . . . Konečně souhlasí s mým pránim, abychom prozatím netractovali ani jedné ani druhé strany nýbrž kritisovali n a p r o s t o v ě c n ě obě! . . . Napíšu situační článek pro první číslo a dám jej k nahlédnutí [prof. dr. E.] A[lbertovi]. — pak Vám jej zašlu — ponechávaje Vám ovšem na vůli úplně jej uveřejniti, čili nic . . . Prosil jsem Vás, abyste mně napsal, máte-li již rozděleny ressorty pro Chronos [= Čas] — zajímalo by mne to již proto, abych věděl, co asi připadne mně — bylo by přece potřebí na to již pomýšleti. Čas kvapí, ať nás nepřekvapí!! Ještě se však musím vrátiti k prvému číslu! Nechcete vubec pranic říci čtenářům za redakci, proč list rozšiřujete, zda bude to to samé, jako dříve, nebo co chcete změnit? To snad by bylo potřebi přece dříve přesně ustanovit! Vidím, že sotva to pujde bez ústní úmluvy. Písemně nelze vše vyjednávati. A[lbert] též myslí, aby do některého z prvních čísel přišla příznivá rozprava snad o [Svatopluku] Čechovi — nebyl bych proti tomu, ale ještě milejším byla by mně celková studie o moderní naší krásné literatuře, zejména hledě ku nové generaci básnické. Nemohl by to někdo udělat? — Ovšem ne s tendencí všecko strhat, bez čehož se i přísne objektivná kritika zajisté dovede obejíti . . ."

*) Dr. K. Kramář svýšil svoji hmotnou účast při vydávání „Času" z 500 zl. na 700 zl.

korresp[ondence] víd[eňské] tím mohou mnoho získati a dobrá informace z Vídně mnoho platna.

Z novin víte, jak to v našem studentstvu vře; nedávno akad[emický] spolek a dokonce i klidný [spolek právníků] Všehrd*) vyhazovaly proti [dr. F. L.] R[iegrovi] . . ., mám to za beztaktnost naproti R[iegr]ovi samotnému, že jeho partisáni ho vydávají v šanc takovým blamážím. Však ve studentstvu je Časismus právě tak duležitý činitel jako Mladočešství; St[aro]-č[eš]ství hraje úlohu podřízenou.

Jsem rád, že s [prof. dr. E.] Alb[ertem] jste se seznámil; ubezpečuji Vás, že je výborný člověk, a vážím si velice kongeniality jeho smýšlení a citu. Jak teď stojí ve Vídni akademie? Alb[ert] by Vám o tom pověděl.

1888, 20. prosince. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Sedím zase u zkoušky a brzo na mne dojde zkoušení, přec ale riskuji započíti, sic bych zase dlouho obmeškal se s odpovědí na dvojí list**), který od Vás už mám.

Doufám, že mi nezazlíte, že jsem v příčině [prof. dr. Ed.] Al[berta] Vám vlastně neříkal nic, až on sám Vám o své s námi kooperaci pověděl. A[lbert] však si přál, abychom celou věc pokládali za důvěrnou a šetřili jeho víd[eňského] postavení a proto nepokládal jsem se za oprávněna komukoli něco pověděti.

Děkuji za Vaše poznámky o Franc[ii], Něm[ecku], Angl[ii],***) souhlasím. Jsou však i jiné věci, o kterých posud nemluveno: na př. rozšíření polit[ických] práv, přímé volby ve venk[ovských]

*) Na valné hromadě „Všehrdu“ dne 29. listopadu r. 1888 byl za velikého odporu přijat návrh na jmenování dr. F. L. Riegra čestným členem.

**) Listy z 15. a 16. prosince r. 1888.

***) Dr. K. Kramář v listě z 15. prosince r. 1888 psal: „... . Ještě o různém jiném měli jsme co hovořiti — zejména o zahraniční politice. 1. Francie: Jsem proto, abychom byli pro republiku, proti Boulangerovi. Leč republika má mnoho vad, zejména neschopna k řešení sociální otázky, poněvadž příliš zastupuje bourgeoisii. Na druhé straně monarchie, ať už ta neb ona, neměla by k tomu dosti autority. Na každý způsob nutno se chrániti před tendenčně zbarveným líčením všech německých a anglických listů. Francouzi se nám smějí, jak všecko bereme tragicky. 2. Německo. Velmi těžká věc — lidu by se zamlouvalo být proti Bismarkovi — avšak jak možno sympatisovati se židovsko-kapitalistickým „Freisinnem“? To ovšem neznamená vše šmahem uznávati za bohorovné, co Bismark udělá — ale dívati se na to brejlemi na př. N[eue] Fr[eie] Presse bylo by asi chybou. 3. V Anglii zajisté budeme pro Irčany. Zajímaví jsou naši centralisti a konservativci Angličtí — jak scházejí se v lásce ku „Reichseinheit“. Nerovná společnost! Jinde asi sotva bude potřebí zaujímati jisté postavení — bude dosti, obmeziti se na pouhý referát. To ostatně nebude od místa ani v jmenovaných 3 zemích — avšak leckdy přec nastane nutnost se vysloviti — a tu potřebí se ovšem napředu ustanoviti.

obcích, všeobecné právo volební etc. O tom ještě o Sylvestru pohovoříme.*) Ostatně jede [prof. dr. T. G.] M[asaryk] na svátky k [prof. dr. E. A[lbertovi] do Ž[amberka] a tam i oni o ledačems se dohovoří.

Pro 1. číslo poskytl pan Johannes [= prof. dr. Jan Kvíčala] svým osvědčením**) zase látku k úspěšné polemice, kterou redakce už chystá. Prvé číslo už hotovo, také skoro už 2 [= úvodní články], 3 [= korrespondence], 4 [= literatura], 5 [= notice]. Ovšem spoléháme na článek o parlamentarismu a o zem[ské] bance.***) Nepochybujte, že Vám zpráva zem[ského] výboru jest spolehlivým substrátem, nebude asi zpráva kommisse nikterak se lišiti; tuto zprávu komm[isse] snad nejrychleji a nejlépe opatřil by Vám p. [dr. Fr.] Fiedler, a on sám byl by takovým pomáháním poznenáhlu k intensivnější kooperaci upoutáván. Prosím, pamatujte naň a působte.

Mladí [= Mladočeši] zdá se jsou teď nad míru málomyslní: R[iegr]ova slavnost†) jim imponovala, to věřím, takovým fanglíčkářům. Prý k volbě sněm[ovní] na Nov[ém] Městě po [Josefu] Jirečkovi ††) nechtí ani kandidovati — a myslím, že majíce dobrého k. př. [dr. Gabriela] Blažka, c. k. prof[essora], domácího pána a poslance na ř[íšské] radě, mohli by snadno reussovati. Co tomu říká [redaktor „Národních Listů" Gustav] Eim? Interessovalo by mne věděti, jak on se dívá na situaci Ml[ado]čechů.

In p[unc]to R[iegr]a a jeho oslavy resouhlasíme s [prof. dr E.] A[lbertem], k němuž i Vy jste se připojil.†††) Dělejme poli-

*) Dr. K. Kramář slíbil přijeti v ten den do Prahy.

**) Dne 16. prosince r. 1888 otiskly staročeské listy toto osvědčení, jehož intellektuálným puvodcem byl univ. prof. dr. Jan Kvíčala: „Osvědčení: Časopis „Slavische Warte" ve svém č. 4. ze dne 25. listopadu 1888 oznamuje na str. 77 dle Lamantského, že časopis „Čas" jest orgánem velké části filosofické fakulty české university. Toto tvrzení nutí nás prohlásiti, že nepatříme k uvedené tam velké části fakulty filosofické pokládajíce směr časopisu „Čas" za zhoubný. V Praze, dne 11. prosince 1888. Fr. Studnička, v. ř. profesor mathematiky, M. Hattala, v. ř. profesor slovanské filologie. Dr. Jan Kvíčala. Dr. J. Kalousek. Dr. Konst. Jireček. Dr. Josef Durdík. Lad. Čelakovský. W. W. Tomek, jako též nedávný člen fakulty. Dr. Palacký, Dr. Brauner. Dr. V. E. Mourek. Dr. Petr Durdík."

***) Články ty slíbil napsati dr. K. Kramář.

†) Oslava jeho 70tých narozenin.

††) † 25. listopadu r. 1888.

†††) V listu z 16. prosince r. 1888 psal dr. K. Kramář dru J. Kaizlovi: „Prof. dr. E. Albert je rozhodně pro to, aby byla zmínka o Riegrově jubileum — jsem konečně také proto — a sice v p. Rezk[ovu] přehledu — však docela krátce — snad asi v tom směru: O úctě k někomu, kdo vznešené myšlénce posvětil život, rozhodují ne úspěchy, nýbrž pohnutky, které jej k tomu vedly. Rieger zasvětil vše své snažení národu dojista z vášnivé lásky k českému lidu — a proto vzdáváme mu svůj hold, třeba bychom v různém s ním nesouhlasili. A mohlo by se snad přímo napsat, že slavnost ta měla do sebe něco ideálního, vyššího, poněvadž platila jen tomu ethickému v Riegrovi — poněvadž to nebyla oslava úspěchů jako snad Bismarka."

tiku upřímnou — a může ta nás vésti k oslavám? Váš argument resp. A[lbert]ův, že právě pro neúspěchy máme R[iegr]a oslavovati, protože tím mankem jeho idealismus manifestován — ten argument na nás nijak nepůsobil. V pol[itickém] přehledu bude o slavnosti ovšem zmínka, ale velmi střízlivá*). Ostatně nezapomeňte na šleh proti R[iegrovi], který jest mistrně placován ve Vašem úv[odním] článku.**) NB. Ten článek bych nadepsal „Co chceme!“ Souhlasíte?

[Prof. dr. Ant.] Rez[ek] lamentuje, že máťa bude míti mnoho práce s [politickým] přehl[edem „Času“], je to pravda, ale tužme se!

Já teď mám a budu míti s administr[ací] a fin[anční] stránkou také práce dost a to nepříjemné a titěrné. Kauce [pro týdenník „Čas“] už složena; fondy závodní také uspokojují — ovšem účtujeme s druhým příspěvkem [prof. dr. Ed.] A[lberta]. Inserty dobře se daří — už $1/_{2}$3. stránky sebráno.

Máme všichni dobrou naději a chuť k práci. Ve Vás si všichni libují jako v dobrém a pevném sloupu. Po prvých 3 číslech budete zajisté šetřen, nebudete-li se žhavou horlivostí sám hnáti se do námahy. Ostatně Vy nejvíce triumfujte: asi 3—4 léta tomu, co jste mi mluvíval o snaze taký lístek míti — le voilà!

Kdy z Vídně odjedete?

Srdečný pozdrav Vám. — [Prof. dr. Ed.] A[lbert]ovi prosím vyřiďte poděkování za zaslání toho, co slíbil: neopomeňte.

1888. 23. prosince. [V Praze.]

Dr. Josef Kaizl bratru Emanovi.

. . . „Čas“ dostaneš, jak doufám, dne 1. ledna; má alespoň vyjíti v sobotu dne 29. prosince — a také vyjde, jestliže stávka typografů nezpůsobí průtahy.***)

Bude Tě, jak doufám, velice zajímati — o obsahu promluvíme, až jej budeš znáti.

*) „V Čase“ z 2. ledna r. 1889. str. 10 stálo: „Dne 10. prosince slaveny 70. narozeniny p. dra Riegra. Povšimnutí, ano obřadného označení zasluhuje zajisté den, kterého muž, jenž celý život nadšeně a nezištně, povždy v prvé řadě, pracoval o prospěch svého národa, vstupuje do věku kmetského. Tento ryze lidský a proto tím dojemnější moment stojí po soudu našem v popředí a ve znamení jeho skládáme my blahopřání p. dru Riegrovi — pozdě jen proto, že dříve nebylo lze . . .“

**) „Čas“ z 2. ledna r. 1889 přinesl úvodník „Co chceme?“ označený šifrou L. E. [= dr. K. Kramář]. V úvodu článku bylo promluveno o úpadku strany staročeské a jejích neúspěších politických.

***) Vyšel 2. ledna r. 1889.

Jen, prosím Tě, se nepodřekni nikde ve psaních, že jsi zasvěcen do tajemství „Časových“; z toho, že jej čteš, netřeba dělati ovsem pražádných tajností . . .

U nás mrazy zase přestaly; temperatura už asi týden kolísá kolem nully — dnes + 1° a malý deštík . . .

1888. 29. prosince. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Díky za zprávy. Chronos [= „Čas“] se bohužel o něco opozdí, byť i — jak právě se doslýchám, stávka sazečů dnes (poddáním se dělníků) byla ukončena.

Na „Osvědčení“*) p. Kv[íčaly] & Cons. bude reagováno jinak, než jste si myslil**) — o tom ústně. Číslo bude velmi zajímavé a o 4 str. silnější než obyčejně.

Dnes je tu [vídeňský professor dr. Eduard] Albert, večer máme na jeho počest v Hô[tel] de Saxe malý bankýtek.

Píšete, že přijedete o Sylvestru odpol. těšíme se na Vás všichni a prosím, abyste o 4. hod. odpol. přišel [do restaurace] k Masarykovi, Školská ul. 16 (nový dum p. Rixiho s 2 rytíři v prujezdě). Tam mužeme 2 hod. porokovati; večer musím stráviti, jako každého roku, doma.

Přibude u Vás nějaký nový abonent? À propos, dnes potkal jsem „Vašeho“ Tobiše [= Karla Tobische, koncipistu v c. k. ministerstvu kultu a vyučování ve Vídni], jenž na prvé potkání mi řekl: „děláme ve Vídni propagandu Vašemu Času!“

1889. 2. ledna. [V Praze.]

Dr. Josef Kaizl bratru Emanovi.

. . . Vyjití „Času“ se opozdilo pro stávku sazečů — takže I. číslo teprve dnes večer spatří světlo ne denní, aspoň plynové. Piš mi pak, jak se Ti líbil. Dostal jsi správně III. č[íslo]

*) Viz zde díl II. str. 186.

**) Dr. K. Kramář v listě z 23. prosince r. 1888 psal dru J. Kaizlovi: „Polemiku proti Johannesovi [= dru Janu Kvíčalovi] udělejte co možno krátkou a dovolte zároveň, bych řekl Vám, jak já si ji myslím. P. Kv[íčala] et Cons. uveřejnili prohlášení, jímž označují směr „Č[asu]“ za zhoubný. Nepřekvapuje nás to. Tolik sebepoznání jsme od p. Kv[íčaly[neočekávali, aby vyslovil nám uznání za naši snahu, abychom jej ukázali české veřejnosti v pravém světle. O tom, co „Č[as]“ mimo to vykonal, se s p. Kv[íčalou] příti nebudeme, snad jej samého to také méně zajímá. Ostatně může býti p. Kv[íčala] ujištěn, že podobná jeho silná prohlášení imponují již snad jen — jemu samému — a má-li jen trochu kritičnosti, již by přece jako člen „filosofické“ fakulty míti měl, pochybujeme i o tom. Nevím, zda Vám se to líbí — ale bylo by to po mé chuti, krátké, bagatellisuje to Johannesa [= dr. Jana Kvíčalu], ale ještě více ubohé ty pány, kteří to podepsali — s ním. Myslíte-li ovšem, že taková polemika vyžaduje čtenářstvo, které by vše to vycítiti dovedlo, a že toho čtenářstva nemáme, pak, prosím, mějte to za pouhý návrh, jejž možno s velikým klidem hoditi do koše. Nebude mne to soužit.“

Ath[enaea]? Tam jsou některé zajímavé věci, zejm[éna] článek Masarykův*), který ukazuje naproti blbostem naší novinářské fraseologie docela nový svět myšlenkový u t. zv. slavjanofilu, o kterých se u nás myslí v Čechách i ve Vídni, že nemají nic pilnějšího na práci, než nás Čechy pohltiti . . .

1889. 3. ledna. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Viděl jste**) obtíže prvého vzniku a proto nemohu se zdržeti na rychlo Vám pověděti několik slov o dojmu který na mne učinil hotový zplozenec [„Čas"] když jsem jej včera pozdě večer do ruky dostal.

Celkový dojem je velmi dobrý. Úvodník***) je pravým úvodníkem: velký kus programu a velmi pěkná forma. Jako když se do železa seká, zvoní to a proráží. K němu velmi dobře druží se pol[itický] přehled, pilná a správná to práce [dr. Ant. Rezka], která musí působiti, osvětlovati a lákati.

Bude-li tak pokračováno, nebudou lichá slova plakátu, že Č[as] má nahrazovati četbu denních listu. Souhlasíte s tím míněním?

Jak víd[eňský] dopis†) ťal do živého, ukazuje hned dnešní patrně od Mnicha [dr. Jos. Kalouska] pocházející feuill[eton] Hl[asu] N[ároda]††), v němž mluveno v téže tendenci: Uč. Spol[ečnost] ať pohltí Akad[emii].

V [kritice „Václav] Hroběj[ický z Hroběic" od Ladislava Stroupežnického] je mnoho chyb, na př. selský boj místo celkového pojetí. Hned v 1. odst[avci].

Jak se Vám líbí polemika, teď *mně* se skoro zdá, že je to pouhá limonáda a nikoli šalvostr. Také [noticka] „Nové módy a staré praktiky" jsou pěkným příspěvkem, jenže bych byl po jich boku rád viděl ještě 3—4 jiné.

Zítra dopoledne už zase je porada, a tak to půjde dále. Musím psáti přehled legislace 1888 a jsem nad míru bídně rozpoložen, protože mám rýmu a mnoho jiných prací.

Drage Vám zajisté poslal [román] svého černožl[utého] Cyrila, to je hrozná věc, hoditi bližnímu svému o hlavu knihu 800 str. a tak hustý tisk.

*) První část „Slovanských studií" prof. T. G. Masaryka: „Slavjanofilství Iv. Vas. Kirějevského", otištěna v VI. ročníku „Athenaea".

**) Na Silvestra r. 1888 byl dr. K. Kramář v Praze.

***) „Co chceme?" psaný dr. K. Kramářem a označený šifrou L. T.

†) Vídeňský dopis, dat. 28. prosince r. 1888, jednal o názorech a snahách týkajících se založení České Akademie.

††) „Hlas Národa" z 3. a 4. ledna r. 1889 čís. 3. a 4. přinesl časovou úvahu „Česká akademie věd a česká společnost nauk". Autorem úvahy, otištěné pod čarou, byl patrně prof. dr. J. Kalousek.

Co říká [prof. dr. Ed.] A[lbert] Chronosu [,,Času"], à propos, jak na Vás oba působí zmínka o Richtrovi [— dr. F. L. Riegrovi] v přehledu?*) . . .

Právě byl u mne [prof. dr. Ant.] R[ezek], nemohl to už vydržeti, aby pohovořil o dojmu Ch[ronosu ,,Času"] je také spokojen, tak se to všecko rozplývá in eitel Wohlgefallen. jen ať nezůstaneme osamoceni s tou velkou spokojeností.

1889. 5. ledna. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Dostal jsem Váš list a poběhnu teď po obědě do kav[árny], do které chodívá past[ýř = T. G. Masaryk] a [prof. dr. Ant.] Rezek, abych opět jednal o Vašem článku.**) Myslím, že uveřejnění nenarazí více na překážky — jen že asi o 2 čísla je budeme musiti odročiti, neboť toto číslo jsem (za souhlasu kollegů) engagoval pro pokl[adny] nemocenské***) hlavně se zřetelem k propagaci listu v kruzích cukrovarnických a pak v násled[ujících] myslím, že nejvyšší čas pojednati o bilanci rak[ousko]-uh[erské] banky†) a zmalovati naši žurnalistiku prve než jí někdo hodí sebe špatnější o tom článek. Obě věci už píši. Snad se Vám ty věci budou zdáti podřízené hledě k Vašim čl[ánkům], a zdá-li se Vám to, máte mnoho pravdy; ale ty věci utekou, Váš čl[ánek] a celá situace se za 14 dní nezmění. Však také já se dovedu milerád podvoliti, protože zajisté ani jedn[omu] ani druhému nejde o rozkoš, viděti už už svůj rukopis vytištěný.

Velice zajímavy jsou Vaše zprávy o [dr. F. L.] R[iegrovi]. O [prof. dr. Ant.] Rez[kovi] a [prof. dr. Jar.] Go[llovi]††) nechci teď psáti, ale doufám, že ve Vás není ta falešná šetrnost, která by Vás nabádala k tomu, smlčovati, že [dr. F. L.] Ri[eger] mně nějak, řekněme, vynadal.

Prosím, pište zase brzo, co soudíte o skladištích.

1889. 7. ledna. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Také já píši v největš[ím] chvatu článek o parl[amentární situaci] došel, ale není možná v 3 č[ísle], protože mám na spěch

---

*) Viz zde díl II. str. 487.

**) Článek: ,,Parlamentární situace", otištěný v ,,Čase" z 26. ledna r. 1889. čís. 5, str. 69—72.

***) ,,Nemocenské pokladny dělníků" v ,,Času" z 9. února r. 1889 čís. 7. str. 104—108 s šiffrou Bn.

†) ,,Banka rakousko-uherská v prvém roku nových stanov". ,,Čas" z 16. února r. 1889, str. 117.—123.

††) Prof. dr. Ant. Rezek i prof. dr. Jar. Goll účastnili se hmotně i mravně na přeměně ,,Času" z čtrnáctideníku na týdeník.

s bankou *) a s druhým článkem o učitelech**), takže v 3. čísle vypustiti musíme liter[aturu] i koresp[ondenci].

1. číslo se pražsk[ému] publiku málo líbilo, příliš uhlazené, málo křenu a pak prý ten dlouhý pol[itický] přehled. Co chceme, to je naše priv[átní] poznámka, je příliš nóbl psána, tomu lidé těžko rozumí, musí se to na kaši rozžvejkati. Prosím, pamatujte na to v dalších článcích. Mužete-li, pošlete asi za týden korrespondenci víd[eňskou]. Druhé číslo se líbí daleko lépe, také mně, je pestřejší, článkovitější a hbitější. Já si proto 1. čísla velice vážím; úvodník byl myslícím zajisté pěkným čtením a přehled nejenom velmi dobrý, nýbrž i nevyhnutelný. Na tom fundamentu jest už v 2. čísle krátký a bude jím nadále vždycky.

Váš článek o parl[amentární] s[ituaci] snad za 10 dní nevyčichne, či jest obava? Tak rychle přece mrtví nejezdí.

Co pak říká [vídeňský redaktor „Národních listů" Gustav] Eim, mluvil-li jste s ním [o] číslu 1. a 2.?

Pamatujte, prosím, pořád na „Č[as"] články, koresp[ondencemi], noticky. P. [prof. dr. Ed.] A[lbert] ať nezapomene na [studii o Jar.] Vrchl[ickém]!

Vady v expedici já zatím odpouštím, jakkoli lituji — 5000 č[ísel] je mnoho na nezvyklé pracovníky.

O fin[ančních] úspěších posud nevím nic, neboť z toho, že abon[enti] v malých houfcích přicházejí, nelze posud nic uzavírati. Teprve po 3. čísle asi kolem 20. t. m. bude nám více jasno.

Odpůrci posud mlčí, obávám se, že tak i dále učiní, jakkoli lehtáni jsou dosti.

1889, 8. ledna. [Praha]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Z k o m m i s s e bankovní***)

Vláda si přeje

1. vyloučení eskomptu soukromého z jednání bankovních.

2. aby země vzala na sebe garancii za obecní a meliorační garancie,

3. aby přijímání vkladu obmezilo se na summu rovnající se summě podílných listů.

Kommisse akceptovala ad 1 a ad 2; od 3 setrvala při návrzích z výboru. Zpráva kommisse ještě není hotova.

Váš článek†) jest už vysázen a nebude měniti nic. Ale myslím, že bylo by dobře v jakémsi dodatku, odděleném hvězdič-

*) Viz zde poznamku †) na str. 490.

**) Služné učitelův. „Čas" z 12. ledna r. 1889, str. 40—43.

***) **Na sněmu království českého bylo jednáno v lednu r. 1889 a dne 18. ledna r. 1889 dojednáno o zemské bance pro království české.**

†) „Zemská banka" v „Čase" z 12. ledna r. 1889, str. 37—40.

kami od dosavadní stati říci, že na tomto vyloženém a posouzeném návrhu zem[ského] výboru staly se ty a ony změny, a dodati, jaké jest mínění naše o nich. To může býti dosti stručné snad 1/3—1/2 stránky.

Prosím tedy — uznáte-li toho potřebu — abyste to ihned napsal, a ten dodatek poslal přímo redakci; dnes je úterý — ve čtvrtek to redakce může míti a to stačí.

Laborujeme, jak vidíte, nedostatkem místa. Váš článek o parl[amentární] sit[uaci] přijde ve 4. čísle a tak zdá se mi, že můj plán — vyložiti legislaci r. 1888 zamrzne; neškodí, to není věc tak pilná a závažná.

Co říkáte návrhu o školách národních minorit?*) Myslím, že prospěch budeme míti z něho jen my. Němci toho nepotřebují, těm stačí úplně dosavadní zákony. A v tom je příkoří naše.

Ostatně zajímavý obrat zem[ského] výboru, jenž teď na samém závěru sněmu ze sebe sype návrhy a sliby — a dřív nic. To dobře řečeno už ve článku o služném učitelů.

Jak se Vám líbila — nezmínil jste se o tom — zmínka o slavnosti Richtrově [= dr. F. L. Riegrově]**)? Co říkal [prof. dr. Ed.] A[lbert]?

1889, 12 ledna. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Píši zas už u zkoušky. Odpusťte, že jsem dva dni neodpovídal ale mám pořád mnoho práce; Chronos [= „Čas"], Ath[enaeum] — (praxe a theorie) a pak přednášky.

Zdá se mi, že Váš čl[ánek] o parl[amentární] situaci je bližší popularnosti než prvý — možno-li, odchylte se ještě více k tomu směru; někt[erá] místa zdají se mi býti confisquable, budeme musiti přiškrtávati. Chcete míti ten čl[ánek] v čísle 4.? Mně zdá se, že lépe by se hodil právě k zahájení ř[íšské] rady, kdy to bude? 4. číslo vyjde 19. [ledna] snad bylo by to 5. února. Prosím, pište o tom co nejdříve, mohli bychom pak článek nadepsati: „K zahájení ř[íšské] rady" nebo pod.

Díky mé — i prof. T. G.] M[asaryka] za Vaše zajímavé zprávy o [prof. dru.] Joh[anesovi Kvíčalovi]***). Prosím Vás,

*) Návrh zákona zemského o školách pro národní menšiny žádal, aby všude tam, kde po tři léta je školou povinných 40 dítek jiného jazyka než v místě jest obvyklý, prozatím se zřídila pro ně škola nákladem země, a potrvá-li taková zatímní škola po 5 let, aby se stala definitivní.

**) Viz zde díl II. str. 487.

***) Dr. K. Kramář sděloval listem dat. ve Vídni dne 7. ledna r. 1889 dru. J. Kaizlovi: [„Prof. dr. Jan] Kvíčala měl opravdu být pairem — [Gustavu] Eimovi snad nějaký „nihilista" zaslal o tom lístek, on okamžitě k [přednostovi tiskového departementu ministerské rady Rudolfu rytíři] Freibergovi, který mu to potvrdil. Byli by nebyli proti tomu najmě Staroč[eští] předáci — neboť jen tak měli by se za

abyste [Gustavu] E[imovi, vídeňskému redaktoru „Národních listů] nevěřil in puncto smýšlení a názoru, které Vám jako svoje podává, ani slova, také fakta berte jen opatrně. On je zlolajný ferina, kterému nelze v nejmenším důvěřovati. Pozor na jeho poměr k dispos[ičnímu] fondu!

O ekon[omických] úspěších Chronosu [= Času] vyjadřuje se redaktor [dr. Jan Herben] velmi příznivě; on přirovnává kvantum lidí, kteří už teď v II. témdni zase se effektivně byli předplatili, k těm, kteří posud tak učinili (200) a vidí, že už je teď nepoměrně větší. Jen toto relativné udání dovedu Vám učiniti — více sám nevím.

Prvému číslu vadila délka přehledu a chudost směsi. ale nezapomeňte, že to je úsudek snad 6–8 lidí, který jsme v Praze vyslechli, a to lidí pilných čtenářů novin. Za to myslím. že širší publikum s číslem prvým bylo uspokojeno. Č[íslo] 2. se i těm pražským posuzovatelům líbilo a myslím, že tak bude i se 3., laborujeme pořád nedostatkem místa.

Prosím, udejte nám seznam čelnějších novin franc[ouzských] a jejich polit[ický] couleur.

Jen pište články o Staro- a Mladočeších*) ať jsou 2 nebo 3 bojím se suchých let. Teď mi pořád piluje v mozku idea o článku

jisty, že Joh[annes Kvíčala] nedostane se do říšské rady — z čehož mají vítr. [Gustav] Eim spustil na Freib[erga] všecka stavidla své výmluvnosti, aby mu vymluvil, že by si vláda jen utržila ostudu s podobným jmenováním, a vylíčil mu pana Joh[annese] [Kvíčalu] důkladně. Vyzval ho, aby to hned vyřídil panu [ministr-presidentu hr. Ed.] T[aaffeovi] — což on učinil — takže bylo nebezpečí zažehnáno."

*) Dr. K. Kramář v listě, dat. ve Vídni 7. ledna r. 1889 psal, dru J. Kaizlovi: „Již několikráte jsem Vám řekl, že [Gustav Eim] je úplným Staročechem — ale konsekventním ve všem a s kuráží hájiti své přesvědčení. Má nynější [Taaffeovu] vládu za kraj našich vymožeností a za hřích chtíti ji svrhnouti. Vídeňský vzduch naň účinkuje do extrému. Při jeho nervósní povaze účinkuje naň vše dvojnásob. Všichni ministři jsou s ním za dobře, hovoří často s T[aaffem]. — [Ministr dr. Alois sv. pán] Pražák mu k novému roku odevzdává svou kartu u domovníka atd. atd. Věří jim vše, je přesvědčen, že rádi by dělali mnohem více, kdyby m o h l i. [Přednosta tiskového departementu ministerské rady Rudolf rytíř] Freiberg, jak maluje to ve vládních novinách, tak povídá to také jemu ovšem s mnohými „nevydanými" dodatky a E[im] mu věří. Úspěchy staroč[eské] umí jediný v českém národě vypočítati tak, že je člověk v okamžiku zaražen. Má tudíž za maximu, vládu tak dlouho držet, dokud ji jiné vlivy neporazí. Za svou povinnost má krotiti Mladoč[echy], aby nevyvedli nějakou přílišnou hloupost, aby vládě neuškodili — neboť chce jen, aby byli jakýmsi hybným elementem naší politiky. Přál by si byl tudíž od „Č[asu]", aby řekl národu, jací jsme slaboši, jak nic nedokážem a jak musíme se zříci všech přepjatých nadějí. Na to já: „Abychom Vašemu panu chefovi [= dru Juliu Grégrovi] dali do rukou výtečnou zbraň, by nás mohl utlouci podruhé!" To ovšem uznal s příslušným nářkem na Julkovu [= dr. Julia Grégra] nešikovnost a na bezúspěšnost vlastních dobrých rad v tom směru Gr[égr]ovi činěných. Tak se mu tedy všecko líbí v programovém článku [„Času"] až na místa, kde se mluví poněkud rozhodněji. Celé to obcování s E[imem] mne přivádí k tomu, abych co nejdřív napsal článek — jeden nebo dva, Staro- a Mladočeši — jejž byste pak vzali do zralé úvahy — a jenž by zahájil kampaň sněmovn[ích] voleb.

„My a Němčina" — ale byl by to snad základ k nové persekuci „Času". Co soudíte?

V Hollandsku resp. Lucemburk se teď možná chystají veliké věci — kdo ví, není-li válka už blízka. Obraťte zřetel k té věci, zejm[éna] ke franc[ouzské] journalistice, snad by z toho byl malý dopisek $^1/_2$—$^1/_3$ strany).

Dal jsem Vám poslati asi 3 čísla [„Času"] pro Vaše známé, chcete-li víc, pište, prosím Majstrovi [= dru Janu Herbenovi] sám.

Nemohl by Café central předplatiti „Č[as"], žádejte Vy, [ministerský koncipista dr. Karel J.] Tobiš a j., snad ho na tu pětku uvrtáte?

Těšilo by mne, kdybyste mi podal svůj soud o č[ís.] 3. [„Času"].

1889, 16. ledna. [Praha]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Díky za Vaše obšírné sepsání francouzských žurnálu *), takové věci jsou řádné redakci nezbytné, teď sháním podobnou věc pro Halič, protože mé vlastní vědomosti jsou kusé.

Usnesli jsme se totiž Pastýř [= dr. T. G. Masaryk] a já, že do 4. č. ještě nepřijde Váš čl[ánek o parlamentární situaci] a to proto, že asi 25. teprve sejde se ř[íšská] rada, takže o ní budou zprávy 26. j. právě den, kdy má vyjíti 5. číslo a přišel by Váš čl[ánek] à tempo; pro 4. čí[slo] chystáme Gaučiadu, ke které včerejší události sněmovní **) daly podnětu dosti, je to přece věc, která zasluhuje, aby byla přibita, tím spíše, že Váš 1. úvodník se jí jenom dotknul. Kdyby však bylo periculum in mora a Vy měl podstatné příčiny trvati na tom, aby Váš čl]ánek] už v č. 4. byl, tedy prosím telegrafujte ihned pod adresou Prof. Masaryk, Prag, Schulgasse 6; nebudete-li telegrafovati, tedy odložíme, budete-li telegrafovati, stačí, když napíšete slovo „ihned".

Máte pravdu o Slovácích ***), co dlouhá doba pokazila, krátká doba nenapraví, a ještě více máte pravdu vytýkaje

*) V listě z 14. ledna r. 1889 dr. K. Kramář napsal dru J. Kaizlovi obšírnou zprávu o francouzské žurnalistice.

**) Sněm království českého dne 15. ledna r. 1889 povolil Novému Bydžovu a Čáslavi na střední školy subvenci po 2000 zl., kterou řečeným městům t. zv. ordonance Gautschovy odňaly. „Čas" dne 19. ledna r. 1889 navazuje na tuto událost zmínil se o t. zv. Gautschových ordonancích v úvodníku „Epilog".

***) Dr. K. Kramář, v listě dat. 14. ledna r. 1889, psal dru J. Kaizlovi: „Včera byli zde Slováci. Podle všeho bude ke spojení ještě daleká cesta — a prozatím oni si vzájemnost naši představují tak, že my je budeme materielně podporovati a oni budou svou slovačinu pěstovat dále — nanejvýš že se budou ruštit. Ostatně to vše nelze přelomiti přes koleno. Dnešní poměry politické jsou spojení tomu opravdu nevýhodny. Kdyby bylo i nám zle, a my začali radikální opposici s tendencí proti-

Richterovi [= dr. F. L. Riegrovi] a pod., že prvé slovo jest výčitka. Tu máte Richtra [= dr. F. L. Riegra]: bude Vám kázati jako Šalamoun, že lidé, kteří sobě přejí, mají vyhledávati to, co je rozpojuje a jde zasypat Slováky výčitkami o rozdílnosti pís[emného] jazyka, a pořád docíruje: Il faut avoir le courage de son opinion, a když [prof. dr. Jan] Gebauer praví, že R[ukopis] K[rálovédvorský] je falsum, dá do něho bíti ve všech listech. Ja Bauer etc.

Prosím, buďte k [prof. dr. Ed.] Alb[ertovi] shovívavým, takové maličkosti*) naprosto přehlížejte, on jest opravdu veliký člověk a při tom srdce neobyčejně dobrého a mysli tak prosté a milé, že je rozkoš naň se podívati. To mu to raději přímo řekněte, že Vás to a ono zamrzelo, ale nedělejte z toho ani teď ani po druhé ani po třetí konsekvence, aby věc nebyla personaliemi kažena.

Váš článek o [zemské] bance **) se lidem, s kterými jsem o něm mluvil, velice líbil. Vůbec zdá se mi, že „Čas" počíná působiti i na lidi, kteří by náramně protestovali, kdyby se jim řeklo, že jsou „Časem" influencováni.

O tištění Pol[itického] Přehl[edu] drobnějším tiskem už jsme mluvili, ještě než Vy jste se o věci zmínil (zapomněl jsem v posl. listu se toho dotknouti), avšak na ten čas jsme toho nechali 1. protože prostorová úspora byla by malá a 2. protože přikládáme těm přehledům tak velikou váhu, že bychom je maceštější úpravou typogr[afickou] nechtěli zlehčovati. Ty přehledy mají býti brejle, kterými naše čtenářstvo má se naučiti dívati se na všecko polit[ické] dějství. Čtenář na venkově, který snad jen „Čas" čte nebo snad jen „Čas" pozorně čte, dostane se jimi tím bezpečněji pod náš vliv. Uspokojí Vás tyto argumenty?

---

dualistickou, pak se snad najdem. Ale i bez jejich lásky k nám je politicky vysoce důležito, abychom je podporovali, a pomalu je na se připoutávali. K tomu ovšem nejhorší cesta jsou výčitky o starých věcech, které se víc nedají odčinit, a s nimiž nutno se smířiti. Víte asi, že první slovo Richtrovo [= dr. F. L. Riegra] k nim bylo, jakým hříchem bylo ono odtržení. Alespoň tolik koncedovali, že by mohli zejména s pomocí akademie psáti česky. Vedl jsem je též k [Gustavu] Eimovi — ten do nich mluvil 2 hodiny protipanslavisticky — až se s [Svetozarem] Hurbanem [-Vajanským] trochu schytli. Ostatně [Gustav] Eim mluvil docela proti spojení a já měl co dělat, abych to poněkud napravil . . ."

*) Dr. K. Kramář si stěžoval dne 14. ledna r. 1889 dru J. Kaizlovi: „Pln dobré vůle napsal jsem A[lbertovi] včera lístek, nechce-li viděti Slováky — i přidal jsem, že jsem jim o něm neřekl ani slova, že věc závisí jen na jeho dobré vůli — prosil jsem ho za odpověď a — ani mně neodpověděl. Udělá-li mně ještě jednou něco podobného, bude po prostřednictví mezi Vámi a jím — poněvadž jsem, snad na svůj neprospěch, v té věci příliš nedůtklivým. Leč prosím, nezmiňujte se o tom nikomu!"

**) „Čas" z 12. ledna r. 1889 str. 37—40, označený šifrou I. P.

Prosím nezapomeňte na konklusu statist[ického] kongressu o sčítání lidu a na historii a pohnutky naší rak[ouské] „Umgangssprache".

Chystám články o němčině, ty však Vám budou poslány k censuře, protože příliš choulostivy jsou.

Pozdrav od pastýře [dr. T. G. Masaryka] a [prof. dr. Ant.] R[ezka]...

Jak posuzuje teď [Gustav] E[im] chance Ml[ado]č[eské] pro volby sněmovní? My zde velmi špatně. Pište brzo.

Teprve dnes Vám mohu na dvojí už dotaz odpověděti: p. [dr. Frant.] Fiedler byl u mne teprve v neděli, jde úplně s námi, smluveny články o auton[omii] už pro únor.

Měl jsem už list zavřený, když došlo psaní od klubu öster. Eis[en] B[ahn] Beamten (podepsán dr. [Viktor] Röll) zvoucí mne, abych některý úterek přednášel, pokud možná o Verstaatlich[un]g der Eis[en]-B[ahnen].

Prvé hnutí jest akceptovati z polit[ických] důvodu. Jen mám obavy (nehledíc k velikému nepohodlí), jaké tam publikum a jaké pretense. Já od vydání spisu svého *) věc málo sledoval, také ovšem krom Italie nebylo co, nedovedl bych tedy než těžiti z knihy své a více tomu na ten čas práce nechci věnovati. Ovšem, co také za 3/4—1 hod. lze povídati. Prosím, uvažte věc a sdělte mi svůj soud co nejdříve.

1889. 20. ledna. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Odpovím po řadě na jednotl[ivé] punkty Vašeho listu, který mne jako vždy velmi potěšil a zajímal. 4. číslo [„Času"] jest už zase venku a líbí se mi. Váš článek [„Parlamentární situace"] odložen a myslím, že dobře se tak stalo, máme dobrou věc pro 5. č[íslo]. Za to Váš dopis,**) redakcí s velikým vděkem přijatý, byl ovšem vytištěn, obsahujeť zprávy důležité a dává mnoho na uváženou hlavně pro důslednosti, jednu takovou politicky až hruza závažnou důsl[ednost] jsem ještě připojil o své ujmě (za souhlasu [prof. dr. Ant.] Rez[ka]) to je vše, co jsme změnili. Kastigace článku bude teprvé provedena zejtra. R[ezek] má obavy ze st[átního] zastup[itelství].

Článek o němčině pomalu připravím, máte pravdu,***)

*) Viz zde díl II. str. 95.

**) Dopis „S. Z. Ve Vídni, 17. ledna 1889" v „Čase" z 19. ledna r. 1889 str. 59—60, v němž dr. Kramář sděloval, že v ministerstvu vyučování zřizuje se docela samostatná sekce pro Halič pod dvorním radou Rittnerem, a to pro všecky odbory vyučování od universit až po obecné školy a v němž upozorňoval na důsledky, které z toho plynou pro Čechy.

***) Dr. K. Kramář v listě z 18. ledna r. 1889 psal dru J. Kaizlovi: „Z článků o němčině mám téměř strach a zdá se mně, že bychom prozatím s nimi mohli

že není s nimi na spěch, ale na druhé straně je to poutavá látka, a budeme-li šikovni a opatrni, zpusobili bychom snad polemiku, ve které (jako doufám vždycky) vyhrajeme. Také tentokráte se domnívám, že jsme Č[eskou] Pol[itiku]*) dobře popadli a protřepali?

Mladočeši jsou bídný pronárod, všecky příležitosti k věcným útokum jím ujdou nebo jich vubec nevidí a ani Gauciady neznají a nepromyslili. Také [poslanec dr. Jos.] Herold málo dbá, snad má pořád svou kancelář na srdci nebo čert ví co, ale zkrátka, nikdo za tu stranu nemyslí, žádný ensemble.

Obrat v Č[eském] klubu**) neznamená pranic, leda to, že [poslanec A. O.] Z[ei]th[ammer] trochu se retiruje, proč, nevím, a že snad Č[eský] Klub bude přece agitačně trochu činným, bude-li [prof. dr. Albín] Bráf chtíti a moci toho se ujati; Z[ei]th[ammer] to naprosto nečinil. Konfess[ijní] školu***)

---

počkati. Ovšem dalo by se velikou pozorností vyvarovati všemu, z čeho by mohla povstati nová výprava proti nám — ale víte, jak nevypočítatelny jsou cesty [dr.] Jul. Gr[égra]. — Nebylo by lépe, napřed Chronos [= Čas] trochu ve veřejném mínění Českém fundovati a pak teprv odvážiti se na tak choulostivé veci?! Ostatně články ty mohou býti připraveny, ba je lepší, budou-li déle ležeti hotovy, to nás alespoň garantuje proti vší ukvapenosti. Máte-li je v hlavě, tož nejlépe, abyste je napsal — darmo to jinak člověka stále pronásleduje. Těším se na ně.“

*) Česká Politika dne 15. ledna r. 1889 v úvodníku „Příznivci a nepřátelé jednoty“ nazvala „Časisty“ nihilisty. „Čas“ v „Směsi“ v noticce „Národní Listy“ dne 19. ledna r. 1889 str. 64—66 odmítl útoky „České Politiky“.

**) Na valné hromadě „Českého klubu“ v Praze dne 13. ledna r. 1889 složil dlouholetý předseda klubu posl. A. O. Zeithammer předsednictví. Za předsedu byl zvolen prof. dr. Albín Bráf. Dr. K. Kramář psal dne 18. ledna r. 1889 o této věci dru J. Kaizlovi: „Jak posuzujete palácovou revoluci v Českém klubu? Očekáváte od ní něco? Já mnoho ne. Místo Zeith[ammra] Bráf vyjde si to na jedno, na vnitřní, hierarchické struktuře strany pranic to nemění.“

***) Dr. K. Kramář psal dne 18. ledna r. 1889 dru Jos. Kaizlovi: „Až budete se zabývati se školami a s otázkou náboženství, upozorňuji Vás na učebnou knihu našich theologů „Casus Constientiae“ — o níž mně dnes [professor vídeňské techniky a poslanec dr. Adolf] Beer povídal — snad ji ostatně Pastýř [= T. G. Masaryk] zná. Mimo to na brožuru bývalého biskupa litoměřického o vyučování na theologických fakultách asi r. 1873. Beer je, jak tvrdí, proto proti konfessionální škole, že dnešní kněží jsou tak hrozně vychováváni v duchu jesuitském a scholastickém podle ideálu Leona XIII., Tomaše Aquinského. Podle něho nejhorší je, že jsme sice zrušili konkordát, že si však stát negarantoval dohled a vliv na vyučování na theolog. fakultách — které si tedy, a zejména od let 70tých — kde nastala tak tuhá centralisace církve, dělají, co chtějí. Piši Vám náhledy jeho pro informaci prosím však, abyste ho nikdy nejmenovali, poněvadž je to ode mne vlastně indiskrétnosť. Na každý zpusob bude řeč Beerova, bude-li se jednati o školu konfessionelní, velice zajímava. S tím hrozným vychováním kněži nynějších nemá nepravdu, je hrozno se na ně podívat. Morálku — až na dominikány — na kazatelně nepěstují, jen staré dogmatické nesmysly přemílají — a jejich praktická morálka je hrozná. Zejména nynější kněži, vyšlí ze semináru za dob, kdy nikdo tam nešel, kdo z nouze nemusil a kdy slevovali i maturitu, jsou hrozni. Mimo to jsou okamžitě kněžími na venku, neznajíce života, a mají přec býti předními rádci lidu! Myslím, že by se mohlo toto všecko při eventuelní diskussi říci. Dobře, že máme pro tyto věci Pastýře [= T. G. Masaryka].“

vložme zase Pastýřovi [= T. G. Masarykovi] na srdce. Tu slovo o něm. Četl jste jeho referát o [Svatopluku] Čechovi*) (2 a 4 č.), je výborný obsahem i formou. Ale za to in politicis je s Past[ýřem = T. G. Masarykem] kříž. On má snad z nás nejméně talentu žurnalistického; to je podřízená věc a neumenšuje jeho neocenitelný význam pro naši skupinu, ale pro mne specielně je to bolestné, protože musím já tím víc táhnouti; tak měl on psáti úv[odní] čl[ánek] o Gaučiádě a také ho napsal, ale byl tak zuřivý, a tak plný nedopověděných věcí, že jsem jej musil v pozdní noci úplně zfaçonovati, čehož nepříjemné stopy ovšem na čl[ánku]**) je znáti. Po [prof. dr. Ant.] Rez[kovi] nelze věru více žádati, protože pracně a pěkně dělá [Politický] Přehl[ed]. Majstr [= dr. Jan Herben] zatím pořád jen administruje, a co by redigoval, asi by za mnoho nestálo. Tvrdí nám, že má teď už více abonentů a peněz než jindy míval na konci I. 1/4letí.

V příč[ině] přednášky své ve Vídni***) pustím se zatím s klubem zde do vyjednávání, měl bych jako novum zajímavé poukazy na ruské poměry na základě nedávno vyšlého spisu Georgievského.†*)

[Dr. Fr.] Fiedler zatím slíbil články a doufám, že pevně bude při nás.

Myslím, že v tom není žádné závady, že jste psal [dr. Alb.] Br[áfovi?], snad přijde doba, kdy s ním a jeho stranou budeme o vážnějších věcech mluviti.

Myslím, že budete míti v době ř[íšské] rady velikou práci, chceme Vás prositi a prosíme, abyste 1. dobře si všímal debat a hleďě k chatrnosti zpravodajství v našich žurnálech, dával pozor na dobré argumenty levice, kdykoli bude důležitá věc na denním pořádku, bylo by dobře, celé taktické vzezření vedeného „zápasu" v korrespondenci označiti. 2. abyste zákulisní děje stopoval a také v koresp[ondenci] o nich vykládal.

Vašim přátelům ve Vídni jen říkejte, že autorův neznáte, leda že tušíte, že ten neb onen (nepravý) to snad asi napsati mohl.

V 5. čísle bude 1. Váš článek [= Parlamentární situace], 2. Přehled, 3. Korrespondence buď z Moskvy nebo z Říma (jestli ji dostanu), 4. Literatura, nevím co, 5. Směs.

*) Stať Z naší tendenční poesie. Nové písně od Svatopluka Čecha. (Nerudovy poetické besedy č. 37.) v „Čase" z 6. a 19. ledna r. 1889 str. 27—28, 62—63., označené šifrou G.

**) Článek „Epilog" v „Čase" z 19. ledna r. 1889 str. 53—55.

***) Viz zde díl II. 496.

†*) Н. И. Георгіевскій: Финансовыя отношенія государства и частныхъ ж.-дорожныхъ обществъ въ Россіи и въ западно-европейскихъ государствахъ. С. Петербургъ 1887.

Jak se Vám zdá Bráfova řeč*)? Mně je novým dokladem, že mu schází schopnost ku vědecké synthesi, která v gen[erální] debatě je na místě. Ten st[átní] nebo z[emský] socialismus byl trochu plump heslo — a mluviti o tom, že mají se jen mezery soukromo-hospod[ářské] soustavy vyplňovati, když máme zem[skou] hypoth[eční] banku a quasi státní cedulovou banku, to přece nejde. Kdybyste chtěl nejstručněji proti té řeči reagovati, mohli bychom to buď v přehledu buď v nějaké revue sněmovní činnosti plaçovati.

(V 1. čísle moskevského „Юридическаго Вѣстника" — [redaktor S.] Muromcev jest v jednom referátu citován Váš spis o Pap[írových] penězích**).

Athenaeu přibývá abonentuv dosti utěšeně, také pro 5. a 6. číslo mám zajímavé, přímo sensační příspěvky.

1889. 22. ledna. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Prosím, nepadněte do mdlob. Pastýř [= dr. T. G. Masaryk] byl včera od 9 do 11 dop. u Richtera [= dr. F. L. Riegra]. [Žurnalista Fr.] Pazdírek nějak kutil a kutil, pastýř [= dr. T. G. Masaryk] jej ovšem utvrzoval, až konečně R[ieger] dal vyzvati pastýře [= dr. T. G. Masaryka] ke schuzi a ovšem p[astýř = T. G. Masaryk] ihned svolil a šel tam. O věci nepověděli jsme posud nikomu, nebudeme s tím však dělati tajemství, protože publicita té věci bude působiti na všecky možné lidi (ku př. i na Johannesa [= prof. dr. Jana Kvíčalu], jenž pukne). Praktických bezprostřed[ních] výsledků se Past[ýř = dr. T. G. Masaryk] u [dr. F. L.] R[iegra] ovšem nedočinil, však už to jest ohromně mnoho, že konečně ten starý Papež odhodlal se ku transirování. Past[ýř = T. G. Masaryk] mu vyložil své a naše stanoviště, ale bez specialných applikací polit[ických] mluvilo se o rukopisech, o kritice, o [prof. dr. Janu] Kvíčalovi, o mně, jemuž nevytýká [dr. F. L.] R[ieger] ani mou poslední frondu, jako spíše, že jsem se v klubu nechoval jako gentleman! (t. j. R[iegr]a nectil a byl mu nepohodlným).

V tom okamžiku kdy byl Past[ýř = T. G. Masaryk] u Ri[egra], dokročil na mne prof. [dr. Gabriel] Blažek a docela formálně a za souhlasu strany mne verboval do ml[ado]č[eské] strany už teď pro sněm[ovní] volby.

To jsou přece dosti zajímavé novinky. Dotvrzují mi jen starou pravdu, že jen toho, kdo má pěstě a zuby, lide respek-

*) Řeč zemského poslance dr. Albína Bráfa: „O zemské bance království českého," pronesená na sněmu království českého dne 18. ledna r. 1889.

**) Das Papiergeld.

tují a hledají. Mnoho pusobí Ath[enaeum] teď in specie Masarykovy články*) a je to posice nevýslovně duležitá pro vládu na[d] dušemi. Ale zdá se, že Čásek se prokusuje.

Jsem rád, že se Epilog**) líbil; já měl z něho strach; jednotný není ten článek, také leccos opakováno, ale je to kříž, když o pulnoci nad Vámi stojí redaktor, 1. třetina je od pastýře [= T. G. Masaryka], 2. třetina je smíšenina past[ýřova = T. G. Masaryka] a má, 3. třetina je mnou přismolena.

Dostal jsem právě koresp[ondenci] z Říma (de facto z ještě větší dálky, totiž z Bari).

Bylo by dobře, kdybyste o novinkách tuto sdělených rozvážným zpusobem pustil ve Vídni hlas na místech, kde by to mohlo prospěti. Ale uvažte, a dělejte, jak sám uznáte za dobré.

[Prof. dr. Ed.] Albertovi budeme o tom psáti zevrubněji.

Prosím, pošlete mi na visitce nebo jakkoli mocný list, kterým mne zmocňujete, abych ve společnosti pro vydávání Chronosu [= Času] Vás ve hromadě zastupoval a za Vás volil. Ta věc se teď formálně zperfektí . . .

O vrch[ním] řed[iteli] banky — nix groisses etc.; jedni, že [prof. dr. Albín] Br[áf], druzí že [Ignác] Toman od hosp[odářské úvěrní] b[anky]. K lex Herold***) myslíte, že ještě se můžeme vrátiti? O [dr. Bohuslava] Riegrově knize [Zřízení krajské v Čechách. Část I. Historický vývoj od r. 1740. V Praze 1889] bude psáti [prof. dr. Ant.] Rezek, [prof. dr. Jaromír] Hanel a já a bude kritika šiffrová.

Dnes jsem psal Eisenbahnklubu,†) neodvrací se, nýbrž dotazuje se po všeličems. Článek Č[eské] Pol[itiky „Příznivci a nepřátelé jednoty" z 15. ledna r. 1889] nestojí za čtení, naprosto ne, a proto nelitujte a nenamáhejte se.

1889, 25. ledna. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Na rychlo. Vaše stanovisko††) k transakcím je silně respektováno, nechceme splynouti, nýbrž zůstati skupi[nou] a míti Chronos [= Čas]".

*) „Slavjanofilství Iv. Vas. Kirějevského."

**) Úvodník „Času" z 19. ledna r. 1889.

***) Zemský poslanec dr. Jos. Herold podal návrh o zabezpečení učitelských rodin pro případ válečné mobilisace.

†) Viz zde díl II., str. 496.

††) Dr. K. Kramář psal dne 23. ledna r. 1889 z Vídně dru Jos. Kaizlovi: „Lhal bych, nechtěje přiznati, že jsem byl Vašemi zprávami [z 22. ledna r. 1889] velice překvapen. Že to jednou přijíti musí, jsem byl přesvědčen, ne však že tak brzy. Řeknu upřímně: příliš brzo. Nejsem z věci vlastně přes míru potěšen. Prosím, nebuďte příliš překvapen, udám Vám duvody: 1. Úkol náš je poukázati především na jisté základní vady našeho politického života, na nepřirozenosť organisace obou

Jdeteli zítra k diskursu s [Gustavem] E[imem] tedy vězte (proto píšu), že tady v kruzích st[aro]č[eských] (žurnalisticky i polit.) se silně a vážně šíří toto: Rozklad ve straně ml[adočeské] veliký. [Dr.] J[ulius] Grégr chce na zad. z N[árodních] L[istů] udělati „objekt"[ivní] list a nechati Ml[ado]čechu. To vše prý p. [Gustavu] E[imovi] autoritativně pověděl. U starých proto veliké plesání.

Budete-li mluv[iti] s E[imem] o transakci, tedy prosím jen naznačte, že St[aročeši] i Ml[adočeši] se o nás pokouší, víc nic. Jsem žádostiv, co on tomu řekne. Ale prosím, dejte naň pozor: já nemám osobně pranic proti němu, ale on rozkládá ml[ado]č[eskou] stranu, je největší staročech, nemá v tom vláda podíl? . .

[Prof. T. G.] Masaryk se posud od Vás nedověděl o Slovácích ve Vídni, jaký dojem na Vás učinili atd.

1889, 27. ledna. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Psal jsem*) [prof. dr. Eduardu] Albertovi o situaci, zejména objasnil jsem mu příčiny, kterým přičítám obrat se připravující — a pak podmínky, za kterých bychom přijali

stran, na příčiny, proč obě organicky vedle sebe se nevyvíjejí, vykazati úkol oběma, a tak pracovati ku obrození našeho politického života. K tomu naprosto potřeba, abychom byli na obě strany neodvisli. Dáme-li se k jedné straně, musí napřed česká veřejnost vědět, co chceme, a budeme-li vyzváni přistoupiti k nějaké straně, uznána tím oprávněnosť n a š e h o programu, a my tam nepůjdeme s prázdnýma rukama. K tomu ke všemu potřebujeme nejméně rok času. My nic nezmeškáme, neboť potřebují-li nás dnes, před volbami do sněmu, budou nás tím více potřebovati pro volby do rady říšské — jedna jak druhá strana. 2. Situace mezi oběma stranami je dnes neprosto neurčitá — jak věci stojí, uvidíme teprv ze sněmovních voleb. Nic nás nenutí, abychom zaujali určité stanovisko — my máme čas. Proč měli bychom se zavazovati jedné nebo druhé straně, neznáme-li jich pravou sílu? Nejde zde o ukojení osobní ctižádosti, nýbrž o p o v i n n o s ť — všickni, kdož cítí v sobě sílu positivně pracovati, mají místo své ve straně, která má za sebou většinu národa a naději, že si tuto udrží — ovšem jestli jinak nejvnitrnější jeho přesvědčení tomu neodporuje. Proto jsem rád, že schůze s Richtrem [= dr. F. L. Riegrem] k ničemu nedospěla, a byl bych toho mínění, že se musí nyní se starými diplomatisovati. Nebrat oběma rukama jejich proposice. Odhodlali-li se až k tomuto kroku, půjdou ještě dál. Není potřebí, abychom se postavili na naprosto odmítavé stanovisko, stačí vyčkávání. To samé bych navrhoval hledě k Mladým [= Mladočechům]. Po mém skromném soudě měl byste jim odpovědět, že n a t e n č a s nemíníte kandidovati do sněmu. Jen prosím, nebruskujte je nižádným rozhodně odmítavým způsobem. Budou-li s Vámi důvěrnější, řekněte jim otevřeně, že jsou Vám poměry příliš nejasny. Že nemáte courage, atd. Vám nebudou moci vyčítati, poněvadž jste již dokázal opak. Ostatně jim můžete slíbit, že se v Chronosu [= Času] vynasnažíme, abychom za mladoč[eskou] stranu duševně pracovali, a ukázali jí její pravé stanovisko. Doufám, že by se tímto vyčkávacím stanoviskem dala zlomiti passivní opposice našich velkých žurnálů — a měli bychom tak z těchto nabídek positivní zisk. Že by k tomu byla ochota, je vidět z notice včerejších Národních o zahájení říšské rady a z citování Vašeho jména."

*) Dopisy dra J. Kaizla prof. dru E. Albertovi nebyly mi dostupné.

fusi se stranou staroč[eskou]. Je pochopitelno, že ty podmínky nesou se k tomu, nabýti rozhodného vlivu ve straně, tedy: sbor duvěr[níku], žurnály, ř[íšskou] radu, sněm, pak muzeum a akademie.

Dnes mluví pastýř [= dr. T. G. Masaryk] s [prof. dr. Jos.] Kalouskem a [prof. dr. Alb.] Bráfem, s oním o věd[eckých] a univ[ersitních] věcech, s tímto o polit[ických]. Jsem tomu rád, že pastýř [= dr. T. G. Masaryk] vede jednání, zejména s [prof. dr. Alb.] Bráfem, jsou chance daleko lepší než kdybych já tak činiti musil.

Obrat v situaci je znatelný na Chronosu [= Času]: ne že bychom zastavili střelbu, buh uchovej, ale děláme to něžněji; vide „Banka ve sněmu".*)

Hledíme na věc velmi chladně, nesmírný triumf už je v tom, že se s námi „s tou rotou vyjednává jako s velmocí" (to jsou včerejší slova p. [prof. dr. Jana] Kvíčaly). Ať už to povede nebo nepovede k výsledku, na tom nezáleží. Čtěte dnešní úvodník ve Hl[asu] N[ároda].**) — Vy, věda, mu porozumíte.

Jsem velmi dychtiv, jaké Vy podáte zprávy o pojímání Ei[m]ovu. Z toho, že se vyjednává z pravé i levé strany, nečinilo se, k mému popudu, pražádné tajemství, protože to jenom sesiluje naši posici; o podrobnostech a ovšem podmínkách zachováváme mlčení.

Mladým zdá se je velmi, velmi zle, myslím, že dojde-li mezi námi a st[aro]č[echy] k smíru, spolknou celého [prof. Jana] Kv[íčalu].

Prosím, kterého r[oku] jste rozen?

Psal jste už pastýři [= prof. T. G. Masarykovi], on si stýskal, že jste mu nedal odpověď, nebo nějakou zprávu tušim v příč[ině] Slováků.

[Prof. dr. Ed.] A[lbert] úplně schvaluje dosavadní jednání, prosím, smluvte se s ním a nebuďte na něj nijak přísným.

Dnes dovím se večer o jednání pastýřově [= T. G. Masaryka], bude-li kdy, zítra Vám o tom dám věděti. Máme večer val[nou] hrom. a banket výl[etního] klubu.

Bylo by dobře, kdybyste co nejdříve psal o St[aročeších] a Ml[adočeších], ale co nejdříve.

*) Článek „Zemská banka na sněmě" v „Čase" z 26. ledna r. 1889 čís. 5., str. 75—76., kde podána byla blahovolná kritika řeči dr. Alb. Bráfa o zemské bance na sněmu království českého.

**) „Hlas Národa" z 27. ledna r. 1889 čís. 27 přinesl úvodní článek: „Ku práci!", v němž v předvolební době do sněmu království českého volal k spolupráci všechny ty, kdo „by národ náš vedli poctivě a rozvážně na dráze národního a politického pokroku".

Já mám velikou zlost, že musím do příštího čísla napsati článek o sklad[ištích]*) hledě k ř[íšské] radě, a obávám se, že z toho budou 2, protože věc musí býti popul[árně] vyložena a tím vyrustá objem náramně. Jak se Vám líbí 5. číslo?
Pozor na Paříž**) — dnes to praskne. Nemohla by býti koresp. z Paříže, ale musili bychom ji míti ve středu, protože toto čís. vyjde už v pátek.

1889. 31. ledna. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Četl jsem dnes po druhé a bedlivěji než poprve Váš článek***) a líbil se mi — v celé své koncepci — velice †). Na tom úsudku nemění se pranic tím, že bych navrhoval tu i tam retouche, na př. v I. zmírniti výklady o tom, že jen autorita vudcu už od passivity platila, tenkráte přece byla veliká programová myšlénka (passivita) a snadno mohla vésti k úspěchum. Ale zmeškali — kdo vinen, šlechta nebo [Fr.] Palacký? Než Pal[acký] — ať věc má se tak neb onak, — zemřel a zbyl [dr. F. L.] Rieger: ten měl by se karakterisovati (viz označení v textu) v tom smyslu, že ten papežský stolec nevyplňuje, to ovšem t e ď choulostivá věc. Mně zdá se, že to zvrhnutí se strany st[aro]č[eské] i autoritářství, počíná se od secesse mladočeské, kde položen základ a pak ale po smrti Pal[ackého] učiněn z něho, jak Vy trefně pravíte, základní princip — vždyť tu byl jen [dr. F. L.] Rieger. Pal[acký] po mém soudě stolec papež[ský] vyplňoval v míře rozhodně dokonalejší. Vždyť autorita byla by štěstím, kdyby to byl muž na výši poznání a karaktéru polit[ického].
Mladočeská strana je výborně karakterisována, však jste snad příliš pointoval liberalismus a věcný význam aktivné politiky, která nemá co činiti s liberalismem, upozadil. Což secesse [JUDr. Karel L.] Klaudy — [Jan St.] Skrejšovský a její krvavé potlačení.**)

*) „Skladiště a warranty" v „Čase" z 1. února r. 1889., čís. 6., str. 87—91., kde se vykládalo nejen o významu skladišť, nýbrž i rozdíly návrhu Kaizlova a vládního o skladištích. (Viz o tom zde sv. II. kapitola III.)

**) Jedná se o volební vítězství generála Boulangera při doplňovací volbě v Paříži. Generál měl o 80 tisíc hlasů více, nežli kandidát spojených frakcí republikánských.

***) „Naše politické strany" v „Čase", 23. a 30. března r. 1889 uveřejněný.

†) Po 1. povrchním přečtení líbil se mi málo — a v té náladě mluvil jsem o něm s past[ýřem — T. G. Masarykem], však vidím, že jsem ho ve spěchu četl v e l m i povrchně.

††) Dr. K. L. Klaudy a J. S. Skrejšovský stáli od r. 1878 proti staročeské politice, jak ji vedl dr. F. L. Rieger. J. S. Skrejšovský činil tak i v listech „Politik" a „Brousek", jejichž býval dříve majitelem, r. 1878 pak jen hlavním redaktorem. Družstvo „Politik" rozhodlo se censurovati články pro „Politik" určené. Dne 17. ledna r. 1878 byla provedena v redakci podobná revise, za niž vznikla hádka me[illegible]

*

V poslední posit[ivní] části radil bych p o d r o b n ě j i, ale opatrně označiti hlavní rysy programu obrozené strany st[aro]č[eské] (vizte tekst, až jej dostanete). Pak trochu více opatrnosti: ku př. „nové pokolení nevěří v autority", nebo že nezná onoho starého nadšení a pod. — ve věci docela správno, jak tomu oba rozumíme — ale von wegen denunciací, jímž bylo by lze zachytiti se za slovo.

Váš článek o Parl[amentární] sit[uaci] velmi se líbil. Ale teď o momentu publikace Vašeho článku o St[aročeších] a Ml[ado]č[eších]. Já jsem pro nedlouhý odklad, až jak vyjasní se era vyrovnací, která teď vázne odchodem [dr. F. L.] R[iegro]vým a smrtí k[orunního] prince.*) Pastýř [= T. G. Masaryk] je tentokráte duvěřivějším a nadějí plnějším než já, který neočekávám na ten čas mnoho — věc je příliš nová a náhlá a pp. na straně st[aro]č[eské] jsou příliš moudří, opatrní a o své posice pečliví, než aby akceptovali vyrovnání, které mne jediné by uspokojilo: totiž opanování tábora st[aro]č[eského] skrze nás. O to jde mně, za jiné malé a menší koncessičky nebudeme kapitulovati. Ovšem, a tu Past[ýř = T. G. Masaryk] má pravdu, je v tom už veliký úspěch, že [dr. F. L.] R[ieger] poznal Mas[aryka], že mu věří, že vidí v nás opravdové a poctivé lidi a už už nedovede ubrániti se přesvědčení, že tak neb onak s námi třeba počítati. [Prof. dr. Albín] Bráf, s kterým pas[týř = T. G. Masaryk] také mluvil, je chladný, moudrý a tuší asi, kam věc směřuje, pro kterou v té chvíli tchán jeho [= dr. F. L. Rieger] jest nadšen a už rád by viděl perfektní. S Ml[ado]č[echy] se nit nepřetrhla; Dr. [Jan] K[učera], předseda výkonného výboru mladočeského], nám dal program strany, který studujeme.

Tak stojí situace; nesouhlasíte, že dobře se článkem Vaším trochu počkati? Věc není kvapna, naopak bude lépe, jestliže článek Váš vyjde trochu blíže doby volební, ač ovšem nezmaří-li jej nějaké vyrovnání, což já však za pravděpodobné nemám.

Zítra vyjde Chronos [= Čas]; má zprávu o úmrtí ko[runního] pr[ince] s polit[ickou] úvahou, psal ji Past[ýř = T. G. Masaryk] a [prof. dr. Ant.] R[ezek]. Past[ýř = dr. T. G. Masaryk] je rozčilen a chtěl by akci, aby fruktifikovala se politicky nastalá změna, já trochu skeptičtěji o tom soudím. Prosím, po-

redaktorem J. S. Skrejšovským a plnomocníkem družstva architektem V. Thierhierem. Za této hádky architekt Thierhier neobjasněným dosud zpusobem spadl s druhého poschodí, kde byla redakce, přes zábradlí se schodů na dlažbu předsíně a zůstal tam v bezvědomí ležeti. Skrejšovský od této události ztratil svůj žurnalistický význam ve straně staročeské.

*) Korunní princ Rudolf zemřel 30. ledna r. 1889.

vězte mi, jak se Vám líbila ta zpráva o kor[unním] pr[inci]? [Je to tajuplná věc to úmrtí kor[unního] pr[ince]. Vy přece od [prof. dr. Ed.] A[lberta] na př. dovíte se mnoho; prosím, pište mi o tom, co se říká a co máte Vy za pravdu. Co se teď stane, koho prohlásí za následníka, myslím, že se tak učiní velmi brzo.

Já teprve včera o ½6, nebyl jsem celý den z domu, byl davy lidu na uli[ci] upozorněn, že se něco stalo a byl jsem velice překvapen. Soudím tak, jak jste mi ráno psal,*) ale jaká náhrada? . . .

Článek [o Staročeších a Mladočeších] neposílám, chci ještě jednou čísti a snad ještě poznamenávati — dovolíte? Neberte ho zatím Chronosovi [= Času].

1889. 4. února. [V Praze.]

Dr. Josef Kaizl patrně prof. Ed. Albertovi.

(Z konceptu.)

Posýlám korrekturu článku o Sborníku.**) Prosím a podotýkám takto:

1. račte udati plný titul, náklad a rok Sborníku v čele referátu; já bych to byl učinil, ale Sborník rozebrán.

2. Nelze něco pochvalného říci o [univ. prof. dr. Bohuslavu] Jirušovi? lze-li, prosím, učiňte tak.

3. Místa přetržená modrou tužkou musím potlačiti. Příčina tato: Mezi filosofy naší barvy a mediky počíná se v akad[emickém] senátu et extra pomocí výborného [prof. dr. Vincence] Strouhala utkávati utěšený spojensko-přátelský poměr. To jsou právě lidé jako [prof. dr. Jan] Horbačevski, [prof. dr. Boh.] Jiruš, [prof. dr. Arnold] Spina a hlavně i [prof. dr. Vilém] Weiss; ti už dovedou i čeliti pánum z práv[nické] fakulty, kteří ještě jsou ve vleku [dr. Jana] Kvíčalově. Udeřiti teď do [prof. dr. Viléma] Weisse a tím do jeho družiny bylo by nejhrubší taktickou chybou a nahnalo by to jen vodu na mlýn p. [prof. dr. Jana] Kvíčaly — [prof. dr. F. J.] Studničky a vrhlo by nás hrozně na zad. Krom toho je to zbytečno, protože ve Sb rníku od W[eisse] nic není a my povíme dost mlčíce. Chvála [prof. Bohumila] Eiseltova je veliká — zustavuji Vám ji o ½ tónu seštemovati. To zdá se mi věc vedlejší. V úvodním histor[ickém] výkladu jest asi ledaktera skrytá špice proti W[eissovi] („vlastenci“ etc.)? Ta snad také může obstáti.

*) Tento dopis dra K. Kramáře se nezachoval.

**) Recense spisu „Sborník lekařský, časopis pro pestování vědy lékařské, rediguji Jaroslav Hlava a Josef Thomayer“. V Praze 1887. V Athenaeu VI. str. 143—148.

4. Prosím, abyste mi tuto korrekturu vrátil pokud možná obratem; o drobné chyby nemějte starost, jenom na techn[ici] termini dejte pozor.
5. Prohlížel jste snad náhodou už Ottův Sl[ovník] Nauč[ný]? Máte-li co podotknouti, prosím povězte, protože už v čísle březnovém [Athenaea] přineseme posudek I. dílu.
6. Čekám dychtivě na zvěst o kor[unním] princi, pak (byť i méně dychtivě, protože nemajíce mnoho doufání) na zvěst o transakcích staročeských.

1889, 11. února v noci. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Promluvím nejprvé o věci, na kterou jsem už v posled-[ním] psaní zapomněl a na kterou bych teď velmi nerad zap[omněl], protože už po 2. po ní se tážete. Fin[anční] stav Chronosu [= Času] jest uspokojivý, mámeli na očích výsledky minulého roku. Dne 1. února revidoval jsem knihy a účty, trvalo to 2 hodiny; bylo předplatitelů (t. j. lidí už zaplativších alespoň za 1 quartál) 288; loni bylo na konci března těchže jen 188, takže jich jest letos na konci 1 měsíce o 100 více než loni na konci prvého čtvrtletí. Smíme-li (hledíce k tomu, že loni bylo předpl. 500) jen v nejskromnější míře držeti se analogie, musí to Chronos [= Čas] přivésti na 1000 př. a to by znamenalo plnou úhradu všeho nákladu. Redaktor na jisto s touto minimální eventualitou počítá. Pokud jsem se informoval jich v prvém témdni toho měsíce zas asi 50 přiskočilo. Mezi těmi 288 jest značně menší polovice starých abon[entu], s větší připadá na nové; ostatním starým se list posýlá pořád (jen asi 30 jich vrátilo). Kolik adressátu vůbec list podržuje, neumím pověděti. To je vše, co já sám vím.

Také se stydím, že jsem se Vám posud nezmínil, jak naloženo s Vaším podílem; asi 440 zl. z něho vzato do závodního kap[itálu], zbytek je v kauci a z toho Vám jdou úroky; jestliže však zverbujeme ještě někoho, aby nám složil něco na kauci, tedy hodíme i ten zbytek Vašich 700 fl. do závodního fondu.

V příčině Vašich článku nemusím Vám já dnes psáti, protože Past[ýř = T. G. Masaryk] se k tomu na zítřek chystá; mluvili jsme o tom dnes a máme úmysl pustiti jako proemium článek o polit[ických] stranách vubec*) a pak Vaše články.**) Pastýř [= T. G. Masaryk] klade velikou váhu na hosp[odářské] úvahy a má do té míry pravdu, že takovou stravou nejvíce si

*) „Aforismy o politických stranách“ z péra prof. T. G. Masaryka v „Čase“ z 23. února a 2. března r. 1889.

**) „Naše politické strany“. V „Čase“ z 23. a 30. března r. 1889.

nakloníme čtenářstvo, protože u nás není listu, který by něco podob[ného] dovedl podati, čímž hledě k nejnižšímu těch listů niveau nemusí býti opravdu mnoho řečeno.

Prázdnin, kterých nám smrt kor[unního] prince zjednala, užil jsem k článku o pokladn[ách] dělnických*) a o bance rak[ousko]-uh[erské].**) O tento druhý článek se bojím, aby nikdo nepředčil a nevzal mi nejkrásnější ťafky, které se v něm rozdělují.

Však ještě slovo o Past[ýři = prof. T. G. Masarykovi]; on Vám zítra pošle svůj a Váš článek, abyste oboji prohlédl a po př[ípadě] změnil.

Máme velikou zlosť na [prof. dr. Ant.] Rezka, který nám mnoho uškodil tím, co v pondělí (min. týden) mluvil ve škole o kor[unním] princi; třeba to dementoval, jsme přesvědčeni, že podstatu toho, co přinesl hned v pond[ělí] odp[oledne] Hl[as] N[ároda]***), opravdu řekl a to je báječně nešikovné a fruktifikuje se zde v úžasné míře proti nám. Vidíte, pravil purkmistr pražský, to jsou ti pp., kteří si tak libují v kritice, a když sami atd. — Pak má R[ezek] všude renommé, co bych nejmírněji řekl — nespolehlivého člověka; také to, třeba to nebylo do

*) „Nemocenské pokladny dělníků" v „Čase" z 9. února r. 1889.

**) „Banka rakousko-uherská v prvém roku nových stanov" v „Čase" z 16. února r. 1889.

***) „Hlas Národa" z 4. února r. 1889 čís. 35 přinesl tuto řeč dr. Ant. Rezka, kterou měl na právnické fakultě k svým posluchačům: „Pánové! Jakožto professor rakouského dějepisu mám za povinnost pověděti několik slov o tom, co hýbe mocně národy rakouskými od předešlé středy. Jest to případ v dějinách našeho mocnářství neslýchaný, jenž způsobil největší otřesení všech myslí. On potkal muže, jenž teprve osmnácte let stár stal se vládcem v zemích našich. V rozbouřené revoluční době nastoupil trůn i stáli mu po boku rádcové, kteří radili ku přísné vládě absolutistické. Panovník vládl dle rady jejich a následkem této vlády byla bitva u Solferina. Nebyl ani třicet let stár a stál na troskách říše své. I začal poznovu na základě vlády konstituční, však nová rána za čas zasazena říši u Skalice a Hradce Králové. Stát zdrcen a císař pán započal poznovu. On prošel nejstrašnější školou života, on prodělal krušný život, mnohé boje. Panovník nyní stížen byl neštěstím, které v prvé chvíli vzbuzovalo obavu, že jej zdrtí. Korunní princ sešel, jak jest patrno, smrtí násilnou, samovolnou. Hledě k panovníku jest nejlepší zárukou pro všecky národy, když v době nejtěžší k sobě přilnou. Panovník dlouho bude míti mysl zachmuřenou. Postupem času bude mu možno poskytnouti útěchy — ukážeme všichni, že jej milujeme, že s ním truchlíme, že oceňujeme dobře, co jest to ztratiti jediného syna. Pánové, děkuji Vám, že cítíte, že se stalo něco neobyčejného, že hned od počátku řeči mé povstáním jste na jevo dali hlubokou svoji soustrast. V dobách těžkých i největší neznaboh cítí Boha a ví něco o náboženství. To jeví se i nyní ve slovech, která každý má na rtech a sice: „Bůh síliž a zachovejž našeho císaře a krále Františka Josefa I. a dej mu snášeti trpkou tu ránu, by nebylo neštěstí ještě větší." „Hlas Národa" z 5. února r. 1889 čís. 36. otiskl tuto opravu dr. Ant. Rezka: „Ctěná redakce! Slova, kteráž pronesl jsem včera při zahájení přednášek o úmrtí korunního prince Rudolfa, dostala se do Vašeho ctěného listu m i m o moje vědomí a přičinění, nemohu tedy také býti zodpověden za f o r m u, ve které se dostala na veřejnost, ani za pochopitelným kvapem zkomolený o b s a h."

opravdy oduvodněno, nám škodí a on ty pověsti živí, protože jak sám říká, chce s čertem a s ďáblem míti dobrou vuli. — Včera na výletě mi o tom nahučeli výletníci plné uši, já si toho posud ani nevšímal a byl jsem zdrcen, když dnes z Past[ýře = T. G. Masaryka] tytéž řeči zněly. [Prof. dr.] Albin [Bráf] oplatil v sobotu Past[ýřovi = T. G. Masarykovi] visitu, podstatně nového nic, jenže má zlost na [redaktora Fr.] Pazdírka (Sl[awische]*) Wa[rte]), že „neloyalně vykládal v náš prospěch o započatých transakcích; ta zlosť jde z báječného strachu před N[árodními] L[isty] a N[árodní] L[isty] zase se bojí starých. Tak je strach u nás polit[ickým] principem I. řádu: doma mladí ze starých a vice v[ersa], ve Vídni Češi z Chlumeckého.

Dnes jsem začal pomýšleti na svou vídeňskou přednášku;**) akceptoval jsem na 26. t. m., mnoho nemohu pověděti, protože to nemá trvati déle než asi $^3/_4$ hod. a pak by rádi měli jakýsi přehled postátnění v různých státech. Abych skoro více hleděl na formu než na obsah.

Zdali pak se s prof. [dr. Ed.] A[lbertem] stýkáte? Psal mi předvčírem, ale jen o Athenaeu a jen podotknul, že s Chronosem [= Časem] je velmi spokojen.

Kéž bychom našli ještě nějaké spolupracovníky; já se bojím, smím-li o sobě mluviti, že mne to přec jen na konec unaví.

Neslyšel jste nic, jak ve Vídni působila zpráva***) korresp[ondenční] o výnosu Schönbornově? To byla novinka a zde u zast[upitelství] stát[ního] způsobila veliký poplach a poradu o tom, máli nebo nemáli se konfiskovati. Zpomínám si, že bohužel o chování dvor[ních] úřadů nemůžeme psáti. Mně se řeklo se strany st[átního] zást[upce], že kdyby se Váš čl[ánek] o Parl[amentární] sit[uaci] byl lépe četl, bylby býval konfiskován. Co říká E[im] Chronosu [= Času] — však to mi asi poví zítra pastýř [= T. G. Masaryk], maje asi už Váš list. Jdeme zítra si poslechnouti Jakobína (Dvořák-Červinková), jenž připravuje se za nestydaté reklamy. Richter [= dr. F. L. Rieger] je od soboty več[er] v Praze, čekáme na nějaký pour parler s Past[ýřem = T. G. Masarykem]. — Odpusťte, že jsem tak nesouvisle klábosil — však jest už $^3/_4$12 a jsem unaven. Teď budu ještě čísti vlastně pokračovati v lektuře básní mého bratránka Jar. Kvapila předevčírem vyšlých — varuji Vás.

---

*) „Slawische Warte“ č. 2 přinesla zprávu od Fr. Pazdírka o ústním jednání dr Fr. L. Riegra s prof. T. G. Masarykem.

**) Viz zde díl II., str. 496.

***) „Čas“ dne 9. února r. 1889 čís. 7. str. 112 v korrespondenci z Vídně sděloval, že „ministr Schönborn dá — snad již dal — státním zastupitelstvím příkaz, aby při konfiskacích časopisů šetřili ducha objektivního řízení a obmezovali se rozumně ve vykládání několika známých konfiskačních §§ trestního zákonníka.“

1889, 16. února. [Praha.

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

My jsme velice potěšeni tím, že na všech stranách jest si už všímáno Chronosu [= Času] a realistu, kterýžto název*) musí zůstati provisorním, protože mu lid naprosto neporozumí: to už jsou Tagblattovi Novočeši lepší, to sice také není dvakráte význačno, ale člověk přece si nezpomíná na gymnasium a techniku. Tedy víd[eňská] Presse a víd[eňský] Tagblatt, kterých jsem si včera ani nevšimnul, oba velice pěkně píší o Chronosu [= Času]. Venkovské plátky také o něm píší **) a co více, těží z něho, zařídil jsem už po čísle 6. malé tiskové bureau t. j. extrahoval jsem svůj čl[ánek] o Warrantech ***) a v 5 jen trochu rozdílných exemplárech poslali jsme to na venek, 2 listy (snad i více) toho užily a otiskly. To se teď stane s článkem o bance†) zase a pak pomalu pokročíme dále.

Udělá se massa našich abonentů a vyhlídnou se korrespondenti a důvěrníci atd.

V dýcháncích se [studenty] ovšem pokračuji; právě zase ve středu byl jeden u mne; pastýř [= T. G. Masaryk] [dr. Leop.] Hejr[ovský], [prof. dr. Jar.] Goll a 7 studentu, mladíci lnou k nám víc a více. Máte pravdu, že třeba v dorostu hledati posilu††), já posud (vždyť teprv od lonska vlastně pořádně kantoruji) nemám v tom dorostu dost evidence, ale ponenáhlu i to půjde.

Mám teď v Chronosu [= Času] vždy veliký nedostatek místa, takže vyhazujeme pěkné věci. O víd[eňském] antisemitismu bylo by dobře napsati třeba jen výklad stavu věci, já abonoval D[eutsches] V[olks]bl[att], rád bych o tom něco napsal. Však, teď jsem úžasně zapřažen; ve Vídni při přednášce†††) přece musím něco rozumného povědět, ve čtvrtek mám v „Merkuru" přednášeti [o nemocenském pojišťování], pak pozor dávati na Chronos [= Čas] a po čas nemoci R[ezk]ova dítěte

*) Stoupence „Času" realisty nazval redaktor Fr. Pazdírek v 2. čísle „Slawische Warte."

**) Všechny tyto hlasy jsou zaznamenány v III. ročníku „Času" v článcích: „Naše strany a realism."

***) „Skladiště a warranty" v „Čase" z 1. února r. 1889.

†) „Banka rakousko-uherská v prvém roku nových stanov" v „Čase" z 16. února r. 1889.

††) Dr. K. Kramář psal z Vídně dne 14. února r. 1889 dru. Jos. Kaizlovi: „Pěstujete ještě konventikle se studenty? Prosím Vás, nevzdávejte se toho, a veďte to systematicky. Snad by bylo dobře, pro každou takou schuzku vybrati jisté thema, na které mohli by se připraviti, a o kterém by se pak rokovalo, ovšem ne příliš vědecky abstraktní — to by je brzy odpudilo. Musí to býti jedním z našich hlavních úkolů vychovati dorost. V té věci lituji opravdu, že nejsem v Praze, zúčastnil bych se všeho s velikou chutí."

†††) Viz zde díl II., str. 496.

(neštovice, on v karanténě) také na [politický] přehled pečlivě se dívati atd. atd.

Chtěl byste míti francouzský rozpočet (celý) na r. 1890? nabízí mi jej p. [A.] de la Tour *), však já nevím, co bych si s tak báječnou massou papíru počal; mně stačí summarium.

Podle nyn[ějších] disposicí přijedu v pátek več[er] vlakem sp[olečno]sti stát[ních] drah a rád bych bydlel někde na Wieden; asi před 6 lety byl jsem jednou v Gold. Kreuz a byl jsem velmi spokojen, jaké je to asi teď? Šel bych tam zase.

Však do té doby si ještě dopisy vystřídáme,

Pastýřovy [= T. G. Masarykovy] aforismy [o politických stranách] jsou velmi pěkné a také s Vaš[imi] změnami**) souhlasím; mám jen obavu, hodí-li se af[orismy] takové do žurnálu? Konečně hodí, nehodí, dáme je tam, ať trochu lidé lámou si hlavy.

Naše listy halí se vuči Chronosu [= Času] v tupé mlčení, jen Polit[ik] dělá už v realism a do všech novin dostala se z Chronosu [= Času] zvěst o Schönbornovi.***)

Bylo by dobře, dostati zase koresp[ondenci] z Vídně — vypoťte něco, nejdeli to dobrovolně. Takhle celý text Schönbornova výnosu, to bylo by sousto! Ostatně parl[ament] poskytne přece zase něco; já o sklad[ištích] nenapsal dopis, nýbrž dal to do [politického] přehledu.†)

Nemáte námitek proti článku bankovnímu; jsem rád, že mohli jsme na jakés úspěchy my upozorniti; to je také realism . . .

Ath[enaeum] vyjde teprvé zítra.

*) Z francouzského ministerstva financí.

**) Dr. K. Kramář psal dne 14. února r. 1889 z Vídně dru. Jos. Kaizlovi: . . . aforismy . . . „se mně opravdu líbily. Najmě odstavce o „kritice“ a „osobních‘ stranách jsou velice hezké a „sedí“. Včera jsem příliš pospíchal, abych věc odbyl před poštou. Bude-li se to již v sobotu tisknout, tož bych navrhoval, abyste nepřekládali demokratickou stranu slovem „lidovou“ — myslím, že není v tom potřebí býti puristou. Mimo to v témž odstavci přál bych si výraznější pointování v tom, že demokratismus chce, aby práva lidu nebyla jen na papíře, nýbrž aby jich skutečně měl. Zdá se mně to trochu slabě pointováno. Mimo to v odstavci, kde jedná se o otázkách hospodářsko-socialistických, snad bylo by dobře říci, že odstínění stran podle těchto zásad již počíná. Ku př. v Německu kartell má jistě ve svých hlavních principech Hohenzollernský státní socialismus. A u nás antisemitismus a Deutschnacionalismus znamenají z veliké části též strany státnosocialistické, antikapitalistické. To vše se dá sluvkem pozměniti, a najdete-li to oprávněným, prosím, učiňte tak.“

***) Viz zde díl II., str. 508.

†) V druhé polovici února r. 1889 jednal rakouský parlament o osnově zákona o skladištích. Vládní předloha byla přijata s nepatrnými změnami.

1889, 19. února. [Praha.]

Dr. *Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.*

Je to šrum! Všecko po soudu mém jde výborně pro naše snahy — ne osoby; ty budou dojista teď zle smáčeny a sklepány, protože přijde asi silná reakce, jak už dnes v Č[eské] Pol[itice].*) Ale na tom nezáleží — vždyť jde o zvýšení a zlepšení niveau naší společnosti a naší politiky a na to už teď působíme, že sotva kdo tuší jak. Venkovská žurnalistika je toho plna, teď Vídeň a už to strhlo i Č[eskou] Pol[itiku], kdež proti zákazu p. [prof. dr. Jana] Kv[íčaly] přece něco vyrostalo. Včera měl „Čech“**) zuřivý, ale prázdný článek proti nám, jakkoli nám ještě v pátek přál. O tom „Našinec“ má v sob[otu] nebo v neděli veliký úvodník, nám veskrze příznivý.

Prosím jděte k [prof. dr. Ed.] Alb[ertovi], já mu poslal právě výstřižek z Č[eské] Pol[itiky] a své argumenty proti němu. Také se ho táži, má-li za prospěšno hned v sobotu přijíti s Vaším článkem [„Naše politické strany“] resp. počátkem, nebo bylo by lépe to vydati i [Masarykovy] aforismy [o politických stranách] jako brošurku? Já jsem jednomu i druhému stejně nakloněn.

S „Časem“ jsou potíže pro embarras des richesses, příloha stojí peníze; myslíte, že bychom měli dáti přílohu, aby Váš článek [„Naše politické strany“] mohl vyjíti najednou? já myslím, že to žurnalisticky nevypadá pěkně, tak dlouhý článek v jednom čísle přinésti a pak na 1 témdni tolik nezáleží. Jak výborný byl by teď malý denník!

Nebojte se té nynější jen líčené vládní „přízně“***) ta brzo, brzo pomine. Vláda jen proto fedruje, aby ještě více sobě podrobila Staročechy, kteří nedohodnou-li se s námi, budou vládní stranou pure sangue. Pomýšlejí teď docela vážně na to, na Lanškrounsku proti [advokátu dru Janu] Vašatému

---

*) „Národní Politika“ z 19. února r. 1889 číslo 50. v zprávě: „Partei der Realisten“ vystoupila ostře proti „vynálezu“ nové, realistické strany.

**) „Čech“ z 18. února r. 1889 čís. 40 v úvodním článku „Třetí strana“ vystoupil proti t. zv. realistům.

***) Dr. K. Kramář psal z Vídně dne 17. února r. 1889 dru Jos. Kaizlovi: „. . . Odpuldne jsem v kavárně četl „Presse“ po druhé, a bylo mně při tom trochu úzko. Vypadá to naprosto, jakoby vláda nás [= realisty] brala do náručí a v nás konečně viděla ty t. zv. rozumné Čechy, jak si je ona představuje — zkrátka zdálo se mně toho příliš mnoho ve chvále našich snah, hledíc ku účinku podobných vládních enunciací na náš lid“ . . . Myslil bych, „abyste upozornili čtenáře [Času] na všecky ty vídeňské zprávy, a abyste diplomatickým způsobem ukázali, že můžeme býti vládě jen potud vítanými, pokud chce míti v Čechách stranu, která dovede uvážiti, co může chtíti, a která dovede podporovati vládu seriosní prací a ne jen naprostým se poddáváním její vedení — že však od nás nesmí očekávati, že bychom byli méně rozhodní v požadování toho, co máme za nutné požadavky národnostního našeho rozvoje, pokud dá se to srovnati s interessy Rakouska, jak my si je po nejlepším našem svědomí představujeme“

*

kandidovati okres. hejtmana [lanškrounského] bar. [Vladimíra] Pražáka!

Ať na chvíli se lid poplete tím denunciantstvím, že jsme vládní; vždyť my okamžitě nechceme z přízně lidu těžiti, zejména ne při volbách sněmovních.

Však musím skončiti; já přijedu v pátek, ale ne drahou Fr[antiška] Jos[efa], nýbrž někde u Favoriten, nebo spíše u Naschmarktu a tam je gold. Kreuz, Stadt Triest a Zillinger; tam někam půjdu.

Sejdeme se na večeři, ovšem dost pozdě v té veliké restauraci, kteréž jméno jsem zapomněl — která však jest poblíže Elisabetbrücke a kam chodí se mnoho z opery. Mám zlosť, že si na jméno nevzpomínám.

Jak má přednáška*) dopadne, suď bůh: připravujte se v takové vřavě! a dokonce vymýšlejte si pro Vídeňáky nějaké „duchaplnosti". Tu mi byl v této chvíli sám čert dlužen . . .

Až prohlédnu jízdní řád a vyšetřím jméno té restaurace (dnes nebo zítra), napíšu Vám to.

NB. Ještě k tomu přednáším ve čtvrtek v „Merkuru" o nemoc[enském] pojišť[ování].

1889, 22. února. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Odpovídám na rychlo a zároveň telegrafuji. Nemohu přijeti než zítra, o 7 hod. več. st[átní] drahou [St. E. B. G.) a budu v 8 hod. v Riedhofu ptáti se po Vás a chambre séparée. Chronos [= Čas] a příprava k přednášce mne o den zdržely.

Poslední 2 dni byly velmi pohnuté, zápas Kvíčalův [= prof. dr. Jana Kvíčaly] na život a na smrt, o tom všem v sobotu ústně.

Situace dnes velmi klidna, úspěchy naše veliké, v táboře starých větší ochota než kdy dříve. Ale potřebí nejopatrnějšího jednání a veliký pozor na Pastýře [= T. G. Masaryka] a každé slovo, které napíše. Proto neodjíždím ještě dnes, abych Chronos [= Čas] od A—Ž viděl. Proto také ještě odkládám Váš čl[ánek „Naše politické strany"] a fundujeme jej napřed aforismy [o politických stranách], z nichž malou část přineseme, jakkoli už zase je příloha. List [= Čas] musí vyhlížeti docela klidně — jako by se nechumelilo. Prosím, nezlobte se a mějte strpení, sám byste souhlasil s námi, kdybyste viděl zdejší situaci.

Velmi lituji, že dostal jsem teprve teď ráno Váš list, to dělá ta prožluklá rekomandace; následkem toho nevím, dostaneme-li do listu Váš dopis, který je velmi zajímavý; však ještě

*) Viz zde díl II. str. 496.

nasadím všecky páky; musili bychom vyhoditi dopis z Brna, který není pilný, jen co řekne typografie.

Nebojte se Eimova vrtání *) přijetí Mladočechu nemuže býti než úplnou kapitulací, jinak délají velkostatky obtíže.

Nebudu bydleti asi na Wieden, nýbrž pujdu snad [do hotelu] k Stillerovi nebo Klomsrovi, však na tom nezáleží, jen bývám rád blízko nádraží, z něhož odjíždím.

Na shledanou zítra. Prosím snažně, abyste zpravil [prof. dr. Ed.] A[lberta] o změně mého příchodu.

1889. 23. února, v sobotu. [V Karlíně.]

Dr. Josef Kaizl bratru Emanovi.

Odpusť, že tak dlouho mlčím — mám mnoho práce a mnoho rozčilení. Dej pozor na „Čas". Dnes jedu do Vídně na 4 dni, zval mne Club österr. Eis[en]-B[ahn]-Beamten, abych jim přednášel a přijal jsem to. Vrátím se ve středu večer . . .

1889. 2. březne. [V Praze.]

Dr. Josef Kaizl bratru Emanovi.

Tentokráte jsem se mnoho pozdržel s odpovědí na Tvuj list, ve mnohém směru velezajímavý. Však se na mne sesypala také spousta práce. „Čas" mne zaměstnává po každé, pak ale měl jsem přednášku [o nemocenském pojišťování] v „Merkuru" a záhy po tom, jak jsem Ti korr. l[ístkem] sdělil, přednášku ve Vídni**) Club österreich. E[isen-Bahn] Beamten; vypadlo to docela dobře, interessoval je můj výklad o pojištění v Haliči, Francii, Prusku, a zejm. R u s k u, o němž nevěděli pranic; to celé postavil jsem do jakéhos politicko-filosofického osvětlení, tak že ta suchopárná čísla a fakta přece trochu poutala. Byl jsem ve Vídni od soboty do středy . . .

Tady v Čechách je teď pro „Čas" a stranu realistu nemalé rozčeření hladiny politické; všecky listy vídeňské a množství plátků našich venkovských o nás píše — jenom „veliké" listy

*) Dr. K. Kramář psal z Vídně dne 21. února r. 1889 dru Jos. Kaizlovi i žadaje na novo o bezodkladné otištění svého článku „Naše politické strany": „Dávám mu [= článku] dnes nový důvod — [redaktor Gustav] Eim usiluje o vstoupení Mladých do klubu [= Mladočechu do Českého klubu na radě říšské] a vybojovati to má v klubu [Karel] Adámek a jeho frakce. Neřekneme-li hned, co si myslíme, a jak Mladočeši námi na každý způsob získají, třeba bychom se spojili se Staročechy bude [redaktor Gustav] Eim tak dlouho vrtat, až se mu věc podaří — a pak sedíme. Mimo to bych rád již jednou s Mladoč[echy] hovořil, a to je možno jen, když bude onen článek již otištěn."

**) Přednáška ta vyšla pod názvem: „Ueber Verstaatlichung von Eisenbahnen. Vortrag gehalten im Club österr. Eisenbahn-Beamten am 26. Februar 1889 von Dr. J. Kaizl. Separat-Abdruck aus No. 20, 21, u. 22 der „Oesterreichischen Eisenbahn-Zeitung", Jahrgang 1889. Wien 1889. 8° 30 str.

N[árodní] [L[isty], Hl[as] N[ároda] a Pol[itik] mlčí — a když jednou nemlčí, jako ondy Č[eská] Pol[itička]*) vrhnouc se na mne, je tak bita, že jí asi po druhé zajde chuť.

Viď, že je teď „Čas" velmi zajímavý?

1889. 7. března. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Píši teď na rychlo o 1/2 9 več. dodělav Chronos [= Čas]. Děkuji za článek [„Příští sčítání lidu"], zaplať pán bůh, že žádné diplomatické příčinky nepřekážejí, aby nebyl uveřejněn. Už bude zítra sázen.

Vy jste v pěkném humoru,**) Má úcta, jak Vy říkáte. A vlastně není proč. Jen počkejte, uvidíte, jak v sobotním Chronosu [= Času] moudře, opatrně, diplomaticky učiním konec všemu vyjednávání a smiřování ale musíte si dáti pozor, abyste to našel ve článečku „Naše strany a realism."***) [Prof. dr. Ant.] R[ezek] zaklíná, aby se nebilo do N[árodních] L[istů], proto jsem vyhodil krásné věci, které byly už napsané.

Teď musím ještě [politický] přehled (Rak[ousko] a Uh[ersko]) dělati, něco přismoliti k Vašemu článku o sčítání a konečně reagovati proti [dr. E.] Englovi (Hl[asy] od Bl[aníka]) a proti jednomu Kutnohorskému st[aro]č[eskému] plátku, který mne viní, že prý Poláci mají na mne vztek, — víc chudáček neví.†)

*) Viz zde díl II. str. 511.

**) Dr. K. Kramář psal z Vídně dne 6. března r. 1889 dru Jos. Kaizlovi: „. . Je to snad nemístné vtipkování, ale věřte, že musí povstati nový „Chronos" [= Čas], až ten „starý" samým smiřováním předčasně ustará a opelichá. Byla by to teď radosť, bít do Staro-, Mlado- a Novočechů [= realistů], zejména do těch posledních!! Víte, co bych si teď nejvíce přál? — Napsat do „Chronosu" [= Času] článek proti „realistům" — bože to by bylo pochutnání! Kdybyste si toho jednou přáli, jen mně pište, já udělám to s největší radostí! . . ."

***) V „Čase" z 9. března r. 1889 v článku „Naše strany a realismus" stálo: „Ne, pánové, věřte a buďte přesvědčeni, že nechceme nic, pranic, než prospěch národa. My jdeme svou cestou, jděte svojí. Ale vzchopte se ku křesťanské, v pravdě liberální snášelivosti, k rozumné a slušné diskussi. Neodsuzujte, nevolejte zráda, zráda, nekvilte, že zahyne národ, když se kdo s míněním a počínáním Vaším rozchází. Vlastizrádu, nihilismus, poruštění, poněmčení, nepoctivost, zanechte toho ne v náš, ve svůj prospěch. Kde jsou ti, kdož Vám uvěří? Nikoliv, tím nezískáte, nýbrž odvrátíte lidi dobré vůle, protože jim pravíte, že jsou neprozíraví a pošetilí. I p. dr. Rieger i předáci druhé strany nabyli lepšího poznání o našem smýšlení — to je to „vyjednávání", pro které tolik řečí, nepřízně a podezřívání nakupeno . . ."

†) V „Čase" z 9. března r. 1889 v článku „Naše strany a realism" stálo: „Orgán posl. Engla „Hlasy od Blaníka" spravedlivost s nespravedlivostí pomísil; antithesi povah a talentu neučinili jsme my, nýbrž — vídeňský list; pujdou-li Hl[asy] od Bl[aníka] za věcí dále tak slušně a nepředpojatě jak v úvodu svého článku začaly, dostanou se po stopě pravdy zajisté k příznivějším pro nás úsudkům. — Kdosi v „Hlasech Kutnohorských" neví proti realistům nic, než že jeden z nich nebyl oblíben u Poláků; kdyby byl řekl proč, byl by ten jistý snad tím oblíbenějším u — Čechů." —

Buďte zdráv a pozdravujte pastýře [— T. G. Masaryka]; přeji lepšího humoru. Pastýř [— T. G. Masaryk] Vám vše objasní a Vaše zoufalost asi pomine . . .

Také v pastýřově [— T. G. Masarykově] prohlášení stran N[eues] W[iener] T[a]gbl[att*]) jsem všecko mysteriosno — smiřovací narážku š k r t l — zase znamení doby.

1889. 16. března. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Tak jsme teď vykopali tomahawky a válčíme se stranou staročeskou.**) Ona taky způsobem rovněž nešikovným jako nelojalním na nás vyrazila, třeba že tím chtěla maskovati svůj útok na „Čecha“, třeba že při tom odsoudila p. [prof. dr. Jana] Kvíčalu, třeba že šlo především o poraněnou osobu [redaktora „Hlasu Národa“ dr. Jos.] Hubáčka. V tom právě ty vlastnosti právě dotčené.

Dnešní číslo [„Času“] bude jako schoulený ježek, píchá, zle píchá na všecky strany. Ale myslím, že bude krásné a bude se Vám líbiti. Jenom jedno neštěstí se stalo.

Staročeská strana a naši urputní stranníci na [právnické] fakultě mají malheur. I ten Všehrd***) demonstruje; co jim včera vyvedl, překvapí asi je zrovna tak, jak to překvapilo mne; myslím, že v tom velikou roli hraje antipathie proti p. prof. dr. [Aloisu] Zukerovi — no on doopravdy není příjemným.

Však abych se vrátil k tomu neštěstí: stihlo ubožáka, který už 4krát vážil cestu z Vídně do Prahy a 3kráte cestu z Prahy do Vídně, aby hledal útulek v Chronosu [— Času] a pořád ho ještě nenašel. Víte, že míním Váš článek [„Naše politické strany“]. Jak nás to mrzelo, tak přece s Pastýřem [— T. G. Masarykem] upřímně smáli jsme se tomu nešťastnému osudu; já Vám to napřed raději píši, abyste se nezlobil, až dostanete Chronos [— Čas] a věděl, že se stalo tak pro naprostý nedo-

*) „Neues Wiener Tagblatt“ z 3. března r. 1889 přinesl interview s prof. T. G. Masarykem. Prof. Masaryk zasláním v „Čase“ z 9. března r. 1889 (str. 186) zřekl se odpovědnosti za obsah i formu zpráv, které „Neues Wiener Tagblatt“ otiskl.

**) Proti dohodování se staročechů s realisty vystoupil klerikální denník „Čech“ a následkem tohoto útoku „Hlas Národa“ vystoupil proti realistům. „Čas“ dne 16. března r. 1889 přinesl výklad, prof. Masaryka o jeho jednání s drem F. L. Riegrem a posl. dr. Alb. Bráfem v článku „Jednání realistů se Staročechy“, a polemicky se obrátil v článku „Naše strany a realism“ proti projevům „Hlasu Národa“.

***) Na týdenní schůzi spolku českých právníků „Všehrd“ dne 15. března r. 1889 byl podán návrh, aby spolek zaslal do Vídně petici za zrušení německých zkoušek na právnické fakultě české university. Zároveň bylo navrženo, aby o podání petice byl požádán opposiční poslanec hr. Václav Kounic. Protinávrh, aby podání petice obstaral staročeský poslanec dr. Alois Zucker, byl většinou hlasů zamítnut.

statek místa a pro nutnost udati 1. článek o vyjednávání [= „Jednání realistu se Staročechy"] a 2. článek, Naše strany a realismus". Doufám — prosím nesmějte a nezlobte se, že v budoucím čísle bude lépe a že alespoň polovici Vaš[eho] článku umístíme.

Je kratochvilné slyšeti od Vás *) co klepá se ve V[ídni] mezi poslanci. Bůh to odpusť poslanci [Václavu] Saláškovi, že mluví o odnárodnění — on neví, co činí. Infamní lež je, že já kamsi na jih nebo západ český psal komorám obch[odním] o mandát. Já ani perem nehnul, ani na jih, ani na sever, ani na východ ani na západ a nikde nikomu o mandátu se nezmínil — jediné ústně ve Vídni Richtrovi [= dr. F. L. Riegrovi] jsem řekl, že mandát nechci. To prosím těm lhářům a klevetářům, kteří mají moje listy v kapse, povězte.

Ath[enaeum] už se dodělává, práce s tím mnoho, protože kolik autorů a já musil vybírati a celý referát ujednocovati a krom toho psáti celý veliký úvod ante I.**) Ath[enaeum] vyjde ve středu — bude to zase pěkné číslo; jsem žádostiv, co tomu řeknete Vy a ostatní.

Napsal jsem korrespond[enci] z Vídně o antisemit[ismu],***) pak notici o měd[ěném] ringu†) a jiné drobnosti; však se toho zítra v Chronosu [= Času] dočtete.

Pamatujte na nějaký dopis, snad volby obecní ve Vídni poskytnou dobré téma, fakta i ohlasy v listech.

1889, 23. března. [Praha.

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Lituji, že Váš list††) dostal jsem teprve včera večer, když už číslo bylo definitivně uzavřeno. Ostatně nesrovnávali bychom

---

*) Tato sdělení dra K. Kramáře. měl dr. J. Kaizl patrně od prof. T. G. Masaryka, který před 13. březnem r. 1889 byl ve Vídni.

**) Dr. J. Kaizl mluví zde o kritice I. dílu „Ottova Slovníku Naučného", která vyšla v „Athenaeu" VI. str. 175—196.

***) „Čas" z 16. března r. 1889 str. 198.

†) „Čas" z 16. března r. 1889 str. 200—201.

††) Dr. K. Kramář zaslal dne 21. března r. 1889 dru J. Kaizlovi z Vídně pro „Čas" dopis, v němž stálo: „V úterý konečně v parlamentu počal boj o konfessionelnou školu. Liechtenstein hájil svuj návrh zpusobem mistrovským. Každé upřílišnění by bylo věci škodilo, byl mírným ve své rozhodnosti. Jeho řeč byla bez odporu skutkem politickým. Na jedno pak bychom v zájmu věci zejména rádi upozornili. Popřel rozhodně, že by chtěl školu konkordátní. Nuž nemyslím, že by kdo byl v právu pochybovati o jeho pravdomluvnosti. Ale i kdyby někdo to chtěl, tož zajisté nebude jej míti za tak nepolitického, aby mu počítal baženi po nemožnosti. A nemožností je konkordátní škola po 20leté zkušenosti se školou moderní, po tom, když alespoň základy této se vžily úplně téměř ve všech národech Rakouska. Může-li se o co jednat, tož je to jediné modifikace v ý c h o v y dětí ve smyslu křesťanském, ovšem možno i na účet učení se různým naukám. Bojovat proti všem nepřístojnostem a směšnostem konkordátní školy je sice velmi pohodlné —

se úplně v příč[ině] pojímání [knížete Aloise] Liechtensteina a [dr. Eduarda] Grégra. My bez dlouhého hlavy lámání a velmi jednomyslně usnesli jsme se na tom, že 1. Chronos [= Čas] musí zaujmouti jasnou posici naproti konf[essijní] škole a 2. že postaví se rozhodně proti ní. Jestli kde, tož zvláště v tomto případě jsme povinni mluviti jasně a dáti čtenářstvu, staročeským neupřímným augurováním pomatenému, určitou direktivu. My však jsme pro úpravu školství dle zemí a proto nechtěli bychom mařiti snahy klerikálu v alpských zemích po zatlačení nacionální propagandy.

Řeč [dr. Ed.] Grégrovu naprosto odsuzujeme pro její

---

ale je to boj proti vlastně stvořeným chimérám, a ten, jak Liechtenstein dobře podotkl, je velice snadný, ale také zbytečný. Stát nevzdá se své ingerence na školu, ať už ve formě nynější, neb ve formě autonomistické, jak my bychom si přáli, o tom není pochyby, neboť pro to se nenajde v rakouské sněmovně ani ve většině sněmu nikdy většina. Tím samým jest vyloučena pak celá řada nepřístojností školy klerikální, která tvoří hlavní podstať útoku na konfessionelnou školu. Ovšem svrchu dotčená otázka, zda dlužno obmeziti vyučování na účet mravní výchovy, a v jakém zpusobu možno toho dosáhnouti, zda větším vlivem kněžstva na školu, na druhé straně pak zda kněžstvo se k tomu hodí, také, jak dnes je, po výlučně dogmatické, scentralisované v církvi, která především bojuje za světské panství Říma — to vše jsou otázky, o kterých dlužno velice, velice vážně diskutovati, a k jejichž rozluštění sebe vášnivější a zevně skvělejší řeč velice málo prospěje.

Pan dr. Grégr měl za svou povinnost přispěti skvělým svým řečnickým talentem německým liberálum na pomoc. Měl neobyčejný úspěch, a v liberálných kruzích vídeňských je dnes slaven. Přejeme mu upřímně jeho úspěchu, ač nedovedeme se těšiti s levicí. Až p. dr. Grégr bude jednou ve všem klidu rozvažovati o své řeči, prosíme, aby nezapomněl na následovnou otázku: Je zájem strany vyšší, než prospěch celého národa? Odpoví-li si kladně ku prvnímu, pak jednal dobře, neboť strana jeho bez odporu nabude jeho řeči velikého agitačního prostředku. Zodpoví-li si, jak doufáme a přejeme si, že přec jen tu celek národa je přednějším, pak snad neubrání se pomyšlení, že nebylo právě vhodným, exponovati se pro levici, když tato ohrožena je velice vážně duchem křesťanským, probouzejícím se k netušené síle, a bruskovati docela zbytečně konservativní Němce, na které jsme v parlamentu vídeňském odkázáni, nechceme-li býti osamoceni, že nebylo politickým, pomáhati zkrachované levici, jíž moderní škola s její národnostním pozadím — neboť jen v moderní škole dají se Alpské země nationalisovati — je nejsilnější baštou, a házeti klacky pod nohy německým konservativcum, kteří příště sesíleni budou „křesťansko-sociálnými" antisemity, a budou ve sněmovně ještě silnějšími nežli dnes. Což nevidí, že je to nejsilnější strana, třeba dnes nepočetná, svou národní neodvislostí, velikými konnexemi v nejvyšších kruzích, tak rozhodujících, a mocným hnutím konservativným v lidu nejen u nás, nýbrž všude v jiných státech? My Češi dnes konfessionelnou školou ohroženi nejsme, a teprv pak, až by tak bylo, měl by ovšem p. dr. Grégr ze svého stanoviska p o v i n n o s t, proti nebezpečí tomu se obrátiti — ale i po tom mohl by to udělati zpusobem, který by do duše neurážel a neroztrpčoval ony, na které můžeme mezi Němci jedině jako na spojence počítati. Či myslí p. dr. E. Grégr, že se nacionální Němci za cenu nadšené jeho řeči s námi smíří, a zanechají všech úmyslu, nás národně absorbovati? Snad k tomu nepřisvědčí ani dnes, kdy cítí ještě vřelé tisknutí ruky onech, kteří jindy pro nás nemají nic — než urážející snižování a pohrdání." Dr. J. Kaizl tento dopis v „Času" neotiskl, nýbrž uveřejnil jen zprávu s prof. T. G. Masarykem smluvenou (str. 222—224.): „Kníže Liechtenstein o konfessionální škole."

mělkost a nevěcnost. Ale zároveň odsuzuji štvaní staročeských listů, které školu konf[esionální] pouští augursky z očí a jen a jen na [dr. Ed.] Grégra, jeho nešikovnost (zbytečné miliskování s levicí) atd. se vrhají. Tak se přec ten problem neřeší a tak se lid neinformuje a nevychovává. Proč pak nikdo z Č[eského] kl[ubu] tedy nemluvil, nevystoupil proti [dr. Ed.] Grégrovi a nepřiznal barvu? To jest opravdu hanebná politika!

Bylo by velmi dobře, kdybyste o tom promluvil s [prof. dr. Ed.] Albertem; bojím se, aby staročeské augurování ho nějak nenakazilo.

Váš článek [„Naše politické strany"] konečně z polovice spatří světlo denní — to možno bylo jen tím, že na konci kvartálu bude volavé velké číslo. Na každý způsob musila přijíti časová neodkladná úvaha o krajských obcích*).

Už jste mi dlouho nepsal — jen od pastýře [= T. G. Masaryka] dostává se mi o Vás zpráv.

[Poslanec dr. Adolf] Beer, jak se zdá, nevystřílel nikterak všecky svoje patrony — arciť soudím jen podle žurnálu, ve kterých řeč jeho**) — zdá se — málo úplná.

[Kníže Alois] Liechtenstein — to naznačeno i v Chronosu [= Času] byl velmi učesaný, ale málo otevřený a upřímný. [Ministr vyučování dr. Pavel] Gauč***) zachoval se velmi diplomaticky, ale to je v tom případě zbabělost, pravé durchfretten. Zdá se, že to staroč[eským] listům jest úplně vhod.

1889, 26. března. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Prosím, máte-li kdy a chuti, sedněte ihned a napište†) nám vídeňské dojmy posledních událostí a polit[ické] situace stručnými snad rysy, jak jste právě v listu,††) jenž jsem obdržel,

*) „Krajské obce" v „Času" z 23. března r. 1889 str. 205—208.

**) Poslanec dr. Adolf Beer byl generálním řečníkem levice proti návrhu knížete Aloise Liechtensteina.

***) Ministr vyučování ve svém prohlášení připouštěl potřebu oprav nynějšího školství. Nepostavil se proti knížeti Liechtensteinovi, ale také ne pro jeho návrh, odložil prostě vysloviti se o návrhu Liechtensteinově až na později.

†) Tento dopis dr. K. Kramář pro nedostatek času nemohl napsati.

††) Dr. K. Kramář v listu z 25. března r. 1889 psal dru Jos. Kaizlovi: „Mluvíte o neshodě názorů ve příčině Grégra a konfes. školy. Myslím, že není tak velikou — naposled chci to samé, co Vy, a na čem jsme se konečně ve známých schůzkách usnesli. Jen že já více kladu váhu na politickou stránku věci — a zajisté ne bez důvodu. Jen z politického stanoviska jsem odsuzoval v tom dopise — psaném ostatně velice na kvap — řeč Gr[égrovu], a myslím, že způsobem tak slušným, třeba rozhodným, že jste proti němu sotva co mohli namítati. Že Liechtensteinova řeč byla velikolepá, i přes falešné jednotlivosti, tvrdím ještě dnes, a také je jednohlasný o tom úsudek mezi přátely i nepřátely — a sice svou politickou šikovností. Beer opravdu neřekl ještě poslední slovo — ač jsem s ním od té doby nemluvil,

z části již učinil. Dojem a ocenění řeči [ministra vyučování dr. Pavla] Gaučovy, [posl. dr. Ed.] Grégrovy, [knížete Aloise] Liechtensteinovy, [posl. dr. Adolfa] Beerovy; posici Gaučovu, mínění o konfess[ionální] škole, komu přisuzována palma. Smýšlení po volbách do obecn[ího] zastupitelstva — antisemitism, převládá-li v něm rak[ouský] nebo prušácký směr. Co se mluví o zrušení číslové loterie, co o situaci v Uhrách. Ať je to jen na stránku, nevadí, ale takové resumé je vždy vítáno.

Musilo by to však přijíti zítra asi po obědě na poštu, abych to ve čtvrtek dopol[edne] měl.

Spěchám do školy, proto nepíši více — nežli že opravdu [prof. dr. Ed.] A[lbert] vrtá do pí [Marie Č[ervinkové-Riegrové], že všelijak reussuje. Hl[as] Nár[oda] bude samostatným offic[ielním] listem Richtra [— dr. F. L. Riegra], [prof. dr. Alb.] Bráfa, [Českého] klubu. Pol[itik] a Č[eská] Pol[itik] bude svobodným dobrovolným orgánem strany. Tak se mi zdá, že by Pol[itik] ráda navázala s námi.

1889. 30. března. [V Praze.]

Dr. Josef Kaizl bratru Emanovi.

... Co pak jsi říkal nedávné polemické kampani „Času“:*) je to štíplavý chlapík, ten „Čas“ a zdá se mi, že neradno se

---

tož tuším z jeho hovorů, že si nechává ještě mnoho argumentu do reservy — až přijde zákon sám. Ostatně jeho poznámka, že Kristus byl židem, je něco, co si dám líbit od Vereščagina, ale rozhodně ne od Beera — to bylo jednoduše nechutné ... Gautsch je konečně celému světu odkryt — „nimmt man die Phrase und die Pose weg — was bleibt dann noch übrig“ a ministr „mit dem ahnungslosen Gemüthe“ se [poslanci Armandu] Dumreichrovi velice povedlo, ač jsem ještě neviděl řeč tak vědomě lživou, jako byla jeho. Co jsem Vám už kolikráte řekl, jsem rád, vida, že jsem Gautsche od začátku správně posuzoval. Co bylo na povrchu, vypotřeboval, a hloubky není. Ministrem však přece chce zůstat, za cenu, že bude Taaffovým „bubi“. To je vidět též na jeho prohlášení — v loni ještě nechtěl připustiti snížení duševního niveau školy, a dnes říká — co mu Taaffe poručí, a nedivte se, že mu to těžko leze z krku, a že se ošívá. Byl jsem tenkrát v sezení — ale Grégrovy řeči jsem se nedočkal. Ostatně abyste se nepřílišnili — dojem její byl vskutku ohromný, nevídaný ve sněmovně — a v celé Vídni jste druhý den neslyšel nic jiného než Grégr a Grégr. Byla ovšem prázdna, staré řeči a fráse, ale měl tolik šťastných nápadů, že sněmovna nevyšla z aplausu a smíchu. Zejména jistě dobrý vtip o Herbstově železnici působil nesmírně, i tu zamračená pravice se neudržela smíchu. Liecht[enstein] odešel při počátku. Schönborn při velice nepolitické apostrofě Liecht[ensteinově] se zdvihl, všecek se třesa rozčilením, odešel na své místo, vytáhl, nevěda co dělat, nějaké brožury z pultu, praštil s nimi zase a utekl ze sálu. Gautsch ptal se Grégra před řečí, smí-li se již těšit na ruzné laskavosti — na to Grégr, že dnes má jen Liecht[ensteina] — a Gautsch: „Mit dem machen Sie, was Sie wollen!“ Eim je nešťasten nad Grégrovou řečí, poněvadž byla tak nepolitickou a Nár[odní] Listy — ani se o ní nezmiňují, nevyužitkovávají ji pro svou politickou agitaci, poněvadž pan Julius [Grégr] žárlí na pana Eduarda [Grégra]. Rozum zůstává člověku nad vším tím stát. — Adámkovy řeči bylo škoda, že úplně zanikla pod dojmem řeči Gautschovy.“

*) Viz zde díl II. str. 511

s ním utkávati. Je to radost, jak pořád maže tu ignorantní žurnalistiku a tu nedůslednou politiku. Dějí se rozmanité narážky a pokusy s námi realisty navázati, ale my zatím nechceme nic než jíti svou cestou a pracovati — třeba se po nás všelijak bilo — o zlepšení našich řádů veřejných. Naše pevnost — na kolik jde o vliv a vedení intellektuálního života českého, jest Athenaeum a to nedávno (zajisté jsi už četl) ukázalo, jak vypadá ten velikolepý vlastenecký, nevídaný podnik, který překonává vše, co posud ve světě bylo a který slove Ottův Slovník Nauč[ný]?*)

To je dílo těch vlasteneckých starých pánů, kteří za boje rukopisného vyrvali je realistům z ruky a teď národu ukazují, že nic nesvedou. Je proto zas veliké zuření, možná, že přijde nějaký útok — ačkoliv teď jsou opatrnější. Realism už na mnohých stranách tlačí a působí; poslanci berou si z „Času" podnět a material k řečem a hlasují podle něho (viz [posl. dr. Václav] Kounic a sčítání lidu, viz hlasování o pojišťování nemocen[ském]).

Zrovna ten den, kdy bil „Čas" do staročeských listů „kupujte losy",**) přišel návrh Dunajevského o cizích losech, skvělé to zadostiučinění. — „Času" se začíná dobře vésti — asi 1000 lidí odebírá jej a z těch asi 500 posud zaslalo předplatné. — Pro vystoupení „Času" v affaiře [dr. Alberta] Ilgově***) (staročeské pohostinství) byl ve starém novin[ářském] táboře veliký vztek, ale nedalo se nic dělati. Rovněž vztek pro „Krajské obce" [v „Čase" z 23. března r. 1889], pro výborný článek o Našich polit[ických] stranách [tamtéž] a pro rozhodné zaujetí posice naproti Liechtensteinovi. Ale celá věc

*) Viz poznámku na str. 516.

**) „Čas" z 16. března r. 1889 str. 202 ve zprávě „Kupujte vídeňské losy!" vyslovil se proti agitaci českých denních listů, aby byly kupovány losy vídeňského ústavu pro úvěr pozemkový. V týž den ministr Dunajewski podal osnovu zákona proti prodeji cizích losů v Rakousku.

***) „Čas" z 23. března r. 1889 str. 225 přinesl zprávu: „Staročeská pohostinnosť. Ředitel dvorských uměleckých sbírek ve Vídni, dr. [Albert] Ilg, přednášel nedávno v Praze o Rudolfovi II. Přednášky té použil p. J. L., aby v „Politik" (12. března) s velikou svou suffisancí světu pověděl, že zná Svátkovy práce, dávaje se docela zbytečné do p. Ilga, že prý neřekl mnoho nového, atd. Za to dr. Ilg napsal vídeňskému obecenstvu (Presse, 15. března) velmi vřelé vzpomínky na Prahu, na malírskou akademii, již za vzor dává vídeňské a velmi sympathicky promluvil o našich vynikajících umělcích a učitelích, pp. Mařákovi, Pirnerovi, Schwaigrovi, Sekvensovi, Šmorancovi. „Hlas Národa" vděčně kvitoval to uznání vídeňského listu a spisovatele. Ale „Politik" o taktu má pojmy jiné. My dojista nejsme nepřátely kritiky a nebyli bychom zazlívali nikomu, kdyby obsah a puvodnost přednášky p. Ilgovy, jenž ochotně přání umělecko-průmyslového musea vyhověl, slušným tónem byl kritisoval. Avšak způsob pana J. L. právem roztrpčil a dal i p. Ilgovi a po něm „Bohemii" vítanou příležitost k poznámkám o české pohostinnosti."

je velmi namáhavá, musí se dávati pořád pozor a moje vědecká činnost tím nesmírně trpí. Však něco za něco — a doufám, že tento stav válečný vždycky nepotrvá nebo že poznenáhlu jiní mne vystřídají. Náš vzdálený příbuzný ([Jaroslav] Kvapil) byl chudák nedávno se svými básněmi zle pošramocen; myslil, že bude mít protekci, ale bylo mi ho líto; posýlám ti to veledílo,*) abysi viděl, jaký to šmejd. Já teď (od prosince) dávám každý měsíc soirée (čaj s masitými a koláčovými zákuskami) — vždy asi 7—10 studentu a 3—4 professoři. To pusobí na vzdělání a smýšlení studentů velmi dobře. In puncto ženění mám dvě věci za lubem, ale velmi neurčité, o tom Ti dám svým časem obšírnější zprávu, teď bylo by zbytečno.

1889, 30. března. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Mám dnes látky dost. Tedy: 1. [Dr. Fr.] Fiedler nadobro mlčí a nijak se nehlásí; musím ho vyburcovati, čas utíká a my přece musíme hleděti, abychom v I. roku [„Času"] hodný kus práce programové vykonali; mám úmysl pak v posledních číslech podati rozhled a kusy programu v jakýsi systém shrnouti, abychom ukázali positivnou práci, plán a přemýšlení. Tož prosím rýpněte energicky do žeber páně Fiedlerových — já mu hned teď několik sladkých slovíček napíši. 2. V tomže proudu musíme psáti o němčině; máme o tom hlavní věci ve svém programu — ale to jsou jen kosti, na které třeba dáti pěkné kypré maso; napíšu o tom něco a vyzvu pastýře [= T. G. Masaryka] a tímto prosím Vás, abyste své myšlenky (od nár[odních] škol až do university a mimo školu) sepsal a co možná brzo mně poslal; snad přijde nějaké vyřízení něm[eckých] zkoušek státních [na právnické fakultě] a bude svrchovaný čas. Bez toho [dr. Karel] Mattuš zase učinil narážku, na kterou reagujeme v Chronosu [= Času]**) a ukazujeme methodu řešení resp. diskusse. Tedy ať nemluvíme na plano.

---

*) „Padající hvězdy".

**) „Čas" z 30. března r. 1889 str. 232 psal: „Při ostatních položkách vyučovacího rozpočtu jako každý rok přetřásány byly z prava i z leva poměry národnostní; letos stály v popředí poměry slovinské. Z řečí poslanců levice patrno, že Němci ještě daleko jsou od poznání a uznání fakta, že vůdčí jejich postavení v říši není nezbytným požadavkem její existence. Z pana Dumreichera zejména mluvila odporná nadutosť bývalého německého byrokrata, u něhož historie zemí rakouských začíná se v minulém století. Škoda, že u něho i jiných tyto rozumové i mravní nedostatky maří skutečný talent. Jemu dobře odpovídal posl. Šuklje a ještě lépe posl. Mattuš. Tento v řeči své nadhodil opět návrh na urovnání jazykových neshod v Rakousku, přimlouvaje se za zrušení ústavního ustanovení, kterým se zapovídá nutiti někoho (na středních školách), aby se učil druhému zemskému jazyku. Při významu, který otázka jazyková pro náš národ má, zdá se tentokráte i nám povážlivo, jen tak mimochodem nadhazovati nějaké ojedinělé prostředky

3. Chronos [= Čas] bude míti soudní opletání; nelekejte se, vystoupí sám jako žalobník. P. [Josef Alex. sv. pán] Helfert ve Wiener Z[ei]t[un]g ve feuill[etonu] o [Jos.] Jirečkovi nazval prý (sám jsem ještě neviděl) „Čas" ein Revolverblättchen. [Zodpovědný redaktor „Času" dr. Jan] Herben chce žalovati a běží o to, nalézti ve Vídni šikovného a ne židovského advokáta, který by při event. vedl — nejdříve ale p. Helferta vyzval k satisfakci. Prosím, budiž to Vaší starostí, abyste takového advokáta vypátral; ovšem také nesmí býti nějaký prononçovaný levičák. Myslím ostatně, že p. H[elfert] vyhne se přelíčení; Wiener Zeitung před porotou, to je přece choulostivá věc; pak teprv bude jak náleží seřezán. To jest ostatně jen joué: [prof. V. V.] Tomek, [sv. pán Josef Alex.] Helfert, snad [prof. dr. Jan] Kvíčala.

4. Pastýř [= T. G. Masaryk] bude sborem právn[ické] fakulty vyzván, aby v „Čase" a v „Boh[emii"] opravil referáty o ovaci ze dne 25/2 *) To je ptáče, které se včera vyklubalo. Pešajd není ještě doručen. Co se stane, není ujednáno. Věc je posud tajna a neříkejte nikomu, ani [prof. dr. Ed.] Albertovi; mohli bychom my a zejména [prof. dr. Leop.] Heyrovský (já teprve skrze [prof. dr. Jos.] Stupeckého přijdu do sboru) opletání kriminální pro rušení úřed[ního] tajemství. Je to pěkné v Praze, evviva la polizia!

5. Posudek Ottova Slov[níku Naučného] v Ath[enaeu]**) (co mu říkáte?) budí sensaci a ovšem nevoli u pp. starých. Ještě neví, kudy kam, ale prý něco spšuknou. Zatím se pracuje v Entrüstungu, že boří se tak důležité vlastenecké dílo; také to dělají lidé, kteří Ath[enaeum] ještě ani neviděli; ti mluví o věci jen „v zásadě".

Teď je konec mého programu — volná zábava.

Tak jste rád, že jest Váš článek [„Naše politické strany"] uveřejněn; také zde se velmi líbí; Jebúr [= prof. dr. Jan Gebauer]

---

opravné. Otázku o učení se němčině (resp. češtině) třeba řešiti soustavně a souborně, jakožto část celkové výchovy národní a po bedlivém vyšetření, do které míry znalosť druhého jazyka jednotlivým třídám je potřebna."

*) Dne 25. února r. 1889 po útocích klerikálního „Čecha" byl prof. T. G. Masaryk svými posluchači uvítán v přednášce voláním slávy. Promluvil tehdy k svým posluchačům takto: „Těší mne, pánové, Váš souhlas velice. Děkuji Vám. Vykládám si jej ovšem v tom smyslu, že sdílíte ideje a tužby, o které zápasíme. My však, kteří se domáháme svobody myšlení a slova, přáti musíme i jiným stejné svobody, musíme míti strpení s těmi, kdo z nevědomosti a snad i ze špatnosti proti nám nepěkně vystupují. Komu vznešené ideje křesťanské nejsou záminkou, ale živým přesvědčením, — a doufám, že nám tím jsou — ten měl by dokonce svého odpůrce milovati, nemůže-li, tož alespoň měj s ním trpělivost. To nevylučuje pevnosť a ráznosť našeho přesvědčení, tolerance není lhostejností. Nezatracujeme žádného „Čecha", pracuje-li poctivě a upřímně." „Čas" a „Bohemie" o této ovaci přinesly zprávy.

**) Viz zde díl II. str. 516.

se diví, že jako „nezkušený" jste tak dobře postihl, co on sám zažil — totiž to nekonečné autoritářství. Jiní pohřešují positivné pokyny — ty odkazuji na druhou část.

Co říkáte reklamě, kterou si [národohospodáři vídeňští] [prof. dr. Karl] Menger — prof. [dr. Em.] Sax pořád dělají v N[eue] Fr[eie] Pr[esse]; [Giuseppe] Ricca Saleria [Scienza delle finanze] mám a dávno přečetl a budu o něm psáti do Jahrbüch[er] für Nationalökonomie und Statistik] a Ath[enaea], je viděti, že „veliké" idee Saxovy nevedou k pranićemu. Ostatně jsem to R[icca] Sal[erna] řekl ústně v minulém létě.

Těším se, že nám po ukončení debaty školské*) (snad dnes nebo v pondělí to bude) pošlete resumující úvahu. Jste spokojen, že Chronos [= Čas] rozhodně označil stanoviště proti Lidertafl? . . .

Dnes skončeny přednášky, sláva Bohu, musím se dáti tak do fin[anční] vědy.

1889, 14. dubna. [Praha.]

Dr. *Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.*

Už jsem Vám dlouho nepsal, však věru nevím co dříve dělati a zlobím se pořád, že mám mnoho všelijakých malých praciček, které vlastně nejsou nic a přece čas zrovna kradou; tak na př. Ath[enaeum] (čtení a revise článku a pod., nebo předvčírem poslal mi jakýs Talián kartáčový otisk své knihy o přesouvání, abych mu radil atd.). Čtu teprve teď Wieseovy**) knihy o hodnotě, pak [Gustava] Schmollerovo v Ath[enaeum] VI. 80] posouzené vydání karakteristik***) a vedle toho dějiny financí. Krom toho fetirujeme teď pí Muromcovou, choť professora mosk[evského], jenž je se mnou ve spojení a vložil mně ji jaksi na srdce. Teď nihilisté [= realisté] pracují také v divadle.

„Čas" mi dělá trampoty, protože už dlouho zase nebylo programatických prací a článku. [JUdr. Fr.] Fiedler mi psal, že byl a je churav s očima, že milerád by atd. Co s tou němčinou? Já se také snad zítra do toho dám, věc je velmi důležitá a bude zase akutní, přijde-li změna zkuš[ebního] řádu práv[nického]. Nevíte, přijde-li přece, jak a kdy? A přijde přece ta Gaučova školsko-klerikální novella? Dovíte-li se něco, pište, prosím, v čas.

Finance „Č[asu]" jsou na prvý pohled nevalně utěšené: I. kvartál příjmy 1283 fl., výdaje 2130 fl., t. j. asi 900 fl. deficitu.

---

*) Po rokování o rozpočtu ministra kultu a vyučování.

**) Friedrich v. Wieser: „Über den Ursprung und die Hauptgesetze d. wirtschaftlichen Werthes" a „Der natürliche Wert".

***) Zur Literaturgeschichte der Staats- und Socialwissenschaften.

Však nesluší zapomínati, že posud teprve asi 500—520 lidí zaplatilo, kdežto 1000 jich skutečně odebírá, pak že prvá čísla byla nákladnější. Já pořád ještě myslím, že koncem roku nebude deficit konečný větší než 1000—1500 zl. a to bylo by velmi pěkné. NB. úroky z renty, která z části Vašeho vkladu byla zakoupena pro kauci, připsal jsem mezi příjmy Času; najdeme-li ještě společníky (my jich nehledáme)! přijde Váš podíl docela mimo kauci.

Doufám, že se nezlobíte, že Vaše [vídeňské] korrespondence se všelijak, někdy podstatně pozměňují, jako na př. dopis o školské debatě [v „Čase" III. 267—268], to jest jen ve shodě se stanovištěm, které jsme zaujali. Prosím, pište ještě populárněji, článek o valutě [„Upravení valuty" v „Čase" III. 261—263], obávám se, bude těžko srozumitelný lidem, kteří věc málo znají, arciť ve spěchu je těžko vysvléknout se z obvyklého způsobu myšlení a vyjadřování a psáti jako pro děti — ale kde možno, buďte toho pamětliv.

S velikým interessem četl jsem poslední Vaši zprávu o Richterovi [= dr. F. L. Riegrovi] a [prof. dr. Ed.] Albertovi;*) těším se, že konečně i A[lbert] pomalu pozbývá toho svého herosovského ponětí o R[iegrovi]. [Prof. dr.] Albín [Bráf] pracuje parou o utvrzení posicí dynastických, Hl[as] N[ároda] bude, tvrdí se od 1/5 ryze dynastickým listem, nové družstvo s [prof. dr.] Alb[ínem Bráfem] v čele, svá tiskárna a doufám, že také svou politiku bude dělati, a že co nejdříve objeví se trhlina mezi listy závodu a Hl[asem] N[ároda]. My ovšem na to nebudeme nečinně se dívati. Nevím, psal-li jsem Vám už, že Závod [tiskařský a vydavatelský „Politik"] bude dobrovolně staročeským, již o mou přízeň se z daleka uchází, vyčkáme otevřenější řeči. O chancích volebních [do sněmu království českého] nemám jasného soudu, avšak tak příliš skvělé, jak se jeden čas myslilo, pro St[aro]č[echy] přece jenom nejsou.

Já se také zlobil, že odpověď [dr. Jana Herbena]**) na [prof. dr. Jana] Kvíčalovu attaku byla tak dlouhá; řeklo se mi, že toho budou asi 4 str. a to jsem schválil, ale pak bylo asi 8 a to je cu moc; pan red[aktor dr. J. Herben] nemá patrně pravé míry při posuzování vydatnosti svého vlastního rukopisu.

Ad vocem [královédvorský] rukopis, bude malá, ale ostrá šarvátka v tomto čísle Ath[enaea], kterou p. [prof. V. V.] Tomek

---

*) Dr. K. Kramář psal z Vídně dne 1. dubna r. 1889 dru Jos. Kaizlovi: „Musím také co nejdřív napsati nový článek o stranách, kde vezmu do prádla trochu osoby — slušně, ale velice bezohledně. [Prof. dr. Ed.] A[lbert] je rozhodně proto, a myslí dokonce, abychom nešetřili především pantatínka [= dr. F. L. Riegra]."

**) „Čas" dne 6. dubna r. 1889 str. 251—258 otiskl odpověď dr. Jana Herbena na zasláno prof. dr. Jana Kvíčaly, otištěné dne 31. března r. 1889 v „Národní Politice."

resp. Museum provokovalo.*) Jest toho nezbytná potřeba, protože by jinak starci hlásali, že [prof. dr. Jana] Gebauerův útok jako někdy [Julia] Fejfalíkův atd. byl odražen a za 5 let mohl by tanec znovu započíti.

Máme krásný dopis z Říma, který odkládáme už po dvakráte pro nedostatek místa, taktéž bylo s II. částí cukerního článku [„Daň cukerní"]. Což ten dopis z Paříže? Mně se zdá, že vláda franc[ouzská] na škodu svou přepíná akci proti Boul[angerovi], k čemu ten teatrálný výstup v senátě?**)

Pamatujte, prosím, na Chronos [= Čas], také malinké dopisky nebo zprávy nebo noticky pro směs jsou velice vítány, protože dostáváme dost povolaných, ale málo vyvolených věcí; zejména teď, když není parlament, bude třeba něčeho z Vídně...

Pozdrav od pastýře [= T. G. Masaryka]; [prof. dr. Ant.] Rezek je v Karl[ových] Varech, už je lépe, mluví tam dost, také s [hr. Janem] Ledeburem.

[1889,] 26. dubna. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Napsal jsem ve tváři blízkého snad rozhodování o prakt[ické] činnosti polit[ické] články o staroč[eském] klubu na ř[íšské] radě***) — ve kterých pokračovati budu, abych i o Ml[ado]č[eších] promluvil. Články ty odvezl si [prof. dr. Ed.] Alb[ert], jenž tu byl v sob[otu] — středy a pošle Vám je; prosím prohlédněte, komentujte, kritizujte je a pošlete co možná brzy, potřebuji jich pro pokrač[ování]. Dnes byli jsme s [T. G.] M[asarykem] na procházce a já mu dlouho vykládal o konkretinách politických]; on je moc v oblacích, avšak velmi bystře pak postřehuje a formuluje vlastní podstatu věci — takže z těch diskusí je vždycky prospěch.

[Prof. dr. Ed.] A[lbert] byl u Richtra [= dr. F. L. Riegra] a potýkal se tam s [prof. dr. Alb.] Br[afem] v příčině [České] akademie, která podle jeho řeči zakrsne v nějaký odbůrek Uč[ené] Sp[olečnosti] a první členy bude prý jmenovati z[emský] výb[or], t. j. p. [prof. dr. Alb.[Br[af], resp. p. Richter [= dr. F. L. Rieger] resp. pí. [Marie] Č[ervinková-Riegrová]. To A[lberta] rozohnilo.

*) „Osvěta" 1889 str. 316—321 otiskla „Zprávu kommisse musejní v příčině Rukopisu Královdvorského a Zelenohorského, přednesenou v sezení výboru (musejního) dne 17. ledna 1889." Zpráva byla podepsána prof. V. V. Tomkem. Na zprávu tu odpověděl prof. dr. Jan Gebauer článkem: „Obrana RKZého obnovením důvodů starých vyvrácených" v Athenaeu VI. str. 202—220.

**) Generál Boulanger byl stíhán pro velezrádu.

***) „Český klub na říšské radě" v „Čase" 1. června r. 1889 a dále.

Druhý rencontre byl s [ředitelem obchodní akademie Eman.] Tonnerem, který řekl, že [učitel moderních řečí Jan] Váňa jistě se přidal k Časistům, pak že je chamraď pohromadě. A[lbert] prý se zlobil, p. [dr. F. L.] R[ieger] a p[í] Č[ervinková-Riegrová] pořád musili chlácholiti, takže prý to bylo ungemüthlich. To vše dle zpráv od A[lberta] skrze p. [prof. Fr.] Šemberu, prof. gymn. pocházejících.

Včera mluvil jsem s [posl. A. O.] Z[ei]th[ammrem]; jak se nám líbila jeho řeč karlínská, uvidíte v Chronosu [= Času]*) — byl ke mně nějak moc šaramant[ním] a důvěrným.

Jinak jsou realisté zdrávi a spokojeni; posl[ední] Ath[enaeum] se velmi líbí. Pastýř [= T. G. Masaryk] jest opravdu zas žalován u senátu od [prof. dr.] Joh[ana Kvíčaly] a [prof.] Martina [Hattaly] a to pro interview v N[eues] W[iener] T[a]gb[lattu]**); on jest mysli docela klidné.

Víd[eňskou] tramway jsme v tomto čísle Chronosu [= Času] doufám defin[itivně] odbyli***), také židy †) zas na nějaký čas.

S [dr. Fr.] Fiedlerem jsem se předevčírem setkal — on nemluvil o Chronosu [= Času] a já taky ne — jen si stýskal, že posud nesmí než velmi málo psáti.

Zatím s bohem; prosím, pamatujte na dopis pro Chronos [= Čas], kdyby se něco zajímavého šustlo.

1889, 7. května. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Píši na rychlo maje už jíti do přednášky, které bohužel už zase jsou v plném proudu.

Stýská se mi po zásilce Vašich a mých článků [„Český klub

---

*) „Čas" ze 27. dubna r. 1889 v úvodníku podal kritiku řeči poslance O. Zeithammra, kterou tento měl o velikonoční pondělí v Karlíně o politické situaci, jejím vývoji z minulosti, o výhodách a ujmách aktivní politiky české, jak se jeví zvláště na říšské radě, o smíru s Němci a o domácích českých stranách. „Čas" chválil střízlivý a kritický tón řeči Zeithammerovy.

**) Viz zde díl II. str. 515.

***) V zprávě „Stávka tramwaye ve Vídni" v „Čase" z 27. dubna r. 1889. Zpráva týkala se stávky kočí tramwayových, vypuknuvší o velikonoční hod boží ve Vídni.

†) „Čas" ze 27. dubna r. 1889 str. 294 psal: „Židé pražští podali hr. Taaffemu, když v Praze dlel, spis, ve kterém žádají za ochranu; totéž učinili židé vídeňští. Jednáno-li tím politicky, nevíme — alespoň pokud se týče našich pražských židů; volati po policii už napřed, nebývá prostředkem pro zjednání důvěry a sympathií. Zajisté nemilou věcí je židům, že antisemitské listy vídeňské uveřejňují plné znění jejich pamětního spisu, jejž ve Vídni vládě podali a v němž hemží se stížnosti takové, že mnohé z nich na vlas podobají se denunciacím. V poslední době událo se několik konfiskací novin pro články o židech — jsou to snad už výsledky pamětního spisu?"

na říšské radě]. Bude té publikace *) asi mnoho a 2. laborujeme nedostatkem spolupracovníků a proto bych rád, abychom už s tou staro- a mladočeskou politikou mohli započíti. Proto, prosím, pospěšte si se skoncováním svých studií. Já ke svým článkům o staroč[eském] klubu ještě připojil stať o mladočeších, která mne sice posud neuspokojuje, jak bych si přál, kterouž ale doufám zdokonalím tak, že ji účinněji slátám se prvými články, které Vy máte.

Dopis z Vídně o [ministru vyučování] Gaučovi a tísni, do které on zase č[eský] klub uvedl, byl by velmi vítán, ale ovšem (nezlobte se), musil by přijíti ihned t. j. zítra býti dán na poštu, abych jej ve čtvrtek v poledne měl v ruce.

Ostatně možná, že přijde sám od sebe t. j. že jej snad už dnes píšete.**)

Mluvil jste s [prof. dr. Ed.] A[lbertem]? On Vám mé články prostě zaslal, nevím jestli komentované či nic, ale mně ani slova nepsal a přece bych rád také o jeho soudu zvěděl.

Tady se teď [před obecnými volbami do sněmu království českého] začíná ve volebních věcech parou pracovati i dopisy venkovské v Chronosu [= Času] dělají, jak se zdá, dobré služby. Ale s financemi Chronosu [= Času] to nechce jíti ku předu, nevím, jestli nebudeme musiti ještě důkladně investovati.

1889, 12. května. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Právě jsem dočetl Váš článek [o politické situaci v Rakousku]

---

*) Dr. K. Kramář psal dne 30. dubna r. 1889 z Vídně dru Jos. Kaizlovi: „Vaše články jsem obdržel od [prof. dr. Ed.] A[lberta] včera večer — a neměl jsem posud času, je důkladně probrati. Na první pohled se mně velice líbí. Myslím však, že nutno s nimi posečkati. Nelekejte se! Postup článků o stranách myslím si totiž následovný: hlavní charakter obou — to se stalo — nyní účinek toho na vnitřní složení stran na rozháranost osobní a věcnou, což napíšu v několika dnech — pak nedostatky v praktické politice — Vaše články — a konečně asi poslední by byl jakýsi článek programový.“

**) Dr. K. Kramář psal dne 8. května r. 1889 z Vídně dru. Jos. Kaizlovi: „Dopis o Gautschovi psáti již dobře nemohu. Jen bych Vás rád upozornil na následovné: Pověsti o Gautschově odstoupení jsou pia desideria. Ani mu nenapadne. Klerikálové se bouří — ale snad se smíří s myšlenkou, že to je přec jenom rámec, který mohou vyplnit, jak jim síly stačí, že mají takto zajištěné jednání ve výboru o svých desideriích — že čl. 72 jim poskytuje v Tyrolsku, v Salzburku i v Horních Rakousích zavésti si čisté konfessionálnou školu. Poukažte na nedostatečný pojem „Märkte“ v úlevách, co to dnes vubec je? Co znamená ten zastaralý pojem? Proč se neřeklo generálně: Místa, nemající více než tolik a tolik obyvatel? — Proti inspektorům, z nichž mají se úplně státi kreatury ministra — zabezpečené — neboť kreaturami jsou již nyní — hodně spusťte — to přec je věc autonomie, dozor na školy!“ Ministr vyučování baron dr. Pavel Gautsch podal dne 3. května r. 1889 dílem panské, dílem poslanecké sněmovně své školské předlohy. O těchto předlohách pojednal „Čas“ dne 11. května r. 1889 str. 325—329 v článku: „Školské předlohy ministra Gautsche“.

v A[nnales] d[e] l'[école des sciences politiques]*), je to velmi pěkné poučení, kterému bych přál hojného rozšíření, snad ani ne tak v kruzích českých jako vídeňských; přičiňte se o to s [prof. dr. Ed.] Al[bertem].

Čtenářům „Času" ovšem nekyne mnoho nového: článek o stranách a článek o polit[ické] situaci si podávají myšlenky, jež jsou kostrou celého franc[ouzského] pojednání. Jsem velmi rád, že takové věci jsou v našich rukou.

Když už píši, nemohu opomenouti projeviti — nikoli politování, nýbrž bol svůj, že tak dlouho neposýláte články polit[ické] pro Chronos [= Čas]. Už je nejvyšší čas; nedávno mi [prof. dr. Jaroslav] Goll, poněkud rozmrzelý, vyčítal, že ještě tak málo positivního [quoad politic.] Chronos [= Čas] přinesl a že by se už mělo započíti; a pak 2) volební ruch [do sněmu království českého] už se rozmáhá a bylo by dobře nějaká hesla a myšlenky dáti. Proto znovu prosím, pospěšte.

Však zapomněl jsem ad vocem franc[ouzského] článku něco: Bylo by dobře, kdyby také Chronos [= Čas] mohl o něm něco psáti; jenže těžko přeložiti hlavní místa, protože bylo by to opakování Vašich dřívějších článků. Snad bude nejlépe, uděláte-li Vy sám nějaký appretovaný výtah asi na $1\frac{1}{2}$ str. se zřetelem k tomu, co už Chronos [= Čas] měl.

Prosím, pište nám nějaké drobnosti nebo korrespondenci, najdete-li poněkud nějakou zajímavou látku, na nás to břemeno Chronické [= Času] moc spočívá.

1889, 20. května. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Píši, milý příteli, zase jenom na rychlo — mám tu bratra [Emana] z Tyrol a mezi něj a přednášky dělím teď svůj čas; však to trvá jen 12 dní.

Nezoufejte nad sebou a nad letní temperaturou — jen přechod z zimy k teplu a s ním to kvašení rozmanitých v těle lidském šťáv působí rozhárané nálady. Vaše články [„Naše strany". Řada druhá] se mně v podstatných rysech líbí a těším se na dokončení. Pastýř [= T. G. Masaryk] je ještě neměl, ale povídal jsem mu o nich. Však padá na váhu jiná věc: celý ráz jejich jest kritický nebo snad spíše theoretický; vytýká se, co jest a co by býti nemělo — ale málo, co a jak by býti mělo. A přece už jest nejvyšší čas, právě před [zemskými] volbami, abychom positivněji se ukázali. Proto chceme vše podstoupiti tak, že dáme do Chronosu [= Času] nejprve moje úvahy o st[aro] č[eské] straně [„Český klub na říšské radě"], kdež vedle kritiky

*) Z 15. dubna r. 1889.

jest mnoho posit[ivně] reformatorského materiálu, a po nich teprve analysi Vámi napsanou. Proto také předevčírem jsem Vám psal lístek, žádaje o zaslání mého scripta a zároveň — nebo později dokončení Vašeho článku. Schvalujete tuto proceduru?

Nedáte nám výtah ze svého franc[ouzského] článku? *) Nezapomeňte, že dokud se nedáme do velkých Vašich a mých článků, máme teď velikou nouzi o úv[odní] články, už jsem musil ty „Státní dráhy" [rakouské. Poznámky k výroční zprávě generálního ředitelství za rok 1888] zpracovati a. bůh ví, do čeho bych musil ještě kousnouti. Prosím, vypomáhejte nám, kde můžete. Učiním Vám hned návrh: vyložiti ve článku nynější situaci peněžního trhu, státního úvěru a zejména zajímavý rozstup v kursech našich státovek a našich stříbrných peněz; to populárně podáno, prokáže nám služby výborné a par dessus le marché vyplní 3—4 stránky.

Dal jsem Vám po pokynu Vašem poslati předposlední číslo Chronosu [= Času]; co říkáte Gautschiádě?

Já teď pěstuji sport cyklistický — však tento týden pohříchu málo toho bude . . .

V dopisu vídeňském by se velmi pěkně presentoval rozhled po činnosti této periody říš[ské] rady, od října do května — minulý týden fakta uvedla N[eue] Fr[eie] Pr[esse]. Vidíte, jak jsem vynalézavý.

Ještě něco: Četl-li jste nějakou novější knihu, tož prosím, pošlete mi o ní nebo lépe o n i c h referát, sebe stručnější pro Ath[enaeum]. Článků mám dost, ale posudků nedostatek.

Promluvíte-li s [prof. dr. Ed.] A[lbertem], řekněte mu, že nás jeho posl[ední] dopis, adressovaný Pastýři [= T. G. Masarykovi], velmi potěšil.

U Chronosu [= Času] se počínají dostavovati souchotiny kassovní, zatím nás vytrhne druhá polovice A[lbert]ova příspěvku — co pak, vědí bozi; však se ještě netrápím.

1889. 28. května. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Díky za Váš list.**) Píši, abych Vás poprosil o informaci [i. e. dopis z Vídně) v příčině elaborátu o reformě právnických studií; byla by to pěkná věc, kdybychom o tom mohli přinésti prvou zprávu, spojenou s notickou o obmýšlené reformě stát[ních] zkoušek; bude Vám asi známo, že chtí zrušiti němčinu při 1. stát[ní] zkoušce, ale za to zavésti větší přísnost při 2. a 3. hlavně tím, že by reprobace z němčiny způsobila, že by kan-

*) Viz zde díl II. str. 528.

**) List z 21. května r. 1889.

dudat teprve po půl létě mohl znovu se přihlásiti; to nelíbí se ani p. [prof. dr. Ant.] Randovi. Můžete-li něco sehnati, tedy prosím, učiňte ihned, abychom list ve čtvrtek zde měli.

N[árodní] L[isty]*) včera doporučovaly Bačka [= dr. Fr. Bačkovského]—[prof. dr. Jana] Kvíčalu [Č[eské] listy): to mne překvapilo.

Přemýšlím teď mnoho o našem postavení a dávám [prof. dr. Ant.] Randovi za pravdu, že pro 3 strany není místa. Však skoro myslím, že ani nebylo ani není intencí naší takovou 3. stranu způsobiti, nýbrž že chtěli jsme a chceme svým pojímáním a svými ideami proniknouti jednu nebo obě nynější strany.

Mluvím beze vší osobní applikace na sebe, protože asi nikde do sněmu nebudu kandidovati, právě proto smím beze všeho praktického významu nyní říci, že bych jsa zvolen vstoupil do [Českého] klubu. —Jiná snad byla by situace, kdybychom měli k disposici denník, ale týdenník hodí se rozhodně toliko pro dissenterskou frakci nějaké větší strany.

Zdá se mi ostatně, že Mladočechům kyne při volbách více zdaru, než jsme my při posledních ústních dohovorech očekávali; staří ovšem pracují parou, ale přece se jim to všelijak hatí. Kampaň s [hr. Alfredem] Potockým**) konec koncu přec jen prospěla Mladým, třeba mnohé nešikovnosti spáchali, protože ostře objasnila propasť mezi tím, co mohlo býti a tím co jest, a to vinou vůdců.

Já teď smoliti budu V. stať svých článku, [„Český klub na říšské radě"], ve které dovolávaje se výtek a reformačních pokynu stati I. a IV. nakreslím poněkud podrobněji, jak bychom si představovali politiku mladočeskou. To ovšem přijde až po 3 nedělích a proto Vám ten článek pošlu a budete tak laskav a dukladně jej proberete; skoro lituji, že jste nic neškrtal nebo neměnil na statích I.—IV. vyjímajíc poznámku o přílišné ostrosti proti Richtrovi [= dr. T. L. Riegrovi], mně se nezdá věc přílišnou a mám za to, že neškodí, jestliže bez velikých ohledu propovíme pravdu. Ostatně budu rád, jestli uznáte za vhodné, o věci ještě se zmíniti a mne přesvědčiti o přiměřenosti jiné procedury.

S financemi Chronosu [= Času] to stojí pořád dosti, ba velmi chatrně; blížíme se konci v kasse tak, že s největší toužeb-

*) „Národní Listy" z 27. května r. 1889 doporučovaly v mimoredakční části odebírání „Českých Listu", které za vrchní redakce prof. dr. Jana Kvíčaly vydával a redigoval dr. Frant. Bačkovský. List byl založen výbojně proti t. zv. vědeckému realismu.

**) Dne 18. května r. 1889 zemřel v Paříži hr. Alfred Potocki. „Národní listy" využily této příležitosti, aby v době před sněmovními volbami ukázaly na nedostatečnost staročeského politického vedení dříve i nyní. „Hlas Národa" bránil svoji stranu a ukazoval, že za Potockého pro neobeslání říšské rady byli i Mladočeši.

nosti očekáváme od [prof. dr. Ed.] A[lberta], jemuž před 11 dny Pastýř [= T. G. Masaryk] psal, jenž pro minulý týden slíbil, ale posud nic neposlal.

Já tu mám teď bratra [Emana] z Tyrol a tomu se mnoho věnuji, takže se svými pracemi pro přednášky a Chronos [= Čas] bídně živořím. [Dr. Janu] Herbenovi domluvím v příč[ině] expedice [„Času"].

* * *

Český klub na říšské radě.

(„Čas" z 1., 8., 15. června r. 1889 čís. 23—25, str. 373—376, 389—392, 405—408.)

I.

Vojevůdce na výšině dalekohledem obzírá bojiště, aby volil posice a upravil postup. Obrazů válečnických často užíváno bývá v politice, a právem.

Bez jasného poznání politické situace a bez střízlivého vpravení se do ní nedobývá se politických úspěchů; není-li toho, není vůbec pevné prozíravé činnosti politické. Lehký náraz nepostřehnuté skutečnosti boří hrady budované na písku romantického sebeklamu.

Jaké jest politické pole, na němž český klub teď operuje? Nejiné než tak řečená půda ústavy, říšská rada a v ní známá konfigurace stran. Dříve bylo jinak; naši poslanci stavěli se mimo ústavu a na to bojiště nedali se vlákati ani drahocennou odplatou. Cílem bylo náhlé, plné, bezprostředné nabytí státního práva koruny české. Taktikou bylo udržování zmatků a rozpaků v říši rakouské, působení stálého vulkanického chvění všech řádu veřejných, obětování mnohých zatím statků hmotných i nehmotných. To vše r. 1879 najednou se změnilo. Pasivní politika doznala porážky úplné. Poslanci vstoupili do říšské rady s holýma rukama; nebylo výhrad, nebylo garancií; několik slov trůnní řeči jako by mělo jho vyzdobiti ve slávobránu. Na říšské radě stala se česká delegace obyčejnou stranou. Měla tolik a tolik hlasů a ty, přičteny ke hlasům ostatních klubu pravice, činily majoritu. České poselstvo stalo se účastným veškeré výhody a veškeré újmy takové — nevíce apartní státoprávní — nýbrž obecno rakouské ústavní strany. Mýlí se každý, kdo dnes ten převrat r. 1879 provedený posuzuje jinak; mýlí se, kdo domnívá se, že ani cíl a program, ani taktika se nezměnily. Cílem aktivné politiky jest sbírání a množení ztracené váhy politické, nabývání větších i drobnějších výhod, nenáhlé tužení sil a vše to v rámci ústavy, aby jednou synové a vnukové deklarantu mohli postoupiti útokem po státním právu, jehož dříve přímo jsme dobývali. Nová taktika dána parlamentární aktivitou, jde o to, interesovati pro přání naše vládu i parlamentární frakce; ať interes pochází z lásky neb obavy, na tom nezáleží; jen o to běží, míti majoritu a využívati jí. Kdo nevidí těch velikých, fundamentalních rozdílů?

Tažme se nyní, jak vpravuje se český klub do této situace? Odpovídám: nedobře. Že se tak děje, vysvětlujeme si dokonale z lidské přirozenosti jednajících osob — týchže osob, které stály v popředí pasivního odporu. Těžko v pokročilejším věku změniti rázem všecek způsob i směr cítění, myšlení a chtění. Hřmotný tribun a táborový deklarant na stará kolena zle převléká se v salonního politika a klidného státního šachistu; těsný frak co chvíle praská a zespod vyčuhuje křiklavé roucho bývalého oposičníka. Pravda, vedení strany staročeské osvojilo si vnější vzezření obyčejné frakce majoritní v rakouském parlamentě: udržuje spojenský svazek s pravicí, podrobuje se vládě a vyšším přáním, ba i v žurnálech ponejvíce hlásá umírněnost a rozvahu — ale srdce a pozornost a celá vřelost a energie ducha, těch při tom není a není. Všecko to konání v parlamentu jakoby jen na povrchu zaměstnávalo jeho mysl, vše to jen krátké, přechodní manevrování se slabou necvičenou četou — však z dálky už slyšíš dunivý pochod mocných pluků spojencových, jež kvapí na bojiště. A kdo je ten spojenec? Náhoda, deus ex machina. Až tam někde na tureckých hranicích srazí se národové, až zase Francouzi porazí Němce, pak nám zralý do klína spadne ten plod státoprávní. Sami ze sebe málo pořídíme, na to jsme slabí — ale pozor dejme, až naplní se čas. Ve velikém požáru spálí se a sřítí evropská rovnováha a z rozvířeného popelu zazáří věčným leskem koruna sv. Václava.

Tak se vedení strany vpravuje do nové politické situace. Romantism to nejodvážnějšího způsobu. A z něho jako z oulu rojí se všecky vady a hříchy nynější politiky: ten starý pasivitní va banque, jenž neváží si krejcaru a prohrává milliony, to přezírání vlastní síly a platnosti, zanedbávání soustavné úsilovné výchovy a execírky politické, ledabylá volba výkonných orgánů, t. j. poslancu i žurnalistů, opomíjení horlivé a oddané práce a studia detajlu, vše, vše, co naši politiku činí tak bezbarvou, tak malátnou, tak dvojakou. Ano dvojakou, vždyť jsou dvě duše v jedné hrudi, jinakou na každou stranu: naproti lidu a naproti vysokým ve státu činitelům. Lid vidí tu ráznou deklarantskou tvář a Vídeň vidí líčko státnické — ale Vídeň ví dobře o té deklarantské tváři a lid zná to líčko státnické a výsledek je nedůvěra, nebo řekněme poloviční důvěra tu i tam. A to vše není žádné líce měření, žádná bezkarakternost opravdová a obmyslná; toť pravý, nefalšovaný výsledek historického vývoje, jehož poslední kapitola počíná v r. 1879. Na prvý pohled poznává každý nevyhnutelně přechozí povahu tohoto ducha, jenž nyní ovládá českou politiku; pověděno ve článku o našich stranách (č. 14.), kdy a čím tato přechodní fásis bude překonána. Však už v řadách staročeských poslanců jsou mužové, kteří jakkoli vyrostli z půdy pasivity, každý svým způsobem plastičtéji přizpůsobují se nové situaci a postřehují nesnesitelný stav věcí. Jest mlčelivý rozvážný pozorovatel, jenž na oko málo dbá a nechává zvučeti řečníky a žurnály v té střídavé, dvojité tónině; ale když jde do tuha — ale jenom tehdy — uchvátí uzdu a zamezí

let do svaté romantické země. Jiný už celým tělem a odhodlaněji vstupuje do nového proudu aktivné politiky; ve sněmovně i v delegacích je zřejmo, kterak až do mrazivých důsledností promyslil dráhu českého klubu na půdě ústavní určovanou magnetkou čirého oportunismu, a neváhá zaharcovati tytýž až k mezníkům, při kterých právě pro osamocenost řečeného politika a pro dolíčenou vnitřní rozháranost strany i u střízlivých pozorovatelů počíná se kacířství — což teprv u velikého davu, jenž ihned svým způsobem a svými orgány dává klatbu na jevo. — Není pochybnosti, že ve směru tom půjde ponenáhlu, ač nenastane-li nepředvídané porušení dočasné vnitřní rovnováhy rakouské, celá staročeská strana; už i v samé volební agitaci troufal si nedávno v Rokycanech vynikající straník pronésti ultraoportunistickou větu: „Ba bylo by pro nás velkým úspěchem, kdyby se vůbec ústavě dostalo provedení tak jak jest.“ Obáváme se jen, aby reflux v tuto stranu nebyl přílišný; obáváme se proto, že generace, která teď vstupuje na politické kolbiště a pokouší se o vavříny, už pozbývá smyslu pro vyšší cíle a hrdé sebevědomí a uspávána makovým květem oportunismu ztrácí se v maličkostech a zase v maličkostech a není nikoho, jenž podněcoval by paměť a sebevědomí a správně formuloval zásady a širší hlediště. Hle, jak výborné služby konala by tu rázná strana druhá, ona udržovala by státoprávní podání pasivity, jíž zatím v jedné osobě musí představovati vůdce sám.

Jasné a plné pochopení politické situace — tak zní prvá a hlavní věc, které pohřešujeme a žádáme. Jím teprve nabude se locus standi stanovisko pro nezbytnou dvojici národních stran, stanovisko, na kterém lze sestrojiti opravdové konkrétné programy; fráze o vlasti a svobodě a autonomii a korunovaci v době aktivity méně než kdy jindy uznáváme za program. Programům na těchto reálných základech zbudovaným — teprve těm porozumí lid a přidrží se jich bez hesel a autorit. Dnes je v lidu nejasno v příčině samých základů české politiky a to je nebezpečná věc. Lid jen temně tuší a ve tmách volí a ty temnoty udržují právě tak Staročeši, když vykládají, kterak neblahý a nepříznivý je nynější systém, a kterak z toho přece plyne, že musí býti stůj co stůj zachován, jako Mladočeši, když bouří a soptí proti vládě a Staročechům, ale opatrně se bojí majority, která by nutila od pohodlné negace přejíti k trnité positivnosti.

II.

Neúprosnou, jak právě jsme naznačili, důsledností povrchního a nejednotného pojímání politické situace jest nedostatek promyšleného pevného programu. Kde by se vzal, když není proň základu! Politický program nezáleží v tom, že kdo řekne: Tak a tak musí býti, a toho bohdá nebude, aby národ český atd. To jsou politické fantasie.

ať při džbánku ať bez něho. Program strany řeší otázku: kterých cílů a jakými prostředky za daných poměrů jest se domáhati. To je naivné, namítá se nám — s odkrytými kartami se nehraje. Nehraje, však také program se nedává na buben. Co říká se ve volebních provoláních, jež otiskují se po novinách a nalepují se na rohy, jsou některé zásady a všeobecnější věty; však, co u generálního štábu strany dopodrobna promyšleno a vypracováno jest, toť ten program, o němž mluvíme. Toho není. Tu jsou doklady: Osm let dlí poslanci čeští na říšské radě; v osmém roku podá kníže Liechtenstein svůj návrh školský, najednou slyšíme z klubu, že zřízení školské, tak zvané Hasnerovy zákony jsou velmi špatné a vyžadují dukladné reformy. Což český klub po osm let neviděl těch školských zákonu anebo se mu líbily? Ani to, ani ono — on prostě na ně nemyslil, nemyslil proto, že nemá úplného programu. Kdyby ho byl měl v tom smyslu, jak teď se o školské reformě mluví, nemohl nikdy schváliti školní novelu. — Jiný příklad. Jsme autonomisté a nám zdá se, že jimi býti musíme předně z příčin národnostních a za druhé z příčin finančních; vždyť potrubím centralismu až příliš mnoho hmotné síly našich zemí uniká jinam. Nuže, prvou podmínkou autonomie jest samostatná úprava financí, protože přirážková soustava jest neklamným znakem tuhé centralisace, jest dukazem, že kostra a celá vnitřní struktura je centralistická. Právě tu jest centralisace u nás nejpokročilejší, přímo až francouzská a právě tu měl by se trhati průlom se strany obléhatelů autonomistických. My zase se tážeme: Má generální štáb strany nějaké konkretní ponětí o té mnohořečené autonomii vůbec (fundamentálky, anebo jenom prosincovka?) a autonomní úpravě finanční zvlášť, zná i jenom všeobecné pro ni premisy? Ani pomyšlení! A tak dále; zejména pro věci, které nemají rázu regionálního (zemského), není dokonce smyslu, nerci-li porozumění a propracovanosti — zrovna jako bylo v dobách pasivity. Či bylo by jinak možno říkati, že na úpravě daně a cla z petroleje nám nic nezáleží, protože to věc haličská, že statut banky rakousko-uherské nás páliti nepotřebuje, protože zřídíme si banku zemskou?

Program jest páteří strany: on stranu nese, s ním vláda účtuje, na něm se protivníci odrážejí. Strana bez programu jest třtinou větrem zmítanou. Snad mnohý slitovně se usmál čta v našem prvém článku „Co chceme?“ (č. 1.), že přičiňovati se budeme o vypracování programu: to jsou divní lidé, bylo říkáno: nelíbí se jim nynější řízení stran, ale programem chtějí končiti, místo aby jím započali. Teď snad ten úsměv zmizel. Program je kus veliké myšlenkové práce a nenapíše se jako úvodní článek. — Co všecko klub český za vlády Taaffovy schválil nebo snesl: školní novela, obnovení privileje severní dráhy, meliorační fond, statut bankovní, úprava škol odborných a j. — bylo by to možné za existence jasného, pevného programu, jenž jako kompas určuje každý pohyb strany? Ale strana bez programu jest jako muž bez karakteru; každý se u něho o všecko možné pokusí a také se

vším možným pořídí, oč by ani slovem zavaditi se netroufal u muže, jenž má výrazný a tuhý směr chtění a konání. Českému klubu se nejprotivnější věc nějak omluví; cesty k tomu jsou již vyšlapané; proto jeho slovo málo váží a bývá v radě poslední. On nestrmí tu jako ocelová hráz; jest jako těsto, jež se prstu poddá. A tak jako celý klub, tak stojí tu i jednotlivý poslanec, jehož klub jsoucí bez programu vyšle do kteréhokoli sněmovního výboru: jak má se postaviti k tomu, co vláda nebo strany navrhují? Než o tom promluvíme v jiné souvislosti.

Klademe opět určitý požadavek: nechať na půdě poznané situace vypracuje se všeobsáhlý podrobný program.

III.

Jen ten, kdo ví, co chce, dovede důrazně chtíti a nepovoliti. Kde je program sestrojen tak, že z kmene všeobecných premis jako větve, haluze, ratolístky vyrůstají širší, užší, nejpodrobnější požadavky: tam se dobře cítí a poznává váha každého jednotlivého požadavku, tam ví se, v kterém ukrývá se sama zásada a ve kterém odlehlý důsledek, tam ví se, od čeho lze a od čeho nelze ustoupiti, co lze přijati a čeho nelze. A tak jest program nepominutelným aparátem nejen pro útok a obranu, než i pro smlouvání a smír: na negociační (smlouvací) cla upomínají ty vzdálenější nižší důsledky programové. Hlavních premis, centrálních zásad nevzdá se strana, ač nechce-li kapitulovati, ale na periferii opustí řadu postulátů, aby za ně vyměnila výhody jiné, třeba pokoj a nerušené držení ostatního. Slovu luogo di traffico (tržiště) dovede se posmívati jen ten, kdo nezná vlastní podstaty řádů konstitučních, nebo kdo vidí toliko třísky v oku bližního; luogo di traffico ve slohu velikém bylo roku 1867 vyrovnání s Uhry a levice dnes oplakává, že jako luogo di traffico nepojímala hotovou událost, smlouvu berlínskou a okupaci bosenskou. Jen politický doktrinář nebo fantast váží poslední ornamentální arabesky programu tak jako prvé rysy základní. Avšak to všechno vážení, usilování, odpírání předpokládá existenci pevného plánu programového. Musí se věděti, co je základním rysem a co jest ornamentální arabeskou. Kde toho není, tam také není onoho rozumného stupňování energie od urputného non possumus až do shovívavé ustupnosti a kompensací; kde toho není, na malé věci vrhne se elementární úsilí a zatím ve hlavních věcech snad ani se netasí. Český klub se konec konců podrobil Gautschovým ordonancím a nese hluboké, víc ve formě než ve věci spočívající konstituční příkoří jejich, ale povyku bylo mnoho; za to bez hlesnutí přijal Gautschovu novelu, kterou stanoví se, že před 10. rokem nikoho nepřijmou do gymnasia; a přece takovýto příkaz — to z § 11. lit. [illegible] ústavního zákona nad slunce jasněji vysvítá — náleží do kompe-

tence sněmovní. Tak se tvoří precedencie a rovný směr, ve kterém by klub za programem postupovati měl, mění se v divokou křivku, která často na zad se stáčí.

Je, trváme, zřejmo, kam bijeme. Tuhá, klidná energie na jedné, moudré povolování na druhé straně jsou nemožny bez promyšleného programu. A té právě energie i povolnosti muže spravedlivého, jenž ví, co chce, co smí chtíti a musí chtíti, té pohřešujeme. Slyšíme námitku: těžko býti energickým, když hrozí propast katastrofy, jestliže nepovolíme. Námitka ta v ústech Českého klubu jest málo oprávněna. Český klub posud ani jednou ve své odhodlanosti nepřistoupil tak blízko k té děsně doličované propasti, aby se přesvědčil, není-li to — příkůpek. Ani jednou český klub nešel odporem svým tak daleko, jako šel polský klub r. 1886, když jednalo se o clo z petroleje; tehdy ministr Dunajewski prohlásil, že vše je s Uhry na pevno ujednáno, že na vládním návrhu nedopustí čárky změniti, že, změní-li se přec, on s Uhry podruhé vyjednávati nebude a nemůže, nýbrž podá demissi. A polský klub nepovolil; předloha se změnila; Dunajewski jednal s Uhry a demissi nepodal. „Nezměnitelná" celní tarifa byla pak ve sněmovně samé dále pozměňována; p. Dunajewski se velice horšil — ale povolil. Když šlo o nové stanovy bankovní, český klub po divném jednání s pravicí záhy se podvolil, neučinil ze svých požadavků kabinetní otázky a jen vyhradil si u vlády a spojenců demonstraci — nic jiného to nebylo — že bude jediné hlasovati proti nápisu německo-maďarskému; leč nastojte, v téže schůzi odhlasovala sněmovna přece jenom změnu stanov (o podílu státu na zisku bankovním), a katastrofa nenastala. Ne propast — nýbrž příkůpek. Nikdy český klub nepodívá se nebezpečí zmužile do očí, nikdy opravdivost jeho až k samému kraji nevyzkouší, pokaždé obrátí se zastrašen dříve, než by odpůrce, neméně zastrašený, sám učinil, vida proti sobě mužnou neoblomnost. Jaké z toho pak odpůrce činí důslednosti a jak proto upadá váha klubu u vlády i u lidu, dokázaly na příklad Gautschovy ordonance, vydané právě po největších obětech povolnosti klubovní, právě když musila se očekávati plná míra uznalosti vládní.

Nežádáme a nemůžeme žádati husarské rvavosti ani tvrdošíjné umíněnosti; ať chce se — buďsi — málo, ale co se chce a co se propoví, buď rozváženo a provedeno; a k tomu méně hluku, než se často děje, a více rozmyslu a síly.

IV.

Zbývá promluviti o jedné ještě věci, ze které hojná politická újma pochází. Jest to úprava a vedení vlastní výkonné práce české delegace v klubu i v parlamentu. Podívejme se do té dílny. O dělnících nebudeme mluviti; stalo se tak už ve článku o našich stranách. Jen tolik rekapitulujeme, že ta rozháranost v základním pojímání politické

situace (viz I.) s nevyhnutelnou důsledností obráží se ve vybírání a navrhování kandidátů pro mandát poslanecký. Za pasivity pokládán za nejlepšího poslance muž nezávislý a neporušitelný; tyto ctihodné vlastnosti ekonomické a mravní postačovaly kvalifikovat majitele jejich k tomu, aby občas podepsal nějakou deklaraci, protest, osvědčení. Do parlamentární politiky aktivné tato družina vůdcova hodila se asi tak jako šiky ocelových rytířů před repetýrky a děla Uchaciova. Chyba veliká, že v té věci systém se nezměnil; jest fable convenue, že u nás není lidí; jsou, ale není jich hledáno, protože pro řečenou rozháranost potřeba jich se nepociťuje dost intensivně. Je pochopitelno, že v takové družině rytířské ctnosti poslušenství a svornosti pěstují se do krajnosti.

Než vstupme do českého klubu. Prvně nás zaráží nedostatek úpravy a dělby práce. Dostávají se na přetřes věci, které sice sněmovna dávno má v ruce, ale o nichž v klubu nikdo není plně zpraven. Každý poslanec nemůže znáti a dělati všecko, ale každý měl by dělati něco. Jeden obor měl by si obrati a v něm býti klubu povždy hotovým referentem. Hned, jak předloha se objeví, měl by se jí chopiti a klub o ní informovati; jeť v parlamentě často velmi důležitou věcí, míti dokonalou znalost předloh, které třeba dlouho ještě ani k prvému čtení nedojdou; politik má všeho si všímati, co má politický význam a především toho, co děje se v samém parlamentě. Proto mezi došlými spisy klubu měly by se pokaždé nalézati všecky tiskopisy ve sněmovně rozdané a ne pouze to, co jest na denním pořádku příštího sezení. Však toho není. Nedostatek úpravy a dělby práce byl cítěn, a hledána pomoc zavedením klubovních odborů: justičního, školského, národohospodářského a j.; kdo chtěl, přihlásil se k nim, kdo chtěl, chodil a nechodil. Stopujte jednání parlamentu a uvidíte, že na počátku období, kdy sněmovna pohříchu bývá bez zaměstnání, odbory se scházejí a čítáme v novinách veliká slova, že odbor X se radil, odbor Y se usnesl atd. Ale jak se parlamentární stroj rozběhne, umlkne všecko. To je přirozeno; mnoho plenárních sezení, mnoho porad ve výborech, často klub s těží najde večer, aby zasedal — kdo má kdy a chuť, ještě do odborů choditi! Pro poradu sborovou je klub, pro předchozí průpravné studium jest jednotlivý poslanec v odvětví jemu přikázaném; odbory jsou zbytečnou a nemožnou komplikací stroje bez toho již dosti složitého.

Druhou překážkou řádné práce parlamentární jest, že klub o předlohách radívá se teprve před druhým čtením, to jest už ve velmi pokročilém stupni parlamentárního vyřizování. Před tím se o nich nemluvívá, jakkoli to právě jest nezbytno. Těžiště práce spočívá ve výborech, k nimž jdou předlohy po tak zv. prvém čtení; výbor se o nich uradí, učiní svá usnesení a návrh podá sněmovně, kteráž o něm zahájí vlastní rokování, t. zv. druhé čtení. Ve výborech se ukazuje, kdo co chce, kdo co umí, kdo co provede; tam sedí poslanci všech stran a ministři i vládní zástupcové pohromadě v úzkém kruhu; tam činí se

dotazy a námitky muž proti muži, tam kontroluje se konání vlády, tam lze imponovati, autoritu sobě a straně svojí zjednati u vlády, u spojenců, u oposice. V plných sedéních sněmovny vše má obřadný, pevně usměrovaný ráz — více pro oko než pro přesvědčení. A v takovém výboru tone český poslanec ze staré družiny a než se naděje, má sám kormidlo v ruce. Rozpaky největší; i když vystihl dosah předlohy, o které se rokuje, neví co klub o ní soudí, má-li nebo nemá-li souhlasiti; což teprve když nevystihl! Není divu že v tísni své mlčky drží se vlády jako spolehlivého lodivoda, nebo že jde s bratry Poláky; někdy třeba přisvědčí Němcům, když se mu důvody jejich zamlouvají. Jen od vlastního klubu nemá pokynu a směru. A tak výbor učiní usnesení českým přáním a zásadám málo příznivé, věc přijde ke druhému čtení a pak těžko, přetěžko měniti — třeba se napřed říkalo, že až jen dojdeme k tomu a onomu, budeme tu státi jako vozová hradba Husitův. Docíliti v plenárním rokování změnu na výborových návrzích proti samé majoritě, jest už poloviční revoluce — snáze však jest domoci se přiměřenějších usnesení ve výboru. Tak v nejdůležitější zákonodárné i kontrolní práci, v jednání výborů, jeví se v plném osvětlení, kterak chudě nadán český klub pracovními silami; tím více se to jeví, protože následkem vady právě vytčené pokyny a informace klubovní ani nepřicházejí na pomoc poslancům sobě samým zůstaveným. Kdo přijme od klubu mandát pro výbor sněmovny, přijímá na se úkol těžký a odpovědný. Těžký proto, že vyžaduje tím důkladnějšího ovládnutí věci a tím samostatnějšího úsudku, čím více na sebe odkázaný poslanec ve výboru nejde v řadě s velikým zástupem; odpovědný proto, že usnesení výboru jsou mocným prejudiciem pro usnesení sněmovny; ano stává se, že osud situace, třeba krise ministerská, závisí už na hlasování ve výboru.

Na konec slovo o způsobu, kterým v klubu se věci přetřásají a porady vedou. Mínění jediné osoby dusí všecko ostatní; je dobře, když děje se tak pod tíží rozumových důvodů, ale což když se tak neděje? Přes příliš málo staví a váží se důvod proti důvodu; věcný výklad odchylného názoru posloucháń nevrle a netrpělivě; jediný poslanec má staroslavný privilej na dokonalou důkladnost. Dvojí umění je základem všeho debatování: umění mluviti a umění slyšeti; ale blíženské to umění jest v klubu velmi nestejně rozděleno: u jedněch virtuosita v jednom, zakrnělost v druhém a naopak. Jak na debatu to účinkuje, snadno si domysliti. Přihází se, že debata se pomate a nikdo neví, co platí, co neplatí. Hlad a žízeň najednou víc působí než pádné důvody. Zní to až báječně, když jsme slyšeli, že polský klub po 12 až 15 schůzí radil se o rozpočtu státním; v českém klubu to za jednu schůzi více než odbyto. Sotva kdy podá se poslancům objektivné resumé důvody pro a proti pronesených v debatě; do všeho se mísí překypující subjektivita a cit. Na hlasování se rádo zapomíná; chodí to vše po domácku: tak jste si to pověděli, ulehčili jste si, a teď hlasujte

pro — musí to býti. S opravdovou přesvědčeností zřídka odchází se z klubu; to je zbytečno, kde panuje svornost a poslušenství. Jen mimořádně řád zasvitne do debaty — to závisí na předsedajícím. To vše dohromady umrtvuje pružnost horlivých a pracovitost pracovitých; jen velmi energické povahy ubrání se hlodavé pochybnosti, zdali vůbec třeba klubovních porad.

Jak to vyhlíží v dílně klubovní, tak i mimo ni, kam působení klubu mělo by zasáhati. Myslíme na žurnály. Quel maître, tel valet, jaká strana, také žurnály. Jsou předlohy, do nichž žurnály po kyklópsku buší a klub je pak beze změny přijme; krásný pak pohled na retirádu a výkruty novin. Pravda, žurnalistice se ubližuje; ona jest výkonným orgánem, odpovědným jsou ti, kdož jí dávají hesla nebo snad nedávají. Když klub nezná dosah předlohy a ten kolikráte jde daleko daleko za literu jednotlivých paragrafů, jak má jej znáti žurnalista jenž visí na rtech klubu? Za dosavadního složení a jednání klubu jen z části pomohlo by pevné připjetí žurnalistiky ke klubu pomocí zvláštního pilného výboru novinářského v klubu samém. Všechny naše výtky padají odrazem na žurnalistiku a v míře nenejmenší ta, která týká se výběru výkonných orgánů. Dobrým u nás žurnalistou mohl se za pasivity státi mnohý, jenž neměl ani těch vlastností, které tehdy postačovaly na dobrého poslance.

Shrnujeme. Žádáme: předně správného pochopení a poznání dané politické situace, lidí a poměrů; za druhé vypracování podrobného programu; za třetí rozvahy a pevnosti ve chtění a odpírání; za čtvrté lepšího výběru politických orgánů výkonných a lepšího vedení práce v klubu samém. Nemůže se nám vytýkati neplodná kritika; to jsou požadavky positivné a jasné; provésti je lze bez revoluce a bez „třetí strany“.

V.

Vůči českému klubu žádali jsme a vytýkali, že není správného pochopení dané politické situace; že není podrobného programu; že není rovnováhy a pevnosti ve chtění a odepírání; že není dobrého výběru politických orgánů výkonných a dobrého vedení práce v klubu samém. Vidí každý, že to vše jsou výtky a požadavky formálné a proto všeobecně platné. Nechať se dělá politika radikální nebo mírná, vládní nebo oposiční, toho povždy bude třeba, aby situace byla jednotně pojata, aby byl promyšlený program atd. Nikdo ať nemyslí, že na formě nezáleží, jen když obsah je dobrý. Planý vzdech jest obsah, když stojí na falešném základě a špatně jest formulován. Tím hůře, musíme-li politice staročeské vytýkati už formálné nedostatky tak veliké, že samy o sobě jsou s to, aby učinily protivníkem Staročechů i toho, kdo by snad konec konců dovedl sdíleti jejich zásadní posici a souhlasiti s ostatním jádrem jejich politiky; těch jest prý, mimochodem řečeno, mezi lidem naším značný počet.

Jaká jest ta základní posice a jádro staročeské politiky, to už načrtnouti jsme musili ve stati I., karakterisujíce neurovnanost a rozháranost její. Chceme to teď zevrubněji dokresliti. Docela snadné to není: vždyť třeba propracovati se haldami jalového kamení slov a frásí, než pomalu vlastní povahu skutku vystihneš; konečný na př. význam a výsledek Gautschiady, o níž v novinách, na říšské radě, na sněmu a před voliči tolik mluveno, jak těžko se ho dobrati? Však prospěje nám, když poznáme východiště nynější politiky staročeské a povahu hlavních markantních činu Staročechů, nechať byly nebo nebyly výsledkem dobrovolného rozmyslu. — Východištěm jest rok 1879. Té doby nastal zásadní obrat v české politice, posud — ovšem v interesu strany staročeské — málo objasněný a málo doceněný.

Pan Zeithammer první měl nedávno (viz „Čas“ č. 18.) odvahu, otevřeně říci, že pasivní oposice byla poražena a my musili se pustiti na docela novou cestu politickou.*) Tehdy byl v Rakousku německý liberalismus dohrál svou roli; on byl naším odpůrcem a zhoubcem; cokoli přišlo po něm, proti němu, snadno získalo naší přízně. Přišel podajný konservatism nade všecko sympatický historické šlechtě. Odtud ta veliká úloha dohodce-patrona kterou hrála šlechta při provedení kapitulace české roku 1879. Veliký vliv šlechty potrval a byl v čele jejím politik neobyčejný, muž, který v pasivitě nebyl se obmezoval na sepisování deklarací a provolání, ale napínaje bystrého ducha svého neunavně, stopoval vývoj vnitřní i vnější politiky rakouské. Proto v českém klubu imponoval a rozhodoval. Ať klidný pozorovatel dějů třeba želí, ale nikterak ať se nediví, že šlechta tak veliké moci u nás nabyla; zpomínáme na Palackého, jenž (Děj. V., 1., str. 357) vykládá o veliké převaze šlechty za krále Vladislava II. řka takto: „Ale byl nad to i jiný moment důležitý, který přispěl mocně ku povýšení šlechty: to byla převaha ducha u ní, větší vzdělanost a osvěta, politická inteligence, činnost a podnikavost . . .“ A když budoucí dějepisec XIX. věku přečte jen adresní debatu konanou v poslanecké sněmovně na podzim r. 1879, stavě vedle sebe řeči hraběte J. J. Clama-Martinice a dra Riegra, stane se opisovačem Palackého.

Byl tedy český klub od samého počátku pevně jat a vržen do vládního proudu, jehož konservativnému směru, jak vidíme, den ke dni mohutnosti přibývá. Že by nová vláda Taaffova nám byla kdy chtěla dopomáhati ku provedení našeho pasivitního programu státoprávního, o tom nebylo řeči; ten naposledy zazvučel v trůnní řeči r. 1879, potom jako zmírající ozvěna zněl, zněl, doznível. Proto jest liché tvrzení, že přechod od pasivity k aktivitě neznamená než změnu taktiky; to také dr. Trakal v „Osvětě“ dobře vycítil a proto nemohl než dokonale minouti se s důkazem hlavní these ve své studii, „že jak poslanci čeští na sněmu zemském i na říšské radě, tak i národ jimi

*) Viz zde díl II. str. 526.

zastoupený při programu tom (státoprváním) trvají a ho hájí". Udržeti stůj co stůj vládu Taaffovu bylo hlavním cílem konservativných stran rakouských, na prvém místě české šlechty. Záhy podařilo se přeložiti to do češtiny, to jest stanoviti dogma, že to jest i hlavním cílem Čechů. Staročeská strana stala se stranou vládní; v tom o sobě není pranic nečestného ani nepolitického, ba s politováním jest a novým jen dokladem neuvědomělosti a nestatečnosti, že to rozhorlené od sebe odmítá táž strana, která udržení vlády pokládá toho času za alfa i omega své politiky (viz „Čas" čís. 5). Tak vývojem před r. 1879 i za ním sestrojena politická platforma, základní programová posice staročeské strany: předně zásadní podporování vlády starému programu státoprávnímu docela odkloněné a tudíž za druhé trpělivé a nenáhlé v dobývání koncesí — nikoli státoprávních, nýbrž ústavno nacionálných, luogo di traffico v malém slohu.

Tam stojí teď staročeská strana. Zdali se tam musila dostati, pres to že vstoupila r. 1879 na půdu ústavy, je teď otázka zbytečná a nebudeme jí rozhodovati; konstatujeme prosté, co jest. Je to těžké postavení, diplomat by řekl situation épineuse (trnitá situace). Na jedné straně ve vlastním srdci neukrocené vábení citu a zamilovaných idejí z dob pasivity, na druhé straně tlak vlády a spojenců, na třetí straně doléhání Mladočechů, týchže Mladočechů, kteří přes všechnu svrchovanou neurovnanosť a spletenost své politiky, přec na konec tu stojí jako zosobnění onoho odporu, oné nelibosti a nechuti, se kterou vědomí národní snáší nezatajitelnou porážku dlouholeté a mnohoslibné pasivní oposice a zatlačování liberalismu a demokratismu, jenž od dob husitských v národě našem pevně tkví, byv Palackým s tak zanícenou energií osvěžen. V tom má Mladočešství sílu svoji elementárnou — však snad právě proto tak neovládanou a slepou.

A přece to dané postavení staročeské strany jakožto strany, nikoli jako celého národa, jest ne pouze nevyhnutelné, nýbrž i možné a obhajitelné. Avšak předpokládá trojí věc: předně plné poznání a přiznání, že prohrána partie pasivitní, tak že třeba znovu začínati s dobýváním politické váhy a samostatnosti; za druhé upřímné přesvědčení, že suma prospěchu, jehož docíliti lze odhodlaným a sebezapíravým držení systému Taaffova, jest větší než politicko-mravní újma, která z toho pochází; za třetí konečně zmužilou odvahu, to všecko říci a na tom stranu a politiku její otevřeně založiti.

Vizme, jak staročeská strana vyhovuje podmínkám těm? Ona má v míře snad až přílišné přesvědčení o poměrně největší prospěšnosti soustavy Taaffovy; ona v hloubi duše ví, že pasivita doznala plné porážky, ale jí naprosto schází odvaha, tomu poznání politiku svou upřímně přizpůsobiti. Ona — a to jest povaha hlavních, markantních činů její — na konec tak jednává, jako by se byla přizpůsobila, ale po jakých oklikách a skocích, po jakém kasání a zaříkání, že nikdy tak neučiní. Cit příliš hlučně a nepoliticky zpírá se rozumovému po-

znání a celý svět a ovšem i vláda a spojenci vidí v českém klubu rozháraný, vrtkavý a slabý element. Český klub sám pak před lidem sklíčeným a ve svých nadějích sklamaným těší se, že to vše jest jen přechodní, málo závažnou fási; to i p. Trakal naznačuje mluvě o „politicích", kteří doufají v nějakou krisi ministerstva, ve změnu zahraničné situace a t. p.". Či má to smysl, když strana, která po hrdé minulosti Palackého a Hohenwarta je tak ponížená, že ve provedení prosincové ústavy spatřovati musí veliký úspěch, neustává mluviti o státním právu koruny české jako o živém nějakém programu? Čtěte články v novinách, čtěte proslovy poslanců k voličům, čtěte apologii v Osvětě, všude státní právo, a zase státní právo — ale vždy jen slova, nic než slova. Ani odpor proti státní řeči, ani odpor proti roztržení Čech nevyplývají ze státoprávního názoru českého, o němž ve sněmovně vídeňské páni místopředsedové českého klubu nic více nevědí, nýbrž z platných posud zákonů; ani banka zemská, ani universita česká nejsou státoprávní vymoženosti; ale jest mnoho věcí, ve kterých autonomie, a ta přec už jest jen rozředěný odvar státního práva, za Taaffovy vlády a přičiněním parlamentu byla vržena za čáru, kterou jí sama prosincová ústava vytknula. Což strana nepochopuje, že mluvíc pořád tak veliká slova a konajíc tak malé skutky odvrací jako by z úmyslu lid od sebe? Vzbuzuje naději, napíná očekávání, a sklamání jest tím větší. Jděte k lidu a řekněte mu otevřeně: „S naší politickou mocí je teď zle, nechme zatím státního práva a zásadní přímočaré politiky; jest nezbytí; dobývejme po málu, obětujme ryze národním prospěchům třebas i liberálné a demokratické zásady" — a lid pochopí Vaši posici, Vaše jednání, Vaše malé úspěchy a teprve jak náleží rozezná Vás od Mladočechů. A když k tomu celou svou akci opravíte po spůsobu v prvých dvou článcích tuto vyznačeném, dobudete u vlády a u spojenců rozhodně více, než dosavadní obojetnou a proto tím slabší politikou. Není pochyby, že z aktivní politiky prospěchové těžiti lze, tak jako není pochyby, že politika ta není sama sebou ani „lokajstvím", ani „zradou" — ale výhod politiky té docílíte jediné odhodlaným plným přidržením se jí a nikoliv oním měnivým přecházením z bílé barvy oportunismu do červeného radikalismu, jež Vám podkopává důvěru nahoře u vlády a spojenců a dole u lidu volícího. Však k tomu právě třeba odvahy, ba snad i sebeobětování zrovna tak, jako je třeba odvahy, k tomu, abyste před sršícími sloupci „Nár. Listů" řekli, že „poctivým" Čechem může býti i ten, kdo nevěří v rukopis královdvorský a k tomu, abyste ve tváři odporující schůze voličů setrvali při mínění, že přejete zákonu na obmezení dělitelnosti selských statku. Odhodlaný, důsledný, upřímný oportunismus, k tomu odkazuje Vás Vaše historie od r. 1879 a konec konců i hlavní data Vašeho konání. Pravzor jeho vizte v Polácích, v nichž nenaleznete ponížených služebníčků, kteří si občas zafuriantí, ale obezřelé politiky, kteří stupeň po stupni jdou ku předu a o svých posledních velikých cílech národních sotva kdy promluví.

Řekli jsme, že toto poznání rozbřeskuje se už v některých hlavách českého klubu: leč nepronikne a nezvítězí, dokud celý ráz a skladba strany bude tak osobní, jako jsme pověděli ve studii „O našich stranách"*) (viz „Čas" č. 13.).

* * *

Z dopisů dr. Jos. Kaizla.

1889, 14. června. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Píšu Vám dnes v hlubokosti své teskností a prosím, abyste mi i h n e d rozváživ, odpověděl. Těšil jsem se, že uvidím Vás v Žamb[erku], ale selhalo; taky jsem s [prof. dr. Ed.] A[lbertem] jen velmi zběžně mluvil.

Na mne teď doléhá veliké rozhodnutí, totiž kandidatura [do sněmu království českého]. V Kutné Hoře pořád moji přívrženci šťourají, voličstvo posud rozházené. Staročeši nemají kandidáta, jenž by měl za sebou většinu, Mladočeši ještě méně. Chance moje by snad nebyly špatné. Ale co je to všecko proti mým vnitřním zápasům, které Vám tady otevřeně vyložím.

Jak kandidovati, jak se představiti, co po event. zvolení dělati? Moje přesvědčení a moje náchylnost vede mne k tomu, abych řekl takto: Já neschvaluji nynější politiku staroč[eskou], ani mladoč[eskou]; ale já souhlasím s jádrem politiky staroč[eské], já pokládám ji za reformable a proto prosím pp. voličové, abyste mi nedávali v příč[ině] klubu příkazu, ale prohlašuji, že bych přihlásil se ke st[aro]č[eskému] klubu a pokusil se o to, se svými ideami realistickými v klubu proniknouti. A ty idee vyložil jsem v posledních třech číslech „Času" [v článcích „Český klub na říšské radě"], zejména v tom, které zítra vyjde.

Pokud jde o tu věc, není u mne zápasu a boj jde jen o to: jednati tak, aneb odmítnouti kandidaturu, to se v jednom i v druhém případě stane. Budu-li kandidovati tak, jak jsem řekl, budu míti proti sobě urputný odpor Ml[ado]čechu a jest veliká otázka, budou-li mne podporovati Staročeši, zejména proto, že nebudu chtíti formálně vystoupiti jako jejich kandidát. Vznikne zajisté krutý boj. Vyhraju-li, dobrá, pak věc půjde. Ale prohraju-li, nebude tím realism velice porouchán, nebude se nám vytýkati nedůslednost, bezcharakternost a pod.? Vždyť populus pořád v nás vidí třetí stranu a tou konec konců přec jenom nechceme býti, a teď by se najednou ukázalo, že chceme k jedné, druzí snad k druhé straně. Rozumělo by se tomu?

*) Studie byla z pera dr. K. Kramáře.

Odmítnu-li kandidaturu, vzdáme se snad posice, která by nám neušla už teď a která by ukázala, že i proti oběma stranám neb aspoň bez nich dovede někdo dostati mandát.

To je ten boj, který mnou zmítá a který, jak vidíte, týká se více vnější, prospěchové, než vnitřní programové stránky věci.

Já bych voličům své pojímání staro- a ml[ado]češství vyložil, uznal bych oprávněnost a užitečnost ml[ado]č[eského] smíru, pokud by stal se uvědomělým a spořádaným, ale řekl bych, že moje přesvědčení mne poukazuje dnes na reformované staročešství.

Tedy prosím, rozvažte a ihned sedněte a pište mi, abych psaní v neděli měl v ruce (jenom nerekomandujte, protože to zdržuje).

Děkuji Vám za poslední list*), nevidím tak černě, jako jste se domníval. Máte plnou pravdu, že realism působí dost a dost, jest jenom otázka, jak dostati se k intensivnějšímu prakt. působení. Dobře jsme jednali, prohlašujíce, že nejde nám o 3. stranu; mluvil jsem s vážnými muži našeho

*) Dne 31. května r. 1889 psal dr. K. Kramář dru Jos. Kaizlovi z Vídně: „. . . Vidím, že trpíte jistým „découragement" — však jistě vím, že je to jen přechozím, a že pomine to v okamžiku, kdy si beze všeho sanguinismu zopakujete všecky ty důvody, Vámi i námi přečasto opětované, proč nebylo možno doufati příliš mnoho. Sklamání se měří předchozími nadějemi. Věřte, já neměl jich mnoho, a proto s klidem se dívám na to, že působení naše není také, jak bychom si toho přáli a *snad* zasluhovali, že vrhnou se na nás obě strany, že obě budou k nám nedůvěřivy, musili jsme čekati, vždyť bojujeme bezohledně proti principům, na kterých stojí o b ě, třeba by se navzájem potíraly. Snad nevedli jsme si ve všem s náležitou opatrností, snad příliš důvěřivě jsme mluvili, snad nám škodila někdy přílišná reklama dobrých i špatných přátel, snad jsme příliš daleko šli ve vyjednávání se Starými, které nemohlo vésti k cíli, nechtěli-li jsme se vzdáti všeho, proč jsme vystoupili, snad nedovedli jsme vyplniti posud vše, co se od nás očekávalo; třeba bychom toho my neslibovali, konečně snad jsme se podjali úlohy, z níž nejsme. Možno, že všecko to jest pravdou. A přece nezoufám. Zasili jsme símě, jež nezhyne, třeba bychom my likvidovali. Řekli jsme české veřejnosti věci, které tato na ven ignoruje, a které přece na ni působí. Čtěte články a řeči našich politikastrů — všude najdete n a š e myšlenky, n a š e obraty, — a třeba by to bylo dnes jen pořád ještě zevnějším, pouze snažením, frásemi činiti bezpředmětnými naše výtky, tož proud ten půjde hloub, snad pomalu, ale jistě, poněvadž seriosní lidé u nás — a je jich přece několik na obou stranách, velmi dobře cítí jich oprávněnost a dosah. Nebylo by již na tom dosti?! Co jsme mohli chtíti? Vždyť přece nebylo naším hlavním účelem tvoření nové strany. Chtěli jsme jen zreformovati náš veřejný život, naše stranění udělat v ě c n ý m místo dnešního osobního. Vždyť stále jsme opakovali, že uznáváme nutnost d v o u stran, tedy jsme ani nemohli chtíti j e d n u novou, která by se v národě stala samovládou. Zda tudíž zevnější forma obou našich dosavadních stran zůstane nezměněnou, zda realisté zmizí bez slávy, je věcí malé důležitosti — vždyť musí zde býti strana konservativná a radikálná. Hlavním je, aby poměr obou stal se novým, realistickým, aby nebojovaly nadále p r o t i sobě, nýbrž za společným cílem, aby se doplňovaly, a ne aby se vylučovaly. A tento cíl nemám za ztracený, úlohu tu ne za prohranou. Dnes těžko, abychom ji provedli.

směru, kteří to perhoreskují a nevidí možnost, ale odkazují na jsoucí dvě strany. To mi teď docela jasno.

Co říkáte kandidatuře Zemanové?*) On také [jako já] chce prý do st[aro]č[eského] klubu.

[1889], 15. června. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl patrně Janu Macháčkovi v Kutné Hoře.

(Z konceptu.)

Děkuji Vám za přátelské smýšlení Vaše, které jeví se v listu; sdílíte mi, že by sobě někteří pp. voličové přáli, abych v pondělí Vašim pp. voličum se představil a o mandát se ucházel. Byl bych snad tak učinil a třeba ne o mandát se ucházel, tož alespoň svoje pojímání polit[ické] situace vyložil, kdybych dnes [15. VI.] ve Hlasu Nár[oda] nečetl provolání vážených občanu kutnohorských ke schuzi pondělní, ve které p. b[áňský] r[ada] [Jos.] Muller a nepřímo také p. MUDr. [V.] Bach, dos[avádní] posl. jsou vyzváni, aby před voliče předstoupili, o mně však neděje se zmínky nejmenší. Zajisté mi nezazlíte, že musil bych ve příchodu svém do schuze, jejíž pořadatelé mne nezvou, spatřovati vti-

v dnešních nevykvašených, mlhavých poměrech by docela bylo chybou, předčasně pouštěti se v politickou akci — až budou poměry po volbách vyjasněny, pak teprv musíme ukázati, jsme-li na výši situace. Pak musíme nasaditi všecky páky, abychom přispěli ze svých sil k ujasnění a ustálení poměru obou stran k sobě i ku společnému českému programu. Pak teprv bude čas ku veliké politické akci a ku platnému zasažení do české politiky. Jak dávno jsem pravil, možno, že se potom rozloučíme, že octneme se v různých táborech, ale všicci zajisté poneseme do své strany ideje, jež máme dnes, ideje realistické politiky, tak jak jsme je formulovali ve svých článcích o stranách — a snad budeme míti dosti síly, abychom každý ve svém kruhu jim dopomohli ku vítězství. A bude-li vše marno, tož s vědomím, že konali jsme svou povinnost, zavineme prapor, budeme výti s vlky, a těšiti se, že s dobou přibude nám spojencu, s kterými snad později jednou budeme šťastnějšími, nežli jsme byli dnes. My jsme jen produktem nové doby české politiky, ta v dozírné době se nezmění, a přirozenou nutností bude roditi názory podobné našim, bude rozmnožovati řady s námi stejně smýšlejících, třeba by stáli pod starými hesly a etikettami, až jednou všechen ten dnešní kram svou vlastní hnilobou se sbortí, a zrodí nový stav, po kterém my jsme přec jen první toužili, jemuž jsme přec jen p r v n í vytkli cesty a cíle! A to snad nám stačí pro uspokojení vlastního svědomí i pocitu povinnosti, a snad stačí to i pro budoucí historické ocenění realistické episody ve vnitřním životě českém. — Tak já se dívám na věc, bez sanguinistických nadějí, a proto bez strachu, že příliš mohl bych býti sklamán. Naše poměry nejsou takové, aby člověk mohl doufati vítězství jen od vnitřní oprávněnosti svých argumentu, u nás visí to na tisíci jiných faktoru, a proto není nezdar u nás ještě důkazem neoprávněnosti nových myšlenek. — Píši kapucínské kázání, sotva co nového Vám říkaje, ale snad přece vyplní to svůj úkol, upokojí to snad Vás — a také i mne. Toho subjektivního je vubec v celém našem počínání velmi mnoho — my jistě svou činností získali, formulovali jsme si jasně a určitě pro sebe mnohé věci, na které bychom byli jinak nepřišli. A to jistě není neprospěšno."

**) JUDr. Ant. Zeman (= Antal Stašek), advokát v Semilech, kandidoval do sněmu království českého v městské skupině Lomnice, Nová Paka a Sobotka.

rání se, jehož — jak minulost moje jako poslance Vašeho na ř[íšské] radě, dosvědčuje — vždycky se vzdaloval a teď tím více vzdalovat chci. Požívám-li dosud důvěry pp. voličů, nalezne se při pondělní schuzi zajisté příležitost, ji projeviti. Pravíte dále, že bylo by dobře, abych s někt. pp. promluvil o polit[ické] situaci; milerád bych přijel k takové soukromé konferenci — ale jak vykládala by se teprve moje přítomnost na K[utné] H[oře], kdybych v neděli se tam objevil, ale před schuzí ujel! Znáte dobře moje pusobení ve věcech národohosp[odářských] na ř[íšské] radě; víte, že ode dávna zejména živnostenskými záležitostmi se zabývám, o nichž jsem mnoho studoval a psal. O těch věcech je snad jasno mezi námi. Ale chtělo by se, tuším, znáti moje postavení v nynější nemálo rozhárané politické situaci. O tom podávám Vám tuto jakési vyznání víry, které nijak nepokládám za tajemství, protože k němu dospěl jsem po dlouhém, dukladném uvažování a neostýchám se s ním veřejně vystoupiti.

I. Pokládám trvání dvou stran t. j. dvou hlavních názoru a myšlenkových proudů polit[ických] v Čech[ách] ovšem za věc přirozenou a prospěšnou.

II. V nynější době, t. j. když po porážce passivitní politiky a po bezvýminečné kapitulaci r. 1874 klesli jsme ve značnou polit[ickou] malomoc, pokládám za úkol jedné strany, aby pilnou, tuhou, obezřelou a znaleckou prací sesilovala ponenáhlu postavení naše a odchovala nás k větším výbojum a vyšším cílum budoucnosti. Jeden, ale ne jediný z prostředku k tomu jest, udržování alliance s vládou a parl[amentními] stranami potud, pokud vubec dozírné prospěchy národní nám z toho plynoucí jsou větší než újmy, které z toho pocházejí.

III. Úlohou druhé, (mladočeské) strany jest zabraňovati, aby v té opportunistické (prospěchářské) politice, jež pomálu a podrobnu pracuje, nešlo se příliš daleko, aby nabádali k rychlejšímu, energičtějšímu tempu, aby udržovala souvislost s velikými cíli, jichž domáhali jsme se v dobách passivity, jakými jsou politická svéprávnost Čechu (státní právo), svoboda a plná politická oprávněnost lidu.

IV. Z toho jde, že mezi stranami nepotřebuje býti ošklivý boj a svár, nýbrž slušný zápas o moc nad mysleni č[eského] lidu, vždyť obě jsou českými a oběma jde o prospěch národu.

V. V příčině vnější organisace a taktického seskupení příslušníků stran v parlamentech pokládám pro říšskou radu jednotu klubovní za daleko výhodnější, než roztříštěnost ve dva kluby, z nichž žádný nemuže býti jako taktická jednotka s dostatek silným. Pro sněm, jenž celkem má 243, jen z království českého volených posl[ancu], pokládám rozstoupení českých poslancu ve dvě klubovní skupiny za daleko méně povážlivé.

VI. Zakládati novou, třetí nějakou stranu pokládám při nynějším stavu věcí za zbytečné a to tím více, že obě strany a zejména staročeská skrze své poslance a noviny prohlašuje ustavičně, že v luně jejím rozmanité směry a odstíny naleznou místa. I kdyby snad za nynějšího rozpoložení veř[ejného] mínění zdařilo se takové zakládání třetí strany, zmařilo by se bojem a nesváry tolik sil a času, že bylo by škoda je odcizovati jiným cílům.

VII. Smím-li mluviti o svém vlastním postavení, tož pravím především, že vzdal jsem se mandátu, protože nemohl jsem souhlasiti s postupem st[aro]č[eské] strany proti ordonancím p. Gautsche, jsa ve věci té v souhlasu s voliči svými, jak se domnívám i kutnohorskými. Mám za to, že byli bychom odhodlaným vystoupením, jak jsem je v Č[eském] kl[ubu] navrhoval, větších hmotných úspěchu a větších zadostiučinění docílili a to právě po tom, když jsme schválením rak[ousko]-uh[erského] vyr[ovnání] a zák[ona] o domobraně byli státu největší oběti přinesli a nabyli nároku na šetrné alespoň nakládání. — Však dnes aféra Gaučova jest odbyta a zmizela z den[ního] pořádku.

VIII. Mám-li pověděti, jak bych se zachoval jsa opět poslancem, tož prohlašuji, že jak věci teď stojí, nerozpakoval bych se přihlásiti se ke klubu staročeskému a to proto, že konec konců přijímám hlavní zásady onoho programu, jejž jsem shora pod číslem II. označil. Odchylné moje ve mnohých věcech názory (tak bylo na př. v Gaučove záležitosti) týkají se spíše zpusobu, kterým se postupuje, jedná, píše a mluví naproti vládě a spojencum i naproti voličum, v tom směru bych ovšem i budoucně názorum svým hleděl v klubu platnost zjednati. To vše týká se daleko více říšské rady, kdež většina velikých akcí politických dnes se koná, než sněmu Zem[ského], který — jak nepředpojatý pozorovatel uznati musí — v obmezeném rámci nynější pusobnosti své vykazuje za poslední periody činnost rozmanitou a úspěšnou.

1889, 16. června. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Dostal jsem dnes Vaše psaní.*) vypadlo tak asi, jak jsem očekávati musil z dřívějších Vašich o věci té projevech. Já zatím

*) Dne 15. června r. 1889 psal z Vídně dr. K. Kramář dru Jos. Kaizlovi: ...Jsem ve velmi těžké posici. Mám Vám radit! Vy v nejhlubším vnitru chcete, abych Vám radil ku přijetí [kandidatury], a já Vám z toho nechci dělati opravdu nejmenší výčitky. Žijete cele veřejnému životu, a je přirozeno, že chcete býti tam, kde možno nejplatněji pusobiti. Nebudete-li kandidovati, přinesete dojista oběť. Jedná se jen o to, zda ta oběť za to stojí. Oč se jedná? O zevnější úspěch realismu? O dukaz, že mohou realisté prosaditi kandidáta? Zdá se mně, že by tyto problemy

Rubikon překročil. Poslal jsem svému polit[ickému] příteli [Janu Macháčkovi] v Kutné Hoře tento list*) — Přemýšlel a vrtal jsem o věci té dlouho a jest mi teď opravdu volno, že to se mne jednou spadlo. Jsem žádostiv, velmi žádostiv, co řeknete tomu pronunciamentu**).

Bojím-li nebo spíše, bál-li jsem se výčitky jakés bezkarakternosti, tož Vy musíte se jí báti tím více, čině naše stanoviště budoucí závislé na výsledku voleb. Ostatně výsledek ten bude najisto takový, že majoritu podrží Staročeši, jenom že se scvrkne.

Když už opportunisticky uvažujeme, nezapomínejte, že právě na sta[ro]č[eské] straně je situace velmi příznivá, pro odloučení Hl[asu] N[ároda] od závodu tisk[ařského]. [Prof. dr. Albin] Bráf odejde ze závodu a v něm nebude člověka, který by věci

byly při volbách tak fundamentálně rozhodujících příliš málo. Po mém skromném soudě je realismus faktor, který chce přispěti ku konsolidování našich poměrů — v jakém směru, víte nejlépe — a povinností jeho je, pracovati pro stranu, která zvítězí. Budou-li to staročeši, dobrá, budeme jimi také, a musíme prosaditi, aby uznali Mladočechy, aby přestali považovati za první účel boj proti nim, aby pracovali a ve Vídni nám nedělali ostudu. Vyhrajou-li Mladočeši, máme p o v i n n o s t jíti s nimi, abychom možno-li zdrželi je všech chyb, abychom stranu skonsolidovali, a udělali ji do říšských voleb vlády schopnou. Proto realismus po mém soudě dnes musí čekati, jak padnou kostky — a vlastně by měl děkovati osudu, že čekati může! V tak zmotané situaci málo kdo kdy měl posici tak výhodnou, jako realisté. Kdybyste dnes prohlásil, že vstoupíte do klubu — se všemi svými reservami — je to polovičatosť — dnes před volbami se mohou uznávati jen 2 strany — sem nebo tam — v tom mají Nár[odní] L[isty] pravdu. Mladočechy byste roztrpčil a stížil všecko vyjednávání s nimi v případě, že by zvítězili, a že my bychom se k nim chtěli přidati. Volnosť, kterou dnes máme, byste dojista pochoval. Staročechům pak byste se nezavděčil, poněvadž byste byl asi v té situaci, jako před dvěma léty. V jediném případě bych se smířil s Vaší kandidaturou — kdybyste ji totiž dovedl prosaditi s podmínkou, že nevstoupíte do ž á d n é h o klubu. Při tom byste jim mohl své politické názory docela dobře vysvětliti — a třeba velmi jemně naznačiti, že očekáváte od voleb sněmovních konsolidaci poměru stran u nás, potom pak že se rozhodnete, a event. zas se obrátíte k voličům. Při tom byste nejvíce mohl pointovati boj mezi stranami a naději, že tomu bude učiněn konec. O dru. [Ant.] Zemanovi vím tak málo jako Vy, nevěřím však, že by vstoupil do Staroč[eského] klubu — naopak! — Jak vidíte, v celém pohlížení na otázku opportunnosti kandidatury je zase rozhodným základní pohlížení na úkol realismu. Mám slabosť, že mám jej za příliš snad základný, a že rád bych jej tudíž vyvaroval všech nejasností, které mu mohou jenom škoditi. Radím Vám s klidným svědomím, neboť nebudete-li kandidovati, na žádný zpusob realismu neuškodíte, ani lucrum cessans neuznávám. — Pastýř [= T. G. Masaryk] i Vy máte situaci, že mužete se stranami vyjednávati i nejsouce poslanci — a to by byl jediný positivný prospěch ze šťastné kandidatury — kdybyste však kandidoval a propadl, velmi byste realismu uškodil, kdybyste prošel a vstoupil do st[a]r[o]č[eského] klubu, svázal byste nám ruce. Jak se mne tudíž zdá, stálo by to za oběť, nekandidovati. Tolik v rychlosti mohu napsati — myju si ruce jako Pilát, a odevzdávám všecko Vašemu zralému uvážení. Tolik však se obávám, že by mohla býti Vaše kandidatura počátkem konce realismu.“ —

*) Viz zde díl II., str. 545.

**) Dr. Jos. Kaizl svolil, aby byl kandidován.

se věnoval a listy vedl, a dva listy „Pol[itik“] a „Č[eská] Pol[itika“] to je posice.

Však ať fortel je takový nebo makový, já dnes nemohu jinak, než jak jsem napsal; ke ml[ado]č[eské] straně já pro svou osobu přidati se nemohu a Vy zajisté také ne: vždyť to opravdu není nic — a jest pro mne velikou otázkou, může-li z toho něco býti v dozírné době. Jen vezměte osoby: Jul[ius] Grégr s Nár[odními] Listy, urputný a neovládnutý. Ed[uard] Grégr, splašený a přímo dětinský, pak domýšlivý a frázovitý [Josef] Herold, k tomu celá garda redakce Nar[odních] L[istů]. S těmi elementy zorati pole programmu střízlivého a rozumného, zdá se mi přímo herkulovou prací.

Ad vocem Trakala *), myslím, že bylo by přílišnou ctí, opětně se zabývati mělčinami jeho článku [Česká státoprávní a národnostní otázka]. Pastýř [— T. G. Masaryk] jest opáčného mínění, myslí, že já mu již příliš cti ve svém čl[ánku]**) prokázal a byl by pro řezavý rozbor, proto snad bylo by dobře, kdybyste napsal a spojil to s vyrovnáním***). Pamatujte na to, zeptati se strany staročeské, jak si vlastně představuje budoucnost t. zv. státop[rávního] programmu po nějakém vyrov[nání] s Němci.

Však mám větší bolest. Necítíte se mnou dnes po vyjití konce mých článku napsati pro „Čas“ podobnou maršrutu pro stranu ml[ado]českou, jakou já napsal pro staroč[eskou]? Je to těžká věc a já do ní nemám chuti, protože věci ml[ado-]č[eské] tak dobře neznám. Začal jsem už psáti, ale přestal jsem zase, svuj materiál Vám dám k disposici. To myslím, bylo by velikou zásluhou „Času“.

Prosím, vraťte mi zaslaný právě koncept [listu politickému příteli v Kutné Hoře] obratem pošty, mohl bych ho potřebovati.

1889, 19. června. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Měl jsem upřímně řečeno včera na Vás zlost, protože jste

*) Dne 15. června r. 1889 psal dr. K. Kramář dru Jos. Kaizlovi: „Mám v úmyslu napsati článek do „Času“ proti [prof. dr. Jos.] Trakalově thesi, že je státoprávní otázka poslední příčinou našeho boje s Němci — a zároveň bych napsal při tom několik slov o vyrovnání.“

**) Dr. J. Kaizl v článku „Český klub na říšské radě“ v „Čase“ z 15. června r. 1889 str. 406 napsal: . . „jest liché tvrzení, že přechod od passivity k aktivitě neznamená než změnu taktiky; to také dr. Trakal v „Osvětě“ dobře vycítil a proto nemohl než dokonale minouti se s důkazem hlavní these ve své studii, „že jak poslanci čeští na sněmu zemském i na říšské radě, tak i národ jimi zastoupený, při programu tom (státoprávním) trvají a ho hájí.“

***) „Otázka státoprávní, národnostní a smírování s Němci“ v „Čase“ z 24. srpna r. 1889 str. 569—573.

se vmluvil do tak lapidárního zoufalství *) a mne skoro trochu poplетl a nakazil. Však jsem to brzo překonal zejména pomocí klidu a spokojenosti pastýřovy [= T. G. Masarykovy]. Proč také se tak pobuřujete — možná že jsem sám svou páteční introdukcí**) k tomu dal podnět, vždyť na celé věci nic, pranic není, co by příčilo se zásadám a snahám námi a Chronosem [= Časem] zastávaným. Já jsem v K[utné] Hoře řekl, jak věci pojímám (však Vám poslati dám číslo toho plátku [= Volného Slova], a pak prohlásil, že jsem na stanovišti, které přisuzuji straně staročeské a podle toho bych se choval reservatis reservandis. Věc tím více Vás může upokojiti, že Hl[as] Nár[oda] už dnes [v referátě „Schůze voličů v Hoře Kutné"] jízlivě o mně mluví a raduje se z toho, že opravdu majorita svolaných tam voličů (asi $^1/_4$ celého počtu voličstva) prohlásila se pro p. [baňského radu Jos.] Müllera. To však neznamená pranic, a já na základě informací svých přátel velmi klidně hledím výsledku voleb vstříc. Mladočeši dělají bonne minne au su, jen protože v K[utné] H[oře] pranic nepořídí. [Dr. Josef] Herold dnes dokonce jevil prý uspokojení nad tím, že kandiduju „myslící a samostatný muž". Z toho jde, že kdybych i na krásně propadl, není pokaženo nikde nic. My jdeme svou cestou teď jako dřív a Vy prosím odhoďte kyselost a zoufalství a chutě pracujte s námi v „Času" a ostatních věcech.

Spěchám a proto končím, dost, že jak doufám, jsem Vás ukonejšil a se sebe svrhnul tíseň, kterou na mne uvalovalo vědomí, že Vy jste tak rozladěn a znepokojen.

---

*) Dne 17. června r. 1889 psal z Vídně dr. K. Kramář dru Jos. Kaizlovi: „Stalo se. Jako realista počítám s fakty, a přeji si jen, aby vše co nejméně zle dopadlo. O jednom však prosím se neklamte! Realismus d o h r á l. Jedná se nyní jen o to, jak nejlépe liquidovati situaci. Budete-li zvolen, tož jste vázán státi se Staročechem, jakým jste byl dřív, a musíme si rozmysliti, co uděláme z „Času". Nebudete-li zvolen, tož asi nebude realismus zabit, nýbrž povážlivě pochroumán, a bude živořit dál, zbaven vší své výhodné posice, kterou měl — a pak snad bude též na čase, abychom myslili na konec. O „bezcharakternosti" jsem vůbec ani nesnil — znáte dávno mé názory o stranách u nás — patřiti k jedné neb druhé mám jen a jediné za otázku čisté p o l i t i c k é opportunity. S „charakterem" to po mém soudě nemá pranic co dělat. — O „Mladočeších" bych napsal článek — ale až po volbách, dnes bylo by to předčasné. — Ještě slovo o realismu: Realismus dohrál jako samostatný směr, a jako zárodek snad nového se utváření věcí — bude snad působiti v obou stranách dále . . . Doufejme! Ostatně Vám přeju mnoho trpělivosti, až se zas sejdete se starými „dobrými" známými v klubu — obrňte se napřed před jistými poznámkami, kteréž zajisté sám, jsa objektivný, musíte očekávati. Co mne se týče, — tož zůstane-li „Čas" Časem, budu do něho psáti dále — ne-li, počkám s klidem, až přijdou příští volby — a pak uvidím."

**) Dne 17. června r. 1889 dr. Jos. Kaizl promluvil vedle jiných kandidátů na schůzi voličů v Kutné Hoře. 12. číslo „Volného slova" přineslo o schůzi voličské obšírný referát.

1889, 3. července. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Zrovna ještě před obědem nalézám okamžik, abych s Vámi pohovořil; škoda, že jsem včera nemohl, abych Vás dnes první byl zpravil o volbách.*) Toť událost, která padla jako ohromný baloun do našeho politického bahniště. Překvapení, zdrcení, jásot, tak slyšíte a vidíte po Praze. Včera odp[oledne] na ulicích viditelný ruch, vše mluvilo o volbách, o neslýchané porážce staročechů; jest jich nápadně mnoho, kteří obzvl[áště] si libují, že p. [prof. dr.] Al[bín] B[ráf] propadl.**) Já pořád myslím na Vídeň, tam ty volby musí míti účinek ohromující; jako když někdo dostane facku, že kolik minut nevidí, neslyší.

Realismus se raduje; přáli jsme si pokoření zpupné, netečné, nevědomé, snad nenapravitelné strany staročeské, ale že ta lekce bude tak durazná, tak pronikavá, věru nikdo netušil, ani Mladočeši nejzasvěcenější; ještě předvčírem očekával [prof. dr. Gabriel] Blažek od venk[ovských] obcí maximum 16 mandátu. Však je to také pravé boží dopuštění: [dr. F. L.] Rieger skoro padl, jakkoli proti němu leda podtaji pracováno, pak [A. O.] Zeith[ammer], [prof. dr. Albín] Bráf, [Fr.] Schwarz, [JUDr. V.] Peták, [dr. Prav. A.] Trojan requiescant. Z[ei]th[am]m[er]a prý přijme budějov[ická] komora, [dr. Alb.] Bráfa asi pražská***). V kurii měst očekávají Mladí 10 posl. — snad i více.

O stavu věcí na K[utné] Hoře mám pořád zprávy příznivé; smím prý na své zvolení na určito počítati. Protože, jak samozřejmo, tyto zprávy pocházejí od mých oddaných přívrženců a protože i odpůrcové moji, jak slyším, o svém kandidátu totéž rozhlašují, jsem pořád skeptickým a neuvěřím, dokud čísla výsledná neohmatám.†) Ostatně pracuje se v K[utné] H[oře] dost; dnes zase jede p. [Josef] Wohanka [pražský velkoobchodník] dobrovolně [pro mne] kortešovat.

Vaše články [„Naše strany"] se líbí, hlavně poslední, ta konkrétní analysa osob popadává lidi; předevčírem byl jsem na Jílovišti, tam se mi hospodský a obecní starosta pochlubil

*) Dne 2. července r. 1889 konaly se všeobecné volby do sněmu království českého — v okresích venkovských. Ze zadaných 49 mandatu připadlo Staročechum 17, Mladočechum 27, dvě volby byly nerozhodnuty a 3 poslanci se nerozhodli pro žádnou stranu z obou. Staročeši měli dříve 43 poslance, ztratili tedy 26 mandatu. Mladočeši měli 6 poslanců, nabyli tedy 21.

**) V skupině Žamberk, Ústí n. O., kde býval zemským poslancem prof. dr. Albín Bráf, byl dne 2. července zvolen Mladočech Fr. Hovorka.

***) A. O. Zeithammer byl zvolen zemským poslancem českobudějovickou obchodní komorou; dr. A. Bráf pražskou obchodní komorou nebyl kandidovan.

†) Byl zvolen báňský rada Josef Müller, který dostal z 568 odevzdaných hlasů 307 hlasů. Dr. Jos. Kaizl obdržel 251 hlasů.

jako odběratel a čtitel Času a chválil velmi tyto články. Také v Praze se tak děje — teď s napjetím se čeká na Ml[adO]čechy; chceme je ještě trochu propracovati. Přec nenamítáte nic, že jsme tam p. [prof. dr. Jana] Kvíčalu*) přilepili — to trvám, bylo nezbytno. Pán ten teď asi bude míti v údech všelijaké škubání.

My v „Č[ase“] projevíme klidnou mysl nad volbami, řekneme, že od výsledku voleb očekáváme, že str[ana] st[aro]č[eská] pujde do sebe atd. a str[ana] ml[ado]č[eská] že po prvém jasavém opojení vystřízliví a nabude vědomí své veliké odpovědnosti.

Prosím, pište, máte-li co podotknouti pro Chronos [= Čas], zejména vítali bychom pokyny o působení na Vídeň. Ale, prosím, pište stante pede, aby list byl ve čtvrtek dopol. u mne.

Co dělá [prof. dr. Ed.] Alb[ert]?

1889, 16. července. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Díky za novou zlatku**) — ukázal jsem ji jako novinku několika zasnoucím společnostem — nikde se nelíbila. Byl jsem v ned[ěli] a v pond[ělí] na venkově (v Konárovicích) a teď už nechce se mi v Praze líbiti. Dnes zakončím přednášky, pak as do 26. budeme pilně zkoušeti. Pojedu pak as na 14 dní do vých[odních] Čech a svezu se potom především do Tyrol; co dále, zatím nevím.

Tak tedy [prof. dr. Albín] Bráf je zvolencem velkostatkářu***). Přiznávám, že za dnešních poměrů je k tomu třeba značné odvahy; B[ráf] byl by zajisté lépe udělal, kdyby si byl jakýkoliv mandát jiný zjednal. Teď nebude ani členem klubu českého, nýbrž bude v klubu velkostatkářu. Nějaký zlomyslný člověk řekl, že B[ráf] zaujme místo Honzy Palackého [= prof. dr. Jana Palackého].

Jak se zde poslední číslo „Času“ líbilo, nevím, protože jsem tu nebyl a teprve dnes přijdu mezi lidi. Odpověď k vyzvání N[árodních] L[istů] †) stala se delší po návrhu pastýřovu [= T. G.

*) „Čas“ dne 28. června r. 1889 na str. 415 v článku „Naše strany“ odsoudil politické vystupování dr. Jana Kvíčaly.

**) Dne 13. července r. 1889 byly vydány nové zlatky.

***) Dne 15. července r. 1889 byl zvolen poslancem velkostatku místo hr. Fr. Ledeboura, v poslední chvíli se vzdavšího, prof. dr. Albín Bráf.

†) Dne 8. července r. 1889 uveřejnily „Národní listy“ zasláno „několika vlastenců, jimž jde v zájmu národa jen o pravdu“ na adressu pánů t. zv. „reálních“ politiků. V zasláně ukazovalo se, že co t. zv. „reální“ politici o českých politických stranách pověděli, je rázu negativního a žádalo se o zodpovězení otázek: 1. V čem má záležeti onen „věcný“, nepochybný základ čili podklad politiky jedné i druhé

Masaryka], on hlavně o to stál, aby se vytklo N[árodním L[istum], že nejsou orgánem svobodomyslné strany.

Ostatně tady publikum opravdu soudí, že „Čas" silně zašvenkoval k Mladočechum, mně zdá se to neoduvodněno. zejména poslední číslo zase ty domněnky boří.

Co přinese budoucí číslo, ještě není ujednáno. Pastýř [T. G. Masaryk] chystá něco proti „Čechu" a klerikalismu staročeskému; uvidíme, co přinese.

Že Staročeši pořád nechtí moudřiti, je z Hl[asu] Nár[oda] velmi zjevno: pivo, tabák, kořalka — to už je přílišné; včera zase schuze Obč[anské] Jednoty mluvila podobně.*) Četl jste, co napsal „Čas" o slovech císařových? **) Co říkáte usnesení klubu mladoč[eských] poslanců? ***)

Prosím Vás, co vlastně Vojtěch [prof. dr. Ed. Albert] říká? Už se upokojil, a jak mu svědčí „Čas"?

Dobře, že jste přijal korespondenci pro J[ournal] d[es] D[ébats]; budete moci hned o volbách něco napsati? To mohl by pak Č[as] v prázdninách otisknouti.

strany? 2. V čem a jak by jedna i druhá strana měla pracovat? (Podrobné a konkretní vylíčení dotyčných odboruv.) 3. S kterými, danými poměry by jedna i druhá měla „počítati"? 4. Co je nejasného v dosavadních programech zmíněných stran a co by proto jasně neb jasněji vysloveno býti mělo?" „Čas" dne 13. července r. 1889 str. 486—487 odpověděl na otázky aspoň částečně a zvláště prohlásil, že „Národní Listy" „orgánem Mladočechu nejsou" a byl ochoten zodpověděti všechny otázky „jednu po druhé, až mužněji a dustojněji položeny budou".

*) Volební úspěch Mladočechů vykládal „Hlas Národa" nezřízenými a nízkými agitačními prostředky Mladočechu. Dne 15. července r. 1889 konala „Jednota pražských občanů" veřejnou schuzi s rozhovorem o nabídnutém kompromisu v příčině nové volby do zemského sněmu pro král. hlavní město Prahu. Řečníci na schůzi ostře vystupovali proti malé intelligenci mladočeských kandidátu.

**) „Čas" z 13. července r. 1889 str. 480 napsal: „Císař rakouský neváže se politickou theorií, která panovníka v konstitučním státě povyšuje nad strany tak, jako nechce, aby panovník do zápasu stran parlamentárních byl vtahován. Každému je v živé paměti, že dne 22. pros. 1881 císař k deputaci města Terstu pronesl slova, že lituje, že jejich poslanec dělá vládě fakciosní oposici; dne 11. července 1889 na dvorní hostině delegátu poctil poslance Fandrlíka oslovením o volbách českých, ve kterém pronesl, že jest to vysvědčením chudoby pro českou inteligenci, když se řídí do té míry frásemi."

***) Dne 11. července r. 1889 pravil císař dru Fanderlíkovi o výsledku voleb sněmovních v Čechách: „Rozsah záležitosti této mne překvapil, jest to svědectví chudoby pro inteligenci venkovského obyvatelstva v Čechách, davší se pouhými frasemi vehnati do takových krajností. Obzvláštní společnost přišla na povrch. Proti tomu musí se rázně zakročiti." Mladočeský klub ze dne 13. července usnesl se vyslati k místodržiteli českému deputaci čtyř poslancu se „žádostí, aby zmíněný výrok, nebyl-li, jak se podobá, vubec pronesen, úředně byl dementován; stal-li se však na základě nesprávných a strannických informací, aby Jeho Excellence úředním, spolehlivým a pravdivým vylíčením situace o pruběhu voleb v Čechách ráčil postarati se o to, aby v rozhodujících kruzích zjednal platnost správnému usudku o loyalitě a politické vzdělanosti českého voličstva."

Pamatujete na článek o Trakalovi?*) V prázdninách by se dobře hodilo zase něco ekonomického, co, mi v okamžiku nenapadá. O výsledcích daně z lihu jest těžko psáti; o reformě osobních tarif dopravních na uh[erských] drahách dobře by se hodilo.

Přemýšlejte.

Dnes byl u mne L[eon] Bondy, abych opatřil realistického redaktora pro lounský lokální list [— Lučan], přičiním se o to. — Po jakých ledovcích chodili jste v neděli?

[1889], 19. července. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Píši na rychlo, abyste ještě před [mým] odjezdem dostal list. Mám zas tu nepříjemnou melu s rychnovskou denunciací, však dočtete se o ní v Chronosu [= Času]**).

Prosím, zastavte se na cestě z Vídně do Semil v Praze, pište o tom p. [dru. Janu] Herbenovi a sami spolu se uraďte o modu procedendi. Já jakž takž ještě se postarám o číslo [„Času"], které vyjde dne 3. srpna — ostatní pak vezměte prosím Vy.

Dobře, že teď Jour[nal] des D[ébats] máte v ruce Vy, jen se pak starejme, aby se v Praze a ve Vídni četl.

Zasílání „Času" pí N[adě] K[rulišové]-R[andové] opatřím.

Dám Vám o sobě zpráv dost — jen prosím se nezabte a přijeďte brzo, co nejdříve do Prahy a pak do Semil.

Pastýř [= T. G. Masaryk] odjel včera ráno — už toto číslo Chronosu [= Času] mám na krku sám.

[—] 4. srpna. Choceň.

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Prosím ujměte se Chronosu [= Času] už od čísla, které dne 10. vyjde, já nyní (od včerejška) úplně sám sobě zůstaven.

[1889]. 11. srpna. Nádraží. V. Osek.

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Šťastnou náhodou dostal jsem dnes už Chronos [= Čas] do ruky a blahořečím Vám, že jste se opuštěného ubožáka tak plně a pěkně ujal.***) Prosím, jen tak jednejte dále — však taky

*) O článku dra. J. Trakala: „Česká státoprávní a národnostní otázka."

**) Někteří professoři právnické fakulty odepřeli několika studujícím potvrditi návštěvu přednášek. Stalo se tak na základě pokynu rektorátu, kterému c. k. okresní hejtmanství rychnovské oznámilo, že zmínění studující za sněmovních voleb byli na Rychnovsku a tam účastnili se volební agitace. Případ tento vyvolal veřejnou diskussi, při níž zastávaly se studentů „Nár. Listy", proti nim psaly listy staročeské.

***) Za dovolené dra. Jos. Kaizla redigoval „Čas" dr. K. Kramář.

toho slibujete. Velmi rád byl bych se s Vámi sešel někde ve Vaší krajině, avšak předně jsem nevěděl, jste-li už vubec doma, a za druhé byl náš ([prof. dr. Leop.] Heyrov[ský] Krešl) cestovní projekt [po Krkonoších] tak ukvapený a do poslední chvíle nehotový, že nebylo lze Vás nějak zpraviti, snad Vám mladý muž, kterého v Jilemnici tuším titulovali poštmistrem, vyřídí naše pozdravy. Prosím, pište mi event. pod adressou J. K. Inšpruk, Bahnhof, budu tam ještě tento týden. Projezdil jsem už mnoho míst a také mnoho jsem užil; zpomeňte na to, co jsem Vám vypravoval, když zdá se mi o Velikonocích byl jste v Praze . . .

1889, 11. srpna. Nádraží ve V. Oseku.

Dr. Josef Kaizl strýci dru Edmundu Kaizlovi.

Dokončuji právě objížďku po vých[odních] a sev[ero]-vých[odních] Čechách; čekám tu na vlak, jenž mne zaveze do Kolína (Konárovic). 15. odjedu do Inšpruku. Exkurse moje se vydařila výborně, byl jsem prvé 3 dni (skoro pořád za deště) v Ústí n. O., den v Landškrouně; pak 4 dni v Nové Vsi u Litomyšle, pak 2 dni v Brandýse n. O., 2 dni v Potštejně, z P[otštýna] jeli jsme ([prof. dr. Leop.] Heyrovský a Krešl) do Horké u N. Paky, šli pěšky do Jilemnice, kočárem do Nov. Světa, pak pěšky k Labským Boudám, po celém hřebenu Krkonoší na Sněžku, dolů k Maršovu a Janských Lázní, odkud jsme se včera vrátili do Potštejna. Byl jsem opravdu překvapen velikolepými krajinnými krásami hor Krkonošských, které jsem byl dosud podceňoval. Naše ruta byla velmi pohodlná, stoupání nenáhlé, přístřeší slušné; jen prušácká (šófl) společnost kazí trochu pobyt. Často vzpomínal jsem, jak se asi Tobě vede, jakou máš pohodu; zde lze říci, že je prostředně dobrá. Z domova ovšem pro potulný zpusob cestování nemám zpráv pražádných, a jsem velmi žádostiv zvěděti, co a jak jest. Ve středu ráno přibudu do Prahy na 24 hodin. Zbude-li ti prázdná chvíle, piš mi do Inšpruku.

[**1889**], 14. srpna. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Jsem na několik hodin v Praze; jedu večer do Inšpruku a psal jsem Vám v neděli prose, abyste mi tam pod adressou Bahnhof psal. Vaše psaní jsem tu právě nalezl, škoda, že se Vám horský výlet nezdařil;*) já byl Krkonošemi překvapen, tak

*) Dr. K. Kramář psal ze Semil dne 8. srpna r. 1889 dru Jos. Kaizlovi: „Na horách jsme se měli mizerně. Jakmile jsme na nějaký vrch vylezli — přilezla za námi mlha a sníh — když jsme byli v údolí, tu hrozně pražilo — tak že jsem všecek rozezlen se z cesty o celý týden dříve vrátil . . .“

jsou pekné a zajímavé. Moje cesty do vých[odních] Čech nedají Vám příčinu ke gratulacím — alespoň ne na mou adressu. Pecujte o naše děťátko [— Čas]. pán Buh Vám to odplatí.

S bohem — pozdrav p. [dru. Ant.] Zemanovi [v Semilech].

[1889], 14. srpna. V Karlíně.

Dr. Josef Kaizl strýci dru Edmundu Kaizlovi.

Vrátil jsem se věera se Strobachovými *) z Konárovic, abych už dnes večer odejel do Inšpruku.

Muj projekt cestovní jest trochu komplikovaný; nevím, jak to vypadne. Musím totiž nějak sloučiti dvojí družinu; 1. Strobachovu a 2. [prof. dr. Jaroslava] Golla, ostatně se oba dobře shodnou, protože Goll skrze svého strýčka Daňka je u Götzla dobře zapsán. .

[1889], 27. srpna. Ala.

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Pozdě došel mne Váš list **), teď jsem v plném proudu vandrování a těžko na jeho zajímavý a vážný obsah odpovídati. Mám radost z Chronosu [= Času], neočekával jsem, že tak dobře to pujde v prázdn[inách]; číslo ze dne 24. jsem ještě neviděl. Jen, prosím, se tužte a nereflektujte ještě na mne. Daří se nám totiž [prof. dr. Jar.] Gollovi a mně výborně; byli jsme v Zillerthale, včera ve Vallerse a pronikli až do Italie. dnes a zítra zase pracujeme. Pozdravte srdečně Dr. [Ant.] Zemana [v Semilech] a zbude-li Vám kdy, pište mi (Inšpruk), já pak vydatněji odpovím.

1889. 27. srpna. Ala.

Dr Josef Kaizl matce Terezii.

Jsme — totiž [prof. dr. Jar.] Goll a já — zatím v Ale, zítra odjedu do Rivy, kdež sejdu se se Strobachovými, Goll pojede domů. Co dále se stane, ještě nevím. Daří se mi pořád velmi dobře. Počasí tady je příjemné, ale dávno ne tak teplé jako minulá léta — Očekávám toužebně nějaké zprávy z domova.

1889. 7. září. Inšpruku.

Dr. Josef Kaizl strýci dru Edmundu Kaizlovi.

Měl jsem pramálo možnosti v posledním témdni psáti, protože jsem byl ve společnosti manželů Strobachových; těšil jsem se na setkání s nimi více než bylo ospravedlněno, neboť jsem Emu jako cestovatelku přeceňoval; viděl jsem, že

*) JUDr. Zdenek Strobach.

**) Tento list dra. K. Kramáře se nezachoval.

její dobrá nálada mizí v tom okamžiku, když nemá všecku pohovu a pohodlí, kterému je z domova uvyklá — a tu pak z cestování stává se únavný buml — — — — Jsem rád, že jsme se zase vrátili do Inšpruku, neboť cestovatelům toho druhu hodí se jen veliké komfortable hótely a větší města. Nedivím se, že při tom [dr. Zd.] Strobach tloustne a pořád užívá nějakých prášků proti indigescím.

Bylo pravé štěstí, že počátkem minulého téhodne uhodilo špatné počasí, které zmařilo projektovaný se [drem. Zdeňkem] Strobachem a [prof. drem. Jaroslavem] Gollem výlet do Dolomitů, jež jsou na jihu Ampezza a na východ od Bozenu; bylo by mi to s paní Strobachovou velmi špatně dopadalo a s námi ovšem také.

Já teď pobudu asi týden v Inšpruku a pak — nemám ještě docela pevného rozhodnutí — asi pojedu na 14 dní do Italie. Jak dlouho tu zůstanou Strobachovi, nevím; zde je s nimi dobře býti — jenom ne v horách a v malých osadách.

Jen jsme včera dojeli z jihu a již je deštivo a mlhavo, kdežto před tím byla prý pohoda dobrá.

S velikým překvapením četl jsem o hlavní niterné události české — rozpuštění ak[ademického] spolku*); cesty vlády byly by opravdu nevyzpytatelné, kdyby nebylo jediného výkladu: naprostého přezírání českého národa a jeho politické váhy.

[1889], 11. září. Inspruk.

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Mám radost z toho, že Vás tak těší moje dobré mínění o vedení „Času" o prázdninách. Teď máme také už židy**) v sobě, dobře že to na 2krát odešlo. Prosím jen, nechte článek pastýřův [Masarykuv] o R[ukopisu] K[rálovédvorském] urputně ležeti — je krom toho opozděn. Mám právě také patalii s Jebúrem [= prof. dr. Janem Gebauerem] i Pastýřem [= T. G. Masarykem], kteří by chtěli míti hned v prvém čísle Ath[enaea] článek proti [Ignáci] Maškovi,***) což já odepřel, nechtěje Ath[enaeum] (jak mi to v loni mal-qué moi vyvedl

*) Výnosem c. k. policejního ředitelství v Praze z 26. srpna r. 1889 byl Akademický čtenářský spolek rozpuštěn a to proto, ponevadž prekrocil meze své působnosti, zaslav k mezinárodnímu studentskému sjezdu v Paříži odbývanému z příčinou otevření nové budovy Sorbonny adressu a projev sympathií.

**) „Příspěvek k objasnění židovské otázky" v ‚Čase' z 31. srpna a 7. září roku 1889.

***) Obhájce pravosti rukopisu kralovédvorského Ignác B. Mašek napsal do ‚Časopisu českého Musea' LXIII. 182—263 článek: „O čem svědčí proužky rukopisu Kralodvorského?" Na článek ten napsal prof. J. Gebauer odpověď pod názvem: „Proužky Rukopisu Královedvorského, důkazem jeho nepravosti," která byla otištěna v 2. čísle VII. ročníku „Athenaea" str. 33—45.

Pastýř [= T. G. Masaryk]) začínati opět ve znamení R[ukopisu] K[ralovédvorského]. Souhlasím s Vámi úplně.*)

Napsal jsem [dru Janu] Herb[enovi] včera [pro „Čas"] dvě psaní o [hr. Fr.] Thunovi a o [bar.] Krausovi **) — Vám asi nebude moci o tom referovati. Pak jsem mu poslal článek proti Polit[ik] ***), ale zůstavil jeho resp. Vašemu uvážení, chce-li a jak chce ho užíti.

Psal jste mně minule, že bylo by s největším prospěchem, aby „Č[as]" vycházel denně. Máte pravdu, všechno bylo by pohotově, i myšlének a program, i spolupracovníci, ba snad i čtoucí publikum, ale 50.000 fl. nám schází a to nelze odbýti „peníze už bychom nějak sehnali". Já nemám to bezpečné přesvědčení, dass sich das Geld zur rechten Zeit einstellt jako Pastýř [= T. G. Masaryk], a jako fin[anční] ministr, nevím posud, jak se Čas týdeník na rok udrží, fiasko bylo by ohromné, kdybychom pak za $^3/_4$ roku museli zavříti krám, ten chechtot Hl[asu] N[ároda] a N[árodních] L[istu]. Já sondoval z jara p. [nakladatele J. R.] Vilímka, ale ten šlape opatrně, rád by tiskl nový žurnál, ale o nákladu ani řeči.

Těším se na setkání s Vámi oběma †) realisty semilskými v říjnu při sněmu. Šťastný konec prázdnin mi ještě nesmíte přáti, protože mám skoro ještě plný měsíc, teď teprve hodlám jeti do Italie a snad — sejde-li se společnost, podívám se na nějaký ledovec.

Čtete-li v Semilech něco národohosp[odářského] nebo fin[ančního] — tož prosím nezapomeňte a napište mi referáty pro Ath[enaeum]. Což pak dělá feuilleton pana Antala Staška [= dra. Ant. Zemana] pro Chronos [= Čas]? Pořád po něčem slídím a nic.

Že lze s Dr. [Janem] H[erbenem, odpovědným redaktorem „Času"] dobře vyjíti, nepochybuji, však mne mrzí jen to, že za těch špatných času a za tu poměrně malinkou práci má 100 fl. Obraz „pohlednouti na dno kalných vod" se mu dobře nepodařil ††) — Zbude-li Vám prázdná chvíle, pište mi, prosím.

*) List dra. K. Kramáře, na nějž dr. J. Kaizl zde odpovídá, se nezachoval.

**) Dne 7. září r. 1889 odstoupil český místodržitel bar. Alfred Kraus a jeho nástupcem byl jmenován hr. Frant Thun. O této změně v místodržitelství českém otiskl ‚Čas' ze 14. září r. 1889 str. 621—623 v ‚Politickém přehledu' dopisy dra. J. Kaizla.

***) „Politik" 6. září r. 1889 vystoupila v úvodníku proti mladočechům a proti „nihilistickým svůdcům mládeže". Odpověď dra. J. Kaizla na tento útok proti realistům byla otištěna v „Čase" ze 14. září r. 1889 str. 627 a 629.

†) Dr. K. Kramář a dr. Ant. Zeman.

††) ‚Čas' ze 7. září r. 1889 str. 613 v noticce: „Pravý pachatel už je vypátrán" odmítal tvrzení brněnského „Hlasu" jako by prof. T. G. Masaryk byl příčinou rozpuštění Akademického čtenářského spolku a ukázal, jak různé denníky české se k tvrzení „Hlasu" zachovaly. Zpráva končila: „Spravedlivá nevole zmocniti se musí čestného člověka, když vidí na dno kalných vod, v nichž loviti neustávají naši křtění i nekřtění fariseové!"

Jak dlouho pobudete v Semilech? Srdečný pozdrav Vám i p. Dr. [Ant.] Zemanovi.

Co dělá a píše [prof. dr. Ed.] Albert?

[1889], 12. září. Inspruk.

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Několik slov, abych reagoval na věci, kterých jste se dotknul v posledním svém listu.*) Rozumí se samo sebou, že při eventuálním zápasu [o zemské výborství] mezi [prof. dr. Alb.] Bráfem a [prof. dr. Janem] Kvíčalou Čas podporoval by ze všech sil Bráfa; ale celá zvěst zní mi pravdě nepodobně. proti Bráfovi, [dr. F. L.] Riegrovu protegé, nebude přece Kv[í-čala] míti naději proniknouti a to tím méně, kdyby šlo o volbu z plena, jinak bylo by, kdyby šlo o volbu v kurii městské, tu by mohl Joh[anes Kvíčala] účtovati s Mladými a s některými hýly staročeskými.

Píšete dále, že asi a kdy se vrátím, abych, jak pravíte, převzal Čas. Na to ještě nemyslím, pojedu teď (asi v sobotu) na 14 dní do Italie a myslím, že přijdu až do Říma (nota bene psaní budou se posýlati odtud za mnou), pak pobudu ještě týden zde a někdy okolo 10. října přijedu do Prahy; těším se, že se tam pak s Vámi za kampaně sněmovní setkám.

Pol[itik] nepřestává rýpati do Ná[rodních] listů, kýž ďas to na ni sedl, což Puffke není v Praze? Jakýsi instinkt mi praví, že [prof. dr. A.] Zucker v tom má prsty.

Arangement Kraus-Thun**) mne překvapil — ale věc mi není venkoncem nesympatická, psal jsem o tom [dru Janu] Herbenovi prvý list, povrchní snad Vám sdělil, druhý obšírnější, jenž o Kr[ausovi] a Th[unovi] mluví, dostal asi právě dnes (ve čtvrtek) a jsem rád, že ty židy máme s krku ***), protože bylo by nedobře bývalo na 3krát to roztáhnouti.

Hl[as] Nár[oda] neúčastní se tuším štvaní, které Poli[tik] pěstuje †), proto jsem jej také v otázce Ak[ademického] spolku pochválil, také ve svém článečku ††) (jehož uveřejnění jsem

*) Tento dopis dr. K. Kramáře se nezachoval.

) Viz zde díl II. str. 558).

***) Viz zde díl II. str. 557**).

†) Viz zde díl II. str. 558***).

††) V dopisu „z kruhův akademických“ o akad. čtenář. spolku v „Čase“ 7. září r. 1889 str. 612 napsal dr. Jos. Kaizl: „Víte, jak listy (staročeské) chovaly se dosud — a s nimi celá strana (staročeská) k Akademickému čtenářskému spolku; vždyť sami jste to kolikráte důrazně kárali. Nuže, listy ty zapomněly rázem své malicherné, byť i malomocné škorpivosti a začaly viděti v Akademickém čtenářském spolku představitele studentstva na vysokých školách, důležitou instanci národního vývoje našeho. Přiznávám se, že tento obrat listů staročeských naplnil mne radostí; viděl jsem v něm kus vlasteneckého sebezapírání, jakousi noblessu, která zpod rumu žalostného strannictví vytryskne, když ohrožen důležitý zájem národní.“

úplně ponechal [dru Janu] Herbenovi resp. Vašemu uznání) mluvil jsem velmi benevolentně o Hl[asu] N[ároda].

Jezdím denně důkladně na velocip[edu] — a krom toho konám pěšky výlety; počasí je teď tak krásné, že krom toho nedělám pranic, nejsa doma. Neztrácejte trpělivost a ujímejte se dále Chronosu [= Času] — my toho užijeme v té míře po celý rok. Pozdravte p. [dra. Ant.] Žemana [v Semilech] — těším se na shledanou v Praze. Budete-li psáti Pastýři [= T. G. Masarykovi], jen mu řekněte, že o R[ukopisu] K[rálovédvorském] teď v Chronosu [= Času] nebudeme mluvit — až po Athen[aeu]*).

1889. 2. října. V Inšpruku.

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Jsem velmi rád, že jste se ozval, jsem od neděle zde a byl bych Vám rád psal, však věru nevěděl jsem kam. Těším se, že jste v Semilech a pořád držíte ruku nad Časem, který v prázdninách presentoval se velmi dobře. Článek o samospr[ávném] úřednictvu**) se mi velmi líbil a nepochybuji, že mezi interessenty samými vzbudil velikou pozornost; bylo to asi jediné věcné slovo, které za příležitosti [IV.] sjezdu [„Jednoty samosprávných úřadníků obecních a okresních v království Českém"] z potopy frásí v novinách i za stolem se vynořilo. Kéž to poslouží Chronosu [= Času] a jeho idealným i finančním interessům.

Napsal jste mi ***) řadu velezajímavých a mně docela nových zpráv. Ti, které p. Dr. [Ant.] Z[eman] posud rekrutoval, jsou ostatně nejlepší lidi z nově zvolených poslanců; to je symptom nade všechno potěšitelný pro náš směr. P. Dr. Z[eman] má patrně veliký diplomatický talent a jeho sympathická osobnost mu v tom velice slouží. Jen našlapávejme opatrně, ani řeč o nějakém zvl[áštním] klubu nebo straně, nýbrž pouze volné schůze a rozhovory, jejichž pozadí nemusí každý znáti. Nebudeme také dělati tajné konventikule, proto lokál [v restauraci] u kosů, který attrahuje výborným pivem a dobrou stravou, se hodí; je tam v pozadí v 1. světnici větší stůl na dél u zdi, kde zasedával náš sob[otní] jour fix, u něhož mohli bychom se scházeti; hlučně debatovati ovšem nesmíme. Neschválilo-li by se to, musili bychom buď do nádražní restaurace, kde je mnoho prostoru, nebo na Poříč k anglick[ému] dvoru, kde jsme my jednou seděli — tu i onde byli bychom bez chambre separée

*) Viz zde díl II. str. 557.]

**) Pro ‚Čas' z 28. září r. 1889 napsal dr. K. Kramář úvodní článek: „Otázka úřednictva samosprávného." (Ke „Svátku české samosprávy".)

***) Tento dopis dra. K. Kramáře se nezachoval.

úplně sami t. j. bez známých. [Hôtely] Arciv[évoda] Štěpán a H[ôtel] de Saxe jsou poslanci silně obsazeny; kde budou Ml[ado]-češi, nevím.

Také zprávy o Pol[itik] mi byly novinkou; jde to s ní s kopce, neboť [redaktor] Pufke znamená ztrátu ohromnou, [prof. dr. Jos.] Trakal akvisicí zatím nevalnou; je to nezkušený snaživec, ale pochopuji, že jej Staročeši za panující mizerie ochotně přijímají a promovují. Jak asi se vede Hl[asu] Nár[oda]? Pracuje způsobem opravdu drváčnickým, už jen aby sliboval věnec cerbulátů jako měsíční premii. Nedávno zvěstoval, že mezi hudeb[ními] kousky, které se před cís[ařem] v Litomyšli hrály, byli též „Hluší sv. Marka" patrně „die Tauben von St. Mar.", to musíme jednou v Chronosu [= Času] udati.

Psal jsem Pastýři [= T. G. Masarykovi] a kladl mu na srdce, aby v Chronosu [= Času] neforsoval R[ukopis] K[rálovédvorský]. Já bez toho měl celé prázdniny patalii s [prof. dr. Janem] Gebaur[em] a jin[ými], kteří mermomocí chtěli míti v 1. č. Ath[enaea] odpověď na Maškovu proužkovou obranu, ale já nepovolil a odkázal věc do 2. čísla, protože prvým chci agitovati, je rozhoditi a tu nechci à la programme míti souboj o R[ukopis] K[rálovédvorský]*). V táboře červených rukopisníku bude proto asi nevole proti mně.

Psal jsem včera [redaktoru „Času" dru Janu] Herbenovi a poslal mu úvahu o činu Liechtenstejnovu**); zároveň jsem vytýkal přílišné mladočeštění; v předminulém čísle o pražských volbách polemisoval dosti prázdně***) Hl[as] N[ároda] jako by to N[árodním] L[ist]ům z oka vypadlo; minule mohl „podvody" v lokálce o Liecht[ensteinovi] směle vynechati. †) Proč neměl zprávu o Kroměř[ížském] sjezdu stud[entském], kde Mas[arykovi] i jemu činěny ovace, jak mi to včera zde jeden účastník vyprávěl?

Přehledy polit[ické] jsou pěkné, na ty Vy asi také dohlížíte.

---

*) Viz o tom zde díl II. str. 557.

**) Kníže Al. Liechtenstein vzdal se předsednictví klubu, po něm zvaného Liechtensteinův pro volební vítězství mladočeské, jímž prý byla zmařena naděje na konfessionelní školu. O této události napsal dr. J. Kaizl do ‚Času' z 5. října r. 1889 str. 672—674 úvahu ve formě dopisu z Vídně.

***) Ve zprávě „Volby v Praze" v ‚Čase' z 21. září r. 1889 str. 643. byla otištěna kritika výzvy „Hlasu Národa" ze dne 17. září k pražským voličům.

†) V Politickém přehledu ‚Času' z 28. září r. 1889 str. 652 stálo: . . . princ Liechtenstein „situaci v Čechách daleko lépe posuzuje, než naše staročeské listy. Je ještě dobře, že se tak rády dají poučiti, když jim „takový" pán věc objasní. Kdežto ještě minulý týden neviděly ve vítězství Mladočechů než „největší šalbu, kterouž kdy lid vůbec zmámen byl", doznává nyní už i sám „Hl. Nár." (24. září), že „pokud se kde volbou mladoč. kandidátů skutečně projevilo nějaké hnutí lidu samého, bylo účinkem všeobecné nespokojenosti." „Hl. Nár." si sice nechává ještě zadní dvířka pro všelijaký ten podvod otevřena . . ."

Bačko [— dr. Fr. Bačkovský]*) tedy kapituluje, bylo to brzo.

Nár[odní] L[isty] po celý čas nevidím; proto schází mi také teď plný a jasný přehled naší vniterní situace. Pražské volby vypadly ostatně tak, že Mladoč[eši] s nimi opravdu mohou býti spokojeni **), to není ta dekadence, o které H[las] N[ároda] pořád mluví, [posl. dr. Jos.] Heroldovi však přece asi je[obviněními „Hlasu Národa" ze zištnosti a prospěchářství] definitivně ublíženo?

Prosím, pište mi ještě ze Semil a upokojte trochu mou zvědavost. Na návrat ovšem pomýšlím, přijedu do Prahy asi 10., tak že večer asi bylbych k disposici.

Pozdravte srdečně p. Dr. [Ant.] Z[emana].

Pozdrav od [prof. národního hospodářství Ugona] Mazzoly, s nímž pobyl jsem v Neapoli.

[1889], 23. října. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Jde to velmi špatně, opravdu velmi špatně s našimi lidmi. Schází jim všecka energie a podnikavost, ani nepravím aggresivnost, in p[un]cto volby do zem[ského] výb[oru] neudělali posud pranic, ani s Richt[rem — dr. F. L. Riegrem] nemluvili, ani mezi kollegy neagitovali, ba ani seznamy dle kurií si neudělali. Tak jsem to udělal já, pak jsem mluvil s [prof. dr. Alb.] Bráfem — poprve po létech o polit[ických] věcech a stálo mne to dost přemahání, ale šlo to dobře. Věc Joh[anes]ova***) stojí velmi špatně, ale ještě není přec jen zmařena; ale tolik jisto, nevybojují-li to Staročeši [— poslanci] přísné observance ([Prokop] Sedlák, [Mudr. Ant.] Steidl, [Jan] Pleva) — naši to bůh ví neudělají. My teď běháme a hýbáme se jen což — ale to je málo. Prosím, položte Dru. [Ant.] Zemanovi bambitku na prsa (ovšem nemluvě o mých stescích) a řekněte, že v š e c k o záleží na úspěchu voleb, a úspěch voleb záleží na pevnosti jejich skupiny; pište mu, aby měl své lidi v evidenci, každého oslovil, od každého vzal slib, aby do klubu přišel i do sněmovny. Pište, prosím, hned, neboť snad už v pátek nebo v sobotu věc praskne.

Brožuru †) a vše ostatní odkládáme do voleb; opravdu volby o tom rozhodnou, co podnikneme. Neprorazí-li „Čas",

*) Dr. Fr. Bačkovský stal se v září r. 1889 knihkupcem a zanechal dalšího vydávání „Českých listů".

**) Při pražských volbách bylo odevzdáno 1883 staročeských a 4051 mladočeských hlasů.

***) Kandidatura prof. dr. Jana Kvíčaly na zemské výborství.

†) Otisky článku o politických stranách českých z ‚Času'.

nevím, nevím, jestli zatím neobmezíme se na pouhé další vydávání Času; prorazí-li však Č[as] t. j. padne-li Joh[anes = prof. dr. Jan Kvíčala], pak změní se posice naše i vzhledem k Staroč[echům]. Z toho ale nesuďte, že jsem se komukoli zavázal, já [prof. dr. Alb.] Bráfovi mluvil jen jako já, nečinil žádné proposice, nýbrž jen vykládal a dával na uváženou.

Skoro celá st[aro]č[eská] strana je proti Joh[anes-ovi = prof. dru Janu Kvíčalovi]; i ve šlechtě má mnoho odpurcu a maršálek ho nedrží, jen že přeje si jakž takž zpusobilého škol[ního] referenta. Já [prof. dru. Alb.] Bráf[ovi] domlouval, aby sám ten referát vzal, snad moje výklady naň učinily jakýsi dojem.

Bylo by přec jen dobře, kdyby [prof. dr. Ed.] Albert dopsal Richtrovi [= dr. F. L. Riegrovi] a zapřisahal ho, aby Joh[anesa = prof. dr. Jana Kvíčalu] do z[emského] výbo[ru] nebrali; ale i to by musilo se státi ihned; prosím, běhejte také, jakmile tento list obdržíte. Nezmužeme-li ani porážku Joh[anesa = prof. dr. Jana Kvíčaly], pak s bohem, po tolika faktech, po takovém přisvědčování všech stran.

[1889], 27. října. [Pr. bo.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Prosím, napište laskavě obratem noticku o předloze, kterou Vám [redaktor „Času" dr. Jan] H[erben] pošle *); uvidíte, že nedotýká se jádra věci a jest jenom velmi povrchním opatřením, nepatrnou splátkou. Volby do z[emského] v[ýboru] na dlouho odročeny. Proč a jak, napíšu jindy.

1889, 6. listopadu. [Pr. bo.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Věru, že jsem Vás pokládal za pacienta, protože jste nepsal. Nereagoval jste ani na muj naříkavý list v příčině poslanců a realistu. Jednu stopu jeho jsem ovšem spatřil v tom, že [prof. dr. Ed.] Alb[ert] psal [posl. MUDr. Ant.] Steidlovi; zdali Richtrovi [= dr. F. L. Riegrovi], nevím. Je n e j v y š š í čas, aby [prof. dr. Ed.] Alb[ert] poslal peníze (nedoplatek 500 fl na slíbené 2000 fl.) na „Čas"; náš majetek obnáší 500 fl dluhu v tiskárně a vyroste do konce roku ještě o 250 fl.; pak přijde konec, neboť tak nebudu dále hospodařiti. Ještě chci pumpnouti [prof. dr. Leop.] Heyrovského, aby nám pujčil něco ex

*) Jednalo se o předlohu zemského výboru království českého, kterou se měly upraviti poměry úřednictva samosprávného na docela nových základech. ‚Čas' přinesl dne 2. listopadu r. 1889 o této předloze pod názvem „Otázka úřednictva samosprávného" úvodní článek.

titulo kauce, protože ještě asi 800 fl. v kauci je vydajného jmění, které však je vázáno, protože právě už vůbec žádného jmění nemáme. Nedoplatku za abon. je dost — ale málo se platí a [redaktor dr. Jan] Herben posud, prý z politiky, báječně liknavě se k věci měl.

S našimi poslanci všecko jakoby uťalo; minulou středu měl jsem s nimi prostředkem [posl. dr. Ant.] Zemana [ze Semil] smluvené rendezvous [v restauraci] u Meyera; přišel na mé pozvání Pastýř [= T. G. Masaryk], Voda [= prof. dr. Ant. Rezek] a [dr. Jos.] Fořt, ale z pánů nikdo, ani dr. Zeman. Ostatně na tom nezáleží, protože s nimi nic není; teď, jak z dobrého pramene vím, se staví v č[eském] klubu na zadní nohy, chtějíce míti místo přechodu k d[ennímu] poř[ádku] s t á t o p r á v n í resoluci!! My jim v tomto čísle [„Času"] zase posvítíme na státopr[ávní] resoluci a adressu. V příč[ině kandidatury na zemské výborství prof. dr. Jana] Kvíčaly oni nedělají nic, je to samý ohled a upejpání, a věc teď stojí tak, že by Kvíčala docela určitě byl odbyt v tom okamžení, kdyby někdo při poradě v klubu vystoupil a řekl, že jeho kandidaturu nepřijímá. Však to žádný z „realistů" neudělá.

My také s nimi více nekalkulujeme, ale za to vážně přemýšlíme o nějakou transakci se staročeskou stranou.

Prosím, pošlete mi co nejdříve ty naše programy; potřebuji jich pilně.

Pamatujte, jakož jste právě dnes koresp. lístkem slíbil, na Čas; možno-li dolehněte na [prof. dr. Ed.] A[lberta] i v příčině peněz i v příč[ině] Kvíč[aly]; ať neopomene asi 16. listopadu dopsati Richtrovi [= dru F. L. Riegrovi] ještě jednou a také [MUDru Ant.] Steidlovi. Vidím, že Steidl se věci ujímá a zejména také [posl. dr. Zdeněk] Strobach přiměl jakés horlivosti; já dnes důkladně rýpl do p. $^1/_2$mistra.

[**1889**], 8. listopadu večer. V Praze.

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Jsem už velmi umořen, ale přece Vám píši, protože bych rád, abyste byl zpraven a zítra bych se k tomu nedostal.

Především smutná karakteristika poslanců „realistů". V Č[eském] klubu byla tušim v pondělí veliká debata o adresse. „Naši" — nehledavše s námi nejmenšího styku horují pro státopr[ávní] resoluci, se kterou by se snad i Mladí byli smířili. Richter [= dr. F. L. Rieger] rozlícen mluví o chlapectví — dvakrát prý skládal vedení a odešel od stolku; konečně na „naše" i zvolal, jen aby šli z klubu, aby šli k Mladočechům. „Naši" to všecko spolknou, nevystoupí — aby se dali zas uprositi a diktovali si podmínky (bylo jich 9!) — a teď chodí jako

zmoklé slepice, jeden se chce absentovati, druhý chce skládat mandát a prof. [dr. Alb.] Bráf jen se chechtá. A tomu se říká „realisté“.

Při tom mne rmoutí to, že mohlo býti mnohem lépe, kdybyste tu byl zustal; mohlo, jestli že se domníváte, že byste lidi, kteří tak se chovají, byl mohl nějak napraviti. Skoro pochybuji.

Ale arciť st[aro]č[eská] strana je v plném rozkladu — zdá se mi, že bylby výhodný okamžik vrhnouti se — do ní.

O sjezdu není ani řeči; s těmi „našinci“ zatím není kooperace možná; pochopíte, že se nedomnívám, že ti učiní něco pro poražení Johannesa [= prof. dra Jana Kvíčaly].

Váš článek došel [o státním právu] *) — četl jsem a dal pastýři [= T. G. Masarykovi]; jedna hloupost v tom, že jej jen tak nelze otisknouti, v tomto čísle není vůbec místa — pro budoucí vadí ta antistátoprávní geometrie skupinová.**) Spravte to, a článek bude (třeba s jakousi poznámkou redakce) výborný jako argument a příklad pro to, jak se má konečně o st[átním] právu diskusse vésti.

Pročtěte dobře Richtrovu [= dr. F. L. Riegra] řeč adressní***) uvidíte, jak je mizerná v konstrukci a provedení. Brillantní je řeč K[arla] Schwarzenberga. Chci napsati úvahu a klasobraní z té debaty pro bud[oucí] číslo — prosím, upozorněte mne na to, co Vám napadlo a zdá se býti pozoruhodným. Nesvedl byste dopis z Vídně o celé mele? Jsem žádostiv, co řeknete našemu dnešnímu článku o návrhu majority [adresní komise]. Nezapomeňte na [prof. dra Ed.] Alb[erta] a finance Chronosu [= Času].

[1889], **11. listopadu.** [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Bude-li Váš světobol ještě chvíli trvati, stane se z Vás romantik; už je nejvyšší čas, abyste se dostal do rovnováhy. Není ani všecko tak černé, jak to ve svém psaní†) líčíte, ani my tak politování hodni, jak to naznačujete.

---

*) V ‚Čase‘ nebyl uveřejněn.

**) Článek ‚Návrh většiny adresní komise‘ v ‚Čase‘ z 9. listopadu r. 1889.

***) Dne 7. listopadu r. 1889 započala na sněmu království českého debatta adresní. O této debattě napsal dr. J. Kaizl článek: „Státoprávní debatta“ do ‚Času‘ z 16. listopadu r. 1889.

†) Dr. K. Kramář listem z 10. listopadu r. 1889 z Vídně projevil dru. J. Kaizlovi naprostý nesouhlas s obsahem i formou článku „Návrh většiny adresní komise“, otištěného v ‚Čase‘ z 9. listopadu r. 1889. Dopis svůj končil: „Zas už je jedna „akce“ pohřbena, nebo nemyslím, že by ti naši „realisti“ mezi poslanci po tomto článku ještě s námi chtěli jít. Byli by také horšími ještě, než si myslím, kdyby tak udělali. A tak opravdu nezbude, než co se s takou konsekvencí již po tolikáté opakuje, skočiti do nějaké strany. Budiž! Já si ten skok ještě trochu rozmyslím.“

Článek byl dobře promyšlen a mezi Past[ýřem — T. G. Masarykem] a mnou prodiškutován, než byl napsán; první a čtvrtou čvrť psal jsem já, 2. a 3. Past[ýř = T. G. Masaryk] — a napsán, byl ještě společně čten. Ostatně napsati jej, byla velmi snadná práce; byl nezbytný logický důsledek článku o státoprávní adresse*), který byl za Vaší přítomnosti psán — a ten zase byl důsledek článku o [politických] stranách českých. To je to hezké, že to v Čase jde jedno z druhého — ale méně hezké; že se pak proto někdo durdí.

Státoprávní adressa [na sněmu] byla Mladým [= Mladočechům] strannický coup (komedie nikde není řečeno) a staří dobře učinili, že přešli k dennímu pořádku a realisté by to byli také učinili. A mladí nejsou stranou radikální, státoprávní stanoviště jejich je jim posud pouhou negací opposičně opportunistickou. Snad postavení, které zaujali, protože jim to slina na jazyk přinesla, povede nebo požene je k řečenému radikalismu — ale to je možnost budoucnosti a na tu musíme čekati. —

Také „akce" s naš[imi] poslanci není zmařená; když oni nedovedou jasně viděti a určitě chtíti, musí tak činiti jiní; to je neurazí, leda se chytnou za hlavu, řeknou, že chybili, a půjdou teprve s námi. Ale my bychom tíže chybovali, kdybychom na jejich míru se skrčili. — kde by zůstala autorita. Je nepálí denní pořádek, ale to hrozné odůvodnění a snad ještě hroznější řeči Richtrovy [= dr. F. L. Riegrovy].

My se teď nesmíme ohlížeti na to, co je populární a co není; budujeme základy programu možné politiky a pokud vím, posud vždy jsme se dívali jen k nám do vnitř a nikoli nahoru na galerii. Máte asi pravdu, že mladí budou s to, silně kořistiti z počínání Staročechů; ale my se neidentifikovali předně se Staročechy a dle našeho receptu byli by mladí měli daleko méně kořisti, než jí teď mají, a za druhé jsme si netajili, že ze svízelů egyptsko-staročeských půjde asi cesta pouští zmohutnělého mladočešství.

[Mladý kníže Karel] Schwarzenberg zdá se mi mluvil [na sněmu] velmi korrektně**), až na to, že bez mála by byl uznal p r á v n í povahu ústavní půdy; ale jen [bezmála; on, jak N[eue] Fr[eie] Pr[esse] včera pěkně vytkla, uznal však plnou právní platnost stát[ního] práva č[eského] a sama N[eue]

*) „Adresa státoprávní" v ‚Čase' z 19. října r. 1889.

**) Dr. K. Kramář dne 10. listopadu r. 1889 psal dru Jos. Kaizlovi: „Řeč prince Schwarzenberga se mně tak nelíbila, proti ústavě bylo to stanovisko, které nesmíme zaujati, ani kdybychom ještě méně doufali v brzké vyplnění svých státopr[ávních] tužeb. Ústava je výronem moci a ne práva. Změna její otázka m o c i a potom práva. Mimo to o n si mohl uspořiti polemiku proti Mladoč[echům]."

Fr[eie] Pr[esse] z toho dovozuje jen kollisi. Ale jak mistrně označil přímé volby z r. 1873 a centralisaci ústavní za prvé objekty útoku, formulujte ten poměr k ústavě jasněji a srozumitelněji ve smyslu faktické platnosti, faktického kolbiště a arsenálu a máte pěkný realistický program.

Proč by on nebyl s Ml[ado]č[echy] polemisoval?

Řekl jim to, co pak [ředitel Em.] Tonner, [prof. dr. Alb.] Bráf, Richter [= dr. F. L. Rieger] rozpřádali.

Váš článek [o státním právu] má Pastýř [= T. G. Masaryk], řekl jsem mu dnes, aby Vám jej vrátil — on však že ne, ale že Vám bude psáti. Můj lístek jste snad dostal a s ním odpověď, které jste si přál. Prosím, pište o Ml[ado]češích a také mi podejte své poznámky k [adressní] debattě, ale jen se nerozčilujte a napravte si nějak — což nemáte žádné pomoci? — humor.

[1889], 15. listopadu. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Těším se, že se už nezlobíte *) a že se konečně přece jenom shodujeme. Prosím, pište ještě [posl. dru Ant.] Zemanovi [ze Semil], aby se vší energií chopil se záležitosti Johannesovy **); ten pracuje parou na všech stranách a bude nezbytně třeba, aby se v klubu proti němu vystoupilo.

Váš článek [o státním právu] ještě neuveřejníme — ale aufgeschoben ist nicht aufgehoben; my musíme v Chronosu [= Času] teď pracovati o tom st[átním] právu, o přímých volb[ách], decentralisaci a j. a tu bude vždycky času; ale to s tou geometrií musíme ještě dobře uvážiti.

Poslal jste mi „programy" — ale v mém rukopisu schází poslední list, tuším 8. prosím vyhledejte a pošlete mi jej.

Prosím, sdělte mi co nejdříve ty označené novinky o Taaffovi; škoda, že jste tak už neučinil, mohlo už něco prosvítati v tomto čísle.

Stvrzujete rozcházení se Pol[itik] a Hl[asu] N[ároda]. Veliký vztek u [staročeských] orthodoxů.

Co se kutí proti Pastýři [= T. G. Masarykovi], nevím ale pořád šuškají, že se chystá nějaká veliká rána. Já posud dosti klidně vše pojímám.

Couleur [A. O.] Zeith[ammer] má prý Richtra [= dra F. L. Riegra] po krk, ráda by ho odstranila a obnovila staroč[eskou] stranu; k tomu prý by nás rádi měli — také Vy výslovně jmenován. Však za to vše se nechci zaručovati; to je od Vody

---

*) Dopis dra K. Kramáře, na nějž tento list jest odpovědí, se nezachoval.
**) Kandidatury prof. dr. Jana Kvíčaly na zemské výborstvi.

*

[= prof. dra Ant. Rezka], jenž lítá jako čamrda a sbírá zprávy po ulici.

Zatím s bohem. Nezapomeňte, že Chronos [= Čas] finančně tone a navrtněte přec [prof. dra Ed.] A[lberta].

Vaši zprávu o K. u. K. má už dnes „Pol“[itik].*)

[1889], 23. listopadu. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Věc s Joh[annesem Kvíčalou]**) jsme prohráli, způsobil to [A. O.] Z[eit]h[ammer] se svými Myrmidony, jenž patrně chce míti Joh[annesa Kvíčalu] za rukou a snad i nerad by udělal koncessi realismu. Dali jsme jej proto do klatby. Myslím, že teď bude lze nalézti modus vivendi [prof. dr. Alb.] Br[áfem], Richter [= dr. F. L. Rieger] byl proti Kvíč[alovi].

[Dr. Ant.] Zeman se mi zase líbí i poměry ho překonaly a podnítily v něm energii; pracoval proti Joh[annesovi Kvíčalovi] a v klubu vystoupil jako lev. Také [posl. dr. Karel] Pippich jde věrně s námi.

Váš dopis z Vídně [o hr. Taaffeovi] bude v dnešním čísle [‚Času‘]; je to dosti zajímavé a stojí za povědění — jen ať [prof. dr. Ed.] Alb[ert] zase brzo něco poví.

Ostatně máme [prof. dra Ed.] Alb[erta] nějak v domnění, že jeho rozmach real[istický] chábne; nejen, že neposílá pen[íze], ani nepíše; Pastýři [= T. G. Masarykovi] už dávno je dlužen odpověď a také mně; toho jindy u něho nebylo. Sám nepozorujete obrat; či dolehají naň vážné starosti?

Chronos [= Čas] žije na dluh; neseženeme-li do 31.-12. pomoc, zavru boudu a bude po Chronosu [= Času].

Z tohoto čísla***) poznáte, jak nám schází propracování problemu o němčině.

[1889], 27. listopadu večer, 1/4 hod. po Vašem odchodu. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

[Prof. dr. Ant.] Rezek vyprávěl, že mu dnes kdosi vyprávěl, že na jednom z nových dvorských museí ve Vídni jsou tabulky se jmény výtečníků — a mezi těmi výtečníky, že je také Luther a Melanchton. Prosím, jděte ihned se tam podívati a hned nám

*) Panovník 14. listopadu r. 1889 nařídil v důsledcích vymoženosti maďarských stran, aby veškeré hodnosti, úřady, správy a služby u císařského dvora, všechny gardy (mimo uherskou tělesnou stráž), dvorní úředníci vyšší i nižší i zřízenci nazývali se nadále cís. a královskými.

**) Prof. dr. Jan Kvíčala byl dne 23. listopadu r. 1889 zvolen městskou kurií přísedícím zemského výboru.

***) V noticce (str. 780) o druhém čtení zprávy o užívání obou zemských jazyků při samosprávných úřadech v Čechách.

telegrafujte. Jsou-li tam ta jména, telegrafujte a n o, nejsou-li, telegrafujte n e (abychom v pátek věděli, že ano neb ne, a mohli list klidně uzavříti). Viďte, že byl by to krásný trumf ve směsi. *)

[1889], 8. prosince. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Byli u mne včera studenti a žádali, abych jim dal radu a zařídil ve [středisku československého studentstva] Slavii politický seminář — asi tak jako Vy jste svého času**) pro ň horoval. Prosím Vás proto, abyste mi pověděl ze své zkušenosti pařížské (v kterém ústavu?), jak věc nejlépe zaříditi? Nechtěl byste snad věc hned raději jako článek pro Chronos [= Čas] napsati? Máte-li jen trochu kdy, učiňte tak, budou 2 mouchy na 1 ránu — avšak na každý způsob mně ad personam ony vědomosti svoje sdělte.

Máme velikou zlost na Vodu [prof. dra Ant. Rezka], která se zachovala docela nemužně a škodí nám: běhal po všech možných redakcích radikálných i klerikálných a ubezpečoval tu, že je pravověrným, tam, že rozhodníkem a všecky žádal za přízeň a pardon; pak líčil věci tak, jak ve skutečnosti nebyly, studenti také už prohlédají a mrzí se. Tak posuzují jej Mladí, Staří a klerikálové a představte si ty dojmy a ten effekt pro naši skupinu! Myslím, že nebude lze jej držeti, dojde-li k poradám. Pan Červený [= Dr. Karel Mattuš], jak mi Maličký [= prof. dr. Alb. Bráf] oznámil, dnes defin[itivně] do Prahy se vrátí; Maličkého [= prof. dra Alb. Bráfa] neupomenu, počkám, až on přijde. Pastýř [= T. G. Masaryk] Vám asi psal, že na tom jsme zůstali nedáti hned na poprvé memorandum, nýbrž učiniti tak až později a vypustiti z memor[anda] všecky positivnější a detajlové naše proposice.***)

Není pro nové číslo [= Času] nic zajímavého z Vídně? Měl [redaktor Gustav] Eim †) radost, že byl pochválen? Co říkate

*) Dne 25. listopadu r. 1889 ve schuzi sněmu král. Českého stěžoval si mladočeský posl. dr. Šíl, že mezi votivními deskami, určenými na průčelí zemské musejní budovy, nenalézá se deska se jménem M. J. Husi, i navrhl, aby zemský výbor se postaral o zasazení této desky.

**) Dr. K. Kramář psal dne 14. února r. 1889 prof. dru J. Kaizlovi: „K jednomu se vrátíme, až nabudeme trochu půdy, totiž ku založení nějaké conference Molé v Praze, kde by se naši mladí lidé připravovali ke všem oborům veřejného zastupitelstva lidu. Od toho bych si velice mnoho sliboval."

***) V novém jednání o dohodu realistů se stranou staročeskou.

†) ‚Čas' z 7. prosince r. 1889 str. 830 přinesl tuto notičku: „O r e f o r m ě s n ě m. ř á d u v o l e b n í h o ve smyslu návrhu dra Kučery pronesl se vídeňský dopisovatel „Nár. Listů" (4. pros.) [Gustav Eim] způsobem velmi důkladným a nové závažné momenty uvedl do diskuse. My držíme se (v. ‚Čas' č. 49) doslovného znění zem. zřízení a trváme při výkladu podaném, přes to, že p. E. obratnou interpretací slov § 38. zem. zřízení jej ohrožuje, avšak větší význam přikládáme historickým

obratu v N[árodních] L[istech] pro svobodu bádání*) — pokládám to za duležité pro reflexní účinek na staro[české] listy.

Vojtěch [prof. dr. Ed. Albert] pořád nic, přese všechno šťouchání a přímé se strany Pastýře [= T. G. Masaryka] oslovení; co to je? A my potřebujeme hotových [peněz] už velmi pilně. Voda by velmi 3krát podmlela. Můžete-li Vy, připošťouchněte znovu.

[1889], 17. prosince. [Praha.

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Byl jsem 3 dni na venkově, zatím odjel Pastýř [= T. G. Masaryk], ale píše, že dnes se vrátí. Ji mi líto, že jsem mu nemohl na srdce vložiti, aby se nevracel bez peněz Vojtěchových [= prof. dra Ed. Alberta], kterých je [pro „Čas"] v nejvyšší míře potřebí.

Včera mluvil jsem s p. Červeným [= drem K. Mattušem] — díval se na mne jako usmívající se had a smluvili jsme se, že v pátek o 4. hod. odpol[edne] se sejdeme. Jsem více zvědav než dychtiv po výsledku, který jest mi konečně lhostejným — mně více skoro by lahodilo, abychom ještě počkali; chci tím zároveň říci, že st[aro]č[eská] strana má daleko větší interess té koalice se dodělati než my.

Ptáte se po [staročeském poslanci Janovi] Plevě — v afféře Johan[nesa Kvíčaly]**) byl jsem u něho a nezastihl — po druhé zanechal jsem mu lístek, aby mne navštívil, vždyť lidé odplácívají visity; on ale nepřišel a proto jsem k němu opět zašel, maje Joh[anesa Kvíčalu] velmi na srdci. To je vše; nerozumím, co vlastně říká***) — snad se chlubí, že jsem u něho byl a on u mne ne — na to je snadná, byť i nelichotivá odpověď. Ostatně jeho pán Kladívko doklepává; je prý naprosto unaven a vystříhá se všeho, co přináší práci a rozčilení — také prý vážně myslí na polit[ickou] pensi.

Zde Staročeši posuzují svou situaci [pohusovskou†)] dosti

datum a paralelám, jež p E. pro mínění svoje snesl. Projekt dra Škardy pokládáme, jak už jsme pověděli, za právnicky bezpečnější a daleko méně sporný; však přáli bychom si, aby se diskuse vedla dále; du choc des opinions jaille la lumière."

*) ‚Národní listy' z 6. prosince r. 1889 v článku: „Útok na vysoké učení" vyslovily se proti útoku „Vaterlandu" pro svobodu bádání a učení na vysokých školách.

**) Viz zde díl II. str. 568.

***) Dr. K. Kramář psal z Vídně dne 11. prosince r. 1889 dru Jos. Kaizlovi: „Prosím Vás, mluvil Vy Jste v Praze s Plevou nebo nemluvil? On říká, že Jste mu psal, aby Vás navštívil, a on že u Vás nebyl. Nutno i také maličkosti konstatovati, event. trochu Plevu spražiti — je příliš domýšlivým."

†) Dne 25. listopadu r. 1889 provedena na sněmu království českého debatta o Husovi, podnícená návrhem posl. dr. Šíla (viz zde díl II. str. 569). Za debatty pravil princ Karel Schwarzenberg: „Mezi Husity bylo na počátku onoho hnutí

dobře; vidí, že udělali přímo blbství a projevili neskonalou impotenci.

Voda [= prof. dr. Ant. Rezek] od Zemdleného cosi zaslechl, že Vy jste nějak neschvaloval jeho výšplechy na [universitní] katedře, já mu to také pro svou osobu projevil; on je za to tím nudnější, mluví pořád o tom a kroutí se jako pejsek, jenž má zlé svědomí.

Jsem žádostiv, co jste upekli ve Vídni, ale neočekávám mnoho. Nemáte honem nějakou korrespondenci pro Chronos [= Čas], ale musila by přijíti zítra na poštu. Jak soudíte o chování se Mladých [na sněmu království českého] při budg[etním] provis[oriu]? Po mém mínění není námitek proti jejich odpíravému votu — jenže prý 2 z nich odešli před hlas[ováním], aby nestal se malheur.

Píšete, že Pastýřovi [= T. G. Masarykovi] povídáte afféru [Gustava] Eimovu*), ale já od té doby s Past[ýřem = T. G. Masarykem] nemluvil a nevím nic. Snad o tom, že upadl?

S bohem — čekám ve čtvrtek na list s nějakými snad novějšími informacemi. . . .

[1889], 20. prosince. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

S p. Červ[eným = drem K. Mattušem] bylo klidné, příjemné pourparler; v obrysech naznačili jsme svoje pojímání a reserváty; Č[ervený = dr. K. Mattuš] skoro vše uznává, přeje si přízn[ivého] výsledku vyjednávání a bude teď s Richtr[em = drem F. L. Riegrem] a j. mluviti. Pokračovati budeme potom.

[1889], 22. prosince. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Jednání se St[aro]č[echy] mi dělá veliké starosti. Pastýř [= T. G. Masaryk] je pln optimismu a já pln nedůvěřivosti. Nemám za to, že se vše míní upřímně; v dané tísni máme býti agglomerováni a využiti — až tam budeme, sevrou nás, a co si počneme? Co ku př. já sám na ř[íšské] radě pořídím; kdybyste tam byl Vy a Voda [= prof. dr. Ant. Rezek] (jakožto dobře zkrocený pomahatel — jsme tři a to už vydá — ale jediný a tak nenáviděný; nedělejme si illuse, bude na nás hleděno nikoli s láskou. A zde, i když nám dají [staročeské] noviny — ty se

mnoho charakterů ctihodných, ale Husité, bohužel, zvrhli se brzy v tlupu lupičů a žhářů.“ Tato slova, pronesená se strany spojenců strany staročeské, vzbudila ve sněmu i mimo sněm bouři rozhořčení. Politikové staročeští, poněvadž slova výše uvedená padla od jejich spojenců, nedovedli se dosti energicky ohraditi proti znění a obsahu výroku.

*) Nebylo mi možno zjistiti, oč se jednalo.

nám pak mohou vzíti, je nás málo právě teď v rozhodné chvíli. Nám nezbyl by pak než exodus, ale jak budeme pochroumáni.

Uvažte, že právě teď nám na truc byl zvolen [do zemského výboru] Joh[annes Kvíčala], že p. Červený [= dr. K. Mattuš] to byl, jenž opřel se veškeré koncessi při té volbě — a teď, že najednou takový obrat!

Já nevěřím, — nevěřím i když se nám teď udělají koncesse sebe větší — protože stojíme proti masse líné, hynoucí, nám nepřátelské. A my sami také ještě nejsme hotovi; propracování programu nepokročilo ani na 50%; nedávno jsem o tom mluvil s Pastýřem [= T. G. Masarykem], který je výborný ve všeobecnosti, ale v detajlech často přezírá a lehce váží. Pravda, že naše force je v methodě — ale i program musíme míti daleko hotovější; jak stojíme k němčině, jak k financím, jak k posloupnému propracování ústavy atd.?

Rok klidné práce v Chronosu [= Času] bylby velmi vítán. Úspěchy naše jsou veliké už teď — samo faktum, že se s námi vyjednává — už nejsme skrytou bandou spiklenců.

Rozumní lidé vidí staroč[eskou] stranu jako moriturou a varují: počkejme do budoucího roku.

Naproti všemu tomu padá u mne na váhu, že ovšem r. 1891*) budeme málo platni, jestliže před tím neupravíme půdu v té neb oné straně; ale jen jestli nám ji upraviti nechají! To je ten circulus vit[iosus].

Vidíte, jak zlá jest otázka a jak mnou zmítá — jednou jsem pro, jednou proti. Vojtěch [= prof. dr. Ed. Albert] je příliš nadšen pro [dra F. L.] R[iegra] a pí [Marii] Č[ervinkovou-Riegrovou] a pracuje parou pro kompromis. Uvažujte o věci a pište mi o ní co nejdříve. Škoda, že nejste v Praze; nemůžete před 1./1. přijeti? Já bych totiž na čas od 1./1.—6./1. rád odjel . . .

Pozdrav Dr. [Ant.] Zemanovi a poručení jeho ženě.

[1889], 29. prosince. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Pro 1. číslo [nového ročníku „Času"] očekávám od Vás najisto pěkný článek; já už jsem úplně vyčerpán; v posledních 8 číslech měl jsem 6 článků a množství jiných věcí a začíná mi toho býti příliš. Půjde-li to tak dále, budeme brzo na suchu, j. sl. naše články octnou se na mělčinách úvodníků v dennících.

Bylo by dobře v tom prvním článku podívati se na zad; co jsme vykonali neb oč jsme se pokusili — ovšem bez chlubení.

*) V roce všeobecných voleb do říšské rady.

Na př. uznávání 2 stran už proniká. Pol[itik] dnes už chce přáti Mladočechům zastoupení při vyjednávání s Němci *); strana staroč[eská] už počíná se nazývati opportunistickou a ne konservativní; to zajisté jsou stopy vlivu našeho ve věcech větších i menších. O hlavním ovšem úspěchu Chronosu [= Času]: že teď strany už podruhé s námi vyjednávají, nelze mluviti — škoda. Vedle toho jsou otázky, kterým jsme se v Chronosu [= Času] důkladně podívali do očí (naše strany, státní právo, konf[essijní] škola), pak otázky nár[odo]h[o]sp[odářs]ké: Banka, Valuta, st[átní] dráhy a j.

Mám za to, že bylo by dobře takový stručný retrospekt[ivní] pohled sloučiti se sit[uačním] článkem a možno-li s prospektem vždy majíc na zřeteli, co řekli jsme loni v úvodníku a co chceme.

Situace jde vstříc veliké změně. Jsem rád, že jsem napsal článeček vánoční, který byl by býval k ničemu, kdyby pověsti o vyrovnací akci nebyly se osvědčily — ale takto jsme páni — jak už řečeno, jde „Pol"[itik] za námi neodmítajíc připuštění Ml[ado]čechů. Že vyrovnací jednání nemůže vypadnouti v náš prospěch, to zřejmo**). Dnešní „Pol" [itik] je zajímava: připouští, že ty 2 zákony***) nebudou sankcion[ovány] a že nebude dodat[ečné] zasedání sněmu; z Čes. Pol[itiky] hledí stísněnost, také z Hl[asu] Nár[oda] hlavně z jeho nemluvnosti. Tak jsme to řekli v „Čase".

Také naše se Staročechy jednání vstupuje tím do nové fáse; budeme asi čekati, až co bude s Němci — pak snad stanou se veliké věci; není vyloučeno, že vznikne nová koalice na ř[íšské] radě, ze které Češi budou něžně vysypáni; naše realist[ické] postavení bylo by pak snadné a poměr mezi St[aro]č[echy] a Ml[ado]č[echy] také jiný. Teď musíme dávati dobře pozor a vědomí o tom všem musí se obrážet v budoucím 1. čísle [„Času"].

Vojtěch [= prof. dr. Ed. Albert] tedy přijede [do Prahy] až o Nový rok; jsem rád, neboť já tu měl do dneška bratra z Tyrol a pastýř [= T. G. Masaryk] měl snad influencu. Vojtěch [= prof. dr. Ed. Albert] pořád a pořád neposílá peněz, jakkoli pastýři [= T. G. Masarykovi] znovu slíbil.

---

*) Dne 22. prosince r. 1886 opustili Němci sněm království českého. Od té doby bylo učiněno několik pokusu o smír česko-německý. V listopadu r. 1887, v dubnu r. 1889 a v září r. 1889. Dne 4. ledna r. 1890 počala vláda jednati s Čechy a Němci o smír česko-německý.

**) ‚Čas' z 28. prosince r. 1889 přinesl článek „Vánoční", v němž se dokazovalo, že osnovaná akce vyrovnací jest v této chvíli z nejpovažlivějších úskalí pro stranu staročeskou.

***) Návrhy zákonů zemských o jazyku samosprávných obcí a o školách minorit.

Zustanu tedy v Praze — ale už, jak pravím, mne ta zapřaženost počíná mrzeti.

Pozdravte dr. [Ant.] Zemana . . .

Kdy přijedete? Možno-li, pobuďte tu několik dní, aby se probraly i věci, které vždy teprvé později napadnou!

[**1890**], 17. ledna. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Díky za Vaše zajímavé zprávy; měl jsem napsanou směs o vyrovnání [česko-německém] a přišel Váš list*): pastýř [= T. G. Masaryk] abych k té směsi dal ocásek z Vašich zpráv; já namítal, že snad Vaše zprávy jsou důvěrné — ale to prý nic a tak jsem je tedy nalepil na směs a udělali jsme z toho dopis z Vídně. Prosím, abyste to lehko nesl, však myslím, že Vám to nebude škoditi nikde, zejména ne u Richtra [= dra F. L. Riegra]. Já měl tolik práce s tímto č[íslem „Času"], že jsem předělání (zkrácení) Vašeho článku [„Rakousko roku 1889"] zůstavil Majstrovi [= dru Janu Herbenovi] a Pastýři [= dru T. G. Masarykovi]. Prosím, informujte nás o včerejším obratu v konferencích [česko-německých]; ale buďte tak laskav a poznamenejte ve svých zprávách, co lze a co nelze užíti pro

---

*) V listě z 15. ledna r. 1890 psal dr. K. Kramář z Vídně dru Jos. Kaizlovi: „Dnes jsem slyšel, že v Uhrách, kdež posud pohlíželi docela bezúčastně na věc [= jednání o vyrovnání česko-německé], začínají se velmi živě o ni zajímat — a všecko se napjaté dívá do Vídně na výsledek konferencí. Je to proto, že [panovník] s takou intensivností se do věci [dal]. Zdá se mně, že bude míti celé vyjednávání velké účinky — o kterých dnes se nám ani nezdá. Na každý způsob císař bude tlačiti u každé vlády na smír, jak to výslovně řekl. To znamená ale vládu smírných elementů na velmi dlouhou dobu. Německá vysoká šlechta se od Němců docela zřejmě loučí — a spojení její s naší není vyloučeno. Co potom? Kdo z nás s takou šlechtou půjde? Pak bude asi potřebí určitého a jasného paktu se šlechtou — a přestání všech deklamací o n a š í šlechtě. A kdo s nimi půjde z Němců? — Ostatně, jak snad jsem Vám už líčil svůj názor, věc stále více se k tomu blíží — jisté věci shodné — náhodou samé koncesse Němcům — vláda provede, a Němci vstoupí na sněm, nejspíš rozpuštěný dříve. Pak má Taaffe pokoj, a bude se jednati o smíření — snad ad infinitivum dále. Ale jak naši Staročeši odstůňou také smíření, je jiná otázka. To vše mně ještě není jasno, jak bude nutno potom se zachovati. To závisí od způsobu, jakým se konference rozejde. Rozejde-li se dobře, bylo by neprozřetelným příliš proti ní bouchati, chceme-li dělat ve Vídni jistou politiku s vládou. (Totiž dobře myslím bez formálného prasknutí, prostě že konstatuje se, v čem se shodli, a v čem se neshodli, to se zatím odloží.) Rozejde-li se špatně, uvidíme, na kom to ostane viset. Snad nyní nutno zachovati proti věci jistou passivitu. Bouchání Nár[odních] L[istů] je velmi hloupé a nepolitické. Věc je opravdu v e l m i vážna, aby se s ní takto dalo hráti. Jakoby se nemohli dočkati, až bude konec. Richter [= dr. F. L. Rieger] ví, co dělá, a říká otevřeně a upřímně, že se zahrabává v Čechách svými koncessemi — a kde nemusí, neustoupí. Císař je prý opravdu na stanovisku našem, hledě k řečem v Čechách, chce Zweisprächigkeit. Richtra [= dra F. L. Riegra] všicci chválí, a císař mu prý všecko dokonale odpustil — jak vyjádřil se ke Kalnokymu." Na základě této informace přinesl „Čas" z 18. ledna r. 1890 str. 40—41 dopis z Vídně o jednání o vyrovnání česko-německém.

Chronos [= Čas] a když lze užiti, v jaké formě: zbaví nás to rozpaků, Vás snad někdy nepříjemností.

Nepsal jsem Vám, protože nebylo co; novinka kolínská*) je v Chronosu [= Času] důkladně rozebrána.

Prosím šťouchněte do Café central [ve Vídni], aby brali Chronos [= Čas]; prý také Schauer už tak učinil; to vám kavárník m u s í udělati a nový rok zrovna začíná.

Pastýř [= T. G. Masaryk] měl v Pol[itik] feuillet[on] o maď[arské] literatuře**); chce tím ukázati, že něco jako dovedeme: V Pol[itik] odpor proti Maličkému [= dru Alb. Bráfovi] i celému vedení, spoléhají teď na [dra Karla] Mattuše; [univ. docent dr. Jos.] Trakal už je z Nár[odního] Hosp[odáře „Politik"] venku, osvědčil neschopnost, zejména nedovede rychle psáti. Teď už dělá jen ty krásné n[árodo]hosp[odářské] ned[ělní] přehledy.

Váš šátek — když si naň vzpomenu, mám znovu zlost na Vás, že jste mne na ½8. objednal a pak ve ¼9 přišel, ale ještě víc na sebe, že jsem pak byl krobián — tedy Váš šátek přišel z prádla; mám jej poslati, či zde nechati ležeti?

Prosím, napište něco pro budoucí Chronos [= Čas] a myslete naň vstávaje lehaje . . .

Vojtěch [= prof. dr. Ed. Albert] pořád nic a nic!***) To už je k zoufání.

1890, 22. ledna. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Přečetl jsem Váš článek [o smíru česko-německém]†) a byl jsem jím velmi překvapen, tak zřetelně staročeský je ten člá-

---

*) Dne 12. ledna r. 1889 ustavil se v Kolíně n. L. ‚Politický spolek polabský'. Chtěl pěstovati ducha pospolitosti v Polabí. Byl to pokus o reorganisaci staročeské strany v Polabí. Na ustavující schůzi „Politického spolku polabského" promluvil prof. dr. Alb. Bráf o vnitřních politických poměrech českých. Rozbor této řeči přinesl „Čas" z 18. ledna r. 1890, str. 41—43.

**) Eine politische Literaturgeschichte. (J. H. Schwicker, Geschichte der Ungarischen Literatur 1889,) ‚Politik, ze 16. ledna r. 1890.

***) Nezaslal peníze na vydávání „Času".

†) Znění tohoto článku dra K. Kramáře se nezachovalo. Jaké bylo jeho stanovisko, lze poznati z jeho dopisu z 23. ledna r. 1890, dru Jos. Kaizlovi: „Není v tom pražádné zahazování mladočeských směru — jsem „Mladočechem" jako jsem byl i dříve — odpůrcem autoritářské politiky staročeské, zastancem volnosti tvoření se stran, a energické politiky ve Vídni. Jen t o l i k jsem vůbec byl Mladočechem, a jsem jím ještě nyní. V posledním punktu jsem obrátil, poněvadž je situace ze z á k l a d u n o v á. Nejedná se nyní o boj proti Němcům, nýbrž o snahy, z vyrovnání udělati smír. Proto nepokrytě, neboje se žádné zodpovědnosti, beze všeho opatrnictví a zřejmě se vyslovuji pro smír, poněvadž myslím, že z toho smír může býti, a chtěl bych, abychom mohli k jeho propracování co možno přispěti. Ale jsem hotov k docela panslavistické, protirakouské opposici, připustí-li rozhodující kruhy, aby Němci vyrovnání využili proti nám. Já chtěl, abychom my jasně

nek, že by opravdu Hl[as] Nár[oda] jej mohl bez rozpaku otisknouti. Nenapadá mi z toho činiti výčitku, ale zajímavo jest, jak daleko jste odhodil puvodní mladočeské směry. Však na tom dnes pranic nezáleží, nýbrž na věci.

1. Pastýř [= T. G. Masaryk] už v neděli přišel s ideou jíti k Richtrovi [= dr. F. L. Riegrovi] a žádati za účastenství při poradě, já jsem tomu odporoval a Past[ýř = T. G. Masaryk] mi dal za pravdu. My na věci nedovedem, jak sám pravíte, změniti nic, ale vezmeme na sebe odpovědnost. Úspěch resp. uznání jakés by to bylo, ale toho bude za nedlouho více a mnoho.

2. Jsem zase u vojny, také to jsem v neděli Past[ýřovi = T. G. Masarykovi] a Vodě [= prof. dru Ant. Rezkovi] vyložil, že staročeská, resp. aktivitní politika prohrála právě bitvu, my přicházíme post festum, ne abychom na hotové události měnili, nýbrž s událostí počítali a na jejím základě pracovali dále, kde pracovati lze.

3. Pro nás bude a jest vyrovnání [česko-německé] věcí, která bez nás byla provedena, my je budeme klidně, snad vlídně kritisovati, ale nevezmeme na sebe nejmenší odpovědnost. Tak jak 1879 postavili se Češi na půdu ústavy, tak my postavíme se na půdu vyrovnání č[esko]-něm[eckého].

4. Naše (real[istická]) posice je snadnější než kdy před tím *a*) teď teprve bude potřebí pracovníků, *b*) v základních kusích programových teď u St[aro]čechů bude větší jasnost, shoda s námi možnější a snažší, nedůvěra menší nebo žádná. *c*) oddalování šlechty usnadní nám činnost ve veliké míře.

Na tyto základy (které však zatím nepovíme) postavíme svůj článek, pro něž mnohé dobré stati jste podal. My nebudeme se přimlouvati za přijetí nebo nepřijetí, nýbrž budeme konstatovati, že věc jest hotova a neodčinitelna. Nebudeme však ani plakati, nýbrž ukážeme, že to jsou výsledky 10leté aktivné politiky. Vaše úvahy o stát[ním] právu jsou velmi fortelné, věru mužeme konsekventně se s tím vytasiti, že Němce chceme pro st[átní] právo získati. Mladé sešleháme důkladně v dopise, mluvím-li o Ml[adočeších] míním Nár[odní] Listy.

ukázali, co je nová situace, co z ní má a muže být — abychom nechali nářku pro minulost, třeba bychom se neklamali o rozhodné porážce, a dívali se jen do budoucnosti. V M[ünch.] Allg. Zeitung byl včera dopis z Vídně, patrně officiosní, který na tuto stránku ukazoval, a myslím, že by nám realistům slušelo, kdybychom viděli trochu dále než ti ostatní. — I když se pro vyrovnání vyslovíme, uznajíce jeho podrobností, nebereme na sebe žádnou zodpovědnost — ostatně to, co Vy chcete, je asi totéž, jenže s nějakou klausulí, která platí asi zrovna tolik, jako staročeské státoprávnictví po r. 1879. Vy jim to vytýkáte, a sám chcete, abychom dělali něco podobného.“

Že my pujdeme do politiky aktivného opportunismu a nikoli k radikální opposici, o tom není pochybnosti. Vůbec myslím, že nebude mezi námi neshody, třeba v příčině článku t. j. jednoho taktického kroku divergujeme. Článek [„Mír s Němci"] vezme si Pastýř [= T. G. Masaryk] do práce, protože já dnes jdu na Nár[odní] Bes[edu], ale mluvili jsme o věci velmi zevrubně a jsme v plné shodě.

Voda [= prof. dr. Ant. Rezek] měla záchvat velikého rozčilení. Zas už psal [dru Karlu] Mattušovi! a jak vyčenichal, že Past[ýř = T. G. Masaryk] měl v Pol[itik] feuilleton *), honem napsal také jeden! To je přece vtíravost, která nám na všech stranách škodí. Záchvat si vysvětlujeme tím, že nějak mnoho klábosil a potakával [prof. dru Gabrielu] Blažkovi a Mladým a bojí se rozhodné posice proti nim. Je s ním veliký kříž! Mluvíte častěji s [redaktorem Gustavem] Eimem, jak ten se dívá na situaci Nár[odních] L[istu], tuším, že jim kručí v břiše, protože persekuci nesnesou a co jinak? . . .

Vojtěch [= prof. dr. Ed. Albert] pořád nic!

[1890], 24. ledna. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Netřeba se rmoutiti, myslím, že budete spokojen, rozumí se samo sebou, že [Vaše chiffra] L. E. zmizelo, hlavně jsme temperovali tón, některé věci přidali, některé opakované vynechali. Prosím, pište mi hnedle, jak Vás [pojednání „Mír s Němci" v „Čase" z 25. ledna r. 1890 str. 52—54.] uspokojilo. Netřeba zoufati nad shodou v každém případě, vždyť i tentokráte přese všechnu vzdálenost, jak uvidíte, jsme se nerozjeli. Pozor také na dopis [z Vídně, v ‚Čase' z 25. ledna 1890 str. 58], který flansíruje článek [„Mír s Němci"] a snad ještě více Vašim tendencím odpovídá. Měli jsme práce mnoho.

1890, 27. ledna. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Právě jsem četl i Váš list i konfer[enční] protokol, myslím, že souhlasíte, abychom uzavřeli debatu o článku [„Mír s Němci"], jenž se nám v jeho nyn[ější] podobě docela líbí; dopis [z Vídně]**) se nelíbí také mně, ale ani strujci jeho Pastýři [= T. G. Masa-

*) Viz zde díl II. str. 575.

**) ‚Čas' z 25. ledna r. 1890 v dopise z Vídně (str. 58.) psal: „Vláda nebojí se oposice. Konfiskací a odjetím filialek stanou se větší listy „loyalními". Zejména nebojí se vláda „Nár. Listuv" a tak snadno mladočeská strana mimo zákonodárné sbory zbavena bude hlasatele, jestliže by úmluvy [konferencí vídenských] přijmouti nechtěla. Ví se tu dobře, v jakém poměru k „N[árodním] L[istům]" stojí strana mladočeská a právě z „gregrovštiny" tu již nikdo nemá strachu."

rykovi] pro ten zbytečný útok na grégrovštinu. Tomu neodporujete asi, že chtěli jsme dáti na jevo, že my teď nejsme schopni, skrze Ml[ado]čechy dělati respektábl oposici, a to ve Vídni také dobře se ví.

Však teď k protokolum [vídeňských úmluv česko-německých]. Překvapily mne velmi příjemně, protože jsem očekával i podle N[eue] F[reie] Pr[esse] i N[árodních] Lis[tů] věci značně horší. Zároveň však jsou k smíchu, pokud se jim říká vyrovnání [česko-německé]; vyrovnáno jest ostatně pramálo, valná většina teprve má býti vládou nebo stranami na sněmu rozřešena. Ale vlastně a opravdově mne těší jedna věc: že Němce poznávám za daleko méně silné, tuhé, imposantní, než dlouho jsem myslel. Když to jim stačí, a když pro to triumfuje N[eue] F[reie] Pr[esse], pak věru ta 3 léta jen sněmovní pass[ivní] opposice [německá] jim lezla zle za nehty a vláda, resp. [císař] snadno ji obměkčil. To pro Němce je most do sněmu, ale věru zlatý není. Teď pochopuji ten mírnější, střízlivější tón „Bohemie" po celý poslední čas.

Pro nás myslím je výsledek [vídeňských] konferencí [československých] fakt velmi příznivý, máme novou fási a velmi vítanou půdu pro dohodnutí se Staročechy. Nesoudíte?

Prosím, napište svoje mínění, analysi a kritiku ujednání, ať ve formě dopisu nebo článku. Nedělejte si z nějakých škrtů nic, my si navzájem všichni seškrtáváme svoje výpotky a jde to velmi hladce.

Zedníky *) dali jsme na první místo 1. pro agitaci pro Chronos [= Čas] při včerejším stavit[elském] sjezdu, 2. proto, že nám ten článek o vyrovnání [= Mír s Němci] moc nevoněl; líbí se nám mnohem lépe teď, když jsme jej byli přečtli. Proto keine Feindschaft nicht . . .

Mluvili jsem několikráte s [poslanci drem Ant.] Zemanem, [drem Karlem] Pipp[ichem] a [drem Janem] Dvořákem. Všimněte si, že Hl[as] N[ároda] nepíše nic o hlasování v klubu [staročeských poslanců]**), někteří odešli, mezi j. [dr. Ant.] Zeman, což mu realisté mají za zlé.

[1890], 15. února. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Staří jsou tak žalostná strana, že čím dál více jsem tomu povděčen, že nechávají ležet kompromissní akci [s námi].

*) V „Čase" z 25. ledna r. 1890 vyšel jako úvodník článek „Stavitelé a zedníci", v němž bylo promluveno o zákonné úpravě stavebních živností.

**) V poradě klubu dne 26. ledna r. 1890 dr. F. L. Rieger referoval o výsledku vídeňských konferencí česko-německých. Po celodenní debattě všichni přítomní říšští i zemští poslanci jednohlasně přijali ujednání vídeňská v plném jich znění.

Rozcházíme se o to s Pastýřem [= T. G. Masarykem], já toho vinu přičítám nehybnosti a ztrnulosti jejich, P[astýř = T. G. Masaryk] jakémusi orientování se vlády a snad i na straně st[aro]č[eské] osobním nechutím. Buď jak buď, oni svým chováním, zejména publicistickým, vyrovnání, na němž je mnoho dobrého, v pravém slova smyslu zakopávají. Toto [7.] číslo Chronosu [= Času] uvede ‚Komentáře k vyrovnání‘ a jen zopakuje soud o výnosech Schönbornových.*) Vrtal jsem včera v těch věcech a přišel jsem k výsledkům, které osvětlují i ten Schönbornův výnos daleko příznivěji; zase jsem poznal, že St[aro]češi pranic nemyslí a pranic nestudují. Mohli by po mém soudu směle svolati sjezd a dobře hájiti i Schönb[ornův] výnos, a to právě teď po teplickém sjezdu něm[eckém]**). Nebudu se o věci rozpisovati, ale napíšu do budoucího Chronosu [= Času] list — nevím, zda s plným podpisem, snad raději ne, o té věci, kterým budu velmi různě korrigovati dosti oprávněné stanoviště Chronosu [= Času] ve věci té a pořádně našlehám st[aro]č[eské] straně a žurnalistice.

Vidím, že s vyrovnáním konec konců i dnes dalo by se ještě obstáti a na půdu jeho se postaviti — ale je to možná se stranou, jakou jest staročeská? To je moje starost. Je to divná náhoda, že mezi námi 3 jsem já v této chvíli nejvíce odkloněn kompromissu nebo fusi, kdežto i Vy i Pastýř [= T. G. Masaryk] daleko ochotněji k němu se stavíte; ostatně pastýřův [= T. G. Masarykův] élan už ochábl. Mně zdá se, že staří už teď po 26. 1. [= po publikování dohody česko-německé] chance vyrovnání v našem lidu tak pochroumali, že bylo by velikou prací, je opět zlepšiti. Hlas Nár[oda] mlčí a [posl. dr. A.] Zucker mluví o etiketních ústupcích! — Mladým, zdá se, zlepšuje se postavení co den; mlčení poslanců jejich a konfiskování N[árodních] Listů preparuje veř[ejné] mínění lépe než bůh ví jaká pronuncia-

---

*) Ministr spravedlnosti Schönborn vydal dne 5. února r. 1890 dva výnosy, dle nichž jednak vrchní zemský soud v Praze byl vyzván k zřízení zvláštní komise, která by se radila o ohraničování soudních okresů a do níž měli vůdcové Čechů (dr. F. L. Rieger) i Němců (dr. Schmeykal) jmenovati po dvou důvěrnících, jednak stanovil pravidla obsazování míst při soudech a zřízení disciplinárního senátu při vrchním soudě. Při vrchním zemském soudu při obsazování 41 systemisovaných míst radů žádala se jen u 26 znalost obou zemských jazyků, u 15 ostatních se znalost jazyka českého nežádala; při obsazování míst úředníků a služebního personálu při soudech a státních zastupitelstvech, pokud se týče znalosti češtiny, rozhodovati měla potřeba služby. Při obsazování míst, pro která není třeba znalosti češtiny, znalost její neměla býti uchazečům na překážku.

**) Na valném sjezdu Němců v Teplicích dne 9. února r. 1890 sdělili němečtí poslanci shromáždění, že Němci při vyrovnání česko-německém domohli se uznání svých zásad, za něž dlouho bojovali, že prorazili cestu jednotné úřední řeči německé, že německé území v Čechách bylo právně uznáno a že posice Němců v Rakousku jest valně posílena.

menta: také nešikovnost starých s [posl. drem K.] Pippichem a [posl. drem P. A.] Trojanem padá na váhu. *)

Musím na rychlo pryč, proto končím — ale rád bych slyšel Vaše mínění.

[Prof. dr. Ed.] Alb[ert] konečně poslal 500 [zl.] jako doplatek na [ročník[1889 [„Času"] Máte-li 25 f pro Ath[enaeum] — byla by teď doba potřeby.

Už se chystáte do Ruska? Škoda, že právě teď tu nebudete, je opravdu přechod důležitý.

1890, 23. února. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Jsem zase, a to je teď velmi často, v rozpoložení velmi nepříjemném, že bych nejraději vším praštil. Roztrpčuje mne obnovená urputná štvanice proti [prof. dr. T. G.] M[asarykovi] při akademických úřadech a znechucuje se mi to naše postavení mezi oběma stranami. Jsme opravdu velmi slabí a naše slabost roste časem ustavičně; v tom má Vojtěch [= prof. dr. Ed. Albert] jak nedávno Pas[týři = T. G. Masarykovi] psal, pravdu, nejlepší doby a příležitosti míjí, my dáváme dobré rady, naše these a poučení se přijímají, ale jiní vše dělají, jiní rozhodují a do nás pro foro externo se kope. Proto dnes více než kdy jindy jsem také já úplně preparován pro fusi [se Staročechy] a proto Váš list**) byl mi velmi milou zvěstí. Zdá se mi, že věc jest

*) Dne 26. ledna r. 1890 konala se porada staročeských poslanců v Praze o vídeňských úmluvách česko-německých. Posl. dr. K. Pippich ptal se za debatty, stala-li se nějaká dohoda v otázce státoprávní. Dr. F. L. Rieger odpověděl, že otázka státoprávní nebyla předmětem jednání samého, ale že českému stanovisku státoprávnímu nic nebylo praejudikováno. Posl. dr. A. P. Trojan varoval před ukvapením, žádal dukladné uvážení a prozkoumání předloh a upozornil na řadu článků, dle jeho přesvědčení velice povážlivých. Na konci schůze byl odhlasován jednomyslně návrh, že ujednání vídeňská staročeští poslanci přijímají v plném znění. Dr. Trojan ochuravěl za schůze a opustil schůzi. Posl. dr. K. Pippich v „Národních listech" z 30. ledna r. 1890 ohradil se, že by úřední zpráva českého klubu o schůzi verně reprodukovala jeho názory, posl. dr. A. P. Trojan v „Národních Listech" z 1. února r. 1890, byv nespokojen tím, co úřední zpráva českého klubu o jeho vystoupení podávala, doplnil a objasnil, co ve schůzi klubu pronesl. Dr. Trojan své zasláno nabídl nejprve „Hlasu Národa", který odmítl je otisknouti.

**) Dr. K. Kramář psal dne 20. února r. 1890 prof. dru. J. Kaizlovi: „S naším jednáním se Staro[čechy] mne to už hrozně mrzí. Byl bych pro ně, poněvadž bych rád pracoval na nové půdě, utvořené úmluvami vídeňskými. Ale vidím, že Staro pokazejí všecko — oni stále stojí na svém starém státoprávním stanovisku se všemi jeho nemožnými důsledky, nemají dost pružnosti k novému — a přece hají ujednání. Jak je to možno? Vždyť z t o h o stanoviska dojista je to porážka. — Situaci vidím následovnou: Systém nynější nedal se držeti. Změna se musila státi. My nemohli ji odvrátiti, jediné ji zmírniti. To se stalo ochotou k ujednání. Ale tam nastala nová situace a jsem pevně přesvědčen, náhodně, jen během jednání. Císař jistě chtěl jen Němce dostati do sněmu, a s ním také Taaffe — ale když vše tak hezky šlo, viděli, že by z toho bylo možno udělati víc — srovnání . . . Na základě

velice usnadněna nedostatečným manifestem Ml[ado]čechu [o vídeňských úmluvách z 21. února 1890]: jaký na Vás činí dojem?

Jsou, kteří ukazují, že nemužeme do st[aro]č[eské] strany, dokud tam je [prof. dr.] Johannes [Kvíčala]. Já k té sektě nenáležím; staří ho nedovedou teď najednou expedovati do propadliště, a budeme-li ve straně, je naší věcí, abychom hleděli jej potopiti; to ať nám nanejvýše zaručí, že ho vedení strany nebude navrhovati a fedrovati.

---

tom dojista se bude vnitrní politika vyvíjeti — třeba ne hned, nýbrž až před příštími volbami do říšské rady. Ať už je to opravdový smír nebo ne, záleží na tom, aby na provádění ujednání o b ě strany byly zúčastněny. Němci tomu rozumějí, my ne. My odhlasovali, co se ujednalo, ale teď se zase staroč[eské] noviny docela zbytečně rozehřívají pro pravici atd., mluví po starém zpusobu, místo aby stále opakovali jednu, že ustoupili ze svých požadavku jenom pro možný ten smír, pro budoucí součinnost na poli hosp[odářském] a kulturním — aby co možná nahlas přiznávali, co všecko koncedovali, ale zároveň prohlašovali neustále stejně energicky, že jsou to poslední naše koncesse, a jestli dopustí rozhodující kruhy, aby naší smířlivosti, našich obětí pro celou říši využitkovalo se proti nám, že musíme začíti s opposicí — ruskou. Možno, že je mnoho lidí v Rak[ousku], kteří si přejí, aby naše úloha při smíru byla dohrána, tím že jej odhlasujem, a pak abychom byli jemně odstrčeni, a především si to zajisté přejí Němci sami — tím větší je povinnost naše, abychom zustali na místě, mluvili pro smír, pro smířlivost, abychom svou přítomností a součinností alespoň na venek manifestovali bilaterálnost celé říše a aby tak na konec bylo nemožno kruhum rozhodujícím nás prostě odšoupnouti. A budeme-li vždy při provádění úmluv, nebojím se jich konsequencí — ovšem budeme-li míti zde několik lidí rozumných a věci dbalých. Tím pak, že my se naladíme úplně na smíření, nutně to musíme pomalu dovésti též k urovnání věcí na Moravě. — Proto pro vše bych rád šel se Staroč[echy], abychom my s nimi to vše dělali. — Ale otázka ta musí býti rozhodnuta co nejdřív. Dnešní neurčitý stav není k držení. My nesmíme pro hloupé, stále odkládané jednání více šetřiti Staroč[echů]. Proto jsme se shodli s [prof. dr. Ed.] Alb[ertem] na následovném: Jestli se mezi Vámi do neděle nestane dojednání (kdy je volební schuze pro Mat[tušův] okres), tož navrhujeme Vám, aby se v příštím čísle [„Času"] co možno prudce uhodilo na Staročechy pro celou jejich nešikovnost, s jakou se chovají v otázce sjednání. O smíru s námi nemluvte. Ale sčesejte dukladně i vudčí kruhy politické i žurnalistiku. Já článek ten nemohu psáti, poněvadž nemám dokladu ze staroč[eských] žurnálů, co Vy máte po ruce. Zároveň s tím ať se spojí kritika mladoč[eského] usnesení, a myslil bych, že hlavně musíme interpretovati jich rozhodnutí jako odhodlání se k opposici nejen proti Taaffeovi, nýbrž proti samému [císaři], který se tak ve věci exponoval. Kdo má kuráž, ať to dělá, ale myslím, že se této eventuality přece mnohý zalekne, a proto, nemá-li býti napřesrok většina šmahem mladočeská, musíme na to stále poukazovati. Ať tu je opposice — ale většina tu musí býti ku p r o v á d ě n í srovnání, jinak je budou prováděti Němci sami a p r o t i nám. Jiné možnosti není. Sjednání bude finalisováno dosavadní sněmovní většinou — ale na říšské radě možno že nebude dost Čechu ku podpoře vlády i v nové její kombinaci — státničtí Němci, Poláci a Staročeši. A proto bude vláda přirozeně hledati podporu u levice. Potom jsme hotovi — ne na krátko, nýbrž na nedozírno v pravidelném běhu věcí. Opposici proti Taaffeovi by nám ve Vídni odpustili, proti císaři sotva. A alespoň na nějaký čas potřebujeme být ještě dobře s vládou. Až budeme míti v teple některé věci, pak budiž! Ale když už dáme se do opposice, alespoň udělejme to tak chytře, aby odium nepadlo na nás. — [Prof. dr. Ed.] Alb[ert] promluví s Taaffem o Pastýři [T. G. Masarykovi]. Je však nějak opatr-

Ve čtvrtek*) v Práv[nické] Jednotě, kdež jsem přednášel resp. přednášeti začal o valutě, objevil se [dr. Karel] Mattuš a vzal si mne na slovíčko. Trochu se omlouval, že pořád ještě neoplatil visitu, ale hned in medias res mi dosti důtklivě nabízel svůj osiřelý mandát.**) Já určitě odřekl 1. protože nejsou věci mezi námi dojednány, 2. protože bych i kdyby — ten mandát vubec dobývati nechtěl. Ad 1. odbýval dost ledabylo, že prý přece jako v celku se ke straně počítáme a že podle toho, co jsme mu řekli, jsou difference nevalné, ad 2. že ovšem bude mandát do obch[odní] komory [pražské] uprázdněn. Já urgoval skoncování úmluv, on že tedy co nejdříve formálně udělá aspoň u Pastýře [= T. G. Masaryka] návštěvu, a pak jsme se dohodli, že přijdeme k němu do [zemské] banky. V pátek a v sobotu návštěvu neudělal, jsem žádostiv, jak dlouho bude odkládati. [Prof. dr.] Johannes [Kvíčala] patrně pracuje parou proti všemu sjednání, akce akademická je dojista článkem v tom řetězu.

Vojtěchovi [= prof. dr. Ed. Albertovi] jsem nedávno psal, on mi v poslední době nedává odpovědi, aby, může-li, se zasadil, aby Past[ýř = T. G. Masaryk] byl ne-li jmenován ordinářem, tož aspoň stabilisován. Ale akad[emický] senát relazionoval ihned do Vídně, že proti [prof. T. G.] M[asarykovi] zavedeno opět discip[linární] vyšetřování, což do jisté míry paralysováno tím, že také Past[ýř = T. G. Masaryk] pódal žalobu na [prof. dra] Joh. [Kvíčalu] a o tom také referováno. Však ty věci jsou prosím n e j d ů v ě r n ě j š í.

Pište mi, prosím, brzo, co víte nového a co soudíte o ml[ado]č[eském] manifestu [o vídeňských úmluvách], abychom toho v Chronosu [= Času] užili, rád bych slyšel nějakou potěšitelnou zprávu.

Dobře nerozumím tomu, co jste s Vojtěchem [= prof. drem Ed. Albertem] jednal, oč jde s Pastýřem [= T. G. Masarykem] a proč ta komedie s písemným dožádáním?

ným — bojí se, aby mu nebylo vytýkáno jednou, že dělal vládního agenta a nás vodil za nos. Chce, abych jej o tu intervenci u Taaffa požádal písemně. Já mu to ovšem beze všeho udělám. My v Chronosu [= Času] ve všem jsme tak otevřeni a upřímni, že můžeme klidně mluviti s každým. Je jen smutno, že musíme na to upozorňovati kruhy, které by to měly vlastně znáti bez naší intervence. Tedy ještě jednou, položte Starým ultimatum, buď a nebo. Zamítnou-li, tož patrně zůstanete na dosavadní půdě pro sjednání, ale důkladně, důkladně vyčesáte Staroč[echy] za tu přemíru hlouposti, fatalistické resignace, i nadutosti proti nám, kterou od doby úmluv ukazují. Jenom v Chronosu [= Času] nemluvte o našem s nimi jednání. Pro naše lidi to bude dost dobrá orientace, až se do Staro[čechu] dáme, že je po jednání."

*) 20. února.

**) Dr. K. Mattuš složil mandát, poněvadž stav se vrchním ředitelem Zemské banky, byl nucen býti v Praze. Při doplňovací volbě dne 16. dubna r. 1890 zvítězil mladočeský kandidát Erv. Špindler.

1890, 23. února. [Praha].

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Dnes byl p. Červený [= dr. K. Mattuš] u Pastýře [= T. G. Masaryka] — věci stojí dobře.

[**1890**], 27. února. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Odpusťte jen na rychlo pár řádků — je práce v Chronosu [= Času].

Byli jsme v úterý*) od 4—5 u p. Červeného [= dra K. Mattuše]. Pastýř [= T. G. Masaryk] mu mnoho všeobec[ně] i zvl[áště] pověděl byl v neděli; **) v úterý jsem mluvil já a vykládal některé programové kusy (liberalism, žádná klerik[ální] škola, clara pacta se šlechtou, svobodný soud o našich věcech liter[árních] uměl[eckých], vědeckých) a pak podmínky („přání") naše tyto 1. a 2. mandáty pro sněm a ř[íšskou] radu, 3. místo mezi důvěrníky, 4. odstranění Johanesa [= prof. dr. Jana Kvíčaly] ze zem[ského] výboru, 5. vliv na ‚Politik'(pastýř [= T. G. Masaryk] redakci, já vídeňské referáty invigilovati a místo ve výboru [závodu tiskařského], Vy a já zvelebiti Nár[odního] Hospo[dáře]), 6. ponechání Chronosu [= Času], ale více jako revue a theoretického pomocníka strany staroč[eské].

P. Červený [= dr. K. Mattuš] byl patrně jat jakousi nedůvěrou neb obavami. 1—4 nedělají obtíží — ale chlupy se naleznou asi v 5 a 6; Hlasu Nár[oda] je prý zle a budou asi pak orgány závodů těch jedinými héroldy [staročeské] strany a my bychom v nich pak měli pré.

Přechod provedl by se *a*) navazováním žurnálu *b*) smluveným vyjádřením prvého našeho kandidáta v kandid[átní] řeči.

Červený pán [= dr. K. Mattuš] vyžádal si věci písemně — my to s Past[ýřem = T. G. Masarykem] zredigovali a už to má. Slíbil, že do týdne se o to potáže s 1 neb 2 partisány, a pak že domluvíme; my ovšem také vyprosili si pak něco písemného.

To je vše. Děkuji za glossy k manifestu [mladočeskému] [o vídeňských úmluvách], který má v referátu Past[ýř = T. G. Masaryk] — také jsem mu je hned odevzdal. S bohem, pište brzo. Jsem teď zase docela klidným a spokojeným — ale na jak dlouho?

---

*) 25. února.

**) 23. února.

1890 13. března. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Konečně zase jsem viděl Vaše písmo, již jsem se bál, že odjedete [do Ruska] a že Vám nezbylo chvílečky, abyste nám do Prahy ještě dal o sobě zprávy. Posílám odporučení na p. [K.] Bržeského, jenž napsal (v. Ath[enaeum V. str. 261]) výtečnou knihu o fin. reformě Francie v XVIII. věku*); pak na p. [L. V.] Chodského, spisovatele dobré učebnice Nár[odního] h[os]p[o]d[ářství], dal jsem z ní přeložiti nástin lit[erární] historie, ex[em]plář jsem mu poslal, konečně na p. [V. A.] Lebeděva, velmi pilného a učeného financistu, jehožto Fin[ansovoje] pravo (asi to co něm. Finanzwissenschaft) teď vychází v II. vyd., veliké dílo. Ti všichni v Petrohradě; trvám, že všichni Vás radostně uvítají, vyřiďte moje pozdravy a poproste je všechny, aby neustali nám (Ath[enaeu]) posílati co možná mnoho ruských knih. Ath[enaeum] posílám všem. Také [P. J.] Georgěvského Vám snad dohodí kollegové jeho, univ. professor. V Moskvě se znám (pís[emně]) s [prof. Iv. J.] Janžulem a Muromcevem, ale trvám, že na všecky ty dal Vám rekom[andace] Pastýř [= T. G. Masaryk], jenž je zná osobně; prosím také moje poklony jim vsypte a zejména i Mme. Muromcevu nevynechejte.

Díky za Vaše inform[ační] zprávy**). Dívám se na situaci teď přese všecky zdravé stud[entské] demonstrace***) klidně;

*) Podatnaja Reforma Frncuzskija těoriji XVIII. stolětija S. Pbrg. 1888.

**) V dopise z 12. března r. 1890 psal dr. K. Kramář dru Jos. Kaizlovi: „Mluvil jsem dvakrát s Richtrem [= drem F. L. Riegrem]. Mrzí ho, že Jste mu nerozuměli. Frázi o vetu kurií napsal ironicky, poněvadž si nedovede představiti kurii bez veta — a divil se, že tomu tak „čiperní lidé“ jako jste Vy nerozuměli. Myslím, že má v tom pravdu. Na Pastýře [= T. G. Masaryka] a nás je zase, jak pozoruji, [prof. drem] Johannesem [Kvíčalou] důkladně poštván, zejména pro žaloby v senátu a studentské nepokoje. Mezi zatčenými jsou prý realisti — oč jsou prý tedy lepší než Mladočeši. Snažil jsem se mu ukázati jiný způsob nazírání na věc. Uvěří — a za chvíli zas mluví jako dřív. Na pravici a v celém politickém světě je báječná rozháranost. Richter [= dr. F. L. Rieger] myslím příliš se exponuje pro klerikály, myslí dokonce, že na délku muže zustati pravice a vláda tak, jak jsou, přes všecek smír s Němci. Hrozné! Na celém wirwaru je vinen Dunajewski. Dokud seděl pevne, mluvil o demissi, — teď, když se houpá, drží se portefeuillu jako klíště. Celý svět chce překvapiti svou energií a silou — reforma daní, vídeňská daň potravní, a konečně haličský vyvazovací dluh, na ten Poláci ani nenaléhali — teď ovšem se proň exponují, když už otázka je v proudu — a prozatímní status quo, který se měl udržeti až do voleb nových, je povážlivě ohrožen. Jen aby se naši příliš nepověsili na klerikály! . . .“

***) V první polovici března r. 1890 byla senátem české university udělena důtka právníku V. Hrbkovi za spolupůsobení v demonstraci na galerii sněmu království českého dne 9. listopadu r. 1889 a právník K. St. Sokol byl relegován z české university na dva běhy, protože jako redaktor „Časopisu českého studentstva“ káral opatření senátu, které se týkalo pozdního podpisování žádostí na dráhy, protože posuzuje událost sněmovní o Husovi nazval prof. dra J. Kvíčalu

přísnost klerikálů mne těší, ti konečně i Richtra [= dr. F. L. Riegra] se sebe setřesou, třeba nechtěl. Nedojde-li k allianci a majoritě česko-polsko-něm[ecké], pak je škoda vyrovnání [česko-německého] ale je také po Staročeších. Ký čert mohl tušiti, že Richter [= dr. F. L. Rieger] i ironicky mluví! Však náš pakt [se Staročechy] není posud hotov a my nesmíme se napřed vzdáti [staročeské] straně. Z obch[odní] komory [pražské] už jsem dostal vzkaz, jak je mezi námi a Staročechy, že by mne chtěli kandidovati, protože [Ignác] Skok[ánek] už se vzdává. Jak Vy, pořád ještě stojíte při allianci se Staročechy? Prosím o několik řádku ještě před odjezdem.

Pište, prosím, co možná často a dobře to tam obkročte. Šťastnou cestu a srd[ečný] pozdrav.

1890, 27. března. **[Praha.]**

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Jednání se Staročechy je skončeno. Byl jsem včera [26.] u [dr. Karla] Mattuše a řekl jsem, že nepokládáme za možno v započatém jednání pokračovati a prosíme, aby je pokládal za přerušené. Ukázal jsem na hluboký rozvrat v pojímání svobody občanské, náboženské a naši historie (Hus Palacký), jenž jest mezi nimi a námi a jenž ihned musil by zmařiti kooperaci; to že jeví se v jednání na universitě proti Pastýři [= T. G. Masarykovi], o jehož (toho jednání) cílech a poměru ke straně st[aro]č[eské] jsem 3 dni před tím se poučil rozmluvou s [drem Alb.] Bráfem. Po té rozmluvě jsem byl odhodlán, přestati. Pastýř [= T. G. Masaryk] s tím souhlasil; [prof. dr. Čeněk] Strouhal v poradě u mne; den na to přišel list Vojtěchův [= prof. dr. Ed. Alberta], jenž s největší rozhodností zrazuje od spolčení se Staročechy.

Tak jsme bohudíky svobodni, ale jen jen jsme vyvázli obvyklou netečností starých; od pros[ince] jednáno, už nás mohli míti spoutané a tak konec března ještě slušně vyvázneme. Nepochybuji, že budete souhlasiti s tím, co se stalo, spojiti jsme se nemohli a tak lépe, když my máme prevenire v roztržní akce; vidí zase, že nemáme na spěch.

Poměry jsou čím dále horší; [místodržitel král. českého hr. Frant.] Thun, nařídil tyto dni magist[rátu] praž[skému], aby

„mužem ve veřejnosti naší povestným“, poněvadž odsuzoval zároveň i prof. W. W. Tomka, konečně že referuje o tom, jak prof. Kvíčala odvolal svou přednášku ve prospěch Spolku nemajetných filosofů“, odvolání to pokládal za „účinek studu a špatného svědomí vůbec“. Po uveřejnění nálezu universitního senátu dne 7. března r. 1890 studentstvo demonstrovalo před byty universitních professorů Kvíčaly, Bráfa, Talíře a Tomka. Dne 8. března demonstrace se opakovaly proti některým osobám u studentstva neoblíbeným. Professorům Strouhalovi, Tomsovi a Weissovi studentstvo uspořádalo ovace. Za demonstrací byli někteří studující zatčeni.

faře augšp[urského] v[yznání] dopisoval po německu, protože prý oba jsou jaksi polit[ické] úřady.

„Č[eský] klub" podá interpellaci (nesmějte se) a Nár[odní] Listy plesají; předvčírem zase [dru Ed.] Grégrovi schůze voličů na Vinohr[adech] rozpuštěna, protože chtěl kritisovati vyrovnání [česko-německé].

Studentské listy [= Časopis českého studentstva] zabaveny. To je všecko velmi hezké a na universitě [prof. T. G.] Mas[aryk] vyšetřování ob haereticam pravitatem, měl už dva výslechy . . . po každé 4 hodiny. Chápete teď, co byli Bach[ovi] husaři?

Na Mladoboleslavsku *) bude veliký boj, jenž 16./4. se rozhodne, prohrají-li Staročeši, je skoro po nich, slyším teď, že chance Mladých už jsou takové jako starých. Však uslyšíme krásné věci.

Pište mi prosím docela stručně, jaký dojem na Vás činí Petěrburg, město i společnost.

[Řádné dodávání] Chronosu [= Času abonnentům na Rusi] vyřídím [dru J. Herbenovi.]

1890, 6. dubna. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Především Vám oznamuji, že jste byl včera jmenován chefredaktorem Böhmische Revue, která nejdéle od Nov[ého] roku bude vycházeti ve Vídni. Gratuluji k tomuto důležitému (beze všeho žertu) postavení a těším se, že dostalo se do takových rukou. Včera v konventiklu realistů za přítomnosti Vojtěchovy [= prof. dr. Ed. Alberta] jsme se na tom usnesli, že Revue musí býti a bude také, už jsou plány pro obsah prvých sešitů (4 asi 6—7archové do roka); nakladatele ve Vídni Vojtěch [= prof. dr. Ed. Albert] prý snadno najde. Dělejte, prosím, té myšlence a Revui už teď na Rusi propagandu, vím, že ji tam s radostí uvítají.

Neprohlížíte dobře situaci; proto tak kroutíte hlavou nad naším postupem proti St[aro]čechům.**) Opravdu se změnilo

*) Když dr. Karel Mattuš byl jmenován vrchním ředitelem Zemské banky, vzdal se říšského mandátu za okres boleslavský atd. O uprázdněný mandát se ucházeli Staročech Em. Tonner a Mladočech Ervín Špindler. Zvolen byl Mladočech Ervín Špindler.

**) Dr. K. Kramář psal dne 31. března r. 1890 dru J. Kaizlovi z Petrohradu: „Zvest o porušeném vyjednávání se Staročechy mne příliš nepotěšila. Jeví se v tom celá nejasnost — n a š í politiky. Nevíme, co a kam chceme. Dáme se před vánoci do seriosního vyjednávání — na němž od počátku nic se nezměnilo, ani naše podmínky, ani situace Staročechů — a v březnu se hrozně radujeme, že jsme z toho vyvázli. To nemůže se mně líbit, i když nevzpomínám na účely i příčiny toho spojení. — Víte, že jsem se k němu z Vás poslední odhodlal, že jsem měl z Vás nejvíce

mnoho od té doby předvánoční t. j. konec listop[adu], kdy začlo jednání 1. se uzavřelo [česko-německé] vyrovnání. 2. Staročeši tak báječně nejapně k němu se zachovali, že je a sebe pochovávají, 3. v počínání na universitě, ve kterém má ruce Richter [= dr. F. L. Rieger] i Maličký [= prof. dr. Albín Bráf], jeví se animus, který vylučuje náš úspěch při kooperaci, 4. vůbec na straně staré nebylo upřímné vůle se s námi dohodnouti a naše punktace nebyly by se akceptovaly. To jsou všecko doložená fakta. Vojtěch [= prof. dr. Ed. Albert] nejen že schvaluje, co se stalo, nýbrž praví, že byl nejvyšší čas, aby se tak stalo.

Také v tom Vám odporuji, že naše politika je nejasná a nevíme, co chceme. My chceme své politice zjednati průchod tam, kde slušně a s úspěchem tak učiniti lze a to po mém soudu dnes není u Staročechů, kteří jsou v plné intellektualní i politické dekadenci. My chceme míti rozvážnou, ale sebevědomou politiku českou a pro tu není místa u Staroč[echů] — ale zatím u Ml[ado]č[echů] taky ne. Já vidím jediný přechod a jedinou spásu v tom, že ml[ado]česká strana úplně opanuje pole a vyhodí stranu staroč[eskou]; po Maratech a Robespierrech přijdou záhy jiní a to nebudou Staročeši. Rozumí se, že musíme býti připraveni na sblížení s Mlad[očechy], ti nám dají j i n é postavení a

antipatií ke straně staroč[eské] — ale když jsem tak konečně učinil, stalo se z naprosté nutnosti pro naši věc i pro nás. A proto jsem byl i jsem nyní pro spojení, a mrzí mne, že rozbilo se pro malichernosti. Dejme tomu, že budeme i biti se stranou Staroč[eskou] — tož přes to vše budeme my tvořiti most mezi vítěznými Mladočechy a některými Staročechy, až bude se — nutně — tvořiti nová formace stran u nás. My příliš málo splyneme se Staroč[echy], abychom se i přes spojení musili báti jich porážky. A dalo by se snad ještě mnohé zachrániti — a i kdyby zachovala se Staroč[eská] malá většina, dost by bylo. Říkáte, že je zle, co [místodržitel český] Thun dělá atd. Dobře, ale bude-li strana Staroč[eská] tak mizernou jako je, bude ještě huře — a Mladočeši lepší stav nevytrucují. Strana Staroč[eská] musí býti lepší — ona má nároky na vděčnost se strany vlády, neb ona umožnila vyrovnání — a tyto nároky přestávají býti platonickými, když jich strana dovede využitkovati. Řekněte mně jen, co bude? My jako cudná panenka pořád budeme v koutě, pořád budeme „dražší“, až budeme tak drahými, že nás nikdo nekoupí. Dnes je už nejvyšší čas zasáhnouti do těch zbědovaných českých poměrů na té neb oné straně — a my tak můžeme, sami si nezadávajíce, poněvadž už každý — a snad i my — ví, co chceme, čím jsme a čím v k a ž d é straně zůstaneme. Bože, jak dopadne to vyrovnání, když je bude provádět staročeská strana, která ani ponětí nemá, co vlastně udělala. — Přes ty professorské historie už by opravdu třeba bylo přejíti k dennímu pořádku. — a kdyby byl někdo energicky se toho uchopil, bylo by zle, aby se vše to nepotlačilo. Vždyť je to jedno, co si strana Staroč[eská] myslí o Pastýři [= T. G. Masarykovi], Vás, neb o kom jiném, my nechceme od nich, aby nám padli kolem krku, a abychom se na potkání hubičkovali, my děláme s ní přesně vyměřený politický pakt o věci, a ne o a pro naše osoby. Až bychom byli ve straně, jíž bychom dovedli si vynutiti respekt . . . Co teď? Budeme zas čekati, až někomu napadne s námi hovořiti? A co budeme zatím dělat? . . . K Chodskému nepůjdu, je prý osobně velmi nepříjemný člověk. — Do přištího čísla Vám možná zašlu feuilleton o Kreutzerově sonatě . . .“

přijmou j i n é podmínky než Staročeši. Ale na to je zatím kdy, vyčkejme především volbu na Ml[ado]bolesl[avsku], dodatečné konference a pak vyrovnací sněm.

Těším se velice, že na Rusi se Vám líbí a že jste ochotně přivítáván. Prosím, poručte mne zejm[éna] [K.] Bržeskému a [V. A.] Lebeděvu. Do všech prosím, šťouchněte, aby neopomínali nám posílati knihy pro Athen[aeum]. Jak dlouho se zdržíte v Petrohradě a jak dlouho vubec mimo dum?

Jen prosím, nepotírejte příliš [v kruhu ruských Čechu] Mladočechy už jsme o tom slyšeli; věřte, že jsou nám bližší než Staročeši. Čekám s interessem na článeček o Kreuz[erově] sonatě. Bude se Vám líbiti v Chronosu [= Času] Pastýřuv [= T. G. Masarykuv] referát o ruských překladech. *)

Prosím, pište mi, a nezoufejte nikterak nad realismem. Možná, že tento týden s Pastýřem [= T. G. Masarykem] svezeme se do Semil k [dru Ant.] Zem[anovi]; navštívil bych také Vaše lidi . . .

(K [L. V.] Chodskému bych přece šel!)

1890, 20. dubna. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru. Karlu Kramářovi

Z listu Vašeho**) vidím, že nechcete tak najednou nechati vychladnouti sotva oteplený entusiasm staročesko vyrovnací; já vím, že entusiasm není slovo dobré, neboť ne citem, nýbrž rozumem jste se dostal na to stanovisko. Vy proto také za tím budete odpíravě potřásati hlavou, slyše o plném rozkladu, ve kterém se staročešství dnes v Čechách nalézá. Účinek volby na Mladoboleslavsku [kde zvítězil proti Staročechum Mladočech] jest ohromný, Staročeši v nejžalostnější defensivě. Richtruv [= dr. Fr. L. Riegruv] obraz bídy a sklíčenosti, který si

*) V ‚Čase' z 5. dubna r. 1890 čís. 14 str. 215—220 přinesl Masarykovu kritiku o českých překladech ‚Spisů L. N. Tolstého' a ‚Vojně a míru'.

**) Dr. K. Kramář psal dne 16. dubna r. 1890 z Moskvy dru Jos. Kaizlovi: „Dobře, že jste sám opravil svou poznámku o „sotva otepleném enthusiasmu staročesko-vyrovnavacím" — byl bych na to musil reagovati — poněvadž by to vuči mně bylo trochu nespravedlivým, který tolikrát musil reagovati proti také náladě u svých politických přátel v Praze. Tím spíš bych tak musil, že od začátku Vám opakuji, že chci smír se [Staročechy] ne pro staroč[eskou] stranu, nýbrž pro věc, pro novou situaci utvořenou vyrovnáním — a že to je opravdu nová situace, která dlouho bude trvat, mohl jste viděti po skromném mém soudu opět v budžetní debattě. Heslo Heroldovo, „smír i v Čechách, i na Moravě i ve Slezsku" ostatně dost je nesrozumitelné, jsou-li Mladočeši logičtí. Lépe by ovšem bývalo, jak již v Chronosu [= Času] v loni stálo, začít najednou pro 3 ty země — ale když už se začalo a skončilo jen v Čechách, pak přece nebudu bojovati proti tomu, co se zde stalo, nýbrž všemi silami žádati, aby stalo se podobně na Moravě a Slezsku. Na to by ovšem měla komentovati mladoč[eská] akce — ale ne především na boj proti smíru v Čechách."

nedávno v plném sedění parlamentu ad majorem gloriam ještě zalhal a byl od Plenera nepěkně dementován.*) Předseda [našeho] výlet[ního] klubu [Kröschl]**) říkává: Nechte kozu žrát, nechme Staročechu a děkujme bohu, že jsme se k té káře nedali připřáhnouti.

Nebojte se přeceňování! Bude nás potřebí za všech okolností. Ze strany mladé už opět docela vážné pozory a nabídky se činí, které zatím klademe ad acta. Volba do říš[ské] rady pro obch[odní] komoru konečně přece bude, a opět jsem dotazován, chtěl-li bych. Já ovšem pod vlajkou Staročeskou nechci. Teď chvíli klidně vyčkati, úpadek Staročechu jest neodvratný, jen nechte je zapírati dusledky a význam vyrovnání a pak je postavte v květnu do sněmu do žáru mladočeských útoku a do chladu německých dementi, to bude lázeň, kterou ne každý vydrží, zvláště kdo má tak nešikovnou kuži jako staří páni.

Prosím, pamatujte také v Moskvě na Athenaeum a domlouvejte lidem, aby posílali knihy. Od [prof. Iva. I.] Janžula, nemohl byste mi vymoci jeho fin[anční] vědu, kterou nemohu dostati, protože prý už rozprodána, snad by mi nějaký exempl[á]ř přece vyšťoural a dal.

Čtete naše noviny? Nalézáte v Moskvě N[árodní] L[isty], Pol[itik], Hl[as] N[ároda]? N[eue] Fr[eie] Pr[esse]? A co. Čas, dal jste příkaz pro Moskvu?

V táboře realistu je veliké uspokojení a vesele hledí se budoucím událostem vstříc. Program právě probírám a novým poměrům, totiž těm, které květnový sněm zplodí, hledím akkomodovati.

Byl jsem 13. v Turnově, abych se sesel s dr. [Ant.] Zemanem [ze Semil], jenž už zase chtěl skládati [zemský] mandat, to jsem mu dukladně vymluvil a k tomu přiměl, aby svolal schuzi voliču a zjednal si volnou ruku. Co dále, uvidíme v květnu.

Zatím s bohem, pište co nejdříve a do září nezustávejte: do konce července je doba ještě velmi dlouhá.

*) V poslanecké sněmovně říšské rady dne 18. dubna r. 1890 Dr. Plener konstatoval proti řeci dr F. L. Riegra, že Němci dosáhli při umluvách skutečného úspěchu, a polemisoval s výrokem dr F. L. Riegra, že vyrovnání není dosud hotové, že se sice stalo dohodnutí o zásady, ale že mohou při rokování o dotyčných zákonech býti ještě měněny. Plener tvrdil, že na dodatečné konferenci byla docílena shoda a zákony k provedení zásad přijatých, a tyto zákony že musí býti nyní pokládány za ujednané.

**) Výletní klub byla soukromá společnost, která pořádala týdenní pěší výlety. Do společnosti té patřili: Al. Kröschel, dr. Jos. Kaizl, dr. Vinc. Quis, prof. dr. Leop. Heyrovský, prof. dr. Jar. Goll, Jos. Schreyer, Ant. Pravda, prof. dr. T. G. Masaryk, dr. Jos. Fořt, dr. Záhoř, prof. dr. A. Rezek, Ed. Kaizl, prof. dr. Urban Jarník.

[1890], 1. července. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Velmi se těším z hlavního sdělení Vašeho listu d. d. 23./6. *) že prohlédna celou situaci neváháte projeviti souhlas s naším postupem; bylo by nám to (bez lichocení) zasadilo velikou ránu, kdyby Vás jiné mínění od nás bylo odloučilo; bylo by to zatím znamenalo ztrátu $^{1}/_{3}$ aktivní a bojovné naší strany. Však jsem pořád myslil a očekával, že nemůžete než setrvati s námi. Prosím Vás — až pročtete všecka čísla Chronosu [= Času] až do nejnovějšího — povězte mi, co Vás en definitive odvrátilo od stanoviště, při kterém jste déle setrvával, než nám tady možno bylo. Nemůže to jiného — po mém soudu — býti, než přesvědčení, že celé [česko-německé] vyrovnání byla

---

*) Dr. K. Kramář psal dne 23. června r. 1890 z Vasiljevskoje dru Jos. Kaizlovi: „. . . Psal jsem již Pastýřovi [= dru T. G. Masarykovi], že bych rád napsal článek o vyrovnání — dlouho, dlouho jsem se bránil, a stál na svém původním názoru, i Vám jsem křivdil — ale teď vidím, že nastala ta eventualita, kterou jsem naznačil v článku „Mír s Němci“ — totiž případ, že by celé vyrovnání mělo býti jen cenou za vstup Němcu do říšské rady. Rád přiznávám, že jsem se mýlil, ale vina není na mé straně. Šíře bych to rád doložil v článku a ten snad by byl dobrým i pro Vás jako motivace změněného Vašeho názoru o vyrovnání. Jen musím dáti pozor, aby to nebylo confiscable, poněvadž největší vinu dávám . . . vládě. Hloupost a neupřímnost našich Staročechů je vinnou až v druhé řadě. Prosím Vás, kdo prozradil [chefredaktoru „Politik“] Schickovi všecko to jednání Vaše s [posl. Karlem] Adámkem, aby to mohl psáti do Münch. Allg[emeine] [Zeitung]? Doufám, že Jste jej řádně odbyli, zejména co se týče těch hloupých i impertinentních poznámek o našich počátcích a o tom přilnutí k západní kultuře. To by se mělo už jednou důkladně přibít — a snad by bylo už na čase pověděti docela odkrytě o vzniku „Času“ — i o tom, že kontinuita mezi starým a novým Chronosem [= Časem] smí se bráti jen cum grano salis. Snad by to nebylo docela vhod našemu výtečnému „Meistrovi“ [= dru Janu Herbenovi], poněvadž by tím vážná jeho autorita poněkud utrpěla, a on by se již tak sebevědomě nemohl procházeti ve své tlusté důstojnosti — ale za to by získala celá naše věc — a pro tu by zajisté i on byl k jistým obětem ochoten. Co je pravdy na tom, že je [prof. dr. Ant.] Randa proti vyrovnání? Já jen tak četl cosi v debatách komise, a velmi by mne to zajímalo, vědět cosi positivního. — A co [dr. Jos.] Herold zas mluvil ve schůzi „svobodomyslných“? Mně se zdá, že u Mladoč[echů] najdete asi zrovna tak málo ochotného uvítání, jako u Staroč[echů]. Na konec si však Herold sám odporuje — ostatně není divno, když člověk tolik mluví. Vždyť sám uznával na sněmu nutnost druhé strany — nuž, je mu milejší jako strana „konservativní“ ta skrachovaná strana staročeská, která ztratila již veškeré právo na existenci, anebo něco nového, co se z vlastní jich strany utvoří? Někdo z Vás by měl s Heroldem pohovořiti — není to snad valně příjemné, ale musí to býti. Přes všecku svou pochroumanou pověst si Herold pojistil svou činností v komissi i ve sněmu opět vynikající místo mezi Mladoč[echy] — a nutno s ním počítati. — Mne samého upřímně těší, že jsem se Vám zas přiblížil, a že není příčiny k rozloučení, jakého jsem se už docela seriósně obával. Ostatně jedno je při tom potěšitelné, podobné processy se mezi námi odehrávají docela klidně — několik kousavých poznámek přec nepadá na váhu — bez výjevů, kterým jsme přivykli v české veřejnosti — a je tudíž naděje, že bude tak i v budoucnu, což má pro nás dojista veliký význam. Když tak vzpomínám na krátkou naši historii, tu vidím, že jsme si každý již podobný konflikt prodělali — a vždy to dobře skončilo — doufejme, že bude tak i v budoucnu.“

děsná pasť, do které vláda a energie Němců přivedla pitomé Staročechy, pasť, která odhalena byla Schönbornovým nařízením*) a vším, co následovalo, zejména verdutzt hloupým tvářením staročeských pánů. Dnes přibijeme to v příšt[ím] čísle [‚Času‘], jsou Staročeši in p[unc]to vyrovnání už právě na tom punktu, kde jsme my a Mladočeši: bez vnitřní úř[ední] češtiny nepřijmeme vyrovnání.

Však chci především ještě dáti odpověď k několika Vašim dotazům. 1. Kdo prozradil náš plán smluvený dne 1. 6.**) [posl. [Karel] Adámek, [posl. dr. Ant.] Zeman, [zem. poslanec Ot.] Mokrý atd. — nevím; ale už dne 2. 6. mne potkal [Dr. Josef] Fořt a věděl vše; tak to u nás chodí; ostatně na tom nezáleželo nic. Smutno je, že konspiranti posud se nepohnuli; zdá se, že p. Ad[ámek] věc zase rozmýšlí neb už jinak rozmyslil a fácit je, že co neuděláme sami, jsouce v aktivitě, neudělá nikdo.

2. (Důvěrné.) [Prof. dr. Ant.] Randa pravil Valterovi, že vyrovnání je naším hrobem; ale [posl. dr. J.] Vašatý nesměl tohoto autora jmenovati a Randa popřel. Tak mi to pověděl Vašatý.

3. Žvástání o našem přimknutí k západní kultuře jsme zatím odbyli pod čarou. Máte pravdu, že genesis a nyn[ější] stav Chronosu [= Času] měl by se vyložiti — to má majstr [= dr. Jan Herben] dávno uloženo, ale nedělá to. 4. To už není odpověď: Můžete-li, napište nám brzy něco o Epilogu ke Kr[eutzerově] Son[atě], o tom posud se nic neví a to by způsobilo jakousi sensaci.

Teď zase přijdou jiná sdělení. Máme nynějšího postavení svého po krk a raději bychom se viděli už v nějaké velké straně. Že nemáme chuti navazovati zase se Staročechy, Vás dojista nepřekvapí — nezbývají pak než Mladí. Mně dnes nevadí už pranic, než Jul. Grégr a jeho velmoc Nár[odní] Listy. Musí se pracovati o tom, aby to se nějak upravilo. Troufám, že bychom Vy, já, pak snad [prof. dr. Ant.] Rezek, nám blízko [Karel] Adámek v klubu na ř[íšské] radě přece jenom si zjed-

*) Viz zde díl II. str. 579.

**) Dne 9. června r. 1890 přinesly „Pester Lloyd“ a „Münchener Allgemeine Zeitung“ pražské dopisy ze „staročeského tábora“, v nichž se vykládalo, že posl. Karel Adámek, bývalý „Mladočech nejčistšího zrna“, „vzal do svých rukou utvoření nové strany, jejímž základním kamenem mají býti t. zv. realisté“. Uvádělo se, že posl. K. Adámek za sněmovního zasedání konferoval již o věci s prof. dr. T. G. Masarykem, prof. drem Jos. Kaizlem a zem. poslanci drem Ant. Zemanem a Mokrým. Snaha těchto mužů prý směřuje k tomu: „přetáhnouti k sobě z klubu staročeského všechny ony živly, které s vyrovnáním nejsou srozuměny“. Bude-li těchto živlů dosti, bude prý prohlášeno utvoření nové strany, nebude-li, přestoupí prý noví „realisté“ k Mladočechům. „Čas“ dne 14. června r. 1890 konstatoval, že dne 2. června r. 1890 dály se dohovory poslanců Adámka, Zemana a jiných, že však o založení nové strany nešlo.

nali autority dost a právě tam zatím vliv N[árodních] L[istu] valně nesáhá; tím méně, že by snad [redaktor Gustav] Eim byl s námi a rovněž [posl. Ervín] Špindler, jenž prohlašuje se otevřeně za realistu. Viďte, že by to šlo? Ale hlavní věc, jen býti ve straně, držeti a nepouštěti tak hned zase mandát a zachovati si orgán, třeba to byl jen „Čas". Já jsem dnes úplně hotov akceptovati pakt s Ml[ado]č[echy], ve kterém nám zaručena bude jakási samostatnost frakční, pak Čas jakožto orgán; disciplinu ovšem v podstatných smluvených kusech programu zachovati musíme, cela va sans dire.

Už jsem řekl, že Staročeši jsou au point jíti za Ml[ado]č[echy] do oposice proti vyrovnání; stará taktika: myslí, že tím se udrží — však klamou se; lid přece odmítne toho, kdo by chtěl z bryndy pomáhati, kterou sám nadrobil, když jsou tu jiní, spolehlivější pomocníci.

Teď zraje proces Pastýřuv [T. G. Masarykův] u senátu; věc není tak pěkná, jak ji Pastýř [= T. G. Masaryk] ve svém někdy až transcendentálním optimismu pojímá, Past[ýř = T. G. Masaryk] je poctivý, ale často nešikovný soupeř, [prof. dr.] Johanes [Kvíčala] nepoctivý, ale nade všecko šikovný, a věřte, že věc i na objekt[ivní] soudce dělá dojem, že Pastýř [= T. G. Masaryk] tu onde dal zbraň proti sobě jiným do rukou. Však tolik myslím, že k nejkrajnější pokutě nemůže ani senát v tomto složení sáhnouti.

Kde budete v srpnu a září? Jak projektujete zpát[eční] cestu? Věřte, že Vám více závidím pobyt v Sygrani než v Petrohradě – a ty lovy! [Prof. K.] Brežky mi psal, velmi Vás chválí, také [prof. J.] Perwolf Vás velebí. — Vojtěch [= prof. dr. Ed. Albert] se na polo od nás odvrací — trvá při vyrovnání a dělá nad námi kříž; je nejvyšší čas, abyste mu napravil hlavu. Co dělají s [Českou] akademií, poznáte z Chronosu [= Času].*)

Srdečný pozdrav od Past[ýře = T. G. Masaryka] a Majstra [= dr. J. Herbena.]

1890, 19. července (v sobotu). **Praha.**

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

(Prosím, datujte novým stylem.) Chtěl jsem Vám dnes psáti a přišlo právě Vaše psaní, zdálo se mi, že dlouho mlčíte, arciť není mi dost jasno, kolik dní jde list odsud k Vám. Chtěl jsem Vám psáti proto, abych Vám podal noviny o Pastýřovi [= T. G. Masarykovi]; leželo to na nás jako můra a bylo by to bývalo hroznou porážkou, však sláva bohu, je vysekán a dosti skvěle, majoritou fakulty lék[ařské] a filos[ofické] proti

---

*) Jednalo se tehdy o jmenování členů „České Akademie".

právníkům odmítnut návrh na amovování a Pastýři [= T. G. Masarykovi] udělena prostá dutka, poctivě zasloužená stupaední nešikovností, se kterou se Pastýř [= T. G. Masaryk] obhajoval. Taky jsem o illusi chudší a věřte že mne to skličuje. Byl varován a poučován dost a dost, ale on bez rozmyslu, bez plánu a pln lehkovážnosti jde lvu do tlamy a ví, že má býti pozřen. Jeho vyprostění je zásluhou [prof. dr. Čeňka] Strouhalovou, jenž s bezpříkladnou přátelskou oddaností a obětavostí neděle a neděle věci té věnoval a žádného namáhání, žádného rozčilení se neštítil. To je kabinetní kousek šlechetnosti. Pastýř [= T. G. Masaryk] teď musí do karantény, neboť reputace jeho je tím processem dosti pocuchána a dát on nejmenší nový podnět, jest jeho osud dojista zpečetěn; všecka další námaha byla by zpředu marna, nechce-li se podrobiti, není mu žádné pomoci. A přece Past[ýř = T. G. Masaryk] je tak výborný na kathedře. Pravím ty věci zatím Vám, jemu je dnes ještě nemohu pověděti proto, že mu právě včera, v osudný den, zemřela nejmladší [snad 3 měs[íce]) dcerka, ale povím mu to vše, obšírně a důrazně.

Vaše názory o methodě přístupu ke straně ml[ado]č[eské] se mně velmi líbí*) to slovo mi scházelo, spravedlivá hruza

*) Dne 29. června r. 1890 psal dr. K. Kramář z Vasiljevskoje na Volze dru Jos. Kaizlovi: „. . . Také já už myslím, že není jiného východiště než jíti s Mladými. Ale upřímně Vám řeknu, mám spravedlivou hruzu před všemi formálnými pakty — víte, že již od počátku všeho vyjednávání jsem vždy raději pro přímé vstoupení beze všech garancií. Když už máme obyčejně sami o sobě tak veliké mínění, můžeme je opravdu míti i v tomto případě a doufati, že se nám podaří ve straně získati brzo mnohé a seskupiti kolem sebe celou řadu rozumnějších elementů. Mimo to víte beztoho, že v mlad[očeské] straně je mnoho vynikajících elementů, které nesnesou veliké discipliny — a bude tudíž možno vydobýti si jistou volnost i pro nás. — Zvláštní pacta již sama sebou budí nedůvěra proti těm, kteří si je vyhražují. Jediné, co si vyhraditi musíme, je volnost, psáti v Chronosu [= Času] po svém dobrém mínění a svědomí, se stanoviska vyššího, ne se stanoviska čistě strannického. Ovšem bude i v našem interessu, nepsati p r o t i straně. Aby však v té věci bylo jasněji, mohli bychom se zavázati, že budeme důležitější věci psáti pod svými jmeny, a tak věci celé dáme tak otevřený, poctivý ráz, že nám strana nebude moci ničeho vyčítati. Tím získáme snad i více spolupracovníků mezi Mladočechy. To budiž jedinou naší podmínkou při vstoupení, jinak netvořme ve straně žádnou zvláštní frakci při vstoupení — utvořme ji bez punktací beztoho co nejdřív, až tam budeme. — Ovšem nebudou snad Mladoč[eši] ničeho namítati, abychom my tři byli pozváni ku poradě mladoč[eských] důvěrníků o programu pro volby na říšskou radu — což by se ovšem už musilo státi na podzim — aby se v tom smyslu ještě před skončením říšské rady mohla státi nějaká enunciace, a mohlo se eventuelně zahájiti též jednání s ostatními kluby pravice o jakémsi společném programu pro budoucí volby do rady říšské. — Formalnosti spojení bych radil provésti takto. [Posl. Erv.] Špindlerovi se napíše soukromý list, buď Pastýř [= T. G. Masaryk], Vy, nebo, jestli chcete, já. On nechť vymůže mezi mladoč[eskými] důvěrníky následující prostou enunciaci mladoč[eské] strany: Napíší nám dotaz, kde se nás p o u z e o t á ž í, co chceme nyní dělati, když stojíme proti českoněm[eckému] vyrovnání na stejném s nimi stanovisku. Na to můžeme my odpověděti, že chceme

před všemi formalnými pakty. Také to jste trefně pověděl, abychom své velké mínění v sobě učinili vodítkem a základem přístupu bez form[álních] paktů. Máte-li k tomu kdy, napište, prosím, takové ty hlavní punkty programu, jež dali bychom na př. [posl. Erv.] Špindlerovi.

Ale teď necháme celou věc ležeti až do října; Chronos [= Čas] zůstane ve svém směru proti Staročechům a proti vyrovnání, ale převládne v něm o prázdninách více theorie nad politiku, ač nestanou-li se věci zatím nepředvídané, t. j. nenapíše-li Richter [= dr. F. L. Rieger] zase několik pyramidálních listů a pod. Vy té chvíle asi ještě neznáte veliký Heinrichovský šum*) a nejnovější plod Richtrova [Riegrova] malečského otia. Však se dovíte z Chronosu [= Času].**)

V táboře staročeském je velmi zle, ale jsou tím kousavější a straničtější, to snad je přirozené. Volí všude jen své lidi. [Českou] Akademii opanoval [prof. dr. Jan] Kvíčala, s kterým prý jde zase [prof. dr. Ant.] Randa naveskrz. Randa s [prof. drem Ed.] Albertem jsou prý fachés. Albert tu byl, také Pastýře [= T. G. Masaryka] navštívil, in polit[icis] neví, či je, ale neodvrátí se asi od nás; dobře říkáte, že Žamberk zase naň bude působiti.***)

Váš dopis†) jsem trochu retouchoval hlavně pro konfiskabilitu některých částí a za druhé jednu nebo dvě věci opakované jsem vynechal. Pastýř [= T. G. Masaryk] přidělal po-

přidružiti se ke straně mladočeské, doufajíce, že shodneme se ve hlavních punktech programu (které musíme vyjmenovati — ovšem ne podrobně) a že vyhražujeme si jenom svrchu zmíněnou volnost psaní v Chronosu [= Času]. Pak může býti společná schůze jejich důvěrníků s našimi, a věc se může dojednati. — To by snad bylo vyhověno nejlépe všem susceptibilitám všech lidí, a mohla by se věc dokonciti. — Konečně by snad ještě lépe bylo, prostě do Roudnice k [Erv.] Špindlerovi zajeti, nebo mu napsati, až přijde do Prahy jednou, že žádáte jej o schůzi.“

*) Dne 9. července r. 1890 byli voleni dva zástupci města Prahy do zemské školní rady. Byli zvoleni Čech dr. Vlad. Srb a Němec ředitel Heinrich. Volba Heinrichova vyvolala v německém tisku projevy odporu.

**) ‚Čas‘ z 19. července r. 1890 str. 450 psal: „Poslanec Rieger poslal dopis olomouckému „Pozoru“. Kdo čteš, rozuměj! Dru Riegrovi je líto, že i „Pozor“ se postavil proti němu. „Pozor“ totiž řekl, že nemůže schvalovati vídeňské punktace — v tom dr. Rieger vidí „útok“ na sebe. Pan dr. Rieger se nezměnil. V době tak vážné mluví, že národ musí míti organisaci, mluví o ovcích a ptactvu, mluví o nesvornosti slovanské, mluví o hanebné nerozvážnosti mladočeské; zkrátka a dobře — pan dr. Rieger je neomylný . . .“

***) Dr. K. Kramář psal dne 29. června r. 1890 z Vasiljevskoje dru Jos. Kaizlovi: „Vojtěchu [= prof. dru Ed. Albertovi] se nedivím — on je v rozných věcech velký, ale v politice neumí choditi. Mezi Mlad[ými] a Starými tancuje jako mezi vajíčky — vždy blíže těm, s kterými naposled mluvil. Až teď přijde do Žamberka, on zas zmladočeší.“

†) Dopis o politické situaci rakouské, zvláště o česko-německém smíru, který otiskl ‚Čas‘ z 12. července r. 1890 str. 437—441.

známku.*) Dopis byl docela na místě, mně je zejména vše vítáno, co z nás sejímá domnění, že jsme zašvenkovali; já víte jsem proto více susceptible, protože jsem od počátku Vaší a i Pastýřově [= T. G. Masarykově] lásce k vyrovnání zuby nehty se vzpíral a ne marně. Pravé štěstí, že jsem hned po Schönborn[ově] nařízení**) uhodil na buben. — Těším se, že tyto dni dostanu dopis o Tolstém***), myslím, že bude lze jej najednou otisknouti (celé číslo arciť nesmí zabrati), protože teď v politice kape pomalu a jiné neodkladné látky není.

Já od neděle za týden t. j. dne 27. vydám se na cesty, zase do Alp a do Italie, nechme si Bosnu na pozdější doby. V srpnu ještě jakž takž budu moci býti v rapportu s Chronosem [= Časem], ale v září už skoro nic, protože celý měsíc chci stráviti daleko světa na samotě poblíž Maceraty v Markách. Teď je Majstr [= dr. Jan Herben] na dovolené a já dělám redakční práce sám, ale jen pro 2 čísla.

Jsem překvapen Vašimi plány cestovními,†) tedy ještě jednou na Krym; chcete-li doporučení do Bukurešti, zjednal bych Vám je od [prof. dra Urb.] Jarníka. Příjezd do Prahy odložte do polovice října, až zase všichni se sejdeme. Pastýř [= T. G. Masaryk] chce přece jíti ven, kamsi poblíž Žamberka, ale Chronos [= Čas] bude dělati asi tak jako Vy loni o prázdninách.

1890. 26. července. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Odjíždím dnes, budu několik dní v Gmundenu u [prof. dr. Jar.] Golla, pak v srpnu v Již. Tyrolsku, v září na vesnici

---

*) Poznámka zněla: „Dopis tento dán nám k uveřejnění, a myslíme, že našemu čtenářstvu bude zajímavo viděti, jak při cistě, řekli bychom abstraktním uvažování i ten, kdo vídeňským úmluvám přál, nyní jich přijmouti nemůže. Pisatel p. dr. Kramář, známý svými finančními pracemi a politickými studiemi, konal po Rusi studijní cestu; opustiv Rakousko brzy po publikování vídeňských punktací, byl po celou dobu téměř beze zpráv a novin, teprve nyní mohl podrobněji seznati, co se stalo. Podáváme jeho vývody bez poznámky, ponechávajíce jemu samému odpovědnost. Redakce.“

**) Viz zde díl II. str. 579.

***) Dr. K. Kramář sliboval dne 29. června r. 1890 z Vasiljevskoje dru Jos. Kaizlovi: „V pondělí Vám pošlu větší stať o návštěvě u Tolstého — nechte tudíž proto v příštím čísle prázdné místo. Ale bude zajisté záhodno, aby to celé přišlo do jednoho čísla, a nebylo to trhano“. Stať pod názvem „U hraběte Tolstého“ vyšla v ‚Čase‘ z 26. července r. 1890 str. 465—470.

†) Dr. K. Kramář psal dne 29. června r. 1890 z Vasiljevskoje dru Jos. Kaizlovi: „Poslední psaní prosím, abyste mně poslali pod dosavadní adressou do 26. července (po Vašem stylu) — pak, bude-li něco nutného: Moskva . . . Potom bude má adressa Alupka, Krym. (Poste restante.) Tam zůstanu asi 2 nebo 3 neděle. Odtud pojedu do Cařihradu, pak přes Sofii, Bělehrad a Pešť do Vídně, kamž míním dojeti asi někdy kolem 20.—25. září. Zbude-li mně času, podíval bych se také ještě do Bukurešti . . .“

u Maceraty, pak zase v Tyrolsku a v prvých dnech října udělám s [prof. dr. Čeňkem] Strouhalem malou exkursi po severozápadní Italii a vrátím se ne před 13. říjnem.

Dělal jsem teď (č[ísla ‚Času'] ze dne 19. a 26. č[erven]ce) docela sám; [redaktor ‚Času' dr. Jan] Herben je na dovolené, ale teď se vrátí. Prosím, abyste sám mu pověděl, pod jakou adressou má poslati Váš dopis o vyrovnání panu [radovi rakouského vyslanectví v Petrohradě Aloisu sv. pánu] Aehrenthalovi, ať tak na každý způsob učiní, bůh ví, k čemu ty relace kdy budou dobré.

Váš referát o návštěvě u Tolstého *) se mi velmi, ba velice líbil. Kreutzerovu sonatu **) jsem pojímal právě tak a v tom smyslu jsem ji hájil proti [prof. dru Ant.] Randovi (jenž ji, jako obyč[ejně], nečetl, ale mluvil o čirém nihilismu atd.!), a proti [prof. dr. E.] Ottovi: fin mot je větší cudnost ve stycích s ženami. Rovněž tak, už od dob Schmollerových a ještě intensivněji od studia Comteovy filosofie pojímám otázky společ[enské] reformy, ne otázky (v prvé řadě) ekon[omické], nýbrž morální, ač si netajím, že praktický reformátor snad musí započíti při ekonom[ických]; na to jste odpovídaje Tolstému dobře poukázal. Já proto ceením socialism, vidíte to snad v Chronosu [= Času], počínajíc od článku ke dni 1./5. a dále.

Můžete-li, napište ještě něco.

Pastýř [= T. G. Masaryk] už minulý týden odejel, byl velmi schlípen, má potřebí klidu a fysického odpočinku. Také Vy mu, prosím, připomeňte, aby byl ostražitějším.

Rád bych, abyste mi psal, budu Bozen, Bahnhof (Tirol), tam všecko adresujte, ale udejte, kam já mám odpověděti.

Chtějí mne prý voliti v obch[odní] komoře do ř[íšské] rady, já už asi před 2 měs[íci] řekl, že přijmu mandát, jen když se mi ponechá volná ruka; teď se pranic nepřičiňuji, nýbrž nechám věci běžeti.

*) Viz zde díl II. str. 595.

**) V stati „U hraběte Tolstého" v ‚Čase' z 26. července r. 1890 na str. 467-468 psal dr. K. Kramář: „V epilogu [ke „Kreuzerové sonatě"] rozvádí [Tolstoj] své názory o manželství a trpce žaluje na křivé výčitky, činěné mu z neporozumění. Vidí ovšem v bezženství ideál. Než to není ideál jeho, jím vymyšlený, nýbrž ideál čistě křesťanský. Tolstoj z písma to četnými citáty dokládá. A nejen to, i ruský lid v základě je téhož názoru. Ovšem, Tolstoj sám uznává ideál ten za nedosažitelný, jako jiné ideály. Však to nemění nic na jich oprávněnosti a prospěšnosti. Jsou k tomu, aby byly vůdčími života. Ideálem o bezženství a čistotě jen získá všech mravnost, svobodných i ženatých, život bude čistším, ideálnějším. Proto na ň klade důraz. V duchu epilogu je dojista jednou z nejpěknějších myšlenek tato věta: „Dítě, všecky útrapy a starosti s jeho vychováním, toť expiace hříchu . . ." Na námitku, že člověk chce míti děti, aby je vychovával ve svém duchu ku prospěchu lidstva, odpovídá, že je to falešným, „dokud jsou zde tisíce dětí hladovících a beze všeho vychování."

1890, 2. srpna, v sobotu. Inšpruk.

Dr. Josef Kaizl strýci dru Edmundu Kaizlovi.

Docela po programu sjel jsem se včera o 3/4 10 dop. s maminkou v Allesangu; v pol[edne] pobyli jsme 3 hod. v Salcpurku, obědvali, projeli městem a pak rychlíkem ubírali se k Inšpruku. Jízda byla lepší, než jsem očekával, nával ne tak přílišný, horko zmírňované přívanem. V St. Johann u Tirol viděli jsme překrásné Alpenglühn . . . Do Bozenu pojedeme až zítra ráno. Počasí překrásné, horko veliké.

1890, 5. srpna. Bozen 1/4 Zollst.nge 136.

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

. . . Dostal jsem právě list Váš de d. Vasil[jevskoje] 25. 7., vidím, že jste se ještě nedostal do Alupky, kde Vás už jedno moje psaní, odpověď na Vaše výklady o připojení k Ml[ado]č[echům], očekává.

Teď zase se těším z Vašich slov o Vídni*), nezapomeňte na to, až zase budete tam žíti; ne marně jsem Vám říkal, že bylo by lépe zůstati v Praze, protože tam člověku nevysýchají kořeny národní, řekněme, hranatosti, jako se děje ve Vídni. Já to pozoroval na sobě za svého rajchsrátování, ale bránil jsem se tomu odpornému vídeňskému mravu, všecko úsměškem a ledabylo odbývati; však ve vídeňských kruzích se zatím skrývá ohromná nadutost a přezírání všeho, co v provincii se děje. Jsou tak obmezení, že nemají ponětí o životě a cílech našeho národa a tak asi Slovince, Rusíny a Čechy stejně taxují. Přál bych si, aby se jim mohlo ukázati, co jsme, asi tak, jak to nebožtík Brennus ukázal pánům v Římě.

Však přes to nechtěl bych akceptovati ten radikalism který vane z Vašeho listu.**) Nepokládejte mne proto, prosím,

*) Dr. K. Kramář v listě z 25. července r. 1890 psal dru. Jos. Kaizlovi: „Stal jsem se v lecčems radikálnějším, co jsem ponechán sám sobě, a zbaven vídeňských vlivu, a myslím, že není to na škodu. Vídeň je hrozně protivné město — člověk tam změkne jako vosk, i když je z dobrého materiálu dělán. Je to velmi prospěšné občas opět někam do jiného ovzduší.“

**) Dr. K. Kramář psal 25. července r. 1890 dru Jos. Kaizlovi: „Myslím mnoho o našich stranách i o nás. Jsem rozhodně pro spojení se s Mladočechy, třeba bez záruk — pod programem: boj proti vyrovnaní bez koncessí, které jsme formulovali, a boj proti němčině. Čím dál, tím víc vidím, že největším hříchem, ba zločinem Staročechu bylo, že svou bezpříkladnou chabostí nechali zakořeniti se názor o nutnosti státní němčiny [sic] ve všech kruzích mimočeských, tedy i v kruzích nám ne nepřátelských. Z toho stanoviska pojíma [panovník] i všecky kruhy rozhodující i snad naši spojenci na radě říšské vyrovnaní — a proto nechtějí slyšet o koncessích, a myslí, že jsme vlastně docela dobře pochodili. Proti tomu se musí bojovati co nejradikálněji — postavit otázku němčiny na špičku, udělat z ní otázku „bytí a nebytí“ — otázku, od níž závisí chování se naše — k Rakousku a k jeho existenci. Toho nesmíme se bát — Staročeši zatáhli káru tak hluboko, že je potřebí radikal-

za měkkýše; já to byl, který proti Pastýři [= T. G. Masarykovi] a Vám, kteří jste oba Albertismem [= názory prof. dr. Ed. Alberta] byli uchváceni, ihned se postavil proti punktacím a třeba jsem nedovedl zameziti některé passusy pochvalné, tahali jsme se o to i s Pastýřem [= T. G. Masarykem] velmi dlouho, při 4. a 5. čísle Chronosu [= Času] hned jsem užil Schönbornova nařízení, abych Pastýři [= T. G. Masarykovi] popletl koncept a, bohudíky, dopadlo to dosti dobře. Však to neříkám jako výčitku, nýbrž naopak jako obranu. Nechtěl bych býti radikálem mezi Ml[ado]čechy, ale chtěl bych vytknouti určitý program veliké české strany, která je transigentem a nechce přes koleno lámati, která však bez ustání pracuje k tomu, aby konečně český národ v Rak[ousku] nebyl ovládán a administrován jako nějaký kmen vítězem pokořený. Myslím, že v tom se úplně shodneme. Dobrým k tomu heslem bude vnitřní úř[ední] řeč česká, jejíž dusledností jsou nejdalekosáhlejší, byť i podstatně jen nacionální a nikoli politické.

Poslali mi dotaz, souhlasím-li, abych byl navržen od členuv obch[odní] komory [pražské] za kandidáta do ř[íšské] rady po [† Václavu] Saláškovi; já odpověděl, že souhlasím, rozumí se bez závazné ruty. Však se o věc teď neinteressuji a jsem jen zvědav, koho si dne 12. t. m. obch[odní] komora konečně za poslance zvolí. Můj interess je proto tak slabý, protože běží sotva o rok, uvidíme, co na rok bude.

Jsem velmi leniv a ke psaní špatně disponován, to poznáte sám na mdlobě tohoto listu. Pište mi pod uved[enou] adressou co nejdříve.

[1890], 8. srpna. V Bozenu.

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Dnes jsem dostal z Prahy Váš list dt. 28./7. — zdálo se mi, že jsem Vám psal do Alupky, zatím jste moje psaní dostal do Vasiljevskoja. Píšu hned, abych ještě měl vliv na článek „do oposice“. o němž mluvíte*); psal jsem Vám předvčírem,

ného trhnutí, abychom ji trochu povytáhli. Žádné dobrovolné koncesse nemcine! Jsem pro jednu stranu silnou a mocnou tou jednotností, aby už jednou pro vždy byly odstraněny zbytky staročeské strany — ty musejí se odstraniti — všude jen prekážejí. Až to bude vykonáno, pak se musí ve všem přátelství, bez vášne jednati o tom, co Herold i Grégr mají za nutné — o utvoření se nové strany, která by se hodila do vídeňských kombinací. Teď by to ještě nebylo na čase. Mimo to se zachová asi tím jedna velmi cenná věc — jeden klub na radě říšské.

*) Dr. K. Kramář listem, dat. 28. července r. 1890 Vasiljevskoje, sděloval dru. Jos. Kaizlovi: „V předešlém psaní vzpomněl jsem si, že mohl bych psáti situační článek — od té doby mne to pronásleduje, a já chci napsati článek: „Do oposice!“ Ať už obracíte věc jak chcete, jiného východu není. Kam se dostaneme věčnými koncessemi vždy neuprosnějším theoriím našich odpůrců? Je už nejvyšší čas, trochu zas vyleštiti naši pošpiněnou firmu, ukázati světu, že nejsme těmi.

z Al. a udal také adresu (Bozen ¼ Zollstange 136). Především promluvím o drobnějších věcech. O Pastýře [= T. G. Masaryka] teď asi není strachu, ač vyhne-li se asi sám pohoršení; po 2 léta bude nyní [akademický] senát [české university] tak složen, že není se báti nespravedlivosti a animosity. Ale mne více rmoutí, že Past[ýř = T. G. Masaryk] projevil v jednání a poznávání lidí tak veliké nedostatky — proto musíme dáti pozor a jeho dobromyslnému optimismu a onomu zvláštnímu subintendování věcí, na něž myslí sice on, ale ne jeho spolukontraktant — tomu, pravím, nesmíme jednání svěřovati. O osudu Chronosu [= Času] jsme s Past[ýřem = T. G. Masarykem] často mluvili, plán jest, Chronos [= Čas] ponechati, ale zaříditi velikou revui, která by ovšem prosperovala, kdyby ji veliká strana a N[árodní] L[isty] flankovaly. Však o tom teď nechci psáti.

Nedivím se, že na mocném, velikém východě slovanském dostáváte se na dráhy tak rozhodné; myslím, že by na mne zrovna tak účinkoval. Úplně s Vámi se snáším*), že slovančizně musí se dostati více tónu a většího významu v našich politických komposicích — v oposici i mimo ni bude to možno velmi platné, avšak nejsem pro to, aby se stavidla oposiční ihned vytáhla. Nesouhlasím s Vámi, pravíte-li, že jsme na tom huř, než mohl se nadíti nejhorší pessimista před 10 léty! Myslím naopak, že jsme na tom mnohem lépe než r. 1879. Tehdy jsme byli úplně zkrachovaní v plném vleku šlechty pod nepopíraným komandem neschopných vůdců, kteří zbytky naší pol[itické] váhy roztříštili. Dnes je jinak; lid procitl, odmítá staré bohy, a jde ve své energii tak daleko, že spokojuje se s vůdci a stranou, do níž se všech stran se buší a která sama se dost kompromituje. To, myslím, je veliký úspěch, hlavní faktor, se kterým třeba počítati, a to je negativní zásluha strany staročeské.

---

jakými nás objevila dohospodařivající staroč[eská] strana, za posledních 10 let. Já nikdy oposice se nebál, a nebojím se jí ani dnes — vždy více jsem se hrozil umrtvující politiky staročeské. Měl jsem pravdu — jsme na tom huř, než mohl se nadíti nejhorší pessimista před 10 lety. — A tak jsem už pevně odhodlán s Vámi skočiti mezi Mladočechy . . .“

*) Dr. K. Kramář psal dne 28. července r. 1890 dru Jos. Kaizlovi: „Pravé křídlo Mladoč[eské]: rozumnější, bývalí Staroč[eši] a my, musíme pracovati na autonomistickém utváření financí i správy, a takové musíme činiti návrhy zákonů — musíme vypracovati návrh na provedení rovnoprávnosti v celém Rakousku. — — Společně [s levým křídlem Mladočechů] budeme hledět, aby provedena byla politická organisace všech Slovanů rakouských — asi dojista bez Poláků — ale potom také s Uherskými Slovany. Levé křídlo Mladočechů bude moci být radikálnějším, ukazovati na ony zmíněné perspektivy, dělat podle přesně stanoveného programu (společně!) třeba v politickém Slovanství — my proti tomu můžeme v Chronosu [= Času] pro forma reagovati, ovšem tak, „aby koza zůstala celá“. Slovanství zatím všichni musíme důkladně pěstovati — naposled je to přece jen naše ultimum refugium.“

Krom toho, nepopírejme, domohli jsme se ledačehos, co patří k atributum osamostatnělého národa. Opravdu nevidím naši situaci tak zlou a mám za to, že bude lze na tom podstavci dobře pracovati dále. Já bych si představoval postup v nejbližší době takto: Pracovati o udržení dosavadní majority a vlády Táfovy a k tomu konci žádati a nabízeti:

a) žádati i plnou emancipaci od němčiny při úřadech a soudech, také sekce při ministerstvech atd.; plnou rovnoprávnost s němčinou v Čech[ách], Mor[avě], Sl[ezsku], zřízení většího počtu stř[edních] škol na Mor[avě] a ve Slezsku — (pedagogium) university na Mor[avě] a utrakvisování techniky brněn[ské];

b) nabídnouti: konnivenci ke snahám klerikálu v rámci zemí; konnivenci v zahran[iční] politice; konnivenci ve věcech uherských a haličských, konnivenci v otázce státoprávní (t. j. odklad — ne vzdání).

Provádění požadavků přesně a do podrobna smluviti, stanoviti pokaždé terminus ad quem. Na tom podkladu hledati modus vivendi s českou šlechtou a českými klerikály.

Kdyby nezdařila se shoda na těchto základech a dosavadní soustava by praskla, vystrčiti tykadla k Němcum, bylo-li by lze příměří a kooperace s nimi nalézti, ovšem dle zásad sub *a*) uvedených.

Kdyby toho nebylo, nejrozhodnější oposici na celé čáře.

Jeden klub — v něm frakce, ale disciplina, bude nás málo (snad bez velkost[atkářu], snad i bez Moravanu). Pomýšleti a provésti tužší společnou polit[ickou] organisaci českomoravskou i mimo parlament.

Platných sil pro [říšskou] radu bylo by tušim dost: [Karel] Adámek, [prof. dr. G.] Blažek, [dr. Jos.] Herold, [dr. Jos.] Kaizl, [dr. Karel] Kramář, [Erv.] Špindler, [dr. P. A.] Trojan s [dr. J.] Vašatým pro jazykové věci a pod. Schází dobrý jurista pro civil[ní] a trest[ní] zákonodárství. [Erv.] Špindler musil by kousnouti do věcí vojenských a do podrobností vnitřní správy. — Zatím s bohem — pište zase brzy.

1890, 25. srpna, v pondělí. V Bozenu.

Dr. Josef Kaizl strýci dru Edmundu Kaizlovi.

...podnikl [jsem] zajímavou, ale dosti namáhavou exkursy do dolomitových Alp, které bezprostředně sousedí s Ampezzem. Vrátil jsem se včera (v neděli) večer à tempo, neboť sotva jsem byl doma, přišla bouře, orkán a krupobití, jaké jsem ještě neviděl. Byl jsem včera přes noc na Schlernu, přes 2500 m vysokém a nevím, co by se se mnou bylo stalo, kdyby mne ten nečas byl při sestupu zastihl. Ve středu byl jsem v grödenském údolí (laddinském) a vylezl jsem na Col

di Rodella (2482 m), s něhož se na ledovou Marmolaty takořka rukou dosáhne a jest překrásný pohled do Vallfassy (údolí řeky Avisia), kteráž do Adiže ústí se u Tridentu. Ve čtvrtek byl jsem na Seiser Alpe, velikánského pastviště, na něž předvčírem jda na Schlern znovu jsem se dostal. V pátek jsem šel ráno na Kastelrut, odtud do puvabné horské lázně Baresu a na Schlern.

Na Schlernu jsem přenocoval v chýši, alpským spolkem založené, nevalně dobře; ráno byla zima jako v lednu, vichr, že jsem myslil, že mne sfoukne, a vyhlídka jen na jihovýchod (na Dolomity). Při tom jsem se velmi namáhal, tak že jsem se už těšil na dobré vyspání v Bozenu.

Teď tu několik dní pobudu a pak udělám nějakou novou exkursi; nejspíše do Vintschgau, na velmi schudný ledovec Ötzthalský a pak k Ortleru.

1890, 25. srpna. V Bozenu.

Dr. Josef Kaizl [*dru Fr. Havelkovi v Chrudimi*].

Váš list express do Prahy poslaný*) došel mne právě nyní: tím, prosím, omluvte, že jsem žádanou telegrafickou odpověď nedal, a že ovšem vubec nejsem s to, v Praze nějakou deputaci ct. pánů voličů chrudimských a heřmanoměsteckých přijmouti. Do Čech nechci se vrátiti před započetím přednášek; dříve bych přišel v tom případě, že bych byl zvolen do sněmu, jenž koncem září bude asi svolán.

Věru lituji, že mi není lze mluviti s pp. deputáty Vašeho voličstva, s nimiž jsem povždy velmi rád obcoval. Jak smýšlení pánu znám, nebylo by asi těžko se dohodnouti. Jsem s Mladočechy za jedno v odporu proti lednovému vyrovnání: vládě a soustavě, která by na něm stála, dělal bych velmi rozhodnou oposici. Avšak zavedení vnitř[ního] jazyka českého do úřadu, dalo by punktacím docela jiné vzezření, ovšem bez zrušení nařízení z r. 1880. Do klubu, který povinen jest vyrovnání quand même hájiti, nebo který musí svoje dosavadní vudce slovem vázané opustiti a zavrhnouti, aniž se při tom všem rozešel, nevstoupím. Mandát přijal bych tak, jak mi jej dala obch[odní] komora pražská — o volné ruce.

*) Dr. Fr. Havelka, advokat v Chrudimi, jmenem volebního výboru Jednoty chrudimských občanu listem z 22. srpna r. 1890 zadal prof. dr. Jos. Kaizla za telegrafickou odpověď, zda za příčinou doplňovací volby do sněmu zemského pro skupinu Chrudim-Heřmanuv Městec mohla by se mu představiti buď 23. nebo 24. srpna r. 1890 deputace chrudimských občanu „za příčinou vylíčení situace v naší volební skupině a případné kandidatury Vaší Slovutnosti". Pro případ přijetí kandidatury měla býti prof. dru. Jos. Kaizlovi ponechána úplná volnost v akci sněmovní."

1890. 1. září. Bozen.

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Těšil jsem [se], že konečně došla odpověď na haldu listů, které jsem psal do Alupky. Nemějte za zlé,*) že jsem mluvil o Albertovštině,**) dělalo to na mne se strany Vaší i Pastýřovy [= Masarykovy] tak dojem, buďme rádi, že já tentokráte [v otázce punktací] nebyl nakažen, sice bychom byli v Chronosu [= Času] zabředli do nepříjemných precedencí. Dosud, zdá se mi, se ctí jsme obstáli.

Přemýšlím mnoho o budoucích věcech, to se rozumí samo sebou, protože budu museti do plného proudu se postaviti. Jasna jest mi tato alternativa: buď započíti s Taaffem a dosavadní většinou tam a pak, jak r. 1879 započíti se mělo, s programem, jenž především pořád na naše národnostní potřeby hledí, nechávajíc zmařené vyrovnání [česko-německé] stranou. Bude k tomu T[aaffe] ochoten? — buď oposice. Tertium non datur, to tertium by bylo prováděti vyrovnání a sloužiti po staročesku jako posud. Ale jiná jest otázka, jak osobně poměry se utvářejí, že k staroč[eskému] klubu pod Richtrovým [= Riegrovým] vedením přistoupiti nemohu, je na bíledni. Ale abych mohl jíti do ml[adočeského] kl[ubu], musím znáti jejich program a plán, a věřte, že o tom nemám ani potuchy, — vědí-li sami něco?! A co bude se staročeským klubem?

V té příčině myslím a těším se, přinese pobyt náš, doufám společný, v Praze jasnost tím, že budeme s poslanci konferovati. K mé radosti sestoupí se prý sněmové až v prvém týdnu října, tak že já dojdu v čas, když přijdu v druhém týdnu.

Článek Váš***) pastýř [= T. G. Masaryk] mi včera signalisoval; praví, že je velmi radikální a že myslí, že té chvíle není à propos. Já mám za to, že odložiti jej můžeme velmi dobře, teď beztoho by tak nepůsobil, jako v době sněmovní. O tom zajisté ústně se shodneme. Já asi před týdnem napsal článek v tom smyslu, že je oposice pravděpodobné východiště z nynější situace, možná, že přijde tento týden, ač jestli jej pp. redaktoři nebudou inhibovati. Před tím jsem napsal článeček proti smíru staro-mladočeskému,†) ten snad už je vytištěn, ale já číslo ze dne 30./8 podnes nedostal.

*) Dr. K. Kramář v listě z 23. srpna r. 1890 z Alupky psal dru Jos. Kaizlovi: „Především, jednomu se chci bràniti, a to jest výčitka, že bych se byl v prvotném posuzování smíru dal uvléci „Albertismem". Já vroucně se přiznal ku pochybenému svému nazírání — ale to bylo docela moje, než jsem s ním byl hotov, nemluvil jsem ani s [Gust.] Eimem, ani s [prof. dr. Ed.] Albertem — teprv potom. A ještě dnes mne nemrzí, že jsem se tak mýlil — poněvadž jsem n e m o h l vše znáti."

**) Viz zde díl II. str. 598.

***) „Na rozcestí" v ‚Čase' ze dne 27. září r. 1890 a dále.

†) V ‚Čase' z 30. srpna r. 1890, str. 545—546.

Vaše proposice slovansko-oposiční*) se mi velmi zamlouvají, jiná by ta naše oposice býti nemohla, ač měla-li by působiti.

Víte, že Vojtěch [= prof. dr. Ed. Albert] nás opouští a úplně nasákl Riegrovštinou. Však o tom Pastýř [= T. G. Masaryk] více ví a poví nám o tom v Praze. Bojí se, aby nám neublížoval, já však mám naději, že proudem zase dá se uchvátiti. Žádostiv jsem na [redaktora Gustava] Eyma, však Vy s ním ve Vídni budete spíše mluviti než já — vždyť ř[íšská] rad[a] až v 2. polovině listop[adu] se prý sejde. Mám úmysl přednášeti ve škole jako obyčejně a píli a rychlostí zmoci celou látku — co tomu říkáte? Je to důležitá věc, abych na universitě nevypadl z ensemblu. Jde to u mne snáze proto, že mám knihu a pak litograf. přednášky o polit[ice] nár[odo]h[os]p[odář]ské (Správní vědě).

Píši dle Vašeho avisa do Sofie; udejte mi, prosím, novou adresu a pište mi brzo.

1890, 27. září. V Bozenu.

Dr. Josef Kaizl strýci dru Edmundu Kaizlovi.

. . . Odjedu dnes do Meranu, pak pěšky do Naturnon ve Vintschgau; zítra poštou do Trafoje, pak na výši Ortlerského sedla a v pondělí doufám budu zase v Bozenu. Do Italie více nepojedu.

Potěšil jsem se zprávou, že konečně i na naší fakultě se věci pohnuly ku předu a že [prof. dr. Albín] Bráf a [prof. dr. Leop.] Heyrovský jmenováni ř[ádnými] professory . . .

1890, 27. září. Bozen.

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Konečně se tedy blížíte! Jsem rád, věda, že tyto moje řádky pozítří budete ve Vídni čísti, že konečně zase účinněji budete moci zasáhnouti do našeho polit[ického] konání. Kdyby Vás

*) Dr. K. Kramář v listě z Alupky dne 23. srpna r. 1890 psal dru Jos. Kaizlovi: „Každá lepší opportunistická politika — musí znát postavit se na docela nové základy, získat si nový respekt — a to možno jen positivnou činností v oposici — formulovat přesně, co chceme, a především dělat slovanskou politiku rakouskou (i s Chorvaty) třeba bez Polákův — ti půjdou zas s námi, kdyby se zas vážky přiklonily k nám. To bude nutno energicky vzít v ruce — až poměry u nás se ustálejí vypracujeme o tom nějaký program, někdo z nás dá se zmocniti stranou zajede v různá slovanská města. Na místě nutno vše ujednat — nejen ve Vídni v parlamentu. A potom občasné schůze slovanského rakouského komitétu, a snad i nějaký spolek s hromadami, které by se odbývaly v různých slovanských zemích s hromadnými poutěmi tam — a snad na konec nějaký časopis. Jen začněme tak, a brzo bude lépe. Bojí se nyní 8 mill. Němců — až 16 mill. Slovanů přestane být frasí, až to bude znamenat celek s jednou politikou, budou se báti také nás.“

už teď zvolila obch[odní] kom[ora]*) nikdo by se více neradoval než já; vždyť je mi už napřed nevolno, myslím-li, že snad budu musiti ve Vídni býti docela isolovaným. Proto také ze všech sil se zasadím, aby k volbě došlo brzo a abyste Vy byl zvolen.

Budeme míti v Praze teď práce dost a dost, těším se už na ni; vrátím se asi 13. října, Vy snad právě v tu dobu dojedete; Pastýř [= T. G. Masaryk] si už dokonce zasteskl, že je mu smutno. Ještě než promluvím o hlavní věci, slovo o Vašem článku**) Já s ním ve vlastní podstatě souhlasím, provedl a navrhl jsem některé změny a vrátil jej Pastýřovi [= T. G. Masarykovi], jenž připojil se k mému názoru. Tolik však myslím, že článek ten lépe by účinkoval, kdyby vyšel až právě před sněmem, bude více čten a uvažován, proto jsem ještě předvčírem doporučoval odklad. Snad Vy sám budete tak souditi. Není však vyloučeno, že Pastýř [= T. G. Masaryk] už do zítřejšího čísla jej pustí.

Vidím nyní zase cípek možnosti, že by můj starý plán, utvořiti vedle Mladých stranu na ten čas třetí, ale pro budoucnost druhou — staří zmizí — a to pomocí staročeských secessionistů a pomocí „Pol[itik]" a „Čes[ké] Pol[itiky]". V pondělí psali mi Pastýř [= T. G. Masaryk] i [dr. Zdeněk] Strobach, místopředseda zavodu tisk[ařského], potkali se spolu v Praze a Str[obach] k realismu měl se velmi přátelsky a žádal pro dělání „Pol[itik]" naši pomoc. Já hned psal Strob[achovi], označil jsem mu velmi unvorgreiflich svoje mínění a oznámil, že včera (ve čtvrtek) 5—6 odp. k němu přijde Pastýř [= T. G. Masaryk]; zároveň jsem Pastýře [= T. G. Masaryka] žádal, aby tam došel. Jsem teď žádostiv, dospějí-li k nějakým preliminářům. Zároveň jsem jako preludium napsal stať***) do Chronosu [= Času], ale zůstavil jsem Pastýři [= T. G. Masarykovi], aby dle stavu věci ji dal nebo nedal do zítř[ejšího] čísla.

Opravdu, Pol[itik] a Č[eská] Pol[itika] (jaká to mocná zbraň!) leží na zemi, kdo je zvedne? Kéž bychom my to mohli učiniti! Pak by dohovor s Mladými stál na docela jiném podkladu! Ani netušíte, jak mne ta věc interessuje a jak bych se

*) Dr. K. Kramář psal dne 18. září r. 1890 ze Sofie dru. Jos. Kaizlovi: „Stále více na to myslím, jak by bylo pro nás výhodné, kdybych i já mohl býti poslancem ještě před zavřením říšské rady — abych i já mohl účastniti se lépe na utváření věcí o volbách. Myslím, že by komora neměla nic proti tomu, volit mne za druhého poslance, když spolkla Vás s Vaším exceptionálním stanoviskem. [Ignác] Skokánek už dávno je povinen složiti mandát — jedná se jen o to, aby neučinil tak v nečas — mně je 30 let 27. prosince — kdyby se v druhé polovici prosince vzdal mandátu, bylo by dobře. Do té doby bez toho bude asi sněm, a říšská rada teprv někdy v prosinci nebo až v lednu . . ."

**) ‚Na rozcestí' v ‚Čase' ze 27. září r. 1890 a dále.

***) ‚K situaci' v ‚Čase' ze 27. září r. 1890, str. 619—621.

radoval, kdyby vedla k výsledku. Nadějí mám mnoho. Pol[itik] dnes je de facto beze strany, bez parlam[entární] opory. My bychom jí dovedli zjednati na sněmu frakcí [dr. Ant.] Žemanovou [váhu] a pak na říš[ské] radě jsem přesvědčen přešel by od Staročechů leckterý poslanec k nám a k novému sjednocenému klubu, který bychom s Ml[ado]čechy mohli ustaviti. Dychtím po tom slyšeti, co Vy tomu říkáte.

[1890], 6. října. Bozen

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Opravdu se těším z Vašeho listu; vidím, že skoro docela stejně smýšlíme.*) Naše politika musí dostati širší základ a širší cíle, aby se nám rozumělo i jinde než v Č[echách]. Sformulujeme to v Praze. Však tolik už teď pokládám za nezbytné: nechati státní právo v 2. řadě. Nám jde nejdříve o zabezpečení národnosti: formule rovnoprávnost; dobudeme-li té, budeme dobývati dále její nejlepší formy a to jest autonomie ve smyslu stát[ního] práva. Proto mrzím se na Jul. Grégra a jeho pronunciamento při staroml[ado]č[eské] konfer[enci]. To je radikalismus, za kterým nepůjdu. Ale do jedné linie s rovnoprávností postaviti musíme autonomii v celém státě, zatím ne pouze a ne specificky státní právo české. — Rovnoprávnost ovšem znamená slavisaci; ale rovnoprávnost nemůžeme odpírati Rusínům. — Dále musíme napsati do programu demokratism tím ostřeji, čím více aristokracie od nás se bude chtíti odvraceti. Všeobecné právo hlasovací budeme žádati a usilovati o rozbití vlády kamarilly, která přese všechno rozhoduje ve Vídni o osudech Rak[ouska]. Politice v tomto slohu porozumí se všude; my budeme elementem pokroku v Rak[ousku] a nikoli přívěskem feudalů. Taková strana česká bude moci býti povždy jádrem, okolo něhož se může seskupiti většina i na ř[íšské] radě. Tak budeme míti určitou barvu a my jednatelé chuť a energii pracovní.

Odpusťte, že věci házím tak bez ladu a skladu, ale jsem dnes ke stylisaci špatně disponován, a přece bych rád psal.

Taky jsem dlouho přemítal o svém postavení na ř[íšské] radě. Konečně jsem překonal všechny ohledy a skrupule a

---

*) Dne 2. října r. 1890 psal dr. K. Kramář ze Semil dru Jos. Kaizlovi: „Já nechci dělati politiku protirakouskou, dokud to není naprosto nutno, ale chci politiku slovanskou v Rakousku. Namítne se snad, že je to nad naše síly, ale na to dá se odpověděti, že je možnější a slibnější politika širší, vyšší, než egoistická, úzkoprsá politika pouze česká, pro niž nenalezneme sympathie nikde, nikde, ani ne u druhých Slovanů rakouských. Němci právě svým všerakouským směrem, svou širokou basí jsou tak mocni — my Slované jich v tom musíme následovati, musíme okázati, že vyplněním svých snah neuspořádáme toliko Čechy, nýbrž celé Rakousko.“ —

jsem odhodlán jíti s Ml[ado]č[echy]; činím věc jen ještě závislou na našem jednání v Praze a na tom, co budou „naši" sněmovníci dělati a říkati. Ale tolik vím, že nebudu se ohlížeti po tom, co říkají voličové; s těmi lze zatočiti a to staročešství je už všude tak nahnilé, že třeba jen pořádně uhoditi a rozpadne se.

Zrovna jako Vy píšete,*) jsem psal v sobotu Dru [Zdeňkovi] Strobachovi, aby z Pol[itik] učinili orgán jednotné veliké strany, opustili Staročechy a hleděli do budoucnosti. Mám za to, že s Pol[itik] pochodíme, třeba snad okamžitě se nerozhodla. Ti lidé jsou hrozní, každý jenom 1/1000 svého myšlení věnuje těm věcem, a to jen když hoří pod nohama. Odjedu pozítří přes Terst do Vídně, budu mluviti s [redaktorem Gustavem] Eimem; [prof. dra Ed.] Alberta teď nevyhledám, on beztoho o mne nestojí. Pište mi prosím do Vídně — budu tam asi 12. a 13. Herrengasse, hôtel Klomser; máte-li co vzkázati Eimovi, napište mi.

Do Prahy přijedu podle všeho dne 14. večer a jsem ochoten ještě téhož dne se s Vámi sejíti. Však o tom Vám ještě z Vídně budu psáti.

[**1890**], 13. října, pondělí. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Vrátil jsem se už včera, jsa ve Vídni na kraji nejhorší nudy. Jsem velmi znepokojen nejistotou, zda [zemský poslanec] Dr. [Ant.] Zeman [ze Semil] dnes ke schuzi klubovní se dostaví; dopoledne tu ještě nebyl a tu rád byl bych s ním mluvil.

Ve Vídni jsem konferoval s [Gust.] E[imem]; jeho řeči na mne učinily dojem značný — ale asi jiný než on obmýšlel.

Staročeský tábor je sám o sobě velmi rozerván, už také in capitibus. Pro transakci s námi je v kruzích „Pol[itik]" nálada velmi ochotná.

Bylo by dobře, abyste přišel raději dřív než později; ale prosím, zařiďte věc jinak než loni — totiž tak, abyste nám nechtěl před časem uniknouti.

Na středu mám svolaný přátelský konventikul realistu i nerealistu; také dr. [Zdeněk] Strobach přijde. Rád bych, abyste přišel už o 1/2 7; my se dohodneme stručně před tím; budu Vás

*) Dne 2. října r. 1890 psal ze Semil dr. K. Kramář dru Jos. Kaizlovi: „Politik" bych rád měl, ale nesměla by nyní se stavěti p r o t i Mladoč[echům], musila by se postaviti na stanovisko jedné strany — zatím bychom ji zreformovali, a měli pro budoucí časy vždy sílu, na kterou bychom mohli vždy s klidným srdcem spoléhati. Jsme dost upřímni, že říkáme Mladoč[echum], že nechceme s nimi na věčnost — ale vedle toho buďme také dost chytrými, neukazujme příliš často na budoucí se rozpadnutí strany lidové, nestavme „Pol[itik]" tak do protivy proti Nár[odním] L[istům] . . . Zejména pro to má Jul. Gr[égr] velmi tenký smysl, a brusquovati jej v té věci by bylo velmi nepolitickým."

o ½7. očekávati s Pastýřem [= T. G. Masarykem] [v hótelu] u Štěpána.

Stran obch[odní] komory [pražské]*) už jsem zaťukal: jsou obtíže v ten smysl, že 2 doktory — to prý nejde — jen že praktiků nemají.

Tedy ve středu o ½7. na shledanou.

* * *

Návrh programu lidového.

(„Čas" z 1. listopadu r. 1890 čís. 44. str. 689—694.)

Činorodé politické programy nesmějí býti odervány ze světového rozvoje myšlenek a politických poměrů. Máme Havlíčkův demokratism a Palackého státní právo, a přece všude pociťuje se nedostatek určitého programu, jenž vystihoval by všecka snažení českého lidu, dávaje jim zároveň určitý směr. Snahy naše rostou, snahy ty mají se přizpůsobovati situaci světové, ale program náš je stále týž a z doby, kdy nebyli jsme jako teď tak četnými a velikými neúspěchy přivedeni ke střízlivému sebepoznání. Ustavičným vracením se ku programu starému, pro dobu tehdejší sebe lepšímu, neutišíme touhy své doby, míti program moderní, odpovídající dnešním mocenským poměrům a dnešním kulturným snažením lidstva.

Podáváme návrh programu lidového. Státoprávní naše snahy uvádíme v soulad s dnešními potřebami státu, stavíce je na moderný základ. Užší demokratism rozšiřujeme na stanovisko lidové, jak odpovídá našemu socialnému rozvoji, a jak jediné umožňuje celistvý, organický rozvoj našeho národa. Neobmezujeme se podle staršího způsobu na abstrakce, snažíme se býti určitými, slovansky realistickými. Proto nemluvíme na př. o svobodě vůbec, nýbrž o tom, kde svoboda může a má se projevovati. Vnitřní souhlasnost celého programu, soulad všech jeho podrobností s naším stanoviskem lidovým byly nám předním úkolem při dávném našem přemyšlování o kulturném a politickém programu českého lidu.

Přejeme si jen, aby program tento odpovídal tužbám všech, kdož žádají, aby se český lid povznesl a zaujal v Rakousku postavení důstojné jeho historie a jeho šlechetného snažení.

*

Má-li zdárný vývoj národa býti zajištěn, musíme především pracovati o jeho povznášení mravní, intelektuální a hmotné. K tomu účelu služiž nejen rozpoutání, ale i sbírání všech vnitřních sil, promyšlená organisace všeho našeho úsilí budiž základem naší politiky; politika na venek bude úspěšná jen tehdy, když stále pečováno bude o naše sílení vnitřní.

---

*) Viz zde díl II., str. 604.

V prvém ohledu pracovati chceme na zlepšení mravnosti obecné. Hodláme bojovati proti socialným neduhům, ohrožujícím nynější společnost. Budeme tudíž podporovati všecky snahy humanitní péči o chudinu, o ústavy a zařízení pro výchovu zpustlé mládeže, bojem proti kořalečnímu moru, proti tuláctví v zemi i za hranice a t. d. Církvím v těchto ušlechtilých podnicích třeba poskytovati všecku možnou pomoc.

Intelektuální organisace národní měj na starosti soustavnost vší práce a úsilnou podporu všeho školství a všech zřízení vědeckých, uměleckých a vyučovacích vůbec.

Přední starostí buď, aby školami a literaturou každému Čechovi možnost byla dána, jazykem mateřským v každém oboru dokonale se poučiti a vzdělati.

Cizí jazyky a přede všemi slovanské buďtež co nejpilněji pěstovány v zájmu kulturním i praktickém. Pokud se němčiny týká, musí býti naším cílem, aby vzdělaný člověk u nás jazyka toho více nepotřeboval, než vzdělanec kteréhokoliv druhého národa; k tomu musí býti patřičně postaráno o domácí prostředky vzdělávací. Obzvláště pak lid a dělnictvo budiž poučováno, že nikoli cizí jazyk, ale znalost věcí a práce zabezpečuje chléb.

Školství stůj nejen na výši moderní doby, ale odpovídej zároveň praktickým potřebám národa a budiž v souhlase s jeho politickou organisací.

V ministerstvě vyučování buď na ten čas alespoň zřízena kancelář pro školství zemí českých, jež by s porozuměním a láskou starala se o všecky duchovní potřeby českého národa.

Dozor nad školstvím v zemích českých zůstaň věcí veřejné správy. Naše snahy o decentralisaci a samosprávu v přední řadě obráceny buďtež ke školství.

Cílem naším jest bezplatné vyučování na všech ústavech vyučovacích; počátek s tím budiž učiněn při školách národních a praktických. Náklad na školy národní nechať vede země.

Národní minority mějte školy všude zabezpečeny zvláštním zákonem.

Základem jednotné úpravy platu učitelského budiž stáří.

Naléhavé časové reformy škol středních a vyšších i ostatních vědeckých a vyučovacích zřízení a ústavů prováděny buďtež v částech podstatných a bez průtahů.

Zlepšením vyučovacích method na gymnasiích v latině a řečtině buď dosahováno lepších úspěchův, aby na místo gramatického formalismu celkový obsah staré kultury žákům se podával. Podobně buď postaráno o vydatnější vyučování jazykům živým.

Aby veliký duchovní rozpor naší inteligence, jak jeví se v příkrém odloučení university a techniky, co možná byl umenšen a překlenut, budiž učiněn pokus, sblížiti gymnasia a reálky podobně, jak stalo se

v jiných zemích, na př. v Německu; tím bude studujícím z reálky vstup na universitu umožněn.

Absolvovaným technikům za odbyté zkoušky přísné buď dána akademická hodnost s týmiž právy jako doktorát.

Buďtež zřízena gymnasia ženská, právoplatné navštěvování vysokých škol se strany žen buď upraveno.

I národní školství budiž reformováno. Opravy směřujte hlavně k tomu, aby vyučování bylo co možná praktické s obzvláštním zřením k zemědělství a průmyslu; v témž směru buď pokračováno i na středních školách. Všecko školství více dbej tělesné výchovy žactva.

Vedle náležité a všestranné péče o střední a vysoké školství nebudiž zapomínáno na studentstvo a zejména toho dbáno, aby se mohlo řádně připravovati netoliko pro svuj speciální odbor, ale i pro svědomité plnění nastávajících občanských a politických povinností.

Budiž pečováno o vhodnou literaturu lidovou, poučnou i zábavnou a soustavně buďtež konány veřejné přednášky a zakládány knihovny, vůbec všemi prostředky budiž lid dále vychováván a vzdělávan.

K nákladům na tuto činnost budiž přispíváno z duchodů veřejných, neboť soustavná o ni veřejná péče vyplývá ze všeobecné povinnosti k návštěvě škol i z ustanovení o veřejném nákladu na školství.

Je žádoucno, aby dětská literatura byla pod přísnější kontrolou, aby mravně i národně — i ve příčině jazyka — lépe pusobila, než posud.

Žurnalistika budiž k těmto účelùm co nejvydatněji přizpusobena a zvelebována.

Pro usnadnění vnitřní organisace zemí českých zřízeny buďtež náležité statistické kanceláře.

*

Chceme přičiňovati se o úsilnou podporu a ochranu naší veškeré výroby, o povznesení její vývozné síly a zmohutnění její konkurenční způsobilosti uvnitř říše rakousko-uherské. Zasazovati se chceme o rozvoj komunikačních a dopravních prostředků, najmě vodních, o opravu dopravních tarifů a zejména o smluvné neb odvetné upravení jich vzhledem k Uhrám; postátnění železných drah přejeme, ale žádáme decentralisaci správy co možná daleko sahající.

Tržební vztahy k cizím státum buďte posuzovány nejinak, než s hlediště výhradně hospodářského a také ne se zřetelem k některým toliko částem říše. Soustavy ochranné — toho času mezinárodní — lze za daných poměrů zmírniti naproti jednotlivým státum dočasnými úmluvami jen za výhody, jež učiněným námi koncesím v plné míře a trvale se vyrovnají.

Pojišťování proti požáru a krupobití prováděno budiž ustavy zemskými.

Drobné výrobě průmyslové budiž těžká existence její vedle velevýroby usnadňována všemi prostředky účinnými.

Vším úsilím a co nejrychleji budiž provedena náprava měny přechodem ke zlatu za ponechání zvláštního rakouského čísla mincovního. Budiž všemožně pracováno k tomu, síliti v lidu našem lásku k hospodářské práci. Národ po výtce zemědělský budiž naváděn, zdokonalovati především v pravdě slovanský, po otcích zděděný obor své činnosti. V témž úmyslu postaráno buď o průmysl domácí. Budiž sílena hospodářská podnikavost, aby zmizelo bludné mínění, že jen pomocí střední a vyšší školy a jen v úřadě kariéra se zabezpečuje. Budiž pečováno o to, aby ve všech oborech hmotné práce zachován byl i na venek český ráz.

Zvláštní péče budiž věnována všem školám praktickým: zemědělským, řemeslnickým a průmyslovým vůbec. Co nejdříve buďtež zřízeny při technikách odbory zemědělské.

*

Pro reformu socialnou chceme úsilnou a soustavnou součinnost společnosti, státu i zemí ke zlepšení a zabezpečení existence těch, kteří strádají: na odhodlanou iniciativu soukromou, vycházející jak od interesentů samých tak od šlechetné obětavosti jiných, na tento více mravní moment v otázce socialné, klademe důraz veliký. Chceme především podporovati snahy našeho dělnictva, směřující k nenásilné změně a povýšení postavení jeho při výrobě a tím k odstranění křiklavých nerovností socialných a ke smírné opravě a organickému rozvoji společenského řádu. Zejména se chceme vynasnažovati, aby třídy národa z vyšší a vysoké stupnice hospodářské odložily namnoze úzkoprsé pojímání socialné otázky, hýbající nyní světem; česká inteligence sbližiž se činně s naším dělnictvem, jež v nečetných řadách našeho národa počtem, schopnostmi a energií tak závažné zaujímá místo.

Otázka dělnická má obzvláště pro náš národ velikou důležitost. Český dělník je náš národní předvoj, — český dělník je v pravdě slovanským kolonistou, postupujícím krok za krokem ne výbojně, ale smírnou prací. V tom je veliká síla. Proto musíme obraceti svůj zřetel zejména také k dělnictvu v našich minoritách a za hranicemi českých zemí. I proto domáháme se dobrého školství obecného, svobody slova, spolčování a shromažďování a zavedení obecného práva volebního; usilovati budeme o zřízení orgánu (komor dělnických), v němž by dělnictvo svoje stanovisko a interesy volně formulovati a hájiti mohlo; do zavedení obecného práva volebního nechať komory ty volí zástupce do parlamentárních sborů. Budiž postaráno o řádnou statistiku dělnickou.

Chceme, aby zákonodárství daňové krok za krokem bylo reformováno ve směru autonomistickém, i aby při správě daňové součinnosti poplatníků bylo dáváno více a více místa. Především chceme, aby některá část daní přímých odevzdána byla zemím a obcím, a rovněž aby byly připuštěny k účastenství při nově upravené dani důchodové.

Odhady výnosu pro daň pozemkovou buďte obnoveny, protože nastalo veliké a trvalé klesnutí cen kolikerých rozhodujících plodin polních; sazba daně pozemkové budiž snížena a náhradou za to skutečný důchod zemědělců obložen osobní daní důchodovou, která béře zřetel ke dluhům, jejichž zúrokování zkracuje konečný důchod rolníkův. Daň živnostenská budiž spravedlivěji upravena se zřetelem k tomu, že od vydání zákona velevýroba tak velice se rozmohla. Daň důchodová budiž přitužena a rozšířena, nejen v tom směru, aby důchody z movitého kapitálu i z některých druhův práce, jež dani dosud vydatně unikají, byly postiženy, než i proto, aby touto elastičtější a spravedlivější daní nahrazeny byly co možná značné části dosavadních tvrdých daní přímých. Reformou daní přímých, v tomto smyslu provedenou, bude lze přirážky jednak obmeziti, jednak docíliti, že ony přestanou býti příčinou nejtíživější nestejnoměrnosti břemene daňového.

Daně spotřební, toho času hlavně daň z líhu, buďtež upraveny tak, aby výrobu nemařily a zejména existenční podmínky drobné výroby nepodkopávaly. Předměty nezbytné spotřeby, pokud nelze uleviti, buďte na dále všeho vyššího obložení ušetřeny. Sul pro dobytek nechať za lacinou cenu a dle prokázané potřeby rolníku se vydává. Potravní daň v Praze a v Brně budiž tak zjednodušena, jakož se stalo ve prospěch Vídně.

Číslová loterie budiž postupně zrušována a zatím náhradou zavedena loterie třídní, mravně a hospodářsky méně povážlivá.

*

Všecky tyto reformy našeho mravního a rozumového, hospodářského a společenského života povedou k zvelebení samosprávy: spatřujeme v samosprávě pravou svobodu lidu a záruku žádoucího vývoje a pokroku. Úspěch samosprávy vyžaduje, aby v lidu probuzován byl duch pospolitý, uvědomělá samočinnost a vědomí vlastní odpovědnosti a vůbec láska k pevnému společenskému řádu.

Rozvoj samosprávy chceme rozřešením otázky samosprávného úřadnictva a otázky o exekutivě samosprávných sborů.

*

Chrániti a všemožně síliti chceme svobodu slova, učení, spolčování, shromažďování a tisku.

V poslední příčině zrušeno buď objektivní řízení, kolportáže budiž uvolněna, kolek novinářský zrušen.

Svobodu slova a myšlení chceme pak především též v našem vnitřním životě českém nejen pro jednotlivce, ale i pro strany.

Nejen politickou, nýbrž všecku kulturní práci naši třeba decentralisovati: kolikerá samostatnější střediska jsou nejen základem zdravé organisace celku, nýbrž i podmínkou zdárné práce drobné, u nás tak potřebné, ale dosud nedosti ceněné.

*

Pro poslaneckou sněmovnu chceme všeobecné přímé právo hlasovací a zrušení dosavadního zastoupení zájmového; šlechta má své zastoupení v panské sněmovně.

Tím ovšem naše právní stanovisko proti přímým volbám do říšské rady se nemění.

*

S Moravou a Slezskem chceme býti v nejtužším spojení. Pro sesílení českého lidu v těchto zemích budiž pracováno co nejenergičtěji. Požadavky již naléhavé jsou: Spravedlivé volební řády; zřízení okresních zastupitelstev; národní školství, zejména ve městech, budiž podporováno a rozmnožováno; budiž také zřízen větší počet škol středních a ústavův učitelských; školám praktickým na Moravě a ve Slezsku nemenší buď věnována péče; buďtež Moravě dány vysoké školy české. Obzvláště pak ve Slezsku zřizovány buďtež v obcích venkovských i městských národní školy české, Slezsku dány buďtež ústav učitelský, školy praktické a střední.

*

Se šlechtou chceme býti v politickém spojenství na určitém podkladě smluvném, nezadávajíce našemu zásadnímu nazírání na politické a kulturní úkoly českého národa.

Uznáváme politickou důležitost šlechty v Rakousku. V zemích českých, v národě po výtce zemědělském, jako jinde šlechta má význam tím větší: politika v pravdě lidová právě v nynější době, socialně tak rozrušené, pracovati musí ke smírnému rovnání třídních neshod a nesrovnalostí.

*

My Čechové, největší slovanský národ v Rakousku většinou slovanském, musíme žíti ve shodě s ostatními Slovany. Nepřátelské snahy odnárodňující centralisace národy slovanské nad to nutí ke vzájemné sebeobraně. Shoda Slovanů přirozeně vzniká spolubytím jejich v jedné říši; vzájemnost slovanská má v Rakousku již své historické právo a sílí se příbuzností jazyka.

Nemůžeme ovšem zabrániti, že špatné svědomí slovanských utlačitelů vinívá nás z neloyálnosti. Mohou-li Němci přes jazykovou a kulturní jednotu s Německem býti dobrými Rakušany, tím spíše jimi mohou býti Slované bez této jednoty jazyka, náboženství a kultury.

*

Jsme pro plnou rovnoprávnost všech národů Rakouska v úřadech, ve škole a vůbec ve všech projevech státu. Povýšení jedné řeči za řeč státní značí nám porušení samé podstaty a idee Rakouska.

Smíření se svými krajany německými upřímně si přejeme, protože jen jím zabezpečuje se zdravý hospodářský vývoj nejen našich zemí, ale i říše; protože pak v rovnoprávnosti vidíme nejdůležitější společný zájem rakouský, neodporuje našemu federativnímu a státo-

právnímu přesvědčení národnostní zákon pro celé Rakousko, zaručující všem národům plnou rovnoprávnost a ochraňující všecky národní menšiny, aby národnostní spory z celé říše byly odstraněny.

V zemích s národními menšinami zaveden buď volební modus zajišťující minoritám národním spravedlivé zastoupení poměrné.

*

Konečným cílem politického snažení našeho jest, domoci se v této polovině říše v zájmu celku zřízení federativního, poněvadž jediné federace hoví pravému prospěchu státu mnohotvárného.

Základy federativního utváření jednotlivých skupin zemských se samostatným zákonodárstvím i samostatnou správou dány jsou historickým vývojem, poměry národopisnými a přirozeným učleněním v zeměpisné celky a vyplývající z toho organisací hospodářskou a kulturní vůbec.

V zemích koruny české nezadatelné právo historické je v přirozené shodě s hospodářskými a kulturními zájmy tohoto zeměpisného celku, jehož rozdělení podle národnosti pro zeměpisné rozložení obou v něm žijících národů je nemožné; proto žádáme pro ně jednotné zákonodárství a správu.

Říši buďtež v zákonodárství i správě společny všecky záležitosti vnějšího mocenského postavení a záležitosti hospodářské vyžadující jednotnou úpravu větších celků.

Majíce tento cíl na mysli, chceme v daných poměrech využíti všeho, co ústava podává pro decentralisaci říše.

Chceme podporovati vládu vídeňskou tehdy, když zřejmě a poctivě postaví se na půdu rovnoprávnosti všech národů, na princip autonomie, a když účinně bude podporovati naše snahy decentralisační.

* * *

Z dopisů dr. Jos. Kaizla.

[1890], 11. listopadu. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Jen na rychlo několik slov: allarm i Pastýře [= T. G. Masaryka] i mne poplašil: právě mi o tom*) vypravěl důvěrně [prof. dr. Jar.] Goll, jenž patrně Vojt[ěchovi — prof. dr. Ed. Albertovi] psal na základě jakéhosi vítězoslavného tvrzení jednoho zdejšího odpůrce universitního (jméno mi neudáno). Ani nevěříte, jak mne to sklíčuje a ochromuje, třeba Pastýř [= T. G. Masaryk] se zlobil a na to nekladl váhu; já jí kladu v každém směru. Kdyby věc byla seriósní, bylo by lépe, aby

*) O snaze Kvíčalovy strany na universitě, aby prof. T. G. Masaryk byl z university odstraněn.

Pastýř [= T. G. Masaryk] předešel a nečekal na poslední aviso. Zdá se, že tuto — vztek ovšem je veliký — operuje se na Malé Straně a snad ve Vídni na Schillerplatze; dobře je, jak píšete*), aby Vojt[ěch = prof. dr. Ed. Albert] přímo u milostpána [= ministrpresidenta] vyzvídal, neboť pochopuji, že by zatím bureau nevědělo nic; vždyť řádná cesta je zatarasena votem ak[ademického, senátu, taky musí se býti dovoláváno vysokých polit[ických] argumentů.

Na Mladočechy prozatím zde působil v té míře, která odpovídá jejich niveau; dnes to vidíte na Nár[odních] L[istech]**), to psal prý [redaktor V.] Kalaš, jenž s Past[ýřem = T. G. Masarykem] bývá nebo býval ve styku! [Dr. E.] Engel a [dr. Jos.] Herold prý z Pastýře [= T. G. Masaryka] si dělají úsměšky a vykládají, jak to půjde těžko „nám" zjednati mandáty. Věřte, že je to k zoufání; to jsou sprosťáci, kteří teď zbohatli. Já mám za to, že k úspěchu povede toliko 1. jednání ve Vídni, kdež jsou slabí a maličcí, a 2. jednání opírající se s naší strany alespoň o hrstku lidí; to jsou pro Vídeň [Karel] Adámek, [Vítězslav] Veselý a já; to teď budu pěstovati; mnoho záleží na Ad[ámkovi], jehož přijedu hledat. Se [dr. Jakubem] Škardou jsem mluvil, mluví tak, jak jsem já k němu mluvil v červnu; i spojení nové skupiny s Ml[adočechy] akceptuje, věděl, že radikálové s Ml[adočechy] chtějí jíti à part. Pastýř [= T. G. Masaryk] chová ke Šk[ardovi] nedůvěru, že by jako sami se sčuchli s Ml[adočechy] a nás nechali stranou; toho se nijak nelekám, Šk[arda] chce vše v č[eském] klubu přivésti k prasknutí ještě v listopadu — uvidíme. Se [dr. Ant.] Zeman[em] jsem od Vašeho odjezdu nemluvil. Přeškoda, že sem nechcete přijíti, jděte mi k šípku s jednáním***) — připravovati jednání je důležitější věc. Rozmyslete a přijďte, sice [dr. Ant.] Zeman a tutti quanti utonou.

---

*) Dr. K. Kramář psal dne 10. listopadu r. 1890 prof. dru Jos. Kaizlovi z Vídně: „Zas nás zde poplašili s Pastýřem [= T. G. Masarykem] — z Prahy došel Vojtěcha [= prof. dr. Ed. Alberta] list [patrně prof. dr. J. Golla], jako by zas bylo zle. Ukázalo se zas, jak Vojt[ěch = prof. dr. Ed. Albert] přec jen k nám lne — byl jako na koni — supal do schodů. Všecko jsme zmobilisovali. V ministerstvu referenti nevědí o ničem, a také nepomýšlejí na nic proti Pastýřovi [= T. G. Masarykovi] — a dnes se ještě dovíme diskretně od ministra, co on o věci soudí — tedy budeme, doufám, docela ujištěni."

**) ‚Národní Listy' v úterý dne 11. listopadu r. 1890 čís. 311 otiskly úvodník „Nejsou demokraty, jsou „lidovci", v němž odpovídaly na polemiku „Času" s jejich kritikou lidového programu. „Nár. listy" vyhnuly se věcné diskussi, litovaly, že realisty braly vážně, zvaly jejich názory bizarními, zelenými, „berlinerblau" utopií a končily, že realisté by se neměli jmenovati „lidovci" nýbrž „lidolovci".

***) Dr. K. Kramář psal dne 10. listopadu r. 1890 z Vídně prof. dru Jos. Kaizlovi: „Do Prahy teď nepojedu — až by bylo formálné jednání — pak na určité pozvání přijedu."

N[árodním] Listum nebudeme moc obšírně psáti. Proč je [redaktor Gustav] Eim nešťastný nad námi? Pro nic jiného přec než proto, že je Taaffe nešťastný! Jak je s děngami [na ‚Čas'] . . .

[Redaktoru ‚Moravských listů' v Brně Emilu] Čermákovi*) jsem psal a inkviruji — dal odpověď opět nevyčerpávající otázky — psal jsem znova. Pochybuji, že budeme moci proň se rozhodnouti, k odstupu je pořád ochoten.

1890, 14. listopadu. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Psal jsem nedávno velmi rozmrzele; ta nálada přivedla mne k resignaci vuči Praze, ať p. [dr. Ant.] Zeman i [dr. Jakub] Škarda dělají nebo nedělají, co chtí; ve Vídni snáze pronikneme. To mne vedlo k [Karlovi] Adámkovi, po prvé od června jsem jej viděl. Vyložil jsem mu věc, on kladl hlavní váhu na Prahu a sněm. [Dr. Jakub] Škarda prý to v klubu rozbije. Vymluvil jsem mu to, řka, že nemám nejmenší naději v akci na sněmu, ať s tím neúčtujeme a svou akci vložíme do Vídně. Tam je Ml[ado]č[echu] 9, když my budeme míti 4 lidi ([Karel] Ad[ámek], [Blažej] Mixa, [Vítězslav] Veselý, já), vydá to mnoho. Vypracujme my stanovy klub[ovní] a žádejme na Mlad[očeších] program a dohodněme se. Ad[ámek] se víc a více rozehříval: to prý by z Vídně působilo v národě velice, ejhle východ z tísně Ml[ado]č[eské]. Ale pořád ještě mnoho hleděl na Prahu. Rozešli jsme se však s tím, že mne žádal, abych přílež[itostně] už s [prof. dr. Gab.] Blažkem o věci mluvil, on že tak učiní se [Erv.] Špindlerem a j.

Včera byl jsem opět s ním, už byl docela mého náhledu. Vídeň a Praha. Mladí prý neučiní nabídky, ale on že není sám atd. Ve sněmu mluvil se Špindl[erem], řekl mu, že se těším ze čl[ánku] v Podř[ipanu],**) ale že nás dekoncertuje út[erní]

*) Ke konci srpna r. 1890 jednalo se o reformu ‚Času'! Dr. Jan Herben měl přestati býti redaktorem ‚Času' z duvodu, které prof. T. G. Masaryk zvláště vyložil v listech z 14. srpna r. 1890 a z 15. září r. 1890 prof. dra Jos. Kaizlovi: V prvém listu psal prof. Masaryk: „On [= dr. Jan Herben] n e n í redaktorem patřičným a musí se státi náprava," v druhém listu vysvětloval: … . . ‚Čas' jím trpí a tudíž nemůže zůstati. Sám nic nedělá, věc je na nás, t. j. hlavně na mně. — já přece spoléhám, že on je redaktorem a tak to pak často vypadá bledě. Nesmí si do nás stěžovati — ať stará se o sebe. Já již nepopustím. (Majstr [= dr. Jan Herben] bude moci přispívati, ale bude placen od kusu." Prof. T. G. Masaryk zahájil jednání s redaktorem „Moravských listů" v Brně, Emilem Čermákem, aby ten převzal redakci „Času".

**) Dne 1. listopadu r. 1890 uveřejnil ‚Čas' „Návrh programu lidového". O tomto návrhu rozpředla se v žurnalistice diskusse. ‚Podřipan', list Erv. Špindlera, psal o návrhu: „Návrh programu lidového obsahuje skutečný politický, národohospodářský i sociálný program nové jakési „spojené strany lidové", která by

úvodník N[árodních] L[istu].*) tak že se nedostaneme k cíli. Šp[indler] právě měl v tom smyslu list od Vás. Šel k Jul[iovi] Gr[égrovi], ten velmi lituje úter[ního] článku; on prý tak zaměstnán v 27[členném výboru] a pak večer musí upravovati referáty, o článku nevěděl a nebyl by ho nikdy připustil, sám prý po sněmu chce v řadě článku rozebírati náš program. Šp[indler] žádá, abychom nějak ignorovali v Chronosu [= Času] ten článek út[erní]. Šp[indler] je plně zaujat pro fusi.

Já měl včera s pastýřem [= T. G. Masarykem] spor pro odpověď k Nár[odním] L[istum], jeho a Váš článek byl mi ostrým, neboť jsem měl v sobě 1. rozmluvu s Ad[ámkem]; ale Pastýř [= T. G. Masaryk] nepopustil. Já napsal revue novin o progr[amu] a v té jen mírně jsem klepl N[árodní] L[isty].**) Teď zustane při tom, jdu do tiskárny kassírovati Vaši a Past[ýřovu = Masarykovu] polemiku.

Tak dnes stojí věci, po mém soudu dobře, velmi dobře.

[Karel] Ad[ámek] mně vyprávěl velmi zlé věci o [dr. Karlu] Mattušovi, to jen ústně.

S [Emilem] Čermákem jsem inkvizici dojednal,***) dobře se ospravedlňuje,†) ale já přece kolísám, svolám na sobotu kantory††) a předložím jim věc. Kloním se k tomu, pro Č[ermáka] se v principu rozhodnouti, zatím pustiti hlas, že on bude redaktorem, ale přijmouti resp. kontrahovati s ním až po 1/4 nebo 1/2 létě. Co tomu říkáte? Pastýř [= T. G. Masaryk] mi řekl, že mi dáváte jaksi plein pouvoir, je tomu tak? Počkejme, co řekne pomocný sbor kantorů. Pište mi, prosím, ihned o všech těch věcech.

---

ráda (dle úmyslu svých stoupenců) sloučila v sobě obe dosavadní strany národní, jakož i „realisty", aby ve Vídni representace národa našeho nebyla bez pracovníku, nýbrž naopak pro svuj program, zájmu celé říše plně hovící, získati dovedla i ostatní poslance slovanské a německé autonomisty v pevnou většinu." „Podřipan" se přimlouval, aby tvůrci programu lidového přistoupili prostě k národní straně svobodomyslné.

*) Viz zde díl II. str. 614.

**) V článku: „Glosy ku programu lidovému" v ‚Čase' ze dne 15. listopadu r. 1890 se pravilo: „Nár. listy druhým článkem o programu našem (dne 11. t. m.) málo prospívají společné věci české; tak salonní zpusob psaní odpovídá snad večerní sprýmovné náladě článkařově, ale neodpovídá věci, o niž jde, a neodpovídá postavení a odpovědnosti listu, jenž ať oficialně nebo neoficialně zastupuje stranu, jíž co nejdříve dostane se vedení politiky české. Na články tímto tónem psané odpovídati nebudeme."

***) Viz zde díl II. str. 615.

†) Proti angažování Emila Čermáka do redakce ‚Času' vyskytly se námitky z ruzných stran. Námitky ty redaktor Emil Čermák, když se o nich dověděl, otevřeně vysvětlil.

††) Kantory, t. j. vysokoškolské professory, kteří měli účast při vydávání ‚Času'.

Jen Vojtěch [= vídeňský universitní professor dr. Eduard Albert] ať vydrží a také učiní, co slíbil, to by mně mužnost i ve věci Čermáka velmi pozvedlo.

Já jsem jako honící pes, nevím, co mám dříve dělati. 2 měsíce jsem skoro zahálel a teď za to trpce pykám . . .

[Douška.] Co říká [Gustav] Eim? Co jsem s Ad[ámkem] ujednal, to odpovídá tuším docela jeho myšlénkám?

[1890, 14. listopadu.] [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Prosím, aby nebylo nedorozumění s douškou v mém listu. nezmiňujte se o projektech ani naproti Vojt[ěchovi prof. dru Ed. Albertovi] ani [Gust.] E[im]ovi.

1890, 16. listopadu. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Především [Emil] Čermák. Přečtěte list,*) který mu posílám, je tam vše dost jasně pověděno. Dodávám jen tolik, že chci nový stav [v ‚Čase'] od 1. února [r. 1891] zavésti, aby na samém počátku roku, kde se nejvíce abonuje a peněz dochází, celá agenda byla na [dr. Janu] Herbenovi a jméno Čermákovo nebylo závadou nijakou. Herbenovi chceme dáti nanejvýše 40 zl. Ptal jsem se i [prof. dr. Alb.] Bráfa, [prof. dr. Ant.] Randy, určitého nevěděli nic, prý je to v aktech, ale tam jsem nechtěl se pokoušeti, kdo ví, zda [prof. dr. E.] Ott by mi je dal k disposici; Bráf jen, že prý fechtoval a snad užíval studentské legitimace, která mu snad prý už nenáležela, ale to je slabé. Čermák to řádně vysvětluje, vedl jsem o to velikou korrespond[enci] s ním. Kdyby to bylo něco opravdu zlého, pamatovali by se pánové; že někdo kradl nebo podváděl, to se hrozně lehko pamatuje. Ale zostuzen je Čermák po čerty, z Vody [= prof. dr. Ant. Rezka] to jen zvučí, ten bůh ví má styky snad i se svíčkovými babami. Uvažte sám, konvenuje-li Vám můj návrh; jiná rada byla by přijmouti co navrhuji ad 1. a zanechati ad 2. a Čermákovi prostě říci, že teprve od 2. nebo 3. kvartálu s ním budeme znovu jednati. Ale mně se zdá moje napsaná proposice lepší, Vy ať je, jak je, nejste kompromitován a Čermáka můžeme se zbaviti za 30 dní, jestliže to s ním nepůjde.

Celá věc mi dělala starostí dost a času jsem také hromadu ztratil, rád bych měl definitivum. Prosím Vás jen, abyste věc, Čermák na to naléhá, vyřídil co možná rychle, jen Vojtěcha [= prof. dr. E. Alberta] se optejte, už proto, aby jakés „právo"

*) Viz str. 619.

jeho spolurozhodování bylo markýrováno. Vojt[ěchovi = prof. dru E. Albertovi] řekněte, že jsem svému strýci, subdirektoru již. dráhy, psal. [Jos.] Vohankovi [presidentu obchodní komory] zatím nepište. [Poslanec za pražskou obchodní komoru Ig.] Skok[ánek] se podle všeho před novou volbou všeobecnou více nevzdá, když to tak dlouho protahoval, nemá proč to teď učiniti, na něho pusobiti nedovedu. Však myslím, že in ogni modo budete moci účastniti se našich jednání ve Vídni, když nejinak tedy tak, že porady budou ve Vašem bytu, to by byla dobrá cesta. Ale počkejme ještě, co a jak bude po volbách do obch[odní] komory. Ostatně se ve [Jos.] Vohankovi nevyznám, on byl hlavní sháněč nár[odního] daru pro Richtra [= dr. F. L. Riegra]. je-li teď Mladočechem nebo co, to nevím.

Pastýř [= T. G. Masaryk] velmi odpíral onomu vypuštění polemiky proti N[árodním] L[istum], ale konečně se podrobil, včerejší Šípy*) zdá se odpor jeho ospravedlnily. List ke [Jul.] Gr[égrovi]**) byl-li nebo nebyl-li správný, nechci posuzovati; stalo se a nebude na škodu, jest-li [Jul] Gr[égr] gentleman, pravda-li je o út[erním] článku nevěděl a lituje. Kdož to ví? Zajímavo, že na straně ml[ado]č[eské] o [Karlu] Adámkovi soudí se nepříz- . atd. A přece jsme myslili, že právě o něj stojí, méně než o nás; není to na konec nám na škodu.

Zdali pak J[ulius] Gr[égr] Vám odpověděl, ani nevím, oplatil-li Vám návštěvu.

Pamatujte, že v Chronosu [= Času] jsme dnes docela passivní, dokonce prosíme, potřebujeme peněz, mnoho peněz, budeme-li chtíti do jiné tiskárny. Proto také Vojtěch [= prof. dr. Ed. Albert] . . .

Představuji si, že Vy tyto proposice Čermákovi učiníte,***)

*) Mladočeský satyricko-politický obrázkový týdenník pro lid „Šípy" dne 15. listopadu r. 1890 čís. 47 postavil se obrázkem „Nejlepší lidový program" čili „Heinrich co na to káp!" a veršováním „Realističtí „lidovci" a jejich program" proti politickým snahám realistů.

**) Dr. K. Kramář psal [z Vídně] dne 15. listopadu r. 1890 dru Jos. Kaizlovi: „Po úterním článku N[árodních] L[istu] jsem napsal napřed známou Vám odpověď — pak jsem si však věc přemyslil, sed si, a napsal Juliovi] Gr[égrovi] dlouhé psaní — asi v tom smyslu — že, chce-li nepřátelství, my je přijímáme — ale že činím ještě poctivý pokus, odstraniti jistá nedorozumění, — řekl jsem mu, co chtěli jsme z počátku, jak díváme se na mladoč[eskou] stranu nyní, co od ní očekáváme — že musí mít program, nemá-li se z ní vyvinout zas nové vydání, ale nezlepšené strany staroč[eské] — čemuž musí rozumět: na základě autoritářství - a proto jsme my podali konkrétný návrh programu, s tím, že jsme chtěli vstoupit k mladým. Výčitka hlouposti a naivnosti že mne nemrzí, ponevadž se člověk pro jisté věci ani zlobit nemůže, za to ale neloyálnost, s jakou nás nazvali „lidolovci". Myslím, že list již přečetl, když řekl Špindl[erovi], že toho lituje. Přál bych si jen, aby to bylo upřímné. — Doufám, že mně nebudete zazlívat tento krok, docela osobní — napsal jsem, že píši bez Vašeho vědomí — snad věc polepší . . ."

***) Od čísla 44. ročníku IV. ‚Času' ze dne 1. listopadu r. 1890 nakladatelstv a vydavatelství „Času" převzal JUDr. Karel Kramář.

aby se o nich prohlásil, a pak teprve úmluva (písemná) platně se stala mezi Vámi a jím. Jestliže Čermák projeví ochotu akceptovati, tož, prosím, dopište Herbenovi a dotažte se ho, zdali (maje výpověď) chce akceptovati novou od 1. února [r. 1891] úpravu, to musí se ovšem státi dříve, než s Čerm[ákem] budete kontrahovati.

[1890], 16. listopadu. [Praha.]

*Dr. Josef Kaizl žurnalistovi E. Čermákovi v Brně.**)

Hleděl jsem se informovati v té krátké době co možná nejdůkladněji; všechny prostředky, které přístupny jsou, jsem posud nevyčerpal. Přišel jsem k výsledku tomu, že jste v mínění převelmi velikého počtu lidí dobré i zlé vůle velice zostuzen

— — — — — — — — — — — — — — — — —

Já ze všech těch řečí nenabyl přesvědčení o nepočestnosti Vaší, protože nikde nevidím faktu určitě jmenovaných a dokázaných, jen to vidím, že jste asi dovedl se chovati tak, že jste proti sobě veliký počet lidí důkladně popudil a sebe učinil neoblíbeným; dále vidím, že jest asi ve Vás mnoho neklidu a málo smyslu pro, řekl bych, pedanterii pořádku. Ty věci padají na váhu, když jde o to, Vás učiniti redaktorem i administrátorem public. podniku, jenž bez toho musí na všech stranách zápasiti s nepřízní a předsudky a jehož finanční situace není dobrá, takže tím větší bdělosti a řádu vyžaduje. Myslím, že ve všem tom mi dáte za pravdu.

Já tudy činím p. dru [Karlu] Kramářovi dnes tento návrh:

1. Aby přijal Vaše nabídnutí, že od úmluvy, která byla s Vámi učiněna, odstupujete a tím tedy celou úmluvu zničil.

2. Aby s Vámi ihned započal nové jednání, které by (aniž tím cosi závazného projednáno) jakýsi pokusný a přechodný stav věci mělo zavésti a to ve smyslu tomto:

a) nominalným redaktorem zůstane Dr. [Jan] Herben; on by jednal s tiskárnou, vedl by administraci, spolupůsobil při Směsi a literární rubrice.

b) Vy byste měl ostatní redakci, styk se žurnaly, péči o rozšíření listu atd.

c) Stav ten zavedl by se dnem 1. února 1891; gáže byste dostal 60 zl. měs.; výpověď 30denní.

Tendence by byla, jak řečeno, nezávazná, Vás tímto způsobem uvésti, podlomiti nepříznivé, po mém zdání neodůvodněné mínění o Vás, Vás vyzkoušeti, aby pak definitivum s Vámi nebo bez Vás mohlo býti zavedeno.

*) Z konceptu.

Mluvím k Vám snad více než upřímně, dávaje Vám věděti o všem, co jsem poznal, i o tom, kterak si představujeme nynější i další postup. Doufám, že mi v ničem nezazlíte. Žádám p. dra Kramáře, aby Vám svoje rozhodnutí bez prodlení oznámil.

[1890], 17. listopadu. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Dostal jste ode mne depeši pana [redaktora E.] Čermáka; prof. dr. Alb. Bráf mi ráno řekl, že k mému přání se ještě informoval a vyšetřil, že Čermák po 4kráte dokračoval na ‚Hlas Nár[oda]' žádaje za přijetí do služeb a dotvrzuje výslovně, že z toho realismu jest úplně vyléčen. To porazilo i Pastýře [= T. G. Masaryka], jemuž imponovalo domnění, že Č[ermák] jen z hlubokého přesvědčení baží po spojení s námi. Když ani my nemůžeme míti víry a důvěry, pak nemůžeme s Č[ermákem] kontrahovati; čeliti pomluvám a úšklebkům atd. bez vnitřního přesvědčení o jejich nesprávnosti — to netrefíme. Proto, prosím, povězte Čermákovi toto a řekněte, že prostě přijímáme jeho odstup. Redakci musíme jinak aranžovati.

A teď J[ulius] Gr[égr].*) I o tom jsem Pastýře [= T. G. Masaryka] dnes v poledne po koleji spravil. Zdá se mi, že teď škoda každého slova, které píše on i já, neboť teď jest okamžik, kdy byste tu měl býti a jednati. Řekl jste, až dojde k jednání, že přijedete. Vy jste začal jakési jednání s J[uliem] Gr[égrem], jehož vasalové jsou všichni ostatní: [dr. E.] Engel, [dr. Jan]

*) Dr. K. Kramář psal dne 16. listopadu r. 1890 z Vídně dru Jos. Kaizlovi: „Dostal jsem právě dlouhý list od J[ulia] G[régra]: „Neklaďte příliš na váhu některé příkré slovo v druhém článku N[árodních] L[istů]. Nesouhlasil jsem s tónem toho článku, byl proti zřejmé mé informaci (? snad instrukci?). Přál jsem si, aby se polemisovalo věcně, a tónem velice benevolentním. Lituji, že jsem byl v komissi 27členné a zprávami o její činnosti den co den do noci zaměstnán. Jinak bych byl na články Vaše sám odpovídal a domnívám se, že bych Vám byl neublížil, ač s mnohými náhledy nesouhlasím" . . . „V naší straně může býti vůdcem jen dobrá, zdravá myšlenka, a proto musí býti straně každý vítán, kdo k ní přistoupí s myšlenkovým kapitálem. Jste proto na omylu, že by „Nár[odní] L[isty]" nebo kdokoliv v straně naší nevražil na Vás neb na kohokoliv, jenž s dobrým úmyslem blíží se straně naší." — To jsou dva hlavní punkty delšího psaní — na nějž odpovím, poněvadž je to výtečná příležitost ujasniti se o jistých věcech s J[uliem] G[régrem]. Jsem velmi, velmi spokojen, že jsem mu psal. Doufám, že dobře to skončí . . . J[uliovi] G[régrovi] napíšu, že mám nyní naši kooperaci za možnou, a že mám to jen za otázku času, kdy začneme. Nyní po čas sněmu není k tomu dost klidu — potom však ať to začne — ať pošlou nám své důvěrníky, kteří by pro forma věc skoncovali. Jsem pro to, abychom na této formě stáli — ale abychom nedělali žádných jiných výhrad pro sebe — což by nám jen postavení stížilo — jediné, na čem bychom stáli, by bylo, aby měla strana přesný program a abychom mohli „Čas" vésti samostatně dále, zavazujíce se, že vésti jej budeme tak, jak nutné to je ku „disciplině" v klubu. — Poraďte se ihned s Pastýřem [= T. G. Masarykem], a odepište mne ihned, mám-li v tomto směru odpověděti. Nesmím s odpovědí dlouho otáleti."

Kučera. Jednání s ním jest jednání par excellence, co je po valetech, když můžete míti maitra. Proto prosím, J[uliu] G[régrovi] pište prostě, že na jeho dopis mu odpovíte ústně v Praze a přijeďte sem co nejdříve. Vy jste k tomu nejzpusobilejší, proti Vám není rancuny a předsudku jako proti nám. Vy můžete pak mne svésti s J[uliem] G[régrem] (a snad i jinými zástupci Ml[ado]č[echu]) a na konec snad i pastýře [= T. G. Masaryka]. Kdyby se to mezi námi realisty a J[uliem] G[régrem] dalo urovnati hned zde, bude vše ve Vídni hračka a pak, jak dobře pravíte,*) Ad[ámek] etc. přijdou sami od sebe.

Ale jen tak „nekladťe příliš na váhu některé příkré slovo" anebo „straně musí býti každý vítán" — tak to nejde. To je zjevno, že nás strana potřebuje, ale je zjevno, že my straně daleko méně pomužeme (o sobě samých ani nemluvíce), když se prostě připojíme, jednavše před ½letem se Staročechy a byvše ještě v úterý [v ‚Národních Listech'] tak napadeni. Já žádám smluvený společný program, já navrhuji jiný širší název strany a žádám veřejnou manifestaci o změně, která se stala. K tomu jsou poslanci ml[ado]č[eští] na ř[íšské] radě nejzpusobilejší, t. j. ku provedení neb lépe započetí: tam jest jich málo a věc má větší (i z jejich strany a na venek) oduvodněnosti, jakmile k 9 by se připojili 4. — [Erv.] Špindler marně nepraví, že na jménu strany nic nezáleží. A to není jen pro nás, to je pro ty sta a tisíce, kteří nejsou Staročechy, ale Mladočechy nechtí býti, a ti, když se i na čas přidají, budou vždy nebezpečným a nepříjemným kvasem. Jak jinak, když se ve Vídni utvoří nový klub t. j. s novým názvem a novými (posud nemladočesk[ými]) lidmi, když se uveřejní program, a o tom všem veřejnosti dá se vědomost. Tak my se ctí přistoupíme a Mladočeši, kteří na konec počtem a zatím stoupající silou budou pány, neztratí nic, naopak jen získají v očích všech, protože se řekne, ano, berou svou roli do opravdy a přizpusobují se nové velké odpovědnosti revisí svých cílu a novou úpravou svých šiku.

Tak si představuji postup a tak jsem si jej představoval řka z Bozenu, že jsem odhodlán jíti s Mladočechy a také vyjednávaje nedávno s [Karlem] Adamkem. A na to ať J[ulius] G[régr] také nezapomene, že my jakýsi ten lustre Ml[ado]č[echum] přec jen dodáme a učiníme je salonfähig.

Myslím, že se jen zdá (podle Vašeho dnešního listu), že v té věci se rozcházíme — konec konců však asi souhlasíme.

*) Dne 16. listopadu r. 1890 psal dr. K. Kramář z Vídně dru Jos. Kaizlovi. „Mně by se více zamlouvalo, abychom byli prostě ve straně se svým Chronosem [= Časem] — který by byl jako posavad — a potom by už [dr. Jakub] Skarda, [Karel] Adámek a druzi přišli. Nemohli by jinak. A my bychom neměli k nim žádných závazků, naopak oni by se musili přimknout k nám."

Snažně Vás prosím, abyste sem teď přijel, myslíte-li, že — a tak tomu jest, že doba k jednání jest příhodná.

To Vám asi obšírněji píše Pastýř [= T. G. Masaryk], že mezi Ml[adočechy] a námi dnes věcné rozdíly jsou pranepatrné (snad v posledních cílech, oni že chtí zem[ské] sněmy atd.), neboť oni v nitru svém náš program dojista acceptují; rozdíly a obtíže jsou jediné v těch vnějších věcech; osobní zřetele jedněch i druhých k minulosti, k reputaci a pod. My sebe velmi přemáháme, ale rádi tak učiníme — ať tak i Ml[ado]č[eši] učiní, sobě na prospěch, nám na prospěch a společné věci nejvíce.

[**1890**], 18. listopadu. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Není žádné neštěstí, že jste už psal; napište Č[ermák]ovi, že z příčiny včera řečené odvoláváte nabídku svoji. Jsem dychtiv, co uděláte s J[uliem] G[régrem].

[**1890**], 21. listopadu, v pátek. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Jste asi velmi překvapen, že já Vám telegrafuji, abyste příjezd do Prahy neurychlil, nýbrž odložil. To má tyto příčiny:

O Pastýře [= T. G. Masaryka] se pořád [na universitě] ukládá; [prof. dr. Ant.] Randa byl prý u ministra [vyučování] a přimlouval se, aby min[istr] chopil se minoritního vota senatu [4 právníci proti všem zástupcům med[icinské] a fil[osofické] fakulty, 6 a Pastýře [= T. G. Masaryka] propustil, aby byl prý pokoj — a ministr prý není nenakloněn věci povoliti. To tvrdí se mi tak určitě a z tak dobrých pramenů, že to pokládám za správné — odpovídá to vzteku, mstivosti řečené minority. Vojtěchovi [= prof. dru Ed. Albertovi] se už psalo, snad o tom víte, ale píšu i Vám, abyste Vy [redaktora Gustava] Eima přiměl, aby — ne se přimlouval — ale vyložil situaci ministru, jehož ucho prý má. Nasaďte, prosím, všecky páky, neboť zdá se mi, že vše je povážlivé. Řekněte, že je teď plný pokoj, že už je celý rok a víc než rok, neboť celý poslední proces veden pro Kvíčalovu žalobu dvě léta starou — byl jen odkládán; to vše jsou jen dozvuky sporu, který byl pro R[ukopis] K[rálovédvorský]. Ale Pastýř [= T. G. Masaryk] je nenáviděn, protože měl odvahu čeliti svého času i p. [professoru dru Janu] Kvíčalovi i žurnálům. Pastýř [= T. G. Masaryk] je člověk, jakých ne v Čechách, ale v celém Rak[ousku] málo, je pravou okrasou university a správa vyučovací by své reputaci málo prospěla, kdyby jeho odstranila, jen by hověla zuřivému stranictví a velleitám klerikálu, kteří v Pastýřovi [= T. G. Masarykovi] sočí proti

akatolíkovi. Nač ostatně tak osudnou koncessi dělati i polit[ické] straně [staročeské], která dnes v Čechách je hotova atd. atd.

Myslím, že když min[istr] jen uslyší toho druhu argumentaci — vydá to mnoho. Ostatně i bureaukrat[ické] stanoviště musí působiti i v tak choulostivé věci mělo by se regardovati mínění minority, kdežto min[istr] povždy drží se vota majority? Kde by se to vzalo.

To bych rád, abyste ještě ve Vídni zpravil a pak prosím, přijeďte co nejdříve. A ještě jedno, rád bych poodložil publikaci naší brožury *) k vuli Pastýři [— T. G. Masarykovi], dokud ta věc jest inpendente, prosím, jednejme tak, aby nebyl jmenován, když není přímo nezbytí; přidejte se ke mně a řekněte, že také myslíte, že věc nekvapí a že v této vřavě vyjednávací je lépe odložiti.

Spěchám, a proto dále nepovím mnoho. Listu Vašemu**) dobře nerozumím, protože nevím, co jste J[uliu] G[régrovi]

*) Brožura měla býti doplněným otiskem výkladů, které byly otištěny v ‚Čase' jako obšírnější a jasnější formulace lidového programu.

**) V listě z 20. listopadu r. 1890 z Vídně psal dr. K. Kramář dru Jos. Kaizlovi: „Střední stranu mám za života neschopnou, a za nepotřebnou — ba přímo za závadnou. Boj s Mladočechy postoupiti nemuže — k tomu je příliš slaba. Musí s nimi vejíti ve styk. To také z druhé strany je nutno. Jak situace vyhlíží, je p o v i n n o s t í, sesíliti mírnější elementy v mladé straně — nedopustit, aby se dostaly v odpor proti oněm „středním" z příčin strannických. Nutno, aby v jedné straně se spojily v celek velmi respectable, který by mohl čeliti přílišnému převládání radikálních elementů. Jde jen o cestu, jak. Budu chtíti výhrady — to věc jen utíží, a zabrání onomu splynutí. Dnes je nutná jedna strana pro vnitřní reorganisaci, i pro vydatný odpor proti všemu, co nás čeká — a tu musejí ustoupiti do pozadí všecky osobní ohledy — a jen ty hrajou tu úlohu u [dra Jakuba] Škardy, [dr. Ant.] Zemana atd. Dvanáct lidí i v dnešním mladoč[eském] klubu na sněmě padne na váhu rozhodujícím způsobem — jako 4 ve vídeňském klubu — kde je mimo to [Erv.] Špindler, [dr. Gab.] Blažek, [dr. Jos.] Herold a snad i [dr. E.] Engel. Tedy jen žádnou nedůvěru z předu, a prostě tam. — Ale především žádati určitý program — to zaručuje v n i t ř n í jednotu — a to je nejlepší garancií. Ať vyhradí si řekněme 3 důvěrníky mezi 10 — co to platí? Samou výhradou donutí „originální" Mladočechy, aby drželi pohromadě, a dělali opposici „výhradníkům". — Co nás se týče, neplašme se především. Přál bych si, aby můj dohovor s J[uliem] G[régrem] vedl k nějakému cíli — to bylo by pro nás i pro věc nejlepším — tím byli by na konec oni „střednici" donuceni jíti s sebou. Já pro svou osobu pujdu raději s Mladými, než se starým [dr. A. P.] Troj[anem] — se [dr. Jakubem] Škardou a s [Karlem] Adámkem. Už proto, že tito sami nezůstanou a ve veliké straně potom nebudou míti taký převážný vliv, jako by měli v samostatné. Mimo to já dočela osobně jsem vázán návrhy činěnými J[uliu] G[régrovi] — a za žádnou cenu neodstoupím od slova, poněvadž se zatím utvořila nová skupina. Kdyby J[ulius] G[régr] nechtěl přistoupiti na to, co jsem mu navrhl, pak ovšem bychom musili hleděti se oněch středníků umístit — ale jinak stojím v slovu. Na každý zpusob však je dobře, že se stalo, co se stalo. My máme silnější posici — poněvadž nestojíme víc ve vzduchu — nýbrž máme možnost jíti na dvě strany. — Jen prosím, buďte proti všem výhradám — klaďte váhu na vnitřní jednotu, garantovanou přesným programem konečným a aktuálným — to bude nejen nejzdravějším, nýbrž na konec i Ehrenrettung pro náš program. Nebo že ten v hlavních kusech vyhraje — pevně doufám."

psal a jak daleko jste pro svou osobu šel. My předpokládáme, že postupujeme dle plánu už v červnu přijatého: seskupiti realisty ([Dr. Ant.] Zeman) a i [Karel] Ad[ámek] a [dr. Jakub] Šk[arda] a pak fusi s Ml[ado]č[echy]. [Dr. Jakub] Škarda mi dnes pověděl, že J[ulius] G[régr] prý není neochoten, rozpustiti ml[ado]č[eský] klub, konstituovati se znovu a přijmouti nové jméno.

Pastýř [= T. G. Masaryk] i já velmi cítíme potřebu, abyste tu byl, ale Pastýř [= T. G. Masaryk] neví slova o tom, co Vám píšu (a to bude dobře říci i [red. G.] Eimovi). Vyřídíte-li to s E[imem] zítra dopol., přijeďte odpoledním rychlíkem, byste tu zítra večer byl; když ne, tož jeďte zítra v noci, abyste tu byl v neděli ráno. Možná, že už v neděli budou míti poslanci — a doufám i já — konstituovnou schůzi. Ale nejezděte, nevyřídiv to s E[imem] — za to snažně prosím. Telegrafujte mi zítra, kdy přijedete, — budu zítra večer [v restauraci] u Pecolda, přijedete-li, pošlete tam sluhu a já přijdu za Vámi do Vašeho hôtelu; přijedete-li v neděli ráno, sejdeme se u mne v 10 hod. (abyste mohl před tím se [dr. Ant.] Zemanem mluviti) — a já Pastýře [= T. G. Masaryka] budu avisovati.

[1890], 21. listopadu. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Odpoví se článkem na všecky projevy o [návrhu lidového] p[ro]gr[amu], pošlete nám, co Vy byste řekl, svaříme to.*) Tím zároveň podáno bude mnoho podrob[ného] provedení.

1890, 22. listopadu. Karlín.

Dr. Jos. Kaizl dru Al. Pr. Trojanovi.

Právě jsem přečetl slova, jež pravil Jste dr. Riegrovi.**) Učinila na mne hluboký dojem, a jsem přesvědčen, že učiní tak na tisíce a tisíce jiných. Že [jste] r. 1887 vytrval v staročeském klubu, že jste neustal namáhati se, aby klub ten dal se na jiné dráhy, a že teď vidíte, že nejryzejší, vřelé a nejhorlivější úsilí jest marné, docela marné, dodává kroku Vašemu vážnosti a pusobivosti, a to tím více, že Vy opravdu jste povznešen nad každou výčitku prospěchářství nebo ješitnosti. Přijměte, prosím, i moje poděkování za to, co jste učinil. Jsem přesvědčen, že velmi platně přispěl Jste k vyjasnění a lepšímu uspořádání našich vnitřních řádů politických.

*) ‚Glosy ku programu lidovému IV.‘ v ‚Čase‘ z 29. listopadu r. 1890 str. 754—755.

**) Dr. Al. P. Trojan nesouhlasil s vyrovnáním česko-německým a konečně vystoupil z klubu poslanců staročeských. Svuj krok oduvodnil obšírným veřejným listem k dru F. L. Riegrovi. List ten jest otištěn v Srbových ‚Politických dějinách národu českého‘ I. str. 811—814.

[1890, 10.[?] prosince.] [Vídeň?]

*Dr. Jos. Kaizl dru E. Englovi.**)

(Z konceptu.)

Přistupuji za člena „klubu neodvislých poslanců českých“, protože spatřuji politický prospěch národa v tom, aby representace jeho na ř í š s k é r a d ě spojena byla v jediné politické organisaci. Proto nechci zůstati mimo kluby a tím méně pokoušeti se o tvoření nové strany. Ze dvou posud existujících organisací volím klub poslanců neodvislých proto, že jen jej pokládám za způsobilý orgán k platnému obhájení národních práv a prospěchu našich. Prohlašuji však, že tím, že jako poslanec na říšské radě přistupuji ke klubu neodvislých poslanců českých na říšské radě, nechci a nesmím praejudikovati jednání, která mezi stranou svobodomyslnou a směrem realistickým jsou zahájena, však posud neskončena.

1890, 13. prosince. Praha.

Prohlášení.

(„Čas“ z 20. prosince r. 1890.)

Při jednání, jehož účastnili se pp. prof. F. Tilšer, dr. Jul. Grégr, dr. J. Kučera s jedné, dr. J. Kaizl, dr. K. Kramář a prof. T. G. Masaryk s druhé strany, stalo se usnesení:

že podepsaní připojí se k národní straně svobodomyslné, poněvadž objevila se mezi nimi úplná shoda ve všech hlavních částech programu a jednomyslně uznána potřeba, spojiti v jeden politický útvar všecky jednotlivce i skupiny, kdož chtějí důrazně hájiti práv i důstojnosti národa českého.

V Praze, dne 13. prosince 1890.

Prof. dr. *Josef Kaizl,* Dr. *Karel Kramář,*
poslanec na říšské radě. vydavatel „Času“.

Prof. dr. *T. G. Masaryk.*

* * *

---

*) Listem z 10. prosince r. 1890 vyzval dr. E. Engel poslance dr. Jos. Kaizla, aby vstoupil v „klub neodvislých poslanců českých“ a zároveň jej zval do schůze klubu, konané dne 11. prosince r. 1890.

Řeč dr. Jos. Kaizla,

promluvena v poslanecké sněmovně říšské rady dne 13. prosince r. 1890 při generální debatě o zprávě živnostenského výboru zákona v příčině registrovaných pomocných pokladen.

Vítám tento zákon jako pokrok v uspořádání právního podkladu, na kterém bude se příště pohybovati tak zvaným svobodným pomocným pokladnám. Dosavadní základ, zákon z roku 1852, naprosto nedostačoval, jednak proto, že povstal za zcela jiných politických a sociálních poměrů, jednak, že byl příliš všeobecným, a neposkytoval oněch zvláštních ustanovení, které by se pokud možno přizpůsobily předmětu, jenž se upraviti měl. Náš návrh použil jako vzoru zákona říše německé z r. 1876 o zapsaných pomocných pokladnách, zákona to utvořeného praktickým smyslem německého zákonodárství a správy již dříve, než došlo k velkému sociálně-politickému zákonodárství, jehož účelem je pojištění dělnictva.

Návrh, který nyní projednati máme, je mnohem dokonalejší než vzor ve všem, pokud se týče organisace a pojistně-technické správy pokladen. Ustanovení jeho jsou mnohem zevrubnější a — řekl bych — moderněji vyjádřené — než u vzoru německého. Tak máme v našem návrhu zákona dozorčí výbor, instituci smírčího soudu, připustnost mimořádných členů, kontrolu státními odbornými orgány, a máme konečně celé množství druhů pojištění, které obsaženy nejsou v německém zákoně o zapsaných pomocných pokladnách, poněvadž se vztahuje pouze na nemocenské pojištění. Ve směru tom lze jak navrhovateli tak výboru vzdáti nejúplnější uznání.

Prosím, aby mi dovoleno bylo po této zcela souhlasné kritice, abych dovodil, v jakém směru náš návrh daleko zůstává pozadu za svým německým vzorem, a za tím, co mi tane na mysli jako ideál, jehož máme se domáhati.

Pravil jsem, že zde předložený zákon určen je k tomu, aby vyplnil mezeru, kterou dosud vyplňovati musel zákon z roku 1852 o spolcích.

Nuže, pánové, zákon z roku 1852 je ovšem znám a uznán jako vtělení úzkostlivě a nedůvěřivě poručníkujícího policejního ducha, a přes to, že jsme utvořili v roce 1888 nový zákon o pomocných pokladnách, setrváno přece při zákonu z roku 1852 jako základu pro spolky, které se utvořily z vlastní iniciativy dělníků. Zůstali jsme při tom, poněvadž jsme právě neměli nic jiného. Tím se stalo, že § 60. všeobecného zákona o nemocenském pojištění nutil t. zv. svobodné pomocné pokladny, aby se postavily na půdu spolkového zákona z roku 1852 a tím se stalo, že §§ 19. a 20. zákona o nemocenském pojišťování připustily kontroly o obmezení svobodných spolků, které právě připuštěny byly zákonem z roku 1852 pro všechny spolky. Nyní to má býti jiné. Sledujíce dále zásadu rozdělovací, máme nyní obdržeti speciální zákon zcela moderního rázu; je otázkou, zdali se jeví moderní

ráz tohoto zákona i v jiných otázkách, než v oněch, které se týkají organisace a pojistně-technické správy; je otázkou, zdali tento zákon nalézá se na moderním stanovisku svobodomyslného pojímání sociálního a státního života, zdali obsahuje ta obmezení policejního poručníkování, jaká dnes reklamujeme, zdali připouští vůbec pro kruhy, k jejichž jednání má utvořiti právní podklad, takový volný pohyb, jaký považujeme nutným.

K této otázce lze bohužel dáti pouze odpověď zápornou: v této příčině návrh, který máme v rukou, n e n í m o d e r n í. Shledáváme nejen, že nevycházíme přes hranice zákona z roku 1852, nýbrž my upadáme v tomto návrhu ještě zpět za hranice, které považoval absolutismus z roku 1852 za dostatečné. Důkaz toho budiž uveden. Vidím jej nejprve v ustanovení § 3.: tam uvedeno je, že pomocná pokladna může působení své rozšířiti na všechna království a země v radě říšské zastoupené, však v odstavci 2. a 3. zvrací se tato tak všeobecně stanovená zásada v příčině hlavního druhu pojištění, totiž nemocenského pojišťování, a praví se: „V příčině podpory nemocenské je pokladna obmezena jen na ty, kteří v politickém okresu, v kterém má pokladna své sídlo, bydlí neb jsou zaměstnáni.“

V motivech o tomto překvapujícím obmezení obsaženo jest vlastně velmi málo; praví jen, že to je v povaze a v zájmu nemocenského pojištění, aby bylo obmezeno na malý okruh za příčinou zjednodušení správy a vyvarování simulace a tak původní návrh nepojal o tom zvláštní ustanovení. To že se rozumí samo sebou, poněvadž to je v povaze věci samé. Ale praví se tam: Vláda prála si však territoriálního ohraničení, a to zpravidla nikoli za jeden politický obvod.

Je-li to v povaze věci, aby nemocenské pokladny nesáhaly dále než na jeden politický obvod, pak to je zajisté zbytečné pojati výslovně obmezující ustanovení o tom. Co se mne týče, mám za to, že tu byly jiné důvody, a nevidím je v ničem jiném, než v bázni státní policie před jednotnou soubornou organisací pojištěných osob, v tomto případě je to dělník, a zdá se, že především je bázeň před spojením soudruhů v povolání a závodnickým, které by se mohlo státi vlastním předmětem nemocenského pojištění.

Druhý důvod mého tvrzení, že, pokud se politické svobody a obmezení policejním poručníkováním týče, tímto zákonem jdeme zpět až za stanovisko roku 1852, poskytují §§ 13. a 15., které se týkají organisace filiálek těchto podpůrných pokladen. § 13. stanoví, že mohou pomocné pokladny zřizovati mimo své sídlo filiálky a upravuje obor působnosti těchto filiálek, pravě, že jsou oprávněny přijímati od členů přihlásky ku přistoupení a vystoupení, přijímati příspěvky a konati výplaty a konečně voliti lékaře a lékárnu pro obvod filiálce přikázaný a vykonávati kontrolu členů majících podporu. § 15. praví, že předpisům registrování podléhají právě jako jednotlivé pomocné pokladny, též filiálky a spolčení, to jest, pánové, výpomocná

pokladna nesmí ani jedinou filiálku s tímto zcela obmezeným, řekl bych výpomocným administrativním oborem působnosti dříve zříditi a otevříti, dokud úplně neprovedla náramně zdlouhavou a nákladnou operaci registrování.

Orgánové každé filiálky musí v sídle politického úřadu své podpisy notářsky neb soudně dáti ověřiti, musí se ovšem za to poplatky zaplatiti, musí zapsání a uveřejnění v úředních listech svým nákladem opatřiti dříve, než filiálka se povolí.

Ve směru tom je německý zákon ano i zákon z roku 1852 mnohem liberálnější, a nevidím skutečně žádného důvodu i se stanoviska úzkostlivého policejního dohledu, proč by neměly býti filiálky připuštěny proti pouhému oznámení, které, chce-li se již tomu tak, muselo by jejich zřízení předcházeti.

To jsou, pánové, mé dva přední důvody. Ke třetímu nechci, z příčin, které ihned chci uvésti, zde přistoupiti.

Opakuji, že spatřuji v těchto ustanoveních zákona navrácení se až za stanovisko absolutistické periody z roku 1852. Nechci se nikterak uzavříti před náhledem kommisse, který výslovně vyznačen je (str. 8. zprávy), kde je uvedeno — (čte):

„Jeví se tedy návrh, jaký nyní vysoké snemovně jest předložen, jako kompromiss mezi stanoviskem původního iniciativního návrhu a náhledem vlády částečně zásadně odlišným a většiny výboru, kompromiss, který však konečně byl v intenci celého výboru“ atd.

Uznati musím zcela snahu dosíci dobrého na útraty lepšího. Však musím proti tomu se ohraditi, aby se využitkovalo vydání tohoto speciálního zákona k tomu, aby se meze policejního poručníkování ještě více rozšířily, než již zákonem spolkovým z roku 1852 byly rozšířeny. Tolik k věci hlavní.

Dovolil bych si dotaz ke ctěnému zástupci vysoké vlády v příčině věci, o které jsem si sice sám utvořil úsudek na základě ustanovení návrhu, jejiž zodpovědění bych však rád slyšel v zájmu věci z úst ctěného pana zástupce vysoké vlády: Jest vysoká vláda toho náhledu, že pak, až tento zákon nabude platnosti, bude přípustno zřizovati dle zákona z roku 1852 svobodné pomocné pokladny čili nic? (Hlasy na pravo: Ovšem!)

K návrhům mnou v posavadních vývodech naznačeným chci ještě některé další připojiti, jejichž účelem býti má, usnadniti zřízení tak zvaných v rejstříku zapsaných pomocných pokladen, t. j. urychliti a zlevniti je. Návrhy ty vztahovati se budou k ustanovením § 5., v kterém dle mého úsudku přiřknuta jest vysoké vládě příliš dlouhá lhůta k uvážení, má-li připustiti pokladnu čili nic. Tři měsíce je skutečně příliš mnoho; ve třech měsících zcela vychladne plán, dle kterého dělníci přikračují k dílu a všichni, kteří hodlají založiti pojišťovací spolek. Šest neděl, které pan navrhovatel a nynější zpravodaj navrhl a které opět nalézáme též v německém říšském zákoně, jsou dle mého

náhledu nejzazší mez, až ke které se jíti může. Dále navrhoval bych pozměnu v §§ 5. a 42. § 5. předpisuje, že podpisy těch, kteří pomocnou pokladnu chtějí založiti a zařizovati, musí býti soudné nebo notářsky legalisovány. Pánové, ověření soudní nebo notářská vyžadují vždy peněz a času. Německý říšský zákon mluví též o ověřených podpisech, avšak pouze o ověření, které dle mého náhledu stejné dáti se může jiným úřadem, řekněme všude pohotově jsoucími úřady obecními.

Proto navrhuji, aby se slova „soudní nebo notářské" škrtla, a aby se přijalo v § 42. výslovné ustanovení, aby ověření v §§ 5. a 15. uvedených podpisů právě tak jako zápisy do rejstříku pomocných pokladen bylo prosto poplatků a kolků. Konečně chci k § 6. alinea 2. podati modifikační návrh. Alinea 2. zní:

„Rejstřík pomocných pokladen jest veřejný. Zápisy mají se uveřejniti v úředním listu nákladem zapsaných pomocných pokladen." I předpis ten patrně je sdělán dle vzoru zákona o záložnách výdělkových a hospodářských družstvech, a zdá se mi býti zbytečným. Každému znám je význam zařazení podobných záležitostí do úředního listu, který pravidelně nikdo nečte. Každý ví, že podobné inserce stojí peníze; bylo by v zájmu dělníku velmi žádoucno, kdyby se pan zpravodaj přizpůsobil návrhu k tomu směřujícímu — má-li se trvati již na posavadním zvyku záznamu ve veřejných listech, aby tento záznam byl učiněn z moci úřední a nikoli nákladem pokladen. Pohled na výtěžky úředních novin posilňuje můj náhled, že to finančně je přípustno.

Mé podněty směřují tedy k tomu, aby byl policejní dozor aspoň v těch mezích ponechán, v kterých nyní je. Proto nechci mluviti o vyloučení jednoho odboru pojišťovacího, totiž o pojištění pro případ nezaměstnanosti. Mnoho by se dalo o tom mluviti a zejména přikrýti tímto účelem strach před podporami z podobných pokladen při stávkách. Však chci se uskrovniti a připojiti se též ke kompromisnímu stanovisku přijatému výborem, chci však alespoň míti chráněny meze, které i zákonem z roku 1852 byly vytýčeny. Druhá skupina mých návrhů směřovati bude k tomu, aby se utvoření pomocných pokladen usnadnilo a zlevnilo. Doporučuji proto s výhradou návrhu, které v podrobné debatě podati se mají, aby se přikročilo k podrobné debatě. (Výborně! v pravo.)

*

Řeč dr. Jos. Kaizla,

pronluvená dne 16. prosince r. 1890 v podrobné debatě o osnově zákona v příčině registrovaných pomocných pokladen.

Vysoká sněmovno! Vyžádal jsem si k § 3. slovo ku podání návrhu, který jsem již v generální debattě ohlásil, aby se odstavce 2. a 3. tohoto paragrafu škrtly.

K odůvodnění tohoto návrhu svého chci poněkud sáhnouti nazpět v generální debattu, abych spolu čelil vývodům pana zpravodaje.

Těším se z toho, že ctěný pan referent přijímá tak laskavě mé podněty, musím však státi na stanovisku posouzení návrhu, které jsem zaujal v generální debatě.

Pravil jsem, že je návrh jistě moderní, pokud se týče organisace pojištění a pojistně-technické správy pomocných pokladen, které se mají založiti, avšak že není moderní, nýbrž právě naopak, se zřetelem k obmezení pokud se týče připuštění policejního poručníkování. Výslovně pravil jsem, že návrh nejen že neopustil stanovisko zákona z roku 1852, který jest znám jako velmi nesvobodomyslný, nýbrž že i za ním zůstal.

Pravil jsem, že návrh je mnohem méně svobodomyslný než zákon spolkový z roku 1852, pokud se týče svobodomyslného pojímání života státního a společenského, pokud se týče obmezení policejním poručníkováním, pokud se týče volného pohybu osob zákonem dotčených. Jako důvod pro to uvedl jsem dvě skutečnosti a naznačil třetí, o kterých se pan zpravodaj nezmínil.

Předně jsem uvedl obmezení territoriální působnosti pokladen. Podobné obmezení není obsaženo v nyní platném spolkovém zákoně, a v zavedení tohoto obmezení vidím tedy ústup za stanovisko roku 1852. Vrátím se ihned k tomu, jaké motivy mohou býti uvedeny pro toto obmezení, nyní konstatuji, že obmezení to, které dosud nestávalo, se stanoví.

Druhý důvod čerpal jsem z dosud neslýchaného obmezení založení filiálek. I tohoto obmezení dosud nebylo. Nechci tím činiti panu zpravodaji ad personam žádné výtky, tím méně, že právě v tomto bodě prokázal největší ochotu; musím však konstatovati skutečnost obmezení svobody jednací, které dříve nebylo.

Jako o třetím důvodu chci se jen zběžně zmíniti o stávkových pokladnách. Vynecháním dodatku k § 1., nalezavšího se v návrhu zpravodajovu, vyloučeny jsou pokladny, které měly pojišťovati při nezaměstnanosti, z oboru zapsaných pomocných pokladen. Poukazovalo se vším právem k tomu, že to je zbytečný a krátkozraký postup, neboť pokladny stávkové byly a budou, a budou nepochybně stávati ještě ve větším rozsahu, neboť účel těchto stávkových pokladen je zcela zákonný, právě tak zákonný jako různá pojištění, které připravují ku podobným účelům kartelované podniky. Policejním omezením docílí se pouze toho, že pokladny ty nebudou spravovány tak řádně a veřejně, jak by spravovány byly, kdyby byla připuštěna veřejnost a zákonnost jejich (Tak jest!); dělníci jsou tímto policejním zákazem na tom hůře; peníze se sbírají a organisátoři těchto pokladen mají zcela volné ruce, nemají zcela žádné kontroly, mohou zacházeti s penězi, jak chtějí, některého dělníka mohou protežovati, jiného nikoli atd. Vyveďte věc tu na světlo veřejnosti, a pokladny budou v každém směru jednati lépe a správněji. To právě je chybou policejního ducha nyní a vždy, že věci nezlepšuje, nýbrž

zhoršuje a celé hnutí tlačí na dráhy, po kterých by jinak nekráčelo, je nepotlačuje, nýbrž jim vtiskuje známku něčeho tajuplného a tím vábnějšího.

Osnova, kterou zde nyní máme, je bez odporu horší toho, kterou předložil sám pan zpravodaj ve svém původním návrhu. Mohu poraziti zpravodaje zkrátka tím, že jej žádám, aby porovnal svůj původní návrh s tímto návrhem.

Pan zpravodaj se příliš stotožnil se stanoviskem výboru. (Poslanec Dr. Baernreither: Přece nemohu jinak!) Ovšem. Proto je mi to tak lehké odmítnouti poznámku, že mé důvody byly příliš slabé, tak slabé, že pan zpravodaj jimi přímo byl překvapen.

Musím přece opustiti pole generální debaty a odůvodniti návrh, který zamýšlím k § 3. učiniti. Jsem v příjemném postavení, že mohu se velmi krátce vyjádřiti. Jest totiž oduvodnění v motivech těchto dvou odstavců, které bych chtěl míti vynechány, tak slabé, že třeba jen k jejich poražení na ně dýchnouti (veselost).

Pan zpravodaj neměl ve svém původním návrhu tyto dva obmezující odstavce; naproti tomu nařizuje se v návrhu usneseném ve výboru, že pomocná pokladna ve své činnosti vztahovati se má pouze na obvod jednoho politického okresu, když a pokud se jedná o nemocenské pojištění; jen výjimkou a v cestě milosti může ministerstvo vnitra, prozkoumavši organisační plán, povoliti rozšíření nemocenského pojištění též za obvod politického okresu.

Tak asi to zní pojednou v návrhu usneseném ve výboru, a věc odůvodňuje se nanejvýš zajímavým způsobem takto:

„Ohraničení territoriálního obvodu pomocné pokladny nejeví se nutným. Pokud se týče opatření invalidního a starobního, jest jeho rozšíření na širší kruhy žádoucí, ano přímo nutné (§ 19., alinea 1.); naproti tomu je to v povaze a v zájmu nemocenského pojištění, aby se obmezilo na menší kruhy, aby správa byla zjednodušena a vyvarováno simulování, takže původní návrh o tom zvláštní ustanovení nepřijal. Vláda přála si však territoriální ohraničení pomocné pokladny, pokud je pokladnou nemocenskou (§ 3.), a to pravidelně nikoli přes obvod politického okresu."

Konec a dost. To je celé odůvodnění těchto dodatků: vysoká vláda si toho nepřeje. Můj důvod pro vynechání jejich: mlčení zprávy pana zpravodaje, který do svého návrhu tyto duvody nepřijal, dalším důvodem okolnost, že hledí se na territoriální obmezení nemocenského pojištění jako na samozřejmé. Jestliže povaha věci to podmiňuje, aby se nemocenské pojištění nerozšířilo na více než jeden okres, není potřebí k tomu zákonného zákazu.

Zakazuje-li se něco, co se rozumí samo sebou — vidíte, že někdy superflua nocent — třeba hledati za tím zajisté jiné pohnutky. Vidím je v tom, že se nechce připustiti spolčení dle živností a dle stejnosti v povolání. Dejme tomu, že se jedná o průmyslovou krajinu, kde se

průmysl a jeho další vývoj neřídí oblíbenou hranicí jednoho okresu a kde je velmi záhodno, aby spojena byla v tělese jedné pokladny. Pojednou objeví se politická hranice a spojení se nepovolí — leč by se nastoupila zdlouhavá cesta žádosti k ministerstvu.

Pan dr. Kronawetter velmi dobře k tomu poukazoval, že je to luxus, kterého si mohou dopřáti zámožní lidé, nikoli však dělníci.

Spolčení dle živností bylo by velmi žádoucí. Společenstva budou velmi dobře vykonávati svoji kontrolu a nepotřebují naprosto toho zákazu. Hledám v tomto obmezení, pánové, tento policejní motiv. Má-li vláda jiné motivy, pak pánové, prosím, aby byly uvedeny. Však s odůvodněním: „vláda přeje si však territoriální ohraničení“ nemůžeme se přece spokojiti; zejména máme-li positivní důvody, aby obmezení to bylo vypuštěno. Dovoluji si proto k § 3. podati návrh:

„Odstavec 2. a 3. budiž vypuštěn.“ (Výborně v pravo.)

Poslanec dr. Kaizl (v téže schůzi k věcné opravě):

Opravuji věcně, že v debatě o zákoně o nemocenském pojištění jsem nemluvil ve prospěch okresních pokladen v tom smyslu, jako bych byl chtěl poškoditi zájem závodních a svobodných pokladen. Mluvil jsem k známým paragrafům, které nemohu nyní ciferně uváděti, a navrhoval, aby osvobozen byl od přistoupení k tovární pokladně též ten, kdo patří k okresní pokladně, a nikoli pouze ten, kdo platí do svobodné pokladny. Snaha nevztahovala se ani tak k tomu, nadržovati okresním pokladnám, jako osvoboditi dělníky od přinucení k bezpodmínečnému placení do tovární pokladny, nechtějí-li nebo nemohou-li náležeti jako členové k některé svobodné pokladně. Krátce, hleděl jsem rozšířiti právo volby dělníků.

V tom smyslu jsem se též vyjádřil, a nikoli, abych slepě byl zastancem okresních pokladen.

Nevěděl jsem — nehledě ku přání vysoké vlády — zdali jsou motivy pro řečené obmezení, neboť ve zprávě nebyla o motivech zcela žádná zmínka, a teprve nyní se dovídáme, že takové jsou. Setrvávám však na svém návrhu — — —

Dne 18. prosince r. 1890 v téže debatě mluvil ještě dr. J. Kaizl dvakráte:

Poslanec dr. Kaizl: Vysoká sněmovno! Návrh, který učinil nyní pan poslanec Dr. Kronawetter, ohlásil jsem již v generální debatě, a jsem tomu velice rád, že mohu jemu se přizpůsobiti. Chci však k § 5. podati ještě návrh a to následující:

Ve druhém odstavci nalézají se slova: „nerozhodne-li se o něm ve 3 měsících“ — to jest o ohlášení k zapsání do rejstříku — „nabývá pokladna po uplynutí této lhůty“ atd. Považuji za dostačující, když by se ustanovila lhůta dvouměsíční.

Lákalo by mne velmi jíti i pod tuto lhůtu; však stojí tomu v cestě pochybnost technického způsobu, která odůvodnění má v tom, že musí u pokladen, u kterých jde o starobní a invalidní pojištění, pojišťovnětechnickou kanceláří u ministerstva vnitra prozkoumán býti statut ve všech směrech a propočítány příspěvky, důchodky atd. Spokojím se tedy s návrhem, aby v druhém odstavci § 5. uvedeno bylo na místě „tři měsíce" pouze „dva měsíce" — — —

*

Vysoká sněmovno! § 13. tohoto zákona připouští sice ústavy založené filiálky, však předpisem § 15. ztěžuje se nad míru zřízení takových filiálek. § 15. totiž předpisuje, že mají stejnou platnost pro filiálky předpisy, které stávají při zapsání do rejstříku pomocných pokladen. Následkem toho je, jakmile hodlá pomocná pokladna zříditi filiálky, že musí vykonati při každé filiálce veškeré formality, jaké jest vykonati, jedná-li se o zřízení hlavního ústavu. Nutno tedy předložiti stanovy v 5 exemplářích; na štěstí je již vypuštěno ustanovení, že nutno opatřiti ověření podpisu; stává však vždy ještě § 6. schválený předpis na opatření inserce v úředním listu a ještě jiné. Domnívám se, že ve směru tom můžeme se spokojiti s tím, co německý říšský zákon o zapsaných pomocných pokladnách předpisuje, a navrhuji proto následující stylisaci § 13. (čte):

„Pomocná pokladna může mimo své sídlo zřizovati filiálky; má však dříve o tom svému dozorčímu úřadu dáti zprávu."

Takovým upravením zákona přicházíme v ústrety potřebě státní správy k zachovávání v patrnosti a osvobozujeme spolu pomocné pokladny od pout obsažených v předpisech nyní navržených. Důsledkem této úpravy § 13. pak je, aby § 15. v odstavci 1. opraven byl, a navrhuji, aby z tohoto odstavce, který zní (čte): „předpisům o zapsání do rejstříku podrobeny jsou právě jako jednotlivé pomocné pokladny též filiálky a svazy" atd. odpadly slova „filiálky a".

* *
*

Z dopisů dr. Jos. Kaizla.

1890, 26. prosince. [Praha.]

Dr. Josef Kaizl dru Karlu Kramářovi.

Předešel jste mne, ale pro samé šukání nepřišel jsem k tomu, abych Vám psal.

Sláva, že dostaneme peníze [na ‚Čas'], jenom ihned, protože ke dni 28. t. m. slíbeno [knihtiskaři A.] Rennovi 800, jichž potřebuje na akcepty.

Zde nového nic, jenom posudky našeho činu*) slyšíme, jsou skoro veskrz příznivé, a pořád děkuji bohu, že jsme tak

*) Vstoupení do mladočeské strany.

jednali. Na Škardovce*) jsem napsal článek do Chronosu [= Času], který Pastýř [= T. G. Masaryk] zjemnil.

Máte pravdu, to je nemotornost Majstrova [dr. Jana Herbena], že nenaléhal, aby se napřed udalo, zač bude Chronos [= Čas];**) ostatně arci gros nových platů dochází vždy až v lednu a oznámíme budoucně.

Jsem velmi rád, že kontrahovali jsme opět s [knihtiskařem A.] Rennem, udělal offertu nejlepší a velmi stojí o nás.

Pastýř [= T. G. Masaryk] jede do Kolína — ještě v sobotu mi ukáže, co chce mluviti (v neděli o 2. hod.); nebýti tu bratra, jel bych také.

Já zítra navštívím J[ulia] Grégra a pohovořím s ním.

Výtečná věc pro Vás! [Prof. dr. Otakar] Hostinský myslil, že ve prohlášení Tilšrovu ***) onen „chvalně známý" je výsledkem jakési marnivosti Vaší, které mělo býti vyhověno. Nepukněte!

Prosím Vás, přijeďte přes Prahu už proto, že se potěším z Vaší přítomnosti, která mi tu teď schází — ale nechci Vám dělati žádné komplimenty, je to výsledkem mé slabosti a mého vkusu . . .

Ať [dr. Ant.] Zeman uváží článek v zítř[ejším] Chronosu [= Času].†)

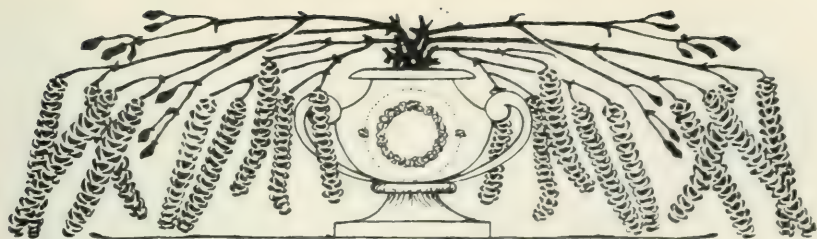
---

*) Ke konci listopadu r. 1890 dvanáct zemských poslanců českých, kteří vystoupili ze strany staročeské pro nesouhlas s vyrovnáním česko-německým, se sešlo a usneslo se neustavovati se ve zvláštní stranu, nýbrž tvořiti jen neodvislou skupinu poslaneckou. Na venek skupinu zastupoval posl. dr. Jakub Škarda. ‚Čas' dne 27. prosince r. 1890 přinesl o této skupině úvodní článek. Nepodceňoval její váhu a duležitost, ale, poněvadž hlavním pusobištěm skupiny byl sněm český, prohlašoval, že skupina Škardova pod samostatným praporem asi do všeobecných voleb do říšské rady nepůjde.

**) Dr. K. Kramář psal dne 25. prosince r. 1890 dru Jos. Kaizlovi: „Jsme velmi lehkomyslní, mnoho lidí se na nás zlobí, že jsme ještě nenapsali, co bude předplatné v budoucím roku."

***) Prof. Fr. Tilšer za výkonný výbor národní strany svobodomyslné dne 13. prosince r. 1890 vydal o vstupu dr. J. Kaizla, dra K. Kramáře a prof. dr. T. G. Masaryka do národní strany svobodomyslné veřejné prohlášení, v němž stála věta: „V jednání, které toto připojení předcházelo, a v němž měl účastenství také chvalně známý spisovatel p. JUDr. Kramář ve Vídni, objevila se úplná shoda ve všech hlavních částech programu."

†) Viz zde díl II. str. 634 *) poznámku. Dr. Ant. Zeman náležel do skupiny dr. Jakuba Škardy.

V.

Literární činnost dra Jos. Kaizla od jeho vstupu na půdu aktivní politiky r. 1885 až k vstupu do strany mladočeské.

aizlova literární činnost za doby jeho pusobení v praktické politice, od r. 1885 až do konce r. 1890, nerozvíjela se tak, jak by se dalo očekávati dle toho, co již dr. Kaizl na poli vědeckoliterárním vykonal až do vstupu na půdu aktivní politiky. Neklid veřejného života a nedostatek času byly příčinou toho, že dr. Kaizl od r. 1885 nevydal ani jediné veliké, úplné a nové vědecké hodnoty tvořící samostatné práce. Nejprve jako staročeský poslanec nemohl se dostati k dokonání těch plánu vědeckých, které měl; když jím přestal býti, spolupusobení ve směru realistickém a zvláště redigování „Času" (viz dopis bratru Emanovi z 30. března r. 1889) zabíralo ho tak, že nedokonal ani svoji nejdůležitější práci vědeckou, kterou v době, o níž píšeme, započal, svoji „Finanční vědu".

Koncem června r. 1887 rozhodl se dr. Kaizl vydati spis „F i n a n č n í v ě d a". Byl si vědom hned od počátku rozhodnutí, že nevydá celé dílo najednou, nýbrž v menších svazcích, ale pracoval co nejúsilovněji, aby první svazek spisu mohl vyjiti co nejdříve. Na počátku srpna r. 1887 byl již hotov s rukopisem první části „Finanční vědy", rukopis pak přehlédl, opravil a doplnil, tak že v březnu r. 1888 mohl přikročiti k tisku. „*Fi-*

nanční věda. Vykládá Dr. J. Kaizl. Část I. Kniha I. Hospodářství veřejné a finanční věda. Kniha II. Druhy a vývoj financí. V Hustopeči, tiskem a nákladem Ludvíka Masaryka 1888" takový byl přesný název knížky malé osmerky o VIII a 139 stránkách.

Bylo to první dílo české o finanční vědě. Stopovalo cíl vědecký i paedagogický. Chtělo tvořit nové vědecké hodnoty, ale chtělo i vyhovovati potřebám vysokoškolských posluchačů. Za cíl své knihy autor položil pouhý referát o vývoji financí a směrech ve vědě finanční, ale nechtěl psáti finanční vědu s určitého stanoviska, ani se stanoviska státně-sociálního, ani manchestrského ani konservativního. Ve „Finanční vědě" chtěl dr. Kaizl vystoupiti jako prostý theoretik. Proti zvyklosti v Čechách*) a tehdejším německém světě vědeckém pod vlivem italských badatelů ve vědě finanční zvláště Ricca-Salerna a Lorie, prohlásil v knize své Kaizl vědu finanční za vědu povšechnou. Finanční věda dle Kaizla zabývá se generalisujíc pozorováním všeobecných jevů finančních, historických i přítomných, jakož i výkladem jejich, nemá se tudíž obírati ani finančními dějinami nebo přítomným zřízením financí určitého státu, nemá to býti návod nějaké praktické pofitiky finanční. Kaizlovi pojem vědy finanční byl pojem užší nežli badatelům německým. Jemu byla finanční věda prostě vědou o financích neboli peněžitých příjmech obcí. Pod vlivem italských badatelů omezil Kaizl pojem finanční vědy jen na příjmy a to jen na příjmy peněžité a vyloučil z finanční vědy hospodářské statky a hodnoty mající formy jiné. Toto vyloučení souviselo s jeho názorem, v němž utvrdil ho ruský národohospodář L. V. Chodskij, o převládání a proniknutí peněžitého hospodářství v době přítomné.

Kaizl přes to, že si byl vědom methodologické nevyspělosti finanční vědy své doby, označil finanční vědu za vědu samostatnou. Nebyla mu, jako se to chápalo tehdy v německém světě vědeckém, nějakým přídavkem politické ekonomie. V stupnici věd sociologických stála mu samostatně vedle politické ekonomie a věd státních.

Ačkoliv měl dr. Kaizl vyložené mínění o vědě finanční, nezůstal v názoru tom důsledný v knize své. Neomezil se jen na čirou theorii, nýbrž vedle finanční theorie vykládal i o finanční politice, a ačkoliv to odporovalo pojmu, jaký finanční vědě vytkl, přece vykládal o rozpočtu, nejen soupisu a odhadu, nýbrž i předpisu výdajův a příjmů státních daným vládě od činitelů zákonodárných, a o dějinách finančních. Nečinil tak, aniž by nebyl si vědom své nedůslednosti (viz str. 29). Nehoto-

*) Prof. dr. Bráf prohlašoval vědu finanční za vědu praktickou v hospodářstvích finančních.

vost vědy finanční, jak on vědu finanční pojímal, a nutnost ohledů na universitní posluchače nutily jej ke kompromissu mezi finanční vědou a finanční politikou. O čem pojednávala I. část Kaizlovy „Finanční vědy", jest patrno v hlavních rysech z obsahu na titulním listě uvedeném. Pokud se týče podrobností v knize prvé, jednající o hospodářství veřejném a finanční vědě, bylo promluveno o obcích a jejich působnosti, o hospodářství obcí, o vědě finanční, o majetku obcí, o hospodářské prozíravosti a rozpočtu; v knize druhé, jednající o druzích a vývoji financí, o druzích finančních příjmů, klassifikaci příjmu finančních v literatuře finanční a historickém vývoji financí. Kaizl, jako v první knize pojmem a umístěním finanční vědy v stupnici věd byl svůj, tak i v knize druhé, pokud se týče klassifikace příjmů finančních, podal klassifikaci svoji. Důchody veřejné rozdělil ve dvě veliké skupiny, v důchody původní a odvozené, ony pak dělil dále v důchody užívací a v důchody *a*) výrobní neboli domaniové, *b*) berní. Za první a hlavní dělidlo důchodů považoval hospodářský moment a proto za dělidlo důchodů prohlásil rozdílný hospodářský důvod i původ důchodů. Důchody výrobní rozdělil ve čtyři skupiny (str. 71—72.), důchody berní v poplatky, daně a příspěvky rázu berního. Ačkoliv, pokud se týče dělení důchodů v původní a odvozené, držel se Saxe (Grundlegung der theoretischen Staatswirtschaft 1887), a pokud se týče rozdělení důchodů původních Ed. Pfeiffera (Die Staatseinnahmen 1886), největší vliv pro methodu dělení na Kaizlovu klassifikaci příjmů finančních měl ruský finančník Vlad. Pavlovič Bezobrazov („Revenus publics de la Russie" 1872).

Kaizl jako stoupenec filosofie positivismu k rozdělení svému přišel indukcí, indukoval své rozdělení finančních příjmů z přítomnosti i minulosti a netajil se tím, že jeho klassifikace pozbyla by ceny, jakmile by se změnily skutečnosti, z nichž bylo indukováno.

Kaizl, uváděje příklady, snažil se, aby v tomto směru jeho kniha byla opravdu českou. Když měl stručně informovat o historickém vývoji financí, považoval za svoji povinnost v hlavních rysech dle Palackého, Gindelyho, Čelakovského, B. Riegra a Tomka, pojednati o vývoji státních financí v zemích českých a zvláště promluvil o městských financích pražských.

Kaizlova „Finanční věda" jeví znamenitý rozhled po literatuře svého oboru. Nejen německé, nýbrž i anglické, francouzské, a pak ruské a zvláště italské. Nejen Wagner, Stein, Sax, Roscher, Scheel, Schall, Rau, Umpfenbach, z nichž se tehdy čerpalo poučení o vědě finanční v Čechách, nýbrž i Leroy-Beaulieu, Parien, Sidgwick, Bezobrazov, Marescotti, Ricca Salerno a j. byli pomůckami Kaizlovi při jeho knize. Jejich názory

o jednotlivých problemech vědy finanční neopomněl zaznamenati ale i kriticky je posouditi, chtěje v knize své ukázati i na různé směry v světové literatuře finanční.

Po čtyřech letech došlo na nové vydání první části „Finanční vědy". 20. října r. 1891 datoval dr. Kaizl „Připomenutí k vydání II." své knihy, která brzy na to zásluhou nakladatelství J. R. Vilímka objevila se na knižním trhu. Nebyla tehdy Kaizlova „Finanční věda" jen knížkou o jednom svazečku, nýbrž o svazečcích dvou, formátu sice stejného s vydáním prvním, ale rozměrů větších. První svazeček čítal tehdy VIII—159 str., svazeček druhý X.—197 str. Svazeček první byl rozšířeným a pozměněným vydáním první části „Finanční vědy", svazeček druhý byl vlastně prvním vydáním druhé části „Finanční vědy". Část I., rozdělená ve dvě knihy, pojednávala o hospodářství veřejném a finanční vědě, o druzích a vývoji financí; část II., obsahující třetí a čtvrtou knihu díla, probírala důchody výrobní a berní, poplatky a podávala všeobecnou theorii daní.

Pokud se týče části I. znamenalo nové vydání její valný pokrok proti vydání prvnímu. Autor nejen, že stylisticky učinil dílo češtější, jasnější, nejen že učinil je i přehlednější zařazením poznámek z textu pod čáru, nýbrž i vnitřně valně je zdokonalil, třebaže na celé struktuře první části v podstatě ničeho nezměnil. Odkazy na svou knihu „Národní hospodářství", tehdy již zastaralou a rozebranou, nahradil výklady samostatnými a pod vlivem kritických rozborů první části „Finanční vědy" od dra K. Kramáře v Athenaeu V. a dra Čuhela podaných v ‚Právníku' 1888 rozšířil a důkladněji vybudoval některé partie knihy. To platilo zvláště při výkladu o potřebách pospolitých (v § 1.), o poměru mezi potřebou a důchodem veřejným (§ 2.), o názorech Steinových v otázce určování míry veřejných příjmů (§ 2.), o poměru hospodářství veřejných k soukromým (§ 4.), o klassifikaci výrobních závodů obecních (§ 6.), o rozdílu mezi poplatky a důchody výrobními (§ 6.). Nedopatřením vydání prvního, jakým bylo na př. opomenutí pokladu státního při partii o kapitálu úkojném, napravil. Nezbytně byl nucen přihlédnouti i k nové literatuře předmětu. To bylo patrno zvláště v kapitole, kde referoval o rozličných klassifikacích příjmů finančních. Marescotti byl z výkladu toho sice nyní jako málo významný vypuštěn, ale za to přibrány klassifikace Ricca-Salerna, Zorliho, Janžulova, Lebeděvova a Bilinského; trvání autorovo na klassifikaci Bezobrazově více podepřeno a stanovisko proti klassifikaci Wagnerově a Saxově ostřeji formulováno. Ale, co bylo nejdůležitější a nejpozoruhodnější stránkou nového vydání Kaizlovy

„Finanční vědy" bylo jeho rozhodné odhodlání opustiti kompromiss, na kterém stál vědomě v I. vydání, kompromiss mezi finanční vědou a finanční politikou, a přes veškeré obtíže učiniti smělý pokus o podání theoretické finanční vědy na základech positivních. Kaizlovi zdál se tento úkol r. 1890 býti možnější, nežli r. 1887, poněvadž nejen t. zv. všeobecná nauka o daních byla tehdy propracovanější a v bádání finančně-historickém jevil se patrný pokrok, ale byl mu i vnitřně nezbytnější, jestliže si měla nová methoda ve finanční vědě jím representovaná, odpovídající modernímu vývoji, duchu sociologického bádání proklestiti cestu, přes veškery pochyby některých vážných badatelů, k svému pevnému místu. Tedy bez kompromissu chtěl vyložiti finanční vědu, jak ji byl před čtyřmi lety formuloval, indukcí chtěl dojíti ke konstatování pravidel, jimiž se řídily jevy finanční.

V důsledku tohoto předsevzetí pracoval již dr. Kaizl druhou část své „Finanční vědy". Kdyby byl r. 1887 vydal i druhou část své „Finanční vědy", jest věc jistá, že by nebyla vypadla tak, jak část ta byla napsána r. 1890. Tehdy byl by to býval patrný kompromiss mezi finanční vědou a finanční politikou. R. 1890 podal dr. Kaizl druhou částí své knihy celkem opravdu to, co odpovídalo jeho názoru o finanční vědě. Specielně pojednal tu o druzích příjmu finančních dle toho, jak je rozdělil v I. části svého spisu v § 6; v knize třetí celého spisu o duchodech výrobních, v knize čtvrté o duchodech berních, o poplatcích a daních. Mezi duchody výrobní zařadil domanium finanční, příjmy z výroby hmotných statků směnných, z bankovních a pojišťovacích závodu, domanium komunikační, domanium dopravní, poštu, telegraf, telefon, železnici, pak mincovnu a lotterii. Látku o duchodech berních rozvrhl ve dva rozdíly: v první o poplatcích, druhý o daních a všeobecné theorii jejich. Z různých definicí poplatku K. Fr. Schallova definice stala se Kaizlovou definicí poplatku. Jako Schallovi tak i Kaizlovi poplatek jest podatek, kterýž občanum zvláště a podle zásady speciálné úplatnosti jest ukládán k úhradě nákladů veřejných tehdy, když sami zpusobují činnost organuv aneb užívají institucí veřejných, aniž šlo o výkony neb užitky rázu hospodářského. Kaizl specielně probral soustavy vyměřování a placení poplatkuv. Svoji definici daní namířil ostře proti Wagnerově sociálně politické definici daní. Kaizlovi daněmi jsou podatky na zpusob povšechné úplatnosti ukládané veškerosti nebo některé části občanu pro úhradu nákladu správy veřejné neuhrazených neb neuhraditelných skrze příjmy ostatní. Po tomto vyjasnění si pojmu daní mohl promluviti pak o závazku daňovém, vyložiti historické principy daňové, soustavu

daňovou, spravedlnost daňovou dle střihu staroliberálního i sociálního, přesouvání daní, t. zv. nejvyšší zásady daňové, jak je většinou jako apprioristické postuláty formulovali Adam Smith, A. Wagner, Coste, Schäffle, Sax, Ricca-Salerno, Mazzola a j. Kaizl veškeré výklady své založil historicky. Methodou, na základě jíž konstatoval pravidla jevů finančních, byla mu indukce.

Kaizl v knize své chtěl býti objektivní. Kladl vedle sebe různá stanoviska, v sporných otázkách nechal mluviti veškeré súčastněné strany, ale přes to nedovedl své vlastní názory zatlačiti tak daleko, aby nebylo jasno, k jakému stanovisku se kloní. Jistě překročil obmyšlenou objektivitu prostého referátu, když v otázce sporu v příčině rolnických statků domaniových prohlásil se pro zachování rolnického domania a dlouhodobé pachty, nebo když horoval pro zrušení lotterie, ale objektivitu překročil i tím, že z celé druhé části jeho „Finanční vědy" jest jasněji nežli z části první patrna sympathie k snahám sociálně-politickým a odklon od ekonomického liberalismu. Kaizl nezamlčel ničeho z různých stanovisek, o nichž promlouval a o nichž chtěl prostě referovati; ale nemohl zapříti sebe sám. A zda jest možno člověku, aby byl tak dalece objektivní, i když si toho přeje, že by o cizím stanovisku nevykládal svým vlastním duchem?

Z druhé části „Finanční vědy„" nejdůkladněji založeny byly dvě kapitoly: O železnicích a přesouvání daní. Jsou to vlastně výsledky bádání dr. Kaizla, které byl před tím zpracoval monograficky.

O hodnotě „Finanční vědy", pokud se týče jednotlivých statí jejích, lze souditi různě, ale o tom není pochyby, že pro svoji methodu, pro své pojetí a podání finanční vědy jakožto vědy theoretické na základech positivních zůstane Kaizlova „Finanční věda" význačným zjevem nejen literatury české, nýbrž i světové literatury o vědě finanční. Proto byla také právem r. 1900—1901 ve Vídni dr. Aloisem Körnerem přeložena do němčiny a německy vytištěna s názvem „Finanzwissenschaft", a proto byla r. 1903 v Turině Drem G. Carano-Donvito-em s poznámkami překladatelovými vydána i italsky.*)

Zbývá upozorniti na konec ještě na jednu okolnost. Oba svazky Kaizlovy „Finanční vědy" nečiní dojem, že jimi „Finanční věda" byla ukončena. Pohřešujeme, ne-li více, aspoň výklad, který nazvali bychom podrobná theorie daní. Bylo patrně úmyslem Kaizlovým někdy doplniti v tom směru své

*) Josef Kaizl, L'economia delle comunità la scienza delle finanze le entrate tributarie. Traduzione e note del Dott. Giovanni Carano-Donvito. — Roma 1903. (40. Biblioteca di scienze sociali e politiche.)

dílo a dovésti je tak ke konci, jak jest patrno z toho, že v knize čtvrté výslovně výklad theorie daní nazval všeobecnou theorií. K uskutečnění tohoto úmyslu nikdy již nenalezl času. Život politický zabíral jej do té míry, že od vydání „Finanční vědy r. 1891 na jakoukoliv větší vědeckou práci nebylo u něho pomyšlení.

* * *

Mimo „Finanční vědu" napsal dr. Kaizl v době svého působení ve veřejném životě od r. 1885 až do konce r. 1890 řadu menších statí. Mimo stať „Hospodářská theorie hodnoty" žádná z nich nebyla více nežli informací široké veřejnosti o aktuelních otázkách národohospodářských, finančních a naukově organisačních. V studii „Hospodářská theorie hodnoty" pokusil se podati dr. Kaizl rozbor podstaty a pojmu hospodářské hodnoty a pokusil se znovu zduvodniti a obhájiti po vydání německých, anglických a italských studií W. Stanley Jevonse, M. Pantaleoniho, U. Mazzoly, Böhm-Bawerka, W. Scharlinga, K. Mengera, Schäffleho a zvláště Fr. v. Wiesera o této otázce tu strukturu hospodářské hodnoty, kterou byl přijal za svoji v „Národním hospodářství", theorii Schäffleovu, a to přes to, že novými bádáními musily se na ní provésti změny.

Přehled článků Kaizlových v době, o níž píšeme, vydaných a pokud o nich již na jiném místě tohoto spisu nebylo mluveno, jest tento:

1. *Banka rakousko-uherská.* ‚Pokrok' z 21. června r. 1885, čís. 169, str. 2—3. Článeček, jímž citátem z řeči dr. Pražáka z r. 1877 se dokazuje, že žádost, aby při správě banky rakousko-uherské zachováno bylo spravedlivé a slušné zření k národu českému, není nová.

2. *Daň cukerní.* ‚Pokrok' z 27. června r. 1885, čís. 175, str. 175. V tomto článku dr. Kaizl vzpomíná za přípravného jednání o novém upravení daně cukerní na motivy, které vedly k zákonu z 27. června r. 1878. Soudí, že poměry od roku 1878 nezlepšily se tak, že by bylo lze všecky zřetele a péče o cukerní průmysl český nechati mimo se.

3. *Česká věda.* ‚Pokrok' z 30. června r. 1885, čís. 177, str. 1—2. Jest to upozornění na článek T. G. Masaryka v Athenaeu otištěný: „Jak zvelebovati naši literaturu naukovou"? Podává obsah, většinou doslovným citováním, a prohlašuje, že podstatné kusy článku přijímá za své.

4. *Prázeň nedělní ve smíšených obchodech.* ‚Pokrok' z 1. července r. 1885, čís. 178, str. 2. Obšírný dopis dra Kaizla, který napsal ke schuzi obchodních příručí v Kolíně dne 28. června r. 1885 konané, kde se jednalo o prováděcích nařízeních ku hlave

VI. řádu živnostenského a obzvláště o prázni nedělní ve smíšených obchodech. Dr. Kaizl stojí na stanovisku, že tehdy platné předpisy zákona a nařízení živnost. nepřinesou příručím pomoci. Jest nutno stavěti se sympaticky k požadavku nedělní prázně, ale uskutečnění jeho lze docíliti dvojí cestou: nápravou nařízení prováděcího nebo bez ní. Pro cestu první chce dr. Kaizl pracovati, ale jemu líbila by se více cesta druhá: ,,Mám za to, že především jde o to, aby nedělní prázeň alespoň odpolední a večerní byla všeobecně zachovávána a tu nepochybuji, že by převážné a spravedlivé většině chefů Vašich jakožto členům společenstva § 114. ž. ř., jenž mluví o účelech společenstev, v široké koncepsi své poskytl rukojeť k tomu, aby z usnesení společenstva zavedli řečenou prázeň; neočekávám, že by úřadové živnostenští chtěli se opírati takovému výkladu § 114. a zkracovati v tomto blahodárném směru pravomocnost společenstev.“ Na konec doporučuje dr. Kaizl obchodním příručím, aby kroky své činili, ale při tom pamatovali na zachování shody se svými chefy.

5. *Ve prospěch zastoupení interesů dělnických.* ‚Pokrok‘ z 12. července r. 1885, čís. 189, str. 1. Anonymní článek, ale bezpečně dra Kaizla. Dr. Kaizl upozorňuje na vážnost dělnické otázky a žádá, aby přes to, že říšská rada ve své většině v minulém zasedání osvědčila mnoho dobré vůle a upřímně se snažila o zvelebení pracovních tříd ve směrech rozumovém, morálním a zejména hmotném, dáno bylo dělnictvu přímé účastenství v zákonodárství. Dr. Kaizl nevěří, že by se to za poměrů, jaké byly v Rakousku, dalo uskutečniti zavedením všeobecného práva hlasovacího, nýbrž soudí, že je to možno učiniti jen zřízením dělnických komor. České dělnictvo zvláště by mělo dostati takové zastoupení svých zájmů, poněvadž jest ve své většině opravdu české a ,,ostalo chladné v celku svém k naukám sociálně-demokratickým“.

6. *Česká akademie věd.* ‚Pokrok‘ z 22. července 1885, čís. 199, str. 2. Dr. Kaizl, odůvodniv potřebu ,,České Akademie“ a načrtnuv její úkoly, jedná o způsobu, jak Akademii ve skutek uvésti a proti mínění redakce ,,Pokroku“ zdůrazňuje: ,,V tom kuse tedy s Vámi se nesnáším, že Vy kladete podporu a činnost státu jen tak mimochodem do druhé nebo třetí řady, svépomoc pak daleko napřed do prvé linie, já pak naopak na prvním místě důstojně a rozhodně dolehal bych na stát, jenž pro vyšší české interesy kulturní doposud měl a má tak málo vnímavosti, lásky a peněz, a do druhé a třetí linie kladu přispívání svépomocné se strany všech vrstev národu českého, chcete-li po středověkém rozčlánkování: pánův, rytířův, duchovenstva, měšťanův a lidu.“

7. *Die Prüfung der Parlamentswahlen.* ‚Politik' z 23. 24. července a 1. srpna r. 1885. No. 200, S. 2—3. No. 201, S. 2—3. No. 209, S. 2.

Poslanec dr. Heinrich Jaques vydal spis: Die Wahlprüfung in den modernen Staaten und ein Wahlprüfungsgerichtshof für Oesterreich", v němž navrhoval zřízení soudního dvoru ve věcech volebních. Dr. Kaizl rozebral návrh Jaquesův v zásadě i v podrobnostech a zřízení soudního dvoru ve věcech volebních naprosto odmítl. Spis Jaques-ův prohlásil za politický pamflet a setrval při mínění tom i přes obranu Jaquesovu.

8. *70 : 30 ?* Česko-moravský národní hospodář a samosprávný věstník. Roč. VII. (IV.) (1887) 1—9. Článek anonymní, ale bezpečně Kaizlův, v němž dr. Kaizl zodpovídá na základě hojného statistického materiálu, proč země předlitavské a země zalitavské přispívají ke společným nákladům říšským v poměru 70 : 30 a zdaž i nadále v tom poměru měly by přispívati. Dospívá k výsledku, že pro quotu přispívací vyplývá poměr 67·668 : 32·332 a že zachování staré relace 70 : 30 znamenalo by tudíž přetížení Předlitavska ve prospěch Uher.

9. *La riforma del dazio sul petrolio in Austria-Ungheria.* Giornale degli economisti. Vol. II. (1887) 49—57. Výklad vývoje petrolejové daně v Rakousku a stavu sporné otázky petrolejové daně, jak se jevil v červenci r. 1886.

10. *Hospodářská theorie hodnoty.**) (Athenaeum. VII. [1889], 65—73.)

Technické konání výrobní a spotřební stává se hospodařením, když proniknuto a ovládáno jest snahou, dané prostředky danému

---

*) Theorie hodnoty jest právě nyní nejhojněji vyhledávaným rejdištem vědeckého hloubání; ekonomisté všech národů obracejí důvtip svůj k problemu tomu. Úspěchy a pokroky poznání, jež učiněny, jsou opravdu veliké; zejména theorie o konečném stupni užitku dává novému směru ráz a ukazuje theorii hodnoty jako skutečný základ všeho národohospodářského vědění; opět se osvědčuje Mannequinovo tvrzení, že theorie hodnoty jest drakem, který střeží bránu vědy národohospodářské. Kdo je vlastním původcem hlavního pokroku a kdo zejména objevil zákon o konečném stupni užitku, do jaké míry jest nebo není výtka hrubého plagiátu oprávněna, která učiněna jednomu ekonomistovi, kterého mnozí velebí jako tvůrce nové epochy, to na tomto místě vyšetřovati nechceme; podrobnější o tom výklady podává Pantaleoni v níže uved. spise v pozn. na str. 96, 121 a j. Jen to chceme vytknouti a tím i lítosti i uznalosti projev dáti, že všecky takořka elementy nových theorií s neobyčejnou bystrostí podal již 1854 Hermann Heinrich Gossen, kgl. preuss. Regierungs-Assessora. D., ve spise Entwickelung der Gesetze des menschlichen Verkehrs und der daraus fliessenden Regeln für das menschliche Handeln; v úvodu k němu praveno: „Was einem Kopernikus zur Erklärung des Zusammenseins der Welten im Raum zu leisten gelang, das glaube ich für die Erklärung des Zusammenseins der Menschen auf der Erdoberfläche zu leisten. Spis vyšel a nikdo si ho nevšimnul a spis, rozmrzen vzal jej z prodeje; po 20 letech Angličan Jevons náhodou knihu dostal do rukou a význam její veřejně uznal a prohlásil (viz předml. ke 2. vyd. níže uv. spisu str. XXXI).

cíli co nejdokonaleji přizpůsobiti, to jest docíliti užitečných účinků co možná největších za nákladu co možná nejnižšího. Snaha tato nazývána zásadou ekonomickou (princip hedonistický.) Abstraktné vědě národohospodářské tane povždy na mysli člověk, homo oeconomicus, jenž zásadou tou ve všem všudy se spravuje, když jde o jakýkoliv účel, k němuž třeba vnějších statků. Snahou tou seskupují a svozují se porůzné výrobní a spotřební činy jednotlivcovy ve promyšlenou soustavu jednání, která slove hospodařstvím. Hospodaření jest ustavičný pohyb, duchovní i hmotný; potřeby sotva ukojené, znovu se rodí; přizpůsobování prostředků k účelům opět a opět jest uvažováno a vymýšleno; nové potřeby vznikají, nové na statcích vlastnosti a způsobilosti jsou objevovány, nové statky vynalézány; statky sotva vyrobené jsou konsumcí mařeny a v nepřetržitém koloběhu znovu tvořeny. Jakým způsobem, v jaké konkrétné formě ta všeobecná zásada hospodárnosti stává se člověku vodítkem a kormidlem v tom pohybu a ruchu, jak a čím určuje se v každém jednotlivém případě posice a chování hospodářovo ke každé pociťované potřebě a ke statku, v němž poznáván prostředek úkojný? Z té nezakončené řady o úkoj se hlásících potřeb, které má vybrati, kterým přednost dáti, která k úkoji přivésti; kterých statků má dobývati nebo nabývati a kterých nechati a se vzdáti; v jakých rozměrech ty a ony potřeby ukájeti, v jakých rozměrech statků nabývati; k jakým obětem se odhodlati pro nabytí prostředků a úkoj potřeby? Nic jiného vodítkem býti nemůže, než složitá úvaha, kterou člověk hospodář činí hledě na

---

zatím byla vyšla německá kniha, která velmi věrně názory Gossenovy tlumočí, ale o něm slovem se nezmiňuje — v tom zakládá se spor o plagiát. Dnes význam a zásluha Gossenovy obecně se uznávají — on však dávno zemřel; čiperný knihkupec skoupil starý náklad a vydal jej 1889 jako 2. vyd. Z nové literatury uvádíme tyto spisy.

W. Stanley Jevons, The theory of political economy; 3. vyd. 1888.

Maffeo Pantaleoni, Principii di economia pura, 1889.

Friedr. v. Wieser, Über den Ursprung und die Hauptgesetze d. wirtschaftlichen Werthes, 1884.

Téhož, Der natürliche Wert, 1889.

Ugo Mazzola, I dati scientifici della finanza pubblica, 1890.

Böhm-Bawerk, Grundzüge der Theorie des wirtschaftlichen Güterwertes, 1886, Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik N. F. XIII. sv.

William Scharling, Werttheorien und Wertgesetz, 1888 v týchže Jahrbücher N. F. XVI. sv.

Ostatní novější literaturu uvádí zejména Jevons a Pantaleoni. Ze starších jmenujeme jenom: Carl Menger, Grundsätze der Volkswirtschaftslehre 1871 a

Schäffle, Das gesellschaftliche System der menschlichen Wirtschaft, 3. vyd. 1873.

Theorie tuto vyložená co do celkového pojetí neshoduje se s žádnou z těch, které v uvedených spisech jsou podány, a zejména s Wieserovou v podstatných kusech nesouhlasí; základní struktura našich výkladů pochází od Schäffleho, jenž po zdání našem jest v dnešní literatuře méně uznáván, než mu právem náleží; avšak právě výsledky nového badání vedou k podstatným změnám Schäfflovy theorie.

jedné straně ke své tělesní i mravní povaze, ke svým potřebám, své chuti a choutkám, ke stavu své majetnosti a pracovní síly, ke svému rozumovému postihování užitečnosti statků a k technickému ovládání vnějšího světa statkového — a hledě na druhé straně k té určité potřebě a k určitému statku, o něž v daném případě běží. Výsledkem tohoto složitého processu citového a myšlenkového, jenž jednotlivost k celku vztahuje, jest to, čemu říká se hodnota. V hodnotě jest temeniště vůle, v ní jest podnět k pohybu nebo klidu, k činnosti nebo nečinnosti hospodářské. Hodnota, jak správně bylo řečeno, jest magnetkou, kterou řídí se všecko počínání výrobní a úkojné. Je zřejmo, že hodnota jest čímsi veskrze subjektivným. Každá individualita se svou zvláštní potřebou staví se pokaždé zvláště naprotiv určitému statku, jenž dovede podati úkoj určité potřeby; kdo té potřeby nemá, jde mimo statek, non ragionam di lor; kdo pociťuje pilnou potřebu, jinak naň pohlédne, než kdo chabou.

Co jest hodnota? K otázce té budiž dána odpověď touto studií. Usnadníme si pochopení věci, když vmyslíme se do situace hospodářů isolovaných, v plné odloučenosti pro sebe jsoucích; při hospodářích zařaděných do soustavy pospolitého hospodářství (politické ekonomie) jest problém sice veskrze totožný, ale složitější a tíže přístupný.

Ke každému hospodáři mluví každý statek jazykem svým a řeč ta různě účinkuje na cit, na rozum, na vůli hospodářovu. Dvojí pak jest ta řeč každého statku; on praví předně k hospodáři: tu a onu summu užitku ti podávám; poznání tvé to na mne postřehuje, jednu nebo kolikerou potřebu mou dovedeš ukojiti, tvoje zásady hospodářské tě povedou k tomu, abysi ze mne vyloudil užitku co nejvíce. Leč ihned slyšna druhá řeč: Abysi mne a mých užitečných účinků získal, musíš překonati ten a onen odpor, musíš pracovati, náklady vésti, oběť přinésti. Tytéž tvoje zásady hospodářské tě přimějí k tomu, abysi obmezil oběti ty na nezbytné minimum. — Však zanechme obrazu. Každý statek představuje hospodáři určité kvantum užitku; on mu platí za ten onen (maximálný) užitek, který v něm rozpoznává. Řekněme, že proto hospodář přiřkne mu určitou platnost, kterou nazveme užitkovou. — A zároveň statek s druhé strany praesentuje se jako pramen určitého nepominutelného nákladu nebo oběti; jako má platnost užitkovou pro užitek, jehož pramenem hospodáři býti se jeví, tak má i platnost nákladovou pro náklady, bez nichž užitku toho není. Užíváme slova platnost, abychom označili význam, váhu, kterou v soustavě hospodářského myšlení a konání každý užitek i každý náklad bez odporu má. Snad zdá se to názvosloví podivným, zbytečným snad do konce tomu, jenž by myslil, že místo platnost užitková, bylo by lze prostě říci užitek nebo užitečnost statku, místo platnost nákladová prostě náklady. Zbytečným není, protože, jak ukážeme, prostá ona slova nepostačují, neboť užitečnost není shodna s platností užitkovou a nákladnost ne s platností nákladovou; podiv-

ným nechať jest a neobvyklým, ale řeč musí sloužiti k tomu, aby i nové pojmy dovedla vyjádřiti.

Nic není více na jevě, nežli že člověk, homo oeconomicus, tyto dvé platnosti statku zároveň uvažuje a odvažuje. Převyšuje-li platnost nákladová užitkovou, řekne sobě, že na konec statek pro něho jest a musí zůstati bez významu; konečný soud o statku jest odmítavý, negativný. Naopak se má věc, když platnost užitková převyšuje nákladovou; to značí, že soubor obětí váží méně, než soubor prospěchů, které za daných poměrů osobě jeho statek přináší. Soud bude positivný a příznivý; z něho vzejde činnost positivná (nabývací, spotřební). Takto založený a vzniklý příznivý soud o statku slove hodnotou, řekne hospodář o statku, který v něm vyvolá takovýto soud hodnotný.

Leč tím vším pověděno ještě málo o vlastní povaze hodnoty; víme spíše jenom, jaká jest forma jejího vzniku a zjevu. Ale podstatu její a věcné základy nepoznáme než z podrobnějšího rozboru elementův jejich, platnosti užitkové a nákladové. Tu nám i objeví se, na čem nejvíce záleží, že totiž platnost užitková a nákladová jsou veličiny stejnorodé a směrné, takže různé jejich kvantity lze ve srovnalost postaviti a na nich s věcnou, nejen formálnou, správností konečný úsudek hodnotný založiti.

Budeme tedy analysovati platnosti užitkovou a nákladovou:

1. Platnost užitková, kterou určitému statku přisuzujeme, zakládá se na potřebě a na užitečných vlastnostech statku. Protože kdo potřebu má a protože statek je s to potřebu tu ukonejšiti, obdrží statek platnost užitkovou. Potřeba je strast (strádání), úkoj jest odčinění té strasti, je slastí (rozkoší).

Lze tedy ihned na základě povrchního uvažování vytknouti pravidlo, že platnost užitková visí na kvalitě potřeby a na kvalitě statku; čím intensivnější jest potřeba a čím dokonaleji statek ji dovede ukojiti, tím větší bude jeho platnost užitková. Jaký význam má kvantita potřeby a jaký kvantita statku, není na prvý pohled tak zřejmo; o tom později teprve bude lze vykládati.

Avšak potřeba není jevem stejnorodým a jednotným. Každá potřeba jest jakoby složena z kolika rozdílných stupňů, počínajících se při nejvyšší, u různých potřeb rozdílně vysoké míře intensity a jdoucích až k nule. Úkojným aktem lze všecky stupně, to jest potřebu celou ukojiti anebo některé stupně, snad jenom prvý nejvyšší. Statek pak, kvantitativně tak neb onak omezený, který jednotlivý hospodář dovede naproti potřebě postaviti, způsobí užitek právě tak stupňovaný, jako jest potřeba v sobě samé stupňována. Němec G o s s e n již r. 1854 a Angličan J e n n i n g s r. 1855 ukázali k tomu, že každý požitek, jsa prodlužován a opakován, ochabuje a na konec se ztrácí a každý nový akt úkojný že jest méně ceněn než akt předchozí, způsobený stejným množstvím téhož statku. Prvý stupeň úkoje, docílený prvou částí neboli porcí statku, značí nejvyšší užitek, druhý stupeň

úkoje, docílený druhou stejně velkou částí, dá užitek menší, třetí ještě menší atd. až k úplné sytosti, ba až do negace užitku, k odpornosti a hnusu. Když kdo má veliký hlad, sprostí ho prvý kousek chleba nejnepříjemnějšího pocitu a strádání: druhý kousek zjedná mu dokonalejšího úkoje; třetí ještě něco přidá, užitek čtvrtého kusu jest už minimálný a dostoupne snad samé hranice indifference. Počáteční stupeň užitku jest patrně největší, užitečné účinky každé následující části statku jsou menší. Konečný stupeň užitku jest ten, při kterém pro danou obmezenost zásoby statku úkojný akt přestává. — Hospodárnost velí zajisté — tak Wieser (N. W. 12) věc formuluje — vyvoditi z dané kvantity statku maximum užitku, to jest využiti statku tak, aby za plného úkoje nepřetržené řady stupňů potřeby došlo se od nejvyššího až k relativně nejnižšímu, na který kvantita statku stačí. — Věc jest stejná, jen že složitější když běží o statek, jenž současně slouží úkoji kolikerých potřeb, jež mají rovnou nebo rozdílnou intensitu. Které potřeby, mimochodem řečeno, jsou více a které méně intensivné (dutklivé, naléhavé), každému jednotlivci naprosto zustaveno jest určiti: tělesná konstituce, společenské postavení, zvyklosti a mravy, rozumnost nebo pošetilost a jiné určují sestrojení té stupnice intensity potřeb; absolutné stupnice asi není, byť i o sestavení malého počtu širokých skupin absolutných pokoušeno se ne bez úspěchu (J e n n i n g s, jak vykládá zevrubněji P a n t a l e o n i, str. 61 nn.); snad psychologie, které problém ten náleží, dospěje časem k určitějším výsledkum, které by politické ekonomii a finanční vědě (tíha daní, zejména spotřebních) byly nade všecko vítány. — Objasníme právě dotčený složitější případ číselným příkladem, jak jej po Gossenovi formuloval M e n g e r (Grds 93). A, B, C atd. jsou potřeby; čísla pod nimi stojící označují stupně užitku; nejvyšší I. stupeň nejintensivnější potřeby A vyjádřen nejvyšším číslem (10), následující stupeň II. vyjádřen číslem 9 atd. až k 0. Prvý stupeň potřeby B má ukazatele menšího než prvý stupeň potřeby A, totiž jen 9, prvý stupeň C už jen 8 atd. A tak sestaveny potřeby od A počínajíc podle ruzné intensity své: nejintensivnější nazýváme potřebu, která má nejvyšší prvý stupeň užitku, A = 10.

Stupeň užitku	A	B	C	D	E	F	G	H	I	K
I	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
II	9	8	7	6	5	4	3	2	1	0
III	8	7	6	5	4	3	2	1	0	
IV	7	6	5	4	3	2	1	0		
V	6	5	4	3	2	1	0			
VI	5	4	3	2	1	0				
VII	4	3	2	1	0					
VIII	3	2	1	0						
IX	2	1	0							
X	1	0								
	0									

Je vidno, že částice statku, která ukojí některý prostřední stupeň intensivnější potřeby, na př. AV. = 6, bude míti týž stupeň užitku, jako stejně veliká částice, která slouží k ukoji vyššího stupně méně intensivné potřeby, na př. BIV. = 6, nebo k ukoji prvého stupně potřeby ještě méně intensivné, na př. EI. = 6.

ale všecky budou míti nižší stupeň užitku, než ta částice, která ukojí prvý stupeň potřeby nejintensivnější. (AI. = 10). Označili jsme právě povel hospodárnosti, hledíc k využití statku, jenž jediné potřebě slouží. Jak vyhlíží povel ten vůči statku, který jako v tomto číselném příkladě sloužiti dovede kolikeré potřebě (ABC atd.)? Bylo by patrně antiekonomické, aby jednotlivec, jehož potřeby a jim odpovídající stupně užitku statkového jsou naladěny a seskupeny jako ukazuje obrazec, ukojil na příklad AI, BI a II, CI a II, DI, II, III a HI. Hospodárnost velí, aby úkoj dál se tak, aby v okamžiku, kdy zásoba statku úkojem jest vyčerpána, ukájené potřeby byly ve stejné míře intensity, t. j. aby linie, označující hranici úkoje, protínala vždy stejná čísla arabská (ukazatele intensity), jdouc od nejhlubšího bodu ve sloupci A nahoru v linii parallelné k řadě null. Tak docílí se při úkoji hedonistického maxima. Tento zákon ekonomiky formuloval rovněž už zapomenutý Gossen a po něm jest dnes různými slovy opakován.

Jest nyní otázka pro stanovení užitkové platnosti statku nad jiné významná, podle kterého stupně užitku hospodář statky odhaduje? Když jednotlivec, který má některé stupně určité potřeby ukojeny, stojí před statkem, kterého nemá a který dovedl by mu zjednati úkoj dalšího stupně téže potřeby: přisoudí statku dojista ne jiný, než ten stupeň užitku, který odpovídá neukojenému dosud stupni potřeby; to v plné míře srovnává se s triviální zkušeností, že kdo má hlad o skývě suchého chleba jinak soudí, než kdo je polo nasycen a zase jinak, než kdo je syt. Užitek statkový odhadován tedy v tomto případě podle konečného stupně potřeby, který část statku, o kterou běží, právě ukájí — ne výše a ne níže. A tu hned se vyskytuje nová otázka: podle kterého stupně užitku odhaduje hospodář celou zásobu statku, vylučujíc právě řečenou novou část, o níž jsme právě mluvili, tu zásobu, která, jak jsme předložili, jemu zabezpečuje úkoj několika nejvyšších stupňů potřeby? Není pochyby, že podle konečného stupně užitku, kterou poslední část statku podává. Vždyť jednotlivé části (porce) statku jsou kvalitativně stejné; jedno jako druhé a třetí může býti použito k úkoji prvého, ale také konečného stupně potřeby a hospodárnost nedovoluje odhadovati je nestejně a výše než podle užitku odpovídajícího konečnému stupni potřeby. V differenci mezi tímto odhadem na základě konečného stupně učiněného a mezi vyšším užitkem, jenž docilován úkojem vyšších stupňů potřeby, ukrývá se to, čemu Marshall (The pure theory of domestic values) říká consumers rent t. j. renta neboli obzvláštní výhoda rozličných spotřebitelů. Smíme tudy konstatovati pravidlo, že rozhodným pro stanovení platnosti užitkové je nejnižší stupeň užitku, který dané kvantum hospodáři ještě zjednává a to jest konečný stupeň užitku (angl. final degree of utility, něm. Grenznutzen, ital. grado finale di utilità). Je zjevno,

že čím větší je daná právě kvantita statku, a čím nižší konečné stupně potřeby jím lze ukojiti, tím nižší bude odhad celé zásoby (obilí za dobré úrody); to zejména Wieser dobře a podrobně vykládá.

Zde jest místo ukázati na zdánlivý odpor, jejž obecné mínění lidu v tom spatřuje, že některým statkům, které ukájejí primárné potřeby mající vysoké stupně intensity (chléb, železo) a které se označují proto za eminentně užitečné, přisuzuje se na konec menší platnost užitková a pak i hodnota, než statkům, které ukájejí daleko méně důtklivé, ano zbytné potřeby (diamanty). Mluví-li se posud, a to vždycky velmi neurčitě, o abstraktní, rodové, celkové hodnotě, — vyšší při oněch, nižší při těchto statcích a klade-li se tato abstraktní hodnota naproti konkrétní hodnotě, má to v tom odporu svuj puvod a v nedostatečném pochopení a rozluštění jeho. Tak praví Wagner (Volkswirtschaftslehre, I., 44 nn.): Zum Gattungs- oder abstrakten Werte gelangt man durch ein blosses, den Willen ein Gut zu behalten oder zu erwerben nicht nothwendig anregendes Urtheil des Verstandes des Schätzenden, hinsichtlich der Bedeutung der Güter für die Bedürfnissbefriedigung der Menschheit (eines Volkes, grösserer Kreise, nach Durchschnittspersönlichkeiten) überhaupt. Také Wieser (Nat. W. 10. n) ještě praví: Eine Bedürfnissregung, welche eine sehr wichtigen Bedürfnissart zugehört, kann gleichwohl selber von sehr geringer Wichtigkeit sein. Die Wichtigkeit der ganzen Art bemisst sich eben nach Mass der ganzen Sättigungs-Scala, vornehmlich nach Mass der obersten Grade derselben, dagegen bemisst sich die Wichtigkeit der einzelnen Regung nach einem bestimmten, vielfach sehr tief gelegenen Punkte der Scala, mit Rücksicht auf den jeweils bereits erreichten Stand der Sättigung. Das Bedürfniss nach Nahrungsmitteln ist seiner Art nach wichtiger als das nach Gegenständen des Schmuckes oder Putzes, nichts destoweniger werden einzelne Regungen des Nahrungstriebes bei genügender Sättigang den Regungen der Eitelkeit, wenn sich diese in ihren ersten Befriedigungen gefällt, weitaus nachstehen. Den Bedürfnissarten entsprechen die Güterarten und dem Urtheile über die Wichtigkeit der ersteren entspricht das über die Nützlichkeit der letzteren. Das einzelne Gut braucht aber die Nützlichkeit seiner Gattung so wenig zu verwirklichen, als die einzelne Bedürfnissregung die Wichtigkeit der ihrigen. Máme za to, že ve všem tom běží o koncesse, které věda ekonomická neprávem pořád ještě činí nejasnému obecnímu mínění, jež jsouc plno mysticko-poetických představ, vniterně vzpírá se střízlivému kvantitativnímu kalkulu tržnímu, jakkoli de facto ho dbá a následuje. Po soudu našem má plnou pravdu Schäffle (Ges. Syst. 171), jenž praví kategoricky: Wert kommt immer nur einem bestimmten Gute für gewisse Wirte an einem bestimmten Orte für eine bestimmte Zeit zu. Wir kennen keinen abstrakten, sondern nur einen konkreten Wert.

Vidíme nyní jasně význam kvantity potřeby pro užitkovou platnost statku. Čím jsou rozsáhlejší jednotlivé stupně potřeby, tím větší kvantitu statku absorbují, to jest tím déle daná obmezená kvantita statku udrží se na vyšších stupních užitku a neklesne na nižší. Představme si potřebu označenu přímkou, která rozdělena na 20 stejných dílců; prvý stupeň potřeby zavírá 3, druhý 1, třetí 5 dílců atd. Zásoba statků, která sotva stačí právě na tyto nejvyšší tři stupně, obdrží platnost užitkovou podle konečného stupně užitku svého a ten určen třetím stupněm potřeby; míti prvý a třetí stupeň také jen i po 1 dílci, byla by platnost užitková určena nižším konečným stupněm užitku, který by odpovídal snad čtvrtému, snad pátému, snad šestému stupni potřeby; nižší stupně užitku zůstanou potlačeny, dokud rozsáhlejší vyšší stupně víží zásobu statku.

Rovněž vidíme jasně význam dané nebo dosažitelné kvantity statku; čím větší to kvantum jest, na tím odlehlejší, chabější stupně potřeby vystačuje, tím menší užitková platnost celé kvantity.

Význam kvality statku, větší nebo menší úkojné síly jeho, netřeba doličovati. Konkurují-li kolikeré statky o úkoj téže potřeby, jin. sl. slouží-li vedle sebe kolikeré statky téže potřebě, je samozřejmo, že ceteris paribus obdrží vyšší platnost ten, který podá dokonalejší úkoj (hedonistické maximum). Pranic na tom nezáleží, jsou-li užitečné vlastnosti statků skutečné nebo smyšlené; ekonomii stačí, že jednotlivec mu je přisuzuje a podle toho svůj úsudek a chování zařizuje. Přiházelo se a přihází, že pro pouhou smyšlenku statky bývají vysoko ceněny a zase že všecek význam pro předsudek a mrav odpírá se statkům, které v sobě chovají velikou míru objektivné užitečnosti. Avšak ekonomie účtuje s danou měrou cítění, poznávání a bažení lidu a netáže se ani po tom, správno-li poznávání statků a jich vlastnosti, ani po tom, jsou-li potřeby, pro něž se úkoj a statky hledají a nabývají, rozumny, mravny a zdrávy atd.

Bude nám nyní rozuměno, jestliže shrnujíce, pravíme, že platnost užitková závisí a) na kvalitě potřeby, b) na kvalitě statku, c) na kvantitě potřeby, d) na kvantitě statku; momenty uvedené pod a), b), c) působí na platnost užitkovou v poměru přímém, moment pod d) uvedený v poměru obráceném. — Není snad třeba opětně ukazovati, kterak platnost užitková od různých lidí určitému statku přisouzená může býti a bývá nekonečně rozdílnou. Jako potřeby a jejich intensita — o tom už se stala zmínka — jsou přerozdílné osobu od osoby, tak i oceňování statků nemůže býti než rozdílné. Tělesná konstituce, smysly, chut a choutky, způsob a míra mravného a rozumového vzdělání, mrav a zvyklosti společenské a třídní, všecko to určuje existenci a intensitu potřeb a soud o statcích a činí lidi v tom směru ruznějšími, než jsou podle tváře a tělesného vzrůstu.

II. Obrátíme se k druhému konstitutivnému elementu hodnoty. Platnost náladová je význam, který pro hospodáře má statek (S)

jako představitel a původ určitého kvanta nákladu, to jest oběti na práci a hmotných statcích, jichž vyžaduje nabytí a užití jeho pro úkoj potřeby. Vedení nákladů neznamená nic jiného než vzdání se určitých hospodářských výhod, rozkoší, úkoju, slovem určitých statků (n) — ať záleží ve hmotných statcích k úkoji se hodících nebo ve klidu, pohově a pod.

Pozorujme nejdříve význam určitého nezměněného nákladu výrobního a rovnováhu, která pusobením jeho nastane. V dané chvíli stojí tu absolutní výše nákladu jako pevná veličina: ty číselně určené oběti musím přinésti, těch a oněch statku (n) (úkojů) se vzdáti, těch a oněch námah a strastí pracovních podstoupiti, abych domohl se statku (S), o který jde. Uvádíme v parenthesi na tomto místě, že rozhodným pro vyměření nákladu jest náklad přítomné výroby; ekonomicky správně nesmí býti hleděno k nákladům minulé výroby, ne k tomu, co stála výroba konkrétního statku, nýbrž co by stála teď reprodukce statku téhož zpusobu; hodinky na příklad, které byly vytvořeny před sto lety a nemají žádného významu antikvárního, budu odhadovat prostě podle toho, co dnes stojí produkce resp. reprodukce. — Oběti vyznačené absolutnou výší nákladu výrobního a to cifrou, jak předpožíme, stejnou u všech hospodářů, každý hospodář rúzným zpusobem pociťuje a eventuálně nese, podle toho, jaký význam, hledíc k dané zásobě statku nákladových, má to určité kvantum nákladového statku (n), jehož třeba se vzdáti, aby se nabylo odhadovaného statku (S). Čím větší jest hospodářova mohovitost, vyzbrojení jeho zásobami, silami statkovými i pracovními, tím menší dojem naň činí daná nákladnost statku. Zdravý, silný, pracovitý člověk, jenž má velkou sílu pracovní a tudíž mnoho práce k disposici, cení práci (oběť, náklad pracovní, vzdání se klidu a pohodlí) méně než churavý, slabý, lenivý. Zámožný cení oběti statkové méně než chudý. Čím větší vubec mohovitost pracovní i majetková, tím menší jest pocit nákladový, jejž odhadovaný statek (S) vyvolává, neboť tím menší jest s jedné strany rozkoš a slast, kterou držení a užívání nákladových statku (n) hospodáři zpusobuje, tím menší s druhé strany strast, která mu vzejde, vzdá-li se jich. Když takto mluvíme o rozdílné mohovitosti jednotlivých hospodářu, předpokládáme u nich stejnou kapacitu a pocity potřeby; nechceme-li tu supposici učiniti, třeba menší potřebnost jedněch (skromnost, otužilost aj.) převésti na určitou mohovitost.

Kdo tedy uvažuje o hodnotě statku (S), kterého, dejme, chce nabýti, postaví proti užitkové platnosti jeho platnost nákladovou; pevným punktem a východištěm pro stanovení platnosti nákladové jest summa statků nákladových (n), které pohltí statek (S) a které určeny jsou absolutným číslem. Tyto nákladové statky (n) mají v mysli hospodářově určitou platnost užitkovou, která vyplývá z konečného stupně užitku, jejž mu ty statky (n) podávají. Užili jsme

obratu, že náklady činí na hospodáře odhadujícího větší nebo menší dojem, podle toho, jak je mohovitým; chtěli jsme věc obecnému porozumění učiniti přístupnější užívajíce obyčejného rčení. Prohloubíme-li však rozbor, dojmeme k formulaci právě uvedené, známé z analyse platnosti užitkové. Že náklady t. j. určité kvantum nákladových statků (n) činí dojem větší na méně mohovitého, menší na mohovitějšího, znamená, že skýtají onomu větší, tomu menší konečný stupeň užitku; máť mohovitější člověk k disposici větší množství statků a nižším stupňum svých rozmanitých potřeb dovede úkoj zjednati; méně mohovitý nebo chudý musí přestati na úkoji vyšších stupňů potřeb. Nechať statky nákladové (n) záležejí v těch neb oněch konkrétných statcích, u mohovitého smíme předpokládati, že představují mu nižší platnost užitkovou než u chudého. Statky nákladové (n), jejichž obětování vyžaduje nabytí statku (S), mají tedy rozdílnou platnost užitkovou, podle toho, jaká jest mohovitost odhadujícího hospodáře, v tom smyslu činí rozdílný dojem na hospodáře. Že tyto statky (n) vystupují teď v úloze statku nákladových, znamená tolik, že jest třeba jich a užitku z nich jdoucího se vzdáti, aby nabylo se statku (S) a užitku, který on podá. Tak stojí v hodnotné úvaze hospodářově proti sobě dvě stejné, směrné veličiny: užitková platnost jednoho statku (S) a užitková platnost druhého statku (n), nákladu. Platnost nákladová jednoho statku (S) není tedy konec konců nic jiného než užitková platnost jiných statků (n), uvedená při soudu hodnotném do naznačené posice a relace. — Když mohovitý hospodář z důvodů právě vyložených přisuzuje statku (S) nízkou platnost nákladovou, stačí, když mu jest užitková platnost téhož statku — byť i sebe nižší byla — jen o málo větší než platnost nákladová, a vznikne o statku tom positivný příznivý úsudek hodnotný; strast, kterou si způsobuje tím nákladem, je pořád ještě menší než chabá slast, kterou mu statek zjednává. Méně mohovitý hospodář, v němž týž statek povzbudí třeba týž pocit užitkový, přisoudí statku vyšší platnost nákladovou a je veta po hodnotě. — Vytkne se nám snad, že mluvili jsme pořád o statcích nákladových, jako bychom byli zapomněli, že před tím označili jsme náklad jako sumu oběti na práci a na statcích. Námitka ta byla by oprávněna, kdyby věc nebyla stejna, ať jde jen o práci nebo jen o statky, nebo o práci i statky, které třeba obětovati. Vzdáti se hmotného statku, znamená vzdáti se úkoje, to jest rozkoše nebo slasti a podstoupiti strast; vzdáti se klidu a pohovu znamená tolikéž vzdáti se slasti a podstoupiti strast: v tom i onom případě jde o určité pocity nebo stupně užitku, naproti kterým se staví stupeň užitku, jejž podává odhadovaný statek (S). Ať ona oběť nákladová t. j. ono vzdání se určitého stupně užitku vznikne ze strádání pracovního nebo z postrádání toho úkoje, který by mohl opětovaný hmotný statek podati, nemění na věci nic.

Za rovné absolutní výše nákladu určuje tedy platnost nákladovou

rozdílná mohovitost jednotlivců; je pochopitelno, že týž statek (S) o témže nákladu má docela jinou platnost nákladovou u prvního, druhého, třetího hospodáře; hodnota pak statku (S) bude menší jednomu, větší druhému, pražádnou třetímu, velikou čtvrtému (chléb na jedné, lanýže na druhé straně, chuďasu tu, boháči tam). Že platnost nákladová není shodna s nákladem, je, trváme, zřejmo.

Když takto vyloženo, kterak platnost nákladová resultuje z výše nákladu a mohovitosti odhadujících hospodářů, nebude nesnadno zběžně toliko naznačiti význam měnícího se nákladu. Když klesne náklad a když týmže kleslým nákladem lze vyráběti a nabývati větší a větší zásoby statků: tím chabější a hojnější platnosti užitkové vynikají nad ztenčenou platnost nákladu a statek stává se jakožto hodnota přístupným nemajetnějším, širším kruhům hospodářů. Pocity užitkové, posud naprosto tlumené, oživnou, vidouce naproti sobě slabšího soupeře v pocitech nákladových; ti, kdož posud nabývali a konsumovali, nabývají a konsumují více, ale konsumují i ti, kdož posud nekonsumovali. V tom je význam a zásluha pokroku technicko-ekonomických, jež bez ustání usilují o stlačení nákladu výrobního. Stoupne-li naopak náklad výrobní, bude třeba obmeziti úkoj na vyšší stupně potřeby, aby statek ještě měl hospodářskou hodnotu, t. j. větší nebo menší počet potřeb stupně nižšího, které byly za dosavadního menšího nákladu ukájeny, nedostane se k úkoji. Tak jako tuto právě naznačeny účinky klesajícího i stoupajícího nákladu, tak lze obdobně konstruovati účinky stoupající i klesající mohovitosti a konečně kombinované účinky současné změny mohovitosti i nákladu (čtyři kombinace: 1. klesá náklad, stoupá mohovitost, 2. klesá náklad, klesá mohovitost; 3. stoupá náklad, stoupá mohovitost; 4. stoupá náklad, klesá mohovitost.)

Smíme nyní shrnovati a obrátiti zřetel k platnostem užitkové i nákladové. Z toho, co pověděno o platnosti užitkové, vychází, že kdykoli platnost užitková vyniká nad nákladovou, spočine hodnota statku při tom nejnižším, konečném stupni užitku, který u určitého hospodáře ještě vyniká nad dané náklady. Čím větší počet vyšších stupňů užitku nakupen jest nad tímto konečným, tím větší ten hospodář požívá renty spotřebitelské (consumers rent), jejíž význam snad teď teprv jak náleží vyniká; tato renta tím větší bude, čím větší jest rozstup mezi úrovní hodnoty a mezi nejvyšším stupněm užitku, kteréhož oceňující hospodář statkem docílí.

Pocity užitkové jsou — abychom ne veskrz dokonalého obrazu užili — v mysli každého hospodáře, jako klaviatura a struny na pianě. Jsou hotovy zvučeti, t. j. obrátiti se v positivný a praktický úsudek hodnotný, ale třeba určitého nárazu se strany platnosti nákladové. Platnost nákladová stihne struny, jen když postaví se na nižší niveau, než platnost užitková. Záleží na platnosti nákladové, které že strun zazvučí, zda jenom nejvyšší neb i nižší a nejnižší, t. j. kterým statkům

každý hospodář a v jaké míře přisoudí hospodářskou hodnotu. Platnost nákladová, rodící se z absolutné výše nákladu výrobního a z mohovitosti hospodářovy, určí, že ty a ony pocity užitkové musí zůstati mrtvými; ona v řadě platností užitkových učiní zřetelnou čáru, která odloučí jako mrtvé ty, jež jsou pod čarou, od živých, které zůstaly nad čarou.

Taková jest podstata a vznik hospodářské hodnoty. Že ona opravdu jest a jediná býti může vodítkem a kormidlem v tom pohyblivém vlnění hospodářského života, vysvitla snad z výkladu právě podaného.

Chceme ještě vyvoditi některé prakticky závažnější důsledky z této theorie hodnoty; pomocí její lze nejen vyvrátiti hlásané mylné názory o hodnotě statků, ale i vysvětliti mnohé na prvé zdání záhadné, ba protimyslné jevy v oboru hodnoty. Je především zřejmo, že užitečnost statků není, jak často tvrzeno, ani dost málo shodna s hodnotou jejich. Vždyť statky nejužitečnější a nejnezbytnější, jako vzduch nebo světlo denní a j., nemají hodnoty hospodářské, jich neceníme, s nimi po hospodářsku nenakládáme; proč, je nám nyní beze všeho jasno: protože u nich není nezbytných dvou veličin srovnatelných — není platnosti nákladové. Leč i statků hospodářských, takových, které svou obmezeností a ovládatelností vybízejí a nutí k ekonomisování, užitečnost neurčuje sama hodnotu. Řečeno již, že tak zvané „nejužitečnější statky", ty totiž, jimiž nejintensivnější, ba přímo absolutní existenční potřeby ukájíme, mají často malou hodnotu, kdežto velikou bývá hodnota jiných statků, které slouží zbytným potřebám. Vezměme za příklad železo a zlato: u železa veliké zásoby za malého nákladu vyráběné dopouštějí úkoje velmi podřízených konečných stupňů potřeby, jimiž pak určována hodnota; u zlata malá zásoba za velikého nákladu vyráběná připouští jen úkoj vyšších stupňů potřeby zlata, kterého si popřáti mohou jen mohovitější; méně mohovití nemohou a nemusí, proto, že neběží o absolutnou potřebu existenční. — Objektivná užitečnost statků je táž, ale jak pozměňuje se hodnota jejich! Poznání lidské a naladění potřeb se mění; technika pokračujíc snižuje náklad výrobní; mohovitost lidí stoupá a klesá — vše to obráží se v úsudku hodnotném o statku, jehož objektivná užitečnost se nemění. Změněné poznání lidské znehodnotilo elixíry, amulety a pod. tak jako znehodnocuje statky, nad něž užitečnější byly objeveny nebo vynalezeny (brka vedle per ocelových, lůj vedle petroleje, dříví vedle železa atd.). Chléb z téže mouky, jakou má hodnotu v žírném kraji za míru a jakou v obléhaném městě, na polo vyhladovělém! Tu prvé stupně užitku stávají se konečnými, vedle nich mizí význam ostatních méně intensivných potřeb i nejvyšších jejich stupňů; všecka síla mohovitosti obrátí se k úkoji hladu; zásoby jsou obmezené, reprodukce není a minulý, sebe menší náklad výrobní je bez významu; a tak hodnota vypne se třeba do báječné výše. —

U zbytných statků, vůbec nerozmnožitelných, jen nejvyšší stupně potřeby a veliká mohovitost povždy rozhodují o hodnotě; hodnota obrazů Raffaelových a Murillových, hodnota antických soch a j. určována žádostivostí nejmohovitějších, jimž statisíce a miliony platí méně než požitek podívané neb ukojená marnivost; sunt paucorum furore pretiosi (Seneca). — Pro chudého lanýže a diamanty nemají hodnoty; isolovaný chudý hospodář nemůže a nechce vynaložiti kolikadenní práce a obživy, jichž vyžadovalo by nalezení lanýžů a diamantu; mohovitý, jenž má statků a pracovníků k disposici dost, snadno tu oběť přinese a přisoudí takovým statkům hodnoty. Chuďas ovšem bude dobývati lanýžů a bude jim přisuzovati hodnotu, jestliže najde přiměřeně velký užitek z nich v něčem jiném, nežli ve vlastním bezprostředním konsumu t. j. bude-li je moci prodávati; Robinson nechal ležeti kus zlata, protože byl pro něho bez hodnoty; byl by ho asi zvedl, hospodaře ve společnosti lidí zlatu hodnotu přisuzujících. — Hodnota chleba jest chudému větší než bohatému, jenž na nabytí jeho minimálnou část majetku svého vynaloží a neužívá ho leda k úkoji velmi podřízených potřeb, kdežto chuďas jím ukájí potřeby daleko intensivnějšího stupně a poměrně velmi značnou částí své práce a svých statků ho nabývá. Že v pospolitém hospodářství (na trhu) má chléb pro všechny stejnou cenu, nemění na věci pranic, nýbrž otázku jen trochu přesunuje; ta zlatka právě, kterou platí chudý, má stejnou sice kupní sílu, jako zlatka boháčova, ale hodnota té zlatky tomu i onomu je velice rozdílná; to už hlásá parabola o vdoviném groši a boháčově hřivně. — Boháči zjednávají si všech možných statků; jsou jim hodnotou, jakmile sebe odlehlejší stupeň užitku podávají; v jejich živobytí a bydlení vyjadřuje se ostře individualita jejich vkusu a potřeb; chuďas opatřuje si jen, čeho nezbytně třeba, té luxusové individualisace je pramálo, místo její zaujímá jednotvárnost a šablonovitost veškeré míry života.

My zde pokoušíme se vyložiti vlastní podstatu hodnoty, jak vzniká samostatně u každého hospodáře; proto máme na mysli hospodáře osamělého a necháváme stranou složité modifikace, které jakkoliv se podstaty věci nedotýkají, vznikají z pospolitosti hospodářské. Jedné však, jak ostatně v uvedených příkladech už se stalo, dotkneme se přece, abychom na konec stanovili dva rozdílné způsoby hodnoty.

Osamělý hospodář přisuzovati bude statkům hodnotu jedině proto, že s hospodářským prospěchem jimi přímo dovede ukojiti vlastní potřebu. Bez toho statky nemají a nemohou míti pro něho hodnoty. Jinak jest ve společnosti hospodařících lidí; tu statek, byť i nesloužil přímo některé potřebě jednoho, slouží snad k potřebě druhého hospodáře, ale prvému může dáti užitek tím, že jemu záměnou dopomůže ke statkům potřebu přímo ukajejícím. Jakož tedy při stanovení užitkové platnosti u hospodáře isolovaného padá na váhu toliko užitek,

který spočívá na přímém úkoji potřeby skrze statek podrobený hodnotnému úsudku, tak i v pospolitém hospodářství padá na váhu ještě užitek, kteréhož skrze statek dostane se jiným. Rozumí se ovšem na druhé straně samo sebou, že za existence takovéhoto směnného obchodu hospodářského jednotlivec nemusí také počítati pouze se svými náklady, t. j. s náklady vlastní výroby, nýbrž že může hleděti k nižším snad výrobním nákladům jiných hospodářů; on pak přestane statků nabývati vlastní výrobou a bude jich nabývati směnou, jakmile postřehne, že výrobní náklad ostatních jest nižší, jinými slovy on přinese menší oběť, když dá za statek směnou ekvivalent cizího nákladu výrobního, než kdyby sám se chopil výroby, jejížto náklady představovaly by ekvivalent vyšší.

Posuzujeme-li pak platnost užitkovou hledíce k užitku, jenž spočívá ve přímém ukojení potřeby hospodáře, jenž činí úsudek hodnotný, mluvíme o hodnotě užitné*); posuzujeme-li podle užitku, jenž spočívá ve směnném nabytí jiných statků pomocí statku, hodnotnému úsudku podrobeného, mluvíme o hodnotě směnné. Patrno, že podstata obou druhů hodnoty jest táž, jen že při každé hledíme na ni s jiné strany; při hodnotě užitné hledí se přímo ku potřebě vlastní, při směnné ku potřebě cizí, a jen nepřímo ku vlastní. Hodnoty směnné není bez hodnoty užitné; něčí potřebě na konec statek musí přímo sloužiti, pro někoho přec jenom hodnotou užitnou býti musí, aby obdržel hodnotu směnnou, sice vznášel by se v ovzduší směnném jako míč, jenž nikdy nedopadává. Hodnoty užitné bez hodnoty směnné ovšem býti může a to nejen u isolovaných, nýbrž i u pospolitých hospodářů (památky rodinné a j.). Hodnota užitná, která jest jediným zjevem hodnoty, na kolik jde o hospodáře osamělé nemající obchodu mezi sebou, jest jevem daleko prostším než hodnota směnná, která je výsledkem a znamením pospolitosti hospodářské. Peněžitý výraz směnné hodnoty slove cenou. Theorii ceny však více vykládati nebudeme.

11. *Ueber Verstaatlichung von Eisenbahnen.* Separat-Abdruck aus Nr. 20, 21 u. 22 der „Oesterreichischen Eisenbahn-Zeitung", Jahrgang 1889.

Dne 26. února r. 1889 přednášel dr. J. Kaizl ve Vídni v Klubu rakouských železničních úředníků o postátnění železnic. Přednáška ta vyšla v orgánu klubu a pak ve zvláštním otisku. Jest to stať, která formou i obsahem liší se od Kaizlovy studie z r. 1885 „Postátnění železnic v Rakousku" (viz zde díl II., str. 95 a dále). Kdežto r. 1885 vydal Kaizl obšírnou studii

*) Schäffle, jako jiní němečtí ekonomisté, nazývá hodnotu užitnou Gebrauchswert, směnnou Tauschwert; ale on zároveň platnost užitkovou nazývá Gebrauchswert (platnost nákladovou Kostenwert); je na bíledni, jaká nekonečná konfuse z této terminologie musí povstati. Ostatní ekonomisté s pojmem platnosti užitkové a nákladové neoperují.

historickou, na základě pramenů líčící process postátnění železnic v Rakousku, otiskl r. 1889 stručnou historickou přednášku, která pouze dle literatury předmětu pojednávala o osudech postátnění v Prusku, Italii, Francii a Rusku, a v níž, pokud se týče postátnění železnic v Rakousku, bylo odkázáno na práci autorovu z r. 1885. Význam přednášky ležel v tom, že populárně shrnoval výsledky nejnovějších bádání o akci postátňovací, zvláště výsledky bádání v literatuře ruské a italské, o nichž ani v odborných kruzích německých se mnoho tehdy nevědělo.

12. *Náprava rakouské měny*. (Sbírka přednášek a rozprav IV. 3.) V Praze 1890. 8°. 54 (I) str. — Dne 20. února a 6. března r. 1890 měl dr. J. Kaizl v ‚Právnické Jednotě' v Praze přednášku o tehdy aktuelní otázce rakouské politiky národohospodářské: „O regulaci valuty rakouské". Přednášku tu vydal pod názvem „Náprava měny" v ‚Čase' IV. 113 ad. a pak opravenou a rozšířenou samostatně v ‚Sbírce přednášek a rozprav" pod názvem, nahoře uvedeným. Spiskem svým sledoval Kaizl cíle populárně poučné. Považoval za svoji povinnost podati do rukou české široké veřejnosti výklad o nápravě rakouské měny a získati ji názoru, že porušenou měnu rakouskou jest potřebí co nejdříve napraviti. Spis Kaizlův neměl tudíž ráz čistě theoretický, nýbrž politicko-praktický. Ve tři veliké oddíly rozdělil si autor látku: Vyložil nejprve podstatu měny, pak její osudy a tehdejší stav v Rakousku a konečně směr i cíl nápravy měny. Vymezil právě tak jako ve svém ‚Národním hospodářství' dle Kniese pojem měny, a aby zodpověděti mohl otázku, jak jest nutno pokaženou měnu napraviti, vyložil, co jest měna spořádaná a co měna porušená, a výklad svůj zvláště jasným učinil na příkladu z českého středověku o českých groších. Zevrubně pojednal o moderním ražení měny, jehož se Rakousku dostalo r. 1866 výdajem státovek, které jsouce nadány nuceným oběhem opanovaly pole a vytlačily korunovou měnu. Na základě spisu dra K. Kramáře: Das Papiergeld in Österreich seit 1848, pokud se týče doby starší, vylíčil vývoj a neočekávané osudy papírové měny až do r. 1890. Kaizl vřele přimlouval se za převedení kolísavé, papírové měny rakouské na pevnou valutu kovovou. Jako ve svém ‚Národním hospodářství', tak i zde, setrval na stanovisku monometallismu. Rozhodně se postavil proti měně stříbrné jako kolísavé a prohlásil se pro měnu zlatou.

Mincovní jednotka, která měla vstoupiti na místo tehdejší zlatky jako budoucí rovnoprávné platidlo, měla se dle Kaizla těsně přizpůsobiti kupní síle rakouské zlatky. Kaizl byl proti přimknutí se k soustavě frankové nebo k soustavě markové. Dle odhadu dr. Kaizla náprava rakouské měny by vyžadovala

340 milionu zlatých, které by si říše měla zaopatřiti půjčkou. Cesta, po níž chtěl dojíti k nápravě rakouské měny, byla cestou klidu. Ačkoliv cíl Kaizlova spisku byl především populárně poučný, přece založen byl velice důkladně. Přihlédl k hojné české i německé literatuře brožurkové a novinářské, týkající se nápravy měny rakouské, a zaujal svým positivním výkladem zároveň stanovisko k názorům v literatuře té pronešeným.

13. *Pokroky socialismu.* Athenaeum VIII (1890-91.), str. 81—85, 97—103. Dr. Kaizl příklady chtěl demonstrovat vnitřní pokroky socialismu. Vybral si tři zjevy sem spadající, o nichž pojednal: 1. utopii socialistického liberála Th. Hertzky: „Freiland, ein sociales Zukunftsbild" 2. Sjezd německých socialistů, konaný v Halle v říjnu r. 1890 a 3. Sjezd německého spolku pro sociální politiku odbývaný ve Frankfurtě n. M. v září 1890. Mimo několik výtek při spisu Hertzkově omezil se dr. Kaizl na prosté referování a výklad. Nejobšírněji vyložil základní hospodářskou organisaci společnosti, jak ji načrtl Hertzka, a dospěl k úsudku, že Hertzka učinil „prvý veliký pokus, smířiti a sloučiti to, co oekonomicky výborného v našich nedokonalých řádech společenských se spravedlivějšími řády novými, pokus založený na střízlivějším než u starších socialistů pojímání minulého a budoucího vývoje pokolení lidského". Pokud se týče sjezdu německých socialistů, viděl dr. Kaizl pokrok socialismu vzláště v řečech Liebknechtových, z nichž bylo patrno, že socialismus přestává věřiti v zázraky, v prudkou revoluci a počíná věřiti v úsilovnou práci drobnou. Sjezd německého spolku pro sociálnou politiku sloužil Kaizlovi za příklad, jak němečtí kathedroví socialisté pokrokově soudí o stávkách a úpravě smlouvy pracovní. Podal jádro diskusse o těchto otázkách na sjezdu vedené.

* * *

Ve své referentské a kritické činnosti odborné literatury Kaizl ani za tohoto období neustal. V této době jeho jméno nepřestalo se vyskytovati jako jméno recensenta Conradových „Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik" a českého „Athenaea". Nejvíce zajímala ho italská literatura národohospodářská a finanční, pak německé studie o nápravě rakouské měny, vesměs práce, které potřeboval nezbytně znáti, pracuje o „Finanční vědě" a o studii „Náprava rakouské měny". Mimo kritický obšírný rozbor Saxova výkladu hospodářské stránky kollektivismu a Mazzolových základů vědy finanční referáty a recense Kaizlovy nesou ráz stejný. Jako před r. 1885, tak i po něm psal Kaizl celkem referáty stručné, hleděl vždy v několika větách vystihnouti význam knihy, podal obsah, a pokud měl, při-

pojil své kritické poznámky. Nejednalo se mu ve většině případů o nic více, nežli aby upozornil na knihu a vzbudil zájem pro její četbu. Recense Kaizlovy od druhé polovice r. 1885 až do r. 1890 v chronologickém pořádku byly tyto:

1. *Maffeo Pantaleoni, Dell' ammontare probabile della richezza privata in Italia.* Roma 1884. Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. N. F. XII. (1886) 85—86. Pochvalný referát o knize, jejíž konečný cíl byl approximativní odhad veškerého soukromého jmění v Italii. Referent podává obsah spisu a chválí nejen positivní výsledky v příčině odhadu italského národního jmění, nýbrž i cenné příspěvky k dějinám a theorii statistiky.

2. *Bertagnolli, C. L'economia dell' agricoltura in Italia e la sua trasformazione* (secondo dati dell' inchiesta agraria.) Roma 1886. Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. N. F. XIII. (1886) 267. Referent podává obsah pěkného spisu, který obírá se přítomností a budoucností zemědělství v Italii a jest vlastně pokračováním autorova spisu o dějinách zemědělství v Italii (viz zde díl II. str. 101.).

3. *Wollemborg, L., La cooperazione rurale.* Padova 1886. Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. N. F. XIII. (1886) 267—268. Stručné upozornění na druhý ročník malého měsíčníku, v němž L. Wollemborg, neúnavný apoštol raiffeisenských pokladen v Italii, ukládá své názory.

4. *Mazzola, Ugo, L'assicurazione degli operai nella scienza e nella legislazione germanica.* Roma 1886. Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. N. F. XIII. (1886) 565—566.

Spisovatel k popudu italské vlády na základě přímých studií v Německu i literatury předmětu pojednal o vývoji a dnešním stavu dělnického pojišťování v Německu. Referent upozorňuje na jádro spisu a prohlašuje, že spis plně vyhovuje svému úkolu.

5. *Supino, Cam., Il Capitale nell' organismo economico e nell' economia politica.* Milano 1886. Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. N. F. XIV (1887) 476.

Referent ve stručné poznámce chválí formou pěkný a věcně výborný spis, obírající se pojmem a podstatou kapitálu jako národohospodářského a historickoprávního druhu a kapitalistickou organisací národního hospodářství.

6. *Benedetti, J. de, Brevi cenni intorno alla legislazione per la protezione della proprietà industriale nei principali paesi del mondo.* Roma b. r. Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. N. F. XIV. (1887) 481—482.

Referent označuje spis za spis reklamní, který má potud cenu, že přináší sbírku výtahu ze zákonů patentních.

7. *Colajanni, Dr. Nap., L'alcoolismo, sue conseguenze morali e sue cause.* Catania 1887. Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. N. F. XIV. (1887) 488—489. Referent spis uznává za zajímavou studii, která má do jisté míry pečeť skepticismu a liberalistického optimismu.

8. *Zammarano, L., L'intrapresa delle assicurazioni.* Torino 1887. Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. N. F. XV. (1887) 442. Referent schválí tuto důkladnou a instruktivní příručku veškerého pojišťovnictví.

9. *Majorana, Angelo, Teoria costituzionale delle entrate e delle spese dello stato.* Roma. Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. N. F. XV. (1887) 530. „Spis, rozdělený v zcela krátké paragrafy, presentuje se jako sbírka aforistických poznámek povahy finančně vědecké a veřejnoprávní." Je bez většího prohloubení.

10 *Alessio, Giulio, Saggio del sistema tributarie in Italia e suoi effeti economici e sociali.* Volume II. Le imposte indirette e le tasse. Torino 1887. Jahrbücher für die Nationalökonomie und Statistik. N. F. XV. (1887) 530—531. Referent chválí tu část knihy, která obšírně historicky líčí finanční příjmy Italie.

11. *Santangello Spotto, Ippolito, La famiglia in rapporto alla quistione sociale. Roma 1886.* Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. N. F. XV. (1887). 532. Kniha je psána se zbytečným pathosem, neklidně, není hluboce založená. Autor považuje rodinu, založenou na monogamickém manželství, za úhelný kámen společnosti.

12. *Dr. Karel Kramář, Das Papiergeld in Oesterreich seit 1848.* Leipzig 1886. Athenaeum IV. (1887) 334—335. Referent podává stručně obsah spisu, jehož úkolem jest vyšetřiti příčiny kolísání agia papírových peněz v Rakousku. Pak praví: „Zásluhou p. spis. jest bez odporu, že konečně onen hospodářsko-pathologický jev (papírové peníze a agio), který Rakousko pohříchu činí pověstnou klassickou zemí, zevrubně popsal a vysvětlil. Formule, ve kterouž uvedl příčinu kolísavého agia (spekulace bursovní), ovšem sotva asi odklidí všecku další pochybnost a sotva také podává veskrz uspokojivou odpověď; neméně, soudíme, definitivně vyřízen spor mezi kvantitní a kvalitní theorií agia, jakkoli p. spis. na onu ostře doráží a mnohou škodu jí způsobuje, byť i někdy vážnost její a stoupenců jejich (zejména Ricardovu) podceňoval. Avšak otázka jest tak složitá a obtíže tak veliké, že pan spis. sám nedomýšlel se, že bude mu lze poslední slovo pověděti; toho však, čeho žádal, totiž prospěti podrobným badáním k objasnění a zjednodušení otázky té, dosáhl v hojné míře."

13. *Achille Loria, La teoria economica della Costituzione politica* (hospodářská theorie politického zřízení). Turin 1885. Athenaeum. IV. (1887.) 335.

Referent několika citáty upozorňuje na jádro spisu, který jest „vítaným ochlazujícím proudem na zhorka nakvašené vlny státního socialismu a vůbec na ideologické konstrukce ekonomické a politické". Navrhuje překlad knihy do češtiny.

14. *Dr. Emil Sax, Grundlegung der theoretischen Staatswirthschaft.* Wien 1887. Athenaeum IV. (1887) 336—337.

„Úkolem spisu jest vyložiti „hospodářskou stránku kollektivismu" a to znamená předně určiti a vysvětliti specificky hospodářské účely pospolitých svazků (státu, nižších obcí) a podruhé vyložiti hospodářskou realisaci těchto kollektivných účelů životních; ona práce podává — jak p. spis. praví — theoretické základy správy národohospodářské (Volkswirthschaftspflege), tato pak základy finanční vědy (nauky o opatřování hospod. potřeb pro úkoly veřejné). Co všeobecného v těch různých kollektivných dějích hospod. má býti vyňato a ukázáno, že to nic jiného není, než to co činí všeobecnou podstatu jevů soukromo-hospodářských, tak jako podstata chemismu táž jest v organických sloučeninách jako ve prošlých látkách neústrojných.

K tomu konci podniká p. spis. longum iter skrze základní jevy a pojmy hospodářské i národohospodářské (str. 113—380, oddíl III. a IV.), jenž tím delší a obtížnější jest, že poopravuje a druhdy od základů předělává pojmy ty, nepřestávaje na určení a výkladu posud dávaném. Tak teprve v oddílu V. a VI. proniká p. spis. ke vlastnímu úkolu svému, když byl z předu (odd. II.) vyložil a kritisoval rozmanité theorie o hospod. povaze činnosti státní. — Co řečeno v odd. III. a IV. nechceme rozebírati, jakkoli v podstatných věcech se rozcházíme; na příklad uvádíme toliko přílišný a jen z části odůvodněný odpor proti personifikaci státu, tolikéž odpor proti zabrání výkonův a služeb do kategorie statku, ostré odsouzení Kniesovy karakteristiky pojmu kapitálu, jakkoli na konec p. spis. dosti těsně se jí přibližuje a j. Zhusta p. Sax bystrým a důkladným pojetím situaci objasňuje a opravy provádí, avšak leckde polemika a zvláštní postavení jeho zakládá se více na slovných rozdílech než na podstatných odchylkách názoru (sr. na př. str. 91., 487., 488.) Celé však podniknutí, totiž stopovati všecky podstatné jevy a kategorie ekonomické v hospodářství veřejném, jest netoliko skoro novým, nýbrž i velice záslužným a vědeckému poznání prospěšným.

Za nejlepší a opravdu výbornou část díla p. Saxova pokládáme oddíl V., jehož úlohou jest položiti theoretické základy pro správu národohospodářskou a jenž nadepsán: Die collectivistischen Zwecksetzungen; úsudek ten rozšířili bychom zejména také na § 62 (der öffentliche Haushalt), jenž řečenému oddílu bezprostředně předchází. S rozřešením druhého hlavního oddílu knihy, jež podáno v oddílu VI.

majícím nápis: Die Gruppen der Kollectivwerthungsvorgänge (Finanzprincipien), méně se srovnáváme, jakkoli jest nás daleko popírati, že i tu v podrobnostech mnoho dobrého a cenného nalézti lze.

Budiž nám dovoleno u této kapitoly prodleti a své pochybnosti a námitky vyložiti. Panu spis. jde o výklad hospodářské realisace hospodářských úkolů kollektivných, t. j. ekonomických základů, na kterých děje se nabývání hospodářských prostředkův, jichž potřebuje stát, a to jsou „finanční principie", jimž pak odpovídá klassifikace příjmů finančních. P. Sax vychází od vztahů, ve kterých rozdílné instituce veřejné (kollektivné) a jimi skýtané prospěchy jsou k osobitým hospodářstvím a jejich potřebám, a liši tu v podstatě dva případy:

1. Instituce, jejíž činnost svědčí ryzí kollektivné potřebě všech osobitých hospodářství sloučených v hospodářství kollektivné, takže větší nebo menší míry prospěchu dostávajícího se individualným hospodářstvím z činnosti té vůbec není nebo postihnouti nelze. Tu pak mluví o universalné činnosti kollektivné a o činnostech veřejných, upravených podle „finanční zásady ryzí potřeby kollektivné" (Princip des reinen Kollektivbedürfnisses); instituce ty vydržovány jsou — pokud není jiné úhrady — skrze statky (platy) brané od soukromých hospodářů pode jménem daní.

2. Instituce, jejichž trvání a výkon jest ovšem s obecným prospěchem, ze kterých však osobitým hospodářům dostává se tak rozeznatelných zvláštních prospěchů, že mluviti lze o partikulárné činnosti kollektivné (partikuläre Kollektivthätigkeiten); o institucích takových, jak praví p. spis., že spravují se buď „finanční zásadou veřejného podniku" (Finanzprincip der öffentl. Unternehmung), jíž odpovídají příjmy označené jménem „ceny taxové" (Taxpreise), buď „finanční zásadou veřejného ústavu" (Fin. Pr. der öffentl. Anstalt), jíž odpovídají příjmy nazývané poplatky (Gebühren).

Z výkladů p. Saxových lze tudíž sestaviti toto schema finančních příjmů:

I. Příjmy soukromohospodářské, jichž nabývá stát stoje na obecné půdě soustavy soukromohospodářské (str. 368);

II. *a*) ceny taxové;
b) poplatky;

III. daně.

Hlavní vady této klassifikace, jež ihned doložíme, pocházejí odtud, že pan Sax ve výborné studii o dopravě (Die Verkehrsmittel atd.) konstruoval pojem „veřejného podniku", jenž původem a povahou svou jest kategorií správní a nikoli finanční a že pojmu toho nechce a nechce se vzdáti ve fin. vědě, jakkoli tu není znaků, jež by samostatnou a výlučnou existenci a platnost jeho odůvodňovaly. Tak se děje především, že hranice mezi skupinou I. a II. jest velice slabě založena, pravíť p. Sax sám několikráte (str. 413, 483), že zře-

tele správní — jakkoli třeba dosažné — nedovedou měniti hosp. povahy výrobní činnosti veřejné a zejména ne soukromohospodářské činnosti, z níž plyne I. skupina příjmu. Neděje-li se však monopolisování některých odvětví výrobních právě jenom se zřetelu správních a to právě těch, které p. spis. prohlašuje za podniky veřejné a pro něž stanoví pravidlo (str. 450): „die Preise sind auf diejenige Höhe zu stellen, welche bei privatwirtschaftlicher Güterversorgung von günstigster Gestaltung platzgreifen würde?" A přec ono monopolisování jest jediným dělítkem, jež mnohé „podniky veřejné" odlučuje od mnohých veřejných „podniku soukromohospodářských". Proto pak polemika p. Saxova, jenž jindy v útoku a v obraně tak mocným bývá, proti Scheelovi (str. 483) jest tak málo účinna.

Druhá vada záleží v nesmírné nezřetelnosti hranice mezi cenami taxovými (II. a) a mezi poplatky (II. b), resp. mezi „veřejnými podniky" a veř. ústavy"; účel hospodářský nebo mimohospodářský nepřipuštěn za dělidlo (str. 465, 471, 486 — platy ze škol a soudu vedle platu z cest a jin. kommunikací mezi poplatky) a ve mnohých případech také zpusob vyměřování ceny není rozhodným (473, 499, 458). Z toho plynou pak rozpaky na str. 476, chabost polemiky proti Scheelovi (485) a zajímavé faktum, že mezi II.a) a II.b) nyní výslovně vytčen toliko rozdíl stupňový, kdežto ještě v prvém vydání Schönbergovy příručné knihy (Transport- und Kommunikationswesen str. 390.) figurovaly platy taxové (resp. „veřejné podniky") a poplatky (resp. „veřejné ústavy") jako dvě samostatné kategorie vedle daní.

Konečně ještě jedné věci rádi bychom se dotkli: p. spis. označuje svou studii jako theorii státního hospodářství a staví ji naproti praktickým disciplinám (Kunstlehre t. j. finanční vědě) a j. Snaha ta, odlišiti theorii finančnovědeckou od praxe finančnopolitické, zasluhuje uznání ve svrchované míře: uznání methodologické nedostatečnosti nynější fin. vědy jest pokrokem vědeckým a zajisté počátkem obratu. Prvý pokus p. Saxuv nepokládáme za podařený — to je sotva výtkou, protože při obtížích a velikosti úkolu jinak ani možno nebylo — a to hlavně proto, že povaha theoretická a praktické vědy není tak pojata, jak by po mínění našem pojata býti měla: nepochybujeme však, že to, oč p. Sax právem usiluje, časem se provede. *J. K.*"

15. Л. В. Ходскій: Политическая экономія въ связи съ финансами. С. Петербургъ 1887. Athenaeum V. (1888) 113—114. — Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik N. F. Bd. XVI. (1888) 199—200.

Referent chválí spis jako výbornou učebnici, založenou na literatuře západu i východu. Jako nedostatek knihy vytýká nedostatečný rozhled sociologický, „uvážaní společenských jevu národohospodářských k ostatním životním projevům společnosti lidské." Referent odporučuje překlad díla do češtiny;

kdyby nebylo možno přeložiti dílo celé, přimlouvá se aspoň za překlad zdařeného nástinu vývoje literatury národohospodářské.

16. К. Бржескій: Податная Реформа. Французскія теоріи XVIII. столѣтія Ст. Петербургъ 1888. Athenaeum V. (1888) 261—263. — Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. N. F. Bd. XVII. (1888) 114—116.

Úkol spisu byl zodpověděti otázky: „jak a proč objevovaly se projekty a theorie berní reformy ve Francii v minulém století, pod vlivem jakých podmínek a uprostřed kterých okolností ony se vyvíjely, jakým cílum sloužily a ve jménu jakých ideí byly předkládány a v jakém poměru nacházely se k sociálnopolitickým podmínkám života národa v dané epoše." Referent podává obsah spisu a prohlašuje jej za sociologickou monografii první jakosti a za velikou ozdobu ruské literatury.

17. *Zorli Alberto, Il diritto tributario italiano.* Bologna. 1887. Athenaeum V. (1888). 296. — Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. XVI. (1888) 591—592.

Referent prohlašuje spis, podávající přehled veškerého berního zřízení italského, za velice pěkný.

18. *Pantaleoni Maffeo: Teoria della pressione tributaria e metodi per misurarla.* Parte prima. Roma 1887. Athenaeum V. (1888) 296—297. — Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. N. F. XVI (1888) 583—584.

Referent podává obsah spisu, zajímavého a do veliké jemnosti propracovaného, o tlaku, který způsobuje daň definitivně utkvělá na poplatníkovi.

19. *A. Viti de Marco, Il carattere teorico dell' economia finanziaria.* Roma 1888. Athenaeum V. 297— Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. N. F. (1888) XVI. 575—576 (obšírněji).

Kniha má ráz methodologický. „Jednotného uspokojivého názoru v knize není."

20. *A. Delatour: L'incidence des impôts sur l'intérêt des capitaux.* Athenaeum VI. (1888). 59.

Stručné upozornění na pojednání o přesouvání daní z úroků kapitálových.

21. *Berardi, Domenico: Le funzioni del governo nella economia sociale. Firenze b. r.* Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. N. F. XVI. (1888) 391. Referent odmítá základní ideu spisu, který se pokouší dovoditi, že jedinou rozumnou, správnou a hlavní funkcí vlády jest obrana na venek a právní ochrana uvnitř.

22. *Icilio Vanni, Saggi critici sulla teoria sociologica della popolazione.* Città di Castello 1886. Athenaeum VI. (1889) 148—149.

Spis obsahuje dvě stati: v první rázu methodologického ukazuje se na biologické rozdíly theorie lidnatosti, v druhé zkoumají se některé návrhy a teorie, „které vyskytly se v posledních dobách v Německu, týkajíce se přelidnění.“ Referent není úplně spokojen ani s první ani s druhou studií. Pokud se týká studie druhé, konstatuje, že spisovatel nic nového nepraví, pokud se týče pojednání prvého, shrnuje referent svuj soud takto: „Pojednání psáno — jak z citátu vidno — těžko a čte se pracně; vše mohlo býti řečeno jasněji a především stručněji. Methodické úvahy nejsou bez nálady a zajímavosti — věcné pozadí samo dosti chatrno: Spencerovo biologické učení jest nad míru sporné, dovolávání se sebeovládání staré a neúčinné; jedno i druhé snad po staletích ve fysicky a mravně dokonalejších společnostech zpusobí rovnováhu — dnes tam nejsme a žádáme po sociologii předvídání na bližší — ne na tak vzdálené distance. Jen tak se v problému nad míru obtižném pokročí.“

23. *Ottuv Slovník Naučný . . . První díl . . . V Praze 1888.* Athenaeum VI. (1889.) 175—196.

Recense nepochází v podrobnostech od dra Kaizla, nýbrž jen ve své konečné úpravě. Výtky dodali Kaizlovi ruzní odborníci. Majíce zájem o budoucnost české encyklopaedie vytýkali referenti prvnímu dílu Ottova Slovníku Naučného, žadajíce do budoucna nápravu: 1. V Ottově Slovníku nešetřilo se stručnosti a souměrnosti článku měrou dostatečnou. 2. Nebylo dostatečné pozornosti a správnosti při volbě hesel. 3. Spolupracovníci nebyli vybíráni tak, aby zaručena byla věcná správnost hesel. 4. Slovník nepřihlíží dosti k potřebám českým a slovanským. 5. Dílo prokazuje nedostatek plánu a pevné ruky i pokud se týče textu i pokud se týče obrázku. Tyto výtky byly hojně doloženy.

24. В. А. Лебедевъ: Финансовое право. С. Петербургъ 1889. 2 изд. Athenaeum VI. (1889) 223.

Prosté oznámení první části druhého vydání Lebedevova Finančního práva.

25. В. А. Лебедевъ: Мѣстные налоги. С. Петербургъ. 1886. Athenaeum VI. (1889) 249.

Referent podává stručně obsah pilné a na úplné znalosti literatury založené knihy Lebeděvovy o obecní dani. Knihu doporučuje obecenstvu a zejména politikum českým, kterým jest přemýšleti o úpravě a provedení autonomie v předuležitém oboru financí.“

26. П. И. Георгіевскій: Финансовыя отношенія государства и частныхъ ж.-дорожныхъ обществъ въ Россіи и въ западно-европейскихъ государствахъ. С. Петербургъ 1887. Athenaeum VI. (1889) 249—250.

Hlavní účel knihy byl „ne pouze vypsání složitých a neutěšených vztahu mezi ruským státem a ruskými železnicemi, nýbrž i formulování a odůvodnění vlastního programu pro finanční politiku ruskou, který asi zní: bezohledné vystupování proti soukromým podnikům z financí státních žijícím, postátnění valné většiny drah ruských. Při tom béře p. spisovatel vzory a důvody ze zkušenosti ostatních státu.“ Referent podává obsah spisu a své stanovisko ke knize i názorům spisovatelovým formuluje takto: „My hlavní zásluhu uvedeného spisu vidíme v úplném a jasném vypsání málo známých a těžko přístupných poměrů ruských; v této po soudu našem nejdůležitější části své jest spis výborný. V příčině druhých dvou úkolů spisu, totiž vypsání dotyčných poměru západoevropských a vytknutí i odůvodnění programu budoucí železničné politiky ruské, jsme namnoze jiného mínění. V řečeném rozhledu po státech evropských p. G. lpí více než dovoleno na eokonomické a finanční stránce věci a nedbá hlubších motivů a tendencí jinorodých, nedbá, že až příliš zhusta ne hospodářská a finanční přiměřenost, nýbrž jiné příčiny (politika, převaha velikého kapitálu) rozhodovaly o vztahu mezi státem a železničnými podniky; výtku tu činíme zejména líčení francouzských a italských poměrů. Velmi pečlivě sepsány historie pruská a rakouská. Základy postáťovacího programu ruského, jejž pan G. stanoví, nejsou pevny; máť pan G. za to, že příčinu špatných výnosů na ruských železnicích a velikého obtížení financí jest netečnost a hrabivost soukromých podnikatelů; v tom jest při nejmenším veliké přepínání a jednostrannost. Trváme, že na Rusi na ten čas špatné výnosy a deficity železnic nezmizejí, ani když stát vezme sám výkon do ruky — i kdyby administrovalo se svědomitě a poctivě (doklad opaku podává v letech padesátých státní dráha varšavsko-vídeňská); v zemi, kde je málo prumyslu, málo tržby a vůbec obchodu, kde kapitál žádá vysokých úroků, je těžko míti výnosné železnice. A ke všemu visí nad úspěchem postátění dvojí Damoklův meč: předně ve formě nedostatku spolehlivých a cvičených orgánů (úředníku) státních; za druhé ve formě špatných financí státních, ze kterých ustavičně vzniká pokušení, zjednati prodejem nebo propachtováním státních drah úlevu deficitním budgetům; o tom může Rusko poučiti se z historie rakouské železniční politiky.“

27. Г. П. Сазоновъ: Неосуждаемость крестьянскихъ земель въ связи съ государственно-экономической программой. С. Петербургъ 1889. Athenaeum VII. (1889) 54—58. — Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. N. F. XX. (1890) 108—110. Sazonovuv spis, jednající o nescizitelnosti selské půdy ve spojení s politickohospodářským programem, prohlašuje referent

za knihu zajímavou i poučnou, třeba že s autorem ve všem nesouhlasí. Dle referenta autor předvádí nám celý dosah a závažnost agrární otázky na Rusi. „P. Sazonov chce spisem svým předně dokázati, že ono věčné osvobození a osamostatnění sedláka a jeho půdy vede nejen k rozbití starobylých a blahodějných obščin, nýbrž k ochuzení selského lidu, ku přechodu půdy do rukou překupníku, židů, velkostatkářů a ke vzniku nebezpečné třídy proletářských bezzemku, konec koncu k rozkladu staré ruské společnosti, jejich mravu, víry a blahobytu.“ „P. Sazonov za druhé hledá nápravu: vytknul až příliš bohatý program reformní, jehož hlavní statí — a po té i knize dal jméno — jest opětné zavedení bývalé nezcizitelnosti (neprodajnosti a nezastavitelnosti) selských statku a tím utužení starého zřízení mirového.“ Dílo Sazonovo „není žádnou učebnou knihou nebo klidným, pokud možno, objektivným vědeckým pojednáním, nýbrž dílem rozhodného stranníka, přívržence národního směru“. Referent, aby charakterisoval směr knihy, otiskl v české recensi z díla v překladu kapitolu o osvobozovacím zákonodárství cára Alexandra II.

28. В. Судейкинъ: Прямые налоги и ихъ организація цо Франціи. С. Петербургъ 1887. Athenaeum VI. (1889.) 85 — Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. N. F. XX. (1890) 313—314.

Referent podává stručně obsah knihy, v níž autor na základě autopsie popisuje zevrubně soustavu přímých daní francouzských.

29. *Giuseppe Ricca Salerno: Scienza della finanze.* Firenze 1888. Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. N. F. XIX. 533—536. Těžiště celé učebné knihy Ricca-Salernovy vidí referent v její části všeobecné. Chválí, že autor postavil se na stanovisko, že chce zduvodnit a vylíčit positivní cestou zákony, jimiž se řídí jevy finanční, ale považuje za zásadní zpronevěření se této zásadě výklady i o tom, co by býti mělo.

30. Записки императорскаго русскаго географическаго общества. По отдѣленію статистики. Ред. Н. В. Охоринскій Т. VI. С. Петербургъ 1889. Athenaeum VII. (1890) 110. — Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. N. F. XIX. 665—666.

Stručné upozornění na sedm statí v svazku obsažených.

31. *Heinrich v. Eicken: Geschichte und System der mittelalterlichen Weltanschauung.* Stuttgart 1887. Athenaeum VII. (1890) 121—128.

Recense nepochází celé od J. Kaizla. Vedle značky Kaizlovy J. K. jest spoluuvedena i značka S. Majiteli této značky náleží asi větší část recense. Celkem podává se jen obšírněji obsah

spisu a jest připojeno několik kritických poznámek. Úsudek: „Výklady o hospodářské politice středověku církve klademe mezi nejslabší z celého spisu; p. spisovateli nedostává se národohospodářských vědomostí a zejména znalosti historického vývoje hospodářských souvislostí společenských a technických podmínek a základů jeho", pochází z péra Kaizlova.

32. *Walther Lotz: Die Währungsfrage in Oesterreich-Ungarn und ihre wirtschaftliche und politische Bedeutung.* Leipzig 1889. Athenaeum. VII. (1890.) 143—145.

Referent pokládá spis za zajímavý zvláště po stránce politické. Podává stručně jeho obsah a několika doslovnými citáty zvláště upozorňuje, jak veliký politický a politickooekonomický zájem má sousední říše německá na tom, aby v Rakousku nastaly spořádané poměry měnné.

33. *Ig. Gruber: Statistische Beiträge zur Frage der Währung der öst.-ung. Monarchie.* Jena 1890. Athenaeum VII. (1890), 145.

Referent stručně upozorňuje na knihu, která podává těm, kdo se zajímají o měnu naši, užitečný, bohatý a pohodlně sestavený materiál, který jinak jen pracně jest přístupný."

34. *Prof. dr. Talíř, Arrha.* Studie z dějin finančního práva. V Praze 1890. Athenaeum VII. (1890) 145.

Dr. Kaizl podává obsah spisu, který na základě pramenů zevrubně vysvětluje arrhu t. j. některé platy povahy berní, které r. 1713 zavedeny a určeny byly jako dotace vídeňské banky; spis označuje jako vítaný příspěvek k málo posud osvětlené historii financí rakouských.

35. *M. Pantaleoni: Principii di economia pura.* Firenze 1889. Athenaeum VII. (1890) 293.

Referent zavrhuje stanovisko knihy. „Touto cestou nedojdeme toho, oč vědě theoretické běží, totiž správného výkladu jevů národohospodářských, správného určení zákonův koexistence a sukcesse jejich a tím samým zastřena zůstane souvislost hospodářských jevů s ostatními jevy společenskými. Také střediště výkladů celého spisu, theorie hodnoty, referenta neuspokojuje. Za základní vadu theorie hodnoty Pantaleoniho označuje, „že oceňování nákladu výrobního (platnosti nákladové) nevěnována takořka žádná pozornost, takže hodnota statku prostě založena zůstává na konečném stupni užitku, jejž určitému hospodáři představuje odhadovaný statek."

36. *Ludwig Felix, Währungstudien mit besonderer Rücksicht auf Oesterreich-Ungarn.* Leipzig 1890. Athenaeum VII. (1890) 293. Stručné upozornění na spis, jehož tenor jest obrana bimetallismu.

37. *Paul Pacher: Die österreichisch-ungarische Währung.* Leipzig 1890. Athenaeum VII. (1890) 293—294.

Uvedení stěžejných myšlenek spisu i neprávem i právem bičujícího poměry rakouské.

38. Внѣшняя торговля по европейской границѣ 1887. С. Петербургъ 1888. Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. N. F. XX. (1890) 307.

Pouhý překlad obsahu knihy.

39. Пранчовъ Стоянъ: Всемирна политическа икономия. Filipopol 1886. Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. N. F. XX. (1890) 307.

Ohlášení učebnice, prodchnuté duchem liberálního patrioty bulharského.

40 Яроцкій. В. Т. Экономическая отвѣтственность предпринимателей. С. Петербургъ 1887. Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. N. F. XX. (1890) 316.

Obsah dukladné studie hospodářsko-theoretické a právnické, řešící otázku hospodářské zodpovědnosti podnikatelu.

41. *Montanari, Aug. Contributo alla storia della teoria del valore negli scrittori italiani.* Milano. 1889. Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. N. F. XX. (1890) 414.

Snůška citátu, zběžně a nekriticky pořízená. Referent ji odmítá.

42. *Ugo Mazzola: I dati scientifici della finanza pubblica.* Roma 1890. Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. N. F. XXI (1890) 88—96.

„Chod myšlenek spisu jest tento: Rok co rok uspokojuje se řada potřeb činností veřejné správy; prostředky k tomu opatrují jednotlivá hospodářství daněmi — tyto má pan spisovatel především stále na očích. Nastává nyní otázka, jakými hospodářskými zákony řídí se státem prostředkované uspokojení potřeb, dle jakých zákonů účastní se jednotlivá hospodářství na příspěvcích, na náhradě za poskytnuté veřejné statky (výkony, duchody)? Aby otázku tu zevrubně zodpověděl, rozpřádá U. M. věc obšírně a rozebírá především hospodářské základní pojmy potřeby a statku; zde staví v nepřetržité polemice se Saxem a Ricca-Salernem svoje hlavní posice. Co především jest hromadní potřeba? Odpověď odvozuje se z vylíčení příčin účelu cooperazione politica; účeli jejími jsou dosažení všech ostatních účelu sdružených lidí, a těchto účelu nelze dosíci jinak aneb lépe než touto kooperací (Str. 60). „Členové sdružení zařídí svoji činnost tak, že účele politického společenství dopracují se uspokojení v té míře, v jaké podmiňují vyplnění aneb lepší vyplnění všech ostatních účelů“ (str. 61-2). Intensita veřejných účelu jest odleskem intensity soukromých účelu (63). Kolektivní potřeby nejsou tedy autonomní (samostatné, bezprostředné), nýbrž reflektované (sprostředkované, odvozené) potřeby, a dle toho nejsou veřejné statky bezprostřední

přímé statky, nýbrž sprostředkované statky (statky vyššího řádu, komplementární a instrumentální statky). „Veřejné a soukromé statky mají společný cíl vztahu k jednotlivým individuálním potřebám, a ke každému individuelnímu uspokojení potřeb (godimento, požitek), přináší spolu se soukromými statky, které jedině zdánlivě jsou schopny uspokojení způsobiti, jiné statky s nimi hospodářsky sloučené, bez kterých by nebylo lze oněch vůbec aneb jen s menším uspokojením užiti (72). Tyto poslední jsou právě statky veřejné. Jako není žádných samostatných účelů státu, tak není žádných samostatných kolektivních potřeb, a jak jsou státní účele pouze podmínečné, jsou i kolektivní potřeby pouze reflexemi individuálních potřeb. Finanční jev vyvíjí se jen mezi vytvořením veřejných statků (služby a výkony, užitky statku) a opatřením těch instrumentálních statků, jichž jest k tomu v dalším důsledku zapotřebí; jest to tedy pochod — a tu opět polemisuje se zvláště proti S a x o v i a jeho theorie o spotřebě — kterým soukromé instrumentální statky přeměňují se ve statky veřejné, jsoucí doplňkem jediného a jednotného uspokojení soukromých potřeb; pochod ten má téměř ráz produkce; produkované statky jsou většinou služby a výkony; zvláštní velmi pozoruhodný odstavec (dodatek) věnován jest obraně rázu statků těchto.

A nyní klade U. M a z z o l a otázku, jak tyto finanční skutečnosti souvisí s theoriemi užitku a hodnoty? Nejbližší stanici na této daleké cestě tvoří krátké vylíčení jednak dnes velmi přetřásané theorie zhodnocení prostředečných statků (statky vyššího řádu — problem přičtení), jednak G o s s e n o v a zákona o největším užitku. Pan spisovatel pak odmítá ono formulování problému finanční vědy, které zní: „Jak se to stává, a dle jakých zákonů a jakým řízením, že značná část majetku neb ročních příjmů národa určena jest, aby uspokojila společné potřeby společnosti aneb dosáhla společných cílů státu?" (133.) Otázka, proč a jaká část soukromých statků proměňuje se ve statky veřejné (aneb se převádí ve veřejnou spotřebu), **n e n í z p ů s o b i l á, a b y u v e d l a f i n a n č n í ú k a z y n a o e k o n o m i c k o u z á k l a d n í p ř í č i n u**, neboť mylně předpokládá d o d a t e č n é určení a přivedení soukromých statků k veřejné spotřebě, tedy poměr následnosti; ona předpokládá samostatnost veřejných potřeb vedle soukromých, kdežto přece kollektivní potřeby jsou reflektivní povahy a jest tu poměr spolubytí. Otázka finanční vědy musí tedy zníti: „Roční příjem národa, souhrn ke spotřebě po určitém období hospodářově činnosti pohotových statků sestává ze soukromých komplementárních statků. Jaká jest tedy produktivní účinnost (efficacia — produktivní příspěvek) veřejných statků, jaký jest tedy jich hraniční užitek?" (135-6) — aneb jinými slovy, jaký podíl na individuelním užívání státních občanů vychází na komplementární užitek veřejných statků? — a opět jinými slovy (str. 145): v jaké míře podmiňují veřejné statky uspokojení individuellních potřeb?

Jest to závratná výše abstrakce, na kterou staví pan spisovatel problem finanční vědy. Ihned uvidíme, zdali s to jest udržeti se na této výši. Úsudek o hraničním užitku veřejných statku, aneb jinak vyjádřeno úsudek o jejich podmíněnosti jest směrodatným a rozhodujícím pro celek finančních zjevu. Tento úsudek není však věcí libovůle nebo náhody; zákon hospodárnosti jest též jeho zákonem: „hraniční užitek veřejných statku představen jest hospodářsky nejúčelnějším určením, které jich nejposlednější částičce dáno býti může v určitém sloučení se soukromými statky", a toto jejich určení jde na jevo právě z hospodářského základního zákona nejvyššího užitku (149); aby však to nabylo platnosti „jest nutno, aby každé hospodářství zásobu pohotových statku rozvrhlo dle měřítka tohoto nejvyššího užitku, jaký může rozdělení vůbec poskytnouti, aby — po rozvrhu — docílilo se stejnosti za každé množství statku, jež dochází k upotřebení ve stupních hraničního užitku" (str. 171). Tento „úsudek o komplementérním hraničním užitku veřejných statku určuje pak podíl na statcích věnovaný jeho získání každým soukromým hospodářstvím" (175). Nastane-li to vše právě tak, pak rovná se přirozeně tímto podílem na statcích zaplacená hodnota veřejných statku vždy a všude s vyloučením jakékoli požitečné renty (consumersrent) hraniční ceně — specificky státně hospodářský zákon o hodnotě, který též W i e s e r (Natürl. Wert) ochoten jest uznati, ač jinak staví se k státně hospodářské theorii o hodnotě nikoli bez určité reservy.

Tak dochází H. Mazzola po nových cestách k neméně novým výsledkum: poměrné úhradě soukromé a veřejné potřeby, neboť ničím jiným není — jak H. M. sám uvádí — hospodářský, jak bychom řekli požadavek, že hraniční užitek v každé příčině a všude jest na stejné výši s množstvím statku věnovaných veřejným nebo soukromým potřebám. H. M. s durazem uvádí ruznost své dedukce a S a x o v y, k témuž konečnému výsledku spějící; S a x považuje kollektivní potřeby vedle soukromých za autonomní a neuznává příčinnou souvislost mezi nimi; proto dle S a x e určuje se samostatně intensita obou zpusobu potřeb, a musí tedy přijat býti poměr následnosti mezi uspokojením soukromých a veřejných potřeb.

Nuže tedy ke vše určujícímu, rozhodujícímu úsudku o hraničním užitku aneb o míře podmíněnosti veřejných statku, k výhradně hospodářské základní příčině finančního jevu. Tu vše kolísá a padá. Hned předem jsme o tom uvědoměni, že jest komplementárnost veřejných statku zcela „zvláštního zpusobu" (139); jest „jistá rozdílnost mezi všeobecným rázem komplementárních statku v soukromém hospodářství a zvláštním rázem komplementárních veřejných statku" (140) a „nejsou vyloučena nejcitlivější kolísání ve zhodnocení hraničního užitku veřejných statku." Proč to vše? — zustává nevysvětlitelno. Tento úsudek pak se mění, zhodnocení nejen od období k období, nejen od státu ke státu, nýbrž i od individua k individuu

*

v témž státě. Pan spisovatel uvádí sám jeden velmi poučný příklad: „V Italii jest od nějaké doby značná hospodářská depresse, která se jeví ubýváním konsumu, přibýváním vystěhovalectví a poruchy úvěru; přes tento úbytek individuelních uspokojení potřeb a zmenšení konsumu tvrdí orgány kolektivity, na které je přenešeno všeobecné ocenění hraničního užitku veřejných statků, že nelze docíliti zbývajících uspokojení, aneb že by se jich v malé míře docílilo, kdyby tyto aneb větší množství veřejných statku než v předcházejících příznivých obdobích nebývalo pohotově ku požitku příslušníků národa." (143.) Tak pošinuje se poměr komplementárnosti mezi soukromými a veřejnými statky; míra podmínečnosti veřejných statků zůstává táž, ač se zmenšily jí podmíněné požitky. Ovšem dají se pozorovati jiné úsudky, jiná ocenění; na příklad jest náhled, že jisté veřejné statky nemají již rázu nutného komplementárního užitku; jedni požadují pak zrušení praefektur, soudů, universit, jiní i odzbrojení atd.; omyl a rušivé příčiny (převládající zájem určité třídy) označují se jako možné (175), aniž by byly zkoušeny v jich důsledcích a porovnány se „správným" případem. „Zde na tom nezáleží věděti, které z těchto ocenění jest správné aneb mylné aneb po právu (giustamente) by mělo zvítěziti: stačí že jedno zvítězilo a zjevilo značné posunutí, jež postihlo následkem nově nastalých poměrů porovnané stupne užitku soukromých a veřejných statků" (str. 144).

Postaví-li se proti těmto vývodum tvrzení, že jen tehdy muže nabýti působnosti zákon o nejvyšším užitku, který této celé theorii jest základem, muže-li ve svém hospodářství rozvrhnouti zásobu pohotových statku dle míry nejvyššího užitku (str. 174): tak poznáváme circulum vitiosum, o který se ztroskotává celá ta theorie. Zvítězení (il trionfare) úsudku o ostatních ukazuje k nikdy neutuchajícímu boji zájmu a k rozhodujícímu významu státní moci a jejího držení pro „ustanovení finančních zjevu", a to k přehlíží a vypouští v zápalu abstrakce theorie o hodnotě. — Neméně povážlivou jest petitio principii, obsažená v objektivním důkazu věty, že vždy jest hraniční užitek veřejných statku též jejich hodnotou; kdyby se ustanovila hodnota — tak se dokládá na stránce 172 — kterou by nemohly třídy méne schopné platiti, přece by nezustala vyňata z požitku tohoto statku, leč by se potlačil vůbec požitek sám, tedy i pro nejsolventnější; proto ustanovuje se — tak zní kategorický závěr — hodnota nejvyšší, která ukazuje hraniční užitek. Tak ovšem se žádá, avšak nedokazuje, neboť 1. není dokázána v tomto objektivním odůvodňování nemožnost prve jmenovaného případu (bezplatné spoluužívání méně ku placení schopných), zejména když v následujícím přiznává se úplné osvobození nejmenších platebních sil, a 2) neméně není logicky vyloučen třetí případ, že totiž stanovena jest hodnota pro všechny tak nízká, že se to rovná u jedněch sice hraničnému užitku, druhým však

pomáhá ke konsumčním důchodkům. — Že přiznané propuštění existenčního minima (177) nehodí se naprosto do theorie, jež pro komplementární ráz veřejných statků musí spolu spatřovati i v nejnepatrnějším užívání též užívání veřejných statků, jest na bíledni a stává se ještě méně nápadným málo úzkostlivým odůvodněním pana spisovatele.

Πρωτον ψευδος „čisté hospodářské theorie finanční vědy spočívá v tom, že dáme se unésti v zneuznání podstaty finančního hospodářství a postavení finanční vědy kouzlem vznikající soukromé hospodářské theorie o hodnotě. Jednak moderní nauka o hodnotě a jednak nehotovost, rozháranost finanční vědy byly příčinou pokusu, uváděti i finance na hraniční užitek jako pravou hospodářskou základní příčinu a tak zabaviti finance, aneb lépe řečeno, berničtví pro theorii hodnoty. Již dříve přece často označeno bylo stanovení státní potřeby jako oceňovací proces a daně jako cena (srovnej na př. Schäffle, System). Podobalo se, že často jako ideál označené zdanění dle schopnosti platiti daně (theorie o obětí) a zvláště Schäffleho daňové politické (nikoli theoretické) formulování (poměrná úhrada státních a soukromých potřeb) učiní nevyhnutelným způsob nakládání s financemi jako s theorií hodnoty; zdanění, které by dovedlo uskutečniti smělou myšlénku poměrné úhrady, bylo by skutečně jen použitím zákona o nejvyšším užitku. O tento finančně politický **požadavek spravedlnosti** opírala se theoretická finanční věda, z něho vychází, a jejím doslovem není nic jiného, leda její vyjádření jako theoretické hodnoty. Nejen, že jest to věc pochopitelná, ale téměř nutná, aby se odmítla každá personifikace státu, jeho jsoucnost „mimo individua" (fuori dell' individuo, 37), neboť požadované subjektivním hodnocením sloučenými hospodáři a se stránky theorie hodnoty nutná harmonická shoda jich přestává v tom okamžiku, kdy stát před se bere, třeba by před nás ve svém dějinném jevu předstupoval jakkoli konstituován ze společnosti, ustanovení kollektivních potřeb a hodnocení veřejných statků a vnucoval tento svůj úsudek mocí opatřený užším, či širším a nejširším vrstvám společnosti, ať již se to hodí v jejich subjektivní systém v pocit potřeby a hodnocení statků čili nic; panu M. naprosto ušel tento základní důsledek již samým uvedeného praktického příkladu. Takto staví se stát daleko do pozadí, a zákonu o ceně vtiskuje se v ruce kormidlo, jeho působením má vyplývati státní rozpočet jaksi sám sebou z milionových kvót, určených dle zákona o nejvyšším užitku v soukromý rozpočet pro komplementární veřejné statky, aneb — co snad je ještě obtížnější — úhrnná potřeba dle zákona o ceně správného aprezzamento generale stanovená, má se rozděliti na soukromé rozpočty tak, že v každém dosáhnou nejúplnější rovnováhy stupně užitku všeho vynaloženého množství statků. Poukázali jsme s důrazem na tento poslední důsledek na tomto místě již při

pojednání o Ricca-Salernově spisu Scienza della finanze (N. F. Sv. XIX., str. 533) a uvedli řečeného autora tehdejší pochybnosti. (Giornale degli Economisti, červenec—srpen 1887, str. 399). A skutečně slabá stránka nového učení zcela přichází na jevo, kde se snaží, jako u uvedeného příkladu H. Mazzoly, stýkati se s konkrétní skutečností a musí bráti zřetel ke státu.

Soukromě hospodářská theorie o hodnotě pokouší se uchytiti zákony, dle kterých se stanoví hodnota v hospodářství hominis oeconomici, hedonistově. Uváděti zde methodologické pochybnosti o přípustné míře abstrakce, jest tu právě tak málo na místě, jako popírati značné výsledky této theorie. Pokus theorie o státně hospodářské hodnotě překrucuje jakoukoli dovolenou míru abstrakce. Buď abstrahuje od státu a zakládá své vývody na soukromě hospodářském zákonu o hodnotě, na pospolnosti k politické součinnosti sloučených ideálních hedonistů, kteří quasi per inspirationem každý pro sebe uskutečňují zákon o největším užitku ustanovujíce užitek veřejných statků a tím již předem zavádí rozdělení daňového břemene; aneb abstrahuje vůči dějinně nutného konstituování státu ze společnosti od hedonických úmyslů těch, kteří mají a drží státní moc. Proto nemůžeme v uvedené nauce spatřovati pokus o vysvětlení „finančního jevu"; pokouší se prostě vylíčiti, jak se tvoří hodnota ve státním hospodářství, to jest, jak by břímě daní mělo býti rozděleno, aby odpovídalo požadavkům spravedlnosti dle pojímání dnes převládajícího; formulka theorie o hodnotě poskytuje k tomu soukromě hospodářská theorie o hodnotě. Domníváme se, že jsme oprávněni, v tomto smyslu vyložiti pochybnost, kterou vyslovuje i Wieser v odporu proti Saxovi v příčině postačitelnosti čistě oekonomické nauky „k odůvodnění bernictví". „Podobně jako ve příčině pořádku bernictví (praví na str. 232 Nat. Wert.) jest to dle mého soudu s veškerým oceňováním v státním i soukromém hospodářství, pokud mají vyvážiti odporující si zájmy více osob mezi sebou. Klíč ku převedení zájmů s různým majetkem osob na společnou míru prospěchu nebyl dosud hospodářskou theorií — myslím, že to mohu vysloviti — nalezen. Pokud není nalezen, nelze postrádati ve všech sem spadajících případech odvolání se na ten pořádek osobních nároků, při kterém se právní cit prohlašuje býti upokojen." Klíč tento dle našeho soudu se právě tak nenajde, jako se nikdy nepodaří utvořiti ve svobodném hospodářství cenu statku tak, aby odpovídala u každého kupujícího hraniční užitek.

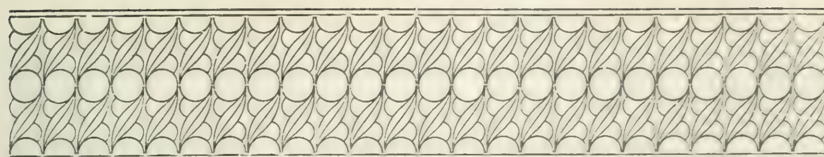
Mluvili jsme o zneuznání podstaty finančního hospodářství a postavení finanční vědy. Úlohou finančního hospodářství bylo a jest, opatřiti hospodářské prostředky potřebné k upokojení těch — jest lhostejná věc, zda kollektivních či individuellních — potřeb, jež následkem rozkazu státní moci právě upokojiti se mají z veřejných prostředků. Rozhodný význam státní moci jest na bíle dni; ona to

jest, jež předpisuje způsob opatření prostředku (úhradu státní potřeby). Třeba bylo sebe více vzpíráno proti personifikaci státu, jest skutečností, že tu stát jako finanční síla proti jednotlivým hospodářstvím stojí jako něco pro se jsoucího a to tím více, čím více jsme vzdáleni nejvýše spravedlivému a vševědoucímu státu tanoucímu na mysli jako ideál finanční vědě s theorií o hodnotě. Řečená nauka vlastně připouští závislost finančního hospodářství od „finančního jevu" na útvaru státní moci přes veškerý odpor právě tím, že ji požaduje jako takovou, jaká byla právě označena jako ideál. Tento základní význam politického složení společnosti pro finance vykazuje však finanční vědě zcela jiné postavení, než dosud po většině bylo jí přiznáváno; již Montesquieu, Lorenz v. Stein se svými epochami, Viti de Marco se svými státními typy a j. jsou dle našeho soudu na pravé stopě. Že vedle složení státní moci mají na útvar a vývoj financí rozhodný význam též stav produkční techniky, zpusob hospodářských spojitostí, úroveň intellektuelní a mravní kultury a j. a že v každou dobu hospodářsky mužné klade meze moci finanční síly, jest na bíledni. Vyzkoumati postup tohoto vývoje, v něm odhaliti souhlas finančních zjevů s ostatními sociálními úkazy; zjistiti zákony spolujsoucnosti a postupu finančních jevů, jest úkolem theoretické finanční vědy, která jediná může poskytnouti „nauce o umění" pevné locum standi. Chtíti výhradně odvoditi nauku o daních z nauky o hodnotě, jak se o to pokouší nejnovější státně hospodářská theorie, má asi stejnou cenu s odvozením ji z jakýchkoli absolutních zásad spravedlnosti, proti kterému právě tato nauka bojuje; seznali jsme již, že jest tato theorie vlastně pouhým hospodářským theoretickým přioděním theorie o oběti, což potvrzuje nadbytečně naznačené spolupřijetí osvobození od daní existenčního minima. Na této cestě pěkně formuluje se ten či onen požadavek, oduvodní se „s dokončením" ta neb ona náležitost nebo nutnost, avšak theoretické poznání sotva o krok positivně pokročí. Zůstaneme v metafysickém stadiu finanční vědy.

Jak skepticky a odmítavě se zatím chováme k této nové vědě a jí domáhanému definitivnímu určení finanční vědy, tak jsme toho daleci zneuznávati v ní nový příznak svěže proudícího života ve finančně-vědeckém bádání, snad nevyhnutelný střední stupeň a podmínku konečného pokroku ku positivní finanční vědě; vytkli jsme to již při pojednání o spisu „Viti de Marca (Il caratere teorico dell' economica finanziaria 1888) v těchto listech (N. F. sv. XVI. str. 575.).*) Zůstává každým zpusobem zásluhou knihy H. Mazzoly, o které jsme pojednali, že důkladně spolupracovala na tomto pokroku v označeném právě smyslu."

KONEC II. DÍLU.

*) Viz zde díl II. str. 664.

UKAZOVATEL.

Abbazzia 83, 86, 87, 88.
Abrahamowicz, David 271
Adámek, Karel 104, 227, 230, 232, 243, 247, 272, 273, 274, 300, 302, 310, 311, 313, 324, 336, 349, 352, 363, 369, 370, 446, 447, 449, 513, 519, 590, 591, 600, 614, 615, 616, 617, 618, 621, 623, 624
Adiže 79
Aehrenthal, Alois sv. pán 596
Akademie, Česká 642
Ala 77, 78, 79, 80, 87, 88, 285, 286, 287, 380, 381, 382, 467, 468, 556
Albert, Eduard 428, 439, 440, 441, 442, 450, 456, 470, 480, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 490, 491, 492, 495, 500, 501 502, 505, 508, 511, 513, 518, 519, 522, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 531, 543, 552, 553, 559, 563, 564, 565, 568, 570, 572, 573, 575, 577, 580, 581, 582, 585, 586, 587, 592, 594, 598, 602, 603, 606, 613, 614, 617, 618, 622
Alessio, Giulio 659
Alupka 597, 598, 602
Ampezzo 557
Angerer, Jan 237
Aristoteles 77
Athenaeum 17, 268, 374, 455, 469
Auersperg, Karl kníže 29, 30, 34
Augustin, Svatý 30
Bačkovský, František 530, 562
Baer, A. 8, 51, 104
Baernreither, Josef Maria 313, 314, 325, 356, 631
Bach, Václav dr. 405, 545
Bandrillart, Henri 10
Baumgartner, Ondřej sv. pán 276
Bauše, Bohumil 15
Bebel, August 457
Beer, Adolf 497, 518, 519
Belcredi, Richard hr. 231
Benátky 74
Benedetti, J. de 659
Berardi, Domenico 664
Berlín 316
Bernays, Albert J. 54
Bertagnolli, C. 101, 285, 658
Bertolini, Karel šl. 232
Beseda, Měšťanská v Praze 15
Bezbrazov, Vlad. Pavlovič 637, 638
Belak 285, 286
Biersach, Heinrich L. 9
Bilinski, Lev rytíř 202, 314, 336, 638,
Binding, Karl 16, 70
Bismarck 83, 324, 457, 458
Blaise, Adolphe 109, 112
Blažek, Gabriel 382, 445, 453, 486, 499, 551, 577, 600, 615, 623
Bled 67, 75, 76, 77, 78, 79, 87, 88, 285, 286, 287, 379, 380, 381
Bobrzyński, Michael 328
Boehm-Bawerk, Eugen 641, 644
Bologna 467
Bondy, Bohumil 289
Bondy, Leon 554
Borght, van der 354
Borový, Kl. 17
Boulanger 525
Bozen 557
Braf, Albin 7, 12, 15, 17, 32, 94, 100, 103, 153, 335, 385, 392, 398, 403, 441, 442, 444, 472, 474, 480, 497, 498, 499, 500, 502, 504, 508, 515, 519, 524, 525, 548, 551, 552, 559, 562, 563, 565, 567, 568, 569, 575, 585, 587, 603, 617, 620, 636
Brauner, B. 486
Braunerovi 32, 33
Brdiczka, Ignac 29
Brdo 286
Brenner 74
Brentano, Ludwig 457
Bromovský, Josef 227, 230, 233, 240, 247, 261, 26[illegible], 267, 268, 274, 352, [illegible]

Bruck, ministr 337
Bržeskij, K. 584, 588, 592, 663
Budějovice, České 379
Busch, M. 77
Bydžov, Nový 379, 380
Bylandt, hrabě ml. 381, 382, 391
Canard, N. F. 9
Carano-Donvito, Giovanni 640
Carneri, Bartoloměj rytíř 232
Carnot, Marie François 467
Castellazzo 82
Clam Martinic, Jaroslav Jindřich, hr. 33, 36, 39, 213, 234, 236, 242, 246, 247, 266, 267, 268, 273, 288, 290, 291, 300, 301, 302, 303, 336, 351, 540.
Clam Martinic, Richard, hr. 227, 229, 230, 231, 232, 239, 283, 284, 290
Colajanni, Nap. 659
Comte, Auguste 19, 85, 92, 100, 104, 596
Conrad, Johann 100
Cormora 79
Coronini, Ant., hr. 274,
Coronini, Fr. hr. 239, 240
Coste 640
Coudenhove, Frant. hr. 362, 365
Culloch, Mac 9
Czartoryski, Jiří kníže 299, 353
Czedík v. Bründelsberg, Alois 265
Czerkawski, Eusebius 362, 365
Čas, týdenník 335, 367, 372, 428, 429, 474
Čáslav 285, 379, 383, 386, 392, 394, 395, 400
Čech, denník 371, 373
Čech Svatopluk 484, 498
Čelakovský, Jaromír 404, 637
Čelakovský Ladislav 486,
Čermák, Emil 615, 616, 617, 618, 619, 620, 622
Černovice 32
Černý, Tomáš 450
Červinková-Riegrová, Marie 508, 519, 525, 526, 572
Čížek, K. dr. 18
Čuhel, Dr. 638
Daubek, mlynář 242
David, Benno 32
De la Tour, A. 510, 664
Derby, Edward 274
Derschatta, Julius 353
Deutsch, Samuel 279
Deym, Ferdinand hr. 227 247
Deym, František hr. 231
Dickens, Charles 77
Doblhamer, Jiří 235
Dostal, Karel 229, 303, 352
Drage, romanopisec 489
Drtina, František 455
Ducati, G. 101
Duerich, Josef 232
Dujardin-Beaumetz, H. 53
Dumba, Mikuláš 362, 365
Dumreicher, Armand 519, 521
Dunajewski Julian 195, 270, 271, 274, 283, 284, 303, 350, 351, 520, 536, 584
Durdík, Josef 15, 103, 486
Durdík, Petr 486
Dvořák, Antonín 508
Dvořák, Jan 578
Dvůr Králové 229
Dzieduszicki, Vojtěch hr. 248
Ecker, továrník 261
Eicken, Heinrich von 667
Eim Gustav 211, 218, 240, 260, 267, 385, 391, 392, 404, 447, 477, 486, 491, 492, 493, 495, 496, 501, 502, 508, 513, 519, 569, 571, 577, 592, 602, 603, 606, 615, 617, 622, 624,
Eiselt, Bohumil 505
Eiselt, Eugen 382
Emler, Jan 18
Engel, Emanuel 240, 253, 268, 273, 274, 284, 290, 300, 304, 335, 336, 349, 351, 352, 353, 369, 396, 449, 453, 514, 614, 620, 623, 625
Esquiron de Parien 10
Exner, Vilém 300, 311.
Falk Max, 366
Falkenhayn, Julius hr. 33
Fandrlík, Josef 231, 236, 241, 242, 247, 267, 553
Fejfalík, Julius 525
Felix, Ludwig 668
Ferraris, Carlo E. 105
Ferraris, Maggiorino 82, 102
Fiedler, František 12, 204, 486, 496, 498, 521, 523 526
Fischer, Gustav 35
Fišera, Václav 237, 242, 363
Forster, Emanuel rytíř 29, 30
Fořt, Josef 270, 380, 455, 461, 463, 469, 474, 564, 589, 591
Freiberg, Rudolf ryt. 492, 493
Fulda, F. C. 9
Garnier, Josef 10
Gautsch, Pavel dr. 196, 197, 207, 213, 214, 215, 217, 258, 260, 271, 288, 290, 334, 379, 382, 383, 388, 391, 392, 395, 398, 400, 412, 418, 458, 460, 472, 479, 494, 518, 519, 523, 527, 535, 540, 547
Gebauer, Jan 18, 217, 335, 374, 377, 455, 469, 495, 522, 525, 557, 561
Gellerův kommentář k živn. řádu 117
George, Henry 77, 83, 104
Georgievskij, P. J. 498, 584, 665, 666
Gindely, Ant. 465, 466, 637
Gladstone, William 274
Goetzl 78
Goll, Jaroslav 15, 18, 377, 428, 455, 469, 490, 509, 528, 556, 557, 589, 595, 613, 614
Gołuchowski, Adam hr. 274
Gossen, Hermann Heinrich 643, 646, 648
Grégr, Eduard 218, 227, 229, 231, 232, 235, 236, 237, 239, 242, 246, 260, 261, 269, 272, 273, 274, 284, 300, 301, 302, 303, 324, 335, 336, 349, 350, 351, 352, 353, 368, 369, 370, 391, 396, 397, 398, 451, 463, 473, 517, 518, 549, 586

Grégr, Julius 218, 220, 367, 375, 378, 385, 392, 400, 446, 447, 449, 450, 463, 470, 472, 477, 493, 501, 519, 549, 591, 598, 605, 606, 616, 618, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 634
Grocholski, rytíř dr. 232
Gross, B. F. 210
Gruber, Ignác 667
Gull, William W. 54
Guyot, Yves 77
Haasz, Jaroslav 335
Hájek Bedřich 229, 238, 274, 300, 301, 302, 370, 459
Hájek Max 302, 349, 352
Hallwich, Heřman 247
Hanel, Jaromír 455, 463, 469, 500,
Harrach, Jan hrabě 242
Hattala, Martin 486, 526
Hauschild, Ignác 29
Hausner, Otto 239
Havelka, František 601
Hegedüs, Alexander 365
Heilsberg, Josef Alfred 229 232, 305, 309
Heinrich, ředitel škol 594
Held, Adolf 10
Helferich 9
Helfert, Josef Alex. sv. pán 522
Henner, Kamil 455, 469
Herbart 103
Herben Jan, 335, 428, 429, 473, 474, 493, 494, 498, 506, 522, 524, 531, 554, 558, 559, 560, 561, 563, 564, 574, 586, 590, 591, 592, 595, 596, 615, 617, 619, 634
Herbst, Eduard 229, 237, 344
Hermann, F. B. W. 10
Herold, František 405
Herold, Josef 215, 216, 416, 417, 449, 452, 458, 464, 497, 500, 549, 550, 562, 588, 590, 598, 600, 614, 623
Herztka, Theodor 101, 657, 658
Hevera, Čeněk 25, 27, 28, 235, 236, 238, 241, 242, 256, 266, 273, 291, 300, 302, 325, 352
Heyrovský, Leopold 29, 35, 78, 428, 455, 469 509, 522, 555, 563, 589, 603
Hildebrand, Bruno 100
Hladík Karel, 233, 238, 289
Hlas Národa 268, 269, 335, 387
Hlava, Jaroslav 505
Hlávka, Josef 231, 267, 283, 284, 302, 474, 480, 481
Hock, Karl von 10
Hodek, Gustav 266
Hoedel, Max 187
Hoffmann, J. G. 9
Hohenwart, Karel hr. 303, 471
Homerulebill 274
Hora Kutná 288, 379, 382, 387, 392, 395, 397, 400, 543, 546
Horák z Kutné Hory 407
Horbaczewski, Jan 505
Horst, Julius sv. pán 33
Hostinský, Otakar 15, 377, 455, 469, 634
Hovorka, Fr. 551
Hradiště Uherské 379, 394
Hrbek, Václav 584
Hubáček, Josef 382, 403, 417, 458, 515
Hubbard, M. G. 77
Huebscher, Bedřich 267
Hume, David 19, 77, 85
Hurban Vajanský Svetozár 495
Hus, Jan M. 419, 426, 569, 585
Husité 570, 571
Hustopeč 88, 228
Hynais, Vojtěch 68
Chamiec, Ant. ryt. 235, 297
Chlebořád, Fr. L. 94, 106
Chlumecký, Jan, sv. pán 304, 458
Chodskij, L. V. 584, 587, 588, 636, 663
Chrudim 285, 383, 386, 392, 394, 396, 400
Chudenice 74, 76, 80
Chur 77
Ihering, Rudolf 19, 85
Ilg, Albert 520
Inama-Sternegg, Karl, Theodor von 32, 37, 104
Ingram, John K. 101
Jablonský dr. advokát z Čáslavě 379, 403, 409, 410
Jahn, Jiljí 242, 271, 273
Jakob, Ludwig Heinrich von 9
Janovský, Vítězslav 77, 455, 469
Janžul, Iv. J. 584, 589, 638
Jaques, Heinrich 643
Jarník, Urban 377, 389, 595
Jarockij, V. T. 668
Javorník 285, 286
Jaworski, Apolinář rytíř 324, 335, 353, 362, 363, 365, 462
Jednota, Právnická 16, 32, 100
Jeníkov, Golčův 285
Jennings 646, 647
Jevons, W. Stanley 641, 643, 644
Jičín 379
Jireček, Josef 28, 33, 194, 235, 237, 486, 522
Jireček, Konstantin 486
Jiruš, Bohuslav 288, 505
Jókaj, Móric 40
Jokl, František 429
Kaizl, Alfred 32, 71, 80, 264, 285, 299
Kaizl, Edmund 12, 24, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 67, 68, 74, 75, 76, 78, 79, 86, 87, 88, 234, 236, 241, 248, 251, 261, 270, 272, 284, 285, 286, 298, 368, 379, 380, 381, 382, 405, 467, 468, 555, 556, 589, 597, 600, 603
Kaizl, Edvard 88, 272
Kaizl, Eman 31, 71, 75, 76, 77, 78, 79, 83, 86, 87, 88, 95, 228, 248, 264, 287, 304, 381, 391, 406, 415, 461, 467, 482, 487, 488, 513, 519, 528, 531, 635
Kaizl, Friedrich 40
Kaizlová, Terezie 556
Kalas, V. 614

Kalasova, Klementina 76
Kalchberg, Viktor sv. p. 299
Kalnoky, Gustav hr. 571
Kalousek, Josef 18, 103, 441, 486, 489, 502
Kaunic Václav hr. vide Kounic, Václav hr.
Kinsky, Bedřich Karel hr. 229, 261, 267, 288, 290, 310, 363
Kirějevskij, Iv. Vas. 500
Klaudy, Karel L. 503
Kleinwächter, Friedrich 32
Kleist, Bedrich v. 238, 363
Kiína Josef 230, 268, 273
Klub Americký dam, v Praze 15
Klub, Český v Praze 16
Klub, Český ve Vídni 394, 396
Knies, C. 93
Knotz, Alfred 232, 261, 458
Koehlerův Egoismus 77
Koerner, Alois 640
Kolbovi 80, 242, 285, 299
Kolín n. L. 380
Komory dělnické 306
Konárovice 380
Konrad Moravský 288
Kořán, Josef 370
Kounic, Václav hrabě 229, 230, 238, 273, 274, 300, 302, 352, 353, 369, 370, 374, 396, 515, 520
Kovařovič, Karel 33
Král, Josef 374, 375, 401, 455, 469
Kramář, Karel 219, 220, 222, 391, 399, 400, 404, 416, 426, 427, 428, 429, 430, 432, 438, 442, 443, 446, 447, 448, 449, 450, 452, 455, 456, 458, 463, 464, 466, 469, 472, 475, 478, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 494, 495, 496, 499, 500, 501, 503, 505, 506, 509, 511, 512, 514, 515, 516, 518, 521, 523, 525, 526, 527, 528, 529, 543, 544, 547, 549, 551, 552, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 562, 563, 564, 565, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 574, 575, 577, 578, 580, 583, 584, 585, 586, 588, 590, 592, 593, 595, 597, 598, 600, 602, 603, 604, 605, 606, 613, 615, 617, 618, 619, 620, 622, 624, 625, 633, 634, 638, 660
Kraus, Alfred bar. místodržitel 82, 419, 479, 558, 559.
Kröschel, Al. 555, 589
Krofta, Josef 232, 252, 271, 273, 301
Kroměříž 288, 394
Kronawetter, Ferdinand 228, 233, 238, 251, 265, 311, 632
Krsnik, Slovinec 286
Kruis, Karel 210
Krulišová-Randová, Nada 554
Krym 595
Křepek, František 232
Kučera, redaktor ‚Slovana‘ 379
Kučera, Jan Dr. 218, 220, 403, 445, 446, 457, 504, 569, 621, 625
Kufštejn 74
Kuzmány 261
Kvapil, Jaroslav 508, 521
Kvíčala, Jan 304, 370, 374, 401, 441, 443, 444, 470, 482, 486, 488, 492, 493, 499, 502, 505, 511, 512, 515, 522, 524, 526, 530, 552, 559, 562, 563, 564, 565, 567, 568, 570, 572, 581, 582, 583, 584, 585, 592, 594, 622,
Lang, Ludvík 365, 366
Lasalle, Ferdinand 10, 34
Laveley, Emile de 19, 82, 84, 85, 88, 105, 106
Lažanský, Leopold hrabě 382
Lebeděv, V. A. 584, 588, 638, 665
Ledebour, Fr. hr. 552
Ledebour, Jan hr. 525
Leo XIII. 497
Leonhardt, Gustav 209, 287, 345, 364
Leroy-Beaulieu, P. 10, 262, 637
Lesce 286
Leviko 467
Liebknecht 658
Liechtenstein, Alfred kníže 33, 232
Liechtenstein, Alois kníže 33, 248, 261, 336, 353, 362, 365, 419, 425, 457, 460, 516, 517, 518, 519, 520, 561
Liechtenstein, Ludvík 269
Lienbacher, Jiří 235 236, 237, 284, 292, 293, 295, 303
List, Bedřich 327
Listy Národní 268, 269, 335, 367, 371, 373, 377, 392, 393, 396, 472—473.
Litomyšl 379, 387
Lobkovicz, Jiří kníže 33, 420, 456, 457
Loebl, Heřman 479
Loesewitz, Jean 102
Londýn 265
Loria, Achille 285, 465, 636, 660
Lotz, J. F. E. 9
Lotz, Walther 667
Lublaň 285, 286
Lučan 554
Ludvík II., bavorský král 275
Lueger, Karel 228, 238, 265, 271, 463
Luetzow František hr. 284
Lunier 53
Lupul, Jan 362
Madejski, Stanislaw 271
Magg, Julius 239, 349
Macháček, Jan 402, 407, 409, 545, 548
Maixner, Emerich 8, 17, 51, 455, 469
Majorana, Angelo 659
Malfatti, Valerian 287
Malchus, C. A. Frh. von 9
Malý, Jakub 30
Manlicherovka 391
Mannsdorf 286
Mantova 287
Marescotti 637, 638
Maribor 80
Marshall 648
Martello, Tullio 77, 80, 83, 105
Marx, Karl 93, 173
Masaryk, Ludvík 636
Masaryk, Tomáš G. 17, 18, 100, 217, 220, 228,

367, 370, 371, 372, 374, 376, 377, 378, 401, 403, 426, 428, 429, 436, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 455, 469, 472, 475, 484, 486, 489, 490, 492, 494, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 504, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 515, 516, 517, 518, 521, 522, 525, 526, 528, 529, 531, 548, 549, 550, 553, 554, 557, 558, 560, 561, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 592, 593, 594, 595, 596, 598, 599, 602, 603, 604, 607, 613, 614, 615, 616, 618, 621, 622, 623, 624, 625, 634, 641
Mašek, Ignác B. 557, 561
Matleković, Sándor 289, 299
Matscheko, Michael 235
Mattuš, Karel 30, 194, 208, 227, 230, 232, 233, 239, 267, 270, 273, 283, 290, 300, 302, 303, 334, 335, 336, 351, 352, 362, 420, 424, 441, 442, 443, 444, 480, 521, 569, 570, 571, 572, 575, 577, 581, 582, 583, 585, 586, 616
Mauthner, Max 317
Mayr, statistik 107
Mazaroz, J. P. 102
Mazzola, Ugo 285, 357, 562, 640, 641, 644, 659, 669 až 675
Meisl, Franz 77, 103
Menger, Karl 94, 523, 641, 644, 647
Menger, Max 229, 232, 235, 236, 237, 248, 256, 266, 336, 340, 342, 353, 362, 365
Mestre 79
Mezník, Antonín rytíř 229, 237, 247, 267, 288, 289, 296, 305, 336
Mestec, Heřmanův 285
Miklošić, Frant 362
Milán 88
Mill, John Stuart 9, 77
Mixa, Blažej 449, 615
Mladočeši 39
Mokrý, Otakar 591
Molière 33
Mommsen, Theodor 77
Montanari, Aug. 669
Moravec, Josef Sigmund 401, 404, 405
Morawetz Sigmund 410
Mori 74, 287
Mourek, V. E. 486
Mueller, Josef, 545, 550, 551
Murhard, K. 9
Muromcev, S. 499, 584
Muromcová, choť professora moskevského 523, 584
Nádherný, Jan sv. pán 241, 324, 363
Náprstek, Vojta 27
Neumayer, Matyáš 295
Neuwirth, Josef 303, 341, 349, 356, 357, 360
Nevole, Milan 266, 428, 455, 469
Niederwald 187
Nihilismus 370, 371, 375, 377
Nihilisté 378
Nizza 468
Nobiling, Karl Eduard 187
Novák, Robert 374
Oettingen, Alexander von 60, 107
Opava 379, 394,
Orpen, Goddard H. 106
Ott, Emil 596, 617
Otto, Jan 380, 522, 665
Pabstmann, Gustav, Ludvík 260
Pacák, Bedřich 216, 217, 243, 288, 403 405
Padova 74
Paget, James Sir 53
Pacher v. Theinburg, Gustav 218, 668
Pakeny, Karel 212, 265
Palacký, František 34, 126, 131, 132, 180, 503, 540, 585, 637
Palacký, Jan 15, 486, 552
Pallavicini, Alexander 366
Pantalleoni, Diomede 82
Pantaleoni, Maffeo 19, 20, 80, 86, 98, 100, 102, 233, 641, 644, 647, 658, 664 668
Papale, Giuseppe Vadal 82
Parieu 637
Pattai, Robert Quido 229
Pazdírek, Fr. 373, 374, 375, 436, 440, 460, 499, 508, 509
Pecháček z Plzně 271
Peche, Josef Karel baron 29, 30
Penk, Václav 273, 302, 352 459
Perner, F. mlynář 404, 407, 416
Perwolf, Josef 592
Peschiera 74
Peták, V. dr. 271, 551
Pfeiffer, Eduard 10, 637
Pfeiffer, rytíř z Wellheimu, Jindřich 212, 265
Pickert, Karel 248
Pichler, Vilém 328, 368
Pino-Friedenthal, Pius 238, 247
Pippich, Karel 453, 568, 578, 580
Pirquet, Petr sv. p. 247
Plaček, Bohuslav 220, 401, 403, 404
Plener, Arnošt šl. 232, 261, 300, 302, 303, 304, 305, 311, 349, 362, 363, 365, 471, 589
Pleva, Jan 562, 570
Plzeň 379
Poklukar, Josef 353, 362, 363, 365
Pokrok, denník 222, 223
Politik 268, 287, 335, 373, 374, 376, 380
Polivka, Jiří 455, 469
Pollak, Leopold 268, 302, 352, [illegible]
Pontebba 380
Popper, Eduard 102
Poschinger, Jindřich ryt. [illegible]
Potocki, Alfred hr. [illegible]
Prade, [illegible]
Pravda, [illegible]
Právník 100
Pražák, Alois dr. 21, 33, 362, 493, 641
[illegible]

Pražák, Otakar baron 88
Pražák, Vladimír 512
Pražákovo nařízení 195, 419
Preis, Karel 17
Presse, Neue Freie 269
Prince-Smith 10
Prittwitz, Moric von 9
Procházka, K. F. 94
Přerov 379, 387
Puffke, žurnalista 76, 559, 561
Puttkammer, Robert 457
Puviani, Amilcare 104
Puynode, Gustav dr. 10
Pypin, Alexander 220, 401
Quetelet 45
Quis, Vincenc 589
Rabuteau, H. 53
Radimský, Václav 410
Raič, Matěj 247
Randa, Antonín 32, 33, 34, 74, 153, 229, 304, 367, 464, 530, 590, 591, 594, 596, 617, 622
Rau, Karl J. 9, 637
Renn, A. 633, 634
Revertera, Bedřich hr. 362, 365
Revue, Böhmische 456, 586
Rezek, Antonín 18, 266, 335, 371, 372, 428, 429, 455, 463, 469, 484, 486, 487, 489, 490, 496 498, 520, 504, 507, 509, 514, 575, 564, 568, 569, 571, 576, 577, 589, 591, 617
Riccrad David 9, 10
Rica-Salerno, Giuseppe 468, 523, 636, 637, 638, 640, 667
Rieger, Bohuslav 500, 637
Rieger, Fr. L. 39, 194, 197, 207, 212, 213, 214, 215, 217, 218, 222, 223, 227, 228, 229, 230, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 246, 247, 248, 251, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 272, 273, 274, 283, 284, 289, 290, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 324, 325, 334, 335, 336, 349, 351, 352, 353, 363, 364, 369, 370, 372, 373, 375, 376, 377, 380, 382, 383, 385, 386, 387, 391, 395, 396, 398, 399, 401, 403, 407, 408, 410, 420, 424, 427, 439, 440, 442, 456, 460, 464, 474, 477, 480, 485, 486, 487, 490, 492, 495, 499, 501, 503, 504, 508, 515, 516, 519, 524, 525, 526, 530, 540, 551, 559, 562, 564, 565, 566, 567, 568, 571, 572, 574, 576, 578, 579, 584, 585, 587, 588, 594, 602, 618, 624
Richardson, Benj. W. 8, 51
Richter Eugen 188
Rittner, dvorní rada 496
Riva 74, 287, 556
Rjeka 86
Rodelr, strýc Kaizlův 68
Roell, Viktor 496
Rovereto 74, 287
Roscher, C. 123, 148
Roscher, Wilhelm 93, 94, 637
Roubal, Lev 428
Rudolf, korunní princ 504, 505
Ruecrelin 48
Rukopis Královédvorský 335
Russ, Viktor Vilém 263
Řečice (v Krajině) 285
Říp 370
Řivnáč, Antonín 380, 381, 453
Salášek, Václav 238, 254, 267, 288, 289, 291, 325, 364, 368, 425, 453, 457, 467, 516, 598
Saller, František 34
Santangello Spotto, Ippolito 660
Savice 286
Say, J. B. 9
Sax, Emil 28, 32, 465, 523, 637, 638, 640, 660, 661, 662, 663
Sazonov, G. P. 666
Sedlák, Prokop 562
Semily 560
Seydler, Augustin 17, 377, 455, 469
Schaeffle, Albert 10, 77, 83, 93, 102, 103, 104, 173, 322, 459, 465, 640, 641, 644, 649, 656
Schall, K. Fr. 637, 639
Schanz, G. 100
Scharling, William 641, 644
Scharschmid, lex 198, 216
Scharschmid, Max 232, 239, 240, 241, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 283, 290, 291, 299, 351
Schauer, H. G. 335
Scheel 637
Schick, Ignác 87, 100, 375, 590
Schiller, Friedrich 50
Schindler, Karel 392, 393
Schmeykal, Franz dr. 29, 30, 31, 456, 457, 579
Schmid, poštovní úředník v Rivě 287
Schmoller, Gustav 10, 11, 48, 123, 148, 357, 481, 523, 596
Schneid v. Treuenfeld, Josef rytíř 33
Schoenborn, Adalbert, hr. 335, 519
Schönbornovo nařízení 423, 442, 508, 510, 579, 591, 595, 598
Schönerer, Jiří ryt. 235, 236, 324, 368
Schreyer, Josef 589
Schwarz, Fr. 551
Schwarzenberg, Karel kníže 565, 566, 570
Schwicker, J. H. 575
Sidgwick 637
Siegl, Eduard 268
Siegmund, Adolf 295, 296, 297
Simonde de Sismondi, J. C. L. 10, 329
Singer, Paul 457
Skéne, Alfred jun. 105
Sklenářová-Malá, Otilie 464
Skokánek, Hynek 300, 301, 302, 336, 352, 385, 604, 618
Skrejšovský, Jan St. 503, 504,
Sladkovský, Karel 34
Slavia, stud. spolek 569
Slavík Josef 229, 230, 270, 302
Slavjanofilové 489
Slovan, časopis 379, 380
Smarzewski, Severin 239
Smith, Adam 9, 10, 640

Smolka, František 213, 233, 303, 368, 384
Société française 28, 33, 38
Soden, J. von 9
Sokol, K. St. 584
Sokol pražský 368, 369
Spencer, Herbert 92, 664
Spina, Arnold 505
Spolek, Akademický Čtenářský 559
Srb, Adolf 116
Srb, Vladimír, 594
Stangler, Josef von 237
Stašek, Antal vide Zeman Antonín dr.
Steidl, Antonín 232, 236, 261, 271, 273, 274, 290, 562, 563, 564
Stein, Lorenz 10, 458, 637, 638
Steinbach, Emil dr. 325 .355
Steinwender, Otto 238, 239
Stejskal, Josef 385
Stieda, Wilhelm 31,
Stockerava 261
Stojan, Prančov 668
Storch, František 463
Strach, Eduard 261
Stremayer, Karel 33, 421
Stremayerova nařízení 23, 24, 38, 195, 198, 229
Stritar, Josef 272
Strobach, Zdeněk dr. 76 78, 88, 275, 378, 380, 446, 556, 557, 564, 604, 606
Strobachová, Ema 556
Strossmayer, Josip 468
Strouhal, Čeněk 377, 455, 469, 505, 585, 593, 596
Stroupežnický, Ladislav 489
Studnička, František J. 15, 486, 505
Stupecký, Josef 100, 522
Sturm, Eduard dr. 334
Sudejkin, V. 667
Suess, Eduard 203, 270, 271, 273, 274, 283, 284, 287, 461
Supino, Cam. 659
Šebor, Karel 27
Šembera, František 526
Šil, dr. 569, 570
Škarda, Jakub dr. 15, 29, 30, 31, 39, 424, 450, 451, 570, 614, 615, 621, 623, 624, 634
Šolín, J. 17
Šolta, A. 389
Špaček, Karel dr. 238, 352
Špelina, Petr 231, 242, 351
Špindler, Ervín 447, 449, 582, 586, 592, 593, 594, 600, 615, 616, 618, 621, 623
Šrom, František Alois 227, 231, 288, 305
Štekl, Zdeněk 210
Šturm, Eduard 362, 365
Šuklje, František 230, 232, 286, 521
Šulc, Václav 352
Šupuk, Ant. ryt. 325
Taaffe, Eduard hrabě 21, 22, 27, 28, 36, 194, 232, 274, 283, 324, 365, 369, 398, 420, 424, 427, 440, 471, 479, 493, 519, 526, 540, 541, 542, 567, 568, 574, 581, 582, 602, 615
Tabor 379, 387, 460, 461
Táborský, Fr. 429
Talíř, Matouš 7, 35, 482, 585, 668
Tausche, Antonín 275
Tedesco, Ludvík MDr. 29, 30
Terst 72, 78, 79, 86
Theumer, Arnošt 29
Thierhier, V. 504
Thiers, A. 10
Thomayer, Josef 505
Thun, Alphons 101
Thun, František hr. 419, 425, 558, 559, 585, 587
Tilšer, Fr. 385, 391, 398, 450, 625, 634
Tisza, Koloman, 289, 462
Tobisch, Karel J. 488, 494
Tolstoj, L. N. 588, 595, 596
Toman, Ignác 500
Tomaszczuk, Konstantin 248
Tomek, W. W. 486, 522, 524, 525, 585, 637
Tomsa, V. 585
Tomš, Josef 389
Tonner, Emanuel 12, 194, 231, 242, 248, 273, 351, 382, 526, 567, 586
Torbole 287
Toužil, Gustav 385, 387, 388, 389, 393, 395, 398, 401, 402, 404, 405, 406, 407, 408
Trakal, Josef 433, 540, 542, 549, 554, 561, 575
Trbíž 285, 286
Trentino 274
Trento 381, 467
Trident 287
Trojan, Pravoslav Alois 39, 229, 230, 231, 236, 239, 240, 242, 243, 248, 267, 269, 273, 274, 300, 301, 325, 351, 352, 396, 424, 551, 580, 600, 623, 624
Třebíž 380
Třeboň 379
Udine 79
Umpfenbach 10, 637
Vanni, Icilio 19, 82, 85, 86, 105, 664
Vašatý, Jan 25, 35, 36, 233, 242, 247, 268, 274, 284, 290, 300, 302, 336, 349, 350, 368, 369, 391, 396, 511, 591, 600
Vávra, A. 17
Vavruška, městský rada kutnohorský 402
Verona 74, 79, 287
Veselý, František 236, 274, 302, 352, 369, 449, 614, 615
Vídeň 80
Vilém I., německý císař 187, 460
Vilímek J. R. 455, 558, 638
Vinohrady 379
Vitezić, Dominik 292
Viti de Marco, A. 664
Vlček, Jaroslav 429
Vlček, Václav 18, 217
Volkelt, Jan 29, 30, 31
Volkszeitung, Reichenberger 349
Vošnjak, Michael 248, 336
Vrchlický, Jaroslav 15, 491
Všehrd, spolek českých právníku 16, 28, 485, 515
Vyškov 288
Wagner, Adolf 10, 15, 93, 340, 348, 459, 466, 637, 638, 639, 640
Wachym 78
Waldert, Antonín 29, 30, 31
Walterskirchen, baron 308

Wasserrab, Karl 181
Weber, farář a poslanec 33
Weber, Josef rytíř 271
Weeber, August dr. 25, 26
Weiss, Vilém 505, 585
Weitlof, Mořic 260
Wellner, Max 94
Weltzová, paní 242
Wiedersperg, Gustav, ryt. 231, 363
Wieser, Friedrich v. 523, 641, 644, 647, 649
Wildauer, Tobiáš 252
Windischgrätz, Alfred kníže 365
Windischgrätz, Arnošt, kníže 362
Wirth, Max 10, 59
Wohanka, Josef 222, 269 270, 381, 455, 469, 551 618
Wolánski, Mikuláš 261
Wolf, Julius 104
Wollemborg, Leone 102, 105, 659
Wrabetz, Karel 300, 311, 312
Wratislav, Evžen hr. 363
Wysocki, Stanislaw 274
Záhoř, MUDr. 589
Zallinger, František 268
Zammaroni, L. 465, 659,
Zeithammer, A. O. 12, 24, 25, 29, 30, 31, 33, 36, 37, 38, 68, 75, 78, 194‘ 215, 227, 229, 230, 234, 235, 236, 237, 242, 247, 261, 267, 268, 273, 274, 283, 288, 289, 301, 302, 303, 335, 336, 351, 352, 363, 376, 378, 382, 392, 399, 403, 420, 440, 441, 460, 478, 480, 497, 526, 540, 551, 567, 568
Zelený, V. V. 219, 220 266, 267, 399, 401, 403,
Zeman, Ant. 424, 441, 442, 482, 545, 548, 556, 558, 559, 560, 562, 564, 567, 568, 572, 574, 578, 588, 589, 591, 605, 606, 614, 615, 623, 624, 634
Zeman, Dom. 408, 410
Zeyer, Julius 15
Zhořelec 316
Zorli, Alberto 638, 663
Zucker, Alois 229, 230, 231, 233, 235, 236, 240, 247, 260, 272, 290, 300, 302, 303, 336, 349, 352, 370, 460, 515, 559, 579
Zwocezlogi? 273
Žerotín, Karel hr. 239
Žuk-Skarzewski, Faustin 261

